

FIGYELMEZŐ

AZ

EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

KIADÓ SZERKESZTŐK

SCHEDER ÉS VÖRÖSMARTY;

SZERKESZTŐ TÁRS

BAJZA.

NEGYESEDIK ÉV.

1840.

PESTEN,

az Athenaeum' kiadó-hivatalában.

Zöldfa-utca, 267. sz.

W. H. R. C. H. E.

RECEIVED: 1964-01-14

38 782, 42014-01113

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Januárius' 7. 1840.

1. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Egy pillanat múlt évi literaturánkra (D. Scheder F.). — Történettudomány. Gévay' oklevélgyűjteményének harmadik kötete (Abavári). — Külföldi literatura. Flamaud literatura; Oroszország 1838 (S. F.). — Magyar tudós társaság. — Necrolog (Tanárky Sándor †). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Egy pillanat

múlt évi literaturánkra.

Az ezer nyolczszáz harmincz kilencededik évet örvendő számíthatjuk literaturánk' termékenyebb és tartalmasb évei közé. Nem mint ha azt egyike vagy másika a' közelebb lefolytaknak, első rangu munkával v. épen munkák-kál meg nem haladta volna: sőt illyet ez évben találni szintolly nehéz lehet, mint az 1838ki-ban volt: de mindig több- és többfelé forduló figyelme íróinknak itt is ott is hézagokat pótlott v. kezdett legalább pótlani; a' tudományos munkálkodás növekedő önállóságot, a' szépliteraturai nagyobb gazdagságot mutat. Nem kis része a' jobb elmeszüleményeknek még folyvást az időszak-iratokban van ugyan letéve; de külön munkát is, figyelemre méltót többet vettünk e' tizenkét hónap alatt, mint az előbbiekben, 's általában a' tartalmasság és mennyiség közt kedvezőbb arány jelentkezik.

A' figyelemre méltóbb dolgozatoknak a' felvett rend szerint felszámolására átmenvén:

A' nyelvtudomány az academia által jutalmat nyert e' rendbeli pályamunkák' második kötetével szaporodott¹⁾, mellyben D. Engel József és Nagy János nyelvünk' tiszta gyökeket igyekeznek előállítani, 's az utóbbi kivált a' milly józan úton, gyakran olly szerencsével is. Különös figyelmet érdemel nyelvtanaink között Szász Károlyé: „Magyar nyelvtudomány“, az általa megindított Parthenonban, önálló critikai szelleménél —, Széchy Ágostoné: Elemi magyar nyelvtan, [40]*) helyes módszerénél fogva: 's mind kettőt ez okból nyelvtudományunkra nézve valóságos nyereségnek tekinthetjük. Gottvald második kiadásban jelent meg²⁾. Német grammaticát a'

¹⁾ L. Figy. 1839. 613, 635, 645 s köv. szel. —

²⁾ Az illy [] zárjelek közé foglalt 38. vagy 40. szám azt jelenti, hogy az illető könyv czímén 1838 v. 1840 áll, noha az 1839ben jelent meg, vagy érkezett Pestre.

³⁾ U. ott 751. sz. —

tanuló ifjuság' számára a' nyelvtani mezőn már dicséretesen ismeretes Toepler Edvárd adott; latint, névtelenül, ismét Szász Károly, Latin-nyelv-tudomány [38], Edvi Illés Pál: A' latin nyelv-tudomány' elemei [40], és Bocsor István: Latin nyelv-tudomány lépcsőnkénti gyakorlatokkal, első folyamat. — Péterfi Albert Az ékesenszólás' vagy rhetorica' elemeit adta ki, a' romai nyelvre alkalmazva, a' tanuló ifjuság' 's közönséges leczké' számára.

Széptudományi különrendszeres munka nem jelent meg; de Kis János' Soproni Estvei' első kötete ¹⁾ több ide tartozót foglal magában.

A' philosophiai literatura, úgy látszik virágzásnak indul. Előzményekül tekinthetők Köteles Sámuel' Philosophiai Anthropológiája, D. Taubner Károly' historico-critikai vizsgálata: A' lélekeszméről ²⁾, Czibor Ferencz' programmája A' philosophia' szükségességéről ³⁾. Szontagh Gusztáv, Propylaeumaiban a' magyar philosophiához ⁴⁾, critikai vezérfonalat nyújt az eddigi philos. mód- és rendszerek' tömegében eligazodhatásra, 's a' főbb iskolák' historiai ismertetése után egyenesen az általunk elfoglalandó álláspontot mutatja ki. Elenyák György Elvtant adott Krug' szellemében; végre Csatsko Imre Bevezetést a' természeti jogba és tiszta általános természeti jogot ⁵⁾.

D. Mocsi Mihály' Elmékedései a' physiologia' és psychologia' körében tekintettel a' polgári és erkölcsi nevelésre, átmenetet képeznek a' philosophiai-anthropologiai vizsgálatoktól a' neveléstudományhoz, mellynek mezején rendszeres munkát ez évben ugyan nem vettünk, de több elemi-oktatásit és ifjuságíratot, mellyeknek szinte érzékeny szükségét láttuk. Illyenek pedig Vajna ⁶⁾ és Warga ⁷⁾ olvasástanító könyvecskéik, mind kettő az új, 's egyedül célirányos hangoztató módszer szerint; továbbá Flóri' könyve Bezerédy Amáliától [40] ⁸⁾, Beöthy Zsigmond' Beszéltára, az Erény' ősvénye Nagy Márton által kiadva, 's Horváth Zsigmondtól az Elmederítő, szívképző és characterfestő történetek: mindnyája, bizonyos lépcsőzet szerint,

ígen czélszerű 's tanulságos gyermek- v. ifjú olvasmány. Ide tartoznak még a' Kalászok az élet' köréből, Kornmann után, erkölcsi és vallásos iránynyal.

A' hittudomány' oltárára Guzmics hordta a' legszebb gyümölcsöket mind halálaig: Egyházi Tára ¹⁾ t. i. ez évben is járt, Briedl Fidél által befejezve. De így e' szaknak, mint tudománynak, jelenen legalább, nincs időszaki képviselője, mert a' Szion alig fogja maga is magát annak tartani. Vegyes cikkelyeket még a' Rozsnyói Egyh. Töredékek ²⁾ 's a' pesti nevendék papság' magyar iskolája' Munkálatai (Vid. k.) hoztak. Nagy hézagot pótlott Szaniszló József vallástani literaturánkban testvére Ferencz' jeles Doctr. rel. chr. magyartásával: A' keresztény catholica religio' tudománya, első köt. Köszönetre méltó adomány ugyan attól a' Bibliái történetek Stapf után ³⁾. Fenicz János Galura Jánosból a' sz. miséröli tanítmányt adta. Végre az egyházi szónoklat iránt, melly Horváth Jánossal és Májer Józseffel támadt ismét felhálottából, legközelebb Szalay Imre' gyűjteménye által keletkezett több figyelem, nagyobb gond; de minthogy e' félben hagyott beszéd-tárnak folytatója nem akadt, egyenként kénytelenek a' fellépni szándékozók beszédeiket adni (az Egyh. Tár is csak kivételkép adván helyt ez osztálynak): ez úton pedig a' nagyobb rész nem csak közönség elébe, de jóformán bibliographiai lajstromainkba sem jő, mit csak sajnálnunk lehet. A' lefolyt évben, mint a' Figyelmező' bibl. cikkelye mutatja, e' beszédek' száma, mennyiben tudomásra jöttek, szaporodott a' cath. és protestansok' részéről; külön pedig, amazoktól b. Szepesy Ignác', P. Gasparich Kilit ⁴⁾ egyh. beszédek' első kötetit vettük; emezek közül Szász József és Pap István' predikációikat, valamint az Erd. Predikatori Tár' ohajtott folytatását is, u. m. a' IXd füzetet. Egy hasonló, egyenesen a' pastoralis theologiának szánt cath. folyóirat nem kevéssé fogná az újabb időkben elég jól indult egyh. szónoklatot folytonos buzdítás és példánydolgozatok által előbbre vinni. — Bibliái fordítást egyet vettünk, t. i. a' Predikátort, az Egyh. Tár mellett.

¹⁾ L. Figy. 517, 521, 545 's köv. szel. — ²⁾ U. ott, 661 szel. — ³⁾ 537. sz. — ⁴⁾ L. 580. — ⁵⁾ L. 809. sz. — ⁶⁾ 390. sz. — ⁷⁾ 745. sz. — ⁸⁾ 734. sz. —

¹⁾ L. XIII. füz. 828. sz.; a' XIVdikről ez idén lesz még szó. — ²⁾ L. 367. sz. — ³⁾ 719. sz. — ⁴⁾ 629. sz. —

A' törvénytudomány' osztályában a' milly hasznos, úgy nyelvheli jelesség' tekintetében is valóságos nyeresége literatúránknak: a' Magyarhoni magános törvénytudomány' elemei, Kövy után Fogarasi Jánostól¹⁾. Egyed-irati dolgozatok: A' szabad kir. városok és polgárainak országtörvényes igazai, egy névtelentől²⁾, és Kulifay Vendel' Tagosztály-kulcsa. Szalay László' Themiséből ismét csak egy kisded (3-d.) füzet jelent meg, de tartalomdús és főkép korszerű. Mi annak oka, hogy e' prókátorok' hazájában első és egyetlen törvénytudományi folyóiratunkból évenként csak egy füzet láthat világot? — A' közrendészethez tartozólag két országos figyelmet érdemlő tárgy hozatott szönyegre: a' takarékpénztári ügy, Fáy András —, s egy magtári egyesület' terve, Kecskemétnak néhány hőkeblü fia által.

D. Schedel F.

(Folytatása következik.)

Történettudomány.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern, und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert. Aus Archiven und Bibliotheken. — Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1532—1533. Wien, in Commission bei Schauburg und Comp. Gedruckt bei A. Strauss's sel. Witwe 1838. Ar. 156 L.

A' nagy szorgalmú Gévay harmad füzetét tárja előnkbe ritka jelességű oklevélgyűjteményének; fokonként nevelve figyelmünket a' közlött darabok' mind érdekességével mind ujdonságával. Két elsőbb füzete mulattató volt, olykor mosolyra fakasztó, mint valamely ügyesen szerkesztett színmű. Ibrahim basa' annyira sztambuli daczos feleseléseinek nem teremtenek ajkára akaratlanul is egy mosolygó redőt, bár kedélye a' mohácsi gyásznapi fekete fátyolába burkolt éveken megrengjen. — Itt hirtelen felvonatik előttünk a' kárpit, hideg komolyság lengi át a' játékszínt, s Gritti, Zárai Jeromos és Ibrahim basa könnyű lapdaként játszsza kézzől kézre az Árpád' véres verejével szerzett hazát, míg a' mély gondolatokba merült néző csak olykor jajdul fel a' tetemek' velőit megrázó darabon.

Zárai Jeromosnak juta a' szerencse, mit

az előtte járó követői Ferdinandnak, szép mennyiségű aranyok' ígérete mellett sem közelíthetének meg, főként a' keleten kifejtett körülmények' rúgója' segedelmével, sebes gondolatként, 1533ki január' 10kén Konstantinápolyba megérkezte után csak alig egy hét alatt, megengesztelni Szulejmant a' fogadottapát, fogadott-fiához Ferdinandhoz, a' fogadott-bátya Ibrahim basa' közbenjárásával, vagy mint maga elbizottan szereté hánytatni, egyedüli hatalmával, Esztergam' kulcsaiért.

Csonka a' jelentés, mely e' nagy tárgyu alkudozás' rendét előadja, így az előcselekvények előttünk elrejtetvén, Zárai Jeromos csak azon időtől hagy kártyájába pillantanunk, midőn fia Vespasián, egy a' porta által hozzá rendeltetett csaussal részint a' béke' hírt megvinni, részint azért indult útnak Ferdinandhoz, hogy ez a' Zárai Jeromos előadásainak 's tetteinek az ő akaratjából 's meghagyásából voltát, Esztergam' kulcsai' átadásával pecsételje.

„Im a' kulcsok“ monda Zárai Jeromos május' 25kén, átnyútvája azokat Ibrahim basának, fia' megérkezte után, — „mellyeket te 's a' törökök' császára, uram' a' király' hitének 's állhatatosságának pecséteül kívántatok“. — „Erre, mond a' tudósítás, a' basa elmosolyodott 's fejével intett, tartaná meg azokat magánál. Aztán az ajándékot adá át Jeromos melyet a' király küldé számára. Ez azt a' legnagyobb örömmel fogadta, háromszor megtekintette, 's köszönetet mondva tévé el. — A' királyi felség, tévé hozzá Jeromos, testvéri szeretete jeleül küldi azt, mert őt bátyjává fogadta 's vele legbelsőbb egyetértést kíván folytatni“. (Quia Maiestas Regia ipsum assumpsisset in fratrem seniore: et quod M. R. desyderaret habere intrinsecam intelligentiam cum ipso Bassa).

Schepper Cornél, kit Károly császár csatola maga részéről a' követséghez, de úgy, hogy ez Ferdinándtól küldetését tettetné, így adá elő ennek izenetét május' 27kén Ibrahim előtt: „Ferdinánd király, megértvén mikről őt Zárai Jeromos tudósította, meghagyta nekünk (Scheppernek és Zárai Vespásiannak) esedezünk bátyjánál Ibrahimnál, vegye tekintetbe mind öröküdesi jogát, mind a' nagy császár' ígéretét és ajándékozását, mit Jeromos, ki előtt az történt, megírt a' királynak, 's legyen segéd egész Magyarország' megszerezhetőseben.

Az alkudozás közben Mária királyné' öz-

¹⁾ 401. sz. — ²⁾ Czime 349. sz.

vegyi jogáról 's hithéréről történvén szó: „Ha — mond Ibrahim, — még csak egy órát késik vala, kezünkre került volna. Mi ha megtörténik, uram egész tisztességgel sőt mint saját hűgával bánt volna vele, mert ő különösen érzékeny szívé az asszonyok iránt. De essék bár maga Lajos király mint ellenségünk kezeink közé, minden tisztelettel viseltetünk iránta, mert az a' valóban fejedelmi, megbocsátani a' meggyőzötteknek, és csak míg forrásában van a' harc, tenni mindenkinek, valami tehető. — Ti bölcsen cselekesztek hogy velem nyájasan (dulciter) egyezkedtek, mert nagy a' különbség a' lágyan 's a' keményen ejtett, azon szó között. — A' nyelv kicsiny része az emberi testnek, de legnevezetesebb. Lehet-e ezeknél emberségesebb szavakat kívánni egy győzödelmes hódító' szájából! — Mennyire más-képen hangzanak a' dölyfös, bensőleg rosz Gritti hánytatásai:

„Híre van — úgy mond, — hogy én magamnak kérem Magyarországot, de ez nem igaz. Haljak meg mint a' kutya (moriar ut canis) ha valaha illyesmit akartam, vagy most is akarok“. Rágalmait szórva ezután a' magyarok ellen, gonosz, hűtlen, hajthatatlan nemzetnek mondá, 's folytatá: „A' pozsonyi gyűlés' kezdetével hozaték indítványba, hogy János király szóba ereszkednék Ferdinánd királylyal. Én ezt, igaz, ellenzém, hogy meggátolnám a' török' gyanúját, 's nem lehete annál bölcsőbb tanács, miként én magam találkozam Ferdinándal. — Mert én, — mond hatalma' hosszas magasztalásai között, — jó keresztény vagyok, 's úgy akarok meghalni miként illik egy jó keresztényhez, — mi ha nem vagyok, olly igaz mint isten az égben, hogy most egész Magyarország a' török' birtokában volna, szancsákok igazgatnák azt miként Bosznát, Hercegovinát 's egyéb részeket, — lehetetlen lett volna azt többé kezeikből kicsikarni, és sem a' Ferdinándé, sem a' Jánosé, hanem az övék volna most. Különös nagy kegyelme istennek, hogy nekem illy hatalmat adott a' török nemzetnél, millyennel soha még keresztény nem birt vala nálok, — én általam tartatott meg Magyarország“ stb. —

„Ha ő Felsége, — monda Julius' 15kén — nekem hinni akar, ne legyen kétsége, egy jó és hű szolgát fog bennem nyerni, — de ez iránt csupán ő Felségével kívánok szólni, ezért örömeim elmegyek egészen Bécsig Felségé-

hez, 's mondandok neki ollyakat, mik kedvesek 's hasznosak lesznek ő Felségének. — De nem akarom semmi mód' hogy erről valamit tudjanak a' magyarok. Nem kívánok legkisebb alkuba is ereszkedni ezen hajthatatlan, hűtlen nemzettel; — mert nincsen csak egy magyar is az ő Felsége részén, ki szolgálatját nem ajánlotta volna János királynak is, és hogy a' János' felekezetebeliek is ugyan ezt tévék a' fenséges Ferdinánd királynál, saját leveleikkel 's pecséteikkel bizonyíthatom. — Ha ő Felsége velem egy harmad személy által kíván egyezkedni, csak arra kérem: ez ne legyen magyar, ez ne legyen makacs“.

„Mit ő Felségétől kérni akarok, — folytatá —, 's mit eddig elhallgattam, csak ez: hogy ha az én könyörgéseimre legkisebbet is hajt ő Felsége, 's ha én tölem hasznos jó szolgálatokat vár, vesse meg Nádasdy Tamást, és őt ne segítse, sőt még kedvesb dolgot cselekednék nekem, ha kezembe adhatná. — Mert ez az ember annyira háladatlan én hozzám, hogy őt meg nem bocsúlom, akarnom sem lehet. Én őt mint meztelent, gyámталant három egész nap rejtegetém saját sátoromban, megtartám életét, felmagasztalám, helytartómmá nevezém, majd kincstárnokká 's elővé egész országszerte, — és mégis ő János vajdával tartott tanácsban magára vállalta, hogy engem kivégez. — Ezt tehát én el nem feledhetem, — és nem kérek semmit, de semmit egyebet ő Felségétől“. (Vége következik). *Abavári.*

KÜLFÖLDI LITERATURA.

I. Jelenkorunk két nevezetes tüneményt mutat a' szellemvilágban. A' falak, mik eddig a' népeket elválaszták egymástól, leomlottak, élénk közlekedés hordja végig az eszmék' zászlait kelettől nyugotig, 's a' világliteratúra' fogalma soha sem állt közelebb létesüléséhez, mint most. De e' mellett 's egy részint épen a' szellemi öszveolvadás' megelőzésére, részint a' political események' következtében, a' népi 's a' nemzeti elem mind nagyobb és nagyobb tiszteltetést szerez magának nem csak e' vagy ama' haza' tagjai, hanem a' külsők előtt is. Illy hatások által és között indultak élénkebb virágzásnak, a' svéd, dán, hollandi, cseh, lengyel, orosz, magyar, szerb stb. nemzeti literaturák, azon világos eszmélettel, hogy ha e' fegyver használatlan marad, az óriási lépések-

kel haladó első rangu nemzetek' vonzó erejének maholnap képtelenek lesznek ellentállani, saját övéjük elveszend ama fő literatúrákban, 's ezekkel népiségük, 's evvel ismét nemzetiségük 's végre nemzeti létük is. Mert a' szellemi forradalmak hatalmasak, elnyelőbbek, mint vas és tűz.

Egyike a' legkésőbb ocsulóknak a' belga nemzet, melly népből nemzetté kétség kívül csak önállósága' kivíttával lett. 'S alig volt meg ez, valamint az előtt a' hollandi elemmel küzdött, de csak hogy a' hatalmas francia szellem' zsákmánya legyen, úgy most mind e' két erő ellen visszataszító erőt fejt ki, sajátot, 's azért zsenjét bár még most, de hatalmasat következeiseiben, 's maholnap nemzeti-ségének kétségkívül legerősebb védét.

Egy külföldi lap a' következő híreket hozza Belgiumból. „Egyik örvendetes eredménye a' Holland és Belgium között létesült békének legközelebb a' flamand nyelv és literaturai emlékek iránt ébredező buzgóság. A' hollandi nyelvvel olly rokon flamand, hogy a' külföldi alig képes a' két dialectust megkülönböztetni, Belgiumban, részint a' Holland iránti ellenszenv, részint a' Franciaországgal rokonszenv miatt, különösen az 1830ki események óta annyira el volt mellőzve, hogy nem csak az országos szószékről 's a' magash társaságból egészen eltűnt; hanem a' francia ujságok' lassankénti elterjedése, vallon prédikátoroknak flamand közönségek közti alkalmazása, 's a' hadi seregnek egészen francia rendezete által az alsóbb rendek közt is megfogyott, 's kiveszéssel fenyegetőzött. Hogy az anyanyelv' illy elhanyaglása csupa külföldis kedésből a' flamand belgáknak épen nem szolgált becsületükre, a' jobbak közülök átlátták; de a' politicalai szenvedély elnyomta a' szózatokat, mik ama' nemzeti emlékek' fentartására meg akartak zendülni. Csak legújabbban, 's mióta Leopold király, ki — mint német előtt a' flamand ügy természetesen kedves volt, bizonyos részvételt mutatott illy nemü törekvések iránt: nyomosabban lép fel a' nemzeti elem' tisztelete is. Sőt a' király egy külön biztosságot is nevezett ki, melly a' flamand helyesírás' egyszerűsítésével foglalkodjék, 's ez e' tárgybeli véleményét már közzé is tette. Mint a' hollandi, úgy a' flamand nyelv is németalföldinek (nederduitsche taal) bélyegeztetik, 's ez által e' dialectus' viszonya a' felnémethoz

(Hochdeutsch) magától megalapíttatik. Különösen a' diphthongusok' írása, valamint az I és Y használása eddig igen önkényes volt: a' biztosság' javaslatai segitenek a' bajon. A' papság késznek nyilatkozott ez írásmódot a' mostantól nyomtatandó énekes és imádságos könyvekben elfogadni. Létezik már egy kis kör több igen figyelemre méltó flamand költőből is. Ezek közül megnevezzük *Prudent van Duyset*, ki „vaderlandsche Poezij“ czím alatt három kötet lyrai költeményt adott ki, mellyek közt egy nagyobb „Egmont gróf' halála“ a' flamand társaság által tiszteletjutalommal koronáztatott meg; — *Ledegunckot*, kitől „Bloemen mijner Lente“ (Tavasom' virági) jelentek meg; *van Acker* asszonyt, ki szinte egy kötet verset adott ki: „Madelieven“ (Százszorszépek) czím alatt. A' prósáirók közül Willems, Visschers, Lambin, Snellaert neveztetnek. A' német romantica' befolyása valamennyi újabb flamand költőknél észrevehető, a' mennyiben t. i. nem csupa francia themák' dolgozásait adnak, vagy a' görög és romai mythológiához folyamodnak, mint elődek: azonban e' befolyást sem első kézből vették, hanem a' francziák' közvetítése által, öntudatlanul is német mezőre vezettettek vissza“.

2. „A' moszka közoktatási minister' hivatalos tudósítása szerint 1838ban Oroszországban 893 munka nyomtatott, mellyek öszvesen 10,918 nyomtatott ivre mennek; köztök eredeti munka 777 van 's 116 fordítás 1837ben 866 munka jelent meg, t. i. 740 eredeti, 's 126 fordítás, 9677 iven. A' felebbi öszvegehez jő még 51 folyóirat 4447 iven, úgy hogy az 1838ban megjelent munkák' száma 944et tesz. Az eredeti munkáknak a' fordításokhoz fellebbező arányából, melly már több év óta egyforma marad, méltán a' moszka literatúrának önállásra törekvését lehet következtetni. Hasonlókép a' csupán mulattató munkák' fogyása, 's a' tanító-könyvek' szaporodása vétetik észre, kivált az orosz történet és földírat' körében. A' folyóiratok' száma az utóbbi években nagyon csökkent, 1835ben még 83 jelent meg. — Külföldről több mint 400 ezer kötet vitetett be“.

S. F.

Magyar tudós társaság.

Az academia' Xd. nagygyűlése f. évi nov. 16tól 25eig tartott 9. üléseiben végezte el szokott eszt. foglalatosságait; t. i. könyvkiadási, úgy szo-

tármunkálati és nyelvrégiségek' gyűjtése iránti gondoskodását, a' jutalmak' elítélését, újak kiti-
zését, új tagok' választását 's több belső dolgai el-
rendelését. Azokon kívül, mik a' közülésben elő-
terjesztett 's több hazai lapban megjelent közlési
titoknok előadásból már is tudva vannak, ez uttal
még következők tételnek közhirre: I. Az Évköny-
vek 4dik kötete, a' társaság 1837—39ki történetei
's értekezéseivel, sajtó alá adadni rendeltetett,
úgy, hogy annak első darabja 1840., a' 2dik 1841-
ben adassék ki. — II. Köszönet szavazatot azon
testületek 's egyes hazafiaknak, kik a' társaság'
megbízott r. tagját Döbrentei Gabort magyar nyelv-
régiségek' keresésében segítettek, 's a' társaság'
gyűjteményét önmásolt v. másoltatott darabokkal
neveltek, millyenek: gr. Csáky Károly igazgató
tag, Czínár Mor pannonhegyi főapátsági titoknok,
Engel Sándor szepes vmegyei főjegyző, Fabriczy
János Szepes vmegye földmérője, Fabriczy Sámuel
lev. tag, Fedák Pál jászai conventi jegyző, gr. Ká-
rolyi György ig. 's t. t., Kovács Tamás benedict.
főapát, Miskolczy István jegyző, Péczeley József
rt., Pinter Mihály ügyvéd, Richter Aloiz jászai
prépost, Sütő József győri örkanonok, Szidor An-
tal premonstrati kanonok, Waltherr László lt., Zsol-
dos Ignác rt. — III. A' magyar színműtar' cél-
irányos nevelésére megbízott küldöttség jövő aca-
demiai évre is meghagyatott munkálkodásában, 's
tagjaihoz még Gaal József lt. adatott. — IV. Az
1840re kiírt drámai jutalomra beerkezendő vigjá-
tékok' megbirálására szavazati többséggel ismét Fáy
András és Schedius L. tisztt., Bajza József, Czu-
czor Gergely és Vörösmarty Mihály rendes tago-
kat bízta meg. — V. A' tagajánlasi ívek' felol-
vastatása után választásokhoz fogván a' társaság,
köv. tudós hazafiak soroztattak a' társaság tagjai
közé: I. Tiszteleti tagok: Deák Ferencz tbíró 's
Zala vmegye orsz. követe, b. Eötvös József, ti-
szamelleki kir. ker. tabla tisztt. bírāja 's acad. lt.;
Stáhly Ignác kir. tan. és egyetemi prof; 2. A'
philosophiai osztály vidéki rendes tagjai közt Nyi-
ry István' halála által támadt üres helyre: Szon-
tagh Gusztáv nyug. cs. kir. kapitány 's acad. lev.
tag; 3. L. vezelő tag, számszerint tizenkettő, u.m.
Balla Károly, ns Pest vmegye' esküttje, kapitá-
nya 's tbíró; Bertha Sándor, hit. és acad. rendes
ügyész 's tbíró; Bridl Fidél, sz. Benedek rendbeli
aesthet., paedag. és diplom. prof. Bakonybélben;
Csatsko Imre, győri acad. törvényprofessor 's tbí-
ró; Erdélyi János, nevelő; Garay János; Horváth
Mihály, philos. dr., váci megyei áld. pap. 's ne-
velő; Kiss Bálint, esperes és szentesi ref. pred.;
Kiss Ferencz h. ügyvéd 's tbíró; Lukács Moricz,
Pest vmegye' aljegyzője 's tbíró; Szabó István
guszonai plebános; és Vecsei József, debreczeni
ref. colleg. philos. prof. — VI. A' társaság' pénz-
gyűjteményének a' köv. academiai év' lefolytában
rendezése és felállítása határozatott. VII. A' könyv-
tárt e' gyűlés alatt neveltek: b. Jósika Miklós' Re-
gényei 1—3 (2ik kiadásban) és 9—12 köteteivel,
Boesor István pápai prof. latin nyelvtudománya el-
ső kötetével, és Péczeley József prof. 's rtag, né-
hány érdekes alkalmi munkáskával. — VIII. A'

kézirattár számára Stettner György rt. b. Amade
László kilencz rendbeli eredeti leveleivel kedves-
kedett. — IX. A' természetiek tárat Kubinyi Fe-
rencz tbíró és Zipser dr. prof. egy magyarországi
orycto-geognosiai gyűjtemény' 2dik századával ne-
velték. — X. A' régiséggyűjteményhez: Karácson
Mihály lt. Buda, Vác, Komárom és Győr városok'
régí olajképek' ajándékával járult. — Az igazgató
tanács tagjai a' fenálló országgyűlés miatt elegendő
számmal meg nem jelenven, csak tanácskozo
ülés tartatott, mellyben előképen egyedül az elha-
laszthatlan tárgyak intéztettek el. Pesten, a' kis
gyűlésből, dec. 23. 1839.

D. Schedel F., titoknok.

Necrolog.

— Mult évi dec. 29kén vesztette el az aca-
demia hadtudományi rendes tagját, nyug. kir. ör-
nagy *Tanárky Sándor*, egy, tudományos mivelt-
sége, szakbeli avatottsága, hazafi érzése 's min-
den tekintetben tiszteletre méltó jelleménél fogva
becsült ferfiút, diszt az intézetnek, mellynek mun-
kásságát szentelte, barátjainak örömet. Súlyos be-
tegség ölte meg, ötvenöt esztendő korában, a'
hosszabb életre olly igen méltot, közepén azon
pályának mellyre már ez előtt harmincz évvel meg-
hivatott fens. Nadorunk' bizodalma által, ki vele
a' felkelt magyar nemesség' gyalogságának hadi
regulamentumát dolgoztatta ki (1809); mellyen
mint a' bécsűjhelyi cs. hadi akademiában tanítóké-
pen jeleskedett; 's legújában, számos hadi érde-
mei után saját kérelmere nyugalomba tételven, az
academia' kebelében, mint egy stratégiai munka'
szerencsés magyarítója, 's a' magyar hadtudomá-
nyi szótár indítványozója és megkezdője, ifjúi erő-
vel buzgolkodott. Elhált tetemeit fényes hadi kar
's az academia' helybeli tagjainak serege követte
valóban még kora sirjához, miután Török Pál pes-
ti ref. pred. koporsója felett megható lelkes beszéd-
del ünneplé emlékeztet. Áldás hamvaira!

S. F.

Literaturai mozgalmak.

— Pesten, Trattner-Károlyi' bet. és költs.
megjelent: *Egy egész esztendőre szolgáló eredeti közérthető keresztényen predikációk*, mellyeket az augusztai vallástételt tartó evangelicusoknál szokásban levő vasárnapi és innapi evangeliomokra készített és mondott; mostan pedig cathedrai haszonvételre leginkább kiadott *Edvi Illés Pál*, nemes-dömölki ev. pred., m. t. t. tagja stb. N8r. I. darab, VI és 154 l. II. db. 148 l. Kötte ára 2 ft ep.

Pápán, a' ref. a' főiskola' bet. készült: *Az asszonyi nemnek vallási felvilágosodásra való köteleztetése*. Közönséges (?) predikáció mellyet 1839. sz. Háromság után XIX vasárnapon a' hely. v. köv. tótvázsonyi gyülekezet előtt elmondott 's a-zonnal, némelly bővítéssel közre bocsát *Német János*, tótvázs. ref. pred. 8r. 35 l.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Januárius' 14. 1840.

2. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Történettudomány. Gévay' oklevélgyűjteményének harmadik kötete. Vége (*Abavári*). — Külföldi literatura. Malchus, A' takarékpénztárakról; Grellet-Vammy, Fogház-ügyi kézikönyv. — Visszaigazítások. 1. Szépliteraturai érdem cím-e m. acad. taggá megválasztására? Az academia csak nyelvmívelő társaság-e? (*G. Teleki József*). — 2. Acad. választások, jutalmak. Az ultraliberalismusi vád (*Szerkesztőség*). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Történettudomány.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern, und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert. Aus Archiven und Bibliotheken. — Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1532—1533.

(Vége).

Lehetetlen hogy itt fel ne hozzam e' tudósítás' némelly helyeit, milly tisztelettel fogadá az annyira derék mint mulatságos Ibrahim basa V. Károly császár' levelét, miként adá elő mesében a' követeknek, hogy a' török császárt csak szép szóval 's igazsággal nem pedig erővel lehet meghódítani, miként bűszült fel azon, hogy Károly császár magát Jeruzsálem' urának is nevezé, 's miként tanítá végre, megengesztelődván, Ferdinánd' követeit, mint hizelegjenek császárának. —

„Ez nagy úr, — mondá talpra állva midőn Károly' levelét kezébe vevé —, őt tehát meg kell tisztelnünk“. — És vevé a' levelet, és megcsókolá, és homlokához nyomá török szokásként, 's nagy tisztelettel tevé azt félre, úgy annyira hogy Zárai Jeromos és Schepper Cornél csodálkoznának a' rendkívüli megkülönböztetésen. —

Más redők vonultak el homlokán midőn felbontá azt. — „Ezen levelet, — monda —, nem írá szerény, okos fejdelem. Milly kevélyen számolja elő czímeit, sőt még azokat is melyek nem. övéi. Miképen merészli ő magát az én uram ellen Jeruzsálem' királyának írni? Tán nem tudja hogy nem ő, hanem a' nagy császár' ura Jeruzsálemnek stb. Épen így írja magát Athenae' vezérének is, mi pedig csak egy kicsi vár, és sajátom én nekem. — Miként hitolhatja ő azokat mik az enyéim? — Ha az én uram minden ő tartományait sorra írogatná, mikor lenne annak vége? pedig nem tulajdonítaná el a' másait úgy mint teszen Károly“. — Boszankodva ismételte hogy fejdelemhez így nem illik írni, 's szavait ezzel végzé: „Én nem hiszem, hogy e' levél Károly császártól jött volna, sőt nem hiszem hogy a' felől legkisebbet is tudna“. —

„Az oroszán, — mond egyébkor —, legvadabb minden állatok között, és mégis megszelidíthető, nem erővel, de észszel; — előbb kedves eledelek nyujtatván neki mestere által, később megszoktatván. — A' mester botot tart kezében, mind hogy vele rettentse, mind hogy szükség esetében magát védelmezze. — Semmi idegen nem nyujthat étket ezen oroszánnak, hanem csupán az kit már megszokott. —

A' fejdelem az oroszán; — a' tanácsosok a' mesterek és szelidítők; — a' bot a' bizony és az igazság, mellyel egyedül megszelidíthetők a' fejdelmek. A' törökök' nagy császára szinte oroszán. Károly császár hasonlókép. Ő (Ibrahim basa) megszelidíti a' törökök' nagy császárat a' bizony és az igazság' botjával: méltán kívánható hogy a' királyi követek is ugyan azt tegyék Károly császárral“.

A' követeknek, a' szultánhoz bemenettek, következő utasítást ada: „A' nagy császárt meglátvátok, 's őt kellő tisztelettel illettétek, röviden, kevés szóval mondjátok: miképen az ő fia Ferdinánd király felette örül egészségen, azt mondja, hogy önmaga, országoi 's tartományai mind az ő atyáié, — és viszont, atyja országoi 's javai neki is övéi. — Hogy ő mindenekben kedveskedni kíván atyjának, 's atyja hasonlót fog neki cselekedni. — Igyn beszéljete Mária királynéről is“. —

„Aztán mondjátok: miképen Ferdinánd király megértvén, hogy én Ibrahim basa igen nemes házból származtam, 's annyit tehetek a' nagy császárnál, megkért engemet legyen bátyjává, 's atyjánál ajánljam ügyeimet; — hasonlót tett a' királyné is. — Ez okért említett fia Ferdinánd, kéri őt mint atyját, adjon hitelt Ibrahimnak mindenekben mik őt atyjánál illetik, 's engedje hogy legyen az ő ügyvéde“.

A' tordalékok között 14. helyen áll Ferdinánd' saját kezével írott francia levele, testvéréhez Máriához, Bécsből 1532. október 2-án. Panaszkodik ebben, hogy a' megígért segédlemberegek csaknem maroknyi néppé olvadtak le. — „Ezelőtt mintegy tíz nappal érkezénk ide, és még semmit sem csináltunk. A' császár holnap vagy legfeljebb holnap után szándékozik elmenni, 's nekem 8000 másfél hónapi fizetéssel ellátott olaszt akar itt hagyni. — A' csehek tegnap azt válaszolták, hogy ők is jövendnek, de később szándékokat megváltoztattak 's most nem akarnak jönni. A' morvák meggyeztek a' menetelben, de félek hogy mivel a' csehek nehézségeket tettek, hasonlót fognak cselekedni ezek is. — A' birodalom szinte nem akar tenni semmit is, úgy annyira hogy nincsennek egyéb hadaim azon császári olaszoknál 's a' tirolis és ferretti gróf által küldetett gyalogoknál, kik mintegy 5000 főre mehetnek és csak egy hónapra kifizetvék; ezeken kívül néhány könnyű lovasaim, és csekély számú nehézfegyvereseim, kiktől félek nagyon keve-

sen lesznek. Íme mire jutott azon szép sereg, mellyet összegyűjténk, melly valóban igen nagy volt és erős hadakból állott (vecy ou sa resume la belle assemblée que aions fete que certe estoeit tres grande et de fort bonnes gens) mert könnyen mehetett 80,000 jól fegyverzett 's jól rendelt gyalogra és 6000 lovasra stb. Ha többet gyűjtheték össze, magam elmentem volna Magyarországra, de illy kevés 's illy kevés időre fizettekkel lehetetlen valamit elkezdennem, 's egyéb nincs hátra mint hogy magamat istennek ajánljam, 's valamelly békességről vagy egyességről gondolkozzam, olyanról millyen lehetséges“.

Október 21-én Villachban költ levelében minő panaszokat teszen a' most említett 8000 olasz ellen, méltó hallanunk: „Azon olaszok, — mond —, kiket a' császár úr nekem engedett, hogy Magyarországra küldeném, nem akartak tovább menni, hanem bár a' fizetésben semmi fogyatkozást nem szenvedtek, megmakacsolták magokat, 's azon úton mennek mellyen mi, elöttünk fosztogatván 's égetvén a' szegény lakosokat annyira hogy a' török sem tehetné gonoszból, — hihetetlen károkat tesznek, 's megbecsülhetetlen dolgokat rontanak szét, gyalázatos erkölcstelen tetteiket nem merem kegyednek megírni (que ne vous osse escrire sy onteusses et exormes sont), — valóban ezektől kevés segédelmet nyert Magyarország, — kevés segítséget Esztergam“.

Nem engedi itt a' hely, hogy mind azon szépet, érdekést 's nevezetést csak csipkedve is megérintsem, mi az itt eredetiből közlött, 's eddig nagy részint egészen ismeretlen 85 darab, latin, német, francia, olasz, spanyol, és illír nyelven költ oklevelekben találhatók. — Nélkülözhetlen ezeknek mindegyike a' magyar történetírónak. — Berekesztésül csak a' Pozsonyba egybehívott magyar urak' felírásának némelly pontjait mutatom fel, a' törökkel megkötött béke' feltételei iránt, melyeket előbb grünbüheli Hofman János német, azután pedig vingárthi Horváth Gáspár magyar nyelven terjesztett eleikbe. —

„Előnkbe adatának az okok, — úgy mondanak ebben, a' haza veszélyén aggródó atyák — újan választott királyokhoz — mik reá bírák Felségedet, hogy követét küldje a' török császárhoz; — előnkbe adatának a' feltételek, melyek alatt Felséged között 's ő között, a' béke megkötöttetett“.

„Fogadja Felséged mind magunk, mind távol levő barátaink, mind az egész magyar nemzet' nevében, örökös hálánkat, a' legnagyobbat, melyet annyi aggodalmiért, a' keresztény köztársaság miatti fáradozásaiért, a' jót 's jótétet soha nem feledő alattvalói adhatnak. — Ide valának irányozva minden mi ohajtásaink, — e' tárgyra függesztve szemeink, midőn Felségedet urunkká királyunkká választottuk, 's hűségének egész jóllétünket, minden földi szerencsénket feláldoztuk; — mert reménylők hogy Felséged erénye, munkája, 's gondviselése által, megmentjük a' hazát hitünk' köz ellenségétől“.

„Szívszakadtan ohajtók mi már régen a' békét felséges király! mely Felséged országának üdves legyen, — hogy a' nyomorúságok jelen örvényeiből, melyek már csaknem elnyeltek, elvégre nyugalmas révpartra eveznénk. — Így hát nem rosszalhatjuk (improbare non possumus) ha Felséged az idők 's a' szükség' okait tekintve, reá adta magát békét kérni a' török császártól; — azonban ennek némelly feltételei nem látszanak annyira hasznosoknak nekünk, mint Felséged egyéb alattvalóinak. Felséged' többi országai, ha isten úgy akarandja, tán biztos békében fognak egy ideig élni ezen ellenségtől, — de a' mi helyzetünk sokkal terhesebb“.

„Ugyan is a' török császár Felségednek csak azon országrészt engedé, melyet eddiglen birt. — Gondolja meg kegyesen Felséged, — az országnak a' töröktől akár megnyert, akár megengedett ezen felosztása, minden rossznak mennyi tömegeit vonszsza maga után. Mert hogy elhallgassuk, milly nehéz, milly szokatlan egy és ugyan azon nyelvű, törvényű és szokású nemzetnek (unum eiusdemque linguae populum, hysdem legibus et moribus imbutum), mely csupán egy királyt szokott meguralni, — két különböző érdekű királynak engedelmeskednie; — sok és számtalan romlások 's veszedelmek fogják ez ország-osztályt követni“.

„Bölcsen tett Felséged, hogy a' törökhöz intézett ezen követséget titokban kívánta tartani, mert jól tudta mennyin lendnek mind kelmek, mind irigyek, kik rontani 's akadályozni fognak ügyekezni Felséged' dolgait a' töröknél; — ha mindazáltal Felséged egy vagy más, mind a' mi, mind a' török' dolgaiban jártas magyarral is méltóztatott volna eleve tudatni e'

követséget, már ha csak azért is, mert itt Magyarország, a' mi fejeink 's javaink forgottak főként kérdésben, tán lehet vala ahhoz valamicskét, sem Felségednek sem alattvalóinak nem károst, nem megvetendőt, oldalaslag szűrni, mi kétségkül megrátolja a' dolgok' kiegyenlítésében fenmaradt annyi nehézséget“.

Abavári.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

3. Takarékpénztári ügy. Die Spar-Cassen in Europa. Von C. A. Freiherrn v. Malchus. Heidelb. u. Lpzg, bei Groos. 1838, 8r. 4 ft 30 kr. ep. (berl. Lit. Ztg.). — Minden statusgazda meg van győződve, hogy a' népességnek általán olly sebesen haladó szaporodásával a' segélyre szoruló és szegények' száma is szaporodik; 's hogy ez úton olly rákfenéje készül a' társaságnak, mely az emelkedett műveltség 's az ipar' folyvást előbbre menő fejlődése által nyert nemzeti gazdagságot, elébb utóbb szükségkép veszedelembe ejtendi. Leghatalmasb ellenszere pedig a' haladó pauperismusnak kétség kívül a' takarékpénztár' intézete, minthogy azon neposztályokban, melyek fentartásokat csak munkásság és takarékosagra alapíthatják, mind kettő iránti érzéket és hajlamot ébreszt, az utóbbiban őket állhatatossá teszi, 's ez által a' kiirtandó rosznak egyik fő oka ellen hat: míg minden egyebek csak mulékony segedelmezést eszközölnek. Az intézetnek, különösen ezen osztályokrai nézve fontosságát a' megtakargatott pénzek azon roppant összege tanúsítja, mely Europa' fenlévő takarékpénztáraiban már eddig is be van téve, 's kamatok és kamatok' kamatja által évenként magából 's maga által eddig is már tetemesen növekedett. De különmemű eredetmódjok' következtében különféleség szivárgott ezen intézetek' rendszabásaiba is, melyeknek tökéletesb kiképződése a' fenlévő efféle intézetek' sikerének gondos figyelembe vételétől függ; 's melyeknek felállítása körül a' tett tapasztalásokat mulhatatlanul használni kell. Szerző e' czéira számos schweizi, német- 's más országoki takarékpénztárak' rendszabásaikat adja, valamint egyes ismereteket is a' francia- és angolországiakról, melyeket egyszersmind saját nézeteivel kísér ez intézetek' igazgatási formái dolog- és célirányos kiképzéséről, miket azoknak összehasonlításából

vont el magának. Az előszóban, a' közgazdaság körül magának olly tetemes érdemeket szerzett író azon elrendezéseket mutatja ki, melyektől a' takarékpénztári ügy' teljes boldogulása nagyobb kisebb mértékben függeni látszik; az ezt követő bő előadásban pedig az efféle intézetek' többségénél divatban levő rendezkedések' átnézetét adja.

4. Fogházi és javítási ügy. — Handbuch der Gefaengnisse, oder geschichtliche, theoretische u. praktische Darstellung des Buss- und Besserungs-Systems von *Grellet-Wammy*; aus d. Franz. von K. Mathy. Solothurn, b. Reuter, nSr. XI és 236 l. 1 ft 52 kr. — (U. a.) Jelen könyv a' következő jutalomkérdésre irt bő felelet' harmadik részének második könyve: „melyek azon eszközök, mik által a' művelt osztály hatás befolyást gyakorolhatna a' tudatlan és szegény osztály' szerencsésére? Mi haszna v. kára lehet némi pártfogó gondoskodásnak?“ A' metzi academia e' pályamunkát 1837. máj. 15. egyértelműleg megjutalmazta; a' bíráló biztosság pedig a' *javitó nevelés'* cikkeit, mely a' jelen kézikönyv' tartalmát teszi, a' vizsgálatok' gazdasága és fontossága-, a' nézetek' valósága és mélységénél fogva, a' munka' legnevezeteseb részének ítélte. Szerző tizenegy év óta Genfben, a' fogházak' erkölcsre ügyelő biztosság' tagja, szemtanúja és segéde azon híres intézet' kifejlődésének, melyet Europa példányul ismer el, 's melyre előadásában folyvást vonatkozik, ismerős a' helybeliség, az igazgatás és bánásmód' minden részleteivel, a' foglyok' characterébe, kikkel gyakran társalkodott, mélyen behatott és főleg azon eszközök' kibuvárlásával foglalkodott, melyek által azok' javítása létesíthető. Jelen könyv' feladása, az igazi francia bűnhesztő és javító rendszer' elveit és egész gépezetét megismertetni; 's azért, a' polemiai formától tártózkodva, leginkább csak lettdolgozat, 's elveket ad, különféle munkákból merített ítéletek- és helyekkel tisztába hozva. — Ezekhez járulnak még genfi örültek' orvosa D. Coindettől, egy új tudomány' elvei, t. i. egészségtan büntető intézetek' számára 's a' betegelmű bűnösökkel bánásról. — Korirányosnak tartottuk épen most figyelmeztetni olvasóinkat a' két jeles munkára (3. 4.), midőn nálunk is a' takarékpénztári intézet Fáy András' ember-szerető fáradozásai' következtében létesült, a' javító fogházak' dolga pedig szerte a' hazá-

ban tetteleg pártfogást kezd nyerni: 's így szükséges hogy mind a' két tárgyat minél többben, minél gondosabb studium' tárgyává tegyék. (Ha Grellet-Wammy, „legalább Európára nézve“ u. m., a' philadelphiai- vagyis magányrendszer ellen nyilatkozik, azt az észszel, emberiséggel és társi szokásokkal, melyekbe a' bűnöst avatni kell, ellenkezőnek, az oktatást és istenszolgálatot korlátozóznak állítja; nem szabad feledni miket e' részben Julius (l. Figy. 1839. 52. szám) és magyarjaink (U. o. 5. szám) mondanak. Mi az élénk francia lelki-lettel ellenkezik, talán fog férni a' komolyabb magyarral. Ohajtható, hogy a' próba nálunk is megtétessék). **S. F.**

Visszaigazítások.

1.

Szépliteraturai érdem lehet-e czim m. academiái taggá megválasztatásra?

Az academia csak nyelv-művelő társaság-e?

Azon számos bal állítások és vádak közül, miket a' *Hírnök'* Szemléje az utóbbi időkben magában foglalt, csak némelyekre kívánunk észrevételeket közölni, és pedig főleg azokra, mik egyenesen az academia' intézetet érdeklik. 'S itt nem lehet, miután a' felebbi két kérdés hozatott szönyegre, azon cikkelyt nem közölni tiszt. olvasóinkkal, mely-lyel maga az academiának nmélt. elnöke kívánta a' dolgot felvilágosítani *).

„Levél a' Szemle' ügyében“.

Nem szándékom azon pennaharczba avatkozni, melyet *Csató Pál* m. tud. társasági levelező tag, az említett társaság' némely tagjaival nagyobb tüzzel folytat, mint különben a' tudomány' tiszta szeretete szokott szülni; nem kívánom a' magyar tud. társaságot azon kisebbitések és öcsárlások ellen védeni, melyekkel ez alkalommal általa melleleg illetetett. Az elsőt végezzék be azok, kiket a' dolog érdekel, belátások szerint, és ítélje el az elfogulatlan olvasó közönség; — ezeket, reményem, az említett országos intézet tettel fogja megczáfolni, sőt e' részben már is bátorodom annak eddigi munkálkodásaira és ezek' eredményeire hivatkozni: amazok nyilván állanak az egész haza előtt; emezek több ezer nyomtatott ivenkben az olvasó közönség' kezén forognak. Ezen soroknak egyedüli czélja, a' magyar lapok' heti szemléjének szerkesztője által a' magyar tudományos társaságra nézve felállított két helytelen elynek felvilágosítása, nehogy azok által, ha szó nélkül maradnának, a' közönség tévelyedésbe jöjön.

Az áll ugyanis a' 96. számú *Hírnök'* végén — hol a' Szemleben a' magyar tudományos társaság

*) L. Századunk, 1840. 2. sz.

Kovács Pál' rendes taggá lett választásáért meg-
 rovatik — hogy a' magyar academiának nyelvtu-
 dományi osztálya van ugyan, de poétai nincs. Meg
 kell vallanom, hogy ezen nemzeti intézetben kü-
 lön poétai osztály nincs, de azért hatásköréből a'
 poésis, tagjai közül a' poéták, száműzve nin-
 csenek, mint már abból is nyilván kitetszik, mi-
 szerint rendszabályai' első pontja a' szép művés-
 séget is céljául egyenesen kitűzi, az 5ik pedig
 kötelességébe teszi, arról gondoskodni, hogy a' ma-
 gyar játékszin szükségét ne szenvedjen jó szinda-
 rabokban. A' tudományok' nagy száma nem engedé
 meg a' terv' kidolgozásakor, hogy mindegyiknek
 külön osztály rendeltessek, minden osztályok
 több tudományokra terjesztettek ki, és különösen
 a' nyelvtudomány vagy philologia is szélesebb ér-
 telemben vétetvén, osztályába soroztaték a' költés
 és ékesszólás is. — Hogy illy értelemben vette
 maga a' tudományos társaság is a' felosztás' szel-
 lemét, bizonyítják több rendbeli választásai, —
 így lettek, egyenesen mint költők és nem mint
 aestheticusok, a' nyelvtudományi osztályban rendes
 tagokká *Kisfaludy Sándor* és *Horvát Endre* is,
 kinek helyébe választatott az utolsó nagy gyűlés'
 alkalmával Kovács Pál.

Ugyanitt — de még tüzeesebben vitattatik a'
 Hírnök' 98. számának Szemléjében — azon állítás,
 hogy a' tudós társaság' vagy tudomá-
 nyos academia' elnevezése helytelen, és azt
 tulajdonkép — miután célja egyedül a' nyelv', nem
 pedig a' tudományok' kiművelése — nyelvmű-
 velő társaságnak kellene nevezni; és erre
 nézve hivatkozás történik az alapszabályok' 1ső
 pontjára, melly így adatik elő: a' magyar nyelv-
 nek... kiműveltetésén igyekszik egye-
 dül. — Mi ebben a' titkos cél, nem akarom
 bővebben vizsgálni, az elfogulatlan olvasó köny-
 nyen elérthette, bár gondosan el van takarva; —
 annyi minden esetre bizonyos, hogy ez által a' kér-
 désben levő nemzeti intézet' hatásköre megszorít-
 tatik. Mielőtt ennek lényeges megczáfolásába e-
 reszkednénk, meg kell jegyeznem, hogy az alap-
 szabályok' 1ső pontjában, mint felebb áll, némelly
 szavak el vannak gondosan hallgatva, és az így
 áll kiegészítve: a' magyar tudós társaság
 a' tudományok' és szép művészségek' minden
 nemeiben a' nemzeti nyelv' ki-
 műveltetésén igyekszik egyedül. Eb-
 ből is lehet ugyan — habár nem minden erőltetés
 nélkül — következtetni, a' mit a' Szemle' írója
 elv gyanánt felállit: de nem lehet, sőt nem is sza-
 bad, valamely összefüggő munkát egyes kivett
 szavaiból megítélni, hogy okoskodásaink felszegek,
 azoknak eredményei alaptalanok ne legyenek; —
 az egészet szem előtt kell tartani, minden részeit
 meg kell vizsgálni. Így a' magyar tudós társaság'
 dicső alapítóinak valóságos szándékát és az alap-
 szabályok' szellemét, ha nem akarunk egyolda-
 lusággal vádoltatni, nem annak egyes pontjaiból,
 hanem minden szabályainak összeségéből kell meg-
 határozunk. A' magyar tudós társaságnak 42 ren-
 des tag adatik az alapszabályok által, és ebből 7
 foglalatostodik a' nyelvtudománynyal, a' többi fel
 van osztva minden tudományok közt, kivéven a'
 theológiát és a' politicát; — a' magyar tudós tár-

saság minden három esztendő alatt 6 tudományos
 kérdést teszen ki megfajtásul, ebből csak egy me-
 gyen a' nyelvtudományból, a' többi a' tudományok'
 más osztályaiból vétetik. A' magyar munkák' meg-
 jutalmazásában nincs semmi különös tekintet a'
 nyelvtudományra; az Évkönyvekben, a' Tudomány-
 tárbán a' nyelvtudományi értekezések a' sokkal ki-
 sebb számot teszik. Lehet-e mind ezekből — hogy
 többeket elhallgassak — következtetni, hogy a'
 magyar tudományos academia' egyedüli célja a'
 nyelvművelés, hogy az nem tudományos, csupán
 nyelvművelő intézet. —

De azt lehetne erre megjegyezni: hogy az
 első pontnak is kell valami értelmének lenni, hogy
 az nem ok nélkül tétetett első helyre. Igenis van
 annak, még pedig igen nagy és nemzeti értelme,
 ott áll az, a' hol állania kell. A' tudós társaság
 ugyanis egyszersmind magyar, és így a' tudomá-
 nyokat egyedül magyar nyelven 's a' magyar nyelv-
 vet a' tudományok által igyekszik kiművelni; e-
 zen két nagy cél szoros, elváhatatlan kapcsola-
 tban van, mint minden önálló nemzetnél, külö-
 nösen hazánkban is és annak jelen állapotjában,
 lenni kell. — Hogy mostanig még a' nyelv inkább
 látszik az intézetet foglalatostoktatni, mint a' tu-
 dományok, és ezekben azon előhaladásokat nem
 lehetne tenni, mellyekkel dicsekedhetnek más test-
 vér intézetek, ez megint a' dolog' természeté-
 ből foly, mert a' nyelvet kell először alkalmazossá
 tenni, hogy bősége, határozottsága és hajlékony-
 sága által minden eszméink' kifejezésére képes
 legyen; a' nemzetet kell a' nemzeti nyelv által olly
 műveltségi állapotba tenni, hogy a' tudományokat
 felfoghassa, hogy idegen nyelven gondolkodni meg-
 szűnjék. Eljön nem sokára azon idő, midőn a'
 nemzeti nyelv műveltségében a' tudományoknak a'
 külföldön mostani állását elérni, 's akkor majd ha-
 zánkban is mindketten kézen fogva haladnak elő-
 re, nem a' több nemzetek után iparkodva, hanem
 azokkal versenyezve. De, reménylem, soha többé
 nem tér vissza azon már nagy részt multnak te-
 kinthető szomorú helyzet, midőn a' tudományok el-
 váltak a' nemzeti nyelvtől, és megszűntek nemze-
 tiek lenni.

Ezen akaratom ellen is hosszabbra terjedt le-
 velemet azon kéréssel rekesztem be, ne sajnálja
 azt lapjaiba közelebből felvenni.

G. Teleki József.

2.

Academiai választások, jutalmak. Az ultraliberalismusi vád.

A' választás, ellentétben a' kinevezésekkel, a'
 többség' véleménye 's akaratjának kijelentése bi-
 zonyos személyek' tehetsége 's hatósítása felől.
 Helyes mód-e általában a' választás, 's igazságos-
 sak-e mindenkor eredményei, most nem vitatjuk;
 csak azt akarjuk előlege megjegyezni, hogy a' vá-
 lasztást akkor lehet tökéletesnek tartani, ha az a'
 valóságos többség' akaratját fejezi ki, ha a' vá-
 lasztók egyenként sem hanyagság, sem gyarlóság
 által jogaikat bitoroltatni nem hagyják, 's a' meg-
 győző okok' erejét kivéve, minden egyéb befolyás-
 tól mentek. A' ki választásokban forgott, vagy fe-

lölők csak gondolkodott is, által fogja látni, hogy ezen szabályok alkalmazás által, még akkor is, midőn minden a' legrendesebben megy, temérdek módosulást szenvednek, vagy jobban szólva, számos alkalmazási 's kezelési szabályok által egészítettnek ki. Hagyjunk például egy sereg, vagy akár kisebb számu választót, teljes függetlenségében, minden előleges értekezés nélkül, a' véletlen megegyezésnek igen ritka eseteit kivéve, nem fognak-e száz meg száz felé elágazni, 's nem válik-e a' választás' intézete csupa képtelenséggé, melly kezelhetlensége által a' köz dolgok' vitelét csak akadályozza? Vagy legyenek bár értekezések, conferenciák, 's meg nem egyezés' vagy teljes meg nem győződés' esetében vigye kiki saját véleményét a' gyűlésbe, nem fog-e többnyire siker nélkül szét menni a' választó testület, a' foglalkodás' vagy kormány' gépelye ismét fenn akadni? Azonban ez ritkán szokott történni; 's miért? mert többnyire minden egyes választónak van annyi szerénysége 's józansága, hogy maga egyedül (ha csak nem rendkívüli ember) ki nem áll külön véleménykéjével a' sokaság' ellenébe, hogy maga egyedül nem akar választani ott, hol huszan, százan, vagy ezersen választanak; van annyi belátása, vagy ösztönszerű érzete, hogy nézeteinek diadalmát, akaratjának sikerét ohajtja, 's hogy ezek' elérésére, ha mindenben nem ért is egyet, legcélirányosabban a' rokon szelleműekkel szövetkezik, olyakkal, kikkel a' társaság' fő céljaira, 's a' főbb eszközök' megválasztására nézve egy értelemben van. Egyes esetek, hol egészen elvonulni, szabad, sőt erényes tett lehet, csak kivételképen állanak, 's itt számba nem vehetők.

Honnan tehát nálunk az az örök zúgolódás, azok a' gyermeki gágyogáshoz hasonló beszédek a' párt, a' conferenciák' kötelező szigorúsága ellen, melyekbe azonban senki, ha nem akar, belépni nem kénytelen; melyeket, mindenütt többek levén, kiki kénye, izlese 's belátása szerint szabadon választhat? Honnan a' hírnöki Szemlének azon idétlen lelkismeretessége, hogy a' társnak szavaznia kell, úgy mond, ha lelke megtörik is az ellenmeggyőződés' súlya alatt? De, jó uraim! nem ez-e az embernek általános sorsa az életben? Hány ember' lelke szakadhatna meg, hol egy kényúr' akaratja milliók' ohajtásainak ellenére is végre hajtatik; hol egy kis tanács szinte milliók sorsa felett határoz? Vagy megfordítva, hol a' kisebb, néha talán jobb, vagy mint nevezni szeretik, józanabb rész a' vad, buta többség' igája alatt nyög? 'S ime, akárhogy forgatjuk az épületet, akár egyet állítunk alapul, akár a' többséget, baj, alkalmatlanság, vagy lelektörés mindenütt eshettk: azon nem csekély különbséggel mindazáltal, hogy míg amott a' nagyobb szám, talán egyen kívül minden lelek, szakad némelly erőszakos, 's igazságtalan cselekvéseknél, itt hasonló esetekben csak a' kisebb rész szenved; mi, ha egyik embert a' másiknál hitványabbnak nem akarjuk tartani, a' lehető legigazságosabb. És még is a' hírnöki szemleironak legkedvesebb tárgya ezek fölött elméskedni, keserűsködni. Végre azt kell hinni, hogy nincs egyéb hiba, mint az, hogy az egész magyar academiát nem óráá' bizzák. De hajh! most egyszer

ezt másképen rendelé a' sors. Ő nem csak nem önkényes ura ezen általa annyira féltett társaságnak, hanem még csak rendes tagja sem: ő kívül rekedt ezen kis kert' határain, mellybe hogy még is belé pillanthasson, egy kis ágast állított magának, mellyre ha felszökik, lát még nem látott, hall még nem hallott dolgokat; 's ha tehetsége olly nagy volna mint akarja, lángba borítaná a' fél tudósvilágot. De hogy állításaira vissza térjünk: ő megengedi a' pártot, felekezetet (milly kegyes!), hanem, úgymond, arra a' magyar academiában semmi szükség (milly bölcs!). A' m. academia' tagjai nem olyanok mint a' többi emberek, hanem valami felsőbb, a' mindentudás' titkaiba avatott lények, kik első pillanatra kiösmérik, ki mire való. Az orvos például meg fogja mondani: ki a' jogtudos, hadász; a' nyelvtudos szeméből kiösméri a' legjobb mathematicust, a' nélkül, hogy ez iránt hozzá értő társaival értekeznek. Hasonlólag nem szükséges hogy az ismeretlen tag' characteret, magaviseletet annak ismerőseitől tudakolja: ezt az academicus a' név' hangzásáról is megítélheti. Mi nek itt a' felekezés? mire való az értekezések, tanácskozások? Vagy ha csakugyan tartatnak, minek hagyja magát egyik academicus a' másik által, ki sem több, sem kevesebb, mint ő, rábeszélteni, ha szinte az az épen fenford dologhoz jobban ért is, mint ő? Menjen el szilárd véleményével, mint jött, 's ez aztán igazi függetlenség lesz. De mind hiába! Csató mégis szükségtelennek tartja a' pártot 's conferenciákat az academiában, 's mindent, mit rosznak hirdet, ennek rovására szokott följegyezni. Ha jutalom osztatik, a' párt, ha valaki választatik, a' párt, ha valaki meg nem jutalmaztatik, nem választatik, ismét a' párt! 's a' mi különös, ha mit nem azon rész teszen, mellyhez mi tartozunk, akkor mély a' Szemle' hallgatása, akkor nincs felekezet, nincs párt: akkor minden jó rendben van. Ime, drága tudós úr (e' ezim nem csúfolódás; mert ki a' Szemlét olvasta, tapasztalható, hogy Csató minden nemű tudományos kérdések fölött a' legnagyobb folyamatossgal bírá), ime tehát drága tudós úr, ezt elfelejté jobban eltakarni; de nekünk le kell fátoloznunk e' két arcú okoskodást; meg kell mondanunk, hogy ön, csakhogy a' mennyire lehet titokban, egész a' vakbuzgóságig pártoskodó, 's hogy a' hol pártindulatjával kilép, azokat helyzetének erejével vissza élve, a' legveszélyhözöb hangokon hirdeti el? Vagy nem ön volt-e, ki hazánk' egyik szorgalmas és békeséges fiát és társunkat fellázzadt parasztnak keresztelé, nem ön fenyegete-e egy erdélyi hitszónokot kihallgatással, hogy elveiért nyilván bevádolja? nem ön vakmerőkodik-e a' magyar academiát ultraliberalis törekvések' gyanujába ejteni Szemléjében? És mégis, o arcz! szükségtelennek hirdet az academiában minden felekezést, midőn néhány soral alább azon 16—20 tagot, kik az academia' többségét teszik, nyilván feladni, az academiából, ha önön állana, és csupa (képtelenül koholt 's bezonyíthatatlan) véleményért, kiirtani nem késedelmeknek? 'S ön akarja, hogy ne nézzük, ki mi gondolkozású, hanem csak mennyire tett érdemeiket a' nyelv 's tudományok körül? Fogná-e ön ezt valaha tehetni, ha szinte olly bölcsnek hiszi is ma-

gát, hogy a' tehetséget 's érdemet prima vista, mint mindent szokott, keresztül látná is? Igen! az ön' tudós társasága tele lenne emberekkel, részrehajlatlanokkal mint ön, pártatlanokkal mint ön, tudósokkal mint ön, kikről kívülök senki sem hinné hogy ilyenek, de annál inkább kürtölnék azt magok, kik minden hazafiú törekvést setét tervek' színébe öltöztetni, minden művet, mely jobb mint az övék, pletykaszerű bírálatokkal bemocskolni, semmit nem tenni, mint minden jóra, nagyra kajánkodni, 's a' legaljasabb rágalmak' magvait elhinteni, édes foglalatosságnak ismerendének, kiknek jelzime lenne: párttalan; jelszavok: ne pártoskodjatok: de kik annál inkább czimborálnának. pártoskodnának; kik hogy a' legnagyobbat mondjuk, mindig olly perfídiával intéznék beszédeiket mint ön, hogy azok egyoldalúlag véve a' valóságnak némi látszatát vegyék fel, mert hamis adataikat, honnan a' következtést húzzák, a' legnagyobb vakmerőséggel soroznak elő: ilyen fogna az ön' tudós társasága lenni, míg önt megférhetlensége, onnan is ki nem küszöbölne! De ez nem gondunk. Önnek minden szabad, 's nekünk kötelességünk megmondani, mit tesz, és mit akar ön, hogy a' könnyen hívők rá ne szedessenek.

Hogy a' szemleírónak Marót bán' jutalmazása és Kovács Pál' megválasztása nem tetszenek, az a' felebb mondottak után igen természetes; különben is mindig van néhány ember, kinek az efféle nem tetszhetik, 's ez ellen nincs mit szólni. Azt azonban meg kell jegyeznünk Marót bánról, hogy ha azt Csató rosznak tartja is bírálatára, legalább önmagát tartsa elég jónak arra, hogy *hamisan* ne idézzon; mert ezen szavakat:

Ruhátlanul kiteszek a' világnak,
Török 's magyar hadd lásson, 's ezt kiáltom:
Nézzetek, és utáljátok meg őt,
Ez egy keresztény asszony volt, kinek
Rút telhetetlenség volt élete,
És mondhatatlan vétkek bünei.

nem, mint ő ravaszul idézi, Marót bán, hanem *Haszán bég* mondja, a' mi egy kis különbség. 'S az illy szarkaugrások alig fogják a' szemleíró' lelkiismeretességét tanusítani.

Kovács Pál' választását illetőleg, Csató el akarná felejtetni, hogy a' szépliteraturai írónak csak az egy nyelvtudományi osztály hagyatott nyitva, 's ha ide nem, úgy az academiába semmi czímmel és úton be nem hozhatók. 'S a' szépliteraturai írókat végképen kizárni épen olly képtelenség volna, mint az Alaprajz' szellemével ellenkező. Kovács Pál' tehetségéről egyébiránt szabad Csátónak azt hinni, a' mit akar: ez választóit zavarba nem hozza. Sokkal nevezetesebb, mit Csató, vele született csapodárságánál fogva megfélemlézve magáról, állításairól, Kovács Pálra nézve érdemül felhoz: „Egy nagy érdeme van, úgy mond, Kovács Pálnak, hogy a' párt' embere, mellyel szavazni mindenben és minden esetre kész, ha mindjárt lelke megtörik is az ellenmeggyőződés' súlya alatt“.

Vajjon? Nézzük csak mit mond ezen szigorú úri ember egyik, Bajzához, 1834. sept. írt levelében: „Neveltséges embernek kell azt declarálnom, a' ki, azt mondván, hogy ismer, engemet az academiái (vagy akárholi) servilisek' 's egoisták' sorába akarna számlálni. — Az egész dolog tehát

a' benem, mint academiái tagban bizhatás vagy nem bizhatás iránt ide megy ki: Lehetnek-e olly egyes, de mégis fontos kérdések, mellyek iránt az én tiszta lelkü meggyőződésem a' kegyetekétől el fog térni? Felelet: kétségkívül, hiszen nem történnik-e ez meg elégszer magok kegyetek között? 'S vajjon, mit csinálnak ekkor kegyetek? nem capacitálják-e egymást kölcsönösen mindaddig, míg nagyobb consensust, vagy épen unanimitást eszközölnek? 'S ha ez utóbbi (az unanimitás) nem eszközölhető, nem enged-e a' kisebb rész a' nagyobbban, hogy a' végzés annál nyomosabban essek, 's a' párt, vagy felekezeti' tekintete szakadozások által ne vesszen? *És íme*, fogadja itten édes barátom, az egész oldal vagy felekezeti' nevében, a' mellyhez tartozni én is örömemnek fognám tartani, abbéli őszinte nyilatkozásomat 's fogadásomat, hogy valahányszor olly kérdések — fontosak, vagy nem fontosak — fordulnak elő, mellyeket a' párt vagy oldal magáéinak ismer, — mert csak ez határozza itt el a' fontosságot — és ha az én meggyőződésem az iránt, egyik vagy másik pártombeli tag' meggyőződésétől el fog térni; én ezen meggyőződésemet ugyan ezen liberalis pártom' többségének 's végzetének mindenkor fel fogom áldozni, 's mindig azzal, soha az ellen nem, szavazni. — Nem igen jól esik a' becsületes embernek, édes Barátom, mikor olyanokat kell magyaráznia 's fejtegetnie, miket róla fel kellett volna tenni; de mint-hogy barátaink között is vannak olyanok, kik ha azon becsületesség felől nem is, de legalább az állhatatosság felől, — noha a' becsületességben nincs állhatatlanság, mihelyt világos a' pactum — kételkedtek, jó lesz őket bizonyosakká tenni ('s erre kérem Barátom uramat) hogy az ember tudja tökéletességeit 's elszánt akarata is van azokat teljesíteni. *)

Ezek azon súlyos igék, mellyekkel Csató magát nekünk lekötelezi. *Miért nem lett még is rendes taggá?* miért nem siettünk őt nyakra főre megválasztani? Hiszen ő sokkal érdemesb volt e' tekintetben, mint Kovács Pál; mert magát, hogy velünk tartand írásban kötelezte, mit Kovács Pál soha, de szóval sem tett, sőt minnek nyilván és határozottan ellene mond? Nem bizonyossága-e mind ez annak, hogy Csató nem tudja, mit beszélt hajdan, nem tudja, mit beszél most? De másfelül kibizonyodik épen ebből az is, hogy választásainkat nem azon kérdés dönti el: vajjon velünk fog-e ez vagy az szavazni, vagy nem — mi valóban különös mértéke volna az érdemnek; hanem, mit Csató még eddig nem tudott felfogni: *character és kimutatott tehetségek*. A' characterre néznünk kell; mert a' tudomány rosz, vagy hibás akaratú ember' kezében kés, mellyel tiszser árt, míg egyszer használ; mert a' megválasztással választói jog is adatik által, ismét veszedelmes fegyver nem szilárd 's nem tiszta gondolkodásu embernek kezében — 's nem kell feledni, hogy ettől az academia' jövődjé függ.

Mi végre az *ultraliberalis törekvést* illeti, itt Csató úgy lép fel, mint nyilvános feladó, 's

*) L. Figy. 1838. 791. szélet.

ezt egy olyan társaság ellen teszi, melynek maga is tagja, melyhez szorosabban kapcsolni egykor minden áron, minden feltételek alatt törekedett. Ime a szép kútfő, melyből ezen sokat leljenthető vád származik! De ha kútfejét tudjuk is, alapjára nehezen akadunk, hacsak Csató azt is Fichte' módjára saját enjéből nem veszi.

Tudva van, hogy az academia társaságilag grammaticán és szótáron kívül egyebet nem dolgozik, 's így nincs alkalmá mint társaságnak ultraliberalis eszmék' terjesztésére. „Igen! de az academia jutalmakat tesz ki, 's fogad el munkákat, 's itt nagy mezeje van szabadelműségét kimutatni“: mondhatná talán Csató, ha képtelen vádjának csak ugyan valami értelme van. Való hogy e' részben az academia' tagjai tehetnének valamit, ha ultraliberalisok volnának, 's ha censura nem volna. De itt is meg kell különböztetnünk az osztályokat. A' természettudományi 's mathematicai osztályról alig lehet szó; a' nyelvtudományirol szinte, ha csak azt nem akarjuk feltenni, hogy az embereket most is egy bifang verssel vagy dallal fel lehet lázítani; szorosan véve tehát csak három osztály maradna, mely e' vád által érintve lehet. Először, a' philosophiai osztály, melynek tagjai Döbrentei, Kállay, Szilasy, Horváth Cyrill. De vajjon merre-e Csató ezeket ultraliberalis eszmék' gyanújába hozni? Vagy talán Szontaghot érti? De hiszen ez lettette Propylaeumaiban philosophiai hitvallását 's ezt rágalommal és fecsegéssel gyanúba hozni nem lehet. Másodszor: Történetírás, tagjai: Bajza, Luczenbacher, Jerney, Kis János, Czech, Péczely, Kossovics. Ez osztályban, igaz, van, kit Csató nem szeret; főleg mióta korunk' literatúrájának történeteire nézve igen nevezetes, érdekes, különben pedig mulatságos leveleket közölt, melyekből az emberi 's iroi gyarláságnak egy szánandó képe tűnik elé: 's hogy ezt Csató mindennek fogja kiáltani, minek csak lehet, kétséget nem szenved; de itt nem lehet hitele. Jerney, Luczenbacher, Czech történetvizsgálók inkább mint történetírók, 's illyeknél ultraliberalis képzelgéseket keresni oktalanság. Vagy talán Kis János' ősz fűrtelben akad meg a' gyanú? vagy Péczely, Kossovics a' tulzok? Igen! ha Csátonak úgy tetszik, hogy történeti valóságot keresni 's napfényre hozni túlzás, azt meghamisítani polgári kötelesség: akkor ezen urak valóban nagy mértékben bűnösök lehetnek. Végre a' törvénytudományi osztály; tagjai: Sztrokay, Szalay László, Szlemenics, Steffner, Szász, Zsoldos. Ezek-e Csátonak ultraliberalis emberei, kiknek többsége köz, részint tanítói, részint vármegyei hivatalban van, kiket már más testületek is megbízásokra méltattak? Igaz, neki jobban tetszenék ha mindegyik helyett egyegy avas Rococo állna, pohos és nagy feju a' sok tespedéstől, 's fanaticus az ostobaságtól: de most egyszer ez nem így van, és Csató kénytelen zsebébe dugni rágalmait — ha csak nem hajlandóbb azokat lenyelni.

'S végre, mit is ért ő az ultraliberalismus alatt? Képzeltet-e magyart, okos és becsületes embert, ki saját hazája' romlására tulzó, rendfelforgató eszméket tápláljon agyában? ki, midőn javítani akar, olyan módon 's vigyázatlanul törekedjék azt véghez vinni, hogy mindent elrontson, hogy

a' fát maga alatt vágja? Vagy neki talán azok is ultraliberalisok, kik az „életünket vérünket“ mondták ki, mert talán nagyobb kiáltottak, mint azt a' rend 's illendőség megengedte volna? De nem veszdünk többet ezen alaptalan 's alacson árulkodással, csak azt akarjuk megmondani Csátonak, hogy az önálló ember még ezért nem tulzó, nem rendfelforgató, nem majma minden újításnak; 's épen olyan távol lehet az ultraliberalismustól, mint a' szolgálalküség; becsületes hűség' dolgában pedig társaink, barátink, a' haza és fejedelem, 's az emberiség' jogai iránt, soha olyan embertől, mint ő, intést, vagy épen leczkézést el nem fogadhatunk: hitele e' részben alul áll minden fokozaton. De vétkes és följegyzésre méltó azon szándéka, hogy e' móddal a' magyar academiának ártani törekedett. Hiszszük és reményljük, az igazság' erejében bizakodva, hogy ártani nem foghatott; de neve róva marad e' tettért, mely magán az árulásnak olyan undok bélyegét viseli.

A' szerkesztőség.

Literaturai mozgalmak.

Pozsonyból érkezett: 1. *Töredékes észrevételek a' Dunaszabályozás 's keleti kérdés iránt.* Irta *Pulszky Ferencz*, o. k. m. a. l. (országgyűlési követ, m. academiái levelező). Schmid' bet. N8r. 65 l. — 2. *Beszélytár gyermekek' számára* Irta *Beöthy Zsigmond*. Első füzet (10 beszélyvel 's egy körjazzal). 1839. 12r. 58 l. A' gyűjtemény hat illy kötetkeből fog állani, egyenként 20 kr, együtt 1 ft 24 kr. áron: — 3. *A' magyarországi rabszolgák' állapotjáról.* Irta *Horváth Antal*, kir. ügyv., kiadta Ponori Thewrewk József. 8r. 63 l. Velinen, kötve ára 40 kr ep. E' munka néhai Montesiczky János' özvegye, szül. gróf Pongrácz Terézia' 1822ben kitett jutalomkérdésének köszöni lételet 's a' magyarországi örökös jobbágyág' állapotját történetink' elejétől a' leopoldi decretumig terjeszti elő.

— Erdélyből vett hírek szerint, ott a' következő munkák készültek, 's mennek majd sajtó alá: 1. *Az erdélyi bányászat'* nemzeti gazdasági, köz- és magánjogi ismertetése. Irta *Komjatszégi Szentkirályi Zsigmond*, a' tartom. kir. bányász-törvénytörvény- és a' karuj (karoly v. karvaly?) és öjv-fiak' (ölyv) kiküldetések (?) és megszelidítésekre tanító könyv. Készítette Homorod-Sz. Páli id. *Szentpáli Dániel*, Kolos vinegye' thirája. — 3. Bölöni *Farkas Sándor* acad. lt. Erdély' történeteit I. Mátyástól Izabella királyné' halálaig, befejezte. — 4. A' gróf *Kemény József* acad. lt. és *Kovács István* által megindított *Erdélyország' történetei' tárnak* kéziratban harmadik kötete is kész; a' második censura alatt.

— Szebenben Closius' betáival megjelent: *Die Grundverfassungen der Sachsen in Siebenbürgen, und ihre Schicksale.* Ein Beitrag zur Geschichte d. Deutschen ausser Deutschland. Zweite, mit Anmerkungen und Berichtigungen vermehrte Auflage. Hermanstadt, 1839. in Thierry's Buch- u. Kunsthändler. (Szerzője Szebeni Hermann György, az első kiadás Offenbach, 1792).

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Januárius' 21. 1840.

3. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Philosophia. Elvtan, Elenyák Györgytől (*Warga János*). — Külföldi literatura. Kant és Aristoteles' munkáik. Francia class. literatura. Portugáliai állapotok (*S. F.*). — Visszaigazitások. Ismét academiai választások, sőt törvényszegés! (*A' szerk.*) — Necrolog. (Feszler és Gombos †). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Philosophia.

Elvtan. Irta Elenyák György. Ájtatos iskolák szerzetebeli felszentelt pap. P e s t e n, Trattner-Károly' betűivel. 1840. 56. L. n8r. Ára 30 kr ep.

Az észteni munkák, részint mint rendszer külön álló egészek, részint mint nagyobb és kisebb értekezések egymást kezdik érni literaturánkban, mi már magában is örvendetes jelenet, minthogy azt mutatja, miképen mi szeretünk tisztán, elvontan, egyetemesen, szóval észtanilag gondolkodni. Azonban literaturánk' észteni jelenetei vajjon nem a' közvetlen nézléstől elvont, üres egyetemességek-e, a' nélkül hogy az egyedes tudományok' fogalmain emelkedtek volna? vagy nem az egyedes tudományok' fogalmátóli értelem-elvonások-e, a' nélkül, hogy az értelem' tudományain felül emelkedett tiszta ész' eszméinek legkisebb kifejlése is látszanék rajtok? vagy végre literaturánk' észteni jelenetein, az értelmen és az értelem' tudományain kiemelkedett ész látszik-e, 's ezen ész' eszméi fejlenek-e ki az észtanban a' legszorosabb közvetítő modorral? úgy hogy

a' tiszta ész' eszméinek kifejlésében semmi szökés, semmi hiány ne legyen, 's a' hol az eszme' kifejlésében hiány és szökés áll elő, azt az észtan az egyedes tudományokra alkalmazva kimutassa, azokat jobbjítsa, és tökéletesítse? Ezek szerint — itt csak melleleg legyen mondva — miképen tulajdon értelmi észtant akár írni, akár tanítani, akár tanulni az értelmi tudományok' teljes ismerete előtt — melyek a' természet- és embervilágra vitetnek, nevetséges. És hányszor hibáznak itt nevelő intézeteink! Nem olly nevetséges-e ez mint az olvasástanítás, beszéd- és gondolkodás-gyakorlatok előtt? Észteni kifejeletlenségünknek nem itt van-e oka? Sem természetet, sem embervilágot nem ismerünk, és philosophálunk! Ész' kifejlése értelem' kifejlése előtt nem lehet; igen is lehető és szükséges az úgy nevezett értelemgondolkodástan, vagy inkább az értelemtől elvont gondolkodás' törvényeit tanító alaki gondolkodástan (*logica formalis*), ez mint véges tan az értelemtudományok közé esik, 's azoknak kétségkívül szükséges elő eszköze; mert minden értelmi tanok ennek körében mozognak. De ettől végetlenül külön-

büzik az észtan, mely az értelem' körén fő-
lül emelkedett, végetlen eszme' kifejlése.

Az észtan' érintett tartalmas kifejlése mel-
lett, még magyar literatúránk' észteni jelene-
ténél, szükség' figyelembe venni a' tartalom-
ból fejlődő módszerre nézve azt is, vajjon az ész-
tani módszer a' gondolatot és létet egyetemes-
en azontó közvetlen egyediség-e (monis-
mus*), vagy pedig a' gondolatot és létet, szel-
lemet és természetet, alakot és anyagot, éne-
gest és tárgyilagost, észlegest és dologit, bel-
sőt és külsőt, eget és földet, mennyet és pok-
lot, észet és hitet minden viszonyítás nélkül el-
lentételekre osztó kettősdiség-e (dualismus):
vagy a' két ellentételt csak erőműileg össze-
tevő, így kettősdiségben maradó-e az észtan?
vagy az észtan az érintett, és még minden le-
hető ellentételeket közvetés által egymással
kiengesztelő vagy közvetítő hármadiság-e
(triplicismus)? Ezek azok miket minden észta-
ni munka' írásánál, valamint annak megbirálásá-
nál figyelembe kell venni, különben az író, és
biráló csak hadarász, a' nélkül hogy csak egy
észteni eszmét is fejtene ki valólag; bukdácsol
az eszmék' országában, most egy thalesi, majd
kanti, majd hegeli eszmét kap föl, 's azokkal
eclectizál. — És az észtan' érintett lépcsőze-

tű kifejlését annak története is igazolja. — A
görög észtan a' közvetlen eszme' kifejlése volt
a' lét és gondolat' közvetlen egységében; kép-
viselői Thales, a' stoicismus és új-platonis-
mus. A' középkorból fejlődő észtan többé nem
közvetlenség, hanem a' gondolat és lét, szel-
lem és természet, ész és hit' egymástól kettős-
di elválása; képviselői Des Cartes, Locke,
Kant; végre az ellentételeket kiengesztelő hár-
masdiság; képviselői Fichte, Schelling és He-
gel. Ezek azon észteni fokok, mikhez én az
ismertetésre fölvettem jelen munkát mérni aka-
rom, minden esetre észteni literatúránkat is
mértányolva; azonban én magyar észtant, a'
világ' egyetemes észtanának ránk hatása nél-
kül nem gondolhatván, vagy olyannak tart-
ván azt, mint a' zsidó nép' elválasztottságát...
magyar észteni állásunkhoz arányosítani va-
lamely munkát, csak olly buvólyuk gyanánt
tekintem, mint a' szabadságtól félelmet a' nép'
míveltsége előtt: hiszem a' melly gyümölcsre
soha jótékony napfény nem süttött, az teljesen
soha meg nem érik.

A' fölvettem munka az észteni kifejlésnek
mellyik fokán álland, miután részeit egyes
adataival kimutatandom, magától ki fog tűnni.

Helyesen mondatik (2) miképen az észtan
után az ember számot tartozik magának adni
gondolkodásáról és cselekvéséről, minthogy
pedig az bizonyos elvek szerint történik, tehát
az észtan után elveket kell keresni. De
nagyon szélesen és határozatlanul mondatik
(8), miképen az észtan' végcélja gondolatink
és cselekedetink' megegyezésében áll, mi meg-
nyugtást szerez lelkünknek: hozzá kellett va-
la tenni „az egyetemes ész' kifejlése szerint“,
mert hogy a' „finis sacrificat media“ elvet el-
mellőzzem, melly sok gondolás és cselekvés
közt adott megnyugtatót a' léleknek, csak
azt említem, hogy az indusnő, gondolata és
cselekedete' megegyezéséből származó legna-
gyobb léleknyugalom közt ég el férje halála
után a' máglyán, 's így ez leginkább észteni-
lag cselekszik!

Az első cikkelynél, melly ezen kérdést
teszi föl: Hol kezdődik a' bölcselkedés, vagy
is min alapulva álland meg a' bölcselkedés?
helyesen mondja szerző, hogy a' bölcselkedő
elvül veszi az észet. De ezt valós (reale) elvnek
vevén, mi módon teheti ennek ellenébe az esz-
ményít mint eredetes elvet; ezt ismét, mi módon
oszthatja anyagi és alaki elvekre? rec. nem

*) Midőn a' monismus, dualismus, triplicismus e-
gyediség, kettősdiség, hármadiságnak nevez-
tetik, nem lehet meg nem jegyezni, hogy
a' *di* névképző (az egy *valódi*-ban kivéven)
mindig kicsinyítő erővel bír, 's a' mi sajátos,
mindig egyszersmind gáncsot, kisebbítő v. leg-
alább tréfásan csúfolódó értelmet foglal ma-
gában, illyek: *csapdi*, *oktondi*, *orrondi*,
kortyáncdi, *fitymáncdi*, *bököncdi*; mikor pedig
épen *os*, *ös*-sel képzelt melléknévhez ragasz-
tatik, *játékos* jelent, és csak *játékos*, illye-
nek: *hunyósdi*, *bujsósdi*, *királyosdi*, *katonás-
di*, *tolvajosdi*, *zálogosdi*, *tülkösd*, *gyűrűs-
di*. Más értelmét nem tudom e' képzőnek, más
példák reá a' nyelvben nincsenek; 's így a'
kettősdi, hármasdi, kettőn v. három megfor-
duló *játékos* tehet csak; minden esetre pe-
dig sokkal gyermekesb kifejezések, mint hogy
komoly tudományos rendszert határozhatnának.
Az *egyediség* pedig egyfelől egészen máské-
pen formálva (egy-ed-i), 's így értelemre né-
zve sem állhat egy sorban a' kettősdiség, hár-
masdisággal; másfelől az *egyed* egész csa-
ládjával (egyedi, egyediség, egyedileg: in-
dividuum individuale, individualitas stb) el-
van már foglalva, és pedig olly értelemben,
mellynek kifejezésére egyszerször inkább kell
magyar szavunk, mint a' philosophiai rend-
szerek' elnevezésére. S. F.

más módon, hanem egyedül az ingó kettősdiség' értelmében foghatja meg. Egyébiránt rec. véleménye szerint való 's vagy inkább valódi az észtanban, lehet az eszme' kifejlése is; így nem pusztán dologit (reale) tesz az. Megesik Fichtétől kezdve minden észtanárnak, ha eszmekifejlésének valóságára nincs.

A' második cikkelynél, mely ezen kérdést teszi föl: Meddig ér a' bölcselkedés, vagy is micsoda véghatára van a' bölcselkedésnek? Fejtegetvén szerző a' fentebb is megrótt kettősdii ellentételi valót és eszményt, utóljára a' bölcselkedés' véghatárát ösztéességhben (synthetismus) helyezi (31). A' kettősdii ellentétel összetevés által csak erőműves kettősdiség marad. — Ha az észtan fejlődését a' természet-értelem' elvonásától venné is — mit én nem állítok, mert így az észtan alaktanná változnék — ott sem pusztá összetételre találna, hiszem a' természetben minden nyomon erőnyileg (dynamice) működő fejlődést találunk; de a' természet ennél is több, a' természet élet, mint élő mozog, és ellentételes visszahatás által folyvást fejlődik: ilyen ellentételes viszonyítás által fejlődik az észnek országa is. — Egyébiránt nagyon helyesen mondja szerző hogy az észtanban a' magunk és a' küldölgök' lételet, 's ezeknek kölcsönös közlekedését mutogatni sem nem szükséges, sem nem lehet. Az illy bibelődés méltán nem észtanba való.

A' harmadik cikkelynél, mely ezen kérdést tűzi ki: Mi által létesül a' bölcselkedés? vagy is mely és hányféle öszves lelki cselekvőségünk? igen helyesen, és az előzőkkel következetesen fejlődik oda szerző, hogy a' bölcselkedés a' végtelen ész által létesülhet elméleti és cselekedeti tekintetben. Azonban szerző az érzékiséget, valamint az értelmet is, a' bölcselkedést létesítő tehetségekhöz látatván sorozni, itt a' Kant' érzékiség- és értelem-categorijának eredményére jön. Igen is, az érzékiség, mint a' külső benyomások iránt fogékony erő, az értelem, mint a' tapasztalati tudományok vagy ezektől elvonásnak tehetsége, mulhatatlanul szükséges előkészítők a' bölcselkedésre; de az észtan' tehetsége egyedül az ész. Szerző e' cikkelynél, ennek tartalmával igen következetesen, a' lélektanárokhoz (psychologista) hajlik, kiknek rendszere talán a' még most is élő Cousin után — és semmi más okért — új észtanak akar nevezetni. Ki mondta valaha, hogy a' lélek' tehet-

ségeinek kifejlése nélkül lehet bölcselkedni? Hát a' Hegel' észtanában a' szellemjelenet-tan (phaenomenologia) nem tudalmunk, és énünk' tudalma' kifejlését kívánja-e meg a' bölcselkedhetésre? és ez, mint ilyen, egy része az észtanak. A' lélektanárok aligha a' nevelés-tanra, a' lélektan' alkalmazott részére, nem deritendének szép világot: a' mi magában nagyon jeles, de ez az észtan' alkalmazásának csak egy ága.

A' negyedik cikkelynél, mely ezen kérdésre felel: Mire céloz a' bölcselkedés, vagy is micsoda *vég célra* irányoz a' bölcselkedés? helyesen fejti ki szerző a' bölcselkedés' vég célját, a' fő jót, mellynek nyilatkozata a' hitvallás (religio). Helyes az is, hogy mivel a' fő jó csak egy, tehát az igaz hitvallásnak is csak egynek kell lennie, a' különféle hitvallások csak amaz egynek szent idomai, mellyek amaz egyhez többé vagy kevesbbé közelítenek. De épen az a' kérdés, mi módon fejlődünk mi azon fő jóra, mellyet az isten és öröklét' eszméi megelőzni tartoznak? Erre az erkölcsi és természeti világrend' nézlése nem elég, mert ez vagy babonás minden-istenítésre, vagy kéteskedésre vezet. Erre az erkölcsi és természeti világrendszer' teljes kifejlésének ismerete kívántatik.

Ezek után átmegy szerző az elvtan' második részére (mellynek megfelelőleg első rész a' könyvben nincs följegyezve, azonban a' mondottakból láthatni az első rész mi eszmék körül forog, midőn ezen második, az ész-tani módszerről szól). Itt szerző az első cikkelyben a' megismerendő igaznak neveit adja. A' megismerendő igaz' első neménél, a' tudatnál, annak tárgylagos, és alanyi vagy inkább énleges megkülönböztetése, a' tudatnak ingó kettősdiségére, 's még nagyobb bizonytalanságára mutat. — Második neve az igaznak, a' hit, az alanybeli okokon, azaz magában a' hívőben létezőkön alapul. Ezen nyilatkozásból is láthatni a' kettősdiséghből származó önkényes énélegesség előtt szélesen kitárt ajtókat és kapukat. Mire fajulhat így a' hit és a' hitvallás? Itt szerző következetesen Fries és Jacobiféle eredményre jutott. Még a' hitről is el lehet azt mondani, mit Bayrhofer róla mint ész-tani eszméről mond (Glaubens-Philosophie, eine Philosophie, die keine ist. Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, 1839. 18. sz.), annyival inkább el lehet ezt mondani, a' megis-

merendő igaznak harmadik és negyedik neméről, a' véleményről és a' hiu véleményről. Ezek után az észteni módszerek közül szól szerző az állítmányosságról (dogmatismus), ketkedősségről, bíráloságról és válogatóságról (eclecticismus), mellyek közül méltán a' bíráló módszernek adja az elsőséget. Azonban a' válogatosagnak nem módszerrel, nem alakkal van dolga, mellyben a' tartalom fejlődik, hanem tartalommal, mellyből a' módszer fejlődik; így a' válogatóság a' módszerek közt nem helyesen áll, valamint helytelen a' valódiságot (realismus, inkább dologiságot) és az eszménységet, az állítmányossághoz kötni, mellyek közül a' dologiság sem észteni mód-, sem rendszerhez nem sorozható: mint tapasztalati, így értelem' tárgya, az eszménység pedig sajátlag tartalom lévén, nem mód-, hanem rendszerre vitethető.

A' második cikkelyben az alkotásmódról szólván szerző, az észtan' határozatát adja, melly szerint lelkiünk' eredetét, határozatát, vagyis lelkiünk' alakulását vizsgálja és fejti. Bocsásson meg szerző ha én az észtan' ezen határozatát szükségnek találván, ezt egyedül a' lélektanra viszem, mint az észtan' egy részére, 's ismétlem azt mit fentebb mondtam, hogy illy határozat mellett, az észtan alkalmazólag a' neveléstannak magában igen szép, de illy határozat mellett kétes körére szorúland. Hát a' lélek- és neveléstannak honnan vesznek fényt? az észtan az eszme' kifejlése gondolkodásunkban, természetben és szellemben. A' lélektan az észtannak már kifejlvénye, így köztök csaknem ok és okozati viszony áll. Ezek után meghatározván szerző hogy az elvtan az észtan' alapja, az észtan' összes részeit sorozza elé: *elvtan* mint alap; ebből származnak elméletileg, az *eszmetan* (logica), *valótan* (metaphysica) és *dísztan* (aesthetica); gyakorlatilag: *természetjog*, *erénytan* és *vallásésztan*. Itt is az eszmetan és metaphysica' megkülönböztetése a' kettősdiségből származik. Mert mit keresünk az eszmetanban, hanemha valódit. Ezt keressük a' metaphysicában is; így ezek egyek, 's egymástól nem ellenlábasan különbözök.

Ha már azokat, miket a' jelen munka' fejtegetésénél találunk, viszonyítjuk azokkal, miket előre bocsátottunk, kitünik róla, mit a' fentebb idézett Bayrholfer az érintett helyen mond: „die zertrennten und verflachten Radien, die disiecta membra Kant's — For-

men welche bis in die Gegenwart fort klingen, aber mit Recht an das Princip Kant's angeschlossen werden“. Így a' jelen munkácska azoknak, kik kanti, vagy a' töle különbözőleg szétsugárzott szellemben gondolkodnak, nem csekély értékű jelenet, 's bevezetésül szolgálhat az észtanhoz.

Warga János.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

5. Philosophia. — 1. Immanuel Kants saemmtliche Werke, herausgegeben von Karl Rosenkranz und Fr. W. Schubert. Lpzg, L. Voss, 1838. 10 kötet, 15 ft 15 kr ep.; latin bet. — 2. Imm. Kants Werke. Sorgfältig revidirte Gesamtausgabe in 10 Bänden. Lpzg, Modes u. Baumann, n8r. eddig nyolcz kötet, 15 ft 35 kr ep. — Kant' érdemei a' philosophiának ezer heterogen elemektől megtisztítása, igaz utjába visszatérítése 's önálló továbbképzése körül sokkal ismertebbek nálunk is, hogysen azokat itt bővebben magyarázni szükséges lenne; 's így elég hazánkfiain e' két új és teljes díszkiadásra figyelmeztetni, mellyek' elseje már be is van fejezve. A' gondolkodó fej neki erősödik Kant' olvasása által, a' mi némileg szükséges olly időben, mellynek légkörét anynyi mysticus szögöz kábitóvá tette. — Rosenkranz, a' hegelfi, a' maga kiadásához ragasztott végszóban él az alkalommal panaszt tenni, miképen mestere most szintűgy eretnekeltetik, mint egykor Kant; mire a' stuttgarti Literaturblatt azt jegyzi meg, hogy ő nem gondolja meg, v. nem akarja meggondolni, melly nagy különbség legyen Kant és Hegel, amannak 's emennek iskolája közt. „Az erkölcsi törvény volt azon horgony—így folytatja ez — mellyhez Kant' philosophiája ragaszkodott, midőn a' kételkedés' tengeren ingadozott. Az ada neki méltóságot, befolyást, 's aránylagos népszerűséget is. Kant nemzeti philosoph maradt, midőn a' germán (angol mint német) népek' velők született tiszteletét az erkölcsi törvény iránt sértetetlennek tartotta, 's a' lehetőségig fölemelte. Hegel ellenben nem csak a' nyilatkoztatott valláson, hanem az erkölcsi törvényen is túl tette magát. Hogy magányos élete gáncstalan, hogy leczkéiben soha nem tanított erkölcsitelenséget, ez ellen nem szükség hogy tanítványai védjék. Ez magában értetik ha ki Berlinben professorkodik. De Hegel olly szabad-

ságot tulajdonított az embernek, mely őt mindenre, mi neki tetszik, képesíti, a' nélkül, hogy felelőssé tenné; ő az emberi szellemet és akaratot az istenivel azonosította (identificálta), 's mind azokra nézve, kik rendszerébe avatva vannak, a' jó és gonosz' ellentétét, mint a' képzeletmód' egy alsóbb fokához tartozót, eltörölte. És mint használták ifjabb tanítványai e' tanítmányt! mely egyenesen támadták meg a' keresztyénséget, mit Kant és tanítványai nem tettek soha; 's milly bacchansi gyönyörrel igyekeztek az erkölcs' minden zabláit feloldani, mitől a' nemes Kant undorral fordult volna el".

6. 1. Aristoteles Werke. Organon oder Schriften zur Logik. Übers. vom Ministerialrath Dr. Carl Zell. Vier Baendchen (a' Tafel, Osiander és Schwab) gyűjteményekben: Griechische Prosaiker in neuen Uebersetzungen. Stuttgart, Metzler. 154, 155, 157. 165 füzetekben, 1836—8. 16r. öszvesen 45 kr ep.). — 2. Aristoteles Staatspaedagogik, als Erziehungslehre für den Staat und die Einzelnen. Aus d. Quellen dargestellt von D. Alex. Kapp. Hamen, Schulz, 1837. 8r. 2 ft 38 krep. — 3. Aristoteles Werke. Übers. u. erläutert von D. Carl Hoffmeister u. D. Heinrich Knebel. Stuttgart, Balz, 1838. n8r. Eddig még csak a' negyedik kötet' első füzete, a' rhetorica, Knebeltől fordítva 1 ft 45 kr ep. — Aristoteles munkáinak, mint általában a' régieknek olvasása jó fordításokban a' mai világnak is nagyon ajánlható. Az a' mód mellyel a' classicusok az iskolákban előadtnak, el-öli irántok a' kedvet, 's a' melly korban olvasások a' leghasznosabb volna, nem is gondolunk többé rájuk. Miután nálunk a' görög nyelv' tudása olly ritka madár, magyar fordításaink pedig nincsenek, szomszédaink' rendszerint igen lelkismeretes dolgozásaikhoz kell folyamodnunk, 's azt bátran tehetjük is. Kapp' munkája nem csak fordítva, hanem bőven felvilágosítva is adja, mit A. a' nevelésről a' státusra nézve írt, 's kimutatja miszerint nekünk is ámbár keresztyének vagyunk 's régen túl a' régi világ- és státusnézetén, folyvást még elég okunk van, magunkat politikailag neveltetni (LB.).

7. A' franczia literatura' barátjai előtt felette kedves lehet Firmin Didot freres párizsi nyomtatóktól a' fr. lit. legnevezeteseb munkáinak új, nem csak pompás és egyszersmind olcsó, hanem, mi fő, hibátlan kiadása, 73 kö-

tethen, mellyek' tartalma: Barthélémy, Voy. d. j. Anach. 1. k.; Beaumarchais, 1. k.; Bossuet, 5. k.; Bourdaloue, 3. k.; Chateaubriand, 5 k.; Corneille P. teljesen és Thomas válogatva, 2. k.; Courier, Oeuvres compl. et inédites, 1. k.; Delille, 1 k.; Fénelon, 3 k.; La-Fontaine, 1 k.; La-Harpe, Cours d. lit. 2 k.; Le-Sage, 1 k.; Malherbe, Boileau és J. B. Rousseau' poet. m. 1 k.; Massilon, 2 k.; Molière, 1 k.; Montaigne, Essais, 1 k.; Montesquieu, 1 k.; Racine, 1 k.; Staël; 3 k.; Bern. de Saint-Pierre, 2 k.; Voltaire, 13 k.; Volney, 1 k.; továbbá: Modèles de l'éloquence chrétienne en France après Louis XIV, 2 k.; Moralistes français, 1 k.; Motifs et conférences du code civil, 2 k.; Petits poètes français depuis Malherbe, 2 k.; Théâtre français du moyen âge, depuis le XI. jusqu'au XIV. siècle, 1 k.; végre a' követk. fordítások: Locke et Leibnitz, traduits par Thurot, 1 k.; Plutarque, Vies, par Ricard, 2 k.; Shakespeare, par Michel, 3 k.; és Sterne, és Goldsmith válogatva, Michel ált. 1 k. — A' kiadás n8ban, két oszlopra, velinen van, arczképekkel; 's minden kötet' ára 4 ft ep, kivéven Voltairét, kinek 13 kötete csak 45 ft ep. ('s ez áron Pesten is megkapható valamennyi felsorolt író). — Treuttel és Würz Strassbourgban is jelennek: „Nouvelle bibliothèque classique“ czím alatt egy 80 kötetnyi gyűjteményt, melly a' 17 és 18-d. századbeli fr. classicusok', név szerint: Molière, P. Corneille, J. Racine, Voltaire, Boileau, J. B. Rousseau, Lafontaine, Lesage, Gresset, Bossuet, Fénelon, Massilon, Pascal, Laroche-foucauld, Labruyère, Montesquieu és Buffon' válogatott munkáikat foglalandja magában, tudós criticusok által megvizsgált textussal, a' szerzők' képeik, életrajzaik, 's munkáik' ismertetésével. Egy egy, természetesen a' Didot-feléknél sokkal kisebb 8rétű kötet' ára 3 frank (itt nálunk 1 ft 48 kr ep).

8. (Leipz. A. Z. f. B.). — **Portugaliában** a' literatura kevés év alatt nagyobb visszalépéseket tett, mint bárhol Európában. Az ott létező sajtószabadság, 's az avval összefüggő hajlam: political tárgyakról a' legkorlátlanabbul vitatkozni, eddigelé legalább, csak szomorú gyümölcsöket termett. Valamint Nagy-Britannia azt mutatja, miképen politikailag neki erősödött és nagykoru országban a' sajtószabadság a' jónak és igaznak előmozdítója, úgy Portugália annak élő példája, mikép olly nép-nél, melly az egyetemes miveltség' olly ala-

cson lépcsőjén áll, ama' szabadságnak csak rontékony következtetései lehetnek. Noha Portugáliában jelennen több mint húsz újság és folyóirat jö ki, mesterség lenne mégis bár melyikében csak egy olly czikkelyt találni, mely távolról is tudományok iránti érdeket tanúsítana. De a' politicai értekezések sem bírnak elég méltó jellemmel; hanem többnyire pletykát és személyes sértéseket nyújtanak a' közönségnek. Külföldi lapok és könyvek' olvasásához sem nagy kedv mutatkozik, legfelebb néhány francia regény talál utat a' dámák' cabinetjeikbe. T. i. a' silányságok' megszokása nem csak a' közönséget tompította el minden jó iránt, hanem még jó fejeket is tartóztat idejüket és tehetségeiket jobb dolgok' előállítására fordítani.

S. F.

Visszaigazítások.

3.

Ismét academiai választások, sőt törvényesség!

A' Hirnök- és Századunkban egy idő óta egymást érik az academiát kisebbitő czikkelyek, melyek főleg a' választásokat tárgyzzák ugyan, de számos felreszkökésekkel az academia' élte' és pályája' egészére, annak irányára, tetteire. Nem vizsgáljuk most, miért és honnan e' pálezatörés ezen egyetlen egy országos magyar literaturai intézet fölött, 's hogy közönséges képpel éljünk, a' gyermeknek fürdővizével kiöntése; nem vizsgáljuk, miért olly sűrűn épen most, midőn az ország' gyűlése áll? csak a' „Szózat az academiáról“ czimű czikkely*) következő állítása' mibenlétét kívánjuk ez alkalommal felvilágosítani: *Melly testület saját törvényeit meg nem tartja, az vagy meghal, vagy tekintetét veszti a' közönségnél, mi rosszabb a' halálnál.*

'S melyek e' megsértett törvények?

Először az, mely azt kívánja, hogy levelező tagokul olly férfiak fogadtassanak, „kik a' hazában magyar nyelven készült írásaik által nevezetessékké lettek“. De, u. m., *választattak nem ilyenek is, pedig „szabad-e így nem kijátszani, de megvetni a' törvényt?*

Ha a' czikkely' írója egyoldalulag nem kívánja olvasóit értesíteni, a' bővebb és részletesebb „Alaprajz“ illető szakaszát is idézi vala, mely így alja elő a' levelező tagok' qualificatioját: „A' I. tagok közé azon *dicséretes szorgalmu* hazafiak választandók, kik hazai nyelven közre bocsátott írásaik által a' tudományokban és művészségeken már *nem csekély jártasságot* mutattak; HA CSAK nyomos okokból a' társaság ezen tisztességre olyanokat is kinevezni szükségesnek nem tartana,

kik még *írásaik által* ugyan magokat meg nem különböztették, de a' társaság' haszná' elésegítésére nézve reménységet nyújtanak“. Ezen alaprajzi utasítás egészíti ki a' felhozott rendszabást; 's ennek szellemében történt a' t. társaság' 95 lev. tagja közül felszólaló által kiszemelt 14 férfiúnak elválasztása, kiket az academia részint tett szolgálatokért kívánt jutalmazni, mint péld. Antal Mihályt és Tasner Antalt, kik a' társaság' Zsebszótára' dolgozásában vettek buzgó és tetemes részt; Jászay Pált, ki nyelvemlékek' keresése, önkezű másolása, commentálása által (ezek közt az egész müncheni codex) tett a' társaság körül érdemet; — részint ismervén jeles tehetségeiket 's készségeiket, e' megkülönböztetés által buzdítani kívánt: ilyenek gr. Dessewffy Aurél, gr. Benyovszky Zsigmond, gr. Teleki Domokos és László, Karacson Mihály és Pulszky Ferencz; 's kiknek egy része eddig is már több kevesebb dolgozattal a' lelkesb írók' sorában áll; de többnyire szerencsésb helyzetök által is arra vannak hivatva, hogy a' társaság' érdekeit különféle utakon előmozdítsák; — részint végre némelly egyes szakokban segéd munkálkodásukat kívánta megnyerni: így Barabás Miklóst a' képző művészetekben, tudományosan tekintve, Kiss Ferenczet az archaeológiában, Klauzál Gábort a' gazdaságtudományban, Vecsei Józsefet a' philosophiában levő, az academia előtt ismeretes jártasságoknál fogva hívta meg. 'S nem hallgathatjuk el, hogy a' kérdésbe vett tagok közül mint író csak kettő nem lépett még fel; 's hogy, *ha állana is* a' felszólaló' mondása, mi szerint „a' tagok csaknem kizárólag az Orvosi Tár, Athenaeum és Tudománytár' dolgozóiból kerülnek ki“: az magában és szűkségkép nem egyebet, mint literaturánk' terméketlenségét, jó magánálló munkákban szűkvoltát tanusítaná, 's nem, hogy ők, *tudományos állásunk mellett* a' nyert megtiszteltetésre érdemtelnek; mert folyóiratokban megjelent czikkelyek, az által hogy folyóiratokban jelentek meg, nem válnak rosszabbakká. Sőt ha, nem csak a' *mi* literaturánk'ból, de az olly gazdag angol, francia és németből is, az első izben időszaki sajtó' útján közre bocsátott, sőt egyenesen annak számára irt munkákat, mint ennél fogva becs nélküliek (különben miért ne jogosíthatnának fel academiai kiüntetésre?) ki akarnok rekesztetni, valóban nem csak mi, hanem ama' dúsgazdag nemzetek is ragyogó gyöngyeik' jó részétől meg látnák fosztva literaturájokat. 'S épen azért nem nyom semmit a' felszólaló' abbéli insinuatója is: „avvagy elég irni némelly hírlapba, mint az Athenaeumba? mert hiszen sokról *csak* ez hozatik fel érdemül“, melyly azonfelül több valótlanságokat is foglal magában: mert nem igaz hogy az Ath. hírlap; nem igaz, hogy SOK acad. tagról *csak* ez hozatik fel; hollott ilyen, 1838ban*) 147 tag között *csak* 4 van (Gáty, Pólya, Pulszky, Vásárhelyi); nem igaz hogy — ha t. i. így kívánja felszólaló szavait értetni — *csak* e' felhozott munkák szolgáltak elválasztások-

*) Az előbbi, t. i. 1831-7ki munkálatok' lajstromában egyetlen egy tag sem fordul elő, ki *csak* az Athenaeumba irt volna.

• *) Század. 1840. 4. sz.

ra érdemül, mert az *egyetlen* Pulszky Ferencz az, ki elválasztatásakor, *magyar* dolgozattal másutt még fel nem lépett volt mint az Athenaeumban; mégis bátran kérdünk minden elfogulatlant: az Alaprajz' fenn idézett szabályánál fogva, Pulszky, a' soknemű jeles készülettel bíró fiatal tudós, mint ő azt egy, a' külföldön is méltánylást lelt, német munkájában *) megmutatta, Pulszky, a' magyar történetek' philosophiája' szerzője az Athenaeumban, érdemmel és törvényszerűleg volt-e academiai taggá választva? — Végre még D. Pólya József' törvényes elválasztatását is kétségbe vonja a' felszólaló, kinek több latin külön álló munkáján és igen számos magyar természettörténeti és orvosi dolgozatain kívül folyóiratokban, két külön álló magyar munkája is van: esakhogy ezek az igazgatóság' jelentése' évkörét megelőzvé, a' literatúrát olly jól ismerő felszólaló előtt ismeretlenek, de az academia előtt, midőn D. Pólyára szavazott, tudva voltak.

'S így áll az első törvényszegés.

— *Második: „a' derék Szontagh' vidéki taggá választása, ki, mint közönségesen tudatik, Budapesten lakik, 's tavaly csak rokonait mene látogatni a' felföldre. 'S ime ez út, mit az Athenaeum okos volt előre tudatni a' közönséggel, vidéken lakásnak vétetik... Szemeimet mer-ném feltenni, hogy ha helybeli tag fogott volna választatni, Sz. most nem volna Rozsnyón. Mi csel, mi illetlen ármány ez a' felekezet' részéről stb.“*

Mindenek előtt *nem igaz* hogy Szontagh Pesten lakik; ő e' várost még m. évi julius' elején hagyta itt, 's jelenen *Rosnyón* van. *Nem igaz* hogy csak rokonait mene látogatni. *Nem igaz* hogy az Athenaeum azt előre tudatta a' közönséggel. Avvagy Szontaghnak „Nagy-Szálók's a' Tátra“ czimű czikkelye tudatta azt a' közönséggel? A' felszólaló tehát azt kívánta, hogy Sz. azt ne írja, az Ath. azt ki ne adja, mert ezt tenni csel, illetlen ármány, stb!! — De mi volna, kérdem, a' dologban különös akkor is, ha Sz. *bár Pesten lakva* is elválasztatik, csak ő, helyének megkívánásához képest, *ezentúlra* lemondjon állandó pesti lakásáról? Mi csel, ármány stb van ott, hol világos a' pactum, 's ennek megfeleltetik? Avvagy miért nem kiáltott ármányt és csel a' felszólaló, vagy valamelly rokon lelkű *buzgó* hazafi, mikor Kállay Ferencz, ki köztudomás szerint Maros-Vásárhelyt lakott, *helybeli* rendes taggá lett? Miért nem akkor, midőn Tanárky Sándor, mint győri lakos, szinte *helybeli* rendes taggá választatott? Ők ezért jöttek Pestre, van-e ebben csel? 's így ha Sz. ezért menne a' vidékre: volna-e ebben ármány?

Honnan tehát e' zaj épen csak Szontagh' elválasztása miatt? Kétség kívül a' buzgóság, a' tiszta hazafiság, ármány' gyűlölete stb szólaltatja fel a' szózatot urát!!

De felszólaló előtt kétség kívül tudva van, hogy Sz. lelke' egyenessége szerint azt jelenté fel vá-

lasztatása után a' társaságnak, mi szerint ő magányos viszonyai' 's a' tudomány' tekintetéből mint eddig, úgy ezentúl is *koronként* Pesten ohajt mulat-hatni, 's minthogy ez által még inkább módjában leszen mind saját studiumait nyomosabban folytatni, mind a' társaság' érdekeit is előmozdítani: e' részben elnézést is kért. Tudva van kétség kívül előtte, hogy a' gyűlés csak *állandó helyben* lakást nyilatkoztatott a' vidéki tagsággal összeférhetetlennek; 's társa' jelentésében úgy nem ütközött meg, mint nem abban, midőn Kazinczy Ferencz mint vidéki r. tag egy egész tavaszt tölte kebelében, midőn Berzsenyi Dániel, szinte mint vidéki rendes tag, a' budai fürdőkkben mulatott stb. Sőt nem abban kellene-e inkább megütköznie bárkinek, ha a' társaság, vidéki tagjait literatúránk' székes városából, a' nagy gyűlés' idejét kivéve, mindenkorra számkivetné? 'S kérdem: ferfiú, ki az év' felét Pesten, felét a' vidéken szokta töltetni, csak ezért legyen a' társaság' rendes tagjai közül mindenkorra kizárva? a' vidékiek közül, mert gyakran helyben mulat: a' helybeliek közül, mert sokszor vidéken?

Másképp van a' dolog a' *helybeli* r. tagokkal. Ezek a' társaság' heti gyűléseiben jelen tartoznak lenni, a' küldöttségi munkálkodásokban személye-lyesen részt venni, a' folyó tárgyak' *nagyobb* részét vinni; ezek, mihelyt lakásokat másodvá teszük által, nem felelhetnek meg többé alaprajzi kötelességeiknek. De a' vidéki tag, nem hogy nem mulaszt, míg helyben tartózkodik, sőt könnyebben, gyorsabban, 's a' tudományos eszközök' tárai' helyén nyomosabban is járhat el megbízatásaiban. 'S ugyan azért is mint ellenzhetné a' társaság a' vidéki tag' koronkénti itt létét, midőn, helyes okok' tekintetéből, a' helybeliek' ideigleni távollétét is el szokta nézni? Mert így bocsátatott el a' külföldre Petrovics Fridrik, Szalay László, így távoztak el, új hivatásnak engedve, 's mielőtt helyzetők a' társaság által elrendelve volna, Szalay Imre, Vállas Antal (az elsőbb fizetését is folyvást húzván); így nézte el a' társaság, mert kár nélkül történhetett, midőn Perger János gazdasága' ellátásában, Szemere Pál, 's legközelebb Tanárky Sándor egészségök' tekintetéből részint gyakran, részint hosszabb ideig is tova voltak Pesttől. Avvagy mind ez törvényszegés volt-e, 's e' tagokat ki kell vala-e törteni társai' sorából?

Ennyiben van a' *második törvényszegés* dolga. Lássuk a' harmadikat is!

„*S nem törvényszegés-e a' nagy jutalom megosztása? Az academia' 20. 21. 22. határozatában nem mindig egy munkáról tétetik-e említés? Nem mondatik-e, hogy egy szerzőnek munkája kaphatja, ha bevégzetlen is, ellenben többektől irt könyvek nem, mi igazán magyarázva azt is teszi, két munka sem?“*

A' hány szó, annyi valótlanság és tévedés.

Törvényszegés két munka' megjutalmazása? Nem: Alaprajz és Rendszabás két munkát rendel megjutalmaztatni; 's ha az igazgatóság a' pénz-alap' állapotjánál fogva ideiglen egyre szorított: magát meg nem kötötte úgy, hogy saját határozatát, a' társaság' ajánlatára, egyes esetekben, hasonló ereű határozattal fel ne függeszthesse. Nem

*) Aus dem Tagebuche eines in Grossbritannien reisenden Ungern. Pest. 1837. Vesd össze Figy. 1837. II. 70 's köv. II.

az fáj itt a' felszólalónak, hogy a' jutalom felosztott, hanem hogy egyik részét Vörösmarty nyerte.

Az academia' 20. 21. 22. határozatában mindig csak egy munkáról tétetik említés? Szó sem igaz; felszólaló itt ismét koholmányokkal mystificálja a' közönséget.

Ha felszólaló *bona fide* azt hiszi hogy a' „többektől irt könyvek“ kifejezés két külön munkát is kizár, úgy rajta csak szánakozva lehet elmosolyodni. „Többektől irt könyvek“ az Emlény, Árvízkönyv, Tud. Gy. 's eff., ha felszólaló utól nem érthette az egyszerű kifejezés értelmét; ha igen, elcsavarás, mystificatio.

Igy áll a' harmadik törvényszegés' kérdése. 'S mit jelentnek e' czifrák: e' törvénytelen felosztás mindkétszer Vörösmarty miatt történt? Nem áll-e ez megfordítva is: „Kisfaludy Sándor és Balásházy miatt?“ — „Van dala mi megér száz aranyat, de drámája ilyen nincs“. El fogja ezt a' közönség, így pusztán oda vetve, hinni? — „Ha academia volnék, nem rontanám így erkölcsi tekintetemet“: hiszen ez az, mit meg kellene mutatni. — „Ha Vörösmarty volnék... nem fogadnám el“: kötvé hiszszük. — „Két silány drámáért egy évben két száz arany“: Ismét silány? és ismét csak pusztán állítva? 'S mellyik az a' másik? Kétség kívül Tóth Lőrincz' Hunyadi Lászlója, mellyet eddig csak bírálók ismernek? A' közönség látja, mikép ez urak *ab invisis* tudják a' munkákat megbecsülni; vagy végre talán bizony maga a' felszólaló is versenyzett, neki pedig természet szerint tudnia kell, hogy az ő munkájához képest silánynak kell lenni minden másénak! — „Ezért nyilatkozzék egy mely zúgásban a' közvélemény... a' közgyűlésen“. Szó sem igaz. — „Ugyan azok, kik Marót bán mellett szavaztak az academiában, az életben sopánkodva csóválják fejüket“: talán azért, hogy nem volt ez évben valamely kitűnő első rangú munka, mellyet koronázni lehetett volna.

De elég. Lesz még okunk e', „Szózatra“ vizszatérni.

A' szerk.

Necrolog.

— A' magyar academia ismét két jeles tagját veszte el: *Feszler Aurélt*, Sz. Péter' Várában m. évi dec. 15. és *Gombos Imrét*, Bécsben, f. h. 12-d. szélütésből.

Feszler Ignác Aurél szül. 1756. Zarándfalván, Mosony vmegyében. Soknemű viszontagságok után sokszor csak iroi keresetre szorúlva, végre 1810ben moszka cs. udv. tanácsos ranggal a' szpétervári Newsky-Sándor-academiába napkel. nyelvek és philos. professora, utóbb a' törvényhozó-biztosság' tagjává lett, míg közbejött új bajok után, 1820ban Saratovban az evang. egyháznak Oroszországban fősuperintendensévé és szentszeki elnökké neveztetett; a' m. academia 1831ben választá külf. lev. tagjává. Élte' utolsó éveit Sz. Pétervárat töltötte. Hazánkat illető munkái: 1. Atila. 2. Die drei grossen Könige Ungerns. 3. Mathias Corvinus, főleg pedig 4. Die Geschichten der Un-

gern u. ihrer Landsassen. Tíz kötet, Leipzig. 1815—25. n8r.

Gombos Imre, udv kamarai —, majd m. udv. cancellariai tanácsos és Heves vmegye' főispáni helytartója; több dráma' szerzője, mik közül Dömötör Miklós, 1817. Pesten Trattnernél: „Az esküvés“ című szomorujátékát adta ki, melly sok ízben szerencsével megfordult a' m. színpadon. Acad. tiszteleti taggá 1835ben választott, 's annak munkálkodásaiban műszavak' gyűjtésével vett részt.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. k. egy. bet. megjelent: *Pesti nemzeti játékszíni zsebkönyv* 1840. évre. Kiadták Gillyen Sándor és Nagy Ferencz, pesti m. sz. társ. sugói. Lábórfalvi Roza és Fánecs' arczképeikkel. 16r. 175 l. Tartalma: 1. Pesti színház' személyzete; 2. Borgia Lucrezia, nagy opera, Romani ut. *Jakab Istv.* 3. Az agg színesz és leánya, vigj. Bayard és Theaulon ut. *Fánecs Lajos.* Eggenbergernél 1 ft 20 kron kapható.

Pesten, Trattner-Károlyi' betűivel megjelent: *Emlékeztetések a' birkaispán vagy más című algzadatiszt' számára*, kire egy vagy több birka-major' felügyelése bízott. Több evi gyakorlati tapasztalásból rendbe szedte és közre bocsátja *Barthossagh József.* Illy czímmel is: Gyakorlati javaslatok a' birkatenyésztés' körében. Első füzet n8r. 96 l. Ára 1 ft 20 kr ep.

A' Tud. Gyűjtemény végre utól érte a' futamó időt XII. kötetével, mellyet még a' mult hó' 28kán vettünk. Tartalma: 1. A' Balaton-mel-leki tájszótár' kivonata, Horváth Zsigmondtól. Itt azon gyűjteményét érti a' tisztelt férfit, melly a' m. t. társaság' felszólítására készülvén, nagyobb részt az academiái „Magyar Tájszótár“(ban (Buda, 1838) látott napvilágot. Megelőzi egy rövid értekezés a' balatoni nyelvjárásról. 2. A' mages-ségről és villanyosságrol. 3. Az erény boldogít, N. Takácsi Horváth János. 4. Magyar t. t. utolsó köz gyűlése 's igazgatósági jelentés. 5. A' Gazd. Egyesület' kalendáriumáról szóló cikkelye a' Századunknak (Ki nem fog elmosolyodni, midőn a' Nemzeti Kalendárium és Hazai Vándor' kiadója' folyóiratában e' nem kedvező bírálatot ismételve látja?).

Pesten, Beimelnél. *Terve a' kecskeméti öröklő 's tökélt alapító temetési és magtári egyesületnek.* 1839. N8r. 48 l. Valamellyik közelebbi számunkban közleni fogjuk a' követésre nagyon méltó terv' eszméjét.

— Mult év' második felében, huszonhárom orvostanárságot nyert közül hatan érkeztek magyarul, u. m. 1. *Grünwald Pál*: A' gyógyszer-tári vizsgálatokról. Budán, Bagó' bet. n8r. 23 l. — 2. *Szemian Pál*: Az öngyilkolás orvosi tekintetben. U. ott. n8r. 35 l. — 3. *Tarsóczky Máté* hités ügyv.: Az öszporhonokról(értsd: öszporhonokról, compositi f. one, syngen. polyg. Lin.) Budán, Bagó' bet. n8r. 31 l. — 4. *Rósa Ferencz*: A' hajápolásról. Budán, ugyan ott n8r. 67 l. — 5. *Csiszár Sámuel*: A' pokolvarról. Budán, ugyan ott. n8r. 321.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Januárius' 28. 1840.

4. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Szépliteratura. Emlény 1840re. — Erdőszet. A' magyar erdőszet' javításairól, Greiner Lajos (*Gáty István*). — Visszaigazítások. A' Mezei Naptár' ügyében (*Tarczy Lajos*). — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Szépliteratura.

Emlény. Karácsoni, ujesztendei és névnapi ajándék MDCCCXL. Öt aczétra metszett képpel. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 8r 230 l. Csinos szíjembkötésben 5 ft ep.

Igen gonosz körjele az időnek, hogy az emberek inkább mint valaha, vásárolhatók. 'S ez annyira megy, hogy a' ki senkinek sem kell pénzért, az magát dicséretért, melyet a' dicsérő nem hisz, szép szóért, melyet mondója magában kikaczag, adja el, olly embereknek, kik ellenségei voltak barátinak és elveinek, 's barátai ellenségeinek 's ellenszenveinek. Dicséret és gáncs megszűntek útmutatók lenni literatúrában 's művészetben, 's lőnek ár, emberlelket venni és eladni. A' gyűlölségnek gyakran nincs egyéb oka, mint egy el nem fogadott vagy szigorún bíralt költemény, valamint a' barátságnak, csapodár 's hízogó criticák, honnan a' meggyőződés számkivetve van. De a' Figyelmező' szelleme nem az, hogy dicséretei- 's gáncsaival lélekkeskedést űzzön, 's az Emlény' írói nem ollyanok, kikhez illy gyanú férhessen, azért bir. tartóz-

kodás nélkül mondja ki nézeteit. Értjenek azok annyit, a' millyen alaposak 's az író bírálója' ellenében soha se felejtse, hogy dicséret mint gáncs csak egy embertől jő 's még nem közvélemény: ez őni fogja az elbizakodástól, ha dicsértetett, a' csüggedéstől vagy haragtól, ha gáncsoltatott.

Kazinczy Gábor nyitja meg a' könyvet a' „Dal' leánya“val. Rémséges és borzasztó történet, hol egy úri hölgy vankosokkal fojtatik meg 's nem kevesb, mint két koponya zúzatik össze. A' nélkül, hogy bir. azon erkölcsi jajveszékelőkhöz állana, kik minden merészebb bűnt ki akarnának a' költői művekből zárni, azt hiszi, hogy olly ördögi tettet, millyen Marchesa Linarié, ki féltésből Guilietta énekesnőt egy érczkoszorúval agyon sújtja, illy szárazan és pusztán kiállítani nem szabad. Nem látjuk kebelében a' szenvedély' viharát, nem a' megromlottságnak azon setét alapját mellyen egy illy iszonyú gondolat' villama cizkázhatik. A' csapás váratlanul jő és hihetetlenül, 's így kezelve nem tárgya költői kidolgozásnak. E' mellett kellemetlenül érinti az olvasót azon édeskés conversatio, melly a'

két szerető közt foly, azon cifrázatok, melyekkel a' szerző beszélyét felhímezni törekedett. Mi az „a' selyem puha, bársony tavasz éj?” A' pokolról igen is hallottuk, hogy ott a' setétség tapogatható; de Nápoly' éjéről így szólni több mint költői licentia. „A' hold önelégülten mosolygott le (a' tengerbe) mert maga alatt is égbiralmát látá, ragyogó csillaggyöngyei' boldog könnyosmolyával”. Ne higyük, hogy illy cifraságokkal a' természet' szépségei jól vannak leírva. Ha gondolatinkat igen összetömjük, rosszul, esetlenül 's igen kényelmetlenül fognak egymás mellett állni. A' körömnagyságnyi lapra bevéssett miatyánk mesterséges lehet, de szép nem. Utóbb, hol az énekesné dala fejtegettetik, ezt olvassuk: Ki irhatná le a' nagy hangvilágot, harmoniavirágai-
val, csillagaival, mozgó, lehellő életével, mi fénygolyóként szökkent elé a' legszebb ajkak' biborvirági közül. Hogy a' dalnak, zenének valami kimondhatlan bája van, mindnyájan éreztük; de a' kimondhatlant így mondani ki, annyit tesz mint a' dolgot végkép elrontani. Olvastunk jeles énekesek-, zenészekről dicsérő cikkelyeket, 's meg kell vallani, előadásaikban valami különös, szállékony van, mit a' legmerészebb képzelődés alig képes utól érni 's emlékezet megtartani; de mind e' mellett a' jobbfelékben legalább sejthetünk valamit, 's van mire jelesb zeneművek' hallásakor vissza emlékezzünk; de ki fogja sejteni a' fénygolyókat, a' csillagot, virágot dalban, holott illyek még akkor is gyéren használandók, ha műkitételek volnának. A' képes beszédektől legszigorúbban megkivánhatjuk, hogy *pes caput uni reddatur formae*, különben felvilágosítás helyett homályt terjesztenek. 'S a' „virág” kétszer egy rövid mondatban! Bir. általában nem szereti az új, eredeti gondolatoknak illy hajtó vadászatát 's többet ad az összeállítás', mint az ötletek' eredetiségére. Ki olly nagy 's kimeríthetlen, mint Shakespeare, hogy örökké új gondolatok' forrásával buzogjon fel előttünk? Ellenben igen sok becses munka van, mellyben, bár nem új, de természetes, a' tárgyhoz, személyekhez, helyzethez, viszonyhoz illő beszédek a' legjobb hatást teszik, az újság' főbb ingere nem a' részekben, hanem az egésznek szerkezetében lévén. Egyébiránt a' szerzőtől nem lehet bizonyos ügyességet 's tapintatot megtagadni. A' beszély' szerkezete egyszerű világos, 's a' virágos előadás a' tárgy

borzasztó setétségét akarná némileg enyhíteni; de másfelül el van hanyagolva Marchesa Linari' belsőleges megismertetése, mi miatt a' mű egy nem jól beszélt történetté aljasúl. Végezetre megjegyzi bir. hogy minél nagyszerűbb vagy rendkívülibb a' történet, mi mintegy kész költői tárgynak látszik első tekintetre, annál nagyobb erőt kíván, hogy költőileg valószínűvé tétessék. Megjegyzendő még némelly nyelvi hiba: *örök valóság* örökkévalóság, vagy öröklét helyett; *kegyenő* kegyasszony helyett (kegyenő=kegyencznő; kegyasszony=patrona); *árnyai közé*, talán inkább árnyaiba.

Az általános örökös Kovács Páltól, jól rendelt, mulatságos kis vígjáték. Itt újlag a' szerző' ismert alakjaival találkozunk, mellyeket ő a' közep osztályból szeret venni. Bir. azt hiszi, Kovács Pálnak nem csekély érdeme az, hogy bennünket ezen osztály' embereivel több oldalról megismertet. Való, ő azokat úgy adja, mint vannak, igénytelen erényeikkel, leplezetlen apró hibáikkal, rövid, félig jóságból, félig ügyetlenségből rosszul fedett cselszövényeikkel, ferde műveltségökkel; de ők valódi emberek, nem minden érdek 's tanulság nélkül, kivált a' jövő korra nézve, midőn ezen osztály' mostani képe az egyetemibb mivelődés által eltörölve, 's így az olvasó egy rá nézve új világba általtéve lesz. — Az előbbire vonatkozólag megjegyzi bir., hogy itt a' részekben nem sok újság van; de az egész olyan mint egy új veretű pénz régi tallérok-ból, melly alakját változtatta csak, de becsé megmaradt.

Balítéletek, Kuthy Lajostól. E' beszély jó oldalai, mint hibái által nevezetes. Legkevesebbé számítható olly művek közé, melyekről sem jót sem rosszat nem lehet mondani, 's már ez több, mint hogy érdektelennek tartathassék. A' szerző elmulasztá ugyan a' darab' szövevényét érdekessé tenni, sőt különcködő szeszélylyel azt orvos által, épen a' haldokló' ágya mellett beszélteti el, mi egyfelül gyengédtelen, másfelül hatás utáni kapkodást mutat. A' szerző az érdekessé tenni elmulasztott szövevényt egyetlen érdekes helyzet által (tudnillik hogy betegágyánál orvos beszéli el a' történetet) akarta kipótolni. De ez, mint bir. hiszi, inkább bánt, 's zavarja a' hatást, mint hogy e' czélnek megfeleljen. E' mellett ezen érdekessé tenni akart helyzetet hamar elfeledjük, midőn a' történet' mélyebe

merülünk 's ez még jó, mert e' hibának mintegy kiveszi fulánkját.

Azonban tett a' szerző valami nagyobbát, mi az elbeszélés' ezen szerkezeti hibáját felejteti, 's ez azon pszichologiai tartalmasság, mellyet emberei' festésében kifejt. Legfőbb ezek között Szenczy grófnő, kit bir. nem akar lealázni az által, ha azt Jósika' könnyelmű nője' mellékképének nyilatkoztatja, mellynek fő vonásai ugyanazok, szellemi arculatja evvel legnagyobb rokonságot mutat. De egészen új embereket későbbi író csak ritkán teremthet, és Szenczyné minden hasonlatossága mellett emelhez, elég testvéri eredetiséggel bir, részvételünket, figyelmünket magára vonni. A' rajzolat egy kissé merész, a' végsőségek oly közel vannak egymáshoz vonva, hogy némely vonásainak természetességén nem ok nélkül kételkedünk. A' kevesbbé hihető dolgok közé tartozik például, hogy oly hölgyet, ki vendégei elől egy választottal három negyed óráig csaknem elzárkozva társalkodik, mégis tisztességes emberek, férfiak és hölgyek meglátogatni méltónak tartanak, hogy maga a' mívelt 's nemes érzésű Inkey Vilmos, ki mást, 's oly híven és tisztán szeret, ezen meg nem botránkozik, 's végre, hogy az oly igen könnyelmű Szenczyné szerelmi csalódásában mérget vesz, ő, kinek lelkén minden szenvedély, indulat csak játszva megyen át, 's mielőtt megvetetése' szégyenét igazán felfoghatta, sőt csak elhihette volna is. Mind e' mellett a' kép oly vigyázatos kézzel van alkotva, hogy az, egészben 's mindent összevéve, némi valószínűséggel bir, mert vége, mi talán legnagyobb gáncs lehetne, nem tesz kiegészítő részt: annak módosítása az egészen nem változtat. — Mellesleg mondva Szenczyné semmi sem oly kevéssé, mint Juno. Ez egy kevély, száraz és hideg szépség, mellyben titkos irigység 's féltékenység forr, millyen Szenczyné nem. — E' ragyogó kép mellett szelid ellentétül egy ártatlan gyermekded alak áll, Janka, ki Inkeyt szereti, 's attól szerettetik; de a' szülék hitkülönbség miatt szerelmökben meg nem egyezvén, a' leány ideglázba esik, 's meghal. Ez inkább szenvedő, mint cselekvő lény, kevés de hű 's nagyobbára összeillő vonásokkal van ábrázolva, 's azért is az emlékezet könnyebben megtartja.

Kevesbbé látszik kiemelve Inkey Vilmos, ki miatt Szenczyné mérget vesz, 's Janka ideg-

lázban meghal: nem mint ha róla kevés volna mondva, hanem talán, mert a' fő figyelem a' két nőre van fordítva, 's mert, ki eleinte maga fényesen jelenik meg előttünk, utóbb az elbeszélő orvos' szavai által többnyire mintegy másolatban tűnik fel, 's ez teszi képét homályosabbá, 's még egy más körülmény, miről alább lesz szó. Azonban a' beszély' e' három személyét összevéve, senki az érdekességet tölök megtagadni nem fogja.

A' beszély' nyelve virágos, képekkel és hasonlatokkal gazdag; de mind ez igen sürűen jön elő, 's kép és hasonlat néha keresett 's erőltetett. Innen azon feszült, fenn járó beszédnek monotóniája, melly ha hosszan tart, fárasztóvá lesz; 's innen azon bántó átmenet vagy inkább esés is, midőn a' szívtelen, fennhangú beszédekből egy egy természetes megszólítás oly kirívó prósaílag hangzik, mint például az 55. és 56. lapon, hol Vilmos a' hitre, majd Janka' betegségére tér által. Legelhibázottabb az egész műben Vilmos' beszéde Jankához, mellyel az kezdődik: „Te szép vagy, én szeretlek. Ha halál volnék, halhatatlan maradnál“. A' gondolatok haszonvehetők, de nem illy helyen, nem egy beteg lányka' ágyánál, hol a' legmélyebb, leghensőbb valót várnók hallani minden cifra nélkül. 'S mindjárt ezután mi ez: hattyu szavad édes bájjal hull alá lelkem' mélyére, mint a' hajnali szellőbe vetett fehér lilium?“ Méltó lesz a' hasonlatot elemezni, 's bir. azt minden irgalom nélkül fogja tenni, nem hogy a' szerzőt keserítse (ő bizonyosan nem egy jó hasonlatban fogja fő érdemét helyezni) hanem hogy meggyőzze, mennyire céltalanok az illy erőpazarlások. *Hattyuszavad*: A' hattyú' dalát senki sem halotta; de mondatik hogy halála előtt énekel. Tehát a' hattyúdalon valami szelid búcsúdalt értünk. Ezt a' szerző nem akarhatta mondani: illy kegyetlenséggel Vilmos nem fogott szeretőjéhez szólni. A' szerző így szól: *hattyuszavad*. Ki a' hattyú' egyes lúdi felkiáltásait, vagy inkább nyikkanásait hallotta, nem fogja feltenni, hogy költő ezt akarhatá érteni. A' *hattyuszavad* tehát nem jelenthet egyebet, mint: *fehér szavad*. A' költő így gondolkodhatott: Vannak setét fekete gondolatok, tehát szavak is (hibás következtetés); 's ha már fekete szavak vannak, miért ne legyenek fehérek is? (hibás következtetés másodszor); 's ha már fehér a' szó, legyen hattyú (hibás harmadszor; mert a' hattyu

tyu, színre és hangra levén alkalmazható, világosság helyett zavart okoz). Így ment fel a' szerző tévedéseken át egész a' hattyúszóig, mit azon halmozás, által, hogy a' fehér liliumhoz hasonlítja (hattyú=lilium) még rosszabbá tett. 'S hogy állanak egymáshoz a' *hajnali szellőbe*, és *lelkem mélyébe*? ezek között is kellene valami rokonságnak lenni. 'S hogyan *hull* a' szó? Mindezek messziről szedett merész, megferhetetlen eszmék, az egész nem egyéb üres czifrázatnál, 's ha általa még ezen fölül egy aggródó szereptőnek érzelmeit akartuk kifejezni, botránkoztató. Utóbb így szól Vilmos a' beteg Jankához: szemeid hűnyvák és fehérek mint a' halottlepel (halottlepel! ezt szembe mondani betegnek!) 'S ez a' sebes lélekzet, ezen arczaidra kerekedett vérfolt stb! Beszélhet-e így okos és jóra való ember beteg kedveséhez? Nem úgy van-e ez mondva, mint ha szeretőjét ijesztgetéseivel meg akarná ölni? Általában annyi vétkes hiúság, annyi önimádás hangzik ki a' jó Vilmos' beszédéből Jankához, hogy abból egyetlen egy szót sem vagyunk képesek elhinni. 'S ez az, mi Vilmost az egész beszélyen át megkedveltetni nem engedi. Ismét: *havas nyakad*, *hónyakad* helyett, Jósika kezdte; de aligha szerencsésen. Havas nyak minden magyar előtt annyi, mint hóval behintett nyak; épen úgy lehet havas ködmen vagy csizma, azaz, melly hóba keveredett. 'S ez, ha talán jobb volna is, mint a' főnév' használása, minden esetre baj; mert már így használtatik. 'S az ilyet utánozni nem ajánlható.

De ezek apróságok. Főbb hibája a' szerzőnek bizonyos affectatio, fitogtatás, mi, meg nem lehet mondani, mennyire árt minden műveinek, mellyekben ez egy létező hiba által minden valami csigázott, mesterkelt, természetlen dolognak tetszik előttünk. Az írói affectatio a' tartalmasság, különbféleség 's hatás utáni hely- és időtlen 's erőn fölüli törekvésben áll. Nálunk, hol kifejtett házi 's polticai élet nincs, hol sem egyiknek, sem másiknak szellemét felfogni, szokásaiban eligazodni nem könnyű dolog, az ily hiba igen természetes; de épen ezért szükséges, hogy ezen kábitó hibából egymást felébresszük. A' jelen műre szorítkozva, hibásnak leli bír., hogy a' szerző az orvosi tudományokban jártasságát akarja kitüntetni, mellyekbe aligha be van avatva. Ő itt mint orvos beszéli el a' történetet 's a' körjeleket elésorozza. Az ilyenre

el lehet készülni, vagy épen ki is szabad írni, ha szükség van rá; de a' legnagyobb vigyázattal, ne hogy többet ('s talán hibásat) mondjunk, mint avatlannak szabad, és semmi esetre nem olyakat, miket olvasóink előtt könnyen érthetővé tenni nem tudunk. T. i. igen vérünké kell előbb valamely tudománynak válni, hogy abból valamit a' költészetbe által vihesünk. Mit gondol az olvasók' nagyobb része, midőn *plasticus folyamra*, *pántlika kínokra* stb veti szemeit; 's mit azon orvosról, ki egy szegény beteg felett, kit jósága 's ha lesete miatt számunk, egy halálbonczoló értekezés' gyönyöreibe merülve így kiált fel: „végetlen természet, te az enyészethen is isteni vagy!“

Szerző a' felsőbb körök' életét is szereti festeni; de ki azok tömkelegét, tekervényeit, érdekes és érdektelen kicsinységeit nem ismeri, ovakodjék belé avatkozni. A' hibásan másolt érdektelen szokások nem fogják mulattatni az avatlant, 's bántják az avatottat. A' felsőbb körü világban legtanácsosabb annál maradni, mit abban polgári- vagy emberileg egyetemit leltünk: az ilyen bizonyosan érdekesebb lesz, mint az ha valakit per *bárá Vilmos Inkey* nem annyira divatmodorral, mint németesen mutatandunk be, 's ha azt mondjuk, hogy magnási leány nem csókol meg nemes leányt: mint-hogy felsőbb körökben a' csókolódzás általában nem szokás, 's hol mégis helyt talál, ily kivételtől (rendszerint) nem tudatik semmi. 'S az ilyek sokkal kevesebb érdekesek, mint bántók, midőn valótlanak. 'S általában a' saloni élet hamar kimerül. Maga Pelham, a' saloni embere, nem akkor legérdekesebb, mikor mint olyan lép fel, noha tagadni nem lehet, hogy az neki 's minden tetteinek saját színt kölcsönöz; de Pelhamnek meg van adva, mint szokták mondani, sava borsá, 's mind e' mellett megelégedett szerzője e' nemből ez egyetlent adni.

Nevezetes csalódásban van a' szerző az iránt is, hogy beszélyeibe élő 's köztünk lakó embereket kever, hihetőleg nagyobb hatás végett, de a' minek inkább ellenkezője éretik el. Hogy élő embert költemény által csúffá 's nevetséggé lehet tenni, annyira bizonyos, hogy azt már Aristophanes' idejében el kelle tiltani; de hogy élő ember, kit köztünk téblábní, enni, inni, és tüszkölni látunk, komoly költeménynek életet, diszt, hatást adhasson, alig gondolható. Ki nem becsüli a' szí-

nésznet, kivel a' szerző Jankát érintésbe hozza? ki nem örül, hogy a' színészet' illy rövid pályáján illy ritka, váratlan tűnemény jelent meg? 'S mégis milly rosszúl esik őt, az előtűnk testesűlten állót, a' mesés, szellemileg könnyű alakok közt megjelenni, 's mintegy kísérteni látnunk. Rokonnemű hiba az, midőn a' szerző mondja, hogy egy honfi 1000 aranyat nyert a' lóversenyen 's azt a' magyar színháznak ajándékozta. Való-e ez? ha az, elmondható; de ha nem ('s bir. nem emlékezik, hogy valami illyes történt volna) nagy gyengeség még illy fogással is vadászni a' hatást; sőt ez már egy kissé több volna, mint költemény, mit azok, kiknek a' színházról számolni kell, meg nem köszönnének *).

Bir. hosszabban volt kénytelen szólni; mert gáncsolt, 's mert egy olly író' művéről vala szó, kinek több e' nemű dolgozata forog kézen, ki még most hajlékony fiatalságában hasznát veheti, ha mi jó megjegyzést 's utasítást hall, mit pedig helytelennek talál, azt, azon fölül hogy követni nem fogja, úgy tekintheti, mint ha nem mondatott volna.

(Vége következik).

Erdőszet.

Beiträge zur Kenntniss und Verbesserung des ungarischen Forstwesens, und des Forstwesens im Allgemeinen. Von Ludwig Greiner, Forst-Direktor der herzogl. Sachsen-Coburgischen Herrschaften in Ungarn. Pesth, gedruckt bei Ludwig Landerer Edlen von Fűskút. 1839. nagy Sadrét Ára 1 ft 20 kr ep.

Mi sem lehet kívánatosabb a' magyar erdőszetre nézve, mint hogy jövődöre mennél több és nyomosabb erdőszettanító irományok adassanak ki honunkban. És most épen csak azért; mivel a' boldogító urbéri elkülönözés által az erdőségek hazánkban is lassanként olly állaspontra jutnak, melly által jövődöre nem csak fenmaradások biztosítatik, sőt azoknak szükséges helyeken szaporodása tetemesen elősegítettik. Mit érne minden értekezés, minden művészi tanítás az erdőmivelés' dolgában, ha az erdőket jövődöre is egyfelül a' jobbágyok' gátolhatatlan pusztításai, másfelül a' törvényes urbéri legeltetésnek galibái, 's

*) Avvagy intés akar ez lenni azoknak, kiket illethet?... Szerk.

a' faizásnak terhei nyomnák, mellyek miatt sem erdőt ültetések 's előtilosok által mivelní és szaporítani, sem vágás után azokat a' szükséges időig tilosban tartani nem lehet, 's e' miatt ha az öreg erdőket ifjítani, a' fiatalokat kimélni nem volna képes a' szorgalmas erdősz, mit várhatnánk egyebet, mint az erdőknek nagyobb nagyobb pusztulását, több több faszükséget, 's végre fa' dolgában idegen földre kiszorulást? Meg is mutatták hajdani törvényeink nyomos, de siralmas foganatjokat az erdei dolgokban mert 50—60 esztendő' elforgása alatt több száz ezer holdak elszakasztattak az erdőkből, kiirtattak, és szántóföldd' fordítottak, még olly vidékeken is, mellyekben már a' faszükség is mutogatta jeleit: de miután a' jobbágyok' esatangolásai, kártételei, pusztításai, 's a' köz legeltetésnek terhei annyira nyomnák sok határokon az erdei haszonvételeket, hogy abból a' birtokosnak alig maradna több, mint mivel vadászait és erdőőrzeit fizeti, 's e' mellett az erdő' művelése miatt teendő tilosak ellen való panaszai a' jobbágyoknak, a' birtokost szüntelen nyugtalanítaná, több izben törvény elébe idézné, 's több illy alkalmatlanságokat és ízetlenségeket szaporítana, nem esoda, ha mind ezeket a' birtokos megunva erdeit lassanként kiirtani óhajta haszna' előmozdítása' tekintetéből; mivel talán a' legrosszabb és csak legelőnek használható föld is több hasznót hozna az illyeténkép törvényesen terhelt erdő' hasznainál. Bölcsen látták azt országunk' nagyai, hogy a' népesedés' szaporodása, a' szorgalom' és kereskedés' emelkedése mind untalan több több földeket kívánván eke alá venni, ha az erdőirtás nem akadályoztatnék, ama megbecsülhetetlen közjó, az erdő, nagyobb részint kipusztulva csak a' másképp nem használható hegyek' lakója maradna. Ez okból 1807 és 1808ik évben országos törvények hoztattak az erdőmivelés' dolgában, de mellyeknek egész foganatjok csak oda terjed, hogy a' fenálló erdők pajkosan ne pusztíttassanak. De a' zártartás (sequestum) nem is tehetett mást, pedig hogy ez nem erdőfentartás, annyival kevesbbé annak szaporítása, megtetszik abból, hogy azóta is tömérdek erdők elpusztultak használás, elszáradás, ellopás által; ha mind ezeket a' mivélés ki nem pótolta (a' minthogy a' zártartás illy mivélési rendet sehol sem is hozhatott be) mind ezekkel az erdőségek fogytak. Nagy hálával tartozunk tehát országunk' na-

gyainak, hogy mind ezeket belátva, az urbéri legelő' elkülönözését, 's ezzel nagy részint az erdők' felszabadulását is utóbbi országos törvények által elősegíteni törekvének. De még most is súlyos teher fekszik az erdőségeken, melyek miatt azoknak mivélése, jobbítása, szaporítása nem olly kívánatos, sem olly jutalmazó, mint kellene. Minden kegyeket, minden lehető ótalmat szinte úgy meg kell az erdőségeknél szerezni, miképen az a' kereskedésnek megadatott: sőt még az erdőségek ennél többet kívánnak; mert ezeknek használhatása, a' növekedés' lassúsága miatt hosszadalmas; mivélése, ha nem felette költséges is, de a' hosszú idő miatt, melly után várhatni csak a' költsékezés' kárait visszatérülni, az erdei javítás minden birtokos előtt olly háládatlan munkának tetszik, hogy sokan erdeiket még csak felmérteni sem kívánják, nem hogy még megbecsültetni, és rendbe szedetni. Ebből látni való, hogy erdeink' fentartása nyomos de törvényes kedvezések után eseng, melly nélkül annak gyarapodását csak várni is üres remény. Jaj de még utolsó törvényeink után is az urbéri faizás, urbéri épületfák, vadgyümölcsért szabad erdei csatangolás, szabad szárazfa-szedés, 's ezer örvök alatt a' lopásnak, és mindenféle erdei csempüzésnek nem csak kitárt kapui, hanem talán csalóka hintései is, — nem csak tetemes károkat okoznak évenként, hanem a' birtokost is idegenítik, kedvetlenítik az erdőmivéléstől, még azt is, ki az erdőkben gyönyörködni szokott. Mert kinek is tetszenék az, ha maga tulajdonának vélt birtokába egész éven által a' csürhe népet csatangolni látja, tavasszal földi eper- 's gombáért, későbbben cseresznye-, alma-, körtvély-, barkócza-, berkenye-, gyógy- és festőfüvek- vagy szárazfaért, melyek mellett a' köznép a' lopásról soha el nem felejtkezik; e' mellett a' vadak' fiait elidegeníti, elfogja, nyughelyéből felveri: pedig a' fen írt csekély haszonvételek a' jobbágyra nézve inkább kár, mint haszon, mert csavargásra szokik, a' dolgot kerülni tanulja, magát ügyes lopásban gyakorolja, 's mindezzel az erdőségeket annyira terheli, hogy ritka birtokosnak telik kedve az erdőmivélésben: 's így a' jobbágyoknak engedett csekély hasznok az ország', és a' birtokosak' tetemes kárára vannak, melly kárt a' jobbágyok' csekély haszonvételei egy század résznyire sem egyenlitenek ki. Hihető, ez okból, hogy ha-

zánk' nagyai tekintvén az áldott hon' hasznait, az erdők' javára jövőre segítő és kedvező rendelkezéseiket megtagadni nem fogják.

Illy körülmények között valóban kedves dolog Greiner Lajos erdőigazgató' munkájának megjelenése, mellyben az I-ső szakaszban összehasonlítja a' magyar erdőséget a' némettel, és kifejti igen helyesen, hogy a' magyar erdősétsokkal nyomasztóbb körülmények között szülmődik, mint a' németországi, így ezek bennünket erdei törvényhozásban is megelőznek.

II-ik szakaszban szól az erdei személyzetről, mellyben megjegyzései különösen a' puszkával országszerte szanaszét csavargó vadászokról igen helyesek, kiket nem igen tart alkalmasoknak a' honi erdőséget' előmozdítására, sőt inkább honfiakat jával erdei iskolában taníttatni, jövőre erdősékké fordítandókat; panaszkodik azonban, hogy a' magyar ifjúság az erdőséget nem kedveli, vagy legalább a' cseh és német erdősékek sokkal nagyobb hajlammal és szeretettel bírnak az erdők, és erdőséti dolgok iránt, mint a' magyarok. Ez azonban talán csak a' szerzőnek magány tapasztalása, mert rec. maga tapasztalásából hitelen jelenti, hogy ez körében épen megfordítva van, sőt a' mi a' hűséget illeti, ezt ezekben nagyobbban tapasztalta, mint amazokban, mellynek egyébiránt lélektani okát igen könnyű feltalálni.

III-ik szak. Nagy hiánynak találja szerző, hogy a' magyarnak erdőséti literatúrája nem létezik, 's így erdőséte sincs: de ezen csodálkozni nem lehet, mert hol még eddig erdei tulajdon is alig létezett, hogy legyen ott erdőséti literatúra? Azonban mégis tisztelt szerzőnk nem a' magyar, hanem a' német erdőséti literatúrát mozdítja elő tudománya által, sőt nem is magyar, hanem a'ustriai német mértékekkel él, mint ha épen hazánkban sem öl, sem hold, sem köbláb nem volna, 's mind ezeket a' németföldről kellene kölcsönözni, holott bölcsen tudhatná szerző, hogy 1791-ik esztendei országgyűlésen a' műveltebb Magyarországon már azelőtt is divatban levő pozsonyi mértékek alapítottak meg, u. m. pozsonyi öl, pozsonyi láb, pozsonyi mérü, pozsonyi akó, pozsonyi hold 1100, 1200 vagy 1300 négyszegü pozsonyi öllekkel; — szerzőnk pedig 1600 bécsi öllekkel számlálja holdját, 's így sem nem magyaroknak ír, kik ezt nem ismerik, sem a' magyar er-

dőszeti literatúrát elő nem mozdítja. Igen helyesen javolja azonban azt, hogy az erdőszeti könyvek' terjesztése, és erdőszeti olvasó társaság' felállítása szükséges, csak hogy mivel erdőszeti literatúránk nem létezik, törvényeink', szokásaink', 's nyelvünk' különbsége miatt pedig a' német erdőszeti literatúrát nem használhatjuk, valóban kevés sikerre tarthatunk számot. Azon kell tehát iparkodni, hogy erdőszeti literatúránk legyen, és pedig magyar nyelven, mert hogy a' német nyelven kijövő tanítások a' nemzetnek vérével nem egyesülnek, azt sok száz évi tapasztalások mutatják, mert lássuk, kik olvassák, és olvashatják az erdőszeti könyveket úgy hogy abból mind a' birtokosra, mind a' házára haszon háruljon? — Erdőszeti könyvet ha kap is a' birtokos ur, csak annyira fogja olvasni, mint ha a' esznavarrásról, vagy szapánfőzésről akadna könyv kezébe, 's így az illy könyveket vadászinasának fogja által adni, ki ha magyar, cseh, vagy tót, azt nem is fogja érteni. De talán a' szolgálatban levő vadászok, ha uraik azokat nekik megszereznek, megolvassák az illetén erdőszeti könyveket? a' tapasztalás azt tanítja, hogy 100 vidékvadász közül az olvasókönyvet alig érti egy meg, ha szintén német nyelven beszélni tud is; sőt ezeket olvasással elfoglalni nem is volna tanácsos, kik egész nap erdőben járkálva, felvirgázva, a' szükségeseket följelelve annyira elfáradnak naponként, hogy inkább a' nyugalmat, mint az olvasást ohajtának: de szerzőnk sem javolja azt, hogy vidékvadászokra erdők bizassanak, hogy azt kényők, és tudományok szerint kezelhessék, — s ki lesz hát az erdőszeti irományok' olvasója? bizony nem más, mint a' közép rend, mellyből a' kisebb, nagyobb gazdasági, megyei tisztviselők készülnek, ezen tisztos osztályban fekszik a' nemzet' ereje, ipara, tudománya és belátása, ez pedig kevés kivétellel többnyire magyar. Ha tehát sikert akarunk, ezeket kell edesgetni olly tudomány' tanulására, melly még előttök ismeretlen föld; de ezt feledte szerzőnk szinte úgy mint Hubeny, — melly miatt látni való, hogy a' haza' javára nem fog olly sikerrel dolgozni, mint értelme- és belátásától várni lehetne, kivált ha még azon fáradságoknak is kiteszi olvasóit idegen mértékek' átforgatása által, milylenekkel minden külföldi író' munkáinak olvasásában küzdeni kénytetettünk, — akkor valóban nem a' magyar, hanem a' német litera-

turát kívánja elősegíteni; pedig lehet, hogy annak illyes munkákra nincs is szüksége; a' magyar literatura ellenben a' gyenge kezdetet is jó neven venné. (*Vége következik*).

Gáty István.

Visszaigazítások.

4.

A' Mezei Naptár' ügyében.

Orosz' Századában K. E. szíves volt a' mezei naptárra kiterjeszteni figyelmét, 's ezt — *tán azért*, legalább azért is, mivel a' „Figyelmező“ javallotta — ócsárolni. Alulírt, mint a' nevezett naptárban néhány cikkelyek' szerzője, annyival inkább mivel K. E. némelly tárgyokban magyarázatokat 's felvilágosításokat kívánt, kötelességének ismerte a' tett néhány megrovatokra ezennel ellenjegyzeteit közönségsé tenni.

K. E. a' naptár' tartalmát illetőleg az uralkodó planétáról 's időjövendölésről értekezést értelmeknek 's népszerű előadásának méltóztatik elismerni. Majd alább az előjövendölés' alaptalanságának kitüntetését nem látszik javalni, egy kissé merésznek mondván egyszerre akarni minden balveleményt kitépni, a' nélkül hogy más biztos előjósati szabályok állittatnának föl. Tehát szerinte jobb volna e' Gazdasági Egyesület által kiadott naptárban is ennek nép mívelési czéljához képest — a' népet ámitani, ha rögtön biztos időjósati szabályok nem állittathatnak föl? Nem állittathatnak pedig, mert ezek vagy ollyanok, mellyeket a' nép úgy is tud — 's ez esetben nem tanul és sajnálandja hogy azoknak elolvasásával idejét vesztette, vagy ollyanok, mellyeket nem tud — 's ez esetben azon néhányon kívül, mellyek a' *Hótárban* előadatvák, alig tudna K. E. ollyanokat mondani, mellyeket a' nép felfogni, 's így használni képes legyen. Alulírt — mint ki ezt a' pápai naptárban tetteleg próbálta — tapasztalásból beszél. Előbb az egész természettudományon keresztül kell vezetni a' népet, 's előbb — kérem ezt megjegyeztetni — ezen népet szemléletekre ébresztetni, aztán hatandunk rá időjósati szabályainkkal. Alulírtnak czelja e' mezei naptárban az egész természettudományt népszerű nyelven előadni több évek' folytában, 's úgy hiszi, sikerrel. K. E. ezt nem hiszi. A' következő engem vagy őt megczáfolandja.

K. E. a' planétáknak az említett értekezés' folytában elkezdett ismertetését sem hasznosnak sem mulatságosnak nem írja. En pedig mindkettőnek. Hivatkozom az emberiség' fejlődésének kezdetére, a' mikor illy csillagászati ősmerek voltak az emberek' első élményei, pedig a' K. E. által annyira magasztalt és szükségeseeknek állított barmoknak 's állatoknak, fáknak 's növényeknek (átkozott classificatiók!) ismeretében még sokkal hátrább voltak népünknel. Hivatkozom a' *praxisra*, nem taníttatik-e az minden német falusi iskolában, hol a' népnevelés csakugyan hatalmas lábon áll? Mivelni akarod a' népet? teremts benne szellemi indigenitiát 's ezt éleszd folyvást; melly tekintetben a' csillagászati ősmerek' előadásával minden esetre czélt

érendesz. Ezért van napországunk, kedves K. E! a' mezei naptárban ismertette. —

Szinte nem látszik K. E. javalni a' plánéták neveinek magyarosítását, legalább az adott neveket rosszalja. E' nevek literatúránkra nézve olly igen érdemes 's mindenkor tisztelettel említendő *Bugát* úr szavai. Ha K. E. ezeknél jobbakat tud: mondja — bizonyos lehet benne, hogy a' közönség elfogadandja — de holmi „Tözsér“ szavaival hallgatnia tanácsosb leend. Különben akár mint elmeskedjék is K. E. („földünket — úgymond — szíves volt meghagyni földnek“), e' bolygó-nevezet szint úgy szükséges 's épen azon okból magyarosítani, mint a' hónapokét, melyeket bámulatos következetességgel — ismét helybehagyni kegyesen méltóztatik. Hát ezek nem pogány nevek? Ápropos! magyarázza meg K. E. mit tesz az, hogy a' kérdésbeni értekezés írója *a' pogány nevű égi testeket magyarokká keresztelte?* Avvagy ellentétel-e a' pogány és magyar?

A' *természettani hótárt* (ez ajánlott nevet, mint a' naptárnál jobbat, készen elfogadom) K. E. rövidnek, homályosnak, 's néhol érthetetlennek állítja. Hogy rövid, igaz, 's ezt nem szükség mentenem. Hogy az egész homályos volna, ez ellen tapasztalati lett dolgokat tudnék fölhozni. De minek olly vád ellen, mely csak általában 's egyetlen egy bizony nélkül van kimondva? Tessék előbb K. E.-nek ez általános homályosságot bebizonyítani. Hogy néhol, jelesen a' felhozott két rövid cikkelyben érthetetlen: ez — önkényt megvallom — igaz viszonylag, azaz mezei emberek előtt kiknek számára iratott az legközelebb. Hanem itt K. E.-nek fölvilágosítással tartozom. Mikor e' hótár készült: olly czéllal valék, hogy e' naptárban, a' főlebb említett népszerű természettudományt, már ez első évben megkezdem. De — úgy is sok lévén már e' naptár tartalma — az elmaradt, mi ha nem történetik: K. E.-nek nem lesz bizonyja az érthetenségre — mert e' népszerű természettudományban a' világosság vagy fény' szegetése 's elhajlása mellyeknek meg nem érthetéseben fenmaradt, ki vannak fejtve. — Egyébiránt, mondám: hogy csak mezei ember előtt érthetlenek ez idézett cikkelyek; ellenben csak igen kevés physikai ismerettel bíró ember előtt, millyennek kell K. E.-t gondolnom, épen nem érthetetlenek azok. Mert ahhoz, hogy valaki a' fény' szegetését 's elhajlását ne ismerje: ugyanesak vastag physikai tudatlanság kell. Azonban, lehet, hogy K. E. Orosz' Századának azon hatalmas írói közül való, kik értekezéseiket német nyelven írják, 's így küldik be annak szerkesztősegehez, melly aztán azoknak magyarosításáról gondoskodik. Ez esetben csak annyit lehet K. E.-nek mondanom, hogy a' természettan' magyar literatúráját nem ismeri, 's őt kimondott kívánsága szerint teljesen fölvilágosítom, ha azt mondom, hogy szegetés K. E.' nyelven = Brechung, elhajlás = Beugung.

Záradékol, jegyezze meg K. E., hogy mint semmi kezdte, úgy e' mezei naptár sem követel tökéletességet, hiányai vannak, mellyek jövőre bizonyosan kevesítettetni fognak, ha mind az íróknak több idő engedtetik népszerű cikkelyek' ké-

sztítésére: mind a' szerkesztő előtt több munkák lesznek mellyek közül választhasson; mert ne fedje K. E., hogy az egész mezei naptár' kiadásának gondolata csak 1839ki augusztus' végén születt, 's már szeptemberben készen kelle lenni egész tartalmának.

Tarcsy Lajos,
köz oktató.

Literaturai mozgalmak.

— Budan, a' m. kir. egy. bet. elkészült az academia által kiadott *Tudománytár'* 1839ki XII. füzete. Kállay Ferencz a' keleti nyelvek' magyar-történeti fontossága' vizsgálatát folytatva, az arab nyelvről értekezik; Jerney János a' Kaukazon lakó kubeci népséget ismerteti; Irinyi János a' vegytani rokonságról figyelemre méltó új eszméket hoz szőnyegre; Jászay Antal okleveles közléssel rekeszti be az évet, melyhez egy bő név- és tárgymutató járul. A' literaturai részben a' Criticai szemle ez uttal szépliteraturai és természettudományi munkákat ismertet, mellyekből kiemeljük Lamartine' költeményét: *La chute d'un ange*, és Arago' elszórt természettud. czikkelyeit. A' bibliographia 11 munkát vezet fel. Követk. némelly külf. academiák' jutalomkérdései; titoknoki jelentések, tárgymutató.

Pécsett, a' lyceum' bet. megjelent: *Egyházi beszédek*, mellyeket különféle alkalommal mondott 's kiadni készült Négyesi báró *Szepesy Ignác*z néhai pécsei püspök stb. Kiadja Peitler Antal, pécsmegyei püspöki titoknok 's cancellaria-igazgató. Első kötet, n8r. 333 l. a' szerző' korajaz képevel, jóféle postanyomt. papíron 1 ft ep. Előre van bocsátva a' jeles férfiú' bő életrajza, követi 19 magyar és egy latin egyh. beszéd.

Értesítés a' „Műtudományi Hétilapok“ iránt. Miután a' kitűzött véghatáridőig beérkezett előfizetések elégtelen számánál fogva a' *Műtudományi Hétilapok'* ügye jelenben is csak úgy áll, hogy a' czélzott javításhoz képest minden lehető gazdálkodás megtétele mellett is a' következő félévi kiadáshoz szerkesztési fáradságon kívül legalább 600 pgő forint áldozat kívántatnék; ennyit alulirt körülményei többé nem engedvén kénytelen kinyilatkoztatni: hogy a' *Műtudományi Hétilapok'* kedvezőbb körülményekig meg nem jelenhetnek. Ennél fogva a' nevezett lapok t. cz. előfizetőinek hazafiai buzgóságokért hálás köszönetét nyilvánítva tisztelettel jelenti, hogy illetőségeiket ott, hol az előfizetések tétettek, visszavehetik, mihelyt azok megérkezendnek. Azonban, ha újabb t. cz. előfizetők a' rendes 4 p. fr. díjban e' műtudományi Hétilapok' 1838ki kötetét elvállalni kívánnák; ebbeli szándékokat minnelőbb kinyilatkoztatni sziveskedjenek; minthogy pedig alulirt ezt úgy tekintendi, mint tetemes áldozatinak hazafiságból eredett némi pótlását, ennélfogva kijelenti azt is: hogy ha egykor lapjait ismét kiadhatandja, azoknak első félévi példányával az érdekletteknek ingyen fog kedveskedni. Egerben január 6án 1840. Joo János, nyilvános rajztanító. Az 1838ki kötetet megszerezhetni Pesten, Eggenberger és fia könyvkereskedésében is.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Februárius' 4. 1840.

5. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Erdőszet. A' magyar erdőszet' javításairól, Greiner Lajos (*Gáty István*). — Szépliteratura. Emlény 1840re. Berekesztés. — Külföldi literatura Diesterweg a' kisdedovásról; Greiner a' korai oskolázásról; Cantu nagy világtörténete; olasz lit. állapotok (*S. F.*). — Nyilvános köszönet az Orosz-Hírnöknek (*Nagy Ignác*). — Literaturai mozgalmak. — Jelentés a' „Remény” zsebkönyvről.

HAZAI LITERATURA.

Erdőszet.

Beiträge zur Kenntniss und Verbesserung des ungarischen Forstwesens, und des Forstwesens im Allgemeinen. Von Ludwig Greiner.

(Vége).

IV. szakaszban panaszkodik szerzőnk (mit azonban csak azon vidékről kell érteni) hogy az erdőknek bizonyos határai nincsenek, 's ennél fogva semmi mívelést föl nem vehetnek. Igaz, hogy hol határ nincs, ott igaz birtok sincs, 's ki bizonytalanba dolgozik, munkája sokszor elpusztíttatik; de ott tehát miért nincsenek határok? bizonyosan, mivel a' birtokos azt nem akarja: nem olly emelősek(?) többé hazai törvényeink, hogy akármely kívánatra is a' két igénylő felek között mindjárt bizonyos határ ne készülhetne; kérje meg a' birtokos a' megyei alispánt, egykét hét alatt határ lesz ott, hol soha sem volt. Igaz, hogy ez ideigleni határ csak, a' béke' fenntartására, és a' mívelés' lehetővéadására; de a' pör' útját ki nem zárván, ha törvényes és igazságos követeléseik bővebbek volnának, azokat később is megnyerheti; sőt az illyes ideigleni határozásban, ha mind később elvesztené is pörét (mi azonban ritkán szokott történni) nyerhet a' határozatató fél, mivel vágásait oda teheti, hol a' birtok kétséges volt, a' fát felhasználhatja, a'

nélkül, hogy a' pörnek természete szerint ezen haszonvételeket a' nyerő birtokosnak visszafizetni tartoznék. Panaszkodik azon is, hogy az erdők fölmérve nincsenek. Ezen nagy hihának, melly minden mívelést kirekeszt, a' birtokos csak egy részben oka, mennyiben az annak szükségét által nem látván, a' költségeztől tartózkodik, azonban csak 10, 20 ezer hold erdőségnek is hihetőleg van erdőse, 's nem kormányozza ezt a' vadász, vagy erdőkerülő; az illyen erdősznek hivatalához, és mesterségéhez tartozik, hogy asztallal mérni tudjon, mit sok helyen vadászlegények is ügyesen gyakorolnak; ha hát a' birtokos várakozni kíván, és költeni nem akar, lassanként az erdősz bizony nem nagy maga megerőtetéssel fölmérheti; ha pedig várakozni nem kíván, elég földmérő van a' hazában, ki 10, 15 krért váltóban holdját fölméri, csak az igazgató erdősz legyen szorgalmas urát az illy munkálatokra reá birni.

A' mit IVik fejezetében az erdők' felméréséről, földabrosz' készítéséről és az erdőleírásról mond: azok mind jók ugyan, de ki nem elégítők, sem ezen útmutatások után az erdei térkép el nem készíthető. Igen jelesek azonban (51 lap) azon előadásai, miket legjobb, és legújabb erdőseink' tanításai és tapasztalásai következtetésében a' hosszabb és rövidebb turnusokról mond, hogy t. i. a' felettébb hosszú tur-

nusok újabb tapasztalások' következtetésében károsak, és szükségtelenek, mellynél fogva a' pagonyerdőket 30, legfőlebb 40 — az avasokat pedig 90, legfőlebb 100 évekre venni javálja, holott több rendbeli csupa practicus felszámolásokat állít elő a' fák' növekedésének törvényeire, és az ebből kihuzott legjobb gazdasági rendszerre. Helylyel közzel ugyan olly állapotokat állít fel, mellyek a' legújabb tapasztalásokkal egyenest ellenkeznek, p. o. hogy a' tölgy, bükk, gyertyán, fehérfenyű, szurkosfenyű, vörösfenyű 60 évtől 100 évig alkalmasint egyformán növekednek; sőt hogy a' növekedést, melly 60tól 100ig fölvetetett, 100on fölül is lehetne használni; hogy a' növekedés nyár-, 's egerfákban 70 és 80 körül egészen megszűnik, ha csak úgy nem érti azt, hogy már akkorra kizsáradván, nem csak növekedni, de élni is megszűnnek. De mind ezek csekély tévedések ahhoz képest, mit a' 89ik lapon a' tartalmak' meghatározásáról tanít, holott az esztendei növekedéseket is számba kívánván venni, ezeket olly felületesen, olly hibásan, csak a' nagyjából és gondolom-formán határozza meg mint ha mindezeket pontos felszámolás' útján tudni éppen lehetetlen volna, mellőzve azon szép tanításokat, 's tisztán kimutatott igazokat az erdei tartalmak' és évenkénti növekedések dolgában, mellyeket a' mély belátású Hundeshagen, és ezután a' derék Winkler György olly tisztán előadának, és kifejtének, hogy többé semmi kétségünk nem lehet a' pontos erdőbecsülés, és tapasztalás szerint készített növekedési scála után teendő illetlen meghatározások' tökélyéről. Az erdőbecsülés még ezelőtt csak 20 esztendővel is jobban csak gyanítás, hozzávétel, és bizonytalan fölvetel volt, bár a' legnagyobb pontossággal tűzettek legyen ki a' próbaholdak, olvastattak, és mérettek legyen a' szálfák, 's számoltattak meg az egyes élőfák' köbtartalmai, de miután semmi ellenőrködő fogásai nem voltak a' hajdani taxatióknak, magát hibáiban igazítani képes soha sem volt; színt illy nyomoruságban vesződött a' hajdani erdőszer az esztendei növekedések' dolgában is (Zuwachs), mellyet soha valóságos, és igaz növekedésnek felvenni nem lehetett, hanem csupán gyanításnak és véleménynek, — de köszönet Hundeshagen és Winkler uráknak, kik az erdőszeret a' kétség' ezen hinárjából kisegíték, olly munkamódot mutatván ki, melly évről évre a' valóságos, és természetes növe-

kedést kimutatja, melly szerint kezelvén minden erdész gondja alá bízott erdejét, pontosan megmondhatja, hol legyen a' legnagyobb esztendei növekedés, melly időben legyen famennyiségre leghasznosabb levágása, melly időben legyen pénznyereségre legtanácsosabb, és bizonyos kelendő vastagságát melly időben fogja általában az erdei fa elérni, a' felvett forduló alatt (turnus) akármelty erdőben évenként mi legyen a' huzamosan kivehető famennyiség, ezeket, 's több ehhez hasonló fontos erdei feladásokat, a' fenirt derék férfiak' fáradsága után jelenleg olly pontosan lehet tudnunk, hogy 100 ölben alig hibázhatunk 3, 4 ölet: melly csodálatos tehát, hogy a' szerző most kiadott munkájában ezekről legkisebb ösmeretet venni nem látszik, sőt erdei tartalmait csupa csusztatások által állítja össze, melly csusztatásoknak okát adni nehezen tudná, p. o. pag. 89 So ist der Durchschnitts-Zuwachs im 80ten Jahr Alter 0,3 Kubikklafter..... Dieser Zuwachs von $\frac{3}{10}$ Klafter kann wegen gesunden Zustand der Bäume bis ins 100te Jahr, also noch 20 Jahre gleich gross angenommen werden, nach 100 Jahren müssen wir jedoch aus den oben angeführten Gründen den Zuwachs geringer annehmen, zumal da der Holzwuchs in diesem Bestande überhaupt nur ziemlich gut ist, und schätzen daher den jährlichen Zuwachs von 100, bis 120 Jahren auf $\frac{3}{10}$ Kubikklafter, und von 120, bis 140 Jahren, d. h. bis zu Ende der Umtriebszeit auf $\frac{1}{10}$ Klafter per Joch. Der Zuwachs auf einem Joch wird daher bis zu Ende der Umtriebszeit, nämlich nach 60 Jahren, betragen: $\frac{3}{10} \cdot 20 + \frac{2}{10} \cdot 20 + \frac{1}{10} \cdot 20 = 6 + 4 + 2 = 12$ Klafter und ein Joch damals enthalten $24 + 12 = 36$ Klast. (24 Klast. enthält es nämlich gegenwärtig). Ferner wird ein Joch im 100ten Jahre des Holzes d. h. nach 20 Jahren, enthalten $24 + \frac{3}{10} \cdot 20 = 24 + 6 = 30$ Klast., und im 120ten Jahre, d. h. nach 40 Jahren $24 + \frac{3}{10} \cdot 20 + \frac{2}{10} \cdot 20 = 24 + 6 + 4 = 34$ Klafter; im 1ten Jahre endlich ist der Ertrag = 24 Klast., oder wenn die Ermittlung desselben zu Anfang des Jahres geschah, und die Hauung zu Ende desselben geschieht, mit einem vierjährigen Zuwachs $= 24 + \frac{3}{10} = 24,3$ Klast. wofür wir jedoch nur die ermittelten Summen von 24 Klast. annehmen. Nehezen hiszi rec., hogy mikor 80tól 100ig évenként $\frac{3}{10}$ köb öl nevedést veszen föl, okát tudná adni, hogy 100tól 120ig miért vesz $\frac{2}{10}$ köb öl növekedést, 's ismét 120tól 140ig mi okból

legyen az esztendei növekedés hold számra $\frac{1}{10}$ köb öl, olytán csusztatásokból kiszámolt, vagy inkább csak jóslott erdőtartalomból valóban a' húzamos esztendei vágható ölfa-mennyiséget kiszámolni csak szenvedhető pontossággal is lehetetlen. 'S így az erdőknek jövődelmezése vagy meghatározhatatlan, vagy csupán csak mystificatio leendő: nem úgy Hundeshagen, és Winkler, kik a' valóságos, és természetes tartalmat, a' valóságos és természetes esztendei növekedést olly pontosan állapítják meg évről évre, hogy eziránt semmi kétséget fenmaradni nem engednek; ide nem értvén azon csekély eltéréseket, mellyek olly körülményben nem számíthatók. A' mit a' kevert idejű fákról több lapokon mond, azok' tartalmát, és növekedéseit hasonló csusztatásokon viszi keresztül.

Azonban leginkább csodálkozik rec. azon, mit szerző a' toldalékban mond olly feladást állítván elő:

Egy 60 holdból álló erdő becsültetett 1838-ban tavasszal, és holdszámra a' tartalom találtatott 40 köb ölnek, 's így összesen 2400 köb ölnek; az esztendei növekedés egy holdon $\frac{1}{2}$ köb öl 30 vágásokkal kell az egész erdőt letisztítani, kérdés mennyi ölfát lehet, és kell évenként levágni? Ezen feladásról azt jegyzi meg szerző, hogy illyen feladást semminemű könyvekben nem talált, pedig rec. mennyire ismeri az erdőszerzőket, illyen feladásokat, Burghardfon kívül mindenikben talált, sőt ez olly felszámolások nélkül a' tartalom szerinti vágás lehetetlen is volna, a' minthogy illyenekről bőven tanítanak Hennert, Hartig, Späth, Cotta, Hundeshagen, Winkler, és mások, sőt Winklernek Geometriája is tele van illyszerű feladatokkal, kinek munkáit maga szerző is idézi. Azonban, hogy olly munkákat, mellyek pedig erdőszerzőre nézve kikerülhetetlenek, szerző még eddig figyelemmel nem olvasott, megtetszik a' feljebb írt feladat' megfejtéséből, holott ő az esztendei vágásmennyiséget találja = 94,710632, holott az Hennert szerint 95, Hartig szerint 95,5, mi mind kettő hibás, — a' valóságos esztendei vágás Späth szerint pedig 96,4311 köb öl, melly különbség ugyan a' gyakorlatban annyi mint semmi, ellenben számvetésben elszívni nem lehet. Ennélfogva rec. nem tudja, főnebbi felszámolását a' szerző minő úton tette legyen? de hogy az hibás, minden számolni tudó erdőszerző meg fogja mondhatni, sőt igen hi-

hető, hogy a' szerzőnél is ez csak tolltévedés. Mind ezekből világos, hogy szerző a' tudomány' előhaladásával még eddig versenyt futni nem törekedett, 's ennél fogva bár igen szép észrevételei édes hazánkra nézve erdőszerzői tekintetben becsesek, de erdei ösmeretünket, 's kivált literatúránkat nem fogja sokkal előre segíteni. De hihető, hogy jövőendő munkálataban, tekintvén a' haza' szükségeit és a' külföld' haladását, semmit el nem mulasztand, mit a' haza' javára tehet.

Gáty István.

Szépliteratura.

Emlény. Karácsoni, újesztendei és névnapi ajándék MDCCCXL.

(Vége).

Következik Jósika' elbeszélése „Rózsza Mária“, mellyről igen keveset kell mondanunk, azt hogy a' könyvben legjobb, 's külön véve is egy a' sikerültebb művek közül. Az egész beszély könnyű, de biztos kézzel van mintegy oda vetve; mind ép kézláb ember ki benne fellép, egy durva kornak nyers erős fia, hatalmas, ingerlékeny érzékiséggel, melly egy hajthatatlan léleknek, egy stereótyp gondolatnak (hit vagy babona, való vagy tévedés, mindegy) szolgálatjában áll. Itt semmi túlfeszített, semmi émelgős, semmi beteg kinövés. A' szerző értette mint kell egyszerű, 's épen úgy szerkesztett történetet valószínűség 's az élet' tarka képei által érdekessé tenni.

A' boldog szerető, elbeszélés Csató Páltól. Peörfeeregh agglegény' kalandjai, mellyek azon végződnek, hogy egy leánynak öltözött fiúba szeret, és csalódása tünnén, gazdasszonyát veszi el feleségül. A' beszély tréfásan 's élénken kezdődik, de utóbb csaknem egészen elnehezedik a' mindennapias 's az olvasóra nézve is kellemetlen családi viszályok' fejtegetése által. A' szerző megvetett minden mesterségesebb bonyolítást, Peörfeeregh characterrajzával akarván a' hiányt betölteni; de ennek személyessége sem nevetséges eléggé, sem rendkívüli, hogy a' figyelmet olly nagy mértékben megérdemelje. Jó oldala, hogy következetesen van tartva, nem túlzott, nem erőltetett, 's ehhez illő a' csinos, könnyű, folyamatos előadás. Hogy a' fiút leánynak öltözteti, aligha botrányoztatónak nem fog találni. Megrovandó a' kitérés is a' tudósírtaságra. Csató csak maga ellen, vét, midőn

olvasóit a' szemleirőre emlékezteti. A' tudós társaságnak másik törvényes neve is van: magyar academia, 's kinek tetszik, evvel él. Csató az alapítókat, kik olly nagyszerűleg áldoztak, akarja-e kigúnyolni a' névért, mellyet az általok szerzett intézetnek adtak? mert, hogy az academia' mostani tagjai magok nevezik magokat tudósoknak, *nem igaz*: e' név megvolt, mielőtt ők a' társaságba léptek. Mire való hazugságokat terjesztetni még költészetben is, 's azok által ennek tiszta világát megbecsteleníteni? Az egész okoskodás különben is helyén kívül van, 's fölt, melly igen rosszúl áll.

Ne ábrándozzatok, novella *Garaytól*. Setét és kellemetlen tartalmu, melly semmi örömsugár által fel nem derítették; mellyben apró és aljas emberek és czinkosságaik játszószék a' fő szerepet. Maga Irene nincs olly szeretetre méltólag kiállítva, hogy bukása fölöttébb érdekeljen, vagy épen sajnálatot gerjeszzen; F... színész' nemeslelkűsége inkább sugár, melly feltűnik, hogy az egész képet annál setétebbé tegye hamar enyésztevel. Azonban a' rosszúl választott tárgyat a' szerző ügyesen dolgozta fel: a' szerkezet jó, világos; helyenként hű és jellemes leírások, 's az egészben sok valószínűség. Ohajtható, hogy a' jelles fiatal szerző haladatosb tárgyakra fordítsa erejét. Egy úttal nem mellőzhetünk el néhány nyelvi észrevételt. A' dandy 's fashionable (nem fassionable, mint a' szerző mind kétszer hibásan írja) nálunk kevéssé ismeretes szavak 's alig alkalmazhatók; mert ha a' *dandy* nem több mint *piperőcz* 's a' *fashionable* divatos, divatszertű, akkor a' magyar szavakkal is beérjük, ha pedig a' dandyt 's fashionablet teljes angol értelmében, minden finom árnyazataival akarjuk venni, igen bajosan fogunk rájuk embert találni; mert a' kis körű és csaknem egyszínű magyar 's az óriási 's ezer alakú angol életmód között roppant különbség van. Az olly dolgokat egy szóval át erőltetni nem lehet. Ki nem hallott, péld., az angol kényelemről (comfort), melly a' világon a' legtökélyesben kiszámítottnak, a' kedélyre 's érzékekre nézve legkinálkozóbbnak tartatik? 'S ha most a' magyar emberről, ki szűrében 's juhászbundájában a' hó' tetején jó izűt aluszik, azt mondanók, hogy igazi comfortable fekvése van, nem mosolyogna-e, ki valaha az angol comfort' jóvoltával élt? Az idegen szavakat vagy azért lehet felhozni, hogy nevetségessé tegyük azt,

ki velők affectál; vagy ha olly dolgot akarunk kifejezni, mellyre magyar szavunk hibázik: de hol a' *dolog* nincs meg, vagy csak kisszerűleg, 's mi annak a' magyar név helyett egy nagy idegent adunk, annyi, mini ha a' szatócsot nagykereskedőnek csúfolnók.

És még egyet. A' *gyámok* helyett tán *gyám* is elég volna. Igazok van, kik a' *nok*, *nők*, *nek*-es szók' elszaporodásától rettegnek: alig van ennél a' nyelvben valami ízetlenebb 's egyszerűbb ragályosabb, mert a' legeggyűgyűbb ember is képes olly szókat koholni, de gondosabb írónak, millyen a' szerző is, az olly koholmányt felkapni nem szabad; sőt bir. azt hiszi, nem volna disztelen vállalkozás egy *nok*, *nők*-irtó társaságot szerkesztetni. Anyyira ment már ezen csúnyaság, hogy töle valamennyire is menten maradni felér egy mérséklet-egyesületi tag' érdemével, ki soha pálinkát nem iszik.

Befejezésül *Pulzky Ferencz*' Népmondái állanak, bevezető figyelmeztetéssel a' népköltészetre. Nem ajánlhatni eléggé ezen tanulságos, 's olly mély valószínű intések' olvasását. Ha valahol, nálunk igazán elvált gyökerétől a' költészet, 's nem csak a' nép' életében nem, hanem még egy felsőbb 's habár mesterkélt, de mégis létező világ' szokásaiban sem gyökerezik; mert ettől írónk többnyire távol esetek. De ha, mint bir. hiszi, igaza van Pulzkynek abban, hogy a' felsőbb, magasabb világ nem nyújthat elég tápot a' költő' lelkének, úgy e' fogyatkozáson nem kell annyira sópázkodnunk, mint inkább figyelmünket a' durva, de természetes nép felé fordítanunk, el nem mulasztva mindazáltal a' lehető haladást egyéb irányok felé is. A' három népmonda versekben van adva. A' versek egy kissé pongyolák, a' mondák magok nem valami csattanó hatásuk; de igénytelen egyszerűségök megbékít a' hiányokkal. Bir. egyébiránt örömmel üdvözlí a' sokoldalúlag művelt fiatal szerzőt e' pályán, mint egészen a' magyar literatúráét. Azon idegenszerűség, melly árvízkyönyi utazásaiban még néhol feltűnő, itt végkép elenyészik: neki már saját, önálló magyar stílusa van, virágos és tartalmas egyszersmind; ismeretekben épen úgy, mint képzelemben gazdag elméjének lenyomatja.

Ezek a' könyv' nagyobb közlései. Mi a' verseket illeti, azok általában csinosak, kedves külsejűek; de a' tartalom néhol igen csekély

a' szép csengéshez képest. *Garay* dalai tisztábensőség által kitünök. Igen kedves kis dal „Az égő ház“, „Házi boldogság“. Népies hangja által nem kevéssé érdekes a' „Nagyidai vajda“, mely következetes egyszerűséggel van víve, vége azonban csonkának látszik, 's a' pipa Zápolya' korában anachronismus. Jobb dalaink közé számíthatók „Sir felett“ és „Valomás“ *Riskótól*, „Téli dalok“ *II. V. Pájertől*, „Őszi dal“ *Erdélyitől*, 's mit előbb kell vala említeni, „Éjjel“ *Vachott Sándortól*: mély érzelem 's jó hangzatú versei ajánlják e' művet. Nem rossz az „Agy szűz“ *Sujánszkytól*. A' pietasnak egy neme ihli át e' dalt, ellenszeréül azon sok bántásnak, mellyel ezen osztály, világ' kezdetétől fogva talán minden költőtől illeteték.

Szívesen adunk helyet néhánynak az említett dalok közül, mellyek' szerzői még kevesebbé ismereteseek, de ismertetni érdemesek.

Valomás.

Riskó.

Meggyónom bűnemet,
O lány neked;
Tán hűtlenebb vagyok
Mint képzeled.

Szeretlek lángolon,
Tanúm az ég!
De van, kiért szívem
Hőbb lánggal ég.

A' lét csak kebleden
Édes nekem:
Amazt megváltanám
Száz életen!

'S te olly gyanútalan
Mosolygsz reám?
O lány! te jól tudod,
Hogy az — hazám.

Sir felett.

Riskó.

Beteg valék, leverte a' fájdalom,
Te ápolál, o angyal, engemet,
'S szelid segélyeden enyhült kinom,
Melly, úgy remeltem, hant alá temet.

Csalárd remény! im itt maradtam én
Ujabb keservek' martalékaul,
Tört sajka a' lét' zajgó tengerén;
Ragadva sorsom' vad hullámitul.

'S angyal te, kit még boldog szerelem,
Kit dús öröm mosolyga még körül,
Te alszol — 's álmod mély és végtelen,
Éjrede hajnal csak mennyben derül.

Téli dalok.

Pájer.

II.

A' hóhehely hamis,
'S a' szőke lányka is
Olly csintalan!
Együtt enyelgenek
A' pajkos gyermekek
Minduntalan.

Égből lejö a' hó,
A' csókra szomjazó,
'S leányra száll;
'S örömben olvad el
A' pajkos hóhehely
Szűz ajkinál.

O én is hó leszek,
Az égbe fölmegek
'S leszárnyalok:
Le mennyből is, leány!
'S ajkidnak biborán
Elolvadok.

V.

Ki tudja mért örülök én,
A' sápadt télnek eljöttén,
Mint nyárnak a' gyerek?
Mert kurta hűvös nappala,
Miként boldogságom vala,
Mellyért valom remeg;

Mert éje hosszú, végtelen,
Mint szűmben a' kín, gyöttelelem;
Mert halvány színe holt,
Miként arczom' vonásai;
Mert fagy, jég, a' tél' társai,
Mint a' lány' keble volt.

A' könyv diszesen van nyomtatva a' kir. egy. műhelyében, 's pompásan kötve, öt aczélmetszettel. Az első kép Széchenyi Crescentia, született Seilern grófné. Bár többször is örömet látjuk hazánk' e' tisztelt hölgyének nemes arczát; de szívesen vettük volna, ha az előbb a' magyar Emlénnyel adatik; akkor nem kellene olvasnunk a' magyar kép alatt: gezeichnet v. *Barabás*, ki szinte magyar. Három kép (Szenczyné, Irene, 's a' háremi hölgy) angol képek' utánnyomata. A' nagyidai vajda *Barabás*' rajza után készült. A' magyar művész ritka madár. Ideje, hogy valahára már ne kelljen külföldre menni, ha egy kis rajzra van szükségünk. Barabás sok szerencséjével kezdte még e' pályát: ki ne ohajtaná, hogy tőle minél többet 's nagyobbakat lássunk, diszére magának 's a' honnak, melly őt fiának nevezi.

9. **A' neveléstudomány és iskolailag** egész figyelmünket érdemli meg. Ez a' mező az mellyen vetnünk kell, hogy idővel arassunk. Mind azoknak, kik e' tárgyról gondolkodni szeretnek, ajánlhatók a' következő munkák:

1. Der Unterricht in der Klein-Kinderschule, oder die Anfaenge der Unterweihung und Bildung in der Volksschule. Bearbeitet von Dr. F. A. W. Diesterweg, Director d. Seminars für Stadtschulen in Berlin. Dritte verb. Aufl. Crefeld, Funcke, 1838. nSr. 45 kr ep. „Valóságos szerencsétlenség, mond egy becses lit. lap, hogy azon intézetek, mellyeknek rendeltetése 3—7 évü gyermekeknek olly tartózkodási helyet nyújtani, melly az utczai élet, a' henye csatangolás és minden felvigyázás nélküli időtöltés ellen ója meg: *iskola* nevet kaptak ('s féltő hogy nálunk e' név nélkül is maholnap az a' fajúlnak majd ebbeli intézeteink). Mert már most a' kellenél korábbi iskolázás még korábban kezdődik, mint eddig. Őszecsöditnek egy sereg gyermeket, 's nem tudnak velök egyebet csinálni, mint olvasni, írni, számvetni. Annál több figyelmet érdemel e' könyv, mert e' visszaélés ellen buzog, vezérfonalat és anyagot nyújt a' felfogási és nyelvi gyakorlatokhoz, 's az olvasás, írás és számvetés' legszükségesebb előgyakorlataira szorítkozik. Azonban mi ennél is szűkebbre gondoljuk a' kisedovó intézetek' körét szorítandónak és minden tulajdonképeni oktatást abból kirekesztendőnek; t. i. a' gyermekeknek itt csak alkalmat és ösztönt kellene adni némi szabályzott játszó foglalkodásokra: hadd mozogjanak ok illő felvigyázás alatt, elég koronként fél fél óráig figyelmüket elbeszéléssel, holmi tárgyak' mutogatásával, énekléssel, kised dalyersek' elmondatásával lelánczolni. Mikor ülnek, legott kezeiket kell faragással, fonással, rajzolgatással fán, agyagban, homokban, nagy táblákra foglalkodtatni. Holmi elemi, nem fárasztó, nem húzamos, a' gyermekek' korával megférő vívás, birkozás- és egyéb testi gyakorlásoknak sem szabad hibázni. Ezen célra telen egy nagy terem, nyáron egy tágas, szellős, részint árnyékos hely szükséges. De ne is igen legyen 30 gyermeknél több együtt, mert többre illőleg ügyelni bajos, ha meggondoljuk, mennyi mindenféle segedelemre szorúlnak illy kised gyer-

mekek; mindenek előtt pedig szükséges olly felvigyázókat találni, kik tudják, mint kell kisedekkel bánni; minden esetre ne legyen nagyon öreg v. nagyon fiatal, gyermektelen v. nagyon sok gyermekkel megáldott házaspár."

2. Schule und Leben, oder nachtheiliger Einfluss unzweckmässiger Schul-Einrichtungen auf d. Gesundheit, aus d. physiologischen Standpunkte dargestellt von Dr. G. F. C. Greiner, herz. saechs. altenb. Medizinalrath. Altenb. bei Pierer 1838. Sr. 30 kr ep. (LB). — Szerző azon eléggé megalapított álláspontból indul, mi szerint a' sok iskolázás a' gyermek' egészségének ártalmas, 's megmutatja élet- és lélektani okokkal, mikép ez ártalmakat erőlködéssel járó, sok és elvont-tudományos tanulás elkerülhetetlenül maga után vonja. Különös figyelemre méltó, mit szerző az idő előtti komoly tanulásról, annak a' testre és lélekre káros voltáról ad elő. Így némelly, a' tulajdonképeni oktatást illető észrevételei is olvasásra érdemesek. Teljes igazsággal kárhoztatatik az anyanyelvől idegen nyelvre tett korai fordítás is, mint a' melly a' gyermek erejét rendszerint nagyon elfoglalja; így a' felettsűrű iskolai foglalatosságokat, mik a' szabad önfoglalkodásra sem időt, sem kedvet nem engednek.

10. — 1. **Történettudomány**, Egyike a' legfigyelemre méltóbb munkáknak: *Storia universale scritta da Cesare Cantu*. Tomo primo. G. Pomba e Co., 1838. Sr. 640 l. 3 ft 20 kr ep. — (Leipz. A. Z. f. d. B.). Az egész tizen-nyolcz kötetre van tervezve, 's a' világ' valamennyi tartományai és népei történeteinek teljes encyclopaediája lesz. Szerző a' régiek', úgy az olaszok, francziák, angolok és főleg a' németek' forrásaikat is nem csak ösmeri, hanem szeretettel kutatta is. A' megjelent kötet, mellynek ajánlását a' Károly Albert király által Turinban alkotott történettudományi biztosság elfogadott, a' föld' történetével kezdődik, a' zsidók, indusok, chinaiak és egyiptomiak' ismeretes mondaik szerint; valamint a' föld' forradalmi előadásával a' legújabb földtani fölfedezések szerint: mindazáltal az *ember'* történeteit illetőleg a' szent kútfők által megalapított időponthoz ragaszkodik, minthogy valamennyi elővilági nyomok közt az *emberfaj'* létezésére régibb tanúságai nincsenek. Német munkák közül főleg a' két Humboldt, Heeren, Schlegel Fr., Creuzer, Heyne,

Gatterer és Klaproth használtattak 's idéztettek szerző által ez első kötetben. Azonban mindenütt önbirálattal dolgozik, 's így könyvében érdekes összeállításai találhatunk India és Mexico, Egyiptom és Észak-Amerika' régi emlékeiknek, Herodot Champollionnal, Belzoni Wilsonnal hasonlítva — szóval annyi anyag, hogy ha a' könyv nem volna is illy ügyes kézzel szerkesztve, az olaszokra nézve mégis nagy becsű volna, 's további, jutalmazó vizsgálatokhoz szolgáltatna tárgyakat.

2. Olaszországban az értelmességi és literaturai mozgalmak' legélénkebb városa folyvást Milano. Van néhány vállalkozó könyvtáros és nyomtatója, mint Stella, Carrata stb, kik munkásság és izlés' tekintetében valamennyi olaszországi műhelyt meghaladnak. Bécs és Prága is alig mérkőzhetik Milánóval literaturai és tudományos termékenységre nézve. Egy, múlt évi augusztusról szóló tudósítás csak ez egy hónapra tíz kitünőbb jelenetet hoz fel, többnyire történeti regényt. Kijegyzendőnek tartjuk *Garzetti* János prof. munkájának: „Storia d'Italia sotto il governo degli Imperatori Romani“ folytatását, mely Roma' és Italia' literaturatörténetét adja elő Kr. u. 117—476ig. *Loccatelli* Tamás Rosalba Cariera híres képi-
nő' életét adta; *Fornara* prof. egy „Trattato di chimica tecnologica“ban a' tűziszerek', főleg a' fának valamennyi europai tartományokban folyvást öregedő ritkulása' nevezetes kérdéséről elmélkedik 's tanácsokat ad, mikép lehetne Olaszországban az erdősze' további sülyedését megakadályoztatni. Említésre méltó *Gil Blas*nak Stellánál megjelent új, 300 franczia vignettel ékesített diszkiadása is *Quirico Viviani'* fordítása szerint. — Időszaki sajtója Milánónak taval így állott: Politicai újság, egy: *Gazetta di Milano*; tudományos, literaturai, szépliteraturai és vegyes 26, u. m. *Bibliografia italiana*; *Biblioteca italiana*; *Ape delle cognizioni utili*; *Annali di statistica*; *Ricognitore*; *Cosmorama pittorico*; *Fama*; *Pirata*; *Annali univ. di medicina*; *Effemeridi delle scienze mediche*; *Giornale delle scienze mediche*; *Giornale della farmacia chimica*; *Giornale d'agricoltura*; *Indicatore lombardo*; *Progresso dell' industria*; *Termometro mercantile*; *Prezzo corrente generale*; *Foglio commerciale*; *Ecco della borsa*; *La bilancia*; *Figaro*; *Corriere delle dame*; *La moda*; *Giovedì*; *Studii per le donne italiane*; *Censore univers. de teatri*.

3. Stella' olasz bibliographiája 1836ra 3374, 1837re 2875, Olaszországban nyomtatott könyvet hoz fel. Legtöbb közt a' fordítás, zseb- és imádságos könyvek, lakodalmi ver-sezetek, 's új kiadások. Ezeket letudván: a' jelenkor' olasz íróinak munkái csakugyan kicsi számra zsugorodnak össze.

— **IGAZÍTÁS.** 3d. számunkban, a' 40d. szel-
leten, Kant Rozenkranz-féle kiadásának ára
nem 15 ft 15 kr, hanem 32 ft 15 kr ep.

S. F.

Nyilvános köszönet az Orosz-Hírnöknek.

A' magyar literatorkodás ellen sok magyar író panaszkodott már, különösen azok közül, kik még csak fölvergődésben voltak az annyira rögsnek kürtölt, de egyszersmind vajmi fényes pálya felé. Én kétségköl ez utóbbiak' utolsói közé tartozom, és — csoda dolog! — mindeddig egyszer sem panaszkodtam, sőt mondhatom tökéletesen meg voltam elégedve írói helyzetemmel, és csak haladásom' lassúsága bosszantott; mit azonban két-tőzött szorgalommal törekedtem 's törekszem folyvást elnyomni. De egy körülmény mégis rendkívüli fájdalmat gerjesztett írói érzékeny szívemben, 's most jól esik egy két szót mondhatom, miután a' baj már orvosolva van. A' hírnöki szemle ugyan az Athenaeumban megjelent novelláimról soha sem tön említést; pedig hányat részesített rossz és jó kedvében! Én valóban haragudtam Csató urra, hogy novelláimat kissé le nem piszkolta, mert vajmi sokat nyertem volna ez által a' közvéleményben; de haragudtam azért is, hogy meg nem dicsérte, mert ez utóbbi esetben megnyíltak volna szemeim, a' rossz ösvényről eltértem volna, 's most ellenkező irányt követnék, és nem utolsó helyet tartanék elfoglalva a' közvéleményben. De fájdalom, jámbor kívánsatom nem teljesült, míg végre a' segéd kifáradt, 's maga a' tábornok foglalá el helyét. Vigasztalhatatlan voltam, mert nem hittem, hogy olly magos helyzetből annyira le, egészen hoz-zám, lehessen látni. Már most minden elveszett — gondolám, nagyot sohajtva, — az én nevem nem fog megemlítettetni a' szemlében; meghalok 's feledve leszek! De csalatkoztam, 's bebizonyult azon állítás' valósága, hogy nagyok előtt inkább találhatni irgalomra 's méltányra. Lelkem öröme magosra lobbant, midőn az Orosz-Hírnök 8ik szá-mában ezeket olvasám: „Ugyan az első számban (Athenaumban) egy eredeti novella nyitja meg az e' nemű dolgozatok sorát Nagy Ignácztól. „Vert vérért“ borzasztó czim alatt, mely a' 2ik, 3ik 's 4ik számon keresztül foly 's csak az 5ikben vég-ződik. Ha mondjuk, hogy az elbeszélésben egy ősz duena (matrona), egy corregidor (főbíró vagy kormánytanácsnok), egy hidalgo (nemes ember, lo-vag), egy hija vagy muchaiha (lányka), egy ca-ballero (szerelembajnok), egy kolostor és egy mon-ja (apáca) jön elő, teljesen kifejtettük, hogy egy spanyol novella áll előttünk, mert hisz ezek olly

megkívánatai az újabb spanyol elbeszéléseknek, hogy nincs egyébre szükség, mint azokat a „detur misceatur“ szerint egy mozsárba rakni, jól összetörni, papirosra önteni, 's kész a' novella. — Ezen elbeszelés, mint kétségkívül több olvasó is észrevehé, nem egyéb mint hézagpótló. Minthogy e' kifejezést rövidség' kedvéért többször fogom használni, szükségesnek látom ez uttal fölvilágosítani, mit akarok általa érteni. Hézagpótló korántsem annyit jelent, mint magában gyenge vagy rossz, hanem a' lapnak céljaitól inkább vagy kevesebbé távol eső és csak mintegy szükség' esetén van használva ott, hol annak szorosan véve helye nem volna. Illy értelemben tehát minden lapnak (talán tapasztalásból szólunk?) vannak hézagpótló cikelyei, csak ohajtható, hogy azok minél kevesebbek legyenek. — Egészen nem vagyok ugyan képes fölfogni e' mély bölcseségű szavak' valódi értelmét, mert az idézett személyek' néhányánál nélkül nemcsak az új szemleirő, de alkalmasint még maga Csaplovics úr sem tudna spanyol novellát írni; annyit mindazon által világosan megértettem, hogy novellám az Orosz-Hírnöknek nem tetszik. Ezért tehát ezennel őszinte köszönetemet van szerencsém kifejezni Orosz urnak, azon megjegyzéssel, hogy ezentul is mindenkor legbuzgóbb törekvésem lesz olly dolgokat írni, mellyek neki tetszeni nem fognak, 's miket ő gáncsolni vagy neveltségessé tenni szíves lesz. Budapest, febr. 1sején, 1840.

Nagy Ignác.

Literaturai mozgalmak.

—Pápán, a' ref. collegium' műhelyében elkészült vámosi ref. predikátor Pap Istvánról: *Templomban mondandó köznapi imádságok*. Első rész; mellyben vannak 5 heti közönséges köznapi imádságok. 8r. 220 lap. — Ugyanott sajtó alatt a' második rész; mellyben vannak különös köznapi, úgy mint: úrvacsorája előtti (poenentialis), esztendő részeihez alkalmaztatott (tavaszi, nyári, őszi, téli), gyásznap és más alkalmatossági imádságok (elkészül pesti józsefnapi vásárra). Ugyan azon szerzőnél készen: 1) *Templomban mondandó ünnepi imádságok*. Első rész: Közönséges vasárnapi, különös ünnepi, esztendőnként előforduló alkalmatossági, természeti vagy idej, és rendkívüli imádságok; Második rész: Katechismusi, de más alkalmatosságokon is, a' predikációk' materiai szerint, mind delelőtt, mind delután használható imádságok. — 2) *Egyházi beszédek és imádságok*, a' lelképásztornak a' cathedrali tanításokon kívül való vallásos foglalatosságaiban. Első rész, mellyben vannak a' *templomban*, úgy mint a' sákramentumok' kiszolgáltatásakor, confirmatiokor, házassági összeköttetésekor, stb mondandó beszédek és imádságok. Második rész: mellyben vannak a' *templomon kívül*, úgy mint a' betegek, rabok, 's táborban a' hadi sereg előtt mondandó beszédek és imádságok. — 3. A' keresztény vallás, a' heidelbergai katechismus szerint, 52 predikációban előadva.

Előfizetési felszólítás

„Remény“ című zsebkönyvre.

Fájdalommal érezvén, hogy egész Erdélyben, e' szelleműs honocskában, egyetlen szép literaturai almanach sincs folyamatban, a' „REMÉNY“ című zsebkönyv szerkesztését és kiadását átvém, 's munkatársakul a' két Magyarhon minden szépliteraturait felszólítam. Felszólításom nem hangzott el gyümölcstelen. Darabok tekiütésében a' „REMÉNY“ megjelenhetése már is biztosítva: de még egy körülménytől elhatározottan függ élete, 's ez a' kiadási költség. Hogy e' részben is némileg biztosított legyenek, 's a' teendő költségben, különre nézve illő arányt tarthassak: másfelül a' közönség is olcsóbban, 's a' félrefekvő helyeken lakók bizonyosabban, 's hamarabb elláttassanak, előfizetés útját veltem czélszerűnek. Teljes bizalommal felszólítom azért nemzeti literaturánk minden pártolóit előfizetésre. — Emlitém már, hogy Erdélyben, hol annyi talentum holt el eddig fejletlenül, ez egyetlen szépliteraturai zsebkönyv, ennél fogvást úgy közügy; de helybeli körülményink közt kétfelhetőleg, mind belbecs, mind külsin által arra igyekszendem, hogy a' valóban csekély előfizetési ár ne legyen áldozat. Előfizetési ára e' mintegy 12 ivre terjedő zsebkönyvnek vélinen, két aczélmetszetű szép képpel, pompás kötetben 3 rf.; csinos kemény kötetben angol-vászon borítékkal 1 rf. 30 kr.; nyomtatópapirosan képek nélkül, brosch. kötetben színes borítékkal 50 kr pengő. Megjelenik f. 1840dik évi februáriusban. Az előfizetés nyitva áll Bécsben: Biró Miklós, és Gerold; Magyarországból pedig Pozsonyban: országy. követ Pulszky Ferencz, és Wigand, Pesten, Eggenberger és Heckenast, Debreczenben: Péczely József és Csáthy Lajos, Pápán: Tarczy Lajos, Temesvárott: Ormós Zsigmond uraknál. Kiket, tapasztalt buzgóságok által bátorítva, ezennel is tisztelettel kerek a' lelkes pártolásra, előfizetésbeszedésre, 's árának biztos alkalomtól hozzám Kolozsvárra v. Tilsch és Stein könyv-árusokhoz szállítására. — A' fentisztelteken kívül a' literatura minden baráti fáradozások által érdemlett halára fognak kötelezni. Tíz példányra egyfelül ajánltatik. Ujítom felszólításom a' két haza t. íróhoz is, kik még darabjaikkal szerencsesíteni szíveskedendők. méltóztassanak azokat hová hamarabb hozzám küldeni.

Szentiváni Mihály,

a' „Remény“ szerkesztője.

A' Kisfaludy-Társaság

holnapután, vagyis csötlörtnökn, febr. 6. dél előtti 10 és fél órakor tartja harmadik közülsét a' magyar academia teremében (Urak' utcája, Trautner-Károlyi-ház, 612 sz., első emelet), mellyre a' literatura' minden barátai szívesen meg vannak hívva.

Asszonyságoknak külön hely leszen hagyva.

Fáy András, igazgató.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Februárius' 11. 1840.

6. szám.

Tartalom. Kisfaludy-Társaság' harmadik köz ülés (igazgató megnyitó beszéde, jutalom-osztások's új jutalom-hirdetések) — Hazai literatura. Utazás. Besse' utja a' Kaukaz' hegyén stb a' magyarok' öslakjaik' kifürkészésére (Jerney János. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Világ Demostheneshez (Sz. I.). — Literatúrai mozgalmak.

KISFALUDY-TÁRSASÁG.

Folyó hónap' 6d., mint néhai Kisfaludy Károly' születése' ünnepén, tartá a' nevét viselő társaság a' magyar academia' teremében, dél-előtti 10 és fél órakor, harmadik köz ülését, számos és válogatott, főleg női vendégek' koszorujában. Az igazgató, Fay András, a' következő beszéddel nyitotta meg az ülést:

„Nagy tekintetű gyülekezett!

Alig van olly durva nemzet, melly a' maga egyben vagy másban kitűnt jeles férfiakat ne tisztelné; de ezek inkább csak szájról szájra adott, 's legtöbbnyire elferdített regékben élnek annak emlékeztében: a' méltó hálával, 's józan tisztelettel emelt köz emlékek, mindenkor annak levén csálhatlan jelenségei, hogy a' nemzet vagy ébredéz, vagy ön erejét, becsét immár érezni kezdi. Minél miveltebb valamelly nemzet, annál inkább tudja és érzi, mi-

képen a' jelen emberi kor mindenkor terhes a' jövővel, 's a' nemzetek' jövőndő sorsának, történetének, haladtának, vagy sülyedtenek, emelkedésének, vagy aljasodásának magvait már a' jelen emberivadék hinti el; hogy az évek', korok', századok' okai és okozatai, bár titkos, bár néha alig sejtethető, de mindenkor szoros lánczszemekkel kötvék egymáshoz. Illy tudattal, illy érzettel nem lehet, részint hálajeliül, részint követendő példaül emlékekkel nem tisztelnie azon jeles férfiak, kik a' magok korában hatással fáradozának a' nemzet' java, fénye, dicsősége körül, kik ennek haladásának, vagy épen egykori nagyságának segíték hintegetni magvait. De e' részben, nagy érdemű gyülekezett, nem ritkán el szoktuk a' kellő szempontot tévesztetni, 's jeles férfiaknak, érdemlett hála helyett, gyakran hálátlansággal fizetünk. Sikert, nagyszerű következményt szokott csodálni a' világ, 's hajlik feledni a'

kezdő, alapító kezeket; kénytelen szedi a' ter-
repély fák' izes gyümölcsseit, de feledi azon
jótékony kezeket, melyek a' fákat ültették!

Nem ok nélkül tartok, nagy érdemű gyü-
lekezet, attól, hogy efféle hálátlanságok, ná-
lunk magyaroknál, idővel nem leendnek épen
szokatlanok. Felébredtünk, haladunk hatalma-
san, mint ha hosszas tespedésünket sokszoros
sietéssel törnök kipótlani. Illy sebes haladás
eltörli hamar a' tett nyomokat, nem különben,
mint Lybia' homokjában szél a' siető vándorét;
sikerült művek enyésztenek el a' zsenge pró-
batételeket, valóságos tettek a' csak jámbor
szándékokat, igyekezeteket; 's így kinek ma
szobrot emelünk, mert korának eleget tett, mert
annak fénylő csillaga vala, holnap tán kétked-
ni fogunk: ha vajjon szobor-emelésünknel nem
valánk-e könnyen hívők, tán korán nagy lel-
kűek, vagy épen ábrándozók?

Csalatkoznék, nagy érdemű gyülekezet,
bennem és szándékomban, ki szavaimat úgy
kivánná értetni, mint ha én azon férfiúra, ki-
nek ma ünnepét üljük, Kisfaludy Károlyunkra
nézve már eljöttek velném a' kételkedés, a' há-
látlanság' ezen időszakát. Korántsem! de eljöt-
het az, és sehol sem olly korán, mint épen ná-
lunk. Különösen hazai literaturánk azon pálya,
mellyen feledtetnünk igen könnyű, mellyen é-
let és halál közelebbi szomszédok, mint bárhol
másutt. Literaturánk nem régen még gyermek
vala, 's ifjui korát éli most. Gyorsan fejtett ki
a' két kor; tiz, sőt öt évnek elforgása csodá-
kat tön, 's mit nem tehetend idővel egy negyed,
fél, vagy egész századnak lefolyása? Elmarad-
nak, el kell maradniok az időkorok' hőseinek,
alig egy kettő jutand homálytalanul a' később
maradék eleibe. De azért feledjük-e érdemö-
ket, hatásokat, 's bánjuk-e azon adókat, mely-
lyel egykor neveiknek áldozánk? Nem, nagy
érdemű gyülekezet, nekik ugyan el kelle ho-
mályodniok idő és haladás' ragyogóbb csilla-
gai előtt, mert ez természetnek rendje; de egy-
kori literaturai érdemeiknek élni kell, mint élni
minden jónak, nemesnek, mi egykor hön-
nak oltárán áldozatkép letétetett.

Így élni kell Kisfaludy Károlyunk' litera-
turai érdemeinek még akkor is, midőn majd
egykor művei literaturánk' historiájában fog-
nak emlegettetni inkább, mint hajdani mohó-
sággal olvastatni. Mert ki korának eleget tett,
az örökkévalóságnak élt az! Volt idő, 's ezen
idő nem hajdankor még, mellyben már magya-

rúl olvastatni is érdem vala: mennyivel több
érdem, 's érdem minden korra nézve, méltán
's jövődörei hatással olvastatni! Illy érdem
Kisfaludy Károlyunké! béke és áldás ham-
vaira!

E' jeles férfiúnak születése' ünnepét szép-
literaturai jutalmak' kiosztásával, és újaknak
kitűzésével, most harmadszor üljük. Miként
munkálódánk e' részben a' lefolyt évben, cél-
irányos felolvasásaikkal, előterjesztendjük a'
nagy érdemű közönségnek, mellynek kised
ünneplésünk alatt, becses figyelmét 's békettü-
rését alázatosan kikerjük.

Erre Tóth Lőrincz, a' társaság' jegyzője,
a' következő két hivatalos jelentést olvasta fel:

Jelentés

a' Kisfaludy-Társaság' harmad évi dolgairól.

A) Pénztár' febr. 6. 1840.

1. Tőke.

1. A' társaság' alapításakor cél-
jaira szánt summa, melly szá-
zától hattal kamatoz 1790 ft —
2. Egri kanonok Kovács Mátyás
úr' alapítványa 100 ft —

Összesen 1890 ft ep.

2. Bevétel.

1. Az alaptőke' kamata 107 ft 24 kr.
2. Pénztár-maradék 1839-ről 53 ft 3 kr.

Összesen 160 ft 27 kr ep.

3. Kiadás.

1. Jutalmazásokra 141 ft —
2. Nyomtatások, szolgálat 8 ft 2 kr.

Összesen 149 ft 2 kr ep.

Pénztármaradék 1840-re 11 ft 25 ep.

B) Személyzet és munkálódás.

1. Szemere Pál táblabíró és m. acad. rtág
elhúnyt Kölcsey Ferencz' helyébe egy értelemmel
a' társaság' tagjává választatott.

2. Az igazgató, kitelven hivatalviselésének
harmadik éve, a' szabályok' 7. §-a' értelmében
lemondván, a' most következő három évre b. Jó-
sika Miklós, cs. kir. kamarás és acad. ig. tag
választatott igazgatóul.

3. Jegyzőül a' következő három évre ismét
Tóth Lőrincz hites ügyvéd 's acad. lev. tag válasz-
tatott.

4. Két rendbeli jutalomtételre a' kitűzött ha-
tárnapig összesen 30 pályadolgozat érkezett, melly-
nek vizsgálatával foglalkodott a' társaság.

5. Két új feladás tüzetett ki szabott jutalmak
mellett. Mind kettőről külön jelentés szól.

Pesten, febr. 6. 1840. tartott ülésebl.
Fáy András, mk. Tóth Lőrincz, mk.
igazgató. jegyző.

Jelentés

a' Kisfaludy-Társaság által 1840-re kitett jutalmakról.

I.

A' társaság által 1838. novemb. 27. kihirdetett e' jutalomtételre: „Készíttessék kézikönyv, melly a' szavalásnak mind általános, mind különösen a' színészetre alkalmazott elveit és szabályait kimerítőleg 's gyakorlatilag adja elő, szükséges ügyelettel a' magyar nyelv' grammaticai viszonyaira, dialectusaira, versszerkezetére 's azon hibákra, mik jellemnen színészeink' szóbeli előadását disztelenítik“ — m. évi nov. 20-ig mint kitűzött határnápig két pályamunka érkezett, mellyek közül tökéletesen ugyan egy sem felelt meg a' társaság' várakozásának, mindazáltal az illy jelmondatúnak: *Vox est mentis index, et velut exemplar, ac totidem, quot illa, mutationes habet. Quintil.*, a' három bíráló: Bajza József, báró Jósika Miklós és Schedel Ferencz egy értelemmel oda ítélte a' jutalmat, minthogy írója szorosán a' feladáshoz ragaszkodván, azt legfontosb részeiben jól fejtegeti; sőt ha azt bővebben kidolgozván, számos és jól választott példákkal is felvilágosítaná, színészeinkre nézve hasznos kézi könyvvé válnék.

Felbontatván az ehhez tartozó jelmondatos levél, kitetszett, hogy szerzője:

Ramershoffer Valerián.

a' győri kir. akademiában m. nyelv és literatura' rendes professora.

II.

A' társaság' második köz ülésében ezen balladai feladás hirdettetett ki: „Árpád Zalánon vett győzödelme után, gyűlést hirdet az alpári terre, az új hon' fennállását, a' bel békét 's virágzást polgári alkotmány által biztosítani. Miután törvények hoztak, a' hét vezér, mint a' kiinduláskor, véreből néhány cseppel egy edénybe ont, esküvén: úgy ontassék annak vére is, ki e' törvényeket megszegi, mint most a' vezérek' vére ontatott. A' nép utánok zengi az esküt, 's az egy hatalmas szótátá válik, melly tisztelettel tölti el a' rendszertöket 's rémülettel a' gonosztevőket és háborgókat. A' hely ezen első szerződésről Szer-nek nevezeték, 's a' nép' emlékezetében még sok ideig tiszteletben állá“. Mult évi novemb. 20-ig mint határnápig 28, azontúl még 2 pályamunka jött, melly utóbiakra azonban az elkésés miatt tekintet nem lehetett. Amazok' bírálóivá választattak: Bártfay László, Czuczor Gergely, Szalay László, Szenvey József és Vörösmarty Mihály; kiknek tudósításai' következtetésében a' jobbaként ajánlott művek ismételve felolvasatván a' társaság' ülésében, szavazatok' többségevel első helyre, valamennyit meghaladó tartalmasságánál fogva, a' 18. sz. alatti ballada lön méltatva, mellynek jelmondata: *Nézz Árpádra, magyar, ki hazát állíta nemednek. Vörösmarty (a); 's így annak íteltetett a' társaság' által kitett nagyobb billikom. Ehhez becsben legközelebb állónak 's különösen sebes folyamatával kitűnőnek találattott az 5. sz. alatti, illy jeligével: Dúdolt verset. Kinek? A' magyar nemzetnek. Sup. Szilágyi Sám. 's így a' Schedel Ferencz ál-*

tal a' másod rangu ballada' írójának ajánlott kisebb billikom ennek íteltetett.

Felbontatván az első rangunak ismert ballada' jelmondatos levelkéje, abból, mint szerzőé, a' következő név tűnt elő:

Nagy Imre.

hittudományt tanuló Debreczenben; a' második rangunak ítelt költemény' szerzőjének pedig, pecsétetes levelében

Szilágyi István.

hittudományt hallgató Debreczenben vallotta magát.

A' kéziratok, kivéven az elkészeteket 's így vizsgálat alá nem menteket, az előleges jelentés szerint, a' társaságnál maradnak.

Költ a' Kisfaludy-Társaságnak febr. 6. 1840. tartott üléséből.

Fáy András, mk.

igazgató.

Tóth Lőrincz, mk.

jegyző.

Észrevehető meglepetéssel és éljenekre fakadó örömmel hallotta a' közönség a' jutalmazottak' neveit, mint újakat a' literatura' körében; a' társaság' pedig, különösen azon körülményt, mi szerint huszonnyolcz pályázó közül a' költői pályán, mind a' két koszorút a' debreczeni collegium' növendékei vívták ki, úgy üdvözlötte mint jelét az időnek! A' két emlékbillikomnak a' társaság' képében általadására Péczely József debr. collegiumbeli r. prof. mint a' Kisfaludy-társaság' tagja kéretett levél által, de úgy is, mint a' kinek főkép köszönhetni, hogy lelkes fáradozásai által a' literatura' köz haladásától magát sokáig elszigetelő Debreczen annak részére mind inkább megnyeretik. A' debreczeni *Lant* tehát valószínűben nem szűnt meg zengeni, 's nem is fog: kezes érte e' most feltűnt két jeles ifju is.

A' jelentés után a' másod és első rangu balladák' felolvasása következett Bártfay László által *); közben pedig: „A' beduin' leánya“ című novella, mellyel az ünnep' érdekét nevelni kívánta báró Jósika Miklós, a' társaság' újon választott igazgatója, előadva Székács József társ. t. által. Compositio, psychologiai kifejtés, festőecset 's az egész felett lengő költői atmosphaera valamint egyik legszebb levelévé teszik e' novellát a' szerző' viruló habérjában, úgy a' hallgatóság is növekedő érdekekkel csüggett az olvasón, mellyet koronként valóságos villanyos hatások rázkodtatának meg **). 'S nem hallgathatjuk el a' felolvasó' érdemét is. Ez előadás nem csak nálunk e' nem-

*) Reménylünk, hogy azokat a' szerzőktől megnyervén, az Athenaeumban közölni foghatjuk olvasóinkkal. Szerk.

**) A' mű a' szerző' regényeinek XVd. kötetében fog megjelenni.

ben első próbatétel, hanem a' szó' legszorosob értelmében *művészi* volt, s egy egész dramai szerep' szerencsés színi kivitelével felérő.

Következett az új jutalomtételek' kihirdetése a' jegyző által:

A' Kisfaludy-Társaság' jutalomtételei 1840-re.

I. Aestheticai kérdés.

Mi különbség van a' drama és regény közt tárgy, mese, szerkezet, személyek, character-kifejtés- és helyzetekre nézve? 's az utóbbiak' változatossága, meglepő fordulatai, mennyire 's hol használhatók inkább? Melly és mennyi helyet foglalhat, 's miféle módosításokat szenved az elbeszélői elem a' dramában, 's viszont a' dramai az elbeszélőben?

Jutalma: tizenöt darab arany.

II. Költői feladás.

Kivántatik egy, a' történetekből merített, vagy azokkal összeszőtt egyszerű tárgynak, beszélyképen, szabadon alkotott versalakban kidolgoztatása. A' lyrai és didacticai elemnek is hely engedtetik.

Jutalom: tizenkét darab arany.

Mindkét rendbeli pályamunkák' beküldésének változhatatlan határnappja nov. 20. 1840., a' meddig azokat olvashatólag 's idegen kézzel írva, lapozva, kötve 's írók' nevét rejtő, gondosan pecsételt levélre hivatkozó jeligével ellátva, a' társaság' jegyzője (Pest, urak' utcája, 612. sz. Trattner-Károlyi ház, második udvar, 2d. emelet) veszi által. A' kéziratok a' társaságnál maradnak; azok' sajtósági joga, 's így a' kiadhatás a' szerzőé.

Hirdettetik egy úttal, hogy nem csak a' jutalmazandó, hanem a' netalan dicsérettel említendő pályairatok' levelkei is fel fognak bontatni, 's az illető szerzők' nevei kihirdettetni.

Költ a' Kisfaludy-Társaságnak febr. 6. 1840. tartott üléséből.

Fáy András. mk.
igazgató.

Tóth Lőrincz. mk.
jegyző.

Ezek után az igazgató, a' gyülekezet' figyelmé 's részvételéért a' társaság' köszönetét kifejezván, az ülés berekesztetett.

HAZAI LITERATURA.

Utazás.

Voyage en Crimée, au Caucase, en Géorgie en Arménie, en Asie-mineure et a Constantinople, en 1829 et 1830; pour servir à l'Histoire de Hongrie. Ouvrage orné de cinq planches lithographiées. Par Jean-Charles de Besse. A Paris, Delaunay, libraire, au palais-royal. 1838. nagy 8. 464 lap. Fűzve 4 ft ep.

Rec. véleménye szerint alig van egyed nemzetünk' miveltebb osztályában, ki Besse

János hazánkfiának ez előtt tíz évvel a' Kaukaz' vidékein magyar történeti nyomozások' tekintetéből végrehajtott utjáról több kevesebb tudomással ne bírta: minthogy elindult és távolléte' alkalmával a' törvényhatóságok 's magányos honfiak e' vállalat', mint nemzeti ügy' pártolására programmakban is fölszólíttatván, terve országos hírivé lön. — Meg is jelent tőle öt rendbeli levél részint az 1829iki Hasznos Mulatságokban 's külön röpiratokban, részint a' Tud. Gyűjt. 1830iki II. és VIII. kötetében; név szerint 1) Odessából jun. 19; 2) Konstantinogorskból aug. 8; 3) Mozdokból aug. 20; 4) Theodosiából decemb. 15, 1829; végre 5) Konstantinápolyból jul. 5. 1830. évben költ: mikben vizsgálódása' némi eredményeiről röviden tudósítá a' hazát. — Visszaérkezéével tudományos utá' hó leírását a' nemzettel közleni szándékozván, annak magyar és franczia nyelven illy czim alatt „*Utazás a' Kaukaz' hegyén Örményországban, Georgiában, Imeretiben, Mingréliában és Kerim félsziget' déli részében, a' magyar nemzet régi történeteinek bővebb fölvilágosítására, 1829 és 1830. Három szakaszban, egy kötetben, két képpel és három rajzollal*“, kiadása iránt Pozsonyban mart. 31, 1831. előfizetési hirdetményt bocsátá szét; azonban a' közönség' vágya 's élvezési reménye ismeretlen okoknál fogva annyi lefolyt év alatt betöltetlen maradván, elvégre Párizs adá kezünkbe a' franczia textust. Miután lehetőleg többen aláírtak, talán előre is fizettek honosink közül a' hirdetett munkára, szerző' késedelmének igazolására méltán közlendők ime sorai: „Cet ouvrage aurait dû paraître déjà en 1831. ainsi que je l'avais annoncé dans les gazettes hongroises et allemandes qui se publient à Vienne, Presbourg, Pest és Bude. Une pareille annonce fut insérée dans la Gazette universelle d'Angsbourg. Une souscription a été ouverte à cet effet chez les principaux libraires de Hongrie. La relation de ce voyage devait être publiée en français et en hongrois, le texte original en français étant dédié à Son Altesse Impériale l'Archiduc Palatin, avec sa gracieuse permission; le texte hongrois devait paraître sous les auspices de Son Excellence M. le comte de Reviczky, chancelier du royaume de Hongrie, qui a daigné en agréer la dédicace. — Les souscriptions annoncées en Hongrie marchaient lentement, surtout pour le texte français. Cependant le temps me pressait, et,

d'après l'avis de plusieurs hommes respectables qui s'intéressaient à moi, je pris la résolution de chercher à Paris quelque moyen de livrer au public un ouvrage qui me sembloit être utile également aux historiens, aux géographes et aux philologues. — Arrivé à Paris au mois de janvier 1832, je m'adressai à deux hommes de lettres, mes anciennes connaissances, pour les consulter sur les moyens d'atteindre mon but. Mais, malheureusement, au milieu des agitations qui régnaient en France depuis la révolution de juillet, le moment ne paraissait pas favorable à mon projet, et l'on me conseilla de remettre mon entreprise à une époque très prochaine, qui promettoit de ramener et de fixer le bonheur et la prospérité en France. — Sur ses entrefaites, les circonstances m'ayant appelé à Alger et ensuite en France et deux fois en Italie, je fus forcé de reléguer mon manuscrit au fond de ma malle, et il me suivit dans ce long pèlerinage. Au milieu de ces perplexités j'ai pu enfin m'arranger avec l'estimable imprimeur qui mérite toute ma confiance, et je me sens heureux de pouvoir mettre au jour un ouvrage que j'aurais désiré publier plus tôt, afin de répondre à l'attente de mes compatriotes" (Préliminaire, I, II.) Elmondhatjuk tehát erről is: „*habent sua fata libelli*“.

A' munka érzékeny ajánló levéllel fönséges nádorunk' fényes nevének van szentelve, melyre I—V. lap. előértekezés következik. Az utleírás naplóalakban három részre 's több fejezetekre osztva némi közbe szótt mellékes dolgokkal, mutatóval, aláírottak' nevével 1—464 lapot foglal el, öt réztáblával ékeskedőket.

Kezdetben mindjárt abbeli sajnálatát kénytelen kifejezni rec. miként e' munka' franczia nyelven megjelenésével végkép mellőzöttnek látja a' magyar kiadást; mi, habár nem háríta kipótolhatlan veszteséget literatúránkra, de mégis egy érezhető hézag' betöltésére készen volt anyag' nélkülözését huzá maga után. Szerző legyen-e oka a' mellőzésnek, vagy a' m. közönség' részvétlensége? vizsgálni nem akarjuk. —

Utazónk' Bécsből 1829. maj. 20. megkezdett, és 1830. sept. 2. ugyanott bevégezett útvo-
nalának e' nevezetesebb városok tévék fő pontjait, u. m. Lemberg, Odessa, Kherzon, Keres, Taman, Stavropol, a' konstantinogorszki meleg fürdők; onnan Elbruz hegyre utazás, ismét vissza Konstantinogorszk. Aztán Nalczikot, Kis

meg Nagy Magyarit és Mozdokot látogatá meg; a' nevezett fürdőkön által előbbi útren-
dét folytatva Stavropolba, Keresbe, Simpheropolba tére, honnan Krimea' déli vidékét járja be, téli szállásul Theodosiát vagy Kaffát választván. Az 1830. év kikeltével Theodosiából tengeren Trebizondba, onnan Erzerumon, Karszon által Tiflisbe mene, Georgia' e' fő városából Kotaiszon keresztül Redut-Kaléhnak tartta, hol tengerre szállván, ismét Trebizondba evezett, innen végre Konstantinápolyba és a' Középtengeren Triesztbe. — Ha e' városok' fekvését megtekintendők a' földképet kezünkbe vesszük, kevesbbé kételkedünk azon, mit utazónk könyve' végén (p. 456) mond: „Je quit-
tai Trieste le troisième jour de ma sortie du lazaret; je revis la capitale de la monarchie le 2 septembre, après dix-sept mois d'absence. Dans cet intervalle j'ai parcouru, tant en Europe qu'en Asie, 2,490 lieues de France, dont 713 à cheval, et je n'ai dépensé que 8,500 francs, subvention fournie par deux augustes personnes et par quelques comitats auxquels je renouvel-
le ici ma profonde gratitude“: ámbár némi ellenmondásban látszik lenni előbb (p. 13.) e' jegyzéssel: „Mon voyage, qui a duré dix-sept mois, pendant lesquels j'ai parcouru 2,974 lieues de France, n' a coûté que la somme de 8,000 fr“.

Czélja utazónknak a' nyilvánított terv, könyvczíme 's ekkénti vallomása szerint: „Ma mission ayant eu pour but de visiter les peuples du Mont-Caucase et d'y chercher quelques traces des Magyars ou Hongrois, tous mes efforts furent dirigés vers ce but“. (p. II.) Alább: „Mon but étant de porter, suivant mes moyens, le flambeau de la vérité dans l'histoire de la Hongrie, de remonter à l'origine de ma nation, de visiter les pays jadis sous la domination des Magyars“ (p. 15) — a' magyar eredet 's régi történetekre szolgáló világosítások' megszerzése, és ázsiai lakhelyök' fölkeresése lévén: rec. főleg e' tárgyat illető pontokat veszi különös figyelemre, gondosan kiemelvén mindazokat, mik az utazás napirendén folytonos eredményként illy tekintetből előadatnak, hogy annál inkább kitéssék, minő sikerrel hatott B. fáradságos útjában a' m. ősi történetekre, egy-
szersmind mi módok 's eszközök által jutott czéljához ránk nézve elannyira fontos vállalatában? hogy eléggé kitűnjék: nyertünk-e vizsgálódása által eddigelő kétes, vagy homályba rejtett hajdani dolgaink iránt az ekkorig tu-

dottaknál biztosb adatokat? — végre, föltalálta-e az ázsiai m. népmaradékokat?

I. Rész. I. fejezet. mintegy bevezetésül szolgálván, abban a' magyar nemzet' ázsiai származása fölötti rövid elmélkedése után azok' régi lakhelyének fölkeresésére hevenyében keletkezett szerencsés eszméjét, ebbeli tervének nagy tekintetű férfiakkali közlését, a' főséges nádor' helyeslését 's nagylelkű pártolását említve adja elő. E' pontnál megjegyzendő, mit különben végül, a' munka sikeréről szoltában ohajtott volna elmondani rec., hogy valamely nép' eredete 's ősi lakhelye' fölkeresésének tárgyában teendő tudományos utazás' megkezdésénél mindenek előtt olly tanult férfiak' tanácsát, javaslo' utasítását kell a' vállalkozónak kalauzúl választani, kik e' nemű dolgokat tanulmányok' tárgyává tevén, előismeretekkel bírnak, és a' megkeresendő tartományok 's népekről tapasztalt tudósok által irott geographiai, statistikai és utazási munkákat gondosan megolvasni. B. illyes elkészülésének semmi nyoma. — Mentheti ugyan *utasítás* nélküli megindulásában valamennyire ötet a' m. akademiának, hol a' honi dolgok fölötti ismeretek ex professo központositvák, még akkor össze nem alakulása; de állott a' n. muzeum, állott a' kir. egyetem, mellynek tudós tagjai, különösen az előbbinél örködő, elődink' eredete' nyomozásával foglaltos Horvát István, felsőbbi meghagyásból, vagy, szeretjük hinni, hazafi bizalmu megkeresés után bizonyára fogott volna nyujtani olly vezér utasítást, melly utazónk' czéljára kétségkívül hasznos, szép sikerű, és sok részben, talán fáradság-kimélő szabály lehetett volna. — Felsőbb engedelem és utlevél megnyerése után a' reménylett uti költség' kézhez vétele' alkalmával közbejött zavarodását emlegetve írja (p. 11): „Quant à M. le comte Etienne de Széchenyi, sur l'appui duquel j'avais compté plus particulièrement, il s'arrêtait de Bude, en poste, au moment que j'arrivais de Vienne, d'où je lui avais mandé par le courrier que j'avais obtenu la permission du gouvernement; et pour une plus ample preuve, je joignis à ma lettre mon passe-port en règle, ajoutant que je quitterai Vienne le lendemain. J'avoue que ma surprise fut extrême et mon étonnement extraordinaire, lorsque M. D., son ami particulier, me dit être chargé de la part du comte, de me déclarer catégoriquement, qu' il ne voulait plus se mêler de mon affaire, qu' il se con-

tentait de connaître les Magyars tels qu' ils sont aujourd'hui, et qu' il ne se souciait guère de savoir ce qu' ils furent anciennement. Propos bien singulier, si toutefois il est sorti de la bouche d'un homme aussi éclairé, aussi spirituel que M. le comte! Mais j'ai peine à le croire, ou du moins j'ai une idée trop élevée du jugement de se seigneur pour ajouter foi à une méprise de M. D^e. Hitelt adva e' kitételnek, mennyiben volt igaz a' nagy lelkű grófnak? elég alkalmunk leend alantabb szóba hozni.

II. fejezet. Bécsből Lembergen, Radzivilowon, Tulcsinon által Odesszába érkezésénél ránk nézve még semmi érdekes nem találtatik, más részt, innen bocsatott első levelében mindeiről értesítvénk.

III. fejezet. Odesszából Kherzonba hajózása, onnan Oleskin, Perekopon által Krimeába előrehaladása iratik le, hol a' tatárok közt divatos, már említett levelében is eléggé ismertetett *madzsar* nevű ernyős kocsirol mondtak megjegyzendők. Krimeában némi tatár faluban, úgy nevezett *oulban*, mit a' magyar *óltól* származtat le, — egy tatár mollahtól nyert értesítés, miszerint az ő elődiktól vett szóhagyománynál fogva igen is tudják a' magyaroknak Krimeán' keresztül költözését és a' Dunához vándorlását, szigorúbb vizsgálatot érdemelne, ha nem tudnók történetileg a' tatár népség' sokkal később, a' XIII. században azon vidéken meghonosultát. Ezer éves néphagyomány' tiszta kútforrásból keletkezése iránt méltó gyanú támadhat. Mik ezen és a' következő fejezetben kherzoni, perekopi, kercsi, jeni-kalchi és tamani útjáról írvák, tanulságosak lehetnek ugyan az utazókra, de rec. ohajtott volna valamit olvashatni a' Feketenger' ezen vidékein egykor széltiben mutatkozó, bizonyára mainap is fönlévő *kínhalmokról*, miket már Rubruquis (Ruysbroeck) 1253ban pontossággal leirván mondja: „*Ibamus ergo versus orientem, nihil videntes nisi coelum et terram et aliquando mare ad dextram, quod dicitur mare Tanais, et etiam Sepulturas Cumanorum quae apparebant nobis duabus leueis, secundum quod solebant Parentelue eorum sepeliri simul*“ melyeken találtató némi *köemlékek* és *képszobrok* ujabb időbeli utazók által le is rajzoltattak; millyeket többi közt Pallas is közöl (*Bemerkungen auf seiner Reise in die südlichen Statthaltschaften des russischen Reichs in den J. 1793 u. 1794. Leipzig, 1799. 4. B. I. S. 424.*

vign. n. 11.); miken rec. hiedelménél fogva ős eleink' hű ábrázolásai szemléltethők.

V. fejezet. Tamanból a' Kuban folyó' mentiben jul. 8. Stavropolba a' kaukazi kormány-megye' fővárosába érvén B. azt 10. elhagyja, Podkumok vize mellett fekvő Georgievsk kis városon keresztül Emanuel kormányzó tábornok' megkeresésére a' konstantinogorszki meleg fürdőkbe menendő.

VI. fejezet a' Kaukaz' éjszaki alján, Stavropoltól délnek 169½ versztnyre találtató, ez olaszizlésü kényelmes fürdőházzal ellátott hely' ismertetéséből ide iktatjuk. „Forrása magas hegyből ered, kénköves vizének mérséklete 37. Reaumur foknyi. Nyilvános kert és sétahely kínálkozik a' vendégek mulatására, hol esténként zenekartól élenkitett társaságok koszorúja szemléltethető. Nem messzire van a' sebesült hadi tiszték' nagyszerű háza. Az orosz kormány mindent elkövet e' regényes hely' díszítésére egy olasz építész' ügyelete alatt. E' helytől 12. versztnyre Reaum. 20° vasfürdő, 40. versztnyre pedig savanyuvíz forrás is található, hol szinte sikeres intézkedések történnek a' látogatók' kényelmére szolgálók. Mi felsőges terjedése ez Europa' civilisatiójának Kaukaz' hérczein!” (Folytatása következik).

Jerney János.

Allítások, vélemények, felvilágosítások.

— Világ Demostheneshez. Demosthenes „Kherrhonesosról“ beszédében (§. 11.) így szaval: „Csak nem leszalakitek olly együgyű, ki azt vélné, hogy Filep a' thrák nyomoruságokat, — mert mi egyébnek nevezze az ember Drongilost, Kabülét, Mastirát, 's más helységeket — meghódítani o hajjta, 's hogy megszerezhesse, fáradságot, telet és utolsó veszélyeket kész kiállani, az athenaei réveket, kikötőket, gályákat, ezüstaknákat 's annyi jövedelmeket pedig nem kívánja; hanem ezeknek titeket birtokában hagyand, — ἐπεὶ δὲ τῶν μελιῶν καὶ τῶν ὀλοῶν τῶν ἐν τοῖς Θρακίαις σιροῦς ἐν τῷ βαρὰ θροῦ χειμᾶσιν“.

112. Hibásan másolja e' legutóbb leírt szavakat a' latin fordító így: cum propter panicum et siliginem, in Thraciis cuniculis defossa, in barathronon dubitet hibernare“. Mert ezzel azt mondja, hogy Filep makedo király a' thrákok' nyomoru városai 's eleségeiért, millyen a' hajdina és rozs, örömet a' thrák földön telet táborával, és barathronokban, vermekben szigorog. Csodálatos; a' thrák rozsvermekben, és makedo Filep, a' hatalmas király, korának első hőse, Sándor' atyja, szinte vermekben!

Az 1832iki Tudományos Gyűjteményben (VII. köt. 24. l.) „magyar régiségek' nyomozása“ értekezésben ez áll: „másméü némelly magyaroknál

a' hosszú és nagyszájú verem, mellynek neve sirverem, mivelhogy hasonlít a' sirhoz“. E' valamennyire homályos helyet, bővebben világosítja ugyan azon érdemes szerző a' Tudományos Gyűjteményben máshol (1826. V. köt. 27 l. ezekkel: Ugyanott (az előbbi helyen) említettnek a' sirvermek is, mellyek nem kerekdeden, hanem a' temetősirok' formájára hosszukás négyszögletre 's nem mélyen ásatnak, leginkább olly helyeken, hol a' víz hamar felfakad. Ezt a' sir nevezetét, akárhol vette legyen is a' természet' minden titkaiban buvárkodott, és az idegen népek' szokásait, erkölceit, életmódját bámúlásra méltó szorgalommal felhajtáztott Plinius; de hogy ez valóságos magyar szó, arról szempillantásig is kételkedni nem lehet“. Plinius ezt következő szavakkal (Hist. Nat. XVIII. c. 73) mondja: Utilissime tamen servantur (fruges) in scrobibus, quos Siroi vocant, ut in Cappadocia et Thracia“. Nem kell tehát többé keresnünk, hol vette legyen Plinius 's a' többi romai író a' siros szavat; a, ha valahol, bizonyosan Romában ismeretes Demosthenestől tanulták ők ezt; nem is Pliniusnál olvastatik először.

A' szónok' eredetileg felhozott helyére visszatérvén — kétségbeesetten forgatják azt a' külföldi philologok, a' nélkül, hogy jelentését 's a' textus fekvését ki és felvehetnék. Tudnillik a' magyarnyelv-tudás igen jó szolgálatot teszen a' régiség' nyomozásában; nélküle sem az ős történeteket, főkép a' mythológiát, mellyhez kedves sajátunknak olly nagy köze van, átbuvarkodni nem lehet, sem a' könyveket, főkép a' hellenül írottakat, mint azon történetek és mythologia' tolmácsait, megérteni. Innen van, hogy a' hellen 's több népek' regekoráról, miről pedig bőven tudósítanak Hellasnak leginkább költészei, más író mást mond, 's végre mindegyik valótlan. Mi pedig nyelvünk' birtokával némelly titkok' fölfedezésére születve, keveset gondolánk a' multság' legtanulságosb nyelvével! 's míg nyugat felé fordultunk, hogy valamint az újabb idők' szüleményeit úgy a' hajdaniság' tiszteletes mnkáit lássuk, addig keresett mestereinktől nyelvünkkel együtt, néha megvettettünk, más-kor kigunyoltattunk. Már meg kell mutatnunk, hogy látnoki adományok nélkül mondá az általunk legkedvelendőbb nemzetről Herder e' jövendőt: „Da sind sie jetzt unter Slaven, Deutschen, Vlachen und andern Völkern der geringere Theil der Landeseinwohner, und nach Jahrhunderten wird man vielleicht ihre Sprache kaum finden“. Többek között azzal czáfolandjuk meg e' szavakat, ha, míg mások a' jelen kort és jövendőt igyekeznek hatásokkal 's terveikkel szépitni, addig olyanok is vállalkoznak, kik magyar nyelven munkákat készítsenek, mellyek nélkül a' hellen literatúrának egy barátja sem lehet el.

Minthogy a' régi munkák' másolói sokszor csúsztattak a' textusba sajátjokból is szavakat, mellyekkel egy vagy más szokatlanabb szót vagy mondatot világosítani akartak; 's minekutána magok az írók szinte meg szokták fejteni főkép olvasóik előtt ismeretlen szavaikat, mit a' szent írás olly sok helyen igazol, 's Máténál is mindjárt az I. rész' 21. és 22ik verseiben: csodálni lehet, miért

's hogyan nem érthették Demosthenes' szavait a kiadók, holott láthatták, — 's ez itt a' dolog veleje —, hogy nála a' σιρός szónak, mint thrák névnek megfejtése a' βάραδρον hellen szó, írta legyen aztán e' barathron szót akar a' szónak maga, akár pedig idővel valamellyik másolója. Így Stock ezt kapja ki Varro-ból: *Quidam granaria habent sub terris, uti speluncas, quas vocant σιρούς, ut in Cappadocia ac Thracia*. Curtiusból: *Siros vocant barbari, quos ita solenter abscondunt, ut nisi qui defoderunt, invenire non possint*. Utasít Pliniusra is, mint felebb. E' helyek tisztán megmondják, hogy a' σιρός vagy σιρούς szó thrák neve bizonyos veremnek, 's így a' következő βάραδρον-on nincs miért felakadni, mint melly amazt csak megfejté.

Epen ez észrevétlenség okozá aztán, hogy a' criticusok βάραδρον szót, mivel σιρός-tól elszakaszták, nem értették, 's olly helynek gondolták, mellyben Filep telelt volna. Wolf így fejtegeté: *Barathron locus Athenis, in quem praecipitabantur malefici, ut Spartae Kéadas, Romae scalae Gemonianae. Sic appellat (Demosthenes) Thracici coeli inclementiam per translationem*. Palmer: *Fuit proverbiale dicendi genus, ut arbitrator, de iis dici solitum, qui in loco incommode immorantur; et ad id etiam nos ducit Scholiastes, qui 'εν βάραδρον interpretatur metaphorice 'ενλédω, in perniciē. Stock pedig maga: Animadvertit interpres gallicus — nescio an non subtiliter magis quam vere—metaphoram hancce uon tantum Thracici coeli inclementiam depingere, verum etiam animos nostros ad Philippi, tamquam scelesti foedissimo supplicio digni considerationem traducere*. Mennyi csalatkozó philologia!

Nem tehetem, hogy az egész beszédezikket le ne fordítsam, 's benne a' fölveti helyet úgy, mint érteni kell.

„Először tehát azért szükség őt intézvényink és köztársaságunk' ellenségének tekintenünk, mert ha erről lélekben nem lesztek meggyőződve, nem akarandók érdekeitek mellett buzgani: másodsor tisztán tudnunk, hogy valamit mesterkedik és tervez most, mindenben városunkra tervezkedik, és a' hol valaki ellene áll, ottan áll fel mellettünk. Mert alig lesz közöletek valaki olly együgyű, ki azt tartsa, hogy Filep a' thrák nyomorúságokra — mert mi egyebnek nevezze az ember Drongilost és Kabülét és Mastirát 's miket most foglal el vagy készül? — ezekre sovárogo, 's megszerezhetőségért fáradságokat és teleket és végső veszélyeket kiáll, az Athenaeben létező kikötőkre és révekre 's hajókra 's ezüstaknákra és annyi jövedelmekre pedig nem vágy, hanem ezeket ugyan nektek hagyja, a' thrák sírok' azaz vermek' tartarkája 's rozsáért pedig didereg. Nem így van, hanem azokat is azért cselekszi 's minden egyebet, hogy az ittenieket hatalmába kerithesse —“

Ohajtom hát, hogy Demosthenes beszédei nálunk is ne sokára világot lássanak, és akkor a'

külföldiektől felrakott jegyzetek, mint szükségte-
lenek, maradjanak el, 's helyettük a' βάραδρον szó, mint hellen mása a' thrák σιρός-nak zár alá tétessék, mint következik: „'Επεὶ δὲ τῶν μελινῶν καὶ τῶν ὀλκρῶν ἐν τοῖς Θρακίοις (ἐν τῇ βάραδρον) χεῖμα-
ζειν“.

Bocsátom e' rövid észrevételt tudósaink' ítélete alá; 's ha megismerik hogy valóban magyar szót mondott Demosthenes σιρός-ban és azt tagadhatatlanul lemásolta nyelvére is βάραδρον szóval, akkor azon igazságos és szerény kérelemmel fordulok némellyekhez, különösen a' Tud. Gyűjtemény' egyik munkás írójához, kik a' hellen-magyar philológiára 's ennek egyik legnevezeteseb termékére olly irgalmatlanul haragszanak: függesztenék fel gáncsaikat, míg saját helyen 's tulajdon szemekkel nem láttak a' dolog után.

Sz. I.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében elkészült: 1. *Száműtár*, kiadja Nagy Ignác. Hetedik füzet: *I. Károly és udvara*, történeti dráma öt felvonásban; írta *Kuthy Lajos* (ugyan azon mű, melly az academiának 1839diki dramai jutalmaért viván, dicséretet nyert). 48 szeptet, finom velinen, fűzve 40 krep. — 2. A' Duna Pest, Bács és Csongrád alsó magyarországi három megye fővény-tengerében, 's fő mellekfolyama a' Tisza iránti viszonyában. Honfias javaslat, igen nagy 's országos hasznok megszerzésére különösen Budapest stb. városainak jövőre az áradásoktól megmentésére, és előkészület ezen nagy folyam' szabályozására; írta *Petrovics Pál*, császári királyi kapitány. 8rét Budán. 20 p. kr. Megszerezhető Pesten Heckenast Gusztávnál.

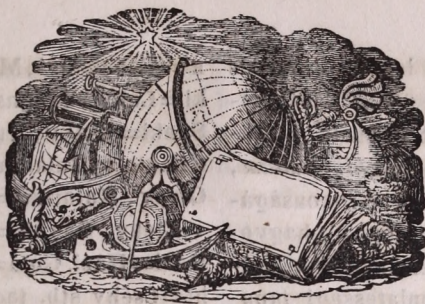
Kolosvárról érkezett: *De statu ecclesiae evangelico-reformatae in Transsilvania commentatio theologico-historica, quam pro summis in theologia honoribus inter sacra saecularia celeb. academiae Georgiae Augustae die XIX. sept. anni MCCCXXXVII consequendis, summe venerando theologorum in eadem acad. G. A. ordini obtulit Josephus Salamon*, in coll. ev. ref. Claudiop. theol. et hist. eccl. prof. Claudiopoli, et Lipsiae, apud Frid. Volekmar. 1840. n8r. 196 l.

Lipszében, Weber J. J. költségein megjelent: *Tentamen iuris ecclesiastici Evangelicorum augustanae conf. addictorum in Hungaria* (.) criticae concinnatum auctore *Samuele Klein*, Senioratus XIII oppidorum r. coron. in Scepusio consenior et eccl. ev. quae Felkae est, V. D. M. n8r. XII es 292 l. Fűzve 3 ft ep.

— Sajtó alatt Budán, a' m. k. egyet. műhelyében, Heckenast Gusztáv költségein: 1. báró *Josika Miklós*, regényei' 13., 14. és 15. kötetei, illy czimvel: *Élet és Tündérhon*, három kötetben. 2. *Földesi esteék*. Olvasó könyv az ifjuság' számára. Írta Bezerédy Amália. 3. *Gyermekevilág*, képek- és elbeszélésekben, Glatz Jakab után.

Az Athenaumból hetenként kétszer, úgy mint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Évnyegyenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Februárius' 18. 1840.

7. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Utazás. Besse' utja a' Kaukaz' hegyén stb a' magyarok' őslakjaik' kifürkészésére. Folytatás (*Jerney János*). — Színház. Pesti nemz. játékszini zsebkönyv 1840re — Külföldi literatura. Aretin és Rotteck, az alkotmányos egyedkormány' közbjoga. — Visszaigazítások. A' magyar academia és Orosz. (*A' szerkesztők*). — Necrolog (*Papp László, Lukács Lajos és Lenhossék Mihály* †).

HAZAI LITERATURA.

Utazás.

Voyage en Crimée, au Caucase, en Géorgie en Arménie, en Asie-mineure et a Constantinople, en 1829 et 1830; pour servir à l'Histoire de Hongrie. Ouvrage orné de cinq planches lithographiées.
Par Jean-Charles de Besse.

(Folytatás.)

VII—XII. fejezet az Elbruz hegyre Emanuel tábornok' vezérlete alatt menő expeditiót tárgyzaván, némi közbeszótt magyar dolgok' tekintetéből is, érdekesb kezd lenni. Ugyanis utazónk a' melegfürdők'ből az expeditió után lovagol, azt a' *kaszanti* mezőségen vert tanyáján beéri. E' hely' magyar nevezetére figyelmeztetni el nem mulasztja (p.62).—Az Elbruz táji helyilakosok' főnökeinek, különösen a' *karcasai*aknak az expeditionál megjelenése alkalmat nyújt velök tolmács általi szólásra következőkben: „Je m'entretenais avec eux en présence de l'interprète de l'expédition, qui parlait le turc et le russe, quoique tcherkesse de nation. Je ne fus pas peu surpris de la joie qu'ils firent éclater en apprenant que j'étais Magyar, et que mon but était de chercher le berceau de mes ancêtres; mais je le fus bien davantage de les entendre protester qu'ils étaient aussi de la race des anciens Magyars, qui ja-

dis avaient occupé, suivant la tradition de leur pays, les terres fertiles depuis l'Azov jusqu'à Derbend. Ils ajoutèrent que leur nation avait demeuré au delà du Kouban, dans les steppes occupées aujourd'hui par les Cosaques de la mer noire; que dans ces temps-là ils avaient pour voisin un peuple puissant qui les opprimait et exigeait d'eux un tribut, consistant en une vache blanche à tête noire; ou, à défaut de cela, ils devaient lui fournir trois vaches ordinaires, par chaque famille; qu'étant excédés des exactions de leurs voisins, ils résolurent de passer sur la rive gauche du Kouban et de se retirer dans des montagnes inaccessibles, afin d'y vivre dans l'indépendance; qu'enfin, ils étaient venus s'établir dans leurs demeures actuelles, sous la conduite d'un chef nommé Karatchai, dont toute la peuplade prit le nom qu'elle a gardé jusqu'à ce jour, quoique la famille Karatchai soit déjà éteinte. Ils dirent ensuite qu'à la distance de trois journées de notre camp, il y avait cinq villages ou peuplades qui sont également de la souche des Magyars: ce sont les Orouspié, Bizinghi, Khoulam, Balkar et Dougour; que ces peuplades parlaient une langue toute différente de celles des autres habitans du Caucase; qu'elles demeuraient sur les montagnes les plus élevées, et

qu'elles communiquaient avec leurs voisins les Ossètes et les Emérétiens" (p. 66, 67.). Figyelmet 's további vizsgálódásokat érdemlő állítások a' *karacsai*, *oruszpie*, *bizinghi*, *khulam*, *balkar* és *dugur* népségek' magyar rokonságáról; kár azonban, hogy a' vérségrőli hagyományt (minek valóságáról nem akarunk kételkedni) történeti és nyelvhasonlatossági tanúságok kevesbbé támogatják! Mulattató a' karacsaiaknak utazónk' azon előadására, miként a' magyar honban is virágoznék Karacsai nemzetség, következett abbéli gyanus félénkségek, mint ha annak származási igényét 's birtoki jogát akarná kikémleni; mindazáltal e' félénkségből magyar eredete' újabb bizonyításul vont következtetés keveset nyom a' critica' mérlegében. Az oroszpie népség' agg főnöke Murza Khul által Tuma Marien Khan ifju magyar fejdelemről utazónknak elbeszélt rege (p. 69—71.) a' történeti valóságra semmit nem használván, mellőzzük, inkább e' sorokat végjük jegyzésre méltónak a' karacsaiak' leírásából (p. 72) „Ce peuple se distingue par sa bonne tenue, sa physionomie expressive, par de beaux traits et une taille élancée. J'ai remarqué que, sous ce rapport, aucune nation ne ressemble autant aux Hongrois que les Karatchai et les Dougours, que j'ai vus plus tard sur le Naltchik et dont il sera fait mention ci-après. Leur langue est celle des Tatares et leur religion celle de Mahomet, qu'ils professent suivant leur bon plaisir, excepté les jeunes, qu'ils observent scrupuleusement. Je pense qu'il ne serait pas difficile de faire des prosélytes parmi eux" mellyekből tatár nyelvök, Klaproth 's egyebek állításával összehangzólag, kitetszik.

X. fejezet. Ámbár a' fentebb nevezett kaukzusi népfajokat testalkotmányi hasonlatosság és állítólag nálok divatozó ösmondánál fogva kijelentett magyar származás ellen önmagának nehézségül görditi a' nyelvkülönbséget utazónk: ezt azonban annyi idő's viszontagságok közt könnyen megváltozottanak föltévén, nyelvünk ottani nyomát következő hely és folyamnevekben, mint *Kaszaut*, *Moszlu-kút* (Mosókút) *Borz-szukle*, *Kis-Magyari*, *Kis-Malha*, *Kubán*, *Mara-Terek*, *Kuma*, *Csémés*, *Csorgó*, *Csik*, *Tarkacs*, *Dombai-tup*, *Tarkány-kút*, kéttelenül fönnmaradottnak hirdeti. Némi nemzetségi és férfi neveket is, mint: Bitó=Bitó, Mikos=Mikos, Szumbati=Szombati, Aphoni=Aponyi, Szacse-

ni=Széchenyi, Marzaban=Marczibán, Kislaki=Laky, Magasz=Magas, Almas=Almási, Shaki=Csáky, Turzó=Turzó, Gudis=Gudics, Gilanta=Galantha, Csani=Csányi, Csepi=Csepy, Kutaiszi=Kutasy, Dlaki=Laky, Zizi=Zichy, Saghi=Sághy, Bacsani=Bacsányi, Hazi=Házi, Guta=Guta, Papai=Pápay, Csehi=Csehy stb. tagadhatlan rokonságba helyezi. — Nem akarja rec. ezen összehasonlítás' nyomán vitatni, mennyire avatlan utazónk a' diplomaticában, mi parányi ismerettel bír a' magyar onomasticon' tág mezején, miután illy tanulmányok úgy sem voltak utazása' 's törekedése' tárgyai: egyedül azt jegyzi meg, hogy az elsorozott Szombati, Apponyi, Széchenyi, Laky, Almásy, Csáky, Csányi, Csepy, Kutasy, Laky, Zicsy, Sághy, Bacsányi, Házy, Pápay, Csehy, m. nemzetségi, mindannyi birtok- és származási helyről kölcsönözött, a' későbbi századokban keletkezett, nem pedig Ázsiából hozott nevek legyenek. A' helyek nevének azonsága mutathatna őseinktől a' Kaukazon elhagyott nyelvemlékekre, ha olyakat utazónk tetemesb számmal előállítna. — Lássuk mégis, mennyire összeegyeztethetők a' most számított m. nemzetségi nevek történeti 's diplomatai tekintetből a' kaukaziakkal?

Bitó, duguri nemzetség' neve; itt megállhat a' Bitó n. névvel egyítés, ha nem Vitustól vevé a' m. Bittó nemzetség' nevét.

Mikos, georgiai fejdelem neve; a' m. Mikos név diplomatai útmutatásnál fogva Miklóból eredt. Lehető a' keresztény georgiaiaknál is hasonló jelentése.

Sumbati, georgiai király 925ben; megszűröl keresett hasonlítás! A' m. Szombati' szombattól jöttét gyermek is tudja.

Aphoni, georgiai férfi neve; a' m. Aponyi nemzetség Apony Nyitra vmegyei helytől mint ő birtokától kölcsönözi nevét.

Szacsen, kaukazi hegy; a' magyar hon Szécsény nevü több helyeket számlál, honnan a' Széchenyi grófi ág' neve.

Marzaban, örmény királyok' neve a' VI. században; a' Marczibányiaké Mark bántól származék.

Kiz-Laki, bambaki falu; a' Lakyak Lakról írják magokat, mint helynép azonban meggyezik Kislakkkal.

Magas, egykor alán királyok' székhelye; a' magassali hasonlatosságot rec. elhiszi, de

azon egy jelentésü vala-e az alánoknál, állítani nem merné.

Almás, bolgárok' királya. Honnan vétezt ezen adat, rec. nem tudja, annyit csak gyanít, hogy Frähn pétervári tudós által némi kufai pénzből megismertetett, Almos lebediai vezérünk' korára tartozó, Volga melléki Nagy Bolgárország' Almás nevű fejedelme' nevétől. De bolgár föld és Kaukazia egy kissé különböző tartomány, tehát ide nem illik e' példa. Almásyoknak valamelyik Almás helység adott nevet.

Shaki, Perzsia melléki népes helység; rec. véleménye szerint tehát a' perzsa shah=király, fejedelem, szóból könnyen magyarázható. A' Csáky gr. nemzetség diplomaticai tanutételek' nyomán Csákváratól (ma Csákova Temes vmegyében) kölcsönzé nevét, mint egykori birtokától.

Turzó, hegyiség Terek folyó eredetinel; Turzó nádor' nemzetsége a' XV. században tűnt föl.

Gudis, osszetiai kerület a' Kaukazon; a' Gudics nemzetség' nevének igaz értelmét, mely az ics végzethől itélve horvát eredetű, szláv nyelvtudósok fejthetik meg.

Gilanta, georgiai falu; Galanthára erőltetés nélkül történik a' ráillesztés.

Csani, georgiai folyam; a' Csány nevű helyek' eredeti értelmének egységét rec. nem hozza kétségbe, de mit jelenthet? — Hasonlókép

Csepí geor. falu, és Cseb helység' nevének jelentésében fekketik közös értelem; de még is nem Csányival és Csepyvel kellett vala párt-huzamba tenni ezeket.

Kutaiszi, imeretiai város, annál fogva nem Kutasy nemzetségről, hanem Kutas helyről lehetne szó.

Dlaki, georgiai falu; a' Laky nemzetség' nevével egybehasonlítás onomasticon elleni vétség. Laki helynévre vitele is aligha kiállná a' tűzpróbát.

Zizi, georgiai nagy birtoku nemzetség; a' Zichy grófok Zics birtokról nyerék nevüket.

Saghi, tiflisi kormányzó 840ben; ezt tudva Saghyaakra nem gondolhatunk, de a' Ság nevű helyekre sem.

Bacsani, török erősség Georgia' szélén; inkább Bacsány nevű helységet, mint az erről nevezett Ossian' fordítóját említette volna szerzőnk.

Hazi, Nagy Sándor' halála után Georgiában emelt bálvány; a' házi istenek és Hazy nemzetség' szerencsétlen összehasonlítása mindenkít szánakozásra indíthat.

Guta, osszetiai kerület, Guta falu nevével megegyezik, rokon jelentése is lehető.

Papai, cserkesz nemzetség' neve; Pápayakkal és Pápa várossal hasonlításba tétele alaptalan.

Csekhi, cserkesz nemzetség; gondolhatni-e itt józanul a' Csehyekekre?

Mozdok és Tiflisz közti út körüllevő több folyók, mint *Kumbaley*=gombalé, *Makal*, *Gherge* és *Asszai*, úgy *Galga* (vidék), *Szalka* (völgy), *Baltás* (falu) és *Dallag* nevében észrevehető magyar hangzathból hasonló eredet mutatkozik.

Mi kevés szerencsével hasonlítja egybe a' m. nemzetségi neveket utazóink? az elszámlálta-ból észrevehetni; köszönettel tartozunk még is néhány hely' nevének megismertetéseért, millyek honunkban föltaláltatók levén, jelentések fölött tudományunk nincs; kedves dolgot fogott volna ugyanazért cselekedni utazóink, ha a' *Szacseni*, *Kiz-laki*, *Turzó*, *Gilanta*, *Csepí*, *Kutaiszi*, *Bacsani*, *Guta*, *Szalka*, *Baltás* stb m. helységekkel egy hangzatu helynevek' értelméről az ottani népek' véleményét is nyomozta, vagy nyelvök' bányájából kivajta volna.

Ezek után (p. 81—85) mintegy 110 magyar szó adatik elő *huszonöt* féle keleti nyelvből kikerestett hasonló értelműekkel egybevetve, oda számítván a' finnét is. Mit akar ezzel bizonyítani utazóink? azt-e hogy keletről jött a' magyar? E' fölött vitatkozni már nem szükség. Birunk több illy szógyűjteményekkel. A' törökeből mintegy 300, a' finnekéből, zsidókéből stb több száz meg száz szavak szedettek össze, a' nélkül hogy történeti nyomozásunkkal előbbre haladtunk volna. — Kevesbbé vezet célhoz a' perzsa nyelvben találtató, mások által alaposban kifejtett, latin, német, angol és magyar hasonló szavak' (p. 86, 87.) elsorozása.

XI—XIII. fejezet az Elbruz' meghágásában fáradozó, 600 gyalog és 400 kozák hadi népből's több tudósokból szerkesztett expedítio' munkálódását bőven leírván, I. táblán annak a' hegyaljáni táborozása' képe; II. táb. Elbruz tekintete; III. táb. az expedítio által emelt kö- emlék' eredeti orosz fölírása adatik franczia fordítással. E' közben az *Ararát*- és *Elbruz* hegy' nevének magyaráztatásába ereszkedve,

az elsőt *ár ár át* = *ár ár ált.* = az árvíz megállt jelentéssel fejté Horvát István' kevéért, ki-ről mondja: „Le merveilleux plait aux hommes en général; c'est pourquoi nous voyons des hommes savans, mais enthousiastes, qui aiment à faire remonter l'origine de leur nation jusqu' à la création du monde. Qu' il me soit permis de citer à cet égard un savant hongrois, M. Horvát. Cet homme laborieux et infatigable travaille, depuis plusieurs années, à prouver, en compulsant les auteurs hébreux, arabes, chaldéens, que la langue primitive des hommes a été la langue hongroise, que les noms d'Adam et d'Eve sont purement hongrois“ (p. 89.) — a' másikat (p. 93) egész komolysággal *elborulsz* vagy *leborulsz* szótól hozza le. Megjegyzendő az emlékirat' különböző volta a' Konstantinogorszkból küldött levélében előterjesztettől, melly hihetőleg csak első eszme szerint adaték. Ím ezek az orosz fölírás sorai: „Sous le règne de l'empereur Nicolas I. autocrate de tous les russes, ce camp fut occupé depuis le 8 jusqu' au 11 juillet 1829, sous les ordres du général de cavalerie Georges Emanuel, commandant la ligne caucasienne; il était accompagné de son fils Georges, âgé de 14 ans. Les Académiciens dont les noms suivent, ont été envoyés, par ordre supérieur, pour accompagner cette expédition: Kupffer, Lenz, Ménétrés et Meyer. Pareillement ont accompagné l'expédition, Vansovich, chargé de la partie topographique, Joseph Bernadacci, architecte des eaux minerales, et Jean de Besse, voyageur hongrois. — Les Académiciens et Bernadacci sont partis du camp, estimé à 8,000 pieds, ou 1,145 sagennes, au dessus du niveau de la mer, et sont parvenus, le 10, sur l'Elbrouz, à la hauteur de 15,000 pieds (2243 sagennes). Sur la cim de cette montagne estimée à 16,330 pieds (2333 sagennes), et parvenu seul le nommé Killar, Khabardin. — Ce modeste marbre attestera à la posterité qu' on est parvenu (ce qu' on avait cru jusqu' à présent impossible) sur la cime de l'Elbrouz“.

XIV. és XV. fejezet az expeditio' Kuban folyam eredeténél visszatérése, és az abaznép-ség iratik le, némi útközben előfordult jelességekkel, mellyek közt reánk nézve az nevezetes, hogy egy cserkesz származásu tiszt állítása szerint is közönséges lenne a' hegyi lakosoknál azon hagyományi hír, miként egykor a' Kaukazon uralkodának a' magyarok.

XVI. fejezet. (115—120. l.). Kaukaz' növényei és érczes kövei említetnek meg; valamint XVII. fejezet (121—127. l.) savanyu vi-zei, az expeditio haladásának naprendi jegyzékével, mi közt ezeket találjuk kiemelendőnek: „Nous fûmes bientôt joints dans notre camp par Beslin-Taganow, prince tatare-nogai, issu d'une tres ancienne famille; il est jeune, bien fait, et il nous surprit par sa contenance noble et ses manières aisées. Je remarquai que, parmi les autres chefs qui nous accompagnaient, ce jeune homme avait les traits du visage les plus ressemblans aux Hongrois. Il me raconta au sujet des Magyars ce que les ouzdens avaient si souvent répété c'est-à-dire que les peuples du Cavcase septentrional sont persuadés, suivant leurs traditions, qu' ils descendent tous des Magyars qui avaient dominé dans ces pays; et ce jeune prince se glorifiait d'être né dans une famille qui tenait à la même souche. Il ajouta que le bruit s'était répandu chez eux qu' un Magyar était arrivé au Cavcase pour visiter ses frères (ce sont ses propres expressions), et que cette nouvelle leur avait fait beaucoup de plaisir“ (p. 122.).

XVIII. fejezet a' cserkeszek' viseletéről tudósításban találjuk öltönyök' atillánkhöz hasonló voltát: lábbeliöknek *sarak*, szerinte=saru, és sipkájoknak *kípha* nevét.

XIX. fejezet. Aug. 3. Kabarda' némi főnökivel történt barátságos összeöveteléről olvassuk (p. 134). „Ces montagnards me témoignèrent leur amitié par toute sorte d'expressions et par des poignées de main; ils répétèrent combien ils étaient charmés de voir un Magyar et de se rappeler ainsi leurs ancêtres; car ils prétendaient avoir la même origine que les Magyars. Ils ajoutèrent qu' ils desiraient être à l'avenir en rapport avec la grande nation actuellement demeurante vers le Danube, dont leurs traditions ont encore conservé la mémoire. Je rapporte ici leurs expressions telles qu' elles m'ont été rendues par l'interprète en ture et en russe, et que j' ai comprises en grande partie, la conversation ayant eu lieu en langue tatare“. — Végre néhány régi írókat 's a' magyarok' kún eredetét emlegetve, az ismeretes kún seitha betüket állítja elő 5 tábl. a' nélkül, hogy kútforrását nevezné. Rec. azokat Bél Mátyás által (De vetere Litteratura hunno-scythica exercitatio. Lipsiae, 1718. 4. tab. I. II.) kiadottakkal egyeknek lelé.

XX. fejezet. Konstantinogorszk melletti (6. versztnyre) Karasz nevű nemes faluban (ismét m. név) létező skót missiót, 's Peterson skót missionartól beszélt Magyarai város' hajdani lakosiról szárnyaló mesés hírt tárgyalja. E' térítő is erősíté a' karacsaik, balkarok és bizinghiek' magyar származás iránti igényöket, mint önnön szájokból vetteket.

XXI. fejezet. B. aug. 9. nagy Kabardaba, Nalcsik nevű erősebbe utazik, mely a' kaukazi népfőnökök' gyermekei számára alapított iskoláról nevezetes, kikről és tanítójokról Szorakhodzsaról írja (p. 148), „Ces enfans apprennent à lire, à écrire et à parler le russe; leur maître, ou khodja, est un nommé Sora, Dougour de nation, par conséquent Magyar; il parle et écrit le persan, le turc, le tatar et le russe avec une égale facilité; il a une physiologie agréable et de belles manières; il me montra beaucoup d'affection, se disant descendre aussi des Magyars, suivant la tradition en vague parmi ses compatriotes“. A' Derbend-Nahme' Szorától nyert némi tartalmát mint új felföldözést közli utazónk. Engedjen meg rec. abbéli követelésének, hogy előbb kellett volna barátkoznia e' történetkönyvvel, mint Kaukaszra utaznia. (*Folytatása következik*).

Jerney János.

Színház.

Pesti nemzeti játékszíni zsebkönyv 1840-dik évre. Kiadták Gillyén Sándor és Nagy Ferencz, (a') pesti magyar színészársaság' sugói. Laborfalvi Róza k. a. és Fancsy úr' arczképeikkel. Budán, a' m. k. egy. bet. 1840. 16r. 175 lap. Aranyezetű csinos kötésben 1 ft 20 kr ep.

Jóval több, mint a' mik a' sugói-zsebkönyvek lenni szoktak. Mert az illyek' álló fő tárgyán, az illető színi személyzet' lajstromán és repertoriumon, kívül még két színművet közöl; mellyel, valamint a' könyv' külső csínjával a' miveltebb közönség' kedvezését is megérdemli.

Az előrebocsátott névjegyzék tetemes színi személyzetet mutat ki. A' részvényeseket képviselő igazgató választmány 14 tagból áll; 3 orvos; nyelvmester; 3 rendező; ügyelő; színész (letudván az elmenteket) 12, színésznő 6; énekesnő 4; kartanító; kardalos 16, kardalosnő 16; tánczmester; tánczos 4; sugó 2; gyermekszerep 2; díszmenetvezér 's néma személyek' vezetői 5; hangrészkar, két karmester alatt

36 személy; festő 2; gépészemélyzet 11; könyv-, kótatár-, cancellariában 4; ruhatárban 9; pénztárban 3; nyitó és jegyszedő 9; szertárnok; házmester, őrmester; légszuszvilágosítás 4; szolgál. — Csak e' szám' átnézete is intésül szolgálhat azoknak kiket illet, mit teszen egy illőkép felkészült színházat fentartani; kivált ha e' számoknak tartalmok is van, mit itt, bármely rendbeli személyzetről is, egyes hézagok' ellenére is tagadni, igazságtalanság nélkül csakugyan nem lehet. Hogy nyelvtanító és tánczmester is tartatik, dicséretes, mert színen az első megkívántatóság a' beszélni és mozogni tudás; csak hogy a' nyelvtanítást nem idegen nyelvekre kellene szorítani. Egy magyar nyelvmester az, minek az intézet hiát érzi. — A' mennyiben a' „pesti m. színház' belső viszonyai' rövid ismertetésének folytatásából“ (30—2 l.) érthettük, 1839ki május' 5dike óta az igazgatóság gróf Ráday Gedeon, Nyáry Pál és Ilkey Sándor urak' kezeiken ment keresztül. — Fő tartalmát és becsét a' könyvnek teszik 1. *Borgia Lucrezia*, nagy opera 3 szakaszban, írta Romani Felix, zenéjét Donizetti Kajtán. Eredetiből fordította *Jakab István*; 2. *Az agg színész és leánya*, vagy mégis kivívtam! vigj. 5 felv. Bayard és Théaulon után színünkre alkalmazva szabadon fordította *Fancsy Lajos*. Mind a' két mű ismételve és szerencsével fordult meg a' pesti színpadon; amott Jakab' tiszta és zeneszerű verseiben — itt a' rendkívül érdekes és nem belső becs nélküli darabon kívül, a' nem pongyola és nem is aggródva válogatott, hanem a' vígjátékhöz illő, csinosan szabad és könnyű öltöztetésben gyönyörködünk. Szontagh Gusztáv kikelne a' honosítás ellen, 's ez esetben talán nem épen minden ok nélkül, mert a' viszonyok' mértéke más itt, más Franciaországban. De ez ármányok és hazugságok, ez erkölcsi haszontalanság és kiváltságosak' önfeledése, nálunk is előfordul mint mindenütt, hol színészet van. Visszásnak csak gróf Fényhalmi Gyulát találtuk; vannak nálunk is ilyenféle chevaliers d'industrie, de azokkal minket más osztályok szoktak szerencsésíteni, pedig a' drama' tárgyait a' normalis állapotok teszik: 's mihelyt a' költő e' körből kitér, már nagy motívumokat kívánunk. Nálunk nincs is annyi gróf és báró mint Franciaországban, hol egy időben csak magától az embertől függött, milly czímet metszessen kártyájára; 's így valami de-Eadem úr jobban

illetett volna helyébe. De a' dolgon egy szó' ki-
törlésével segíthetni, 's a' visszásság mindjárt
enyhül. — A' darab, mint felebb érdekeltük,
nem csak a' repertoriumot, hanem a' literatu-
rát is gazdagítja; 's így e' „Játékszini Zseb-
könyv“ érdeke több mint csak egy esztendő-
höz van kötve.

18.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

11. — Kézjog. Staatsrecht der konstitu-
tionellen Monarchie. Ein Handbuch für Ge-
schäftsleute, studirende Jünglinge und gebil-
dete Bürger. In drei Bänden. Angefangen von
J. Chr. Freiherrn von Aretin, und fortgesetzt
von Hofrath u. Prof. Karl von Rotteck. Zweite
Auflage vermehrt u. verbessert. Leipzig, bei
Volckmar, 1838. Ára az első két kötetnek 3 ft
45 kr ep. — (LB.). E' munka' kiadója és be-
fejezője az alkotmányos monarchiában a' leg-
észszerűbb, a' jelenkori európai emberiséghez
legillőbb statusformát látja, mert a' nemzetnek
arányos részt enged érdekei' elhatározásában,
's egyszersmind az anarchia' veszedelmeit is
megelőzi, mert egyfelül a' zsarnokság és sze-
mélyes önkény' szeszélyeit, másfelül a' vad
póruralkodást és a' sokaság' szeszélyét zárja ki.
— A' munka tisztán elméleti; az alkotmányos
rendszer valamennyi életműves részeiben ki-
fejt, 's annak eszményével a' valóban létező
alkotmányos országok' szerkezetét és elrendel-
tetését összehasonlítja.

Ezen rendszer' történetére nézve ezeket
jegyzí meg Menzel: Az alkotmányos monarchia
egy a' germán életben mélyen gyökerező stá-
tusforma. A' vak pártgyűlölség' 's a' folyvást
nevekedő könyvgyártás' daczára is haladó his-
toriai tudatlanság oka, hogy a' képviseleti rend-
szer, egyéb divatbolondságokkal együtt a'
franciaiaktól kölcsönzött ujtásnak tartatik. Az
áll, hogy valamennyi germán törzsököknél az
uralkodó mellett egy parlament álla. A' legrég-
gibb időkben e' parlamentet valamennyi sza-
bad férfi alkotta, mint maiglan a' schweizi tar-
tományi községeknél. Később azt kizárólag az
egyház' és status' nagyjai foglalták el, de ezen
első kamara mellett mindenütt egy második is
felkapott. Így társult Angliában a' lordok' há-
zához a' községek' háza; így a' német birodal-
omban a' fejedelmek' padjához a' városoké.
Így fogtak helyet minden német eredetű né-

peknél a' fő praelatusok, hercegek és grófok
mellett a' városok', 's részint a' paraszttrend'
megbizottjai is. A' városi elem a' francia par-
lamentekben nyert többséget; a' parasztság
pedig Svédországban nyert szabályszerű kép-
viseletet. A' német országokban mindenütt prae-
latusokat, lovagokat és polgárokat találunk, és
csak Würtemberg teszen kivételt a' lovagság'
kilépésével. A' parlamenti képviselet tehát olly
régí, mint a' német nép' története. Csak a' har-
mincz éves háboru után, Németország' e' töké-
letes kimerülése mellett, volt lehetséges, hogy
a' régi országrendi szerkezetek kiszorúljanak,
és Spanyol- és Franciaország' 's kivált egy
XIV. Lajos' példaira egy más elvnek engedje-
nek helyet.

Visszaigazítások.

IV.

A' magyar academia és Orosz.

„Lehetlen nem tisztelni, — így szól Orosz,
Századjának folyó évi 3. számában — azon ügy-
szeretetet 's hivatalossági szellemet, melly ő excel-
lentiájával (G. Teleki Józseffel) a' magyar tudós
társaság' elnökével Századunk' folyó évi 2. szá-
mában a' Szemle' ügyében közölt levélnek írasa-
kor tollat fogatott“. 'S való, gróf Teleki Józsefet
mindenki ollyannak ismeri, kít tisztelni kell még
akkor is, ha vele egy értelemben nem lehetünk.
Ő, egy magas állásu 's feddetlen nevű férfiú, fe-
leletre méltatja e' hirlapot, 's ha ez nem érdemel
tekintetet — annyira minden kifakadás 's a' felsőbb-
ségi követelés' legkisebb jele nélkül, hogy a' fe-
lelet egészen egyenlők között is, millyenek az írói
pályán fellépőket tekintenünk kell, nem kiméletes-
nek, mert ez gyanús szó lehetne, nem csupán
nyugalmasnak, mert ez véralkotból eredhet, hanem
magas önértzet és józanul számító meggondolás ál-
tal szelidültnek 's engesztelőnek tartathatik. 'S
így szép alkalom adaték férfiú iránt, ki ellen
semmi kifogása nincs, és felszólalásra, melly
minden zajosabb szenvedélytől ment, magát komo-
lyan, férfiasan, 's illedelmesen viselni, 's ő, mint
rövidlátó hiúságától várható volt; elhasználá azt
elmeje' fitogtatására egy olly ember felett, kinek
lebocsátkozása hirlaphoz, mint az övé, csak meg-
tisztelő lehet.

De nézzük azon oktatásokat, mellyeket Orosz
kimerithetlen bölcseségéből az általa nem értett,
nem méltányolt dolgokról az academia' elnökének
's az alapítóknak ad 's azoknak silány fölületessége,
pletykaszzerű, kicsinyes kajánkodási szelleme meg
fog bennünket győzni a' felől, hogy az ékesszó-
lásnak ezen nagy mestere mindent tanít, csak iga-
zat nem.

Nem fogjuk őt elmeugrándozásaiban kisérni;
mert az fáradságra nem érdemes; hanem ke-
resztül vágunk azon pontok felé, hol ő megállá-
podni mutatkozik.

Minden, a' mit mond, azon fő eredményen végződik, hogy a' m. academia nem tett annyit, mint a' körülményekhez képest tehetett 's tennie kellett volna. 'S ennek ő három fő okát találja. „1) Mert kelletlenül kiterjedtebb, mondhatni határtalan munkakört tűzött ki magának; 2) mert tagjait rosszul választotta; 3) mert jövedelmeit szükség és haszon nélküli jutalomosztásra fordította“. Itt, mint látszik, két igen különböző dolog igen helytelenül össze van zavarva; az 1. és 3. pont tudnillik az alapítókát, a' 2. a' már fenn álló academiát illeti. 'S illy különzerű dolgokat már csak azért is el kellett volna egymástól választani, hogy kiki első tekintetre lássa, mit kelljen az alapszabályok-, 's mit magoknak az academia' tagjainak hibáit tulajdonítani; mert hogy egyik a' másiknak hibáért felelős legyen, azt józanul kívánni nem lehet. Mi az alapszabályokra eső észrevételeket illeti, azt hisszük, hogy ha valaki futolag akar rólok szolani, elég hibáikat csak röviden érinteni; de ki tudosan neki gyűrekezve mint Orosz (ki ez úttal ki akart magáért tenni) oktató értekezést ír, attól méltán megvárhatnók, hogy eszméit bővebben 's világosabban fejtsse ki 's a' hibás rendszabások helyett jobbakat ajánljon. Ennek jövendőre az a' haszna lehetne, hogy ha 's a' mennyire meg van mód azokat módosítani 's megváltoztatni, az annak idejében 's helyén, komoly, társaságon kívüli 's belüli megvitatás után haszonnal történhesék. 'S mit tett mindezekből Orosz? A' semminél alig valamicskével többet, mi ebből áll: „Valóban nagyobb diszére vált volna a' t. társaságnak, ha kitűnő versenyirat' nem létekor díjt épen nem osztván ki, a' fennmaradt summát némely közhasznú könyvek' olcsóbb kiadására fordítja. Így például Edvi Illés Pál népoktatási könyvének felére leszállítása által jobban foroghatna a' nép' kezében“. Ebből áll az egész nagy javaslat, mi röviden arra megy ki, hogy versenyiratok ne relativus, hanem általános becs szerint jutalmaztassanak. 'S itt egyszersmind olly felvont szemöldökű októnak mint ő, meg kellett volna különböztetni a' 200 aranyos nagy jutalmat, a' két tudományos jutalmat, mi szinté 200 aranyat teszen, melyek alapszabály—, 's a' 100 aranyos drámai jutalmat, mi csak utóbbi határozat' következtében adatik ki relativus becs szerint. Ekkor kitetszett volna, hogy a' 400 aranya nézve az academia csak azt teszi, mit tenni kötelessége, 's hogy itt csak az alapszabály' változtatásával várható az általa ajánlott javítás. Az alapszabályok' megváltoztatása késedelmesebb 's több bajjal jár; de a' határozatot az academia ismét megszüntetheti 's így legalább erre nézve kellett volna Orosznak a' jutalmak' philosophiájából valamit nekünk is juttatni 's megmutatni, hogy az általános becs szerinti jutalmazás célirányosabb a' relativus becs szerintinél, melyet ő rosszal. Részünkről azt hisszük, hogy a' jutalom' célja az írók' figyelmét, szorgalmát azon szakra fordítani, melyre a' jutalom kitéve van, 's így sokkal megfelelőbb. Kivált kezdő literatúrában, ha az a' legjobbnak, 's bizonyosan kiadatik, mint ha önállólag jó munkáért szabotván ki, az írók' kedvét a' kiosztás' bizonytalanságával leveri 's ez által mintegy saját célja ellen dolgozik. Jelenleg akár tudományban,

akár szépliteratúrában igen bajosan fogunk a' külföld' erett műveihez hasonló, önálló becsű munkákra szert tenni; de eljön ideje, midőn a' kifejtettebb literatúrában a' legjobb művek egyszersmind jók is leendének. — 'S ekkor az általános becs is meglesz a' kiosztás' bizonytalanságának kára nélkül. De mindezek mélyen alatta állók Orosz József magas elmékedéseinek, valamint tökéletes tudatlanságban hágy bennünket az iránt is, mint kellett volna (l. 1. pont) a' társaságnak kisebb körre szorítkoznia. E' pontra nézve ismét jó alkalom volna hallanunk valamit azon nagy eszmékből, melyek Orosz' fejének tág birodalmában fel's alá keringenek; de ő bölcsen elhallgatja a' mihez nem ért 's szerénysége e' részben minden dicseretre méltó.

A' második pont: „az academia rosszul választotta tagjait“. 'S ez végre magát az academiát illeti. Szembe álljunk-e Oroszszal 's előtte minden választásokat igazoljunk? Vagy megkérdézzük, ki azon száz tudós férfiú, kit ő az academia' némelly tagjai' helyébe olly könnyen kiállitana Magyarországon? Feleljünk-e arra, hogy az osztálybeliek nem dolgoznak saját tudományaikban, holott társaságon kívüliek tettek egyben másban is üdvös lépést? Ha már Orosz a' tagoknak academián belüli foglalkozásaikról mit sem tud, azon kívüli munkásságokat nem méltatja, legalább megvárnök, hogy az academián kívüliek' üdvös lépéseit jegyezne fel 's vetné a' tagok' munkáinak ellenebe. De ez ismét csak oroszilag mondva; 's kimutatva nincs. Példátlán átalakodást, vagy elvakulást mutat az is, mit Orosz a' Zsebszótárról mond, „mellynél egyes, nem academicus, előbb jóval tökélyesbet adott!“ Ezen, nem ítéletet, hanem pusztá állítást nem először olvassuk: de mindig dologba bocsátkozó vizsgálat és megmutatás nélkül; azért ideje felszólítanunk mind azon mely nyelvtudományu aristarchusokat, kiknek ezen, csak névre Zseb-szótár nem tetszik, nyilatkozzanak világosan és részletesen: melyik tekintetben nem jó az, melyik magyar szótár jobb, tökéletesb, teljesebb nálánál? Jó szótár' fő tulajdonai az *értelemmagyarázatok' helyesége, a' választás' czélszerűsége* (hacsak a' műnyelv' minden ágaira kivétel nélkül, ex professo nem terjeszkedik), 's a' *bőség*. Már most, ámbár senki sem ismerheti az academiái szótár' hézagait jobban, nem érezheti gyengéit mélyebben mint mi, de épen ezért, 's mert minden más magyar szótárt is teljesen ismerünk, 's ismerjük a' magyar lexicographia' kútforrásai' hiányait is: bátran kérdezzük: *mellyik magyar szótár jobb, czélszerűbb és teljeseb?* Orosz világosan Fogarasi Jánosét érti, midőn egy nem academicus által, előbb adott, jóval tökélyesbről szól. Tisztelet becsület e' férfiúnak, és munkájának! nincs egy is jobb ennél azok között, melyeket egy szerző szerkesztett; de előre bocsátván, hogy Fogarasi egész terjedelmében használta az academia' szótárának német-magyar részét, 's mi vizont az övét a' magyar-német részhez, azt kérdjük: e' társunk és barátunk' munkája értelemmagyarázatra nézve jobb-e? Az ember ab invisit azt tenné fel, hogy ha valahol így szótár' dolgában bizonyosan több szem többet lát, és több arra készült emberről, mert többet járt,

költ és olvasott, nagyobb praesuppositióval lehetni a' szavak' különféle értelmei és ereje' tudására és visszaadási tehetségére nézve mint egyesről: és most Balásfalvi Orosz József' dolga megmutatni, nem egy két, nem is tíz vagy húsz helylyel, hol ezerekről van szó, hanem az egésznek átvizsgálatából elvont argumentumokkal, hogy e' tekintetben Fogarasi' szótára az academiáénál csakugyan *tökélyesebb*? Hasonlót a' választás' czélszerűségére, hasonlót végre a' *teljességre* nézve is, mert bármely jól magyarázó szótár nem lehet *tökélyesebb* a' másikkal, ha nálanál, cikkekyszámra sokkal szegényebb. Ez uttal csak a' két munka' volumenére figyelmeztetjük ez urat: nyissa ki szeméit, és hasonlítsa össze Fogarasi' 936 lapját az academiái szótár 1635 lapjával, mely azon felül egy teljes sorban egyre másra véve 72 betűt foglal, midőn a' Fogarasié 54et, 's így, habár itt 6 sorral több van is egy lapon, jóval több betű, és így textus találhatik amannak minden lapján. Ezek *számok*, 's nem tudjuk, merre-e majd az ügyes férfi e' számokat is meghamisítani.

Miket Orosz a' drámák 's versek ellen 's általában a' tagválasztási pontot, a' tagok' munkátlanóságát illetőleg mond, nem egyéb mint igen silány compilatio a' silány Szemléből, mikre nagyobb részt már megfelelően van, részint feladni nem méltó. Orosznak 's a' rokon szelleműeknek meg kellene gondolniok, hogy az academia' tagjainak nincs olly kényelmes életök, hogy egészen függetlenül 's egészen az academiának elhessenek, 's ezt az alapszabályok 's a' társaság' határozatai nem is kívánják. A' ki a' literaturának él, az az academia' fő czéljának és önrendeltetésének megfelel. 'S mit mondana Orosz, ha mi azt kérdenők, hogy olly gazdag hírlapszerkesztő mint ő, ki szinte köz költségen él, mivel szolgál a' magyar literaturának? Rágalmak' és pletykák' gyűjteményeivel talán? De mi ebbe nem avatkozunk. Mit ő ír, nem igen van benne köszönet, azért miattunk bizvást fel is hagyhat vele. — Még csak egy kecskeugrását akarjuk kimutatni, mellyel ő az academiái munkálatokat halomra kíváná dönteni: „Munkálatai' (az academiáé) sikerére nézve azt jegyzem meg, hogy az korán sem függ attól, mennyi ezer nyomtatott iv forog munkásságának gyümölcseképen az olvasó közönség' kezében, hanem mennyi szükséges vagy hasznos ismeret, mennyi *alapos tudomány*, hány *eredeti eszme* találhatik azokon?“(ez eddig igen helyes), 's ha e' szempontból kiindulva, az academia' eddigi munkálkodásából kiküszöböltetik az, a' *nem eredeti*, hanem *compilatio*, *fordítás*, *szolgai utánozás*, mind az, mi a' *középszerűsége*n túl nem hat, sőt még ezt sem éri el, ugyan mi fog maradni ama' több ezer nyomtatott ívből?“(De hit edes uraim, nem lehet-e *hasznos ismereteket*, *alapos tudományt* terjeszteni jó *fordítások*, sőt *ügyes compilatio* által is eredetiek' hiányában? 'S csak az hasznos-e, mi magasan *fölül áll* a' *középszerűsége*n? 'S nem áll-e széles Magyarországon mindenkinek, magának Orosznak is, szabadságában az academiát eredeti 's remek munkákkal meglepni? Hol vannak azok? mellyek azok? Soha

se törjük rajta fejünket; azt Orosz maga sem tudja.

Ime most láttuk a' Hirnök' kiadóját. Ő az academiái elnök' ellenében talentuma' egész pompájával akart tündöklenni. 'S mit tön? tornyot épít magának kártyából, melly saját öntetsző mosolygásának szelétől romba dől, 's a' rom, a' veres hasu makk-kétszemmel tetején, szemébe nevet alkotójának 's azt látszik mondani: „ez egyszer megint derék bukásunk volt!“ **A' szerkesztők.**

Necrolog.

— Szombathelyt, f. é. jan. 18. halt meg élte' 62d. évében *Papp László*, 1801-től az oda való gymn. tanító és a' papnevelő-házban lelkipásztor, utóbb baltavári pleb. 's ismét a' kispapság' spiritualisa 1838. év' végeig. Munkái: 1. Versi Mulatozás, 2. Cognition sui ipsius, 3. Amicum verbum ad animarum curatores, 4. Aevi nostri genius, 5. Reflexiones emendationem morum aevi nostri respicientes, végre 6. A' religio. (Szion). Az utóbbinak bírálatát l. Figyelmezőnk' 1837ki II. d. feléve' 321 's köv. lapjain.

Pesten, febr. 12. vérhurutra következett sorvasztó lázban halt meg élte' 26d. évében *Lukács Lajos*, kir. táblai hites jegyző 's a' Jelenkor' szerkesztőségénél segéd, a' „Virányok“ czimű versgyűjtemény, több rendbeli eredeti novella' szerzője, többek', 's nem kevés külföldi szinmű' fordítója, mellyek részint az academiái szinműtár' sajátai. Az egyik közölők: Savage Richard, szomoruj. 5 felv. Gutzkow Károlytól, legközelebb Nagy Ignác' Szinműtára' 6d. füzetében jelent meg.

Budán, szinte febr. 12. *D. Lenhossék Mihály* kir. helytartósági tanácsos, Magyarország' fő orvosa, az orvosi kar' elnöke, sok tud. társaság' tagja és thiró, a' himlőoltás' terjesztése és sok jeles munka' kiadása által nagy érdemeket szerzett férfit, tüdőszélhűtésben halt meg, munkás élete' 67d. évében. Szül. Pozsonyban 1773., az orvostudományt Bécsben és Pesten hallgatta, itt 1799. orvostanárrá, majd Esztergom vmegyé' rendes orvosa lett, 1808. a' pesti —, 1819. a' bécsi egyetemen élettudomány' rendes prof. 's 1825. óta fő orvos. *Nagyobb* munkái: 1. Untersuchungen über Leidenchaften u. Gemüthsaffecte als Ursachen und Heilmittel der Krankheiten. Pest, 1804. 2. Physiologia medicinalis, öt kötet. Pest, 1816—8. 3. Institutiones Physiologiae organismi humani, usui academico adcommodatae, két kötet. Bécs, 1822. 4. Darstellung d. menschlichen Gemüths in seinen Beziehungen zum geistigen und leiblichen Leben, für Aerzte und Nichtaerzte höherer Bildung. Két köt. Bécs, 1824. 5. Die Wuthkrankheit nach bisherigen Beobachtungen und den neuesten Erfahrungen pathologisch und therapeutisch dargestellt. Pest és Lipcse, 1836. Ezekon kívül számos folyóirati értekezések, köztök a' Tud. Gyűjt. 1817. Xd. kötetében: Az állati magnetismus rövid rajzolatja; végre több rendbeli egyedirat a' himlőről, skarlátról, halottvizsgálatról, choléráról stb., mellyek egy része magyarul is megjelent. Beke poraira. **S. F.**

Szontagh G.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Februárius' 25. 1840.

S. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Philosophia. Szontagh' Propyleumai a' magyar philosophiához (*Vecsei József*). — Utazás. Besse' utja a' Kaukaz' hegyén stb. Folytatás (*Jerney János*). — Visszaigazítások. Orosz bajok (*Bajza*). — Magyar tudós társaság. — Gömöri jutalomtétel. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Philosophia.

Propylaeumok a' magyar philosophiához.

Irtta Szontagh Gusztáv. Budán, a' m. k. egyetem' betűivel. 1839. n8r. 291. lap. Finom vélinen, kemény táblába kötve 1 ft 40 kr ep.

Jó munka, tárgyalassék benne bármi része a' tudományoknak, mindig kedves; olyan, melly egy, még szinte parlagban levő nagy hatású tudománynak sikeres művelésére biztos utat mutat, nem lehet nem a' legkedvesb jelenet.

Illyen ref.' ítélete szerint a' jelen munka. — Igazolja becsét saját tartalma!

Előszavában előadja szerzőnk a' kütföket, mellyeket használt; 's a' műszavak' értelmét megállapítja.

Bevezetésében kimutatja álláspontját honnan, 's a' célzt, melly felé munkájában törekszik. Nem ígéri, hogy a' tudományban új felfedezéseket tesz; hogy tárgyára nézve új philosophiához rak propylaeumokat; hogy dolgot ott kezdi, hol a' világliteraturában a' philosophiára nézve, munkájokat mások végeztek. Fő célja nemzete' műveltségi szükségének, a' tudomány' elért fokához lehetőségig mért,

kielégítése, — a' philosophiának kezdő literatúrákban, honunkban átültetése, honosítása.

Hogy pedig a' választásban ne téveszsen, munkája' első részében előadja a' *philosophia'* fogalmát, mód- 's rendszereit, a' mint azok az eddigi philosophiákban kiképeztettek, hasonlító bírálatban, hogy úgy az igazi mód- és rendszer meghatározathassék, — mi ha megismerteték, a' célhoz jutás, a' helyes, igazi philosophia' kimutatása iránt kétség nem lehet.

Minthogy pedig a' philosophiát, ítélete szerint, nem elég csak megismertetni 's honosítani, hanem azt önállóan tovább is kell művelni, és pedig összeköttetésben a' világ' philosophiájával: hogy ez megeshessék, munkája' második részében előterjeszti a' legújabb angol, francia 's német philosophia' criticalai vázlatát, azon okból, hogy bebizonyítsa, mikép a' töle ajánlott mód- 's rendszer, nem csak a' világ' két legműveltebb nemzeteteitől, az angol 's francziától követtetik, hanem a' német philosophusok' józanabb részétől is.

Szerinte a' philosophia „eredeti törvényeink' 's azok' céljainak kinyomozása, hogy magunkat elméletileg és gyakorlatilag törvényesen határozthassuk, 's úgy rendeltetésünket, szabad, tökéletesülhető lényekhez illőleg,

valósítsuk. (lap. 22) — Itt a' fő kérdés, melyek legyenek céljaink? ezek: a' *jólét*, a' *szép*, *igaz*, *jó*, 's a' *vallás* *eszméi*. Ezen célokat a' bel- és kültapasztalásra hivatkozva, megállapítja. — Céljaink' ezen meghatározásából a' *philosophia*' *ágait* 's *fontosságát* hozza le. A' *philosophia*' részeinek, mint egyes tudományoknak — mond — elméletiekre 's gyakorlatiakra kell oszlaniuk, mivel munkásságunk e' két körre terjed ki. A' *philosophiának* fő irányzata szerinte gyakorlati, mert *philosophálásunk*' vég célja nem más, mint gyakorlati munkásságunk' eligazodása. Innen *gáncsolja* azon *philosophiákat*, melyek főleg elméleti fejtményekkel foglalkodnak. — A' *philosophia*' *fontosságát* nyomosan rajzolja (l. 27—30).

A' *philosophiai módszerekről* értekezöleg, helyesen állítja, mikép minden ismeret, egy részről a' *tárgyaktól*, más részről *szellemünk*' *önmunkásságából* származik. Ezen elvből következő fontos igazságokat fejt ki. — „Minden *philosophálásnak* tapasztalással kell kezdődnie“. — „Ha tárgy nélkül ismeret nem lehet, képzeleteink (előterjesztéseink?) pedig sem nem a' tárgyak magok, sem azokat nem teremtik: *philosophálásunknak* egyéb nem marad, mint a' tárgyak — annak a' mi van, és történik — magyarázata, következésképp minden *philosophia* csak magyarázó lehet“. — „Ha minden *philosophálásnak* tapasztalással kell kezdődnie: látni való, mikép a' *philosophiának* *visszatérő* (regressiv), és nem *előhaladó* (progressiv) úton kell kiindulnia; — a' *concrethól* kell az elvont-ra, 's nem megfordítva átmennie. — Noha azonban a' *philosophiában* egyedül a' *visszatérő* utat helyesli, 's *feltalálás*' útjának csak ezt tartja: az *előhaladó* módszert sem zárja mindazáltal ki a' *philosophiából* mint *tudományból*; csak hogy ítélete szerint azon módszer által ismereteket nem találunk, hanem azokat csak rendezzük. — Helyesen vitatja, mikép a' tapasztalást mellőzve, tiszta fogalmakból, *előhaladó úton* a' létezőt egész valóságában, különféleségében szerkeszteni nem lehet, — azon okból, mivel tiszta fogalmaink magokban üres formák, mik semmi gondolható *dialectikai* úton tartalommal meg nem tölthetők. Jól mondja, hogy, ki eltekintve a' tapasztalástól, Fichte, Schelling és Hegel után, a' legfelsőbb, elvont, tiszta fogalomból indul ki, nem csak a' *philosophia*' végét elejévé fordítja, a' *pyramist* csúcsára helyezi, hanem tagadhatlanul teljesen

üres fogalmakból indul ki, a' létezőt, valót, egyest, élete' végtelen különféleségében, *sem-miből* alkotni törekszik. (l. 40). — Igaza van midőn a' fentebbi elv után állítja, mikép nem igaz, hogy csak az volna bizonyos, mit megmutathatunk. Mivel a' megmutatás' bizonyossága mindenkor csak közvetett, mellynek kétségkívül valami közvetlen bizonyosból kell folynia, mivel ha illy közvetlen bizonyos nincs: akkor közvetve sem lehet természetesen bizonyos semmi is. Illy közvetlen igazságok már, *érzékeink*' észrevételei, 's *eszünk*' eredeti törvényei szerint készült fogalmai. Azon *philosophiának*, melly elvont tételekből indul ki 's igaznak csak azt tartja, mit meg lehet mutatni, mindjárt első lépése — mond — ön maga állításai' 's egész elmélete' czáfolása; mert első legfőbb tételét meg nem mutathatja, másképp — ha ez, igazság-okára nézve mástól függene — nem volna az első. — Előleges uton — kérdi — hogy szerkeszthet a' *philosophia* létezőt, valót, embert, világot, istent? kétségkívül úgy, hogy a' tapasztalást lopja meg, különben azt sem tudná mit szerkesztszen. — A' szerkesztő *philosophia*' azon követelését, mi szerint a' *philosophia* *egy elvből* volna kifejtendő, mit Reinhold után Fichte, Schelling, Hegel tenni törekvének, méltán rosálja 's megmutatja, mikép ama *philosophia*' *általános ismeret* utáni törekvése, a' sikerülés' legkisebb reményével sem birhat. — A' mondottakból, 's főleg a' *philosophiának* adott határozatából következteti, hogy a' *philosophia* csak lélektani uton kiállítható, következésképpen a' *psychologiai módszer* az *egyetlen észhez vezető*, 's *igazi*.

A' *philosophiai módszerek* német osztályozását illetőleg: *dogmaticusoknak* csak azokat mondja, kik elvont elvből indulnak ki előlegesen szemlélődve 's a' tapasztalásra nem támaszkodva. — De bizonyos, mikép a' németek' értelme szerint *dogmaticus* nem csak az, ki a' *concretet* az *elvontból* származtatja, hanem az is, ki az *elvontat* a' *concrethól* állítja elő, — vagy az empiriai realista, materialista is. *L. Krug über die verschiedenen Methoden des philosophirens. Meissen 1802. 'S 28—9.* — Sőt Fichte csak a' realistat nevezi *dogmaticusnak*. l. *philos. Journ. Bd. V. H. 1. S. 17. 21.*

Minthogy pedig — mond — az *elvontból* a' *concretot* kiállítani nem lehet: napjainkban az általános *philosophia*' hősei, a' főfő *dogmaticusok*, ez *eszményinek*, és valónak azonságát

vítadják, ezen feltevés által, üres fogalmaiknak előleges úton tartalmat szerezhetni remélvén, — mit már előttük hajdan is többen, de minden siker nélkül próbáltak.

Az angolok és francziák után a' scepticismust a' philosophiai módszerek közé nem számlálándónak, helyesen itéli azon okból, mivel módszernek, útmutatásnak a' szemlélődés' olly módját nem mondhatni, melly nem csak a' philosophiai igazságok' hanem általában az igazság' lehetőségét tagadja. Különben a' mérsékelt kétkedést minden philosophálónak ajánlja, nehogy meggyőződéseit érett megfontolás, elegendő ok nélkül hirtelenkedve határozza meg. — A' scepticismus' okai közül főleg a' mélyebbiket, a' szemlélődés' szertelenségét, lelkesen festi, mit méltó itt kiemelniünk: „Eszünk — mond — az általánosnak tehetsége, 's ennél fogva elméletileg és gyakorlatilag végtelen eszmények (Ideal) után törekszünk, semmi lelki 's testi állapottal, semmi ismeret' és jólét' fokával állandóan meg nem elégedve. Ezen hajlamunk a' tökéletesülés' hajlama; mert csak általa ösztönöztetve törekedhetünk mindig fentebb fokokra; de nem fékezve 's korlátlan önkényében a' szertelenségig kicsapongva, ostorunkká is lehet, mint midőn Móses szerint, már ősapánkat a' paradicsomtól megfosztá. Gyakorlati tekintetben is, érzéki vágyaink végtelen boldogság után sovárganak, kifogyhatatlan, hiánytalan boldogság után; noha a' véges természet ebbeli kívánságainkat ki nem elégítheti, 's korlátolt tehetségeink illy boldogságot nem képesek éldelni; 's ha ebbeli szertelenségünket nem fékezzük, éltünk' boldogsága elégedetlenség által enyészik el. Hasonlókép, elméletileg általános, semmi tévelygés vagy hiány által meg nem zavart és nem csonkult igazság 's ismeret után törekszünk, véges és korlátolt tehetségeink' ellenére; 's ha az ész ebbeli vágyunk felett uralkodását elveszti 's végre nem tagadhatjuk, hogy ismereteink nem általánosak, hogy a' dolgokat csak úgy vehetjük észre 's gondolhatjuk, mint ezt korlátolt érzéki 's észbeli tehetségeink engedik: kétségbe esünk, 's mert *isteni ismeretben* nem részesülhetünk, képtelenül minden *emberi igazságban* kétkedünk“. (I. 57—8).

A' criticismusra jól jegyzi meg, hogy az lényegére nézve a' pszichologiai módszerrel egy; 's hogy azt a' kanticismussal összetévesztetni nem kell.

Az angol-franczia osztályozás szerint — mond — a' philosophiai módszer kettő: *előleges* vagy *hypothetical*; és *utólagos* vagy *észlelési* (beobachtende). — A' hypotheticalai egy a' dogmatismussal; 's minthogy ez önkényleg választott elven, 's merőleg képzelt feltevésen alapszik: jól mondja, hogy amaz elnevezés ennél sokkal helyesebb és szabatosabb. Az észlelési módszer pedig az, mellyet Baco óta a' természettudományok is végtelen előmenetellel használnak, — vagy, a' philosophiára nézve a' *lélektani*. — Előadja végül a' módszerek' historiáját. Mondja, mikép a' legrégibb módszer a' dogmatismus, legalább ez divatozott hajdan leginkább. A' dogmatismus' tulságait a' scepticismus követte. A' kétkedés Reidet ér Kantot az igaz módszerre vezették. A' Reid' nézeteit Royer-Collard átültette Franciaországba, 's most Cousin 's tanítványai Jouffroy és Damiron a' philosophiát ezen az úton mivelik. (I. 63).

Vecsei József.

(Folytatása következik.)

Utazás.

Voyage en Crimée, au Caucase, en Géorgie en Arménie, en Asie-mineure et a Constantinople, en 1829 et 1830; pour servir à l'Histoire de Hongrie. Ouvrage orné de cinq planches lithographiées. Par Jean-Charles de Besse.

(Folytatás).

XXII. XXIII. fejezet. Nalcsikban, a' már egész biztossággal magyaroknak nevezett hegyi népek' nevezetesen a' dugurok' fejeivel 's nemeseivel (uzden) aug. 12iki összejöveteléről olvassuk: „Quand nous primes place, Kazai-Kouban-chejev (dugur hę) s'assit à côté de moi, ayant à sa gauche son compagnon le beg Dewlet-Touka-Besselat. Les deux ouzdens étaient assis vis-à-vis, à une certaine distance, par respect pour les deux princes. Le capitaine-interprète, lui-même Dougour de naissance et residant à Dougour en qualité de commissaire russe, remplissait les fonctions de drogman. Notre entretien avec les deux chefs fut animé; ils manifestèrent beaucoup de joie en racontant qu' ayant été informés que leur présence était désirée par un Magyar arrivé de Hongrie pour visiter ses frères, ils s'étaient empressés d'accourir à Naltchik, malgré la grande distance qui les en séparait. — En entrant en matière avec eux, l'ainé des chefs prit la parole et déclara, en présence du commandant et de toute

la société présente, que les cinq peuplades, *Dougour, Balkar, Kouliam, Bizinghi* et *Orouspie* étaient les véritables descendants des *Magyars*; que ces cinq peuplades s'appelaient chacune d'après le nom de son chef, mais que collectivement elles se nommaient *Magyars*, et qu'elles étaient connues comme telles de tous les habitans du Caucase et même des Russes. Ils savent, continua-t-il, suivant la tradition transmise de père en fils, que les *Magyars* étaient allés à la recherche d'autres pays vers l'occident, et qu'ils demeuraient actuellement sur le Duna. Il ajouta qu'à *Balkar* il existe encore une famille des anciens chefs *magyars*; que cette famille a perdu il n'y a pas long-temps son chef, nommé *Abhulla-Khan*, qui a laissé deux fils, l'un appelé *Bessat* et l'autre *Bedalat*. Leur ayant demandé s'il n'existait pas chez ces peuples quelques monumens qui pussent attester l'ancienne demeure et les exploits guerriers des *Magyars*, ils répondirent qu'à *Dougour* il y avait une pierre de forme pyramidale sur laquelle était sculptée une inscription en caractères turcs; mais que ni leur *mollah*, ni personne n'en comprenait la signification. La capitaine-interprète confirma ce récit, et promit de copier exactement cette inscription et de l'envoyer au commandant de *Naltchik*, qui, à son tour, voulut bien s'engager à la transmettre au général en chef, chez lequel je devais la trouver à mon retour de *Mozdok*. (p. 161, 162). Jelenti azt is jegyzékben, hogy minden gondoskodás mellett nem juthata a' duguri kömlel' másolatához. Valóban szívből sajnálhatjuk! Kitudja, mi nevezetes adat rejtezik rajta őseinkről? — Nem kell figyelem nélkül hagyni eleink' dolgaira nézve az arab jellemű emlékeket; minthogy azok' egy része történeti bizonyításoknál fogva az izlamot vallván, használhattak arab írásmódot nyelvekben, valamint a' keresztyén felekezet latint. Mutatóul (p. 163). 17. dugur szójegyzék áll, közte azonban egy sincs magyaros, úgy az összetek' számnevében (p. 163); miket egyébiránt *Klaproth*' „*Sprach Atlas*“ eléggé megismertet, — Nem kételkedve e' nép' magyar vérségi hagyományán 's igényein: komoly elmélkedést, mélyebb fontolgatást érdemel e' fejezet, melyly utazónk' nyomozási tetőpontjaként tűnik föl.

XXIV. fejezet. Nalcikból a' ferdőbe visszatérés; XXV. fejezet. Nagy és kis vagy burgun *Magyariba* rándulás foglaltatik. Nagy (olu)

Magyari, hajdan történetileg híres város a' *Kuma* folyó' balpartján, most 30 német háznép-ből, 40 georgiai meg örmény és 4 kalmuk családból álló falu. A' még 20 év előtt látható kőépüles romokból utazónk már csak a' kiásott 's építésre használt kövek' gödreit találá. Egy örmény lak' falába rakott, két fehér márvány táblácskára vésett, egymáshoz mindenben hasonló fölírás' egyikét előállítja, a' szidoni vagy esztrangelo íráshoz legközelítőbbnek mondván. (p. 177). Rec. e' hasonlítást kevesebbé találja helyesnek, mivel az esztrangelo egybekötött folyó írásmód, a' tábla' betűi ellenben mind magán állók; inkább is hasonlít e' tekintetből az úgy nevezett szasszanida íráshoz. Mintegy 25 betűt előtűntető két soru írás néhány jellemi rómaiakat ábrázolnak. Erről azonban más alkalommal többet.

XXVI. fejezet. *Mozdokba* utazásnál a' tátarok és kalmukok' kietlenei (*Steppe*); XXVII. fejezet. *Stavropolba* visszatérés; XXVIII. fejezet a' feketetenger melléki közakokról némi ismertetés előadvák. — Az orosz kormányhatalom' Ázsiában naponta terjedőbb hódítása reánk is nagy fontosságu. E' tekintetből megjegyzendő, hogy szerinte (p. 198) a' cserkesz nemzet 30,000 embert állíthat ki csatamezőre; és hogy az időtájon esküdtek hűséget a' czárnak a' *nogai-tatár*, *bezlemie*, *abaz*, *abazekh*, *karacsai*, *kis és nagy kabardai*, *Kuban* eredeténél lakó cserkesz, *dugur*, *kholiam*, *bizonghi*, *balkar* és *oruszpié* népségek.

XXIX, XXX. fejezet. *Stavropolból* *Tamanon* keresztül *Krimbe*, nevezetesen *Kercsen* által *Simperopolba* menetelével végződik a' könyv' I. része. —

Sok szép örömek' rózsáit szedheti olly utazó, ki szelid égaljban, bájoló vidéken, mivel 's fényes körökbe vegyülve haladhat ösvényén. Illy kedvező helyzet elég mértékben juttat B. nek 1829. septemb. 2től 1830. april. 11ig *Krimben* tartózkodása alatt, miről könyve' II. részében XXX—XXXIX. fejezet értesít. Festői tollának ügyességét, egész utazásán előmlő gyakorlott udvarias hangulatát eléggé kitűnteti itt is, midőn a' félsziget' déli részeiben *Simpheropol*, *Csefkaleh*, *Suma*, *Aluseta*, *Kucsuk-Lampad*, *Parthenitz*, *Urszuf*, *Nikita*, *Marszanda*, *Jalta*, *Orienda*, *Khoreisz*, *Alupka*, *Kucsuk-Kevi*, *Misalaki*, *Forosz*, *Laszpi*, *Kaito*, *Baidar*, *Karalesz*, *Bagcse-Szarai*, *Sebasztopol* stb. helyeket bekalandoztát, téliszállásra Theo-

dosiába vonultát, a' tatár népek' és lovak' ismertetését, ez utóbbi város' leírását, 's itt véletlenül történt halálos veszedelemmel küzdését, az orosz aristocratia' mindenhol kitünő vendégszeretetének magasztalását adja. — Feszült figyelemmel olvasárec. e' fejezeteket, vélvén a' kazar és kún nép' egykor e' föld' lakosinak régi emlékeiről, maradványiról valami nyomozást olvashatni; de hasztalan! — Minden „mi e' tárgyban előfordul, Jaltanáli (p. 255) azon száraz megjegyzésből áll, hogy ott hajdan kúnok laktak (les Komans ou Cumans). — Mi tág mezeje vala itt utazónknak történeti nyomozásokba bocsátkozni: vagy legalább hiteles adatokat 's világosításokat szerezni Turkolji Sámuel' 1725iki im ezen állítása fölött: „*Most is Krimben a' tatár kám' protectioja alatt hét magyar faluk vannak, a' mellyekben magyarul beszélnek. Én azon hét falukban voltam is*“.

(Sándor István, Sokféle. VII. Dar. Győr, 1801. 8r. 150. l.) ha e' dologról előismerettel bír! Rec. tökéletesen hiszi Krimben magyar helyeknek mainap nem léteztét; mégis örömet hallott volna mások' ebbeli meggyőzésére egy m. tudós utazó' szájából valamit. — Pallas a' tatároktól igen elütő népjajról tesz említést; vajjon nem találnók-e föl ezekben elnemzetlenedésre minden népeknél hajlandóbb feleink' tatárokká vált maradékaira?

Kaukazia' déli tartományit meglátogatandó, könyve' III. Rész. XL, XLI, XLII fejezet' tartalmánál fogva april. 11én Theodoziából Trebizondba hajózik, onnan karavannal Baiburton által Erzerumba megyen. Említésre méltó mit baiburti tanyájáról (p. 312) im ezekben följegyezze: „Une scène d'un autre genre m'attendait à notre entrée dans l'écurie. Une vingtaine de Turcs, jeunes et vieux, suivis d'une douzaine de gamins insolens, se présentèrent à l'écurie au moment où je m'établissais sur l'estrade destinée aux voyageurs et aux marchands de la caravane. Ces hommes s'adressèrent tous à la fois au conducteur de la caravane d'abord, et ensuite, se tournant vers moi, me demandèrent à grands cris si j'étais douchemen, ennemi. J'épargnai au conducteur le peine de leur répondre; je les priai de m'écouter, et profitant d'un moment de silence, je leur dis avec un ton d'assurance que j'étais Nemtze (c'est ainsi que les Turcs appellent en général les Autrichiens), et j'ajoutai, en les fixant tour à tour, que s'il y avait parmi eux quelqu'un sa-

chant lire, il pourrait voir dans mon *bnürdi* (feuille de route) signé par le pacha de Trébizonde, quej' étais réellement nemtze. Ces gens, d'abord emportés, se calmèrent tout-à-coup, formèrent un demi-cercle autour de moi et me tendirent la main les uns après les autres en signe d'amitié; mais leur affection pour moi fut bien plus manifeste lorsqu' ils apprirent, dans le cours de notre conversation, que j'étais Magyar de nation. Eh! Magyar, s'écrièrent-ils tous confusément, *pek eji, pek eji* (bravo, fort-bieu!) Vous êtes Magyar, disaient-ils, vous demeurez là tout près de Belgrad, n'est-ce pas? Dès ce moment je me trouvai sous leur sauvegarde, d'autant plus qu'ils se félicitaient de ce que le Padishah-nemtze est un ami si ancien et si constant de leur sultan“.

XLIII, XLIV, XLV. fejezet. Erzerumból az Araxes vagy Kurvizén által kelve Karszon, Gumrin, Ghergeren, Kodin keresztül mindig lovagolva végre maj. 28. Tifliszbe, Georgia' fővárosába jut, nem kis veszedelemtől menekedve Khorasszan és Mesenbert közti rohanó patak' megláboltánál.

XLVI. fejezet. Tiflisz, bazarja' és a' georgiaiak iratnak le. (Folytattatik).

Jerney János.

Visszaigazítások.

V.

Orosz bajok.

Érdemei és tehetségéhez képest ügyekezvén méltatni Balásfalvi Orosz József urat, a' pesti Társalkodó' ez évi 5. számában úgy nyilatkozám: hogy ő gróf Teleki Józsefhez irt válaszában olly sok észnek — leleményes észnek! — adá jeleit, hogy ha tovább is illy szépen haladand, reményünk lehet a' circuli quadratura' feltalálását is tőle nyerhetni. Ezen dicséret a' drágálatos úrnak nem tett, elménczkedésnek vette, és Hirnöke' 7. számában ügyekszik azt magáról elhárítani, melly czélra azt gondolta ki legsikeresebb eszköznek, ha engem mint opera-ellenseget és legszegényebb historicust Magyarországbán mutatand be Hirnöke' olvasóinak. Bizonyítási módja ama' régi, harmad fél év óta ismeretes, mellynek ő volt feltalálója, Csató Pal pedig tökéletesbítője a' maga famosus szemléjében; mi szerint védokok nélkül, csupán állitolog vagy tagadolog, vagy pedig koholt adatok, 's hamisított idézetekkel mutogattnak fül-nem-hallott, szem-nem-látott képtelenségek. A' Hirnök' urainak t. i. — kiké a' hatalom és dicsőség — nem az látszik komoly czéljuk lenni, hogy valamit bebizonyítván, az igazat, a' valót napfényre segítsék, hanem az, hogy némelly a' Hirnök' szerkesztői hivatalában fekete könyvbe jegyzett nevek ellen for-

dítsák a' közvéleményt*). Ezen szép szándékú urak keveset törődnek vele gyakorta, hogyan leszen védhető a' mit állítanak, igazolható a' mit koholtak, és ez idő' bírószeke előtt: replicázni a' legigazabb ügy ellen is, és valószínűség' szöfelhőibe burkolni a' mesét, lehet egy kis szemleirői fürge észszel, 's ha néhány könnyen hívót, 's mélyebben vizsgálódní restet, csak kis időre is elámíthattak 's a' pört, mint afféle rosz ügyek' védői, bármi frivolitásokkal is, pár nappal tovább húzhatták, nyereség van belőle; ez alatt újabb és újabb „factumokat“ lehet költeni és a' vitát más mezőre vinni, hogy a' csepetaté megöröküljön és a' fekete könyvbe jegyzett nevek színet nélkül közönség előtt forogjanak és szünet nélkül egy sereg rágalom' kíséreteben.

Orosz úr igen téved, ha azt hiszi, hogy a' circuli quadratura elménczkedés akart lenni. Nem levén olly elméncz mint O. úr, ovakodni szoktam az elménczkedéstől 's helyette inkább egyenes igazságokat iparkodom mondani. A' circuli quadratura is ez akart lenni, 's úgy hiszem lett is. — A' gróf Teleki Józsefhez írt válaszban t. i. én O. úrnak néhány ritka és igen eredeti fölfedezéseit vettem észre; például:

„*Hogy nemzetünk' törvénykönyve nem egyéb történeti adatoknál.*“ A' millyen új olly meglepő fölfedezés! mert csakugyan vannak nemzetek, kiknek törvénykönyve nem történeti adatok, hanem fonóban készült mesék, kivált ha ezen nemzetek alkotmányával is bírva befolyanak a' törvényhozásba!

Továbbá: hogy a' Zsebszótárnál más nem *academicus* előbb jóval tökélyesbet adott“. Kie' két szótart összehasonlitaná, lehetetlen lesz nem látnia, hogy magyarázat' tekintetében a' Zsebszótár nem áll a' Fogarasié mögött, 's azért mert a' Zsebszótár' készítői a' Fogarasiénak magyar-német részlet már használhatták és használták is. Miben állhat tehát O. úr szerint Fogarasiénak jóval tökélyesbsége ama' felett? Nem egyebben, mint hogy sokkal kevesebb szót foglal magában! 's ebben áll O. úr' találmányának eredetisége. A' rövidség t. i. becses porteka, kivált szótárban! Azért kik szótart irtok jövődében, hogy Orosz' magas kegyeit megnyerjétek, ügyekeztek azt minél kevesebb szóval ellátni. Ez olly észrevétele O. úrnak: melyre „*Auch gut*“-ot mondana Saphir álmekodásra méltó eredetiséggel, és O. úr meglepő találekonyssággal vizshangozná utána.

*) Csató egyik szemléjében nem áttallá kivallani; hogy ő az Athenaeumnak ártani akar a' közvéleményben. De nem csak nem ártott, hanem tetelesen használt, mert legdühösebb zajgásai alatt az Athenaeum 300al nyert több előfizetót, mint a' menyit előbb számlált. A' becsületes magyar olvasó t. i. azt gondolá magában: mit ollyan ember, mint Csató, hétről hétre és *ex professo* gyaláz, az nem lehet rosz, és előfizetett. Az általa pedig annyi erőködéssel magasztalt Kunoss' „Természete“ előfizetők' nem létében elakadt. Jelenleg is azon lapok iránt van legkevesebb részvét, melyeket a' szemle leginkább magasztal. Világos adat arra, mennyi hitelök van a' szemlei beszédeknek, 's megérjük még az időt, midőn többen is mint Nagy Ignác, megkíméltetni kérik magokat a' Hírnök' dicséreteitől, 's ohajtani fogják hogy általa roszaltassanak.

Végre: „*Az academia' eddigi főnn állásából a' nyereség nem egyéb, mint a' szépliteratúrának drámákkal 's versekkel gyarapódása... versekkel, melyeket a' költő ön maga túl él, de megjutalmaztatni mégis erőködik.*“ Gyönyörű gondolat, 's a' milly gyönyörű olly igaz is! mert mióta a' tudós társaság fenn áll, nem tett egyebet mint verseket iratott és nyomtatott saját költségén! Így vette meg és adta ki az academia' pénzén Trattner-Károlyi Vörösmarty' verseit; így Toth Lőrincz és Kunoss 's mások 's így végtére Bajza — ha ismeri őt O. úr — a' magok verseit. Ennyi verssel gyarapodott a' magyar szépliteratura az academia' költségén! —

Illy nevezetes fölfedezéseit szemlélvén O. úrnak, nem méltán kecsgetethetém-e magamat, hogy illy találekony elme, a' quadraturának is feltalálója leszen. O. úr nekem ellenségem, de hiába! a' mi igaz csak igaz, kénytelen vagyok benne elismerni ezen találekony tehetséget, és most már még inkább, mint előbb, mert midőn azt mutogatja, hogy én opera-ellenség vagyok, meg fenyesebb bizonyságait adja találmányos elméjének. Szózatomban t. i. olly fölfedezéseket tesz, melyek felől sejtésem sem volt és nem tudom, mit bámuljak inkább O. úrban, észrevételei' eredetiségét-e vagy igazságát? Lássuk.

Azt hiszi O. úr, hogy én mostani szinigazgató Nyáry Pál' Szózatom elleni felszólalásától leginkább látszatot tartani. Valljon mi alapja van ezen állításnak? Semmi más nem lehet, mint hogy én Nyáry Pál' iratáról előlegesen azt mondan, hogy *hihetőleg tanulságosabb leend* az eddigi e' tárgyban megjelent iratoknál. Ezt azért mondhattam, mert Nyáry Pál' adatokkal léphet ott fel, hol Orosz és társai csak sikeretlen okoskodásokat nyujthatnak. 'S ime, ha valaki valamit tanulságosnak hisz, ez elegetendő ok O. úrnak arra, hogy az a' valaki azon tanulságosnak hitt valamitől egyszerűs mind féljen is! Valóban igen orosz-következtetés, hogy attól a' mi tanulságos feljünk! És aztán én tartok valakitől! 's most, miután szózatom rég megjelent 's megmutatám, hogy ha okom volna valamitől vagy valakitől tartani, csendességben is maradhaték. Orosz úr szerint talán az félénk ki kilép a' sikra és fegyvereit megmutatja 's az bátor, ki semmi dologba bele nem szól, hanem otthon kályha mögött húzza meg magát és szabályját ágy alá rejtí. Nem levén szokásom semmi dologba vitatkozólag szólni, mint a' mit igaznak hiszek, bizonyossá tehetem O. urat, hogy öntudatom, ha félénk természetű volnék is, felbátoritana.

„Csodálkozík továbbá O. úr, hogy én, ki szózatomban eleve hirdtettem, hogyha nem lesznek kedvesek, miket mondok, nem utközöm meg benne... nekem igen mindegy opera-ellenségnek tartatom-e, vagy opera-barátnak... tessenek bár szavaim, vagy ne stb.,... most egyszerre — u. m. O. úr — annyira felhevülök 's olly mohón kapok minden szavamon, mely ennek ellenkezőjét mutathatná, hogy azoknak mindegyikénél felkiáltok: opera, opera!... mi nagyon hasonlít a' vízbe fulladókna! mindenhez kapkodásához.“ — Orosz úrnak szemei alig ha nem gyengék, a' mi igen természetes volna olly férfinál, ki tíz sőt több év óta fáradoz éhezve és szomjúhozva a' haza'

boldogságát, ki hétről hétre olly remek criticákkal gyarapítja a' szegény magyar literatúrát mint a' hírnöki szemlék; illy férfiú kénytelen nappalait éjekkel pótolni és szeméit gyertyazással pusztítani. De kár 's az igazságra nevezé örök veszteség, hogy O. úr szemüveget nem használ 's annak segédével nem vizsgálja a' tárgyakat. Csupán szemgyengeségnek kell tulajdonítani, O. úr' gyakori tévedéseit, mert hogy olly elme tévedhessen, azt csak gondolni is káromkodás volna. Szemüveg' segédével O. úr minden bizenynyal észrevette volna (bár mi melyeséges dolog is az!), hogy az én Vándorihoz intézett felkiáltásain nem felhevülésből erednek, hanem azon ártatlan szándékból, mi szerint igen meg akarom értenni Vándorival, hogy a' Szózat a' magyar színházról nem akarja kiküszöbölni az operát. Valljon O. úr nem kiált-e maga is, ha szavait félre értik, és ollyat fognak rá, mit nem monda. Nagyon szép volna olly szabadelmű férfiútól mint O. úr, ha nem gáncsolná másban mit maga is épen úgy tesz. — Hogy mohón kapnek minden szavamon, mi az opera-ellenség' vádjának ellenkezőjét mutathatná, ezt valóban nem tudom, miből vette észre O. úr. A' betükből nehezen, mert azok nem szökdécselnek, nem kapkodnak semmi után, sem arczvonásukat nem változtatják, ha csak káprázó szemekkel nem nézzük őket; engem pedig magamat, midőn czafoló betűimet irtam, nem láthatott Orosz úr; mert az csak mégis gonosz egy szem volna, mely Pozsonyból Pestre látna írószobáimig. Csodálnom kell egyébiránt O. úr' esztét, hogy fenn akad azon, ha én a' Szózat' szavait idézem. Ugyan tanítson meg engem, mivel lehetne czélszerűbben és természetesen megczafolni, hogy a' Szózat az operát kiküszöbölni akarja, mint egyenesen a' Szózatból idézett szavakkal, mellyek homlokegyenest ellenkezőt mutatnak? Az ember néha a' bölcsesség' gözétől azt sem veszi észre mi orra előtt van! — Alkalmas szemüveggel észrevette volna O. úr azt is a' Vándorihoz intézett felvilágosításból, hogy nekem nem az fontos, opera-barát-nak tartatom-e vagy ellenségnek, hanem az, hogy ha valaki méltónak tartja arczomat festeni, hiven fesse. Valamint szebb nem akarok lenni mint vagyok, úgy rútabb sem 's nem hiúságból, hanem azért, mert a' hazugságnak szóban és tettben, épen úgy mint képmásnak, gyűlölője vagyok. Nem azért nem engedem magam opera-ellenségnek festetni, mivel az szégyen, szerencsétlenség, vagy talán nekem ártalmas lehetne, hanem azért, mert a' kép hazug másolat. Ha valaki egy magas, szőke, karcsú ficzkót festvén, a' kép alá Balásfalvi Orosz József nevet írna, nem fogná-e Orosz úr megmondani, hogy a' kép nem hű, hogy a' festő vagy ügyetlen, vagy készakarva hamisít 's ezt nem mondáná O. úr azért, mintha magos, szőke, karcsú légnének lenni szégyen vagy szerencsétlenség, vagy ártalmas volna, hanem azért mert a' kép nem O. urat ábrázolná.

Szerencsésen megmagyarázván e' nagy mélységű dolgot, által térhetek azokra, mikkel O. úr meg akarja mutatni, hogy én csakugyan opera-ellenség vagyok és az operát a' magyar színházról ki akarom küszöbölni.

Vándori volt az első 's mind addig egyetlen,

ki ezen opera-kiküszöbölést szóba hozá. Én neki feleltem, idézve a' Szózatból helyeket, mellyek homlokegyenest ellenkezőt bizonyítanak 's egyszersmind felszólítva őt, mutasson az általam idézettekkel ellenkezőket. Vándori mind mai napig egész szerénységgel hallgata, hanem O. úr lépett fel helyette—mint deus ex machina—mintha Vándorinak szüksége volna prókátorkodására! O. úr lépett fel, kinek az egész dologhoz semmi köze. Akarja ugyan ő igazolni ezen avatkozását, mondván, hogy én az ő lapjaiban neveztettem opera-ellenségnek. Igaz, hogy azon circuli quadratura, miszerint opera-ellenségnek mondatik az, ki a' magyar színházhoz operát ajánl, legelőször is az O. úr' lapjaiban állított, de ki által? O. úr által nem, ha csak a' Csátó és Széplaky nevek alatt is nem O. úr' lelke kísért? O. úr maga is megvallá, hogy ez ügyben semmi részt nem vett. Ezt satellesei állíták, 's egyik nevezetesen az, ki mind a' mellett, hogy fogadást tőn, a' Hírnököt ott nem hagyni míg kezeit bírja, most még is ép-kéz láb eltavozott. 'S illy vitéznek állításait akarná-e Orosz úr' igazolni? Hígye, kinek tetszik, de én nem hiszem. O. úr igen jól tudja, hogy maga nevezetes factumait sem volt mindig képes igazolni, midőn kellett volna, nem hogy még másokat akarná.

Saját szavaimnak én levén legjobb magyarázója, elég volna e' sok alap nélküli csevegésekre csak ennyit mondanom: Én a' magyar színházban színművek, operák és balletek' adatását egyszersmind ohajtok, de nem ohajtom, hogy opera miatt elhanyagoljuk, vagy egészen hátra toljuk a' színművészetet, mert evelle egyszersmind nemzeti czélokot köthetünk össze, amavval nem. — Ki e' világos szavakat nem érti, az vagy tompa eszű, vagy hitvány szökhős, 's csak azért beszél, hogy czivakodói ügyességét fitogtassa. De erre O. ur még egy bujdosdi ajtot találhatna, mondván, hogy ha most így gondolkodom is, midőn a' Szózatot irtam, más véleményben valék. Meg kell tehát vizsgálnunk, mit fedezett fel O. úr' találékony elmeje a' Szózatban.

I. „Azért itt ismételtem, hogy az opera a' pesti magyar színháznál, miként most rendezve van, nem tesz hasznót, hanem ezerekrő menő kárt”. — E' szavakat idézi O. úr a' Szózatból: ezek neki annyit tesznek, hogy az operát ki kell küszöbölni és ezek adat annak bizonyítására, hogy én opera-ellenség vagyok! Vagy igaz azon állítás, hogy az opera kárt tesz a' magyar színháznál, vagy nem. Ha igaz, nem csak az fogja kimondani, ki opera-ellenség, hanem az is, ki opera-barát ha az egész színtügyet szereti. Ehhez nem szükség ellenségnek lenni, hanem csak igazmondónak. Van kedves, van keserű igazság, de az valósággal a' legnagyobb demoralisatio' jele volna, ha keserű vagy kedvetlen igazságot csak ellenség volna képes kimondani. Az én logicám szerint nem az az ellenség, ki hibát és kárt vevén észre — jól-e rosúl-e, más kérdés? — ezt ki is mondja és rá figyelmezteti kiket illet, hanem az, ki hallgat és talán ravaszul nézi a' dolgok' káros folyamatát. — De lehet a' másik eset is, hogy állításom nem igaz, hogy az opera nem kárt, hanem ezerekre menő hasznót teszen. Ez esetben mit kell következtetni józanul és bona fide rám nézve? Legközvetleneb-

ből azt, hogy számításomban tévedtem. Az ellenséges indulat' megmutatására egy pusztá számítás — mellyhez tévedés férhet — még magában nem elégséges ok. Ki például azt mondaná, hogy Orosz úrnak a' Hirnök, mint most rendezve van, nem tesz hasznót, hanem ezerekre menő kárt, az mondana bár igazat vagy ne, semmi esetre sem nézethetnék józanul csupán e' mondatért Hirnök' ellenségének. Egy kissé kevesebb kajánkodással kell a' dolgokat megfontolnunk, mindjárt tisztán fogjuk egymást érteni. — De végtére én nem is általánosan mondom, hogy az opera kárt tesz, hanem csak föltételesen: *miként most rendezve van*, miből önkényt következik, hogy észrevételem nem is az opera, hanem annak mostani elrendezése ellen van téve. Mit akar tehát Orosz úr ezen szavak' idézetével? Nem fogja-e első tekintettel minden józan átlátni, hogy itt nagyon erőszakosan van a' circulusban a' quadratura megtalálva, ámbár megtalálva csakugyan van, mert O. úrnak az opera' elrendezése (igazgatása) és az opera maga, egyet tesznek, mi kész képtelenség.

II. „A' mélyebben látó 's jövődöre kinéző házafinak nem lehet a' magyar színpadi opera' gyarapodásán tiszta öröme“. Ezt idezi továbbá O. úr a' Szózatból. 'S miért nem lehet? az a' szokott hamisító modorban — igen óvatosan! — a' Szózatban maradt és nem ment át a' hírnöki szemlébe, mert gyengítette volna a' költött vádat, pedig mikor O. úr vádol, annak igaznak kell lenni minden áron. Mondjuk el hiven, mit a' szózat monda: „*Nem lehet a' m. színpadi opera' gyarapodásán és az említett énekesnő törekedésein a' jövődöre kinéző házafinak tiszta öröme, mert ez opera és énekesnő azok, mik a' mostani igazgatás' pártolását oly mértéken túl megnyerték's a' közönség' kedvezéseit, tapsait egészen magokhoz ragadták, hogy jelenleg a' színeszet a' szó' legsajátabb értelmében háttérbe van tolva*“. Mi ellen vannak ezen szavak intézve? világosan és felreérthetetlenül azok ellen, kik az operát a' színművek felett pártolják 's eszközévé teszik a' színművek' elnyomásának. Nem az opera ártalmas a' színműveknek; nem az rosszaltatik itt, hogy opera van a' magyar színháznál; az opera magában elég ártatlan dolog, de ártalmas, mint kés gyermek' kezében, ha túlságosan és a' nála mind szükségesebb, mind hasznosabb színművészet felett pártoltatik. Értse meg jól O. úr ez álmélkodásra méltó dolgot!

Bajza.

(Vége következik).

Magyar tudós társaság.

— Az 1837ben hirdetett philosophiai jutalomkérdésre érkezett hat pályáirát közül a' harmadik helyre dícsérettel méltatott munka, mellynek jelmondata: „Tout l'univers subsiste à l'ombre de sa

main“, szerzőjének *Hrabowszky Dávid* valljamagát. Pesten, februarius' 15. 1840.

D. Schedel F., titoknok.

Gömöri jutalomtétel.

— A' ns Gömör vmegyé' rendei által közzétett, gróf Andrássy György főispáni helytartó úr által jutalmakkal összekötött két rendbeli kérdésre, a' Duna' eddigi áradásai' története és okairól, 's Budapestnek a' Duna' árjai ellen biztosíthatásáról, a' pályamunkák' beküldetésének határnapja martius' 1., a' meddig azokat tisztán írva, lapozva, jeligével, 's arra vonatkozva a' szerző nevét rejtő pecsétés levéllel együtt alulírt fogadja el. Pesten, febr. 18. 1840.

D. Schedel Ferencz.

m. acad. titoknok

(Belső város, kigyó-utca, 403. sz. 1. em.)

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel megjelent: *Tudománytár*, közre bocsátja a' magyar tudós társaság. Az értekező rész' szerkesztője Luczenbacher János, a' literaturaié Balogh Pál. Első, vagyis januáriusi füzet' tartalma: 1. Municipális igazgatás a' római birodalomban, Guizot után Szalay László, folytatás. 2. A' vegy aránytan, Irinyi Józseftől. 3. Görögország' történeteinek philosophiája, Hegel után Vajda Péter. 4. Sz. Márton' születése' helyéről, Podhradzky József. 5. Okleveles todalék. A' literaturai részt egy, a' cseh literaturát tárgyzó czikkely nyitja meg; a' mindig fontos Criticai Szemle ez uttal történettudomány, föld- 's népirati munkákat ismerteti. — Egy új évfolyam' kezdetén állván, figyelmestetjük olvasóinkat ezen, *valamennyi folyóirataink közt legtudományosb, legértelmesebb, érdekben leggazdagabb és külső ékességre is bármely külföldi folyóirattal bátran mérkőzhető időszaki munkára*, melly mind ezek mellett egyszersmind példátlan olcsóságu, mert tizenkét havi füzet' ára, különféle mellékletekkel, finom velinen, nem több 5 ft-nál ep., legfinomabb velinen 6 ft 30 kr ep. Postabér, mellyért az a' birodalom' bármely távol eső helyén kapható, egész évre 1 ft 36 krral drágább.

— Pesten Heckenast Gusztáv' költségein megjelent: *Weiland Jos. Em. Hilscher's Dichtungen*. Originale u. Übersetzungen stb Herausgeg. mit einem biographischen Vorworte von L. A. Frankl. mit d. Portraite d. Dichters. 8r. 346 lap. füzve 2 ft 40 kr ep.

U. ott Beimel' bet. és költségén: *Moderne Liebe*. Roman von Julian Chowwitz. 12r. 263 l. füzve 1 ft 30 kr. ep.

Igazítások. A' 6. szám 89. szeptén 49. sorb. „Keres“ olv. *Kercs* — 97. szel. 9. soráb. „helyi lakosok“ olv. *hegyi lakosok*. — 105. szel. 2. sorb. „nemes“ olv. *német*.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forint. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY. szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Ma t us' 3. 1840.

9. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Philosophia. Szontagh' Propylaeumai a' magyar philosophiához (*Vecsei József*). — Utazás. Besse' utja a' Kaukaz' hegyén stb. Vége (*Jerney János*). — Visszaigazítások. Orosz bajok Folytatás (*Bajza*). — Magyar tudós társaság. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Philosophia.

Propylaeumok a' magyar philosophiához.
Irtá Szontagh Gusztáv. stb.

(Folytatás).

A' philosophiai rendszereket, minthogy összes munkásságunk elméleti 's gyakorlati: elméletiekre 's gyakorlatiakra osztja. Amazok az ismeret' és igazság' okait 's törvényeit magyarázzák; ezek cselekedeteinknek a' jót 's boldogságot illető elveit határozzá meg, 's minthogy az ismeret' okait, vagy az ismeretek' tárgyaiba, vagy az ismeret-tehetségbe lehet helyezni: innen az elméleti rendszereket ismét tárgylagosokra és alanyiakra osztja.

Minthogy minden elméleti philosophia fő feladata a' tárgylagos igazság' megfejtése, az az olly elvek' felállítása, melyekből előterjesztéseinknek a' tárgyakkal összeegyeztetése önkényt következik: három álláspontot ad elő, melyekből igyekezzék a' szemlélődő ész ezen összeegyeztetést megmagyarázni; 's bebizonyítani. u. m.

1. A' külső és belső érzékek álláspontjai. Ezen állásponton a' szemlélődő ész három phi-

losophiai rendszert alkotta. 1) a' materialismust 2) a' spiritualismust 2) a' dualismust.

2. Az érzékiség' és ész' álláspontját. Innen indulva ismét három rendszert fejt ki. 1) A' naturalismust, 2) a' pantheismust, 3) a' theismust.

3. A' tárgyak' képzeleteinkhez viszonyát. Itt hasonlóképen három rendszert alakíta. 1) A' realismust, 2) az idealismust, 3) az azonság' rendszert.

1. A' materialismust illetőleg, igen helyesen mondja: mivel eszünk' előleges törvénye szerint, minden okozathoz okot, minden tulajdonsághoz állományt gondolni kénytelenítetünk; a' kívülről észrevett tüneményeket is okok- 's állományoknak tulajdonítjuk, és pedig olly természetűeknek, mint a' tünemények magok: a' természet' térben és időben jelenkező tüneményei' okát 's állományát térben és időben létezőnek gondoljuk 's anyagnak nevezük; belső életünk' gondolkodási, érzeményszerű és akaratheli téren kívül mutatkozó tüneményei' okát 's állományát pedig téretlennek képzeljük, azaz a' testek' tulajdonságaival: szélesség-, hosszúság-, nehézséggel stb nem bírónak, 's azt szellemnek nevezük. Ha tehát a'

materialismus a' szellem' valóságát tagadja, ön maga elveit dönti fel; az öntudat', az érzékek' az analogia' hitelességét megvetve, szóval azon bizonyítványokat, melyeken saját állításai alapulnak (l. 73—4). Jól mondja: ha a' naturalismus gyakorlati tekintetben érzéki célunkat állítja egyedülnek lenni, 's az ész' és lelki-ösmeret' parancsait 's azoknak kötelezéseit tagadja: e' tekintetben is önmagát czáfolja meg; mert ezen kötelezések szintűgy öntudatunk által bizonyosak, mint az érzékiség' törvényei és céljai. 'S innen nyilvános, mikép a' materialismus' elméleti és gyakorlati alaptételei, lélektani hiányos egyoldalú adatokon alapulván, önmagukat semmisítik meg (l. 75.) Megmutatja mikép a' materialismus' ezen állítása: hogy a' szellemi', szabadság', erény', isten'. öröklét' eszméi pusztá üres koholmányok, pszichologiai tudatlanságon alapul. Megmutatja, hogy ezen eszmék nem történetes, hanem egyedül eredeti 's szükséges okból, szóval az észből származhatnak, — hogy a' materialismus' elve szerint azok kik magokat az igazságért, emberiségért feláldozták, az emberek' legnagyobbjai: *Socrates, Leonidas, Zrínyi* stb. örült, bűnös ábrándozók voltak: — hogy csupa tulságos jólét utáni sovargásból ölék meg magokat, 's a' szertelen önszeretetet volt éltök' gyilkolása. (l. 84). — Előadja a' materialismus' történetét; 's miben különbözik a' hajdani görög, 's újabb angol, 's francia materialismus egymástól. „Amaz“ — mond — „egy alacsony műveltségi foknak egyoldalú 's hiányos, de ép születménye volt; a' philosophiai ész első lépéssel le nem rázhatta az érzékiség' bilincseit, 's el vala még fogódva alacson ismereti foka' tulajdon módjában, minél fogva materialismusa *cosmologica* tulajdonságú: az újabb francia *psychologiai* természetű, 's a' korszellemnek érzékiségben 's önzésben való elmerüléséből keletkezett“. (l. 87.).

2. A' *spiritualismus*' alaptalanságát nyilvánossá teszi: a' materialismus' bökkenője — mond — a' szellem' téretlen, gondolat- 's akaratbeli tünetményei. Ezeket térben jelenkező anyagból nem magyarázhatja. Úgy viszont a' spiritualismus az anyagnak térben mutatkozó jeleneteit téretlen szellemből le nem hozhatja. 'S ha a' materialismus ezen kérdésünkre: hogyan eredhet a' holthból, szükségeshől, észnélküliből az élő, szabad, és eszes? felelettel adós marad; úgy a' spiritualismus viszont nem

képes megmutatni: hogyan testesülhet meg a' szellem. (l. 91.).

3. A' *dualismus*' alaposságát kimutatja. Az anyag és szellem — mond — egyenlő bizonyossággal bír, 's bár lényegöket nem ismerhetjük is meg, de létök 's valóságok az öntudat' ellenmondhatlan tanuságán alapszik, 's így csak azon philosophiát lehet jónak 's igaznak tartanunk, melly a' mindenség' ezen két alapelvét elismeri 's embert és világot, azoknak okait, törvényeit és céljait, azokból magyarázza. — A' materialismus — mond — feldönt minden erkölcsi törvényeket, és célokat, minden vallási eszméket; a' spiritualismus minden érzékiet: a' dualismus, mindkettő egyoldalúságát kikerülván, egyesült érzéki és erkölcsi természetünk' törvényeit és céljait elismeri, 's a' vallás' eszméit is helyben hagyván, okra, törvényre 's célra nézve embert és világot öntermészetünkkel egyezőleg magyaráz (l. 92—3).

4. A' *naturalismus*ról mondja szerző, hogy lényegileg a' materialismussal egy. Elve hasonlólág az álempirismus' félszeg állítása: csak az való, igaz és bizonyos, a' mi érzékeink' tanuságán alapul; minden érzékfeletti, erkölcsi 's vallási fogalmak üres képzelmenyek. Gyakorlati tekintetben tanítmánya csupa eudemonismus. (l. 95). (*Folytatása következik*).

Vecsei József.

Utazás.

Voyage en Crimée, au Caucase, en Géorgie en Arménie, en Asie-mineure et a Constantinople, en 1829 et 1830; pour servir à l'Histoire de Hongrie. Ouvrage orné de cinq planches lithographiées. Par Jean-Charles de Besse.

(Vége).

XLVII. fejezet (p. 339—349) a' fő tárgynak van szentelve. Tifliszben levő némi avar és leszghi főnökök bizonyossá tévék utazónkat, hogy feleik igen jól ismerik a' Kaukaz' magasain lakó magyarokat, 's hogy nálók közönséges néphagyomány, miként egykor azok uralkodának a' kaspiumi- és fekete tengerközti tartományokon. E' két népségnek külseje és jelleme különböző a' kaukazi magyarokétól: bizodalmatlanok, épen nem közlekedők; arcuk vad, termetök kellemetlen. Mondja továbbá (p. 340) „Tous les renseignemens que j'ai recueillis à Tiflis, à mon passage à Gori et à Koutaïs, prouvent évidemment que le nom des Ma-

gyars est très connu parmi les habitans même de la partie meridionale du Cavcase, comme il l'est parmi les Georgiens, les Cosaques du Don et de la mer Noire. Un Armenien très instruit, à qui j'étais recommandé par son correspondant à Trébizonde, me promit de me communiquer un vieux manuscrit écrit en langue armenienne, où il est expressément parlé de la domination des Magyars au-delà du Cavcase. Cet honnête Armenien se réjouissait beaucoup de voir un descendant de cette nation, et se faisait un plaisir particulier, disait-il, de me donner des éclaircissemens sur mes ancêtres. Malheureusement il avait laissé le dit manuscrit à Trébizonde, où il demeure ordinairement; mais il m'assura qu'à son prochain retour dans cette ville, il en ferait traduire en ture les articles relatifs aux Magyars, et que, suivant mon désir, il en remettrait une copie au chevalier Guerzi, consul de Sardaigne à Trébizonde, lequel à son tour, m'avait promis de me l'envoyer à Bude par l'intermédiaire de l'internonce d'Autriche à Constantinople. Je dois bien regretter l'absence de ce manuscrit, dont je n'ai plus entendu parler et qui aurait pu servir d'une pièce de plus à l'appui de mes précédens renseignemens: je ne sais à qui en attribuer la faute. „Vagy csak egyedül ezen, állítólag magyar történetekről is szóló örmény régi kézirat' megszerzése által gazdagon megjutalmaztatott volna utazónk' fáradsága, 's örök hirt aratandó történettudományunk' literatúrájában. Kétségkívül több haszon fogott vala hárulni historiánkra annak megismertetése, mint ez utazás' kiadásával. — Fönmaradt vigasztalásunkkul e' régiségnek, ha csakugyan létezik, még valahányszor jövelele iránti remény az örményös literatúra'naponként előbbrehaladtával. — Ezek után a' Derbend-Nahmét ajánlja történetünk' vizsgálóinak, némelly töredékeit fülhözván; aztán a' finn-lapp vérségnek mond elenne. Eszméjét támogató, néhány m. nevet említ, p. o. Kaspium tenger mellett *Migar-Csiga* falut, *Rudas-sár* folyót, *Szeder* falut, *Tartai* hegyfokot, *Sára* szigetet; mikhez kapcsolja a' törökök' *Madzsar-burunját*. Végre (p. 345) általmegyen a' skót nemzetségi nevek' magyarosságra, onnan Indosztánba, Abisziniába, isten tudja hova nem, m. hely- 's nemzetségi hasonhangu neveket keresendő.

XLVIII. fejezet. Tifliszbe rövid mulatását, Georgia' szerte ismert szépségű nőiről köz-

lőtszózatát, *XLIX. L és LI. fejezetben* imeretiai és mingreliai ábrándos utja Gorin, Szuramon és Kotaiszon által, 's a' tartomány' buja termékenységeinek festői leírása követi.

LII. fejezet a' hajdani Cholchisról elmélkedik 's Imeretia' Kotaisz nevű Rion vagy Phasis melletti fővárosáról beszél, aztán (p. 376, 377) a' Georgia'ban Tiflisz körül fekvő Neu-Tiflisz, Alexanderdorf, Mariafeld, Petersdorf, Elisabeththal, Katharinfeld, Armenfeld 's Helenendorf nyolcz sváb gyarmatokat ismertet meg.

LIII. fejezet a' főntebb is érdekelt cserkesz nemzetről, melyet szerinte im ezen tíz köztársaságok vagy nemzetségek alakítanak, u. m. *notkaicsek, sapsukok, abacsaikok, pszedukok, ubighok, hatiskaik, kembuik, abazek, bezlemiek* (kik magokat magyar ivadékoknak vallják), és *kubertak*, bő ismertetést ad (p. 380—393), hozzá függesztvén (p. 594—598) 285re menő cserkesz' szólajstromot, melyben *pha* = fa, egyetlen magyarra találunk.

LIV. fejezet. Kotaiszt jun. 6. elhagyja, 7. Redut-kaleh fekete tenger parti városba ér; 8. hajóra ülven, az orosz földtől bucsut veszen. Athinosznál kiszállva, Musztafa beyel, fiatal korában Belgrádban tartzkodottal találkozik; végre Trebizondba eljut, és jun. 19. nápolyi hajóra száll, csak 13 nap múlva köszönt be a' töle harmadszor látott Konstantinápolyba.

LV—LVII. fejezet. Ott tartózkodása alatt különös gondot fordít utazónk az általa annyiszor magasztalt, de soha nem használhatott *Derbend-nahme'* megszerzésére; mindazáltal egy példány sem létezvén a' bazarban, nemzetünknek vele nem kedveskedheték. — Dícséretes B. szándéka; de figyelmezteti ezennel rec. hogy az eredetiek arabul írott és Mahamed-Avahi-Akasi által törökre fordított *Derbend-nahme*, vagy derbendi historia távol sem olly régi, olly becses és hiteles kufő, mint B. gondolja. Németország' tudósai eléggé ismerik, használá is Reinegosen 's egyebeken kívül Ritter Kár. Ázsia' leírásában; sőt találhatik török-tatár példánya a' göttingai könyvtárban, honnan könnyebb szerrel lemásoltathatnának a' magyar (kazar) dolgokat illető helyei. Sztambul' leírását *LVIII. fejezetben* a' beutazott helyek' távolságok' és orosz mértékek' jegyzéke követi.

LIX, LX. fejezet. A' közép tengeren jul. 30. Triesztbe, onnan sept. 2. Bécsbe utazván, a' monarchia' határába léptével illy panaszra fakad: „Depuis mon absence de mon pays j'avais

été, il est vrai, exposé à bien des privations, à bien des dangers; mais au moins je ne m'étais pas senti blessé en ce qui est le plus cuisant pour un cœur sensible, je veux dire par l'ingratitude. Dans les régions lointaines que j'ai parcourues, rien ne me froissait, je ne m'occupais que de l'objet de mes recherches; aucun désagrément de la part des étrangers, au contraire, partout je rencontrais l'hospitalité la plus franche et l'accueil le plus flatteur, le plus sincère. Ici....mais je m'arrête: je respecte ma patrie et la respecterai toujours, dans quel coin de la terre que le sort me jette; stb stb. (p. 454) Mi fájt utazónknak olly érzékenyül? találgatni nem akarjuk; szolgáljon mégis vigasztalásául ama' régi mondás: „senki sem próféta stb.

E' híven kijegyzett helylyel közel észreveleket is hordó czikkekből eléggé megismerve B. munkálódási. Rec. bezárólag két kérdésre kívánja szorítani ítéletét. 1) Elérte-e célját utazónk? 2) Nyert-e a' történettudomány kielégítő vagy legalább tetemes világosítást munkája által? — Ez egymásból folyó két pont-ra kénytelen tagadólag felelni: okát adván következőkben állításának.

A' régi és újabb, mind jelenkorig napfényt látott munkákból, nevezetesen D' Ohsson, (*Des peuples du Caucase et des pays au nord de la mer noire et Caspienne dans le dixième siècle, ou voyage d'Abou el Cassim. Paris, 1828, 8.*) Pallas, Reineggs, Klaproth, Potocky, Gamba, Eichwald, Dubois de Montpéroux, Koch stb. íratiból sokkal bővebb ismeretere jutánk a' kaukazi népeknek, hogysem egyik városból a' másikba vivő, gyakorta megjárta útvonalon gyorsan elhaladó utazónak bárminemű vizsgálódásai új fölfedezésekkel kecsegtethetnének. Az ottani hegyi népek és nyelvek általánosan már eléggé osztályozvák, megismertetvük, de részenkénti meghatározásaik hiányos, egyenként kikutatva távol sincsenek. Nem tudjuk még bizonyosan, melyik a' *dialectus*, melyik az *önálló nyelv*. Több vidéken elannyira különbözök a' lakosok egymástól, hogy egyik völgy' népe a' másik szomszéd völgy' lakójának nyelvét alig, vagy épen nem érti. Ezt összehangzólag bizonyítják a' figyelmes utazók. Magáról a' közelebről ismert, legalább nyelvekre nézve ismertnek vélt cserkesz nemzetről tapasztalásból ír 1837ben Koch a' jénai tudós: „A' hadmenet (orosz) az abazekhek ellen vala intézve.

Ezek (abedzekheknek mondják közönségesen) a' natokhadzsok, sabzugok és ubikhokkal együtt az oroszok 's általában a' keresztény vallás' legtüzesb ellenei. Ezen négy népség az eurpaiaktól még egészen ismeretlen részét lakja nyugoti Kaukazuinak, közvetlen a' fekete tengernél Kubantól Abkhazia' határáig (melly Európában hibásan Abazienak neveztetik); és pedig a' natokhadzsok közvetlen Kubannál, mintegy 60,000 lélekből, 's keletfelé a' sabzugok körülbelől 200,000 lélekből állnak, dél felé a' natokhadzsoktól a' fekete tengernél az ubikhokig elterjedvén. Ez utóbbiak Abkhazia' Gagri nevű végváráig terjedő földeket foglalják el, és 19,000 lélekből állnak. Az abazekhek végre a' sabzugoktól és ubikhektől keletfelé laknak és az itt kezdődő Kaukazu' fővonala által választatnak el amazoktól. A' sabzugok mellett van a' legszámo'sb és erősb (160,000 l. álló) cserkeszi népség, mely nevezet az oroszok által Terek folyamig terjedő minden muhammedan népekre ruháztatik. *Szokás és nyelv által különböznek egymástól, elannyira, hogy az orosz parancsnokok kénytelenítetnének minden népből tolmácsokat tartani.* „(Berghaus H. *Almanach für das J. 1839. Den Freunden der Erdkunde gewidmet. Stuttgart. 12 S. 72.*) Kétséget nem szenvedhet ennélfogva Rencz István' Kaukazu'son vándorlott hazánkfiának a' *tupisi szangok'* nyelvéről nyújtott tudósítása. (*Hasznos Mulats. 1829. II, 177. 's köv. l.*) — A' ki tehát azon sokféle népek' nyelvéről világosítást 's tökéletes ismeretet kivan szerezni, annak a' népek' keblébe mélyebben kell behatni, huzamos ideig köztök tartózkodni 's a' néptömeggel társalkodni. Illy kívánságnak B. meg nem felelt. — Távol sem követel rec. lehetlenséget; nem kívánja, hogy életveszély közt ellenséges indulatu népeknél vivandotta ki hona' dicsőségét utazónk: jól tudván, mi nehézségekkel van efféle merény egybekapcsolva; maga a' fin nyelv- és literatura' bajnoka, pétervári academicus Sjögren, legközelebbi időben nem munkálódhaték sikerrel az összet' s egyéb kaukazi nyelv' alaposb vizsgálatánál orosz hírek szerint; de épen ezen okból óhajtható vala B. nyomozó útjának jól kidolgozott utasítás vezérletinél meghatározott és körülírott vizsgálati pontokhoz szoríttatása; olyakhoz, mik a' Kaukazu'son m. történeti tekintetből fáradozónak egyedül célirányos és jó foganatu leendett volna; millyekre bizonytalau irányu 's reánk

nézve kevesebb érdekes dolgok' mellőztével minden erő- 's időbeli tehetség fordítandó fogott volna lenni; p. o. a' még nyelvök' dolgában nem eléggé ismert népfajok' fölkeresése stb. miről rec. már B. útra indultakor egy különös munkácskában röviden értekezett. (*Világosítás, Ázsiában a' Kaukázus hegyen lakó avarok és kinságiak' nyelvének magyartalansága iránt; a' Kaukázusi népek' rövid általnézésével. Szeged, 1829. 8. 25. l.*) — Illy nemü kalauzok 's előismeretekkel ellátva, ha a' m. eredetre nem is, bizonyára a' nyelvek' studiumára gazdagabb zsákmánynyal térendett vissza utazónk. Ismétli tehát rec. hogy szilárd előkészület' hiánya miatt lehetlen vala czélt érnie utazónknak, 's kielégíteni azon várakozást, melly hasonnemű vállalatokat kísérve kíséri.

Megrovandó, már ezeket tudva, utazónk' előértekezésében foglalt abbéli nyilatkozása, miként Guldenstaedt, Reineggs és Klaproth nem hatván Elbruzig, 's nem járván be annyi földet mint ő, és főleg csak a' természet törtérelével foglalkodván, — sokat hagyának magok után Kaukazia' megismertetésére. E' sok részben balnézetű állítást mellőzve, 's a' nevezett tudósok' tárgyalati érdemeikről hallgatva, csak azt jegyzi meg rec., hogy Klaproth' terjedelmes munkái olly classicitásuk Kaukázus' föld- nép- és nyelvismertetése' dolgában, minél jobbakkal eddig elő nem birunk; kinek azonban mély combinatioit, úgy a' többiekét is utazónk nemcsak föl nem fogá, de kevesebb látzik ismerni neveik' fölhozása' ellenére.

Ámbár nem talált rec. e' munkában olly adatokra, mik B. legelőbb elszámított 's nyomtatásban olvasható leveleiben már ne említettek volna: mégis úgy tekinti Kaukázus' több népeinek magyar származás iránti igényeiről nyomósan előterjesztett czikkeit, mint törtérelai alkotmányunk' nagyszerű épületére hasonvehető anyagot; azért nyereségnek méltán nézendőket. Emlékezzék már Reineggs és Klaproth Kaukazia' belsejében divatozó efféle néphagyományokról, de általános és annyi népeknél ápolt hiedelemről senki utazónkon kívül nem tőn bizonyítást; kár azonban, örökké kár, hogy e' népeknél őshagyomány' alapja 's oka fölött mélyebb fürkészésbe nem bocsátkozék; a' minek szerencsés kipuhatólása vezethetett volna csak kívánt eredményekre. A' helyenként megnevezett népfőnökök' vallomása, mint egyeseké, hiányos, egyoldalú, vagy hiu-

ságból tulságosított lehete; a' köznépi csoportok' száján szállongó, kunyhókban rejtőző hagyományok lehetnének biztosb tolmácsai az egyszerű igazságnak. — Magyarok' Kaukázus' vidékein laktáról történetkönyvek is tesznek némi bizonyítást: illetén állítás tehát magában nem új, 's nem meglepő; valamint ellentétben nem semmisíti meg az éjszak' fin ágazatu népeiveli rokonságot; sőt azok ellen sem harczol, kik a' byzancziumi írók' nyomán csak Lebediában szeretik legkorábban föllelni a' magyarokat. Ha szláv eredetű népek voltak 's laknak ma is éjszaken és az adriai tengernél: miért ne létezhettek volna különböző sőt egyazon időben éjszak és dél' tartományaiban, különböző nevezet, külön vált uralkodás alatt magyar nyelvű népek? — Tanuljuk azt is egyébiránt, mit már más utazóktól, de talán azoknak hitelt nem adva hallánk, hogy nyelvünk nem él az ottani megnevezett népfajoknál. —

Mindezekből azt is következteti rec. hogy a' magyarok' őshelyeinek 's maradványainak fölkeresésére egykor magát elszánó tudós utazó sokkal gazdagabb fölfedezéseket teend, ha azon tájakat veendi vizsgálata' tárgyául, hol a' magyarok' később időben is lakta történetileg bizonyos; hol még a' XIII. században is nyelvünket beszéllék; értvén a' Volga és Ural melléki vidékeket. — Rec. nem azon ábrándozók' sorába tartozik, kik nép és hely nevezeti magyaros hangzathból, alapos vizsgálódás nélkül, hegyen völgyön magyarokat elrejtve lenni gyanítgatnak; sőt tökéletesen hiszi nyelvünket beszélő népségnek a' két testvérhon, moldvai fejdelemség és Bukovina' határin kívül sehol az ég alatt nem léteztét; azonban mégis hasznosnak, sőt szükségesnek tartja a' nyomozó utazás tételt, igen igen sok, itt ki nem fejthető nézetekből; de illy vállalathoz sokoldalú előismeretek kívántatnak.

Végül, — miután utazónk' gr. Széchenyi István' nyilatkozása ellen emelt szózatát rec. eleinte szőnyegre hozá, helyen valónak tartja, — távol sem mintha a' nagy hazafinak szószólóra volna szüksége elvei' nyilvánításában, — hanem saját nézetinek illy tudományos, közérdekű vállalatok' elrendezésénél kifejtési, vélemény-nyilatkozási jogánál fogva. — Láng-rollobbant hazafiság, vagy nagy uri kegyelem, bármelly előismeret, huzamos elkészülés és érett meghányás nélkül hevenyében született patrioticus tervet pártolando, nyujthat ugyan

kény 's kedv szerint segédelmet tervezőnek: de olly hazafi, ki a' hon' anyagi és szellemi jólétének eszközzésére vagyonát soha el nem rejtve, csak biztos és hideg számolások után és hasznos siker' reményének fejében szokta önteni áldozatát: üdvet hoz a' közjóra, midőn erőit céltalanul nem szagratja. — — Más iránynyal nem eszközlelendett volna-e dicsőbb eredményt történettudományunkra annyi pénz, idő és fáradság? utazónk' igazságos elismerése tegyen róla őszinte vallomást, ha munkájának ezen, b. Hammer-Purgstalnál sokkal nyiltabb, szigorubb és kimerítőbb, de egyszersmind szerzőre megnyugtatóbb bírálata Franciaországban ismeretére jutand.

Jerney János.

Visszaigazítások.

V.

Orosz bajok.

(Folytatás).

III. „Ha nekünk a' magyar színházban csakugyan opera a' fő dolog, nem pedig színmű, akkor ezen színház nem érdemli, hogy felségelésére még most a' nemzet csak egy fillért is adjon“. — „És ha csak operáért járjuk a' házat, minden józan azt fogja kiáltani: Egy fillért se színházra, mert az nem mozdít elő nemzeti célokat, hanem csak vétkes külföldiskedés fészkevé vált; örültek' házat inkább mint opera-házat!“ — Ha ezen szavakat kikapjuk a' könyvből 's így egészen magokban vesszük, lehetne nekik azon értelmet adni, mintha én az opera iránt nem volnék jó indulattal: de ha idézünk, hiven kell idéznünk; nem kiszakasztva, hanem egybefüggőleg azokkal, mik a' mondatot tökéletesen magyarázzák. Itt az idézet megint nem történt bona fide: mert a' hozzá tartozó magyarázatok készakarva elhagyattak. Én nem mondtam azt, hogy opera általában nem érdemel országos pártoltatást. Igen is érdemel, mint művészet, következőleg a' lélek-művelődésnek egyik hatalmas eszköze: de előlegesen, mindenek, 's különösen a' szavaló művészet felett, teljességgel nem, még miveltebbj nemzeteknél sem, nálunk magyaroknál pedig, hol színházzal nemzeti célokat lehet és kell is összekötnünk, még kevésbé. Ha valaki meg tudja mutatni, hogy opera színműnél sikeresebb, vagy legalább hozzá hasonló eszköz nyelv' és nemzetiség' terjesztésére 's előmozdítására, akkor én térdet fejet hajtandok neki 's elismerendem, hogy nincs igazam: de ezt még nem mutatta meg senki 's kétlem, hogy valaki fogja. Megismerem én, hogy opera is eszköz lehet nemzetiség' terjesztésének, mert zene sok nemzeti character't fejezhet ki, de ezen operának aztán nemzetinek *) kell lenni. A' mi olasz,

*) Sokan nem tudják megfogni, hogy művészetben is lehet nemzetiség 's általában magyar művésztől

francia, német operáink művészet' tekintetében minden figyelmet és részvétet érdemelnek, de nyelv és nemzetiség' tekintetében nem lehet róluk szó *), miből önkényt következik, hogy nekünk magyaroknak, annyi szükségesebb és hasznosabb intézetek' hiányában, nem lehet intézeteink' sorát opera-alapítással kezdeni. Mert, hogy a' művészet egy nemzetnek, mely még nyelvvel és nemzetiségével sem áll olly lábon mint kellene, nem a' legszükségesebb, nem a' legelsőbb, ezt úgy vélem a' művészet' legtulzább barátja sem fogja tagadni. Nem az opera ellen szolok én, hanem a' szindarabok' ügyét védem; nem a' művészetet akarom elhanyagoltatni, hanem a' művészettel nemzeti célokat össze kötni; nem azt akarom, hogy az opera elnyomassék, hanem azt, hogy az opera ne nyomja el a' színművet, mert akkor az opera egyenesen nemzeti czelejaink ellen dolgozik; elnyomja pedig, ha a' magyar színháznál fő dolognak nézetik 's így a' színház nem érdemi meg, hogy országosan csak egy fillérrel is segítessék. Elsőbb a' nyelv és nemzetiség aztán jó a' művészet, elsőbb a' színmű aztán jó az opera. Hogy kenyérünk legyen a' háznál kerülhetlenül szükséges, mert e' nélkül nem élhetünk, hogy nádmézünk is legyen jó, de nem kerülhetlenül szükséges, mert nádméz nélkül megélhetünk. Nyelv és nemzetiség kenyér, mely nélkül nincs nemzeti existencia, művészet czukor, mely jó, hasznos, mely művelődésre vezet, de a' létezésnek nem föltétele; kenyérrel azonnal lássuk el magunkat, czukrot pedig csak akkor szerezzünk be, ha rá kenyérvétel után költségünk maradt; a' czukor mielőtt elegendő kenyérünk volna, nem érdemi meg hogy rá csak egy fillért is költünk. Ez az én szavaimnak értelme: de a' ki illyet mond, lehet-e beszéde-

beszélni nevetségesnek tartják. Ezekről szeretném kérdeni, valljon soha sem vették-e észre, hogy az olasz zene és poezis különbözik a' francziától, ez a' némettől, ez ismét a' spanyoltól? stb. Mi oka, hogy nálunk a' Rákóczy' indulójának nagyobb hatása van a' nagy közönségre, mint Bellini' bármely áriájának? Sebb-e ezen induló, művészibb, és szabályszerűbb-e mint Bellini' művei? ezt alig mernék állítani! Az ok másban nem lehet, mint a' nemzeti sajátságban, melyet ezen induló kifejez. A' művészetnek vannak ugyan örök törvényei, általános szabályai, de ezek nem zárják ki a' nemzeti saját-ságot, legalább nem szükségképen. Napjainkban minden nemzet nagy figyelmet kezd fordítani a' nemzeti sajátságokra tánczban, zenében, poezisban, egyedül nálunk vannak bölcsek, vagy túlfinomodott majmok, vagy nevetséges cosmopoliták, kik erre megvetőleg tekintenek. Magyar művésztől, mint létező dologról, beszélni az igaz még korán van, de mint leendőről és létesíthetőről kell és épen most van idő.

*) Zerinvári Irma kisasszony — vagy tán épen asszony-ság! — az Orosz-Százd' 7. számában — és maga a' hypertudós Hangay úr is a' 8. számban — nem tud különbséget tenni nemzetiség' tekintetében egy fordított opera és egy fordított színmű között, pedig, a' szép kisasszonyka' kegyes engedelmevel a' kettő között van egy kis különbség. Az elsőből t. i. csak éneket nyerek, azt is egészen idegen szellemát, a' másodikkól nyelvet, és pedig — egészen a' magyart; a' mi, ha másnak csekélység is, nekem igen fontos, bár érette a' szép kisasszonyka' szelid női nyelvecskéje nyelvcsigázó pedant szobatudós czímmel tisztel is meg.

ből következtetni, hogy a' ezukornak ellensége, hogy azt 'ki akarná pusztítani? Valóban nevetséges, vagy szánandólag együgyű, ki illet teljes meggyőződés-sel akar következtetni. Akármennyit törjük fejünket, okoskodunk, abból alig ha fogunk kigázolhatni, hogy a' magyar színháznál a' színmű első és azt operai dicsőségeikért, énekesnők' jólétéért elhanyagolunk nem szabad. És ha még tudósabb 's a' nagy muzsikai entheos és ábrándok miatt még mysticusabb értekezéseket fordítanak is németből Hangay uraimék, vagy írnak eredetileg, annak megmutatására, mit senki kérdésbe nem vön t. i. hogy a' zene becses dolog, 's ha azt még hírnökibb urbanitását jegyzésekkel czifrázzuk is fel, mint van az Orosz-Század' 8. számában, soha sem fogjuk megmutathatni, hogy nekünk magyaroknak a' színházban első és szükségesebb legyen az ének mint a' színművészet, és ha agyvelőnket taplóvá szárítjuk is a' bölcselkedés' melegében, mégis csak az fog igaz maradni, hogy a' magyar színházban fontosabb személy Lendvayné mint Schodelné, Megyery mint Konti stb. 'S ki ezt hiszi és ki is mondja, az senkinek és semminek sem ellensége, hanem barátja a' nemzeti ügynek, olly barátja, ki, rágalmozatások, gyanúsítások' föltétele alatt is, megmondja a' mit hiszen.

Korán sem gúny, vagy ellenséges indulatból mondom én, hogy örültek házáat kell inkább pártolni mint opera-házat, hanem komoly meggyőződésből, mert azt hiszem, amaz szükségesebb és nélkülözhetlenebb egy nemzetnek és így elsőbbs is mint az opera.

IV. „*Mi legyünk előbb nemzet, aztán gondolkodjunk művészetről 's műveszi ízlésünk' nemességéről.*“ Ez is opera-kiküszöbölést jelent, nemde? Természetesen! ki az operának valódi barátja, az operát fog akarni vakon, minden áron; az nem tekint sem jobbra sem balra, hanem, ha kérdi valaki tőle, mi kell a' magyar nemzetnek legelőször is? azt fogja kiáltani: *opera!* 's mi másodszor? *opera!* mi harmadszor, tizedszer, huszadszor? mindig csak *opera!* Csak neki operája legyen, meg van minden, mert ebben áll a' nemzeti boldogság! Ha az tartatik csak opera-barátnak, ki így gondolkodik, akkor én elismerem, hogy az operának nem vagyok barátja, mert nekem más religióm van, és nem vagyok képes magammal elhívetni, hogy nemzetünk' jóléte operában álljon.— Mi a' Szózatból idezett szavakat illeti, azokat talán felesleg is igazolni, mert nyelv és nemzetiség még magának a' művészetnek is alapjai, 's hol e' kettő nincs, ott alig ha fog valami nagy és szép felvirágozni; olly hazából a' műveszi talentumok ki fognak vándorolni, mint tőlünk Haydn és Liszt, Wurda és Reichel kivándoroltak.

Íme ezek azon nevezetes idézetek, melyeket O. úr a' Szózatból kiírt, melyekkel ő eröködik megmutatni azon két tételt: hogy én *opera-ellen-ség vagyok és az operát ki akarom küszöbölni*, 's most láthatja az olvasó, hogy ki engem opera ellenségnek nevez az csakugyan „*rágalmaz és káromkodik*“ (mint O. úr mondja). Sokat mernék föltetni, hogy ha a' gyapju-mosásról írtam volna értekezést 's benne tevék említést O. úr' circuli quadraturájáról, O. úr még ott is egy opera-pusztítót

fedezett volna fel bennem. Illy leleményes elme, ki valamit ott is talál, hol az a' valami nincs, alkalmas fából vas karikát csinálni, a' fehér' szín' feketeséget és a' circuli quadraturát demonstrálni. Ezen a' maga nemében különös és egyetlen elméről mondani, a' mit én mondek, nem elménczkedés, hanem komoly meggyőződés' kifejezése. 'S mindenekre kérem is O. urat, hogy ha semmit sem akar is nekem hinni, ezen egyet higye el, mert esküszöm Csaplovics' philosophiájára, Csató' állhatatosságára és szilárd elveire, 's magának Orosz úrnak oraculumi autoritására a' két magyar hazában, hogy nem akartam, és nem akartam elménczkedni!!

Egyet bátorzkodnám még e' hely O. úrtól és társaitól kérdeni: valljon mi személyes okot képzelnek ők arra, hogy én az operának ellensége 's a' színműnek barátja lehetnék? Tett nekem valami kárt az opera, vagy hasznot a' színmű? vagy jövődében is teend-e, nekem, ki sem opera, sem drámairól nem vagyok és nem is szándékozom lenni? Valóban magamnak is érdekes volna hallanom, mi okot tudnának ezen urak mondani, kik, magok szerint ítélvén meg mást, mindenütt ön haszonvadászatot, személyes érdeket kutatnak. —

Kegyes vala Orosz úr irántam egy különös hajlandóságot is bizonyítani, mit kevés magyar író iránt szokott, t. i. a' Szózatról böles itéletet is kimondá, és pedig nem a' Szemleében olly gyakran előforduló pythiai szavakban: *Csak rajta, Auch gut! Mirabile dictu!* mellyeknek mely értelmet csak maga képes felfogni: hanem világosan, félreérthetetlenül, hogy t. i. „*a' Szózatban ugyanazon tárgyról, majd fehér majd fekete mondatik 's az egészben tiszta felfogás nem létezik.*“ Természetesen, Természetesen! Tiszta felfogások csupán O. úr' agyában születnek, vagy ott, hol O. úr bábáskodik, azaz őket megszületetni segíti, például a' Hírnökben és Századában. Máshol ne keressetek tiszta felfogást! azoknak műhelye csak Pozsonyban van, a' sétatér' 749. száma alatt.

Nem árt néha magunkkal is kevésé számot vetnünk. Ha valahol az ember tiszta felfogást nem talál, annak az is lehet oka, hogy ön maga nem bír tiszta felfogással, mert a' tiszta felfogás' megtalálására magára is tisztán felfogó tehetség kell, e' nélkül, ha világ' végeig vadászszuk is, soha sem fogjuk megtalálni a' tiszta felfogást. Orosz úr már néhány hatalmas jeleit adá, hogy discretivum iudicium' szükében van, valljon nem ez-e oka, hogy a' tiszta felfogást nem tudja megtalálni? Felszólhatnám O. urat, mutassa ki a' Szózatnak azon helyeit, a' tiszta felfogás' nem létének bebizonyítására, hol *ugyan azon tárgyról fehér és fekete mondatik*, de minek az? Avval csak magamra ingerelném O. urat és alkalmat adnék neki quadraturákat kutatni, és mutogatni képtelen, megmutathatatlan dolgokat. Nem fogna-e ő ismét kiírni helyeket a' Szózatból, mint most tevő, teljesen nem, vagy csonkán és félszegül bizonyítókat? és ismét elámitani a' hasonlítgatni restelő olvasót, hogy miket ő feketéknek mond, valósággal azok is. Ismerjük már e' találékony elmét, mellynek semmi sem lehetetlen. Azért O. úrnak illető, az ügyet úgy is nem, csak személyemet illető, gáncsoskodásait

legokosb és tanácsosabb mellőzni, mert, ha valaki vitatkozás tárgyává teszi, O. úr azonnal elő áll 's úgy megmutatandja, hogy minden logikai rendben gondolkodó fejnek hajszálai felborzadnak belé. Illyenekhez chamaeleoni ügyesség kell, 's ebben Orosz úr hasonlíthatatlan mester. Ő változtatja színeit, mint a' körülmény kívánja, 's ha valaki fáradságot venne illy haszontalanságra, az ő írásaiban mutogathatna ki ugyan azon tárgyról fehéret és feketét. O. úr között 1830ban és O. úr között 1840ben egész a' neveltségig nagy a' különbség, oly nagy mint a' hernyó és a' pille közt, a' pille is hernyóból lett, de rajta még sincsenek a' hernyónak semmi jelei többé. Ezen összehasonlításban találnék meg igazán ugyan azon tárgyról a' fehéret és feketét. De ez semmi baj! Orosz úrnak ez szabad! Orosz úr azért derék literator, az ő gondolatai zsinor-egyenességűek, ő elveiben állhatatos, tiszta felfogásu, párthoz nem tartozó ember! más zavart eszű, pártos és czimborálkodó! Orosz úr mindet tud az izsoptól a' czedrusig; ő a' legeredetiebb, leggenialisabb feje korának, más, ha maga a' tudós társaság volna is, csak eredetietlen *compiler*, fordító, *szolgai utánzó*, *középszerűségeen túl nem ható*. Csak rajta! Auch gut! (*Most már csakugyan vége következik*).

Bajza.

Magyar tudós társaság.

— A' magyar tudós társaság' játékszini küldöttsége' munkálatairól *tizenegyedik* értesítés. — M. évi junius' elejétől f. évi februarius' 15-éig a' küldöttség tizenkét ülésben folytatta dolgait, 's tisztügyre vett nyolcz forditmány közül a' következő hetet fogadta el: 1. *Elmellőzés*, színjáték négy felvonásban, Töpfer után Lukács Lajos. 2. *Lovag és szolga*, vigj. 1 felv. Irta Francz. D. Epagny; Dunkel után németb. Balog István. 3. *Belle-Isle Gabriella*, drama 5 felvonásban, Dumas Sándortól, francz. ford. Nagy Elek. 4. *A' leányok' igene*, vigj. három felv. Moratintól, Spanyolból ford. Fekete Soma. 5. *Dús és szegény*, dráma öt felvonásban Souvestre Emiltől, francz. ford. Kazinczy Gábor. 6. *Hajótörés*, színjáték öt felvonásban Desnoyertől, francz. ford. Nagy Elek. 7. *Két színész*; vigj. három felvonásban Löwenthal Maxtól, ford. Nagy Elek. Ezek is, a' régebben hirdetett 89 színművel együtt, leiratás végett, bármely színész társaságnak kiadatnak az academia' levéltárából. Pesten, a' kis gyűlésből feb. 19. 1840.

D. Schedel F. titoknok.

— Emlékeztetbe hozatik, hogy a' IX. nagygyűlés által 1838. kitűzött ezen történetírási jutalomkérdésre: „Fejtsék meg oklevelek 's egyéb régi emlékekből: honnan vette legyen eredetét hazánk' régi várszerkezete, koronként milly változásokon ment az keresztül, mik hanyatlása' okai és melly hatással volt külön fokain honunk' közigazgatására, védelmére 's általában alkotmányunk' kifejlésére?“ — A' mathesisre: „A' görbék' meghatározásában jelenleg a' görbe' mindenkor hossza és érintőinek (tangentés) szöge is vetetnek elemekül. Mellyek tehát ezen nézet szerint az el-

ső és másod rendű görbék? Vitessenek ezek által öszrendesekre (coordinatae) 's adassanak elő főbb tulajdonságaik“ — Valamint végre a' drámaira is, mellyért ez úttal csak vigjátékok vihatnak; a' pályamunkák' beküldésének határideje folyó évi martius' 25ike, midőn azt az író a' nevét rejtő pecsétes levélre hivatkozó jeligével, alulírt veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az academia' levéltárában a' nélkül, hogy a' szerző a' munka' sajátjagi jogát elvesztene, idegen kézzel és tisztán írva, lapozva és kötve küldessék. Ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját kezeirása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól elesik. Minden karbeli első rangú pályamű' jutalma 100 darab arany, melyben kívül, másod sőt harmad rendbelinek találandó is kiadhatatik, ivenként szabandó tiszteletdíj mellett. Pesten, febr. 19. 1840.

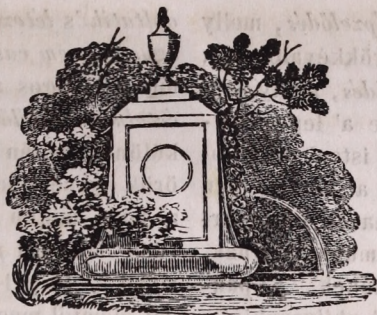
D. Schedel Ferencz,

m. acad. titoknok

(Belső város, kigyó-utca, 403. sz. 1. em.)

Literaturai mozgalmak.

— Előttünk van a' Pesten, Trattnerműhelye' költségein már huszonnegyedikévébe lépő *Tudományos Gyűjtemény'* első kötete, 's ez is, most először, habár alsóbb rendű velinen, de velinen mégis; és így külsejét illetőleg csak szebb, új és kisebb betűk, csinosab elrendelés, és tiszta nyomtatás, a' mi kívánható marad. A' Koszorúvalegyütt nyolcz ivre megy ugyan egy füzet, néha kilenczre, de a' tartalom' valóságos mennyisége, egyszersmind a' 4 ftnyi tiszteletdíj iránt a' boríték' belső lapján így világosít fel a' kiadóság: „Kénytelenek vagyunk azt megjegyezni, hogy egy annyi nagyságú p. o. eredeti értekezés, a' mi más hasonló tárgyú folyóiratokban, a' formatum' nagysága a' betűk' apró volta, a' sorok' tömörsége miatt, csak egy nyomtatott ívet teszen, a' jelen gyűjteményben, a' kisebb formatum és nagyobb betűk miatt, két és fél ivre is kiterjed, azaz oly díj: a' mi ott egy nyomtatott ívért ígértetik, p. o. tíz ft ep, itt is szinte annyira megy fel, t. i. 2½ ívért 10 ptra, a' mi ugyan az értekezésre nézve mindegy“. E' szerint tehát a' Tud. Gy. kilencz ivre = Tudománytár 3¼ iv; 's felvévén, hogy emez egyre másra mindig többre megy mint 6 ivre, könnyű lesz a' Tud. Gy. kiadoi számolásából kivenni, mi szerint a' Tudománytár esztendőnt át közel kétunnyit közöl. Tehát a' valóban olcsó Tud. Gyűjt. is (5 ft 36 kr ep.) aránytalanul drága amához képest. Ezt mellesleg figyelemztetésül. — A' Tud. Gy. ez első kötetének tartalma: 1. A' mathesis' tanítása' módjairól, 's a' mathesisbeli ellenmondások' okáról, a' Kis Geométerára különös tekintettel, Kerekes Ferencztől. 2. Igaz-e, hogy Henrik portugáliai gróf magyar eredetű volt? (a' gr. Kemény Jozsef által e' tárgyhoz tartozólag legújabbban közölt oklevél' alkalmára) Fejér Gy. 3. A' válto gazdaságról, A' liter. resz kedvezőleg ismerteti D. Mocsi Mihálynak, az acad. költségein megjelent „Elmélkedéseit a' physiologia' és psychologia' köreiben különös tekintettel a' polgári és erkölcsi nevelésre“.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Martius' 10. 1840.

10. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Philosophia. Szontagh' Propylaeumai a' magyar philosophiához Folytatás (Vecsei József). — Classica literatura. Ovid' pontusi elegiái Egyedtől (Szenczy Imre). — Visszaigazítások. Orosz bajok. Vége (Bajza). — Literaturai mozgalmak. — Jelentések.

HAZAI LITERATURA.

Philosophia.

Propylaeumok a' magyar philosophiához.
Irta Szontagh Gusztáv. stb.

(Folytatás).

5. A' *pantheismus*' nemei közül az ontologiat emeli ki, mit Hegel acosmismusnak nevez. Ennek criticájára átmenvén, első pillanatra látható — mond — hogy gyöngesége a' naturalismussal egybevetve, épen az ellenkező oldalon van. A' naturalismus ki nem elégíti az ész' magasabb erkölcsi és vallási követeléseit, a' pantheismus viszont érzékink' tanúságával ütközik össze. Ha az általános *egyedülvaló*: úgy véges és feltételes dolgok igen is nem létezhetnek, tehát ezen feltételes és véges világ sem. De a' józan ész minden időben megbátorított oly elméletekben, mellyek az érzéket a' csalódás' kútfejévé tevék, 's méltán; mert az észrevevés az igazság' eredeti alapja 's így bizonyossága okoskodás által le nem dönthető. Mondja, hogy ezen állításához a' pantheista, „minden tapasztalást mellőzve, szemlélődve jut“ (l. 98—9), 's megmutatja, hogy az ezen úton képzett eszméjének még csak

képzelt tartalma sem lehet, valódi annál kevesbé. Valódi nem, mert eszünk, gondolkodásunk teremő erővel nem bír; 's hogy képzelt sem lehet, kifejti a' Spinoza' rendszere' példájában. Ennek rendszere elején — mond — legegyszerű állomány áll, mellynek két mondomány tulajdonittatik: *kiterjedés és gondolkodás*. Úgy de ezek az anyag' és szellem' észrevevésén alapuló mondományai, mik az állomány' tiszta fogalmából épen nem következnek. Spinoza tehát itt a' tapasztalást lopta meg titkon. E' nélkül tiszta észleges rendszerében előre egy lépést sem tehetett, a' valónak tulajdonit meg nem határozhatta, sőt azokról nem is álmodhatott volna. — Ezért mondja igen helyesen Schelling Spinozáról: „Spinoza versichert, dass die endlichen Dinge aus dem Begriffe oder der Natur der Substanz gerade so d. h. mit gleich rationalen Nothwendigkeiten folgen, wie aus der Natur des Dreiecks folge, dass seine Winkel zusammen genommen zweien rechten gleich seien. — Aber Spinoza zeigt das nicht; er versichert's bloss!

Gyakorlati szempontból tekintve a' pantheismust, megmutatja, mikép az legszentebb erkölcsi érdekeinket sérti (l. 101.).

Kimutatja a' pantheismus' kútfejeit, mely-

lyek: a' vallásos érzemény és képzelődés, mely minden tüneményben istenit, örökkévalót sejt; — és a' felseg logical szemlélődés, mely szerint a' képzetek' logical benléte a' legegységmibb fogalomban, a' dolgoknak istenbeni valódi benlétévé változik át. Mind a' két esetben e' szerint a' pantheismus' származási oka: tárgyilagossítása egy merő alanyi munkásságnak.

6. A' naturalismus az érzékek', a' pantheismus az ész' és érzemény' philosophiája. A' theismus az érzékekre és észre támaszkodva, a' véges' és feltételes' okát, az általánosba, a' világot az istenbe helyezi (l. 106) 's így összeegyeztve minden tehetségeinkkel, gyakorlati követeléseinket 's az erkölcs' és valóság' szükségait is kielégíti.

7. A' realismust elosztja empiricai és szemlélődőre. Amaz szerint szellemünk üres viasz táblához hasonló, melyre a' tárgyak' hatásai lenyomatnak: — ez, az átmenetet a' valóból az eszményihez a' tiszta létből, logical származtatás vagy szemlélődési szerkesztés által igyekszik létesíteni. Amaz, eredményeiben a' materialismussal; ez, a' Spinoza' értelmével vág össze.

8. A' realismus' mindkét alakja szerint az eszményi a' valótól származik; — az idealismus szerint megfordítva — tehát minden létező tárgyak — ember, világ, isten — gondolkodásunk által; mert ismerő énünk' teremtményei 's gondolkodásunk kívül nem is bírnak valósággal. Ha — mond — ezen elvet elfogadjuk, belőle igen is képzeink' összeegyeztése a' tárgyakkal következik, mivel ez esetben teremtő erővel bírnak, magokat a' tárgyakat alkotják, 's így velök nem is ellenkezhetnek. Az idealismus' bukkenője csak az, hogy ezen egész feltevés merő költés, mert a' gondolat mindig csak gondolat marad, és soha sem változik létévé, valóságos tárgygyá (l. 212—3), Fichte' nevezetes képtelenségű idealismusát, érdeméhez képest sujtja (l. 114—6).

9. Az azonsági rendszerről jól mondja, mikép az eszményi' és való', a' gondolkodás' és lét', a' fogalom' és tárgy' azonsága puszta feltevés, merő hypothesis. Mert logicalag véve az egység igen is magasabb fogalom, mint a' különféleség (Differenz); ez utóbbi tehát fogalmaink' sorában amannak alá van rendelve, sőt abban befoglaltaték. Logicalag tehát az eszményi és való egy a' gondolkodás' szintűgy, mint a' lét' fogalmában; mert mind kettő gon-

dolatik 's létezik is. De ezen puszta gondolt egység, nem valóságos egység, legkevesebbé pedig valóságos azonság (l. 117). A' Schelling' értelmi szemlélődésére, mely által a' végesnek különféleségén felül emelkedvén, az általánost örök egységében szemlélhetjük, helyesen jegyzi meg, mikép e' mysticai léteget a' lélektan eddig még föl nem fedezhette. Ezt érezve — mond — Hegel, hogy philosophiáját e' mysticai elemtől megtisztítsa — logical elvre alapította rendszerét. Nála a' tiszta lét' fogalma a' lét' maga, összes valóságában, 's a' fogalom' dialecticai processusa, egyszersmind a' lét' kifejlődése. Philosophiája tehát tudományos dialecticai kivitele az azonság' rendszerének. Mire helyesen állítja, mikép a' lét mint első, azaz létező nélkül gondolva, valótlan semmi, melyből a' létezőt, valót, a' fogalmak' akármely dialecticai alakoskodása által szerkeszteni nem lehet.

Az elméleti alanyos rendszerekben szerinte ismeretünk' összeegyeztését veszszük kérdőre törvényeivel. Munkásságunk' törvényessége — mond — azon pont, mely körül itt minden vizsgálódásaink forognak. Ezen munkásság szerinte akkor törvényszerű, ha először minden elméleti és munkálati munkásságunk, ön törvényeivel és céljaival — 's másodsor, ha a' különböző tehetségű, törvényű, és célú munkásságok egymással megegyeznek.

A' szemlélődés ezen álláspontján is, igaz philosophiai rendszernek csak azt vallja, mely minden tehetségeink' összehangzó munkásságából keletkezhetik; 's felsegeknek állítja mind azon rendszereket, melyek ismeretünknek, kirekesztőleg, csak egyik vagy másik kútfejét használják (l. 125).

Innen gráncsolja az empirismust, mely igaznak csak azt állítja, mi az érzékek' tanúságán alapúl; — a' rationalismust, mely igaznak csak azt engedi meg, miről eszünk, függetlenül minden külső behatástól, győződik meg. Előadja mindkettő' historiáját (l. 127); összeveti azokat egymással: mindegyik miben áll elébb, miben hátrább a' másiknál, kifejti (l. 12) —32); 's megállapítja, mikép mind a' két rendszer magában egyoldalú és önkényes, mivel mind egyik csak egyet használ azon elemekből, melyekből az emberi ismeret keletkezik: érzékeink' szenvedő fogékonyságát, vagy eszünk' önmunkásságát.

A' sensualismusra megjegyzi, mikép az el-

méletileg nem egyéb mint materialismus, gyakorlatilag pedig eudaemonismus, — tehát empirismus, ennek legalsóbb lépcsőjén. Alapja pszichológiai tévelygés.

A' *logikai naturalismust*, mely szerint csak az igaz, mit meg lehet mutatni, méltán korholja.

A' *reflexioi philosophiát*, mely elválva az ész' magasabb tehetségétől, az érzeki világ' mélyebb, tapasztaláson túli okaiba hatni nem képes, 's erkölcsi 's vallási követeléseinket ki nem elégítheti, helyesen rosálja.

Az *eszményi rationalismus'*, vagy *mysticai szemlélődés'* pártolói ellen, kik philosophiai nézeteket csupán az észből, elválva a' többi tehetségektől, törekvének kifejezni, 's az isten' létét közvetlenül szemlélhetni állíták, jól jegyzi meg, mikép az ész, nem a' látás' vagy szemlélés' tehetsége, hanem az eszmé.

Az alanyi rendszerekről értekezése' végén újra megemlíti, hogy helyes philosophiai rendszer egyedül összes tehetségeink' munkásságából keletkezhettek; 's az illy rendszert Kruggal *synthetismusnak* nevezhetni (l. 146).

A' *gyakorlati rendszerekre* átmenvé, igaz van, állítván, mikép minden gyakorlati philosophia 's rendszer természeténél fogva csupán alanyi természetű, mert cselekvési munkásságunk egyenesen 's közvetlenül belsőnkől ered. — Három fő gyakorlati rendszert vesz fel: 1. az „*empirismust*”, mely kirekesztőleg a' *boldogságot* tűzi ki célunkúl, 2. a' *socratismust*, mely törvényes munkásságunkat egyedül az erkölcsi jónak valósfítására szorítja, 's végre 3. a' *socratismust*, mely mindkét céljainkat egyesítve rendeltetésünket a' *boldogság'* 's erény' egyesületében lenni állítja, de úgy hogy össze ütközés' esetében jólét utáni törekvésünk az erkölcsi törvényeknek alárendeltessék. (l. 150—1), 's a' három közül az utolsót helyesli.

Ref. az itten értett *boldogságot*, mindig csak *jólétnek* kívánná nevezni, mint neveztetik is az több helyen e' munkában. Mert az epicureusoktól értett *boldogság* = Glückseligkeit, felicitas, ευτυχία; ez pedig Seligkeiteit, beatitudo = ευβουλία, mellyre használná ref. a' *boldogság'* nevezetét, sokat különbözik. Ez az erénynek; amaz, bizonyos részben ennek is, de ezen kívül még a' szemességnak, okosságnak (Klugheit) is, eredménye; — amaz az embertől épen magától; ez a' sorstól is függ, 's ref. a' jólétet inkább csak eszköznek nézi, mint

célznak, mellyre igen is kell az embernek törekedni azért, hogy mint *érzeki* — eszes lény, erényes, 's *annál fogva* boldog lehessen. Mert kész osztózni a' stoicusok' azon nézetében, melly szerint a' boldogságot az erénnyel szükségesképp összeköték. Hogy a' jólét csak eszköz, világos onnan, hogy az ész, az erényért, annak általános feláldozását is kívánja, — ki jelenti ez úttal ref. azon nézetet is, melly szerint, mint tekintet eszköznek a' jólétet a' fő célra, az erényre, boldogságra: úgy tekintet eszköznek az érzeki vagy tapasztalati ismeretet a' philosophiai ismeretre nézve. Ha semmi jóléttel nem bírunk, valamint magunk mint érzeki lények, úgy velünk együtt erényeink is elpusztulnak; — ha semmi érzeki ismeretünk nincs, nem lehet képzelni észbeli mikép lehessen. 'S valamint minél nagyobb jó létben van valaki, annál több erénnyel ragyoghat: úgy minél több tapasztalati ismerettel bír, annál felebb emelkedhetik a' philosophia' régióiban. 'S mikép a' gyakorlatban *philosophusnak* az érzeki jólét: úgy az elméletben, az érzeki ismereteken túl kell emelkednie. Ennek következtében ref. csak helyeselheti azon állítást, hogy a' philosophia ott kezdődik, hol a' tapasztalás végződik.

A' legújabb philosophia' történetére átmenve a' skót iskolát veszi fel legelől, 's előadja mikép Angliában a' régi 's közép szemlélődő philosophia után, Baco az emberi ismeret' második elemét, a' tapasztalást helyre állította. Utána Locke által a' tiszta empirismus alapított meg 's ismereteinkből annak másik kiegészítő eleme, az előleges fogalmak származtak. Ez szülte a' Hume' scepticismusát (l. 177). Reid hogy Humet megczáfolja, a' Locke' tanítmányát szigorú vizsgálat alá vette, mindenütt lélektani adatokra támaszkodva; mellyekből világosan kitűnt, mikép Locke' egész elmélete félszeg lélektanon alapszik. Ő tehát e' hiányt pótolólag, visszaállítja ismereteink' második elemét, az *előlegest* 's a' nélkül, hogy részint maga részéről az ellenkező szemlélődési útra csapongana, megtartá a' *lélektani módszert*, sőt azt, a' természettudományok' útmutatása szerint, minden *philosophusok* közt első, a' *philosophiára tisztán 's hypothesisokról meg nem zavarva, alkalmazá*.

A' skót iskolának a' philosophiai módszeréről nézeteiről szólván, megjegyzi, mikép Reid és Stewart nagyfűjék a' dolgot, állítván, hogy

a' régi kor az észlelést (Beobachtung) nem ismeré, 's a' philosophiát csupán szemlélődési úton mivelé. A' különbség — mond — a' skót és régi kor' bölcselkedői közt csak az, hogy ezek elegendő észlelések' hiányában szemlélődéshez folyamodtak 's a' hypothesis' és analogia' útján igyekeznek boldogulni 's midőn ezen eszközök' sikeretlenségét észre vették, észleléshez fogának ugyan, de csak mellékesen, pusztán metaphysikai kérdések' feloldása végett. A' skót philosophusok' érdeme ellenben e' tekintetben az, hogy a' philosophiát azon útra igazították, mellyen a' természettudományok is szakadatlan előmeneteleket nyertek (l. 194).

Vecsei József.

(Vége következik).

Classica literatura.

Publicus Ovidius Naso' levelei vagy pontusi elegiái. IV. könyv. Fordította Egyed Antal, a' m. tud. társaság' tagja. Pesten, 1839. Trattner-Károly' betűvel. Srét 140 l. Ára 30 e. kr.

Tudom, vannak, kik velem együtt örülnek, ha valakit a' régi classicusok' magyarításával foglalkodni hallanak: mert kétséget nem szenvedő dolog, hogy literaturánkban a' sok tenni valók' egyike a' műveltség' forrásaihoz vezető útnak jó fordítások általi egyengetése; valamint az sem, hogy míg ilyenekre szert tehetünk, sok előzményre, sok próbára lesz szükség. Ugyanis ha már a' prosai írók' hű visszatükrözése nem kis fáradságba kerül: milly izlés, gyakoriottság 's hivatás nem fog kívátnatni a' sajátos költoi művek' dicséretes átételére? névszerint: ki mérközhetik Ovidius-sal — egyéb jelességeit nem is említve — könnyüségére? kivált elegiákban, hol csaknem minden pár vers bevégzett értelmű; Ovidiussal, ki magáról így:

„Sponte sua numeros carmen veniebat ad aptos:

Et quod tentabam dicere, versus erat.“?

Mind e' mellett próbák már történtek: 1827ben föllépett Irnesi Homonnay Imre P. Ovidius Naso' pontusi leveleivel, 's most ugyan ezekkel Egyed Antal. Az első, nem tagadhatni, silány és untató forditmánnyal kedveskedett; milly szerencsével foglalkodott tárgyával a' második: mindjárt meglátjuk. Előre figyelmessé tétetik az olvasó: vegye tekintetbe azt, hogy a' magyar „pontusi levelek“ első kijöttétől fogva tizenkét év — literaturai haladásunkban nevezetes 12 év — vonult el fölöttünk; miért is a'

mostani fordítótól méltán sokkal többet követhetünk, mint a' hajdanitól. Most a' dologhoz.

Ref. örömmel megvallja, hogy a' fordítást jobbadán hűnek, a' nyelvet kevés kivétellel mindenütt tisztának, és habár nem mindig egy olvasásra is, érthetőnek, 's végre a' verseket, egypáron kívül *) mértékütöknek találta. Im' néhány:

25. l. Nagy tornyokra előbb nem fognak szállni galambok,
Búvár tóba, ihok gyöpre, ligetbe vadak.

59. l. 'S így nem azért félek, mert töled félni okom van,
Hűségednek adád a' ki ezernyi jelét.

60. l. Bátor mindentől elesénk: győz mindenütt a' kedv;
Ez képes még a' testnek is adni erőt.

65. l. Légy te is országod' földére kitettnek ovója,
Ősidhez méltó fényes erényű Coty(s)!

'S ha a' versek mind, ha csak nagyobb részint illy szépek volnának: vajmi örömet dicsérné, 's mint követésre méltót ajánlaná ifjainknak e' munkát! de ki kell mondania: hogy azok természeti könnyüség 's kecs helyett többnyire vagy pongyolák, vagy nehézkesek, röggösek, erőltetettek, kellemtelenek. Bizonyítvánnyul néhány:

24. l. Azt a' bajt is, hogy te kegyes, nem vagy jelen, érzem.

41. l. Most harcokban hát és békében jeles ifju.

43. l. Kit ragad a' sors, az sorsnál egyebet ne keressen.

46. l. Mégis mind ezt úgy tedd, hogy károd' ne okozza.

48. l. Mennél mérgebb a' sors, inkább ellene állasz.

49. l. 'S a' melly bántalom a' nagy Caesart megkeserítte.
(Quique dolor pectus tetigisset Caesaris alti).

55. l. Tégedet is vonz hajlamod a' szűz Pieridékhöz.

66. l. Ollyas mit, mit tilt a' törvény sem követék el.

74. l. Tégy bár mit, sok szem néz majd a' színpadon állót:
És hogy hív nő légy, mondja ezernyi tanu.
(Quidquid ages igitur, scena spectabere magna:
Et pia non paucis testibus uxor eris).

79. l. Mellyik félénk nem szalad a' kétes nyavalyától?
(Quis non e timidis aegri contagia vitat?)

80. l. Történetből egy vén állott a' sokaság közt.

95. l. A' csordából most ért tinó nem von ekét jól.
(Ductus ab armento taurus detrectat aratrum).

125. l. 'S itt állnak még a' házból a' két unokák is.
(Neu desit pars ulla domus, stat uterque nepotum),

129. l. Sőt majd ollyan, mint álló tó, az, 's tunya posvány.
(Quin etiam stagno similis pigraeque paludi).

Az olvasó' békétürésével élnék vissza, ha még több illyeket idéznék föl: ennyit azonban kemény állításom' igazolására fülhozni szükségesnek tartottam. Nehogy mindazáltal valaki azt vélje, mintha az elszámáltakban minden

*) 13. l. Caesar, mint isten, bár mindent tud, nem ismeri.
122. l. Onnan, hol van, nem hol lenni, Graccine szeretne.
A' harmadik nyomtatási hiba lehet. 113. l. Hogyha ki (a) népből, ki vagy és honnan? tudakozza.

rút versek' száma kimerítve volna; jelentem; hogy illy döcögő, a' harmadik lábon caesura nélküli, hexameter *) e' kis könyvben *öt száz és huszonkettő* van! Épen mintha itt csak olly versek adatnának fordításban, millyennel Tacitus akaratlanul 's hogy verset ír észre sem véve, kezdi Évkönyveit:

Urbem Romam a principio Reges habuere.

Ha itt ott példaül a' 29. lapon néhány verspár jól foly is, csak hamar előfordul ismét az untató modor. Így a' IVik könyv' 3ik elegiája szépen indul, de már a' 7ik vers elől bedugni kívánnók füleinket:

'S most, hogy durczán néz rám a' Fortuna, odább állsz.
(Nunc quia contraxit vultum Fortuna recedis).

Úgy látszik: minden igyekezetét csak oda irányzá a' fordító; hogy az eredetinek értelmét adja, *fuképen pedig hogy verse kimenjen*, de a' külső öltözettel keveset törődött; pedig az elegiát olly matrona' képében terjeszti elő Ovidius, cui forma decens, vestis tenuissima, vultus amantis. —

A' mondott czél' elérésére:

A). Sokszor felforgatta a' szavak' természetes rendét; és erőtetett rossz szólásmódot követett. Így:

9. l. Hogy ne legyen teszi a' sír csak számból kiüzetve.
(Mors faciet certe, ne sim, cum venerit exul).

51. l. Minket együtt látott a' sétány, forum, utakkal.
(Nos fora viderunt pariter, nos portius omnis, Nos via).

63. l. 'S foglak mint zászlót és követendeni sast.
(Vosque meas Aquilas, vos mea signa sequar).

137. l. Éltét Caesarnak 's üdvét hálálja, az értse Sextnek.
(Caesaribus vitam, Sexto debere salutem Me sciat).

122. l. Énszületésemnél ha reám jobb sors *mosolyogjon*,
'S biztosb tengeleben járna forogva kocsim.
(Atque ego si fatis genitus melioribus essem, Et mea sincero curreret axe rota) — stb! stb.

B). Másutt egy vagy több betűt erőtetett syncope által kipöczkölt. Így:

11. l. A' jobb *élvzet* után vált szomorúra ügyem.

13. l. Sőt mért halnék meg, nem lelt ő bennem okot rá:
Épen nem lehetett, mint vala mérge *kicsinyb*.

40. l. Népének mit adott élvezi azt az *örömt*.

81. l. Egy fogadás ként, szól, fog lenni közületek *áldzat*.

48. l. Szégyennek *véld*, mert nyomorult elhagyni barátod.
(Turpe putas abigi, quia sic miserandus amicum).

Itt a' betűkivetés hűtelenné is teszi a' fordítást; mivel *véld* azaz *véljed* parancsolás, mi az eredetiben nincs.

*) Más eseteneket, mint p. o. 125. l. „Ezt, távol várostól, nem tesszük szemeteknek“ 's ehhez hasonlót, és általában a' sok rut pentameter, például 21. l. „Músa hívom bár mint, látni Getát nem akar“ nem is említve.

93. l. Rossz tetnek se alajtsd, mervén *végaszni* barátod'.
(Nec scelus admittas, si consoleris amicum).

Illyenek ezek is: 23. l. *magaszt'nak* magasztalnak. — 56. l. *mutakoznod* mutatkoznod — 58. l. *balsamt* balsamot — 53. l. *üdvülését* üdvözlését — *fogadalmra* fogadalomra — 79. l. *hivakozni* hivakozni — 88. l. *Elfántcsont* elefántcsont — 107. l. *bövb* bővebb — *sokság* sokaság helyett. A' 33ik lapon: *telesíteni*, 's ugyan e' lapon alább: Tisztét mindenkép *teljesedésre* vivé. Itt hosszú szótagra volt t. i. szükség, amott rövidre.

C) Ismét másutt egy vagy több betűt beleszurtt. Példaül:

39. l. Gabnával *vegyelest* hogy növekedni laput.

58. l. *üggelg* ügyel — 54. l. *bécsukadozva* becsukva. — 108. l. *dalt* helyett. — A' rúthangu *ottogyon*-t így:

16. l. A' mennyit kivével, ottogyon annyi maradt.

61. l. 'S Caesar nem lévén ottogyon a' hely üres.

(Qui locus ablato Caesare vilis erit).

Illyen az is, mikor tulajdon nevek elé névmutatató tétetik, csakhogy a' vers kimenjen; például:

35. l. El sem gyengít a' Venus ártalmas gyönyörével.

(Non vires adimit Veneris damnosa voluptas).

43. l. Vidd kedvezve szavunk a' Roma' nagy isteninek meg.

Vége a' szükségtelenül bele foltozott *én, te, ő, mi* névmások, 's több efféle pleonasmusok.

Szenczy Imre.

(Vége következik).

Visszaigazítások.

V.

Orosz bajok.

(Vége).

Orosz úrnak, még nagyobb energiával megmutatni akarván, hogy én opera-ellenség vagyok, szükségse volt arra is, hogy engem, mint az academia' történettudományi osztályának rendes tagját, ismét 's most már másodszor megtámadjon. Lássuk, mi baja velem, mint academiái taggal.

Munkátlansággal vádolvan engem, azt kérdi többek közt: „Adtam-e én csak *egyetlenegy* *alapos eredeti értekezést* is?“ Igen is, O. úr. kegyes engedelmeivel, adtam értekezést nem egyetlen egyet, hanem többet, és — mirabile dictu! — köztök egy pár ollyat is, mi a' tudos társaság' osztályozása szerint egyenesen a' történettudományi szakba tartozik. De *eredeti-e?* kérdi O. úr. Fejemből ugyan nem irtam ki, mert a' historiographiának egy illy neméhez nem értek: de összcallításban igen is eredeti. *Alaposat-e?* — E' szövege kettőt tehet O. úrnak, vagy azt, hogy az értekezésnek kűtfőkönn kellett alapodnia, vagy, hogy

ollyannak lennie, melyet O. úr jó historiai értekezésnek vallhasson. Az elsőre azt vagyok bátor állítani, hogy igen is, historiai osztályhoz tartozó czikkelyeim kütfők után dolgozvak. Már jöknak tartja-e O. úr ezen czikkelyeket vagy nem, itt alkalmasint nem dönt el semmit, mert azon kérdésnél: érdemes-e e' vagy ama' czikkely arra, hogy írója rendes taggá választassék? nem Balásfalvi Orosz József úrnak van joga itélni, hanem a' tudós társaságnak. Nagy szerencsétlenség talán, hogy O. úr bölcsességének a' tudós társaságra semmi befolyása nincs, hogy tőle, mint csalhatlan oraculumtól, a' maga választásaiban tanácsot nem kér, és értekezést, munkát megítél, íróját tagságra emeli, még akkor is, ha O. úr netalán ellenkező véleményben volna: de hiába! arról most hirtelenében nem tehetünk, hogy a' tudós társaság' alapítói oly nagyot botlottak, 's nem azt rendelték, hogy egy — például O. úr — hanem azt, hogy többen legyenek ezen társaság' tagjai. El kell várnunk az időt, majd midőn a' törvényhozás, átlátva O. úr' ítéleteinek nagy fontosságát, contra mentem fundatorum, a' dolgot megváltoztatandja 's a' társaság' mostani tagjait elbocsátván, helyettök O. urat magát választandja, rá bízva, hogy ítélje el, ki irt alapos eredeti értekezést és ki méltó rendes tagságra? Akkor ügyekezni fogok én is, hogy értekezéseim O. úrnak tessenek — ha általában valami tetszethetnek neki, mi nem a' Hirnökben és Századában született — addig pedig bocsásson meg, ha ítéleteit nem tartom oly fontosaknak, mint a' millyennek maga szeretné tartatni. Nem akarom elvitatni O. úrtól, megengedem, hogy *száz meg száz van Magyarországha, kik jobban megérdemlettek volna a' rendes tagságot, mint mostani némely tagjai a' társaságnak, jobban mint én.* De ezt ismét csak el kell itélni valakinek; pedig sem én, sem O. úr nem ítéltetjük el. Én nem, mert rossz bíró találnék lenni magam ügyében; O. úr talán? de itt azon kis baj van, hogy ezt O. úrra senki sem bízta. Tehát ki fog itélni? Nem más végtére is, mint a' tudós társaság' többsége. A' tudós társaság' többsége pedig már ítelt és — O. úr' szerencsétlenségére! — engem választta meg. Nem tudom, jól-e roszúl-e? de annyit tudok, hogy minden esetre jobb, ha egy testületnek többsége választ, itel, határoz, mintha mind ezt O. úr maga cselekedné. Betöltvén a' tudós társaság az én megválasztatásom által — ha mindjárt roszúl is! — a' helyet, meddig én meg nem halok, vagy a' régi tagok, a' társaság' eddigi statutumai' megváltoztatásával új választásra nem bocsáttatnak, sem O. úr' száz meg százai közül senkit, sem O. urat magát — ha választható volna is — meg nem választhatja. Mi sikere van tehát a' szemlei jeremiádoknak? Épen semmi; mert a' mi megtörtént, azon már nem segíthetünk. Haragudhatunk, szemléket írhatunk czifrábbal czifrábbakat, mocskolhatjuk a' társaság' tagjait, rájuk foghatjuk, hogy azok az *igazságos(?) vádakat magokról büszkén és fönn hangon, alto supercilio, elhárítani erőlködnek*, kötelességvé tehetjük az időszaki sajtónak — kivált ha Balásfalvi Orosz Józsefek vagyunk és így a' Hirnök' nagy tekintetű szerkesztői — hogy erre a' közönséget minden évben annyiszor *figyelmessé tegye*,

mennyi száma van a' Hirnöknek 52 hét alatt, de csak úgy járunk végtére is, mint a' vén anyók, ki reggeltől estig szűn nélkül dohog a' háznál, de sem maga nem bir csak egy széket is eltenni helyéből, sem dohogásaival azt kieszközölni, hogy valaki eltegyen.

Ki tudja? könnyen meglehet, hogy O. úr egész tudós társaságnál mélyebben lát a' dolgok' becsébe: de, hogy ezt el is hiessük, bizonyítványokkal kellene bírunk, azok pedig nincsenek, mert O. úr maga is csak pusztán állit — a' megmutogatás' bűnébe nem igen mélyen szokott merülni — arezvonásból pedig, bár ki vizsgálja azokat, tömördek bölcsesség tűnik ugyan ki, de annyi még is nem, hogy benne vakon bízni lehessen. Illy bizonytalanságok közepett oly szabadelmű ember mint O. úr meg fog nekem bocsátani, ha inkább a' tudós társaság' többségének ítéletehez, mint O. úr' szemlei beszédeihez tartom magam, meg fog bocsátani, ha azért, mert ő engem „szegény fejű“ ironak tart, ezen szegény fejét falba nem verem, hanem annál nagyobb gondnal conserválom, hogy vele O. úr' *gazdag fejének* a' Hirnökben időről időre feltárt kincseit méltólag bámulhassam. Vegye azonban O. úr ezennel ünnepélyes nyilatkozásomat és becsületszavamat, hogy mihielyt a' dolgok változandanak, mihielyt bebizonyodik O. úr' ítéleti felsőbbsege a' tudós társaság' többségeé felett, vagy ha nem is, mihielyt O. úrra lesz bízva elevenek és holtak felett itélni a' magyar literaturában, én azonnal leteszem O. úr' kezeibe rendes tagságomat, általadom neki „a' bölcsesség pecsétjét“ mi most tőlem irigyelni látszik.

Mondja O. úr, hogy én az *ő véleménye szerint, mint historicus pauperior Iro, azaz Magyarországha a' legszegényebb vagyok*. Én, a' véleményszabadságnak tisztelője, ezen őszinte íteletkimondásért, csak becsülni tudnám O. urat, ha bizonyossá tehetném magam, hogy az most ez egyszer neki tiszta, teljes meggyőződése: azonban ennek elhívására semmi alapos okot nem találhatok. Nem tudom sehogy kigondolni, miképen juthatott el O. úr oly nagy specialitás' meg tudására, ki egész Magyarországha a' legszegényebb historicus? Nem vagyok értesítve, mikor tette utazásait O. úr Magyarországha, mikor szedte úti táskájába minden magyar historicus' tudományát 's végtére haza kerülven, mi vékával mérte meg, ki szegényebb, ki gazdagabb fejű történetíró. Így mint a' dolog most áll, azt kell hinnem, hogy O. úr csak tréfál, és meg akar kísértetni, valljon mit tartok én az ő ítéleteiről, 's ha netalán azon mondására, hogy a' legszegényebb historicus Magyarországha én vagyok, tűzbe jónék, magam védelmezve esküdöznm historicusságom mellett, ő akkor hahotával tenyereit össze verhesse, mondván: tehat Bajzának meg is nevezetes az, mit itél felőle Orosz! Millyen armányos fogás! De az O. úr' lépesszői nem fogtak madarat; mert ügyesebben kell vala őket kirakni. Ha O. úr göggyéből kisé leszállván, méltóknak tartaná olvasóit okokra épített állításokkal oktatni, vagy gyönyörködtetni, akkor talán hálójába keríthet vala, de így csak mosolyognom lehet erőlködéseit. Neki szabadságában van minden ok nélkül is hinni és vélni valamit, sőt

ehhez joga is van, csak hogy ezen jognak megfelelő kötelesség másra nézve nincs, nem tartozik t. i. senki elhinni, mit O. úr megmutatni nem, hanem maga is csak amúgy jó kedvében vagy haragjában pusztán vélni tud. De *csak rajta!* Vélekedjék O. úr ezután is bátran és szabadon az én historicus-ságomról olly rosztól, a' mint csak tetszik — minél rosztól annál jobb — ki neheztelne azért? O. úr vélekedése, kivált illy viszon okban, mint mi ketten egymással szemközt állunk, nem több mint egy sohajtas az orkánban. Én magam is sok furesákat vélek úgy magamban O. úr felől, azon különbséggel, hogy véleményeimet nem tartom olly égbekötőknak, mint O. úr, azokat ritkán, csak általa kényszerítve, közlöm, és ekkor is okokkal támogatni ügykezve, hogy mások is elhiessenek, mert pusztá pletykabeszédekkel magamat nevettség tárgyává tenni semmi gyönyörűségem.

Mi a' tudós társaságban munkátlanságot illeti, mit O. úr szinte szememre vet, erre nézve bizonyossá tehetem őt, hogy a' rendes tagsággal járó szoros kötelességeket én csak úgy elvégzem, mint bármely tagja a' társaságnak; ennek azonban egyenkénti megmutogatásába akkor fogok bocsátkozni, midőn azon testület von kérdőre, mellynek felelni köteles vagyok: hogy most magamat igazoljam, ahhoz O. úrnak sem joga, sem érdeme.

Hogy azon *summák, mellyeket a' rendes tag a' tudós társaságnál évenként húz, nem az alapítóké többé, hanem a' nemzeté's ezért ha az ehhez kapcsolt kötelességet valaki nem teljesíti, joga van őt mindenkinek erre figyelmeztetni*, ez nagyon is sokat akar bizonyítani's azért nem bizonyít. Ebből t. i. az is következik, hogy minden tisztviselőt a' hazában, ki nemzeti pénzüszvegből húz fizetést, joga volna minden egyesnek figyelmeztetgetni, teljesíti-e vagy nem, kötelességét. Ez minden illedelem's társasági jó rend ellen volna! Minden közhivatalban levőnek előjáróinak kell lenni, kiknek munkálódásairól számolni tartozik: de egyeseknek, kikre ez bizva nincs, kiket talán csak indulatoskodás, kajánság, boszú ingerel, jogot illyenekhez társasági rend' felforgatása nélkül adni nem lehet. Olly responsabilitással, mint a' millyet itt O. úr dívatba hozni akarna, művelt ember, soha sem fogna vállalni köz hivatalt, mert isten meitsen olly társasági rendtől, melly szerint akármi feldühült sansculottnak joga legyen engem mint köz hivatalban levőt úton útfelen előfogni és szemembe ezt kiáltani: figyelmeztetem önt, hogy kötelességét nem teljesíti!*. Mi lenne ebből, O. úr maga is kitalálhatja, ha kissé gondolkodni akar. Egyébiránt akár mint álljon e' kérdés, minden esetre csodálatos, hogy O. úr, ki e' figyelmeztetgetés' jogát mindenkire nézve elvűl állítá fel, gyakorlatban egyedül csak az academia' tagjaira használja.

Azon kérdést tehetné meg valaki O. úrnak: mi oka, hogy annyi rendes tagközül csupán nekem jut a' szerencse O. úr által olly nagy figyelemben tartatni. Mind olly munkások-e az academia' többi rendes tagjai, hogy ők még csak szóba sem vehetők? Epen nem; O. úr ezt mondja: „*Vannak más tagjai is a' társaságnak, kiknek hasonló elmulasztást, vagy cselekvőtleniséget lehetne szemökre lobbantani, de azok legalább eléggé szeré-*

nyek, hallgatni míg Bajza úr minden illyes, csupán igazságos vádat büszkén és fennhangon — alto supercilio — magáról elhárítani erőködik, minden sürgetésre feljajdul és azt egyedül szegény fejére ültetett harag-könténés kereszteli, melly fejbéli szegénységet nem csak elismerem, hanem stb. Valóban különös nagy tehetség rejtezik O. úrban meglepő dolgokat állítani, csak az kár, hogy állításai többnyire ugyan azon betegségben sínlődnek t. i. *nem igazak!* Az itt kiírt szavak is igen súlyosak, csak azon kis bajok van, hogy belőlök egy hang sem igaz, hanem mind Orosz úr' koholmányokban gazdag Fejének fillentései. Most van az első eset, hogy én historiai reudes tagságomról közönség előtt szolok. Soha, e' mai napig, sem *alto* sem *demisso supercilio*, sem *büszkén* sem alázatosan, sem *finu* sem alant hangon, nem ügykeztem magamról semmi efféle vádat elhárítani, soha sem fel nem *jajdultam* sem nem fohászkodám, 's a' közönség általában bizonyosságot tehet, valljon én szoktam-e neki feljajdulásokkal, panaszokkal alkalmatlankodni. Ime egy új kézzel fogható adat, micsoda ármányokhoz nyúlunk ezen gazdag fejű urak, vak lármáik' igazlására! Maga ez egy eléggé bizonyító ok, hogy én méltán's igen a' maga idejében irhattam íróinkhoz amaz apostrophot, mellyen O. úr, a' ráfogások' nagy mestere, olly nevetés-gezen csodálkozik; méltán kérdehettem: „Uraim, író urak! nem tudunk-e mi egyébként czáfolni, csak ha egymásra hamis állításokat fogunk?“

És mi gyönyörű rendben forognak ezen tiszta felfogású úr' eszének kerekerei! Ő ezen apostrophot gúnyrak állítja rám, mint Kritikai Lapok' kiadó-jára, ő t. i. az elbucszózt szemleirővel együtt *bunkós modornak* szokták nevezgetni a' Kritikai Lapok' bíráló vagy polemiai hangját. De ki fog ebben gúnyt látni kis egészséges velővel, vagy tiszta akarattal? Összeférhetlen-e a' a' bunkós modor az igazmondással? Gondolnám — ha már ez éretlen gyermekeként annyiszor gagyogott *bunkós modorról* is szólni kell — gondolnám, igazságokat mondhatni gorombául is, és a' hamisításoknak a' goromba épen úgy ellensége lehet, mint a' humanus, 's ha a' goromba a' hamisítások ellen kikel, teljességgel nincs következetlenségben magával. A' gorombaság nem az igazmondással ellenkezik, hanem a' jó neveléssel. Ha tehát igaz volna is a' Kritikai Lapok' gorombasága (O. szerint *bunkós modorja*) midőn a' Kritikai Lapok' kiadója az alaptalan vádak, ráfogások, pletykák, mesék, hamisítások ellen kikel, épen nincs ellenkezésben ön magával, épen nem ír gúnyt magára. Gúnyt ír ellenben az, ki bunkós modor ellen predikál, ki mindig urbanitást emleget*), mint Csato

*) Alig van szemle, melly urbanitást ne ajánlana. A' legeslegújabb is (Hirn. 18. szám) *csinos finom hangú társalgásról* szól ismét's ugyan akkor ellenkezőit *sáros viadal körben mozgással, és undorító csapszékeliséggel* vádolja. Illy régi hamis trillákat dúdolgatni könnyű, drága szemleirő úr; nem kell ahhoz is nagy genie, hogy az ember czáfolóinak argumentumaira egy pár általános kisebbitő szót válaszul oda vessen, illyenekhez nem szükség Hirnök' szerkesztőjének lenniünk, ezek ki-

és Orosz 's az urbanitást úgy gyakorolja, hogy íróársának *fejéhez kupát vág*, azt *fellázzadt parasztnak* nevezi, *leaszimozza*, *mesterlegényezi*, *lumpozza* és *pöki*. Erti-e O. úr' gazdag feje? Ez a' valódi gúny, nem pedig amaz. Oh de hiszen ez rágalom! fogja mondani O. úr — bár lapjai, hol ezen szép urbanitások letéve vannak, ezer kézen forognak — ki nem tudja azt, hogy a' Hirnök és Százada a' legurbanusabb lap hazánkban? hogy ezek a' valódi szelidség és finomság' iskolái; O. úr pedig kinek szíve tárháza a' jámborságnak 's igazmondásnak, innocentior Metello! Ki kételkednek ezeken?.....

*Az olvasó közönség' miveltebb és elfogulatlan osztálya igen jól tudja, hányadán van cím-mes és cím nélküli literatúraival**)* ezt mondja végül O. úr. — Igen is, az olvasó közönség' miveltebb osztálya jól tudja, hányadán van egykét kajánkodó cím nélküli literatúrával, hányadán O. úrral! Ismeri ő — ne vélje O. úr hogy nem ismeri — ezen Herostratusait a' magyar literatúrának, kik teljes munkátlanúságban egyebet nem tesznek, mint szüntelen azon török fejöket, hogyan ámitsák el őt költeményekkel. Tudja ez a' közönség, hogy O. úr neve mindenhová behatott, 's olly címeknek is van birtokában, melyeket semmi czinuzetes literátor sem irigyl. Tudja ez a' közönség, hogy töletek egyebet nem várhat, mint hogy más szemében szállát keressetek gerendával a' magatokéban, és megörökítsétek a' tárgy és becsületes czél nélküli 's így egészen haszontalan tollvitákat, tudja a' közönség, hogy ti ártani akartok vagy személynek vagy ügynek, 's innen vannak szünet nélküli kötdéseitek academiával, Athenaeummal 's mind azon írokkal, kik kártékony törekedésű körötkökhöz nem tartoznak, de épen azért, mert tudja, nem árthatok, minden izzadástok, erőködésétek' daczára nem; mert évek óta tartó lármáitoknak e' perczig semmi sikere nincs 's hiszek istenben, nem is lesz, mert a' közvélemény soha sem sülyednél olly mélyen, hogy töletek, rágalom' mestereitől, kiknek hitele alúl van minden kérdésen, vegyen értesülést.

Egyébiránt elvárom a' *szóváltást*, mellyel e' szemle fenyegetőzik, 's ha méltó lesz rá, illő figyelemre veszem, ha nem, megvető hallgatással mellőzendem 's engem soha semmi orosz fenyegetések nem fognak megdöbbsenteni, vagy csak egy perczig is megzavarni.

Bajza.

telnek minden csapszékbelitől, de okokat okokkal verjen vissza O. úr, ha legény a' talpán, és tisztítsa ki magát a' hamisítások' vádjából, melyeken minduntalan rajta kapatik. Ez lesz majd a' hírnöki urbanitás, csinos finom hangú társalgás és nem csapszékbeliség, ez lesz O. úr' *bunkóttan vitézsége!*

***) Czimnélküli literátor! hinc illae lacrymae!!!

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csőtörtőkön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Értégyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forint. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Literaturai mozgalmak.

— Pesten, Beimelnél megjelentek az *Egyházi Tár'* 1839kik folyama' augusztusi, sept. és octoberi füzetei. Azok még két értekezést hoznak e' jeles folyóirat' alapítója és szerkesztőjétől, *Guzmics Izidortól*: A' vegyes házasságokról, 's a' kereszttyén hagyomány v. szakadatlan egyházi tanításról, a' sz. írás' hitelességére vonatkozólag (még be nem fejezve). A' szorgalmas Briedl Fidél a' népnevelő boldogletéről értekezik. A' literaturai rész folyvást a' kölni ügygyel foglalkodik; azon kívül Guzmics Ranolder pécsi prof. Hermeneuticáját isme teti.

Trattner-Károlynál megjelent: *Esketési beszéd*, mellyet t. t. Székács József, budapesti ágostai hv. lelki pászternak... Veoreos Julia kisasszonyal Győrött 1840. febr. 9. történt egybekelésakor... tartott D. *Tanbner Károly*, 8r. 8 l.

— Landerernél megjelent: *Napi eszmék*, írta Nagy Elek. Tartalma: I. Drámai művészet 's hatás, II. Költő és színész, III. Journalistica és korunk, IV. A' franczia romantica. Racine, V. Gondolatok a' nevelesről, VI. A' genie és theoria. — A' következő czikkek — mint a' szerző jelenti, — melyek most a' rostában maradtak: VII. Vasutakról, VIII. Magyar színház 1839ben és IX. Magyar irok' characteristicája, egy nem sokára kiadandó 2. füzetben fognak megjelenni.

— A' dr. Székács Józseftől szerkesztett: *Bányakerületi ágost. hitvallású evang. superintendentiának egyházi netára az 1840. esztendőre*, melly Trattner-Károlynál jelent meg, 30 pengő kr. szerezhető.

Az Athenaeum' kiadó hivatalában (Zöldfa utca 267. sz. I. emelet) következő munkák szerezhetők:

Aurora hazai almanach. Alapítá Kisfaludy Károly' folytatja Bajza. 1837. évre. Vörösmarty' arczképével és más négy eredeti, hazai tárgyú aczélmetszessel, aranyozott kótésben. Ára 1 ft. 40 kr. pengőben.

Külföldi játékszin. Kiadta Bajza. Kötve 48 kr. pengőben.

Pillangó. Válogatott elbeszélések' zsebkönyve. Kiadta Széplaky Erneszt. Ára kemény-borítékban 48 kr. pengőben.

Kritikai Lapok' VI. és VII. füzete. Kiadta Bajza. Árok 48 kr. pengőben.

Szózat a' pesti magyar színház' ügyében Bajzától. Ára 40 kr. pengőben.

E' napokban hagyja el a' sajtót 's minden hiteles könyvárosnál megszerezhető leszen:

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÚJABB MUNKÁI' első kötete, melly a' szerző újabb verseit foglalja magában, Ára ez első kötetnek 1 ft 20 kr. pengőben. Ezt követi nem sokára még 3 kötet.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Martius' 17. 1840.

11. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Vallás. Munkálatai a' pesti növendék papság' magyar iskolájának (24). — Philosophia. Szontagh' Propylaeumai a' magyar philosophiához Vége. (Vecsei József). — Classica literatura. Ovid' pontusi levelei Egyedtől. Folytatás (Szenczy Imre). — Magyar tudós társaság. — Jelentések.

HAZAI LITERATURA.

Vallás.

Munkálatai a' pesti növendék papság' magyar iskolájának. Hatodik kötet. A' primás ö herczegsége' arczképével. Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel. VI. 346 l. Sadrét. Ár 1 ft ep.

Hogy a' catholicus papság sem elegendő ok nélkül hinni, sem szénégetői vallást követni, vagy hiveinek hirdetni nem szokott, eléggé tanúsítják azon tudományos munkálatok, mellyek a' vallás' tárgyában 's ügyében, catholicusoktól külföldön 's hazánkban kiadattak; mutatják névszerint a' pesti növendék papság' magyar iskolájának jelen hatodik kötetben közre bocsátott munkálatai is. Az iskola ugyan oda nyilatkozik: „hogya a' szellem e' kötetkékben is ugyanaz, mellyel már az előbbieken megismerkedett az olvasó“ ref. azonban azt vévé észre, hogy e' kötetben a' polemiai értekezésekre különös figyelem fordított. Ezt érintőleg, így folytatja szavait az iskola: „Ha e' tárgyra nézve valami változás történt volna is, az bizonyára nem fogna egyébből állani: mint ha ne talántán az elvek, mellyek az előbbi öt kötet' létrehozásában eldődinknek vezéricsillagul szolgáltak, ebben bizonyos határozottabb

alakot öltöttek volna magukra“. — A' jelen kötet az egyetemi theologia' köréből különféle fordított és eredeti értekezéseket foglal magában, de a' fordítások az eredetieket mind száma, mind kiterjedésre fölülhaladják. — A' különféle nemzetek' catholicus íróit jellemző vonások imigy adatnak elő (Vik l.). „Azon a' menyieiekbe elmerült komoly méltóság, mellyel a' német; azon az isten- és felebaráti égő szeretetet a' legédesebb 's legérzékenyebb hangokon ömledeztető tiszta érzés, mellyel a' franczia; azon saját szerü, tiszta, világos, az örökkévalóság iránt aggodalomteli, bár néha az elke-seredésig csipős zelotai nyelv, mellyen az angol theologus szól a' religio' dolgában: képesek valának végre religiónk iránt néminemü részvétet gerjeszteni a' tiszta szívekben“.

Ezeket előre bocsátva, lássuk egyenként az értekezéseket:

I. „A' szent atyák“. Ezeket a' sz. irás után főképp olvasni, az egyháziak' legszentebb kötelessége; mert mikép a' classicusok' studiuma a' világi: úgy a' sz. atyák' olvasása az egyházi tudományokra elkerülhetlenül szükséges. —

II. „Sz. Cyprián“. Nem jól sikerült biographiai dolgozat, mellyben az áradozó, 's az isteni gondviselés' titkaiha kelletlenül mélyebben vá-

gó bevezetés, az életírásnál terjedelmesebb. — III. „Sz. Cyprián' értekezése a' halandóságról“. A' sz. atyák' fordítására nézve ref. előbbi nézeteihez ragaszkodik, 's az iskolát azokra ismét figyelmeztetni jónak tartja. — Jelen értekezés néhelyt homályos, de az egészet tekintve helyes fordítás. — IV. „A' sz. mise-szolgálatról“ Segneri után olaszból, oktatja a' fiatal egyháziakat, hogy a' sz. mise-áldozatban három visszaéléstől óvakodjanak; hogy sietve, pusztá szokásból, 's fertőztetett lélekkel az áldozathoz ne járuljanak. Az értekezés' harmadik része nem fordított. A' sok egy 's illy forma kifejezések: „ki nem látja által“ „mitől van az“ „belsőleges külsőleges“ stb. eléggé mutatják, hogy a' fordító a' magyar nyelv' természetét kellőleg még nem ismeri. — V. „A' religio' tárgyabani indifferentismusról“ francziából. Igen helyesen mondatik (a' 41ik l.): „nem az a' legnyavalygóbb nemzedék, melly szenvedélyesen ragaszkodik a' hibához, hanem az, melly nem ügyel az igazságra, melly azt megveti“. — Ref. a' fordító' értelmét néhelyt kitalálni nem tudá, mint p. o. (a' 42. l.). „Illy gyalázatos lealacsonyulásnak első oka nem annyira szellemünk' gyengesége, mint *annak testnek alája vettélése*“. — Ismét: (44. l.) „Nem mintha nem mindenkor létezett volna az ember' belsejében egy titkos igazságnak való ellentállás, mert ugyanis az igazság hajlandóságait zabolázza 's megalázza“. — Fontos ugyanazon lapon a' következő töredék: „szereti az ember, de mégis fél az igazságtól; természeti hajlandósága' következtében, mint boldogsága' alapját, ohajtva keresi azt: de azután, sokszor megúnván igáját, boszankodik azon, hogy azt megtalálta. Különös ellenmondat, mellyet egyedül a' philosophia soha sem fejtend meg“. — VI. „Vázolatok“ Maria József de Geramb utazása Jerusalemba, és a' Sinai hegyre című franczia munkájából. A' munkát már nagyon jó német fordításban bírjuk. Jelen vázolatok' kiadója elég ügyes volna az érdekes munkát magyarra fordítani. — VII. „Néhány levelek Milner („a' religioi vitakozásoknak vége barátságos levelezésben egy protestans religiosus társaság 's egy romai catholicus theologus közt“ című) munkájából“. Angolból. A' fordító előjegyzetekben e' munka' eredetéről fölvilágosítást ad; azon fölül (a' 83. és 84. l.) azon elhírhedt tanról: de Religione et Ecclesia sola salvifica, helyes észrevételeket közöl; mellyekhez ref.

még ezeket adja: hogy üdvösségünket egyedül az igazság eszközölheti ugyan; de az igazság' őszinte keresése nem kis fáradságába kerül mindenegyénnek; 's azért szükség, hogy méltányolva a' fáradsággal szerzett meggyőződést, felebarátunk' vallásáról ítéletünk mindenkor szeretettel legyen fűszerezve. *Error*, ugyan, *immensum habet*; de nagy részben igaz, mit Salvianus (Lib. V. de provid. Dei) az arianusokról mond: veritas apud nos est, sed illi apud se esse praesumunt. Honor Dei apud nos est, sed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis esse, quod credunt. Inofficiosi sunt, sed illis hoc est summum religionis officium. *Errant ergo, sed bono animo errant*, non odio sed affectu Dei, honorare se Deum atque amare credentes. Quamvis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei existimant charitatem. *Qualiter pro hoc ipso falsae opinionis errore in die judicii puniendi sint, nemo scit nisi iudex* *). — VIII. „Az egyház a' catholicusok' értelmében“ Korunk' legmélyebben látó catholicus hittudós, Möhler János', munkájából. Az értekezés eredetiben ugyan remek, de a' fordításban néhelyt homály 'akasztja meg az olvasót. A' szabatosb fordítás' töredékeiből álljon itt mutatványúl az értekezés' befejezése (a' 140. l.) „Igaz, hogy voltak papok, püspökök és pápák lelkiösmeretlenek, kik ott is, hol csak tőlök függő szebb jövőndőt teremteni, elmulaszták. Ezen 's más hasonló vallomásoktól nem kell elhorzadni a' catholicusoknak; nem is borzadtak ők azoktól, hiszen céliránytalan volna erre törekedni, midőn a' protestansok teljes, soha le nem győzhető bizonyosságot foglalnak magokban azon hanyagságról, melly az egyházban a' 15ik században uralkodott: soha sem kaphatott volna erőre olly tanítás, mint az övék, 's annál kevésbé terjesztethetett volna olly messzire, ha az egyes tanítók és papok tisztöknek megfelelnek. Valóban nem csekélynek kellett lenni a' tudatlanságnak, melly a' reformatio' systemáját elfogadhatónak találhatta; 's ez azon pont, mellyből kiindulva a' catholicusok és protestansok egykornagy tömegekben fognak találkozni, keztenyujtva egymásnak, 's akkor mind a' két félnek hüne' érzetében fel kell kiáltani: Mind ketten hibáztunk, csak az egyház az, melly

*) Ha ezeket Füss és Lugossy figyelemre méltatják, Strausst az igen következetes protestans criticust, Herostratusnak, szentségtaposónak, belyegezni nem fogják.

hibázni nem tud; mi mindnyájan vétkeztünk, csak az egyház tiszta és mocsoktalan e' földön!" — Azonban, szó nélkül nem hagyhatja ref. a' fordítónak jegyzékben tett állítását (144. l.): „A' catholicus bátrán halad előre, rendszere' igazságai örökre rendületlenül megalapítvák, 's ő csak azok' megismerése' 's rólok való meggyőződése' ügyében fáradozik, míg a' protestáns előre igazságot keres és talál, a' mint neki tetszik“. Ez hibásan állítatik; mert noha a' protestánsoknál mindenki a' vallás' tárgyában maga ítél, 's maga bíraskodik, de azért állítani nem lehet, hogy *tetszése szerint* keres és talál igazságot*) — IX. A' catholica hit „Allgemeiner Religions- und Kirchenfreund“ czimű folyóirathól. Tiszta, hibátlan nyelv jellemzi ezen fontos, a' catholica vallást legszebb oldalairól ismertető, elleneinek vádjai alól fölmentő 's a' catholica hitet mintegy dióba szorított értekezést; 's azért ohajtható volna, hogy illy nemű dolgozatok külön nyomatva a' nagy közönség' kezére juthatnának! — X. „Paraenesis“. Fiaihoz és leányaihoz gr. Stolberg Fridrik Leopold. A' szeplőtelen szív' mélyéből lehangzó szótát! méltó mindenki' figyelmére.

A' munkálatok' második részében közöl-
tetnek az eredeti darabok, névszerint: I. négy
versezet a) Nabuchodonosor. b) Zsidónép. c) Ju-
dith. d) Holofernes. — II. „Erkölcsei képek le-
velekben“. Az író (213 l.) többet mond, 's mé-
lyebbre ereszkedik, hogysem tapasztalása 's
tanulmányai engedhetik. — Egyébként hasz-
nos és szép észrevételek vannak elhintve az
özönlő de tiszta nyelvű előadásban. — III. „Az
első keresztények' hitéről“. Ezen értekezésben
ref. semmi érdekeset nem talált. — IV. „Né-
hány vonások Széchenyi György' esztergami
érsek' életéből“. Igen érdekes életírás. Ő alát-

ta vétetett be és erősítettett meg törvénsze-
rűleg az 1687ki országgyűlésen a' Jesuita rend,
melly mind addig hazánkban is üdvös volt, míg
körén túl nem vágva, 's az apostoli buzgósá-
got szerfölötti kincsvágygyal nem szeplősítve,
a' nép' 's ifjuság' nevelésével foglalkozott. A'
rend, mint tudva van, eltöröltetett és visszaál-
lított. 'S most ismét vannak, kik arra füg-
gesztik szemeiket, 's tőle várják az elromlott
világ' megtérítését, 's az elharapozott roszak'
gyökeres orvoslását. Azonban maga e' szó:
„Jesuita“ 's még inkább az ebből származott
„Jesuitismus“ (melly egyébiránt minden rangu,
rendű 's öltönyű embereket illethet) sokak előtt
olly kellemetlen valami, hogy ollyasoktól, kik
e' nevet viselik, a' gyógyszerert mint jól ismert
's azért gyűlölt kéztől elfogadni, határozottan
fognak vonakodni! — Széchenyi Györgynek a'
nyilvános és sz. czélokra tett 's 4.445800 pen-
gő forintra menő adakozásai, mutatják, hogy
isten' áldása van azokon, kik embertársukat 's
a' köz jót segíteni hajlandók. — V. „Függelék“
Vischeringi báró Droste Kelemen Augusttól kölni
érsek' ügye, egy protestánstól védelmezve. Ref.
úgy véli, hogy ezen ügy az emberiség' törvény-
széke előtt már meg van ítélve; az időnek min-
denható ura az ítéletet, mikor szükséges leend,
bizonyosan végrehajtandja. Az igaz catholicu-
sok addig Péter apostol' tanácsát követendik:
Dominum autem Christum sanctificate in cordi-
bus vestris, parati semper ad satisfactionem omni
poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est
spe: sed cum modestia et timore, conscientiam
habentes bonam: *ut in eo, quod detrahunt vo-
bis, confundantur, qui calumniuntur vestram
bonam in christo conversationem; melius est e-
nim benefacientes, si voluntas Dei velit, pati,
quam malefacientes.* I. Pét. 3, 15—17.

Vége: „Egykét szó tétetik a' magyar is-
koláról“ mellyből kitetszik, minő akadályok-
kal kelle küzdenie, hogy vallásáról magyarul
lehessen szólnia! Most azonban a' magyar
egyház' ezen nevezetes nevelő intézete e' te-
kintetben is olly férfiú' kormányára bízott, ki
eddig minden helyzetében sok jónak szerzője
volt, 's kinn bizonyosan mulni nem fog, hogy
az iskola, ha gyarapúlani akar, legvidámabb gya-
rapulást nyerhessen. 24.

*) Ref. e' tárgyban Lugossy' szózatára adott vála-
szában a' Figyel. 1839ki 41ik számában már
egyszer nevezte az olvasó közönséggel közlé.
Később (a' Figyel. 51 és 52ik számában)
Füsi András reform. paptól, és Lugossy Józ-
seftól ismét megtámadtatott. De a' részre-
hajlatlan olvasó figyelmes vizsgálata után ész-
re veheti, hogy ref. válasza alapos volt, mert
ellenei más szavakkal ugyan azt mondták,
sőt systematice be is bizonyították, mit a' ref.
állított. Mit, ha helyt nyerend, ugyan ezen
folyóiratban, mihelyt hivatalos foglalatosságai
engedik, ref. megmutatni késznek nyilatkozik.
Addig is igen tisztelt elleneinek az igazság'
békesség' és szeretet' istenének nevében szí-
ves üdvözlötet küld.

Propylaeumok a magyar philosophiához.

Irtá Szontagh Gusztáv. sőt.

(Vége).

A' mi a' philosophia' határait illeti: a' skót iskola szerint a' philosophia' egyedüli feladata: az emberi szellem' tüneményei megismerése; innen neveztetik az *szellemtudomány*nak is. A' skót iskola tehát a' philosophiától a' metaphysicai kérdéseket egészen kiküszöböli. Itt szerzünk helyesen jegyzi meg, hogy a' mi iránt eszünk kérdést támaszt, arra feleletet is kell adnia; következésképen azon kérdések' kiküszöbölését helyben nem hagyhatja, 's nem is nyughatik meg míg, a' legrosszabb esetben, meg nem győződik, hogy a' feltett kérdés' teljes feloldása az emberi tehetségek' korlátait felülhaladja; mert ez is felelet 's ekkor legalább bizonyosak lehetünk, hogy e' tekintetben semmi bizonyost nem tudhatunk, az emberiség' túl nem hágható határain állunk, 's győzhetlen tudatlanságunkban megnyugszunk.

A' skót philosophusoknak, a' philosophiai igazságok' feltételeit illető nézeteikre nézve, nem egyezhetik azon bölcselkedőkkel, kik a' skót philosophusokat gáncsolták azon állításokért, hogy az előleges igazságokat (principles of common sense, self-evident truths) *öszönileg hiszszük*, mivel ki nem látja — mond — hogy e' kitétel képes, 's nem egyebet tesz, mint hogy az előleges igazságok mint eredetiek, valóban behonyíthatlanok, mert hiszen ezek épen elvei, 's feltételei minden bizonyításoknak. Nézetökben osztozik, hogy az emberi ismeretek nem általánosak, de azért nem is csatlódások, — nem isteniek, hanem emberfélék.

A' német philosophiát Leibnitzon kezdi, mivel az állította azt független lábra. A' Leibnitz' elme' szüleményeinek rendezője Wolf leve. Ennek módszerére jól jegyzi meg, mikép a' mathematicai módszer a' philosophiára, tárgya' különbsége miatt, épen nem alkalmazható, s Wolf azt használva, a' legrosszabb formalismusba süllyedt. Wolf' dogmatismusa — mond — és Hume' scepticismusa felélesztették Kantot, 's az első ellen a' tapasztalás' mellőzhetlenségét, a' második ellen pedig az előleges fogalmak' eredeti törvényességét bizonyítja be.

A' Kant' elméleti philosophiájára, 's jelesen a' tiszta ész' criticájára azon helyes megjegyzést teszi, hogy benne az *ész* nevezet igen

határozatlan, a' mennyiben az egyszer szellem helyett áll, máskor az eszmék' tehetségét jelentő kizárólag: — hogy benne az elméleti 's gyakorlati ész *ellenmondásban áll*. Kant' állítását: hogy a' szemlélődés a' tapasztaláson túl nem hághat, méltán rosza, 's az isten' lete' cosmologiai 's physico-theologiai megmutatásait illendő határok közt helyesli; valamint Jouffroy' azon állítását is, hogy Kant, azon vitatása által, hogy egész természetismeretünk pusztán alanyi, eszünkben a' scepticismusnak szinte törvényes helyet igyekezett kieszközölni. Kant' fél idealismusa — mond tovább — fejletlenül nem maradhatott, ismeretünknek alanyi korlátoltságából ki kellett vergődnie. 'S im eljőve Fichte 's a' mi Kantnál csak *fél*, nála már *egész*; — általános *énje* már mindenható erővel eszményileg teremt embert, istent, és világot. Ezen túlság megdöbbeneti Schellinget; átlátja, hogy az alanyi elem egészen elnyelvé a' tárgylagost, hogy neki a' valóságot jogaiba vissza kell állítani 's egyszersmind a' Kant által ismeretünk ellen támasztott kételkedést szétoszlatni. Visszatér tehát Plotinhoz, sőt Platóhoz, 's a' gondolkodás' és let' alanyi és tárgylagos *azonosságát* tevén elmélete' alapjául, általános tudást törekszik előállítani. Hegel' bölcsellete szintazon hypothesisen nyugszik, szint azon czélt tűzi ki magának, csak hogy tételeit dialecticai úton igyekszik meghatározni. Ez — mond — a' német általános philosophia' kifejlődése 's Kanttali egybeköttetésének természetstoriája (l. 220—1).

Kantról azokra tér, kik Németországban jelenleg a' criticismust kitűnő sikerrel folytatják, javítják; Krugra 's Friesre 's ez utóbbit a' criticismus' legszerencsésb kifejtőjének, 's a' most élő német philosophusok közt a' legjózanabb, 's legmélyebb gondolkodónak itéli. — A' Fichte, Schelling, és Hegel' tanjait terjedelmesben Beneke után adja elő.

A' francia újabb philosophiát Descartes-tal kezdi, kinek rationalistiai rendszerét Voltaire buktatta meg, ragyogó elméjével Locke' empirismust pártolván. Ezen empirismust utóbb Condillac rendszerbe foglalá, 's ez azon híres *sensualismus*, mely a' forradalom előtt uralkodóvá lőn, 's Helvetius' 's Holbach' munkáiban a' legvastagabb materialismussá fajult. A' forradalom alatt — mond — a' philosophia elnémult. A' mint pedig a' nemzeti intézet munkálkodását elkezdé, a' sensualismus, *ideologia*

név alatt, fejét ismét fölemelé. A' consularatus alatt a' philosophia ismét elenyészett, mert Napoleon az ideológiának barátja nem volt. — A' forradalom a' materialistiai philosophia' vallás-talanságának tulajdonított: erősíteni, támogatni kellett tehát a' trónt *vallás* által. Így tünt fel a' *theologiai iskola*, mely elvét isteni tekintetben vagy kijelentésben állítja fel. Erre jól jegyzi meg, hogy ha a' philosophia tekintettől tétetik függővé, az többé nem az ész' tudománya, vagy nem philosophia. Ezen iskola' fő dogmáját az *eredeti bünt* helyesen, az ebből koholt eredményeket még helyesebben 's méltóbban röjja meg. — A' *juliusi napok* — mond — a' Bourbonok' trónjával megdönték a' theologiai iskola' tanítószékeit is, 's az *eclecticismus*, mely már a' restauratio alatt kezdte csirázni, kifejlődék 's uralkodóvá lőn. Ezen *eclecticismus* szerinte is, nem gondolatlan összehalmozása a' réginek 's újnak, hanem a' minden tudományok' művelése mellett használt mód, mely szerint a' tudósok, a' már előttök tett igaz fölfedezésekkel, azokat a' hamisaktól megtisztítva, mint rájuk szállt tudományos örökséggel bannak, 's azt saját nézeteikkel 's tapasztalásaikkal szaporítva, a' literatura' örögbítésére használják. — De ha a' francia philosophiai jelen iskola' módszere ez: ref. kérdi, ha vajjon nem sértés-e azt, a' *systematismusnak* ellenébe tett, 's a' *syncretismus*sal egy jelentésű *eclecticismus*sal bélyegezni? — Előadja ennek kifejlése' történetét. Royer-Collard — mond — a' Reid' philosophiájával megbuktatá Condillac' sensualismusát. Utána Cousin a' kezdett munkát nem csak folytatta, hanem örögbíté is azt, az *eclecticismus* — vagy helyesebben szólva, a' lélektani módszert — uralkodóvá tévén. Ezen munkát folytatják most épen, Damiron és Jouffroy, mindkettő Párisban a' nemzet tapssal fogadja, 's buzdítja nemes szándékaikat. (l. 258 — 269).

Az eddig nevezett három fő iskolát előadására nézve így jellemzi: a' skót iskola világos, lehetőségig népszerű, tárgyát alaposan kimeríteni igyekező, minden tételeiben a' józan észre hallgató; az *eclecticismus*' hősei élénkek, világosak, lelkesek, 's stilistiai formáik' tökéletességére nézve első rangúak; a' németek' bélyege a' szemlélődési merészség, mélység, 's homály.

Szerzőnk leginkább a' francia philosophiához hajlik, okokkal ajánlja, hogy azt mi

magyarok kifejlésében figyelmes szemekkel kísérjük, 's előkelőleg méltányoljuk. — Igaz ugyan, hogy e' philosophiára különösen a' németek közül többen — mit a' múlt évi Tudománytár' szeptemberi füzetéből is láthatni — megvetéssel tekintenek; azt a' philosophia' nevére is méltatlannak mondják. De itt természetesen a' dolgot csak az döntheti el: mit értünk a' *philosophián*? — Ha ez nem egyéb, mint Fichte szerint: „das wahre Gegentheil des Lebens“; — ha a' Schelling' régibb véleménye szerint: „die Philosophie ist nur dadurch Philosophie, dass sie dem Verstande, und damit noch mehr dem gesunden Menschenverstande gerade entgegen gesetzt ist: úgy igaz hogy a' *philosophiát* a' francziáknál hiában keressük. De ha a' philosophián olly észbeli tudományt értünk, melynek fő célja, az embert rendeltetésével, 's erre való eljuthatás' eszközeivel megismerkedtetni: úgy, magoknak az el nem fogult gondolkodó németeknek — millyen jelesen a' Damiron' *Essai sur l'histoire de la philosophie en France au XIX siècle*. Paris. 1828. című — munkájának, a' hálai Literaturai-Ujsághani bírálója; millyen higgadtabb gondolkodása után maga Schelling — ítélete szerint is, ha szinte azt a' francziáknál már készen, fel nem találhatjuk is, legalább arra az általok választott úton, velők együtt aligha sikeretlenül törekvünk.

Befejezésül egy pillanatot vet philosophiai literatúránk' állapotjára. Itt megemlíti mikép régi philosophusaink' munkái jobbadán csak *compilatiók* voltak. Mióta azonban a' m. tudós társaság philosophiai jutalomkérdéseket hirdet, úgy látszik — mond — mintha philosophiai literatúránk a' *compilatio*' studiumából magasabb, önállóbb fokra emelkednék. Ezt bizonyítják, *Hetényi János* és *Balogh Pál* 1834ben közszorozott pályamunkáikon kívül, több philosophiai munkák 's értekezések. — Itt szükségesnek tartja ref. kiemelni szerző' azon értelmét, miért kell önálló, annál fogva magyar philosophiára törekednünk; azért is, nehogy a' magyar *philosophia*' nevezete, minden jó célja mellett, sérelmére félre értessek. „A' *compilatio*“ — mond — „örökké csak azt másolja 's ismétli, mi már a' világliteratúrában létezik; általa tehát a' világ' végeig semmiféle tudományt előbb nem lehet vinni. Ha tehát philosophiai literatúránkban haladni akarunk: *önálló philosophiára kell emelkednünk*. A' philosophia már

általán 's lényénél fogva a' legszabadabb tudomány; kénytelenek vagyunk önállóság philosophálni; mert magunkat abban, mi igaz, és jó, erkölcsi természetünkénél fogva függetlenül kell határozunk. Útmutatást, oktatást a' philosophálásra igen is nyerhetünk, sőt valamely philosophiát historice meg is tanulhatunk: de szabad vizsgálat nélkül önálló philosophiához már annál fogva sem juthatunk, mivel ez mint igenleges tudomány még nem is létezik. Önálló philosophálástól függ tehát a' philosophia megállapodhatása, előmenetele hazánkban, 's ezen követelést szintűgy teljesíthetjük, mint akármely más nemzet' tudósai; mert a' philosophiának kútfejei, a' világ' philosophiája, 's e' tudomány' tárgya a' természetben, az ember, 's öntudata, nekünk is szintűgy tárva állanak, mint nekik. — Ha pedig e' feltételeket teljesítendjük, akkor saját, önálló, akkor magyar philosophiával fogunk birni: azaz tárgyára ugyan nem, de szellemre 's előadásra a' többi művelt nemzetekétől különbözővel, úgy, mint a' nyelv szokás megkülönbözteti a' német philosophiát a' francziától, ezt pedig az angoltól stb.; mert minden nemzetnek képzetmódja, mint az egyedeké különböző. 'S ím itt igazolhatom merészségemet, melly szerint munkámat propylaeumoknak a' magyar philosophiához czímezni bátorkodtam. E' czím jeleli ki szándékom' kellő középpontját 's felette sajnálnám, ha valaki azt tudatlanságból, vagy önhittségből eredettnak tartaná. Nem ismeretlen ugyan előttem, mikép elvontan képzelve, csak egy igazi philosophia létezik, mellyre kirekesztő szabadságot egy nemzet sem bír, mert az emberiség' tulajdona: de tudom azt is egyszersmind, hogy ezen egy igazi philosophia eddig még inkább eszmében, mint valóságban létezik, 's hogy a' tudós világ minden eddigi fáradozásait annak kiállítására csak többé, vagy kevesbbé sikerült probatételek, eszménye' megközelítésére. Birunk tehát csak egyszer önálló philosophiát, 's birandunk a' nyelv szokás teljes jogával úgy nevezhető magyar philosophiát is. Fog-e ez azonban eredményeimmel megegyezni? — ezt a' tapasztalás bizonyítandja be; alapnézetemet legalább melly abban áll: hogy kirekesztőleg sem előlegesen, sem utólagosan ne philosopháljunk, nem féltem, 's ettől függ a' követendő módszer, ettől a' felállítandó rendszer. Hazánk' földé dél és éjszak közt, a' közép vonalon terül el, 's nemzetünk' szellemében az

érzékiség és ész közt ritka egyensúly található, mellynél fogva télszeg empiricai vagy rationalistiai kicsapongásokra nem hajlandó. Ez biztat" (l. 279—281). — „Nationalphilosophie ist die einem Volke eigenthümliche Art zu philosophiren. Dass es dergleichen gebe, lässt sich eben so wenig leugnen: als dass es Nationalphysiognomien oder volkthümliche Körpergestaltungen, in sonderheit Schaedel- und Gesichtsbildungen, gebe“ — derék philosophus mondja! A' nemzeti philosophia' eszméje tehát nem épen szerzőnk' ötlete nem chimæra. — Szerző' nyelve itt is, mint mindenütt, tiszta, gondos; előadása világos, kedves, élénk, tárgyához mért. Írásában a' haszon nélküli hiányjeleket mellőző takarékn' elvét követi. Papirosa finom, nyomtatása szép 's szinte hibátlan.

Befejezi ref. ismertetését azon nyilatkozással, mikép a' jelen munkánál philosophiai literaturánk' ezen ágában czélszerűbbet, jobbat nem tart; 's ezért, philosophiai literaturánk' javára ohajtja, hogy a' derék szerző az ügyes kezekkel rakott „Propylaeumok“ mögött emelkedendő magyar philosophia' épületén minél többet, minél tovább dolgozzék *).

Vecsei József.

Classica literatura.

Publicus Ovidius Naso' levelei vagy pontusi elegiái. IV. könyv. Fordította Egyed Antal, stb., stb.

(Folytatás).

D) Ugyan azon czélból — hogy a' vers kimenjen — többféle szabadságokkal élt. Egy régi vers' értelménél fogva sok szabad ugyan a' költészeknek: azonban szép volna mértékes versekre olly igen alkalmas nyelvünkön a' nehézségeket másként győzni le, 's nem mindjárt szabadsághoz folyamodni; vagy illenék legalább következetesnek lenni. — E' rovathoz tartozik:

a) némely szótagok' kényszeríti megnyújtása vagy rövidítése. Például: Mellettünk állván ítéléte a' torolónak. — 91. l. Naso, kit őnn esze stb. — 73. l. gyümölcsöz — 74. l. dícsé-

*) Ref. f. t. Fejér György urnak a' „Propylaeumokra“ (Tud. Gy. 1839. X. köt.) tett észrevételeit mellőzte, részint mivel anticriticat írni czélja nem volt; részint mivel tudja, mikép azokra nézve a' megbírt szerző más védelmére nem szorult.

tesen — 88. l. *vigadalomra*. — 56. l. Naso kö-
szönti *busan*; de az 59. l. „Rögzötté vált a *bü*
bennem stb. — Hasonlókép: *emlekezet*, és *em-*
lekezet; így:

68. l. Tégy úgy mint én, és mivel ennél jobb az az ország,
Ott engem mindég(ig) emlekezetbe szorits.

Mellesleg tekintsünk mint már ezelőtt néhány-
szor, összehasonlítás végett az eredetinek szép-
ségére:

Redde vicem, et quoniam regio felicior ista est,
Istic me memori pectore semper habe.

85. l. A' diadalmi napon minden öröme virad;
a' 41. lapon pedig: *diadalomt*, 's 90iken: *díja-*
dalomra. — 111. l. *Déce*mber, 123. l. *decem-*
ber. — Végre a' latin szavaknál majd megfart-
ja az eredetiek' mértékét, p. o. Géta, Germá-
nicus, Vénus: majd nem, p. o. 19. l. *Cupido*. —
58. *Il'as*. — 51. l. *forum*. stb.

b) a' tulajdon neveknek legnagyobb ön-
kény szerinti végzete, mint: Sabinus, Montan,
Phrigy, Hercul, Sexte stb. Így:

139. l. 'S Hercult feldúlt Tróját danló Camerínus.
(Quique canit domitam Camerinus ab Hercule
Troiam).

106. l. Sexte hasonlóké én nem utolsó rész vagyondóból.
(Sic ego pars rerum non ultima Sexte tuarum).

c) néhány új vagy új értelemben vett szó.
Példaúl:

29. l. Hogy *fonyarad'* több év tartani lássa kezéd.

83. l. Juharfa *fonyart* = Sceptra acerna. — 48. l. *káb* =
culpa.

84. l. A' mikor *bujályra* tanítlak = dun te lascive do-
cemus.

86. l. Itt vagy, 's nem tudod, itt te jeles társ! *messzed*
alatt is.

(Hic es et ignoras, et ades celeberrimus hospes).

57. l. E' levelet hogy írák enkezeimmel, *ajangsz*.
(Cognitane est nostra litera facta manu?)

89. l. kétkedve *ajangok* = dubia est sententia nobis.

131. l. Kérésem sem *ajáng* = nec dubitans oro.

Ajangni annyit tesz, mint szemérmesen
vonakodni.

99. l. Gyapju helyett a' nők törlik a' Ceresnek *adányát*.
(Faemina pro lana Cerealia munera frangit.)

47. l. Égi barátságának tisztos neve áru darab most,
'S az mintegy lustos czéda *adányra* sovárg.

(Illud amicitiae quondam venerabile nomen
Prostat, et in questu pro meretrice sedet)

53. l. És *amomat* öntsön stb.

51. l. 'S pesthumi rózsa' szagát győzi *körömke* előbb.
(Caltaque pestanas vincet odore rosas).

56. l. Szégyen *esényt* követés, 's a' sorsnak eresztői
barátját,

És ha szerencsétlen fogni tagadni övé.

(Turpe sequi casum, et fortunae cedere amicum,
Et nisi sit felix, esse negare suum),

Valóban egyetlenegy magyarázó jegyzetke sem
lévén a' könyvhöz csatolva, illy helyeknél a'
fordítás' megértése végett az eredetihez szük-
ség folyamodni.

d) a' nyelvhibák, melyek, elhiszem, nem
tudatlanságból, hanem *szorultságból* csusztak
be. Példaúl:

99. l. Azt olly szívvel, milly adja, fogadni ne *késs*.

48. l. De valamennyi fölött úgy *latsza* ki a' te erényed.
Illyenek továbbá: 19. l. vetőde — 21. l. talál-
koza — 22. l. küszköde — 24. l. történhete —
40. l. pirosla — 68. l. tetsze. — 81. l. érkeze.
107. l. késék(ém). — 135. l. összezuzóda hajóm.

Az említett szorultságból nyelve, minden
új szó nélkül is, néha csaknem érthetetlen.
Példaúl:

76. l. 'S Scylla, ki ebmellel szikeli vízre riaszt.
(Scyllaque, quae Siculas inguine terres aquas).

58. l. Sokszor az ih, ha kutyát lát, fut, farkasnak alajtva,
Nem tudván ki elől távozik örje neki.
(Saepe canem visum longe fugit, agna lupumque
Credit et ipsa suam nescia vitat opem?)

57. l. Mit noha téssz, gondom levegőt használ evezővel.
(Quae tu cum praestes, remo tamen utar et aura).

Illyesek, elhiszem, a' szerző előtt elég világo-
sak, de nem egyszersmind az olvasó előtt is,
kivált ha nem látja átellenben az eredeti tex-
tust.

Szenczy Imre.

(Vége következik).

Magyar tudós társaság.

— Az academia' igazgató tanácsa, miután
m. évi novemberben, a' társaság' nagygyűlése al-
kalmával, teljes számú ülést nem tarthatván, né-
melly előleges és halaszthatatlan tárgyakat csak
ideiglen látott el: f. évi februarius' 25. és martius'
8. Pozsonyban tartotta rendes üléseit. Ezekben I.
Olvastatott a' fhg.-nádor-pártfogó' k. levele a' két
elnöknek 1833-re történt királyi megerősítéséről. —
II. Az elnökség a' penztárnak esztendő közben két-
szer történt véletlen megvizsgálataáról tudósítá
a' gyűlést, mi szerint pénz, számoló könyvek 's
az alapítvány- és kötelezőlevelek tökéletes rend-
ben találtattak. — III. A' pénztári hivatal' szám-
adásai 1838ról az igazgatóság által bizottsági vég
vizsgálat alá vétetvén, irántok semmi észrevétel
elő nem fordult. E' számadások' kivonata az azon
évi társasági mnkalatokról szóló jelentéssel együtt
még a' nov. 23kai tanácskozó ülésből terjesztetett
a' törvényhatóságok elébe, 's nyomtatásban a' kö-
zönséggel is közöltetett. — IV. A' pénztári hiva-
tal' f. é. febr. 16d. költ tudósítása szerint a) 1839-
ben a' főpenztár' egész évi bevétele 24,082 ft 6%,
kr. volt, kiadása 20,955 ft. 28 kr. Az így keletke-
zett maradvánnyal a' folyó évi februarius' 15ig
volt bevétel 3446 ft 38% krt, az idei kiadás ugyan
azon napig 1711 ft 13 krt tevén, a' fő penztár'

állapotja febr. 16. volt 1735 ft 25%₁₀ kr. A' kamattartozék a' m. év' végén 6306 ftot tevén, a' mult évre csak 2000 ft tőkésíthetett. b) Szinte 1839-ben a' nyomtatási vagyis mellékpénztár' bevétele 10,972 ft 14%₁₀ kr, kiadása 6,811 ft 34%₁₀; mihez új év óta 2980 ft 17 kr kiadás járulván, febr. 15. a' mellékpénztárban 1,180 ft 52%₁₀ kr. volt. — V. Följelenetett a' társaság pénzalapjának az 1838-diki szeptemberi gyűlés óta lett öregbedései, u. m. 1. P. Gegő Elek' küldeménye 80 vft. 2. Missics István muzslai plebánus' hagyománya 80 pft. 3. D. Viola József' küldeménye 75 pft. 4. Drnovszky Ferencz pogrányi plebánus' ajándéka 10 db arany. Továbbá 5. Egyed Antal apát „P. Ovidius Naso pontusi levelei“ czimű fordításból 400 példányt ajándékozott (péld. ára 30 kr ep.), azon megjegyzéssel, hogy a' belölök bejövendő pénz az academia által megindított régi classicusok' fordításai' kiadására fordíttassék. 6. Peregriny Elek, Magyarok' történetei czimű munkáskájából 50 példányt adott által Eggenberger József könyvárosnak, ki azok áraul 20 pft fizetett a' fő pénztárba. 7. Horvát Endre' hagyománya 800 vftban, melynek tiszta kamatai azonban csak a' boldogult mostohája' halála után foly a' társaság' pénztárába. 8. Helmecey Mihály a' Berzsenyi Dániel' versei első kiadásából származott tiszta hasznót 200 pftban tette le, azon megjegyzéssel, hogy annak kamatai évenként a' könyvkiadási pénztárba folyjanak. Azon adakozók, kik az említett munka' kiadásához költséggel járultak, a' következők: a) a' pesti középponti papnevelő ház' akkori nevendékei közül: b. Barkóczy László, most székesfejevári püspök, Tatay János most lövői plebánus Sopron mellett, Baricz Mihály nváradai deák szertartású pap, Fejér Antal károlyfejevári növ., Schwartz József veszprémi növ., Flizár György, most murakereszturi apát, Zombory János kaocsai növ., Fábry Ignác most csanádi kanonok; Vojvodich Mihály diakovári növ., Keller Gábor zirczi növ., Szabó Chysostom szinte cisterci, Guzmics Izidor utóbb bakonybéli apát, Tomicza János zágrábi növ., Kotró Pál ugocsaí főesperes és Hering Ignác szatmári növ. b) A' világiak közül Helmecey Mihály és Siskovics József most zemplényi főispáni helytartó. — 9. Gorove László, Lajos és Károly' 1000 pftnyi jutalomalapítványának kezelése elfogadtatván: az, az abbeli eljárás végett, a' legközelebbi Xld. nagy gyűléshez utasítatott. — VI. Hasonlóképp följelentetett a' könyvtár' nevelésére tett három nagyobb rendű ajánlat, u. m. 1. gr. Batthyány Gusztáv rohoncei gyűjteménye, mely közel 30 ezer darabból áll; 2. gróf Batthyány Kázmér' kisbéri gyűjteménye 2660 darabbal, 's 3. Horvát Endre' hagyományából 677 kötet. — VII. A' nagy gyűlés által nyomatás végett felterjesztett következő kéziratoknak tiszteletdíj határozatott: 1. Székács József és Taubner Károlynak a' Hellen classicusok' gyűjteménye számára fordított Plutarch' paralleláiért ivetől három arany. 2. Szabó István-

nak, szinte a' Hellen classicusok' gyűjteményébe szánt „Szikrákért a' hellen szónokokból“ ivetől hasonlólag három arany. 3. Kaziucz Gábornak a' Külföldi Játékszinbe szánt „Epigramm“ vigjáték fordításaért ivenként egy arany. 4. D. Soltész Jánosnak „Az ember' szelleme“ Hartmann utáni munkájaért két arany ivenként. — VIII. Az Évkönyvek negyedik kötetére, úgy némelly régiségek' rajzoltatására; valamint IX. a' társaság pénzgűjteménye' felállítására és nevelésére költség rendeltetett. — X. A' játékszini küldöttségnek folyó évre 300 ft adatott rendelkezése alá. — XI. A' Xd. nagy gyűlés' javaslatára a' természettudományi osztály egy vidéki rendes taggal neveltetni határozatván, az ajánlott három lev. tag közül köz akarattal Tarczy Lajos, a' természettan' r. prof. a' pápai ref. collegiumban lön elválasztva. — XII. A' pénzgűjtemény' örvé, 300 ft fizetéssel, Luczenbacher János történetosztályi rendes tag nevezetett ki. — XIII. Báro Prónay Sándor igazgató tag' kimultával üresség támadván az igazgató tanácsban, helybe egyetértőleg báro Prónay Albert, Pest vmege' főispáni helytartója hivatott meg. — XIV. Az elnök és másod elnök a' rendszabások' kívánatához képest helyeikről lelépven, köz akarattal megmarasztattak méltóságaikban, 's a' megerősítés' kieszközlésére ő fensége a' pártfogó kérétt. — Végre XV. jelentés készült a' társaság munkálatairól 1835 óta 's pénztára' mibenlétéről, 's az országosan egybegyűlt főrendek és karok' elébe terjesztés végett. — Az Elnök' rendelkezéséből, Pozsonyban, martius' 9. 1840.

D. Schedel F. titoknak.

Epen most került ki sajtó alól:

Bibliographiai Értesítő

Magyarország és Erdély' számára. 1840. 1ső szám. Mind azon könyvek' czimét magában foglalván, melyek mult januariusban jelentek meg.

A' B. Értesítő havonként egyszer fog megjelenni és minden könyvkedvelőnek ingyen szolgáltatik. Költ, Pesten, februarius' végén.

Heckenast Gusztáv.

pesti könyváros és kiadó.

Vörösmarty Mihál'

Újabb munkái

első kötete, mely a' szerző újabb verseit foglalja magában, szinte elhagyja a' sajtót. Ára ez első kötetnek 1 ft 20 kr. pengőben.

Ezt követi nem sokára még 3 kötet. Szerezhető Eggenberger, Heckenast 's más hiteles könyvárosoknál a' hazában.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Martius' 24. 1840.

12. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Philosophia. Philosophiai anthropologia. Köteles Sámuelről (*Szontagh Gusztáv*). — Szontagh' Propylaeumai a' magyar philosophiához (*Fogarasi János*). — Classica literatura. Ovid' pontusi levelei Egyedtől. Vége (*Szenczy Imre*). — Külföldi literatura. Bibliographia a' nyelv, class. lit., széptudomány, philosophia literaturatörténet, nevelés és hittudomány' körében. — Literaturai mozgalmak. — Nyilatkozás (*Kuliffay Vendel*).

HAZAI LITERATURA.

Philosophia.

I) Philosophiai anthropologia. *Irtaköteles Sámuel*, néhai philos. prof., m. acad. rendes tag. Budán, a magyar kir. egyetem' betűvel. 1839. 8r. 218 lap. Kiadta a magy. tudós társaság. Kemény borítékban. Ára 1 ft 20 kr ep.

Köteles Sámuel egykor az enyedi ref. collegiumban philosophia' professora, egyike kétség kívül legjelesb elhunyt philosophiai íróinknak; minek tanúsága e' jelenvaló lélektan is, melly literaturánk' eddigelé még uralgó körülményei közt, minden fontossága mellett, aligha kerül sajtó alá, ha azt az academia pártfogása alá nem veszi; mert tudományos munkák még mindig kevés vevőkre találhatnak.

Bíráló e' munka' megjelenésének kivált két okból felette örvend, először: mert jeles lélektan, másodsor mert igen haszonvető oktatási kézikönyv.

Akármit tartunk a' philosophiáról; e' tudomány, a' költészettel együtt, mindig fő eszköze maradand az egyetemes emberi 's a' nyelv-mívelődésnek; mert tárgyai, mint már egyszer e' lapokban mondtam, a' legeggyetemiebbek, minden létezőt és gondolható magába foglalók, minél fogva az egész embert érdeklik, alsó mint felső tehetségeit, érzeménjét és képzelődését,

értelmét és eszét foglalkodtatják és művelik, 's midőn a' költészet mind ezen tömérdek tárgyak' alakjait szóval megérzékíti 's a' philosophia okaikat magyarázza, a' nyelvet is lehető legnagyobb kiterjedésben fejtik ki. Ki a' költészetet nem ismeri, a' vadságból emberi létre még föl nem emelkedett; ki a' philosophiában általában járatlan, felvilágosodott embernek nem tarthatjuk; azon nyelv pedig, melly költészet és philosophia által nincs kiképezve, a' művelt nyelvekhez nem számítható, 's hasznavehetlen csinosabb társaságokban, mert az érzeménynek 's eszmecserének elegendő 's megfelelő szókincset és szólásformákat még nem nyújt.

Philosophia nélkül különösen sem min magunkat, sem a' társasági élet' viszonyait és céljait nem ismerhetjük, nem ismeret-, érzemény- 's akaratheli tehetségünk' szabályait, kötelességeinket 's jogainkat házi és polgári életünkben, nem az emberiség' rendeltetését, a' nemzetek' egymás közti jogait, nem viszonyunkat a' mindenség' szent alkotójához. Ha tehát a' költészet' felvirulásának literaturánkban örvendek, ohajtanom kell műveltségünkre 's a' nyelv' kiképezésére nézve a' philosophiának meghonosodását és terjedését is.

A' philosophiát pedig lélektannal kell kezdeni; mert e' tudomány' fő tárgya az ember, ez ismerteti meg velünk eredeti gondolkodási,

érményi és akarati törvényeinket és céljainkat, szóval rendeltetésünket, hogy magát kiki, szabad erkölcsi lényhez illőleg, igazban, szépen és jóban határozhassa 's emberi rendeltetésének megfelelhessen. Mindenek előtt szükség tehát hogy a' philosophiára törekvő önmagát megismerje, mi csak belső életünk' adataiból meríthető, szóval a' lélektan' segítségével. Még egyszer tehát: örvendek, hogy egy új jeles philosophiai 's különösen lélektani munka' megjelenését hirdethetem; 's örvendek annál inkább, mivel e' munka egyszersmind céljának megfelelő tanítókönyv.

A' művelődés' fő eszköze tudnillik az iskola. Intézeteinkben pedig a' nemzeti nyelv eddig el vala hanyagolva; de közeledik az idő, hogy e' hiányt orvosoljuk, mi használható *lélek-tanítókönyvek* nélkül lehetetlen. Köszönettel tartozunk tehát az academiának, a' miért Köteles Sámuel' ezen anthropologiai oktatókönyvét közre bocsátá.

Oktatókönyv, mondám. Ne keressen tehát itt senki teljesen kimerített lélektudományt; ez nem volt szerzőnk' célja; e' munka leczkéi számára készült, 's a' tanítókönyv célja különbözik a' teljesen kivitt rendszerétől. Az oktatás' tárgyai tömérdekek, az idő rövid: iskolában tehát nem lehet mindent tanulni, elég ha ott művelődésünk' *alapja* vettetik meg, mellyen azután az *önművelés* tovább építhet. Tanítókönyvnek ennél fogva csak a' legszükségesebbet kell magában foglalnia, de világos rendben és előadással. Alaposnak kell lennie, de nem az érthetőség' rovására, és semmit sem magába foglalnia, mit a' növendék csak arra tanul, hogy ismét elfeledje. Illyen az előttünk fekvő „Philosophiai anthropologia“; az csak a' szükségesre szorítkozik, de azt természetes renddel, 's a' legnagyobb világossággal adja, mert a' tanító' kötelessége az, hogy növendékei' foghatóságához szabja magát, a' tanulást könnyítse, és szükségtelenül elmét ne fárasztson.

Munkája' bevezetésében szerző az öntudatról szól, a' test és lélek' összeköttetéséről, végre a' lélek' életműségét rajzolja. Azután átmenyen az ismerő, érző 's akaratbeli tehetségekre, ezeket bővebben adván elő, 's az egésztest a' lélek' betegségei' magyarázatával fejezven be. Előadása rövid cikkekre van osztva, számos osztályozásokkal, hogy a' növendék a' lélektan' terjedelmes birodalmában tökéletesen el-

igazodjék. A' rövid cikkelyek' tartalmát az oktató magyarázva bővíti, ki azt öntanulásra akarja használni, öngondolkodás által.

Mind ezen tökélyek mellett vannak részletek, mikkel egyet nem értek. Így p. o. a' 227, 228 és 229 cikkelyeket másképp szerettem volna szerkesztve látni; én legalább annak czáfolatába: hogy a' nyelv közvetlenül az istentől veszi eredetét, időnkben hosszasan belé nem ereszkedném; a' 241 és 242 cikkelyben, ha az egyetemi nyelv' eszméjét történetiratilag előadom is, nehézségei' előterjesztésével növendékeimet nem fárasztom; továbbá Gall' agytana' megismertetését azzal nem végzem, hogy azt szabad akaratunk' elméletével megferhetőnek lenni tagadjam; 's ha a' 173. cikkelyben Kötelessel egyetértőleg a' velünk született fogalmakat mellőzöm, egy úttal *előleges fogalmink'* természetét röviden, de alaposan adom elő, mivel ezek érzékiségünk' észrevevésével együtt eredeti kútfejei ismereteinknek, 's egymás közti viszonyaik 's arányok, minden tudásunk 's hitünk' helyességét 's arányát alapítják; Gall' tanítmányát pedig — mit előbb kellett volna említenem — azért nem tartom a' szabad akarat' hitére nézve veszedelmesnek, mert eredményei, ha csakugyan helyeseknek találtatnának, ellenkező oldalról is magyarázhatók. T. i. minden a' mi létezik 's történik, munkálódó erők által létesül. Ezen erők nélkül az anyagot holttnak kell képzelnünk, 's így az életműves lények' képezése, belülről 's kívülről ezen erők' okozata, 's minőségök az erők' minőségétől függ. Ezen úton tehát Gall a' koponyának alakjáról az ember' érzéki 's erkölcsi ereire igen is következtethet, 's a' kérdés csak az: eltalálta-e az igazat; mert e' tekintetben eddig alkalmasint Napoleon' nézete áll: kétkedem, monda egy német egyetem' tisztelkedő oktatóihoz, Gall' elméletére fordulván a' szó, hogy a' természet olly durván munkálkodnék, hogy Gall titkos műhelyét fölfedezni bírná. Azonban ki tagadhatná az agytan' lehetőségét? Annál nagyobb dicsőség háramlandik művelőire, ha idővel biztosabb eredmények fejtetnek ki, 's ezen lehető haladását kár materialistikai gyanúsításokkal akadályozni, mik azt súlyosabban alig érdekelhetik, mint az arcztant (physiognomica), melly vele némileg rokon úton jár.

Nyelvbeli kiállítását a' munka — mint előszavából tudjuk meg — Schedel Ferencz' tollának köszöni. Köteles Sámuel a' philosophiában

honos volt, 's idejében előadása is kielégítő lehetett; de azóta nyelvünk haladt, 's az övé elavult, mi okból a' hátramaradást, az academiái véleményadók' egyhangú ítélete szerint, ügyes kéznek ki kellett pótolni. Hogy ezen nem kellemes munkát maga a' titoknok, a' tudós férfiú, a' hátramaradt özvegy' 's literatúránk' tekintetéből, halmozott foglalatosságai daczára, magára vállalá, teljes méltatást érdemel. Köteles Sámuel' Anthropológiája általa olly nyelven szólal meg, millyet a' mostani fejlettség' fokán várni lehetett: az szerkezetre, műszavakra 's világosságra nézve, literatúránkban kitünő érdemű. Egyesülésre törekedvén, legyen szabad némelly műszavait itt előhoznom: ész, Vernunft; értelem, Verstand; okosság, Klugheit; képzet, Vorstellung; alany, Subject; eszmény, Ideal; eszmetársítás, Ideenassociation; választó ítélő-tehetség, iudicium discretivum; hasonlatosság, Analogie; megörögzött eszmék, fixe Ideen; érzetgőcz, commune sensorium; agytan, Schedellehre; arcztan, physiognomonica, stb. Azonban álljon itt egy észrevételem, mellynek nyilvánítását annál fontosabbnak tartom, mivel nem csak e' munkát, hanem iróink' nagy részét illeti. E' szó tudnillik: *általános*, ezzel: *egyetemi*, itt is mint közönségesen történni szokott, összezavartatik. Ha a' német azt mondja: „im Allgemeinen“, az élet' nyelvén mi ezt így fordítjuk: *általán fogva*; vagy ha így mondatik: „im allgemeinen Sinne“: *közönséges* értelemben. Ezen analogia szerint az „allgemeine Begriffe-ke“ *általános* vagy *közönséges* fogalmaknak nevezzük. Részemről szeretném az általánost egyedül az „absolut-nak“ kitételére használtatni, az „allgemeine-t“ pedig egyetemi-nek, és nem közönségesnek nevezni, mert a' közönséggel a' „gemein“ értelem is közös, mint p. o. ha mondjuk: „ein gemeiner Mensch“: *közönséges ember*; kivált pedig azért, mivel az általános, és egyetemi lényegesen különböző dolgok. Szorosan véve általános fogalmak nem is léteznek 's gondatlanul élünk a' nyelvvel, ha illy kitételeket ejtünk; mert csak az *ész* eszméi általánosak: az isten, örökkévalóság, a' szép, jó, 's igaz' eszményei. Általok valami feltétetlent 's vég nélkülit, az érzéki világon 's tapasztaláson túl lévőt, csupán az eszményi világ' körébe tartozót, helyegzünk; midőn az *értelem* egyetemi fogalmai a' valódi világban forognak 's tapasztalható dolgokról vonatnak le, péld. ezen egye-

temi fogalmak: *fa* vagy *bokor*, mik alatt minden létező fák 's bokrok' nemeit értjük. Ezen nézet szerint tehát a' kijavítónak az *általános nyelv* (lingua universalis) helyett is *egyetemi* nyelvet kellett vala írni. Vagy ha az általánoshoz makacsul hozzá akarunk ragaszkodni, írjuk az absolutumot *általánosnak*; mert olly igen különböző dolgokat lehetetlen egy szóba zavar nélkül összefoglalnunk.

A' nyomtatás ritka hibátlansága. Biráló olvasás közben csupán két nyomtatási hibára akadtt: a' 100. lapon, hol naprendszer helyett *néprendszer* áll 's a' 192kén, hol lehet helyett *hehet* van nyomtatva. Van bizonyosan több is, mert ref. nem a' hibákat vadászta; de ha figyelmes olvasónak több nem ötlík szemébe, az nálunk, hol a' nyomtató műhelyeknek nyelvtanilag kiképzett javítókai nincsenek, méltánylást érdemel; végre nyomtatás, papiros szép, az elrendelés sok izlést bizonyító, 's így a' tanulmányos könyv kettős gyönyörűséggel olvasható. **Szontagh Gusztáv.**

2) *Propylaeumok a' magyar philosophiához.* Irta Szontagh Gusztáv, a' m. t. társaság' levelező tagja. Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel. 1839. N8r. 291 lap. Ára 1 ft 40 kr ep. *).

Valamennyi tudomány két fő osztályba sorozható. A' tudományok t. i. vagy nézletiek, vagy értekezések (scientiae intuitivae et discursivae). Nézetieknek fő alapja az, hogy csak figyelemmel kell a' tárgyakat mintegy látni, vagy másképen is tapasztalni, 's aztán a' látottakat észben megtartani. Illyen a' természet' országának, állatoknak, növényeknek, életműtlen testeknek nézése (historia naturalis), többféle tulajdonságaiknak tapasztalati vizsgálata (physica, chemia), bonczolgatása, illyenek a' mennyiségek' nézése, azaz szét- és összerakásai, összehasonlításai (mathesis). Mindezekben legfőlebb csak a' rendszerek lehetnek értekezések. — Értekezések pedig azok, mellyekre nem annyira külső látás és tapasztalás, vagy a' láttak- 's tapasztaltaknak megtartása, tanulása kívántatik, mint inkább értelmi elvonása, értelmi vizsgálata

*) A' jelen ismertetés egykorúlag érkezett prof. Veseiével, mellyet előbbi számaink közlöttek. Úgy hittük, hogy olvasóink kedvesen veendik ezen cikkelyt is, mint a' melly figyelemre méltó eszméket foglal magában a' tudomány' philosophiájáról, a' philosophia' lényegéről, valamint ennek nyelvéről is. Szerk.

mind a' külsőleg, mind a' belsőleg láttaknak 's tapasztaltaknak, sőt ezeknek újonnan alkalmazása. Illyenek a' philosophiai tudományok, az ősméret' philosophiája, erkölcs-, jogphilosophia 's általában az ember' philosophiája, természetphilosophia, stb. Ezen megkülönböztetés az ember' nevelésében felette nagy fontosságú. Amazokra leginkább ép érzés, 's a' láttak', tapasztaltak' megtartása, legfőlebb összehasonlítása kívántatik, ezekre pedig ép gondolkodás és hasonlóképp a' gondoltak' megtartása, összehasonlítása. Amazoknak tanulása-vagy tanításában arra kell főképp ügyelni, hogy a' tárgyak a' nézletnek elébe terjesztessenek vagy természetben, mint az állatok, növények stb, vagy képen p. o. a' számok, mathematicai terjedések, vagy tüneményekben, mint a' physical, chemical erők' munkálatai. Emezeket nem lehet másképp mint pusztá szókkal terjesztetni az emberi elme elébe, azért az egyedeknek értelmi tehetsége a' legnagyobb mértékben kívántatik ezek' megértése 's tanulására, 's véghetetlen tér nyittatik a' tömördek magyarázatoknak, sőt szójátékoknak és csalódásoknak, úgy hogy a' dús képzeletű egyedek az üres szók alatt is könnyen valóságot látnak, midőn a' szűkebb körű elmék a' valóságot sem bírják a' szavak alatt föltalálni, 's így egyik fél a' másikat kárhoztatja. Ezért véghetetlen nehezek voltak 's lesznek mindig a' philosophiai tudományok, egyes rendszerek futó fényként jelennek fel 's tűnnek el a' tudományok' világában, 's még a' legnagyobb elmék is inkább csak érzék az igazat, mint előterjesztetni, szavakban előadni tudák. Hol tehát a' tiszta fény, melly a' helyest, a' legjobbat, az igazit, magát a' létezőt előlönbe, szellemi látásunk elébe varázsolhatná, lesz-e valaha olly szellemi daguerreotyp, melly magát a' szellemi természetet rakja le lelki szemünk elébe? Azon egy vigasztalása van az emberi nemnek, hogy ezen értekezési tárgyak minden ép testű 's lelkű ember' elméjében ben léteznek többé vagy kevesbbé, tisztábban vagy homályosabban, tehát ezekben minden ember maga magának legfőbb tanítója, ha semmi könyv, semmi írás nem léteznék is. Innen ered egy egész vagy több nemzetnél a' korszellem, század' szelleme, 's hogy ennek alkalmazásában mindig haladnia kell, tagadhatatlan: valamint tagadhatatlan az is, hogy ezen korszellemet előmozdítani igen, de végkép akadályozni soha nem lehet.

A' philosophiai jelenetek, a' korszellemnek akár mint eredményei, akár mint teremtoi csaknem mindig legfontosabbak az emberiségnél, 's a' főntebbiekből láthatni, hogy külsejére változékonyabb, ingékonyabb tudomány a' philosophiánál nem lehet, mert csak homályos képekben, pusztá szókban jelenik meg előttünk; de belsejére nézve örök 's változhatatlan, mert mindnyájunkban ben létezik, 's ki merné egészen tagadni, hogy mind azon szók, mellyekkel legnagyobb lángelmék állottak már egymáselenébe, nem teljesen egyértelműek valának-e, ha egymást magában a' gondolat' lényegében értették volna.

Illy körülményekben talán legérdekesebbek előttünk azon munkák, mellyek a' már létezett 's létező ezerféle külseű gondolatok' áttekintésével ősmertetnek meg; jóllehet nem tagadhatni, hogy egyes kikapott gondolatok vagy inkább pusztá szavak — mert ne feledjük, hogy mi csak pusztá szavakat látunk, olvasunk vagy hallunk, de magokat a' gondolatokat soha sem tudjuk bizonyosan — hogy mondom egyes kikapott szavak az egésznek teljes megértését 's tekintését nem adhatják. De adhatnak figyelemztetést, 's már ez is elég nyereség.

Én meg vagyok győződve — mert úgy érzem — hogy a' philosophia csak egy. Meg tudnám-e mutatni ha száz életem volna is, vagy meg fogja-e valaha ember mutathatni, midőn csak pusztá szavakat közölhetünk egymással, 's magokat a' gondolatokat fölötte ritkán találhatjuk el: inkább merném tagadni, mint állítani. Azonban mi egyéb a' Szontagh által is ajánlott eclectic philosophia „*melly szerint a' tudósok a' már előttök tett igaz fölfedezésekkel, azokat a' hamisaktól megtisztítva, mint reájok szállt tudományos örökséggel bánnak, 's azt nézeteikkel 's tapasztalásaikkal szaporítva a' literatura' öregbítésére használják*“ (252. lap), azon elv' megősmerésénél, hogy a' philosophia csak egy? „*melly majd három évezred óta létezik, 's a' világ' legnagyobb bölcsői által miveltetett; 's föltenni, hogy ezek mind egytől egyig tévelygtek és semmi igazat nem tanítottak volna, tudatlanságot, sőt balgataq önhittséget áruhá el*“ (251. lap).

Illy szempontból tekintve, Szontagh' Propylaenmait igen nagy nyereségnek tartom literatúránkban, és ohajtom, bár minél több olvasói legyenek, 's hiszem is, hogy egy olvasó sem fogja megbánni azon időt, mellyet a' jeles

munka' olvasására fordítandott. Részemről, mint valami regényt a' szerelmes lány, kezemből ad- dig le nem tettem, míg eleitől fogva végig el nem olvastam, 's lehet-e ennél nagyobb dicséret! E' mellett előadása világos, folyó, művészi, gondolatfolyama könnyen felfogható. Csupán azt ohajtottam — meglehet, nincs igazam — hogy az ismétléseknél legalább a' megelőzőtt lapokat idézte volna. Vagy talán még jobb volna szakokra (paragraphokra) osztani a' munkát; mert a' figyelmetlen olvasó nem fogja tudni, új-e a' mit olvas, vagy olvasta már? — Vagy talán az illy figyelmetlen olvasóra nézve az idézet sem használna semmit? Megengedem.

Még egyet. Sok philosophok annyira sublimálják az embert, azaz önmagokat, hogy utóljára csontjok és bőrök marad, mellynek semmi hasznát nem vehetik. Világosabban szól- ván, sok philosophok csak szellemről 's isten- észszel akarnak valamit tudni, elvontan minden anyagságok- 's érzékiségüktől. Pedig az is kérdés, ha az isten velünk saját gondolatát kö- zölni akarná is, megérténők-e azt? És ekké- pen vagy egyoldalúságha esnek, megtagadván az ember' egyik fő alkotó részét az anyagot 's ennek munkásságát az érzékiséget, és az ez által szerzett tapasztalást; vagy pedig össze- zavarják a' szellemet az anyaggal, az eszmét a' tapasztalattal. Szontag' Propylaeumainak azon érdemök is van, hogy a' philosophálan- dót mindenütt figyelmeztetik az ember' két alko- tó részére: az anyagra és szellemre, és ezek- nek közelebbi munkásságaira: a' tapasztalás- és gondolkodásra, mint tudalmunk' két facto- raira, melly mód véleményem szerint az egye- dül idvezítő, mert valamint csupa anyagok, úgy csupa szellemek sem vagyunk.

Műnyelv' tekintetében van egykét észrevé- telem:

Mindjárt a' czímen „Propylaeumok“ helyett a' nem kellemetlen hangzatú 's még amannál ismereteseb „Előcsarnok“ szót szerettem volna látni.

Való inkább „reale“ (az ideale' ellenében), *das Wirkliche* inkább lévő vagy létező.

Vorstellung, képzet jó volna; de képzeni, hilden, formare értelemben már igen divatba jött. Nem tartanám rosznak, ha Vorstellung kép- lettel adatnék; vorstellen pedig képlelni volna, mint izlelni, bélélni stb.

Speculatio helyett jobb szeretném az el-

melkedést, mert a' szemlélődés' etymológiája na- gyon empiricai.

Substantia, állomány nem: állomány (ez Be- standtheil, constitutivum).

Leghatározatlanabb a' szellem. A' néme- teknek t. i. ezen latin szóra: mens vagy ani- mus (elme, angolul: mind) nincs megfelelő szá- vok (valamint a' francziáknak sem), tehát en- nek kijelentésére is „Geist“ (spiritus, szellem), mint a' francziák is „esprit“ szókkal élnek. De minden philosopháló tudja, hogy más a' mens, más a' spiritus; úgy hogy philosophia nem le- het egyéb mint *elmészet* vagy *elmetan*; nem: észtan, mert ratio (ész) csak egy tehetsége a' többi közt a' mensnek, elmének, de nem is: szellemtan, mert:

szellem (spiritus) minden testetlen vagy lá- tatlan való (unsichtbares, unkörperliches We- sen); ellentétele: anyag.

A' lélek, anima, psyche, Seele, vagy okos (emberi) lélek, vagy okatlan (barmok' lelke); ellentétele: test.

Elme (mens, animus) emberi lélek, okos lélek (Princip der Lebendigkeit im Menschen), innen a' barmoknak nincs elméjük.

Ész (vagy emberi okosság), *értelem*, *ér- zékiség* különböző gondolkodási 's tapasztalási tehetségei az emberi elmének; de tapasztalati okosságok, értelmök 's érzékiségök a' barmok- nak is van, stb. — Ha csalatkoznám, örömet el- fogadom a' felvilágosítást.

Fogarasi János.

Classica literatura.

Publius Ovidius Naso' levelei vagy pontu- si elegiái. IV. könyv. Fordította Egyed Antal. (Vége).

Ismét szorultságból, gyakran legkellemet- lenebbül él ezen igével: *fog*, minden időbeli ragozásban. P. O.

48. l. A' búst néhánytok fogta vigasztalni alig.

(Vix duo proiecto tresue tulistis opem).

U. ott: És az elestnek fogj, mit teszesz, adni segélyt.

(Ut facis, et lapso, quam potes affer opem).

53. l. Mégis azért nekem az kedvesen esni fogott.

(Nec minus idcirco sunt ea grata mihi).

55. l. Tat' kormányzóját fogta szeretni hajós. (Amat).

58. l. Ne fogd félelmem rosz néven venni könyörgöm.

(Da veniam).

61. l. A' kiket énnékem küldeni Cotta fogál. (Misisti)

65. l. Mondtsza miért fogjunk ölni Ceresnek emét?

(Accipiet grauidae cur suis exta Ceres?)

90. 1. Általa fogtam szám' nyitni-ki szólni jövőt.
(Hoc duce praedico vaticinorque Deo) stb. stb.

Végre szabadság vagy szorultságból több helyt különkodik a' pentameterekben: nála t. i. az első résznek nyugpontot képző fél lábára néha kezdete esik valamely összetett szónak. Például:

23. 1. Tán féljek, néz meg—vetve azokra Geta?

21. 1. És a' hig víz meg—büszhedik, egyre ha áll.

32. 1. Élj, neked ő, fogd el—hinni, bocsánatot ad.

39. 1. Ünnepen a' bút el—hagyni parancsba tévők.

59. 1. Hulló víz a' kö—szirtbe szok ásni likat.

94. 1. A' ki az embert réz—hasba aszalni csuká.

106. 1. Tenger-nedvet haj—fúrti közül ki—facsar.

Három kötjel egy kurta pentameterben az írást is kellemetlenül tarkítja.

117. 1. Ifju! arpi király—vér' ivadéka hitelt.

32. 1. Ő temetésennél nem másképp jajgata, mint ha
Testvérét a' tűz—ágyra emelje keze. stb. stb.

Illyféle pentametereket a' latinban, én legalább, soha sem olvastam, ha csak a' „Miserere“ zsol-tár' végszavait illyennek nem mondom:

Imponent super al—tare tuum vitulos.

Még számos példát lehetne fölhozni arra, hogy szerzőnk jelen munkájában a' műgondra kellőnél kevesebb figyelmet fordított. Csak néhányat:

47. 1. Víz közt törtt tattal hagyva magamra vagyok.

(Mennyi t!).

20. 1. 'S sírva beszélhetném sírónak sércim' ezrért.

(Mennyi süvöltő!).

76. 1. Méltó ő volt csak mennyei ágyra maga.

(Sola est coelesti digna reperta toro).

Nyilvános hanyagság. Ugyan azon szakból caesurával így kerül ki szebb vers: ő volt csak méltó stb.

86. 1. (tenuis dilapsus in auras) = a' hig levegőben *elernyedt* (?)

64. 1. (generis clarissimus auctor) = „ki családunknak volt *üstökös öse*“. Igén is magyaros.

80. 1. *külhonorinak*: kül? és hon?

136. 1. *Vakszemem* kerekítették ti szent koszorúval.

(Tempora sacrata mea sunt velata corona).

Hű, de nem szép kifejezés; a' 81. lapon: tempora = szemeikre; 's a' 44en: tempora = agya.

Phoebusi szűz lombbal volt koszorúzva agya.

Szebben 's talán jobban is volna *feje*.

De már magam is átalom ennyi gyengéit fedezhetni föl olly műnek, melyről csak azért is, hogy annak 400 példánya a' szerző' bőkezűségéből legdicseretesebb célra van ajánlva, szívből minden jót és szépet kívánnék mondani: így pedig tartanom kell, hogy majd legalább is kiméletlenségnek fog kereszteltetni az,

mit a' tudomány' tekintetéből származott igazságszeretet mondatott velem.

Legyen szabad javaslattal zárni soraimat, nem csupán a' megismerttettem könyvet, mely bizonyára elég fáradtságba kerülhetett, és több sikerültet és jót is foglal magában, hanem általan a' magyar költészetet vagy inkább költészeket illetővel.

Vonuljunk komor óráink elől a' tudományok' biztos honába, csendes magányunkba, enyelegjünk a' musákkal, enyhítsük, ha lehet, lantpengetéssel az élet' bajait; ártatlan multság ez, és gyönyörrel teljes élvezet — magunkra nézve: de szüleményeinkkel, míg a' közepszerűségen fölül nem emelkedünk, félve kinaljuk meg a' közönséget. Mert valamint szívet bájol 's öröme bura hangol a' vers, ha szép: úgy nincs untatóbb valami nálánál, ha silány. Kettős pedig a' hiba: vannak szép szavakkal csengő pengő, de eszmeüres, keblet nem melegítő és csak fülnek tetszeskedő versek; vannak ismét, melyekben a' másik elengedhetlen kellék, a' költemény' sajátágához illő poetai nyelv, nevezetesen *elegiában* a' gyönyör és fájdalom' vegyületéből eredt édes búsongrást gyengéd lágy kifejezésekkel festő nyelv hiányzik. Példák mindkettőre találatnak. Azonban vannak, büszkén mondhatjuk, derék honi költészeink is: de épen mivel ezek' műveiben a' szépet megízlelni szerencsénk volt, e' részben már csak a' *jeles* elégíthet ki bennünket; mire hogy igen sok, többi között rátermettség mellett — poeta nascitur — sokszori botlásokkal járó hosszas gyakorlat is kívántatik, kiki tudja. Azért ki magában — kivált vers — írásra hajlamot érez, írjon minél többet: de ne sajnáljon irataiból némellyest törölni. „Tüze felét stb“. Ovidius sem tett különben, ezeket hagyván magáról:

Multa quidem scripsi, sed quae vitiosa putabam
Emendaturis ignibus ipse dedi.

Szenczy Imre.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

12. — Bibliographia. — Nyelvtudomány.

Berswordt, neueste Grammatik. d. türk. Sprache f. Deutsche. Berlin, b. Dümmler. 4r. 4 ft 30 kr. — Kausler, Denkmahler altniederländischer Sprache u. Liter. Erster Bd. Tübing. b. Fues. n8r. 7 ft 30 kr. — Somadeva Bhattacharya, aus Kaschmir, Katha sarit sagara. Die

Maerchensammlung des stb. 1—5. Buch. Sanskrit u. deutsch herausgeg. von D. H. Brockhaus. Lpz., b. Brockh. n8r. 12 ft. — Weigand, Wörterbuch der deutschen Synonymen. Erster Bd. Mainz, b. Kupferberg. 8r. A' két kötet' ára 4 ft 30 kr. — *Class. literatura.* Bode, Gesch. d. hellenischen Dichtkunst. Dritter Bd. Leipz. b. Köhler. 3 ft 45 kr ep. — Düntzer, die Fragmente d. ep. Poesie d. Griechen bis zur Zeit Alex. d. Grossen. Köln; b. Eisen. N8r. 1 ft 18 kr. — U. attól: Kritik u. Erklärerung d. horazischen Gedichte, erster Th. Braunschw. b. Meyer sen. n12r. 2 ft. — *Széptud.* Darsch, Aesthetik, oder d. Wissenschaft d. Schönen aus d. christl. Standpunkte. Stuttg. u. Tüb. b. Cotta. n8r. 2 ft 45 kr. — Hoffmeister, Schillers Leben, Geistesentwicklung u. Werke im Zusammenhang. Négy kötet. Stuttg. b. Balz. 5 ft. — *Philosophia.* Beneke, System d. Metaphysik u. Religionsphilosophie. Berlin, b. Dümmler. n8r. 3 ft 30 kr. — Gerber, d. Nachtgebiet d. Natur im Verhaeltniss zur Wissenschaft, z. Aufklärung u. z. Christenthum, 1—6. Lief. Augs. b. Schlosser. n8r. 2 ft 15 kr. — Herbart, psychol. Untersuchungen, 1-tes Heft. Göttingen, b. Dieterich. n8r. 2 ft. — Leroux, réfutation de l'éclectisme, où se trouve exposée la vraie définition de la philos., et où l'on explique le sens, la suite, et l'enchaînement des divers philosophes depuis Descartes. Paris, chez Gosselin. 18r. 3 és fél franc. — Sigwart, d. Propädeutik d. Gesch. d. Philosophie. Tübingen, b. Laupp. n8r. 1 ft 8 kr. — *Literaturtörténet's bibliogr.* Göttinger, d. deutsche Sprache u. ihre. Literatur. Erster Bd. Stuttg. b. Hoffmann. n8r. 3 ft 15 kr. — Laube, Gesch. d. deutschen Lit. Erster u. zw. Bd. Stuttg. b. Hallberger. n8r. 5 ft 15 kr. — Biblioth. auctorum class. et graecorum et latinorum, oder Verzeichniss derjenigen Ausgaben u. Übers. gr. u. römischer Schriftsteller, welche v. 1700 bis Mitte d. J. 1839 in Deutschland u. d. angrenz. Ländern erschienen sind. Supplementheft, enthaltend d. Liter. v. 1830 bis Mitte 1839 Von Engelmann. Lpzg, Engelm. n8r. 45 kr. — Bibl. dissertationum et minorum librorum theologiae, iurisprudentiae, philologiae, historiae lit. spectantium. Pars II. Lips. Weigel. n8r. 30 kr. — *Nevelés.* Hergang, Handbuch d. paedagog. Literatur. Lpzg, b. Breitkopf. n8r. 2 ft 30 kr. — Steiger, Volks- u. Jugendschriften. Erstes u. zw. Bdchen. St. Gallen, Antiquarbuchhandl. 8r. 1 ft 15 kr. — *Hittudomány.* Bi-

blioth. ecclesiastica, adornavit Bruns. Vol. I. Berl. Reimer. n8r. 1 ft 15 kr. — Bibl. patrum ecclesiasticorum latinorum selecta, cura Gersdorf. Vol. V. VIII. Lips. Tauchnitz iun. 8r. 1 ft 45 kr. — Aben Esra's handschriftlicher Commentar über Exodus. Lpzg. b. Fritzsche. n8r. 30 kr. — Maurer, Commentarius gramm. histor. criticus in vetus testamentum. Vol. II. fasc. 3. Lips. Volkmar. n8r. 1 ft 52 kr. — U. attól: Comment. gr. hist. criticus in prophetas minores. U. ott, n8r. 3 ft 10 kr. — Möhler, Patrologie, oder christl. Literärgeschichte. Erster Bd. Regensb. b. Manz. n8r. 4 ft. — Elshoff, Denkwürdigkeiten aus d. christl. Religions u. Kirchengeschichte. Erster Th. Bonn, b. Habicht. n8r. 52 kr. — Engelhardt, Dogmengeschichte. 2 Theile. Nürnberg, b. Korn. n8r. 3 ft 45 kr. — Göschl, geschichtliche Darstellung d. groszen allg. Concils zu Trient. Nach Quellen bearbeitet. Erste Abthl. Regensburg, b. Manz. n8r. mind a' két oszt. ára 3 ft 35 kr. — Theiner, Versuche u. Bemühungen d. heil. Stuhles in d. letzten drei Jahrhunderten die v. ihm getrennten Völker d. Nordens wiederum mit d. Kirche zu vereinen. Erster Bd. 2ter Th. Augsb. b. Kollmann. n8r. 3 ft 23 kr. — Trechsel, d. protestantischen Antitrinitarier vor Faustus Socin. Heidelb. b. Winter. n8r. 2 ft 15 kr. — Dux, Principia catholica circa christianorum matrimoniam, praeprimis ea, quae mixta vocantur, iuxta optim. auct. fidem succincte proposita. Virceb. Stahel. n8r. 30 kr. — Ruperti, die kirchlichen Vorlesungen d. neuen Testaments. 2. Bde. Göttingen, Vandenhöck. n8r. 3 ft 45 kr. — Petersen, die Idee d. christl. Kirche. 1tr Th. Lpzg. Vogel. n8r. 1 ft 30 kr. — Paniel, pragm. Gesch. d. christl. Beredsamkeit u. d. Homiletik, Ersten Bdes 1te Abthl. Lpzg. Melzer n8r. 2 ft 15 kr. — Tholuck, Predigten, zweite Folge. Erste Sammlung. Hamburg, Perthes. 8r. 1 ft 17 kr. — U. attól, Stunden christl. Andacht. Zweite Abth. U. ott. n8r. 3 ft. — (*Folytatjuk*).

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. egyetem' bet. megjelentek: 1. *Magyar helyesírás és szóragasztás' főbb szabályai.* A' m. t. t. külön használatára. Negyedik kiadás. n8r. 40 l. velinen füzve ára 10 kr. — 2. *Magyar tudós társasági névkönyv, astronomiai nappalval és kalendáriummal 1840re.* 8r. öszvesen 220 lap, finom velinen, füzve 40 kr. A' gazdag tartalmu 's ritka olcsóságú könyv' foglalata: 1. Astronomiai napló: idő és ünnepszámítás, időszakok, török, zsidó és keresztyén kalendárium; év'

részei, középidő délbén, hold' kora, nap' felkelte és lemente, nap' elhajlása, csillagidő délbén, hold' és fő planeták' felkelte, delelése és lemente, égi jelenetek, nap- és holdfogyatkozások, napfogyatkozások' elemei, nap és hold' fél mérői, ecliptica' ferdesége, hold' phasisai, Vesta, Pallas és Ceres' naplója, fő csillagok' középhelyei, XVII. idő-, tér- és hosszmerüi tábla, Europa' legnevezeteseb mértekei és ezeknek beosztása, az astronomiai napló' elrendelésének előadása. — II. Névkönyv: az academia' személyzete, rendszabásai, utasító határozatai, körlevél a' tagokhoz; a' társaság' munkálatai 1838ban 's a' penztár' mibenléte, eletrajzok az elhunyt tagokról, u. m. Nyíry István, b. Pronay Sándor, Horvát Endre, Göröve László, Angyalffy Mátyás, Guzmics Izidor, Buczy Emil, Feszler Ignác és Tanárky Sándorral; földirati és betűrendű mutató. — 3. *A' Tudománytár'* februáriusi füzeté illy tartalommal: I. 1. A' vegyaránytan, Irinyitől, másod közlés, 2. A' természettan' fontossága iskoláinkban, Briedl Fidel, 3. Görögország' történeteinek philosophiája, Hegel ut. Vajda Pétertől, másod közlés, 4. Moldvai magyar nepköltes, Viola Józseftől, 5. Okleveles toldalek Luczenbacher Jánostól. II. 1. Cseh literatura, másod czikkely, 2. Criticai szemle a' földleírás, föld- és népismeret' köreiben, 3. Bibliographia, 4. Francia academia juttalomkérdései. — Az évi tizenkét füzet ára velinen 5 ft ep. postadíj 1 ft 36 kr.

Ugyan ott Heckenast Gusztáv pesti könyváros' költségein: 1. *Budapesti árvézkönyv*, szerkeszti b. *Eötvös József*. Negyedik kötet. n8r. az előfizetők' lajstromával 276 l., legfinomabb velinen, kemény táblába kötve 2 ft 30 kr. Változatos és nagy érdekű tartalma: 1. *Beszállászás*, vigjáték Szontagh Gusztávtól, 2. Donna Sol, beszélyke Tóth Lőrincztől, 3. Az első dal poetai rhapsodia Guzmics-tól, 4. Norma, egy regény' silhouette-forráscsai, Kazinczy Gábertől, 5. Holdvilág, Hugo után, 6. Lord Byron' Elváltoztatott Idomtalánjából Lukács Mórictól, 6. Keglevich Etelke, novella Kiss Károlytól, 8. Kölcey' emlékezete, Szemere Bertalantól, 8. Utazási töredékek, Trefort Ágostontól. Örömmel értjük, hogy az ezen gyűjtemény' számára beküldött munkákból még két kötet alkottatik, 's hogy ezekben veendjük a' báró Eötvös József' genialis Carthausia' utolsó részeit is. Ajánljuk e' több tekintetben nevezetes szépliteraturai könyvtárt minden literaturabarátnak figyelmébe, pártolásába. — 2. *Kölcey Ferencz' minden munkái*. Első kötet: versek. A' szerző' képevel, 8r. a' legfinomabb velinen 279 l. E' kötet nem csak az 1832-ben megjelent verseit az elhunynak adja, hanem számos onnan kimaradt, úgy ifjabbkori töredékes darabokat is, ezek közt az *Ilías'* némely részeit 's egy szomorujáték' jelenéseit. Előfizetési ára a' hat kötetre számolt gyűjteménynek 10 ft ep. — nem sok, ha annak terjedelmét, belbecsét és küldiszét tekintjük.

Ugyan ott: *Vörösmarty Mihály' újabb munkái*. Első kötet: Versek, különösen dalok és enek-ek, epigrammai költemények, balladák és román-czok. Öszvesen 188 l. n12r. finom velinen, fűzve 1 ft 20 kr ep.

Ismét ottan: *Műcsarnok*. Kiadja *Kazinczy Gábor*. Első füzet: *Gazdag és szegény*, drama öt felvonásban Souvestre Emiltől. Imperial Sad-rétben, 52 szelet; velinen, fűzve 30 krep. A' második, egy molièrei vigjátékot hozó és a' harmadik füzet két hónap alatt jelenik meg. — 2. *Színműtár*, kiadja *Nagy Ignác*. Nyolczadik füzet: *Pazar fősvények*, eredeti vigjáték 3 felv., írta *Gaal József* 317—348. — E' darab eddig, két fordítás mellett, a' hatodik eredeti mű a' gyűjteményben. Ára minden füzetnek finom velinen, fűzve 40 kr.

Pesten, Trattnerrel, a' *Tud. Gyűjtemény'* idei második füzeté jelent meg illy tartalommal: 1. Kö-zönséges nyelvtudomány Sasku Károlytól, 2. Mutatvány a' lélek' diaeticájából, fordítva Virágh J. által, 3. Kalászkok a' régi művészet mezejéről Winkelmannból, Edvi Illés Pál. A' literaturai részben ugyan Edvi Illés' Latin nyelvtudományát bírálja Dr. T. K. igen nem kedvezőleg, 's Lord Brougham' egy munkája („Isten és halhatatlanság a' természeti hittan' szempontjából“) német fordításában van ismertetve. — Ugyan itt nyomtatott: 1. *Történeti jegyzetek sz. kir. Pest városról*. Írta *Patachich József*, tanácsnok (magyarul és németül). 1839. 4r. 62 lap, Pest és Buda képevel a' török' kiűzése előtt 's jelenleg, ára 40 kr. — 2. *Magyarországi orvos rend' névsora* 1840re. Kiadták Pr. Bugát és D. Flor. Első év. 8r. (8 és) 152 lap, velinen, fűzve 40 kr. — 3. A' Pest megye pártfogása alatt álló *hazai első takarékpénztár' szabályai*. 12r. 42 l. és az alapító részvényesek' névsora 21 l. (Ugyan ez németül is: Statuten der unter dem Schutze d. Pesther Comitats stehenden ersten vaterl. Sparkasse).

Köszegen, Reichard' bet. és költségével jelent meg: *Keresztény énekes könyv*, melly alkalmas igazításokkal és némely régi énekek helyett újakkal jobbitva, készítettett és kibocsátatott az ágostai vallástételt tartó evangyelikusoknak a' Dunán tul levő superintendenciája által 8r. VIII és 494 l.

Pápán, a' ref. coll. bet. megjelent: *Templom-ban mondandó köznapi imádságok*. Készítette *Pap István*, vámosi ref. pred. N8r. Első kötet, VIII és 218, második VI és 191 l. 1 ft 40 kr.

Nyilatkozás.

Minthogy nincs mindenkinek olly nagy szabadsága és viszketege mindenki ellen irni, mint Balásfalvi Orosz Józsefnek; a' nélkül, hogy én vele czivódásokba bocsátkozzam, ezennel kinyilatkoztatom, hogy mit Százada 20. számában értekezésemből közölt, nem egyéb, mint helytelen elcsonkított összefüggés nélküli kivonat, és így lealacsonyítása az én íratomnak, egészen Orosz' műhelyének kóhalmánya.

Szerencsém van egyébiránt jelenteni a' tisztelt közönségnek, hogy kérdéses értekezésemet, melly most egy törvényhatóságnál van vizsgálat végett, annak idejében sajtó által a' hazával közleni el nem mulasztandom. Budán, mart. 17d. 1840.

Kuliffay Vendel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHADEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Martius' 31. 1840.

13. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Természettan. Tarczy' Természettana, első kötet (D. Csécsi Imre). — Visszaigazítások. Új Orosz bajok (Bajza). — Magyar tudós társaság. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Természettan.

*Természettan az alkalmazott mathesis-sel egyesülve. A' haladás' jelen lépésője szerint nyilatványos tanításaira színtűgy, mint magányos tanulásra kézikönyvül dolgozta Tarczy Lajos, magyar t. t. lev. tag, 's a' pápai ref. főiskolában természettan' s természetrajz' professora. I. kötet, a' vegytan alaprajzát 's a' szélesen úgy nevezett mozgonytudományt magában foglató... Pápán, a' ref. főiskola' betűivel, Szilády Károl által. 1838. n8r. VIII és 370, Három kömetszetű táblával, borítékba fűzve 2 ft *).*

Bíráló fontosabb dolognak tartja egy illy nemű munka' bírálatát, mint azt egykét dicsérő vagy gáncsoló szóval elvégzettnek hinné. Ha most midőn a' tudomány nálunk fejlődésében van, a' hibákat szorgosan ki nem jegyezzük, hiba hibát szürend, 's ez által maga a' tudomány fog szenvedni. Azonban nem csekély feladat egy olly tartalmas munkában, mint a'

keziünk alatt levő, minden szót, minden állítást betűről betűre rostálgatni. Azért bíráló nem ereszkedik az egész munka rostálgatásába, idejét inkább, mint erejét kímélve, 's különösen a' bevezetés' 's a' vegytan alaprajza' vizsgálatára szorítkozik, mint a' munka' terjedelmére ugyan nem, de érdekére nézve annál fontosabb részére. Nem állhatja azonban meg, hogy egy szóval ne említse, miképen a' szorosabb értelemben vett physica e' munkában (oda értvén a' II. kötetet is) főképen Baumgartner' 's Eisenlohr' köz kedvességet nyert munkáik után dolgoztatott.

A' bevezetést illetőleg, a' természeti tudományok' egybefüggésével, 's logikai felosztásával nem látszik magával tisztában lenni az író. Ugyanis egyszer a' tárgy' különbözésétől, mellyről tanít, függreszti fel a' tudomány' különbözését. Ezért mondja (lap 1.), „a' természet-tudomány tartalmát (?) tennék mind azon tárgyak, mellyek általában érzékeink által... felfoghatók. Hanem illy tág körű tudománybani dolgozás csak felületes lehetvén, jónak látta a' tudományos világ a' belső érzékek' tárgyát a' külsőkétől elválasztani...“ 'S alább (lap. 1. 2.):

*) Az elébb megjelent második kötet' ismertetését l. a' Figy. 1838ki folyama' 39-d. számában. Szerk.

„Hanem még ezt is igen tág mezőnek találván a' természetvizsgálók, az életműves világot az életműtelentől elválasztották...“ Másszor, nem a' tárgy maga, hanem az azon feltűnő *jelenetek* vétetnek osztás' elvéül, „mellyek mivel vagy állandók, vagy mulékonyak, ezen tekintetből ismét szorosabb határok közé vonúlt a' természettudomány az állandók' megismerését a' mulékonyakétól külön választván“. Ki hallotta valaha, hogy a' *tudományos világ*, 's nem egyes ember, mintegy a' sok munkátóli féltében választotta külön a' tudományokat? Hát ha külön részekre szaggatá, mivel a' sokkal nem bírt, parlagon hagyott talán némelleyeket, míg némelleyeket művelt? 'S ha külön szaggatva is csakugyan minden szakot művelt, *felületes*-e ezen dolgozás; 's ha felületes, ki mondja meg nekem, nem épen a' physicában dolgozott-e felületesen? Egyes embernek igen is van *igen tág mező, felületes dolgozás*, fájdalom! de a' tudományos világnak nincs.

Nagyobb az, hogy a' tárgyak' különbözőzésén a' tudományok' különbözőzését alapítani nem lehet. 'S ennek nagyon egyszerű oka van. A' tudomány' tárgyát, anyagát, nagyobb részint a' természet adja; de a' tudomány' formája, mellyet az anyagra kell alkalmaznunk, ha ez vagy amaz tudományt akarjuk előállítani, az emberi főből származik. A' szerint már, a' mint ez vagy amaz tudományformát alkalmazzuk az adott tárgyra: ugyan azon egy tárgyra nézve is különböző tudományok állanak elő. Így lehet fehér márványból nem csak pásztorleányt, nem csak Hunyadi Mátyást, vagy épen Venust, hanem Centaurót, siremléket, 's ha tetszik tornác' oszlopait faragni. A' mész ispát (mint prof. Kerekes nevezi) nagy szerepet játszik az ásványtanban; nem csekélyebbet a' chemiában, hol az arragonittal összehasonlítottván, ritka szép példája a' *dimorphismusnak*; talán még legérdekesebbet a' physicában, hol a' fénysugár polarisatiója szinte ezen ásványból fejlődött ki. Tehát ugyan azon egy tárgy több tudományoknak lehet 's szokott tárgya lenni, a' szerint, a' mint a' nézés' pontjai különbözők; 's ez teljes figyelmet érdemel. Maga a' tisztelt szerző sem látszik beszéde' alaposságát hinni. Ezért él logikai okoskodás helyett illyes kitételekkel: „jónak látta a' tudományos világ“; mi ha úgy volna, merő önkényt mutatna. Ezért lesz kénytelen alább nem a' tárgyat magát, hanem az azon feltűnő jeleneteket tenni osztás' elvéül.

Azonban ez sem szerencsésebb ötlet az elsőnél. A' tűz' égésénél kifejlő világosságot vegyük például, mint egyes jelenetet (phaenomenon). Ezt én tehetem a' szorosán úgy nevezett *physica*' tárgyává, de vizsgálhatom *chemice* is: hova fog tehát ezen jelenet tartozni? — Csoda-e ha az efféle előzmény után kénytelen magra az író, mikor a' *physica*' definitiójára ér, habozni, 's olyat mondani, mi az előre bocsátottakból teljességgel nem következik? „*E' szerint* (?) a' természettan (*physica*) nem egyéb, mint az életműves, 's életművetlen világ' mulékony jelenetjének előadása, 's ezek' *alapjainak fejtegetése*“. Csak egy betűvel sem említettett főlebb az alapok' fejtegetése; az tehát helyesen tétetik ugyan ki a' *physica*' definitiójában, csak hogy nem a' *fentebbiek szerint*. Csoda-e, ha a' tanítvány efféle bevezetés után nem tud szoros különbséget tenni a' természet-tan' különböző ágai közt, 's azt hiszi, hogy a' mit p. valamely ásványon látott, tanúlt, az mind az ásványtanra tartozik? Mondám: hiba hibát szülend. Az említett hibás felosztásból egyenesen oda téved a' tanítvány, hogy p. az ásványtanban vegytani rendszert kövessen, feledvén, milly képtelenség lenne ez az állat- 's növénytanra (zoologia, phytologia) alkalmazva. Ha a' fentebbi időkben tudós férfiak tévedtek így el az ásványtanban: ne hozzuk mi ismét vissza a' régi tévelygést, miután már a' hiba ki van mutatva, ne hozzuk vissza olly könnyv által, melly magát a' haladás' jelen lépcsője szerint dolgozottnak vallja.

A' *vegytan*' *alaprajzához* bevezetésül több *physica* munkákban találunk chemiai előismereteket, így Baumgartner 's Eisenlohnál. Helyesen. Mert a' *vegytan*' főbb törvényeinek tudása nélkül sokszor fent kellene akadnunk a' *physicában*, sok nevezetes tüneményeket, minő p. a' villanyosság, egész mélységükben felfogni nem bíránk. Ezért és csak illy célból szokás *vegytan*' *alaprajzán* kezdeni a' *physicát*. Sajnálva kell megvallanunk, mikép ezen feladatot nem látszik érteni szerző, 's munkájával célzt nem ért. Az ő chemiája kevesebb, mint illy szempontból várhatók, 's több, mint a' mennyire szükségünk van. Kevesebb, mert mellőzvé, hogy egy pár savanyon kívül az életműves testekről mélyen hallgat: ki bocsáthatná meg *physica*' bevezetéséül szolgáló chemiának, hogy abban sem a' sókról — avagy csak messziről érdekelve is — *helyes* ismeret

nem adatik, sem az electro-chemiai theoria, még csak gondolattal is érintve nincs? Több, mert — bár ez főbb dolgok' mellőztével történik — olly dolgokról tanít, mellyek nem csak vegytan' alaprajzába, de tiszta vegytanba sem valók, hanem az alkalmazott, p. műtani 's orvosi chemiába tartoznak. Ki keresné physica' bevezetésében a' téglavetés' mesterségét, vagy az ólomcukor' ellenszerét? Ez minden esetre elvtévesztés.

Magát a' munkát vévén tekintetbe: bírálóra igen kedvetlenül hatott látni, mit szerző némelly más dolgozatain is vett észre, hogy ez a' vegytan nagyobb részt egy német munka után fordított, még pedig többnyire szóról szóra, a' nélkül, hogy erről az érdemes író csak egy betűvel is emlékeznék. Elég legyen az eredetét megneveznünk, a' kinek szeme van a' látásra, lássa: *Dr. F. Wöhler, Grundriss der Chemie. Unorganische Chemie, 5te Aufl. Berlin, Duncker u. Humblot. 1838.* Bátran mondhatjuk, miképen a' magyar vegytan' négy ötöd része szóról szóra ezen munka után adatott. A' fenmaradt egy ötödöt sem tulajdoníthatjuk azonban írónknak. Mert ennek egy része ismét csaknem betűről betűre vétetett által prof. Kerekes' chemiai kéziratából, mit ha a' nagyon tisztelt physica' írója kíván, nem késendünk kimutatni; egy részecskét máshonnan vett, de honnan, ezt már untuk fürkészni, csak annyit mondhatunk, hogy nem magától csinálta, mert a' mit magától írt, arról kiáltó bizonyosságot tesznek a' számtalan következetlenségek 's tudományos tévedések. Íme állítmányunk' utolsó részének egyenkénti igazolása:

a) *Következetlenségek*: Lap 10. A' létrejések (?) vagy elemek *eloszlathatatlan* anyagoknak mondatnak; l. 8. pedig *feloszlan* annyit tesz, mint, valamelly folyó test hozzá járulta által híggyá válni; így l. 53. is vízben oszllhatlan annyi, mint fel nem olvadó. Az elemek tehát nem eloszlathatatlanok; valóban osztani lehet is azokat végetlenül, hanem bontani nem tudjuk őket különböző anyagokra, és így *elbonthatatlanok*. — L. 10. „csupán az életmivetlen részt adandjuk elő“. De azért tanít az eczet, 's borkösavanyról is. Ez utolsót ugyan borsavanynak nevezi, mint ha bor és borkő egy volna. Mi különbség lesz így a' „Weinsteinsäure“ és „Traubensäure“ közt? — L. 10. A' metalloidokról egyenként ígér beszélni; lap 11. pedig hármát, mint kevesbbé érdekest, kihagy.

— L. 19. Kénes savany = *acidum sulphurosum*, prof. Kerekes után; így l. 81. férjanyos savany. Szerzőnek savanyka szokott ez lenni, így l. 16. folytó savanyka, lap. 20. villó savanyka; l. 34. pedig ez áll: fojtós savany, 's mellette záradékban fojtósavacs. Ez tehát már harmadikféle nevezet, 's ez annál furcsább, mivel l. 16. a' folytó' savítódásának négy lépcsőjét különböztet meg így: fsavacs, fsavaq (tehát basisok), fsavanyka, fsavany, hol egyszersmind — hogy a' következetlenség' mértéke beteljék — azt ígéri, hogy ezekről a' savanyok' osztályában fog értekezni, de ígérétét nem teljesíti. — L. 22. Kővecs, véleményünk szerint csak lágyított formája a' kovacsnak; ez szerzőnek mindenütt = spath (de miért, azt ki nem találhatám), amaz más: p. anthracolith (szerzőnek antracol) = szénkővecs. Ismét l. 81. kővany = lithium, kovany pedig mindenütt = silicium. Nemde a' spath a' silicium' oxyduluma: kovany, kovacs... stb? És az anthracolithnak egyik alkotó része lithium?! — L. 22. Szénany = carbonicum, 's ez lap 31 = szénanyag. — L. 39. A' savítósodás lépcsőjét így adja: acs, ag, felag, és savany; a' zöldlősödését pedig így: zöldlecs, zöldleg, felzöldlecs, felzöldleg. Amott a' basis' és savany' eszméje alkalmazható; de a' chlórra nézve minden lépcső basisvégzetet visel. Vajjon a' chlorid és chloretum egy polust ábrázolnak-e? Vajjon nem úgy van-e itt is a' dolog, mint a' sulphid és sulphuretumnál, nincse egyiknek basis, másiknak savany természete? Ne hagyjuk magunkat az oxygen, vagy savító név által félre vezetett. Irinyi nem ok nélkül, bár hiszem, nem köz tetszésre, formált új szót az oxygen kitételére*). — L. 48. Pó-rissavanyos sókról beszél; de hogy a' pó-rissavany hol veszi magát: erről még nem volt szó. — L. 61. Manganacssó, lap 70. vassavak, l. 73. higagsavak jönnek elő. Azt hinné valaki, hogy a' vassavakban tiszta metallvas találtatik. — L. 67. mondatik: rezecs, a' rag a' gyökhöz alkalmazva. De ez csak itt, és csak a' rézzel történt így; három renddel alább már ismét: rézag, mért nem rezeq? Vagy legyen amaz is rézac, vagy igaza van Irinyinek, 's mondjuk: rézeny, köveny, szikeny, színeny: rézany, kővany, szikany, szénany helyett. — stb, stb. —

De van b) nem kevés *tévedés és elmaradás* is a' haladás ellenében. Péld. l. 8. Miképen kép-

*) L. Athen. 1839. II. 724. sz. *Ellenynek* nevezi.

zödhessék valamely elegyület *a' vádrokonság törvényeinek ellenére*, akkor épen, mikor az elegyület egyik alkotó részének *nagy rokonsága* dolgozik: nem értem. — L. 9. A' vegytanos erők igen kevés hatást mondatnak gyakorlani az életmíves testekre. Gyanítom mit gondolt szerző, de nem azt írta, a' mit gondolt. Tölt-sön csak kénsavanyt kezére, vagy tartsa tűzre karját, 's azután mondja meg: kevés hatása van-e a' vegytanos erőknek az életmíves testre? — L. 10. ez áll: *azon testek, melyeket a' természettől veszünk* stb. Biráló nem ösmer, 's gondolni sem tud testet, melyet nem a' természettől vennénk. — L. 11. A' savító állandó létrésze minden *.. ásvány ..* anyagoknak. Wöhler igen okosan kihagyta az ásványokat; talán mivel tudta, hogy a' tiszta termés metallokbán (regulus), minő az arany, higany *.. stb* nincs savító. — Úgy hiszem, megemlíti szerző tanítás közben, miképen az oxygenre nézve nagyon jó kémelő (reagens) a' hamany (kalium), és pedig azért, mert savítósnodni igen szeret. Ha ezt megemlíti: mit mondana felakadó tanítványának, ki a' hamanyról tanulván, nem tudná megfogni, miért kell azt „szüntelen köolaj alatt tartani“ (Tarczy 42. l.). Nem azt-e, hogy a' köolajban, melyet pedig mindenki az ásványok közé számlál, nincs oxygen? — L. 12. Hogy az oxygen a' beszívásra igen alkalmas volna, ezt nem tanítja W., 's a' ki tanítja tévelyeg. — L. 13. A' hydrogént így kezdi W. „Vorkommen. Nur in Verbindungen, hauptsächlich im Wasser, welches 11 Procent seines Gewichtes enthält“. Ez így adatik: „csak elegyületekben (*mint a' savító*), különösen pedig a' vízben jön elő, melynek 100 részei közt 11r. gyűlő“. Látjuk, hogy ismét egy kis pótlékszűratott be, 's ez ismét egy tetemes tévedés. Vajon a' savító csak elegyületekben jön-e elő? Tudomra levegőnkben, melyet beszívunk, csak mint keverék vagy zavarék, 's nem mint elegyrész van a' savító. Egyébiránt ezt maga is megtanulta szerző, mire a' 18. lapra jutott; mert ott már maga tanítja, miképen levegőnk nem elegy, hanem keverék. Engedjük el a' következetlenséget ezen haladásért. — L. 13. Bugát ellen egy kis jegyzet találtatik, melyre bir. ellenjegyzetet tenni kénytelen. „Bugát úr — így mondatik — az acidumot sav-nak nevezi. De a' sav, ha van, ezzel só egyenlő jelentésű *.. savany pedig=sóannya'* nemzője (talán só' anyja, nemzője), mert kivéven a' konyhasót. *.. a' só*

egyik létrésze mindig savany“ — Ha Bugát az acidumot savnak, 's az oxygént — a' Lavoisier elve után — savítónak, azaz savany-(T) szerzőnek nevezi: maga magát érti, egyik savával a' másikat nem rontja le. 'S ez minden esetre dicséretes dolog illy következetlen világban. Ha ellenben T. az oxygént meghagyja savítónak, de épen a' savító alatt tanítja, hogy az acidum nem sav, hanem savany: boszorkányt ver. Mért nem nevezi hát az oxygént savanyítónak? — Továbbá: a' chlornatrium=konyhasó, ezt mindenki tudja, só, mondom, a' szó szoros értelmében. De a' konyhasót T. csak ezen egyetlen helyen nevezi — hihetően sietésből — sónak. Mert mikor a' savakra ér (l. 39. 40.) elv szerint, és így okokkal kívánja a' konyhasót nem a' savak, hanem az érczek közé relegálni. 'S ez az, a' miért ezen észrevételt nem annyira következetlenségei, mint tévelygései sorába kívántuk iktatni. Nehéz kimagyarázni, miképen botlott illy nagyot a' W. fordítója. W. nagyon érthetően mondja a' sókról l. 79: „Die grosse Klasse der Verbindungen, die man Salze nennt, zerfällt in zwei Abtheilungen, in *Haloidsalze*, und in *Amphidsalze*. Haloidsalze nennt man diejenigen Körper, welche aus der unmittelbaren Vereinigung eines Salzbuilders, mit einem basenbildenden Metall... entspringen, z. B. Chlornatrium“. De ezen sorokat ignorálja a' fordító, és csak azt adja, a' mit alább ugyancsak W. az amphidsókról tanít. Igaz, nem adhatá T. az egész W. t; mert így a' physica' bevezetése kevéssé hosszas lett volna. De hát kivonatot adni annyi, mint tetszés szerint némely cikkeket — legyenek azok bármely érdekesek — egészen kihagyni, 's a' többi szóról szóra tenni által? Vagy talán az úgy nevezett sószerzőkkel (Salzbilder, halogen, melyeket a' T. főlebb érintett etymológiája szerint lehetne savítóknak nevezni) nem volt tisztában? Akárhogy van a' dolog: ez olly zavarba vitte őt, melyből kivergődni nem egy könnyen lesz képes. Ugyanis miképen egyezteteti azt meg a' józan logicával, hogy midőn a' metallokról, 's azoknak elegyületeiről egyenként tanít, azon charactereket, melyekkel helyegzi W. a' savakat, szóról szóra adja ugyan, de p. a' chlór 's pattanósavany által alkotott savakat nem sorozza a' többi közé, hanem az érczek alatt hozza fel, mint ha ezekre nem illelenének azon jegyek, melyek a' W. savait helyegzik? Ugyan mit ítélne T. azon zoologról,

ki az állatokat így szedné rendbe: 1. ember: kétkezü, okos állat. 2. majom: négykezü, okatlan; azonban vagy az orang-utangot írná le az emberek közt, vagy a' négereket relegálná a' majmok közé? Ne mondjuk el a' nem' jegyét, mellyek épen a' nem alá tartozó fajoktól vétettek, ha a' fajokat nem azon nem alá sorozzuk. (*Vége következik*).

D. Csécsi Imre.

Visszaigazítások.

VI.

Új Orosz-bajok.

Maga sem remélvén Orosz úr képtelen beszédeit igazolhatni és bajaiból ön erejéből kigázolni, most Hirnöke' 22. számában *macskák, bolhák és poloskák* kisérétében lép fel 's ezek' védelmében keres menedéket. Mondhatom szép comitiva, és ugyancsak derék individuumokból állítá ki ellenemi hadát! De hasztalanok az erőködés! Mind ez nem segít O. úr *bajain*, e' célra argumentumok kellettnek volna 's azok nem teltek többé, nem még a' gazdag és elméncz fejből sem; azért e' vádak, hogy

1) midőn engem *opera-ellenségnek* nevezett, akkor O. úr „káromkodott“;

2) midőn azt monda, hogy én rendes tagságom iránt tett vádait *büszkén és fenhangon, alto supercilioso stb. erőködöm elhárítani magamról*, akkor O. úr egész tisztességgel fillentett;

3) midőn a' magy. academia' eddigi fennállásából a' nyereséget a' *literatura'* drámák és *verssekkel* gyarapodásában lenni állítá, tökéletes ignorantiaját tanúsítá az általa szóba hozott tárgyban;

4) midőn azt monda, hogy a' *cselekvőtlen academiai tagot mindenkinek joga van figyelmeztetni kötelességmulasztására*, teljesen bebizonyítá, hogy nincsenek tiszta fogalmai; 's végre

5) midőn *bunkós modort*, és *csapszékeliséget* emlegetett, gúnyt irt a' nevetségesen elhíresült hirnöki „franciaia urbanitásra“.

Ez imént előszámlált vádak, mondom, továbbá is ülve maradnak nyakán, 's azokat sem *nyomorgó macskái* meg nem ehetik tejfel gyanánt, sem ezek' *kigőzölgése* meg nem fojthatja, sem *poloskái* agyon nem csíphetik, sem *műszorgalmas bolháinak* tanácsa össze nem tiporhatja: ide nem illy mérges és piszkos állatok kellenek, hanem ész és argumentum. Azért bizvást otthon mulathatta volna magát O. úr ezen katonáival, a' helyett hogy velök világ' láttára táborba szállott.

Ennyi legyen elég az igen elméncz úrnak *macskáira, poloskáira, bolháira és kigőzölgésére!* Most lássuk mi épületes eledeleket talált fel újra olvasóinak.

Azt mondja, „*hogy az általam irt egész Orosz bajok mint egy veres fonal nekem azon vádam szövetik keresztül, mintha O. úr én tölem minden szellemi képességet megtagadna*“. Hohó! megálljunk egy kevéssé! Honnan sült ez ki ismét?

Illyesmivel nem csak nem *vádolám* O. urat, sőt inkább biztattam őt, hogy vélekedjék felőlem minél rosszabbul, mert minél rosszabbul fog vélekedni, annál jobb lesz. Még a' *szegény fejet és történetírói szegénységet* sem akarám elvitázní O. úrtól, sőt mennyire csekélységemtől telt, meg is diésértem érettök. Ezen beszéd tehát megint nem volna igaz? Tökéletesen úgy van; de hiszen ez semmi; ez által csupán koholmányainak diszes lajstroma gazdagodik egy cikkelykével ismét.

Említi O. úr, hogy „a' *criticai pályán milly sikerrel játszottam legyen szerepemet, azt a' magyar literatura' daróc-éveinek története mutatja*“. Nem tudom, megirattak-e már ezen „daróc-évek“ történetei, 's mikor fognak világot látni, de azt egész szerénységgel állíthatom: ha ezen daróc történetekben az leszen megírva, hogy a' daróc literatúrában én játszám a' fő szerepet, akkor O. úrral a' legnagyobb méltatlanság fog történni, mert nekem itt is hátrálnom kell O. úr előtt; pragmatice lehet t. i. azt kifejtegetni és nyomtatott oklevelekkel tanúsítani, hogy O. úr itt is, mint mindenütt, nálamnál hasonlíthatatlanul nagyobb bajnok és művész; itt is, mint mindenütt, nagyobb sikerrel (az az: *jó bunkósan*) játszá és játszsa folyvást a' maga szerepeit, elannyira, hogy egykor még a' *pokrócz-évek* történeteiben is időszakot alkotand neve. Reménylem és várom, hogy a' „daróc-évek“ történetírója, használni fogja „*Gróf Széchenyi mint író*“ című munkáját is O. úrnak, és nem feleli a' Hirnök' biographiáját is átgondolni. Különben Orosz úr legnevezetesebb találmánya, a' *hamisítási modor*, mellyet Hirnöke tett a' magyar irok között divattossá, unokáink előtt nem fog ismertetni és a' darócságok nem hű másolatban visszaadani, O. úr nézve praejudicio gravi admodum et manifesto: pedig a' históriának okok és következmények' színeivel kell kort és embereket híven festeni; gondolom én, kegyes engedelmével a' meg nem *veszszőzött* nagy historicus O. úrnak.

Reményeket ad továbbá O. úr Hirnöke' olvasóinak: hogy *én a' magyar Parnassnak egyik üstökösévé válhattam volna, ha egy fogadatlan firkésző* — O. úr talán fogadott? — *be nem bizonyítja, hogy én nem születtem költőnek és szinte versről versre meg nem mutatja, hogy azokban alig találhatni eredeti gondolat-szíkát* 's hogy azok nagy részben Gleim, Matthisson, Bürger, Schiller és Uhland költeményeinek szákmányatai, vagy Kisfaludy Sándor és Károly, Vörösmarty és Kölcsey jeles darabjainak szolgái utánzása“. Valljon fogjuk-e azt valaha megérni, hogy O. úr isten' igazában beszéljen, hogy hivatkozásai ne hamisak, idézetei diplomaticai hűségűek legyenek? Ki útczán szed bitang híreket, nem beszélhet nagyobb pontatlansággal mint O. úr szokott. Hogy az én verseim Gleim, Matthisson, Bürger, Uhland költeményeinek szákmányatai legyenek, ezt a' jelen perczig nem állította senki. Tekintsen O. úr Kovacsóczy' Literatúrai Lapjaiba (1836. 33. 34. 35. szám) hol O. úr *fogadatlan firkészője* verseimben plagiumokat erőködött fölfedezni, ha ott Gleim, Matthisson, Bürger Uhland neveiket meg fogja találni, és meg azt, hogy csaknem *versről versre* kimutogattatik, hogy ver-

seimben *alig találhatni eredeti gondolat-szíkrt*, akkor én O. urat kénytelen leszek egy valóságos szemfényvesztőnek, egy bűvös literatori Döblernek tartani, ki négy év előtt nyomtatott lapra más szavakat és betűket tud varázslani, mint a' mik rajta évek óta nyomva állanak. Ez egész orosz pletykából ismét csak ennyi igaz: az említett Literaturai Lapok' idézett számaiban egy névtelen író *) utánzásoknak ügykezett kimutogatni verseim' egy részét; de csak ügykezett: állításait nem tudá igazolni, mert egy része a' követelt utánzatnak különbözik alak és tárgyra nézve állított eredetétől, egy része csak úgy hasonlít hozzá mint egy felhődarab a' másikhoz: felhő ugyan mindkettő, de physiognomiájokban nincs semmi testvéri, rokon; egy részéről pedig kétség alá nem vehető adatokkal lehet bebizonyítani, hogy az utánzatnak bér-mált jóval előbb jelent meg, mint követelt eredetie. Orosz úrnak ezek az én verseim fixa ideáivá kezdenek válni, már egy párszor emlegette őket; annak megmutatására tehát, mi gyermekhez alig méltó kicsinségeken és vesszőparipákon nyargalozik O. úr, nem sokára fáradságot veendek magamnak a' közönséget felvilágosítani ezen állított plagium felől. Hallgathatnék továbbá is, valamint eddig (csaknem négy év óta) hallgattam verseim felől, de látom, hogy a' közönség' ámitóit minél több oldalról megismertetni igen szükséges 's maholnap még szoros kötelesség is leszzen.

Dicsékszik O. úr, hogy „*természetes antipathiát mindentől, mi csak historiához hasonlít, senkinél olly mértékben észre nem vehetni, mint én nálam, ki minden történeti állítástól szinte elájulok, mint némelly emberek a' macskák'* *) *kigőzölgésétől*“. — „Senkinél olly mértékben észre nem vehetni!“ — Emlékezik-e O. úr, hogy „*legszegényebb magyar historicusát*“ sem birta egy szóval is igazolni? Micsoda arczczal beszél itt ismét egész egyetemiségben: *senkinél*! Keresse csak fel O. úr mult évi Százada' 3. számát, ott egy vak Cyclopsra, egy literatori monstrum horrendum in-forme ingensre, *cui lumen ademptum*, fog akadni, ki nyíltan megvallá, hogy neki minden történetírás „*unalmas és kellemetlen, iszonyú és undorító*“. Valljon az Orosz-Század' ezen gyémántjának, ezen csoda philosophusának világos nyilatkozata, nem kézzel fogható adat-e arra, hogy O. úr' *senkie* ismét csak éretlen túlzás? Es aztán mikor látott O. úr engem „szinte elájulni“ történeti vagy akár mi nemű állítástól? Ármányos leleményű elme lakozik O. úrban! Minap mohóságomat a' Társalkodó' betűinek arczából fedezte fel, most pedig a' Figyelmező' betűi még azt is megmondják neki, hogy én szinte elájultam az ő történeti állításától! O. úr a' lig ha nem délután olvassa a' Figyelmezőt. Mondják, akkor más szemmel nézi az ember a' világot mint dél előtt. — Hiszem, hogy vannak olly gyengéd igazság-szerető emberek, kik el tudnának ájulni

némelly állítások' hallatára, de bizonyossá tehetek mindenkit, hogy ezen állítások nem történetiek, hanem pusztá mendemondák a' hamisító modorban. Azonban ezen állítások sem fognak soha avval dicsekedhetnek, bár undorítóbbak néha a' macska-kigőzölgésnél, hogy ájulást *nekem* okoztanak. Én e' hírnöki mendemondákra nem ájulni, hanem nevetni szoktam, ámbár meg kell ismernem, hogy vannak közöttök néha a' legszentebb igazságot is olly vakmerően tapodók, hogy némelly gyenge idegű becsületes embert a' nehézség is kiűthetne a' tőlök való borzadásban.

Említi O. úr, hogy én ezen állítására: *nemzetünk törvénykönyve nem egyéb történeti adatoknál, mit u. m. minden syntaxista felfogni képes, historiai antipathiámban olly zöldlet mon-dottam, minek ut aegri somnia vanae finguntur species*“. Valóban? 'S mit mondtam tehát, mi O. úrnak olly zöld volt? Azt, hogy O. úr nevetséges dolgot állít, midőn a' magyar nemzetre nézve a' történettudományt azért tartja fontosabbnak, mert törvénykönyve nem egyéb történeti adatoknál. Hiszem és vallom, hogy a' történettudomány igen fontos tudomány, megengedem, ha kell, hogy nekünk magyaroknak talán másoknál is fontosabb, csupán azt nem tudom és fogom sem elhinni, sem megengedni O. úr' pusztá szavára, hogy azért fontosabb, mert egész törvénykönyvünk nem egyéb történeti adatról; ezen védok többet mutat mint kellene, többet hogysem bizonyíthasson. Nincst. i. nemzet, melynek törvénykönyve ne volna történeti adat; még sokkal csekélyebb dolgok is mint egy törvény — melynek mind hozatása ember-, nemzet- és kor-bélyegző, mind későbbi befolyása történeti fontosságú — vagy csekélyebb dolgok mint éppen a' törvények' összege: egy törvénykönyv, történeti adatok. Ez okból tehát a' történettudomány nem csak nemzetünknek, hanem minden nemzetnek, mely törvényekkel bír, egyképen fontos. Ha ez nem áll, kérem felvilágosíttatni O. úr' *tiszta fogalmai* által, hadd tanuljunk valamit, mert pusztán csak oda vetni, hogy *zöld mondatot*, igen kényelmes módja ugyan a' czafolásnak, de illyből-cseségből sem nem okúlhat senki, sem vele nagy hitelt nem szerez O. úr mindent lenéző ítéleti tehetségeinek.

Felkiált O. úr, hogy az *istenért!* a' *historiának, criticának, poesisnek, polemiának hagyják békét, ezekre nincs rendeltetésem*. Ha más, higadtabb eszű és több hitelt érdemlő tudósok fogják nekem tanácsolni, mit most O. úr, akkor majd gondolkodom róla és meglehet elfogadom tanácsait. Jó akáró O. uramtól nem fogadok el semmit: timeo Danaos et dona ferentes. O. úr eljátszá hitelét 's nekem minden, mit állít, tanácsol, mond, csak ellenkezőleg értendőnek és megfordítva látszik igaznak. De ha O. úr őszinteségében biznom lehetne is, tudományában nem bízhatnám. Mert kinek van vagy nincs rendeltetése historiához, annak elitélése olly historicusnak mint O. úr, kinek még a' historia' ábéczejéről, a' történeti adatról, is olly furesa fogalma látszik lenni, nem tartozik mesterségei közé. Ki legyen jó criticus, azt ismét alig ha fogja valaha O. úr tisztán látni, O. úr, kinek hírnöki critical csupa koholmányokon alapúlnak és czéljuk: ár-

*) Hír szerint ezen czikk is azon pasquillans társaság' műhelyében kovácsoltatott, melynek egyik tagját az 1837. Figyelmező' I. 9. szám. 76. l. voltszerencsém a' közönségnek bemutatni.

*) Valljon mi lehet oka, hogy O. úr a' macskákat úgy szereti? Itt már másodszor van macskával baja. Talán valami szellemi rokonság?

tani akarás, kinek saját kezével írott criticáinál is az egész magyar literatúrában alig van fölületesb és nyomorúbb critica, kinél még a' classicai fölületességű Csatóei is egy pár foknyival jobbak, 's azon fölül, hogy nyomorú és fölületesek, még el-ménezkedők is, botnemű elménezségekkel, magánál a' criticusnál sokkal mind tanultabb, mind tisztább szándékú írók' rovására, mi csak felhívás' esetében volna megengedhető. Poetai tehetségeit csak kohlományaiból, és fillentéseiből van szerencsém ismerni O. úrnak; hogy mindenről, a' mi poesis, igen vastag fogalmai lehetnek, onnan gyanítom, mert Hirnökében pár év előtt Vörösmartyt a' poesistól *kapaláshoz* utasítá, vagy legalább utasítani engedte, habár most — bűnét megbánva-e, vagy szükségből? — Vörösmarty' némely verseit *jeleseknek* vallja igen szép következetességgel.

Mi a' polemiát illeti, annak nehezen fogok békét hagyni, ámbár ezt talán leginkább tanácslaná O. úr; mert, hogy polemiáim nem egészen siker nélküliek, arra kézzel fogható bizonyítványaim vannak a' Hirnökben. Lehetetlen t. i. annak egészen sikeretlen polemiának lenni, melyre O. úr, argumentumok' teljes szegénységében, nem tud egyebet tenni, mint *macskákat, bolhákat és poloskákat* táboroztatni 's azt mondani rá, hogy az *zöld*. Ha semmi más okból nem, maga a' hirnöki Szemle miatt szükség van az én polemiáimra és azok néha kis mulatságra is szolgáltatnak okot. Ezen polemiánélkül nem tudtuk volna meg most is, hogy O. úr' katonái, kikkel, midőn res ad triarios devenit, hadakozni szokott, *nyomorgó és gőzölgő macskákból, műszorgalmas bolhákból és poloskákból* áll, pedig ezt tudni azon fölül hogy mulattató, még szükséges is: festi a' magyar literatúra *hirnöki* korát, jellemzi O. urat, ki egykor a' hamisító modor' történeteinek lapjain, mint Százada' egyik érdemes embere fog tűndöklenni, ki egyéb találmányain kívül az említett állatokkat literatori táborozásokra is első tanítá be és használta.

Különös egyébiránt, hogy O. úr, ki minapában azon akadt meg, hogy én historiai értekezéseket nem írtam, most a' helyett hogy intene és buzdítana azok' írására, azt tanácsolja, hogy hagyjak békét a' historianak. Ki érti ebből, mit akar O. úr? senki, de O. úr ugyan maga sem. Az ilyeneket csupán csak abból magyarázhatni meg, hogy *ha az egyik várbán haragszanak, a' másikban nem csak nem gondolnak vele, mint O. úr mondja, hanem annyira mérgeződnek, hogy mérgökben nem képesek még csak következetesen is beszélni.*

Figyelemre legméltóbbak O. úrnak ezen szavai: *Már rég nem mulatott semmi annyira, mint ezen újabb hánykolódásai (t. i. az Orosz-bajok) a' megvesszőzött*) kis historicusnak 's ha csak magamat tekinteném, e' comoediát néhány felvonással még tovább fonnám, de lapjaim' hézaga napról napra szűkül 's olvasóim is könnyen rá unhatnának a' hosszú tréfára, 's így jókor kívánván véget vetni, ezennel bucsút veszek a' drága po-*

*lemicus úrtól, semel pro semper ünnepelesen ki-nyilatkoztatván, hogy mindent (eventus docebit!) helyesnek, igaznak, sőt udvariasnak is tartok 's tartandok, mit Bajza úr e' szempillantatig 's jövődre nyomtattni fog, egyet kivéve, azon vádját t. i. mintha én B. úrtól minden szellemi képességet megtagadnék stb. Bucsút vesz tehát O. úr tőlem és véget akar vetni feleseléseinek? Majd elvállik, nem lesz-e ez czigány-fogadás mátol holnapig, melly, ha O. úr akarja, vemhes, ha nem akarja nem az. Láttunk már több efféle meg nem tartott fogadásokat! — De miért akar véget vetni O. úr? Halljuk magát: mert *lapjai' hézaga napról napra szűkül!* Igen? Tehát O. úr nem igazságért vitáz, hanem lapjai' hézagának betöltése végett! Szép ok éselegendő, hogy az ember egy hírlapot alacsony czívódások' piaczává tegyen, hogy mocskolódjék, vagy, a' Hirnök' szavai szerint, íróársait *vesszőz-ze!* De továbbá; azért vesz bucsút tőlem, mert u. m. *olvasói könnyen rá unhatnának a' hosszú tréfára.* Csak *tréfák* tehát O. úr polemizálása? Valóban igen izletes és mulattató, *társalgási finomsággal* teljes tréfák, mellyeknek tárgyai bolhák, poloskák és macska-gőzölges! Igen szép tréfák, mellyekben az ember egy hazai intézetet magát és annak tagjait gyalázza! Igen nemes tréfák, mellyekben az ember dolgokat hamisít, embereket gyanúsít és rágalmoz! Bizonyossá tehetem O. urat, hogy még egész Hirnökében nem ejte szót, melly annyira lelkebe hagyna pillantani, mint ezen *tréfa* szó. Ha O. úr, egy fanaticus Roberpierrehez hasonlólag, ki azt mondá: „En sclávja vagyok a' szabadságnak!” ezt mondaná: „En tévedhetek, de akaratom tiszta és komoly 's az igazságnak bennem lángoló szeretete miatt kész vagyok vérig harczolni!” ekkor, ha nem javalnók is, megbocsátnok O. úr' nemtelen vitáit, miképen az idéztő bocsánatot kért azok' számára, kik nem tudták mit cselekszenek: de tréfából olyakat írni, mint O. úr, ez olly tett, mellynek az erkölcs' országában nincs neve.*

Egyébiránt ne vélje O. úr, hogy olvasói rá unának polemiáira: azok nevetségre méltók inkább mint untatók. Lehetetlen nem kacagni, mi agyrtai szökdeléseket visz végbe O. úr, egyik tárgyról a' másikra, mint iparkodik kisiklani, midőn megszorúl, midőn valami csinen rajta kaptott. Illyenkor egy ügyes bakszökéssel a' legerősebb argumentumra egy *zöld* szót, vagy egy *mirabile dictu*-t vet oda. A' kötelen tánczoló két lábú, melly körül ostor suhog, sem tesz mulattatóbb ugrándozásokat. — Azonban vannak olvasók, kik nem csak röhögni, hanem okulni is és igazságokat fejtegetve látni szeretnének 's azok, tudom, igen meg fogják köszönni, ha O. úr sületlen és nemtelen szemlei tréfaival végre egészen felhagy.

Mi engem illet, miattam tréfálhat O. úr világ' végeig; ha azért tréfál, hogy nekem ártson, akkor bizonyossá tehetem, hogy eszközét igen szerencsétlenül választja, mert nem csak nem árt, hanem használ a' becsületesek, az okosak előtt, kiknek én egyedül ohajtom javulását. Azért ha kedve van hozzá, csak folytassa sületlen elménezkedéseit és durva tréfaít; semmi sem bizonyítja jobban O. úr' kétségbeesését rossz ügyei' kivívásában, mint mikor vaskos ötleteit és dorongnemű társalgási finomságát veszi elő

*) A' *vesszőzés* a' Hirnökben díszes hajdúi hivatal, mellyet jelenleg O. úrnak van szerencséje viselni.

fegyverül. Ki ügye' igazságát érzi, annak nincs szüksége ilyenekre.

Bajza.

Magyar tudós társaság.

I. Az academiának, 1838ban tartott IXd. nagy gyűlésében kihirdetett történetosztályi jutalomkérdésére f. h. 25éig mint határnapig három munka érkezett alulirtohoz következő feligék alatt:

1) 'Exutam variant faciem per secula gentes'. *Manilius.*

2) 'Nevemet rejtő levél'. —

3) 'Quibus artibus parta est respublica, iisdem conservatur'. *Sallustius.* —

II. Az ugyanakkor hirdetett mathematicai jutalomtételre szinte három munka érkezett, illy jelmondatokkal:

1) 'Mens hominis rerum et metas et tempora fixit'. —

2) 'Égve honért bizton nézzen előre szemünk!'. *Kisfaludy Károly.* —

3) 'Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur'. —

III. Az 18³⁹iki dramai jutalomra nyolcz vígjáték küldetett be, u. m.

1) 'Luczaszék és keresztút, 4 felv. — Játzsza tanítunk'. —

2) 'Az életuntak, 5 felv. — 'Nevetve élj 's kaczagva halj meg'. —

3) 'Rózsa, 3 felv. — 'Toldi nem hall már, Harczok gondolatja Mert fejében jár'. *Vörösmarty.*

4) 'Sardanapál, 3 felv. — 'A' szüznél minden tiszta'. —

5) 'A' nagybátya' jegyese, 3 felv. — 'Audendum est; fortes adiuvat ipsa Venus'. —

6) 'A' szobrász és az epicuraeus, 3 felv. — 'Ein kleiner Mann ist auch ein Mann'. *Goethe.* —

7) 'Korszerű megajtszás, 3 felv. — 'Messze még a' hegytető (Csongor és Tünde), De virág a' völgyben is nő'. —

8) 'A' szerelem czímet győz, 3 felv. — 'A' műveltség' vigsága: mosoly'. —

E' munkák a' mai ülésben bemutatván, a' jeligés levelek bontatlanul, az academia' és Schedius Lajos t. tag' pecséteivel lepecsételve a' levéltárnoknak alattak által őrzés végett, a' kéziratok pedig, névszerint az első és másod rendűek három osztálybeli rendes tagnak, a' drámák a' Xd. nagy gyűlés által választott, öt tagból álló küldöttségnek adattak ki vizsgálás végett. A' száz száz arany jutalmat, úgy netalán a' határozandó másod, harmad 's több mellékjutalmat a' folyó évben tartandó Xld. nagy gyűlés fogja oda ítélni. —

IV. A' gr. Andrássy György m. acad. igazg. és tiszt. tag által ns Gömör vmegye' útján 1838ban kitűzött, két rendbeli, u. m. 1) a' magyarországi Duna' áradásai történetét, 's 2) Budapestnek további árvizek ellen miképeni megóvását tárgyzó jutalomkérdésekre, f. é. mártius' 1ig, mint zárnapi az academia' titoknoki hivatalához hat pályamunka érkezett, melyek közül az első kérdésre csak a' 4d. számú felel, 's az is csak annak egyik legkisebb részére; a' többi a' másodokra szorítkozik. A' pályairatok, jeligék szerint így következnek:

1) 'Regeln nach den Gesetzen der Natur'. Német nyelven írva. —

2) 'A' szív' nyugalma és boldogsága kihat a' tagokra. — 'S a' haza' szíve Budapest'. Magyar nyelven. —

3) 'Der Mensch sinnt aus, was er thun wolle: aber der Herr giebt den Fortgang'. Spr. Sal. C. XVI. V. g. Német nyelven. —

4) 'Viz tűz jó két legény a' háznál, de roszt két mester'. Magyar nyelven. —

5) 'Auxilia humilia firma consensus facit'. *Publ. Syr.* Magyar nyelven. —

6) 'xápe' Német nyelven.

Az első szám alatti irat mellett pecsétes jelíges levél nem érkezvén, az illető szerző annak alulirtohoz pótlólag beküldésére ezennel felszólítatik. —

A' jutalomtevő' ohajtásához képest a' titoknoki hivatal által ns Gömör és Pest vármegyék, úgy sz. kir. Buda és Pest városok' hatóságai felkérettek, hogy három három tagot a' pályairatok átvizsgálására rendelnének. Ezekhez az academia, a' maga részéről Győry Sándor, Vásárhelyi Pál rendes. és Gáty István lev. tagjait csatolta, kikkel a' pályamunkák a' mai ülés' rendelkezésből azonnal közöltetnek; az eredményről a' maga idejében fogván tudósíttatni a' közönség.

Költ Pesten, a' m. tudós társaság' kis gyűléséből mártius' 26. 1840.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel, Heckenast Gusztáv' költségein megjelent: *Budapesti szemle* 1840. Első kötet. n8r. 2671. Erős velinen, számos bibliographiai 's egyéb mellékletekkel, némelly angol reviewk' módjára fűzve; előfizetési ára négy, még ez év lefolyása előtt megjelenendő kötetnek tíz forint ezüst pénzbe. — A' jelen kötet tartalma: 1. *Trefort Ágoston*: az anyagi érdekekről; 2. *Lukács Móritz*: álmjárás és állati magnetismus; 3. *b. Kötvös József*: Szegénység Irlandban; 4. *Schedel Ferencz*: Az írói tulajdonról; 5. *Szalay László*: Codificatio; 6. Értesítő. — Minél előbb visszatérünk e' kötet ismertetéséhez, addig is a' tudomány-alapu, 's gyakorlati czélzásával fontos vállalatra figyelmessé tevéen olvasóinkat.

Sopronban özv. Kulcsár Katalin' bet: *Soproni estvék*. Literaturai egyveleg. Kiadja *Kis János*, m. t. t. rendes tag. Második füzet. n8r. (4 és) 252 l. Velinen 1 ft 30, nyomt. pap. 1 ft ep. (kapható Pesten Heckenast, Hartleben, ifj. Kilián és Müller, Bécsben Gerold, Pozsony és Sopronban Wigan könyvárosoknál).

Debreczenben, Tóth Lajos által nyomtatva: *Utazás a' felső-austriai sókamaraí uradalom, Salzburg, Tyrol és Bajorhonban*. 8r. 272 lap. (A' munka' szerzője, ki egyébiránt sem a' czímen, sem az előszó után magát meg nem nevezi, *Kovács László* Debreczenben: mutatja azt a' müncheni feynyítő dologházat leíró czikkely, mely tavál a' Tudománytárban jelent meg).

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő-társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Április' 7. 1840.

14. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Latin nyelv. Bocsor' Latin nyelvtudománya. — Az ékesenszólás' elemei a' romai nyelvre alkalmazva. — Természettan. Tarczy' Természettana, első kötet. Vége (D. Csécsi Imre). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' Soproni Estvák' birálatára (Kis János), erre jegyzések (S. F.). — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Latin nyelv.

1) *Latin nyelvtudomány lépcsőnkénti gyakorlatokkal. Iskolák' számára készítette Bocsor István, oktató. Első folytatás. Pápán, a' ref. főiskola' betűivel Szilády Károly által, 1839. 8r. X. és 176 l. Ára 40 kr ep.*

A' dunántúli ref. superindentia — mint a' hírlapokból tudjuk — egy idő óta főiskolája' minden tanszékeire előre szemel ki 's úgy képezet külföldi egyetemekben oktatókat. Az előttünk fekvő latin nyelvtan' írója egy ezen oktatók közül. Gyümölcseről ismerni meg a' fát — 's valóban a' szerzőnek mint neveléstan' tanítójának csak becsületére válhatik, hogy a' Németországban olly magas lépcsőn álló nevelési eszmék sajátított kincseiből mindenneknek előtte az iskolák' számára szolgált egy olly nagy mértékben szükséges latin nyelvtani kézikönyvvel. Mert birunk ugyan mi latin nyelvtanokkal bőségesen: de illyennel — mint ez előttünk fekvő — melly a' nevelési okos elvek szerint czélszerűen vezesse a' gyermeket annak megtanulására, tudtom szerint egygyel sem. Azért ennek főbb vonásait szükségesnek vélem itt kimutatni:

1) E' latin nyelvtanban a' czélszerű fejlődés' azon halálos ellensége: a' *mechanismus* kerülve, 's a' gyermeknek értelmes tanulása eszközölve van. A' nyelvtanban, hol úgy szólva minden készen adatik, 's felette kevés az, mit önértelme' a' már ismereteseiből következtetni lehet, nehéz ez értelmesség' valósitása. Az eddigi latin nyelvtanok először a' tartalmatlan nyelvműveket 's általános nyelvszabályokat tanították — vagy a' mint nevezik — magoltatták meg a' gyermekkel (még pedig, sokszor, 's több helyeken még maig is, a' szabályokat diák nyelven kell a' diák nyelvből egy betűt nem értőnek tanulniok), 's így 1—2 évi szabálytanulás után vezették ezt az értelmességgel 's ön munkássággal teendőkre. Ellenben e' nyelvtanban egyes latin mondatokból vannak magyarázva a' nyelvművek, egyes tételekből lehozva a' nyelvszabályok, tehát a' *methodica* világos törvényei szerint az egyenkéntiekből hozatnak ki a' mindenesek. Tehát egyes példákban (*egyenkénti*), mellyek a' lefordítás által megértettek, vonatnak ki a' szabályok, *declinatiók*, *coniugatiók*' végzetei stb (*mindenes*), 's így a' tanulók az egyenkénti 's

mindenes' egyesítéséből tudva cselekesznek, azaz a' belátott szabályok szerint fordítandnak magyarra. ²⁾ Jó cél a' nyelvtanban az önmunkásság' fejteése 's erősítése. Úgy látszik, e' cél is szemei előtt tartá a' szerző: mert minden latin gyakorlat után ennek vagy a' már megelőzötteknek szavaiból tüstént magyar gyakorlatot is alkotott, mit a' gyermek ön erejével fordítson diákra. Így a' szavakat is állandóbban megtartja, azonban activus oldala is — mi a' nevelés magasb céljaira nézve is olly nagy fontosságú — fejlődik, táplálékot talál, 's így erősödik. Eddigi szokás szerint alig fordított egy pár évig a' tanuló magyarból diákra, hanem csak diákból magyarra.

3) Nem elég akármí tanításban valamit világosan előadni, hanem az is fő dolog, hogy a' tanulók folyvást figyelmezzenek, mi csak úgy éretik el, ha ezek a' tanítás' tárgyait meg nem únják. Lehetetlen pedig a' tanulóknak nem unatkozniok, ha mindig csak azon száraz elvont nyelvtani szabályokkal kizoztatnak, 's mindig csak theoretice. Ellenben, ha — mint e' nyelvtan cselekszik — a' gyermekben érdeket gerjesztünk az iránt, hogy ő folyvást több több magyar mondatokat tudjon diákra fordítani: akkor figyelmét lekötöttük, mi nagy nyereség.

4) E' nyelvtanban anyanyelvre van alapítva a' diák, mint ismertre a' még ismeretlen. Ezért a' magyar nyelvtan' tudása itt előföltétetik, mi csak úgy eshetik meg, ha a' diák nyelvet, négy elemi iskolákat végzett, 's ezekben a' magyar nyelvtant jól megtanult tanulók kezdik. Eddig alig tudott a' 6—7 éves gyermek magyarul jól olvasni, már a' mensara 's hic haec hocra fogatott, miből ha nem mindig az, hogy a' gyermek elvesztvén e' szárazságokon minden eredeti kedvét a' tanuláshoz, iskolakerülővé lett, annyi legalább következett, hogy tíz évi diák nyelvtanulás után sem tudott jól diákul, 's bizonyosan ingyen sem olly jól, mint azon német gymnasiumban neveltettek, kik itt azt minden reál tudományok 's egyéb holt 's élő nyelvek mellett 6 év alatt tanulták.

5) Classicus írók' jeles mondatai vannak a' gyakorlatokba elegyítve, mi mind formára mind tartalomra nézve nevelési szempontból igen czélszerű. A' gyakorlatokat Vörösmarty *honzseretetre* buzdító Szózatának egy szép strophája zárja be.

6) Az előszóban 's gyakorlatok alá írt jegyzetek ~~használnok~~, mint ~~használnok~~ e' kézi könyvet használnok. Feltűnő volt előttem ezekben ez (lap X): „Végrül taníttassék meg jól, hány része van a' latin beszédnek, 's mikről tanít a' latin nyelvtudomány a' 7ik 's 1ső §§ok szerint“. Tehát az 1. §. végről taníttassék meg, azaz mikor ez egész könyvet elvégezte a' tanuló, akkor tanulja meg mi a' diák nyelvtudomány. Képzelem, sok pislákolók előtt milly botrányoztató e' régi kerékvágásból kitérés — még botrányoztatóbb mint (ugyan ollyanok előtt) Hegel philosophiájában az, hogy a' philosophia' fogalma a' legutolsó §ban határozattik meg.

Ref. e' kézi könyvnek érdemlett méltányos fogadtatást óhajtt, mert meg van győződve, hogy ezzel egyszersmind gyermekeink' okos taníttatásának mind inkább inkább elterjedését óhajttja; a' szerzőnek pedig egészséget, 's kitartó türelmet, melly által a' haladás minden nemének nagy számu 's szavu ellenségeivel mit sem gondolván iskoláinkat legközelebb e' nyelvtan' 2ik folyamatával, majd egyéb kézikönyvekkel is megajándékozza.

A' nyomtatás tiszta 's szinte hibátlan — olly tulajdonok, mellyek kivált gyermekek' kezébe adandó kézikönyvben annyira megkívánatnak, 's mellyek egyébiránt a' pápai nyomtató műhelynek ismeretes sajátai. 16.

2) *Az ékesesszólás' vagy Rhetorica' elemei a' romai nyelvre alkalmazva, a' tanuló ifjuság', 's közönséges leczkék' számára. — Nyomtatott N. Enyedén a' ref. collegium' könyvnyomtató intézetében. 8rét. 241 l. 40 kr ep.*

Mint látjuk, a' szerző' neve nincs kitéve, sem a' nyomtatási év: a' cím' hátulsó lapján álló „Imprimatur N. Enyedini 1ma septembris 1839 stb“ szavakból vehetni csak ki a' könyv' ujdonságát. Legközelebbi célja, mint a' 4ik lapon mondatik, az: hogy a' classica ékesszólás' egész állásával mentül alaposabban megismerkedjünk, 's e' végre az ékesszólás' közönséges törvényei a' romai nyelvre alkalmaztasanak.

Bir., ámbár minden jelenetnek, melly a' magyar literatura' körét szélesíti, belsőképen örvendő: 's jól tudja, hogy az ékesszólásnak vanak némelly általános 's minden nyelvben használható szabályai: mégis hogy ama közönséges törvények romai nyelvre alkalmaztatva

magyar nyelven adassanak elő; egészben nem gondolja helyeselné:

1ször. Mivel mindenkinek, ki ékesszólást tanulni vágy, azon nyelvben, mellyen arra eljutni törekszik, amúgy is, legalább valamelylyest, már jártasnak lennie kell; 's azért a' classica ékesszólást célul kitűzött tanító könyv ifjainkban a' romai nyelvek tán nem elegendő értését helyesen nem hozhatná föl okul arra, hogy hát magyar szabályok által kívánt a' dologon segíteni. Ez olly fonákságnak látszanék mint ha valaki a' magyar ékesszólást görög vagy latin nyelven gondolná előadandónak. Ez mindenütt, hol egész kiterjedésben 's rendszeresen, mint jelen műben a' romai nyelvet tárgyzólag, a' legsajátabb szabályokra is kiterjeszkedünk, csak azon nyelven, mellyen szónokok lenni ohajtunk, eszközöltetik legcélszerűsággal.

2or. Mivel csaknem lehetetlen latin nyelvre alkalmazott ékesszólási szabályokat kezdetől végig úgy adni magyarul, hogy sok eredeti műszóval ne kényteleníttessünk vegyíteni beszédünket; 's ezt annál inkább, minél rövidebb előadásunk: illyesmi pedig legalább ajánlására nem válik a' munkának. Jelen mű' nyelvét illetőleg bir. elmondhatja, hogy abban, mit a' czímlap' első olvasásakor gondolt: „no, lesz itt elég tarkabarkaság“, épen nem csalatkozott. Álljon itt egy pár rövid példa: 56. l. „Minden megmutatandó állítást egy rövid és egyszerű logica propositióra lehet vissza vinni; melly áll subjectumból és praedicatumból“. 57. l. „Azonban az oratori definitio felette különböz a' logica definitiótól; ugyan is a' logica definitio rövid és száraz, 's a' dolog' saját jegyeit csak egyszerűen adja elő; ellenben az oratori definitio stb“. 126. l. „Innen már látni való, hogy az almondásoknak azon közbetétele által semmi egyéb nem történik, hanem hogy a' subjectumtól olly móddal választatik el, miszerint a' subjectumra 's praedicatumra tartozó almondások a' subjectum 's praedicatum közé tételnek, és az egész sententiát, melly a' subjectumon kezdődött, a' praedicatum rekeszti be“. — Továbbá minden példa szükségképp 's kivétel nélkül romai nyelven hozatik föl, mi ujonan neveli a' tarkaságot; sőt egy helyt az előadandó tárgynak (73. l. a' *hírnek* mint kútfőnek) meghatározása is egyedül romai nyelven adatik. „Fama est sermo multitudinis, qui habet auctoritatem, nisi irreperit malitia, vel nimia

quaedam, ut fit, credulitas“. Illyesek ellen a' kifogás természetesen elmaradna, ha ezen könyv is Magyarországhban használt más hason tárgyu 's czélu iskolai könyvek' módjára a' romai szónokok' nyelvén volna írva.

Bir. nem szeretne félre értetni; azért a' tisztelt közönségtől kéri jól megjegyeztetni: hogy ő nem ellene annak, mit a' KK. és RR. most az országgyűlésen sürgetnek, hogy iskoláinkban minden, még a' latin nyelv is, magyarul taníttassék; ő csak arról kívánja személyes meggyőződését kijelenteni: hogy a' latin akár kötött akár kötetlen ékesszólás' magyar nyelven eszközöndő előadását visszás gondolatnak, természet elleni törekvésnek tartja; és hiszi 's reményli, ha majd fölséges urunk tanítás' dolgában az ország' igazságos kívánatait helyben hagyandja: hogy az ékesszólás' elemei nem a' romai, hanem a' *hazai* nyelvre alkalmazva fognak a' tanuló ifjuság' 's közönséges leczkék' számára kidolgoztatni. Hellas és Latium' örök becsü írói minden esetre akkor is minden nyommon példányokul fognak földéztetni, olvasások hathatósan ajánlhatni, de utánzások egyedül magyar nyelven szorgoltatni.

Addig is a' jelen könyvet úgy kell vennünk, a' mint van.

A' terv iránt, mellyet szerzőnk a' kitűzött czél' elérése végett követett, ezeket találjuk följegyezve (4. l.): „Elsőben is az egész tudományt, mint alaptételt, elébe bocsátjuk, a' *beszéd' fáinságáról* (elegantia) való értekezést az első könyvben; ugyan is az igazi szónoki ékesség csak a' beszédbeli fáinságon alapulhat, melly megint grammaticai helyesség nélkül még csak nem is gondolható. A' második könyvben szólnunk az *ékesszólás' materiájáról*, vagyis az oratori kútfőkről. A' harmadik könyvben vizsgálni fogjuk az *ékesség' elemeit*, vagy alkotó részeit. A' negyedik könyvben értekezünk a' *stylusnak* és az *írás formáinak különböző nemeiről*, 's különösen a' *szónoki írás' formájáról*, vagyis a' szónoki beszédek' alkotásáról. Végre az utolsó vagy ötödik könyvben bekekesztjük a' tudományt a' *külső ékesesszólásra vezető rövid útmutatással*“.

Ekkép gondolá a' szerző, hogy mindent teljesített, mivel a' classica ékesszólás' egész állásával a' tanuló ifjuságot mentől alaposabban megismertetheti, 's hogy az ékesszólásra vezrlő szabályokat mind előadta. Bir'. véleménye szerint azonban valami nagyon lényegi hi-

ányzik e' könyvben, t. i. a' helyes és rendszeres gondolkodás' tudománya, mi nélkül papolók lehetünk, de szónokok soha sem. Avagy azt növendékeinkben már fölteszi a' szerző, mikép a' 151dik lapon, mint tudva levő dolgot, fölteszi a' felségesnek 's annak különböző neveinek ismeretét a' philosophiai aestheticából? Hogy a' logica nehéz tudomány, 's már érettebb ész kíván, nem szolgálhat mentségül; mert ezt mondhatni az ékesszólásról is; 's még is a' nyelvtani osztályokat dicsérettel kivégzett ifjakat nem tartjuk alkalmatlanoknak arra, hogy a' szónoklat' fő szabályait 's vezérelveit sajáttaikká tegyék, mellyekre bizton építve, további olvasás és gyakorlás által e' nemből maholnap tökélyre jussanak.

Nem mondom, hogy szerzőnk hasztalanságot tett, midőn „a' beszéd' fáinságaróli“ értekezésével a' könyvnek több mint negyed részét eltöltötte (mert a' 195dik laptól kezdődő, egyébként alapos tudománynyal, de itt ott ingerült tollal irt czáfolat: — „Toldalék a' latin nyelvtudománynak némelly újonan felfedezett elveiről“ — a' Rhetorica' elemeiről szóló iskolai könyvből költségkimelési tekintetből is (l. 227 lap) bizvást kimaradhatott volna): de erről már alsóbb iskolában kellvén szónak történnie, helyette, vagy ennek rövid érintése után czélszerűbben rövid logicát adhatott volna, ha olly kivonatban is, millyenben adá „az írásnak különböző formáiról“ szóló leczkáját 162—174 l. hol, a' mi rovást érdemel, „az egész nagy beszédekről, vagy oratóiókról“ irt czikk inkább sciagraphiának, mint valódi útmutatásnak nevezethetik. Illy fő dologban nem kellett volna ennyire fösvénykedni. A' tanítónak szóbeli előadásra elég tér hagyatik, ha e' czikk még úgy tetemesítettik is.

(Vége következik).

Természettan.

Természettan az alkalmazott mathesis-sel egyesülve. A' haladás' jelen lépcsője szerint nyilvános tanításaira szintűgy, mint magányos tanulásra kézikönyvül dolgozta Tarczy Lajos, stb.

(Vége).

Lap. 14. a' Döbereiner tűzszeré alatt mondatik, hogy a' platintapló (szerzőnek itt taplós lomany) azért gyújtja meg a' hydrogént, mivel az amannak töménytelen lyukacsaiiban elterjedése alkalmával esett surlódása által mele-

get fejt ki. Ha jól emlékezik bíráló, már Döbereiner helyesebben magyarázta ezen tűnényt a' platinnak azon tulajdonságából, mi szerint az a' lég oxgyénjét maga körül összesűriti, ez az oxgyén egyesül a' kirohanó hydrogénnel vízzé, 's ezen chemiai egyesülés által vagy alatt kifejlő meleg tüzesíti aztán meg a' platint, melly a' most következő hydrogén sugárt meggyújtja. Ezen magyarázat újabb támaszokat nyert azóta például az által, hogy a' platin közbenjárása által alkohólból eczetsavanyat lehet készíteni (lásd Mitscherlich's Chemie. (1. B. 3. Aufl. Berlin 1837. lap 153). Mint itt, úgy amott is közbenjáró test (Contactsubstanz) a' platin, 's az elgyülés nem a' surlódásnak, hanem a' platinnak mint ollyannak tulajdonítható (Mitscherlich, 296—7 l.). Itt egy kevéssé elmaradt a' haladás' jelen lépcsőjétől szerző, mert hogy a' magyarázat nem Wöhleré, könnyű áttallatni. — L. 15. A' Newmann ropfúvóját (Knallgasgebläse) elpukkanástól mentnek mondja. Bíráló azt hiszi, hogy az elpukkanás megtörténhet. A' derék Meissner is (Neues System der Chemie (1. B. Wien 1835. lap 458) úgy ítél ezen fuvóról, miképen az, „im höchsten Grade gefährlich“. Ezért tanácsla boldogult Schusterunk is (Meissner, lap 459), hogy a' kétféle gázt, két külön tömlőbe kell tömni, és csak a' forrasztó vagy olvasztó csőben engedni összejöni. — Erről is hallgat W. — L. 19. W. rhombenctaëder-nek nevezi a' kén' kristályát. Prof. Weiss a' rhombenctaëderen azt érti, a' mit Mohs orthotypnak nevez, azaz: egy ollyan négy oldalú pyramist, mellynek talpa (basis) 's derékmet-szése rhombus, fő közép vonala (axis) pedig függőleg áll a' talpon, 's minden csúcsban (Eck) négy nem egyenlő oldalú, egyenlő háromszög jön össze. W. a' Weiss szavával él, mert ő berlini tanulóknak irt: miért mellőzzük mi a' genialis Mohst? = Weiss a' rhombenctaëder nevet vette a' talp formájától, melly = rhombus. Szerzőnek a' rhombenctaëder = téglányos nyolcz lapú, melly téglány formát ő rajta, 's hihetően tanítványin kívül más az említett kristályon föltalálni nem lesz képes. — L. 22. Ha a' chlór víznek csak az volna tulajdonsága, a' mi a' savanyknak, úgy a' kémli papiros' színét csak megváltoztatná, nem lerontaná, 's így fehérítésre nem lehetne használni. — L. 27. „Az újabb idő kimutatta, hogy sok savany van, melly savító helyett gyúllót foglal magában. Innen... gyúlló (máshol gyúllat) savanyak“. stb.

Biráló, úgy véli, a' haladás' jelen lépcsőjéhez közelebb áll, ha azt mondja, hogy az úgy nevezett gyuló savanyokban, nem annyira a' gyuló, mint a' vele egyesült másik elem bir savanyító erővel; és így nem a' savító helyett áll gyuló, hanem a' gyuló mellett áll savító helyett más p. chlór a' sósavanyban, kén a' kéngyulában... stb. Irinyi érti ezt, 's ezért nem akarja csak az oxygént hívni savítónak, vagyis, ezért alkotta a' savító név helyébe az *élenyt*. — L. 44. állati húgy említettik. Van talán másféle húgy is? — Lehet azon testek közt, melyeket nem a' természettől veszünk! Lásd fölebb. — L. 46. „Eau de Javelle“ tudomra nem zöldlő-, hanem zöldlős-savanyos hamag' (chlorigsaures 's nem chlorsaures kali) olvadéka. — U. ott a' zöldlősavanyos hamag' 's kénsavanyból készült tűzszert alatti mondatik: „Ha sok a' kénsavany, 's a' gyertya' kalapja abba egészen bele mártatik, nem következik gyúladás — *így a' zöldlősavany szabadulása meggátoltatván*“. Hol vette szerző ezen okot? Bizonyosan sem W-ből, sem K-től. Miképen ne szabadúlna ki zöldlősavany csak azért, mert mellé is jut kénsavany, nem csak rá? Ez új fölfedezés. Vagy talán azért nem gyúl meg a' gyertya, bár zöldlősavany szabadul is ki, mert a' megnedvesedett kén nem szeret égni? Aligha így nincs a' dolog. — Alább: a' csapánós puskák'... elsütésére „jelenleg pattanó ezüstöt használnak“. Biráló' tudtával e' czélra jelenleg pattanó higany (Knallquecksilber) használtatik, mint a' chlorsavanyos kálinak, úgy a' pattanó ezüstnek is, bizonyos okokból, ki telvén ideje. — Ha én fordítám vala W-t, elébb az egészet átfutottam volna, 's a' 154. lapot figyelemre méltatandám, hol ezek találtnak: „Knallsaures Quecksilberoxyd..... wird zur Verfertigung der Zündhütchen für die Percussionsgewehre gebraucht“. — L. 53. chlórmez nem zöldlősavanyos, hanem zöldlős savanyos (K.), zöldlősavanykás (T.) mészag Berzelius, 's „unterchloritsaure Kalkerde“ W. szerint. — L. 62. Soha sem hittem volna, hogy a' *damascirozott* (miért nem inkább damascusi?) aczél nem egyéb, mint bizonyos savanyval bekent *közönséges aczél*! Milly ára-szabhatatlan fölfedezés egy hazánkban állítandó „damascirozott aczél“-gyár fölállítására nézve! — Hát azt higyem-e, hogy a' Wootz olyan *aczél*, *mellyhen szénany nincs* (fából csinált vas), hanem timany, 's kovany által lett *valahogy* (!) aczéllá? Ha én hinném is: Faraday tagadná. — L. 63. Vasacs, va-

sag = Eisenoxydul, Oxyd = Fe + Fe. Erről W. igen okosan azt tanítja, hogy „*das Oxyd enthält darin 3mal den Sauerstoff des Oxyduls*“. lap. 126. Milly gondatlan fordítása ennek az, mit szerzőnknel találunk: Vasacs, vasag... *három annyi savítóval bír, mint a' vasacs*. Csak az elegybeli vasagról mondhatni ezt; az egész pedig négy annival bír, mint maga a' vasacs. Bár számolja össze valaki a' savítót jegyző pontokat. — L. 64. A' rhomboëder *dülényn*ek fordittatik. Igen nehéz a' dolog értése nélkül helyes szót alkotni. A' rhombus' oldalai ugyan dülve (schief) állnak egymásra, de a' rhomboëder, talpra állítva (aufrecht gestellt), épen nem dülény. Dülve állítani azonban a' világon minden kristályt lehet, 's így minden kristály dülény. — Tartsuk meg e' szót, nem bánom. De nevezzük vele azt, a' mit jelent, azaz olyan kristályt, melynek fő középvonala (axis) nem függőleg, hanem dülve áll a' talpra, vagy derékmetszésre, millyen Mohs szerint különösen az anorthotyp. — Alább talán sajtó hibája, hogy a' mangan a' savítóval 4 (mondd négy) viszonyban egyesül. Más ötöt ismer, W. is annyit nevez meg. — Ugyanott az ásványos chamaeleonról mondatik, miképen ezzel a' víz igen szép *piros vagy zöld* oszladékot képez, melly hirtelen kék, viola, 's bársony színeken keresztül világos veresbe megy által. W. úgy mondja, 's biráló is úgy tudja, hogy az oszladék elébb sötét zöld (nem *vagy piros*), és csak legutóljára lesz piros, vagy veres (roth). — L. 68. Az ónnal (= stannum) bélelt réz edényekről, nem W. után, mondatik, hogy ha azokban savanyos ételek tartatnak, a' *savany az ón likacsain* (porus?) *keresztül hatván, egy kevés réz minden esetre feloszlik, 's az ételt megmérgeíti*. Én pedig úgy tudom 's azt tartom, hogy míg az ón (nekünk czin *) fel nem olvad, addig a' rézre nem hat a' savany; a' honnan a' jól czínezett edénytől nem félnék, hogy rézsót ad az ételbe. Ha-hogy a' czin maga is nem ártalmas e, az más kérdés. — A' porusokat ne feszegezzük; mert majd itt is egy kis hibára találunk. — L. 78. el ne higyük szerzőnknek, hogy a' lomanytapló (= Platinschwamm, taplós lomany lap 11) zöldlőlomany-hugyanynál (Chlor-Platin-Ammonium, vagy Platinsalmiak W) nem egyéb. Hiszem W.

*) Az idegen czinn helyébe Schuster iktatta az *ón* rokon eredetű szót *stannum*' értelmében. Plumbum = *ólom*. 'S különböztetni jó. Szerk.

nyilván mondja miképen „Durch Glühen liefert der Platinsalmiak *metallisches Platin*, in Gestalt einer grauen, schwammigen, weichen Masse (Platinschwamm)“ lap. 160. Maga szerzőnk is már főlebb (lap 11) a' taplós lomany mellé záradékba teszi világosításul ezt: *Platin*. Vagy mást ért tehát a' taplós lomanyon, mást a' lomanytaplón; vagy mire munkája 781k lapjára ért, elfeledé, mit 11kén tudott. Ez a' haladásnak nem igen derék lépcsője volna.

Végetlenre terjedne bírálatom, ha illy rövid munka' minden tévedésit 's fogyatkozásait egyenként rostálgatni akarnám. Mellőzém a' műszók' szigorúbb vizsgálatát, nem mint ha megvolnék azokkal elégedve, hanem mivel — megvallo — magam sem vagyok azokban felette erős. Arról sem kezeshettem, hogy a' tudomány ellen elkövetett minden hibát kiemelttem volna. Biztosítom ellenben az olvasót, hogy, ha figyelemmel olvas, az itt kijelelteken kívül még találánd hibákat. Bátor vagyok azonban reményleni, miképen a' szoros értelemben vett physica erősb oldaláról teend bizonyosságot szerzőknék; 's ezért javaslanám: nyomassa újra ezen pár ivre terjedő vegytant, 's a' kijavított példányokkal ajándékozza meg azokat, kik könyvét megszerezték, nehogy Augias' ólján keresztül kényteleníttessenek a' csarnokba jutni.

D. Csécsi Imre.

Állítások, vélemények, felvilágosítások

— A' *Soproni Estvék' első füzetének bírálatára* (Figy. 1839. 33. sz.). Most, midőn a' *Soproni Estvék'* második füzete napfényre lép, felelői kívánok röviden az első füzet' bírálatára; eltávoztván azon elvemtől, melly szerint eddig minden literaturai dolgozatim' bírálatit csak hallgatva igyekeztem hasznomra fordítani. Erre tulajdonképp csak a' bírálat' egy félreértési látszó helye bir; de mint-hogy egyszer megszólaltam, az egész bírálatra kiterjesztem feleletemet.

Arról, mi felőlem helybenhagyólag, vagy éppen dicsérőleg van mondva, egészen hallgatók, 's érette köszönetet sem mondok; ne gyanithassa senki, hogy egyórnak tömjénezni akarunk. Egyedül a' kifogásokra szorítom feleletemet. —

A' tudományos egyveleg' eredetéről 's természetéről szóló czikkely *magyar olvasóinkra nézve*, kik az angol *Essayt* a' maga elkorcsosodásában nem ismerik, jelentés nélkülinek, sőt az egyveleg szó' itteni határozatlansága miatt homályosnak is mondatik lenni. — En azt ohajtottam, hogy ezen darab (melly nem csak az *Essayt*et illeti) némelly magyar íróinkra nézve, ne lenne jelentés nélküli, 's most sem lehet nem kívánnom, hogy azokra nézve, kik a' törvény és szabálysze-

rű tudományos munkák' természetét nem ismerik 's ismerni tartoznának, figyelemmel olvassák. Mindazáltal azt megismerem, hogy az egyveleg szó' jöllehet szűkebb értelemben egyes vegyes gondolatok' 's elmésségek' illő rend nélküli egybefüzelését, tágabban pedig egész értekezések', 's munkáskák' gyűjteményét jelentheti; még is azért, mivel a' czímlapon 's a' *Shaftesbury* értekezése előtt különböző értelemben fordul elő, valamennyire homályos; 's azért azt a' következő füzetekben a' czímlapon alkalmasint *gyűjtemény* szóval fogom felváltani, annál is inkább, minthogy a' *Soproni Estvékben* egész munkák' fordításait vagy kivonatait is szándékozom közölni.

Gellert és *Herder* iránt ahhoz, mit a' második füzetben mindjárt legelől mondok, itt még azt teszem, hogy az elsőnek népszerű szónoklatban, mellyből darabja vétetett, szabad volt valamennyire bő és terjedett írásmóddal élni, a' másik pedig, ki az aestheticához is bizonyosan értett, a' bírált darabban annak némi eredményeit közli, 's a' darab azon iskolai iratához tartozik, mellyeknek halála után közreboesátását Heyne bizonyítása szerint maga kívánta.

Azon kifogásra, melly a' *Regnier-Desmarais'* munkáskája ellen az olasz és francia helyesírás szándéklott, de siker nélkül maradt egyszerűtésének tárgyában tétetik, két észrevételem van:

Elsőben az olasz helyesírás' egyszerűsítése által az olasz etymologia nem vált volna lehetetlenséggé 's még sem fogadtatt el a' javaslat. A' francia, igaz, nagy részint azzá vált volna; de az új divat, mint egyebütt, úgy a' nyelv szokásban is többnyire fontos okok' elmellőzésével szokott támadni, 's mit gondol az etymológiával a' nyelv szokás, ha akar a' nép' beszéde, akar az írók által új divatot behozni kedve van? Az etymologiai vizsgálódásokat 's nyomozódásokat a' nyelvtudósokra bizza 's ezeket magokra hagyja, hogy menjenek annyira, mennyire mehetnek.

Másodszor bírálok, úgy látszik, olyan vélekedéssel van, mint ha én a' magyar tudós társaságnak a' nyelv' dolgában törvényhatóságot tulajdonítanék, mi teljességgel nem úgy van. En is nem csak tudom, hogy ezen társaság magának törvényhatóságot nem tulajdonít, 's a' kebelén kívüli nemzeti értelmességet is együtt-munkálódásra hívja; hanem igen ohajtom is, hogy olly törvényhatósággá soha se fajuljon el, millyent a' francia bitorlott, míg az újabb idő abból ki nem vetközteté. De vélekedésem szerint *Regnier-Desmarais* sem a' francia academiát érti, midőn törvényhatóságról szól, hanem azt akarja mondani, hogy a' helyesírás' olly rendkívüli elváltoztatása, millyent az általa említett indítványok kívántak, számos tulajdon 's egyéb fontos nevek nézve, mellyekre hosszas szokás a' szentség' bizonyos bélyegét nyomta, sok családoknak, főpapoknak 's talán a' kormányknak is ellenszegülésre vagy éppen tiltalmazásra adna alkalmat.

Regnier-Desmarais' gondolatának közlése által én csak a' magyar helyesírás' akkor kérdés alatti egyszerűtésének nehézségére akartam figyelmeltetni. 'S hogy ezen céloim félre ne értessek, minthogy róla szó vagyon, ezennel világosabban

megmondom, mely nehézségeket látok a' dologban.

A' m. t. társaság' nyelvtudományi osztályának a' helyesírás' kérdéses egyszerűsítését tárgyzó javaslata szerint, *minden esetre állani kell ezen elvnek: mennyi hang annyi betű legyen.* De ezen elvnek a' javasolt egyszerűsítés által sem tétetnék elég, mert nem csak a' *ds* és *dz*, hanem az *e* is, melynek a' magyarban háromféle hangja van, új hangjelt kívánnának.

Továbbá a' javaslatban az mondatik, hogy *kivételének leginkább az állhatna ellen, ha igen nagy nehézségekkel volna összekötve*; 's erre az a' felelet adatik, hogy *nehézség a' hangjelek' vagy a' betűk' feltalálásában adhatná elő magát.* De én azt hiszem, nem ez a' legnagyobb nehézség, hanem az iro- és olvasó közönségnek az egyszerűsítés iránti összeegyeztetése. Magában a' javaslatban is megismertetik, hogy a' *ts* és *cs* 's a' *tz* és *cz* szinte akkorig, mikor a' javaslat tétetett, különféle felekezettet birt. Ez az eset még most is megvan; sőt még egy másik is támadott, mióta írók vannak, kik a' *cz* helyett *c* betűt ajánlanak, 's vélekedésem szerint jobb okokkal ajánlanak, mint a' *tz* helyett a' *cz* ajánlatott. Részemről én bár a' *cs*-nek és *cz*-nek a' divat' kedvéért meghódoltam, mégis mindaddig azt hiszem, hogy a' *ts* és *tz* elégséges okok nélkül háborgattattak azon jogokban, melynek *Tsctsi János*' idejétől fogva több mint ötven esztendőkön keresztül csendes birtokában valának, 's abban sem kételkedem, hogy egy magyar *Voltaire*, *Goethe* vagy még nagyobb lángész, ha köz kedvességü munkáiban a' *cs* és *cz* helyett a' *ts* és *tz* ügyét fogná pártul, azt élénken 's állhatatosan védelmezné, a' közönség' nagyobb felét maga részere ne hajtáná. — Az összetett mássalhangzók' egyszerűsítése pedig természet szerint még több ellenszégűket fogna találni, mint a' *cs* és *cz* találta. Azért én ezen állítást: *csekély bajok, igaz, 's némelly európai nyelvek' galibás írásaihoz képest igen is csekélyek 's alig méltók említésre, ha olly könnyen elháríthatók nem volnának*: én megfordítom 's azt mondom, hogy ezen bajok' elhárítását szeretném, ha az elhárítás olly nehézséggel nem járna, mellyel a' csekély bajok' kedvéért küzködni alig érdemes.

Végre azon ellenvetés, hogy a' *javasolt újítás nehezíteni fogná nyelvünk tanulását nem magyar ajku hazánkfiainál, mint magában is a' laptalan azon okból elmellőztetik, minthogy az új betűk' tanulása csak azoknak kerülhetne némelly bajba, kik magyarul tudnak; a' nem tudó a' gy, ly 's több kettős betűk' kimondását fogná tanulni; mi talán annyi fejtörésbe sem kerülne, mint amaz.* — De ha felteszszük, mit alkalmasint fel kell tenni —, hogy számos családok a' családi neveikben előforduló összetett mássalhangzók' megtartását kívánnák, a' magyarul tanuló nem magyar mind az összetett mássalhangzokat, mind az egyszerűsített hangjeleket kénytelen lenne ismerni; sőt az eddig kijött könyvek' kedvéért minden esetben kénytelen ezt tennie, mit ugyan ezen okból a' *ts* és *tz* összetett mássalhangzókra nézve is kell cselekednie.

De visszatérek a' bírálatra. *Ez szabatosabb*

és rövidebb nyelvet kíván tőlem; miben némelly helyeken igaza lehet: annyi minden esetre igaz, hogy a' nyelvet mennél nagyobb mértékben szabatosá 's czélszerűleg rövidebbé tenni, írói kötelesség. Az és az ő bizonyosan csúszott be imitt amott kelleltenül, valamint *nak* és *nek* is olly helyekben, hol kihagyójegy mellett el kelle maradniok. De ha ezen kifogás a' hely-, tulajdonító, okadó, segítő, fordító, 's mutató ragok' az új divat szerinti elhárítását a' szükséges rövidséghez számllálja, úgy nem hagyhatom azt helyben. Az illy rövidítésre az ugyan azon szótágok' egymás után többszöri előfordulása adott az újabb íróknak alkalmat. — De az illy többszöri előfordulás' példáit még a' görög és romai classicusokban is lehet találni, kik pedig a' nyelvcsinósításban még eddig utól nem ért mestereink. — A' sok pelda közül álljon itt kettő: „τεκτονικὸν μὲν ἡαγ, ἢ χαλκευτικὸν, ἢ γεωργικὸν, ἢ ἀνθρώπων ἀρχικὸν, ἢ τῶν τοιοῦτων ἔργων ἐστιαστικὸν, ἢ λογιστικὸν, ἢ οἰκονομικὸν, ἢ στρατηγικὸν γενεσθαι, πάντα τα τοιαυτα μαθήματα καὶ ἀνθρώπου γνώμη αἰρετεα ενομιζεν εἶναι *). „Propria est caepreceptio Stoicorum, Academicorum, Peripateticorum etc“ **).

Nem lehetetlen ugyan, hogy én az illy apocépéknak csak azért nem vagyok barátok, mivel az azokra alkalmat adó szótágokhoz régtől fogva hozzájok szoktam, mivel az illy új divatu öltözetet, habár az ifjabbakra nézve csinos lehet is, koromhoz nem illőnek tartom, 's mivel attól felek, hogy maholnap hasonló joggal más ragok is kilőketnek, és sok szegény szók igen megcsontkittatnak, például illy formán: „az *emb* — *eg* — *heng* — és *fűszerek*, noha nem összevalók, mégis néha egy szobában vannak“. De azt a' szokást, melly szerint az egymás után következő több mély és magas hanguragok' kihagyásánál a' végső szóhoz csak egy vagy magas vagy mély hangurag tétetik, egészen helytelennek tartom, nem azért, hogy illy esetekben a' folytonos figyelem — mellyről mindjárt lesz szó — nagy mértékben megkivántatik, hanem azért, mivel valóságos anomalia van benne.

Végre bírálom' azon állításának, hogy a' többes birtok' harmadik személyében a' nő szavaknál *ők* vágy *ük* helyett *ekkel* élés részemről visszalépés volna, ellene kell mondanom; mert én e' tekintetben még soha sem léptem előre, következőleg vissza sem léphettem. Most sincs pedig kedvem sem az *ők*-hez, sem az *ük*-hez előre lépni. Okaim ezek: nem csak azon beszédmod, melyet az anyai téjjel szívám be, hanem több beszédmodok is, mellyeket időjárával hallottam, illy esetekben nem *ők*-öt sem *ük*-öt, hanem *ek*-et mondanak; továbbá az efféle egyes birtok' harmadik személyében a' nő szavaknál akarhol is nem *ő* hanem *e* hallatik, sőt még az *ők* ősök és *ük*-ősök által is *e* iratik; p. o. feje, nem fejő, elméje, nem elméjő, lelke, nem lelkő stb. — Hogy az *ők* *ük* helyett *ek*-kel élés a' felreértés megelőzésére folytonos figyelmet kíván, az semmit sem árt: folytonos figyelmet minden olvasótól kell kívánni, 's inkább káros mint hasznos az olvasót minden efféle

*) L. Xenophon Mem. Socr. Lib. I, 1.

**) Cic. de off. L. 1, 2.

fáradtságtól megmenteni, 's neki az értelmet, mint a' parasztok a' kisdednek az étket, szájába rágni. Ki pedig a' megszámlálhatlan *ek*-et nem türhetvén, ritkítani kívánja, szabadságában áll az *ek* helyett is *ök*-öt és *ük*-öt olvasni.

Feleletemet egy pár rokon tárgy nyilatkozásával fejezem be.

A' helyesírás minden nyomtatott munkáimban nagyon különböző 's következőleg nem a' magamé. Ennek oka az, hogy azok szemeim' gyengesége miatt, csaknem együl egyig mások által irattak le 's jobbitattak ki: mikor pedig mások' munkáit bocsátottam, 's bocsátom közre, minden bevett helyesírás iránt teljes türelemmel viseltetem 's viseltetem.

Örömmel megismerem, hogy az újabb időben, mint általában a' nyelvre; úgy a' helyesírásra nézve is sok czélszerű jobbitások történtek. Ide számítlam a' többek között azt is, hogy sok *nu* és *tt* elenyészett, 's a' hosszú *i* és *ú* helyett több helyeken rövid *u* és *ü* használtak; mert a' szótágok effélék általi pattogatása, nyomattatása 's húzása a' csinos beszéd' könnyű és sebes folyamát, melly minden miveltebb nemzetek' tulajdona, akadályozza, 's azon kívül a' hosszú szótágokat, mellyeknek különben is nagy bőségében vagyunk, még inkább szaporítja.

Nagyon dicséretes dolognak tartom, ha az írásban a' csekélyebb dolgok' szépítésére is illó gond fordítottatik; mert az egész kép csak úgy szép, ha minden, még legcsekélyebb részei is nagy gondnal festetnek; de azt ohajtom, hogy a' csekélyebb dolgokra vigyázás, hibás micrologiává ne változzék. Azonban nem tagadom, hogy a' fiatalabb kor előtt sok nem micrologia, mi az öregebb kor előtt az. Ez, mint sok esetekben úgy itt is, amannak ezt mondja Horatiussal:

— — — Quodsi cessas, aut strenuus anteis;
Nec tardum opperiri, nec praecedentibus insto.

Kis János.

— **JEGYZÉSEK.** Az általam őszintén tisztelt koszorús férfi, kinek barátsága és jóakarata' számos jeleivel örömmel dicsekszem, érdemem felett becsült meg, midőn bírálatomat válasza méltatta. Azért nem replicázok, hanem előbbi mondottaimra 's az érdekelt cikkek és helyekre hivatkozom a' Soproni Estvékben. Hanem néhány tévedésre kell jegyzést tennem, nehogy terjedjenek. — Így *ds* és *dz* nem kívánnak külön hangjelt, mert nem tesznek külön, hanem valóságos összetett hangot, 's ezért meghosszítják az előtők eső szótágot, 's ha a' sor megszakad, elválasztatnak, péld. bod-za. 'S im, már azért is kíváncsi az egyes hangoknak egyes jelekkel kifejezése, nehogy azok az összetettekkel így felcseréltesse. — Az *e*, igaz, háromféle hangárnyéklattal bír, mellyeknek egyike ékkel bélyegeztetik, sőt másikat, az úgy nevezett közép *e*-t Verseghy csakugyan két ponttal különböztette meg. Nem szenved kétséget, hogy írásunk' határozottságát a' közép *e* megjelelése mintegy befeljeznie, akár két, akár egy pontot nyerne: de a' dolog korai, míg maga ez a' kérdés: hol kell közép, hol nyílt *e*-t írni, tökéletesen kifejtve nem lé-

szen. 'S ez nem hogy a' betűegyszerítés ellen szólna, sőt éppen, hogy ezen, valóban a' natározottságnak multhatatlanul megkívántató jellel írásunk meg ne terheltessék, ohajtható, mi szerint az másfelől a' mérőben szükségtelen jelektől megtisztíttassék. — Ismét: a' Csécsi' bal reformjának (midőn a' *cs* és *cz*-t *ts* és *tz*-vel tolta ki) éppen az szegte nyakát, és helyesen szegte, mert ez által az egyszerű és összetett hangokat összezavarta. — Az igen tisztelt férfi attól tart, hogy a' szokásba vett elnyomásánemmelly ragoknak oda fog ma holnap vitetni, hogy „hasonló joggal más *ragok* is kilöketnek, péld.: az emb-, eg-, heng- és fűszerek“. Kénytelen vagyok megjegyezni, hogy az emb-er, eg-ér, heng-er nem *ragok*, hanem *képzők*, 's eddig nem tudok példát, hogy valaki *képzőket* elnyomott volna. — Végre az illyek: fej-ő, lölk-ő, könyv-ő stb éppen Dunán túl vannak szokásban. Nem egyszer hallottam azokat nem csak közönséges beszélőktől, hanem azon vidékek' jeles személyeitől és nyilvános szónoklatokban is; sőt hogy ne pusztán állítsak, egész tisztelettel olly férfiak' ajkaira hivatkozom, millyek péld. a' herczeg-prinás, gr. Széchenyi István, 's más előkelő urak. 'S e' tájsozás felette fontos a' nyelvészre nézve, kinek az, a' Révai' tanja' megállapítására, hogy t. i. a' harmadik személyi birtokrag' ő alakja az ő személynév más, egyik legnagyobb erősege.

S. F.

Literaturai mozgalmak.

— Pozsonyban 1. Bucsánszky Alajosnál: *Beszéltár gyermekek számára*. Irta Beöthy Zsigmond. Második füzet. 16r. 58 l. Egy körajzzal. Az előfizetés a' 6. füzetet teendő egésze még folyvást nyitva áll. — 2. *Kerületi választmány' javaslata a' váltó-törvénykönyv iránt*. Fol. 28 l. 4 ft.

Magyar-Óvart, Czéh Sándor' bet.: *Keresztén új énekes könyv*, mellyet szerzett és egynéhány magányos áhitatoságra tartozó imádságokkal együtt kiadott a' nagy-győri aug. conf. tartó evang. gyülekezet. Második kiadás. 1839. 8r. (12 és) 446 lap.

Erdélyből érkezett 1. *A' terhesség, szülés, gyermekágy 's gyermeki első kor' rajza, életrendi szabályokkal*. Irta Sáros-Pataki Putaky Dániel, orvos dr. stb. Két tábla-melléklettel. Kolozsváratt. az ev. ref. főiskola' bet. 12r. 433 lap, fűzve 40 kr. — 2. *Parthenon, tanítványok' tára*. Magyar tanítók 's tanulók' számára kiadja Szász Károly. III. IV és V. füzet, vagyis a' *Magyar Nyelvtudomány'* II. kötetének 3—19. ívei, mellyekkel ez befejezve van. E' rendszeres tudományos encyclopaedia' egy évi folyamata vagyis 12 füzet 4 ft, velinen 6 ft, egyes füzetek' ára nyomt. pap. 30 kr. Magyarországon kapható Eggenberger és fia pesti könyvárosoknál 's általok minden más könyvesboltban. Tanító intézeteknek ötven példányra tíz, százra harmincz ajánlatik ráadatul szegényebb sorsu tanulók' számára. (Pesten vannak példányok az Athenaeum' hivatalában is és Győrött D. Kovács Pál urnál).

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Április' 14. 1840.

15. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Egy pillanat mult évi literaturánkra. Folytatás (D. Scheder F.) — Természettan. Tarczy' Természettana 's Égrajza (Warga János). — Latin nyelv. Az ékesenszólás' elemei. Vége (Irme). — Visszaigazitások. Jogi nem Bajza. — Magyar tudós társaság. — Literaturai mozgalmak. — Jelentés az 1841ki Emlény iránt. — Nyilatkozás a' Szinmútar' ügyében.

HAZAI LITERATURA.

Egy pillanat

mult évi literaturánkra.

(Folytatás *)

Mielőtt, egyéb halaszthatatlan dolgozatok és hosszabb távollét miatt kellenél tovább készt átnézetemet folytatnám, kénytelen vagyok az új szemleirónak e' tárgyban közbeszólásáról emlékezni, melyet nevetségesnek lehetne mondani, ha — mert bajos meghatározni nagyobb pöffeszkedéssel jár-e vagy tudatlansággal — olly szánandó nem volna. Hallgatok, mikor ő csodálkozva látja e' cikk' első közlésében Kuliffay Vendel' Tagosztálykulcsát általam a' törvénytudományi munkák' sorában felhozatni, mint a' melyet, u. m., ha nem czíme, hanem tartalma szerint sorozok, a' statusgazdaság rovat alá kell vala tennem: nem tagadván egy perczig is, hogy ezen értekezést e' tágróvat alá is lehet sorolni, mert javaslatokat terjeszt elő, mint lehessen a' tagosztálytörvényt az egyes természet,

's így az öszves természetésre nézve is, leggyümölcsözőbben életbe léptetni; de nem lehetett-e szinte czíme, és valósága után a' gazdaságtudományi munkák közé is iktatni; és csak egy principium divisionis van-e a' tudományok' olly bő, 's annyira összeszótt családjában? Én, mivel törvény' alkalmazásáról szól a' munka, mint törvény' gyakorlati corollariumát ide tudtam, a' nélkül hogy mást hibáztassak, ha más szempontból indulván, azt máshová sorozza. De a' jó úr, tudományoktól szüségében, csodálkozva látta a' Fáy' Takarékpénztárruli iratát 's a' kecskeméti Magtár-egyesület' tervét is a' közrendészet cím alá foglalva: „mik u. m. szinte a' köz- vagy népgazdaság' — statusoeconomia — tárgyai; 's e' két tudomány közt, úgy hiszszük, kissé nagyobb a' különbség, mintsem annak nem tudását legutolsó literaturunkról is, értvén a' tudományokkal, nem pedig költészettel foglalataskodókat, föltekeltük volna“. Igen is, a' legutolsó literaturáról feltehetni annak tudását, miben Orosz itt öntudatlanul teljes járatlanságot tüntet ki. Avagy nem zavarja-e ő itt a' statusgazdaságot (közgazdaságot, Staatswirthschaft) a' népgaz-

*) Lásd. Figy. 1. szám.

dasággal (helyesebben: nemzeti gazdasággal, Nationalökonomie) szánandó módon össze? 's midőn a' takarékpénztári 's vele teljesen rokon magtáregyesületi tárgyat a' tágabb értelemben vett közrendészet' czime alól kifogja, *hova minden, mi a' polgárok' személyes és vagyoni birtorsága' és jóléte' biztosítását eszközli*, számmittatik a' legjelesb íróktól: nem mutatja-e azt hogy e' tudományok' osztályzása' elveit sem tudja? Takarékpénz- v. magtárak' célja az egyes polgárokat szegénység, szükség, illetőleg drágaság ellen megőni: mi örökké a' közrendészet' feladása; 's én nem tudok Justi és Sonnenfels óta maig író, ki a' pauperismust a' közrendtudományból kizárván, azt a' közgazdaság, 's mi még neveltségesebb, a' népgazdaság körébe vonja, ámbár a' tárgy közgazdasági tekintetek alá is eshetik. De hagyjuk ezt. A' világ természetesen Orosztól várja a' tudományok' egy új, 's a' számtalan eltéréseket kiegyenlítő osztályozását: de addig is, míg ő e' dicső munkájával hazájára boldogságot árasztand; térjünk az én rossz, de illy igényektől távol levő tárgyrendem szerint, a' még fenlevő jelenetek' elősorolásához.

A' történettudomány' mezején nem vettünk ugyan önálló pragmaticai tekintettel dolgozott külön munkát, mert K. F. Világhistoriája (III. d. köt.) nem illyen; 's Kiss Bálint' Magyar régiségei sem mozdíták elő a' magyar előkor' ismeretét egy lépésnyivel is; hasonlóképp Schimmer' rosszul választott munkájának: „A' francia lázadás(?) és következményei“ fordításával sem nyert hist. literaturánk. Annál nagyobb örömmel üdvözeli tehát a' kútforrások' megnyitásával foglalatossá válnak, 's itt újra a' fáradhatatlan Gévai val és gróf Kemény Józseffel találkozunk: amaz megbecsülhetetlen oklevélgyűjteményének kiadását folytatva a' tudva levő cím alatt, ez uttal I. Ferdinand király' ötödik és hetedik, vagyis 1532—1534-iki, török követése' irományait, melly utóbbiról mind eddig egy történetíró sem emlékezett, vonta ki rejtekökből¹⁾; ez Erdély története' felvilágosítására az azokat érdeklő, német nyelvű források' gyűjteményét indította

meg „Deutsche Fundgruben“ czím alatt. Folyóirataink is hoztak koronként egyes kalászkodásokat; 's ugyan itt vettünk nem egyforma becstű, de mégis figyelemre méltó dolgozatokat nem kis számmal, mellyeknek szerzői közül Fejér Gy., Gyurikovics, Horváth Mihály, Jerney, Kállay, Podhradczky és Pulszky megnevezendők.

Az országismeret' mezején Fényes Elek' fogyhatatlan méhi szorgalommal alkotott Magyarország földirata' IV. d. kötetét vettük, 's Kazinczy Ferencz' Eredeti Munkái' második kötetében ennek „Utazásait“ Magyarországon és Erdélyben. Ez osztály a' folyóiratokban is sok érdekes cikkelyvel gazdagodott.

A' mathesis és szorosb értelemben vett természettudományok parlagul hevertek. Tarczy' Elemi számtudománya, ugyan annak Elemi ösmeretei a' természettudományhoz, dicséretes szándékkal, a' gyenge elmék' számára készültek; D. Soltész János, hallgatói' számára a' hist. natur. generalist adta: „A' természet három országának általános megtekintése“ czímmel; D. Csécsi Imre pedig programául „a' természet ösmeretének jötevő befolyásáról a' tudományos műveltségre általában“ értekezett. — Dietetica kettő jelent meg: ismét Soltészé, és Schedel²⁾, mind kettő iskolai használatul; Chelius' Sebészsege' harmadik kötetét Smalkovics fordította³⁾, az Orvosi Tár' kiadói e' becses heti lap mellett Fritze' munkáját „a' nevezetesebb sebészivéres műtételekről“ adták⁴⁾; D. Fejes az egri fürdők' egyedirátát⁵⁾, egy névtelen laicus a' vizgyógyról egy férczeletet; ötvenhét új doctoraink közül pedig tizenhét értekezett magyarul⁶⁾, mi orvosaink közt a' magyarodási arányt a' mult éveknél kedvezőbbnek tünteti ki. — A' gazdaságtudományról a' Gazdasági-Egyesület' folyóirata 's a' Borsosé gondoskodott. Itt említendő Szepsi József' Tapasztalt Gazdasszonya, egy névtelennek munkája: Hozzánk kell a' mezei gazdáknak termékeik' termesztésénél 's eladásánál hasznot kémlelni (Kassa), 's Elsner' Tanácsadója a' magyarországi birkatenyésztők' számára. — A' műtudományhoz tartozólag Borsos' ösművészeti Ismertetője mellett Katona Dénes érteke-

¹⁾ Urkunden u. Actenstücke z. Gesch. d. Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern u. d. Pförte im XVI. u. XVII. Jahrhundert. 1532—1533. L. Figy. 1840. 9. szel. A' czímen 1838 áll, de hozzánk csak tavall érkezett. — 1534. a' mult évben nyomtatott, ára 2 ft 15 kr.

²⁾ L. Figy. 1839. 408. sz. — ³⁾ 501. sz. — ⁴⁾ U. ott. — ⁵⁾ 713. sz. — ⁶⁾ 499. sz. és 1840. 48. —

zése a' honi indigóról, Petz Károlyé a' pálinkafőzésről említendő. Végre a' vízépítés' szakában Beszédes lépett fel a' hazát Grécztől Kolozsvárig keresztülhasító csatorna' javaslatával⁶⁾ és Gáty István Vízszabályozási eszméleteivel különösebb tekintettel a' Rába rendezésére és hajózhatóvá tételére⁷⁾.

D. Schedel F.

(Vége következik).

Természettan.

1) *Természettan az alkalmazott mathesisselegetyelve, a' haladás' jelen lépcsője szerint, nyilvános tanításaira szántúgy, mint magányos tanulásra kézikönyvvül dolgozta Tarczy Lajos, magyar t. t. lev. tag's a' pápai ref. főiskolában a' Természettan és Természettarajz' professora. I. kötet. — Három tábla rajzzal. Pápán, a' ref. főiskola' betűivel Szilády Károly által. 1838. n8r. 370 l. II. kötet, Veszprémbe, Szammer Alajos' betűivel. 1838. n8r. 301 l. **

2) *Népszerű égrajz (Astronomia popularis). Irta Tarczy Lajos srb. Egy kömetszetű táblával. Pápán, a' ref. főiskola' betűivel Szilády Károly által. 1838. n8r. 80 l.*

Minden ismeretünk a' körülünk eső tárgyakkal vagy a' természettel kezdődik, ettől térünk vissza az embervilág' szemlélésére, ezektől emelkedünk szabad eszmékre. A' természet az alap. Ebben élünk, mozgunk és vagyunk, ebben enyészünk el, lételünk itt oszlik föl, 's tökéletesülő eszménk ebből fejlődik ki, ezért a' természetet, mint ismeretünk', de mint levésünk', lételünk' és leendésünk' alapját is tanulnunk kell. De a' természet' tanulása nem egyetemes nézlesben áll, mint ez nagyobb részint az ó világ' bölcsesinél történt, kik mielőtt a' természeti tűnemények' részleteibe bocsátkoztak volna, azt egyetemességben akarák tölfogni 's üres nézlődésbe estek, abba, miben már is sokan könnyű fáradalommal nézdelgetnek, hanem, a' természet' ismerete az egyedes tűnemények' szemlélésében a' szemlélt tűnemé-

nyek' részletes fejtegetésében, 's az ezektől elvont egyetemes törvények alkotásában áll. Szóval, a' természet' ismerete is a' híres VAN-ból és nem az üres énből indul ki, azonban ezt a' VANT meg kell különböztetni az eszmetani VANTól; mind a' kettő csak induláspont: az első a' természeti, a' második az eszmei világban. Hogy a' természet' tanulásának a' most leírt úton kell indulnia és haladnia, a' természeti tudományoknak alapúl szolgáló természettan' rövid története igazolja.

Az egyiptomiak, chaldaeiak, phoeniciaiak, hellenek és romaiak inkább egyetemesen nézdeltek a' természetet, mint hogy egyedesen szemlélték, és részletes fejtegetésbe ereszkedtek volna; következésképen nálók a' természettan' ismerete, vagy semmi, vagy igen csekély, hanem a' helyett nagyszerű bámulás, alaki képezés, és embervilági csata uralkodék, mely utolsó kifejlésében akada el.

A' hitvilág megveté a' földet, és a' földfelettieket keresé, a' földfelettiekerti csatában a' földön csak küzdött, és nem figyelmeze a' szenvedő természetre: így a' természet' ismeretére nem juthata.

A' földfelettiekerti hosszas csata után az ember egészen földre vereték, 's nem kerülheté el többé a' természet' egyedes tűneményeinek szemlélését, melyet a' XIII. és XIVd. század nevezetes feltalálásokkal követett, melyen a' löpor és mágnesű, majd a' XVdík' végével, 's a' XVIIdík' elejével Kopernik, a' XVIdík' végével és XVIIId. elejével pedig Tycho de Brahe fáradhatlan szemléléseik által mélyebben hatottak a' természet' ismeretébe, 's útát készítettek a' természeti tűnetek' részletes fejtegetésére.

Galilei és Newton, Euler és Dollond, Fraunhofer és Young, Mayer és Leslie, Richmann és Ritchie, Bertholin és Berzelius, Arago és Biot, Dulong és Petit, Watt és Perkins, Ermann és Doegnek, Coulomb és Davy, Franklin és Volta, Zamboni és Richter, Schweiger és Faraday's többeknek a' természet' részletes tűneményeinek fejtegetéséből dicső szerepek jutának.

Az ezek által részletesen kifejtett természeti tűneményeknél állunk, mi szemlélők az egyedes tűneteket, a' mások által már részletesen fejtetteket, ezeket tovább fejtendők, és a' természeti tűnemények' egyetemes törvényeire emelkedendők.

⁶⁾ Lásd méltatását Figy. 1839. 509. 's 524. sz. —⁷⁾ Megjelent először az Athenaeum' m. évi I. 34 —40. számaiban, 's külön, I. Figy. 564. szel.

^{*)} Megbízott társunk levén c' bírálatát, már e' tekintetből is tartoztunk a' bár kissé elkésztett felvenni; de különben is a' szerző' saját (hegeli) álláspontjából tekintvén az egész, kiegészíti a' munkának általunk az 1838iki 39d, 's idei 13. és 14d. számokban adott ismertetéseit. A' szerk.

A' természettan' tartalmát tehát, a' természeti tünemények' szemlélése, fejtegetése, és a' természeti törvények' alkotása teszik, melyek hogy létesüljenek, én minden természeti tüneményeket a' következő lépcsőkön szeretnék mintegy földolgoztatni, úgymint: 1. az egyedes tünemények szemlélésén, 2. azoknak egymásra viszonyító részletes fejtegetésén, 3. a' részletes fejtegetésekből kelő 's egyetemességre emelkedő elvont törvények' felállításán. Minden természettan' egyes paragraphusában ezen három pontokon mozgást szeretném látni, végül a' negyedik pontban alkalmazólag azt, hogy ez vagy amaz tünemény' vizsgálásából elvont törvénynek, az élet' melyik ágában van haszna, vagy mi célra lehet azt fordítani a' köz életben. Szóval, én minden véges és értelmi tudományt, — ellenébe téve a' végtelen és észti tudománynak, az észtanak, — az egyedes fogalmaktól a' részletesekre, ezekről az egyetemésekre lépőleg kívánnék előadatni, így kijelelten a' Természettant, 's minden természeti törvény' használatmódját, az életnek kimutatni. A' hol az értelmi tudományok nem ezen fokokon emelkednek, hanem bennök az egyetemes fogalmak most részletessé, majd egyedessékel köttetnek össze és viszont, az sem értelemtan, sem észtan. Az értelmi tudományok' ezen fogalmú menetelét pedig, így a' természettanét is, azért kívánnám, mert a' tanuló könnyebben megbarátkozik az egyes fogalmakkal, vagy inkább csak előterjesztményekkel, mint a' részletes fogalmakkal, ezekkel ismét könnyebben mint az egyetemes elvontakkal. Ezekre amazoktól lépcsőkön kell lépni, 's ezen lépcsők' tetején áll elő az észtan. Az ezzel ellenkező menetű véges tudomány a' szögrúpát csúcsra, a' tornyot hegyire alapítja, pedig így ezek mi könnyen feldőlnek, könnyen gondolhatni. Azonban midőn az értelmi tudományok' ezen fokozatu menetelét ohajtjuk, az írótól megkivánjuk, hogy a' tudomány észtanát bírja, mert minden tudománynak megvan saját észтана, mi semmi más mint a' tudomány' eszméjének rendszeres kifejlése: így megkivánjuk azt a' természettan' írójától, hogy a' természet' eszméjének rendszeres kifejlését, vagy a' természetésztant bírja, nem csak azért, hogy munkájában egység 's ennek egymásból rendszeres kifejlése legyen: hanem hogy a' természet' egyetemes eszméje a' természet' részletes értelmének ellenébe tétetvén,

amaz ennek nehézségein — hol egyediségre bocsátkozni nem lehet — segítsen, 's viszont ez, amaz énlégességet 's üres eszménységbe esését szabályozza, szóval az észti egyetemesség, és tapasztalati részletesség egymásra hatva emeljük és fejtsék a' természet' eszméjét.

Láthatni ezekből, hogy a' természettanban bár fő a' tünemények' tapasztalati egyedes szemlélése és részletes fejtegetése, a' természetésztant mindazáltal nélkülözni az írónak nem lehet, — de erre nem holmi empirico-critico-psychologicus eclecticismus vezet *), hanem az, melly a' természet- és embervilág' egyedes és részletes tudományainak értelmes ismerete által emelkedik egyetemes eszmékre, 's ilyen fokokon emelkedik a' természet' eszméje is.

A' természettan' röviden kifejtett eszméjéből teljesen fejlett-e, vagy némi hiánnyal e' jelen Természettan? miután ennek részleteit észrevételeinkkel kísérve előadandjuk, ki fog tűnni.

Az első kötet' bevezetésében azonnal szembe ötlék, a' Természettannak az eddigi természettanoktól eltérő felosztása, valamint az is, hogy ezen felosztás a' hegeli természetésztan' felosztásától van kölcsönözve, a' menyiben az első rész a' közvetlen tünekező, vagy külső erők által okozott tüneményekről szól, a' második, a' benhatólagos vegytani erők által okozottakról, a' harmadik az életerő' kifejléséről. És íme az írónak ismerni kell a' természet' eszméjében dolgozó erők' kifejlését, különben erők' kifejlésére alapuló Természettant nem adhat, hanem csak rendetlenül összehányt 's vetettet, ut nec pes nec caput uni reddatur formae. —

Szerző a' természetésztant bírja, még pedig Hegel szerint. Azonban az én észtanom a' nagy mesterétől egy kissé — lehet visszaesőleg — eltérvén, a' természetannak is következő kifejlését adom. A' vegytani erők' munkássága épen olly közvetlenül tűnnek föl a' természetben mint a' szilárd testek' mozgása, azzal a' különbséggel, hogy a' mozgásban utalva vagyunk a' láthatatlan, és gondolatom szerint több mint külső erői nehézkedésre, a' vegytanban dolgozó erők pedig érzékeinkre erősen hatnak. Ki nem fúlna meg a' szénegázban? **) A' vegytani erők' kifejlése hő, a' hőnek emelkedése fény, a' fénynek magosabb rangozatja a'

*) !! A' szerk. **) Pusztán vegytanilag hat-e ez az állati életműsége? A' szerk.

mágnesvillany, az életelv. Ezek a' behatoló erők. Ezek állítják elő a' természetet, még pedig a' szilárd testeknél a' vonzó erő' elsőbbségével, a' cseppes hígaknál a' vonzó erő' vékonyulásával, a' légneműeknél pedig a' terjesztő erő' elsőbbségével a' vonzó fölött. A' szilárd, cseppes, és légnemű testek, mint a' behatolólagos vegytani erők által meghatvák, életre fejlenek, még pedig az ásványi, növényi és állati kifejlés' fokozatain. Ez az én természettanom' menetele; ezért én a' természettanban a' bevezetés után szólnék az első részben 1. a' vegytani erőkről, 2. a' hőről és fényről, 3. mágnesről és villanyról; a' második részben 1. a' szilárd; 2. cseppeshíg, és 3. légnemű testekről; a' harmadik részben 1. az ásványi, 2. a' növényi, 3. állati test' kifejlése körül eléállt tüneteményekről.

Bevezetés után, mielőtt szerző a' tulajdonképeni természettanba bocsátkoznék, mint segéd tudományt előre bocsátja a' vegytan' rövid, de tömött, sok helyt az életre alkalmazással teljes átnézetét, melyek közül némelyek inkább múltban valók, millyen a' lőpor, az üveg, porcellán stb készítése. Nincsenek ugyan itt azon kérdések felhozva, melyek a' vegyrokonság- és vegyarányról Német- és Franciaországban nem újak, hazánkban pedig először Irinyi János *) által hoztattak szönyegre, melyek az új kor' olly jeles villanyvegytanossága és a' pusztá súlyvegytanosságra közti ellentétellel vezetnek. Azonban, az illy kérdések nem is illy kivonathba valók; ezeknek mellőzésével, — minthogy a' természettan szorosan véve vegytani tüneteményekkel tartoznék foglalkodni, 's nagyobb részint ezzel is foglalkodik — ohajtottam volna hogy a' vegytan' ezen tömött átnézete a' második részben mint első fejezet foglalt vala helyet, annyiival inkább mert én a' természettan' mozgonytani részében is többet sejdítek külerői működésnél, nekem a' testek nehézkedése több mint pusztán mozgonyos nehézkedés. A' Newton almája nem azért nehézkedett a' földre, mert ez — mint igen hibásan mondják — alantabb lenne az almafagalynál; hanem azért, mert a' kettő közti ellenkező erőt a' föld' nagyobb vonzó ereje legyőzi, 's amazt magához ragadja. — Ohajtottam volna jelesen, hogy a' szénsavany nál érintett, bor-, ecet-, rohadat pozsgások bővebben

*) Tudománytár, 1839. decemb. és 1840. jan. és febr. füzetek.

kifejtettek 's bennök az éleny (oxygen) és szénany viszonyaik meghatározottak vala, annyiival inkább mert ezeken minden pillanatban szeminkbe ötlő tünetemények alapulnak, vagy az életműveseket nem akará adni?

Warga János.

(Folytatása következik).

Latin nyelv.

2) *Az ékesesszólás' vagy Rhetorica' elemei, a' romai nyelvre alkalmazva, a' tanuló ifjuság', 's közönséges lezkek' számára.*

(Vége).

Ezen szóbeli előadásra számolt kétségkívül a' szerző munkája' egyéb részeinek kidolgozásában is; mert kivéven a' rendet, az egész könyv kevés önállással csaknem száraz kivonata az iskolákban használt Grigelyféle Institutiones Oratoriae stb című könyvnek. Így a' II. dik könyvben (az Iső amazok syntaxisából van kölcsönözve) a' belső 's külső oratori kútfőkről, az indulatok felköltése 's elnyomása' eszközeiről; továbbá (III. dik könyv) a' tropusok, figurák, variatiók, sententiák, copia, periodusok 's oratori numerusról; végre (IV. dik könyv) a' stylus' különféle nemeiről szóló cikkek jobbadán amayban is, még pedig bővebben, megvannak.

Azonban a' 97. dik lapon van valami önálló 's nem mástól kölcsönözött cikk t. i. „Kritikai visszatekintés a' Metonymiára és Synecdoche-ra“ melynek vég eredménye ez: „Ezek így lévén már most mi is kimondjuk azt, mit ezen tárgyban leghelyesebbnek tartunk: t. i. hogy valamint egyfelől a' synecdoche alatt álló esetek' egyesülési 's atyafisági központja nem egyéb, mint az együttlétel' és subordinatio' viszonya: úgy másfelől a' metonymia alatt befoglalt esetek' atyafisági központját leginkább az egymásután következés' képzetében találjuk. Egyébaránt legjobb volna, *synecdoche* nevet elhagyva, annak egyes eseteit is a' *metonymia* alá vinni; annyiival is inkább, mert e' két nevezet a' dolgot magát tekintve, mind csak egyre megyen ki“. Úgy hiszszük, nem igen fontos eredmény.

A' figurák' felhozásában is rend 's számrá nézve különbözik ugyan a' mondott könyvtől: de itt, a' figurák' nagy számánál, nem nehéz valami ujságfélét összeszerkeszteni, kivált ha valaki a' görög nevekben gyönyörködik. Egyébiránt maga a' szerző (114. l.) helyesen jegy-

zi meg: „hogya az is igen jól írhat, ki egy figurának sem ismeri nevét“. Olvasás, gondolkodás, szó és írásbeli gyakorlás itt is legtöbbet tesz. *Stilus est optimus dicendi effector et magister. Cic.*

Miben e' mű az *Institutiones Oratoriae* stb című könyvet fölülmulja, az a' külső ékesszólást tárgyzó, 's különösen a' szavalás' és actio' szabályait iskolai könyvre nézve elég bőven 's jól eléterjesztő Vdik könyv; leginkább pedig „a' diák stylus' segédeszközeiről“, nevezetesen: a' régi írók' olvasásáról, elmélkedésről, írás- és beszédbeli gyakorlásról (155—158. l.), ismét a' könyvnélkülözésről (175. l.) szoló cikkek. Ezek fénypontjai a' munkának; és ohajtható, hogy mindenik, a' ki szónoklatra készül, az itt mondottakat könyvnélkülözze.

Nyelvéről elmondhatni, hogy az kellemmel nem ajánlkozik. Írásmódja néhelyt igen pongyola, ingata és nem szabályszerű; így: hi-gye és hiddje (*higye* helyett; mert *visz vigye, tesz tegye*), döjti (dönti h.), kölcsön fel, eránti, alacsony, legerősebb, fáinság és fajinság = elegancia, a' Cicero, az Achilles' sírjánál, a' Thucydides attyát, a' Horátz' szavai (másutt Horatius), mennyünk, jussón (jusun v. jögon helyett), karakter, bölcsesség, szóllás, ilyen, olyan, Philosophia és filozófia, phraseket, tudományos fakk, mertugyanis, elegybelegy stb; nála a' latin nyelv most is *deák* nyelv, melly szót a' 229. lapon még védi is: „Csak azért is, úgy mond, kár volna a' *deákot* (diák helyett) elhagyni, mert mindenütt e' fordul elő a' Kisfaludy' gyönyörű regéiben, 's a' magyar ezt örökké így mondotta“. Kedves úr! Cicero' és Virgilius' nyelve sem diák, sem deák, hanem latin. Bátorzkodunk most már némellyeket más-kép is írni, mint Kisfaludy' gyönyörű regéiben írva vannak, sőt ön is másképen ír. — Végre sok szónál helyesebb magyarást méltán kívánnánk, például: Causa efficiens, materialis, formalis et finalis = cselekvő, materiás, formás és czélos ok; — 54. l. a' beszéd' materiájáról vagy az oratori kútfőkről. (Előbb materiások, itt meg materia = kútfő?) — Numerus oratorius = oratori mérték stb.

De írása' módját legjobban megismertetjük, ha egykét helyet magából a' könyvből idézünk föl. Így 59. l. „Egyébaránt önként értetik, hogy a' gondolati egészszekek is minden részeikkel együtt éppen oly valóságos dolgok, mint az érzékiség' egészszei; 's csak abban van a' külömb-

ség, hogy amazok kevesebbé esnek a' külső érzékek alá; mert, hogy ezek alá semmi részben és telyességgel nem esnének, azt a' gondolati egészszekekről sem lehet mondani. Így p. o. egy nemzet, a' virtus vagy erény gondolati egészszekek; de ezeknek alkotó elemei, a' nemzet egyes tagjai, 's az egyes erények' tapasztalási példái a' külső érzékiségnek is alatta vannak“. — 79. l. „Mikor bennünk akármely kívülről v. belőlről történt változás miatt valamely érzés származik, akkor a' phantasia töstént elő-áll, 's egymásra költi-fel bennünk az ezen érzéssel atyafias képzeteket, melyek által mintegy az érzés szikrájára olaj öntetvén, a' szikra nagy lángá, vagyis az érzés heves és erős indulattá változik. — Innen már könnyű kimagyarázni, hogy azon oratorok, kikben valamely indulat igazán fel-van ébredve, miért dolgoznak oly hatalmason mi ránk, hogy, vagy akarunk vagy nem, a' sírókkal sirjunk 's örülnünk az örülökkel. Mertugyanis a' phantasia hirtelen előnkbe terjesztvén, hog' mi mintugyan azon természetű valók, ugyanazon kedves és kedvetlen történeteknek és fátumoknak vagyunk kitéve, a' más dolgát is ekképpen magunkévá teszsi, 's minket hasonérzésre, sympathyára indit; különösön pedig az orator által ügyesen rajzolt jelenlévő kedves vagy kedvetlen érzést, annak minden távolabbi és közéleti okaival 's következéseivel együtt, oly elevenen előnkbe hozza, hogy azon érzés lassanként magát szívünkbe belpólván azt egészen elfoglalja“.

A' nyomtatási hibákra nézve, mellyekkel e' könyv bővülködik, bir. ezeket véli elmondandóknak:

Szerzőnk (232. l.) azon jó tanácssal szolgál ellenfelének „hogya a' mit sajtó alá ad tisztán leírja“. Ennél fogva feltételetik róla, hogy sajtó alá ment kézírata tiszta volt; de mivel tudva nincs: hatalmában állott-e (jelenléte v. nem léte miatt) a' javításra ügyelni, határozatlan marad: ő érdemel-e korholást, vagy az enyedi ref. collegium' könyvnyomtató intézete. Az olvasóra nézve egyébiránt, ha egyszer hibák vannak, mindegy: akár a' kézirat' rondaságából, akár a' szedő' 's javító' renyhességéből eredtek azok. 'S itt bir. nem magáért szól, ki e' tapasztalásba már mintegy bele fásult, 's azon eszmével régen megbarátkozott, hogy drága iskolai könyveinket nyomtatási tekintetben többnyire, hogy úgy szóljon, a' hanyagság' fa-

tuma sujtja, miért illyesekben ő meg sem ütközik: hanem növendékeinkért, kiknek akárminő rendetlenségre sehol, leginkább pedig tanító könyvben alkalmat 's példát adni nem kelene.

E' hajon talán úgy lehetne segíteni, ha a nyomtató intézeteknél mint lényeges kellék nem csak egy, a' nyelv és literatúrában tudományosan jártas javító tartatnék (pedig hogy illyen nem is tartatik, nagyobb nyomtató intézeteinknél sem, azt a' mult évi Figy.' 612ik lapján álló sorokból következtethetni): hanem hogy az illy személy a' rája bízott ügyben lelkismeretesebben eljárjon, 's önhasznáért megbízója' becsületét fentartani törekedjék, hanyagságaért minden íven előforduló sajtóhibák' számához képest kisebb nagyobb pénzbeli büntetés alá vetetnék.

Elvárjuk: fogja-e a' classica literatúrában, mint egész munkája mutatja, igen jártas férfit, ígérete szerint (4. l.), az ékeesszólás' törvényeit nyelvünkre is alkalmazni. Ohajtjuk azonban, hogy a' magyar ékesírásban a' kor' haladásaitól el ne maradjon.

Irme.

Visszaigazítások.

VII.

Jogi nem Bajza.

„Ha Sándor nem volnék, Diogenes szeretnék lenni“. Ezen nevezetes mondat talán minden emberben általánosan igaz. Csaplovicsról is hihető, hogy, netalán üres beszédei és jeles durvaságait kivéven, bár az igazat megvallva, rajta nincs mit kapni, mégis csak mindenek fölött Csaplovics lenni szeret, 's ha olykor megfordul is elméjében Grotiussá, Kanttá, Kruggá — jöllehet holand fejűeknek nyilvánította őket, — vagy éppen „tisztelt barátjává“ Oroszszá, vagy még nagyobb urrá lehetni, mind ezt csak *salvis meritis Csaploviciam* ohajtáná. Ezért alulírtnak sem vehetni roszt néven, hogy bár Bajzát tiszteli becsüli, de mégis inkább Jogi szeret maradni. Csaplovicsnak tehát már többszöri ráfogásai ellen, hogy t. i. Jogi *alias* Bajza volna, alulírt ezennel *solemniter contradicál, protestál, reclamál, 's palam, publice et manifeste* ellentmond, és *super praemissis literas testimoniales futura iurium pro cautela sibi extradari* — nem kér ugyan, hanem Csaplovicsot *absque ulla in futurum neclenda consequentia* magának hagyja — *maneant sibi* *). Mindazáltal

*) „Ha ördöggel vagy, ördöggé kell lenned“ azt mondja a' köz beszéd. Azért ne csodáld kegyes olvasó, hogy Joginak Csaplovicsnak már többször tévén ügye, úgy reá ragadt az érdemtelen classicitású diákság,

ha még további sokra vitt módosságaiból alulírtnak is jutna valami, alulírt adós maradni soha sem akar, *omnimodam iuribus suis prospiciendi facultatem solemniter, imo sollemnissime reservando.*

Jogi.

Magyar tudós társaság.

— Az író közönség ezennel figyelmessé tetetik a' m. t. t. X. nagy gyűlése által közzé tett következő jutalomkérdésekre:

I. Törvénytudományi. Határozassék meg a' büntetés' értelme és czélja; adassanak elő annak biztos elvei, és ezekhez alkalmazható nemei; fejtsék meg, találhat-e köztök helyet a' halálbüntetés, és melly esetekben; 's miképen, és milly sikerrel gyakoroltatott ez a' régi és újabb népeknél, különösen hazánkban“.

II. Természettudományi: „Jelelessenek ki azon gyógy- és műtani testek, mellyek honunkban is teremnek, vagy természetők, 's mind a' mellett részint még most is külföldről hozatnak be, részint mind eddig kivitelre nem fordíttatnak; mi ennek oka, 's miként lehetne azt eszközölni, hogy azok ne csak országunk' szükségeit pótolnák, hanem külkereskedési czikkelyekké is válhatnának“.

Jutalom száz száz darab arany. Mindenik osztálybeli pálya rások' beküldésének változhatatlan határnapja, mellyen túl semmi felelet el nem fogadható: martius' 21. 1841., midőn azt, írója' nevét rejtő pecsétos levélre hivatkozó jelisével, a' titkok veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az academiá' levéltárában marad, a' nélkül hogy a' szerző a' munka' sajtásági jogát elvesztené, idegen kézzel és tisztán írva, lapozva, kötve küldessék. Ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját kezé' írása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól elesik. — A' 100 arany jutalmon kívül, másod, sőt harmad karbelinek találandó felelet is kiadathatik, ivenként szabandó tiszteletdíj mellett. Az 1841ben kiadandó 100 arany drámai jutalomért egyedül szomorujátékok vihatnak. Ez alkalommal figyelmessé tétetnek a' versenyzők a' IX. nagy gyűlés' azon határozatára, miszerint a' munkás elmek' sikereseb ösztönzésére, a' többiek közt legjobb munkának a' jutalom minden esetre kijár, kivéven ha köztök egy sem találtatnék, melly bármely tekintetből is figyelmet érdemelne. Egyébíránt a' nagy jutalmon kívül netalán másod, sőt harmad stb karbelinek találandó munka is kiadathatik tiszteletdíj mellett. Pesten, a' m. tud. társaság' kis gyűléséből, martius' 26. 1840.

D. Schedel Ferencz,
titkok.

hogy a' mondott 's mondandó különös kellemő diák szavak akaratja ellen is kicsuszamlának tolalából. Jogi különben is még azon korból való, mellyben illy dicső diákságnál Csaplovics bajtársával együtt mást nem tanulhata, azért ne tulajdonítsd neki hibául, ha ezen egyetlen kincseért kézzel lábbal harczol; ha ezt is elveszed tőle, mi marad szegénykének!

— Nagy-Szombatban, Wachter Bódog könyv-áronál: *Új-esztendei név- és születésnapj közszónokai* iskolai próbatételkori üdvözlések 's más alkalmi versezetek. N12r. (8 és) 104 l. füzve 30 kr.

Kassán, Werfernél: *A keresztény hit, remény és szeretetnek fő elvei*. Irta Parlaghy Ferencz János, a praemonstr. kanonokrend' tagja és az orsz. levéltár' hiteles egyik őrije Leleszen. N12r. XVI és 272 lap, 40 kr.

— Zágrábban, D. Gaj Lajos' kir. kiválts. illyr nemzeti nyomtató műhelyében megjelent: *Deutsche Sprachlehre zum Gebrauche d. Militär-Granzschulen in Kroatien und Slavonien*. Sr. 196 l. Az etymologiai rész német és illyr nyelven van, a' szókötés csak németül. Szerző az előszó-ban egy „Nagy-Illyria” tartományairól” szól, 's e' nevet így magyarázza: Illyria, v. mint ő írja, Iliria „ethnographiai tekintetben”. — Erteni kell a' szót. — Ugyan ott, Suppan Ferencz' bet.: *Anhang zur Grammatik d. Kroatischen Mundart*. Neu bearbeitet u. herausgegeben von Ignatz Kriztjanovich, Pfarrer zu Kapeln im St. Georger Grenz-Regimente. Sr. 261 l. Tartalma: egy kis horvát-német és német-horvát szótár, szólasformák, példabeszédek, beszélgetések, beszédek és levelek.

Erdélyből érkezett: 1. *Unterhaltungen aus d. Geschichte Siebenbürgens*. Erstes Heft, Hermannstadt. W. H. Thierrysche Buch. u. Kunsthandl. Gedr. bei G. v. Closius. Sr. VI és 42 lap. ára kr. A' névtelen szerző' czélja hazája' történeteit, népszerű elbeszélő hangon, mind annak kihagyásával, mi a' történetvizsgálathoz tartozik. vagy csak a' tudományosan mivelt történetbarátot érdekelheti, előadni, 's egyszersmind „a' szabad szász polgárt és mezei lakost, statuspolgári helyzetehez kötött jogai és kötelességei iránt” felvilágosítani. A' jelen füzet Erdély' legrégibb történetét beszéli el a' dak birodalom' romlásaig a' romaiak által. — 2. *Nachlese auf d. Felde d. ungarischen u. siebenbürgischen Geschichte*, nach authent. bis jetzt unbekannten Quellen u. Urkunden bearbeitet von A.K. Ezen első, VII és 59 lapnyi. füzet' rendkívüli érdekű tartalma: 1. Zur Geschichte d. Literatur in Ungarn u. Siebenbürgen während, u. kurz vor u. nach d. Regirungs-Epoche des Kgs Mathias Corvinus; 2. Zur Geschichte d. ungarischen Sprach-cultur unter Mathias Corvinus — mikhez nem sokára visszatérünk. A' három füzetre terjedendő munka' ára egy köirata hasonmással 2 ft.

— Pótlekul a' mult évi magyar bibliographiához feljegyzendők: 1. *Dühös állatok' marását és vesztettségét távozlató orvosi közbátorsági rendeletek*. (Hivatalos nyomtatvány). Sr. 36 l. 's egy tábla. — 2. *Norma*. Szomorú opera 2 felv Irta Romani Felix, muzsikáját Bellini. N16r. 47 l. — 3. *Zuárdami polgármester*. Vig daljáték 2 felv.

Irta Gilardoni Domokos, olaszból fordítá Lengey. Zeneszerző Donizetti Kajetan. 12r. 58 lap. — Mind a' három Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében készült.

Jelentés az 1841iki Emlény iránt.

Szerencsém van a' t. cz. olvasó és írói közönséggel tudatni, hogy almanachomat folytatva, 's kitűzött irányom szerint, ismét csinosabban felkészítve jövő 1841. évre is kiadni fogom — 's noha ez évben egy nagy készületű versenytárral, a' nemzeti almanachcal, kell megvívnia Emlényemnek, nem rettentem vissza, sőt inkább buzditva érzem magamat, azt annál gondosabban kiállítani versenytársa mellé, hogy bebizonyítsam, miképen az igaz ipar és buzgalom verseny által nem hogy elféltetettik, sőt ösztönöztek, — de leginkább a' t. cz. olvasó és író közönségnek vállalataim iránt mutatott eddigi kegyes részvéte 's pártfogása az, mellynek ezzel adozni kívántam, 's mellybe almanachomat ujjlag ajánlani bátorodom.

Mi a' képeket illeti, azok válogatott, valódi angol eredeti aczélmetszések lesznek, valamint a' czimképek — egyik legjelesebb 's legteljesebb ifjabb írónk' arczképének — köz érdekességéről is előre kezeskedhetem.

A' t. cz. író urak tisztelettel kéretnek, méltóztassanak becses dolgozataikat folyó július' végéig egyenesen hozzám küldeni. Pest, mart. 1840.

Heckenast Gusztáv,
könyvtáros és kiadó.

Nyilatkozás a' „Szín műtár” ügyében.

Dramai gyűjteményem megindításakor leginkább *eredeti* művek' kiadását tűzém ki magamnak czélul, s eddig csakugyan csupán akkor használnék fordítást, midőn közölhető eredetinek nem juthaték bírásához. Hogy ezélmnomk azentúl még inkább megfelelhessek, szíves bizalommal vagyok bátor hazám minden drámaíróját fölszólítani vállalatom pártolására, eredeti művei megküldésével gyűjteményem számára, illy föltételek alatt: 1) a' kézirat tisztán leírva, lapozva és bekötve legyen; 2) mellette néhány sornyi levél a' követelt *tiszteletdíj* meghatározásával; 3) a' beadás után három nap mulva vagy a kézirat visszaadása, vagy *tiszteletdíj* kifizetése fog megtörténni; a színmű csak három évig marad kizáró tulajdonom, azontúl a kiadási jog az illető szerzőre esik vissza; 5) az illető küldemények a „Jelenkor” szerkesztő hivatalában fogadtatnak el naponként délutáni 3 órától 6ig, valamint a válaszok is ott lesznek átveendők Budapest, martius' 29ikén, 1840.

Nagy Ignác.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgy mint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forintot. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Április' 21. 1840.

16. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Budapesti Szemle, 1840. I. — Tarczy' Természettana. Folytatás (*Warga János*). — Visszaigazítások. Az álnevű 45 ellen (*Bajza*).

HAZAI LITERATURA.

Vegyes.

Budapesti Szemle. 1840. Első kötet. Jelszó:

Legitimae inquisitionis vera norma est, ut nihil veniat in practicum cuius non fit etiam doctrina aliqua et theoria. Bacon, de Augm. Scient. — Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. Nbr. 267 lap. Vas-tag vetinen, számos bibliographiai mellékletekkel. Angol fűzésben. Előfizetési ár négy kötetre 10 ft. pengő pénzben.

Mult évi novemberi vásárcor illy tartalmu jelentés jött ki a' magyar hírlapok mellett:

„Tíz éve, hogy egy hatalmas szózatra, mellyet nemzetiség és polgárisodás' ügyeiben a' bizodalom' figyelmével kísér most is a' magyar, rendkívüli mozgalom keletkezett a' lelkekben. Ép, egészséges mag, alkalmas földbe vetve, tudjuk, mi gazdagon szokott fizetni e' hazában. De a' felébredett ifju lélettel támadott a' szükség is azt hiven kísérni minden eresüléseiben, rendezni minden működéseit, vizsgálat alá vonni a' próbatételeket, kijelelni a' kész munkákat, szóval: az élet és tudomány' viszonyos kiegyenlítése. Ezen nagyszerű feladás leg-
alább részbeni kiviteléhez szándékozván járulni, az alulírottak 's néhány elvbarátjaik, több

rendbeli e' célra dolgozott értekezéseiket „Budapesti Szemle“ czim alatt, négy, összesen legalább is nyolczvan ívre terjedő kötetben fogják kibocsátani. Az írók különös tekintettel lesznek a' kor és társaság' életkérdéseire, 's hogy az ezek iránti szükséges figyelem meg ne osztassék, a' szépliteraturának kizárását szükségesnek vélték. *B. Eötvös József, Lukács Móricz, Szalay László, Trefort Ágoston*, szerkesztők“.

Azóta a' vállalat az első kötettel meg is indult, előszó nélkül, de a' programma, a' jelszó, 's maga e' kötet' tartalma, úgy hiszszük, elég világosan fejezik ki a' czélt, mutatják mi-féle tárgyak jöendének szőnyegre, 's a' módot melly szerint e' tárgyak kezelve lesznek. Trefort Ágoston az anyagi érdekekről, Lukács Móricz az állati magnetismus és álmjárásról, *B. Eötvös József* a' szegénységről Irlandban, Scheder Ferencz az írói tulajdonról, Szalay László a' codificatióról értekeznek; 's így a' nemzeti gazdaság, közrendészet, a' törvényhozás általán 's egy külön ága, 's a' lélektan kezdenek képviseltetni. A' kérdések nem kevesebb érdekeseek mint életbe ható fontosságuk, 's ha szerencsésen fejtegettetnek, 's hason jelentességű értekezések' előhírnökei, úgy e'

gyűjtemény megérdemli minden művelt magyar részvételét, 's a' vállalkozó könyvtáros minden buzgóknak pártolását. Lássuk tehát az egyes iratokat tartalmok szerint.

Nem tagadhatni hogy az újabb kor kitünő szeretettel adta magát oda az anyagi érdekek' előmozdításának, 's a' physical és mechanikai erők' tudománya nagyszerű találmányai-val viszonzani kezdi azon pártoltatását, melylyel az új kor eszközlője lett nem csak e' nagy eredményeknek, hanem közvetve egy még szebb jövőnek. Mert hiszen az anyagi jólét nem cél, hanem út és eszköz a' szellemi, erkölcsi és socialis jólléthez, mód egy olly kor előteremtéséhez, melyben a' szellemi tökéletesülést lekötő anyagi szükségek' legyőzése után, a' szellemi javak, minden jótéteményeikkel, egyetemes birtokai lesznek az emberiségnek. Ez út *előkészítése*, véleményünk szerint a' jelen kor' feladása; 's nemzeti hálát érdemlenek mind azok, kik, miután Széchenyi István a' körülte alvókat félhalottaikból felrázta, vele ha nem mindig kezét fogva is, az anyagi jólét' fejlesztésén munkálódnak e' hazában is.

E' kérdés tehát mindenképpen felett a' kor' kérdése, 's azért örömmel pillantjuk meg vitatóját mindjárt küszöbén egy az *élet és tudomány' közvetítését* irányzó tárnak. Nem volt ugyan célja az értekezőnek a' tárgyat ropant terjedelmében az olvasó elébe vezetni, vagy csak vázolni is; kezdetül elég volt a' kérdés' életfontosságát kimutatni, 's részletei iránt figyelmet gerjeszteni; 's ez vélekedésünk szerint sikerült. — Ő is elismeri; hogy az idő' iránya az anyagi érdekek körül forog mintegy ösztönszerűleg, 's rövid de beható szemlét tart azoknak statisticája felett: ő is egy nemesebb, egy fensőbb célzt sejtít a' háttérben, mely nem egyéb mint a' humanitás' eszméjének létesítése. „Jólét 's kényelem — u. mond — nem eléghetnek ki az emberben az istenit. Az anyagi érdekek' kifejlését előmozdító nemzedék' kedélyeiben lévő forrongás, nyugtalanság 's megelégtelenség nem egyéb, mint vágy, más, szellemileg erősebb 's a' jelennél felsőbb állapot után, melyet csak az anyagi érdekek' teljes kifejlése fog előhozni, 's ez szinte tanúsítja, hogy az anyagi érdekek a' szellemi életet az emberben el nem szunyasztják; 's ha jelenleg a' lángeszű termékenység némileg hiányzik, *oka idők' nagy tettekkeli viselőségében 's illyes állapotok' fájdalmaiban fekszik*. Amerikában az

anyagi érdekek' kifejlése a' köz boldogság 's haladásnak feltétele, 's *jólét függetlenné tevén az embert, nemes önértet, erkölcsiséget 's hazaszeretetelet szül, mert csak az, ki a' polgári társaság' javaiban részesül, igyekszik hona' javát öregbíteni. Köz jólét nélkül a' népnevelés nem terjesztethetik*. Az amerikai Szövetséges-Statuoknak az anyagi érdekek' pártolása mellett is legtöbb iskoláik vannak; így Angol-, Francia- 's Poroszthonban is jóval több gond fordítatik jelenleg a' népnevelésre, azaz a' szellemi élet' ébresztésére mint 50 év előtt, midőn az ipar koránt sem játszva mostani szerepét. Angliában a' gőzmozgonyokkal 's részvényes társaságokkal megjőve az akarat Irlandia' szerencsétlen sorsán segíteni, 's ha kevés történt, nem korunk' irányának barátaiban a' hiba. A' mozgonyok' tökéletesedésével hathatós szereket kaptunk a' felvilágosodás és tudomány' terjesztésére. Minden új eszme most nyolcz nap alatt europaivá válik. Mi minden éghajlat 's minden korban gondoltatott 's elméltetett, mozgonyok 's tőkék' segélyével újra közre bocsáttatik, és sokkal számosabb embernek sajátává lesz mint hajdanán. Újságok 's folyóiratok léteznek a' köz ember' tanítására. A' tudós és a' művész nem kénytelen többé egyedül a' szabadítékos osztályok' számára fáradni, 's munkáinak dicséretével megelégedni: olvasói fedik most anyagi szükségait 's vége van a' harcznak az anyagi szükséggel, mely szelleme reptét lebilincselé. Emberszeretet 's buzgalom a' szűkölködő és szenvedő osztályok' sorsát enyhíteni, korunk' jelességei közé tartozik. Hasztalan tehát azon félelem, hogy az anyagi érdekek a' szellemieket letiporják; mert valamint két külön nagyságu folyam párvonalban ugyan azon egy tenger felé siethet, úgy a' külön természetű 's egymást elősegítő érdekek' kifejlése is egyszerre történhetik. 'S miután értekező egy pillanatot vet a' mozgonyiparra, helyesen jegyzi meg, miképen „ha a' gőzmozgonyok' alkalmazása általánossá és az emberi erő nagyobb részint elmellőzhetővé leend... azon erő 's idő szellemi tehetségeink' kiképezésére fog fordíttatni, 's... megjövend az általános műveltség' időszaka.“ — Ezek után az anyagi haladás' főbb előmozdítóit mutatja ki sorban. Nem tartóztathatjuk magunkat néhány hely' kiírásától, hol a' vas utak' befolyásának szintolly teljes mint való képét rajzolja: „Iker testvérei, u. m. a' gőz-

mozgonyoknak a' vas utak. Ezek a' legnagyobb jótéteményekhez tartoznak, mellyekkel a' tudomány 's műipar összepárosodott erővel megajándékozik az emberi nemet, a' földgolyónak hihetőleg más képet adandók: a' személyek 's árúk' olcsó, sebes és szabályos szállítása, a' nemzeti jólét 's polgarisodás' fő emelcsője lévén. Ezen igazság annyira meghatotta a' szellemeket, hogy még azok is, kik minden újításnak makacs ellenzői, a' vas utakért lelkesedni képesek, de valóban ezen óriási találmány a' népeket a' háboru, a' drágaság 's éhség' győtreimétől, a' nemzeti gyűlölségtől, munkatlanságtól 's tudatlanságtól felszabadítandja, földjeikről 's műhelyeikből az agg szokást kiűszöbölendi, 's még a' szegényt is képessé teendi idegen honok' látogatása által tapasztalásit nevelni, messze földön munkát, vagy boldogabb éghajlat alatt egészsége' helyreállítását keresni. A' vas utak az alsó osztályokra nézve a' missiók' szerepét játszandják, eszméket 's polgarisodást terjesztendők. 'S alább: „Az ember' haladásának mi sem kevesbbé kedvező a' növényi ragaszkodásnál a' földterenyéhez, mellyen létét nyeré. Ő évekig ugyan azon fortélyoknál, azon bánásmódnál, azon eszközknél, ugyan azon bal ítéleteknél 's korlátolt nézeteknél marad. Ha kis körökben, falukban vagy mezei városokban él, ingere vetélkedésre 's alkalmá nagyobb munkásságra nincsen. Agg modora 's dolgainak álmos üzése köz szokássá válik, 's függése csekély számú kényuraktól zsibbasztva hat reá stb“. Ismét alább: „Az árúkra nézve figyelemre méltó, hogy a' sebes szállítás által a' bennök levő tőke évenként sokkal többször, mint a' mostani szállítási rendszernél fogva, megfordíthatatik, 's hogy sok gyöngye, töredékeny tárgyak, mellyek nagyobb távolságra most nem is szállíthatók, akkor szállíthatatni fognak. E' szállítási rendszernél fogva minden vidék csak azt készítené 's termesztené, mit természeti sajátosságainál 's fekvésénél fogva legnagyobb haszonnal 's legolcsóbban termeszthet. Egy tartomány vagy egy város, melly felesleges termesztményei' eladására nézve csak szűk körre volt szorítva, az egész hont vagy legalább egy részét vásárolnyerendi, 's olly dolgokat, miket elebb nagyobb költséggel önmaga készített, más tartományokból fog kapni stb“.

Nem titkolja értekező, hogy az ipar és közlekedésnek illy nagyban elhatalmazása a'

kisbirtokos, kézműves és kalmárra nézve nyomasztó leszen; de ezt orvoslani a' szinte időnkben felébredt egyesülési szellem segitendi a' kereskedési és természeteki részvényes társaságok, biztosító és kölcsönös segéd intézetek által a' munkások közt, melly utakon a' legkisebb tőkével is részt vehetni nagy vállalatokban. Legbensőbb meggyőződéssel írjuk alá, miket értekező e' tárgyban mond, 's vele együtt ohajtjuk „bár a' törvényhozó testek azt egész figyelmükre méltassák, nehogy a' munkás osztályok állapotjokat önmagok erőszakosan javítsák. A' kereskedési crisiseket 's következtökben gyári munkák' megszüntetését ez uton sem kerülhetvén el, az iparúzó néptömegnek közeledése a' mezei népességhez szükséges, mit a' közlekedési és szállítási szerek, a' vas utak és csatornák szükségképen véghez vieendnek, mert csak ezek' hiánya pontosítá össze eddig a' műipart egyes helyeken, 's nem káros következtések nélkül. Akkor a' mezei gazdaság a' műiparnak, 's ez viszont annak táplálékot nyujtand, ha a' szükség követelendi, kezeket is kölcsönözhet, 's ha az egyesülési szellem különféle iparágak közt viszonyos biztosító társaságokat szülend egy helyben, minden munkás' sorsa biztosítva leszen. Aztán köz jólétnek 's azzal új szükségeknek kell keletkezniök, 's mit most csak a' gazdag magánosan vagy családjával élvezhet, ez után a' tömeg is fog törekedni, 's azt egyesületek által elérni. A' faluk kis városokká fognak válni, nagy közös házakkal, köz fűtéssel, köz világítással 's külön köz hasznu intézetekkel“. 'S tovább menve: „a' kiterjedtebb jólét népnevelést 's munkás osztályok' képviselését huzván maga után, nagy vállalatok, mellyekből a' haszon most leginkább néhány nagy capitalistára háramlík, köz hasznuk leendenek, vagy a' kormány által, vagy biztosinak felügyelése alatt fognak véghez vitetni, 's az agiotage-nak, a' nagy capitalisták 's csalók' zsarnokságának gát fog vettetni“.

Attérvén értekező honunkra, mindenek előtt a' csekély népesség' bal következtéseit érdekli, 's helyesen int hogy „míg kezek 's tőkék' hiánya miatt nem gyárthatunk olly olcsón 's olly jól mint a' műiparban elül álló nemzetek, óvakodjunk a' gyároktól, de természetük azt, mire ezeknek szükségök van, 's vegyük a' gyári készítményeket ott, hol legolcsóbbak“. A' mezei gazdaság' előmozdítását köti tehát még

most szívünk; 's miket itt az urbéri tartozások' megváltásáról, a' status' ehhez járulásáról, annak elmaradhatatlan következtetéseiről; ismét a' vas uti és csatornai közlekedésről egymásra való tekintettel, erre nézve is a' status' kötelességeiről 's kútfőről, a' vasutrendszer' alkalmazásáról Magyarországra mond, gondolkodó fejnek figyelemre méltó javaslatai. A' proletarismus' megelőzésére takarékpénztárak' állítását ajánlja, ha tőlök is nem csak helybeli hanem egyetemes és nagybani hasznot várunk. Itt is a' kormánytól vár legtöbbet, ha ez minden, pénztárral összekötött kir. hivatalnál egy takarékpénztári osztályt rendelne, 's az így letezt pénzket a' politico-fundationalis tőkék' módjára kezelné: mit mi azon tekintetből nem tartunk eszközölhetőnek, mert a' takarékpénzek után a' betevőnek a' betétel' napjától járván kamat, ellenben a' betételek' további gyümölcösztetése a' köz pénzek melletti óvásokkal sem apródonként, sem olly hirtelen nem eszközölhetetvén, hogy néha sokáig ne heverjenek, a' kir. táruk évenként roppant deficiteket szenvedhetnének. — Az áll, hogy nagy ideje mindent elkövetnünk, mi pangásunk és szegénységünkől kiséghet, különben—hogy értekezönkkel szóljunk itt is — a' parasztság még inkább elszegényedik, a' népesség nem szaporodhatik, a' földmivelés, a' nagyobb birtokosoknak hitelhiány miatt investitiókra pénzek nem lévén; nem gyarapodhatik, a' pártok egymástól még inkább eltávoloznak, 's a' haza az örvény' szélén fog állani. De hála a' felvilágosodásnak! az értekezés csak néhány havak előtt iratott, 's már azóta is olly tetemes haladásokat tett polgári és erkölcsi életünk, hogy az értekező' némelly aggodalmi már csak a' multhól hangzanak félénk. Mert újabb engedmények a' földmivelő osztály' részére, egy váltójog' megalapíttatása, vallási és népi közfalak' ledöntése, azóta egy szebb közelet' jövődjét tárta fel előttünk.

Gyakrabban 's hosszasan is szólaltatuk meg ez úttal az értekezőt, részint, mert az olvasó közönség csak most ismerkedik vele az irói pályán, részint hogy a' Budapesti Szemle' irányába 's előadásába némileg saját szemével pillanthasson.

Követi e' cikkelyt Lukács Mórícse' az állati magnetismusról és annak viszonyáról a' lélek- vagy kísértetlátáshoz. Miután a' mult századi francia materialismus egy a'

mi világunkkal érintkező szellemvilág' hitén vég csapást ejte, Swedenborg elfelejtetett, Mesmer' tanja főleg az őszintétlen, kérkedő mód miatt visszautasított, majd ámitás és kereskedés' eszközévé is aljasíttatván, megvetetett: a' mi időnkben, kivált Wolfart óta az állati mágnesség ismét természettudományi észlelés' (observálás), legújabbán pedig főleg Kerner Justin közleményei' következtében még a' léleklátás is köz figyelem' tárgyává, 's az embernek a' rejtélyes iránti őszitőnszerű hajlamánál fogva egyik legérdekesebb tudományi kérdéssé lön. Nálunk azonban e' mezőn, noha egy pár jeles álmjárású eset honi orvosok által is észleltetett, kimerítő fejtegetés' feladatává, kivált a' léleklátás' kérdése, nem tétetett. 'S e' mezőn, melly nem lehet kitünő fontosság nélküli mind azokra, kiket az emberszellem' minden oldalú ismerete érdekel, találkozzunk Lukács Mórícse' urral; 's kinek eddig (főleg I. Byron utáni) poetái dolgozatait szerettük, azt e' teljes készülettel, mély felfogással 's éles ítéllettel irt értekezés után örömmel sorozhatjuk legalaposb tudományos fejünk, szerencsésb philosophiai íróink közé.

Miután értekező, irata' első részében a' kérdés' fekvésével ismertette meg olvasóit, 's az álmjárás' tüneményeit röviden felhordta, először a' régiebb magyarázatokat vezeti elénk, 's azt a' legszokottabbat melly a' nevezett tünemények' legközelbi okául az állati életnek az agyrendszerben szunyadását 's egyszersmind a' dűczrendszerben felébredését hitte; 's itt sok világossággal nyújtja az olvasónak azon boncz- és élettudományi előzményeket, mellyek nélkül a' tárgyhöz tudományosan szólni nem lehet. Következik az újabb mysticosok' véleménye, mi szerint a' mágnesi állapot a' bennünk lakó isteni szellemnek (melly más és felsőbb a' léleknel) a' testtől független észrevevése; 's az Azais' nézete, melly nem csak újsága és különössége, de elméssége és, mint mi hiszszük, legalább a' valósághoz közelítése miatt minden természetvizsgáló és philosophus' figyelmét teljes mértékben megérdemli. Nem merünk ugyan kezét fogni Azaisval, midőn a' vonzó és visszalökő erők' helyébe az egy tágitót (expansiva) teszi, mert ezzel a' physicalai tünemények' megfejtése nem hogy könnyebbé, sőt talán nehezebbé; de a' mit az eszmék' képződéséről és mozgalmairól (gondolkodás) mond, azt csak azon okból, minthogy illy

magyarázat materialismusra vezet, elvethetőnek nem tartjuk. Azais kétség kívül messze megyen bátorságában, midőn az eszmeéletet legtökéletesebb műhelyében meg akarja lesni; de azt vajjon tagadhatjuk-e, hogy az ész munkálatai anyagi életmű nélkül nem gondolhatók? értvén a' véges (emberi) ésszt; mert mihelyt azt bennünk az anyagtól függetlennek képzeljük, neki egyszermind és szükségkép *végtelenséget* kellene tulajdonítanunk, mit még a' spiritualisták sem tesznek. Ha tehát áll, hogy a' szellem a' test korlátai közt korlátolt életet él, sőt hogy bennünk anyagi életművek nélkül nem is nyilatkozhatik, hogyan képzelhetnők még is e' munkálkodást tisztán szelleminek? és ha nem; vajjon nem kell-e megengednünk, hogy a' gondolkodás a' maga életművének anyagi változásaival is jár? Sőt az emlékező, tehetség' csodáit — úgy az eszmék', mint a' fogalmak és ismeretek' reproductióját — lehet-e a' nélkül némi plausibilitással csak fel is tenni? Mi nem vagyunk a' materialismusnak, de a' spiritualismusnak sem szószólói, hanem a' két elvet a' tapasztalható világban olly bensőleg egyesültnék hiszszük, hogy az igazságot csak közepett kereshetjük; 's hogy mégis e', látszatra két factor két szélső rendszerre ada alkalmat, nem egyébként tulajdoníthatni, mint hogy a' philosophus, a' szellem' lakja' és életműve' — az állati test' — studiuma' mellőzésével, sőt valószínűs oppositioában a' physiologiával, melyet figyelmére sem méltat, sőt mellytől fázik, tartván nehogy az őt kényelmes gondolatsétaiban megzavarja: az emberi szellemet kitepi azon kapcsolatból, mellyen kívül felfogásunk' tárgya sem lehet, mellyen kívül létezéséről is csak okoskodás' után nyerhetünk fogalmat; 's így leszen hogy neki az *anyagban* is, anyag-talan munkálkodást tulajdonít. 'S épen ezért ne csodáljuk, ha e' kizáró bánás némely újabb physiologusoknál mintegy visszahatást gerjesztve, újra ismét ellenkező, u. m. materialistai szélsőséget idéz elé. Ezért helyesen hibáztatja Fischer (kiről alább) a' physiologia és psychologia' elválasztatását; csak hogy a' hiba itt nem annyira a' természetvizsgálóké — mert hiszem kik adák eddig a' legjobb anthropológiákat, ha nem ők — 's nálok az elválasztás inkább csak módszerei; hanem a' philosophusoké, kiknél az érdemlegi. Physiológiát tehát, uraim, és örökké physiológiát, ha nem akarjátok, hogy psychológiátok agykoholmány

legyen. 'S alább látni fogjuk, hogy értékezőnk' magyarázata is nem csak nem ment a' materialistai sajtótól, ha e' nevezet anyagi úton külekező tünemények' anyagi fejtegetésére alkalmazható, hanem hogy azt *erkölcsi* tüneményekre is kiterjeszti. — Következik még Fischer bázeli prof. inkább közepett járó nézete, melyet per eminentiam *physiologiainak* nevezhetünk, mert a' physiologia tágabb értelemben véve a' lélekről is tanít, a' mennyiben az, adat- és lettdologképen észleletünk', 's erre támaszkodva philosophálásunk' tárgya lehet. F. szerint *lélek és életerő* egy elv, de különbözőleg szövetkezett az anyaggal, 's azért különbözőleg munkálódó: 's ez egységet épen a' mágnesi állapottal bizonyítja, mellyben a' tenyésző életművekben ható életerő, szokott szabályos kötöttségétől feloldva, ugyan azon tüneményeket küldi, mellyeket rendesen csak az idegrendszerben fejt ki. (*Folytatjuk*).

Természettan.

- 1) *Természettan az alkalmazott mathesis-sel egyesülve... Tarczy Lajos által. Két kötet stb.*
- 2) *Népszerű égrajz (Astronomia popularis). Irta Tarczy Lajos stb.*

(Folytatás).

Az első résznek, a' mozgonytudománynak előjegyzeteiben, a' mozgékonytságot mint a' testek egyetemes tulajdonságát a' tehetetlenség, mint annak ellentétele, mellett szerettem volna látni. Egyébiránt a' testek egyetemes tulajdonságaival a' természettanban igen rosszul és rendszeretlenül állnak, még egyedes és részletes tulajdonságait sem ismerjük természettanilag a' testeknek, és már egyetemeseket akarunk, azért itt másról nem lehet szó mint külső jellemű tulajdonságokról, 's ezeket én a' bevezetésben röviden érinteném, a' nélkül hogy a' természetannak most vegytani, majd mozgonyi, majd ismét életművezeti részébe ugrálnék, annyival inkább mert azokat az egyetemes, külső jellemű tulajdonságait a' testeknek, egy jól elrendelt iskolában a' gyermekek még a' gondolkodásgyakorlatoknál tartoznak megtanulni.

Az előjegyzetekben látom az első rész' jeles fölosztását, melly a' szilárd, híg, és lég-nemű testek' egyensúlyi, mozgási és hullámmozgási lépésőin három szakaszokba foglalt, ismét három három fejezetekben foglaltatik, negyedik

szakaszban áll a' hangtudomány. Jeles ezen föl-
osztás, mert a' testek' hármass tüneményelvére:
a' nyugalomra, mozgásra és a' hullámozásra a-
lapul; és midőn eddigi természetnaink a' hul-
lámozási tüneményeket csak röviden a' cseppes-
higakra vagy legfőlebb a' hangtudományraszo-
ríták, ez, a' hullámozási tünemények fejtegeté-
sét, a' szilárd, a' híg, és légnemű testeken ke-
resztül viszi. — Ugyan itt a' tiszta mozgonytan'
nevezetes tételei vannak kifejtve az erők' tá-
madási, kihatási és nagysági határozásaikról.
Az erők' kihatásánál nevezetese a' Duchayle
által eléadott egyenlő, egyenlőtlen de összemér-
hető, és összemérhetlen erők' kihatójának e-
setei, valamint az ezekre alapuló erők' nagy-
ságának háromszögvényi képlete $R = \sqrt{(P^2 + 0^2 + 2 \cdot P \cdot 0 \cdot \cos \phi)}$, mert itt függvényes
mennyiség nélkül szabatosan határozni sem le-
het. Nincsenek ugyan itt az erők' kihatásának
eredményei Poisson, Cauchy, Francœur 's má-
sok értelmében fejtegetve, de mint szükség ter-
mészetnban, az elvek fölállítvák, a' mathe-
sisben jártas azokra biztosan építhet.

Az első szakasz' első fejezetében *Szilárd-
álltan* cím alatt a' szilárd testek' egyensúlyá-
nak tudománya tömötten és fő elveiben adatik,
nagyobb részint érintve vannak az erőművek-
nek életre alkalmazásai is. — Azonban az ar-
chimedesi, és a' közönséges csigásor' törvényei
nem láttatnak egymástól teljesen megkülön-
bözöttetve lenni (§. 161.). Az Archimedes' csiga-
sorának fő törvénye ez: $P:2=(1:2)^n$; itt n je-
lentvén a' mozduló csigák' számát. A' közönsé-
ges csigásorok' fő törvénye pedig ez: $P:2=$
 $1:n$; itt n a' csigákat kerítő kötelek' számát je-
lentvén. Hasonlóan homályos a' §. 163. a' lejtők
általános törvénye egyedül m pótkebelnek, n
pótkebeli fölcseréléseért, hol gondolatom sze-
rint ezeknek kellene állni $P:2=fdekeh:xdfekeh$.
— Ugy de hce $\Delta \angle deg \Delta$ vagy fde Δ , melyek
közül fde=m, xdf pedig =m pótkebel stb stb.

A' második fejezetben *Szilárdmoztan* cím
alatt, a' szilárd testek' mozgásának tudománya
adatik, még pedig az első cikkelyben általáno-
san, a' másodikban a' földi, harmadikban az
égi mozgás.

Az első cikkelyben az általános mozgás'
törvényeinek mathesisi szorossággal, de azért
érthetőleg lehúzott következő képleteit nem
lehet eléggé nem méltányolni, azért, mert na-
gyobb részint az egész, sőt minden mozgás' fo-
galmainak alkalmazásai ezekre alapulnak 1)

$$C=hT=2kT \text{ minthogy } 2) S=\frac{CT}{2} \text{ után } T=1''$$

$$\text{vétetvén } k=\frac{h}{2} \quad 3) S=\frac{hT^2}{2}=kT^2, \quad 4) h=\frac{2S}{T^2}$$

$$\text{vagy } k=\frac{S}{T^2} \quad 5) T=\frac{\sqrt{2S}}{h}=\frac{\sqrt{S}}{k} \quad 6) C=\frac{h\sqrt{2S}}{h}=\sqrt{2hS} \quad 7) S=\frac{C^2}{2h}$$

Láthatni, hogy
ezen képletekben $k=a'$ szabadon eső testek
által 1'' alatti leírt köz és $h=a'$ szabadon
eső testek' súlyereje viszik a' fő szerepet, mely-
lyek közül nálunk $h=31,0301$, $k=15,5155$. —
Midőn már a' percinga' hosszasaága után hatá-
roztatik meg a' másod perc alatti köz és a' súly-

$$\text{erő is, } t=\frac{\sqrt{2h}}{h}, \text{ ebből } l=\frac{h}{h^2}=\frac{2k}{h^2}, \text{ mely-}$$

$$\text{ből } k=\frac{1}{2}h^2, h=1h^2; \text{ következik, hogy a-}$$

kár a' percinga' hosszasaágának meghatározás-
módját adni kell Forster, Sabine, Biot, Kraft 's
mások szerint, vive az egyenlítő alatti súlyerő-
re, akár a' köz és súlyerő' meghatározásmód-
ját Galilei, Riccioli, Grimaldi, Atwood 's mások
után, mert a' percinga' hossza a' köz és súly-
erő után, ezek ismét a' percinga' hossza után
láttatnak határozva lenni, és pedig már ered-
ményben, a' mi az embert a' mathesis' szár-
nyain kilábolhatlan körbe 's üres alakokba vi-
heti, mert a' mathesisnek is megvannak a'
maga tartalmatlan ürességei, mint a' pusztá
énleges észannak.

Warga János.

(Folytatása következik).

V i s s z a i g a z í t á s o k .

VIII.

Az álnévű 45 ellen.

A' Hirnök és Százada legújabbban azon irányt
látszanak venni, hogy egészen piszkolódások' tá-
rává alacsonyuljanak. Egy idő óta alig jelenik
meg szám, melyben ne volna cikkely a' leg-
orezátlanabb garázdaságokkal megtömve, 's nincs
irat eléggé durva, vagy eléggé botor, melyet a'
tiszta felfogású és híres urbanitású szerkesztő
— ki legújabbban is *türelmet, igazságot, sze-
lidséget* predikált — lapjaiba fel ne vegyen,
mihelyt az az academia, Athenaeum vagy ennek
szerkesztői ellen van intézve. Mi cél van illy
cikkelyek' közlésével, már volt alkalom fejtegetni,
's minthogy a' közönség is napról napra tisztábban
kezd látni, kezd észre venni, mint tiszteli Orosz
a' maga olvasóit, róla többé szót is vesztegetni
kár; de nem kár, sőt közelessége minden igazság-

barátnak, fáradságot nem kimélve, időt nem sajnálva, világosságra hozni az ámitásokat és megismertetni az ámitokat, kik koronként rágalom-műhelyökből előbúvva, felmutatják, mit titokban, ártó szándékkal, ügyek és személyek ellen koholtak.

Legújabbán az Orosz-Század²⁴ és 28. számaiban egy csoda eszű ember ütötte fel fejét 45 szám alá rejtve, ki ha annyi szellemmel bírna, a' milyen dühös és kártékony szándékú, bizonyosan, mint egykor sz. Jánost a' pogányok, argumentumai²⁵ olajában főzne meg engem; de szerencsétlenségére nincs több esze, mint egy szűnyognak, melly maga röpül a' gyertyalángba. Ő, például, meg karja mutatni számokkal, hogy én mint igazgató rosszul gazdálkodtam a' színház jövedelmeivel, és mit mutatnak meg számai? Epen az ellenkezőt, épen azt a' mit tagadni erőködik; ő a' „Felfordult világ“ írója ellen dühösködven — jözan ok nélkül! — az álnevű írókat *sicariusoknak* nyilatkoztatja*) és morzsányi eszével ki nem bírta gondolni, hogy így magát is sicariussá tette, mert maga is 45 szám alatt álnevűsködik.

Illy különös példányával az Orosz-Század²⁶ hőseinek alig volna érdemes szót váltani, ha dolgozat nem csevegne, mellyek csupán azért kaphatnának itt ott hitelre, mert színházi számadásokat illetven, a' közönség láthatási körén kívül esnek's így szükségessé teszik a' felvilágosítást.

Mai napon veszem színigazgató-választmányi jegyző Balla Endre úr' levelét, mellyben ezt írja hozzám: „A' választmány közelebb volt ülésében hozott határozata által nekem tette kötelességemé, a' tek. urat szívesen's tisztelettel megkérni az iránt, hogy azon (a' levélben érintett) árjegyzékeknek leendő átnézéséhez's az illető számadásokkal összehasonlításához egyik választmányi tagnak segédkezeket nyújtani ne terheltelessék“. E' levél, mint adata bizonyítja, mai napon (április 8. 1840) iratott és küldetett hozzám; holott az álnevű 45 a' Század²⁷ 28. számában már márt. 26-ról ezt írja: „Az igazgató választmány kénytelen volt a' napokban (tehát még pár nappal legalább is előbb mint márt. 26.) Bajza urat az iránt felszólítani, hogy az igazgatása idejéből tartozásokat tisztára hozni segítene“. Megvallom, ha én egy illy kétes ügy mellett akartam volna ügyészkedni, mint álnevű ellenesem, ezen dolgot nem hoztam volna közönség' elébe, mert mindenkinek igen feltűnhetik, hogy 1837-diki (vagy legfeljebb 1838. januáriusi) számadási dolgok 1840. mártiusban vétetnek kérdésbe és akarnak tisztára hozatni, azaz két év és két hónap múlva, a' mi, ha nem hanyagságot, minden esetre pontatlanságot bizonyít, 's épen az ellen van, mit 45 védeni és tisztogatni akar, és új erős bizonyossága 45 igen szegény itélő tehetségének. De továbbá: az adatok' egybevetéséből kiáltólag világos, hogy 45 igen be van

*) E' czikkely még Orosznak is tetszett (mirabile dictu!) 's mégis kiadá ellene ezen neveltséges dühösködések. Újabb adat arra, mit felebb mondék, hogy ő mindent felvesz lapjaiba, mi az Athenaeum ellen van. — Oh ez az Athenaeum! ez a' Figyelmező! ha ezeket Orosz megbuktathatná! akkor volna diadalom, hegyen völgyön lakodalom!!!

avatva a' mostani igazgatás' tanácskozásaiiba, végzéseibe, mert tizen hat nappal is előbb tudja meg a' határozatot, mint én, kit az legközelebből illet, és világos abból, hogy 45 az árjegyzékeken fekvő tartozást olly határozottan, legutolsó krajezárig, megmondja. Ki kételkedik illyek után, hogy ha ezen 45 számú gavallért kutatni érdemesnek tartanám, könnyen ki fogtam találni, mellyik bokorból kelljen őt kiugrasztanom.

Ez, ámbár elég furcsa és bélyegző, mint nem tartanak némelylek akármilyen nyomorú és hitvány eszűköt is magokhoz méltatlannak, még kicsiny dolog: különösebb és nagyobb tekintetet érdemel az, mi módon akarja ezen 45 megmutatni, hogy én rossz gazdája valék a' színházi jövedelmeknek. Azt mondja t. i. hogy én *nem egészen egy éves rövid igazgatásom alatt 39,584 ft és 34 kr. költöttem el; az igazgató választmány pedig az én elmenetelése után másfél éves (hosszú, nemde?) idő alatt 68,559 ft 46 kr. **).* — Nem vizsgálván azt most, igazán mondatik-e meg az idő, igazak-e a' számok? vegyük őket igazaknak's nézzük csupán azt, mi következik belőlök, és ha következik-e, mit 45 erőszakosan kifacsarni akar? Azon mennyiséget, melly általam elköltöttnék mondatik, osszszuk fel 10 részre, az az 10 hónapra (mert eddig tartott az én igazgatásom); azon mennyiséget pedig, melly az igazgató választmány által elköltöttnék állítatik, osszszuk fel 18 részre (vagy 18 hónapra, másfél évre)'s az eredmény ez:

En elköltöttem egy hónap alatt 3,958 ft 27 kr.

A' választmány — — — 3,808 „ 52 „

Lehúzva e' másodikat az elsőből, marad 149 „ 35 „. És így én hónaponként 149 ft 35 kr., tíz hónap alatt pedig 1,495 ft 50 krral költöttem többet, mint a' választmány, ugyanannyi idő alatt. — Ezen 1495 ft 50 kr. már magában is felette csekély összeg: csekélyebb, hogysem rossz gazdálkodást lehessen belőle következtetni: de mivé fog törpülni még, ha a' körülményeket figyelembe vesszük. Emlékezzünk csak vissza, hogy én egy új, mindenben szűkölködő, mindenben szegény színházat vettem át, mellyről Földváry Gábor úr, mint választmányi elnök, maga ezt mondja: „Figyelembe veendő, hogy a' t. n. vármegye a' színházzal csak 25

*) Ezen szó' fulánkját, mint kofabeszédet megvetem. Nekem a' részvényes társaság' jun. 6. 1838. tartott gyűlésében gr. Ráday Gedeon' indítványára köszönet szavaztatott *fáradságomért*; lemondásom után megkértem, járnék be a' választmányi ülésekbe, és jártam juniustól egész augusztusig: a' mik nem történhetnek ha 45 igen elmés kifejezése szerint *elmenettettem* volna. De végtére Földváry Gábor úr alább idézendő elnöki hivatalos jelentésében, mindjárt az első lapon mondja, hogy: „a' részvényes társaságnak 1838. jun. 6. tartott nagy gyűlése előtt jelenték, hogy addigi színházi igazgató t. Bajza József úr hivataláról lemondott vala“. Illy körülmények között *elmenettetésről* csak az beszélhet, kinek esze ment el.

**) Ez nem tudom, honnan tetszik ki, miután Földváry Gábor úr világosan mondja, hogy 16 hónap alatt a' választmány 218,147 ft 31 és ¼ kr. költött. Lásd: Jelentése a' pesti nemz. színház' igazgatására összeállított részvényes társasági választottságnak. Pesten Trattner-Károlynál 1840. a' 7. lapon.

diszitményt 's néhány hónapra is (én azt mondom egy hónapra is) alig számított ruhatárt adott által; a' zeneműszerek, zenedarabok pedig 's általában véve a' könyvtár rosz fordítású 's csak igen nagy szorultságban használható régi darabok' jegyzékét kivéve — egészen hiányzottak*). Ezen hiányzó dolgok' legnagyobb része az első tíz hónapban, az én igazgatásom alatt, készült. És a' ruhatárra elköltött 16,016 ft 23 kr, diszitményekre elköltött 10,226 ft 40 kr. **) — elhallgatva a' szerep és hangjegy-írási, a' fordítási költségeket, elhallgatva egyebeket — nagyobb részint az általam elpazaroltnak mondott pénz-mennyiségből keltetett. Ellenben az én lemondásom után a' választmány egy mindennekkel felkészített, ellátott színházat vett át, hol illy rendkívüli, ezerekre menő, költségek többé nem voltak. 'S ime, mind ezen nagy költségek mellett, mennyivel költöttem én többet aránylag, mint az igazg. választmány? 1495 ft 50 krból álló csekélységet!!! 'S ez aztán argumentum az orosz-századi álnevű böles előtt annak megmutatására, hogy én rosz gazda voltam, az igazgató választmány pedig jó, mind a' mellett hogy a' választmánynak csaknem olly mennyiség kellett rendes költségekre, mint nekem, rendes és rendkívüliekre. Valóban nehéz elhatározni, mit kelljen inkább bámulni az illy beszédekben, a' szemtelenséget-e vagy a' határt nem ismerő kajánságot, mert hogy kétszer kettő sem több sem kevesebb négyenél, azt talán Kinizsi' gyermekkori koponyájával is ki lehetne számoltatni. Figyelembe kell venni végtére azt is, hogy én a' színház' gazdasági igazgatásában januárius hónapon túl (1838.) felelte kevés részt vettem 's ha volt volna rosz gazdálkodás, pazarlás 10 hónapi igazgatásom alatt, akkor is nem magamnak, hanem hármunknak t. i. *Földváry Gábor* és *Ilkey Sándor* bíró uraknak velem együtt van részök ezen pazarlásban, kik, a' nálam levő választmányi hiteles jegyző könyv' bizonyítása szerint, igazgatásom' utolsó négy hónapjában a' gazdasági dolgokra felügyeltek. Nem kell feledni azt se, mit már más alkalommal is előadék, hogy a' költségeknek egy nagy része választmányi határozatok' következtében tétettek, miket nekem tulajdonítani rosz gazdálkodásul merő oktalanság.

Mi a' 13,334 ft 44 kr. adósságot illeti, melyet én három pazarló az első tíz hónapi igazgatás után a' színházra hagytunk: még kérdés, vajjon ezen számok is igazak-e, mert a' régi fizetetlen árjegyzékek' rendbeszedése is csak most határozott el, de ha valósággal igazak is, a' felebbiek után igen könnyű rájuk nézve a' felelet: ne kelljen t. i. az én igazgatásom alatt olly sok költséges dolgokkal magát ellátnia a' színháznak, ma nem volna adósság. Van még itt azonban egyéb is tekintetbe veendő. Igazgatásom' első hónapjaiban (septembertől februáriusig) az igazgató választmány'

határozatából négy pénteki és egy keddi napon hónapoként nem voltak színi előadások; a' mi öt hónap alatt 25 napot teszen; mind annyi veszteség a' jövedelemre nézve! és september, october, november hónapokban, midőn még nagyobb jövedelmek voltak, nem csekély veszteség. Emlékezni kell továbbá azon iszonyú tölre 1838ban, midőn még olly fő utcáin is Pestnek mint a' magyar színházhoz vivő Hatvani utca, hintók döltek fel a' tömördek hóban; midőn az emberek sem kocsin sem gyalog nem találták igen kényelmesnek a' színházba járást, midőn az akkor még újdonság és nagy divatban levő Schodelné is csak ritkán csinált nagyobb jövedelmű házakat, mint a' mennyi neki egy szeri föllépéseiert fizetettett *) nem az én rosz gazdálkodásom miatt, hanem az igazgató választmány' határozatából. Nem kell feledni végtére, hogy az árvíz is az én igazgatásom' idejébe esik, midőn ismét 25 napig volt zárva a' színház. Ez ugy-e, mind nem az én hibáim t. i. sem a' nagy tél, sem a' kis jövedelem, sem a' nagy árvíz? Ne legyen ezen 50 nap' elvesztése, ne a' többi csapások, ne a' mindenben szűkölködő színház, bizonyosan nem 13,334 ft. 44 kr. adósság, hanem talán két ennyire menő tőke-szerzéssel valódnának most a' 45-fele emberek, mert hiszen a' kajánság ebből is tudna vádat koholni. 'S ime így világosodnak ki a' dolgok, így fordulnak vissza a' rosz akarat' fegyverei a' gonoszokra, így jó napfenyre, ha méltányosak vagyunk 's kis belatással is birunk a' dolgokba, hogy ki ellen illy súlyos körülmények között csak 1495 ft 50 kr. hozhatunk fel vádaskodásul, az még sem volt olly felette rosz gazda, az igazgató választmánynyal hasonlítva, mint a' felluvalkodottság mérges bajuszpödrések között kürtölni szereti és kürtölteti álnevű teremtményei által. Illyenekből állanak az én szinigazgatói *turpissimaim* és *álhokságaim*, melyeket 45 emleget, melyeket a' választmány mind eddig nem akart fölledezni azon egyszerű okból, mert vádakat felfödözgetni, az az koholni, igen könnyű, hozzá a' 45-fele emberek' rosz akaratának csak egy huszad része kell, de az alaptalan vádaskodás nem választmányok' dolga, és bebizonyítani is a' mi csupánésak rágalom, kissé nehéz 's arra néha negyven öt fej sem volna elégséges. Az igazgató választmány igen okosan hallgat, mert jobban van értesülve a' dolgok felől, jobban tudja, hol fekszik a' nyúl, mint az álnevű 45-ök. (*Vége következik*).

Bajza.

*) Jan. 25. Ismeretlenből	—	—	—	—	269
Febr. 3. Montecchi és Capuletti	—	—	—	—	534
Febr. 7. Ismeretlenből	—	—	—	—	270
Febr. 14. Montecchi és Capuletti	—	—	—	—	153
Febr. 23. Norma	—	—	—	—	204

váltó forintot hoztak be a' napi költségek' levonása után. — Januárius 15től, midőn szerződése kezdődött, az árvíz, Schodelnének minden egyes föllépése körül belül 400 váltóba került az igazgatóság'nak, vendég-szerepei pedig 500, 250 és 375 váltó forintjával fizetettek.

*) Lásd az idézett Jelentés' 5. lapj.

**) A' Jelentés' 6. lapj.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp Évnyegyenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Április' 26. 1840.

17. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Bloch és Vajda, a' zsidók' emancipációjáról. — Budapesti Szemle, 1840. I. Folytatás. — Az álnevű 45 ellen. Vége (Bajza). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Zsidók' emancipációja.

A' zsidókról. Irta Bloch Móricz. Pesten, Trattner-Károlyt betűvel. 1840. K8r. XX és 55 lap. Velinen, fűzve 30 kr ep.

Úgy látszik, közelít az idő, mellyben a' literatura nálunk is hol előkészítőleg, hol kísérőleg és bírálólag, hatni fog a' polgári élet' phasisai' fejlődésére. Kérdések fejtegettetnek, mellyeket az élet intéz a' köz igazgatáshoz és törvényhozáshoz; az ennek szönyegére került ügyek a' nemzet' irói capacitásai által is világosítottatnak, 's a' hozott törvények 's alkalmazásuk felett napról napra több szózatok hallatnak röpiratok és folyó munkákban. Eszmemozgalom támadoz, mellynek hatalma nem csak közvetett, mint a' tudományos munkálkodás, hanem közvetlen befolyást gyakorland a' köz ügyek' menetelére; a' sajtó egyik fő hivatásának megfelelni indul.

Egyike a' legnevezetesebb kérdéseknek, mellyek a' most végződő ország' gyűlését foglalkodtaták, kétség kívül a' zsidók' emancipációja. Nem lehet tisztelet nélkül szólni azon testületről, melly gondolkodási 's érzési emelkedettségében egy régi, berögzött, 's kö-

vetkezéseiben kemény, sőt emberietlen bal ítélet felett, mihelyt tanácskozás' tárgyává lett, ingadozás nélkül pálczát tört; ide nem kelének küldöttségek' könyörgései, szónokok' rábeszélései, a' sajtó' okoskodásai — íme e' szózat is, melly az utóbbi uton lett hallható, úgy szólván, *post festa* jö — 's hogy az eszmété váljék, már csak a' humanitása által köz tiszteletet érdemlett kormány' hozzájárulása van hátra. — De nem jött *post festa* a' közönség' nagy részére nézve. Vannak kik ez országos végzésben kilenczvenkilencz okból nem nyughatnak meg, nem vevén észre, hogy mind ez okok azon egy factum' szükséges folyadéka, mi szerint a' nyomás a' legnemesb fajt is végre elkorcsosítja, lealázza; 's hogy azt elfajulásából csak fölemelés által ragadhatni ki. 'S a' kétkedők e' lapokat nem fogják haszon nélkül olvasni.

Szerző, ki maga is zsidó, 's tudunkra második magyar író e' felekezethől, rövid átnézetét adja népe' polgári, vallási és tudománytörténetének, eredetétől a' jelenkorig. Egy véres fonal fut azon keresztül, melly meg hasonlítás és üldöztetésből fonatott; 's a' kép érdekesh, ha nem olly szomorú és szánást gerjesztő. Valóban, ki gondolkodni tud és akar, csak ezen

ezredes sanyarok' sorára kell pillantania; 's ha orvoslásról van szó, a' historiát kérdeznie, mivé lett e' nép, hol felszabadítása kimondattott.

A' történeti részt követi: *Zsidó szózat a' magyar néphez*. Bár méltánylani tudjuk az ügy mellett szóló okokat, 's azon helyzet által sugallott érzéseket, melyből szerző, mintegy szónokává tevén magát hitsorsosainak, hallatja szózatát; azt sem mint szellemművet dicsérnünk, sem mint oly iratot, melynek czélja megindítani, 's azoknak, kiktől a' megadás függ, akaratjokra hatni, elég okosnak és ovakodónak elismernünk nem lehet. Az elsőbb tekintetben nem eléggé rendszeres és teljes: az utóbbiban, szerző nem méltatva eléggé álláspontját, hangja a' hízogató, oktató, korholó és fenyegetőző közt változik; helyenként inkább neheztelet, mint szíves közeledést gerjesztve. A' melly népnek az mondatik: „az előítéletek' árnyéki remegve szállonganak el eszed' koránya előtt”; 's ismét: „egy századok óta elnyomott nép esedezik elégtételért, és a' derék magyar igazságot embertől soha meg nem tagadott”, talán felesleges a' lecke; 's legalább a' következetesség van sértve, midőn utóbb, bár kétség kívül helyesen, a' jelen állapot, mellyben a' felszólalás történik, több mint igazságtalannak festetik. És sok mondatik, mi helyesben, illőbben más által mondatnék; sőt az országos rendek' üzenetében tömöttebben 's több méltósággal, Vajda' előszavában pedig végzetetlen sok melegséggel 's szöszölői erővel mondatott is. Valóban ez előszó feleslegessé tette, nem ugyan a' történeti előadást, de e' „Szózatot” bizonyosan. Előadja mint volt a' zsidók' nyomása igazságtalanság magában, káros az elnyomottakra 's elnyomókra egyiránt, mutogatja milly hasznót várhat a' haza egy egész osztály' polgárosításától, 's így fejezi be: „Zsidók, vagy inkább, Mózes' vallásán levő magyarok! egy új haza nyílt meg számatokra, mellynek örömei nektek is nyilandanak, mellynek fájdalma a' tiétek is lesz. Nem vagytok itt többé mostoha gyermekek; éreztétek ezt, és helyeztetek be magatokat a' nemzeti érzelmek' közepébe. A' mi nekünk használ, az nektek is üdvös; a' mi nekünk árt, nektek is veszedelmes. Legyetek szívvel lélekkel a' nemzet' tagjai, keressétek ki a' nemzeti irányt, és haladjatok a' föltalált pályán. Áldozatot nem vár tőletek a' haza, kivéren talán a' köz veszély' idején;

mert mi az övé, az mindnyájunké, 's a' mi a' miénk, az övé is, elosztva bizonyos szabályok szerint... De új polgártársak, egyre kívánlak főképen figyelmeztetni. A' melly sors tőletek a' polgári czímet olly soká 's olly irgalmatlanul megtagadá, az hazatokra is soká nehezdedt ólom súlyával. Míg mi az ozman barbárság ellen vitunk, míg a' keleti önkény' hullámain fiaink' testén törettük és állítottuk meg, addig Roma' nyelve kiszorítá jogaibul a' miénket 's majdnem azon pontra vezete, hogy az éjszak' befolyása elnyeljen bennünket. A' magyar nyelvben a' nemzeti egység' vezérszavát és örögyalát tekintsetek, melly nélkül maholnap egy a' töröknél nem jobb éjszakai hullám nyelhet el bennünket. Ne legyetek hanyagok a' magyarosodásban, ez az egy van, mit sürgetve kér tőletek új hazatok, a' mi nektek is úgy mint öneki érdekében áll. Különben is ha Mózes' nyelvét elfeledétek, a' tiétekhez közelebb álló élő nyelvet alig találtok a' magyarnál, mellynek bölcsője nem igen távol lehet az Ararattól. Legyen a' magyar nyelv azon Ararat számunkra, mellyhez megkössük polgári alkotmányunk' hajóját, az igazság, munka és testvéri szeretet' kincseivel bővelkedőt’.

Nem tagadhatni, hogy minden szerzett törvénynek összhangban kell lennie az ember' eredeti jogaival; de ezen elv mellett a' gyakorlati igazság is figyelmet követel, melly a' statusban fő és első szabályul e' tételt tűzte ki: *ne quid respublica detrimenti capiat*, mellynek tehát egyesek' üdvé alárendeltetik, melly miatt egyesek' eredeti jogai, egy ideig legalább, fel is függeszthetők. Nem idézünk példákat, hanem a' fenforgó ügyet tekintve egész szerénységgel oda nyilatkozunk, hogy a' jelen könyv' előszavának nem csak azon ohajtásában osztoznunk, bár a' polgárosítandó felekezett, a' törvényhozás' tiszta humanitáson alapvó végzését 's e' feltétlen engedményt bélyegző nemes bizodalmat egész becsében méltatván, sietne ezt, a' köz érdekhez, melly egyéb mint a' nemzetiség' érdeke nem lehet, ragaszkodással viszonzni; hanem ohajtottuk, hogy, mivel statusban a' *statuscél* az első, 's ez erő nélkül el nem érethetik, az erő pedig nemzetiség nélkül nem gondolható: bár a' javasolt polgárosítás, egész terjedelmében ugyan, de ne rögtön, 's a' nemzetisédéshez kötve, adatnék meg. Szép és nemes érzés a' bizodalom, de a' társaságnak biztosítékok kellenek. Neki elég azokra, kik jó 's rossz

szerencse' napjaiban részesei akarnak lenni a' nemzet' ügyének, terjeszteni ki az egyenlőséget; különben, míg mások iránt a' legnagyobb mértékben igazságos, maga iránt hason mértékben igazságtalan. 'S nem barátjai a' theorismuskak, tehát az elő nem készített, hirtelen javításoknak; a' zsidók' emancipációját is, az előző' szerzője' ohajtásainak biztosításával üdvözeltetjük csak szívbéli örömmel.

36.

Vegyes.

Budapesti Szemle. 1840. Első kötet. Jelszó:

Legitimae inquisitionis vera norma est, ut nihil veniat in practicam, cuius non fit etiam doctrina aliqua et theoria. Bacon, de Augm. Scient. stb.

(Folytatás).

A' Vid. szakaszban Lukács Móríc úr az álomjárás' különféle magyarázatait bírálja. Kezet fogunk vele, midőn azokat kivétel nélkül mind elégteleneknek itéli; de ha az ezek helyébe, vagy a' Fischerét pótlólag, megkísért saját fejtegetését önállólag beható 's találatkony ész' eredményének valljuk is, benne egészen még sem nyughatunk meg. Mindenek előtt nem gondoljuk azon tüneményt, mi szerint az éber élet' emlékezete, egész szó- és eszmekincsével, lehat az álomjáró állapotba, megfejtve, vagy csak világosítva is, ha mondatik, hogy a' lélek, elalvásakor, minden tulajdonságaival, tehetségeivel az életerőnek körébe sülyed, 's ennél fogva emlékezetét is magával viszi. T. i. a' lélek és életerő az értekező' véleménye szerint is egy elv, csak különböző szövetkezésében az anyaggal különbözőleg munkálódó, 's így nem képzelhetni, mint hathasson ez egy elv a' tenyésző életművek' körében úgy, mint a' felsőbb idegrendszerhez kötöttségében, *épen ezen kötöttségénél fogva* hatott. 'S baj itt még az is, hogy a' lélek és életerő' egysége felebb a' mágnesi állapotból, itt pedig egy mágnesi tünemény viszont amaz egységből mutattatik meg, 's így hibás körben egyik a' másikkól.

Némelly felsőbb rendű mágnesi jelentekeket, millyenek a' távolba látás, jövődő dolgok' 's idegen személyek' gondolati 's érzelmi mozgalmainak észrevése — mellyeknek külső valósága constátálva van — értekező a' felmagasztalt természeti ösztönből magyaráz, melly, az embernek is, bár az állatok közt legkisebb mértékben, jutott, 's melly fordított arányt tart-

ván az észbeli fejlődéssel, gyermekek 's vad népeknél péld. sokkal élénkebb, mint az ész túlnyomósággal bíró felserdült 's mivelt embernél. Ez ösztön, u. mond szerző, gyaníthatólag másféle szemlélési formák alatt veszi észre a' külvilágot, reá nézve az időnek és térnek, *csupán csak az éber emberi észre nézve létező korlátai* elenyészvén. Így, az igaz, ketté volna a' gordiusi csomó vágva, de megoldva alig. Szerzőt a' kanti cathgoriák' tanja vezette félre, 's ámbár ő állítását egy szintolly tudós mint elmés jegyzési kitérésben megalapítani igyekszik, 's ámbár megengedjük hogy idő és tér nem külső tárgyak, sem azok tulajdonságai; még sem engedhetjük meg, hogy azok *puszta szemlélési formák*, hanem igen is a' testek és történetek' olly viszonyai, mellyek valóságok akkor is, ha nincs emberi ész, ki azokat felfogja: valamint a' szín és hang, szín és hang marad, ha nincs is szem melly lássa, fül melly meghallja; 's a' tárgyak, ha bár sötét éjjel nem látszanak is, létezni azért meg nem szűnnek. Sőt tér és idő olly ősi viszonyai a' testi világnak 's életének, hogy ama nélkül az egy ponttá zsugorodnék, eme nélkül az élet, a' melly perezben azzá lett, már meg is szűnnek. Mert mihelyt van test melly egymás mellé eső részekkel bír, megvannak a' tér' viszonyai, ha ember nincs is; 's mihelyt van élet, melly fejlődés és munkásság által külekezik, mik successivitas nélkül nem létezhetnek, valósággá lett az időviszony, ha senki által fel nem fogatik is. Szerző' nézetéből indulva az ember-előtti föld egy élettelen pont volt volna. 'S hogy alkalmazva szóljunk: amaz álomjáró, ki Párizsban aluván, ha jól emlékezünk Rouenban megbetegedett rokona' állapotját 's halálát kimondotta azon órában mellyben történt: azért, hogy benne az értelem' teljes elszunyadásával a' belöszön' szabad működése ébredett fel, vajjon kevesebbé távol esett-e Rouen Párizstól, 's a' két, mágnesi viszonyban álló rokon' egymásra hatása felfoghatóbb-e *ránk nézve*, kik a' két helyet térvizony nélkül gondolni nem tudjuk?

Az álomjáró' belérzékének más személybe benyomulását értekezőnk bizonyos, az idegrendszert éltető, ideghíg v. ideglélnek nevezhető hatáságnak tulajdonítja, melly a' test' érzéki felületén túlterjeszkedve, körülte saját ideglélkört (Nervenathmosphäre) alkot, más idegen személy' életművezetébe is behathat, 's a'

nélkül hogy a' magáéból teljesen kiköltöznék, amannak belső állapotjáról, saját eszmélete' elvesztése nélkül, eszmélhet. Illy nemű hatóságot képzelt Eschenmayer is, melyet életművi aethernek nevezett, 's rokon ehhez vagy vele épen egy, Lenhosséknak, bár terjedelmesh szerepű, „mérhetlen életelve“ (imponderabile bioticum), melynek az utóbb nevezett physiolog főleg tulajdonítja a' mágnesi állapotot. És sok tekintet van, mely egy illy hatáság' felvételét javálja, de azt a' távolba hatást, mely a' szóban állapothatban mérőföldre is terjed, ez sem fejti meg.

Vannak tapasztalatok a' physikai világ' körében, melyek intenek bennünket, hogy ezen ezerféle egyes tünetmények egy felsőbb, egyetemibb, *egyebb* erőnek tulajdonítandók. Illyen bizonyos eszmék' általános és állandó (bár különféle alakban) feltűnése („ideae innatae“); illyen némely járványok' terjedése, melyekről azt hiszszük, már megfejtettük, ha cosmicus, telluricus, 's mit én tudom okokból származtatjuk, hol ragálnak nem merjük tulajdonítani; illyen némely új betegségek' támadása, mások' elenyészése, a' nélkül hogy a' fejlődés és kifogyásnak okát tapasztalható külső befolyásoknak joggal tulajdoníthatnók (ámbar az okok' keresése 's feltalálásában fáradszhatatlan emberész talál mindig valamit, a' mit okol); illyen a' természetnek a' maga productióiban bizonyos örök egyensúlyra törekvése, mely majdnem a' csodálatosságig mutatkozik az állati organismusok' száma' bizonyos arányának hív megtartásában, 's ha nagy hatások' következtében megzavartatott, helyreállításában: így, nem csak nagy járványok, de még hosszas pusztító háborúk után is a' szokottnál sokkal élénkebb népszaporodás vétetik észre azon pontig, mellyen a' régi arány vissza van állítva —; illyenek az önkénytelen 's meggyőzhetetlen sympathia 's antipathia' játékai; 's megvalljuk, eddigi physiologiai előzményeink' elégtelensége által kizárva némely mágnesi tünetmények' megfejtetéséből, az idegen testekbe hatást, a' távol 's anyagi akadályokon keresztül látsást, mely az álmjáróknál számos esetekben megalapítva van, a' sejtések', előérzések' factumait is e' tünetmények' sorába vagyunk hajlandók iktatni. 'S mind ezek utóljára is egy *világszellem*, vagy legalább földszellem' eszméjéhez csalogatnak, mely éltetője 's lelke e' földtestnek, vagy ha úgy tetszik a' földrendszer-

nek, mint az emberi lelket az emberi testben szoktuk képzelni; melly magában *egy*, 's egyeteme azon életnek, melly az egyes testekben egyedesítve, 's külön összeköttetéseiben módosítva tűnik fel, de mindig része maradván egy köz életgócznak, melly e' milliónyi egyedeket összeköti a' nélkül, hogy ez összeköttetés öntudattá emelkednék, kivéren némely rendhagyó állapotokat, hol az bizonyos egyedekben, bizonyos pontig az öntudathoz elvitetik, néha talán kölcsönösen is, többször nem (mágnesi távollátás, másba látás). A' jövődöbe látás ellenben csak bizonyos megszorításokkal engedhető meg. Mert hogy az, a' mi adott előzményekből szükségesen fejlődik, a' mi már *levőben* van, megérettessék, 's tapasztalás' segédelmével a' szellem által, bár ösztönileg, kiegészítve, *mint meglevő a' jövőben* képzeltessek, álláspontunkból felfogható; továbbá az erkölcsi jövődölések is tisztán észí úton történhetők, 's ha a' teljesezésbe nem menők, a' teljesezettekhez arányoltatnának, minden feltűnőségek, sőt nevek is elenyésznek. Így van különösen a' 45. lapon említett haldoklók' jóslataival, melyek, ha be nem teljeseznek, el vannak feledve, ha pedig (történetesen) valósulnak, azon némileg ünnepléses és szokatlan érzés' hozzájárulásával, mellyel haldoklókat veszünk körül, olly jelentességgel ruháztatnak fel, melly nem a' dolgok' természetében, hanem a' szövődésekben van. Ellenben, mi a' történetes események' előérzéséről hozogattatik fel (gólya, stb), a' mesék közé sorozandó, mert a' mi még *nincs*, nem is hathat.

Kétségbe vontuk értekező' magyarázatát a' nélkül hogy magunk *világosabbat* nyújtánk helyette, mert *In's Innere der Natur dringt kein erschaffener Geist*. De úgy érezzük, hogy az általunk illetett úton kellene tenni a' vizsgálatot, ha olly közel nem érnök a' pontot, mellyen túl álm és ábránd minden, 's hol a' felfogás' helyét a' hit foglalja el.

Az értekezés' második része „Lélek-vagy kísértetlátás“ a' legpedánsabb olvasó' figyelmét is kellemetesen fogja lekötöni. Miután értekező több érdekes kísértetlátási esetek' elbeszélésével a' kérdés' terrenumát megismertette, 's azoknak hitelességét megalapította, tárgyilagosságot tagadja, de az alanyit védi; 's ezt egy saját *ideglél*-betegségnek tulajdonítja, melly ragályképen másokra is átví-

tethető, sőt közvetve közölve is (79. l.) hasonló látományokat gerjeszthet. Megvalljuk, a' kísértetlátásnak még alanyi valósága iránt is erkölcsi 's tudományos nevelésünk által annyira elfogultaknak érezzük magunkat, hogy vele megbarátkoznunk szintolly nehéz, mint a' mellette szóló külső bizonyságokat egyszerűen elvetnünk; 's így e' tárgyban, őszintén szólva, véleményünk nincs. De ha értekezünk úgy *nevezett lelki*, de tulajdonítmányai szerint valóban anyagi ragályát, nem szorítkozván a' kísértetlátókra, egész seregére oly lelki, sőt socialis tünetményeknek alkalmazza, melyek hol ég- és véralkati, hol történeti, érzési és eszmei okokból tökéletesen magyarázhatók: kénytelenek vagyunk kimondani, hogy ez nekünk nem csak feleslegesnek 's megmutathatatlanul látszik, hanem hogy ez az elmélet mind az eszmék' erejét, mind a' lélek' szabadságát eltörli. E' szerint, ha az athenaeiek Demosthenes' beszédére föllelkeseződén, hőszülve háborút kiáltának Fülöp ellen: azt nem az okok' ereje, nem a' képzelemre ható élénk festések, nem a' szívet felindító szavak tették, hanem a' szónokokból kirohant idegléli ragály; 's a' nép nem azért kiáltott háborút és halált, mert ez okok őt meggyőzték, ez érzések hasonlókat gerjesztének szívében; hanem fogékonyság lévén benne e' ragály iránt, azt öntudatlanul felvette, 's így neki akarva nem akarva, *szükségképen fel kellett* Fülöp ellen támadnia. Az *exempla trahunt* is ez elmélet szerint ragályon fogna alapodni.

Nem vehetünk ez alapos, tudományban 's eszmékben gazdag dolgozattól búcsút, a' nélkül hogy az *előadásról* is meg ne mondjuk, miképen az, mint maga a' szerzőnek egész gondolatmenetele, az átlátszóságra világos; e' mellett tömött és szép; 's a' vitatkozó részek' hangja egy szerény, simult 's érett lélek' kifolyása: tudományos tárgyhoz, tudós férfiúhoz egészen méltó. (*Folytatjuk*).

V I S S Z A I G A Z Í T Á S O K .

VIII.

Az álnevű 45 ellen.

(Vége).

Kérdi 45 miért én mint igazgató nem voltam opera-ellenség? miért nem keltem ki ellene, miért semmit sem szóltam? — Miért nem keltem ki az opera ellen, drága 45 úr? Azért mert én az ope-

ra ellen most később sem keltem ki, mivel az operának magának én csak oly barátja, kedvelője vagyok, mint bár ki, oly túlzót kivéve, ki operát minden áron, még kárral is, pártol. Én csak az opera' mostani bal elrendezése ellen keltem ki 's ez ellen szóltam még igazgatóságom' idejében is, szóltam Schodelné' szerződése ellen, mely sok nem-jónak forrása volt, de szavam a' választmányban nem nyert elfogadtatást. Igaz, hogy akkor még nyilvánosan, közönség előtt, nem szólék, mert barátja vagyok a' rendnek mindenben, és azt sem helyesnek és illendőnek, sem okosnak nem tartom, hogy egy igazgató a' maga felett álló testületet közönség előtt rojta meg, azért mert azon testület az ő nezeit el nem fogadta. — Miért nem voltam igazgatóságom' idejében opera-ellenség? Azért, mert általában soha nem voltam az, és jövődre sem leszek, ha mindjárt 45 szépen megkér, vagy oly bunkós bottal fenyegetend is, mint a' minővel minapában Aranyosi körül egész hírnöki finomsággal forgolódott, mert nem vagyok azon ember, ki a' bunkós botos literátoroktól annyira megijedek, hogy elveimet is megtagadjam.

Elménczkedik is a' bunkós botú úr, és azt mondja: *hogy az én nevemben és természetemben benne van a' baj és zaj; hogy engem az egyenetlenség' isten asszonya körülhordott az országban: mert kit nem sértettem én már meg? Hogy én szüntelen büntettetem, bűneim szememre lobbantatnak, megrovatnak, ostromoztatnak.* Igaz, hogy sok 45fele kalandor 's régóta sujtogatja felem ostorát, de a' megsujtás nem igen sikerült még eddig, mert a' felem irányzott ostor többnyire a' sujtó' nyakába tekergőzött, mint ime most 45 úr is járt volna velem, ha álnév alá nem bújik, és mások, kiket elszámálhatnak, de exempla sunt odiosa. — 'S azok igen ártatlan *büntetések, szemrelobbantások, megrovatások*, melyeket az ember vagy fel sem veszen, vagy mihelyt akarja, alaptalan fecsegéseknek bizonyíthat be. — Az *egyenetlenség' istenasszonyára* nézve és azon kérdésre: *hogy kit nem sértettem én már meg?* meg kell jegyeznem, hogy nem az a' ti bajotok, uraim, drága kedves ellenség urak, mint ha én sértenék valakit — mert a' sértés' mesterei és kezdői aligha nem mindig ti vagytok; nekem csak az hibám, hogy midőn kardot emeltek ellenem, én is karddal védem magam', nem nádszállal, — hanem az bajotok, hogy én gyakran szólamlom meg ott, hol a' szót szükségesnek látom, hol valami üdvös dolgot rossz akarat, vagy bal nézetek által sülyedni észre veszek, gyakrabban mint sok irofársaim, 's midőn megszólalom, néha kézzel foghatóbbilag, magyarában és őszintébben szoktam beszélni, hogy a' kiket illet, jól megértsek. Nem az egyenetlenség' istenasszonya, hanem az *egyenességre* hordoz engem; ez sugallja nekem, hogy ott, hol a' szót hasznosnak, néha kötelességnek is látom, ne hallgassak, ne mondjam azt, mit sok kényelem- és békeszerető hazafitársam: „Bizony én nem izetlenkedem velök!” En izetlenkedem velötek és megmondom szemetekbe, hogy ludasok vagytok 's ez az mi nektek nem tetszik, a' miért a' Literaturai Lapokat, Természetet, Rajzolatokat, Századot, hírnöki Szemléket stb tele firkáljátok elle-

nem, mint ha szavakkal, hírnöki urbanitással az-az: „dorongológiával“ igazság nem léteiben engem vagy akárkit elnyomni hatalmatokban állana, mint ha nekem is nem volnának szavaim, komolyak vagy tréfások, szelidek vagy metszésig élesek a szerint a' mint szükségessé teszték. Ti vagytok azok, báráim, jóakaróim, sőt még atyámiai is, kiknek én tör vagyok szemeikben, kiket az egyenletlenség istenasszonya szüntelen zaklat az ellenem írásra, de én veletek és lármáitokkal nem sokat gondolok; nekem a' dolgok, az ügy minden, ti legfelebb is csak arra valók vagytok, hogy bennetek a' rossz akarat, az alacsonkodás megszemélyesítve tűnven fel, elrémüljön tőle a' nemesebb kebel. Így tesztek hasznót nem tudva 's akarattok ellen. — Mi nevetem illeti: abban csak a' *baj* van meg 's mi helyt ezt kiveszték belőle, akkor többé 45ten sem birjátok benne a' *zajt* megtalálni. És ez a' *baj* már talán születésemkor jóslá, hogy én némelly 45 fejjű embereknek valaha sok bajt fogok csinálni. Ez a' jóslat szinte pontiglan teljesedett, mert csakugyan némelly úri embereknek alig van valakivel több bajok mint velem, alig van ki magának annyi fáradságot vegyen köröm-kocczantásokra mint én, 's ez, elhiszem, hogy bajazoknak, kik kezöket manipulációkra nyújták ki, és falu' rovására akarnak lakomázni, mert a' megkocczantott kezét, néha sajogva kell visszarántaniok: de e' bajoknak utóljára is nem *nevem*, és nem *én* vagyok oka, hanem ti manipulatorok, vagy életben, vagy literatúrában.

Mi egyébiránt a' nevembeni akadozást*) ezen rég elkoptatott 's útczai gyermekek közé igen illő, de a' hírnöki Század lapjain nem nagy erőt bizonyító csúfolódást illeti, azt, mint általában minden efféle éretlenségeket, igen könnyű visszatörlni, ha érdemes. Én például ex notis internis azt veszem észre, hogy ellenesem' 45 rőfös fekete köpönyege alatt valami *Jaukó* nevű uracs bujálk; ezt sejtve, ha egy kevéssé megforgatván a' *franczia urbanitás* hivatalos lapjait, ott némelly füstölő fejű tudósok' mendicans tót diáki elménczkedéseit követni akarnám, könnyen kitalálnám a' felelő névhez praedicatumúl ezen szót *fa* 's akkor meg volna a' mysticus 45 nomine et omine. Azonban az efféle *finom társalgási* időtöltéseket csak holmi czim nélküli literátorokra hagyom, kik megterhelven elsavanyodott gyomrukat, *philosophiával*, *természettudománnyal* az elménczkedést és mendicans diáki formulákat az indigestio' bajai ellen ex praescriptione medica használják: hadd gyógyítsák ök magokat a' mint tudják: egészséges lelkű embernek ezek nem valók.

Az operai jövedelmekre nézve egy kis gyógyulást, és így haladást a' jóban, veszek észre, mert már ezen 45 csak ennyit mond: opera tartja fenn *annyira mennyire* a' színházat. Előbb minden 45-tős ember azt állítá, hogy opera nélkül bukni kellene az intézetnek. A' dolgok változtak; ez évben már az operának is csak Reichele és a' vásár tudtak nézőket gyűjteni, máskor nem hiszem, hogy a' költségek

is bejötték volna; 's az ünnepelt énekesnő ez évben aligha kifizette magát. Az idő ellensége minden nem-igaznak 's előbb utóbb boszút állva törli el az áltatás' betűit, csupán az igazságon, mely örök, nincs semmi hatalma.

Ha a' színház országosan nem pártoltatik, azt mondja 45, azt országgyűlés' végével *be kell zárni*. Ez eleinten igen meglepett, mert hiszen maga mondja 45, hogy évi pótlásúl nem kell több mint 7,642 ft 36¹/₁₃ kr p. (körül belől a' Schodelné' évi fizetése). 'S ezen kis summát nem lehetne egy kis takarékoszággal kigazdálkodni? Én azt hiszem: igen. És aztán, ott van az opera, ez a' színházak' universalis fenntartója; 's nem lehetne-e minden évnegyedben *nyelv és nemzetiség' előmozdítására*, valami kötéltánczost, vagy szemfényvesztőt szerzeni 's általok kicsinálni a' szükséges pótlékot, úgy is már annyira „*haladt szellemileg*“ a' színház, mint 45 dicsekszik, hogy a' közönségnek, mely ez előtt megnézte a' szindarabokat is, most jobbára csak ilyenek kelljenek. Ezen beszéd a' bezáratásról, magyarán szólva, csak ijesztgetés, 's ennyit tesz: mi vagyunk csak legények talpukon, ha mi nem vagyunk, mindennek vége. Én azt mondom: a' legrosszabb esetben sem kellene bezárni a' házat, hanem színészeknek adni, kik magokra hagyatva, nem fogják a' köpönyeget tovább nyújtani, mint a' meddig ér; és ha nem olly szemfényvesztő ragyogásban is, de valamiképp csak fenn fogják magokat tartani, 's ez a' *valamiképp* is, mert magyarul fog beszélni e' német városban, többet ér, mint a' bezáratás.

Azon munkára nézve, melyről mondja 45, hogy benne *szépen rajzoltatom*, és a' színház' *ki nyitásától elkövetett álnokságaim feljegyeztetnek*; továbbá azon rémitésekre: hogy ha az *igazgató választmány is szól*, még akkor lesz majd a' valami: ezekre elég legyen mondanom, hogy én nevetek minden fenyegetést és megvetem a' fenyegetőket. Ha kinek még annyi alaptalan beszédek után is, melyek a' színházi dolgokban rólam és ellenem elmondva, és a' mennyiben érdemes volt megczáfolva is voltak, van mondani valója, miért nem szól, miért hallgat évekig? Mit ér a' pusztá fenyegetőzés, kivált amúgy köpönyeg alól, bizonyító erő nélkül?

Hogy a' *Szózatban* meg ne mondatott volna micsoda igazgatást gondolok én jónak, ezt elég legyen egyszerűen és kereken tagadnom. Olvasások el figyelmesen a' mi a' 61—66 lapokon áll, 's világos lesz, hogy én e' részben igen határozottan nyilatkozom 's megmondom, micsoda igazgatást vélek jónak. Alapos-e véleményem, vagy nem, más kérdés: de az bizonyos, hogy szólok és pedig elég világosan és határozottan mondom ki mit hiszek jónak. Ha tervem nem tetszik 45nek, készítsen mást, vagy legalább mutassa ki hibáit, meg fogjuk köszönni, de ez kissé nehezebb lesz, mint a' legmesterségesebb rágalom-cikkeket írni. Ha egyébiránt én csak tagadólág szólnék is az igazgatásról, t. i. azt mutogatnám, hogyan nem volna jó azt szerkeszteni, nyereség lehetne benne, mert hibák ismeretére vezetne, a' mi nélkül nincs út a' tökélethez, mert első lépés bölcseségre, a' balgatagságok' kerülése.

*) Pasquillusok ellen panaszkodnak a' pasquillansok!

Nagy rettegek között van álnevű ellenségem, 's azért látszik írottak egész vádaskodása nehogy én legyek az országosan pártolando színház' igazgatója. Kétszer is felfohászodik: isten mentse meg őt ettől! annyira, hogy az ember kísértetbe jó hinni, hogy ezen 45nek valami színházi bűne lehet, mely miatt tőlem feltűtött, nehogy azt világosságra hozzam: azonban, miattam csendesen alhatik bűnével, én nem igen fogom őt háborgatni.

De minthogy ismét szóba hozatott, és most már igen nemtelen magyarázatokkal ez az én igazgatásom, szükség egyszer legalább iránta közönség előtt nyilatkoznom.

Nekem a' művészetek 's azok' philosophiája általában ifjuságom óta kedvencz tanulmányim voltak; közöttük különösen a' színészet is sok érdekel birt rám nézve. Figyelmeztem a' színházakra, színészekre, mennyire Pest, Pozsony és Bécs e' részben gyakorlatilag alkalmat nyújtanak; szerettem e' tárgyakról beszélni, olvasni, gondolkodni. Szem előtt tartám és éber ügyelettel valék a' távolabb külföldre és mellette a' honi fejlődésre. Voltak fogalmaim régóta e' tárgyak' mély, nehéz, szövődékes voltáról. Szerettem hasonlítást tenni a' közt a' mint a' magyar színészet' ügye a' szomszéd németéhez képest áll 's végig gondolám nem egyszer mennyi teendő van még e' részben nálunk, mi gyenge lábón állunk, mennyi van egészen alapjaiból építendő, mennyi gyökerestül irtandó, reformálandó. Át tudám gondolni, egész nagyságokban mind azon akadályokat, nehézségeket, melyek az elébe gördülni fognak egykor, ki e' tekintetekben valamit eszközteni akarand. Úgy valék meggyőződve, hogy a' magyar színészetben üdves reformokat tenni, mind kötelessége, mind alkalma annak leendő, ki egykor a' pesti, akár országúli, akár másként pártolando magyar színház' kormányára fog meghivatni. Tudtam mik a' színészetre nevezve a' budai színháznál történtek. Látám, mint fűszerte ott ki részint a' vállalat' nagysága és szövődékes volta, részint némi bal körülmények, egy olly értelmes és buzgó — 's a' mi fő dolog színháznál — egy olly gyanútalan becsületességű férfiút is mint a' köz tiszteltben álló Fáy András, kinek ügyelése alatt olly szépen indult sarjadásnak honi színészetünk, 's mint vonult ő vissza reményvesztetten, elkedvetlenül igazgatói hivatalától. Ezeket mind tudva, tisztán látva, ismerve a' színházgatói túskepélyt, az annak, ki egész lélekkel meg kíván neki felelni, végig izzasztó és végül csaknem mindig babértalan pályát, ismerve a' feladás' nagyságát és erőt, készülétem' aránylagos csekélységet, senki sem kételkedhetik rajta, ha mondom, soha nem voltak még csak álmaim sem a' felől, hogy én a' pesti magyar újon épült színháznak igazgatóságát keressem. Gyengeségem és eröm, vagy nem nyulni valamihez, vagy ha igen, megfelelni neki egész tehetséggel. Haladt meg lehetős sebességgel 1837ben a' színház' építése 's lassanként eljött az idő, melyben annak megnyitása felől is gondolkodni kellett. Még nem volt senki is, kit az összeállott részvényes társulat igazgatónak kijelölt volna. Egyik egyet, másik mást gondolt. Fáy Andrásnak öltött fel legelőször azon

gondolata, hogy ezen hivatalt nekem kellene elvállalom. Emlekezni fognak, kik akkor jelen voltak, mint vevém én ezen gondolatát a' tisztelt férfiúnak merő tréfa gyanánt, 's midőn bizonyossá tőn, hogy az neki komoly ohajtása, mint valék idegen tőle, mennyire nem lelt semmi hajlandóságot bennem ez ajánlat' elfogadására. Julius hónapban valánk 's még nem volt igazgatója a' nem sokára megnyitandó magyar színháznak. A' választmány ülést tartá, még a' repertoriumot is egy egész hónapra elkészíté már, és igazgatója még sem volt. mert a' kik talán elvállalták volna ezen tisztet, azokban a' választmánynak nem volt bizodalma, kiket a' választmány talán ohajtott, azok semmiképen nem voltak rábeszélhetők. Végre néhány szori hosszabb beszédek és alkuvások után rá hagytam magamat biratni Fáy András által, hogy ha a' választmány megszólítand, nem vonakodom elfogadni az igazgatói hivatalt. És a' választmány július' 26d. tartott gyűlésében — ha jól valék értesítve, csaknem egyenlő akarattal — elhatározá, hogy meghivassam. Illy körülmények közt vállaltam én el a' színházi igazgatást.

Még kell nyíltan vallanom, hogy midőn elvállaltam azt, még kevesebb kedvem volt hozzá, mint midőn legelsőben Fáy által megszólítottam, mert ekkor már igen közel volt a' színház' megnyitásának a' körülmények miatt elhalasztthatatlan ideje, a' nélkül, hogy rá legkevesebb művészi előkészület tétetett volna. De elvállaltam még is, mert senki nem akarván ez öröm-poharat megízlelni, azt hittem, hogy elvállalom a' bizodalomnál fogva némi kötelesség, és hogy vannak terhek köz ügy' érdekében, melyek alól magunkat kivonni nem szabad; elvállaltam tehát nem magamért, hanem az ügyért és elvállaltam Fáy Andrásért, kinek a' színészeti ügyben kellemetlenségeit ismertem, fáradozásait méltányoltam, kit én mind feje, mind szíve miatt régóta tiszteltem és tisztelek, 's ki ennél fogva erővel birt felettem, rá venni olyanra, mihez nem volt kedvem.

A' színház készületlenségben, minden a' legnagyobb zavarban volt, mert minden gond, figyelem csaknem kizárólag az építésre vala fordítva; de a' színháznak mind e' mellett is meg kellett nyitattnia, mert közelgett a' pesti augusztusi vásár, melyet, mint a' tapasztalás mutatta, elmulasztani 10—11 ezer ft bizonyos veszteség lett volna. Milly életem volt nekem igazgatásom' első hónapjaiban, midőn egy rögtönözve megnyitott színházat kelle rendbe szedni, de milly életem volt még később is, azt képzelni sem képesek kik hasonló körülmények közt nem voltak; egyedül azok tehetnének róla némi bizonyosságot, kik magok is sok részben velem együtt fáradoztak: az akkori színészi rendezőség és néhány színész. Alig tölték nyolcz kilencz hetet az igazgatásban, már erősen el voltam tökéltve, hogy hivatalomról lemondjak. Látam tudnillik, hogy kevés jót tehetek, hogy a' dolgok másként folynak, mint én előre képzeltem és czélszerűnek tartám, hogy az igazgatásnak azon módja, mely a' részvényes társaság által kijelöltetett 's melyet a' választmánynak fő eszmében követnie kellett, nem előmozdító, hanem hátráltató befolyású lesz az intézetre. Lemondásomat első hónapokban azért ha-

lasztam, nehogy méltán mondathassék rólam, mint-ha a' munka' rendkívüli terheitől ijedtem volna meg 's akarnék szabadulni. El valék határozva fél évet legalább, — t. i. a' legterheesebb időt — a' legsanyarúbb körülmények' daczára is kihúzni. Ez idő el is tölt 's én épen lemondandó valék: de ekkor jöttek az árvízi iszonyú szerencsétlenségek, melyek zavarba hoztak mindent, zavarba a' színházi dolgokat is. Elhalasztam a' lemondást, nehogy a' zavart rögtön eltávozásom még nevelje, 's lemondék nem előbb mint június' 6. 1838. midőn a' színház-nál minden a' *lehető* legjobb rendben vo't, 's midőn olly valami is történt, mi első lépés volt az általam behozott színházi fenyíték' és rend' felbomlására.

E' rövid, őszinte előadásból, melyet részint hiteles jegyzőkönyvek, részint olly tanúk mint Fáy András és mások bizonyíthatnak, látta az olvasó, hogy én a' színházi igazgatói hivatalra nem vágyódtam, hogy mind végig vonakodám tőle, és csak midőn azt látam, hogy az ügynek rám *némi* szüksége van, vállaltam el, elvállalván pedig éjeim 's nappalaim neki szentelém és korán sem csináltam belőle, mint a' rágalomszáj mondja, *sine curat*, hanem egész lélekkel vittem 's mindent megtevek, mit időm' szűke és nyomasztó körülményeim közt lehetett, 's ha nagy fáradozásaimnak kevés sikere volt, annak nem én valék oka: midőn pedig elhagytam helyemet, azért hagytam el, mert nem láttam semmi üdvös czélt az intézetre magam' feláldozásával.

Most, természetesen, igen könnyű a' rossz akaratúaknak vádaskodni, minden hiányt, fogyatkozást nyakamba hárítani, csevegni: hogy *rosz gazda valék*, hogy *sem theoricé, sem practice nem érttettem a' dologhoz*, hogy *csak az 500 ft díj érdekelt*, hogy a' *színház megnyitásától kezdve álnokságokat követtem el*, stb stb; de hol voltak akkor ezen vádaskodó urak, midőn az intézet olly nagyon szorult segéd kezekre, midőn minden készületlen volt, mindent tenni kelle, midőn éjjeli nappali munkára volt szükség, hogy a' dolgok megindíttassanak? Miért nem léptek elő akkor titkos odúikból az illy 45 nevű madarak, hogy vállaljanak 500 pengő forintért igazgatói hivatalt? En nem irigyletem volna nekik, de nem is igyekeztem volna csak egy szóval, intéssel is előlök elragadni ezen 500 forintos nagy szerencsét! Akkor hallgattott a' kajánság, 's mikor én dolgozám, nyári hőségben, éjfeleken túl, ők kényelmesen nyújtóztak ágyaikon, talán hogy annál több erejük, egészségük legyen később a' rágalomra, vádaskodásra. Akkor igen kellemes volt, hogy találkozott valaki, ki magát teherhordóvá engedte tenni, ki áldozatot hozott, a' legnagyobbat, mely tőle telhetett; mert lemondta, mire teljes életében legnagyobb törekedett, független helyzetéről; feláldozá nyugalmit, szenvedelmét, idejét, miket nem öt száz, hanem öt ezer forinttal sem lehet megfizetni, kivált egy

ollyannál, kinek ezen pénzüszveghez léte kötve nincs.

Ezeket nem dicsekedésül és nem is szemrehányásul hordám fel; az első nem természetem, a' másodikat nemtelennek tartom köz ügynél: de el kelle egyszer legalább mondani körülményesen a' dolgok' valóságát, hogy az ámitók állorezája leszaggattassék és az olvasó lássa hogy a' mit tettem, azért, ha köszönetet nem várok is, legalább elismerést érdemlek, nem korholtatást és rágalmakat.

Álnevű vádlómnak egész czikkelye arra van számítva, hogy valahogyan én ne neveztessem ki ismét az országosan pártolando színházhoz igazgatónak és minthogy ő ettől igen retteg, azért kell nekem bevádoltatnom a' nemzet előtt, mint *rosszul gazdálkodottnak, álnoknak, értetlennek* 's a' mennyi szépségei még ezen fölül amaz orosz-századi gyönyörű czikkelynek vannak. Valóban szép igazság-kiszolgáltatás! Adtam-e valljon arra legkisebb okot is, mintha én a' szinigazgató után vágyódnám? Mivel, hol, és mikor? Azt hiszi-e 45, hogy én, ki 1837. sem valék hajlandó, most tíz hónapi keserű tapasztalással gazdagodva, fogok ezen hivatal után esdeklenni? Soha se rettegjen tőlem, aludjék békén miattam, mert ha maga vágyódik ezen hivatalra, vagy van valakie, kit bele tukmálni szeretne, én legkevesebb fogok útjába állani, 's ne higye, hogy volna valaki a' két magyar hazában, ki kevesebb ohajtson lenni színház-igazgató mint én, 's ki, ha akár mi sors által még egyszer vállaimra kerülne e' teher, őszintében és buzgóbban fohászkoznék fel istenéhez, hogy ha lehet, muljék el róla e' keserű pohár! — Pest, ápril. 8. 1840.

Bajza.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' nyomtató-műhelyében elkészültek: 1. *Tudománytár*, kiadja a' m. tud. társaság, martiusi füzet. Ertekező rész: 1) Philosophiai nyelv, *Guzmics'* kéziratából Briedl F. 2) Meteorologiai töredék, a' Book of sciences-ből Benczúr J. 3) Lebedias, Kállay Ferencz. 4) A' régi görög és romai classicusok' érdekessége, Kis János. 5) Okleveles töredék, Luczenbacher J. Literaturai rész: 1) A' critica' állapotja és akadályai Franciaországban; 2) Criticai szemle a' történet-írás és philosophia' körében; 3) Bibliographia; 4) Francia 's magyar acad. ülései. — 2. *A' k. kath. religio' tudománya*, melyet az academiai ifjuság' számára diák nyelven irt *Szamiszló Ferencz* ..., magyarra ford. a' második javított és bővített kiadás szerint *Szamiszló József*. Első kötet, 1839. 8r. VIII, XII és 255 l., másod. kötet, 1840. XXVI és 455 l. Ára 1 ft 20 kr ep. 'S így megint egy bevett iskolakönyvvel több, és semmi akadály, hogy a' vallastan is ne magyar nyelven adassék elő.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csőtörtőkökn és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Május' 5. 1840.

18. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Ferge István' Meséi és Költeményei (*Kramarcsik*). — Tarczy' Természettana és Népszerü Égrajza. Folytatás (*Warga János*).—Visszaigazítások. Orosz mint theologus (*Sárkony*).

HAZAI LITERATURA.

Költészet.

Erkölc's nemesítő mesék és eredeti költemények. Ferge István által. Pesten, nyomt. Trattner-Károlyi betűivel. 1839. 8r. (10 és) 104 l. Füzve ára 24 ep.

Hogy az oktató költészet, minden nemeivel 's formáival, literaturánk' mezején igen elhanyagoltatik, már a' Figyelmező is panaszosan említé. 'S ezt az elhanyaglást eléggé sajnálni nem lehet, ha meggondoljuk milly hatásos befolyással lehetne annak kiművelése az egész nemzet' kifejtésére. De még sajnosabb az, hogy a' gyermeki es ifjukorra egyáltalában olly kevés figyelemmel vannak iróink, nem csak a' költészetben, de a' szorosabb értelemben vett tudományokban is. 'S e' pontban még rosszabbul állanánk, ha Marczibányi Lajos' jutalma literaturánkat két jeles kézikönyvvel nem ajándékozta meg, melly mesternek és tanítványnak czélirányos segédforrást nyújt, mellyből mindegyike meríthet. — Van ugyan egy kettő, ki e', nem mondom érdemlett jutalmat, de sokszor csak méltánylást is alig nyújtó pályán dicséretes szorgalommal munkás, de mit tehet egy kettő ott, hol a' felébredt nemzet többek' munkáját kívánja. Érzik e' szegénységet a' nevelők 's tanítók, kik idegen források nélkül sehogy sem boldogulhatnak, minek

szomorú következése az, hogy ha német vagy tót ajkuak, 's a' nemzeti nyelvben járatlanok, vagy legalább szellemébe nem avatottak, azzal irtalmatlanul bánnak, 's magyarosított német-séggel vagy szlávsággal gyötrik a' növendéket, ez pedig a' nemzeti nyelv' elhanyaglásával fizeti tudományos ismeretét. Szinte különös, hogy épen ez a' mező, mellynek nemzetiségünkhöz mért kiművelésétől egyedül lehet biztos józan nemzeti haladást várni, olly keveseket látszik érdekelni. Azért, legalább reám nézve, minden az ifjuság' nevelésében talán használható munka' megjelenése örvendetes tünemény, 's megszerzésére szívesen áldozom csekély jövedelem' egy részét. Reményemben sokszor csalatkozám; de mondhatom soha kevesbbé nem elégtett ki bármi tárgyú vagy tartalmu könyv, mint Ferge István' előttem fekvő „Erkölc'snemesítő meséi és eredeti költeményei“.

A' mese egyszerü köntös alatt nagy életgyakorlati igazságokat rejt, 's magát, Florian szerint, bohó külsejével az együgyűnél, bölcs tartalmával a' bölcsnél behizelgi, menedéke a' számüzött igazságnak, 's így az erkölcsiségre nézve csak jó hatásu lehet. Mi jeleset lehet a' nemben adni, eléggé tanusíták a' kedélyes görög meseköltőtől kezdve az álnevű Szilágyi-ig sokan, 's köztök magyarok is. 'S ki ne szeretné magát költő által bevezettetni a' dalok' honába? az érző kebel' harmoniás kiömlése kit ne

érdekelne? van-e ki a' költészet' felséges voltáról meg nem győződött? Alig hiszem, ha csak nem valami száraz tözsérlelkű váz, vagy a' hasznos és kárt hideg pontossággal számítató lélek az, melly az élet' prosaözönén fölülemelkedni nem tud, nem akar. De avatatlan kéz e' szent tárgyakhoz ne nyúljon! 'S bár kemény a' szó, de ki kell mondanom: szerző olly kevés jeleivel lépett fel, nem mondom a' költészeti tehetségnek, de csak a' mindennapi józan tapintatnak is, hogy az olvasó kívánságait, bármily szerények legyenek is azok, ki nem elégheti. — Ha a' múlt században lépett volna fel, talán türehető leendett olly mezőn, mellyen csak kevés virág diszlett, 's ha nem is annyira izlése mint jó akarata miatt; de most illy mesékkel állani elő, miután Fáty és Czuczor olly jelesekkel izlettettek meg velünk; 's illy „költeményekkel“, miután füleink, hála költőinknek! egészen más szellemi és nyelvi hangokhoz szoktanak: hogy lágyan fejezzem ki magamat, megbocsáthatlan szerénységgel szerencsétlen gondolatja volt.

Érzi gyengéjét maga szerző is midőn mondja: „hogy a' nagy nemeslelkű hölgy (kinek munkáját ajánlja) lelkét és nagy nevét képzetiben lehetően felfogván, olly ritka erényekkel amalgamázott tükrözkének találta, mellytől reményli jelen munkájának azon helyezetet költsönözhetni, mellyet voltak szerentségek a' Természet urától nyerni a' tiszta víz partján létező tárgyak, mellyeknek örök képeit lebegi vissza, annak pompás kristályzata“. Milly keresett szavak! milly sa lábon járás! Előszavában is mentegeti magát azzal „hogy a' költészetben gyönyörködő Lélek, egyszerre remekek nem tud teremteni; hogy ő még csak élte tavaszában van; hogy fellengző képző tehetsége kis méhecskéként ezer tárgyakra repked 's bámulásra méltó tárgyakat láttatik ugyan felfogni, de a' még csak ebredő ítélő tehetség nem képes azokat mozdulhatatlan alapra helyeztetni; hogy ő még csak bimbó, mellynek bájoló kellemeit csak a' melegebb levegő tárja ki“. Furcsa őszinteség, melly azt vallja, hogy „illy lélek' szüleménye e' jelen könyvecske, melly két részekből áll, u. m. Mesékből és Költeményekből“. De hasztalan minden mentegetés, ref. csak egyet fogadhatna elégséges mentő oknak: ha szerző munkáját sajtó alá nem bocsátja. Mert ha van hajlandósága a' verselésre, panasolja el hegynek völgy-

nek kőnjait, írjon emlékkönyvekbe verseket, használja „tehetetlen muzáját“ (mint ő maga nevezi) alkalmi versezetekre, de a' magyar olvasó lelke 's erszénye iránt viseltessék egy kis kimélettel. Fognak-e a' szép remények, mellyekkel biztat, valósulni, meghatározni nem merem, mert kételkednem kellene az emberi lélek' haladásáról: de a' jelen munkában, bár mint szeretne is ref., oroszláncörmöt csakugyan nem lát. 'S van egy körülmény, melly igen csüggeszti e' reményt, az t. i., hogy szerző már 1823ban egy kötet nefelejtset írt, 's a' higgadásra így elég ideje volt. Minden további bírálat helyett lássuk szerzőt magát néhány meséiben, a' javából, 's a' rosszából.

Mese 2. A' Mészáros és Kutyája.

Káromolta a' mészáros kutyáját, miért nem kapaszkodik, az üsző füleibe? miért monda az: mivel az is állat, én is a' vagyok: de majd el is felejtettem, hogy kegyed ad nekem kenyeret. —

Jó lett volna az erkölcsi mondást, mellyet e' mesébe rejt a' szerző, világosan kitenni — mert a' mese a' mint most áll, azt is jelentheti, hogy meggyőződésünk ellen is vakon kövessük annak parancsát, kinek lekenyerezetei vagyunk. De másként is jobb volna, ha a' mészáros figyelmezteti a' kutyát arra, hogy ő ad neki kenyeret.

Mese 6. A' Rózsa.

Bosszonkodott a' Rózsa, hogy miért kötötték őtet a' többi alávaló virágokkal egy tsumóba?

Sok kevélyek szerették volna, ha részekre a' Teremtő Légyen-e, különös világot alkotott volna. Elhervad pedig a' rósa is, mint a' legalább való fű. —

'S ez talán legsikerültebb meséje.

Mese 7. A' Kisasszony és Szunyog.

Egy érzelő Kisasszonyka, az est homályában, gitárja hurjain, szerelmit álmadozó el, 's a' szunyog hó szín kezeit, jól meg meg tsipé. Híjába üzé azt a' szép magától „Oh! (így fejtegeté vizit-tye okát) én Nagyságodtól mu'sikálni szeretnék tanulni de szerelmes is vagyok belé, valahányszor megcsipem, vegye forró csók helyett! én másként csókolni nem tudok“.

Így csókolnak sok szerelmes Ifjak. —

A' mese magában is elég bírálat. Szegény ifjak!!

Mese 16. Béka és a' Halász.

B. Ugyan halász bácsi: énekellye el csak kend azt a' szép dalt, mellyet a' minap, olly nagy örömmel hallgattam, kezdje csak el az én kedvemért! H. Oh! fertelmes teremtmény, majd főbe ütke ezzel az evezővel, még te az én dalolásomra ásitózol! B. Mit? hát nem én vagyok e' tónak fő Birtokosa? 's kend csak Árendás! nem tudja a' köztünk való relatiót. Respect!!

'S ez mese. Mint ha minden o.....ság, mellyet béka vagy más állat mond, azonnal mese is volna.

Mese 18. Fa-levél és a' Szél.

Fa-lev. Mit fujdogálsz mindég kellemetlen szellő, soha egy pillanatké sem lehetek nyugalomban gajaimon. *Szél.* Mig ágaidon fogsz függeni, addig sértegetéseimnek, kisebb nagyobb mértékbe ki leszel tétetve; majd ha elsápadva a' földre szállongsz, többé háborgatni nem foglak.

Hasonló sorsunk!

A' jobbaktól való.

Mese 42. Az Élőfa és a' Fejsze.

É.f. Saját derekamból származott azon gaj, mellyet az ahoz értő kifaragván, te véled fejsze! atyafiságra lépett, 's még is oly kegyetlen vágásokat *teszel* derekamon! A' fejsze erre semmit nem ügyelve folytatta munkáját; 's a' szép, a' kedves gyümölcsöket termett fa, melyen (azelőtt mellyet) az himzett madárkák örökös *Concertye* hangzott, *elszánt rohanással* dült alá, 's a' körülte volt növények reményit is, bár kéntelen, öszve — tiporta!

Szegény fa! ártatlan növények!

Hozzá tehetjük: szegény meseíró!

Hogy közlésimet a' legrosszabb mesével ne végezzem, még egyet.

Mese 44. A' Kotsi kerekék egymáshoz.

„Mit nézel engem le? (szólt az első és kisebb kerek a' hátulsóhoz) talám azért hogy kisebb vagyok nálad? hát nem veszed észre, hogy én török néked útát? 's nem jut eszedbe hogy ha én öszve rogyok, te is meg állasz? és csak úgy mehettz tovább, ha út törőd ismét hozzám hasonló leszsz!“

Gondolom eleget, talán sokat is láttunk sz'. meséiből — a' közlött mesékből meg fogjuk ítélni minő helyet lehessen neki a' meseírók' sorában kijelelni.

Szerző „*Költeményeinek*“ egy kicsi kis hiok van, t. i. a' költői gondolat, költői formában. Hol rimekbe vagy hexameterekbe szedé szavait, legalább a' fül sejdít verset; de hol az is mulasztva van, semmi sem gyaníttatja velünk, hogy a' költészet' honában kellene lennünk. Az a' legjózanabb prosa volna, ha a' józan ürest jelentene; de prosa minden esetre, a' legaljasb és legkeresettebb elemekből szőtt harlequinköntös. Lássunk egy példát, mint épen kikaptuk.

„Megunja a' lélek az egyformaságot, és bár legkedvesebb örömbé uszkállyon is, sohajt egy más tárgy után epedve; 's ha nem találja azt fel jelenvaló körébe mind addig repked a' mig el nem jut birtokába“.

„En is a' mult napokban megunva Városomnak lármáit, hol tolongva sétál alá 's fel a' gőg és annya a' kevélység; vállamra felvevém a' puskám 's vadászni mentem! — Elértem már az erdő sar-

káig, mellynek egyik oldalánál, eszembe jutott hogy a' tavakba sok vad kacsák tanyáznak, 's bellyebb a' nád között, ha ladikra ül az ember, ludakra is találhat“.

Ki fog ebben költeményt, vagy csak verset is sejteni? 'S e' példa után engedjen el olvasónk minden bővebb kimutatásokat. Avagy untassuk-e a' legnevetesegebb dagály' példányaival; *csodálkozását* ébreszszük-e fel e' grammatika' 's e' helyesírás (!) virágai által, mellyeknek a' tizenkilenczedik század' negyvenedik évében csakugyan nem terem többé párjok a' magyar literatura' ege alatt — kivéven ha szerzőnek folytatni tetszenék ezen a' maga nemében egyenetlenül futott pályát; egy lexicon xenologicumot szerkeszszünk-e az illyekből: gitárja, vizittye, monsieur, ködfirhang, fröstök, jó volna trupjainknak edjütt marschirozni, kvártély, commoditás, marschba vinni, Champagneres houtelliákat, Asinus, concertye, materia, Tyranná, vékony vapör smizlitskéje stb stb; mellyekkel lapjai telvék, mert ő, mint mondja, szándékosan mellőzi a' literatúrába(n) már honosított de még nemzetünk' nagyobb része előtt ismeretlen szavakat *), hogy azok (a' nemzet' része előtt még ismeretlen szavak-e?) még az együgyűek és gyermekek által is megértetődven, a' moralításra nagyobb befolyások legyenek: feledvén, hogy az írók nevelői a' nemzetnek, hogy haladó nemzetiségünk elleni vétéség, ha magok nem akarnak menekedni az idegen nyelvek', eddig is sajnosan tapasztalt, nyügettől. — De ezekre szükség nincs. Az olvasó a' felhozottakból tudni fogja, melly rangba sorozza ez elmeszüleményeket; szerzőnek pedig a' szászor elmondott mindennemű szabályokat, mellyeknek ismerete nélkül írói tollhoz fogni bűn, felidézni, a' critica' határain innen van. Az az iskola' dolga.

Prof. *Kramarsik.*

Természettan.

- 1) *Természettan az alkalmazott mathessivel egyesülve... Tarczy Lajos által. Két kötet stb.*
- 2) *Népszerű égrajz (Astronomia popularis). Irta Tarczy Lajos stb.*

(Folytatás).

A' második cikkely' függelékében, a' rugalmas testek' összeütközésénél (§. 197.) két

*) Tehát a' „moralitas, monsieur, kvártély, commoditás, vizit, trup, asinus 's t. illyennek megfelelő m. szavaink ismeretlenek nemzetünk' nagyobb része előtt?

rugalmas gömb' összeütközésének esete így van töltve, mint ellenkező irányzatuké, azonban a' képletek különböző irányzatuktól vannak lehúzva. 1) $Mx - M(C - x) = MC'$; $\frac{Mx - MC + Mx = C'}{M}$; $2x - C = C'$ 2) $mx + m(x - c)$

$$= mc'; \frac{mx + mx - mc}{m} = c'; 2x - c = c'. \text{ Ezekből}$$

$$3) \frac{2(MC + mc)^m}{M + m} - C = C'; 2MC + 2mc - MC -$$

$$mC = C'(M + m); \frac{C(M - m) + 2mc}{M + m} = C'. \text{ A' ne-}$$

gyedik képlet is az azon irányzatú rugalmatlan gömbök' esetéből's képletéből van lehúzva. Az ellenkező irányzatuknál $2mc$ éppen ellenkező jelű $\frac{2(MC - mc)}{M + m} - C = C'; 2MC - 2mc -$

$$MC - mC = C'(M + m); \frac{C(M - m) - 2mc}{M + m} = C',$$

így lennének ezek, és ezekből lehúzandó több képletek.

A' harmadik cikkelyben örömmel látja recens. az égi mozgást, mely az elméleti égtant három nagy pontokban adja, úgymint 1. látszó égrajz, 2. való égrajz, 3. természettani égrajz. Szükség itt megjegyezni, hogy szerzőnek *Népszerű égrajz* cím alatt kiadott munkája, ezen fejezet' harmadik cikkelye külön nyomtatva, egyedül előszóval ellátva, melyben az égtan' becse lelkesen rajzoltatik, egyszersmind előadatik miképen ez könnyebb megszerezhetés, és így ezen becses tan' inkább terjedése végett nyomtatott ki a' Természettanból. Ezért véleményünket mi is egyszersmind a' külön kinyomott Népszerű Égrajzra is mondandjuk. §. 208. A' gömb' felületének képlete a $= 2\pi r^2$ hibásan áll, mert tudjuk, hogy a' gömb' felülete = a' legnagyobb körkerület, és állandó szorozmánya, már pedig $2r : p = 1 : \pi$ után, $p = 2r\pi$, $2r\pi \times 2r = 4r^2\pi = a$, ebből állhat elé gömb-tömeg $s = 4\pi r^2 x \frac{r^2}{3} = \frac{4\pi r^3}{3}$.

Az égi helyközre nézve, igen népszerűen van mondva (§. 210.), hogy ha egy közellévő hegyet vagy fát egy emeletes ház' ablakából nézek, azoknak csúcsait az égnek egészen más pontjánál látom, mint ha ugyanazokat az emeletes ház' aljáról nézem, azaz, alulról magasb-
ra viszem a' csúcsát, mint felülről; azonban midőn ezen népszerű beszéd után a' vízszines helyköz $\pi = \frac{z + z' - \varphi - \varphi'}{h \text{ pótkeb} + h \text{ pótkeb}}$ fejtetik, ez

a' Természettan' Égrajzában, hol a' hallgató az oktató' fejtegetését várja, helyén van, a' Népszerű Égrajzra nézve pedig semmit inkább, nem ohajtának, mint hogy ezt a' nép a' hallteremeken kívül is megértene, annyival inkább mert a' képből némelly kihagyott betűk is kipótolandók, 's ez *egyszer* igen sok *többszörért* megjegyzendő, a' mi mathematicus könyvben annál nagyobb figyelmet kíván, mert itt a' képek' betűit, csak ahhoz teljesen értő pótolhatja ki, midőn más könyvekben egyes szavak' nyomási hibáját akármelly értelmes olvasó is eltalálhatja. A' nap' kelésének és nyugvásának pontjai, a' nap' magassága, 's azimuthja tavaszhoz elején igen népszerűen adatik elé (§. 216), igazán népszerű égrajzba való, — azonban ezek a' Természettan' Égrajzában, karélys háromszögvény-mérés által is kimutathatandók. (§. 222.) ohajtottam volna a' bolygók' bizonyos időbeni helyzetök' kimutatását, még pedig a' Természettan' Égrajzában, tudományos mérés, a' Népszerű Égrajzban pedig népszerűen, névszerint: legalább a' hónap' első napján látható-e? hány órakor kel föl, megy le, delel, merre, és mintegy mennyi távolra a' láthatártól? mert különben csak pusztá szemünkre vannak mind ezek bízva; pedig tudjuk, némelly gyenge szemek a' fény által mi könnyen vakíttatnak. (§. 226.) hol az éjszaki és déli fél-gömb' csillagzatai neveztetnek, ohajtotta volna recensens, legalább a' Népszerű Égrajzhoz a' két fél-gömb' rajzát, mert pusztá nevek után a' csillagzatok' megismerésében nehezen haladhatni: a' Természettan' Égrajzában — legalább akkor ha azt hallgatók használják — föltétetik, hogy az oktató azokat megmutogassa 's megismerésükhöz eszközt nyújtand. (§. 231.) a' föld' forgását mutató erősegek valólag tudományosak, azonban kérdem vajjon $n = \frac{\pi \sqrt{I}}{h}$

képlet' nem csak tételét, mert ez nem sok, hanem lehúzását is a' Népszerű Égrajzból népszerűleg megérthetni-e? (§. 233) a' föld' keringésének tudományos és férfias megmutatása kezdetik. E' tárgy körüli tudománytalan beszédektől messze térő ezen megmutatás' elsője, mely a' csillagtévedésen alapúl; második a' bolygók' mozgásán mely a' bolygók rendszerére, ez ismét a' halhatatlan Kepler' három ismert fő törvényére emel, melyek után naprendszerünk mennyiségi határozásai két táblában adatnak.

A' látszó és való égrajzból tudományosan emelkedő természettani égrajzban az égi testek' természettani tulajdonságain kívül helyén szól szerző a' központhozí és központtólí erőkről, miknek egyetemes érintését több természettanokban eddig a' két erő által okozott mozgásnál láttuk, itt pedig alkalmazólag, és építve a' fentebb látott Keppler és Newton' törvényeikre, hol a' központhozí nagy súlyerők' azon lehúzását, miszerint azok a' távolnak másod rangú visszás arányzatát tartják, örömmel olvassuk: $p:p' = r'^2:r^2$, azonban midőn ez a' Keppler törvényére alapul, és mégis ebből $\frac{P}{P'} = \frac{p}{p'} = \frac{1}{R^2} : \frac{1}{r^2} = \frac{R}{T^2} : \frac{r}{t^2}$, $\frac{P}{P'} = \frac{2S}{t^2}$ után, $\frac{r}{R^2 t^2} = \frac{R}{r^2 T^2} = r^3$, $T^2 = R^3$, $t^2 = T^2 : r^2 = R^3 : r^2$, a' Keppler törvényének lehúzása itt nem tudományos kör-e? a' Népszerű Égrajzba pedig semmi esetre sem való, mert én ölelném és esőkolnám azon magyar népet, ki az ilyen tételeket és ezeknek lehúzásokat hova hamarabb megértene. A' központhozí és központtólí erők után tudományosan fejtegettetik az égi testek' bolyongása 's ebből értendő tünetmények. A' súlyerő' és tömeg' arányára épített égi testek' tömegeinek 's ebből lehúzott általános súly' egyenlítőményében $\frac{T \cdot r'^3}{P \cdot r^3}$

$= \frac{D}{D'}$ ki ahhoz ért, mímódon ne gyönyörködnek? a' mi viszont mint ok, az égi testek' bolyongására mint okozatra vezet vissza. Az égi testek' természettani tulajdonságai közt Ceres, Pallast, Junot, Vestát érintetlen találom. Itt lehetett volna érinteni némelly véleményeket, millyen Schroteré, kiét egyébiránt én sem helyeslem, ki azokat önfényű testeknek akarja venni. Azon köd mellybe sokszor burkolva, 's azon tiszta fény, mellyben néha tündökölve föltűnnek, úgy látszik, hogy még erősen hűlő tömegre mutatnak.

A' harmadik fejezet a' szilárd testek hullámzását adja. Minthogy a' szilárd testek' hangzásának elemei ezen fejezetben adatnak; a' hangtudományt rendszer' tekintetéből nem itt kellett volna-e adni? Igaz, hogy a' hangtudományba a' cseppeshígak és légnéműek is mint hullámzó testek, részint hangvezetők, részint hang-okozók gyanánt bejőnek, de azért ezeknek illy célbólí itteni megemlítése mellett, ezeket saját helyökön épen azon nézetből miből adva vannak, ki lehet és kell is fejteni, —

azonban azon rendszert követve mit szerző is követé, nem könnyebben történik-e átlépés a' légnémű testek' hullámzásáról, mint kivéknyulabb erőről, a' szilárd testek' hullámzásánál, a' hőre, mi után annak hullámzó mozgása kétségtelen?

A' második szakasz' első fejezete a' híg' egyensúlyáról szól Hígálltan czím alatt. Itt (§. 260.) Bramah vizsajtóját egész alakban ohajtottam volna adatni: illyen nagy pontosságú e-rőmű terjedelmesebb ismertetést kíván, valamint ezen vizsajtó nyomási mozzanatának meghatározásánál szükségesnek látnám a' hengeroldali függvényt kitenni, így nyomás $n = \frac{p \cdot D^2(\phi) \cdot A}{d^2(\phi 1) \cdot a}$ mert tudjuk, hogy a' cseppeshíg nyo-

mása valamelly felületre, nem a' nyomó erőtől függ; hanem a' nyomó felületnek az oldalhoz aranyzott nagyságától. Egy fontnyi erő egy \square'' ha az edény belső felülete 100 \square'' , egy mázsát nyom. (§. 268.) a' szilárd és cseppes testek viszonyos nehézségöknek meghatározása hosszasan, és némi ismétléssel adatik, valamint fentebb igen hosszasan a' híg egyensúly' fő törvényének megmutatása. Igaz: brevis esselaboro, obscurus fio: de ez megfordítva is igaz, azonban szerzőt itt azon igyekezete menteni látszik, hogy a' könyvet magányos haszonra is adá. — A' második fejezet Hígmoztan czím alatt a' hígmozgás' tudományát adja. Ezen fejezet a' többihez aránylag, bár igen fontos, igen röviden van adva. A' víz' folyamokbani mozgásának semmi, az oldalnyílásoni mozgást kivéve, a' csatornákban mozognak Prony képlete van egyedül érintve $u = 26,79 \sqrt{\frac{DH}{L}}$; a' vízmoz-

gás' mozzanatai a' malmoknál, az alul és fölül csapó malmoknál nincsenek érintve, holott ezek részint mindennapi hasznuk, részint az országgyűlésen is a' napi renden levő dunaszabályozással rokonok. Ki nem emlékezik ezen lapokban is Győry és Vásárhelyi' ezen tárgyú tudós vitáikra? Ki nem sajnálja a' jelen országgyűlésen is a' legjelesebb követnek azon nyilatkozását, hogy a' dunaszabályozásra idegen vízműértő szükséges. Igen is! az ezen tárgyú elveknek a' természettan' alkalmazott részében kell előadatni, különben az illy tárgyú értekezéseket és vitákat ha nézés' tárgya, csak nézi, ha hallás' tárgya, csak hallja az ember, és hozzá nem ért 's e' mellé azt gondolja hogy más sem. — A' harmadik rövid fejezetben, melly a' Híg-

hullámtant adja, többi közt Weber nevezetes nézeteit olvashatni a' highhullámzás' magasságáról, mélységéről és erejéről.

A' harmadik szakasz' első fejezete Légtan cím alatt a' légnemű testek' egyensúlyáról szól. Itt (§. 288.) midőn a' légnek nem nehézsége hanem súlya (mert a' súlyt és nehézséget egymástól meg kell különböztetni) = $\frac{7.60 \cdot 14}{8} = 1900$ font, nem lett volna czélszerűtlen röviden érinteni, hogy 60 font a' viz' súlyát jelenti egy köbláb alatt, a' 14 pedig a' higany' viszonyos súlyát, mert ez főleg a' magányos tanulózt zavarba hozza, minthogy az első sokak által 70 párizsi fontra, az utolsó pedig szerző által is 13,580 tételik. Nagyon jeles itt a' légmérő közép állása's ebből lehúzott eredmények körül Burchart, Buch és főleg Dove' tapasztalata. Dove' légmérő és szélrózsa körüli fáradozásának köszönjük a' légtan ezen nevezetes tételét: Ha keleti szélkor esik, a' légmérő száll, ha pedig nyugoti szélkor esik, a' légmérő emelkedik, melly tétel mind két esetben megfordítva is áll; 's ennek igazságát én illy népszerűleg ohajtottam volna kifejtve látni.

— Tudjuk hogy keletről, főleg északkeletről, legtömöttebb, 's mikor ideje van, leghidegebb lég tódul hozzánk az ázsiai száraztér, és főleg az Ural hegyek miatt. Ezen tömött és hideg lég már viszonyba jöven, a' nálunk akár mi ok miatt kiterjedt gőzös léggel, melly a' légmérő' leszállását eszközli, a' tömött és kiterjedt, hideg és gőzös lég' ellenkező találkozását már szükségesképen, egy vagy más helyt esőt okoznak. Nyugot felől az atlanti tengerről hozzánk gőzös és kiterjedt lég nyomul, midőn már ezen kiterjedt és gőzös lég túl az atlanti tengeren ható erős szél által hozzánk nyomul, hol légmérőnk állása, légünk' tömött és hűves állását mutatja, itt is a' két ellentételek viszonyítása esőt szül. Egyébiránt alig szükség említeni hogy a' légsúly- és szélnél, mint magokban mozgonyi és külerői tüneteknél, az eső eléállására, valamint a' légsúly, és szél' változására több kell mint külerő, erre vegytani erő kívántatik, és épen a' mozgonyi erőknél az ellentételeknek egyensúlya, a' vegytani működésnél pedig az ellentételek megelégedése gondolható levén, az esői eredmények, bár a' körülmények álljanak is, sokszor kimaradhatnak. (§. 289.) a' Mariotte' törvényénél az összetömött lég térfogatának aránya nincs érint-

ve, mi a' nyomó erőkkel visszas arányzatban áll $k:k'=V':V$. A' légrömb, vagy léghajó' fölemelkedésének számolása, valamint a' hegyek' magasságának légmérők általi megtudása is igen népszerűen adatnak; a' lég' ritkulása utáni főlzámlálása pedig légkörünk' magasságának 10—100 mérföldnyi bizonytalan különbségben hagy, melly utolsó úgy mint a' 100 mérföldnyi magassága légünknek, nem annyira a' fénytani mérés mint inkább a' tűzrömbök, és éjszaki fény helyi bizonytalanságán alapul. — A' második fejezetben, melly *Légmoztan* cím alatt a' légnemű testek' mozgásáról szól, igen örömmel látja recensens a' szelek' ismeretes felosztását, előállásukat's bizonyos helyezni uralkodásokat stb, miket rendszeretlenül mások a' meteorológiában szoktak adni. — A' tulajdonképeni légmozgásnak csak ezen egyetlen tételét találok: valamely edényből tóduló lég'

sebessége = $\sqrt{\frac{2hDb}{d}}$, D a' higany tömötséget, d a' légnek a' nyilásnáli tömötségét, b a' légmérő' állását jelentvén. — A' harmadik fejezetben Léghullámtan cím alatt, a' lég' hullámzása igen röviden adatik, holott ennek bővebb fejtegetése a' légmérő változásaira, szelek előállásaira's ezek okainak firkészésére, 's más légi tünetekre nagy fényt derítettett vala.

A' negyedik szakaszban adatik a' Hangtudomány mind kimerítőleg, mind világosan úgy hogy ezen szakasz' tartalmára nincs most mit mondani, mint részemről az általános megelégedést, azon megjegyzéssel mit már fentebb érinték, hogy én ezen szakaszt a' szilárd testek' hullamzásánál adtam volna rendszer' tekintetéből.

A' természettan' első részéhez függelékben a' kor' észtan-eszméinek kifejlése, 's főleg alkalmazása annak a' természettanra, felségesen adatik. De ez bármely helyes és észtani, nem a' természettanba való. Igaz, a' természettan' írójának a' természet-észtan' kifejlésének eszméit birnia kell, de ezt elég birni és vezérfonalul eszmékben tartani, mert a' természettant mint véges, mint egyedis és részletes értelmi tudományt, a' végtelennel és tisztán észivel összevegyíteni nem szabad. Azonban itt, és máshol is sok helyt, a' természettanban elszórt természet-észtani eszmék azon tekintetből kimenteni látszanak szerzőt, mert házánkban tudommal sehol természet-észtan nem

taníttatik, nem csak, hanem még taníttatni sem akar. És nem csodálom, mert arra hogy természet-észtan taníttassék, a' természettant tudni kell; már pedig a' legújabb észtanárnál is a' fény-visszahajtás és megszegés tüneményeit is összezavarva látom. — Hát még a' többit hogyan látnám! Tehát — nectatur conclusio. — Itt végződven az első részt magában foglaló első kötet, következik a' második, melly a' második és harmadik részeket foglalja magában.

Warga János.

(Folytatása következik).

V i s z a g a z í t á s o k.

IX.

Orosz mint theologus.

Mult évi Figyelmező 22. és 41. számaiban, 24 számjegyű társa ez intézetnek a' protestansokat a' kereszténység' palladiumát ostromolni merészkedő Straussal egy osztályba sorozta. Két tisztelt férfi (l. Figy. 51. és 52. sz.) okokkal 's illedelemmel felelt a' helytelenül, de mégis a' türelem hangján vádoló állításaira; mennyire nyertek, ítélje meg a' közönség: azonban, — mint az egyik (Fűsüs) „szózat” végén kijelentett ohajtásából, és a' másik (Lugossy) „ellenjegyzeteinek” elején lovagi szellemben kifejezett vitázásról lemondásából világos — mindketten véget akartak vetni a' válást illető vitáknak, helyesen bizván ügyöket a' józan felvilágosodás' lelkére, melly hála a' kereszténység' istenének! egész nemzetünk' jobb részét felekezeti-különbség nélkül meghatván, már is ölelő karokat tárat a' testvér polgárokkal egymás eleibe. A' „Szemle” talán örülven a' nevezett két férfiú kinyilatkoztatott ohajtásainak 's vitázásról lemondásának, és talán éppen ezek' következtében felelettől vagy megrovástól nem is tartván, felvette theologusi tollát, hogy józan logica 's a' Bajza úr által számára olly méltán ajánlott szemüvegek' használása nélkül, bíráló szemlét tartson olly tudománybeli czikkek fölött, mellyet talán az iskolában csak synoptice 's mellőzhetlen kénytelenségből hallgatott? Nem, tisztelt úr! állításait hallgatásunkkal igazaknak el nem ösmerjük, 's hogy nem is ösmerhetjük el, ezt, kiváltképp önnel van ugyan szándékom tudatni, mert hiszem, hogy a' józanabb közönség, melly az ügyet 's criticusát ismeri, meg lesz győződve további felvilágosítás nélkül is el nem ismerésük felől: minthogy azonban lehetnek ollyak is, kik még nem ismervén jól a' halálmadár-kiáltást, nem tudják ha ezen, hajózásuk közben csónakjokhoz elhatott hangot, valamelly szegény beteg hattyu' saját halálát jövendő dalából kapta-e a' szél fülökbe, vagy pedig a' szélvészmadár vihart jelente kiáltá el fölöttök; hogy az illyek is meg ne rettenjenek, 's az elsőbbet ez utóbbi helyett félre ne ismerjék; végre, hogy a' hibázott publicista egy kevéssé okáljon is, kívánom

e' tárgyat köz helyre vinni, 's az Orosz úr' theologusi nézeteit a' közönség előtt megemlíteni.

Igy szól ő Hírnöke' f. e. 3. számának Szemléjében: „F. A. szathmári ref. pap, 24nek azon állítását: „a' protestantismus' elve szerint a' szentírásnak nem csak egyes helyei, hanem annak egész szelleme is kinek kinek önbíráskodása alá bocsáttatik” olly rosz néven veszi, hogy, úgy mond „ezen elvnek megengedésétől sokakra nézve csak egy lépés lehet a' protestansok' nemtörhetéseig”. Távol vagyok a' protestansok' elveinek e' helyütti vizsgálásától: de F. úr' későbbi állításait teljes összhangzába hozni éppen nem tudom. Ő ugyan is a' „való elvet, melly a' szentírásra tekintve, minden igaz protestansnak sajátja, nemleges és igenleges kettős alakjában” adja elő. „Nemleges elv: személyes auctoritásnak a' szentírás' értésében nem hódolni; melly elv más szókkal ide megyen ki: nem compromittálni a' szentírás' megértésére nézve egy valakiben, legyen az bár akármilly nevű 's rangú ember”. Már ezen elvet az előbbi kárhozzatottal összehasonlítva, nem akarom ugyan állítani, hogy a' kettő teljesen hasonlótalmú, de bizonyára nem is különböznek annyira egymástól, hogy ez utóbbi az igaz legyen, míg az első „csak egy lépés volna a' protestansok' nemtörhetéseig”. — Hiszen a' protestantismus' fő elve az önmegbírálás, és a' szentírás' értésében az úgy nevezett *spiritus privatus*, és így olly szörnyen nem vétkezhetik az, ki személyes auctoritásnak nem hódolva, a' szentírást önbíráskodása szerint magyarázza”. — Furesz! ő távol akar lenni a' protestansok' elveinek szemléjébeni vizsgálásától, és mégis F. A. későbbi állításait — mellyek pedig éppen ezen elvekből folynak — nem tudja teljes összhangzába hozni. Hát, ha az elv' eredményét vizsgálja 's rostálgatja, vajjon nem vizsgálja 's rostálgatja ezzel magát az elvet is? Logica! Vagy talán nem hiszen Orosz úr F. A.-nak, 's az ő elvét a' protestans elvektől különböztetni akarja? Uram, ez rágalom, 's vigyázzon ön: mert az illy perek olly táblára tartoznak, hol hamis allegatiókra az ítélet' mérlege soha felre nem billen. A' kárhozzatott elvet a' protestans elvvel nem akarja teljesen hasonlótalmúnak állítani, és így csakugyan sejdít köztök valami különbséget: igen, Orosz úr esti szürkületben szeret járni, és ott, igaz, hogy csak sejtteni lehet a' tárgyakat; csak az aztán kár, hogy másokat is kedvelt homályába magához akar rántani. Nem, kedves úr! ki igaz ügyben forog nem jár sötétben, — és ha bár a' protestans az ön „*spiritus privatus*át” nem ismeri is, tiszta napfénynél világosan látja mennyire különbözik a' Strauss' elve eg'háza elvétől; és, hogy igen nagyon különbözik, ha Orosz úr a' Figyelmező említett számaiban e' tárgyat illetőleg kijött értekezéseket figyelemmel végig olvasta volna, most tudná: mert azokból eléggé világos, hogy a' Strauss' elvének következtése a' keresztény hit' positivumainak mythussá változása, meghiusodása, a' protestantismus' elvének pedig a' keresztény vallásnak eredeti egyszerű tisztaságában szilárd megmaradása; de úgy látszik, hogy Orosz úr valósággal, mint tudva van, nem csak az olvasók' figyelmetlenségére számol, hanem ma-

ga is csak felületesen tekint a' tárgyakba, 's criticája tüstént kész, pedig: „Decipit frons prima!“ Folytatja tovább a' „Szemle“ írója; „De néz-
zük igenleges elvét a' protestantismusnak a' szentírássra nézve, melyet F. úr ebben helyhez-
tet: „a' szentírás' helyes értelmét magából a' szentírásból keresni ki, az illető felvilágosító tudományok' eszközzésével, mineműek a' keleti nyelvek' alapos tudománya, régi történet- 's föld-
írási és régiségstudomány, szent írók' hiteles élet-
írásai, topographia stb; az ezeken épült egész-
séges critica, szóval a' teljes készületű józan exegesis; 's mind ezen tudományos készületek-
kel a' szentírás' isteni tekintete, minden embe-
riek feletti méltósága iránt szent tisztelettel
megtelet kegyes érzetek között közelíteni a' ma-
gyarázandó szent könyvhöz“. — Már első tekün-
tetre szembeszökő, milly bizonytalan, ingadozó
mind ezen feltétel a' szentírás' helyes magyará-
zatához. Hol létezik azon bizonyos vonal, mely
itt a' tudást a' nem tudástól választja el; mely-
lyek a' sz. írók' hiteles, és melyek a' nem hite-
les életleírásai, melyek az ezeken épült józan
exegesis' határvonalai; 's végre ki bírálhatja a'
protestansok közt „azon kegyes érzeteket“, mely-
lyekkel hittársok a' magyarázandó sz. könyvhöz
közelít? 'S mind ezeket előre bocsátva, milly
joggal állíthatja F. úr, hogy „Strauss és az e-
gész ifju n. ország' vallása épen nem protestans
vallás?“ — Ki fogja megbírálni, vajjon az illy
szigoruan kárhoztatottak nem bírják-e a' szent-
írás' helyes magyarázatához szükséges felvilá-
gosító tudományokat nagyobb mértékben mint
maga F. úr? Ki tagadandja meg tőlök a' meg-
kivántató sz. tiszteletet, a' kegyes ér-
teket? Protestans valóban nem, hacsak a' re-
formatió' eredetét gunyolni nem akarja. 'S így
akárhányfelé ágazandik el még a' prot. vallás,
azt annak több követői joggal nem kárhoztathat-
ják, mert auctoritás és dogma nélkül vajmi ne-
héz hierarchiai (így:y) befolyást gyakorolni?“
— Itt már még világosabban czáfolja magát cri-
ticusunk; mert már itt, feltett mentsége' ellenére,
határozott szavakkal nem csak a' következményt,
hanem magát a' protestans egyház' igenleges elvét
vizsgálja, sőt kárhoztatja. De hisz' bocsánat neki,
mert nem tudja mit cselekszik! Valóban szánandó
dolog, hogy ő a' tudás és nem tudás közti vonalt
sem képes meghúzni, és mégis a' szentírás' helyes
magyarázatának említett feltételeit ingadozóknak
meri állítani; pedig a' tudás és nem tudás közti ha-
tárvonalt itt, mint egyebütt is épen úgy meg lehet
ismerni, mint a' tudós és nem tudós közöttit. Például:
megáll szemlélő úr egy tudós mellett, 's a'
vonal kész. Igaz ugyan, hogy az avatatlan a' kö-
szörült üveg 's gyémánt közt nem tudja a' nagy
különbséget, de a' mineralog egyszerre látja, hogy
az egyik csak üveg, a' másik drágakő. — Kér-

di ő, melyek a' szentírók' hiteles és melyek nem
hiteles életleírásai; ha akarja tudni megmondom:
hitelesek azok, melyek a' szentírásban találtnak,
's nem hitelesek, melyeket a' sötét középszázadok'
legendái adnak. 'S melyek a' józan exegesis' ha-
tárvonalai? azok, melyeket a' feltett protestans
elvből, jő 's nem ó-rozs (értem a' régi dialecticát)
logica mellett, minden ép eszű ember helyesen meg-
ismerhet. Továbbá, ki lehet a' kegyes érzeteknek
protestansok közt méltó bírálója? maga azon egy-
ház, mely bizonyosan nem fogja gunyolni saját e-
redetét, ha sorsosai' kegyes érzete felett ítél is:
mert annak szent célzatai erkölcsiek, a' szent
könyveket tiszteletben hagyók; és ki ezen szent
célzatok ellen fog cselekedni, bizonyosan nem ke-
gyes érzetekkel közelít azokhoz. — Kétkedik még
Orosz úr a' felett is: vajjon Strauss vagy F. A.
bir-e nagyobb mértékben theologusi ismeretekkel?
Ezen úr talán cryptostraussianus, hogy így pártol-
ja azon nagy tudományu férfiút, ki pedig illyesmi-
re épen nem szorult; szeretném, ha kiokoskod-
hatná, mint jött be e' kétség „Szemléjébe“: hisz'
Fűsűs úr Strausst tudatlansággal nem vádolá. Óva-
kodjék ön az illyektől, úgy is theologiai karától
F. A. tanári koszorút soha nem vár; hogy ő a'
szükséges theologiai ismeretekkel bir, itélt felette
felsősége, mely egyházi tanítóságra hatalmazá, 's
bizonyítja hallgatóinak 's ismerőinek tisztessége;
Strausst pedig magok közelebbi ismerői, az egész
Németország 's minden munkái mély tudományu
férfiúnak vallják: nines azért szükség a' kettő' egy-
behasonlítására. — Auctoritást és dogmát is em-
leget szemlélő úr, és azt mondja hogy ezek nél-
kül nehéz hierarchiai befolyást gyakorolni. Így
cselekszik a' sciolus, ki tárgyakról beszél, mely-
lyek ismereti körén kívül esnek. Van a' protestan-
tismus előtt auctoritas, és ez a' szent írásé; sőt
helyet adnak ők még e' mellett a' tudomány-aucto-
ritásnak is (Wissenschafts-Auctorität), mely ál-
tal azokat kívánják vezéreltetni, kik a' sz. köny-
vek' magyarázatára megkivántató említett tulajdo-
nokkal nem birnak. Illyek például a' protestansok-
nak írott hitvallásaik, melyek szoros kötelező e-
rővel birnak mind addig, míg a' korral együtt ha-
ladó tudományosság' és az azzal együtt pályázó
szentírás' magyarázatának megfelelnek. De dog-
mái is vannak a' protestans egyháznak; és ha még
ezekről nem hallott Orosz úr, keressen meg vala-
mely protestans fő iskolát, 's fogja azokat halla-
ni. Ne higye el soha, hogy csak annyi volna, meny-
nyiről hallott vagy olvasott, hanem olvasson még
két annyit mennyit tud, 's akkor fogja látni: mind
össze mi keveset tud.

Sárkony.

— Az Athenaeum hivatalában találtnak: *Vö-
rösmarty Mihál' újabb munkái*. Első kötet, ve-
linen, füzve 1 ft 20 kr ep.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, min-
den kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep
Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forint. Kiadó hivatal Pesten, Ferencziek' piacán,

437. sz. földszint.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

Cötvös.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Május' 12. 1840.

19. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Budapesti Szemle, I. Folytatás. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Vajna Útmutatójáról az olvasni tanításban. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Vegyes.

Budapesti Szemle. 1840. Első kötet. Jelszó: Legitimae inquisitionis vera norma est, ut nihil veniat in practicam, cuius non fit etiam doctrina aliqua et theoria. Bacon, de Augm. Scient. stb.

(Folytatás).

Azon költői lélekkel, melly a' dal' határait szűkellvén, nem rég a' Carthausi' mély medrében áradt el; azon szónokkal, ki mester' emlékezetét ünneplvén, minden szívet megrendite, 's könyeket facsart minden szemből: a' Szemle' lapjain egy nevezetes köztársasági kérdés' vitató szőnyegén találkozunk. B. Eötvös József' értekezése' tárgya és czíme: Szegénység Irlandban.

Bevezető szózatában szerző egy pillanatot vet ez ország' inségére, hasonlítva Anglia' virágzásához; hővebben festi ez állapotot az első szakaszban (94—118. l.). Itt mindenek előtt a' földbirtok' viszonyait adja elő, mellyekben helyesen keresi a' nemzeti gazdagság' legszelebb alapját. „Emelkedjék — u. mond — egy nemzet bár mi magosra gyárai által, központossítsa a' világ' kereskedését 's tőkéit: a' nép szegény maradhat azért; mint napszámos dolgozhatik gyáraiban, mint munkás hordhatja a'

partra a' kereskedés' kincseit, mint matróz fadaradhat hajóin, de insége meg nem szűnt. A' gazdag, kinek tőkéi e' csodákat alkoták, neki részt nem ad nyereségeiben, 's míg egy előre nem látott környülállás, melly e' kincsaknákat egyszerre elrontá, a' munkást azon csekély élelemtől, mellynél egyéb neki úgy sem adatott, megfoszthatja, minden gyarapodás csak a' gazdagnak, 's nem neki ad hasznokat, ki, bár mennyire nevededik azon industrialis ág, mellyben dolgozik, néha számát (napszámát?) látja nevededni, többnyire munkáját, de csak ritkán a' bért, mellytől egész létele függ. A' földmívelés' természete más: bármennyire tőkélyesüljenek technicus készüléteink, a' földmívelésnél a' legnagyobb capitalis mindig a' munka fog maradni, 's azért olyan valami, mi a' népé, 's mit a' gazdag használhat, de soha magáévá nem tehet; 's valahol e' birtok' művelését virágozásban látjuk, ott boldog 's gyarapodó népességet fogunk találni mindig. Hol a' földbirtok kevesek által monopolisáltatik, hol a' munkát kereső nép' általellenében csak egyes nagy birtokosok állanak, hol maga a' nép a' birtokból, vagy legalább annak használásából kizáratik, ott csak koldusokat, csak egy szegénységet pórt kereshetünk“. Irland földmívelő ország kevés gyárral, 's így a' tömött né-

pesség nagy részt mezei munkára utasítva; de e' mellett a' földbirtok, mely felette kevés birtokos közt oszlik fel, kelletnél kisebb, nagy részint hűsz acrenél csekélyebb részletekben béreltetik, úgy hogy a' kishaszonbérlok 20—5, a' zsellérek 5—2, a' napszámosok néha fél acrenél nem többet tartanak, 's ezen, az éhség ellen is alig biztosító földtalpalatért aránytalan bért fizetnek uroknak; sőt így is mind untalan kitétetvük azon veszedelemnek, hogy a' szükségből többet ígérő által e' drága birtokból is kiszoríttassanak, mert a' concurrentia olly tetemes, hogy egyegy darab föld után 50—100 bérlok is várakozik. Hogy illy árverési rendszer mellett a' bérloknek alig marad éhsége' csillapítására elege, természetes; 's mert sokan a' lehetségesnél is többet ígérnek, nem fizethetvén, végre elhajtának, 's a' földönfutó koldusok' számát nevelik. 'S képzelhetjük ez inséget, ha olvassuk, hogy *egyetlen étke* a' bérloknek a' burgonya' egy bizonyos alávaló neme („lumper“) mely Angliában csak marhának szolgál eleségül; 's mert ez tizenkét hónapig el nem tartható, az ő termés megromlása 's az új' beszédése közti idő alatt, mely többnyire két hónapra terjed, rendesen éhséget kénytelen szenvedni; lakása földből vert kunyhó, üvegtelen ablakkal, kémény nélkül, rossz szalmafedéllel, majd nem bútor nélkül, 's egy szerszmind sertése' 's kevés aprómarhájának óla; ruhája rongy, úgy hogy sok helyt a' pap vásárnap kétszer miséz, hogy a' család' egy része visszatérvén, a' másoknak adhassa ruháit. Nem folytatjuk a' szomorú vázlatot, hanem olvasóinkat szerző' képéhez utasítjuk, mely az országos biztosság' vonataiból szerkesztetett, 's ki Szemere Bertalan' mesterfestését (Ath. 1839. II. 641. sz.) hihetetlennek tartotta, lássa itt hűségre' hivatalos bebizonyítását. Hogy aztán illy állapot nem kevés büntett' szülője, csoda-e? sőt csoda az, hogy azok többnyire csak élelemszerzés vagy olly demonstratio végett követtetnek el, mellyel a' bérlok magát a' kivétéstől biztosítani igyekszik. De számosak azon boszulások, mellyekkel e' végre fenálló titkos. társaságok sujtják azt, ki haszonbérlokjét elűzte, ki ok és eszköz volt e' kiszorításban; 's a' legaggrasztóbb az, hogy e' büntetések' szerzői többnyire fölfedezetlen maradnak, vagy nem találtaik tanu, ki ellenök bizonyítana, 's a' nép azokat helyben hagyja.

Átmenve értekező e' szomorú állapot' okai'

fejtegetéséhez, nyomosan megezáfolja azokat, kik a' cath. vallásnak mint szerintök minden nagyobb mivelődéssel ellenkezőnek, az angol-egyházadónak, a' felette nagy népességnek, a' nagy birtokosok' országon kívül lakásának, végre szegénnytörvény' nem létének tulajdonítják ez inséget. Egyet értünk szerzővel mindenekben, kivéven az absentismust, mellynek úgy látszik, kelletnél kisebb fontosságot tulajdonít *). A' nagy birtokosok' országban lakásának, úgy hisszük, értekező által is méltatott erkölcsi hatásán kívül, anyagi tekintetben is nagy következesei vannak a' nép' jólétére; mert habár azon fényűzési cikkelyekért, melyeket földmivelő tartományban a' külföld gyárai szoktak a' nagyok és gazdagok' kényeinek szolgáltatni, a' pénz különben is kimenne az országból: talán nem sokkal kisebb költségbe kerül a' szorosban úgy nevezett háztartás, pedig hány ember lel egy nagy 's előkelő birtokos' udvarában mint tiszt, cseléd, mesterember 's szolga foglalkodást és díjt, mely a' hazában költetik el; 's ha nem egy, hanem számos illy urasági udvart gondolunk elhíntve a' hazában: mennyi pénz jő ez által épen az alsóbb osztályok közt forgásba, nem feledvén hogy ott, hol alkalom 's ösztön adatik némmel, bajosban vagy költségesben behozható, nagyobb testü cikkelyek' készíthetésére, lassanként a' mesterségek is emelkednek, 's a' haza sok műtárgyra nézve lassanként függetlenné válik a' külföldtől, mi által a' jólétnek anyagi 's erkölcsiképen — mert a' munka nagy orvosa az erkölcsöknek — mindig új 's több forrásai fakadoznak. Ámbár tehát az irlandi inség' nem egyetlen kútfejének tartjuk a' nagy birtokosok' távol lakását, de azt csakugyan hisszük, hogy a' pénznek a' polgártest' számos apró ereiből folytonos kiszivárgása, a' nélkül hogy az aránylag ismét visszafolyna; 's annak századok ótai folytonos *in massa* kivitele, szükségkép elgyengítette az irlandi néptestet: valamint az emberi organismus' ereje is a'

*) O'Connell minapi egyik beszédében a' birtokosok' hazán kívüli lakása által kiözlött summakat az unio előtt 4—5 millio fontra, azota mintegy 8—10 millióra (80—100 millió pengő forintra) teszi évenként; megjegyezvén egy szerszmind hogy, midőn az előtt csak 10 ezer font évi jövedelmü birtokosok engedtek azon hajlamuknak, irlandi jövedelmeiket az országon kívül elkölteni; most még 4—500 fontnyi kis jövedelműekre is rá ragadt e' korszak.

folytonos érvágás által, mellynek aránylagos táplálást nem felel meg, végre szükségleg és végképen kimerül. A' Schweizről felhozott példa, miszerint ott nem volt soha gazdag aristocratia, 's az ország mégis virágzik, véleményünk mellett szól: t. i. virágzik azért, mert nem volt gazdag aristocratia, melly a' pénzt kivigyé; de nem czáfolja Francziaország' esete sem „hol a' nagy birtokosok' elszegényülésével kezdődik a' gazdagság' kifejlődése“: mert nem csak az gyengíti a' köz jólétét, ha a' nervus rerum kivitetik az országból, ha a' társaság' vére kieresztetik a' testből, hanem az is, ha ez nem lehetőleg egyformán oszlik el, ha egyeseknél aránytalan tömegekben gyűl meg, mi csak másoktól elvonás' következése lehet, mint maga értekezünk is mondja alább a' 154. l.: „egyes colossalis vagyonok inkább annak jelei, hogy egy, sokaknak vagyonát magáévá tevő“ — 's im e' zavart aránynak némi kiegyenlése oka annak is, mi Francziaországról idéztetik.

De az irlandi nép' szegénysége' egyik okául annak „természetes henyesége 's alávalósága“ is fel szokott az angolok által hozatni. Szintolly szépen, mint valón jegyzi meg erre lelkes értekezünk: „Vajjon azon egyes 's bizonyára irtózatoss criminalis esetekről (mellyeket felebb mi is említünk) lehet-e a' nép' vég romlottságát következtetni igazságtalanság nélkül? Én úgy tartom: nem. A' vétkeknek iszonyatosságai inkább a' nép' miveltségének (értsd: miveltségi mibenlétének) mint romlottságának szolgálhatnak mérlegeül. Atya- 's gyermekgyilkolás magában véve olly tettek, mellyeknél iszonyatosabbakat nem ösmerek, 's mégis vajjon ki mondá még, hogy azon vad népességek (népségek), mellyeknél az első, vagy a' spartaiak, kiknél a' másik szokás létezett, az erkölcselenség' legnagyobb fokára értek? Vagy hogy a' francia zsebelő, ki gonosztetteit industriaként üzi, 's ki a' büntető törvényeknek minden kedvezéseit ismerve, rendszabályaihoz méri cselekvését, belsőkép nem alábbvaló a' gyilkoló fanaticusnál? Az irlandi nép minden bűnei mellett inkább szánakozást, mint megvetést érdemel, 's bizonyára legkevésbé azon gyűlöletet mellyel angoloktól közönségesen említettetik. Három van, miből az erkölcsiség' fokát, mellyen népek állnak, leginkább megítélhetni: *családi élete, nemzetiségének feltartása, 's a' vallásosság.* Azon nem-

zetnél, hol az egyes, házi körében családi kötelességeit ön feláldozásával híven teljesíti, hol nemzetiségének feltartásaért áldozni tud, hol vallásának szent parancsait, minden csáb 's üldözés' ellenére híven megtartotta, vég romlottságról szólni nem lehet; 's nem az irlandi szegénynél, ki véres veritékével szerzett darab kenyerét híven megosztja övéivel, 's hol a' gyermeki ájtatosság annyira közönséges, hogy kora házasságoknak egyik fő okául szolgál, mert mindenki tudja, hogy csak gyermekek kellenek, hogy agg napjaiban sorsáról gondoskodva legyen; nem az irlandinál, ki hat századon túl küszködve fentartá nemzetiségét, kit három századnyi hallatlan üldözés vallása' mártyrjává tehetett, de ki, bár oltáraitól verpadra hurezoltatott, eldődeinek szent hitét el nem hagyá. Ki a' zsarnokságnak ellent áll, annak keblében megmaradt az erény' csirája mindig, 's ha az elnyomó egy népet a' szabadságra alkalmatlannak hirdet, majdnem mindig bizonyosak lehetünk, hogy azért tevő, mert a' nép ellentállása által megmutatá, hogy megérdemli“.

Mi oka hát Irland' szerencsétlen állapotjának? kérdi értekező a' II. d. szakaszban. A' feleletet a' történetben keresvén, rövid, de erővel teljes vázlatát adja azon százados szenvedéseknek, történeti fejlődőkben, mellyek e' népet sanyargatták: e' majd erőszakkal, majd a' törvény' útján gyakorlott nyomásnak, kinok által felzaklatott néptámadásoknak, 's rajta állott boszúknak, a' vallási üldözéseknek 's lassanként legszentebb emberi 's polgári jogai-
ból kivettetésnek. — Igen is, ezek által meg van fejtve, miért e' nép egyike a' legszegényebbeknek az isten' ege alatt. A' III. d. szakasz az újabb mozgalmakat adja elő, mellyeknek képe, hárnem olly véres, de szomorú szinte, 's kivált azért, mert engedmények' hosszú sora 's egy szelidebb kormány' engesztelő iparkodásai sem voltak képesek mind eddig a' sokszázados betegséget meggyógyítani. Ez állapot' orvosserét némelylek egy az angolhoz hasonló szegény-ellátásban, mások a' népesség' kivándorlás általi fogyasztásában, ismét mások a' munka 's élelem módok' gyarak általi szaporításában látják: értekező az elsőnek céliránytalanságát, a' másodiknak általános —, a' harmadiknak legalább a' mostani ingatag állapotok közti eszközhetlenségét mutatja meg, 's maga az *igazság és biztosság' helyre-*

állításától várja ez ország' boldogulását: véleményünk szerint is helyesen. De az igazság mehet-e tovább annál, hogy Irlandot tökéletesen egy lábra állítsa Angliával? 's ha ezt tenni fogta, meg lesz-e orvosolva azon organicus betegsége az országnak, melly a' földbirtok' fonák felosztásában gyökerezik? nem lesz-e a' szegény bérlő azontúl is a' már érintett *leszállító árverésnek*, minden bal következményeivel együtt, folyvást kiteve, 's az egyes birtokosok, kik Angliában költik el irlandi jószágaik' haszonbérét, le fognak-e önkényt mondani a' többet ígérő' pénzéről? vagy közējök menedek-e irlandi bérlőik-, zsellérek és napszámosaiknak, hogy jelenlétök a' tisztek és nagybérlők' zsarnokságát korlátozza, hogy gondosabb, részletesebb ügyelet 's eleinte áldozatok által is a' gazdaságot virágoztassák? köztük fognak-e udvart tartani, 's honosaikkal szerencsējük' adományait megosztani? Bármí szép bizodalommal viseltessünk is a' haladó emberség iránt, ezt reményleni nem merjük. Új osztály alá pedig a' törvény az ország' felszínét nem vetheti. Ezt nem szabad: a' törvénynek, bár igazságtalan eredetű, de maga által egykor elismert 's az idők által megszentezett birtokhoz nyúlnia, rablás volna.—Tehát nem is lehet a' szerencsétlen ország' fölemelkedése, 's insége egészen soha végét ne érje? Úgy hiszszük, van egy törvényes mód, mellyel a' jelenben némi biztosságot, a' jövőben a' birtokviszonyok' kiegyenlítését eszközölhetni. A' statusnak nem szabad egytől elvenni, hogy a' másiknak adjon; de kötelessége gondoskodnia, hogy addig míg az egyik rész birtokában megvédedik, a' másik fáradtsága igazságos bérét vegye, mert az ember nem azért állt társaságba, hogy midőn az egyik mindent bír, a' másik munka után se élhessen meg, hanem hogy egyik a' másiknak segédelmére legyen. Vajjon nem lehetne-e hát törvény által a' földeket termői kapacitások szerint osztályozni — körül belül mint azt hazánkban az urbéri törvény tevő — 's az értők vehető haszonbér' *maximumát* meghatározni úgy, mint meg van mindenütt a' folyópénzi tőkeért vehető kamat' maximuma határozva? Minden áthágást nem lehetne ugyan megelőzni, mint nem lehet az uzsorát is egészen kiirtani; de nagyban vajjon nem mozdítaná-e elő ezen intézkedés a' földmivelő osztály' javát, 's az annyira ohajtott biztosságot? — A' másik cél a' majoratusnak — melly e' hazára nézve az, mi,

bár más tekintetben nálunk az ősiség — korlátlan eltörlesztése által lehetne elérhető. Általa lassanként több és több birtokos közt oszlanék fel a' föld; 's ekkor érdekében volna mindeniknek a' terjedelmileg csekélyebb birtoknak jobb mivélés, gondosabb kormányzás által emelni becsét, vagy azt eladni; 's idővel sokan, kik most nagy jövedelmeiket Angliában költik el, kénytelenek lennének, összéb húzva vitorláikat, irlandi birtokukra vonulni, minek erkölcsi nagy befolyását értekező is elismeri: az anyagiról felebb volt szó. — De mind ez vajjon meg fog-e történni míg a' parlamentben angol főegyháziak, angol toryk, angol irlandi birtokosok ülnek? Nem *repeal*-e a' vég, a' legbiztosabb menedék? Mert csak akkor nincs többség az irlandi érdek ellen, csak akkor lesz *Irland* képviselve.

Egy rövid megjegyzést még azokra, miket a' lelkes szerző a' gyáriparról, nagy részt helyesen, ad elő. Mindenek előtt Irlandra nézve áll, hogy a' forradalmi elem az industriának megülő betűje lévén, míg biztosság nem áll elő, nem kívánhatni a' tőkebirtokostól, hogy pénzét ipari vállalatokba verje. De folytassa a' whig kormány nemes gondoskodását, sikerüljön neki, legyőzve a' főegyházi toryk' zsarnok politicáját, megadni, miért O'Connell reggeltől estig kiáltoz: *igazságot Irlandnak!* lássa a' nép, hogy nem jószágra többé egy hatalmas országnak, bizzék jövődjében: és csakugyan a' gyáripár lesz nem ugyan boldogítója, de mégis egyik szükségből segítője az igen elszaporodott irlandi népnek. Földmivelő ország, ipari ország: bevett elnevezések; helyesek, ha egy vagy más tartomány' foglalkodási fő forrását jegyzik; de ha azokra népgazdasági maximákat, kizáró rendszereket akarunk alapítani, annál hibásabbak; mert e' két neme a' productionnak természetes legnagyobb segéde egymásnak, úgy hogy gyáripár elégtelen földmivélés mellett, 's viszont földmivélés arányos gyáripár nélkül a' nép' tömegére áldást nem hozhat. Bizonyítja ezt Irland, amaszt Anglia; innen ott a' nagy keresethiány, itt a' gabnakérdés' napról napra fenyegetőzőbb alakulása. Hol a' két termeszto ág összhangzó menetet tart, ott a' mezői gazdaságot a' belső emésztés mozditja elő, 's a' producens nincs a' nagykereskedők' egygyedáruságához utasítva, melly a' kivitel' áldásait leginkább egyesek' erszényeiben központosítja; másfelül a' gyármunkás, bár kisebb bér

mellett is, könnyebben képes életszükségeit fedezni, azért nagyobb jólétben részesülhet; végre a' gyárur olcsóbban producálhat, 's aránylag többet nyerhet. Igaza van tehát értekezőnek, ha korholja azokat, kik „roszul értett nemzeti hűségéből“, tehát nem józan számolás után „hazájokból minden mesterséges módokon gyári országokat kívánnának csinálni“; 's nem ohajtjuk — hazánkat tekintve — hogy pénzes birtokosok addig míg mezei gazdaságokat a' lehető leggyümölcsözőbb állapotra nem fejtették, tőkéiket olly iparágba verjék, mellyben a' külfölddel még most sikeresen nem vetélkedhetnek, egyszersmind a' mezei gazdaság' virágoztatására olly szükséges kezeket onnan elvonják; de másfelül szintolly veszélyesnek tartom hazánkra kimondani, mint egykor kimondatott, hogy az földmivelő ország, mellyet ez ágra szorítani, és benne a' kézmű- 's gyáripár' fejlődésének kedvezni soha nem kell. Mert legyen egyszer hazánk' minden talpalatnyi földje, mint ennek mineműisége 's a' kedvező ég engedik, mivelve, érje el a' népesség azon számot, hogy a' gyármunkának, vesztesség nélkül, elegendő kezeket szolgáltathat: a' gyáripár' kora is itt leszen.

Ismertetésünk' berekesztéseül álljon itt az előttiünk fekvő értekezés' berekesztése is, mellynek tartalmával, korunk' számos pessimistái ellenére, tökéletesen kezét fogunk. E' meggyőződés nem fog megczáfoltatni, a' nemes kebel' ezen erős bizodalma nem fog megcsalatni.

„Egy idő óta az elmék a' társaságnak új organisatiójáról kezdenek gondolkozni, egy fertály század alatt több systemát láttunk feltűnni 's elmúlni, melly habár módjaiban felengző 's tulságos, vég czéljaiban mindig nemes vala! Mit jelent ez? az emberek' változékonyságát, szól az egyik, mert csak általa ingereltetünk új combinatiókra; az új systemák' lehetetlenségét, szól a' másik, 's igaza lehet; de véleményem szerint leginkább azt, hogy korunk emberszeretőbbé vált, hogy a' köz jó 's minden embernek boldogítása nem az emberbarát' kedves álma többé, mellybe a' szomorú életből néha visszavonúl, hanem fenséges célja, melly után egész erejével törekszik; hogy az emberi nemnek újszükségei támadtak, melylyek a' mostani formákban kielégülést nem találnak; 's hogy e' formák változni fognak, mert az ember, bár melly gráta állíttassanak elébe, végre szükségeit mindig eléri. Mikor? hány

század után? ki tudja ezt! de hogy elérni fogja, hogy késő ivadékaikra jobb napok várnak, teljes meggyőződés. Az emberi nemet nem tarthatja fel senki haladásában. Bár mi dühöngve rohanjon az egyes folyam a' 'tenger' dagálya ellen, a' lassan emelkedő végre viszsza nyomja gyenge ellenét, 's medrébe el fogja önteni árjait“.

„Tekintsünk vissza a' múltba, 's ha az igazságot nem látjuk is győzve még, ha tanítóinak nem volt is még más apotheosisa, mint méregpohár és keresztfa, nem látjuk-e mindig az elnyomatás alatt is előlhetetlenül tovább terjedni az igazságot? nem látunk-e minden korban, minden népnél egyeseket, kik, mint az emberi nemnek isten rendelte tárnoki, keblökben hordozzák a' kincset, melly egykor az egészet boldogítani fogja? 's ha bizonyos eszmék minden üldözésnek ellenére tovább léteznek, ha az emberi nem által minden institutióknak alapjául fogadtatnak — mert mi nem hazudna legalább morális 's emberszerető elveket — vajjon le kell, le lehet-e mondani reményeinkről?“

„Egy idő óta szembeütő léptekkel halad a' moralitás az emberek között; az erény 's vallásosság nem gúnyoltatik többé, az erkölcselenség elveszté legalább szemtelenségét, maga a' gonosztevő emberibb lett — Századunknak egyik legnagyobb gondolkozója Bentham diadalmasan megmutatá a' haszon 's erkölcsi-ség, azaz érdem 's jutalom' együtségét; egymás közti kármentesítési társaságok által az egyesek' érdekei mind inkább összefolynak, 's miután a' rabszolgaság az angol gyarmatokban megszűnt, Irland, úgy tartom, nem sokáig várhatja jogait“. (*Vége következik*).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— Még 1838' végén jelent meg egy könyvecske, illy czim alatt: *Útmutató az olvasni tanításban a' tanítók számára*, Vajna Antaltól. Gazdát időjárás, katonát háboru, engem tanítás körülílek érdekelnek. Mint tanító vágygyal kapék a' sovárgott éldelményhez. Megvallom, mélyen hatott lelkemre. Nem, mint ha általában új fölfedezéseket fogla'na magában; hanem mivel az nálunk Erdélyben újdunúj 's egy a' maga nemében. — Ki a' hangoztatás, betűzés' 's olvasás' értelmi életre hatóságát ismeri, nem fog túlzást látni a' könyvecske' becsülésében. Sok gyermek olly vidám, fürge, virgoney mindig, ha tanulni nem kell: út a' tanulás' óraja, 's a' fiu elsápad, komor, lankadt lesz; bágyadoz; aluszékonyan, vontatva akadoz 's nyűnyög tanulás közben. Honnan ez? Tán a' ta-

nulástól irtózás sajáta az emberi léleknek? Nem: sőt sok és kinos munkájukba kerül az a' tanítók-nak, míg a' tudnivaló dőlezzel lelket megbabolázzák, lánczra: az értelmetlen olvasás' vas békájába verik. Idővel is kevesen szabadulhatnak ki az illy orbilusi bilincsekből. Rend szerint lelki rabok maradnak az illyek. Mind, mind, mind áldozatai, értelmi nyomorékaik a' esekélységnek: az értelmetlen olvasás' eredményének!! E' bajon kívánt segíteni Vajna Antal; ezért hatott könyve olly igen reám is.

A' kis munka nem kerülheté ki a' figyelmet, részint mert egészen új, részint mert köz érdekű. A' bírálat egy igen méltó tollból, a' *Warga János*-éből érkezett. Olly jó indulattal és hévvel foly az a' Figyelmező' mult évi 24ik számában, hogy benne az egyenességet kétségbe hozni nem lehet. Azért én, a' *Warga János*' nevelés körüli mozgata-sait, törekvéseit tisztelve, azt hiszem hogy érde-meit illető hódolatomat nem sértem, ha kimutatom, hogy azon fő hiba, melyet ő a' bírálat alá vett és olly sok 's méltó dicsérettel halmazott könyvben kitett, abban teljességgel nincs meg, és hogy azt csak egy kis tévedés okozhatta. — Azt mondja ugyan is bíráló: szerző a' könyvet két nagy pont-ra osztja: hangtaura, vagy a' betűk' hangjainak tanításmódjaira, és az olvasás-tanításra; végre toldalekúl az írás-tanításról szól. Bírálnak az első pont után magyarázatul tett ezen szavaiból: „vagy a' betűk' hangjának tanítás-módjaira” egy első tekintetre is úgy jó ki, mint ha szerző a' hangtanban azon módot írta volna le, mely szerint a' betűk' hangjait a' gyermekeknek tanít-nunk kellene; de hogy bir. valósággal ezen véleményben is volt, még tisztábban kitetszik ezen utóbbi szavaiból: *Recensensnek ha az illyen 's még ennél tudományosb magánhangzók' felosztásai ellen semmi kifogása nincs — — — — —*; mindazonáltal állván azon elv, hogy az olvasás, a' legújabb nevelési nézetek szerint akkor kezdetik, midőn már a' gyermek a' közvetlen beszéd- és gondolkodás-gyakorlatok által az olvasásra eléggé előkészített; a' magánhangzók' többféle felosztásaival, mint a' rövid és hosszúkkal, nem látom szükségesnek foglalatloskodtatni, vagy — meglehet — untatni a' gyermekeket stb. A' bírált könyv' czime ez: „*Útmutató az olvasni-tanításban a' tanítók' számára, előre bocsátott rövid hangtanul*”. Ha bíráló ezt több figyelemre méltatja, a' tévedés nem történik: de még inkább nem, ha szerző V. laponi ezen szavait is: *Magára a' könyvecskére nézve, nehogy hibásan használtassék, kettőt kívánok megjegyezni: 1) a' hangtanra nézve azt, hogy az csupán a' tanítók' számára van írva. Magának a' tanítónak kell hát azt megtanulni; mert mentől jobban magáévé tette, annál alaposabban fog tanítani. A' gyermekkel hozzá kezdeni oktalanság lenne. Neké a' hangokat a' szókból és szókból kell megismerni, nem pedig a' száj-tartásokból. stb.* Nyilvános ebből, hogy Vajna nem vélte a' gyermekeket untatni vagy kizozni a' hangtanul. Az csupán a' tanítók' számára van írva. Nekik kellene azt megtanulniok és sajátokká tenniök, úgy hogy annak segedelme által, a' beszéd' elemeivel, a' hangokkal jól megismerkedvén, hivatások' és

működésök' csaknem legfőbb tárgyát, a' tanítás' első elemét, az olvasást, illő sikerrel taníthassák. Hogy pedig a' tanítók-nak a' hangok' mindennemű helyes felosztásaikkal és sajátásaikkal meg kell ismerkedniök — meg vagyok győződve — bíráló is szükségesnek tartja. Különben minődon oktathat-nók tanítványainkat helyesen abban, mit magunk sem tudunk? Hogy segíthetnénk a' bajon mikor a' gyermeket tán valamely csekély különbség észre nem vétele miatt helyt állani, vagy zavarban lenni látjuk: ha a' hangoknak, a' beszéd' ezen elemeinek, finomabb különbségeikkel ismeretlenek lennénk? A' tanító tanítványával igen ismeretes, abban igen jártas soha sem lehet! — Illy célra, reményem, nem lehet feleslegesnek tartani a' hangok' különböző felosztásait. Csupán a' tanítók' számára íratott tehát az érdekllett hangtan. A' tanítói szükséges tudat és tisztaság lenne eszközözendő általa. Azonban szerző szemérmeskedését egyebekben tudom méltányolni; de köz ügyben, hol káros, nincs helye. A' mit én tevék, azzal ő tartozott volna leginkább. De hiszem a' munka köz kéze került, 's bíráló hozzá szólott, 's azon joggal én is. Ezt kellett tenni az ügyért 's az effélére, fájdalom, nem nagy számmal figyelő közönségért, hogy a' könyv hibásan ne használtassék: mert czélját veszítve, a' tanulmányok' első eleme vel bajlódó gyöngye kornak használat helyett ártalmúl lehetne.

Bíráló' többi, szerzőéitől némileg eltérő véleményeire azt jegyzem meg, hogy azok közül egyikkel, mint másikkal czélhoz juthatni. Itt sok függ a' tanító' egyediségétől.

Szerző' becsületére sokat lehetne felhozni a' könyv mellett. Ő a' munkabért ön erkölcsi érzetében kereste. Nyomatási költségeit sem tekintve csupa csekélységért eladóvá tette a' munkát. Sőt a' kolozsvári fő iskolában ingyen nyilvános leczkét is adott abból azon diákoknak, kik idővel falusi-iskola-igazgatók, tanítók leendőek.

Az erdélyi ev. ref. fő egyházi-tanács' figyelmét sem kerülte ki a' könyv, 's a' még megvolt példányokat, az alsóbb falusi iskolákban kiosztandókat, megvásárlotta. Ezentul a' könyv' története szomorú, szomorúbb hogy sem szomorúbb is lehetne. A' mit itt el kell hallgatni, csaknem a' falusi iskolák' ajtójában történt.

Sajnálom! ha szerzőt e' kedvetlenség a' nemes pályán akadályozná. Ismétlem rec' e' szavait: „*Gyáva az, ki tisztán, és eszmeileg jól meghányt vetett határozásának létesítési ügyekezettől eláll.* — Az egyszeri nem valósulás edzi a' lelket a' bizonyosan bekövetkezendő létesítésre. Tanítás a' Jezus' menyei kenyerre. Tápláló becse önmagában van; nem egészen földi 's jutalma sem lehet egészen földi. Ki tanít és nevel, isteni munkát művel. Isten formát és életet ad az embernek 's nevelőkre bizza a' többi. Azon erőt alkalmazzák a' nevelők, mely a' természetben az anyag és gondolat közt létezik, mely a' tereintől legyen szavától a' látható mindenségbe való átmenetelt teszi az és lön-ig. A' nevelő két életre foly be, a' jelen- 's örökkévalóság' boldogsága van kezében. Pap, katoná, országnak csak ideig óráig palliative segíthetnek a' bajon; a' nevelő' látna, figyelem, sőt észrevétel nélkül óvja a' trónt a' rontó szellemnek úgy

szólva vegytani behatásától, mely miatt öszveroskadna a' szuronyok közt is. Nevelő alakítja a' sokakra befolyó egyedek lelkületét, ő adja nevéndéke' kezébe azon varázs vesszőt, mellynek sujtására forrás támad a' kösziklából a' szenvedő nép' enyhítésére. A' nevelés ha lassan is, de bizonyosan czelra hat. Nevelés nélkül hiában mondjuk a' Miatyánkban: *jöjjen el a' te országod!* csak gyermeknevelés által lehet a' föld mennyország. „Ne tiltsátok el a' kisdedekeket én tölem mert övék a' mennyeknek országa“ így szólt Jézus. „Ha megváltoztathatja a' szerecsen az ő börtét és a' párducz az ő tarkaságát, ti is jót cselekedhettek, holott a' gonoszt megszoktátok“: ezt mondta a' koros phariszeusoknak. Neveljük csak jól, áldást várhatunk a' honra. Biztat az idő' szelleme, mellyben *huzafiság* és *nemzetiség* a' jelszavak. Higyük, hogy a' mostani személyeskedés' örvényében élő múltó political ephemerisek' sibolettha egykor elhangzik, 's az adott szó' és letett hit' Regulusait látandjuk.

Igen is elragadt forró képzetem! de vajmi baj az önmegtagadás. A' mit hebegek, csak ez, hitem e' részben ez: a' nevelés és nevelés, e' részben, minden, minden, és minden most és mind örökké.

Váradi János, nevelő.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében megjelent: 1. *Vörösmarty Mihál' újabb Munkái*. Második kötet, Beszélyek és Regék (A' füredi szívalalászat; Orlay; A' holdvilágos éj; A' kecskebőr; Csiga Márton viszontagságai; Szél Urfi). N12r. N12r. Finom velinen, füzve 1 ft 20 kr ep. — 2. *Bánya*. Az ifjuság' képzésére kiadja *Peregriny Elek*. N12r. 96 l. Velinen, füzve 30 kr ep. — 3. Acad. költségen: *Külföldi játékszin*. Kiadja a' magyar tudós társaság. XVIII. kötet: *A' hazudság*, vigjáték öt felvonásban *Federicótól*. Olaszból *Galvácsy László*. N12r. 111 l. finom velinen, ékes borítékba füzve 24 kr ep.

Pesten, Trattner-Károlyi' műhelyében készült 1. *Tudományos Gyűjtemény*, martiusi kötet., Ertek. rész: 1) *Sasku K.* Közönséges nyelvtudomány, vége. 2) *Fejér Gy.* Igaz-e, hogy Székes-Fejérvár fejeir színetétől vette nevezetét. 3) *Virágh József*: A' hideg víz' mint gyógyszer' érdemében, tapasztalatból kiindulva. A' liter. rész *Ferenczy-Kanya* geographiáját ismerteti. Apr. 28. vettük az aprilisi kötetet is illy tartalommal: 1) *Kállay Ferencz*: Mithra' tiszteletéről 's Mithra emlékekről a' magyar honban. 2) *Gr. Kemény J.*: Végső szavaim Henrik portug. gróf' ügyében 3) A' *Virágh J.* iménti értekezése' folytatása. Utóbb *Kiss Bálint* felel *Fejér Györgynek* „Magyar Régiségei“ bírálatára; 's *Wachler*' ismeretes hist. liter. kézikönyvről mondatik néhány szó. — 2. *Gazdasági Tudósítások és Rohonczyi Közlemények*. 1840ki első füzet. A' Gazd. Tud. a' gazd. egyesület' titoknoka által szerkesztve 88 lapot töltönek; tartalmok: 1) *Bujanovics Edv.* Az okszerű gazda' képzetéséről. 2) *Ruzsowszky Károly*: A' juhok' természet szerű szaporítása és nemesítése. 3) *Selyemtenyésztés*, Babo ut. 4) *Szabó Fer.* Gyapjamosás és usztatók. 5) *Katona Dénes*: Dinnyészet. 6) *Er-*

tesítő, 16 czikkelylyel. A' *Roh. Közlemények*, *Vállas Antal* szerkesztése alatt, 125 lapon következők: 1) *Török János*: Eszmék a' trágyáról; 2) *Heuffel János*: A' keletlothiani mezoi gazdaság' leírása; 3) *Klauzál Imre*: Mellyik jelenleg a' legjövedelmezőbb merinójuh, 's mellyek tenyészése' fő elvei? 4) *Egan Edv.* A' juhkiállításról. 5) *Vegyes jegyzetek*, szám szerint nyolcz. A' gazdag tartalmu egyesült folyóírás' évi folyamata (4—5 füzet, 8—15 ivnyi) miután a' dec. 1jén nyitott 2 ftos előfizetés berekesztetett, 3 ft ep. — 3. *Ferenczy János*' *Közönséges Geographiája*. Második kiadás után, újabb változások szerint kerünk 's az iskolák' szükségéhez alkalmazta *Kanya Pál*, a' pesti á. v. gymnasium' egyik r. oktatója. Eggenberger József és fia, m. acad. könyvárosok' költségén. 8r. XX és 342 l., füzve 1 ft 30 kr ep. — 4. *Magyarországnak és a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja, statistikai és geographiai tekintetben*. Kiadta *Fényes Elek*. Ötödik kötet: Magában foglalja a' régi drávántuli (Verőcze, Szerem, Pozsega) kerületet, Horvátországot, Jász, Kún, Hajdu 's Tengeremelléki kerületeket 's az Erdélytől visszakapcsolt megyeket. N8r. 261 lap. 1 ft 40 kr ep. — 5. *Az anyaszentegyház' ellensége, megezáfolva a' történetekből és legjelesebb protestansok' nézeteiből*. Németből fordította egy Kalocsa érseki megyei miséspap. Hartleben' tulajdona. N8r. 253 l. Ara füzve 1 ft 20 kr ep. — 6. *Magyarországi orvosrend' névsora 1840re*. Kiadták *Pr. Bugát* és *Dr. Flór*. Első év. N8r. (8 és) 152 l. velinen, füzve 40 kr ep.

U. ott *Landerer*' bet.: 1. *Jósika Miklós Regényei*. XIII—XV. kötet: *Elet és Tündérhon*. Három rész: I. XVIII és 210 l. Decebál; *Merkur Vid.* II. 241 l. *Isten és ördög*; *Bájvirág*; A' mohilok' gyöngye; III. 254 l. A' beduin' bányája; A' hűtlen hív; A' szuttin. N18r. finom velinen, füzve 3 ft ep. — 2. Nyilatkozat egy *testgyakorló iskoláról*, melly részvényuton mind két nembeli ifjuság' számára Pesten felállítatott. 1840. N8r. 8 l.

U. ott, *Beimelnél*: 1. *Egyházi Tár*. *Guzmics Izidor* bakonybéli apát halála után szerkeszti *Briedl Fidél*. 1839ki év, novemberi folyam. Tartalma: *Guzmics*: Hagyomány és egyházi tanító intézet; vége; *Briedl*: A' nagy hét Romában. *Szalka Candid*: XVI. Gergely pápa' életirása; *Briedl*: Az anyaszentegyház 's néposkola közti viszony; *Guzmics*: Külföldi literatura. N8r. 264—334 l. velinen. Örömmel értjük a' füzet' borítékán álló jelentésből, hogy e' becses folyóírás folytatatni fog; bővebb tudósítást a' decemberi füzet fog hozni. — 2. *Mesék Primóczi Szent-Miklóssy Alajostól*. N8r. XXII és 113 l. Velinen, füzve 1 ft ep.

Debreczenből érkezett: *Beszéd, mellyet a' Kisfaludy-Társaságtól az M. D. CCC. XXX. IX. évre a' költészeti osztályban feltett 's a' debreczeni ref. collegium' ifjai által megnyert két rendbeli jutalom... átadásakor... tartott Péczely József*, mint a' Kisfaludy-Társaság' tagja és megbízottja. Debr. Tóth Lajos által. 4r. 12 l. (A' beszédet, mellyet olvasóink az Athenaeumból ismernek, követi a' két pályaköltemény, Nagy Imre' Hattyudala, mik szinte a' nevezett lapban is megjelentek, 's ugyan ennek egy, 1839. nov. irt versezete).

Köszegen, Reichard Károly' költségével és bet. 1839: *Keresztényi halotti énekes könyv.* (Második javított kiadás; a' szerző *Beliczay Jónás* k. högviszi ev. pred. és kemenesi esperest). Sadrét XXVIII és 211 lap.

Erdélyből néhány érdekes jelenet. 1) *Unitária vallás' története Erdélyben.* Összefüggve Erdélyben lakott v. lakó több népek' vallásával 's keresztény felekezetekkel, eredetétől kezdve időszakunkig. Írta Aranyas-Rákosi *Székely Sándor*, Kolozsvárt az un. főiskolájában hittan és ahhoz tartozó tudományok' 's napkeleti nyelvek' r. k. oktatója 's egyházi fő jegyző. Kolozsv., a' kir. lyceum' bet. 1839. 8r. (8 és) 213 l. Ára csinosan fűzve 2 ft ep. — 2. *Remény*, zsebkönyv. Szerkeszté *Szentiváni Mihály*. 1840. Kolozsv. a' kir. lyceum' bet. 12r. 306 l. Ára velinen, két aczélmetszettel, selyem köt. 3 ft 10 kr, angol vászonban 2 ft 20 és (aranyszél nélkül) 2 ft; képek nélkül, fűzve 1 ft 30 kr, ugyan így 's nyomt. pap. 1 ft 12 kr ep. — 3. *Könyvismertetés.* Nyomatott a' M. Vásárhelyi ref. kollégium' bet. 1840. 4r. 12 l. (Salamon Józsi. kolosvári prof. ezen munkájáról: De statu eccl. ev. ref. in Transilvania).

— *Nagy Márton és Zimmermann Jakab* es. kir. Theresianum lovag' intézetbeli magyar nevelők *ifjúságot képező ismeretek' tára* czim alatt egy ifjúsági munkát hirdetnek, mellyből kéthetenként, a' szünhavokat kivéve, egy 4—4½ ivnyi fűzet jelenendik meg kis 8rétben. Az egész, 24 fűzetre számítva, egy év alatt készül el. Minden fűzet' ára 12 kr ep; előfizetés két fűzetre kívántatik csak, azon túl, minden fűzet' átvételekor egy fizetetik ki. A' gyűjtemény május' elején indul meg. — Az előfizetés bérmentes levelekben Bécsbe a' kiadókhöz küldetni keretik. (Jó volna, ha a' kiadók valamely könyvárost biznának meg e' végre, mert pénzes levél, habár csak 12 kr vagyon is benne, Pestről péld., 16 krba kerül, 's így többbe, mint a' könyv).

— Budán, egyetemi betűkkel megjelent: 1. *Aborigines et incunabula Magyarorum, ac gentium cognatarum populi pontici, Pontus.* Disquisivit *Georgius Fejér*, bibl. regius. 1840. N4r. (8 és) 144 l. két köre irt abroszszal, fűzve 1 ft 30 kr ep.—2. *Blüten des Gefühles.* Gedichte von *Julie Graefin Oldofredi-Hager*. Pesth, Verlag von Kilian u. Comp. 1839. N12r. 203 lap, pompás velinkiadás, ára 1 ft 15 kr.—3. *Dampfschiff- und Eisenbahn-Wortsprachlehre d. deutschen, franz., engl., ital., russ., serb., neugriech. u. türkischen Sprache mit genauer durch deutsche Schriftzeichen veranschaulichter Aussprache u. Accentuirung...* von *Dr H. v. Chiolich*. 1839. K8r. IX és 231 l.

Pesten, Trattner-Károlyi' műhelyében készült: *Institutiones historiae ecclesiasticae u. f. cura et studio Nic. Joan. Cherier....* Tyrnaviae iuris

canon. et hist. eccl. prof. p. ord. etc. N8r. I. kötet XVI és 520 l. Fűzve ára a' sajtó alatti második kötettel együtt 5 ft ep.

U. ott Eggenberger és fia' költségén: *E. Szalay's leicht fassliche ungrische Sprachlehre zur gründlichen Belehrung eingerichtet.* Siebente verbesserte Auflage. 8r. 157 l., kötte 40 kr ep.

— **IGAZÍTÁS.** Szaniszló' munkájának (l. a' 17. szám' legvégén) első kötete 40 kr, a' második 1 ft ep.

Épen most jelent meg

's minden hiteles könyvároshoz az országban megszerezhető:

A Z_i

IPAR és KERESKEDEÉS

TÖRTÉNETE

Magyarországban a' három utolsó század alatt.

Írta

Horváth Mihály,

váczi megyei pap, a' szép művek és bölcselkedés dra, a' m. tudós társaság levelező tagja.

N8r. XIV és 390 lap.

Ára finom velin papiroson, kemény köt. 2 ft 30 kr. pp.

Szerző a' jelen munkát tulajdonképen folytatásul dolgozta ki a' m. t. társaságtól 1837ben másod jutalomra méltatott illy czimű pályáiratnak: „Az ipar 's kereskedés története Magyarországon az Arpád 's vegyes házakból származott királyok alatt“. De miután e' pályamunka a' t. társaságon kívüleső okok miatt eddigelő világot nem láthatott; nemzeti iparunk 's kereskedésünk újabb kori története pedig nem lehet nem kívánt olvasmány ma, midőn a' hon anyagi érdekeinek kérdése napi renden van 's mindenkinek élénken fogja el figyelmét: szerző e' jelen munkájával az olv. közönségnek minél előbb kedveskedni ohajtván, mennyire lehete, önállóság, az érintett pályamunkától függetlenül, iparkodott azt kidolgozni.

Miként a' czim is jelenti, kiterjeszkedik e' munka a' nemzeti ipar minden ágaira, a' mezei gazdaságra, a' városi, kézműi 's gyári szorgalomra szintűgy, miként a' kereskedési iparra; 's figyelemmel kíséri nem csak általánosan az egész nemzeti szorgalom menetelét, haladását vagy pangását, emelkedésének okait 's akadályait, hanem, mennyire emlékeink e' tárgyban meddősége engedé, részletben is a' nevezetesebb iparágak fokkonkénti kifejlését 's történetét.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgy mint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy iv; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy iv, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep Értégyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forint. Kiadó hivatal Pesten, Ferenczik' piacán,

437. sz. földszint.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Május' 19. 1840.

20. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Budapesti Szemle, I. Vége (D. Scheder F.). — Schwab Arszlán' be-
széde a' zsidókhoz az emancipatio' alkalmára. — Tarczy' Természettana. Folytatás. — (Warga János) —
Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Vegyes.

1) Budapesti Szemle. 1840. Első kötet. Jelszó:

*Legitimae inquisitionis vera norma est, ut nihil
veniat in practicum, cuius non fit etiam doctrina
aliqua et theoria. Bacon, de Augm. Scient. stb.*
Ára az ez évi két kötetnek 5 ft ep.

(Vége).

**2) Az írói tulajdon philosophiai, jogi és litera-
turai szempontból, az azt tárgyzó külföldi törvé-
nyek, és vélemény egy magyar írójogi tör-
vényről. Figyelem-gerjesztésül írta D. Sche-
der Ferencz, k. prof., acad. tit. 's tőbíró. A'
Budapesti Szemle' első kötetéből. Pesten, Hecke-
nast Gusztáv' tulajdona. M.D.CCC.XL. N8r. 85
lap. Finom velűnen, fűzve 48 kr ep.**

Saját cikkelyünkhöz térvén, a' tartalom'
rövid elősorolására kell szorítkoznunk. — Az
írói tulajdon nálunk nem igen volt még vitat-
kozás' tárgya, 's alig történt reá hivatkozás,
már is fonák eszmék hallattak róla. E' mellett
lassanként csak gyűlnek, kivált az időszaki
literaturában, az írói jogsérelem' esetei; 's kü-
szöbén állunk azon időnek, melyben, ha tör-
vény nem intézendi el az ügyet, kedvelt's nye-
reséget ígérő könyvek' szerzőinek méltó okok
lesz tulajdonuk' bántalmától tartani. Bátrak
vagyunk ezért minden íróársainkat a' reájok
's literaturánkra nézve egyiránt fontos kérdésre
figyelmeztetni. Szolgáljon ez értekezés némi

előkészületül, mellynek javaslati részén vál-
toztatni, ahhoz adni, holmit bővebben kifejtetni
lehet, sőt kell, a' törvénykezési pont pedig e-
gyenesen ügyvédek' hozzá szólását kívánja.

Értekező először is az írói tulajdon' léte-
lét kívánja megalapítani, benne az eredeti és
szerzett birtok' természetét mutatván ki; igyek-
szik behizonyítani, hogy a' statusnak azt mint
társi, köz és magánjogot elismerni, mint szer-
ződést védni, mint az írói munkásságnak álta-
lan véve egyetlen legméltányosb jutalmát biz-
tosítani, sőt a' literatura', tehát a' köz művelt-
ség' érdekében is megörzenie kell. Továbbá az
írói tulajdonnak mint szerzőségi, erkölcsi és
árujognak külön jellemeit fejtegeti; annak át-
ruházhatóságát mutogatja, 's innen indulva, meg-
különbözteti az írói, a' kiadói jogot, 's meg-
igyekszik határozni azon eseteket, melyekben
mind kettő köz birtokká válhatik. Meghatároz-
tatnak ezután a' könyvvevő' jogai is az író és
kiadó' átellenében; 's némelly fontos ne-
hezségek elháríttatván, az írói tulajdon'
örökké tartósága állítatik, 's e' kiterje-
désben az írótulajdoni jog nemzetek közötti
jognak is bélyegeztetik (1—22. §.).

Következik az utánnyomás elleni törvé-
nyek' átnézete, mint azok eleinte a' kiváltság'
szűkebb alakjában, utóbb köz érvényességgel
Szász-, Franciaország, Anglia, Spanyolország,
Dánia, Holland, Belgium, Olaszország, Schweiz,

Oroszország, az Egyesült-Országok 's a Német-Szövetségben fejlődtek 's jelennek állanak *); a' legújabb porosz törvény, mely a' törvény-tudók és érdekelt felek' részéről a' legnagyobb helybenhagyással fogadtatott, noha az írójog' eszményének egészen meg nem felel, már jeles formájánál fogva is, teljesen közöltetik; majd azon törvényes intézkedések méltattatnak, mellyek a' külön országok közti e' részbeni viszonyokat szabályozzák (23—26. §.).

Az ez után következő szakaszok (27—40. §§.) Magyarországgal foglalkodnak. Mindenek előtt az írói tulajdonnak hazánkban mibenléte adatik elő, az ide néző kiváltságok, kir. rendeletek, 's ezeknek jeles szelleme; majd egy országos írójogi törvény' ohajthatóságának kimutatása után, értekező a' külön írói munkálatoknak szabandó jogköréről adja részletes véleményét, állandó tekintettel az azok iránt külföldön divatozó intézkedésekre **), 's végül az

*) Kiegészítésül a' 24. §-hoz álljanak itt a' következő adatok is. Austriában a' tárgyat egy, 1776. febr. 14. költ udvari decretum rendezte, melly így hangzik: „A' tudománynak, könyvnyomtatásnak és kereskedésnek olly káros utánnyomása a' belföldi 's jogos kiadót bíró munkáknak, törvény által, kemény, 's a' körülmenyek' kívánatahoz képest súlyosítandó büntetés alatt, tiltatik: kivéven, ha példányok' nem léte vagy azoknak túl csigázott ára miatt legfelsőbb engedelem adatnék“. (Sammlung aller k.k. Verordnungen u. Gesetze vom J. 1740 bis 1780, die unter der Regierung des K. Josephs II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theil abgeändert sind stb. Wien, 1780. 8r. Siebenter Bd, 186. l. 1657. szám alatt). Ezen legfelsőbb rendelkezés 1781ben megerősítettett 1786ban pedig belföldi munkák' külföldi utánnyomatai' behozatala is megtiltatott. Azonban ezen általános parancs mellett is vannak esetek, mellyekben a' kiadók tanácsosnak tarták, külön kiváltságot is kérni. 'S a' es. parancs a' külföldi munkákra ki nem terjedvén, sőt ezeknek utánnyomása 1787ben egyenesen megengedettvén, Austria' sajtói minden időkben munkások voltak a' külső országai könyvek' utánnyomásában, főleg Bécs, Brünn és Graetz majdnem az egész német literatúrát lenyomattatva, értvén annak kitűnő és belső becsesel bíró munkáit. A' Német-Szövetségnek Schiller' munkáit védő kiváltságlevele Austriában tavali januariusban hirdettetett ki.

**) A' B. Szemle' 232d. lapján, a' 36d. §-11-d. sorában az olvasók egy érthetelenségre fognak akadni, melly egy helynek a' szerkesztőség általi kitörléséből származott, 's mellyet itt pótlólag felhozunk azon okból, mellyből irva volt, t. i. hogy kitűnjék, mikép nálunk is volt már esete a' cím-eltulajdonításnak, mi-

írójog' elévülését állítja fel. — E' rövid kimutatáshoz azon ohajtást bátorkodunk csatolni, bár sikerült volna e' próbatétel által íróink 's könyvkiadóinknak e' tárgy körül eszmesurlódásra alkalmat szolgáltatni, 's reá jogtudóink figyelmét, 's azoknak, kiktől a' törvényhozás függ, részvételét kinyerni.

Az ötödik értekezés: Codificatio Szalay Lászlótól. Szerző a' codex alatt „a' statuspolgárok' magok és status közötti törvényes viszonyainak rendszeresen szerkesztett, magában bevégezett, és sanctióval ellátott könyvét, nem gyűjteményét“ értvén, először is a' codificatio' rövid történetét adja; különösen a' porosz, orosz, austriai és francia codexekről emlékezik, majd a' jogtanban keletkezett historiai iskola' nézeteit (Savigny) terjeszti elő 's ezeket a' hegeling Gans Edvárdal czáfoltatja meg. Értekező' látása szerint „a' historiai iskola' scepticismusának megbuktatásával természetesen a' codificatio' kérdése ismét életkérdéssé lön, 's úgy találtatott hogy ez, mint minden benső erővel bíró, csak tartalmasabbá és tisztábbá lett az elnyomás alatt“. Bélyegző még, értekezőt 's a' német nemzet' irányát tekintve, azon nézet, melly szerint „Németországban a' tudományosság' utján vívatott ki ez ügy, mint kell vala, mert ezen történt elmelölzése is“ midőn „Angliában a' practicaai szükség' érzelme indította meg a' kérdést“. — Értekező eddig a' philosophiai alapokkal foglalkodik: „a' tudomány' elvontságában ügykezett tartani a' tárgyat, mert innen kiinduló hibás elvek fonák irányt adtak már több ízben az ügynek“; 's folytatásában azon két kérdésre fog felelni: kik által dolgoztatik ki szeren-

nél fogva mint másutt, úgy nálunk is ohajtható hasonló contrafactiókat törvényes intézkedés által megelőzni. A' kihagyott hely így hangzik szóról szóra: „Hasonló esete volt nálunk Bajzának, mint a' Kisfaludy Károly' Aurorája' folytatójának Károly István könyvnyomtatóval, ki egy, általa kiadott almanachot szinte Aurorának czimezett, és a' Kisfaludy Károlyé' folytatásaként hirdetett, ámbár ez más írók által iratott 's más elvek szerint szerkesztetett (L. Bajza: Mellyik a' valódi Aurora törvény és józan ész előtt? Feleletül Horvát Istvánnak. Budán, 1834. n4r.). Franciaországban hasonló esetek“....: eddig van a' törlés, 's általa az értelemesönkítás. — Megjegyezhető még, hogy az itt említett irat volt az első, melly nálunk az írói tulajdon' 's az írók 's kiadók' jogai' kérdésébe vágott.

csésebben a' törvénycodex, egyesek vagy nagyobb testületek által-e? 's milly szabályok ajánltathatnak külső elrendelésére és előadására nézve.

Ref. távol van attól hogy magának a' szönyegre hozott tárgyban itéletet tulajdonítson, noha a' kérdés itt, mint mondatott, még mindig az elvek körül forog. Értekező t. i. olly mezőre állott, hol refnek hátrálni kell, mert noha egykor mint szorgalmatos hallgatója Hegelnek, a' híres philosoph' dadogó leczkéit férfias elszántsággal 's keresztre feszített figyelemmel kihúzta, meggyőződése' magasságaig felvergődni nem bírt soha, 's így az értekezővel is nagyon egyenetlen ereű harczot találva vívni. Legyen azonban szabad, a' rendszer' becsének érintése nélkül, azon erős hitét fejeznie ki, hogy nem minden jó mindig és mindenütt; hogy költészetet és philosophiát, melly a' nemzet' érzéséből nem fakad, és szükségéből nem fejlődött ki, arra rá tukmálni nem lehet; hogy fiatal nemzet és öreg nemzet' philosophiája nem lehet egy; hogy — nem tekintve a' magyar 's a' német természet' különbségét, nem tekintve, miképmannak már polgári helyzete által is egészen más, és minden esetre gyakorlati irány tűzetett ki, 's hivatása nem speculálás hanem tevés, 's hogy nála példának okáért a' codificatio' kérdése, valamint Franciaország- 's Angliában is, állani vagy bukni, nem a' vitatkozó philosophusok' tetszése szerint fog — mondom ezt nem tekintve is, ne feledjük hogy Németországban is Kant megelőzte Schellinget, és ez Hegelt, 's hogy nekünk is elébb a' szoba' küszöbén át kell lépnünk, mielőtt az ablakon kirepülhetnénk. Mi fiatal nemzet vagyunk, nekünk mindenek előtt még a' sejtelmek' köréből kell kifejtekeznünk 's innen magunk 's a' világ' tiszta eszméjére jutnunk, nekünk világosságra van szükségünk 's ép, életrevaló eszmékre, mellyek által erősödünk. Ha majd mi is egykor elérjük philosophiai fejlődésünk' zenithjét, 's azon túl nem lesz mit tennünk, mint a' tisztát homályossá, a' könnyűt nehézé, csak hogy valami újformát csináljunk, 's kortársainknak legyen min rágódní, az utánunk jövőknek pedig mit tisztába hozni: az talán természetes leszen; de ne állítsuk a' pyramist kúpjára, ne kezdjük azzal, mivel, talán az örök ki- és visszafejlés' törvénye szerint a' természetnek tartozva, szükségesleg befejeznünk kellend. De vajjon nem ér-

demel-e tekintet az is, hogy csak úgy hatunk, ha magunkat megértetjük? hogy nemzetünket, melly tudományos tekintethen gyermek korát éli, még most édesgetni kell tanulásra, 's azt olly ételekkel kínálni meg, mellyek nem strucz-, hanem csak emberi gyomrot kívánnak. Nincs veszedelmesebb irány, mint a' melly az olvasót kétségbe ejti ön tehetségei iránt, elijeszti őt minden vizsgálatától, minden tanulástól, 's ez által a' haladás' ajtaját elölte bezárja. 'S lehet-e ez máskép, ha nyelven szólnak, mellyet olvasóink nem érthetnek, mert benne majd minden szó mást jelent, mint más emberfiának; ha tőlök olly elmeműködéseket kívánunk, mellyek nincsenek: 's a' leggyakorlatibb tárgynál is csak meddő térségre mutatunk nekik kilátást? Pedig nálunk, hol kivált tudományos munkák' olvasói olly ritkák, nem bűn-e szaporítani azok' számát, kik, *saját vétök nélkül*, felkiáltanak: „eh mit nekem magyar könyv, mikor nem érthetem!“ Ehhez még az is járul, hogy nem mindig méltatjuk eléggé olvasóink' készülttségét is, 's feledjük hogy ott hol a' szükséges előzmények hiányzanak, hiába mondjuk el a' legnagyobb bölcseségeket is; hogy ugyan azon munkálat, melly Berlinben tökéletesen jó lesz, nálunk még azért nem leszen az. Igaz ugyan mit Kazinczy mond, hogy az írónak nem lesz állani kell az olvasóhoz, hanem ezt magához fölemelni: de a' fölemelés csak úgy lehető, ha kezét nyújtunk neki, mellybe fogózva, vergődhessek fel. Ki azt akarja hogy az olvasó tanuljon, a' tanítást restelnie nem kell.

A' szóban levő értekezés' fő baja is az, hogy álláspontja, nyelve és szelleme a' mi készülleteink, felfogásunk és szükségünkhez alkalmazva nincsenek. Codificatio! hol van tárgy, melly több joggal követelhet kitünő figyelmet közöttünk; alkotmányos országban hol annyi egyednek van közvetett 's közvetetlen befolyása a' törvény-indítványozás és hozásra, mennyi embert érdekel az? Annak tehát, bár fél vállról nézetnek is bizonyos iskola által azok, kik *à la portée de tout le monde* gondolkodnak és szólnak, (okos értelemben) csak ugyan *à la portée de tout le monde* kellene gondolva és írva lenni. Azonban reménylhetjük, hogy a' jövő kötetre halasztott azon két kérdés: ki által 's hogyan szerkesztessék egy codex; mint tisztán gyakorlati, nem csak alaposság, hanem gyakorlati irány és világosság' tekintetében is megfelelő az úgy' embereinek.

Egy „*Ertesítő*“ rekeszti be e' kötetet, mely a' magyar, porosz, francia, göttingi, dán, Jablonovskýféle 's norvégiai akademiák 's társaságok' legújabb jutalomhirdetéseit közli.

Még egy visszatekintést az egészre. A' Budapesti Szemle a' művelt világban napi renden levő, élet- és tudománybeli köz érdekű kérdések' tudományosan kimerítő megvitatásának nyitja meg íveit; mi által részint a' művelt nemzetek' szellemi niveaujára akar bennünket emelni, részint egy és más gyakorlati tárgy' szerencsés kifejlését a' tudomány' fáklyájánál előmozdítani. Alaposság, tárgyismeret, helyes, gyakorlati és mérsékelt nézetek azok, miket e' pályán kívánunk, 's a' szerkesztők' dolgozatai után ítélve, méltán reménylhetünk is. Négy fiatal író lép fel itt, ifjú erőben, izmos készüllettel, mellyen meglátszik a' *multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit*, életrevalósággal, nagy érzésekkel, nagy tárgyakról lelkesedve szólók. Ha, mint nem kételkedünk, csüggedetlenül fognak a' kitűzött célra törni; 's mind ezekhez a' gyönyörű külső mellett, mellyért a' kiadó teljes méltatást érdemel, nagyobb gond leszen fordítva a' nyelvre 's a' nyomtatásra, melly most helyenként, kivált pontozási hibáktól hemzseg, minden tekintetben megérdemlenni a' művelt közönség' leghuzzóbb részvételét.

D. Schedel F.

Zsidók' emancipatiója,

Rede zur Feier des Geburtstags S. M. des allergnädigsten K. u. K. Ferdinand I. (V). Gehalten in d. israelitischen Tempel zu Pesth, am 19. April 1840. von Löw Schwab, Oberrabbiner. Pest, mit v. Trattner-Károlyischen Schriften. N12r. 32 l. Ára 30 kr ep. (Kiadva a' Pesten alapítandó Josephinum árvaház' javára).

Alig zendült meg a' törvényhozás' teremeiben a' felszabadító szó, 's im a' fő rabbi honszeretetet predikál 's nyomos és beható hangon terjeszti elő híveinek azon új kötelességeket, mellyek reájok a' veendő jóért háramlanak.

„A' haza' szeretete, u. m. mindenek előtt azt kívánja tőlünk, hogy a' hazát minden tekintetekben tökéletesen ismerni igyekezzünk. A' mit nem ismerünk, miről csak tökéletlen vagy épen helytelen fogalmaink vannak, azt nem szerethetjük, érdeme szerint nem becsülhetjük 's nem méltathatjuk, tetteink 's munkál-

kodásinkban úgy nem ügyelhetünk reá, mint azt állapotjának természete és mibenléte kívánja. Főleg a' hazával vagyunk így. Ennek helyes és tökéletes ismerete az, melly a' szeretet' gyöngéded csiráját gyümölcsöző és árnyékos fává neveli, melly neki tartalmat és terjedelmet ad, melly munkásságának czélszerű irányt mutat, melly azt holt érzésből élő, munkás erővé neveli. Ha tehát a' hazának valódi fiaí akarunk lenni, 's törvényhozás és köz vélemény előtt olyaknak tekintetni; ismernünk kell azt, mint a' gyermek atyja' hazát ismeri; a' testvérekhez az ő nyelvén kell szólnunk, tudnunk kell mennyi jót, szépet és hasznosat foglaltatni magában, mint halad naponként a' jobb felé, mint fejlődik mind szebben és dicsőbben, 's mennyi hálával tartozunk a' mennyei atyának, hogy földi lakunkul nekünk ezt adá“.

„Sokak' gyengeségéhez tartozik, hogy azt mi folyvást környeli, mit szakadatlanul éldetnek, kevéssé becsülik, egykedvűen nézik, végre észre sem veszik; hogy sokkal szívesebben foglalkodnak azzal, mi új, idegen, 's távollevő, mint a' szokottal, közellevővel és honival; 's így történik, hogy tudásokkal mindenütt otthon vannak, kivéven hol helyzetüknél fogva leginkább kellene, 's hogy nem képesek azon jót, melly körülöttük gazdag mértékben találhatik, illőleg méltányolni. Illy igazságtalanságtól főleg a' hazára nézve ovakodjunk. A' hazaismeret, u. mint a' *honi történet*, *föld- és természetismeret*, 's *nemzeti nyelv és literatura tudásunk* legfontosb és legméltóbb tárgyai 's a' vallástán és sz. írás' ismerete után, iskolában 's a' házi nevelésben minden más tudományoknál elsőbbek legyenek“.

„De különösen az utóbbi, a' hazai nyelv az, kedveseim, mellyet e' fő rang kétségtelen joggal illet, mellynek ismeretét közzöttünk minden mód előmozdítani 's terjesztetni kell. Nem csak az anyagi haszon, a' külső szükség szólít minket fel erre; hanem 's még nagyobb mértékben a' kötelesség, a' belső szükség, a' hála mellyel jótevőinknek tartozunk; szóval, a' haza' szeretete, melly azt tőlünk hathatósan kívánja, 's mellözhetlen feltételül tűzi ki, hogy méltókká legyünk a' haza' áldásaiban részesülni“.

„Nem a' holt természet, nem a' föld maga teszi a' hazát, hanem az emberek, kik azon élnek és hatnak. De ez élet és hatás' leghevesebb kinyomatja a' nyelv. Abba rakja le a' nép

tapasztalása', bölcsesége' minden kincseit, érzései, gondolkodása és erkölcsi', komolysága és enyelgő lelkiülete' egész összevét; 's így magában értetik, hogy a' haza' ismerete felette szűk és hiányos, ha csak annyira terjed, a' mennyire abraszok és táblákból meríthető, 's ha a' nyelvet, melyben szelleme nyilatkozik, nem beszéljük, nem értjük; ha azon leghatalmasb kötetlek, mely valamennyi statustagot egy családdá olvaszt, nem fűzi össze szíveinket, 's testvéreinkhez nem vonszon'.

Szinte helyesen mondatik alább: „A' státuspolgárságban tükrözik vissza leghívebben a' valódi világpolgárság, és csak ott hol amaz uralkodik, lehet erre is teljes bizonyossággal számolni. A' való emberbarát tisztán tudja erői korlátoltságát, 's azért soha sem csapong át ürességekbe és a' határtalanba. A' státust és a' hazát tekintí ő azon pontoknak, melyekből a' nagy egészre kell hatnia. Nem felejtí soha, hogy minden embereknek tartozik ugyan szeretettel, hogy mindnyájok iránt nyájas jóakarrattal kell viseltetni; de mihelyt tette, a' szeretet' nyilatkozására kerül, mindenek előtt azokhoz érzi magát utasítva, kikhez isten egy közös haza' kötelekével kapcsolta; lekötelve érzi magát, erőit és módját előkelőleg azon társaságnak szentelni, melynek ótalmában részesül. 'S ezt kedveseim, leginkább mi ne feledjük, mi, kiket szívesen azzal vádolnak, hogy bennünk közszellem 's polgári lelkiület hiányzik, hogy a' haza' dicsőségében, becsületében 's a' köz jólétben benső részt nem veszünk, hogy a' haza 's polgártársaink nem érdekelnek inkább, mint bármely más föld és ember, 's hogy ezen egykedvűség' alapja népi gondolkodás- és érzésmódunkban fekszik. Így kezdünk e' szemrehányást nem csak szavak, hanem tettek által is megerősíteni; mutassuk meg minden alkalommal, mennyire fekszik a' haza' javá', dicsősége, szellemi 's anyagi haladása szívünkön, mely szívesen vagyunk készek annak minden erőnk 's módunkat, javainkat és vérünket feláldozni. Ne késsünk tehát mind azon üdvös intézeteket, melyek már is áldó munkásságban léteznek, pártolni, valamint minden hasonló szándékot munkásan elősegíteni'.

Különös figyelmet érdemelnek a' következő intések szónokunk' szájában: „A' hazaszeretet harmadszor azt is kívánja, hogy minden köz ártalmu szerzésmódtól tartózkodjunk, 's keresetügyeinkben, valamint minden tetteinkben

mélto, becsületes és tisztas embereknek bizonyításuk magunkat. Vannak foglalatosságok és keresetágak, melyek önmagokban sem ártalmasak, sem becsületesítőek, melyek mellett mind lelkesmeretünket, mind becsérzésünket megőrizhetjük. De ha valamely nagy tömeg, ha ama' keresetek' gyümölcsözhetésével semmi arányban nem álló emberszám kirekesztőleg azokra adja magát, 's így kénytelen azokat nem a' legelkesmereteseb, 's tolakodó, a' koldulással határos módon üzni, nem lehet, hogy illy kereset általánosan károsnak 's azért lealjasítónak is ne tekintessék. Illyektől, kedveseim, magunknak is visszavonulnunk, de főleg a' serdülő ivadékot elvonni köteleességünk. Minél inkább vádolnak illy keresethezi hajlandósággal, 's ezt nemzetünk' sajátóságának nevezik, annál inkább le kell tennünk minden nem egészen tiszta és fedetlen foglalkodástól, 's e' helyett mesterségeket és földmívelést üzniünk, melyek nem csak a' közállománynak, hanem erkölcsi lényünknek is sokkal üdvösségesebbek. Míg mi ekkép a' haza' javára munkálkodunk az által hogy termékeit átdolgozzuk 's nemesítjük, földét termékenyítjük; egyenesen saját javunkat, lelki csendességünk' megőrzését 's szívünk' örömet esközlük... Igaz, hogy mind ezt könnyebb mondani mint kivinni, hogy egy, több mint ezredes szokást nem könnyű ész' okai által elfűni, hogy vannak nehézségek és akadályok, melyek az egyesnek útjában állanak, de itt az alkalom, hol kész akaratomkat, a' jó ügyérti buzgóságunkat, testvéreink iránti szeretetünket bebizonyíthatjuk. Mindenek előtt ez ügyet inkább az egyetem' mint egyesek' ügyévé kell tenni. Egyesületeknek kell felállani a' kézművek és földmívelés' közöttünk előmozdítására... De honnan keletkezzenek ezek előszőr is, ha nem ezen közönség' kebeléből? A' mi közönségünk, melyben eddig is nem egy nemes, közhasznú és korszerű intézet lépett életbe; e' tárgyban is világító példaként járjon elöl; 's az innen kiinduló mozgalom nem maradandó fogamat nélkül, az a' legtöbb közönségekben részvételt 's követést talál. Egyéb iránt itt nincs helye az e' tárgy feletti részletes tanácskozásnak, de hiszem, hogy az nem maradandó el, hogy által fogjátok látni, mi szerint kell valami gyümölcsözöt, valami célra vívót tennünk, ha isten, ha magas jótevőink, ha minnen magunk iránt igazságosak akarunk lenni?“ stb stb.

Olvasóink látni fogják e' kivonatokból, hogy a' pesti főpap nem csak az ország' nemes gondolkodását tudja méltatni, hanem elfogulatlanul ítél saját népe' állapotjáról is, hogy a' betegséget ismeri, a' gyógyszeréről pedig nem csak gondolkodott, hanem azt megismerte, megnevezte. Ha sikerülni fog neki népét öntudatra ébresztetni, ha szava nem fog elhangzani a' pusztában, hanem száz meg százszor visszazengeni a' haza minden zsidó közönségeiben, ha annak nem csak igazléte elismertetni, hanem az valósággrá tétetni fog, ha a' gazdagok magyar iskolákat emelni, a' szegények' gyermekei taníttatásáról, közhasznu irány' terjesztéséről gondoskodni, 's a' nekik szánt polgárosítást megérdemelni fogták; akkor bizonyosan közel lesz az idő, melyben az emberiségről mint óvatos előlátásáról tiszteletes uralkodás is kezét nyújtand e' néposztály' fölemelésére.

36.

Természettan.

1) *Természettan az alkalmazott mathesisse' egyesülve.. Tarczy Lajos által. Két kötet stb.*)*

(Folytatás).

A' második kötetben a' második rész' első szakasza a' hévtannal kezdődik. Itt a' hő ellenébe téve a' súlyos anyagoknak, helyesen mondatik terjesztő és folyósító elvnek, azon hossz- és egymásnak ellentmondó beszédek helyett, melyek a' hő anyagságát akarnák megmutatni. (§. 3.) ezen képletben $t =$

$7.VIII + 7.III + 10.X$ hol VIII III és X a' bécsi

24

csillagásztoronyban a' hőmérő' nevezett órákbani jegyzését mutatják, a' 7 meg 7 és 10 számok jelentményeik egészen elmaradtak. Gondolatunk szerint a' nap, hónap és év' közép melegének meghatározása semmi más, mint a' különböző időkben följegyzett fokok' különbözése, közép száma, ilyen értelem mellett az érintett képlet előttünk homályos.

Az első fejezetben, mely a' melegterjedésről szól (§. 12.) a' melegsugárok' megszergetése 's azoknak gönczölítése az újabb tapasztalatok után van adva; de tudományos rendszerű könyvben soha sem szabad egy fogalom fejtegetését alább következő tárgyhoz utalni, például itt a' hőszegtetést és hőgönczölí-

tést a' fényszergetéséhez és gönczölítéséhez, hanem vagy meg kell a' fogalmat maga helyén fejteni, vagy a' rendszert úgy rendezni, hogy a' fogalmak mindig egymásból fejljenek. Ez teszi valamelly tudomány' eszméjét vagy észtanát bírni. (§. 18. 19.) a' hőfőgrekonyság és viszonyos meleg' meghatározásai — melyek egymáshoz olly közel fogalmak, ezért sokaknál homályosak is, — világosan adatnak, valamint a' viszonyos meleg' meghatározását is Lavoisier, Laplace, Mayer, Leslie, Dalton, Dulong's Petit szerint, azonban nekem a' természettanárokhöz's így nem csak szerzőhöz, egy jegyzésem van; ez: hogy a' viszonyos hő ne csak fontok, hanem térfogatok után is határozatnák meg; mert tudjuk egy font vas, jég és víz 's a' többiek' térfogataik közt mi különbség van, anynyival inkább, mert hőnek nem annyira súlylyal, mint terjesztő erejénél fogva, terrel van működése. — A' második fejezetben mely a' meleg' terjesztéséről szól, azokon kívül, mik ezen pont alatt más természettanokban is adatnak, örömmel látja recensens rendszeresen azokat is, melyek rendszeretlenül mások által meteorologia cím alatt többnyire a' könyvek végén adatnak 's rendesen tautologice ismétli azt, mit a' hőnél már jól vagy rosszul elmondtak, ilyenek a' víztűnetek: harmat, dér, köd, felhő, eső, hó, a' millyen hő, olly tudományos előadásaik. Azonban illyesekre mégis némi világosítást ohajtottam volna: midőn (§. 24.) egy font víznek gőzzé változtatására annyi meleg mondatik szükségesnek, a' mennyi azt

$525^{\circ} C. (=420 R)$ tudna emelni; meg kellett volna

itt mondani, hogy $\frac{210 \times 10}{4} = 525^{\circ} C$, valamint

(§. 25.) az mondatik, hogy csendesen álló vizet sokszor $12^{\circ} R$, ez $-12^{\circ} R$ ig ellehet csepegős formában tartani, érinteni kellett volna, mimódon? Felelet: Ha a' víz' tetején olajat elég vastagon úsztatunk. Itt adatnak a' gőzönyök, hol (§. 33.) a' gőz' fesz-erejét mutató légnyomás' könnyen fölfogható meghatározásait Arago és Dalton szerint örömmel látta rec., valamint a' gőzönyök' történetét is Savarytól kezdve föl Watt kettős hatású és Perkins magas nyomású erőművein kifejtve, nem különben a' gőzönyök erejének könnyen fölfogható mennyiségi meghatározásait, ezeknek hajókra, szekerekre, állgyúkra alkalmazását. Sajnálja azonban rec., hogy az újabban divatozó kettős hengerű gőzönyökről semmit sem talált, holott a' gróf

*) A' jelen bírálatban, a' 251d. szeleten: P: 2 helyett három helyen is olvasd: P: Q.

Széchenyi közjóra munkálódó lelke által Pesten föllállítandó gőzmalom is ilyen kettős hengerű gőzűny által akar mozdíttatni. A' függelékben, melly a' meleg' forrásairól szól, az égésnél örömmel látja rec. a' lidérczek, futócsillagok, tűzgömbök' tűneményeinek fejtegetését, — bár az első úgy mint a' lidércz a' villanytanban is eléjő, — mint olyakat melyek mások által rendszeretlenül a' természettan' meteorologiai toldalékában szoktak adatni tűztűnet fogalom alatt, azonban miután a' futócsillagok és tűzgömbök helyesen egytermészetűeknek mondatnak, hogy a' tűzgömbök' megjelenése független lenne az év és napszakoktól, időjárástól, és éghajlattól, szerző' véleményével nem osztozik, mert a' futócsillagok 1684 óta, mikor ezen tűneményre a' tudósok tudományosabban kezdtek figyelmezni, az újabb időig mindig az tapasztaltatott, hogy ezek ösztű 12—14ig láthatók, még pedig leginkább az oroszlan csillagzat felől, 's Olbers szerint valamint 1799. és 1833. mutatkoztak legszebben, úgy 1867ben mutatkozandnak illy szép alakban. Recensens tűzgömb és futócsillag közt csak hatáskülönbségi arányt lát.

A' második szakasz a' fénytánról szól. Itt nagyon jelesen fejtegettetik az, miképen a' fény a' terjedelem' legmagasabb lépcsője, midőn a' melegtünetek a' fölemelt terjedelem' következményei, valamint az is helyesen fejtegettetik miképen ezen magas terjedelmi elv, a' Newton' kifolyási rendszerének egészen, az Euler hintázati rendszerének pedig csak részletes ellenére, nem egyedül a' mindenséget betöltő aethert; hanem vele az egész testet, melyre hat, ingásba hozza, így jönnek a' fény által a' testek' belsői is hullámozásba. A' fény ilyen fogalmából fejtethetnek ki azon sok vegytani tünetek, melyek mint részint ismeretesek, részint alább előjövendőik közül elég legyen a' daguerreótypot említeni, miről e' könyvben eszmét nem talállok, de nem is találhatok, mint-hogy ennek fölfedezése a' könyv' nyomása alatt történt, azonban tudjuk hogy már Daguerre előtt ezen tárgygyal Angolhonban foglalkodtak.

Ezen szakasz' első fejezete' első pontjában, melly a' fény' egyenes irányzatáról szól, nem csak tömötten és könnyen érthetőleg adatnak a' fényvisszahajtás' tűneményei; hanem ezekre alkalmazásai is kimutattnak a' napállítón, Gauss' napforgatóján, Wollaston' szögletmérőjén, Halley' körhatodján. Itt ohajtotta volna

rec. bővebben érintve látni az ezekre alapuló tükörmérést, annnyival inkább, mert tudjuk hogy ez nem megvetendő érdekből hirlapjainkban is Gáty és Tóth mérnökök közt vitára adalkalmat. (§. 60.) $af = \frac{-dr}{-2d-r}$ és $= \frac{dr}{2d+r}$ képlet, valamint helyesen húzatik le, úgy helyesen alkalmaztatik a' következőkben az öblös tükröknél előálló tűnemények' fejtegetésére, $af =$ gyúltávól, $d =$ fénytávól, $r =$ fél átmérő levén. A' fény azon elhajtott irányánál melly megszegetésnek mondatik mindenki által, — ki illyenhez érthet, — könnyen érthetőleg van adva, a' megszegetés' törvényei közt. (§. 62.)

az esés és megszegetés kebleinek viszonya $\frac{i. \text{keb}}{r. \text{keb}} = n$ valamint ennek alkalmazása az egyenközü közegek' esési, és megszegetési viszonyára. A' fényszegetés' törvényei közt a' hetedik helyen ohajtotta volna recensens látni a' Newton törvényét, mi szerint az égékeny testekben a' fényszegetés mindig az eset' függélye felé történik. Ez ugyan alább érintve van, de mint fényszegetés' törvénye, holott ezt a' fényszegetés' legeggyetemesb törvényeül lehet venni. Az üveglencséken a' tűzpont' meghatározása jeles tudományossággal van ezen képletre fejte:

$(n-1) \left(\frac{1}{f} + \frac{1}{g} \right) - \frac{1}{a} = \frac{1}{a}$, n a' szegetés viszonyát, f a' szegetést, g az esés' függélyét, a a' világító test' távolát jelentvén. Sajnálom hogy nyomási hibák miatt némelly betűket Baumgartnerből kelle kikeresnem, és ezt többször!! — Jeles ezen képlet' alkalmazása a' kettős domború üveglencsékre, ha $a = \infty$; ekkor $\frac{1}{a} = (n-1) \left(\frac{1}{f} + \frac{1}{g} \right) = \frac{1}{p}$, p a' gyúltávolt jelentvén; a' domborlapos üveglencsékre: ha $f = \infty$; lesz $\frac{1}{p} = \frac{n-1}{g}$; a' domborhomorú üveglencsékre $\frac{1}{p} = (n-1) \left(\frac{g}{f} - \frac{1}{g} \right)$; a' szóró üveglencsékre $(n-1) \left(-\frac{1}{f} - \frac{1}{g} \right) = \frac{1}{p}$, jelesek ennek különböző esetei $-\frac{1}{p} = \frac{1}{a} + \frac{1}{a}$ -ból lehúzva. A' fénytani készítményekre nincs mit ohajtanom mint-hogy az ezekre alapuló daguerreótypot, valamint dr. Berres vizeny-éleny-gaz nagyító üvegét (Hydro-oxy-gengaz-Mikroskopiaum) a' második kiadásban

minél előbb olvashassam, mik itt mint legújabb fölfedezések hiányzanak. A' fény elhajlott irányú görbületénél örömmel látja recensens a' nap és hold udvarai' melléknep' és hold' tüne-
ményeinek kifejtését, mit a' tapodott, már már poros úton járó természettan-utánczók, szinte végül szeretnek adni a' meteorológiában, igen bölcsen ismételve azt, mit már itt mondaniok kelle.

Azok, mik ezen fejezetben a' fényről tovább mondatnak, a' régibb természettanokban is láthatók, bár nem olly tudományos köntösben mint itt, azok pedig melyek a' fény' kettős irányzata alatt mondatnak a' fénygönczölítésről, újabb fölfedezések' szüleményei.

A' második fejezetben találok kifejtve a' fény erősségének ezen alaparányzatát $E: e = \frac{r}{D^2} : \frac{i}{d^2}$ mit mások a' fénytan' elején a' fény' egyenes arányzatánál szoktak adni. Itt találok a' Rumford, és Ritchie fénymérőiket, mely-
lyek egyszerűen és érthetőleg vannak adva.

A' harmadik fejezetben a' fény' színesül-
ténél (§. 90.) igen helyesen mondatnak három alapszínek: veres, sárga és kék, ellenbe téve a' Newton hét színeinek, azonban itt a' követ-
kezmény az előzményből nem foly, világosab-
ban van ezen igazság kimutatva a' következő 91 és 92. §-ban az üveg- vagy vízszőgroszlop fényszegretése, és a' színvegyítékek által. Örö-
mel látja itt recensens a' Dollond által föltal-
lalt szintelenítés, és a' fénygönczölítés általi
színek után, a' rendszeretlen meteorologia' fény-
tani tünetei' fejtegetését: az érkékség-, a' haj-
nalpirosság- és szívárványét.

A' negyedik fejezet a' fényvesztést (inter-
ferentia) foglalja magában, azon alakban mint
itt adatik új fölfedezést, mert tudjuk hogy ezt
már Newton vizsgálhatta 's utána többek vizs-
gálták.

A' fénytanhoz járul egy függelék, mely-
ben a' fénytan' minden tünetei a' Newton ki-
folyási és Euler hullámszerű módszereik szerint
fejtegettetnek, egyszersmind a' két módszerek
egymással szemközt állítatnak. Szerző módo-
sítással a' hullámszerű módszerhez ragaszkodik,
és méltán; mert a' fény' tünetei fentebbek, mint
akár a' kifolyási, akár pusztán a' hullámszerű
módszer után teljesen kifejtetgettetnének. Véle-
ményem szerint is a' fény életelv, mely az a-
nyagot több mint hullámszerű által rengeti meg,
a' fény életre költ, 's életfolyamat kezd. Azért
itt már ma Euleren felül, a' hullámszerű mellett
élettani módszernél kell tapogatoznunk. A' fény
több mint vegytanosság, 's eddig itt állánk.

Warga János.

(Folytatása következik).

Literaturai mozgalmak.

— Pozsonyban Wigand K. F. könyvárosnál
megjelent: *Régi magyar szavak*, találta *Petőcz*
Mihál. N8r., ára 1 ft ep.

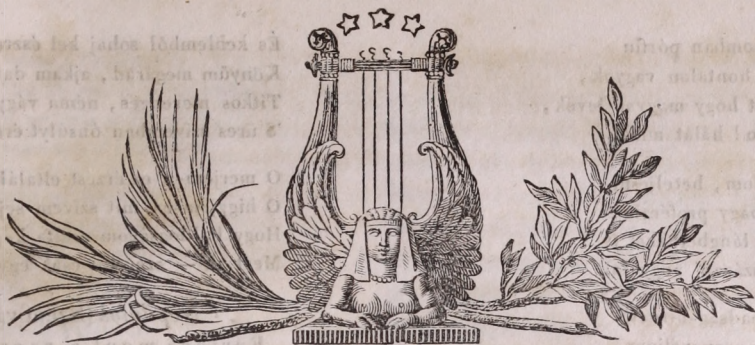
— Zsoldos István szombathelyi könyváros je-
lenti, hogy *P. Gegő Elek'* kéziratban levő min-
den egyházi munkáit közre bocsátandja, 's azok'
kiadását a' kedvelt szerző' vasárnapi beszédeivel
még ez idén megindítandja.

Tilsch és fia kolozsvári könyvárosok Mándi
Márton István gazdatiszt' illy című munkájára
hirdetnek előfizetést: *Elek' a' juhtenyésztésre és*
a' juhtenyésztéshez szabályozandó okszerű föld-
művelési rendszerre, Erdélyhez alkalmaztatva.
A' két kötetű munka még ez idén jöend ki, ára
1 ft 48 kr, velinen 2 ft 24 kr ep. Aláírás június'
végeig fogadtatik el. Az Erd. Híradóval megjelent
programma a' teljes, valóban gazdag tartalomjegy-
zéket 's egy mutatóványt közöl.

— Egerben, az érseki lyceum' bet. megjelent:
Institutiones iuris gentium naturalis, conscrip-
tae per *Franc. Láner*, I. U. D., in lyceo arch.
agr. iuris nat. univ. et publ. part. r. Hung. prof. stb.
8r. VIII és 110 l.

— Bécsben, néh. Strausz Antal' özvegye'
bet. elkészült: *Siebenbürgens geographisch-,*
statistisch-hydrographisch-u. orographisches Le-
xicon, mittelst eines Versuches seiner Landkarten-
Beschreibung bearbeitet und alphabetisch geord-
net, in welcher alle Staedte, Maerkte, Dörfer,
Prädien, Paesse, die politische Landeseintheilung,
die Gespanschaften, Districte, Stühle, Filial-
stühle und Bezirke; aus der Orographie: alle Hö-
henzüge, Höhenarme, Höhenzweige, Segmental-
Höhenzweige, alle einzelnen Berge u. Gebirge;
aus der Hydrographie: alle Haupt- u. Filialflüsse,
alle Segmentalwaesser, alle Filialbaeche, jeder ein-
zelne kleinste Bach; die geographische Lage u.
Grösse des Landes; alle daraus resultirendengeo-
graphischen u. trigonometrischen Berechnungen;
die Flaecheninhalte des Landes überhaupt, und
getheilt in d. Land d. Ungarn, der Sekler u. d.
Sachsen, d. Gespanschaften, Districte u. Stühle,
d. Haupt u. Segmentalflussgebiete; die im Lande
gelieferten Schlachten, überhaupt alle, in einer
guten Landkarte erscheinenden Zeichen, endlich
in statistischer Hinsicht auch alles dasjenige da-
von auf d. Umstaendlichste erkläert zu finden, was
die Laenderkarten nicht zu enthalten pflegen, wo-
runter auch die örtlich-geschichtlichen u. minera-
logischen Merkwürdigkeiten aufgenommen sind.
Von *Ignaz Lenk von Treuenfeld*, k. k. General-
Feldmarschall-Lieutenant im Pensionsstande. 1840.
N8r. I. kötet XIV és 392 l. II. kötet 456 l. III.
kötet 423 l. IV. kötet. 478 l. Ára kötetlenül 12
ft ep.

— Hartleben pesti könyvárosnál *Cherier Já-*
nos nagyszombati egyházi jog- 's történettani-
illy című új munkájára nyitott előfizetés: *Insti-*
tutiones historiae ecclesiasticae novi testamenti,
quatuor tomis comprehensum. Előleg csak az első
két kötet' ára kívántatik 4 ftban, mely alkalom-
mal az első át is adatik; utóbb a' két kötet' ára
5 ft. lesz ep.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Május' 26. 1840.

21. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Remény, zsebkönyv 1834re (S. F.). — Tarczy' Természettana. Folytatás és vég (Warga János) — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Szépliteratura.

Remény. 'Zsebkönyv (értse Zsebkönyv). Szerkeszté Szentiványi Mihály. 1840. Kolosvárt, a' kir. lyceum betűivel. N12r. II és 306 l.

A' „Remény“ e' második folyamata igazolja a' mult évben támasztott várakozásokat. Néhány már ismeretes írón kívül, mintegy húsz tanuló az enyedi, mvásárhelyi, kolosvári ref., unitarius és cath. iskolákban, terjeszti elő költészeti próbatéteit, 's ámbár kifejezett poetai talentumot köztök nem találunk, 's versezeteik csak variatiói többször zengetett témáknak, reproductiói ismeretes gondolatok 's érzeményeknek; már csak az is méltatást és kész elismerést érdemel, hogy a' nyelvet 's a' kül- és belső formákat bizonyos fokig majd mindnyájan magokéva tevék, 's dolgozataik izlést, jó példányok' szorgalmas olvasását tanusítanak.

Elül állanak ez idén is a' verses darabok' szerzői közt a' szerk. Szentiványi Mihály*) és Kriza: amaz bővebb bizonyításával poetai kedélyének; ellenben ennek epigrammaiban a'

többsnyire nehézkes és darabos előadás mellett kevesebb szellemet és élt találunk. De szép a' „Székelykő alatt“ című éneke, a' helyzet' költői felfogásával 's érzelm' mélységével; a' „Hálaérzelem“ hymnusi emelkedésével; két népdala is, az ismeretes modorban.

Hálaérzelem (Kriza).

„Honom' nagy istene!

Bár hontalan vagyok,

Szegény pór' gyermeke,

Neked hálát adok.

Jó kedved alkotá

A' szép magyar igét,

A' föld' igéinek

Legédesebbikét.

Ruháztad ékesen

Nagy gonddal a' magyart,

'S adál vizályait

Megvívni hősi kart.

Kiomlott vériért

Szerzél nagy áldomást,

Mint boldog Kánaán,

Jó földön lakozást.

'S hol nagy hatalmason

Hullámszik a' Duna,

Megnyílt királylakul

Etele' városa.

*) A' 161. lapon álló dal mutatja hogy a' taval általunk méltatott *Firtosalyi* ő.

Honomban pórfiu
Bár hontalan vagyok,
Mert hogy magyar levék,
Isten! hálát adok.

Tudom, beteljesül
A' nagy proféczia,
Mit lángbetűkkel ír
A' század' anyála.

Szabadság-hirdető
Nép-evangéliom
Leszáll szegényhez is,
Kit törvény' átka nyom.

Váltság fog hangzani
Keresztül a' hazán,
Az üdvözülő nép'
Édes magyar szaván.

És úton útfeien
Meddig magyar lakik,
Az új törvény-ige
Szét predikáltatik.

És akkor, istenem!
A' sok magyar gyerek,
Többé nem hontalan,
Be vig hálát rebeg!

Epigrammák (Kriza).

Természet.

Rózsa tövis nélkül a' szép természet, o ember:
Újaidat ha tövis vérzi, a' (az) ten szivedé.

Az én rózsám.

Rózsa, te büszke virág, vérző tövis öröd a' kertben:
Rózsámat tövisül őrzi szelíded erény.

Egység.

Két haza: sík és pusztá egyik, hegyes és vad a' másik,
Látköröm itt keskeny, megvakít ott a' homok.
Ámde magyart látok vakon és foglyul is e' párban:
Hunnia 's Erdélyhon! egy haza vagy te nekem.

Az epigramm.

Szikra vagyok, gyengén csiklandva tüzemmel az épet:
A' rosszat 's lehat égetem és piritom.

Egyet szeress.

Egybe' keresd a' sokat, nem lelsz egyet, ifju, a' sokban:
Egyet ölelj, de hiven, 's egybe' világot ölelsz.

A' vissz' emlékező (Szentiváni).

Szerettelek; de sorsom elszakasza.
Boldog levél te méltó férj' ölen;
Egy áldott nő 's reménydús magzat engem
Föltülemelt a' földi bú' körén.

Boldog vagyok, de néha álmaim közt,
'S a' föld-feledte' méla perczein
Egy szende érzélem lágy fájdalommal
Lopózik által szívem' húrjain.

És keblemből sohaj kel észrevétlen,
Könyöm megárad, ajkam dalt rezeg,
Titkos merengés, néma vágy borít el,
'S üres szívemben ónsúlyt érzek.

O merjem-e ez érzést eltalálni?
O higgyem-e, mit szívem sejtet?
Hogy boldogságom csalfa képzelődés,
Mert ah — szeretni csak egyszer lehet?

Népdalok (Szentiváni).

Férjhez ment a' szeretője.

Kertemben egy kis almafa,
Piros alma terem rajta:
Falumban egy kis házacska,
Barna piros leány' lakja.

Kertemben hajh az almafa,
'S másnak termett alma rajta:
Falumban, hajh, a' szép lyányka,
'S más vezette kézfogóra.

Rózsafámon egy bimbócska,
'S hogy kinyílt, más leszaggatta:
Nekem volt a' kis lyány tartva,
'S hogy felnőtt, más elragadta.

Kapálom a' szőlő' tövét,
'S más iszsa meg arany levét:
Formáltam a' lyány' erkölcsét,
'S más szaggatja a' gyümölcsét.

Három évig szerettelek,
Negyedikben elvesztelek:
Három évi boldogságért
Holtig tartó búbanat ért.

Hitegetté, kecsgetté,
Még is, álnok, máshoz mentél;
Megölelté, megcsókoltál,
Most tudom: beh csalfa voltál.

Csalfa volt az ígéreted,
Kétszíniség a' szereteted.
Nem vagyok én átkos ember,
De meglásd! az isten megver.

A' szolgalegény.

Fáj a' szívem, majd meghasad,
Szeretnék, de nem szabad:
Nem szabad mert semmim sincsen,
Húsz forint bér minden kincsem.

Ne vesd hogy én rongyos vagyok,
Vasárnap is szennyes vagyok:
Én egy szegény szolga vagyok,
De lelkembe' nincsen mocskok.

Csillag ragyog, holdvilág van,
Né várj, Rózsám, a' kapuban:
Mennék hajh, de a' ki szolga,
Éjjel nappal sok a' dolga.

Zűg a' harang vasárnapra,
Nem látsz engem a' templomba!
Ám azért ne tarts pogánynak,
Nincs vasárnap a' szolgának.

Ebéd után hiába vársz,
Nálam nélkül foly el a' táncz:
Tánczolj mással, ne várj engem,
Kihálóba kell sietnem.

Segesvári új kalapom'
Virág nélkül kell koptatnom:
Pedig volna a' ki tenne,
Ha neki is szabad lenne.

Mint az égő gyertya fogyok;
Azt gondolod: beteg vagyok?
Beteg ám a' szívem' tája,
'S annak nincsen patikája.

Firtosalyi.

Az én hazám Firtos alatt Énlaka,
Ott fehérlik Rózsámuak is szűk laka;
A' határunk silány, kopár, kőverem,
De falunkban sok szép virágszűl terem.

Firtosi szirt' alján forrás csörgedez:
Az én szívem, Rózsám, érted epedez.
Krisztálytiszták a' forrásnak habjai,
Mint szívemnek érted égő lángjai.

Székely szabad nép lakozza falunkot,
Nincs fő nemes, nincsen úr, sem zsellér ott,
Első ember a' pap után a' ki jó,
'S legjobb ember Énlakában nagyapó.

Székelyföldön nincs a' lyánynak jószága;
Jószág neki szépsége és jószága:
Édes Rózsám, te szép is vagy, jó is vagy,
'S Énlakán és világszerte gazdag vagy.

Fagyos szél fű Firtos' hármás homlokán:
Mécs pisladoz barna babám' ablakán:
Süvöltés ó szél, légy sötét ó éjszaka!
Vezércsillag nekem babám' ablaka.

Drága arany fekszik Firtos' hegyében,
Drágább arany lakik a' hegy' tövében:
Turkáljon, a' kinek tetszik, aranyér',
Veled Rózsám! semmi arany föl nem ér.

Messze látszik kerek erdőd Énlaka,
Szép Rózsámuak híre messzebb elhata:
Hadd terjedjen az ó híre messzire,
Szomszéd legény viszi attól esküre.

Ne busulj, hogy sovány földünk' határa:
Isten után áldás vár a' munkára.
Megél, a' ki egymást híven szereti,
A' szabadság szegénységünk' enyhíti.

Az elbeszélők közt első helyt ismét *Szentiváni* érdemel megnevezettni „A' víg társak“ és „Nászkaland“ beszélyeivel. Compositiónak, az első legalább, igen gyenge; a' társi élet' e' viszonyai és formái nincsenek sehöl, innen a' történetben e' sok incohaerentia, valószínűtlenség, motiválatlan, sőt motiválhatatlan részek: de a' kivitel, az ecset, mint már tavallal jegyeztük meg szerzőről, több mint közönséges tehetségre mutat. A' házi élet és viszonyok', arczok és scenák' festésében kitünő ügyességgel bír, a' legkisebb részletek sem kerülnek el figyelmét, 's ő azokat a' képiró' szemléltetőségével tudja egy egész életvaló képpé összeállítani; színei ezen felül humorral föleresztvék, 's satirai vonatkozásai jelentességet és érdeket adnak rajzainak. — *Erdődi Jánostól* a' „Tengeri mátkák“ olasz történet, mellyben a' szerelemföltés játzsza szerepét, 's millyen száz meg száz van, de szövevényesh, érdekesb, több jellemmel bíró, mint ez. Jobb ugyanazon írótól „Kelenfi Dénes“, mellyben sok finom vonás élettapasztalásra és emberismeretre mutat, 's különösen Mathild' jelleme sok kedvességgel bír. — „Tündérforrás“ *Orbok Sámuel és Gál Miklóstól* tündérrege akar lenni, de járatlan kezek' műve. Ezen nőm a' legnehezebbek' egyike; 's itt minden van, kivévén azt a' könnyű szellemiséget, az átlátszó színezetet, az allegorikai tartalmat, mellyek e' költészetet olly kedvessé, olly elkapóvá teszik. — *Ormós Zsigmond* „Bujdosó lengyele“ végre egy hugói beszély, pisztolylyal, törrel, természeti gyermekkel, fiúöléssel, testvérszerellemmel 's mit én tudom mivel: de hihetőség, nagyszerűség 's azon irtóztató morál nélkül, melly az úgy nevezett regényes iskola' fejének erejét teszi.

Örömmel mondhatjuk el olvasóinknak, hogy Erdélynek ezen első almanachja, egészben nem csak érdemli a' köz figyelmet és részvételt, hanem azt a' kisedet testvér hazában meg is nyerte. Előfizetői' száma annyira meghaladta a' kiadó' számolását, hogy még nyomtatás közben második kiadást kelle készíttetni. A' minek azon okból is örvendünk, mert jele, hogy testvér hazánk a' komoly tudományok iránti kifejezett hajlandósága 's képessége mellett is, megőrizte lelke' fiatalságát, hogy nem csak az izmos tölgyet tudja hasznára fordítani, hanem az alatta igénytelenül rejtőző ibolya' és gyöngyvirág' szépségét is érzeti, melly a' természetnek nem kisebb csodája mint amaz; hogy

neki az élet nem csak szántóföld és bánya, hanem kert is. — A' valóban lelkes, és illy vállalat' igazgatóására hivatással bíró szerkesztőnek pedig állandó kedvet, még nevedő közönséget, 's folyvásti érdemlett méltatást ohajtunk.

S. F.

Természettan.

1) *Természettan az alkalmazott mathesisssel egyesülve... Tarczy Lajos által. Két kötet stb.*

(Folytatás és vég).

A' harmadik szakasz, melly a' mágnes-villanytant foglalja magában, három fejezetre osztatik 1. a' mágnesre 2. a' villanyra 3. mágnes-villanyra. Ezen fölosztást, — azon rokonságnál fogva mit az új kor' fölfedezései a' mágnes és villany körül tettek, — örömmel látja recensens 's ohajtja és reméli, hogy az előző két szakasz is, a' hő- és fénytan rövid időn, épen illy fölosztással egy szakasz alá jövend, azon rokonságnál fogva, melly a' kettő közt létezik 's három fejezeteket foglaland magában a' mágnes-villanyhoz hasonlólag; 1. hő- 2. fény- és 3. hőfénytant.

Ezen szakasz' első fejezetében igen helyesen van lehúzáva földünk' mágnesi ereje a' nap' fényétől, mit Werner, Steffens, Hermelin 's Cronstedt azon tapasztalataik igazolnak, mi szerint a' legerősebb mágnesek azon szikláknál találhatók, mellyek leginkább kitétetnek a' fény' hatásának, valamint kétségtelenné van az is téve Brugman, Humboldt, Coulomb, Oersted és Arago kémleteik által, hogy minden test mágneses lehet, de főleg mágnesessé tétethetik a' szilárd test 's ezek közt a' vas. A' mágnes' elhajlásának Humboldt szerint négy, Cassini szerint pedig két változásai, valamint változásainak eredményei az év- és napszakokban helyesen adatnak; a' mágnes-meghajlásnál, a' mágnes' egyenlítő pontjai Lamanon, Humboldt és La Peyrouse után kijelelve. Az ifju Erman' tapasztalatait ezen tárgy körül nem látom. A' föld' mágnességének különböző helyeni meghatározása vive a' mágnesű különböző helyeni hintázatszámára, vagy hintázatidőre $N:n=p:p'$ vagy $T^2:t^2=p':p$, valamint két mágnesek hatásának 'a' távol' másod rangú arányzatávali foggyása Coulomb után mind helyesen vannak adva, annyira hogy ezen fejezet' tartalmához jö-vőre nézve nincs mit ohajtanom, mint azt, hogy ez, a' földmágnesség' vizsgálása végett kül-

földön alakult társaság' tapasztalataival gyarapíttassék, 's bizonytalanságai hárittassanak el, jelenre nézve pedig, miután a' természet-észtan' eredményét, és csak ezek nem pedig maga a' természet-észtan, — a' természet-tanban kitündöklenni tartoznak 's valóban némelly vonatai (§. 106.) látszanak is; ohajtotta volna recensens, hogy a' mágnesi gönczölök' természetére nézve vettetett vala egy pillanat, mert midőn kétségtelen földünknek mágnessége, valamint minden mágneses testeknek ehhez viszonya is, továbbá midőn kétségtelen földünk' éjszaki mágnességének összevonó, a' délinek pedig kiterjesztő ereje, mit az éjszaki nagy részint szilárd és a' déli híg földrész mutatnak, következik, hogy minden mágnesű éjszaki gönczölök kiterjesztő, a' déli pedig összevonó erővel bír, a' mint ezen tulajdonság a' rokon villanyra nézve Bergman által tapasztalatilag is igazolva van; — de mielőtt tapasztalatilag igazolva lett volna, természet-észtanilag tanított ez Schelling által 's tudtommal még ez a' mágnesűről igazolva nincs, de azért ennek természet-észtanilag szükségesképen állni kell. Ez az a' híres ideale = reale, a' mi sokaknak olly képtelen!! Ohajtotta volna továbbá recensens hogy miután nem csak az életműszeretlen de Arago szerint az életműszeres fok is a' mágnesűre hatást mutatnak, a' holdjárványosak pedig a' mágneshezzi vonzalom miatt fájdalmat éreznek, — mi gondolatom szerint a' test mágnességének gönczölítése, vagy gönczölősségre osztása, — hogy ezen fejezetben az állati-mágnesség úgy tapasztalati tünetényeiben, mint természet-észtani eredményeiben fejtegetett vala.

A' második fejezetben a' villanytan adatik. Itt a' villany körüli igen bő, és legújabb tapasztalatoknak egy rövid bevezetés bocsátatik elébe, mellyből több jelesek közt érthető az is, hogy a' villany, az élet' világos lételeéhez kö-zelítés. Ez véleményem szerint is igaz, azonban én az illyen elméletet, tapasztalati tudományban nem elül tenném, hanem a' részletes tapasztalatok' kifejtetése után végen egyetemes törvényül mint egy eszmét, mit tovább földolgozni maga helyén a' természet-észtan' dolga. Ezután a' villany körüli tapasztalatok vagy annak fölébresztése három czikkelyben adatik. Az első czikkelyben a' dörzsölés általi villanyébresztésről van szó. Itt a' villanymű' erő-műi, hev-, fény- és élettani hatásai közt leg-

elül említették a' vegytanos hatás 's ennek példája: a' víznek villanyos drót által éleny- és vizenyre bontása, valamint a' lacmusnedves kártyának +E általi veressé, —E által pedig a' veresnek ismét kékké változtatása. Így szerző azt, mit recensens véleménye szerint fentebb a' vegytanban elmulasztott, úgy mint a' villany-vegytanosságot helyre hozni látszik, mit a' második czikkelyben még bővebben érint. Ezen czikkelyben a' dörzsölés ismeretes villany-ébredtetési eszközein kívül, ismét Coulomb után tanuljuk a' villanyos testek' erejét, miszerint a' hintázatszám' második rangjaik arányzatban állanak a' villany' erejével $T^2:t^2=p:p'$, valamint azt is, hogy a' villanyerők a' távol másod rangjának visszas arányzatát tartják $p:p'=d^2:D^2$.

A' második czikkely a' villanynak érintés általi ébredését adja. Itt már több újak vannak mint az előző czikkelyben. Igen nevezetese (§. 138.) Karsten', Becquerel, Faraday állításai a' voltaoszlop' lánczai körül, miszerint azt mondják, hogy a' voltaoszlop' elemei közzé tett nedv' villanyosztatása, fő oka az össze tett láncz' hatóságának, holott volta a' nedvet csak, a' különböző érczlapok' érintkezésénél fölébredt villanyvezetőjéül tartá, és midőn ezen nézet után, a' galváni lánczban mutatkozó villanyfolyam' tünetei nehezen fejtegettetnek, amaz szerint a' kifejtés könnyű. Itt még bővebb példányai hozatnak föl a' villany-vegytani hatásnak, névszerint érintve van Becquerel, Oersted után, miképen a' voltaoszlop' metall-elegy kémeszközéül is ajánlatott, azonban tudjuk hogy Arago által ez, a' tudományok párizsi akademiájában épen az érczek' vegytani válaszközéül is használtatott, Davy, Nobili és Ermann tapasztalataik is a' villanyvegytan körül érintve vannak. A' voltaoszlop' műszeres (erőműi) hatásánál (§. 141.) Oersted, Ampere és Faradaynak a' villanyfolyam körüli igen jeles képleteik után ohajtottá volna recensens a' villanyfolyam' hatását erőművekre alkalmazva látni, annyival inkább, mert ismeretes hogy Sz. Pétervára körül is már ilyen erőművel ellátott hajó bocsátaték a' tengerre, Angliában pedig Davanport nevű vermonti kovács is alkalmazza. Valamint érdekesek a' voltaoszlop' vegytani erőmű-hatásaik, úgy fontosak Hare, Children és Davy után a' hev- és fénytaniak, hol recensens ismét szerette volna látni a' villanytelegraph' érintését, főleg pedig Ritter, Ure,

Galvani és Volta után nevezetese az élettaniak, mellyek közt recensens ismét nem találja Ehrenberg' ázalékvilágát, mellyet ő Volta oszlopa által kovakövekből állíta elő, valamint Crosse' ily nemű fölfedezését is, mellyek épen olly nevezetes szerepet visznek az alvilágban, mint Herscheléi a' fölvilágban, a' déli félég-gömbön.

A' harmadik czikkelyben a' villany fölébresztésének több módjai adatnak, millyen a' nyomás, hasítás, melegítés, vegytanosság és életfolyam. Midőn a' vegytanosság által ébresztett villanyról Pouillet után az mondatik hogy égéskor a' szén és vizeny —E-t, az égés' maradványa pedig +E-t ad, igen helyén lett volna szólni az égés' villanyvegytani fejtegetéséről, — mi az égésnél nem említettett, — mert miután tudjuk hogy az elemésztett éleny mennyiségének az égésfolyamat aránylag nem felel meg; következik hogy az égésnél ma fentebb kell kereskednünk mint Lavoisier, 's ez méltán a' villanyvegytanosság. Ezek után helyciken fejtegettetnek a' villanytünetek: a' mennydörgés, égvillogás, hermes' tüze, lidércz (melly már fentebb is érintve volt), jégeső, vízforgatag, még pedig mondhatni, mind a' legújabb tapasztalatokkal. A' mennydörgésnél nevezetes Pouillet, Schübler, Tralles és Volta' tapasztalataik' eredménye, melly erre központosul, hogy a' vízcseppek párologván —E-t tartanak meg, midőn a' párák +E-vel távoznak, melly eredmény szerint, a' villanyellentételes hatásaik után az égvillanyi tünetek könnyen fejtegethetők, mellyek közül szerző oda látszik hajlani, hogy az égi háboru nem villanyosság által lesz, a' vele mutatkozó villanyosság az égi háborúnak csak okozatja, minthogy, mond szerző, nincs eset, mellyben a' villanyosságnak a' szerkezet-másításra addig, míg pusztán feszítés által hat, befolyása lenne. Igaz, hogy az égi háborúk' alkalmával mint vegytanosságból villany fejlődik ki, de a' villany fejlődésében *ingerlési és ingerlettségi* viszony lévén, folytonos ok és okozati összefüggés áll, 's így recensens véleménye szerint a' felhozott ok az említett tétel fölállítására nem elég, mert hiszem kétséget nem szenved, hogy a' párák +E-gal emelkednek föl, fölül is ellenkező —E-t ébresztendők, azonban villany által a' lomany-sodrony' olvasztása nem szerkezet-másítás-e? és nem feszítő erő által-e? A' jégesőnél Prechtl, Buch, Kämtz 's főleg Munke' tapasztalataik

hozatnak föl, melyek után az állítatik, hogy a' jégeső előállítására a' villanyosságának semmi befolyása sincs, azonban itt azért adatik elé, mert némelyek ezt a' villanyosság által előállottnak tartják. Recensent sem győzik meg az érintett jeles tapasztalatok a' felől, hogy a' jégesőtől a' villany' hatását megtagadja, már csak a' legközelebb mondottak szerint sem. Azon sok jeles tapasztalatok' fölhozása után szerette volna recensens látni a' villanyvezetők' említését, melyek épületek' tetején használtatnak.

A' harmadik fejezet három cikkelyben a' villany-mágnest adja. Ezen fejezet egészen az új koré, igazán a' haladás' jelen lépcsője szerint adva, itt a' természet-észtan kifejtése mint következmény van áthozva a' természettanba. Az első cikkelyben a' mágnes- és villanyfolyam kölcsönös hatásaik közül nevezetes Fox' tapasztalata (§. 151.) a' cornvalli bányákban, mely a' föld mágnesvillanyfolyamát keletről nyugatra, és éjszokról délre kétségtelenné teszi, valamint ezen folyam' folytonos forgása is kétségtelen Barlow, Faraday és Ritchie tapasztalataik után (§. 154, 155, 156.).

A' második cikkelyben a' villany-mágnes hatását Oersted, Arago kémleteik, valamint Schweigger és Nobili villany sokszorozók is kétségtelenné teszik, a' mennyiben a' voltaoszlop sarkainak sodronyai a' mágnesűre hatást mutatnak, még pedig mint Sturgeon, Botto, Dall, Negro és Jacobi megmutaták, villany-mágnesfolyam alakban.

A' harmadik cikkely megfordítva a' mágnesvillany hatását adja szinte Faraday, Nobili, Pixii, Ritchie, Saxon és főleg Pohl kémleteik után, melyekből kiviláglik, hogy a' mágnes kétségtelen villanyi tüneteket mutat, millyen főleg a' szikrázás. Mi után a' földnek is ilyen mágnesvillanyi és villanymágnesi hatása Faraday után (§. 162.) megmutattatik, méltán adja itt szerző az éjszaki fényt víve mágnesvillanyi erejének nyilatkozatára.

Ezen szakaszhoz függelékül járul Pohl nézete a' mágnesvillany' és vegytanos folyam' lényegéről, olly természet-észtani magas nézetek, melyekben eredményileg is ki van mutatva, miképen minden mágnesi, villanyi, és mágnesvillanyi működésnél a' + és — E, mint izgatók, 's egyszersmind izgatottak jelennek meg. Olly nélkülözhetlen természet-észtani eszmék ezek természettan' írójában, hogy ezek

nélkül a' természettan' írója üljön egy Amperre' villany- vagy Pohl mágnesvillany-műjéhez, és bámulja azt, bámulja egyszersmind a' természet' szövevényes és nagyszerű működését, bámulása közt, vagy physicus pantheista, vagy hitbámész leend, de az átalány' eszméjére soha nem emelkedhetik föl, és hitbámészi 's pantheistius nézetei közt szükségesképen vallásos hanyagság állandó elé. De bár mi szép, mi magas, és mi nélkülözhetlenek ezek természettan' írójában, de nem természettanba valók, legalább egészen így mint itt állnak, nem, mert a' természet-észtannak, csak eredményben kell mutatkozni a' természettanban, valamint a' természeti tudományok' minden ágaiban is, — épen úgy mint az észtan egyetemesen csak eredményileg mutatkozik az értelmi tudományokban.

Itt végződván a' második rész, következik a' harmadik, mely az élettant (organica) adja. Minthogy ez a' természettan új része, itt azon kérdést lehet föltenni: szükséges része-e ezen szokatlan a' természettan? Miután recensens' véleménye szerint, igen közel állólag szerzőhöz: a' természettan az életműves és életművetlen testek' mulékony jeleneteivel (egyesedesség), a' jelenetek' okfürkészésével (részletesség), 's a' kifürkészett okok' törvénynyé emelésével (egyetemesesség) tartozik foglalkodni; kétségkívül az élettant olly szükséges, és mulhatlan része a' természettan, hogy e' nélkül azt csonkának méltán tartja. És íme a' sokaknak sehogy sem tetsző hegeli tan mit szült a' természettanban? így keresi ez fel minden tudományok' szellemét, a' szellem így fejt ki magából általa alakot, részt, életművet, és a' tudomány így lesz egészzé; melyek közül sok mint régi beteg csak vánszorog. Azonban ezen új rész recensens természettan három mozzanainak az egyediség-, részletesség- és egyetemességnek, vagy hogy már észtanilag is szóljunk, közvetlenség-, közvetés- és közvetettségnek megfelelt-e? és mennyiben? az ezen kiviláglandik.

Ezen rész három rövid szakaszban adja az ásványi, növényi és állati életet.

Az első szakasz (egy §ban) az ásványi életéről szól, hol az ásványi élet több mint vegytanosságnak, a' halál pedig pusztán vegytanosságnak méltán mondatik; az ásványok betegségének több jelenetei hozatnak föl: úgy mint a' porrá málás, likacsosság, meghasadozás, püfeteg alaku felpoffadás stb. De én eze-

ket mind csak mint jeleneteket, egyediségeket, közvetlenségeket tekintem, ohajtanám ezeknek okait, 's az okoktól elvont törvényeket is látni.

A' második szakasz két fejezetben szól a' növényi életről. Az első fejezet a' növény' sötét, a' második, világos életműveit adja. A' növény életnél méltán mondatik a' halál is több mint vegytanosságnak, vagy az ellentételes vegytani erők kibékülésök után, az ásványos életbe átmenetelnek.

Igen szépen mondatik a' növény' sötét életművének a' bimbó, vagy szem, 's helyesen hozatik föl ennek három része: a' földbe menő rost, a' légbe emelkedő pöhöly, és a' szár elemeit foglaló középtömeg. A' növény' világos életművei a' gyökér, törzsök, ruházat, és a' nemző részek, valamint a' nemző részekre alapuló Linne' növény rendszere is igen szépen hozatnak föl. Ki ne gyönyörködnék a' lépcsőkön fejlődő előadásban inkább, mint a' zavart elegyben? Azonban mind ezek természetrajzi leírások, közvetlenségek, egyediségek, 's pusztán *jelenetek*. Én itt is az élet által legyőzött vegytani ellenes erők' kibékült munkásságát szeretném látni, ez vezetne engem természet-tani módszerem' második mozzanatára az *okra*, ez a' harmadikra: a' *törvényre*. Itt tehát mindenütt elmaradt a' két felsőbb mozzanat. A' növények betegségénél (§. 179.) láttatik ugyan ok említetteti, ilyen ok: a' nedvhiány a' növény-sápadásnak és fénysorvadásnak, a' rothadás a' felesleges nedvnek; azonban én ezen okokat is csak leírónak, és nem hatónak találom.

A' harmadik szakasz ismét két fejezetben adja az állati életet. Az első szól általában az állatokról, a' második az emberről (§. 180.) A' növényi életnek, — melyben a' képző erő (ideale) mintegy az anyagba (materiale) tapadt, — ellenbe van téve az állati élet, melyről igen szépen és érzékenyül mondatik, hogy ebben a' képző erő lélekke magasulva ellentétben áll az anyaggal. De természettanban épen ezen jelenetek' okáról és törvényéről van szó. Igen szép az állati élet' négy fokának kifejlése a' táplálék, tenyészet, mozgás és érzés, valamint szép az ezekre alapuló, növényállatok' állatállatok' és gerinces állatok' három seregének, 's ismét minden seregből fejlődő, négy-négy rendnek: polypok', ázalék', sugáros', molluscok (puhánok), férgek', rákok', bogarak' (rovarok') pókok', halak', kétélűek', madarak' és emlősállatok' rendjeinek átnézete. Ki ne gyönyörködnék ilyen burdach, mülleri, combei, steffensi vagy ha tetszik okeni eszmékben? De én ilyen szép rendű kifejtésnek természettanban okát és törvényét kívánom, különben a' természettan az első mozzanon a' közvetlenségen marad, 's természettrajzzá, a' természeti testek' állandó jelenetei' leírásává válik.

A' millyen szép, olly szükséges az ember-ről tanító második fejezet, az állati élet négy lépcsőin keresztül víve, ugymint 1) a' testtáplálalon, hol a' vér, vérvaladék, vérképzés, szívó erek, lélekzés, vérkeringés és hőrről van szó; 2) a' tenyészetben, 3) a' mozgáson, hol a' csontalkat, izmok, ezeknek rendeltetése adatnak, 4) érzésen, hol az agyvelő- és idegekről adatik tanítás: annyira szükségesek ezek, hogy ezeket népszerűleg még az elemi iskolákban is meg kell a' gyermekekkel ismertetni, mert hiszem mi nyomorúság mindent ismerni, vagy legalább akarni? magát pedig testileg sem. Ezen fejezetben már több helyt találja recensens a' második mozzanatot, az *okot*, mitől törvényt értelmes embernek elvonni könnyű. Ilyen ok többi közt: a' piros és kék vér' okai, elsőnek az éleny, másodikkal széneny; a' nyál emésztésének okai: a' nyál' alkotó részei: a' víz, állati enyeg és konyhasó stb, így van helyes okokkal kifejtve a' vérkeringés is.

Midőn a' természettan' ezen új része nagy részt a' jeleneteknél, az első mozzanaton maradt, azt recensens nem az írónak hanem egészen a' tudomány újságának és annak tulajdonítja, hogy érzésaink nagyobb részt csak leírók lévén nem hatottak be az egyedes tudományokba, nem sarkalták azoknak kifejlését, nem sarkalták az élettant sem, különösen pedig, hogy érzésaink a' természet-észttantól irtóztak, és irtóznak; a' ható érzés tan lábra kapván, ez sarkalni fogja az egyedes tudományokat, hogy hiányait pótolgassák, így sarkalja ez jelenleg az élettant, hogy ne csak leíró hanem okfirkészőleg ható legyen.

Vegre függelékül adatik természet-észttanilag az élet' eszméje, mely az állat, és földünk életére alkalmazólag, a' véges alakbani nyilatkozó végtelennek mondatik. De a' mely szép és természet-észttanilag, olly kevéssé való természettanba a' többször mondott ok miatt, hanemha a' szinte mondott ok miatt itt is szabad szerzőt mentenem.

És ime eddig 's ezen lépcsőkön fejelett szer-

ző természettani eszméje tartalmával együtt. Már most következnek záradékul annak viszonyítása recensens természettani eszméjére 's ezen viszonyításból fejlődő következmény. Azonban mielőtt erre mennénk, kettőt kívánok megjegyezni.

1) Szükségesnek sőt kötelességemnek ismerem nyilvánítani, hogy szerző munkája' tartalmát kisebb 's nagyobb hűséggel többek közt főleg Baumgartnerből (*Die Naturlehre nach ihrem gegenwärtigen Zustande mit Rücksicht auf mathematische Begründung* stb. Wien. 1832) vevé, de midőn ezt nyilvánítani kötelességemnek ismerem, egyszersmind azt is kijelentem, hogy én ebben valami nagy sérelmet nem látok, mert kérdem: természettudományokban, jelesül tapasztalati természettanban lehet-e józanul mások' tapasztalatait mellőzni? főleg mellőzni-e ezt az kinek sem módja, sem eszköze a' kémletekre nincs, vagy legalább mindenre nincs? Néhány sor átvételéből, jelesül tapasztalati tanban plagiumot kiáltani nem lehet, főleg ha a' kűffők kijelölve, mint ez szerzőnél (I. kötet 6. lap) Wöhleren kívül látható. Azonban az átvételt átdolgozni és nem pusztán átvenni kell!

2) Ott hol tudományról van szó, betűphilologus lenni nem szeretek: ez a' nyelvtan' dolga, mellyben szó és fogalom olly viszonyban állnak, hogy a' fogalom eszköz, a' szó cél, más tudományokban cél a' fogalom, eszköz a' szó vagy a' nevezet, mellyet a' fogalom mint szellemmag fejt ki. De épen ezen elvnel fogva, minden tárgynak fogalmát kinyomó nevezetet szeretvén adni, mellőzve a' vegytanban némelly *acs*, és *ecs*, *ag* és *eg* képzőragok' terjesztését, csak azt említem, hogy az oxgyennek *éleny*, a' hydrogennek *vizeny* nevezetét a' savítónál és gyúlónál inkább helyeslem, mert tudjuk, hogy a' savító' savanyító tulajdonságában némelly testekre nézve, millyen a' kén és zöldlő stb. a' gyúló is osztozik, továbbá gyúló több elem is van, ki nem tudja hogy a' villó menyire gyúló? ehhez járulhatna talán a' képzőragasz helyessége is: $\text{ND} = \text{ám} = \text{mater} = \text{any}$. Egyébiránt mint mindenben úgy itt is meggyőződés után könnyen megtértek.

Ha már szerző természettanát viszonyítjuk recensens által kifejtett természettan' eszméjére, kijő, miképen szerző e' tárgyhoz kitünő tárgyismerettel nyult, kijő, miképen a' természet' eszméjét a' legújabb természet-észtan után bírja, ennek köszönheti azon helyes rendszert, mellyet munkájában követett, kijő, miképen munkája' tartalma olly tömört, még pedig a' haladás jelen lépcsője szerint, hogy azt az eddigi természettanainkban, mellyek Varga Mártontól, Kézi rövid rajzolatán, Tschanner' fordításaig terjednek (némelly rövid kivonatokat, alsóbb iskolák' számára ide nem éit-

ve) minden sérelem nélkül mondom, haszontalan keressük; kijő, miképen szerző a' módszerben sok helyt igen helyesen használta a' jelenet szemléltetését, a' jelenet okkoresését, és a' jelenetek törvényének megalapítását, valamint a' jelenetek' törvényének az élethen alkalmazási kimutatását is. De néhol a' természet-észtnak a' természettanba, főleg a' szakaszok és fejezetek elejéni áthozatala, homályt és nehézkes előadást szült, mit nyomási hibák a' képek' betűinél, és számolásoknál tetemesen nevelnek. Azonban ezen hiányok, mintannyi árnyéklatok mellett, olly sokkal több a' munka világos oldala, hogy ezt recensens literatúránk' igen nagy nyereségének, 's olly jeles szüleményének tartja, mit ha olvasóink úgy fölfogva olvashatnának mint más könyveket, ennek szükségesképen a' legnagyobb hatást kellene tenni, mind szellemi mind anyagi tekintetben; szellemiben: mert ismeretünk a' természettel kezdődik 's ezzel fejlík, — anyagiban, mert a' természetben is abból élünk. Ezért recensens ennek nem olvasását, hanem studiumát mindenkinek szívből ajánlja, kijelenten pedig ajánlja a' philosophusoknak, 's kéri lennének szívesek az embervilág mellett, a' természetet is fürkészni, mert legyenek meggyőződve hogy a' természet' eszméjének bírása nélkül egyoldalúságban maradnak maga a' lélektan és a' természeteszme' kifejlése; a' munka' studiumából pedig szerzőre nézve ohajtja, hogy recensens jegyzeteit, — mennyire meggyőződése engedi, — azon tárgyismerettel mellyet e' körül kitünőleg bír, azon férfias erővel, és nemes lelkesedéssel melly nála nem hiányzik, munkája' második kiadását minél előbb tökéletesebbé tehesse, általa a' magyar literatúrára nagyobb nyereséget árasztandó, mint jelenleg is árasztja.

Warga János.

Literatúrai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egy. nyomtató-műhelyében sajtó alatt vannak 1. *Cornelius Nepos' életirásai* latinul és magyarul, számos nyelvész, föld- és történetírói jegyzésekkel. Fordította *Czuczor Gergely*, bevezeti és a' szerző' életét előre becsátja *Schedel Ferenz*. — 2. *Vörösmarty Mihál újabb munkái' harmadik kötete*, tartalma: Julius Caesar, tragoedia 5 felv. Shakespeare után; Arpád' ebredése, előjáték 1 felv.; A' kincskeresők, szomorujáték 4 felvonásban.

Warga János prof. 's m. acad. 1° *Olvasó és tanítókönyve a' közép népiskola' számára*, mint Kézi ABC-jének második folyamata, készen van, 's első része az illető választmányynak be is van adva.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy iv; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy iv, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Évnyegyedeként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Ferencziek' piacán, 437. sz. földszint.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Junius' 2. 1840.

22. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Az új urbértörvény (*Fabryczy Sámuel*). — Bocsor' Latin nyelvtudománya (*Irme*). — Mocsi' elmékedései a' physiologia és psychologia' körében (*Kramarsik*). — Philosophiai műnyelvünk' ügyében (*Fogarasi*). — Kiengesztelődés Vajna és Várad J. urakkal (*Warga János*). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Urbér *).

*Das Urbarialgesetz des letzten Ungarischen Reichstags historisch und politisch erläutert; oder Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft des Ungarischen Bauern (Bauers) in seinem Verhältnisse zur Grundherrschaft. Leipzig bei F. Volckmar. 1838. 8adrét. 160 lap 1 ft ep **).*

Szerző' némelly nyilatkozásaiból, és a' munka' egész szabásából is úgy látszik, hogy fő célja volt az új urbéri törvényeket és azoknak jótékony hatását a' külfölddel megismertetni. Az illy munkától a' legnagyobb pontosság kívánható, 's a' criticának itt szigorúnak kell lenni. Azért bíráló, ámbár egyébiránt a' szerző' érdemét örömezt elismeri, 's azt ki-sebbiteni épen nem kívánja, kötelesnek érzi magát e' következőket megjegyezni.

A' bevezetésben, melyben szerző a' magyar paraszt' régi, azaz 1836. előtti állapotját rajzolja, ez áll: „Der Kaiserin Königin Maria Theresia gelang es endlich 1765. die Leibeigenschaft ganz aufzuheben, und die schon 1550,

Art. 36. gesetzliche Freizügigkeit durchzusetzen“. De erről a' thesianum urbérban egy szó sem találtatik, 's valóban az örökös jobbágy-ság végképen csak az 1791. 35. tcz. által törlesztetett el.

A' 6dik lapon mondatik, hogy a' kegyetlenkedő földes úr ellen büntetés szabva nem volt: eine Strafe gegen den Grundherrschaft war in diesem Falle nicht vorhanden“. Pedig már az 1715:101 és 1723:18., úgy szinte a' Decisio 1. 188. l. ez iránt tett rendelést.

A' 7dik lapon szerző' szavai: „Als ja die Annahme des mehr geduldeten als gesetzlichen Urbariums von der Willkühr abhing, womit es angenommen oder verschmäht wurde“, könnyen félreértésre szolgáltathatnak alkalmat, mint ha t. i. az egyes földes urak' önkényétől függött volna, az urbéri elfogadni vagy félrevetni. De ez még az 1791:35. előtt sem úgy volt, mert a' thesianum urbér felsőbb hatalommal hajtott végre, és a' dicasteriumok a' szerint ítélték; 1791. óta pedig tudjuk, hogy azon urbér mindig egy országgyűléstől a' másikig megerősített, és így valódi, ámbár csak ideiglenes törvény' erejével bírt.

A' 9. lapon szerző az 1836diki urbéri törvényeket kezdi taglalni; többnyire helyes és világos, ámbár némelly ismétlésektől nem ment, észrevételei, mintegy magyarázó bevezetésül

*) L. Figyelmező 1839. 745, 761, 801, 825 stb szel. Szerk.

**) L. Figy. 1838. 322 stb szel. Szerk.

szolgálnak a' törvények' textusára. De itt is fordulnak elő némelyek, mik szó nélkül nem maradhatnak.

A' 12. lapon azt állítja szerző, hogy az új törvény a' földes úr' egész tulajdoni jogát az urbéri telekre nézve üres szóvá változtatta: „das ganze Eigenthumsrecht des Grundherrn an die Bauernsession zu einem leeren Worte macht“. Ezt mindazonáltal illy határozottan állítani épen nem lehet; mert a' földes úri tulajdoni jognak, azon kívül is, hogy a' paraszttól adózást és szolgálatot kívánhat, csakugyan megmaradtak most is némely lényeges maradványai, nevezetesen abban, hogy nem csak urbériszabályozás' és tagosztály' útján, hanem azon kívül is, szüksége vagy kényelme úgy hozván magával, az urbéri földeket elcserélheti, a' jobbágyot némely esetekben telkétől elmozdíthatja, annak feldaraboltatását megengedni nem tartozik stb.

Mert hibásan állítja szerző a' 14-dik lapon, hogy a' földes úr a' telek' felosztását egy negyedig tartozik megengedni: „gestatten muss“. Az 5dik cz. 4d. §sa egészen ellenkezőt tanít, mert szerinte a' földes úr semminemű felosztást nem tartozik megengedni, és egy negyeden alul, ha akarná is, meg nem engedheti.

A' 17. lapon azt tanítja szerző, hogy a' ki-becsültető perekben az új törvények előtt a' felelbbvitel csak birtokon kívül volt megengedve. Hogy ez épen nem áll, kiki tudja, kinek urbéri perekben valaha tapasztalása volt. Ha tehát valahol illyesmi történt, csak az urbér' és felsőbb rendeletek' ellenére történhetett.

A' 30. lapon ez áll: „Es hat bisher in Bezug auf diese Rottungsgründe ein ganz eigen thümliches Verhältniss geherrscht. Der Grundherr behielt sich immer vor, alle diese Grundstücke, sobald es ihm beliebe, das Joch zu 14 Floren, als festgesetzte Ausrottungstaxe, zurückzulösen“. Ez nagyon félszeg előadás, mert lehettek ugyan földes urak, kik jobbágyaikkal 14 forintban megalkudtak, de hogy ez mindenkor történt, azt csakugyan állítani nem lehet. Mit teszen továbbá a' „festgesetzte Ausrottungstaxe“? Ki határozta meg a' 14. forintos bért, a' földes úr-e, vagy a' kormány, vagy a' törvény? Hiszen a' theresiana resolutio, dd. 25. apr. 1771. melly az irtásokat négy osztályra osztotta, és egész az 1836diki törvényekig zsinormértékül szolgált, a' legmagasabb osztály-

ban is 5, a' többi háromban pedig 4, 3 és 2 forintra szabta az irtások' kiváltási díját, tehát sehol sem tizennégyre.

A' 31. lapon szerző ezt mondja: „Die Herrschaft kann nur die Rottgründe zurücknehmen, welche gegen ihren Willen, und wo sie der Ausrottung widersprochen hat, ausgerottet wurden. Da wird sie aber wenig oder nichts bekommen“. Itt kimaradt e' lényeges szócseke: ingyen; mert pénzért olly irtást is visszavehet az uraság, mellynek ellene nem mondott, mint ezt a' 6d. cz. 1ső §sából láthatni.

A' 32d. lapon: „Wenn alle Stricke reissen, so verbietet auch wohl die höchste Stelle die Einlösung aus dem Grunde, dass der Unterthan dadurch zu Grund gerichtet, und in seiner Existenz gefährdet werde“. Ámde erről a' törvényben semmi sem áll, és így bíráló nem is hiszi, hogy illy eset, melly pusztá önkényen alapúlna, valaha előfordúlhatna.

A' 35. lapon a' legelő' felosztása' eszméjét egészen hibásan fogta fel szerző, midőn azt állítja, hogy az urbéri és curialis földek' aránya szerint (tehát úgy, mint az két közbirtokos között meg szokott történni) a' legelőt is az uraság és a' jobbágyok között fel kell osztani. A' törvény nem akarta a' parasztot urának közbirtokosává emelni, 's neki mintegy arányossági keresetet (actio ad proportio nem) engedni, hanem csak szükségéről gondoskodni, azért legelő' dolgában minimumot 's maximumot határozott, mi pedig ezen felül van, azt, mint szerző maga is megvallani kénytelen, mindenütt az uraságoknak hagyta tulajdonául. Azért azt is hibásan állítja a' szerző a' 36. lapon, hogy ott, hol a' 4 holdnyi minimum sem telik ki a' határban levő közös legelőből, a' hiányt az uraság' részéből kell pótolni, vagy épen, mint a' 37. lapon mondatik, a' földes urat egészen kizárni. Az illy kizárás' eseteit a' törvény sokkal gondosabban számlálja elő, 's különben is a' 6dik cz. 3. §sa szerint, a' jobbágyoknak, csak annyira elegendő legelőt kell adni, mennyire a' helybeli körülállások engedik, továbbá, ugyan azon törvény szerint, a' legelő' elkülönözését, annak szűk volta soha nem akadályozhatja. Mind ezeket egybe vetvén azon eredményhez jutunk, hogy ott, hol a' 4. holdnyi minimum sem telik ki, a' paraszt kevesebbel is kénytelen megelégedni, vagy pedig, mint ezt a' Társalkodóban egyszer egy dologhoz értő értekező igen elmésen fejteget-

te, az urbarialis földekből (de nem az uraság' földeiből, vagy legelőjéből) annyit kell legelőül beszámítani, mennyi a' minimum' helyre ütésére szükséges, ha szinte ebből a' telekállománynak leszállíttatása következne is.

A' 39. lap szerint a' magyar paraszt mindenütt ment minden taksától, még a' vásárokon is: „auf allen Jahrmärkten“. De a' 1836:33. a' helypénzt csak a' szabad királyi városok' polgáira, nem pedig a' parasztokra nézve szüntette meg.

A' 46. lapon a' robotozás' theoriája nagyon felületesen, és azért némi részben helytelenül is van előadva, mi ezen előadásnak a' törvény' tartalmávali összevetéséből azonnal kiviláglik. Ugyan ezt mondhatni az 58dik lapról is, melly a' paraszti öröködéssről szól; itt az ingó és ingatlan keresmény nincs egymástól elkülönbötve, melly okból az olvasó tiszta fogalomra nem juthat az iránt, mit változtatott legyen az új törvény a' régieken a' paraszt' javára? Egyébiránt azon hiányt, mellyet szerző az említett 58dik lapon a' törvényben még talalt, a' most múlt országgyűlés, mint tudva van, kipótolni törekedett.

A' 67. lapon ezt olvassuk: „Ein Oberge-spann bezieht als solcher gar keinen Gehalt, obwohl seine Würde der eines Kabinetministers bey andern Regierungen nicht viel nachgibt“; holott tudva van, hogy a' fő ispánok tiszteletdíjt húznak a' házi pénztárból, és azoknak összehasonlítása a' cabinet ministerekkel a' külföldi olvasónál szükségképen hibás fogalmakat fog szülni.

Ezen észrevételeket több apróbbakkal is szaporíthatnók, de figyelmeztetésül elég legyen, a' mit már mondtunk. Némellyekre nézve, igaz, a' szerző' mentségeül szolgálhat az, hogy a' 81dik laptól kezdve, az 1836iki urbéri törvényeknek (4—10. tcz.) német fordítását adja, egész terjedelmökben: a' külföldi olvasó el ne mulassa tehát ezekkel szerző' észrevételeit összevetni, azaz magából a' kútfőből meríteni; mit ha teszen, a' szerző' némelly félszeg vagy túlzott állításait maga is meg fogja igazíthatni.

A' papiros és nyomtatás igen jó.

Fabrizy Sámuel.

Latin nyelv.

1) *Latin Nyelvtudomány lépcsőnkénti gyakorlatokkal. Iskolák' számára készítette Boosor István, oktató. Első folyamata. Pápán, a' ref. fő*

iskola betűivel Szilády Károl által. 1839. K8r. X és 176 l. Ára 40 kr ep).*

Századok folytak le, 's Magyarország szint-
úgy mint a' külföld csaknem egyedül latin nyel-
ven kapta műveltségét; de épen azért ez álta-
lanos és a' nép' tömegébe ható soha sem lehet-
ett. Az angol, francia 's német, jó ideje már,
hogy szerencsésen lerázták a' haladást gátló e'
bilincset 's most az emberi ismeretek' minden
ágaiiban a' műveltség' magas fokán állanak. Mi
hazát és szabadságot vészszel fenyegető kor-
szakokban, véráldozatot kívánó szakadatlan
kül 's belháboruk között csak későbbben esz-
mél h e t t ü n k föl. De valamint ügyes kéz által
gyümölcsfába tett *alvó szem* téli viharok után
siet fejlődésben a' mult évi hajtásokat elérni:
úgy az elmulasztottat pótolni vágyó buzgalom-
ban dicső lelkesedéssel az egész nemzet forr,
és saját honi nyelvét, mint a' tudományosság'
leghatalmasb emelcsőjét ápolja.

Azonban midőn az édes mienket hét szá-
zadi bujdosása után méltó jogaiiba helyezni ipar-
kodunk; 's a' nálunk eddig divatozott *dedát*
a' törvényszékek 's köz igazgatásban vele fel-
cserélni kívánjuk: nem lehetünk olly túlzók,
hogy mintegy visszatörölésül annyi esztendő'
zsibbasztó álmaért a' *latin* nyelvtant és litera-
turát is, mint valami haszontalanságot, a' ne-
velésből kihagyatni ohajtsuk.

A' latin nyelv a' tudósok' köz nyelve ma-
rad örökké; és széles Magyarországon szint-
úgy, mint akármely művelt külnemzetnél an-
nak alapos ismeretére ezentúl is mindenki szert-
teend, ki t u d o m á n y o s a n művelt férfiú' nevé-
re számot akar tartani. Nálunk egyéb, másoktól
fölhozott, fontos okokat mellőzve, e' nyelv azért
is érdemel pártoltatást és nem kis tekintetet, mi-
vel az egy, polgári szabadság' magas polczán ál-
lott nemzet' dicső nagyságának ékes maradvá-
nya, 's általa polgári állásunkhoz nem idegen, 's
nemzetiségünkötől nem egészen elütő gondolatok
's érzelmek támadnak agyainkban, sziveinkben.

Nem lehetvén tehát el e' nyelv' tudása nél-
kül, teljes figyelmünket érdemlik azon tudós
férfiak, kik általok legjobbnak vélt más és más
módszerekkel annak tanulását könnyíteni tö-
rekszenek, 's kivált most, midőn honi nyelv-
ünk fölvirágzásával fordulatponton, 's a' mű-
velődés' új korszakának küszöbén állunk.

*) A' f. évi számban közlött előleges ismertetést
pótolja e' beható bírálat. Szerk.

E' szempontból üdvözljük Bocsort, 's bemutatjuk, noha más ügyes férfi által már megelőztünk, mi is ennek Latin Nyelvtudományát.

„Ezen kézikönyv' kidolgozásában vezérelv volt: az idegen nyelvet anyanyelven alapítani“. Igen helyesen; mert nyelvet szabályok 's grammatica után tanulni annyi, mint a' nyelvről philosophálni; ez fölötte nehezen esik annak, ki a' maga nyelvének, mellyen legkönnyebben 's legörömbestebben gondolkodunk, grammaticájában nem jártas; de az anyanyelvben iskolaszerűleg okultnak ez természetesebb, 's azért könnyebb akármely idegen nyelvet a' magáéval egyenközbé hozni. Tehát állván az elv: öt hat esztendőnek kellene előbb gyermekeinknek a' hazai nyelvnek (magában értetik, hogy e' mellett más reáltudományoknak is) alapos tanulására fordítaniok, mintsem a' görög vagy latin nyelv' tanulásához fognának. Ez nevelési rendszerünkön egy kis változást okozna ugyan, de haszon nélkül nem volna; ekkor azonban, híven az elvhez, 9—10 éves gyermekek' számára (IX. l.) nem lehetne latin nyelvtudományt írni. Akármint legyen pedig, az minden esetre helyesen mondatik a' III. lapon: hogy a' latin nyelv' elemeit ezután is, mint eddig, latin nyelven adni „a' nemzet' elárulása 's a' neveléstudomány' kifíczamítása volna“.

Másik vezérelve a' szerzőnek (IV. l.): a' nyelv' természetének 's különösen az értelmességnek megfelelő módszert követni a' tanításban; az elméleti utat a' gyakorlatival összekapcsolni. 'S e' pont az, mellyben valaki bebizonyíthatja nyelvtanirói 's tanítói hivatását; eltalálva t. i. a' közép utat, egyesítve a' szélsőségeket, 's a' tanítást minél kisebb idővesztéssel eszközölve.

Szerző a' rövidség' barátja, 's nem gyötri el száraz szabályok' halmazával a' szegény gyermeket. 68, igen gyéren nyomtatott lapon elvégzi a' latin olvasást, helyesírást és szófejtetést, a' nevektől kezdvén az indulatszókig; a' 71. d. laptól egész 115. ig gyakorlati példák állanak olly módon szerkesztve, hogy a' tanulók önmunkásságra ébresztessenek, 's ezen éberség folyvást föntartassék. Végül a' 116. d. laptól egész a' 176. ig, vagyis végig latin-magyar, és magyar-latin szótárak állanak. Mind ezeket csak helyeselhetni. Apró észrevételeim ezek:

Költségkimelési tekintetből, de amúgy is némelyek még rövidebben adathattak volna.

Így 8. lap. 9. §-ban elég volna a' latin nemek' neveit egyszerűen előadni, 's a' többbit szóbeli magyarázatra hagyni. — 14. l. 15. §. a' genitivusi és odaragasztásának sokféleképp történhetősége' bizonyítására minek agger, fulgur, pater, leo, homo, dux, civis paradigmákat egész kiterjedésekben fölhozni? vagy mért nem adatik iter is és egyebek? ezek szó 's írásbeli gyakorlásra hagyathatának. — Szinte az ige-hajlítások' formáit (35—66. l.) jobb lett volna tömöttebben kisebb betűkkel nyomtatni, például minőkkel vannak az előljárók a' 32. d. lapon, hogy a' gyermek, ki még a' kisebbeket is meglátná, a' sok laptól el ne ijedjen vagy undorodjék, hanem inkább kis téren sokat lásson, és többszöri látásból meg is tanuljon.

Továbbá nyelvtanban, hogy tétovába ne jöjünk, minden általánosan kimondott tételnek vagy kivétel nélkülinek kell lenni, vagy a' kivételnek melléje függesztetni; azért hiányos (12. l.) e' mondás: „a' közneműek *um* végzetel bírnak“. A' személyek' nevei is? például: Hic Dinacium, Haec Glicerium, Phanium stb.

Általán tanító könyvben a' leghatározottabb nyelvvél szükséges élni. Így 14. l.: A' vocativus sok nevekben *ie* helyett csak *i* p. o. *filius* (fiu) voc. *fili*! nem *filie*“. A' rövidség nem sokat vesztené, ha az *ius*-sal végződő tulajdon nevek, p. o. Pompeius stb. megemlítetnének. — A' 17. d. lapon álló jegyzésekben szinte nagyobb határozottságot ohajtanék. (Ugyan itt van: „febris (laz)“. A' nyomtatási hibáktól ritka tisztaságu könyvben épen e' jó új magyar szónál kellett hibának történni!) — 19. l. 17. §. „Az 5. d. névhajlítású szók a' genitivusban, és dativusban is *ei* szótagot vesznek fel“. A' genitivusról ismertetik meg, mellyik névhajlításra tartozik valamely szó, azért itt, például *pileus* szóban eltévedhetne a' gyermek. A' harmadik névhajlításnál (15. §.) kelletlenül is bővebb volt a' szerző, itt a' szükségést is megelőző; tehát így fejezheté ki magát: Az 5. d. névhajlítású szók a' genit. és dativusban *ei* betűkkel végződnek, 's a' nominativusnál egy szótaggal hosszabbak. — 20. l. „Mind az öt névhajlítás' átnézése 's egybehasonlítása végett ide iktatnak (iktattatnak) azoknak összes végzetei“. 'S itt az első névhajlítás' többes harmadik esetében csak *is* van kiteve, nem egyszerűen *abus* is. — Így a' 23. d. lapon: „Abbat. felice“ kimaradt: v. *felici*. A' paradigmából ez ki nem maradhat. — 34. l. „Az idő öt: jelen

(praesens), — *fél- v. aligmúlt* (imperfectum), — *múlt* (perfectum), stb“ miért nem praeteritum imperfectum, és perfectum? hiszen perfectus és imperfectus magán véve mást jelentenek, mint aligmúltat és múltat. Lám a' 41dik lapon maga a' szerző helyesen így: „Sajátkép nincs több, csak 3 idő, t. i. praesens, praeteritum (múlt), és futurum“. — 36. l. Megnevezetnek a' törzsök idők, melyektől származnak a' többi idők u. m. Infinitivi praesens, Indicativi praesens stb, melyek valamely betű v. szótagnak a' gyökhöz ragasztása által alakulnak, p. o. am-are, am-o. Azonban mi a' gyök, ez a' minden egyébnek alapja, azt sehol sem magyarázta meg. De a' törzsök idők' formálásának illyes előadása nem is helybenhagyható, mert a' dolgot's értelmességet csak nehezíti. Ítéljen kiki. 38. lap.

„Szent illy törzsök idő:

3. az *Indicativi Perfectum*, melynek végző végzete mind a' négy igehajlításban *i*, mely eleibe az 1, 2, 4dikben a' megtartott jegybetű után *v* vagy a' hasonló hangú *u*, a' 3ikban pedig a' jegybetű elvetésével vagy semmi vagy leginkább *s* betű szúratik, az így elkészült végzet ragasztatván a' gyökhöz's úgy hajlítatván a' perfectum a' többi személyekben *isti, it, imus, istis, erunt* új végzetekkel“. 'S 39. l.

„Legrendetlenebb itt a' 3dik igehajlítás' múltja, melynek többféle alakulása' előadását későbbre hagyván, most elég legyen megemlíteni a' főlebbin kívül, hogy a' perfectumi *s* a' vele összejövő *g*, *c*-vel az így hangzó *x*-é átváltozik (dico *mondom*, — perf. dixi, e' helyett dic-si, — rego *igazgatom*, — perf. rexi, e' helyett reg-si); sőt az előtte levő mássalhangzót is sokszor eltávoztatja, p. o. scribo (*írok*), perf. scrip-si, — vagy jobb hangzás kedvéért kihagyja; p. o. claudio (*bezárom*), — perf. clau-si“. Ennyi tekervény helyett jobb a' gyermekkel ezen törzsök időket pusztán megtanultatni: amo, amaui, amare, amatum; lego, legi, legere, lectum. — A' 41. l. mondatik: „Mivel pedig minden cselekedet, vagy mint teljesen vagy mint nem teljesen elvégzett tekintethetik (actio perfecta et imperfecta): az időnek is $2 \times 3 = 6$ -nak kell lenni“. Szükséges-e ezen algebrázás? — 50. l. a' 33. §ban a' kivételek és modificatiók miatt (ebbeli nehézségéért — 61. l. 37. §. — maga a' szerző is a' rendhagyó, hiányos és személytelen ígékert bővebb folyamathoz véli előadandóknak) jobb csak a' schemát adni. Akárminő nyelv-

ben a' schemákat nem könyvnélkülöznünk lehetetlen. Gyakorlás közben a' tanító, theoriát praxissal keverve, némely szabályokat elvon, 's azokra tanítványát figyelmezteti; de illyeneket előre megtanultatni nem könnyítés.

Ennyit röviden. Egyébiránt tanítói pályáján tapasztalásból fogja a' mély tudomány németek' iskolai 's nevelési rendszerével ismeretes derék szerző megtudni — ha csakugyan gyermekek' 's nem inkább korosabb 's anyai nyelvök' tanjában jártas ifjak' számára ír latin grammaticát — mit kelljen még világosabban előadnia, hol bővebben kiterjeszkednie, hol rövidebbre vonatkoznia; 's ha, mint reményljük, a' jelen példányok' elkelte után munkáját másod ízben kiadja, talán a' felhozott apró észrevételeket is használatlanul nem hagyandja.

Irme.

Philosophia.

Elmélkedések a' physiologia' és psychologia' körében, különös tekintettel az erkölcsi és polgári nevelésre. Irta D. Mocsy Mihály. „Longae ambages; sed summa sequar fastigia rerum. Budán, a' m. kir. egy. bet. a' m. tudós társaság' költségén. 1839. N8r. 143 l. Velinen, fűzve 54 kr. ep.

Hogy philosophiánk' literatúrája ismét egy lélektani munkával gazdagodott, nem lehet nem öröndetes az előtt, ki tudja, hogy egyedül a' psychologia lehet alap akár elméleti, akár gyakorlati életünkbeni eligazodásunkra. Hogy szerző különösen az erkölcsi és polgári nevelést tartá szem előtt, új érdek; mert erkölcsi és polgári nevelés az, mire figyelmünknek különösen kell függesztve lenni.

Feladásának úgy igyekszik sz. megfelelni, hogy kitűzván a' lélektudomány' szempontját, a' hasonlító lélektan' fontossága' megmutatására utat készít az által, hogy az életnek növényi és állati fokait írja le, miből aztán a' közönséges és mágnesi álmot 's az emberi lélek' rendes menetelétől eltávozó lángelmék' példáit igyekszik megmagyarázni. Továbbá több cikelyben az erő' és anyag' szoros kapcsolatáról, a' test' hatásáról a' lélekre értekezik, különösen az agy' nagy fontosságát kiemelve, mely a' lélek' működéseinek egyedüli fészke. Nem mellőzi el a' test' többi részei' befolyását is a' lélekmunkálatokra, 's az érzékek közt nevezetesen a' hallásról sok fontosat mond. Így által meggy azon befolyásra melyet a' lélek a' testre

gyakorol, 's a' reflectáló erőnek nagy hatásáról, physiognomiáról, a' különböző emberfajokról, a' férfi és nőnem közötti különbségről, 's a' nehézségekről annak szoros meghatározásában értekeznek. — Következnek már a' lélek' egyes tehetségei. Sz. szerint a' *szép* és az *igaz* két fő iránya a' léleknek; az egyesített *szív* és *okosság* teszi a' *moralitást*; a' vallásos érzelem' két factora pedig az *erkölcsi érzelem* egyfelül, másfelül az *elmélkedés* a' tudományoknak és az igaznak mezején. — Itt kitér azon módosításokra, mellyeket az éghajlat okoz az ember' lelki életében, igen helyesen megmutatja, hogy haladás levén rendeltetése az embernek, czéliránytalan és káros azt törekvéseiben akadályoztatni; 's akkor ismét felveszi a' fonalat, 's kérde: micsoda uton kell a' lelket az igaznak mezején fejtegetni? 's itt jól jegyzi meg hogy előbb a' ki —, aztán a' beható erőt kell fejteni. Sz. különösen alapos tudományt sürget; mellyre legkönnyebben akkor tehetünk szert, ha sokféle irányt adunk a' léleknek, ha szükségtelenek tanulásával az elmét nem terheljük, ha szellemi tehetségeink örök surlódásban vannak. E' szép tárgyakról nem kevesbé érdekesekre megyen által, t. i. a' kívánságok 's érzések' fejtegetésére, hol az indulatok' fontosságáról, a' követési hajlam' nagy befolyásáról a' nevelésre, végre a' lélek' igazi szabadságáról szól. A' lélek' nyavalyáinak egy czikkely van szánya; 's miután megmondá hogy a' psychologia, mint még most bölcsőjében levő tudomány, lassanként magasabbra fog emelkedni, különösen a' természettudomány' segítségével munkáját azzal fejezi be, hogy megmondja véleményét arról; mennyit kell a' nemzeti iskolákban a' lélektudományból tanítás' tárgyaul felvenni? A' mit sz. a' dologból előadatni kíván, mind oda van irányozva, hogy az ember, mint magához legközelebb álló, magát ismerni tanulja, magának paranesolni tudjon. — Ez a' munka' tartalma.

Tárgya' kivitelében sz. tagadhatatlanul nagy olvasottságot mutat; annyi 's olly különböző tárgy sok oldalu vizsgálatot kívánt, 's nagy munkát az adatok' gyűjtésében. Nem is száraz okoskodások a' mit olvasunk. Meleg érzés helyegzi szavait, hol az igaz' becséről, a' szépről, az erényről, nemzeti jólétről, haladásról, mindig különös tekintettel magyar hazánkra, szól. De kár hogy jó oldalai egyszersmind forrásai hibáinak is. Mert lehetetlen a' figyel-

mes olvasónak nem sajnálni azt hogy az egészben rendszeresség és szabatoság hibázik, melly mindennek megválasztja az illő helyet, többet nem mond mint a' mennyi tárgyhoz való, melly az előzményekből a' szükségkép folyó igazságokat következteti. Fő hibája szerzőnek, hogy a' választott tárgyon uralkodni nem tud, mert a' hol hű és bő emlékezete nem teszi kicsapongóvá, ott érzése ragadja el a' fő tárgytól mellékesekre.

De nagyobb figyelmet érdemel az, hogy sz. elmékedéseiben, metaphysikai elvből indulván, mellyet a' munka' végén bővebben fejteget, eltévesztette az igaz irányt. A' lélekről valódi ismeretet csak a' tapasztalás' útján szereshetünk; másan az nem alapulhat mint öntudaton és észlelésen. Hypothesisre psychológiát nem építhetünk. Már pedig szerzőnek illy alap-tétele a' „*psyche alaprajza*“: bizonyos *idea*, *lelki kép a priori*, *mi szerint az organismus fejlődik ki*. Illy alaprajzot a' tapasztalati psychologia is *feltesz*, *másképen lehetetlen levén a' sok individualitást megmagyarázni*. Vizsgáljuk a' tételt közelebből. Tagadhatatlan, hogy valamint mindennek, úgy az embernek is bizonyos formák szerint kell fejlődni. De hogy „*már létünk kezdetével, minden fogalmak és érzések alapítva vannak, mellyek határozott időben 's renddel kifejlenek*“ ez több sem hogy Leibnitz' *automate spirítuel*-je bebizonyíthatná. Világos, hogy itt a' forma a' valósággal van összezarva; mert ha a' formák meghatározottak is, mellyek szerint fejlődünk, a' fejlődésnek magának, az öntudathól folyó szabad természetűnek kell lenni. Az ismeretnek, érzésnek és akaratnak formái, változatlanul meghatározottak, de szerző által is méltán kiemelt, mindenütt munkás *reflexio* alkalmazásaiban mindenkor szabad. — Nézzük ezt az akaratban. Érzéki akaratunknál fogva szükségkép irtózunk a' fájdalomtól, ohajtjuk a' kéjt; de már az értelmes akarat a' hasznos' és káros' képzeteivel módosítja ezt az érzést, 's az ész tisztítja fel azon fokig, hol az ember szabad lelke' fő pontján, csak a' jónak hódol. — Szerző' alaprajza az ok, hogy véleményével oda látszik hajlani, hogy az *Én* mint egy részecskéje a' végetlen világléleknek, annak módosításait veszi fel csak, 's ez psychologiai főtétel semmiképen nem lehet. Ez az alaprajz továbbá csak *nemi* lehet nem *egyedi*, mert az egyed az alaprajzban csak úgy gyökerezik, mint az ismeret vagy gondolkodás

a' logicában; nem is az alaprajz oka az egyediségnek, hanem a' reflexio' módosításai, 's ezek olly körülményektől függnek, melyek az alaprajzban semmi módon befoglalva nem lehetnek. Tagadhatatlanul abban tévedett szerző, hogy többet ért az alaprajz fogalma alatt, mint a' mennyit az magában foglal. 'S ez az a' sötét vonal, melly munkája', ha így mondhatom, elméleti részén átvonul, 's nem engedi hogy az olvasó megbarátkozhassék vele, hacsak nem szerző' rendszerének embere. Pedig psychologia, valamint a' vallás' históriája, akkor hű és jó, ha nem elméletből, hanem tapasztalásból merítve, semmi felekezet' szellemében nem íratik. — Ennyit általánosan.

Kramarszik.

(Vége következik).

Allítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Philosophiai műnyelvünk ügyében* (Képzeln, képezni, képlelni). Ha a' szók' értelmét jobban meghatároznók, sok vitatások elmaradnának, így szól egy jeles francia philosoph (elmész). Hünfalvi a' szellem (= minden anyagtan, láthatlan valami), lélek (= élő szellem, éltető szellem), 's elme (= emberi lélek) szókra nézve velem meg egyez, de nem képletre nézve. „Itt hagyjuk meg“, úgy mond „a' nyelv szokást melly magának képez tárgyakat és képzelődik. A' képzelet megvolt, mielőtt tarkán képeztünk volna, 's (Hünfalvi tart tőle) a' képelés (jobbán képelés) sokat elijesztett a' képzeléstől“. Ha egy Hünfalvinak helyeslését érdemlek az elsőbbségre tett észrevételem, azon szívből örvendek, de kérem, ne tagadja meg becses figyelmét az utóbbiaktól is, melyekre nézve még a' szokást illetőleg is nekem egészen más tudomásom van.

Képzeln, régi szó, nem csak minden szótárainkban, hanem a' népi és írói szokásban is mindig egyedül 's határozottan „imaginari, einbilden“ értelemben fordul elő; ezen szónak tehát értelmét változtatni, 's annak „repraesentare, vorstellen“ értelmet adni teljességgel nincs hatalmunkban, úgy hogy én a' Rhapsodiák' második közlésének elejét azon szónak idegen jelentése miatt meg sem tudtam érteni.

Kérdésbe jöhet ez után: Repraesentare, vorstellen a' philosophiában hogyan fejeztessék ki?

Mind régi, mind újabb philosophusaink között többen (p. o. Ercei, Vecsei) leginkább „előterjeszteti“ szót használák, és Vorstellung' kitételére ezt: előterjesztés. Némelyek (mint Köteles), „képzni, képzelet“ szókat akarák divatba hozni.

Azonban „előterjeszteti, előterjesztés“ és bizonyos értelemben „előterjesztet“ nekem nem nagyon tetszőnek, továbbá „képzni“ ezen jelentésben: formare, bilden, p. o. képző erő, bildende Kraft (p. o. der Thiere und der Pflanzen), képző intézet, Bildungsanstalt, képző rag, suffixum

formativum egészen elhatalmazott; nem vala tehát más mód, mint más származtatáshoz folyamodnom.

Képlet, idea 's repraesentatio értelemben szinte kezdett divatba jöni, 's ha jól emlékezem Fáy Andras is használá. Ennek tehát gyöke „képelni“ volna. De magam sem tudom miért, ez nem nagyon tetszett, 's „képlelni“ (ha úgy akarjuk, valaminek képét lelmi, meglegni t. i. elménkben) a' dolog kifejezésére „repraesentare, vor-stellen“ értelemben alkalmasnak is látszott; innen Szontagh' Propylaeumaira tett észrevételeimben „képlelni“ szót ajánlék, sőt bizonyos kéziratomban magam is mindenütt ezzel éltem. Ezekhez képest:

Képzeln; képzelődni, imaginari, einbilden, 's képzelődés; képzelés; képzelet, imaginatio, vagy (ha tetszik Fries szerint) problematische Vorstellung. —

Képzni, formare, bilden; innen képzés, képzet, formatio. —

Képlelni, repraesentare, vorstellen; 's képelés (actus) és képlelet (effectus), vagy önálló származtatással: képlet, repraesentatio, Vorstellung volna.

Megérintem még, hogy intuitus, Anschauung, mint nézés, nézet (jobb mint szemlélet), és speculatio, mint elmélkedés (jobb mint szemlélődés) szinte rég óta divatos szók, és sokak által szinte illy értelemben használatnak.

Fogarasi.

— *Kiengesztelődés Vajna Antal és Váradi János urakkal.* A' folyó évi Figy. 191. számában a' nevelés iránt olly forró kebelből, és Vajna Antal úr iránt olly meleg részvétebből buzgó lelkes szavak adatnak elő Váradi János úr által, melyek a' nevelés 's Vajna Antal úr iránt lelkesnek is leg-hőbb ömledései. — Azonban olly rokon és össze hangzó érzelmek mellett is, némi ellentétel látszik köztök 's köztem lenni, — mint Vajna Antal úr „*Utmutató az olvasást tanításban a' tanítók számára*“ című munkájának bírálói közt, — származott legyen az akár *tévedésemből*, akár *félre értetésemből*, mit szükségesnek látok kiegyenlíteni, 's az ellentételt legyőzve, kiengesztelődni. — Ezen kiengesztelődést annyival inkább szükségesnek tartom, mert fájdalommal értem a' fölvilágosításból, miképen Vajna úr jeles, és sokakra nézve, gondolom tanítási reformot sürgető munkáját szomorú sors ére, hihetőleg olly előítéletű uraktól eredő, kiknél a' test és szellem olly vegyűlten állnak egymással, 's annyira nincs a' test legyőzve a' szellem által, hogy minden jozan újításnak vakon tűzes indulattal ellene szegülnek, kik ha szédítő agymámoruk miatt magas szemöldökkel olvasnak valamely könyvet, ez mint pusztá testi nyilatkozás, nekik természetesen könnyebb, mint a' testből kiemelkedett szellemi nyilatkozás, minek egy nevezetes neme a' könyvirás; az illy testileg boldogok, szellemileg pedig boldogtalanok, minthogy nem dolgoznak vagy talán nem is dolgozhatnak, azt akarnák hogy más se dolgozzék, vagy munkájának sikere ne láttassék, mondom, — illy szerencsétlen emberek gyanítván a' fölvilágításban, — kikhez hasonlók máshol is találtnak, — mert prona venit cupidus ad sua vota fides, lehet ezek az érintett munka körüli legyen *tévedésem*, legyen *félre ér-*

tetésemet hasznokra fordítják; azért szükségesnek tartom e' rövid nyilatkozást és pusztán ezen okért 's nem másért.

Tévedésem vagy félreértésem abból származik miképen az állítatik mint ha én általán véve állítottam és rosszaltam volna a' *hangoknak* olvasást előző *tanítását* 's nem lettem volna eléggé figyelmes arra, miképen Vajna úr' jeles munkája tanítóknak íratott, és nem gyermekeknek.

Én a' hangok' olvasást előző tanítását nem általán hanem föltételesen rosszaltam 's rosszalom, mint olyan ki a' tárgyak' közvetlen szemléltetése, beszéd- és gondolkodás-gyakorlatok által akarom az olvasást tanítást előzni, a' mi az érintett munka' bírálatából 's a' fölvilágosításban is idézett szavaimból kitetszik, mikkel újlag lapot tölteni nem akarok. — Hogy a' hangtannak barátja vagyok, azt valamint bírálati, úgy más helyi nyilatkozataim az olvasás-tanítás kö ül bizonyítják. — Azt hogy Vajna úr munkájának tanítók számára lett írását nem vettem volna eléggé figyelembe, holott az a' czímen is látható — talán egy kissé nagy állítás. — Itt csak azt kérdem: Akármely tanítás-módot, így az olvasás-tanítás módban is a' hangtant, miért tanulja a' tanító, ha azt a' növendékeken gyakorlatilag nem alkalmazza? — Igen is tanulni kell tanítónak és gyakorlatilag alkalmazni azt, de véleményem szerint föltételesen, vagy akkor, midőn a' gyermekek a' szemlélet-, beszéd- és gondolkodás-gyakorlatban tanítást vettek, mert „Tanítástanom” elve az: hogy minden tanítás lelket képező legyen, a' melly tanítás lelket nem képez, az nem tanítás, hanem lélekölés. Ezen elv' valóságát már én a' tanításban a' tárgyak' közvetlen szemléltetése és kimondása (egyesítés), részeinek fölkeresése (részletesség), és a' fölaltalt részleteknek összefoglalása (egyetemesség) által gondolom elérhetőnek.

Így minthogy tévedésem vagy félre értetése a' föltételesen vételből származott, a' helyett hogy föltételesen kellett volna vétetnie u. m. a' közvetlen szemlélet-, beszéd- és gondolkodás-gyakorlatok olvasástanítási előzésével: kijő, miképen Vajna Antal úrral a' hangtanra nézve egyértelműleg és kiengesztelődve nyilatkozhatom: Várad János úrnak pedig köszönetet nyilvánítok azért, mert alkalmat nyújtva Vajna úr' jeles könyvének ismétli ajánlására, még azoknak is, kik előítéletök miatt ez ellen küzdenek 's győződjenek meg ezen jó urak, hogy az *úr országa bizonynyal akkor jöend el és az ő akarátja akkor leend meg mennyben és a' földön*, ha az ember azzá a' mi, u. m. a' szó tulajdon értelmében, a' nevelés által emberré képezgetendik, és e' nagy célra Vajna Antal úr munkáskáját úgy lehet tekinteni, mint egy igen czélszerű elemet.

Warga János.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet. megjelent 1) *Az ipar és kereskedés története Magyarországon*, a' három utolsó század alatt. Irta *Horváth Mihály*, váczai megyei pap, a' sz. művek és bölcselkedés tanára, a' m. t. t. l. tagja. N8r. XIV és 390 lap, finom velinen, kemény táblába kötve

2 ft 30 kr. (Szerző öt időszakra osztva adja elő tárgyát; az első a' mohácsi veszedelemtől a' szatmári békeig terjed, 's itt az ország' általános állapotjának rajza után 1. az ipar története adatik, különösen a' mezei gazdaságé, 's itt annak különféle akadályai, a' pórság' állapotja, viszonyai földes urához és földéhez; a' kézművéké, itt a' városok' állapotja, a' czehek dolga stb; a' bányászaté; 2. a' kereskedésé, ennek akadályai, tárgyai, pénz' dolga, 's különösen a' magyar-német, magyar-lengyel, magyar-török, a' tengeremelleki 's a' belső kereskedés. A' második időszak, a' szatmári békétől II. József-ig ismét illy renddel festetik, de már itt a' tárgy gazdagszik, a' parasztság' javuló állapotjával a' mezei gazdaság, állattenyésztés, műipar emelkedik és terjed, gyárak tűnnek fel; a' kereskedés' történetében M. Terézia' intézkedései, a' kereskedési tanács stb; harmadik szakasz: József kora, a' földmivelés emelkedése, kereskedési rendeletek, duna-tengeri kereskedés' elei, ker. szerződés; negyedik szakasz: József halálától 1825ig, a' m. gazdaság' haladásai, ennek okai és eszközei, millyenek a' vízlecsapolások, sívány homok' megállítása, gazdasági iskolák, a' gazdaság egyes ágaiában tett javítások; az állattenyésztés' kiterjedése; mesterségeké, gyárak; a' kereskedésre az új közlekedési módok befolyása, a' törvényhozás' gondolj, francia háborúk, stb, az activ kereskedés főbb részletei; végre az ötödik szakasz a' jelent terjeszti elő, az ipar és kereskedésbeni haladásai, hol a' földmivelő osztály' jobb karba állítása, gőzhajózás, az osztrák-angol kereskedési szerződések stb). — 2. *A' gyermekvilág képekben és elbeszélésekben*. Ünnepi, névnapj és új évi ajándék, jó fiúk és leányok' számára. *Glatz* után magyarosítá *Szivos Mihály*. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. Hárant 8r. 128 l. hat kőrajzzal, velinen, kemény táblába kötve 1 ft 40 kr, színezett képekkel 3 ft. — 3. *Marino Faliero*. Nagy opera három felv. Irta Bidera J. E., ford. *Jakab István*. N12r. 52 l. füzve 20 kr ep.

Lipcsében, Breitkopf és Härtel bet., pesti könyváros és kiadó Heckenast Gusztáv' költs. megjelent: *Száz mese száz képpel*. Öt füzetben. Első füzet, húsz rémek fametszettel, királyi Sadrétben 40 l. Ára a' még kijöendő négy füzettel egyetemben 4 ft ep.

Eggenberger, Heckenast 's más hiteles könyvárosoknál megszerezhető:

Vörösmarty Mihál

ÚJABB MUNKÁI.

Második kötet:

BESZÉLYEK és REGÉK.

12edrét, 209 lap, fiemei velinen ára 1 ft 20 kr. pengő. Ugyanott kapható az első kötet: *Versek*. Szinte sajtó alatt van 's nem sokára megszerezhető a' harmadik kötet, mellynek tartalma: Julius Caesar Shakespeare után; Árpád ébredése 's a' Kincskeresők.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Junius' 9. 1940.

23. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Moesi' elmékedései a' physiologia és psychologia' körében (*Kramarsik*). — Terve a' kecskeméti temetési és magtári egyesületnek (*Vajda*). — Literaturai mozgalmak. — Soproni magyar társaság. — Jelentés a' Budapesti Szemlééről.

HAZAI LITERATURA.

Philosophia.

Elmékedések a' physiologia' és psychologia' körében, különös tekintettel az erkölcsi és polgári nevelésre. Irta D. Moesi Mihály.

(Vége).

Lássuk most szerzőt az egyesekben. Első kívánata a' hasonlító psychologia' kiművelése, mellynél fogva a' lelket, a' többi életműves lényekkel hasonlítva kívánja vizsgáltatni. E' mező még kiművelve nem lévén, alig hoz ki egyebet annál, hogy van növényi, állati és emberi élet; vagy is a' szerző szavaival: „az *universum*' élete magában foglalja a' növények világ- és öntudat nélküli, az állatok világ tudati's az emberek öntudatu életét“. Ebből akarja megmagyarázni az álmot, mellyben az öntudat elvesztésével vagy a' világtudat' életében van az ember, vagy szinte leszáll a' növényi életig. Itt szerző elfelejté hogy az álomban is emberileg munkás a' lélek, a' mély álomban pedig (mellyben szerző szerint növényi életig száll le a' psyche) szinte több van mint pusztá növényi tengés. Szint illy könnyen jár el a' mágneses álom', 's az emberi lélek' rendes menetelétől eltávozó lánghelmék' példái' magyarázatán. Azt mondja: az által nem történik egyéb mint

hogy *organismusunk*' nagy *orgonaműszerében* olyan hangok hozatnak létre, mellyek egészséges állapotban szokatlanok; hogy az emberi állásról leszállni készülő lélekre, nagyobb befolyással van az *universum*' élete; hogy az *instinctus* biztos karjai között, arra is képes a' lélek, minnek kitalálásához nem közönséges főznek is *elmékedés*'s idő kívántatik“. Hova vezet az? E' szerint csecsemő vagy állat, a' belösztön (*instinctus*) biztos karjai között többre volna képes a' kiművelt bölcsnél, 's az emberi öntudatról leszálló lélek kitünőbbet szülne a' tiszta öntudatnál. Ezt más okoknak kellene megfejtenei, a' felhozottak meg nem fejtik.

Ezek után a' test és lélek közötti viszonyt írja le szerző. Az egészről azt látjuk, hogy nagy a' test' befolyása a' lélekre, hogy hiányos testalkotás a' lélekben is viszhangra talál. Itt csak néhány igen anyagi kitétlen akadt felrec. Illyenek: minden *organumhoz* kell bizonyos *ideának* kapcsolva lenni *eredetiképen*, melly tulajdon *characterét* az emberben sem veszti el — 's itt látjuk ismét az *összehasonlító psychologia'* nagy fontosságát. Ez kissé homályosan van írva. Gyanus kitételek illyenek is: hogy az *anyagban testesül a' lélek* (lap 4), hogy azon módosítások, mellyeket az agy' gyenge szállucskái vesznek magokra, megmaradnak sokáig, 's azért le-

gyünk figyelmesek a szám nélküli tárgyakra, melyek a lélek első sarjadásában a gyenge agyba nyomódnak. A lélekre történik-e a benyomódás, vagy az agyra? a fül hallja-e a hangot, vagy a lélek fül által? Ha szerző szavai állanak, agygyártók a nevelők; én pedig azt hiszem hogy ők egyenesen a lélekre hatnak, ha csak az agy nem a lélek.

Hogy szerző előadásában nem tiszta, 's e mellett bő, áradozó a szabatosság' kárával, ezt különösen a 28. §. bizonyítja, hol az emberfajokról szól. Itt nyilván összezavarja az emberfajokat a népcharacterrel, mik pedig nagyon is különböznek. Mert ha állana is, mit szerző mond: *hogy a fajkülönbség nem más mint az örökös ideának többféle alaprajzai az emberben, melyek eredeti vonásait megtartják mindig 's a külső természet által csak kevéssé változtathatók*: egészen más valami a népjellem. Mert nincs abban semmi eredeti alaprajz, nem az örökös ideának kijelentése az, hanem azon bélyege a nemzetnek, melyet polgári állása, külső viszonyai, nyelv, vallásos érzelmei, physical helyzet, de leginkább története nyomtak rá. — A fajkülönbséget *testalkotás* teszi, mi nem zárja ki azt is hogy a lélekre befolyással legyen, a népjellemet a *szellem*; amazz a bonczkés, és a természetvizsgáló összehasonlító jegyzetei ismertetik velünk; ezt a *psychologus* észlelése 's a szellemi élet' szemes vizsgálója; amaz változhatatlan, ez változó. 'S ezt a szerző maga is érzi, mert még ugyan e' cikkelyben arra tér ki, hogy szem előtt kell tartani a bélyegeket, melyek a nemzetre körülmények, vallás, uralkodók, polgári alkotmány által üttettek, mert azok össze vannak már az *eredeti characterrel* vegyülve, és csak lassanként választathatnak el. De minek zavar ismét eredeti character-t ide, melly neki a fajjal egy értelmű? 'S tovább ismét mintegy maga magát czafolva arról ír, hogy a *spanyolnak nem azért kezd olly későn viradni, mint ha rossz climája volna, vagy tehetetlen eredetüképen* — hanem azért hogy nem hatottak a nemzet lelkére; mert *horizonja felett a szabadság napja még erőre nem kapott* 's azzal végzi hogy az volt mindig oka a nemzetek nyomoruságának, hogy értelemre 's tudományra nem vergődhettek. 'S ez ismét sem nem eredeti alaprajz, sem nem kijelentése az örök ideának, hanem az emberi szellem munkája, 's bár mind helyes, de nincs a maga helyén. Minden esetre jobb lett volna a

két külön jelentésű tárgyat jobban elkülönözní. —

A mérsékményben ismét az alaprajz módosításait keresi szerző, holott az nem egyéb, mint az érzésre vagy cselekvésre könnyebb v. nehezebb ingerelhetés, mi aztán a négy fő mérsékményt szüli ezer változással. — Rec. a tapasztalásra támaszkodván, nem hiszi, hogy az alaprajzból volna megmagyarázható a *temperamentumok* 's általában az individualitás különbsége. Mert ha valahol, itt van helye a test befolyásának a lélekre, az ezerképen összehanyolódott életviszonyoknak, melyek születésünktől fogva szakadatlanul visznek, sodornak. Továbbá jó lesz azt is tekintetbe venni, hogy nincs ember, kiben állandóan egy mérsékmény mutatkoznék; 's bár hirtelen mérsékmény-változás nem tapasztaltatik is, nincs mégis senki ki bölcsőjétől sírjáig annak több változásain nem ment volna keresztül. 'S kit szerencsétlen sorscsapás, kit lélekduló fájdalom búskomolylyá tön 's kit testi baj egészen megváltoztat — mit szóland ezekről szerző? Vagy tán ez is megvolt az alaprajzban hogy baj, hogy csapás érje?

A személyes, lelki szintűgy mint testi, különbség a származásban gyökerezik, mond szerző; 's nem lehet helyeslés nélkül olvasni szavait, midőn ezt írja: „Hány ember boldogságának 's boldogtalanságának alapja vettetik meg születése előtt meglehet több évvel, azoknak, kiktől származott, tulajdoniban. Mikor az atya vagy anya eltérítették lelkeiket az egyedül helyes iránytól, ugyan akkor jövődöbeli magzatjoknak, talán nem is gyanítva, megnehezítették az arra fordulhatást. Mikor elvesztették testi és lelki erejüket, magokban magzatjokat is elgyengítették“. De nem helyeselheti rec. azt, mit belőle kifejt, t. i. hogy szerencsétlen embertársainkról kimélve ítéljünk, — mert mások lennének, ha más szüléktől vették eredetüket —; más részről a horatiusi *nil admirari*-t szemünk előtt tartsuk — mert a legnagyobb szorgalom is csak azt fejtheti ki, mi megvan az alaprajzban. Hová vezet ez? Kimélve fogok én embertársamról itélni, mert botlás nemünk közös hibája; 's kifejlett ember szabad tettét itélve, arra nézzek-e, honnan származott, nem a tett, de az ember? 's nemes tettel, ritka erényt, nagyra törő lángészt látván, tiszteletemet 's hódolatomat elfojtsam, mert az ember csak azt fejtheti ki magából a mi meg-

van az alaprajzban? Illy uton aligha minden jelesnek, nemesnek és dicsőnek taposói nem leszünk. — 'S még nyíran e' lapon azt olvasuk, hogy a' nevelés, figyelmeztve a' mérsékmenyre, több magának parancsolni tudó embert képezne, 's ha a' természetet követnők, több ügyeseket, kitetszőket látnánk a' tudományok' pályáján, a' hivatalokban. 'S ezt rec. is hiszi, de nem sz. előzményeiből. Vagy tán ez is megvan az alaprajzban.

Hol az egyes lélektehetségek' taglalgatásába ereszkedik sz., véleménye az: *két fő iránya a' léleknek a' szép és igaz. Mind kettő divergens irányu ugyan, de kapcsolatban álló, egy származásu, egy pontból induló vonal. E' kettő egyesítve, az erkölcsi érzelem hozzájárulásával teszi a' moralitást, vagy is sz. szavaival: szív és okosság teszi a' moralitást.* A' jó, mint külön eszme, rendszeréből kimaradt. 'S itt újra olly ponton vagyunk, hol szerző elhagyá a' tapasztalás' útját. Mert vizsgálván a' lelket, három különböző irányu alaptehetséget találunk benne: az ismerő tehetséget, az érzeményt, és az akaratot. Elsőnek az igaz', másodiknak a' szép, harmadiknak a' jó' eszméje felel meg. Mind a' háromnak egyesített célja egyszersmind az emberiség' célja, melly végetlen tökéletesülésben pontosul össze. 'S e' hármat nem tisztán adá elő sz. különösen azért, mert az igazat a' joggal 's kötelességgel veszi egy értelműnek; mert nem tekinté, hogy a' szép érzés, ha okossággal párosul is, még nem tett, mert ahhoz multhatlanul akarat kell; mert nem különböztet elméleti felvilágosodást gyakorlati tökéletesüléstől. Meglehet, az említett tehetségek' kölcsönös hatása egymásra, téveszté el, meglehet alaprajza, mellyben a' szabad akaratnak igen csekély vagy semmi mezeje nincs, minthogy nem alaptehetség, hanem csak *productum*. Hogy a' lélektehetségek, bár milly különböző irányuak is, egymást elősegítve, egy célra dolgoznak, ez a' tapasztalásból világos. — A' szép kellemes köntöst ad az igaznak, a' jó méltóságot a' szépnek, az igaz becset a' szépnek, értéket a' jónak, és így kölcsönös hatásban előhozzák szellemi éltünk' legszebb virágát, a' *humanitást*. Bár mellyiknek elhanyaglása kipótolhatatlan hiányt 's vagy izetlen száraz, encyclopaediai tudósokat, vagy értelmetlen andalgókat, vagy tudományos bűnösöket, vagy tette alkalmatlan érzelőket, vagy más szörnyeket szül. — Ollyan dolgok ezek, mellyeket

egyes statistikai jegyzetek, honunk szükségéhez mért intések, felmelegült kebel áradozó szavai, hű emlékezetnek felhalmozott kincsei tisztába nem hoznak; célt illy értekezésekkel nem érünk az által, ha kimutatjuk, mennyivel inkább hatnak a' nemzet' boldogságára jó utak, könnyű közlekedés, virágzó gyárak, erőművek, hogy nem fegyvernek hódol a' világ, hanem értelemnek, hogy Roma és Görögország' bukását semmi inkább mint a' tékozlva ápoló szép mesterségek nem sietteték.

Itt helyén lesz sz. nézeteit az *akarat' szabadságáról* vizsgálat alá venni, mert a' jóval szoros kapcsolatban van. — E' tekintetben a' sokféle belső és külső viszonyokat, mellyek tette határozzák az embert, véleményét így fejezi ki: *az erkölcsi szabad akarat, akármilly csoda erővel bírjon, nem más mint productum; productuma az érzésnek és okosságnak.* A' hiba ismét abban van, hogy a' fogalmakat nem hozza tisztába. Én a' dolgot így veszem. Külső cselekedeteinkben szabadok vagyunk akkor, ha külső kényszerítő hatalom nem bír tette: belső cselekedeteinkben szabadok vagyunk, ha nem az érzéki ösztönök' hatalmának engedünk (mellyek a' lélekre nézve szinte külső kényszerítés) hanem lelki erőnknek 's meggyőződésünkben igaznak ismert szabálynak. — Az öntudat, melly az érzékek' ösztönzésének ellenére is az erkölcsi hajlamnak engedniünk parancsol; az öntudat, melly mint szigorú bíró e' hajlam követését önmegelégedéssel, az ellenkezőt önvádolással kíséri: szükségkép felteszi az akarat' szabadságát. 'S itt helyén lesz az, mit szerző másutt mond:

Denn was die innere Stimme spricht

Das tauscht die hoffende Seele nicht. —

De az ész, mint lelki erő fejthető, az érzékiség sokszor túlnyomó ereű 's így történik, hogy elhatározásainkban nem vagyunk korlátlanul szabadok. Minthogy azonban belső jobb érzetünk illy engedékenységet soha nem helyesel, 's az ész mindig a' tiszta jó felé törekszik: háttartalan szabadságot tesz fel mint eszmét, nem mint valami valóságosat, hanem mint ollyasmit, mi nincs, de minek lenni kellene, mint végtelenig magasítható legdicsőbb tulajdonát természetünknek. Ezt tartom én Wegscheider' útmutatása szerint erkölcsi szabadságnak. 'S így téved sz., midőn *productumnak* nevezi azt, mi egyedül képes az embert az erkölcsi szabadság' magas eszménye felé emelni, t. i. a' szabad

akaratot; mit az Éjszakamerikai Utazás' ismert írója, népi életre alkalmazva, úgy fejez ki: hogy az embert a' szabadságra csak a' szabadság érleli. Az eszme el nem érhető távolban vezérfáklya gyanánt lelkünk előtt áll, nem érte azt el még senki, 's így eszményi értelem-ben nem is szabad senki, mert érzéki természetének békóiból ember soha ki nem vetkezhetik, és szabad akaratot az embernek csak *κατ' ἐξοχήν* tulajdonítani akarni, annyit tenne, mint azt végképen tagadni. Ezt szerző maga is érzi és tudja, sőt ki is mondja, a' hol megengedi hogy akarat (mért nem szabad akarat?) kell az erényre, de czáfolólag azt kérdi: de akarhat-e minden ember egyformán? Mit jelent vagy dönt ez el? annyit mint ha valaki az embertől értelmet és érzést tagadna el, mert ért és érez-e minden ember egyformán?

Nem helyesli végre rec. az indulatok' elosztását olyanokra, melyek az *Én* szerfeletti ápolására, 's olyanokra melyek az én iránti idegenségre mutatnak; mert az énneli — (vagy inkább az énre ható tárgyakkal) elégedetlenség és a' kétségbeesés is, aligha más forrásból ered, mint az énnel rosz irányu szerfeletti ápolásából. Helyesebb talán az indulatoknak lélektelenségek szerint elosztása.

De ha vannak is a' munkának elméleti részében egyes állítások, melyekben rec. meg nem nyughatik: a' munkának gyakorlati részéről másként mint teljes dicsérettel és méltánálással nem szólhat. Mennyi nevelési bal fogás, mennyi berögzött bal ítéletet czáfol meg! Egészen más alakot öltene nevelésünk, ha a' szerző által zsinórmértékül ajánlott, alaptörvényt követni akarnók, mely szerint „mindig azt az irányát a' léleknek kell különösen tekintetbe venni és fejtegetni, mit a' természet kitüntet“. Így a' széptudományok által készítették elő a' lélek komolyabb tanulmányra; előbb a' lélek' kiható ereje miveltessék, így aztán a' behatott; minden haszontalant kerülve, a' gymnasiumokban csak annyit kellene deákul tanulni rendesen, mennyi olvasásra és a' műszavak' megértésére szükséges, rendkívül tanulna kinek tetszik. — E' gondolatnál lelkismeretes tanító, kire az alsóbb osztályokbeli oktatás bízott, csak felsohajt, ha meggondolja, mennyi idő vesztegettetik a' deák nyelvre azoktól, kik néhány évi iskoláztatás után eke vagy kapta mellett, csak hamar elfelejtik, mit annyi fáradozással tanultak. — Helyes sz. nézete a'

vallásos nevelésről. Tanácsa az, hogy vallás ne taníttassék, míg az erkölcsi érzelem és a' vizsgálódó ész nincs kimivelve annyira, hogy vallásos érzést és vallási fogalmakat lehessen reá építeni. „Innen, úgy mond, hibának kell tartani a' nevelésben azt a' módot, mely szerint a' még szólni alig tudó gyermeknek szájába adatik annak neve, ki csak a' szerint lesz előtte nagy, bölcs, jó, a' mint munkáiból 's szívénekbe plántált törvényeiből ismertethetik. Nem csak az a' nagy kár következik ebből, hogy ész nélkül tanultatunk, mi soha és semmi esetre nem szabad; hanem az, hogy ennél természetibb út nincs a' vallástalanságra. Miért akarjuk azt féltetni, minek magvai benne vannak a' lélekben, 's mi kifejlik bizonyosan annak idejében? kizöldíti a' vetést a' nedv és világosság; és ha itt csendesesen várjuk az időtől a' mi bizonyosan elkövetkezik, miért nem a' nevelésben? A' természet erőszakot nem szenved, 's azt munkálatiban nem szabad megelőzni. Ne feltsük a' vallásnak szent igazságait; kisarjadjanak azok, csak gyökeret verjenek: de ha azt nem verhetnek, a' kisarjadjásnak ne örüljünk“. — Szerette volna rec. szerzőnek azon szó-kásróló véleményét is olvasni, miszerint a' protestans iskolák' kisebb gyermekei is, kényszerítettnek 16—18 foknyi hidegben órákig templomban ülni — a' vallásos érzelem' nevelése' tekintetéből? — 's ezt iskolai előjárók teszik — bár nem mindenütt, de sok helyen. — Egész nemzedék változnék, ha a' nőnemi elmulasztott nevelésről írt szavak, nem csak olly lelkes írók találtak volna mint D. Mocsy, hanem követőket is. Halljuk őt. „Alig van szomorúbb dolog, mint az annyira elmellőzött nőnemi nevelés. Mint ha ezek (legalább a' közép 's alacsony sorsuak) tehetetlenek volnának mindenre, mint ha nem is hordoznák lelkükön az isteni képet, annyira elmellőztetnek lelki tehetségeik. Nem szólok a' falusi 's kisvárosi köznépről; de még a' felsőbbek is, csaknem egyedül a' legfelsőbbeket kivéve, azzal a' házával, melyben születtek, 's annak történetével, önmagokkal 's a' természettel csaknem egészen ismeretlenek. A' házi gondon kívül alig foglalatalkodtatták egyébbel lelküket; innen a' nagy tapasztalatlanság, gyenge ítélet, rövid látás. Ez a' miveletlenség türethetőbb a' szegénységgel küzdőkben, kik különben is meg vannak terhelve 's lenyomva a' munkától, 's ezen utolsó az aszszonyi, különben olly ingerelhető idegeket 's

kicsapongásra hajlandó kívánságokat leveri, visszatartóztatja. De a' jobb móduak sokszor nem találván testi munkát, 's az emberi lélek szeretvén mégis a' maga kárával is foglalatoskodni: holmi képzelődést tüzelő, értelmet ronító hiábavalót olvasnak. Hányadik az a' fehér személy nálunk, még a' felsőbb szakaszból is, ki gyermeke' nevelését tárgyazó munkácskán szeretne elmélkedni; vagy általában valami közönséges románon felülemelkedetten gyönyörködnek. Innen ez a' pillékénti röpkedés a' a' tárgyakon, innen a' kielégíthetetlen kívánságok" stb.

„Ellenkező hiba ezzel, mikor az asszony a' természet' rendelése ellen, tudós akar lenni. Nem volt kárára a' világnak, hogy virágozott Neckernek egy tudós leánya; de általában jó volna a' szép nemnek, lelkének eredeti bélyegét, rendeltetését, soha szem elől el nem veszteni. A' szépnem' természeti vagy természet-elteni fejlődése, durvasága, illendő culturája, a' sors és helyheztetés szerint, súlymérője levén valami status' állási fokának: semmit inkább ohajtani nem kell, mint hogy az rendeltetésének megfelelőleg műveltessék". Különös kitüntetést érdemel a' haladásról írt czikkely is, melly rendeltetése levén az embernek, mellyet gátolni soha nem fog ez a' szomorú reactio, melly azt hiszi, hogy a' világnak jobb a' régi, mint az új. Itt rec. nem állhatja, hogy a' szerző' szép tüzetől elragadva, hasonló buzgósággal ne kívánja „hogy jöjjen fel minél előbb a' nap, a' földi ködöket szerte oszlató, öröme azoknak kik szeretik a' világosságot, 's csak azoknak szomorúságára, kik a' sötétségnek, mint gazdag kamattal fizető tőkének, örvendek". — Általában a' nevelő és törvényhozó sokat fog találni a' munkában, mi pályáján hasznos útmutatásul szolgálhat.

A' nyelvet tekintve, ohajtotta volna rec. bár az olly latin műszavak, mellyek' helyébe már eddig is bevett magyar szavak vannak, elmaradtak volna: ilyenek *moralisabb, a' patriotismus, mustrái, egoismus, idea, fixa idea*, közel van a' lélek azon *meridianusához, polus, imputatio, sympathia, materiálékat* gyűjteni; *organicus, individualitás, classis, divergens*, illendő *cultura*. — Rosszul használja a' *nemzet* szót is *nem* helyett. Van spanyol nemzet, de emberi nemzet nincs, mi annyit jelent mint: *menschliche Nation*, mert *Menschengeschlecht* = emberi nem.

Kramarsik.

Közrendészet.

Terve a' kecskeméti öröklő 's tőkét alapító temetési és magtári egyesületnek. Pesten, Esztergami k. Beimel Jós. betűivel. 1839. 8r.

Minő különbség van a' hajdan és a' jelenkor' szelleme között! Hajdan az emberi társaság két részre szakadt, kényurak és rabszolgákra: ma a' társaság (legalább eszmében már) egy, 's a' törvény mint a' keresztyén hit, nem ismer különbséget ember és ember között. A' kényurak, voltak legyen bár egyesek vagy testületek, érdekeiket ellenkezőknek tarták rabszolgáikéval, 's voltak idők, mikor a' rabok fölfalattak, mikor lánczra fűzve voltak kénytelenek dolgozni, mikor sovány mivelői lettek más kövér hatalmasak' zsíros földének. Hajdan az ég' világosságát egyesek és osztályok akarák magoknak eltulajdonítani, a' nagyobb részt lelki vakságra kárhoztatva: ma egyházak, mecsetek és pagodákban hirdettetik, többé kevesebbé kitisztultan, az igazság' szava papok, molláhk, braminok által, sőt a' mi több, az egész természet a' legpompásabb templommá változék által, hol isten ígéje a' legdicsebb kinyilatkozás szerint tanultatik. Hajdan az ember embernek farkasa volt, őt megrablani kívánó, ma kiki barátja ember társának, tudván hogy boldog csak boldogok közt lehetni. Hajdan minden egyesülés mások java ellen volt irányozva, ma csak mások' javára: 's azon kötelek, mellyek jelenünket a' hajdanhoz kötik, szakadozó félben vannak. Hajdan az elnyomottak csak a' kény ellen egyesültek, ma a' társulatoknak haladás, tőkélyesedés, közjó a' jel-szava. Hajdan a' mi jó volt, a' gyakorlatban álla inkább mint az elvben, ma az igazság' elve ki van mondva 's elismerve 's úgy szólván csak gyakorlatilag hibáznak ellene; ma az igazságot magának mindenki követeli, ha nem elég-gé mivelt is átlátni, hogy az igazság olly istenné, ki vagy mindenké, vagy senkié az országban.

Az idő' szellemének ezen hatása a' mi sokáig szenvedett hazánkban is mutatkozik: napról napra vékonyabbak lesznek a' falak, keskenyebbek az árkok, mellyek osztályainkat választják. Való ugyan, hogy nagy isten' áldása kívántatik még arra, hogy földünket a' többség téjjel és mézzel folyó Kánaánnak mondhasa, de mint mondtam, elvben már annyira vagyunk

hogy kilátásunk nem kétségbe ejtő: a' jog napja tovább terjeszkedik sugáraival, az igazság felhőalakban lebeg a' vetések fölött és itt ott harmatolgat, a' személy hecses, a' birtok sértetlen, a' munka korlátlanabb 's következőleg gyümölcsözőbb lesz. Elismerést nyer, hogy a' szabadság a' legnagyobb termeszítő egy részről 's a' legjózanabb emészítő a' másiktól; hogy a' szabadság gazdaggá teszi a' nemzetet, hatalmasá a' királyt, hogy a' szabadság a' legjobb intézményeket szüli 's azok fölött leghívebben örökösök. Az igazság' papjai pedig fáradszónul munkások, hogy ezen elv minden nemzettag' vérébe oltassék.

A' haladás' ezen tüneményeit vizsgálni, fő gyönyöre az emberbarátnak, valamint legszebb hivatása kitanulni 's kifejezni az utakat, melyeken az emberiség' céljához legbiztosabban 's legrövidebben juthatni. Bár minél többen legyenek e' tekintetben munkások, hogy a' jelen ivadék is némi sugarait megpillanthassa a' jövőd' szép napjának!

A' célhoz közelebb térve, hazánkban az újabb kor sok emberbaráti intézetet hozza létre. Legfőbb ezek között az academia, mint az intelligencia' képviselője, 's ki ennek nagy jelentőségét nem tudja, nem érzi, az a' kor' eszméiben nem igen haladott előre. Az academia az értelmességet képviseli 's valamint annak fő fokát birni törekszik ön keblében, úgy lehető legnagyobb kiárasztására iparkodik a' nyelv által a' nemzet közé. Az academia' ellenségei, ellenei a' mivelődésnek, az értelemnek, a' hazának; barátai pedig, ha nem mézesek is, a' nemzet' tiszteletét megérdemlik.

A' szellemi javakról gondoskodás első és fő minden nemzetnél, mely az anyagi javaknak maga által előteremtője leendő. Sőt a' szellemi fejlődés gyümölcseinek mondhatók mind azon intézetek, melyek az ember akárminemű javait biztosítják. Azonban igen dicséretesek azon egyesületek is, melyek csak az anyagi birtok' biztosítását tűzik ki magoknak célul. Az ember' szerzeménye leginkább fenyegetetik a' tűz által, nem ritkán a' víz által; a' mezeti vetemények, szőlők stb a' jégesőben látják pusztító ellenőket: innét az anyagi javak' biztosítására igen czélszerűek a' tűz, víz és jégeső' kárát pótló intézetek 's nem kellene embernek lenni, ki vagyonát a' veszély alól ki ne ragadná ezen úton, mely annál jutalmasabban eszközölheti azt, minél több a' részvevő, leg-

jutalmasabban tehát, ha senki sem húzná 's húzhatná ki alóla magát.

Szép és czélszerű a' kiseddóvó és asszonyi intézet, a' vakok, a' süketnémák' intézete, melyek részint emberré törekszenek nevelni a' gyámoltalanokat, részint segélyt adnak a' szűkölködőknek. Legjózanabb elvre van építve a' *takarék-pénztár*, mely bár minél többek által használtassék. A' köz jóra kedvező sükerrel foly be a' özshajótársaság, a' gazdasági, a' gyapjuáruló- 's borismertető egyesület és talán több még, melyek eszembe nem jutnak vagy talán munkálkodásokat nem eresztik eléggé a' hír' szárnyára.

Ezen jó intézetek közé számlálandó az is, melyet idézett könyvünk leír, mely Kecskeméten három derék férfiú, *Nagy László*, *Német László* és *Kocsisovszky György* terve szerint alakult. A' könyv tiszta, értelmes nyelven van írva 's igen megérdemli, hogy ne csak olvassák, kik talán hasonló jónak eszközlésében fáradoznak, hanem mind azok is, kik a' korszerű mozdítványokban gyönyörködnek. Ajánlatos tehát a' városok és helységek előjáróinak és általában minden gondolkodó embernek.

Mi az egészről kicsinyben a' könyv szerint megismertetjük.

A' kecskeméti temetkezési egyesület' célja pénzt takarítani öszve kis betételek útján, melyből a' meghalt tagok' örökösei temetési költséget kapjanak a' részvényes tag eltakarítására. A' részvényesek' száma 800ra határozott. Minden belépő tag alaptőkére egy pengő forintot tesz le; a' halottdíj, midőn t. i. valamely részvényes meghal, egy pengő tizes, utóbb csökkentendő; a' temetési segedelmezés 50 pengő forint, de a' kik 28 évet mint halottdíj-fizetők töltöttek el a' társaságban, 100 p. forintot kapnak; midőn a' társaság' tőkéje, remény szerint 28 év múlva, 52,000 p. forintra fölruha, a' halottdíj-fizetés, rendkívüli eseteket kivéven, végképen megszűnik. Az egyesületnek lesz rendes orvosa 100 p. f. évdíj mellett, és rendes gyógyszerháza, melyből 127 ft. 20 kr erejéig ingyen szolgáltatand az egyesület orvosságát a' részvényeseknek. A' meghalt részvényes' joga örököseire ruháztatik által. Az egyesület csak szegény adózó lakosok' számára alakult: van 6 pénzszedője, 12 vezető tagja, köztök egy biztos 16 p. f. fizetéssel, és mellettök egy jegyző ki 100 p. f. évdíj kap, és egy pénztárnoka. — De

Az egyesület az élő tagok fölsegelésére is alakulván, minden tag a' maga személyére esendő 50 p. forintot kikerheti magának kamatra jót álló kezes' kezessége mellett azon rend szerint a' mint magát a' tagok sorába beigtattatá. Sőt hogy az egyesület minél közérdekűbb lehessen és tőkepenzeit minél nagyobb bizossággal használhassa, magtári egyesülettel lép összeköttetésbe, tagjaiból állítván azt föl, mellynek a' tagok fejére esendő 50 pengő forintot kamatra szívesen kikölcsönzendí szükségessé mellett. Végül igen czélszerűen határozatték, hogy a' mi javításokat szükségesnek látand az egyesület, nagy gyűlés útján megfontoltatva elfogadja. Az egésznek pártolására a' helybeli nemes tanács kéreték meg.

A' magtári egyesületet a' temetésinek önkénytes tagjai alkotják, kiknek száma tehát 800ra emelkedhetik. A' társaság eleinte kisebb mennyiségű gabonával, de ha majd ereje enged, más bel- és külföldi természetterményekkel és árukkal is kereskedendik, de fő céljául a' gabona-raktárt tekintendi, mellyben mindig nagyobb gabona-mennyiséget tartand, hogy a' szűk időkben lehessen mit elővenni. Minden tag nem csak a' temetési egyesülettől fölvert 50 p. forintját adhatja az egyesület tőkéjéhez, hanem heverő pénzével is mozdíthatja elő a' társaság virágzását; sőt törvényes kamatra más nem tagoktól is vesz föl pénzt az egyesület. Az egyesület tagjai szorult állapotokban vásárlási áron kapnak gabonát a' magtárból a' betett 50 p. forintos tőkének $\frac{1}{4}$ -éig, de csak tulajdon használatra, nem pedig nyerekedés végett. Szabad a' kecskemétieknek a' magtárba gabonát tenni be, hogy az ott szükség idejére főtartassék, az apadásra három itczét fölösen adva, melly a' kívánt időben a' gondviselési költség mellett visszatérítettik. Különben itt is, mint a' temetési egyesületnél, czélszerű intézkedések vannak, hogy mind a' betett kölcsön pénzek biztosítva legyenek, mind a' társaság virágzása előmozdítassék.

A' könyv' végén látjuk, minő körülmények között indula létnek e' két kecskeméti egyesület: hogy a' terv megnyeré a' megvizsgálással megbízott Csányi János tanácsos úr' tetszését, hogy a' kecskeméti nemes tanács helybenhagyást végeze felőle aug. 23. 1839. tartott ülésében, hogy T. Sipos Károly úr az egyesület' orvosa, Buttlinger Imre úr pedig választott gyógyszerésze.

Ezen két egyesület' tervének lényegét azon célból irtuk ki egészen, hogy a' fölöttök való gondolkozást minél többekben felköltsük 's hogy eszmét adjunk az ohajtóknak: miképen lehet illy intézeteket fölállítani. Kik a' legnagyobb részletességet akarják tudni, megszerezhetik magoknak a' könyvet, hol az előleges kiszámolásokat is mind megláthatják. Mi távol vagyunk azt hinni, hogy a' temetkezési társaság lényegesen segitend azok' sorsán, kik' számára alakították, és hogy kisszerű magtár-intézetek elegendők volnának minden éhszükség' elhárítására, azonban nem szabad feledniünk hogy a' kis jó is jó 's köszönetet érdemel, míg a' jobb bekövetkezhetik. A' nép' sorsának lényeges javítása abban áll: minél inkább kivenni őt a' vad állapotból, hogy fejlett értelmé mellett kedve és tudása legyen dolgozni, hogy munkájánál több sikerre legyen kilátása, mint a' mennyi teher nyomja. De míg azt tudjuk, hogy az értelemmel és a' jog' szárnyai alatt vitt munka áld csak meg valódi gyümölcsessel, addig nem szabad elfeledkezniünk arról, hogy vannak szerek, mellyek csak egyes oldalakat, egyes bibéket orvosolnak, de azért azon rész hegesztése által az egészre is jótékony befolyásuk és így minden esetre figyelemre méltók és használandók is. Az egészről az egész gondoskodjék; véleményem szerint, Kecskemét jeles példáját adá közjóra törekvésének e' két intézet' létrehozása által, 's példája nem csak figyelmet, hanem utánazást is érdemel.

Vajda.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet. megjelent: 1. Nagy Ignác' Színműtára' kilenczedik füzeté: *Pártfogolás*, vigi. 5 felv. Scribe után francziából fordítá Erdélyi. 64 szelet, ára 40 kr ep. A' legközelebbi, még júniusban megjelenendő füzet' tartalma leszen: *Bátori Erzsébet*, eredeti történeti dráma 5 felv. Garay Jánostól.

Ugyan ott, a' magyar tudós társaság' költségein megjelentek: 1. *Természettudományi pályamunkák*. Második kötet: *A' magyarországi szikes vidékek természettudományi tekintetben*. A' m. t. társaság' jutalomtételére írta D. Balogh József, kiskunsági rendes orvos. Jutalmazott pályamunka. N8r. 120 l. 40 kr. — 2. *Hellen classicusok magyar fordításokban*. Kiadja a' m. t. t. Első kötet: Szophocles' Oedipusza és Euripidesz Iphigeniája Aulisban, az eredeti hellenből ford. Guzmics Izidor. 204 l. 1 ft 12 kr ep. — 3. *Romai classicusok magyar fordításokban*. Kiadja a' m. t. t. Negyedik kötet: C. Julius Caesar' minden munkái,

ford. *Szenczy Imre*, második és utolsó kötet. N8r. 384 l. 2 ft ep.

— *Ormós Zsigmond* Temes vmegyei aljegyző, ugyanaz kiról a „Remény” alkalmával Figyelmezőnk 21d. számában szó volt, *Véres boszu* című regényére 1 ft 29 krral előfizetést nyit.

Soproni magyar társaság.

— A' superintendens Kis János által 1790-ben alapított *soproni magyar társaság*, legrégebbike a' két hazában létre jött literaturai egyesületeknek, mult hónap' 30dikán, fényes ülésben üdülte fenállása' felszázados örömmünnepe't. Hét ifju: Tóth János, Fabricius Endre, Pecz Gyula, Kocsy Dávid, Sztrokay Gyula, Schneller Vilmos és Erdős Márton, prosai —, tizenegyen: Hegedűs János, Nendtvich Sándor, Hetyési Pál, Ritter Károly, Horváth Sándor, Packh Albert, Sass István, Magassy György, Szakál János, Nagy Imre és Tatay István, költeményes előadások' előterjesztésével örvendezteték a' jelenlevőket; bemenetül Tatay István' karéneke, berekesztésül Kisfaludy Sándor' ismeretes strophája: Adja isten hogy a' magyart stb. énekelte. Reményljük, hogy olvasóinknak ez ünnep bővebb leírásával fogunk kedveskedhetni.

BUDAPESTI SZEMLE.

Az életnek múlhatatlan feltételei örök mozgás, fejlődés, változás; ez mind az anyagi, mind a' szellemi világra, ennél fogva a' tudományokra is alkalmazható. Megállapodás, tespedés ezekben is első stadiuma a' hanyatlásnak, fonnyadásnak, halálnak. De nagyobb mozgalmat's eleterőt talán soha sem nyilvánított az emberi ész mint legújabb időben. Az ismeretek' minden ágaiban új eszmék, felfedezések, teoriák egymást érik, 's a' melly nemzet, a' melly ember ezen szüntelen fejlődést minden átalakulásaiban, ezen sebes haladást örökre éber figyelemmel nem kíséri, annak gyümölcseit sajátává tenni nem iparkodik, lehetetlen, hogy távol ne maradjon azon magas értelmességi polczjól, melly felé az emberiség' szinte törekszik's mellről az, ki elérendi, restebb elméü embertársai felett, az ész aristocratiájának elévülhetetlen ogaival mindig uralkodni fog.

De a' könyvárosi vásárt évről évre elborító szellemi salak' roppant tömegéből, mellyet kiadói nyereszkesed, pénzleső irkálók' béres munkája által a' tudomány' kárára inkább mint hasznára, felhalmoz, kiválasztani ama' kevés, de nagybecsű arany szemeket, mellyek az emberi ismeretek' kincstárát valóban nevelik's gazdagítják: a' hivatlanok sáskaseregében kijelelni azon egynéhány irót, kinek munkássága a' tudományok' egy nagy más ágát magasabb fokra emelvén, ennek terjedelmesb látés hatáskört szerzett, vajmi keserves feladás's neim csoda ha csak igen kevésnek van erre kedve, hivatása és ideje. Ez szülte a' külföld' számos hol szakbeli, hol egyetemi tudományos folyóiratait's időszakai gyűjteményeit, mellyekben a' hosszassu-

diummal's fáradsággal a' tudomány' aknáiból napfényre hozott legbecsesb's életrehatóbb kincsek, a' házi vagy köz gondokkal elfoglalt nagyobb közönség' hasznára's kényelmére lerakottnak.

Hasonló célra egyesültek, hasonló feladást tűztek ki magoknak az alulírtak több elvbarátaikkal együtt. A' mivel nemzetek' legújabb tudományos haladásainak, az ismeretek' külön ágainak az elért állásponthez képest, de tekintettel a' már átfutott lépcsőzetekre is, a' hazai közönséggel megismertetése; tudományok' némelly osztályaiban felállított különféle vagy épen ellenkező teoriák és rendszerek' fejtegetése, egybevetése és azokról szerény, de okokkal támogatott ítélet, hiányaiknak kijelelése's azok' pótlásának kitelhetőség' megkísérlése; feledésbe sülyedett's a' századok' homályaiban eltemetett, de új életre méltó eszmék's ismeretek' feltámasztása; a' tudomány' komoly méltóságával meggyőző, de a' mellett a' szó' nemesebb értelmében népszerű's a' magyar miveltebb olvasó közönség' értelmi látköréhez mért előadás, ezt tekintik feladásoknak. Ebbeli törekvéseiknek zsengéjét, a' Budapesti Szemle' most megjelent első kötetét, a' tisztelt közönség' elebe terjesztvén, a' tiszta szándék' öntudatával és nyugalmával várják annak ítéletét az iránt, hogy mennyiben feleltek vagy felelhettek meg vezérelveiknek, mennyiben nem.

B. Eötvös József.

Szalay László.

Lukács Móricz.

Trefort Ágoston.

Miután a' Budapesti Szemle' első kötete már megjelent, arra bátorodik alulírt kiadó könyváros hivatkozni: miképen ezen becses vállalat' létesítésénél gondjának egyike volt arra is törekedni, hogy a' könyv' külsejének olly pompát szerezzen, milylen az angol és francia sajtók' termékeiben olly kellemesen szembetűnő.

Illy ajánlatos külsőnek költséges előállítás; a' becses értekezésekért járuló tiszteletdíj; ide számítva azon terhes körülményt is, miszerint az e'féle tudományos irányzatú munkák hazánkban mind eddig csekély kelendőséget reménylhetnek: mind ezen körülmények főlebb rugtatják a' boltiárokát, a' mult évtizedbeni itatós-papírosú kiadásokénál.

Ezeknek ellenére mégis olly mérsékelt ár szabott a' Szemlének, millyen a' külföldön, hason vállalatú munkákéi szokott lenni, bár e' mellett öt-, de tizszeresebben is nagyobb kelendőségnek örülhetnek ott.

Meggyőződhetik ezekből a' t. cz. közönség, miképen a' kiadó inkább a' literatura' méltóságát, mintsem nyereszkesedést tartott szemé előtt, 's ő meg fog elégedni. ha a' t. cz. közönség részvéte az előállítási költségeket fődözendí.

Az előfizetési költségek' könnyítése végett és minekutána a' szerkesztő uraknak és kiadónak olly akadályok léptek útjukba: hogy ezen évre a' hirdetett négy kötetnek megjelenését egész bizonyossággal meg nem ígérhetni—jelentem, hogy az előfizetési ár két kötetre is elfogadtatik — öt forint e. p. járulván két kötetért.

Heckenast G.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Junius' 16. 1840.

24. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Glatz, A' gyermekvilág képekben. — Száz mese, száz képpel. — A' sz. mise bece, Galura után Fenicz. — Visszaigazitások. Előleges kérdések Nyáry Pálhoz. — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Ifjusági iratok.

- 1) *A' gyermekvilág képekben és elbeszélésekben.* Ünnepi, névnap és újévi ajándék, jó fiúk és leányok számára. Glatz után magyarosította Szívós Mihály. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. MDCCCXL. Háránt 8r. 128 l. Velinen, hat kőrajzzal's kemény táblába kötve 1 ft 40 kr ep.
- 2) *Száz mese, száz képpel.* Öt füzetben. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 1840. K4r. Első és második füzet 1—80 lap, és 40 finom fametszés, finom velinen, mind az öt füzet' ára 4 ft ep.

Valóban, ha férfiasan akarjuk, hogy a' nemzetiség közöttünk ne csak látszat és szín, hanem szellem legyen, melly a' nemzetet áthassa: ideje gondoskodnunk, hogy a' nevelés és oktatás, minden ágaiban, magyar, 's még most kizárólag magyar legyen. E' végre sok és sokféle eszközökre van szükség a' falusi abcétől kezdve a' főrendű sarjadékok' képes tanuló- és olvasókönyveikig; 's ha eddig kivált az előkelő házak' gyermekeinél idegen nyelvű könyveket találtunk, oka nagy részt hasonló magyar munkák' szűke volt. Köszönetet érdemel tehát Heckenast Gusztáv, hogy literatúránk' e' nemű hézagait is lelkesen 's helyes választással igyekszik pótolni.

Az 1. sz. alattinak szerzője nem rég elhunyt szepesi hazánkfia Glatz Jakab, egy a' nevelési literatúrában elismert jelességű író.

Valamennyi gyermek- 's ifjusági iratait tisztá erkölcsi irány, a' fiatal elmét sajátlag vonzó őszinteség, a' gyermeki világnézet' felfogása 's előadási könnyűség teszik kedvessé. Az előtűntünk levő is ilyen; szerző tökéletesen belé gondolja magát a' kisdetek' helyzetébe, erkölcsi, hajlandóságai, hibáik, játékaik gazdag bánya neki, mellyből ő mindig valami újat 's tanúságot tud fejteni. Kikap az élethől egy kis történetecskét, 's közébe tanulságos ismereteket, példázatok, erkölcsi intéseket sző. A' fordító is jól járt el tisztében, nyelve ép, egyszerű, könnyen folyó 's mindenkép a' gyenge elmék' foghatóságához alkalmazott. Az igen csinos rajzok mellyek gyermekkönyvnek mindig fele becsét teszik, hasznos és kedves hozzáadás. Mindent, mit gyermeknek magyarázunk vagy elbeszélünk, jó volna képen is felmutatni: a' még ingatag és homályos értékű szó csak szemlélhető jelek által gyámolítva lesz az ismeretek és fogalmak' egészen biztos és világos képviselője, 's minél inkább szoktatjuk a' gyermeket a' tárgy és szó' viszonyítására, annál izmosabb, élénkebb gondolkodót, annál élesebb észlelőt készítünk belőle. Azért ohajtanók — mi itt melleleg legyen érintve — bár a' köz költségen megjelenő népi gyermekkönyvek is, ha nem diszes is, de csak pontos és hű fametszésekkel lennének kiállítva. Az illy könyveket a' fen említett hasznon kívül még

az is ajánlja, hogy az olyanból a' gyermek hasonlíthatatlanul jobb szívvel tanul.

A' 2d. sz. alatti könyv, a' *Száz mese*, melyből eddig két füzet jelent meg hamar egymás után, kedves tünemény lehet bárki előtt, de különösen mégis az ifjúságnak való, melyre az igazság' és morál' képes előadása különös erővel hat, 's az emlékezetbe sokkal maradandóbban tapad, mint a' legszebb parainesis. Az előttünk fekvők a' francia Lafontaine' részint nem új, de classicaí öltöztetésük által európai becsre szert tett meséi után, szabadon készültek; 's bár mai nap correctebb formákhoz vagyunk is szokva, nem tagadhatni, hogy ez a' népszerű nyelv, e' könnyűség és világosság' igen szépen megfelel a' könyv' rendeltetésének, 's megbocsáttatja velünk, hogy a' könyv szebben versificálva nincs. Minden további ajánlás helyett álljon itt egy pár mese.

IV. A' molnár és fia.

El ne felejtse fiam e' bölcs tanulságot:

Egy molnár hogy lásson országot világot,

Számára ült, 's fiát úti társul vette,

De a' ki csak gyalog ballagott mellette.

Az első mérföldet még el nem végzették,

Az utazók már is gáncsolni kezdték.

„No soha sem látánk — némelyek mondának —

Párját ezen kemény 's rozsz szívű apának,

Ő melly kényelmesen ül és szamaragol,

Szegény fia pedig fáradtan gyalogol.“

Az öreg a' dolgot tréfára nem vette,

'S fiát maga helyett nyeregbe ültette.

De most rájok még több szíktot 's gúnyt szórának

Az össze csödülték, 's így kiabálának:

„Láttatok-e ilyen felfordult világot

'S ilyen szép fiui háladatosságot?

Erős izmos kamasz! bizony elnézheti

Hogy elvénuült apja gyalog kísérgeti.“

Most mindketten ülnek a' szamar hátára.

„Gyilkosok! — kiáltnak — az a' szegény pára

Nem féltek hogy majd megszakad alattatok?

Ennél bolondabbat nem gondolhattatok.“

Megunván az öreg a' sok bolondságot,

Igy szólítja meg a' böszült sokaságot:

„Balgatagok! ugyan mit kellene tenni

Ha mindnyájatoknak akarnánk tetszeni,

Ha tanácsotokat mindig meghallgatnánk,

Végre a' szamarat ültetnétek reánk.“

VIII. A' tücsök és a' hangya.

Egy rest tücsök egész nyárba'

Kedvére danolgatott,

'S a' gabona 's éléstárba

Nem igen hordogatótt;

„Ha ma kedvemre dúdolóok
A' holnappal mit gondolok,
A' nyárnak van eledele
A' gyomrom minden nap tele.“

Igy okoskodék magában

Az év' kedvező szakában;

De most bezzeg jó a' tél:

A' kisasszony mivel él?

Most minden mi élő volt

A' természetben kiholt,

'S éhenholtan nyomorog,

Mert üres hasa korog.

A' szorgalmatos hangyának,

Vagy is tele kamrájának

Elméne tiszteletére,

'S tőle eleséget kére;

Igérvén hogy tavasszal

Megadja nagy kamattal.

De a' megrakott garmada'

Gazdája illy választ ada:

„Mit magam hordtam rakásra,

Azt nem pazérolom másra:

Húgocskám! ha a' melegben

Muzsikáltál, a' hidegben

Most kedvedre tánczolhatsz,

Itt a' tél, farsangolhatsz.“

XXV. A' csillagász.

Egy csillagjósó igen nagy figyelemmel

Vizsgálta a' csillagos eget fél szemmel.

Vizsgálatiba gyakran úgy elmerüle,

Hogy figyelme minden más tárgyat kerüle.

A' gödröt maga előtt észre nem vette,

Mert látcsövével nézte és méregette

Az égnek egy ujdona felült csillagát,

'S egyszer csak a' gödörben lelte fel magát.

Egy ismerőse így szól: „tudós barátom!

Te ügyetlen is vak is vagy a' mint látom.

Sorsunkra csillagokból akarsz jóslani,

'S égi titokra minket megtanítani,

Te bölcseséget keressz a' csillagokban,

'S nem látod azt a' mi az orrod előtt van.“

XLI. A' gém,

Az idő és alkalom

Hamar elrepül,

És ha egyszer elrepült

Vissza nem kerül.

Vegyük el hát hasznait

Mig még jelen van,

Merit a' bánat késő lesz,

És haszontalan.

A' sorsnak áldásait

Ne fitymálgassuk,

Nehogy finnyásságunkat

Későn sirassuk.

Bár csekélység a' mit ad,

Elszalasztani

Bolondság, máskor annyit
Sem fog nyújtani.

A' csermely' kristály vizében,
Mellynek csendes tükörében
Az ég nyájasan mosolygott,
Egy halászó sólyom bolygott.
A' nap hevítő sugára
Lehatván a' víz aljára,
A' halak felugrándoztak,
Enyelegve viczkándoztak,
A' sólyom rendre vizsgálja,
Orrfintorítva fitymálja.
Nekem, úgymond, potyka nem kell,
Az igen paraszt eledel,
Pontytyal csukával nem élek,
Nem sokat gondolok vélek;
Ugy sem ehetném, várhatok
Mig kecségét nem kaphatok.
Az angolna és kecsge
Kedves falat, jó csemege.
De a' halak jönek mennnek,
Egymás után mind eltűnnek,
Mind a' víz alá rejtetik,
De az éhség megérkezik.
Most jó volna a' csuka is,
A' kárász és a' potyka is,
De irmagúl sem találunk,
Most már bezzeg mit csinálunk
Sólyom gazda? Felkeresi,
Mohón falja és nyeldesí
A' kis körmös halacskákat,
Az undorító békákat;
Csak hogy éhét elűthesse,
Üres gyomrát megtölthesse.

Minden meséhez egy fametszet járul Grandville-től. A' compositio szintolly genialis, mint egyes a' kivitel, 's mesteri a' technica. Így literaturánk egy olly munkával gazdagszik, melly mind hasznára, mind művészeti becsére a' leg figyelemre méltóbb jelenések közé tartozik.

28.

Vallás.

A' szent misének becse, vagy tanítás az új törvény állandó áldozatáról. Galura Bernát mostani brixiai püspök német eredetét fordítá és bővítre kiadá Feníczy János, esztergami főmegyei áldozó és segédpap. Esztergamban, Beimel József es. k. szab. orsz. prim. és egyik pesti könyvnyomó betűivel. 1839. Sr. IV és 216 l. Ára 12 kr ep.

Ha az emberiség' évkönyveit vizsgáljuk, meg kell vallanunk, hogy nem volt család, nép, nemzet, melly az isteni szolgálatban eléforduló vallási szertartások között az áldozatoknak fő helyet nem engedett volna; de meg kell azt is

vallanunk, hogy nem volt család, nép, nemzet, melly az áldozatokat hiu, nevetséges, kaczer, fertelmes, néha borzasztó szertartásokkal ne vegyítette volna. 'S ha a' keresztények' áldozatja ezen fogyatkozásoktól ment, nem másnak köszönhetjük, mint azon elmét felvilágosító, és szívet nemesítő isteni vallásnak, mellynek szerzője Jézus volt. Ki ezen isteni vallás' szellemét kellőleg felfogja 's a' szerint él, botlás' félelme nélkül munkálhatja üdvösségét. Ezen vallás' eredeti épségére, tökéletességére, és szeplőtelenységére a' világ' végezetéig felügyelni azon tanítói intézet' legszentebb kötelessége, mellyet e' végre Jézus olly formán rendele, hogy annak egyszersmind szent lelkét is megigérné. A' híveket tehát élő szóval 's ha a' kor és körülmények kívánnák, írással is oktatni, az egyházi tanítók', főképp pedig a' püspökök' tiszte. Nem lehet tehát e' tekintetből eléggé méltánylanunk Galura Bernát brixiai püspök' apostoli fáradozását, ki híveit a' szent mise' becséről német nyelven írt munkácskájával oktatja; nem lehet nem helyeslenünk Feníczy János áldozó pap' buzgóságát, ki ugyan ezen munkát honi nyelvünkön adá. — A' munka öt részre és egy függelékre osztatott, melyek: „A' mise áldozatról“ — „A' catechumenusok' miséje“ — „A' hívek miséje“ — „Az urnapi és temetésnap sz. miseáldozat magyarul“ — „Ájtatos fohászok“ — végre, a' függékben: „Keresztény szabályok isten 's ember iránti tartozásainkról“.

Hogy illy nemű munkákban a' világos előadás mellett főképp helyes dogmaticai kifejezések kívántatnak, kiki megismeri. — Lássuk tehát mikép felelt meg e' kettős kívátnak Feníczy. Már az előszóban láthatni, hogy nem eléggé ügyes fordító: „az egyház kezdetétől, így szól, a' keresztény isteni szolgálat Jézus halálának áldozatában, a' titokteljes eledel izlelésében, 's az isten igéjében állott, mindég imádsággal“ nem lehetett volna ezt helyesebben 's világosabban fordítani? (1ső l.) Jézus — magát érettünk oda adta“ helyesebben: feláldozta; — ugyan ott: ár (pretium) helyett: árr; — (2ik l.) „Jézus halálának emlékéldozatján — eszünkbe juttatjuk hasznos szabályait“ e' helyett: rendelkezéit; — (5ik l.) „Ádám és Éva tették akkor az egész emberi nemet“ németes kifejezés, e' helyett: voltak az emberi nem' képviselői; — (4ik l.) „ne kérdezzük, valljon az atya, fia' halála nélkül is fölvehetett volna-e

minket" talán: *megszabadíthatott volna* kifejezés helyesebben használható; — (10ik l.) „az áldozat mindég a' másnak nyújtandó segítség végett *esik el*“ e' helyett: történik; — ugyan ott: véres áldozat szó helyett: „*áldozat-halál*“ szóval él; — (11ik l.) díj helyett: „*vált-ságpénz*“; — nem szoktuk egyházi nyelvünkben mondani: „*mocsoktalan* Isten báránya, mikép a' 13ik l. olvassuk, hanem: ártatlan, szep-lőtelen; — (14ik l.) mondatik: „ezen test a' világ életeért fog *adódni*“ — (16ik l.) engedel-messég, hódolás, lealáztatás helyett e' szavak-kal él: *alávetés, imáadás, alacsonítás*; — ezen szavakat (18ik l.) „Jézus halála az a' drága váltságbér, mellyen mi a' menynek megszerez-tettünk“ ref. imígy adná: mellyen nekünk a' menny megszereztetett; valamint *Jézus bűja* he-lyett: szomorúság-ot írja; — a' 9ik űs cím-jét (24ik l.) „Jézus halála az ó szövetségi ál-dozat árnyékában“ ref. épen nem érti, talán Fenicz y azt akará mondani: az ó szövetségi áldozatok Jézus halálának árnyéklatai valának; — valamint az sem helyeselhető, mi a' 26ik l. mondatik: „az a' bárány, mellynek vére (az ó szövetségben) kiüntetett, jelentette (hát más véres áldozatok nem? egyedül csak a' bárány?) az isten igaz bárányát, melly Jézus Krisztus, ki magát, mint a' bárány, megöletni engedé. Az illy áldozat báránynak (?) halála magyaráz-ta (?) az isten bárányának *nyomás* (sic) halálát“; — a' 29ik lapon is illy kérdés fordul elé: „van-e nyomósabb halál, mint az isten fiának halála?“ mit tesz itt az a' *nyomás* szó? — a' 31ik l. „miért *alkota* Jézus halálának emléket“ az „*alkota*“ szó, helyesebben rende-le szóval váltatnék föl; — nem jól hangzanak (32. l.) e' szavak: „ő nekünk szentséges testét és vérét *ehető alakítványok* alatt hagyá hátra“ talán jobb volna: tápláló szerek, — vagy rövidebben: tápszerekben; — a' 33ik l. a' „*leszármazott*“ szót átadatott-tal lehetne fölcserélni; — homályos ref. előtt a' 24ik ű. címje is: „Jézus halála megvetőinek büntetésök“; — e' helyett pedig (60ik l.): „mond-játok az urnak, hogy egyházát testének, őt főtöknek, minden keresztényeket társ-tagok-nak tartjátok“ így szólna ref.: őt e' test' fejé-nek, minden keresztényt társatoknak, vagy ugyan azon test tagjainak tartjátok. —

Komolyabb figyelemre méltók e' követke-zendők: Fenicz y a' munkát az előszóban kor-szerűnek állítván, hozzá adja: „nem értett, ki ellenvetésül hozná: hogy Mendizabal zárdákat

csukat 's eladatja javaikat; hogy egy protes-tans kormány catholicus püspököket köteles-ségük teljesítése végett (talán miatt?) székeik-ből elmozdít“. Minek illyeseket említeni olly nép-szerű könyvben, mellyben Jézus' engesztelő ál-dozata 's az isteni szeretet' legjelesb záloga rajzoltatik? 's mellyben a' űsok helyett is ke-resztek (†) állanak? ugyan ezen okból helyte-leníti ref. azt is, mi a' 93ik lapon *) alatt Fess-lerről mondatik. — Nem lehet a' szerzővel (3. l.) igazságosan mondani: hogy az első emberek *könnyelműleg* veszítették el boldogságokat; mert ha az első emberek' esetét betű szerint vesz-szük, mikép azt a' catholica egyház' elvei sze-rint vennünk kell, kénytelenek leszünk meg-vallani az *első emberek körüli kísértet' nagysá-gát*, melly nem csak az akkoron még tapasztat-lan embert, hanem még a' legtapasztaltab-bat is botlásra vezethet; — azt sem lehet mondani, hogy a' mennyei atya az emberek' megváltását *öröktől fogva elvégezte* (6ik l.) ha-nem: elrendelte; — valamint azt sem, hogy „azon életben, mellynek *most* örökösü vagyunk, nincs halál“ (8ik l.); — helytelenül mondatik (30. 31 és 38. l.) hogy „Jézus halálának *örö-kitetnie* kell vala“ mert ez csak halála' emlé-kéről mondathatik; — a' 18ik űst így kezdi a' szerző: „már tudjátok, mi az áldozat“ a' 8ik lapon ugyan kérdés tétetik: mi az áldozat? de ezen kérdésre felelet nem adatik, csak egy ha-sonlatossággal világosittatik ott fel, mit tesz magát feláldozni? — A' 39ik l. mondatik, hogy Jézus szenvedése' emlékét egyházában a' *má-sodik' eljűtteig* kívánta folytatatni. Jobban mondhatnók: a' világ' végezetéig; mert az irás szerint Jézus először születésekor jelent meg, másodszor megjelent Jeruzsálem' végpusztulá-sakor (profetái szólásmód szerint), harmadszor eljövend, itélni eleveneket és holtakat; — ohaj-taná ref. hogy az 58ik lapon ne mondatnak vol-na ezek: „nem szomorú dolog-e, hogy most ollyan embereket is meg kell szenvedni az egy-házban, kiknek semmi hitök sincs“ (ezt csak a' szíveket és veséket vizsgáló isten tudhatja), „kik Jézus' halálát megvetik, kik lelkökben számtalan tévedést pártolnak? képmutatók e-zek, 's jutalmokat a' képmutatókkal veendik el“. Jézus' halálán jelen voltak annak legvé-rengzőbb ellenségei, 's a' 38ik lapon maga a' szerző azt mondja: „hogy Jézus' halála úgy szólna eredeti kép, 's a' szent mise annak má-solatja“ ha tehát az eredetinel jelen lehettek

az üldözök, mért nem most annak megvetői, kiknek semmi hitök nincs, kik lelkökben számtalan tévedést pártolnak: ki tudja, nem éppen ilyenkor hatja-e meg szívöket az isten' malasztja, mikép a' felfeszítésnél meghatotta az egyik latorét, 's a' felfeszítésre ügyelő századosét, ki nyíltan mondá: bizony ez az isten' fia valá! 's azért noha hajdan, mikép maga a' szerző említi, a' szent misét el kellett a' hiteleneknek (tulajdonkép a' catechumenusoknak), a' gonoszoknak, nyilvános bűnösöknek és penitentia-tartóknak hagyniok; mégis utóbb maga az anyaszentegyház törölte el rosz követkevései miatt e' szigorú fenyítéket; 's mi ezt ismét létre hozni ohajtsuk, ha hatalmunkban állana is azt vissza állítani? — Ugyan ezen észrevételt teszi ref. azokra is, mik a' 61ik lapon mondatnak. — Ezen kérdésre: hol jelenék meg a' keresztény a' szent miseáldozatra? azt feleli (66ik l.) a' szerző: hogy noha nincs nyilvános rendelés e' tárgyban, mégis *elkerülhetetlenül* kívánja, hogy a' hívek tulajdon anyatemplomukban jelenjenek meg. Azonban, hogy e' tárgyban csakugyan volt hajdan nyilvános rendelés, sz. Ignác vértanu' és Polycarp püspök' ugyan ott a' szerzőtől felidézett szavaikból kitétszik. De az állítás' második része sem áll, t. i. hogy *elkerülhetetlenül* ünnep és vasárnapokon az anyatemplomban kell a' híveknek megjelenniök; a' felhozott okok legálább azt eléggé nem erősítik, legkevesebbé a' 61ik ok, mivel t. i. a' böjtök és ünnepek *csak* az anyatemplomban hirdettetnek ki, mert ezek minden lelki pásztortól ki szoktak hirdettetni, sőt a' kalendáriomban is olvashatók; továbbá: ha ezen kötelesség olly igen szorosan teljesítendő, miért adtak olly sokszor 's olly könnyen az egyházi fő pásztorok e' tárgyban dispensatiót? Végre: vétekkül nem tulajdoníthatjuk, ha néha a' nép tulajdon lelki pásztorát annak tudatlansága miatt elhagyván, más helyeken keres lelki vigasztalást, 's olly buzgó férfiut, ki az éhezőnek az örök élet' kenyerét megtörni, 's fenéséges hivatásánál fogva czélszerűen kiosztani is tudja. Erre ügyelni főkép a' püspökök' kötelessége, kikhez XIVik Benedek pápa imígy szól: *consueuerunt quippe Episcopi saepius dolere messem quidem esse multam, operarios autem paucos; at fortasse eis quoque dolendum esset, non eam, quam debuissent, industriam ipsos adhibuisse, ut operarii ad messem pares, aptique formarentur.*

Ezek után ref. bátran befejezhetné észrevételeit, mert a' könyv' többi részei illy részletes megismertetést nem kívánnak; van azonban még egy kérdés, melyet a' szerző a' 93ik lapon tesz, 's melyet méltán korszerűnek mondhatunk hazánkban, t. i. miért használtatik a' szent miseáldozatban, 's az egyház' egyéb szertartásaiban a' deák nyelv? E' kérdés az eredetiben nincs, szerzőnk, mikép az idézett lapon *) alatt említi, Fessler' *Ansichten von Religion und Kirchenthum* című munkáját használá e' kérdés' megfejtésében. Lássuk az okokat. Először mondja: „a' mostani nyelvek' szüntelen változása kívánja, hogy a' deák nyelvvel éljünk az egyházi szertartásokban“. — De mivel éppen a' liturgia által lehetne főkép a' *nép-pel* is az élő nyelv' haladásait legkönnyebben 's legbiztosabban megismertetni, azért ezen ok inkább ellenkezőt bizonyít. — Másodszor mondja: „a' catholicismus egy olly szorosan összefüggő rendszer, melyben több helyeken az egrésznek sérelme nélkül egy kifejezést sem, egy szót sem, sőt némely hitágazatokban egy betűt sem lehet másítani. A' sok újra vizsgálás fordítás mellett, mikép lehetne ezt elkerülni? — De éppen most esünk ezen veszedelembé, midőn a' religiót csakugyan a' nép' nyelvéen kell egyházi oktatásainkban előadnunk, 's mivel egyházi köz megegyezéssel sanctionált szavaink a' magyarban nincsenek, mindenki föl van hatalmazva, sőt néha kénytelenségtől sürgetve, szavakat alkotni. Ezen veszedelmen tulvolnánk, ha a' liturgia honi nyelven tartatnék. — Harmadszor mondja: „Fordítsunk mindent anyanyelvünkre; kevés évek mulva a' deák nyelv száműzve leend, 's a' sz. atyák' többnyire deák munkáira nem hivatkozhatunk“. — Sőt inkább éppen ebből fog azon üdvös eredmény támadni, hogy a' sz. atyák' többbszöri fordítása által mindig mélyebben hathassunk ezen egyházi classicus írók' szellemébe, ebből pedig kimondhatatlan nagy haszon áradna religiönkra. Vagy talán a' németek 's egyéb mivelt nemzetek, mivel a' latin és görög sz. atyák' munkáikat fáradságtalan studiummal már több ízben nyelvekre fordították, azért a' latin 's görög nyelvet elhanyaglották? 's nem szorulunk-e minden huszár deákságunk mellett ugyan ezen fordításokra, ha a' nevezett atyák' munkáit érteni akarjuk? — Negyedszer mondja: „Egyházunk' papjainak szükséges egy közönséges nyelv, mellyel a' zsinatokban, 's más közleményekben élhes-

senek“. De ebből csak az következik, hogy az egyház' előjáróinak szükséges tudni a' latin nyelvet, nem pedig hogy a' liturgiát a' nép előtt ismeretlen nyelven folytassuk. — Midőn azonban ref. a' szerzőtől felhozott okokat nem tartja eléggé fontosaknak az állítás' bebizonyítására, távol van attól, hogy akár egyháza' mostani szokását rosszallaná, akár pedig a' sz. mise' honi nyelven tartását *szükségesnek* állítaná, mert tudja, hogy ez a' tridenti gyülekezet' rendelkezéseivel megütköznék. L. Sess. 22. Canon. IX. *) — Hiszen az áldozat a' pap' részéről nem annyira szavakban, mint külső cselekedetben áll, 's azon igék, melyek a' consecratiókör mondatnak, nem a' nép' oktatására, hanem a' szentség' és áldozat' létesítésére irányozvák; ezen czél' elérésére pedig honi nyelvvél élünk nem szükséges.

Többnyire vegye az érdemes és buzgó szerző ref. jelen észrevételeit jó szívvel, mert azok sine ira, et studio irattak; 's ha munkácskája, mint ohajtani lehet, másod kiadást érend, használja azokat nézetei 's meggyőződése szerint isten' dicsőségére, 's a' keresztény nép' lelki üdvösségére.

24.

V i s s z a i g a z í t á s o k.

X.

Nyolcz előleges kérdés.

Nyáry Pálhoz **).

Az Orosz-Század' 28. számában az álnévű 45 által rosz sáfárlkodással vádoltatván a' színház ügyeiben, kénytelen valék magamat menteni 's számokkal mutogatni ki a' Figyelmező' 16. és 17. számaiban a' vád' nevetséges voltát. Kimutogatásimmal 45 maga is megelégedni látszik, mert tanácsosnak tartja azóta hallgatni.

Újabbán a' Társalkodó' 36. számában mostani színigazgató Nyáry Pál szólal fel, mint vádló, 's a' mit 45 megmutatni nem tudá, ő erőködik bizonyítani igazgatói adataival és igazgatói tekintete' súlyával; bizonyítani azt, hogy en csakugyan roszúl gazdálkodám a' színházi pénztárral, legalább roszabbúl mint az utánam következő igazgatóság 's hogy tiz hónap alatti pazarlásom nem 1495 ft és 50 kr-ra — mint 45' adataiból kisült — hanem 28,709 ft és 20 kr-ra megyen. A' vád e' sze-

rint komolyabb és rám nézve terhelőbb, mint előbb. A' rosz gazdálkodást bizonyító mennyiség tetemes, és vádlóm nem egy álnévű többé, bitang hireivel, hanem maga a' színigazgató, a' színház' számadásaiból merített adatokkal.

Nem vala ugyan most semmi szüksége színigazgató úrnak ezen demonstratiókra, mert senki nem háborgatá maga iránti hiedelmeiben 's akár az világlik ki az álnévű 45' adataiból, hogy én rosz sáfárja valék a' színháznak, akár az ellenkező, az ő színigazgatói dicsősége ez által sem nagyobb fényt nem kap, sem el nem homályosodik. A' magyar színházi prima donnának is — kinek védelmére látszik leginkább e' cikkely írva — most legkevésbbé volt szüksége ügyvédre, minthogy senki által sem bolygattatának koszorúi: de hiába, ez már szokása a' mostani színigazgatóságnak, hogy felszólaljon, midőn legkevésbbé van helyén, midőn talán maga sem tartja szükségesnek. Láttuk más alkalommal is, hogy a' színigazgatóság' némely tagjai — kik között Nyáry Pál úr, mint legbeszédesebb, fő fő szerepet játszik — noha magok megvallák, hogy a' felszólalást *sem érdemesnek, sem szükségesnek* nem tartják, mégis csupa jó kedvből felszólaltak. Ez úttal is az igazgatóság' e' szelleme szólal fel Nyáry' úr képeben csupa jó kedvből, és erőködik engem minden tehetségeben álló, szabad és nem szabad fegyverrel ostromolva, megsérteni a' legérzékenyebb oldalról; compromittálni tudnillik hivatalviselésemben, mit én, 's azt hiszem minden becsületét szerető ember, súlyosabbnak fog tartani bár mi néven nevezhető személyesértésnél.

Nem gondolva egyébiránt avval, mi finom módja van Nyárynak a' vitatkozásban, mint helyez engem, az őt soha illyesmire semmi szavammal fel nem jogosított, minden tétova nélkül, *ámítók'* sorába; nevetséges visszatörölésül az álnévű 45ért — kivel felette sympathizálni látszik — igen örvendek, hogy Nyáry úr végre a' színházi vitatkozásokba beleszólt. Ő az, kitől ez ügyben legtöbbet tudhatunk meg; ő az, ki sikeretlen okoskodások helyett, ha akar, adatokkal léphet fel, ha pedig nem akar is, élő bizonyítványul szolgálhat. Mert vitatkozni akár gazdasági, akár művészi adminisztrációjáról a' pesti színháznak, még mindig helyén és idején van. Sem egyben sem másban nem állítottunk fel még semmi követésre méltó példányt magunknak 's még mindig tovább kell tapogatoznunk, mi volna üdvös színházunk' igazgatására nézve. Korán se véljük azt is, hogy miután most már a' pesti színház a' részvényesek' kezéből országos ügyelet alá kerül, fenállhatása tökéletesen biztosítva van. Mit az ország évenkénti segedelműl ajánla, csak egy negyedét teszi körül belül azon öszvegnek, melyre évenként szükség van; három negyednek még ezután is a' közönség' pártolásából kell kitélnie 's így még mindig czélirányos visszatekinteni a' multra, 's kérdeni: mi vala oka annak, hogy a' részvényes társaság a' kikötött három évnél előbb kénytelen lemondani az igazgatásról? Valljon a' dolog' természetéből foly-e ez, vagy hal kormány' kövekezése? Felette hasznos volna tudnunk — de kétséget nem szenvedő adatokból — ha az opera' túlságos pártolása hátráltatá-e vagy sietteté azon eredményt, mi

*) IV. Incze pápa megengedte, a' XIII. század első felében, a' dalmátoknak, hogy a' misét anyanyelven tartsák: *attendentes*, u. mond, *quod sermo rei, et non res est sermoni subiecta*“. Hasonlót tesznek mai napig az egyesült görögök. Szerk.

**) Hat hétig tartó szemgyűlésom azon kedvező helyzetbe tette Nyáry Pált, hogy e' cikkelyem csak most jelenhetvén meg, ő több postanapokon át örvendhetett rajtam vett diadalmának.

szerint az igazgatóság magát a megye legközelebbi gyűlésében keptelennek nyilatkoztatta a színház további fenntartására? De talán a szindarabok vagy más körülmény megbuktatói a mostani igazgatásnak? A szomszéd német nemzetnél igen el van terjedve azon vélemény, hogy az operát középszé-
rűleg fizetett személyzetből szerkesztve is csak áldozattal lehet fenn tartani, hogy az rendszerint nem fizeti ki magát's az igazgatóságok csak szükségből tartják, mert a közönség a legtarkább változatosságot szereti. Nálunk ez kivétel látszik lenni, mert a részvényes választmányának Földváry Gábor úr által közzé tett számadásában, és Nyáry Pál e' cikkelyében is, ismét és ismét az mutogatják, hogy opera tartja fenn az intézetet's még is a következés mutatja, hogy nem bírta a kellő három évig fenn tartani. Ezeket illő, hasznos, szükséges, volna tudni, hogy a' kikre a' dolog' elinté-
zése tartozik, tisztában legyenek.

Mi Nyáry Pálnak ellenem intézett cikkelyét illeti, melyben rossz sáfarkodásomat mutogatja, én ebben némi hamis adatokra találtam, nem akarom azonban Nyáry urat kárhoztatni egyszerre, hanem előbb, kiméletből, némelly előleges kérdéseket teszek hozzá, hogy bővebben kimagyarázzam magát, láthassam, mit kell az akaratnak, mit a' gyarulásnak felrónom.

Első kérdés: Azt mondja Nyáry úr idézett cikkelyében: hogy „*itt csak azon summákról lehet szó, melyek a részvényes társaság' pénztárába mai napig valósággal befolytak's onnan a szükséges költségek' fedezésére elégtelen színházi mutatóványok' jövedelmének pótlásaiul időnként kifizetettek*”. Miután Nyáry úr azt akarja megmutatni, ki volt rosszabb gazda a' színháznál, én-e vagy a' választmány, miért lehet itt csak pótlási summákról szó, miért nem az egész öszves, akár mi úton befolyt, jövedelmekről? Tökéletesen egyforma volt-e az én igazgatási tíz hónapom' jövedelme a' választmányéval, hogy ezt Nyáry úr számolási alapul akarja felvenni: ha pedig nem volt, jó számolás-e ez a' Nyáry uré?

Második kérdés: Miután Nyáry úr csak a' mutatóványok' jövedelmének pótlásáról akar szólni, miért jegyzi fel nekem pazarlási terhül azon 17,500 ftot, melyet én igazgatásom' első hónapjában, mint tiszta nyereséget a' részvények pénztárába betéttetem? A' mutatóványi jövedelem hogyan lehet egyszersmind mutatóványi jövedelmek' pótlása, vagy is: ugyan azon summa, milly dőbléri mesterséggel lehet pótló és pótlott summa is egyszersmind, csupán azért, mert egy ideig más pénztárba volt leteve? Micsoda számolási bölcseséggel lehet azt pazarlásnak mondani, ha az ember 17,500 ft tőkepénzt szerez?

Harmadik kérdés: A' 45-höz intézett feleletben én azt állítam, hogy azon 26,243 ft és 3 kr. mellybe Földváry Gábor úr' bizonyítása szerint a' ruhatár és disztimények kerültek, legnagyobb részben az én igazgatásom alatt költetett el. Ezen nevezetes adatot miért mellőzi el Nyáry úr hallgatással? Miért hagyja azt egészen figyelem nélkül, hogy én egy mindenben szűkölködő színházat vettem át, az igazgató választmány ellenben egy csaknem mindennel ellátottat? Olly semmi tekintet nem

érdemlő dolog-e ez, hogy, midőn Nyáry úr engem mint rossz sáfárt akar bemutatni a' közönségnek, semmi beszámítást nem érdemel? Nyáry úrnak ezen egész ellenem kirakott hálója — vagy a' Hírnök' legújabb *kunossi* szemléje szerint *csapdája* *) — 28,708 ft és 20 krba akarna engem megfogni: de nem leszen-e könnyű, mihelyt akarom, ezen *pók-hálót* széttépnem a' ruhatár és disztiményi summával's a' 17,500 ft tőkével?

Negyedik kérdés: Miután azon 13,334 ft és 44 kr. iránt, melyet állítólag én hagytam a' színházra adóssági terhül, Nyáry úr maga is bizonytalanságban van's megvallja, hogy felőle *bővebb tudománya nincs*, miért róta fel nekem bizonyos terhül és argumentumúl rossz gazdálkodásom' bizonyítására? Kell-e illy adatokkal föllépni annak, ki kezében számadások vannak?

Ötödik kérdés: Miután Nyáry úr, ki azt vallja magáról — ámbár ez sem igaz — hogy *minden ülésben jelen volt*, maga jól tudhatja, (vagy, ha készakarva elfeledé, én is emlékeztethettem a' 45 elleni iratban, a' jegyzőkönyv pedig bizonyítja) hogy a' kérdéses 10 hónap alatt nem én magam, hanem Ilkey Sándor és Földváry Gábor urak is ügyeltek a' színház' gazdasági dolgaira, miért rója fel nekem magamnak ismét az egész tíz hónapi történeteket?

Hatodik kérdés: A' jövedelmek' számításánál miért kezdi Nyáry úr az opera-jövedelmek és költségek' számítását csak octob. 1. napjától, holott, mint a' számadásoknak bizonyítaniok kell, már szeptemberben, sőt még augusztusban is adatott opefa és hozott is be valamicskét, de ki is vitt szép summát, mert az egész kardalnok és orchestrami személyzetet már augusztusban is fizettük és költöttünk operák' szerzésére is, vagy legalább iratására's hangszerekre? Továbbá, miért megy Nyáry úr' számolása e' helyt csak mart. 13-ig, miért nem foglalja be az egész tíz hónapot? Vagy tán azt gondolja, mivel ez időtől Schodelné Pesten nem volt, az opera semmibe sem került? de nem tudja-e Nyáry úr, hogy az opera a' színházi pénztárra épen aktor van legrosszabb befolyással midőn Schodelné Pesten nincs, mert kivisz főmérdeket, és csekélységet hoz be? 'S mit remél Nyáry úr illy hiányos számolással megmutathatni?

Hetedik kérdés: Miért és micsoda alkalomra veti azt szememre Nyáry úr, hogy ő *semmi, akár gazdálkodás, akár színművek' emelése tekintetéből előadott terveimről soha egy szót sem hallott's hogy még az írók' jutalmazásának elfogadott terve sem enyém, hanem Vörösmartyé?* Minek van ez előhozva? Rám magamra volt-e bízva, hogy a' szindarabok' jutalmazása iránt tervet készítsék? Nem volt-e Fáy András is e' részben megkérve? Illy jól tudja a' minden ülésben jelen volt és tollat vitt Nyáry úr a' történeteket? Dicsekedtem-e én valahol terveimmel? Nem megmondottuk, Fáy András és én, midőn a' nevezett tervet előadtuk a' dec. 20. tartott ülésben, hogy a' terv,

*) Megjegyzésre méltó dolog, hogy mióta én az igazgatásról lemondottam, a' Hírnök's a' színházi igazgatóság között oly szembetűnő sympathia uralkodik.

mellyet beadunk, csekély módosítást kivéve, egészen az, mit Vörösmarty már előbb készített és most velünk közölt? Micsoda gyermekek közé illő éretlen, 's hely 's időn kívüli szemrehányás ez? — De az indítvány az írók' jutalmazása iránt, *akár hal-lotta* a' minden ülésben jelen volt Nyáry úr, *akár nem*, enyém volt: ámbár én evvel sem dicsekedtem soha, hogy okúl szolgálhatna Nyáry úr' neveltséges szemrehányására.

Nyolczadik kérdés: Távol vagyok attól, hogy Nyáry úrnak számolási becsületességet vegyem kérdésbe: de hogy ő gyarló számoló, 's nem tudja mit kell számítani, mit nem, a' felebb előadottak után okom van hinni, 's azért azon számadásokat, mellyekből ellenem argumentumait meríti, nekem is kellene látnom, hogy a' mondottak' úgy léteről meggyőződhessem, mert ugyanazon adatokból is jól és rosszul lehet következtetéseket kivonni, azért kértem Nyáry urat, itt a' közönség előtt: kezembe fogja-e ő nekem a' színházi számadásokat elejétől maig, rövid időre, 10—12 napra, szolgáltatni szükséges terítvény mellett? Mert számadásokba nem bele pillantani kell, mint Nyáry úr véli, hogy általa az ember meggyőződhessek, hanem belőle számolni, kombinálni, hogy az igazat kisűthessük.

Ezek azon előleges kérdések, mellyekre felvilágosító egyenes feleletet kérek és pedig, hogy a' dolog ne haladjon sokára, *egy quindená alatt*; 's akkor lesz talán a' maga helyén majd Nyáry úrnak ezúttal közölt néhány elmefuttatásaira is a' művészetéről, operájáról, nemzetiségéről, és általa emlegetni szeretett XIX. századáról, valamit mondanom. Ha nem nyernék választ kérdéseimre, maga hozna kénytelenségbe Nyáry úr, hogy mostani szavait én commentálván, megmutassam, miként ez egész cikkelye a' közönség' ámitására van számítva és egyedül az én hivatalviselésém' ócsárlásául iratott, habár egy hajszálnyival sem nagyobb szerencsével, mint a' rokonlelkű 45-nek cikkelye. Pest, jun. 12. 1840.

Bajza.

Literaturai mozgalmak.

— A' *Tudománytár*' legújabb, vagyis aprilisi és májusi füzetei' tartalma a' következő. I. *Értekező rész*: 1. Lebedias, 2. és 3d. közl. Kállay F. 2. Philosophiai műnyelv, 2d. közl., Guzmics' irataiból. 3. Meteorologiai töredékek, 2d. közl. Beniczúr J. 4. Néhány észrevétel a' nyelvtanításról, Kis János. 5. A' tudós társaságok haszna, u. az. 6. A' budapesti bírák, Podhradczky J. 7. A' legregibb pénz, két réznyomattal, Luczenbacher J. 8. Okleveles toldalek Jerney és Podhradczkytól egy rézmetszettel. II. *Literaturai rész*: 1. Az újabb francia dráma. 2. Az angolok' gastronomiai literatúrája. 3. Criticai szemle a' közgazdaság, törvénytudomány, földleírás stb. körében. 4. Bibliographia. 5. Francia academiá' ülései. 6. Hivatalos cikkelyek. — Az előfizetés e' *havi írat*' 12 füzetből álló évfolyamára 5 ftjával még folyvást nyitva áll.

Budán, a' m. kir. egyetem' bet. megjelent 1.

Nagy Ignác' Színműtára Xd. füzete: *Bátori Erzsébet*, eredeti történeti drama 5 felv. *Garay Jánostól*. 409—444 lap. Velinen, füzve 40 kr ep. — 2. *Magyar nyelvtudomány*. Irta *Stancsics Mihály*, kisdetek' számára. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. N8r. 48 l. füzve 20 kr ep.

Pesten, Trattner-Károlynál megjelent a' *Tud. Gy.* májusi kötete illy tartalommal: 1. Kant és Jacobi, mint újabb morál alapítói (*). 2. Az oláhok ismertetése, Duliskovics Mihálytól. 3. A' lélek' diaeteticája. Vége, Virágh J. 4. A' Csik-Sz.-Miklósi templomon levő régi felirásról, Fénykéréső. A' liter. rész Köteles' Anthropológiájával és Brougham' természeti istentanával foglalkodik. Érdekesen rekeszti be a' kötetet Gyurikovics György, Balassa János, Bálint' (a' költő) fia' boroszlai 1602ki sirirata' ismertetésével.

Pesten Beimelnél megjelent: 1. *Korszerű szózat* Felső Kubinyi Mesko Gyurihoz és minden nemes magyar ifjuhoz az élet, hitvallás, tudomány, erény és hazafiság ügyében. Irta *P. Gasparich Kilit* 12r. 72 l. füzve 20 kr ep. — 2. *Abrahám*. Igéret. Patriarkai szent epos egy énekben. Mutatvány a' Szent Hajdan' Gyöngyeiből. A' Stuttgart és Tübingában 1834. legelsőbben megjelent német eredetiből fordítá Kisfaludy *Nagy Zsigmond* Egerben 1839. évben. N8r. 43 l. Velinen, füzve 20 kr ep. — 3. *Papp Ferencz* varbói plebános és alesperes *Egyházi beszédei* ötödik és utolsó kötete, melly egész evre szolgáló ünnepi 's vasárnapi elegyes beszédeket foglal magában. Az öt kötet 145 különféle alkalomra írt beszedből áll; árok egyenként 1 ft, öszvesen 4 ft 48 kr ep.

— A' legközelebb országosan megállapított *magyar váltó törvénykönyv* új szükségeket támasztott ügyvédek, kereskedőknél 's általán a' pénzügyű közönségnél. 'S már is mozognak tollak azoknak megfelelni. Igy *Császár Ferencz*, a' fiumei váltótörvényszék eddigi szavazatos jegyzője, *A' váltó óvásokról* ír, 's 1 fttal előfizetést nyit a' 10—12 ivnyi munkára; *Fogarasi János*, a' Magyar-Kövy ismeretes kiadoja, mint halljuk, egy népszerű kézi könyvét dolgozza ki a' magyar váltótörvénynek; hasonlót készít *Ottmayer Antal* törvénytanárról németül, és *Gyurkovich Eugen* ügyvéd a' váltótörvény' illyr fordítására hirdet előfizetést.

Joo János egri rajztanító 's a' múlt évben folyt műtudományi Hét Lapok szerkesztője, előfizetést hirdet illy című munkára: *Nézetek a' magyar nemzet' műveltségi 's technikai kifejlésé' tárgyában*. Ára 1 ft 20 kr ep.

IGAZÍTÁSOK. 279 szelet, 7 sor: $\frac{2(MC+mc)^m}{M+m} - C$

= C' helyett olv. $\frac{2(MC+mc)}{M+m} - C = C'$

ugyanott, 9. sor: központhoz nagy sulyerők helyett olv. központhoz nagy sulyerők.

ugyanott, 13. sor: § P: p helyett P: p

ugyanott, 14. sor: § p helyett p.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Junius' 23. 1840.

25. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Kurz Antal' Böngezete a' magyar történet' mezején. — Edvi Illés Pál' Latin nyelvtana (*Irme*). — A' magyar philosophiai műnyelv' ügyében, Fogarasinak (*Húnfalvi*). — Necrolog. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Történet.

Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte, nach authentischen, bis jetzt unbekannten oder unbenützten Quellen und Urkunden bearbeitet von A. K. Kronstadt, gedruckt in Joh. Gött's Buchdruckerei. 1840. In Commission bei Wilh. Németh, (Első füzet), n8r. VII és 59 l. Velinen, a' két hátra levő füzettel együtt 2 ft ep.

A' hazai történet, az újabb korbelit sem vévén ki, annyi hézaggal, kétséggel és valótalansággal van teli, hogy minden igyekezet, melly azokat kevesbiteni kívánja, köszönetet érdemel; azért a' jelen munkácska' névtelen írója is bizonyos lehet nem csak a' tudós világ' méltánylásáról, hanem, mint hiszszük, tárgyai' érdekességénél fogva, a' nagyobb olvasó közönség' részvételéről is.

Az egész, melly három füzetre van számítva, öt „töredéket“ foglaland magában, mint szerző nevezi. Az első literaria-historiai adatokat közöl, főleg I. Mátyás királyunk korához, a' második nevezetes pótlékokat a' magyar nyelv' XV. századbeli történetéhez; a' harmadik, Batori István lengyel király beteg-

ségét, korát 's halála napját határozandja meg közelebből; a' negyedik, gr. Kemény József acad. Ittől, az említett lengyel király' őcsce' Batori István' önkezű naplóját ismerteti meg, mellyből az elébbi adatok merítetttek; az ötödik végre az 1588ki megyeyesi jeles országgyűlés leírását adandja, az akkori szász ispán és szemtanu Huet Alberttől.

A' jelen füzet a' két első czikkelyt hozza. Ezeknek előbbike főleg Mátyás király' védelmére iratott bold. Eder e' helye ellen: „*Quodsi ampullas et sesquipedalia praeconia quorundam scriptorum recipimus, monarchiam ungaricam, Mathiae aevo, florentissimam literarum scientiarumque sedem habebimus. Sed sane pertinent haec ad ea, quae super veri fidem ad celebrandum Mathiam prodita sunt per parasitos regis, italos gentem et lingua promptam, et suapte natura adulatricem ac quaestui deditam* (Tubero, I. 4.)“. Ez az ártatlan és tövig igaz hely az, melly a' nemes lelkesedésű szerzőt nem kisebb tűzbe hozta, mint egykor Schwartner Horvát Istvánt, ki amannak tisztán hazafiúi 's szorosan magyar állásponttról hangoztatott panaszát I. Lajos es I. Mátyásnak, a' nemzeti elem' kifejtésébeni hanyagságokról, egy tanuságos ugyan, de minden férfiaság nélküli, 's helyenként me-

sécskékel is felcziczomázott vád- és védírat-tal viszonoztta. Itt is a' becsületes Edernek, a' miért Mátyás király' hízegő olaszai' infallibilitása 's az akkori Magyarország' tudományos nagysága felett kételkedni merészelt, keservesen kell lakolnia; őt nem csak „animositas“ vezette, ő nem csak „fekete epéü szemekkel akarta látni“ a' dolgokat, hanem „hajnál fogva húzta ide Tubero' tekintetét, 's idézetével, mint az szövegéből kikapva van, a' könnyen hívöket meg akarta *csalni*“; ő „a' század és királya' kisebbitésében *lelkismeretlenül* és részrehajlólag járt el“; sőt, a' mi több, a' király', „*becsületében gázolt*, 's, egy egész nemzetet (az olaszt) a' világ szemei előtt legyalázott“: „*Ist das Erste schaendich, so ist das Andere gewiss niedertraechtich*“. 'S ez így megyen per Böswilligkeiteit, Malice, Rabulistereit, crasse Ignoranz 's több illy *Kraftausdruckok*kal; mikben, bár a' Schwartner' ellenesét szerző el ne érne soha, ohajtjuk. E' fiatal tüzet azonban — mely, ha merész következtetéseket tétet is szerzőnkkel, őt hűtelen-ségekre, mint amaszt, még sem kapja el — becsüljük, mert buzgóságot 's ügyszeretetet bizonyít; 's annál inkább megbocsátható, mert éppen annak köszönhetjük másfelül azon összeállításokat 's közléseket is, mellyek a' felvett korszakra csakugyan némi felvilágosításokkal szolgálnak.

Elhagyjuk tehát annak kimutatását, hogy ő is súlyosabban terheli Edert, mint ennek szávaiból lehet, állítván róla, mi szerint ő „csak azt akarta elhitetni, mikép Mátyás fogadott olasz dicséretszőróktól volt körülvéve, *hogy magát az igazság' rovására az utóvilágnál híressé tegye*; 's *hogy ennél fogva* (engedelmet! ez nem következik az előzményből) uralkodása alatt a' tudományok' emelésére Magyarországon tulajdonkép *épen semmi sem történt*“; azt állítván továbbá, hogy Eder' előadásából Mátyást „tudatlan, hiu és tékoz felkaponcznak (Emporkömming), 's az akkori Magyarhont kora' legostobább országának“ kellene tartani; azt állítván hogy Eder *lelkismeretlenül* használta Tubero't, holott ő ezt világosan csak az olaszokat jellemző szavakra nézve hívja fel tanúnak; hogy továbbá Tubero is, midőn az olaszokat csúszo, hízegő 's haszonleső népnek mondja, sem olly hallatlan, sem olly bihetetlen dolgot nem állított, hogy állítása okát, szerzővel, valamelly „magányos gyűlölségben“ kellene keresni; hogy, ha áll is, mi szerint az egykoru

író, egészen hasonló körülmények közt, hitelesb a' csak közelkorúnál: az ő *ítéletét* a' szóban levő ügyben *csak azért* koránt sem lehet az olasz coaevusok' panegyricusai átellenében olly könnyen elvetni; *hogy senki* Mátyást „pom-pavágyó fitogtatási hősnek nem mondotta, sem dicsérőiről, hogy ők Mátyást „puszta haszonlesésből“ magasztalták, stb stb. Azt azonban minden hazafiságunk mellett is, mellyet magunktól egyedül azért nem engedünk elvitáztatni, hogy Mátyást és korát olly arany fényben nem tudjuk látni, mint szerzőnkkel együtt sokan: mégis meg kell jegyeznünk, hogy a' Mátyás' olaszai' előadásait nagy vigyázattal kell elfogadnunk, 's nem felednünk soha, hogy más a' panegyrista, más a' historia; hogy ők valóban lekenyerezettek voltak a' királynak, mint egykor Augustuséi Virgil és Horác, kik csak ugyan nem pirultak ez igen középszerű embert *istenelni*; mint a' XIV. Lajos' költői 's academicusai, kiknek rajzaikról a' történet komoly musája azon ragyogó színeket, mikkel ők nagy királyukat, csupa részrehajlatlanságból! festeni el nem mulaszták, letörlötte. 'S ugyan ezért épen nem foghatunk szerzővel kezdet ha abból, hogy Mátyás' olasz dicsérői jeles 's mint ő mondja, europai nevű tudósok voltak, azt következteti: hogy „Magyarország Mátyás' korában a' tudományok' legvirágzóbb *székelye* volt“: akár a' többi Európára, akár hazánk' más időszakaira vonatkozzék e' superlativus; valamint nem foghatunk szerző' azon állítására nézve sem, miszerint Mátyás' *fő* dicsősége a' tudományok' ápolása volt (2. l.). Negyedfél század múlt el, mióta ő elhunyt, 's a' történet ítelt a' hadvezér, a' státusférfi 's a' tudományok' pártfogója felett: de legnagyobbnak őt mint a' népjogok' védőjét, mint nemzetének első bíráját vallja: ezen factum' emlékeztet olly történetkönyv őrizi, mellyet nem vesztegethet meg semmi kényúr, mellynek hitelességéhez nem fér semmi gyanu, melly negyedfél század után is egyforma-tisztán olvasható betűkkel hirdeti: *meghalt Mátyás király, oda az igazság!* E' történetkönyv a' nép' szava, melly az isten' ítélete; 's Mátyás' dicséretének ez szónokabb emléke, mint — akár mit mondunk — a' pártfogó' fényéhez és bőkezűségéhez mért valamennyi dedicatio és istenlés, prosában és versben.

Azonban, talán épen szerzőnk' ezen elfogultságának köszönhetjük a' kétségkívül érde-

kes cikkelyt. Miután Olaszország' XV. századbeli fényes állapotját érdekelte volna tudományos tekintetben, egyenként ismerteti azon olasz írókat, kik Mátyásról magasztaló iratokat hagytak; a' 19—25 lapokon, D. Gyarmathynak egy, Wolfenbüttelben 1797. költ, az erdélyi nyelvmivelő társasághoz intézett, eddig ismeretlen levele után, tizenegy, az ottani könyvtárban őrzött corvinianus codexet számol elő, azok' íróiról néhány jegyzést szövéneközbe, valamint a' mvásárhelyi Teleki-könyvtárban lévő szinte corvinianus Tacitus' leírását. Azonban mind ezeknél fontosabb szerző' figyelmeltetése Eggerer András eddig használatlan illy czimű munkájára: *Fragmen Panis Corvi Proto-Eremitici*, Bécs, 1663. k. fol., vagyis a' sz. Pál' rendé' évkönyvei, gróf Kemény József' könyvtárában, melyek negyvenhét olly paulinus' emlékezetét tarták fen, kik részint mint tudósok, részint mint írók, művészek stb 1333—1618 közt virágoztak, 's néhányat kivéve, hazánk tudósai' sorában eddig hibáztak. Ezek közül kitünőbbek: a' XIV. századból: *András*, a' rend' főnöke Magyarországhban, annalistánk szerint híres, nyelvekben jártas és tudós férfi 1371., *Pozsonyi János*, híres szónok, vitatkozó hittudós, a' szentmihályi klostromban, Erdélyben. 1384., kiről, századokkal utóbb Valasquez jezsuita is emlékezik. A' XV. századból: Fr. *Briccius*, 1444ben a' rend' főnöke, előkelő születés, ki magát Olaszországban képezte, 's négy latin hittudományi munka' szerzője; *Tatai Antal*, ki 1472—6. a' rend' misekönyvét és breviariumát a' velenzei sajtók alá egyengette; *Szombathelyi Tamás*, tudós és ékesszóló főnöke a' rendnek 1476. körül, népszerű vallási beszélgetések' kiadója, kinek életét Gyöngyösi Gergely (1528. kör.) tizenkét könyvben írta le; *Szigeti Jakab*, 1476. k., predikációk és zsoltár-magyarázatok' írója; *Albert*, 1492. k., költő és szónok. A' XVI. század' elejéről: *Batt István*, 1523. k., latin vallási költő; az említett *Gyöngyösi Gergely*, egyéb munkákon kívül a' rend' történeteinek írója, kit Eggerer több helyen idéz is; *Bálint*, 1534. főnök, szinte író. De, mi olvasóink előtt sokkal váratlanabb lehet, e' rend, mellynek főszeke a' szentlőrinczi monostor volt a' budai határban, mellynek romjai mellett e' sorokat írom, a' művészetet is űzte. Eggerer különösen frater *Dénest* említi, ki 1484. kör. híres szobrász volt, fr. *Vinczét*, ki szinte mint

szobrász 1512. k. virágozott, fr. *Lőrinczet*, ki 1522. mint híres képiró halálozott meg; sőt e' Buda melletti szentlőrinczi monostor' szorgalmatos papjai nem csak az írástudást tanították, hanem muzsikát is és festészetet, 's nem csak egyházi, hanem világi nevendékeknek is, mint egy a' 34. l. felhozott tilalom bizonyítja. Nem hagyhatjuk említés nélkül azon adatot is, melly bizonyítja, hogy szinte a' buda-szentlőrinczi klostrom, már a' XV. század' első felében is, könyvtárral bírt. Mert az annalista szerint fr. *Mihály* (kiről egyébiránt Belnay is emlékezik), midőn a' felsőbb tudományok-'s a' héber nyelvben való maga mívelése végett Párizsba ment, hol 1444. meg is halt, a' leghecsesebb könyveket magával vitte, mik vissza nem kerülvén, a' klostrom' könyvtára ez által nagy veszteséget szenvedett. A' sz. Pál' szerzete egyébiránt nálunk is felette kitünő volt e' korban tudomány' tekintetéből, mert nem kevés doctort és magistert mutat fel, mi akkor időben nem volt közönséges dolog; egy közölök a' pápa' gyónatójául hivatott meg; többen nyilvánosan vitatkoztak theologiai tárgyak felett; végreszerzőnk' kivonataiból látjuk, hogy ékesen-másolói is voltak, kik, mint tudjuk, akkor időben többnyire tudományos, a' grammaticában és classica literaturában jártas emberek valának.—Ezen eredmények intésül szolgálhatnak, hogy a' többi régi szerzetek, különösen a' dominicanusok, minoriták, benedekesek stb történeteit is nyomozzuk, 's a' régi tudománytörténetünkön lebegő homályt minél inkább osszassuk.

Nem kevesbbé örvendetes adatokat közöl a' szép buzgóságu szerző *Locher' Specimen academicum Viennense*, Bécs, 1773. 8. munkájából is, Kitétszik innen, hogy a' magyar nemzetnek 1453—1555 a' bécsi egyetemenél külön ügynökei (procuratores nationis ungaricae) voltak. Szerző az említett száz évre ötvennégy magyart és erdélyit hoz fel, többnyire szászokat és németeket ugyan Pozsonyból, a' Szepességből, a' bányavárosokból, Erdélyből stb, de magyarokat is. Sok közölök doctor, magister, baccalaureus, artium, decretorum és theologiae; többen több ízben dékánok, sőt rectorok is. Honnan kitétszik, hogy ez időkorben, bár Magyarországnak is voltak egyetemei, bár utóbb a' Jagellók alatt fejtelenség, majd török és párthaboru dühöngött, mégis a' krakai, olaszországi, 's utóbb a' wittenbergi főiskolá-

kon kívül a' bécsiben is annyi magyar tanuló gyűlt össze, hogy itt is — mint ma — egy külön szerkesztett felekezeti (natiót) képeznének; mely becsülettel futott pályáján, mit procuratorainak említett academiai díszczimei és hivatalai bizonyítanak.

A' 44. 45. ll. *Temesvári Pelbárt'* munkái bibliographiája adatik, 's befejezésül némelly kevesebb ismeretes írók 's pártfogók soroltatnak el a' Jagellók' korából, kivonva részint Denisből (*Buchdruckergeschichte Wiens*), részint ismét gr. Kemény József', ritkaságokban gazdag, könyvtárából.

Az úgy nevezett második „töredék“ a' nyelv történetére nézve rendkívüli nevezetességű. T. i., mellőzvéni még most azon talán merész, de nem képtelen 's az 55. lapon némi erősséget nyerő véleményt, hogy Temesvári Pelbárt' beszédei eredetileg magyarul mondatnak el; 's szerző' hitét, miszerint a' gr. Kemény' egy példányában találtató magyar jegyzések magának Pelbártnak kezétől származtak: itt találjuk az eddig legrégebb magyar iratot, mellyen az évszám világosan ki van téve *): t. i. egy, 1452ben írt, nyolcz sornyi záloglevelet (hasonmása is ígértetik). Eddig a' müncheni codex volt az évszámot viselők közt (1466) a' legrégebb. Itt találjuk továbbá Geréb László erdélyi püspök' levelét a' gyulafejérvári káptalanhoz 1478., mellyben írja, hogy miután a' jelenleg Mátyás királynál levő erdélyi követek már ismételve sürgetnék őt, hogy *quemadmodum id pridem, iam tempore praedecessoris nostri pie memoriae dñi dñi Demetrii de Mancie Episcopi usu venerat, et etiam antea pridem saepius accidisse exponitur*, a' keresztség, bérmlás, oltári szentség, és esketés Erdélyben magyarul történjék, ő, *moniti etiam desiderio seren. d. nostri regis, his diebus cum dominis praelatis regni sui eutemus nonnihil tractantis*, nem késnek a' kívánságot azonnal teljesíteni, ha *authentica, dioecessanaque auctoritate roborata versio hungara agendarum parochialium* volna. Melly nem lévén, meghagyja a' káptalannak hogy *unum vel duos fratres* megbíznának, kik addig is, míg ő haza térne, a' munkához látnának. — A' levél sokkal világosabb, hogysem commentariusra szorúlna: látjuk belőle, hogy Erdély-

bén már régebben is divatozott, nem köz határozatból ugyan, de tetteleg, magyar agenda, hogy Erdély e' megszakadt usust tovább is fel kívánta tartani; hogy a' király *pártolta* az ügyet, 's hogy Geréb az utóbb püspökileg helybenhagyandó fordítást azonnal munkába is rendelte vétetni. Nincs is okunk ennek elkészültéről kételkedni; 's egy egy beéreseb nyelveklyét ennél nehéz lenne feltalálni; de addig is, míg buzgó kutatás vagy egy szerencsés véletlen azt napvilágra hozná, érdemes lenne annak is, vajjon e' magyar agenda püspökileg megerősítve, behozatott-e vagy sem, nyomát kikeresni.

De bármely nagy becsét tulajdonítsunk e' valóban drága emlékeknek, itt még kevesebb lehetünk szerzővel egy értelemben, ha ő ebből Mátyás királyt Schwartner' ítélete ellen védhetni gondolja; sőt a' nagy király' ügye nem a' legfényesebb lábón áll, ha védelmét jobb alapra, mint Geréb László' levelére, nem építhetni. Mert ebből koránt sem az következik, hogy az ő ohajtása volt az agenda' magyartása, hanem hogy, miután az említett szentségek az erdélyi megyében már régebben is tetteleg magyarul szolgáltattak ki, 's azon részbeli követek azt ismételve sürgeték, ő e' kívánságot magáévá is tette 's *pártolta* (nos *moniti etiam desiderio . . regis*). Továbbá ezen egyetlen egy factumból koránt sem következik hogy Mátyás, mint szerző mondja „a' magyar nyelv' terjedését és fentartását igen fontos kormányügynek tartotta“; mert akkor ő, ki tudta, mint kelljen valamit *kivinni*, nem állt volna meg annál, hogy Geréb előtt egy ily specialis rendszabás iránti *desideriumát* fejezze ki: hanem nyomának kellene lenni (mit szerző alább pusztán feltesz), hogy ő e' rendszabást általánosan behozatni nem csak *ohajtott*, hanem sürgette is; hogy ő a' m. nyelv' terjedését és fentartását a' polgári, oktatási, literaturai körökben is ohajtotta, sőt e' végre tett is valamit stb. Annak sincs nyoma a' levélben, hogy a' tárgyat egy „e' végre szerkesztett statusanácban“ vétette fel, hanem csak, annak hogy *his diebus cum dominis praelatis regni sui eutemus nonnihil tractavit*; valamint abból, hogy ő *cum praelatis regni sui* tanakodott, nem következik, hogy e' rendszabás *sicherlich für ganz Ungarn . . gegolten*; sőt én a' levél' értelmét *egyenesen kizárónak* látom, nem csak mert alkalmul és okul az erdélyiek ön ki-

*) Késég kívül így érti K. úr is e' szavakat: „weil diess, wie aus den früheren Jahrszahlen hervorgeht, die älteste ungarische Schrift . . ist“.

vánsága és régibb szokások hozatik fel, hanem mert az agenda' fordíttatása is nem a' *praelati regni sui* gondjokra, hanem csak a' Gerébére bízott; 's mert a' fordítás' elfogadtatása csak a' Geréb' vizsgálatától, 's a' mi fő, megerősítésétől függesztetett fel (*peractumque opus nostrae dein exhibeant censurae et confirmationi*): azt pedig okosan fel nem tehetjük, hogy az egész clerus előre és feltétlenül egyetlen egy püspökben megbízott, 's ezen esetben is annak elhallgatása a' levélben valóban keresett volna; sem az nem képzelhető, hogy minden egyh. megyében más más agendafordítást akart volna a' schismáktól annyira féltő clerus behozatni. De azt sem szükséges a' királyról a' m. agenda' keresztülvitelére feltennünk „*dass er gewiss seinen Einfluss geltend machen musste*“: mert mi okból tartjuk az akkori clerust nálánál kevesebb buzgó hazafinak? avagy nem a' pécsi püspök írt-e magyar nyelvtant? nem a' váci püspök énekeltetett-e asztalánál, Horvát szerint *), magyar éneket? nem nézte-e el már Demeter erd. püspök is, Geréb' előde, a' magyar agendát, mellyről, hogy tudtára ne lett legyen, a' dolog, nem tehetni fel? Valóban sem itt, sem másutt nincs nyoma, hogy Mátyás „*die in den Kirchenagenden bereits eingebürgerte lateinische Sprache durch die Nationalsprache verdrängen*“ akarta volna. 'S így ezen emlék sem mutatja Mátyásnak valamely öngondolt, önakart, terjedelmes rendszabását a' magyar nyelv' érdekében: hanem egy idegen indítvány' pártolását, 's innen támadt *tartományi* végzést, melly, ha csakugyan lelkesen és hathatósan kezeltetett, csodálnunk kell, hogy sikerének érezhetőbb nyomait nem hagyta a' mindig magyarabb, mindig nemzetibb Erdélyben. E' levél tehát inkább az erdélyiek' a' nemzeti nyelvhez való lelkes ragaszkodásának, a' nemzeti nyelv' egyházi dol-

gokbani élénkebb divatoztának szintolly örvedetes, mint nevezetes emléke: mint felebbről lehetott ösztön, akarat és védelem' tanubizony-sága, ha benne többet látni, mint a' mi van, nem akarunk.

Csak melleleg említjük, hogy szerző ugyan azon hibába esik az 58. lapon, mellyel Edert vádolta, midőn Schwartnerrel azt állítatja, „als haette dieser König (Mátyás) die ungrische Nationalitaet mit Füßen getreten“!

De a' két megtámadtatott tudós védelmünkre nem szorult; 's mind ezeket csak azért hoztuk elő, hogy éreztessük, mennyire szükséges tudományos kérdések körül a' nyugalmas, szenvedélytelen vizsgálat, valamint másfelül az elfogulatlan szemlélődés, melly nem viszen be a' historiába előleges véleményeket és kedvezéseket, hanem józan elvonás' útján fűrkészi az igazságot. Ezen igazság' meleg védletében mutakozhatik, igen is, hazafiság, de nem mérés feltevésekben, a' történetek' szépítésében, nagyításában, kevésből sokat csinálásban, vagy épen a' hézagoknak képzelmekekkel pótlásában: mik eddig elő nekünk magyaroknak gyakori keblencz bűnünk, kivált a' történetírásban. Szerzőnkkel is így van a' dolog; érzését, mint mondtuk, becsülnünk kell; de köszönettel eddig elő csak factumait vehetjük: a' critica még most hiányzik nála; ítélete szívetől 's előlegesen magával elhitetett tételektől nem eléggé független.

51.

Latin nyelv.

(Folytatás).

2) A' latin nyelvtudomány' elemei magyar nyelven. Tíz, tízenkét esztendő tanuló fiók, és illyeneket oktatók' számára, által'ski (Vajjon mi ez?) a' magyar nyelvre való különös tekintettel, és a' szabályokhoz alkalmazott gyakorlásokkal, a' latin nyelven írott terjedelmes latin grammaticáinkhoz előkészítetűt, Irta Edvi Illés Pál, nemes-dömölki predikátor, dunántúli superintendentialis levéltárnok, a' magyar tudós társaságnak tagja, t. Vas és Sopron vármegyé' táblabírája. Pesten, 1840. Eggenberger József és fia magyar academiai könyvárosok tulajdona. (Nyomt. Trattner-Károlyi). 8r. XII és 120 lap. Ára füzve 30 kr ep.

Edvi Illés Páltól a' „Latin nyelvtudomány' elemeit“ a' Tnd. Gyűjt. idei februariusi füzetében Dr. T. K. már irgalmatlanul megzílalta: azért én a' munka' terjedelmesebb ismertetését

*) Mondom: Horvát szerint, mert kútforrása, Galeotus, arról ugyan egy szót sem mond. „Aut carmen cantatur ad lyram“, mond ez, cap. 31. Hát ha ez, kivált ha az egész contextust vesszük (semper enim in eius domo aut oratur, aut studetur) zsoltár vagy más *deák* sz. enek volt? Lehetett magyar is, de csak lehetett. Bezzeg a' Mátyás' udvaráról szoltában, világosan megmondja Galeoti: *lingua patria*. Melleleg említem, mit egykor bővebben fogunk bizonyítanunk, hogy H. urnak, mikor irokra hivatkozik is, csak addig *hihetni*, meddig vele láthatunk.

mellőzve, jobbadán csak ezen bírálatra vonatkozom.

Megrovás nélkül ugyan nem maradhat Illés: hogy *itt ott* rosszul származtat, valami szükségeset kihágy, fölöslegesen beszúr, magát nem jól fejezi ki, tévedésre okot nyújt, fontos dolgokkal felületesen bánik, hibákat követ el, igenis tarkán beszél (mint péld. a' 198dik §ban), konyhadiáksággal írt néhány gyakorlataival a' gyermeknek sem lelki sem szívbéli táplálót nem nyújt: de annyiban pártolást érdemel Dr. T. K. ellen, hogy ez amaszt nem úgy ítélte meg, mint „a' kalauzoló beszédben“ kifejtett nézetek után illett volna.

„Jelen munka — úgy mond Illés XI. l. — nem akart lenni tökéletes bő grammatica, hanem csak alap ahhoz: — de olyan, hogy ennek tudásával a' fiú bizvást járulhat valamelly bővebb olvasó könyvhez (chrestomathiához), minden esetre akármelly rendszerű bővebb grammaticákhoz, melyek az iskolákban divatoznak“. Ezt pedig, elfogulatlan ítélet szerint, a' fiú, ki e' grammaticát tudja, valóban teheti.

Továbbá fölteszi, hogy az e' könyvből tanuló fiú mellett van élő szóval vezető tanító; ennek útmutatása tehát kipótolandja és tökélyre viendi, mi valami tekintetben hiányos lenne. Végre a' módszer, melyet követ, épen nem megvetendő.

Miért is a' bírálat' zárszavait, hogy t. i. e' könyv sem tanítóknak, sem tanítványoknak nem volna ajánlható, teljességgel kíméletlennek kell nyilvánítanom.

Sőt úgy látszik, mint ha Dr. T. K. midőn az Illés' grammaticájában ki nem péczezett görög eredetű latin szavak' kikereséséhez, még pedig mint a' 104dik l. mondja, a' legszembetűnőbbekéhez fogott, csak a' görög nyelvbeni jártasságát kívánta volna kitüntetni; mert azon kívül, hogy a' találhatók mind kiszemelte, olly szembetűnők-e a' következők: *pagina*, *pagō*-, *pangō*-tól *παγω* dor., *πίγω* *πίγνυμι* helyett; *seruus*, a, a' törzsökszótl *ἐρύω*, *ἐρύομαι*; *vīr*, vis, 'is, erő; *templum*, *τέμνω*-tól; *neuter* össze van téve *ne* és *uter*-ből; ezen utolsó pedig *οὔτερος* i. e. *ἀπώτερος*-tól jön, *cancelli*, *cancer*, *κακῆριος*; *inquo* *ἐνέπω*-tól jön, mint *sequor* *ἐπομαι*-tól; *pono* össze van téve *po* (a' görög *ποτὶ* i. e. *πρός*-tól, hoz, hez, nál, nél) és *sino*-ból; *jacio*, *ia*-cio *ἵω* *ἵω*-ból; *saeculum* jobb *seculum*, *secus*-tól, i. e. *sexus*, *τέχος*? Ezek igen mély szónyomozások, 's igen finom nyelvbeli fürké-

szetek, melyeket ha a' latinul tanulni kezdő gyermek nem tud is, sőt ha ezeket maga a' tanító sem tudná is, a' veszteséget nagynak nem lehetne mondani. — Egyik ember mélyében lát be a' nyelvek' eredetébe 's természetébe mint a' másik. Non omnia possumus omnes. Dankovszky olly ötleteket képes a' görög nyelvből kigyártani, melyekről más nem is álmodik.

Ezen kívül Dr. T. K. csak faggatni akarni látszik a' szerzőt, midőn péld. a' 89dik §ról azt mondja: „hogy itt az a' megjegyzés hibázik, hogy a' folyóbeszédben ezen mássalérthetőknek *unus*, *solus*, *totus* stb. a' genitivusban hosszú *z*-jök van, *alterius*-on kívül“; mert Illés jól cselekedendette ugyan, ha ezt kitevé, de ő nem írt prosodiát.

A' nyomtatási hibákért Trattner-Károlyi' könyvnyomó intézete érdemel megrovást, ezekről Illés nem tehet; 's a' fölhozottak nem is olly tetemesek, hogy azokat figyelmes olvasó 's kivált tanító minden fejtörés nélkül kijavítani képes ne volna. Illyenek: humlior humilior helyett; közönségesun közönségesen; latin, nyelvben. latin nyelvben; septemtrio septemtrio; ohvos oh vos; isthoc. itt ez, isthoc, itt ez.; gavisul gavisus; Al deponens A' deponens; ragy vagy; lectitaunt lectitant; a' nobis nobis; ruris ruri; pedikus pedibus; ret rét, genitivo genitivo; a' a; sci. scil.; vestimetis vestimentis; eoram coram; uberam uberem; numjam nunc jam; hajótörés hajótörés; anim usrationis animus rationis; haptat captat helyett. Mi több, a' nyomtatási hibák' javítását kénytelenek vagyunk megjavítani. Így az említett febr. füzet' 106dik lapján ez áll: „89 §ban és a' harmadik declinatiohoz (így) helyett van: és a' harmadik declinatiohoz“. Javítás-e ez? vagy ki a' hibás? — 's a' 108dik lapon ugyan azon bíráló ezeket mondja: „116. §. egybefoglaló-mód helyett van egybefoglaló-mod; *modus imperat.* helyett: *modus imperat.*“ Itt lör a' *modus imperat.*-ban egy betű sem javíttatik; de 2or a' fölidézés hamis; nézze meg csak valaki Illés' grammaticájában az említett §t, más nyomtatási hibákat fog ott találni, de az idézetteket nem. — Ismét ugyan azon lapon: 131. §ban az mondatik, hogy *insto amo* szerint hajtogatattik“. Tehát mi szerint? vagy annyi paradigmát csináljunk-e, a' mennyi különböző praeteritumu ige van? a' gyermeknek élő szóval megmondatik, mit még nem tud, 's ez elég.

— Végre megrovatik az, hogy *li-gnum* van *li-g-num* helyett. Pedig *gn* a' latinban kezdőszót, p. o. *gnarus*. Itt hát Dr. T. K. maga föltört törheti el a' pálezát.

E' visszaigazításfélék után elmondom már a' mit ítélek. Illés Pál, mint egyéb munkái is bizonyítják, jó középszerű író; ő mindennek practicus oldalát szereti fölfogni; így adja elő öngondolkodás 's gyakorlati tapasztalás utáni meggyőződése szerint az általa legjobbnak vélt módszert, mellyel, eltérve az iskolai eddigi szokástól, a' latin nyelvet tanítani kellene; 's e' módszertől, kivált privát oktatásban, senki elfogulatlan a' hasznót nem fogja eltagadni: de mint olyan, ki sokat és sokfélét ír untalan, nem igen szokott magának, mi nagyon kár, pontosabb kidolgozásra, szükséges fürkészetekre, pótló javítgatásokra elegendő időt venni. Bizonyítványért nem messze megyek: a' Tud. Gyűjt. ugyan azon februáriusi füzetében, hol nyelvtanja megránczigtatit, a' régi művészet' mezejéről kalászatokat közölve, a' 84dik lapon ezeket mondja Illés: „Még lehet ugyan, hogy a' magyar tud. társaságtól, fordításra kitézött minden nyelvű classicus írók' sorában ott áll Winckelmann' e' munkája is (Geschichte der Kunst des Alterthums): azonban én ezt bizonyosan nem tudom“. Egy írónak, fölülré magyar academiai tagnak, ezt megtudni nem lett volna boszorkányság: de ő könnyű 's hamar írtában illyesmivel nem bibelődött; már pedig a' ki illy könnyen veszi a' dolgot, az gyakran nem lehet nem fölületes.

Azonban türjük el most még a' középszerűt is; hadd nyilatkozzék e' szakban minél több ajak; hadd fejtse ki a' ki akarja nézeteit: átmenet' korában élünk, 's tanítás' dolgaiban okoszerűbb jövődő hajnalpirja mosolyog felénk. Majd egy reátermett fő elválasztja polyvájától a' jó magot; 's kikeresendi, ott hagyván a' selejtest, mindenholnan a' gyöngyöket.

Irme.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Philosophiai műnyelvünk' ügyében.* Francia bölcselő nélkül is jól tudjuk, hogy, ha a' szók' értelmét jobban meghatároznók, sok vitatás el maradna; azt is tudjuk, mit a' francia, ki nyelve metaphysicáját a' latinban leli, tán nem is sejt, hogy eredeti nyelvben azt tenni nem mindig könnyű; kivált ha azt kimivelt tudomány' megszólaltatására fordítjuk, mellynek támadását 's növekedését vagy ritkán, vagy éppen nem kísérté. Ha pe-

dig a' nyelv minden változtatást, legyen az bővítés vagy elnyesés, oly elevenen érez mint a' magyar, valóban a' szók' helyes meghatározása nem könnyű dolog, mit amugy négy szem között el lehetne intézni. Nehezíti a' dolgot még bizonyos tartózkodás, mivel, mondhatnám, nyelvész lelkismeret az említett finom érzést ápolni 's kimélni parancsolja.

Meg vagyok győződve, hogy a' philosophia, ha terméketlen időtöltéssé vagy divatos foglalkodássá, mitől a' közelebbi pillanat' szeszélye elfordul, nem akar válni, a' nemzet' szellemi életében gyökeret fog verni; 's hogy azért, mert csak szókban kifejezett fogalmak által lehet bölcselkedni, a' nyelv szokáson kenytelen épülni. Ez nehézsége a' philosophiának, de egyszersmind erénye is, mivel az által lesz nemzeti, sőt azon philosophia nincs is, melly nem nemzeti. De mikép a' philosophiai fogalmak szemléletben — legyen szabad e' szót még Anschauung értelemben használni — meg nem mérhetők, úgy a' szók is, mellyekkel kifejezzük, nem oly határozottak, mint mathesisban a' számok, jegyek stb. mellyek alatt egyebet nem gondolhat senki mint én vagy akarki. A' szók' értelme felett tehát soha sem szünhetnek teljesen a' vitatások; mégis, ha valahol, itt szükséges az egyetértés.

Ezeket tudván, igen is figyelmeztetem a' *képzet*, *nézet* szókra, 's vagy azért sem állhatom meg, hogy a' *megbecsülhetlen Eögrna* szerzője ellen, kinek magyar nyelvtudásával egyébiránt távolról sem merek mérközni, észrevételimet újra ki ne mondjam.

Képzelné, régi szó, úgy mond Fogarasi, *nem csak minden szótárainkban*, hanem a' népi és írói szokásban is mindig egyedül 's határozottan, imaginari, einbilden' értelemben fordul elő, ezen szónak tehát értelmét elváltoztatni, 's annak repraesentare, vorstellen' értelmet adni, teljességgel nincs hatalmunkban. — Kérdésbe jöhet ezután: „repraesentare, vorstellen' a' philosophiában hogyan fejeztessék ki?“ E' gondolatokban házag van, kiptolva így folya: Ha képzelné szó *csak* imaginarit tesz, vajjon a' repraesentare-t mint fejezte ki minden magyarul írott philosophia előtt a' közönséges élet? megtalálván a' kifejezést — melly bizonyosan van, mert Vorstellung fogalom nélkül el nem lehetni — azt lelektanilag vizsgálni kellene, ha a' tudomány beérheti-e vele; ha nem, végre következnek: hogy kérdésbe jöhet ezután: repraesentare a' philosophiában hogyan fejeztessék ki?

Hogy a' *képzelné* egyedül 's határozottan imaginarit tesz, csak felig igaz. Szótárakból eligazodni nehéz; ha latin-magyarok, a' latin nyelv szokást, nem a' leendő tudományos magyar nyelvet fejtegetik. Azért p. o. *Párizpápaiban*, *Mártonban* hiába keresed a' repraesentare szónak azon philos. értelmét, mellyben használjuk. A' „Szár-maztató 's gyökerészó magyar-díák szókönyv, a' melly a' magyar szókat, gyökeröknél-fogva, nyelvtanítólág; 's itéletesen adja-elé“, 's mellyet „Bodrog Kis-Fahudi születési Kassai József“ írt, mondom azon „első munka a' maga nemében“ a' III. Tsomó 142. l. azt mondja: „képez ideam format, percipit mente; és képezl imaginatur, képez idem“. — A' m. t. társ. szótára német-magyar részében *vorstellen* így magyaráztatik többi közt:

gondolni, képzelni, 's e' mondást: man kann sich leicht vorstellen, így: könnyű elgondolni, vagy képzelni. Azt Fogarasi, ki maga is lexicograph, jobban tudván mint én, csodálom hogy írhatta: „képzelni szó nemcsak minden szótárainkban stb.

Annyi bizonyos *előttem*, a' közönséges nyelv a' *vorstellen* fogalmat sem előterjesztetni, sem képelni vagy képlelni szóval nem fejezte ki. Hát hogyan? En csak képzelni szót tudok. Mig jobbat a' nyelvszokásból nem tanulunk — mert ha a' magyar nemzet a' tudománykodás előtt csakugyan nem repraesentált philosophiai értelemben, akkor kénytelenek vagyunk a' nagy hiányt akármivel is kipótolni — nézzük ha vele a' tudomány beérheti-e Vorstellung fogalomra.

Vorstellen kettőt tehet lélektanilag, vagy 1) tárgyat, mit szemlélés elmémnek szolgáltat, eszmélettel felfogni, mi nem egyéb, mint a' tárgynak érzék által történt lenyomatát — tehát képét — eszméletem elébe hozni; vagy 2) a' már egyszer felfogott, de elhomályosult képét, melyet társulatok (Associationen) fölelevenítenek, a' nélkül hogy a' tárgy szemlélés előtt volna, megint eszméletembe hini. (A' különbséget, melyet az egyenlő, de kétkepen indított működés a' repraesentatio-ra nevez tesz, úgy javasoltam kifejezni, hogy 1) alatt a' repraesentatio, *képzelet*, 2) alatt *képzet* legyen; mivel *képezni*, bilden, nem ad idegen bélyeget a' fogalomnak, mert 2) alatt a' Vorstellung az emlékezetben már némi schemává lett, 's valóban *képzet*). Az említett elméműködésben a' tárgy lenyomata, képe, a' lényeges; innen a' nyelvszokás *kép* gyökérből csinált igét azon működés megjegyzésére. De valamint *egy* tárgynak képét felfogom, úgy képzelek magamnak egész sort, mindent, akárművegből. „Imaginari, einbilden“, gyökereben, ha szabad így szólni, egészen egy a' vorstellen fogalommal, 's a' kettő csak további alkalmaztatás szerint válik el egymástól. A' nemet-latin nyelvszokás az elvölökre külön szokat használ: a' magyar lélektanilag hűvebben, mind kettőt egy igével jegyzi meg, az ige' jelentését mintegy potenciázza, a' mint a' lélek működése potenciáztatik. Így mondjuk: *képzelni* vorstellen és imaginari, *képzelődni* csak imaginari, nem többé vorstellen, *képzelegni* fantasiren.

Vegyük a' *képel* és *képlet* szokat is rövid vizsgálat alá — *előterjesztés* figyelmet sem érdemel. — *Képel* más származott igék, mint *cépel*, hasonlatossága után, tenne keppel való foglalkodást, mely tag jelentést, az igaz, meghatározhatná a' nyelvszokás, de minthogy Fogarasinak sem tetszik, elhagyjuk. *Képlet* annyi volna, mint *képet lenni*. Ugy de Vorstellung lélektanilag nem tesz képet lenni, hanem 1) érzék által szolgáltatott, 2) képzettársulatok által fölelevenített képét felfogni, mind két esetben, valami odanyújtottat megragadni. A' *lenni* szó tehát idegen bélyeggel toldana meg a' Vorstellung fogalmat, mi tan a' tudomány avatottjának, ki a' magyar philosophiát alapjaiból akarná felépíteni, csak galibát okozhatna. Tegyük meg hozzá, hogy *képlelet* szokatlan is, 's kérdem, minek fogadjuk el? Elvontabb fogalmakra, melyek némiképp a' mathesisi formulákhoz ha-

sonlóan megrögzöznek a' philosophiai speculatióban, mint: a priori, a posteriori, categoria, modalitas stb könnyebb bármí szokatlan, még tán etymologia elleni kifejezéseket is használni, mint gyökér — mondhatnám concret fogalmakra, melyekben még megvan az élet melege. — A' Fogarasi szerint önálló származásu *képlet* szó még rosszabb a' képletnél: nekünk ige kell, melynek az actus és effectus megfeleljen. Ha ige 's ige-nevek különbözők, a' philosophiát az új szók által csak összehonyoljuk.

'S ez vala észrevételem a' *nézés*, *nézet* szók ellen is, midőn mondtam: „meglehet hogy a' gyökér *néz* inkább kiteszi a' lélektani jelentést, mint *szemlé*, de *nézelni* szóval tartózkodnám élni ez értelemben“. A' helyett, midőn Fogarasi simpliciter írta: „megérintem még, hogy intuitus mint nézés nézet (jobb mint szemlélet) régóta divatos szok“, azt kellett volna megmutatnia, hogy *nézelek* szó igen is *kal* jelentésű (a' héber grammatica szerint) 's nem többet, nem keveset tesz mint a' philosophiai intueri, anschauen. Mert ha úgy van, a' nézés helyes, ha nem, é, en azon okból, hogy a' más igét 's más cselekvési fő nevet philosophiai nyelvben elfogadni nem szabad, kénytelenek vagyunk a' *szemlélni* mellett maradni.

Vége, *szemlélődés* jobb-e vagy *elmélkedés* speculationak? Elme azon valami levén, miről philosophálunk, *elmélkedés*, mely, ha nem csalatkozom, Betrachtungot tesz, p. o. vallási elmélkedés, elmélkedés az emberről, — szorosan véve az egyetemi philosophiát tenné. Csekély ok azért elvetni a' *szemlélődést*, hogy etymológiája empiricai, holott épen azért metaphorában igen egyediesen jelent speculatiót.

Hunfalvi.

Neerolog.

— Lenkey Zsigmond, gömör-pelsőcei ref. predikátor, egy, 1839. a' m. tudós társaság által száz arannyal jutalmazott nyelvtudományi pályamunka' szerzője, öt hónapi tudósorvasd után, f. évi május 23-án meghalálozott. Azon nemes tett emlékezete kíséri őt kora sirjába, miszerint ő az érdekelt száz arannyal, noha maga nőtelen volt, az elhunyt egyháziak' özvegyei és árváinak örök alapítványul ajándékozta (Jelenk.)

Literaturai mozgalmak.

— Trattner-Károlynál sajtó alatt van *Fényes Elek* től: „Magyarország 's a' hozzá kapcsolt tartományok' mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben“ című munka' hatodik és utolsó kötete. Ára 2 ft ep.

Sujánszky Antal, Esztergom megyei pap 's Pesten leopoldvárosi segéd *Frayssinons Dénes* hermanni püspök' „Defense du christianisme“ híres munkáját, francziából fordítva *A' kereszténység' védelme* cím alatt, három kötetben szándékozik kibocsátani. Az egész mintegy 50—60 ívre terjedend, 's előfizetési ára fejeér nyomt. pap. 3, velinen 5 ftra szabott, mely az első kötet átvételekor tétetik le. Ki hat előfizetőt gyűjt, egy ingyen példánnyal tiszteltetik meg.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Junius' 30. 1840.

26. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Egy pillanat mult évi literaturánkra. Vége (D. Scheder F.) — A' latin tin igeidők' formálódása (Irme). — A' magyar nyelv' tájbeszéde' ügyében (Hunfalvi). — Magyar dolgok külföldön. — M. t. társaság. — Literaturai mozgalmak. — Világosítás (D. Katona Géza.)

HAZAI LITERATURA.

Egy pillanat

mult évi literaturánkra.

(Vége ²⁾).

A' classica literaturának nálunk, fájdalom, igen elhanyagolt tanulását, reménylünk és ohajtjuk, fel fogják az academia' 's némelly egyesek' iparkodásai eleveníteni. E' célra szolgálhat — miután Budai' negyven éves munkája részint ritka lett, részint elavult — sárospataki prof. Csoma Mihály' igen jó szerzők után dolgozott könyve: A' romai literatura történeteinek alaprajza; melynek első kötete a' közönséges részt 's a' költészetet foglalja magában. A' jeles fordítványok' kised számát Szenczy Imre nevelte Jul. Caesar' minden munkái magyarításával. Készült ez az academia' felszólítására és költségein, 's az acad. által megindított *Romai Classicusok magyar fordításokban* harmadik kötetében, még taval, a' gallus háboru' nyolcz könyve meg is

jelent ¹⁾, Egyed Antal Ovid' pontusi leveleit adta ²⁾.

A' szépliteraturában élénk munkásság uralkodott. Két almanach, a' magyarországi Emlény ³⁾'s az erdélyi Remény ⁴⁾, az Árvízkönyv' ⁵⁾ három kötete, valamint folyóirásaink is, sok illatos virágot hoztanak, több nemekben. Különösen jelesb lyrai műveket Erdélyi, Garay, Beöthy, Sárosy, Pap Endre, Kriza, Kunoss; románczokat és balladákat Vörösmarty (Hű lovag ⁶⁾), Sárosy (Világtalan dalnok ⁷⁾), Garay (Toldi' esküje, Zoltán ⁸⁾) adtak. Az elbeszélő költészetet gazdagították: Jósika „A' Csehek Magyarországon“ négy kötetű regényével; b. Eötvös József a' még eddig befejezetlen, de töredékeiben is becses Carthausiával ⁹⁾, Vajda „Dalhon“ gyűjteménye' két kötetével, egy névtelen „Emlékezet Italiára“ című regényével a' „Vándor“ szün-

¹⁾ Kijött az óta, azon gyűjtemény' negyedik kötetében a' polgári, alexandriai, africai, és hispaniai háboru is, 's így az egész Caesar.

²⁾ L. birálatát az idei Figy. 151 's köv. szel.

³⁾ Figy. 1838. 883 's köv. sz. —

⁴⁾ 1839. 273 's k. sz. —

⁵⁾ 1839. 113, 136 stb. —

⁶⁾ Árvízk. I. — ⁷⁾ U. o. — ⁸⁾ Athen. — ⁹⁾ Árvízk. I. III. —

^{*}) L. Figy. 15. sz.

óráiban¹⁰⁾; novellákkal: Fáy: Az öreg Bakonyszegi és barátai¹¹⁾ és Szádvár és vidéke¹²⁾, Jósika: A' béke' nemtóje¹³⁾, Kuthy Lajos: A' színésznő, A' száműzött, Végredelet, Egy éj a' fővárosban, A' szerelemföltő¹⁴⁾, Tretter György: Viktor¹⁵⁾, Vajda: Konfucse¹⁶⁾, Gaal: A' két hajós, Uram öcsém, házassodjék meg!¹⁷⁾, Nagy Ignác: Benita¹⁸⁾, Horváth Lázár: A' tör és a' kéz¹⁹⁾, Bezzeredy Amalia: A' remeték²⁰⁾, Kovács Pál: A' hideg víz mindent meggyógyít²¹⁾, Császár: A' süssáki vár²²⁾; végre Erdélyben Szentiváni Mihál lépett fel figyelemre méltó erőben²³⁾. Az eposi költészetben csak Pyrker' Tunisiáját vettük, Udvardi Jánostól. Annál élénkebb haladás a' drámában, mert van színház, ámbár a' szavaló drama iránt mindenkép mostoha. Sikeresen munkálkodott ez évben a' színiköltészet' megkedveltetésében Nagy Ignác Színműtárával, miből hat füzet, ugyanannyi művet hozott, melyek közt „Egyesülünk“ vígjáték a' kiadó munkája²⁴⁾, kinek szándékolt „Népi színtára“ akadályokra találván, belőle az egy „Argyus királyfi“ látott világot, szinte saját munkája. Kovács Pál csak egy egyfelvonásos vígjátékot adott: Kiadó lak²⁵⁾. Gaal több színművei közül kettő jelent meg: Peleskei Notárius és Szerelem és Champagnei²⁶⁾; Jósika a' szomorujátékban tett próbát: Az Adóriánok és Jenők²⁷⁾; Szilgietitől négyszomorujátékot vettünk: Romilda²⁸⁾, Pókaiak, Vazul, és Aba²⁹⁾; Kuthy Lajostól szinte egy szomorujátékot: Fehér és Fekete³⁰⁾; Tóth Lőrincztől két tragoédiát: Az atyátlan³¹⁾ és Ronow Ágnes, 's egy bohózatot: Alkonyatkor³²⁾; itt kell megemlítenünk Hunyadi Lászlóját is, ámbár még eddig meg nem jelenhetett, de mellyel, szinte a' múltévben, az academiái dramai nagy jutalmat vívta ki. Horváth Cyrilltől a' „Buda“ című drámái zsebkönyv-

ben egy öt fvonásos szomorujáték jelent meg „Jolánta“; Beöthy Zsigmondtól „Csáb“³³⁾; Fogarasi Nagy Pál M. Váshelyt egy Zách Klárát adott stb. Az academia' dramai másodjutalmát Gyűrmány Adolf, egy még eddig ismeretlen fiatal író, nyerte „IV László“ történeti szomorujátékával, melly jelenleg sajtó alatt is van. Fordításokat az academia' „Külföldi Játékszinében“³⁴⁾, Nagy Ignác' Színműtárában³⁵⁾, Kotzebue' válog. színművei folytatásában 's a' pesti Játékszíni Zsebkönyvben vettünk. — Végre emlékezetes, és korszerű jelenet volt a' játékszíni tárgy körül terjesztett sokféle ferde és fonák nézet' idejében: Bajza' „Szózata a' pesti magyar színház' ügyében“.

Az időszaki literatura, a' vállalatok' számát tekintve, a' múlt év' elején némileg ismét az 1837. végén volt állapotra tért vissza: t. i. az 1838b. támadtak közül csak a' Századunk, a' brassai lapok 's az Orvosi Tár maradtak folyamathban, a' Rajzolatok pedig, polit. újsággá alakulván, tárgyat cseréltek. A' Szion és Anastasia ez évben is, nem egyszer váltott tárgyat, nyelvet, alakot; csak egyben maradt magához hű: az ürességben, szellemi sötéteskedésben, 's írás és nyomtatás' hibásságára nézve. Az Egyházi Tár, alapítója halála' következtében, ez 1839ki folyamattal bezárta dicséretesen futott pályáját. Egyéb-iránt az időszaki sajtó iránt, úgy látszik, növekedő részvétel van, 's jelentősége azon arányban nő, mellyben az idő' kérdései, a' köz állapotok és érdekek annak szönyegén megfordulnak. — A' nagy kalendáriomok' számát az „Erdélyi Házi-Segéd“ nevelte, 's a' köz kedvességet nyert Honi Vezér és Magyar Házi-Barát mellett magának mindjárt első fellépésével hitelt alapított.

— A' nem magyar literatura van még hátra, melly habár, köszönet a' nemzeti haladásnak! kevésből áll; de a' mit hozott, egy v. más tekintetben figyelemre méltó. A' latin munkák egy részt ismét főleg az iskolának irattak; így a' Pécselt megjelent: Hermeneutica³⁶⁾, Cherier Egyházjoga második kiadásban³⁷⁾, Virozsil' Természetjoga³⁸⁾. A' történetekben Aigl Pál dolgozott, a' pécsi káptalan; főegyház és város' viszontagságait irván le³⁹⁾;

¹⁰⁾ L. Figy. 1839. 342 's k. sz. — ¹¹⁾ Eml. L. Figy. 1838. 885. sz. — ¹²⁾ Árv. I. L. Figy. 1839. 136. sz. — ¹³⁾ Eml. L. Figy. 1838. 883 's k. sz. — ¹⁴⁾ Mind ezek az Ath. I. fél évben. — ¹⁵⁾ 16, 17, 18) U. ott. — ¹⁹⁾ 20) Árvizk. II. k. — ²¹⁾ Remény. L. Figy. 1839. 279. — ²²⁾ Figy. 1839. 565 stb. — ²³⁾ Eml. L. Figy. 1838. 886. sz. — ²⁴⁾ Színműtár II. és Árvizk. III. — ²⁵⁾ Árvizk. II. — ²⁶⁾ Színműtár, VI. — ²⁷⁾ Ezekről l. Figy. 1839. 549 's k. l. — ²⁸⁾ Színm. III. — ²⁹⁾ L. Figy. 1839. 321 's k. sz. — ³⁰⁾ U. o. 209 's k. —

³³⁾ L. Figy. 1839. 249 's k. sz. — ³⁴⁾ XV—XVII. L. Figy. 1839. 326 's k. — ³⁵⁾ I. VI. — ³⁶⁾ Figy. 1839. 207. — ³⁷⁾ 192. — ³⁸⁾ 532. — ³⁹⁾ 32. —

és Fejér György Horvát- és Tótország' viszonyait Magyarországhoz fejtetgetvén, valamint a' régi magyar dolgokról eléhozott újabb véleményeket bírálván ⁴⁰⁾. Végre D. Wagner Dániel az újonnan fölfedezett gyógyszerek' tabelaris leírását indította meg ⁴¹⁾. A' német írói munkásság már rég elébe rugtatott nálunk is a' deáknak. Az főleg az élet' érdekeit közvetíti. A' gazdaságiakban: Elsner egy „Tanácsadót” irt juhtermesztőknek ⁴²⁾, Hecksch szinte a' juhászatról ⁴³⁾, (mind kettő magyarul is ki-jött); Greiner a' m. erdőszel' javításáról ⁴⁴⁾, Kölesy Vincze egy utasítást urodalmi tisztéknek ⁴⁵⁾; G. Széchenyi István' „Néhány szava a' löverseny körül” lefordított. A' természettudományiakban: Dorner a' Bánság' term. helyírását adta, tekintettel Mehádiára ⁴⁶⁾, Beer a' trencsényi — ⁴⁷⁾, Kratochvilla és Schlosser ⁴⁸⁾ a' horvát-töpliezi fürdők' ismertetését, Fejes' egri fürdőirata ⁴⁹⁾ németül is megjelent, Hammer Antal az 1738—40ki bánsági dögvész' történetét adta, forrásokból ⁵⁰⁾, Schoepf Ágoston a' harmadévi pesti árvíz' kórtani hatásairól értekezett ⁵¹⁾. Történeteink' forrásai Gévy ⁵²⁾ és gr. Kemény József által becses gyarapodást vettek ⁵³⁾. A' szépliteratúra Jósika' regényei' fordításán kívül nem hozott semmit. Kolbenheyer és Steinacker predikációkat adtak ki ⁵⁴⁾. — Élénkebb terjedelmet vett a' német időszaki sajtó. Pesten egy német napi lap támadt, a' Tageblatt; egy „National-Panorama”, de melly már második füzetével elakadt; Zágrábban egy „Croatia” című haviirat. De mind ezek, a' régibb lapokkal együtt, alkalmasint csak azt mondhatják magokról: nos numero sumus. Diszkrét kivételt érdemel folyvást, tartalmassága 's hazafi irányával, a' brassai német hírlap' társa: Blaetter f. Geist, Gemüth u. Vaterlandskunde. Általában a' hazai történetmező az erdélyi szász földön, néhány lelkesek által, legújabbban ismét öröndetes buzgósággal kezdett műveltetni: melly munkásság' eredményeit ez év' lefolyása után lesz alkalmunk bővebben méltányolni.

D. Schedel F.

⁴⁰⁾ Lásd Figyelmező, 1839. 206. — ⁴¹⁾ 563. —

⁴²⁾ 384. — ⁴³⁾ 844. — ⁴⁴⁾ Bírálatait lásd a' Figyelmező' idei folyama' 57. 65 's köv. szele-
tein — ⁴⁵⁾ 563. — ⁴⁶⁾ 384. — ⁴⁷⁾ 728., a' fran-
czia eredeti ismertetését l. Figy. 1838. 82.
szel. — ⁴⁸⁾ 744. — ⁴⁹⁾ 844., bírál. J. 713's t. sz.
— ⁵⁰⁾ 400. — ⁵¹⁾ 695. — ⁵²⁾ Urkunden u. Acten-
stücke stb. Gesellschaft K. Ferdinands I.
1534. — ⁵³⁾ 532. — ⁵⁴⁾ 207. —

Latin nyelv.

(Folytatás).

**3) Az ige-idők' formálódásának szabá-
lyai, latinban. (Czímlap, év és hely nélkül).
8r. 65 lap.**

A' nyelvtan' egyes részeinek kidolgozásai szintűgy becsesek lehetnek, mint egyéb tudományokban az egyediratok; sőt csak akkor készülhetnek egészben igazán jó nyelvtanok, ha amazok ezeket megelőzték; mert a' mit illy részletes iratok egyenként kifürkésznek, megvitatnak, kimerítenek, azt a' rendszeres és tanulásra szánt munkák kivonathban adják csupán, 's eredményeikben használják föl. Illy tekintetben az előttünk fekvő könyvecskének be-
cse, némi kivétellel, alapossága 's terjedelme miatt tanítókra nézve el nem tagadható: de ismét hosszasa és sötét modorja miatt tanuló-
kra nézve nem czélirányos. — Lássuk tartalmát:

„Minden latin igében (így kezdi) négy idő van, melyet szótárból tudni kell”. Illy általános monda ez nem való; mert vannak hiányos igék, millenyeket utóbb maga a' szerző is (37. l.) említ, péld. *odi*; *multja* pedig soknak nincs, péld. *glisco*, *vergo*, *satago* 's másoknak. — Ezen gyökéridők nála: „1. a' cselekvő forma, jelentő mód, jelen idő' egyes első személye. 2. ugyan azon' mód, mult idő' első személye. 3. a' határozatlan mód' jelen ideje. 4. a' szenvedő forma' részesülő *multja*”. Nem helyesen utasíttatik a' tanulni akaró ezen négy idő' megtudása végett csak amugy szárazan 's föltétlenül a' szótárra; mert vannak ez iránt, habár sok kivételű, szabályok is; 's kezdőtől nem kívánhatni, hogy a' szótár' minden igéjét megtanulja; azon fölül, ha a' 4ik gyökéridő, mint mondatik, a' *szenvedő forma' részesülőjének multja*, ezt a' szótárakban senki meg nem találja; mert ott a' supinumok vannak kitéve.

Ezek' előre bocsátása után nehézkes, komoly 's gyermeket bizonyosan elijesztő modorban az igéket gyökbetűkre tagolja: 1. am — 2. doc — 3. leg — 4. aud — E' betűkhöz járulván mások, leszen a' cselekvő formában:

	1. hajt.	2.	3.	4.
Jelen	o	e-o	o	i-o
Mult	ávi	ui	i	í-vi
Határozatl.	äre	ére	ere	íre
Mult részes.	etus*)	tus	tus	ítus

*) azaz: *atus*, föltötte rosz helyen történt nyomtatási hiba.

„Ha ezen négy gyökéridejét (ugy mond 5. §.) valamely igének tudjuk, további hajtogatása csupa gyermekjáték stb. Lássuk tehát ezeket“.

„1. A' jelentő mód' jelenje törzsökformájából — öt időt 's két más ígerészt formálunk:

a) a' jelentő' aligmultját, ezen ragokkal:

1.	2.	3.	4.
áb	éb	éb	iéb
pl. amáb	docéb	legéb	audiéb

b) a' jelentő' jövendőjét ezen ragokkal:

1.	2.	3.	4.
áb	éb	—	i.
pl. amáb	docéb	leg	audi

c) a' foglaló' jelenjét, semmi raggal; csak a' másodikban, 's negyedikben téve hozzá a' törzsökhöz az *e-t* és *i-t*; tehát:

1.	2.	3.	4.
pl. am	doce	leg	audi

d) a' foglaló' aligmultját, ezen ragokkal:

1.	2.	3.	4.
ár	ér	er	ír
pl. amár	docér	leger	audír,

e) a' parancsolót, ezen ragokkal (a' második személyben)

1.	2.	3.	4.
a	e	e	i
pl. ama	doce	lege	audi

f) A' jelen részesülő, következő ragokkal:

1.	2.	3.	4.
ans	ens	ens	iens
pl. amans	docens	legens	audiens

Ez mindig egy harmadik declinációjú szó, 's törzsökformája

ant ent ent ient

g) Az úgy nevezett gerundiumok“.

Így tesz azután a' jelentő mód' múlt idejével, a' határozatlan mód' jelenvalójával, a' szenvedő formabeli mult részesülővel (6—10. §§.); 's minekutána ezekben keresztül vonczolta az olvasót, a' 11ik §ban így szól: „A' főnebbiekben bevégeztük minden cselekvő formabeli idők' formálásának szabályait; de a' miket tanulunk, azok még csak (még csak?! már is füstölög fejünk) törzsökformái az időeknek stb“.

„12. §. Az idői magánhangzó tehát, melylyet az idő' törzsökformája után kell tenni:

A' jelentő módban:

1. a' jelenben,

1.	2.	3.	4.
a	e	i	i
pl. ama	doce	legi	audi,

2. az aligmultban, mindenik hajtogatásnál *a*

1.	2.	3.	4.
pl. amaba	doceba	legeba	audieba,

a' multban mindenik hajtogatásnál *i*

1.	2.	3.	4.
pl. amavi	docui	legi	audivi,

4. A' régenmúltnál is mindenütt *a*

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

pl. amavera docuera legera audivera,

5. A' jövendőben egy kissé czifrább, mert

1) az első 's második ejtegetésben *i*

1.	2.
----	----

pl. amabi docebi,

2) a' harmadikban 's negyedikben, az első személyben *a*

3.	4.
----	----

pl. lega audia, de

3) a' következő személyekben *e*

3.	4.
----	----

pl. lege audie.

A' foglaló módban:

1. A' jelenben az első hajtogatásnál *e*, a' többinél *a*

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

pl. ame doceba lega audia,

2. Az aligmultnál mindenütt *e* (ez az idő tehát mindig úgy van, mint a' határozatlan jelenje)

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

pl. amáre docére legere audire,

3. a' múltnál mindenütt *i*

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

pl. amaveri docueri legeri audiveri,

4. a' régenmúltnál mindenütt *e* (tehát ez az idő mindig egyenlő a' határozatlan múltjához)

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

pl. amavisse docuisse legisse audivisse,

5. a' jövendőnél, épen mint a' múltnál

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

pl. amaveri docueri legeri audiveri,

A' parancsoló módról alább külön“.

Az untató és nehéz modort csak illyesek' fölhozásával voltam képes előtűntetni.

Ezek után végre valahára a' személyi ragokra (személyragokra) jön, melyek egyesben: m. s. t. többesben: mus, tis, nt. 'S bár csak már tisztában volnánk; de még most következnek e' nagy fáradsággal nyert eredményből a' kivételek; mert már a' jelentő' jelenje' egyes első személye nem megy ki *m*-mel, t. i. amo,

doceo, lego, audio; szintűgy van ez több esetekben, melyek az egész 15 és 16ik lapot eltöltik.

Következik (16. §.) a' parancsoló mód' formáltatása, 's (a' 17. §ban) két jegyzet: a) a' v betű' némely esetekbeni kihagyatásáról, b) a' gerundiumról. Eddig a' cselekvő formáról. Az igék' szenvedő formáiról (20—28. l.) szintolly sötét és farsztó modorban szól.

Ezeket átesvén „Megjegyzendők“ fölírás alatt általánosan akármilly, 's különösen a' latin igéket értelmökre nézve elsorozza, megmagyarázza 's rólok helyes észrevételeket közöl. Utóljára a' rendhagyó és hiányos igék' hajtogatásáról értekezik, 's mivel fölvett modorjában, tehát nem kellemesen.

A' mondottak után e' könyvet, haesak elvont grammaticai fürkészetekbe szerelmesek nem vagyunk, bizonyára tanulók' számára nem valónak állítandjuk, 's az ilyenből történendő tanulást gyermekjátéknak nem nevezendjük. Egyébként is a' hosszú nyelvtantól mentse isten gyermekeinket; nem vagyok az, ki a' játsza tanítást pártolja: szigorun 's komolyan kell a' gyermekeket kiszabott időben a' koruk birta tanulmányokra fogni, de nehezítve az amugy is száraz paradigmákat nem kell szegényeket elcsigázni, keseríteni.

Ismertető e' könyv' átolvasása után valóban örült, hogy a' latin igeajlításokat már tudja, 's nem kell félnie, hogy még olly intézetbe kerülhet, hol ezeknek illy könyvből megtanulása végett valóságos kintpadra szoríttassék.

Irme.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' magyar nyelv' tájbeszéde' ügyében felszólaló (L. Athen. 1838. II. 625. 's k. II. *) azt kívánna, vajha ez egyszerű formák: *adi, láti, lopí*, stb. adja, látja, lopja helyett lábra kapnának, mivelhogy ezen „kurtított“ harmadik személyvel Tornában élnek. Ezen okot értekező következőkkel támogatja: a) a' magyar nyelvnek a' héberrel hasonlatosságával; b) a' tornaiak' eredetiségével; c) a' gyengébb hangzók igék' analogiájával. Végezetre pedig kívánásának, ha nem tet-szenék, grammaticai megezáfolását várja.

Nekem, kinek kívánása nem tetszik, nincs ugyan reményem azt „grammaticae“ czáfolhatni meg, de igen is van, okainak elégtelenségét kimutathatni, 's megannyi ellenokokat fölhozhatni.

*) Történetből elkésett, de még most is közlésre méltónak tartott. Szerk.

a) A' magyar nyelvnek a' héberrel — melyre értekező a' keleti nyelvek közül egyedül szorít-kozik — hasonlóságát illetőleg, fölhozza a' két nyelvbéli articulus 's ragok' ugyanazonságát; hogy mind a' kettőben a' fő nevek igéktől származnak (a' magyar, eredeti fő nevekben gazdag, 's tán nem kevesbbé gazdag mint a' hellen vagy latin); 's hogy az igék' törzsoke többnyire három gyökbe-tüből áll, p. o. a' zsidóban דבר, שמר, אכר, a' magyarban adi, láti, üti stb. — E' mind szép 's némileg igaz is; a' két nyelv' articulusában van hasonlóság — ugyanazonság nincs —; van, de már kevesb a' (kivált ige-) ragokban is, miről egy pil-lantatot vetve erre:

3. sz. mond, mondja m. אמר f. אמרה.

2. „mondasz, mondod m. אמרת f. אמרת.

1. „mondok, mondom c. אמרת stb meg-győzheti magát kiki. De legelőlt azt mondja érte-kező „a' magyarnak is, mint a' zsidónak csak három eredeti ideje van: mult, jelen 's jövő“. A' magyar ige' ideit nem feszegetvén, azt viszonzom, hogy én eddig a' héber jelen időnek legkisebb nyomát sem találhattam sehol, mindig és minde-nütt csak כרי רכר fordulván elő, 's a' nyelv a' jelen időt syntaxisi fűzés által kénytelenítettven ki-fejezni, p. o.

יהוה אלהינו יהוה אחד: וראה כת לאלהי
A' magyarnak van jelen ideje: a' hébernek töké-letesen hiányzik. De hogy az ige-törzsoke a' „roszúl ige' nevezett harmadik személy“ volna, azt már épenséggel nem értem. „A' cigány, úgymond érte-kező, ma is úgy beszél (harmadik személy nél-kül), a' zsidóban sincs tulajdonképen harmadik személy“. — A' cigány nyelvet nem értem, 's talán értekező sem járatosb benne mint én, hagy-juk tehát a' szegény cigányokat magok nyelvén egymással harmadik személy nélkül beszélve kin-lódni (ámbar, rekeszben legyen 'mondva, csak ugyan erős képzelni, mikép tudja a' cigány szomszéd vásári kalandjait is harmadik személy nélkül elbe-szélni) — hanem hogy a' héber nyelvnek sincs harmadik személye, hol tanuljuk? „Ha volna, ad-na annak, szinte mint a' többi személyeknek, ge-nust!“ — Lehetetlen ezt annak mondanía, ki ma-gáról állítja, hogy némileg ismeri a' zsidó nyel-vet! Hát értekező nem ezen kezdte a' zsidót ta-nulni: קטל, קטלה? vagy a' genesisnél is régibb héber iratot ismer, mely a' harmadik személy' ge-nusbéli különbségét nem tartja, vagy talán a' zsi-dó nyelv alatt is valami cigány-zsidót ért? Bo-csásson meg Mézfalvi ha megvallom, hogy állítá-sait olvasván, csodálkozással tölttem el. — Vagy a' harmadik személy esupa udvariság-szülte ige-bővülés volna? Ez is nagyon meglepő új tan, mely-ről a' genesis mit sem tudott, így irván: אלהים
אלהים holott mindenütt a' Jehováht sem nem kendezi, sem nem nagyságolja, hanem egy-szerűn אלה-val szólítja. Harmadik személy nélkül nyelv lehetetlen, mert a' mely ember vagy épen nemzet annak szükségét nem látná, az magát a' kö-rültei tárgytól megkülönböztetni nem tudná, és annak nyelv sem kell. Aztán nem látja az ige-tör-zsoke, hanem lát, tehát egyszerűbb a' zsidó tör-zsoke, mely mindig három gyökbetűjű azaz két

tagú; a' magyarban pedig a' legtörzsökebb szók (az igék is) mind egytagú, tehát (a' hangzót be-tűnek nem tekintvén) csak két gyökbetűjük. Nyelv-hasonlóságból, bár a' legtökéletesebből, illy követ-kezményt, millyet értekező, kihozni, merő lehe-telen: hát még azon hasonlóságból, mely a' ma-gyar és héber nyelv között a' 3 személyben van, 's mellyre nézve ez semmit sem mutathat föl abból, mi a' magyarban lényeges: a' határozott formából! Hogyan lehet erről: *שָׁמַר דָּבָר* stb. a' *látí-* vagy *látja*-ra következtetni, holott épen ezek nem ha-sonlók, sőt a' leginkább, leglenyegesebben eltér-ők, 's a' távolról rokonok közé elválasztó falat húzók?

b) Erősebb ok lehetne a' második arra, hogy mondjuk és írjuk: *látí, lopi* stb *látja, lopja* helyett, mert a' tornaiak, kik a' tatárjárás után a' barát-lákból a' tiszta magyar nyelvet magokkal kihozták, élnek vele. Ez házi argumentum, 's kétségkívül többet nyom minden héber, arab, finn, lapp, cseremis, 's mit tudom tán karakalpati nyelvpéldáknál: de még sem bir oly súlylyal, hogy értek. kívánásá-ra hajolhatna a' mérleg. A' tájbeszédi argumentu-mok, mellyekben egyedül a' nagyobb tér és szám határozhatna, némileg földmérői becslés és con-scriptioi számlálás alá esnek. Tudnillik más vi-dékiek is tö magyaroknak hiszik magokat, 's azok között a' székelyek nagy elsőséggel birnak. Amde azoknak régi törvényében olvassuk: „ha hol elle-ne mondás leszen, bizonyítsa (nem-itse) meg a' Biróval vagy Hadnagyal, hogy vallott Prókátor a' más-fél dolgát el-veszti ha megh bizonyíthatya (nem-hati) székely földin három girán marad“. Pedig a' Chronicában „Ez Világnak jeles Dolgairol“ a' Corrector már 1558. nem kételkedett „pio Lectori“ illyen intést adni:

„Ez kön'vet valamel' Mag'ar *olvasang'a* magaban,

Erről ő neki nag' vigasaga leg'en,
Hog' mag'ari n'elven az régi dolgok, időc is
Iruan vadnak, igaz Chronika rende szerint.
Hog' ha penig valamint az szonak mogg'a kilébez
Es az szollasnak vj fol'amasa leend,
Mindg'árt az régi Szekel'ek n'elvére tekinczen,
Kiknél tiszta Mag'ar n'el' maradéka vag'on.

Ezt egyébiránt csak annak megmutatására hozom föl, hogy az eredetiséggel dicsekvő tájszólások között szint' olly nehéz bíraskodni, mint a' Home-ros születése felől vetélkedő Smyrna, Rhodos, Co-lophon stb között. Minden tájbeszéd nemde azért tájbeszéd, hogy a' közönséges szólásmódtól elüt, (nem *különöz*, mint értek. írja *különbözik* helyett) 's kivételt teszen a' szabály alól? En számtalan-szor 's számtalanokat így hallottam beszélni: *jöj-jék kend*, 's megfordítva *egyen kend*, 's ezen kö-vetkezetlenség p. o. Miskolcz' tájékan szinte a' következetesség üzetik. 'S ollyanokból aztán nyelvszabályokat gyalabitsunk!

Nem lehet, nem szabad. Minden nyelvben bizonyos benső törvényesség munkálkodik, mellyet kimagyarázni szint' olly lehetetlen, mint eltagadni. Már valamint ezen törvényesség, emberi lé-lek-alkatból származván, legfőbb vonásaiban min-den nyelvben a' világon ugyanazon: úgy részletei-ben, külön külön nyelvben, szint' olly különböző, mint egyedekben az egy emberi lélek számtalan-

féléképen nyilatkozik. Egy egy nyelvnek részletes törvényessége teszi annak szellemét, melly mint valamelly titkos erő azon egész egy nyelven szóló nemzetet áthatja, és eszméit, gondolatait, szó-val, belső életét a' nyelvvel szorosan viszonyosít-ja. Azon szellemnek kifejezése lesz a' közönséges szólásmód, a' közönséges nyelv, mellytől azonban — az ember semmi tekintetben nem gépely — eltérések (tájbeszéddek) lehetségesek. Illyen eltérések sajátosságai minden kerületnek, helységnek, sőt né-ha egyes családoknak is. Csak ki az eltéréseken fölülemelkedik, azokat egymással összehasonlítja, 's a' nyelv nyilatkozó logicájára ügyel, az fogja föl a' közönséges nyelvet, a' nyelv' szellemét, tör-vényességét. Ebben segít a' nemzet' nagyobb resz-zenek szólásbeli megegyezése és a' különféle századbeli iroké. Vagy a' magyar irok semmit se nyomjanak a' nyelvhatározásban, még ollyan esetben se, millyen a' jelen? Csak a' magyar iroknak volt és van azon szerencsétlenségök nyelvtétekintben, hogy hitelt ne érdemeljenek, bár századok óta megegyeznek is? Már a' tatározón előtt irt halotti beszédben, melly csakugyan többet nyom, mint a' tornaiak mostani példája, találjuk: „isa es num igg ember *mulchotia* ez vermut (nem mulchoti). Kell-e még több annak megmutatására, hogy a' tor-naiak' példája nem bir eldöntő erővel a' nyelvben?

c) A' gyengébb magában hangzóú igék har-madik személye i-re végződik ugyan, hanem eb-ből korántsem következik, hogy a' mélyhangú igék is akképen ragaszzák harmadik személyöket, sőt ellenkezőleg azon, nyelvünknek sajátosságos törvé-nyére emlékeztet, minél fogva a' szónak magas vagy mély (érték. szerint gyengébb vagy erősb) hangzói határozzák nem csak a' ragok' hang-zóit, hanem a' képzőket is. 'S ezen törvény nyel-vünkben olly hatás 's egyszersmind olly kétségtel-lenül kifejezett, hogy másképen ragasztani teljes-séggel nem szabad. Az ékeztet é és i veszen né-ha mely hangzóú ragokat is föl, 's annyiban (né-mikép egyezőleg a' héber nyelv' hangzoival) köze-pett áll a' két hangzó -osztály között. De te-gyük, nyelvünk' szelleme megengedné a' mély hangzóú igék' harmadik személyének i-vel i ragasztását; minthogy ezen személy csakugyan ige-törzsök, mint a' mellytől a' többi személyek és idők származnak, a' következetesség az i-nél megma-radást kívánna, — mit talán értek. sem akar — 's folyvást a' „*kéri, kérjük, kérítek*“ után „*látí, látjuk, látítek*“-et“ stb. kellene mondanunk és ír-nunk. A' halotti beszéd pedig, melly még így szól: „ha-lalnec halalálál holz“, nem mondja „*látítek*, hanem *látíatuk feleym*“. — A' gyengébb magában hang-zóú igék analógiája tehát épen ellenkezőjét akar-ja értek. kívánásának.

Mind azokkal értek. kívánását grammaticae még meg nem czáfoltam, sem más senki, akármivel is azt grammaticae meg nem tudná czáfolni, minthogy illyen kérdések' kivívása vagy megeczáfo-lása nincsen a' grammaticae birtokán belül. 'S ezt meg kell vala értek.nek gondolnia. Hogy mért ok, om, ek, em az igék első személybeli ragasztéka, 's miért nem inkább más, tán kellemesb hangzóú, vagy mért van meg nyelvünkben az említett hang-osztálya? arra 's hasonló transcendentalis nyelv-

kérdésekre a' világnak minden philologusai sem képesek jól felelni. Illyesmi nem eshetik a' grammatica' biráskodása alá, mint a' *melly csak valamelly adott nyelv' szabályainak synthetica előadása*, mellyeket a' grammaticus, a' nyelv' törvényességében analyticen vizsgálódván, vont el. Minél jobban sikerült a' grammaticai analysis, annál tökéletesebb lesz a' grammatica is. Ennek segítségével az egyes eseteket az elvont szabályokra alkalmazni lehet ugyan, de soha sem azt, mi a' szabály-elvonásra okot adott — a' nyelv benső törvényességét — kérdés alá húzni, 's felőle határozni.

Magyar dolgok külföldön.

— Szalay László m. acad. rendes tag, Majnai Frankfurtban, jun. 6. költ levelében közli velünk Czuczor' egyik dalának német fordítását, melly a' Rousseau K. J. által Kölnben szerkesztett Rheini-

Azért is egy írónak azon javaslatára, hogy a' keletetlennek nek, aknak,eknek ragasztékok helyébe nan, nen, annan, ennen (szinte olasz kellemlü) végzeteket fogadjunk el, csak vállvonítással lehetett felelni, minden grammaticai határozás a' meg nem haladható korlátot ott leli. Az elméleti philologia azontul is gyönyörködhetik még föltevésekkel elmés kirándulásokban: de a' grammatica kötelessé visszajöttét nyugodtan megvárni, és csak óvakodva osztozhatik a' kínált nyereségben.

Hunfalvi.

Első szerelem.

(Lásd Czuczor' *Poetai Munkái*, Budán, 1836. 18. l.)

Édes szülém, mi bánt
Engem szegény leányt?
Nyögök, sohajtozom,
De miért, nem tudom.

Szememben tűz lobog,
Szívem is úgy dobog,
Dolgomat felejttem,
Vagy visszásan ejtem.

Ha ablakom alatt
Esténként elhalad
Egy valaki, 's megáll,
A' vérem is eláll.

Szemem' be nem zárom,
De ezer az álom,
Hévülök, lankadok,
Beteg még sem vagyok.

Istenem, istenem!
Ugyan mi lelt engem?
Szólj, édes jó anyám,
Te tudhatod talán.

Az édes dal édeskés lett ugyan a' németben, 's az az egyszerű nyelv, melly csak érinti az érzéseket, itt kivitt festésekkel van visszaadva: amaz természet, ez másolat; mégis a' dal így is szép, így is kedves. —

—Ugyan ezen barátunk azt írja, hogy Verbó-

sches Volksblatt idei 67d. számában találattik. A' fordító *Kohlhauer* pattantyús hadnagy, kölni fi. A' felírás: „Nach dem Ungarischen des Bajza“, hibás. A' dolgozat megérdemli, hogy olvasóink elébe terjesztessék.

O sag' mir, liebes Mütterlein,
Was mag mir armen Maedchen seyn?
Von keinem, keinem Leid bedroht —
Und leb' in Seufzer, Angst und Noth.

Im Aug' es mir wie Feuer sprüht,
Es pocht im Herzen mir, und glüht;
Verkehrt nur thu' ich, was ich soll,
Vergess auch ganz und gar es wohl.

Und sinkt die Sonn' im weiten Lauf,
Und jemand kommt die Strass' herauf,
Und steht vor meinem Fenster still:
Als ob mir's Herz zerspringen will.

Und in der Nacht, und in der Nacht:
Ich traume und das Auge wacht,
Ich glüh', ermatt', und schmachte hin —
Und doch wie frisch und wohl ich bin!

Ja du mein Gott und Vater mein,
Was mag mir armen Maedchen seyn?
O rede, Mutter, lieb und süß,
Du weisst es wohl wiss, gewiss.

czy' Hármastörvénykönyve 's az erdélyi szászok' statútumaik újjörög nyelvre is le vannak fordítva. D. Zachariä, a' híres heidelbergi professor' fia, Görögországban rá akadt a' kéziratra, 's az előszót Szalay úr előtt olvasta 's le is fordította.

Magyar tudós társaság.

— A' magyar tudós társaság' játékszíni küldöttsége' munkálatairól tizenkettődik értesítés. — F. évi febr. 19től fogva a' küldöttség hét ülésben tiz színművet fogadott el u. m. 1. *Moori vásár*, vigj. 3 felv. Blum Károly ut. Kiss Iván. 2. *Mámor és szerelem*, vigj. 4 felv. Bretznertől, ford. Fekete Soma. 3. *Az örült és gyermeke*, drama 5 felv. Souliétől, francziából ford. Nagy Elek. 4. *Kakas és Hector*, vigj. 3 felv. Raupachtól, ford. Zsivo-

ra József. 5. *Sánta orvos*, vigj. 5 felv. Leuthner-től, ford. u. az. 6. *Nem kell több tanító*, vigj. 5 felv. De Larától, spanyolból ford. Fekete Soma. 7. *Vén diák*, drama 2 felv. Maltitztól, ford. Fekete Soma. 8. *Pártfogolás*, vigj. 5 felv. Scribe-től, francz. ford. Erdélyi János. 9. *Családi gyűlés*, vigj. 2 felv. Albinitől, ford. Zsivora J. 10. *Férfigyűlölő nők*, vigj. 5 felv. Benedixtől, ford. németb. ugyan az. — Ezek, valamint a' régebben elfogadott 96 színmű is, leiratás végett, bármelly színész-társasággal közöltetnek az academia' titok-

noki hivatala által. — Ez uttal a' küldöttség' részéről közzé tétetik, hogy miután némelly fordítók javítatlan, hibás és olvashatlanul irt munkákat nyújtottak be, kénytelennek látja magát tisztán és hibátlanul irt, valamint nyelv' tekintetében is gondosan készült kéziratokat kívánni: különben ezek el nem lesznek fogadva. Pesten, a' m. t. t. kis gyűléséből, május 25. 1840.

D. Schedel F. titoknak.

— **Somody János**, alsószuhai ref. pred. néhai Szeremlei Császár Ábrahám' általa kiadott egyházi beszédeiből illy czim alatt: *Szeremlej' remekei, harminczkét papi beszédekben*, Rozsnyón, 1840. N8r. (VIII és) 323 lapon, a' m. academia' pénzalapja' nevelésére tíz példányt ajánlott fel. Találatik a' munka, fűzve 1 ft 30 kron ep. Eggenberger J. és fia megbiz. acad. könyvárosoknál, 's általok a' két haza' minden hiteles könyvkereskedőnél. Pesten, jun. 10. 1840.

D. Schedel F. titoknak.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. k. egy. bet. megjelent: *Honti literaturai füzer*. Kiadja **Pongrácz Lajos**. Második (és utolsó füzet). N12r. 101 l. Finom velinen, fűzve 20 kr ep. Tartalma: 1. Költemények *** G. T., Matisz Pál, Pazsiczky Károly és Pongrácz Lajostól. 2. a' magyarosodás' gátló okairól Csiesmanczay Józseftől. 3. Levél a' nemzetiségről, közölve egy honti nő által. 4. Vélemény egy Hont megyei régi sánczról, Csiesmanczay Józstól. 5. A' két szerető, beszély Szentmiklósitól. Egy anticriticai függelék fejezi be a' füzetet.

Budán, Gyurián és Bago' bet., pesti könyváros Heckenast Gusztáv' költségein megjelent: *Magyar és német beszélgetések' kézikönyve*, vagy gyakorlati útmutatás e' két nyelven a' társalkodási, ipar és közelet' legkülönműbb viszonyaiban helyes és ügyes kifejezésre, különös tekintettel a' két nyelv közötti különbségekre és sajátosságokra, főképe a' neveket' ragozásában és igék hajtogatásában, név szerint a' magyar határozatlan és határozott, nem különben ikes igék' helyes használatában, bővítve a' társas életben legszokottabb szólásmódok, a' legsajátabb szójárások, 's leginkább előforduló közmondások' gyűjteményével. Szerkeszté **Garay János** (Német czímmel is: *Handbuch ungrisch-deutscher Gespräche* stb). N12r. 240 lap velinen, ékesen fűzve 1 ft ep.

Pozsonybol vettük 1. *Beöthy Zsigmond' Színművei*. Második kötet: *Jurista és kis lány*, vigj. 1 felv. és Kóbor Istók, énekes bohózat 4 szakaszban. Pozs. Bucsánszky Alajos' tulajdona. N16r. 151 l. Finom velinen, fűzve 20 kr ep. — 2. *Ney Ferencz' Színművei*. Első kötet: *Frankhon alapító*, színi költemény két részben. Első rész: *Hilderik*, drama 5 szakaszban. Pozsonyban, nyomt. Schmidt Ant. N12r. 120 l. Második kötet: *Frankhon' alapító* második része, u. m. Klodvig, tragédia 5 szak. 123 l. Finom velinen, fűzve 1 ft 20 kr ep. — A' harmadik kötet' tartalma leszen: A' férj, tragédia 5 szakaszban.

Papán, a' ref. fő iskola' bet. Szilády Károly

által, megjelentek: *Egyházi beszédek*, Szilády László ev. ref. pap, ságvári lelkész, 's külső somogyi e. h. vidéki tanácsnoktól. 12r. 206 l. 40 kr ep.

— **Orosz József** az új törvények' német fordítását jelenti: *Die Gesezartikel des ungarischen Reichstages* 18^{39/40}, übersetzt und mit den nöthigen Erläuterungen versehen von Joseph Orosz. A' változójogi czikkelyek' fordítását D. Wildner Ignác nézte át, ki, mint tudva van, váltótörvényünk' szerkesztésébe nem kis részben folyt be. A' velinre nyomtatott 8-adrét kötet előfiz. ára 1 ft 40 kr ep.

Klein Herrmanntól, b. Jósika Miklós regényeinek egyik német fordítójától Heckenast Gusztáv a' következő munkát hirdeti: *Das ungarische Wechselrecht*, die für das Königreich Ungarn von nun an bestehenden Wechselgesetze enthaltend, übersetzt und mit Erläuterungen u. Anmerkungen versehen von Herrmann Klein. A' fordítást egy orsz. követ, ki a' magyar váltótörvény' szerkesztésében részt vett, fogja átnézni, 's a' pesti kereskedőség' legtapasztaltabb tagjai' segédelmével készülnek az ígért jegyzések és felvilágosítások.

Eperjesi könyváros Benczúr József szinte jelent egy váltótörvény-fordítást, három részben: *Das ungarische Wechselgesetz, nebst den Handelsgesetzen und der Concursordnung*. A' munka' átnézését **Pulsky Ferencz** vállalta.

Végre, Möslé' özvegye és Braumüller bécsi könyvárosok illy munkára nyitnak előfizetést: *Theoretisch-practischer Commentar der neuesten ungarischen Credits-Gesetze, nemlich des Wechsel-, Handels-, Fabriks-, Gesellschafts-, Sensalen-, Fracht-, Intabulations- und Cridu-Gesetzes*, von Dr. Ignaz Edlen von Wildner. A' munka 10—16 ívnyi szállítványokban jelenendik meg. Minthogy terjedelmét egyelőre meghatározni nem lehet, 2 ft ep. fizettetik le, mi által a' praenumeransok jogot nyernek az egészről egy negyed részzel olcsóbban váltani meg, mint a' későbbi vevők.

A' tenger mellék' számára **Császár Ferencz** a' magyar hiteltörvények' olasz fordítását készíti.

Világosítás.

A' Hirnök' 45ik számában szemle tartatván „a' szépségek szülő hona“ felíratú czikkely fölött, mondatik a' többek között: „*Kevés ember érti, mi az emberi szépség mérlegének nyelve*“. A' nem értetés' oka bennem lehet, ki talán nem eléggé világosan fejezem ki magamat, 's ekképen veszt-het érdekéből az egész czikkely. Szógalíjon tehát felvilágosításul, hogy „a' szépség mérlege“ kitélt azon értelemben vettem, melyben szokas használni az igazság' mérlegének (bilanx) kifejezését. Midőn a' mérleg' nyelve megállapodik, megszűnünk a' méregetéstől vagy latolástól, mert el van találva az egyensúly. Érzékileg szólva: a' nyelv a' Kaspi tenger tájékain mondatok megállapodni, a' mérleg' karjai és tányérjai pedig nyugat és kelet irányában elnyulni.

Ugyan ezen értekezés' végén álló „fogalma“ szó helyett *fiivalma* tetessék. (vagy fuvata)

D. Katona Géza.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHAEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Julius' 7. 1840.

27. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Vajda Péter' Dalhonának első füzet. — Néhány szó philosophiai műszavaink' ügyében (*Hrabowszky Dávid*). — Szóbirálat. — Literaturai mozgalmak. — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Szépliteratura.

Dalhon. Irta Vajda Péter. Első füzet. Pesten, a' szerzőnél, Leopold-utca, 181. és Eggenberger József könyvárosnál. 1839. (Nyomt. az egyetem' bet.). N12r. XII és 213 lap. Velinen, füzve 1 ft 30 kr ep. Aláírási ár négy füzetre egy egy rft.

Kell-e könyv, magyar atyámfiai, jó, kellemes, gondolatébresztő, teljes rokonszenvvel az emberiség iránt? Ím a' munkátlannak kiáltozott magyar írók koronként megkinálnak beneteket: dat pyra, dat poma — de valljon veszitek-e, olvassátok-e? figyelmeztetek-e rá? Nem feleditek-e, hogy a' legszebb madárhang, a' bércki patak' legandalítóbb csörgedezése a' pusztá légbé vész, ha senki nem hallgatja? Megszüntök-e íróitoktól a' külföldéihez hasonló remekeket várni, mielőtt a' szellemi mozgalmak' ezen országára csak század résznyi figyelmet, részvétet 's költséget fordítottatok volna, mint a' külföld? Felhagyatok-e a' gondolatlalt, bő és jó aratást várni, hol szűken 's csak amúgy tiszai módra egy szántás után vetettetek? Vajha úgy legyen! vajha örökké szemünk előtt álljon, hogy a' külföld' literaturája bármely isteni, bármely gazdag kincs nem mienk, a' magyar literatura' termékei ellenben,

bármely zsengek, hiányosak, egyedül sajátunk. Nem kell bálványozni, túl becsülni semmit; sőt szükséges gáncsolni, rovogatni, hol hibát találunk; de olvasni kell 's táplálni a' lángot, mellynek, ha élni akarunk, kialunni nem szabad, kialunnia részvétlenség miatt gyalázatunk volna. De hogy nagyobb ne legyen a' kapu, mint a' város, a' dologra térek.

A' Dalhon' I. füzetének tartalma: Hildegunda, Mirmah, Vajkoontala: beszélek, 's egy költemény: Időszakok.

„Hildegunda“ a' kétes szerencséjű catalauni csata' idejében játszik. Fő személyei: Atila, Hildegunda, Valther, Ospiru, Atila' neje. Hildegunda, a' burgundi szövetséges fejedelem' leánya, jegyese Valthernek, a' segéd nép' hajnokai' legjelesbikének. A' csata' bal fordulatában Atila Hadúr' győzhetetlenítő kardját övezi fel Valther' derekára, hogy magát jegyese' birtokára még méltóbbá tegye; de valólag hogy elveszszén; mert a' kard ál fegyver volt 's Atila Hildegunda' birhatását ohajtá Valther' elvesztével. A' leány háládatos szívvél ragaszkodik Atilához e' nagy kegyelemért 's midőn Valther meghalt, kész Atila' nejevé lenni, mint kinek szellemét Atiláéval egyesültnek hiszi. De később gyanúja ébred hogy Atila ál kardot kötött fel a' Hadúr helyett 's kész akar-

va küldé őt halálba. 'S midőn gyanúja megvalósúl, boszúra gerjed szívében Atila ellen. Atila' szerencséje hanyatlik, a' csata vesző félben. Hadúr' kardja elvesztének híre leveri a' népet. A' kard mindenfelé kerestetik. Végre Ospiru, kit szelidsége miatt minden szeret, megkérleli Hildegundát 's az előadja a' kardot, melyet sátorában a' tébolyodott Elkhan rejte el. Atila már halálra készül, midőn Ospiru Hadúr' kardjával megfordítja a' hadi szerencsét. Keze által a' rajta szerelmesen elámult vitéz Teodorik meghal; de ő is egy nyíl által halálra sebeztetik. Hildegunda feltett boszútervét nem felejtí; de színlett hidegséggel rejti azt Atila előtt, ki már megnyertnek véli a' leányt.

Ez az első füzetnek legkevesebbé sikerült beszélye. A' világnak egyik legnagyobb szerelmi csatájában szerelmi cselszövények' fonadékát látjuk; a' harcz, noha közel 's egészen benne vagyunk, legalább lennünk kellene, könnyű játéknak tetszik, zaja alig hallható, veszélyei félelmet, vérengzései iszonyt nem gerjesztők. Méltán kérhető: szabad-e nagy, világszerű események mellett kicsinyes, házi dolgokat fő dolgokká tenni? Bizonyosan; minden szabad, ha sikerül; de épen, mivel ez bajosan sikerülhet, mivel nagy esemény mellett a' kicsiny alig válhatik érdekessé, vagy ha az, amannak kell erejét veszteni, 's mivel általában ezen annyira különböző dolgokat bajos összhangba hozni, az illy vállalat mindig igen merész 's kététes kivitellű. Legyen szabad bírálónak elmondani, mint véli az illy tárgyat kezelhetőnek. Ha kis, 's hogy úgy nevezzük, házi dolgot akarunk valamelly nagy esemény fölött kiemelni, azt a' lehetőségig érdekessé, belsőleg, önállólag becsessé ügyekezünk tenni. Legyen az illy dolog komoly vagy víg (mert ez sem záratik ki), gazdag belsejűnek szükséges lennie, hogy nagyszerű történet mellett figyelemre méltónak tartathassék. Ezen kívül a' nagy történet, ha reá ellentét végett kevesse van szükség, vagy álljon egészen a' látkörön kívül, mint egy már elhúzódott, távolról visszadöbörgő vész, vagy legyen, ha setét alapjára festeni akarunk, mint egy komor felhő, melly fölöttünk áll, mellynek koronként dörgeéseit halljuk, villámit rettegjük. Ez esetben erős, éles, rövid vonásokkal kell a' nagy történet képét láthatóvá tennünk, hogy az mindenütt kísérjen, mindenütt jelen legyen, (mert feltételek, hogy nagyszerűségére szükségünk van),

de csak a' mennyire a' fő tárgy' kiemelésére szolgálhat, a' nélkül, hogy annak folyamatját megzavarja 's a' figyelmet keltetén túl magára vonja. Ha a' nagy történetet akarjuk fő tárggyul venni, akkor a' kisebb bajok' előadása epizód maradjon, ne emelkedjék avval egyrendűvé vagy épen fölébe; mert ez már magában is a' helyes szerkezet ellen van 's jelen feladatnál a' nagynak és kicsinynek ezen társítása, egybeolvasztása, mindkettőnek csak árt; a' figyelmet eldarabolja, fásasztja.

Itt, mint főlebb mondók, a' világ' sorsát eldöntő ütközet közel van tartva; de minden erősebb kifejezés, 's a' szerelmi, úgy szólván házi viszonyok fő történetévé téve a' nélkül, hogy pszichológiai mélységük által elsőséget érdemelnének. A' szerző ugyan ügyekezett művének némi kapcsolatot adni: Hildegunda' sorsának horgát a' világszerű történet' kerekével érintésbe hozva. De az elhibázott arány 's a' kidolgozás' fogyatkozásai 's hibái e' különben ügyes fogás' sikerét szerfölött gyengítik. A' jellemeknél hibázik az indulatok' elragadó fensége, a' szenvedélyek' szédítő mélysége 's ezek nélkül az akarat, az elhatározás szeszély gyanánt tűnnek fel, nem állva szilárd alapon, nem eredve bizonyos kűtföből. Teljességgel hibázik az árnyazat is, az indulat', szenvedély', akarat' átmenetelei feszesek, ugráshoz inkább, mint görbüléshez hasonlító 's mind ez prózában, hol a' vers' bája nélkülöztetik. Szóval: a' nagy történet kisszerűvé van téve, a' nélkül hogy a' fő tárggyá emelt epizód eléggé tartalmas 's érdekteljes volna.

Általában folyó beszédre ez merész vállalat volt; az előadás természetlen pályákon jár, a' nélkül hogy költőileg elég magas volna 's a' költészet' ihletének ezen hiánya teszi, hogy valóságtól, sőt valószínűségtől is távol áll.

Sokkal szerencsésebb a' második beszély. Itt Mirmah, Ugod, Alimurtás, Dimitri jellemei sokkal kifejezettebbek 's a' fő történet, a' mellett hogy igen egyszerű, kivált a' Törökországban játszó rész, igen gazdag belsővel bír. A' szerző általában sokkal szerencsésebb ott, hol minden köteléktől, minden formaságtól menten egyedül a' tisztán emberi viszonyok' kifejtésére bocsátkozik. Ő a' szív' és ész' legbelső titkait mélyen vizsgálta; de nem a' társaság' szerkezeti 's szokásbeli szabályait 's hol a' hely- vagy időbeli távolság megengedi, hol a' kor- vagy helyszerűség elleni botlá-

sai a' nagy közönségtől (mellyhez a' szaktudósokat nem számítjuk) észre nem vétetnek, ott ő saját elemében van 's munkái, melyekben tiszta emberi érzelmeinek, gazdag képzelődésének szabad mező nyílik, nem csekély költői érdekekkel bírnak.

A' beszély' meséje ez: Dalolka és Ugod jegyesek. A' szerencsétlen mohácsi ütközetről hal hírt hoz maga Ugod. Még egy ütközetet akarnak megkísérteni 's Dalolka, kit atyja Ugoddal az ütközet előtt össze ad, koszorúztatva várja vőlegényét 's atyját, a' harczból visszajövendöket. Atyja jó, de Ugod nem találta. Ugod a' törökök' foglya. Ugodot Alimurtás, egy nemes lelkű török vásárolja meg, ki vele igen emberileg bánik. Alimurtás leánya Mirmah megszereti Ugodot, 's Nureddina rabnője által vele a' kertben találkozik. Mirmah nyilatkozik; de Nureddina' kedvese Dimitri, ki egyszersmind Alimurtás' mindenese volt, 's ki, mivel nem Nureddinát, hanem Mirmaht szerette volna megnyerni, 's attól visszautasított, bosszúból Alimurtást e' jelenethez viszi. A' jó török kimondja szigorú ítéletét: vagy meghal mindkettő, vagy Ugod törökké 's férjévé leend Mirmahnak. Sok küzdés után győz a' szerelem. Ugod férje lesz Mirmahnak és török; de a' minden áldozatra kész Mirmah, megértvén, hogy Ugodnak honn neje van, vele testvéri tisztaságban él. Azonban váltságdíjjal jönnek magyarok Ugodért, köztük Dalolka férjruhában. A' csalfa Dimitri, már Nureddina' férje, ál barátsággal fogadja őket, bevezeti Alimurtáshoz, hol a' szerelmében elárult Dalolka magyar borral akar színlett békülést inni 's midőn Ugod és Mirmah ittak, földre sujtván poharát, szemrehányásokat tesz hűtlen férjének 's a' csábító Mirmahnak. Ugod elmondja esetét, küzdéseit, melyekre Dalolka kétségbe esetten vallja meg, hogy mérget adott nekik 's kirohan, hogy halálát lelje Marmora' hullámban; de egy ór kéztől megmentetik. A' mentő Hasszán Ilderim, Alimurtás' jeles fia volt, ki, midőn a' hölgy lelke 's teste' bajaiból némileg felüdült, megjelenik 's kezét kéri meg az elcsüggedett nőnek. A' jeles férfiú' ajánlata nem marad hatás nélkül: Dalolka' neje lesz, noha nyugalom 's tiszta öröm nélkül, mert lelkét büntudat emészti. Egy ünnepélyes alkalmal látogatókat hoz férje, Ugodot és Mirmaht, kik nem haltak meg; mert Nureddina gonosz férje' szándékát megtudva, kicserélé a'

poharakat. A' mérget a' cselkohló Dimitri itta meg: a' büntetlenek életben maradtak. Mirmaht a' hazájába visszavágyó Ugod Magyarországra viszi, Dalolka Törökhonban marad.

E' beszélyt a' szerkezet' egyszerűsége 's világossága mellett megfelelő kidolgozás ajálja. Itt a' mohácsi vész, e' nagy országos esemény illő távolban tartatik, sőt egészen a' hátmögbe állittatik 's a' beszélyt semmikép nem akadályozza, noha helyette más kisebb ütközet is használtathatott volna; idő és hely marad a' belső házi viszonyok' háboríttatlan kifejtésére, 's a' szerző nagyobb részint saját elemében van, egy szellemileg távol álló emberfaj' viszonyait festvén.

Ennél talán még kerekébb 's összehangzóbb a' harmadik beszély, a' Bajza' Aurorájából ismeretes Vajkoontala. Itt egy elnyomott, egy minden földi, sőt mennyei boldogság' reményéből kizárt emberfaj', a' pariák' sorsát kelle előállítani, 's a' szerző azt szerencsés kézzel ragadá meg.

A' pariának atyját megölik, mert azt mindenki büntetlenül megölheti; ő azt keseredett szívvel eltemeti. A' paria bujdosásban egy regényes tóhoz jut; de benne tagjait enyhíteni tilos, mert egy márvány lap jelenti, hogy az a' tiszták' számára tartatik; a' paria forráshoz jut, de nem ihatik belőle; mert ő tisztátalan: a' forrás csak tiszták' számára buzog. De a' minden üdvől kizárt paria sokkal magasb gyönyörben részesül; mert ő Vajkoontalától, a' legszebb bramínleánytól, szerettetik. Vajkoontala megveti a' négy tiszta rend' ifjait, a' neki szánt bramínfiút, 's a' szegény, a' vadként üldözött pariát boldogítja szerelmével. Az atya együtt találja őket, megátkozva leányát, 's az férje sorsa szerint pariává aljasíttatik. A' paria a' legmagasb mennyei üdv' örömét ízlelé, olly magast, mi mélyen elnyomatott vala. De Vajkoontalát megemészti az atyai átok. Az öreg bramín, szigorú vallásosságának álbecsületét féltve, csak titkon érez leányaért, alattomban kívánja azt kunyhójában látni 's meg-leli, de mint szigorúságának áldozatát, halva; szívét a' fájdalom megtörte.

Az egész beszély takarékos 's egyszersmind tartalmaz rövidséggel van előadva. Élénk, csaknem nevetséget idéző színnel előadva a' babonás Hindostán' fiainak vakbuzgótsága. A' búcsú' leírásánál egy határtalan látkörű, színeiben a' legcsodálatosb tarkaságig változatos

kép nyílik előttünk 's benne az emberi lélek szenvedő alakja, mely a' figyelmet magas érdekei által lekötve tartja. Szerzőnek ez egy legsikerültebb művei közül.

Az „Időszakok“ című költemény a' világ eredetének 's bukással, visszaesséssel vegyes haladása' történetét akarja előadni. A' fő lény az időre bízva a' világ' érlelését. Ez megindul 's a' föld 's emberiség' története kezdődik. Nagy vállalat, melyhez a' legalaposabb tudományosságon fölül éleslátás kívántatik magasra és mélyre, erős szellem, hogy attól állpontunkról el ne ragadtassunk, ez által le ne szédítettessünk, a' képzelet' legmerészebb szárnyalása, hogy a' hely' 's idő' távolait utol érhessük, 's a' teremő ész' mindenhatósága, mely a' tárgyak' ezerféleségét ne csak felfoghassa, hanem rendezhesse, osztályozza, központosítsa is. A' szerző' e' műve részletekben gazdag, de nem teljes; töredékesen 's helyenként jó, de összefüggetlen: nincs meg a' tűzpont, mely a' sugarakat összevonja. A' hiányos alap mellett hibázik az ihlet' magasága, mely a' világ' történeteinek kútfejéhez, a' folyvást teremő erőnek titkaihoz vigyen. A' vállalat nagy, csaknem erőn fölüli volt; de méltó tárgy, hogy csak fél szerencsével is megkisértessek.

A' szerző' előadási módjában, e' művek' nagyobb részében, valami ossiani 's bibliaszerű van; kevesb' ihletű emennél 's alantabb járó mint az, de világos, egyszerű. Tiszta, keresetlen, jól hangzó beszéd nagyobbára; de néhol hibázik az őszhang, az egyenletesség, igen szembeütő ugrással a' költőiről a' nagyon is kézzel fogható prózára. A' költői prózában nagy vigyázat kívántatik, hogy magas beszédeinkből a' köznapiasságra le ne essünk: versben ez a' szórakás' harmoniája, a' mondatok' szereotyp határozottsága által gyakran szerencsésen elfüdetik.

Papiros, nyomtatás csinos, 's ez elég hibátlan.

32.

Állítások, vélemények, felvilágosítások:

—Néhány szó philosophiai műszavaink' ügyében. „Megmutatás, bebizonyítás, felmutatás“ (kihozás). Tökéletes műszótár nélkül akármi tudomány' mezején a' legjelesebb írók sem igazodhatnak el. Nélküle nem is képzelhető a' tudományok' virágoztatása. Nyelv lévén az egyetlen egy eszköz, melynek segédelmével szellemi közlekedés létesülhet; műszavak pedig illy közlekedésnek különös határo-

zottsággal bíró kulcsai; igen természetes feladás minden nemzet' bölcsekedőinek az értesülés tudományos műszavak iránt; mindenek előtt a' philosophia', mint minden tudományok' kútfeje számára. Olly előlegesnek tekinthető e' feladás, hogy, míg követelése minden tekintetben kielégítve nem lesznek, addig a' tudományoknak még csak előkészületeiben sem reménylhető a' boldogulás, annál kevésbé a' rendszerekben. Számatalan tolleszták egyenesen a' terminologia' határozatlansága miatt támadott félreértésekből származtathatók; annál kellemetlenebb jelenetek, minekutána miattok illy esetekben a' tudománynak nem csak előhaladása gátoltatik, hanem a' már felvilágosított tárgyakra is új homály borulhat. Illy zavaroknak főképen a' philosophia van kitéve, minekutána itt a' fogalmak 's azoknak névjegyei, mint elvonás' szüleményei, nem birván az összetes, és a' szerint nézlelhető tárgyak' evidentiájával, értelmességök' és határozottságok' tekintetében, csak a' képzerő lassanként és észrevétlenül alakító munkálatainak szüleményei. Például szolgálhatnak a' németek, kikhez pedig, a' régi görögöket is alig kivéve, hasonló philosophiai műveltséggel nem igen bírt valaha nemzet. Sok bölcsekedők, csupán műszavaik' sajátzerűsége miatt érthetlenek. Így panaszoja Fries, Kant' legszerencsésebb javítója 's kiegészítője, az ennél fogva támadó 's teljes meghasonlást szülő tetemes félreértést; mi azonban csak természetes következménye azon különféle értelemnek, melyben még a' nemzeteknél is vétetnek a' philosophiai fogalmakat jelező több elnevezések*). — Alig képzelhető, mi módon lehessen csak középszerűleg is virágoztatni philosophiát mind addig, míg az illy sok feleserelésekből, 's a' minden bölcsekedőnél máskép alakuló nyelvszokásnál fogva támadott sokértelműség' vadvisszás serege elenyészvén, egyetemi értesülés' szövétneke a' tudomány' mezejét nem világosítja; ha e' tekintetben is nem tapasztalhatók munkálódni a' természet' egy titkát, mi szerint a' nyelv, magában véve, a' szellemi munkálatok' testesítésének egyetlen egy létege, tehát mind-ezeknek előleges feltétele, valamint egyéb illy nemü lelki mutakozásokban, úgy a' philosophia' mivelése' munkájában is ezt eredete' idejére nézve meg nem előzi; mert vele kölcsönösen, éltet adva 's véve, születik, gyarapodik és alakul. Ennél fogva biztos meggyőződéssel mondhatunk ellent mind azoknak, kik a' magyar philosophia' lehetőségét tagadnák. Mert habár terminológiánk' soknyelvűséget nem tagadhatjuk, találunk megegyezést egyes bölcsekedők' nyelvszokásában; kivált ha nyomos és világos gondolkozás a' nyelven általában uralkodik, következetesen használva a' választott műszavakat. Dícséretesen említhetjük itt többek között Szontagh Gusztávot, kinek Propylaeumai egyéb jelességei' tekintetbe nem vevésével is, már azért igen ajánlatosak, sőt iskolai kalauz gyanánt is használhatók. Felfogta e' bölcsekedőnek szellemét többek között bírálója Vecsei prof. *),

*) Illyenek a' Princip, Glaube, Verstand, Vernunft, Gemüth, Geist, Seele, 's mindenek felett a' Fries' tanját jellemző Gefühl, Deduktion 's t. eff. szavak.

*) L. Figy. 1840, 113 's köv. szel.

ki bizonyosan annál kevesebbé fogja rossz néven venni, ha a határozottságot minden egyes műsavra kiterjesztetni hajlja egy szellemi rokona, nyilvánosan jelentve fennakadását egy szóban, mely így a mint Vecsei prof. úr által használtatik, lényeges tévedéseknek termékeny kútféjéül szolgálhat.

Azt mondja Vecsei (Figy. 116. szel.) „a megmutatás bizonyossága mindenkor csak közvetett pont”. Mit kell itt értenünk? *bebizonyítást-e*, vagy pedig azt, mit csakugyan megmutatásnak (demonstratio) nevezhetünk magyarul? Az egész mondat értelme, valamint a belőle szövődött okoskodás, az elsőt gyaníttatja, a szó maga emezt; a gondolati szövetkezés pedig kétségen kivülivé teszi, hogy itt hibásan használtatik a megmutatás nevezete. Ez tökéletesen megfelel a latin demonstratio-nak, mely a philosophiában már el van foglalva az igazság egy más nemű biztosítéka számára, s jeleli meggyőződésünk egy saját kifejezését oly lélekmunkálatnál fogva, mely, habár érzékek által fejeztetik ki, eredeti, nem közvetített; mely az ismeret számára megnyerendő tárgyat egyenesen a tapasztalási világban munkálódó nézélésre hivatkozálag megmutatja. Keletkezik pedig e meggyőződés úgy szólván önmagától, meg nem előzetve okoskodás által; minden reflectálási eszközös közbejövése nélkül. A megmutatás bizonyossága soha sem levén közvetett, s nem reflexionál fogva támadván, nem is egyedül alanyi; kihat az ismerkedő érzékiségből, közvetlen a tárgyat érintve, mely iránt kérdés tetetik; nem foly az más, sem közvetlen, sem közvetített bizonyosból; hanem közvetlen a mi érzékileg meghatározva munkálkodó eszünkön alapul, mint ennek eredeti munkássága, megelőzve minden reflexiót, minden rajta alapulható okoskodást. Ellenben igen is mondhatjuk meggyőződésünk egy más fegyveréről, hogy törvényszerűsége kezességét nem magában viseli, hogy mindenkor csak közvetett, mindig valami közvetlen bizonyosból kell folynia, mely nélkül nem bír semmi bizonyossággal, mely nélkül szintűgy tévesztheti, valamint világosíthatja meggyőződésünket. De minden tekintetben rá illenek e tulajdonok elmemunkálataink azon nemére, mely egy igen nevezetes tudományban, a logikában, fő szerepet játszik, mely rendszerint a köz élet mindennemű okoskodásaiban az igazság megszerzéséhez juttató egyetlen egy eszköznek tekintetik, melynek egyedüli segedelmével szinte öszves philosophiát szerkeszteni, napjainkban és több nagy hirben álló bölcselekedők lehetségesnek vallják. És ezen nevezetes eszköz a *bebizonyítás*.

Vecsei is, mint Szontagh, kinek Propylaen-mait a Figyelmező többször említett szeletein bírálja, egyedül a pszichológiai módszert tartja az egyetlen elhoz vezetőnek s igaznak a philosophiában. E szerint, reményem, igen könnyen fog velem értesülni, s azon műszo helytelen használatát átlátni, ha a pszichológián alapuló philosophiának némely tanjait megfontolandja. S ezt én annál biztosabban reményem, minekutána maga is igen közel járt a felcserelés megismeréséhez, midőn ugyan azon lapon a közvetlen igazságról, u. m. érzékeink észrevételeiről, s eszünk eredeti

ti törvényei szerint készült fogalmakról beszél. Következésképp juthatunk ez állitmányok czéljához.

Két eredeti s egymástól lényegileg különböző mineműségben mutatkozik a munkássága czéljai után törekedő emberi lélek: *érzékiség* s *ész* által. Amaz igazság utáni törekedésünkben rá segít bennünket a világ tüneményei s minmagunk munkássága észrevevására; emez kiegészíti az észrevett ismereteket, kölcsönözvén nekik eredeti idomait, megegyezőleg oly törvényekkel, melyeknek önmaga alájok van vetetve. Nem szükség érintenem ez úttal e két eredeti mineműség több ide néző mutatkozásait, önkényt következik ezen adatok megfontolásából, hogy illy két ágú eredeti munkásságunk önmagában viseli hitelességét, hogy e kettő önmagától, eredetileg rá segít bennünket az igazság megismerésére, a szép felfogására, s a jónak valóítására; csak ne vessessék nekik valamely akadály a külvilág korlátolásában, vagy érzékeink megzavart működései által. Nem lehet semmi emberi munkásságot képzelni, melyet e kettőre vissza nem vihetnénk; tölök származik minden egyéb szellemi életmunkálat, ők feltételezik mind azon viszonyokat, melyek szövődésében a léleknek érzékileg meghatározott élte létesül. Azon mód mellynél fogva ők bennünket munkásságunk czéljaihoz juttatnak, velők minden viszonyok tekintetében megegyező meggyőződést szül, tehát eredetit, közvetlent, csalhatlant, az igazság jellemét minden idegen segedelem nélkül magában viselőt. Midőn valami közvetlen észrevétel vagy munkássági törvény valódiságát kérdés tárgyává tesszünk, nem folyamodunk semmi felebből hozott okoskodásokhoz, nem kölcsönözünk állitmányunknak valami másunnan származó támaszt, mellyel a kérdéses tárgy hitelességét valósíthassuk; hanem csak egyszerűn állitjuk: így vesszük észre e tárgyat a külvilágban, így találjuk e törvényt lelkünk eredeti egységében. Ki fogná szükségesnek tartani a nap létének bebizonyítását; nem elégszünk-e meg, ha mégis előjönne e kérdés, illy felelettel: így találjuk a tapasztalás körében, érzékeink tanítanak rá. Ki lenne képes kitalálni mibenlétét, vagy minő forrásból eredését azon meggyőződésünknek, mellynél fogva lelkünk munkássága eredeti szükségképeniségét állitjuk. Nem elégszünk-e meg minden józan gondolkodó, ha illy tétel bebizonyítása helyett azt mondjuk: minden ép elméű ember tudja, hogy munkássága eredeti törvényei általánossággal s szükségképeniséggel bírnak, hogy okozatot feltételez minden ok, hogy a világ nem mutatja eredeti valóságában a dolgok lényegét, hogy a legfőbb szépet minden fogalom nélkül pusztá izléssel sejtjük e véges természet munkálataiban, hogy a valódi jó után minden ember törekedhetik. Rövideden a meggyőződés, melyet bennünk az érzékileg felfogott tárgyak, s az eszünk törvényeinek alája vetett egység, szülnek, magában véve bizonyos, az igazság biztosítékát magában viseli, s a tárgyaknak képzeinkkel megegyezése iránt önkényt kezekedik.

Mit az igazság illy két közvetlen biztosítékáról ez úttal szólunk, elég lehet a következők megérthetésére. S ennél fogva érintetlen hagyhatjuk a kettő közötti különbséget, csak röviden

den említvén, hogy a' rajtok alapuló ugyan kétféle meggyőződés *megmutatásnak*, 's *kihozás-* vagy inkább *felmutatásnak* (deductio) neveztetik. Anynyit már innét érthetünk, hogy egyiket sem lehet felcserélni az igazság' azon harmadik, de csak rajtok alapuló, tehát közvetített biztosítékával, melyet magyarul *bebizonyításnak* (Beweis) nevezünk. Ez amazoktól kölcsönözi, mint biztosítandó, tartalmát, mind pedig idomait, melyek' segedelmével a' meggyőződés kifejeztetik. Magában véve tehát nem tekinthető valami eredeti, velünk született közvetlen ügyességnek, nem is oly biztosíték, mely az általa támasztandó meggyőződésnek legfőbb feltételeit magában viselné. Ő egyenesen a' reflexió' eredménye, mely maga is csak alaptelhetségeink' művelésénél fogva keletkezik; azért ehhez hasonlólag sokféleképp művelhető, 's mint ennek terméke, kifejezése' módját 's mivoltát egészen munkálatain, tehát okoskodásainkon, alapítja. Ugyan azért a' bebizonyítás magában véve ingatag, 's az általa alakulandó meggyőződésnek igen bizonytalan hitelű keze, ha legszorosab viszonyba nem hozatik az érzéki világban 's az éssen közvetlen alapuló meggyőződéssel; ha azt, mit általa vitatunk, azaz megbizonyítani akarunk, vagy a' nézések' eszközzésével megmutatni, vagy önmunkálataink eredeti egységében felmutatni, 's onnét kihozni, származtatni, képesek nem vagyunk. Hitelességén csak annyiban építhetünk bizonyossággal, mennyiben amazokkal megegyezik. Segedelmével egyneműleg lehet ugyan tapasztalásbeli, valamint előleges ismeretek valóságát megerősíteni; de csak úgy van alapossága, ha az, a' mi benne foglaltatik, visszavihető vagy az érzékiségre, vagy a' tiszta éssen alapuló munkálatokra.

Azonban mennél szorosabb függőséggel találjuk a' megbizonyítást tárgyilagoss tekintetben alávetve lelkünk' amaz eredeti két meggyőződésnek; annál szabadabb természetű nyílik számára öntudalmunkat közelebből világosító lelki munkálataink körül. Itt mennél teljesebb a' tehetségek' és képességek' művelése, mennél inkább kiszabadul alanyi elfoglaltságából a' munkás lélek, tapasztalva a' külvilágban, felvilágítva öntudalmát; mennél inkább tudományosak lesznek az ismeretek; — annál szükségesebb leendő az igazság e' közvetített biztosítéka, 's ez maga tárgyilagoss tekintetben annál függetlenebbé fog válni; annál erősebben fogja viselni annak, mit általa vitatunk, alaposságát, vagy a' mit segedelmével mint hamisat megismertünk, alaptalanságát. Leginkább bebizonyításokban alkalmazható a' dolgok' gondolhatóságának tudománya, a' logica, sőt a' tartalmas tudományok is csak úgy nyerhetnek egybefüggést, és rendszert szülő alakot, ha állítmányaik bé vannak bizonyítva, vagy bebizonyíthatók. Általában a' gondolkodás innét kölcsönözi leghathatós fegyverét, 's így válhat meg, az igazsággal szorosab viszonyba szövetkezve, 's tudományos alakba simulva, testvérétől, a' költészkedéstől, mint fensőbb szellemi tehetségeink' bizonyos szabályok alá vetett 's tárgyilagoss követeléseknek hódoló mutatkozása. Bebizonyításokra hivatkozik az ember közönséges életben is; csak ha alája rendelhetők, vagy általuk védhetők, tartatnak helyeseknek minden vita-

tások a' tapasztalás' körében, az emberi gondolkodás' minden tárgyilagoss irányzatában.

Nem csuda, ha az igazság' e' származékos biztosítéka lassanként 's észrevétlenül egyetemes criteriumnak, és minden igazság' feltételeit magában foglaló kútfontéknak kezdett tartatni, nem csak a' mindennapos emberi értelem által, hanem szinte tudományos világban; annyira, hogy mint a' racionalisták újabb időkben is, Leibnitztól fogva, szinte Hegelig, cselekedtek, általa reménylenek számtalan bölcseledők behatni az igazság' legbensőbb rejtekeibe, megtalálva a' bölcsesség' követ, megismerve a' dolgok' lényegét. Meggyökeresült balítéletté vált lassanként, fölébe tenni összes ideális nézeteinknek a' bebizonyítást, mint kútfont, melyből eredjenek; — mint támaszt, mely által kételkedés ellen biztosíttassanak minden ismeretek.

Azonban a' bizonyítás' mivoltának egy kissé komolyabb fontolgatása semmivé teszi e' fellengző reményeket. Ő maga is, mint felebb láttuk, csak közvetett erővel bír, mi szerint a' hitelesség, melyre hivatkozhatik, nem eredeti, nem oly biztosíték, mely valóságára iránt önmaga kezeskednék. Ő csak a' reflexió' szüleménye, 's ehhez hasonlólag, mint általában minden csupán művelés által keletkezett ügyesség, már ennél fogva nem nézethető befejezettnek, nem tökéletesnek. Az ítélet, mely által bizonyítunk, gyakran csalatkozik, mindannyiszor, ha a' valóság meg nem felel a' tárgy' fogalmának, mely lelkünk' e' közvetített munkálata által a' mondott tulajdonság' körébe rendeltetik; ha helytelen módon tetetett a' fogalmakat alkotó észrevét; ha képzerünk által nem eredeti egységünk' törvényeivel megegyezőleg idomítottak. A' bebizonyítás nem eredeti, nem közvetlen, nem csálhatatlan meggyőződést szül bennünk.

Mindezek többnyire ellenkezőleg történnek ama' két közvetlen biztosítékkal. Tőlök lehet némileg reményleni az imént érintett eredményeket. Ők bírnak, ámbár egymás között ismét tetemesen különbözőleg, a' megbizonyítástól oly hasztalan reménylhető közvetlen bizonyossággal. Az, a' mit ép érzékeink' segedelmével megismerünk, akár a' külvilágban, akár bensőleg öntudalmunkban; az oly közvetlen viszonyban áll az igazsággal, hogy valóságára iránt kételkedni, 's ellenkezőt vallani, senkinek sem jut eszébe. A' mit egy ember tapasztal, azt e' képen a' másik, harmadik, és így tovább mindenki teheti ismereti tárgyává, feltéve, hogy érzékei' munkássága által avval viszonyba jöve. Legyenek bár az illy egyes tapasztalási ismeretek még oly korlátozottak, még oly feltételezettek, 's a' mód, mellynél fogva bennünket alkalom hozzája juttat, még oly esetleges; — reánk nézve annál bizonyosabb a' törvényszerűség, mellynél fogva őket felfogjuk; minden ember' látása, hallása, tapintása ugyan azon módon munkálódik, az ismereti tehetség minden emberben ugyan azon érzékileg meghatározott fogékonyság' korlátai között ingereltetve, hoz bennünket viszonyba a' tárgyakkal. Ellentállás, melyet az ujjaink által tapintott testeken tapasztalunk, minden esetben egynemű bizonyossággal megtanít bennünket a' kiterjedés' irányaira, egyetemiileg beavattatunk a' hallás által a' hangok' birodalmába, egyik ép szem' lá-

tása úgy, mint a' másiké, elhat világosság' szárnyain a' térbe, 's egyféleképp észrevételi annak egyes tárgyait, az előttünk alig egy pár lépésre lengedező porszemtől, a' milliion mértföldnyíról felénk tündöklő égi testekig.

Hrabowszky Dávid.

(Folytatása következik).

Szóbírálat.

Termőzet = természet.

Vajda, Dalhona' első füzetében termőzetet ajánl természet helyett, állítván hogy a' zat zet keleti nyelvekben természetet jelent. De elhallgatván is, hogy ha zat zet már természet, úgy a' termő csak szoszaporítás lesz, nem javalhatjuk a' szó' felvételét. Ki a' magyar etymológiában jártas, látni fogja, hogy így magyar szó nem származhatik, mi azonnal kitetszik, ha néhány hason szarmazatú szót összeállítunk. Azon fonák véleményen túl levén, hogy ász, ész képző csak testi dolgokat jelentő fő nevekhez adathatik (a' mer, merész ellenkezőt mutat), törzsökül akármely szót, nevet vagy igét, melyet vagy magasat fölvehetünk 's a' szavak így fognak elemezve állani: vad, vad-ász, vad-ász-at; hal, hal-ász, hal-ász-at; méh, méhész, méh-ész-et; terem, term-ész, (a' terem szokás szerint összevonatván) term-ész-et. Illyenek az újabb mű, művész, művészet, szín, színész, színész; továbbá az enyész, enyész-et; tenyész, tenyész-et. A' természet tehát, ha rövidség' okáért a' terem törzsököt boncsolni nem akarjuk, két képzővel toldatik: az ész és et képzőkkel. A' termőzet szót ugyan lehetne tisztán magyar elemekből is kiállítani, a' termő participiumot vévén fel törzsökül, oly módon mint: eső eső-z(ik) eső-z-et vagy esőzés; redő, redő-z, redő-z-et; tető, tető-z, tető-z-et; vagy távolabb analogiával, mint, áld, áld-oz, áld-oz-at; fed, fed-ez, fed-ez-et, ör, ör-iz, ör-iz-et; de már innen is látni, hogy itt ismét két képző van: iz (az, oz, ez, öz) és at(et) 's az első képző, 's a' termő törzsök hangzói összeolvadnak. Mind a' mellett tehát, hogy a' termőzet szöfejtőleg igazolható volna, elfogadását nem ajánlhatjuk, mert maga a' természet elég jó hangú szó, 's főleg, mert az illy nagy ideát kifejező, mélyen gyökerezett szót újakkal fölcserélni nem tanácsos. Mennyi szavunk van még csinálni való, 's ki nem fogadja el, ha jók? de mi marad régi nyelvünkéből, a' köznépi nyelvéből, mi lesz az érthetőségből, ha legjobb, tős gyökeres szavainkat is minden szükség' vagy minden tetemes javítás' haszna nélkül kiküszöbölgetjük? Hagyjuk az illy szavak változtatását akkorra, midőn már minden sürgetőbb szükségünk potolva, nyelvünk magasabb virágzásban álland: most még igen ügyelnünk kell arra, hogy a' közönség temérdek új szavak' balmazásával el ne borítottassék, hogy fáradság nélkül kísérhessen bennünket haladásunkban, 's boszankodás nélkül is: mert a' közönség nem örömet válik meg — kivált ok nélkül — közdiatú szavaitól.

M.

Literaturai mozgalom.

— Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében elkészültek: 1. *Nagy Ignác' Színműtára* Xld. füzeté, mely néh. Katona József ismert és kedvelt 5 felvonásos szomorujátékának: *Bánk bán*, második kiadását hozza. 4r. 445—524 szel. 40 kr. ep. (A' Xld. füzet, melyel az első kötet berekesztetik 's egyszersmind Egressy Gábor színész arcképe adatik ki, julius' végén jó ki; tartalma leszen: A' növendek, vigj. 4 felv. Amalia szász hercegnő után Nagy Ign.) — 2. *Magyar nyelv-tudomány*, magyar-német nyelven (micsoda nyelv ez?). Irta *Stancsics Mihál*, kezdők' számára; egyszersmind németül: Ungarische Sprachlehre, ungrisch-deutsch. N8r 72 lap. Füzve 10 kr ep.

Pesten, Trattner-Károlyi' bet. megjelent: 1. *Archimedes' körmérése Eutocius' magyarázatival*. A' görög eredeti szerint egészítve és alkalmazva. Programma, mellyel az ágostai hitvallásuk' gymnasiumában Pesten.. jun. 25.. tartandó nyilvános nyárfelelvi vizsgálatokra a' tudományok, oskolák és ifjuság' minden rangu pártfogóit tiszteltel meg hívja *D. Taubner Károly*, pred. 's az idézett gymnas. rector-prof. További tartalma: Oratio quam, cum... poeseos studiosos dimitteret, die 24. jun. habuit gymnasii rector. 4r. 16 l. egy kömöszetű táblával. — 2. *Gazdasági Tudósítások és rohonczí közlemények*. Kiadja a' m. gazd. egyesület. Első (sorban a' negyedik) folyam' második füzeté (sorban a' Xld.). N8r. 36 és 96 l. Négy kömöszetű tabellával. Tartalma: 1. Gazd. Tud.: 1. A' haszonvadászás nélküli iparról a' gazdaságnál, Koppe ut. 2. A' gazdasági munkák' számtartásáról, Török Józ. 3. Lehet-e a' föld és telek' értékecses és adokulesát általános elvek szerint megállapítani, D. Riedesel ut. 4. Állatnyavalyák és állatorvostan, 's 5. a' gabonaüszögről és rozsdáról, mint növénynyavalyáról (mind kettő Oek. Neuigk.) II. Roh. közl.: 1. Hogy lehetne a' nálunk szüntelen pusztító marhadögnek végre tökéletes kiirtását eszközölni? D. Czilchert Robert. 2. Leírása a' rohonczí juhászatoknak, Egan Edv. 3. Eszmék a' trágyáról, folyt. Török János. 4. Egy két szó a' gyökeres növények' természetének hasznairól, Hajnik János. 5. A' javított lisztkészítés és a' nsurányi angol-amerikai malmokról, D. Czilchert Robert. — Egész, 4—5 füzetnyi, évi folyam' előfiz. ára 3 ft ep. — 3. *Tud. Gyűjt.*, hatodik v. juniusi kötet. Tartalma: 1. Kant és Jacobi, mint az újabb morál' alapítói. 2. Duliskovics Mihály: Az oláhok' ismertetése. 3. Virágh József: Védő vagy elemi gyógyszerképi használatáról a' hideg víznek a' betegségekre alkalmazva, folytatás. 4. Tiszaparti: Az éjszaka-amerikai pénzügybeli zavar. 5. Velsinszky János: A' hudhólyag-kövekről 's azoknak metszés nélküli kivételéről az úgy nevezett kőmorzsolás által. 6. A' régiek tanítmányai az istenségről és anyagról. A' literaturai rész a' Budapesti Szemlel kezdé ismertetni, 's az általunk is ajánlott „Száz mesét“ kedvezőleg vezeté be.

U. ott Beimel Józsefnél megjelent a' Guzmics által alapított 's Briedl Fidel által ezennel berekesztett *Egyházi Tár* (1839ki) Xld. füzeté, illy

tartalommal: 1. Töredékek az erkölcsi világ' történetéből; szentírási képek, Guzmics' kéz ratából közli Briedl. 2. Egyházi beszéd karácson' napjára, Szkalka Candid. 3. Guzmics Izidor bakonybéli apát' életrajza, arcképével együtt, Briedl Fidéltől. A' literaturai rész ez uttal öt magyar hittud. v. vallási munkát ismertet. — E' folyóiratot egy más, új, fogja felváltani, tiszteletes kezekből, mell. ról, mihelyt a' jelentés megjő, bővebben fogjuk olvasóinkat értesíteni.

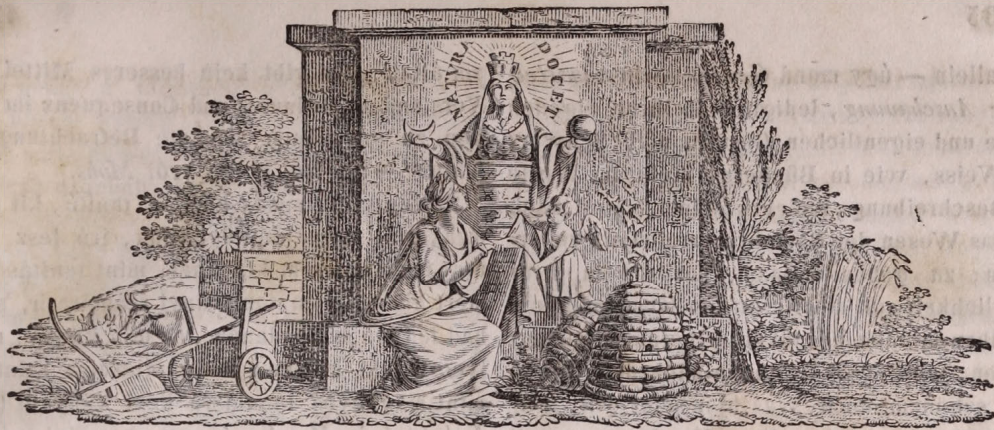
M. Vásárhelyről a' következő részint régebb, de általunk még nem jelentett, könyveket vettük: 1. *Tapasztalásra alapult radnothá útmutatás a' szopó bárányok' hasmenése ellen*, melyet tulajdon tapasztalásai után öszveszedett és a' juhok' barátjainak kiadott *Fodor József*, radnothi uradalmi számadó. 1839. 8r. 30 l.—2. *Országgyűlés, a' fels. udvar és kir. fő kormány által kiadott szabályok*, vagy is útmutató felsőbb rendeletek második darabja. 1839. 8r. 162 l. Az ára minden rendeletnek 2 jó kr. (e' szerint tehát e' tíz ívnyi, de 72 rendeletet magában foglalo füzet ára 2 ft 24 kr ep!). — 3. *Bevezetés az Erdélyország törvénykezés módjában applicáltatni szokott recursusokról való tractatusra* vagy is oktatásra. Mellyben stb stb. Irta egy szöszölő. 1838. 8r. 54 l.—4. *A' Bubekek Szomorujáték* öt felvonásban. Irta Fogarasi Nagy Pál. 1840. 8r. 96.

Egyveleg.

— *A' pesti evangelicum gymnasiumban D. Taubner Károly rector-professor' buzgósága által keletkezett magyar oskola* jun. 27. regg. 12 órakor tartotta első örömmünnepét, számos és válogatott, mind két nembeli hallgatók' koszorújában. Tizenöt nevendéke a' szónoklat-költészeti osztálynak ez alkalommal lelkes tanítója' vezetése és útmutatása alatt készült részint szónoki, részint költészeti dolgozatát adta elő. Báró *Podmaniczky Friderik* nyitotta meg az ünnepélyt egy beszéddel *Vörösmarty' e' themája* felett: „Hazádnak rendületlenül légy hive ó magyar“ mellyben a' hazafiúi kötelességek közt a' nemzeti nyelv' szeretetét is kitűzte, 's átmenvén a' kisdud egyesület' céljaira, azt a' hallgatóság' engedékenységebe ajánlotta. Következett *Kloyber Friderik* egy ódával a' hazához; *Turcsányi József* egy szónoklattal a' dicsvagy' mérsékléséről; *Karafiát Friderik* egy hasonlóval a' pénzszomjról; *Kis Mihály* egy ódával a' szép lélekről; *Falb Ist.* egy beszéddel a' mulandóságról; *Osterlamm Károly* szinte szónoklattal e' tárgy felett: a' fejedelmek' legnagyobb kincsei a' barátok; *Fleischer Samu* egy balladával: Hunyadi László' halála; *Külley Ödön* magasztaló beszéddel Mátyás királyról; b. *Podmaniczky Armin* értekező előadással a' honfi' kötelességéről a' nemzeti nyelvet tudni, *Platthy Gyula* egy verses mesével a' szabadságról; *Koppélyi Friderik* folyó beszéddel: *Zrinyi'* végszava katonáihoz; *Prepeliczay Albert* egy ódával *Kölcsey'* emlékezetéről; *Bulyovszky Gyula* egy költői elbeszéléssel hexamet.: a' rabló.

Boor Ágoston az ünnepet egy, a' honszeretetről szóló érzékeny beszéddel fejezte be. Olvasóink ez elősorlásból észrevehetik, hogy az előadások részint általános erkölcsi, részint hazafiúi tetteket tárgyaztak, mihez azt kell adnunk, hogy a' dolgozatokat különösen helyes elrendelés, szabályosság, nemes érzés és jó nyelv bélyegezték. Köz hálat és köz elismerést érdemel azon oktató, ki nem csak a' kitűzött ismeretek' betanításával foglalkodik, hanem mint nevelő 's atyáskodó jó barát a' gondja alá bízott ifju esemetekbe az erkölcsiség és polgári legszentebb kötelességek' érzését is becspegteti, ki elmét és szívet egyszerre fejteget, amant önmunkálkodásra ébresztve, 's haladásában intései- 's tanácsával támogatva; ezt a' nagy, nemes és szépnek szeretetere melengette. Valóban e' kedves fiatalokat, a' mint egymás után a' tanítói székre felállva, zsengeiket gyermekked elfogulatlansággal, ifju hévvel 's elhatározott tárgy- és ügyszeretettel elszavalották, nem lehetett édes öröm és megilletődés nélkül látni, hallgatni: nálok, ha még egy ideig hasonló gondos kéz alatt fejthetik ifjuságokat, szív és fej helyén lesz, nekik nem lehet nem jó emberekké, jó polgárokká lenniök. 'S nem hallgathatom el, hogy az előadás' módját illetőleg is, csak keveseket vévén ki, kik talán kevesebbé vannak külső szónoklati tehetséggel születte — mert erre születni kell — az maga különös méltánylást érdemelne. Nem akarom régi panasomat megújítani, mi szerint nálunk azok is, kiknek a' szavalás kenyerök... hanem azt mondom, hogy e' gyermekek sokakat szégyenítettek meg az előadás' tárgyhöz szabott helyessége, a' kifejezés' tisztasága, correctsége által. Pedig tudni kell, hogy a' nevendékek közt több idegen ajku, sőt zsidó is (Koppélyi) volt. — Adja isten, hogy ezen iskola, mint legközelebb a' soproni, egykor felszázados, sőt százados ünnepét űlje; hogy szerzője D. Taubner Károly ur, jó munkája' folytatásába soha belé ne fáradjon: neki a' siker, melly a' kisdudbőn is mondhatni fényes volt, neki a' szülők', a' növendékek, sőt minden jók' halála bő jutalom leszen.

— *Körösi Csoma Sándor* hazánkfiáról a' Jelenkor egy levél' kivonatát közli, mellyet Chapmanne assz., Calcuttában, f. évi apr. 11. atyjához Wakefield urhoz irt, ki több idő óta családostul Pesten lakik, 's itt egy magyar historia' írásával foglalatoss. A' levél' említett helye ez: „Önnk erdélyi barátját illetőleg, mi őt tüstént fölkerestük az ázsiai intézetnél (helyesben ázs. társaság: asiatic society), hol ő a' museumban tisztséget visel. Angolul rozsul beszél, és nem bírhattuk rá, hogy velünk ebédeljen. Azt mondá, hogy soha sem megyen ki, de ha látni kívánjuk, menjünk mi hozzá. Tiszteli őnt, 's azt izeni, hogy mig Thibet' belsejét meg nem járja, 's kissé gazdagabb nem lesz, hazájába vissza nem térhet. Itt általan úgy ismerik, mint felette tisztességes és tanult embert; de úgy látszik, különöz, és magába vonuló“. Mellesleg említjük, hogy K., ha nem jól beszél is az angol nyelvet, jól írja azt, mint két rendbeli angol munkája bizonyítja. S. F.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHЕDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Julius' 14. 1840.

28. szám.

Tartalom. Hazai literatura. D. Soltész János' Általános Természettörténete (D. Csécsi Imre). — Néhány szó philosophiai műszavaink' ügyében. Folytatás (Hrabowszky Dávid). — Necrológ Haisz Andrásról. — M. tud. társaság. — Literaturai mozgalmak. — Eperjesi magyar társaság.

HAZAI LITERATURA.

Természetismeret.

*A' természet három országának általános megtekintése. Hallgatói számára készítő Soltész János, orvos doctor, a' sárospataki ref. fő iskolában népszerű gyógytudomány' és természethistoria' rendes professora. S. Patakon, nyomtatta Nádaskay András, 1839. 8r. 176. *).*

E' munka egészen igénytelenül lép előnkbe. Egyszerű czíme sokat nem ígér, többet legalább nem, mint adhat; előszava: *legyek bár utánzó vagy gyűjtögető*, eredetiséget nem bitorol. 'S mi, hecsülni tudván a' szerénységet, talán szótlan menénk vala el mellette, bizandók őt ön szerencséjére, mellyet literatúrában szinte, mint életben az érdem vi ki—rendesen — magának, ha a' szerző' állása, mint közönséges tanítóé, 's a' czél, mellyet munkájával elérni törekszik, *hallgatói közt a' nagy-szerű természet' további vizsgálatára csak néhányban ébreszthetni is szenvedélyt*, figyelmünket teljes mértékben magára nem vonná.

*) Mikor leszünk már képesek minden munka' árát közölhetni? Szerk.

Itt tehát egy természettudományok' tanítójával, 's a' természeti tudományok' még nem tudni mellyik ágában kezdők' számára vezérkönyvül írt munkával lesz dolgunk. Vessünk egy két pillantást e' tárgyra elébb, mint a' könyvet taglalnók, hogy ítéletünket a' dolog természetéből elvont, 's helyesen megalapított eszmékből hozzassuk le.

Egy tudomány sem kíván annyi ügyességet tanítóban, mint a' (mathesis, és) természettan; 's tanulók közt épen a' kezdők azok, kikre nézve a' tanításmód legnagyobb következésű. Vannak — más szakmákban — igen tudós professoraink, kik, a' szó' valódi értelmében, leczkéket (praelectio, Vorlesung) tartanak, fogásonként olvasván elő a' tudományt; 's vannak tanulók, kik illy nemű tanításból is dicséretesen épülnek, mivel már elébb tudományoknak alapot vetettek. Nem így a' természeti tudományokban, 's nem így a' kezdők. Itt — 's ez olly világos, hogy, ha a' világnak egy tudósa sem bizonyítná, még is igaz volna — nem lehet a' tudományt leolvasni, hanem magokat a' természeti tárgyakat kell a' tanuló elébe vezetni, hogy velők megismerkedjék. „Einzig

und allein — úgy mond Gruner — in unmittelbarer Anschauung, lediglich in ihrer eigenen Farbe und eigentlichen Gestalt, nicht Schwarz auf Weiss, wie in Büchern, nicht im Worte der Beschreibung, welches seiner Natur nach nie das Wesen der Sache zu erreichen, zu ersetzen, zu geben vermag, sondern in ihrer Wirklichkeit soll die Natur den Kindern (kiken általában minden kezdőket érthetünk) gezeigt werden; sonst wird sie ihnen nach dem, wenn nicht schönem, doch, was hier mehr gilt, treffenden Ausdruck eines ihrer Verehrer, anstatt in ihrer Herrlichkeit, in Lumpen gegeben.“ 'S ne gondoljuk, mint ha olly felette könnyű volna, papiros helyett magokról a' természeti tárgyakról olvasni le a' tudnivalókat. Hány ember néz, 's milly kevés lát; hányak van könyv kezében, a' nélkül hogy olvasni tudna; 's hány olvas, de nem ért? A' természeti tudományok' tanítójának tudnia kell látni; 's ha mind ezt tudja is, még csak félig kész. Neki birnia kell a' nem csekély ügyességet, azt a' mit ért olly okosan adni elő, hogy a' tanítvány megértse, 's belőle okosodjék. Érthetőnek lenni már magában nem minden tudósnak tulajdona, 's talán mivel ez nem épen olly könnyű dolog, mint egyelőre gondolnók, azért keresik némellyek a', minden esetre könnyebb, érthetlenséget. De a' pusztá érthetőség sem elég magában. A' természet roppant birodalmában nincs jelenet, nincs egyed, nincs rész, melly az egészszel szoros kapcsolatban nem állana. Nem elég tehát egy két tárgyat magában, bármí érhetően, de csak rhapsodistice fejtegetni, hanem szakadatlan figyelemmel kell lenni annak az egészszeli összeköttetésére. 'S ez a' legnehezebb feladat a' tanítónak: úgy választani folyvást a' tárgyat, mellyet tanítványival meg akar ösmertetni, 's úgy ösmertetni meg azt, hogy az ösmertekből lépcsőnként emelkedhessenek felfelé az ösmertlenekre, 's végre a' részek' egy egészszé olvadó harmoniáját érthessék. Így lesz okos a' tanítás. 'S az így intézett tanításnak két igen szép végeredménye van: első, 's véleményem szerint tudományos intézetekben csekélyebb, hogy a' tanítvány anyagilag megösméri a' természetet, mellyben élnie 's hálnia kell; második, 's tekintetileg amannál magasabb érdekű, hogy tanulás közben az értelem fejlődik ki, talán még biztosabban 's könnyebben, mint a' — sokakra nézve legalább — nagyon is elvont mathe-

sis által. „Es gibt kein besseres Mittel, den Verstand an Ordnung und Consequenz im Denken zu gewöhnen, als die Betrachtung der Natur“ — így ítélt e' tárgyról Mohs.

Képzeliük most, hogy a' tanító, kit eddig gyakorlati pályáján követtünk, író lesz. Más utat írásában sem követhet, mint tanításában; mert hiszen épen tanítványi számára ír, 's szabad legyen kimondanom, az olly könyv, mellyet valaki közönséges tanításaira színtűgy, mint magányos tanulásra kézi könyvül (tehát *Lehrbuch* 's *Handbuch* egy személyben!) dolgozott, rendesen egyiknek sem jó. Úgy kell tehát mennie írásában, mint tanításában, kisebbről nagyobbra, ösmertől ösmertlenre, részről egészre, vagy egy szóval — *synthetice*. Tévelygő lehet egész lehozásom, de megvaló, nem foghatom meg, miképen lehessen kezdőknek természettant *analytice* tanítani, ha csak olly formán nem, mint szokták némellyek a' pyramist csúcsára állítani. — Azt talán említnem sem kell, mi úgy is magában értetik, hogy a' vezérkönyvben ki kell jegyezni szigoruan a' határt, mellyen belül akarunk forogni, 's a' tudomány' ágát, mellyre kezünket tevénk, több rokonokkal összevetve, legalább főbb vonásaiban kitüntetni. A' tudományok' elszaggratása ugyan nagy részt emberi találomány; de miután szakmák vannak, még pedig nem épen önkényes, hanem részint a' természet' útastítása után készült szakmák: jó tudni mellyeket hogy hívják, 's mellyikben mi van.

Ezen eszmék fordultak meg elmémben, mikor a' doctor Soltész' fent nevezett munkáját átnézés végett kezembe vevém, 's czímét előszavával együtt átfutottam. A' czím maga „a' természet három országának általános megtekintése“ (de micsoda szempontból, *physicai*, természetethistoriai, vagy talán *technicai*ból-e?), a' szerző álláspontját ki nem jelelvén: kerestem a' közelebbi meghatározást magában a' munkában. Ezt azonban sehol, tisztán kifejezve, feltalálni szerencsém nem volt; nincs itt sehol megmondva sem az, mi a' természet, sem az, mi különbség van a' szélesen kiterjedő természeti tudományok közt, sem az, mellyik ágrával lesz itt dolgunk ezen tudományoknak, csak gyanítanom kellett, hogy a' természet-historia van kezemben, részint, mivel a' czímlapon olvasám, hogy szerző természet-historia' professora; részint, mivel a' 6ik §ban némi czélzással említettik a' természet-historia; a'

34ben pedig a' természet három országra, 's ezen három ország' természethistoriája különösre, általánosra, 's alkalmazottra osztatik, a' nélkül azonban, hogy mondatnék, mi az a' természethistoria, 's annak említett ágai közül egygyel, vagy mindenkivel, vagy talán egyikkel sem fogunk-e foglalkodni. Úgy vélekedtem elsőben, hogy ezen határozatlanságot hibául kell kitennem szerzőnek, mivel illendőnek tartám, hogy philosophiai pályát futó hallgatók tanulják meg legalább, mit nevez a' tudós világ természethistoriának, de későbbben szelidülni kezdett ítéletem. Ám ne tudja a' tanuló, hogy hívják a' mit tanul, csak tudománya alapos és tartalmas legyen! Ezen mentséget annál bevehetőbbnek látom, mivel a' közönség' értesítésére, de semmi esetre nem a' tanulók' bevezetéséül szolgáló előszóban a' munka' *feladata* gyanánt tüzetik ki: *a' természeti testekről általános ismereteket közölni, az ásványok valószínű keletkezését (?)*, 's az azok felett közösen uralkodó változásokat, — továbbá a' növények' és állatok' életművezetét, működéseit (?), szóval *életfolyamatát előterjesztetni*, ... egyes dolgok részletes leírása e' *kézikönyv*' (Handbuch? — 's nem inkább vezérkönyv: Lehrbuch?) köréből kirekesztetvén. Mi tehát mind az előszó' némi útastítása után, mind az egész munka' tartalmából értjük, hogy *historia naturalis generalis* van kezünkben, mit a' tudós szerző bizonyosan nem mulaszt el szóval értésére adni tanítványinak.

Még inkább megütköztem első tekintettel azon, hogy S. Patakon, hol, tudtomra, *historia naturalis specialis* nem taníttatik, egyenesen általános ismereteket nyer a' tanuló mind azon tárgyakról, melyeket még egyenként nem ismer. Itt tehát *analytice* mennek, összetettől egyszerűre, egésről részekre, nehéztől könnyűre, a' felső lépcsőről lefelé. De ez, ha így kell lennie, nem szerző' hibája, hanem az iskola' elrendeléséé, 's eredményeiben olly rossz, melly minél előbbi javítást kíván, sürgő. Az általánosság kezdőknél felületességre vezet, 's ha még az is hozzá járul — mire a' kezünk alatt levő könyvben is számtalan példa van, de a' mit illy rendszernél szinte lehetetlen távoztatni —, hogy sokszor, soha nem látott tárgyakról elmélkedik a' tanító, ott épen, hol a' közvetlen látás olly nélkülözhetlen: soha a' tanulóbol csak középszerű természetvizsgáló sem lesz, annál kevesbbé fog benne a' természet'

további vizsgálatára szenvedélyéhhresztetni. Kapkodni igen is fog ő a' természeti ritkaságokon, csodálatosaknak látszó jelenetek' leírását szedgeti össze, könyvekből anecdotumokat gyűjtöget, szóval: compiler lehet, 's a' hirlapok' számára hézagpótló cikkeket írogathat; de *vizsgálni* a' természetet miképen tudhassa, holott *látni* sem tanult meg? Szenvedélyes compiler, és szenvedélyes természetvizsgáló közt nagy a' különbség. Találkozik — elhiszem én — kivétel gyanánt a' tanulók közt önálló gondolkodásu, kiből a' *methodus*' ellenére is természetvizsgáló válik. De ez, kikerülvén az iskolából, kénytelen egészen újra kezdeni a' dolgot, 's elfeledni azt, mit előbb tanult, ezt a' vallomást tevén *Descartes*-tal: *intellexi, eventenda primum esse omnia* ... stb. — Adjuk hozzá: a' pataki fő iskolában — köz tudomásul — igen számos falusi iskolatanítók, 's magános nevelők készíttetnek. Már pedig kiki azt a' módot szereti tanításaiban követni, mellyen maga tanult. Milly szomorú kinézés ez a' vidék' gyenge növendékeire! És — ha ugyan nálunk máshol is így taníttatnak a' természeti tudományok —, kérde most, ha kinek tetszik, miért van olly kevés alapos természetvizsgálónk? — Így eltűnt előlünk végképen a' ketős igen szép vég eredmény is, mellyet fentebb a' természeti tudományok' *syntheticai* tanításából — olly sokat reményelve — huzánk le.

De hagyjuk az elv' és módszer feletti vitát, melly úgy is kiegyenlítő köztünk soha nem lesz, 's vegyük a' könyvet, úgy a' mint van, taglalat alá. — A' könyv öt fő szakaszra osztatott fel, mellyek közül

Az *Iső Előismeretek* címe alatt, megemlívén a' teremtmények és műtermények közti különbséget 1. 2. *), 's érintvén, hogy a' világ teremtése idejét 's módját nem tudjuk 3., által meggy a' földre, 's előadja ennek kettős forgását 4., tanítja, hogy tudunkra csak ezen vannak élő valók 5., kikre az égi testek is ugyan, de különösen maga a' föld külön (manifestat, ez értelemben igen gyakran fordul elő) legnagyobb befolyást 6., festi a' föld' kiképződését 7—16., hol a' különböző rendű hegyeket, 's kövületeket (*petrefacta*) érinti. Majd a' kiképzett földön előállottak — leginkább a' vízből — 's elterjedtek az életműves testek 17. 18., mely-

*) A' számjegyek a' könyvben előforduló §kat jelentik.

lyek részint eredeti, részint némi nemzésnek (generatio spontanea és sexualis) köszönik létüket 20—33.

Figyelmet érdemel e' szakaszban, mit 15. említ, hogy t. i. *emberek' kövületei még sehol sem találtattak*, nem mint ha új tudomány volna ez, hanem mivel nagyon igaz, és mégis derék Fényesünk a' fonáczaí barlangról tanítja, hogy abban *sok kővé vált emberi csontok találtatnak!* — Ugyan e' szakaszban örömmel látjuk az újabb fölfedezések közt nevezetesen az Ehrenbergét az ázalékférgekről. Csakhogy: miképen érti meg mind ezeket az, ki még az ázalékférgekről mit sem tud? ... stb stb. Kellemtelenül érdekli az olvasót 19. mellyben, holottmár két cikkely főlebb életműves testekről beszélt, visszaugrik az életműtlenekre, 's a' légkövek' származását fejtegeti. 'S honnan e' következtetlenség? Onnan, hogy a' 18. §' végén olly életműves testekről beszélt, mellyek a' *levegőből esnek alá*. Tehát: *Schlagwort!* Lásd alább.

A' IIik szakasz illy fölülrírással: *az összes természet' vizsgálata*, megnevezi, de nem határozza a' természet' historiáját, 's azt különökre, általánosra, alkalmazottra osztja 34. Szól tovább a' természeti testek rendszerezéséről, melly mesterséges 36. vagy természétes 37., 's az osztályozás' elveiről 38. Ezután megkülönbözteti az életműtlen testeket az életművesektől, 's amazokról alig egy két szóval emlékeztet 39. 40., kiterjeszkedik az életművesekre 41—84., hol az élet eszméjéről és valójáról, az életműves testek létrészeiről, ugyanazokban levő erőkről, edényekről, lehelés' és nemzés' műszereiről, az életművek lassankénti kifejléséről, az azzal együtt járó átváltozásról, élethosszuságról, 's nagyranövésről tanít. Elő jönnek itt továbbá érdekes tárgyválasztással, 's némi, memorizálásra nézve nem egészen helytelen, 's az egész munkában követett renddel (mi szerint t. i. a' cikkek nem annyira fejeknél fogvást függenek össze, mint, a' hol csak lehet, minden elsőbbsnek farka — *Schlagwort* — a' következőnek fejéhez köttetett): az életműnkasság' legmagasabb foka — a' párosodásnál, 's a' legalacsonyabb — az álomban, melly napi 's évszaki; majd az élettartósság; elfajzás az éghajlat által; az éghajlat befolyása, 's innen a' tulajdon meleg, világítás (phosphorescentia); ismét abból, hogy a' természet az ötös számot szereti, lehozatik, miképen némely

népsegek bizonyos számokat, mások pedig növényeket 's állatokat szentítének meg; ide köttetik az egész földön levő növény (60,000) 's állati fajok (120,000) száma, mellyeknek elterjedése physikai 's geographiai szempontból vizsgáltatik. Végre a' növény 's állat közti különbség állapítottatik meg.

Kie' két szakaszt átolvassa, lehetetlen nem látnia, hogy e' kettő hajdanában egy volt, és csak erővel szakasztatott széljel. *Huic loca vi quondam et vesta convulsa ruina Dissiliuisse.* Rendelje el sz. a' cikkeket másképen, bocsássa előre azokat mind, mellyek a' természet' 's természettudományok' meghatározására, felosztására tartoznak, kipótolván a' mi még hiányzik: akkor adja elő szakadatlan folyással, mit az első szakaszban az ásványokról 's itt az életműves testekről beszélt. Így legalább egy tagban lesz a' még ezután következő *historia naturalis generalis*-nak *generalis* áttekintése. — E' mellett vannak némi csekély észrevételeink. Példaul: 40. mondatik, „hogy az ásványok növekedése hason vagy *különnemű* részek lerakódása 's hozzátétele által történik“. — Oda vág ez, a' mit már előttem más megrótt a' Tudományos Gyűjteményben, miképen t. i. a' szerző nő, ha rá szénát raknak. Azért hagyjuk szótlan. — 41. K. mi az életmű? F. nem egyéb mint saját műszer (amott mű, itt műszer) különböző működések végbevitelére. Eddig van, 's így életmű p. az ásó, kapa is, mellyekkel működni lehet, mint saját műszerekkel. — 42. életműves testek' élete jön elő. Hát van élete a' nem életműves testeknek is? Ez ugyan attól függ, mit nevezünk, 's a' mit akarunk nevezni életnek; de szerzőnek élő vagy életműves synonym (1. 85. 123. 257). Maga e' § is úgy indult elsőben, hogy azok az életműves testek élnek, de alább — *desinit in piscem*. „E' szerint — úgy mond — az élet olly vanság (Seyn), melly ön maga által munkás, 's képes a' külvilág befolyásait elfogadni, többé kevesebbé megmásítani 's átsajátítani. — *Az élet' eszméje pedig nem egyéb, mint az istenség természetbeni nyilatkozásának eszméje*“. Hogy így élni és *vanni* egy, és így az életműtlen test is él, látnivaló. — Szélesebb értelemben már nem lehet venni az életet; mégis 43. „szélesebb értelemben is — úgy mondatik — vehetni az életet, melly t. i. az egész mindenséget átözoñli, 's melly úgy van az életműves élethez, mint a' közönséges a' különöshöz. — Meg kellett ennek előzni a'

növények és állatok', sőt az egész világ' terem-
tését. Minden ez által származott, és mindent
ennek lehelete fúval keresztül; a' honnan nincs
is a' természetben általános halál, hanem csak
az élet' bizonyos alakjának elenyészése. A' ha-
lál hát csak tetszőleges, mint azt Leibnitz mél-
tán állította, ki nem csak a' lelket, hanem a'
testet is romolhatlannak mondja lenni. Itt az
élet abstracte vétetik, 's egy azzal, a' mi a'
scholasticusoknak = natura naturans, Schel-
lingnek = Weltseele, theologusoknak = isten.
— Leibnitz nem mondta talán a' testet romol-
hatatlannak, hanem csak a' monasokat; a' test
észerinte elromolhatik, azaz monasaira felosz-
lik, de semmivé nem lesz. 'S volt-e valaha phi-
losoph, ki a' semmivé lételt állította volna?
*Nec perit in tanto quidquam, mihi credite, mun-
do, Sed variat, faciemque novat, nascique vo-
catur. Incipere esse aliud, quam quod fuit ante,
morique Desinere illud idem. Ovid.* — Szerző-
vel azonban fogunk egy helyt találkozni, hol
semmivé léteiről beszél (95). — 53. átváltozá-
son minden org. test megyen keresztül, 's nem
sokszor, hanem mindig különös az; csakhogy
a' különösség nem mindig, hanem csak sokszor
esik úgy szemünk előtt, hogy bámulhassuk.
Vegyük a' tojás' kifejlését bár mely állatban.
— 71. Kétféleképpen az állatok közt annyi mint *am-
phibium*, a' növények közt pedig = *dioicum*.
Mi lesz így majd *planta amphibia* és *dioica* közt
a' különbség; avagy egy osztályba megyen-e
a' *Sisymbrium amphibium*, és *Urtica dioica*? —
77. említették, hogy a' kutya és egér-nem az
egész földgömbön elszéledt, 's az ember ki-
felejtetett. (Vége következik).

D. Csécsi Imre.

Állítások, vélemények, felvilágosítások

— Néhány szó philosophiai műszavaink' ügyé-
ben (Folytatás). — Érzéki munkálatok tekintetében
nem szorúl az emberi lélek más eszközletre, mint
a' mi földi élte' szerkezetének állományos alkotó
része. Illy képességgel pedig már természet által,
fejlődött tudalmi munkásság' hozzájárulata nél-
kül birhat minden ember, kinek érzékei épek, ki,
mint neme' teljesen kifejlődött példánya, tekinthe-
tő. Habár az érzék lényünkhöz eredetileg nem
tartozik, mégis, mint földi éltünk' munkásságának
feltétele oly bizonyos határozottsága, 's követelé-
se oly készítő, hogy ellene nekünk, mint e' ter-
mészet' öszveségétől függő feltételes munkásságu
tagoknak, cselekedniünk lehetetlen. A' mit érze-
keink munkálnak, az a' maga, bár még oly szűk-
re szorított körében bizonyos; az tárgyával köz-

vetten érintkezésbe jő, az tárgya' tekintetében
csalhatatlan. Ismereteink, melyeket érzéki beha-
tásokon keletkezett elemekből, az észrevételek-
ből, szerkesztünk, bár magokban véve még oly fel-
tételések, az őket felfogó alany' tárgyilagossá-
gában oly bizonyosoknak tekintetnek, hogy
még azok által sem hozhatunk kétségbe, kik igaz-
ságot, mint képzeiteinknek a' tárgyakkal megegye-
zőségét, sehol sem találnak; 's vagy általában,
elég következteléssel, az emberi élet' munká-
latai' törvényszerűségét tagadják, vagy illyest e-
gyedül a' pusztá érzéki munkálatokban keresnek.
Tagadja bár a' kétkedő még oly határozottsággal
az igazságot, váltig elhihetőnek vitatja azt, mi a'
nézlett dolgokból származtatva bebizonyíttatik. Má-
sok pedig, kik materialisták 's naturalisták' neve
alatt törekednek a' bölcsesség' pályáján, még me-
részebb felvétellel, az ismeretek' egyetlen egy for-
rásának nézik az érzékeket, 's az általok támadott
meggyőződést, az igazság' egyetlenegy 's tévedés-
től soha nem félhető kezesének. — Nem is vol-
na egy könnyen a' philosophia' mezején ennél ter-
mészetesb nézet, ha bölcselkedésünk mindenek e-
lőtt azon kíváncsiattal léphetne föl, hogy a' tárgy,
mellyre képzeiteink vonatkoznak, maga legyen az
illy vonatkozás által támadott ismeret' valóságá-
nak, az igazságnak keze. 'S természetes is,
hogy igazaknak kell vallanunk bizonyos viszonyok'
tekintetében mind azon ismereteket, melyek a' ta-
pasztalási körben érzékek' segedelmevel gyűjtet-
nek. A' lélek, mely őket felfogván, 's mathema-
ticai, azaz: szoros értelemben tudományos ismer-
etek' alakjába szerkesztvén, sajátáivá tevő, mélt-
án kétségen túli hitelességet tulajdoníthat nekik;
minthogy az ő tárgyaik, nem csak megfelelnek a'
rájuk vonatkozó képzeteknek, hanem közvetlen,
minden logikai eszközlet' hozzájárulata, tehát min-
den bebizonyítási segedelem nélkül, meg is mutat-
hatók. Senkinek sem jut eszébe e' munkálat köz-
ben a' meggyőződés' számára egy még fensőbb
biztosítékot keresni; a' tárgyában megmutatott
nézlet nem vettetik többé bebizonyítás alá. Ki
fog bizonyosságot keresni azon meggyőződés' szá-
mára, hogy az egyenes vonal legközelebb út két pont
között, hogy minden test tért foglal el, hogy von-
al minden testnek határa; mihelyest vonalt és
testet látott és mutathat?

Teljesen különböző módnál fogva munkáltat-
ja eszünk, az igazság' harmadik és legfőbb keze-
sét, a' felmutatást; ezt is közvetlen ugyan, vala-
mint az érzékeket, 's a' rajtok alapuló megmuta-
tást; áll hitelessége azon meggyőződésnek, mely-
hez így jutunk az érzésben alakuló észrevételek-
nek megfelelő bizonyossággal, magában véve,
minden bebizonyítás' segedelme nélkül; ennek tár-
gyait sem lehet, szintúgy mint a' közvetlen érzéki
felfogásokat, fensőbb forrásból származtatni. De
a' forrás, a' tárgyérzet, melyből legfőbb bizto-
sítékait, az okföket nyeri, eredetileg belénk van
oltva. Az igazságok, melyeket felmutatunk, ere-
detileg önmagokban viselik valóságok' legfensőbb
feltételeit. — A' tiszta philosophiai ismeretek'
törvényszerűségét szintúgy mint a' tiszta nézlelé-
siekét, csak úgy tarthatjuk valónak, ha őket mint
munkásságunk' eredeti mineműségével megegyező

célokot, az ész' teoriájánál fogva lelkünk' tehetősége' szerkezetéből *kihozzuk* (deducáljuk). De egészen más a' mód, mellynél fogva e' munkátat valósíthatjuk. Máskép alapítatjuk a' meggyőződés, melyet ő általa nyerünk; máskép jutunk az igazságok' tudalmához, midőn csupán felmutatás által védhetők a' kétkedés ellen. Míg az érzésben támadott észrevételek, minden alanyi hozzáadás nélkül, egyenesen az anyatermészet' ösztönileg munkálódó erejének eredeti szülöttei; a' tiszta észigazságok csak hosszas fáradozás által mivelhető, és a' tévedés' milliónyi ál útjainak szövevényein át törtetni kényszerített öntudalom' segedelme által világosulnak fel lelkünkben. Megmutatás önmagától áraszt világosságot, az igazság' általa megismerendő tárgylagossága' tekintetében; a' felmutatásnál csak mint hosszas és bajos munkálatok' eredménye mutatkozik a' tárgylagosság' derűje; amaz egyedül a' tapasztalás' körében munkálódik; ennek segedelmével egyaránt lehet tapasztalás' és érzéken túli igazságok' legfensőbb okfőit kikeresni; de ez utolsókét egyedül ő általa. Csak ha eredeti munkásságunk' törvényszerűségét alaptehetőségeink' megvizsgálása után megismertük, foghatjuk fel a' lelkünkben közvetlen létező igazságokat, kihozva azon szerkezetből, mellynek egésze észnek, lelkünk' eredeti munkásságának, nevezetik. Illy kihozás vagy is felmutatás után van helye azután minden meggyőződésünk számára a' bebizonyításnak. Minden igazságot, mellyeket a' felmutatás' segedelme által nyert okfőkben találunk, le lehet azután onnet hozni, mint eredményeket, 's egymással szorosan egybekötni, bebizonyítások által. Itt kezdődik a' szoros értelemben vett tudomány, mindenek felett az ismereteket idomilag magában foglalva a' logica, mint a' dolgok' gondolhatóságának tudománya. Bebizonyítások által lehet 's kell azután az illy nyert igazságok' hitelességet feltámlálni 's védeni; míg a' nézlelésben foglaltatott ismeretek mindig elegendőképen biztosítják a' kétkedés ellen, mihelyest meg tudjuk mutatni, hogy érzéki észrevevéseken alapulának. Ellenben tárgylagosan tekintve minden meggyőződés csak azon igazságokban találhatja legfőbb megnyugvását, mellyeket alanyilag eszközrendő felmutatás által vagyunk képesek biztosítani. Minden ismeretek a' philosophiai igazságokon alapulnak; habár ezek' tudalmához csak a' munkálódó én' eszközzésénél fogva juthatunk. A' legközvetlenebb érzéki felfogás magában véve nem más, mint a' munkás alany' igen bizonytalan és homályos életérzése, mellyből soha lelki önmunkálat, tehát ismeret sem támadhatna, ha szintolly közvetlenséggel nem szerkeződnek eszünk eredeti önmunkásságától jövő idomokba, felfogásnál fogva. A' mód, mellynek eszközzésével minden tárgyat bizonyos alak alatt, bizonyos fekvés- és távolságban, határozott viszony által fog fel az ismerkedő lélek, mindig ennek eredeti munkásságán, a' nem tapasztalható, minden egyes észrevéten messze túl haladó, és csak felmutatás által magyarázható egység' segedelménél fogva létesül. Azon ismeretek, mellyek ezen egységet alkotják, eszünk' eredeti sajátai. Az őket tárgyzó kérdést mindig csak az ész' teoriájában alapuló kihozás döntheti el végképen. Ez pedig csak

hosszas munkálatok' eredménye levén, ők olly könnyen, 's olly módon, mint a' nézlelések, öntudalmunkban fel nem tűnnek, 's tárgyaik' tekintetében az őket kifejező elméletek a' kültermészetre vonatkozó észrevétek' evidentiájával, a' nézleléséhez hasonló schemával, soha nem bírhatnak. Míg az érzéki ismeretet szorosan egyes tárgyakhoz köve találja a' megmutatás; addig a' felmutatás a' minden érzéken túl ható ismeret után törekedik, hasonló ugyan, és szoros, ámbár semmi bizonyításnak alája nem vethető, sem érzékieleg meg nem mutatható viszonyban, tárgyával. Az abstraktiók által támadott általánosságok, minden ezeket kifejező fogalom, illy tárgylagosságra alanyilag vezethető felfogások, habár magokban véve üres idomok. A' mód, mellynél fogva az ok és okozat, az állomány és járulek 'st effélék közötti viszonyt felfogjuk, mind meg annyi tárgylagos, és felmutatás által védhető ismeretet közvetít. Illyenek főképen a' szoros értelemben, és nem francia-angol nyelvcsókás szerint vett ideák, a' keblünk' legmelyebb rejtékében lappangó, csupán hit által fogható, 's életben sejtés által feltűntethető, meggyőződések, istent, lélek' halhatatlanságát, világkormányt, 's minden erkölcsi fogalmak' legvégsőbb okait, tárgyzó eszmék, mellyekről csupán az úgynevezett negatív, — minden érzéki ismerési módot elutasító — fogalmakkal bírhatunk. Mind ezekhez soha ember pusztá logikai úton nem juthat, a' nélkül, hogy az úgy nevezett bebizonyítási körbe ne ragadtassék, épen azt véve fel állítása' alapjául, a' mit be kellene bizonyítani. Lehetetlen, illy érzéken túli eszmék' tárgyainak a' tapasztalási világban megmutatás által eszközölhető feltalálása; midőn pedig e' világ' minden tüneményeire vonatkozó lépezeteink' valodisága iránt illy eszközles után szokunk meggyőződni. Csak mint a' critica philosophia igen helyesen tanítja, 's az ő útmutatását követve nagy szerzőjének iskolája, eleinte ugyan a' régi balítéletbe visszaesve; de végre világos tudalommal, az új tévedést elhárítólág, Fries*), 's e' bölcs' nyomait követve nálunk Szontagh Gusztáv**) — közvetlen igazságokat foganattal felmutatni, az az kétség ellen védeni az úgy nevezett visszamenő úton lehet; úgy, hogy a' tapasztalásból kiindulva az érzékeinkkel kínálkozó roppant sokféleséget a' képzerő' többféle munkálatai által lassanként egyszerűsítjük, így az egységet, 's az ennek idomaiban kifejezhető törvényeket egymás után kitámlálni igyekezünk; mindenek előtt az ismerkedő alany' törvényszerűségét, az érzékieleg határozott, 's szelleme által működő ember' ismertetésében. Illy törvényszerűség által felhatalmazva nyomozhatjuk a' dolgok' gondolhatóságát, a' logicában; 's végre a' magában vett létet, a' metaphysicában. A' philosophia' özves történetei bizonyítják: mi lehetetlen volt minden időben helyesen bölcsekedni e' visszavívó út' módszere nélkül. Nem lehet más úton megtalálni akármilyen ismeretet a' tudományok' egészében, nem ennek viszonyait a' vele tárgyszó vagy szorosb rokonságban állókkal. Akármilyen

*) System der Metaphysik, I. 88—139.

**) Propylaeumok a' magyar philosophiához, I. 37—39, 's több helyeken.

képen módosítsuk azután a kitalált rendet, melyet bölcselkedésünk munkálataiban a nyert ismeretekre nézve követnünk kell; csak visszamenő úton alkotva foglalhat magában a rendszer, valószínűleg megfelelő, s légből függesztéstől megóvott tartalmat. Nem szükség itt magyarázólag érintnem ez egyedül helyes philosophiai módszer két fő ágát, a speculatiót *) s a inductiót; így is átláthatjuk: miképen a legfőbb philosophiai igazságok kezeséhez, a felmutatáshoz, másképp, mint ez úton, nem juthatunk. Az, ki ott kezd a bölcselkedést, hol csakugyan a rendszerbe szedett és logicaillag idomított ismereti öszveségnek eleje szokott lenni; ki az általánosság fogalmaival, s az innét fejtegetett logikai származtatásokkal kezdi munkálatait; ki tehát lefelé menő úton halad, elvről elvre, főbb állítványról az alsóbbra, logikai lánczolatokká egybefűzve a bebizonyítások által támadott okoskodásokat; az fog ugyan felületes vizsgálatok számára nagy valószínűséggel haladni, de az igazság legfőbb védszeréhez soha fel nem ér; annak rendszere is csak addig fog rendületlen lenni, valameddig okoskodási lánczolatának legfőbb szeme — elég következtetlenség, — bizonyosnak tartatik; bizonyos pedig ez csak addig lehet, míg meg nincs támadva; de megtámadathatik minduntalan, mert nincs bebizonyítva. Ki e lefelé szálló úton, logikai rendszer szigorú kívánataival meg egyezőleg, bölcselkedik, az bebizonyításnál egyéb védszert az igazság számára nem ismer; az mind addig, míg mindent bé nem bizonyított, csak egy tétel valódiságát is kivivottnak nem vallhatja, az sehol nem fog találkozni a közvetlennel, melyből minden állítványait származtathassa, feltéve, hogy következetes kíván maradni; az szüntelen a magában üres logikai körben forogván, soha nem helyezheti magát a valóhoz vezető anthropologiai szempontra; annak e miatt lehetetlen találkoznia a szellemi munkásságunknál fogva felfogható transcendentális ismerettel, az igazi tárgyilagossággal.

Hrabowszky Dávid.

(Vége következik).

Necrolog.

— Pesten, július 9d. reggel, gutaütésből meghalva ágyában találtatott *Thaisz András* ügyv., tbíró, s a m. academia lev. tagja. Született ő Jolsván, Gömör vmegyében, 1789. A literatura baráti előtti a *Tudományos Gyűjtemény* által lett ismeretessé, melynek szerkesztését 1819-ben vevén által, azt 1827 végeig, öszvesen nyolcz éven túl, és pedig az első esztendőben nagy buzgósággal vitte. Saját dolgozata e folyóiratban kevés állott, de oly időben, midőn kevés író és kevés olvasó vala, munkás volt, azokat is ezeket is

*) Ezt lehetne észlelésnek nevezni. Kár, hogy Szon-tagh úr a: 'Beobachtung' számára foglalta el, a közönséges életben is kelendő vizsgálódás vagy vizsgálat helyett. Ezekről, s a velek könnyen felcserélhető fogalmakról külön alkalommal bátorkodnám a Propylaeumok érdemes szerzőjét figyelmeztetni.

†) (Vizsgálódás = Untersuchung). Szerk.

az intézet részére minél számosakat nyerni. Utóbb e folyóirat más kezekre szállván, Wiegand Ottót a *Sas* kiadására birta, s azt 1831ben megindítván, a 3d. kötetig Cserneczkyvel, a 12dikig maga vitte, a három utolsót pedig (1833) Felapáti Molnár Sándorral szerkesztette; s azt koronként saját czikkelyeivel is bővítette, melyek közt említendő: *A magyar törvény elsőbbségeinek némelly vonásai* (I. köt.). Idő közben a Közhasznú ismeretek tárába is dolgozott, Walter Scott *Ivanhoe* regényét (Pest, 1831. 5 köt. 12r.) és Wachtler Bernát ismeretes munkáját fordította: *Nyitászívű észrevételek a Magyarország számára javasolt váltó s törvénykezési rendre*. Pest, 1832. 8. — Hült tetemei felett, melyet academicusok és ügyvédek számosan kísérték vég nyughelyökre, D. Székács József ev. pred. és acad. lt. tartott egy tömött, nem szavaiban, hanem tartalmában szép, nem hízlegésekkel fanyar, hanem szigorú igazságával megindító beszédet. A szónok ez elvet követte: post mortem nil nisi verum; s mert bátor volt kimondani, mi Thaiszban emberi volt, nem tagadván, nem szépitvén azt, hanem köz emberi mivoltunkat, és az élesség, keserűség, sőt nyersség mögött a jó, vagy legalább a boldogult álláspontjáról jónak gondolt okokat érintvén: annak árnyékával bibékellette azokat is, kik őt tán kevésbé szerették.

S. F.

Magyar tudós társaság.

— Az academia idei, vagy is Xld. nagy gyűlése, a fens. főherceg-nádor-pártfogó helybenhagyta a s az elnök rendelkezéséből, f. évi augusztus 27., az igazgató tanács ülései pedig aug. 30d. kezdődnek. Minél fogva a társaság tagjai részére a megjelenés napja aug. 26., az igazgató tagokra uéve 29d. A nyilvános, vagyis köz ülés napja a gyűlés folyamatja alatt fog kihirdettetni. Az Elnök rendelkezéséből, Pesten, jul. 10. 1840.

D. Schedel F. titoknak.

Literaturai mozgalmak.

Pesten, Beimel bet. *Emlékbimbók*. Irta Lakner Sándor. N16r. 86 l. velinen, fűzve 40 kr ep. Tartalma a csinos kis könyvnek: dalok és énekek, románczok, egy ballada s epigr. költemények.

Pozsonyban, Weber S. Lajos bet. megjelenetek: *Hydrotechnikai jegyzetek*, és jelesen a folyóvizek és vidéjük földjének természetéről; kölcsönös hatásukból keletkező eredményekről; úgy a folyamoknak jobb karba helyhezétését tárgyazo elvekről; egy toldalekkel, mindenféle szekerutak építését illető szabályokról. Mérnökök, tisztviselők és választmányok számára népszerűen előadta Erdélyi, másként *Verebélyi József*, nyug. kir. igazg. mérnök. Egy rajzollattal. N8r. (8), 101 és XVI lap. Velinen 1 ft 20 kr ep.

Bécsben, Hagenauer Fridr. özvegye és társai bet. megindult az ifjusági conversatioi-lexicon, illy czimmel: *Ifjuságot képző ismeretek tára*. Szerkeszték Nagy Márton és Zimmermann Jakab, sz. mest. s böles. doct. és es. k. terez. lovagintézetbeli magyar nevelők. Első kötet, első fűzet,

n8r. 64 1. Megjelenik havonként két füzet, egynek egynek ára csak 30 kr váltó.

—Szinte Bécsben, a' mechtaristák' betűikkel nyomtatva megjelent: *Tabellarische Darstellung der ungarischen Sprachlehre*, in XII Tafeln. Herausgegeben von *Joseph von Mirtton* k. k. a. ord. Prof. d. ung. Sprache und Literatur an d. k. k. Univ. in Wien. Vászorra felhúzza, tokban 2 ft.

Egyveleg.

— *Eperjesi örömnünap*. Egy évtizeddel ez előtt Sáros vmegye, nemzeti nyelvünk' tekintetében, még terra incognita volt. Lakosai, némelly egységek' kivételével, a' deák és tót nyelv kizáró birtokában, nem figyeltek, vagy figyelni nem is akartak a' nagy változásra, melly a' magyar nyelv iránthazánk keblében az előtt támadt. Így az Eperjesen tanuló magyar ajku ifjuságnak sem vala alkalma ön mivélésére, 's e' nyelv iránti hanyagság folyton tovább halad, ha a' minden nemes czélt annyira pártoló, 's a' honi nyelv' terjesztésében olly buzgón fáradozó *D. Székács József* fel nem lelkesíti az akkor itt tanuló ifjakat, 's azokat társaságba nem egyesíti, áldozatokra, 's folytonos munkára nem buzdítja. Így indult virágzásnak a' Kisded társaság, mellynek jelleme munkásság, lelke pedig az alapító volt, 's mellynek sikerét a' honi literatura *Sárotyban*, 's a' jeles két testvér *Vachottban* örömmel látja már. Később Székács e' tájtól bucsut vevén, a' kis társaság' lelke is vele elköltözött, 's a' magára hagyott test lassanként felbomlott. Néhány évig tartott e' káros szunnyadás, míg végre a' mult év' elején több ifjak egyesülvén, *Magyar nyelv-mivelő társaság'* alakítására szövetkeztek. A' szándék létesült, 's Vandrák professor' elnöklété 's okos vezérsege alatt, munkálatainak sikerét, 's a' rövid idő alatti szép haladást, örömnünapében mutatá be a' közönségnek. Figyelem és részvét lőn jutalma a' nemes ifjaknak, kik ez által újabb ingert, 's szilárdabb határozatot nyervén, ez évben is folytaták munkálódásait, de fájdalom! csak közvetett befolyása mellett a' sok tehertől nyomott okos vezetőnek. — A' javító kezek' hiánya minden ipar mellett is szembe-tűnő lett e' társaságon, melly részéről mindent megtett, mit czélja megközelítésére tehetett.

Milly sikerrel fáradozott e' pártolást érdemlő társaság, a' junius' 21én tartott örömnünap mutatta, midőn tizen négy ifju változatos tárgyu, kötétt és kötetlen, eredeti —, négyen pedig szaválásra választott idegen dolgozatokkal léptek föl. A' hallgató közönség nem reménylett népes, 's különösen több lelkes nők által díszesítettett, kik mindnyájan elégedten hagyák el a' teremtet, hol a' gyakran köz tetszést nyert költeményeken kívül, szakként művészi éledeletben is részesülhetének, mellyet a' hegedűn dicséretre méltó ügyességgel játszó Kéhler, és néhány tanuló ifju társai nyújtának a' közönségnek.

Azok közül, kik eredeti munkáikkal léptek föl, dicséretet érdemelnek: *Lisznayai Kálmán*, ki tartalomteljes költeményét érzéssel, 's elég ügyesen szaválá; 's *Bárczay Ferencz*, ki mély érzel-

met, 's tehetséget bizonyító darabjával hatott. Általános tetszés koszoruzá pedig *Höke Károlyt*, nagyon személyéhez alkalmazott, 's ügyesen előadott „Kis legény“ czimű daláért. A' többi eredeti munkákban is mutatkozott tehetség, de nagyobb részben javító kezek' hiányát sinlék. Különösen a' megnyitó, és berekesztő kötetlen beszédekben, egy formán olvasottság 's több jó gondolatok tüntek föl; de a' felvett tárgytól messze kicsapások, 's a' gondolatoknak néhol nagy ugrású menetelei, nagyon kívánták a' szorgosabb átvizsgálást. — Az idegen munkákat szavalók között kitünő volt *Mikola György*, ki a' maga nemében remek Toldyát Vörösmartynak, jó hang, és indulat, de néhol keveset fejező testmozdulatokkal, adá elő. — Általában véve, e' jelen örömnünap eredeti munkák többségére, 's változatosságra nézve, a' mult évit sokban meghaladá, de a' szigorú bírálat utáni kerekdedség bélyegzőbb vala a' mult örömnünap munkákban.

E' társaságnak, mellyben olly sok jó mag jött, 's jöhetend még csirázásba, lankadozni felettébb kár volna. — A' jó szándék, dicséret' és tüzelgetés' 'szükségein már túl haladt, 's önállást akar vinni magának, azért, hibáit nem elhallgatni, de elhárítani törekedjék, mit leginkább úgy érhet el, ha nem kebeléből választ, hanem tapasztalt, 's mivelt érzésű férfit kér föl, elnökének.

Rekeszsze be közlésünket *Höke Károly*' fent említett darabja, a'

Kis legény' dala.

Mig ollyan helyke úr

A' sok szálás legény:

Úgy szégyenlem magam'

Kicsiny legényke én!

Mig ök a' lyány körül

Enyelgve, boldogok:

Páratlan kis legény,

Én ollyan bús vagyok!

Szerelmet vallani

Lyálynak, dehogyan merek!

Azt mondaná, tudom:

Szegény bohó gyerek!

Szeretnem, azt hiszem

Pedig lehetne már!

Mert a' szív nyugtalan,

A' szív párjára vár.

A' lyányos ház előtt

Én is csak elmegyek,

'S ha bár félénken is,

Föl-föltekingetek:

Ablakból a' leány

Hogyha lenézne tán,

Ha elkaecintana

A' kis legény után?

Hiszem, szerelemre

Szívem még szert tehet,

Hisz' mindenik leány

Apáczá nem lehet.

'S közöttök egyet én

Millyen magam vagyok,

Kicsinyt, szerelmesül

Ha majd találhatok:

Mig páratlan marad

A' sok szálás legény:

Szerelmet élvezek

Kicsiny legényke én.

Várady Károly.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Julius' 21. 1840.

29. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Szeremlei' remekei (89). — D. Soltész János' Általános Természet-története (D. Csécsi Imre). — Néhány szó philosophiai műszavaink' ügyében. Vége (Hrabowszky Dávid). — Magyar philosophiai műnyelv' ügyében Hünfalvinak (Fogarasi). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Egyházi szónoklat.

Szeremlej Remekai XXXII papi beszédekben. Rozsnyón, Kek József es. k. sz. könyvnyomtató intézetében, 1840. 8r. 323. Ára 1 ft 30 kr ep.

Szeremlej, vagy, a' mint tudjuk, Szeremlei, méltó dicséretet, kiadója nem kis rosszszalást érdemel. Amaz, mert jó beszédeket írt, ez, mert azokat rosszúl adta ki. E' kettő körül forgandanak a' következők.

Szeremleinek itt harminczkét beszéde közöltetik, 's jó lelkiösmerettel mondhatjuk el felölök, hogy egyik jobb a' másiknál. Tárgyai egészen az életbe vágók: 1. Mire tanítson minket az élet' mulandóságának meggondolása? 2. Az okos reményről. 3. Isten' gyermekei vagyunk. 4. Az élet és halál' útai (mind a' négy, új évi beszéd). 5. Melly nagy szüksége van az embernek arra, hogy szívének legtitkosabb rejtekeit is kikémlelje és annak állapotját helyesen megismerje? (poenitentialis). 6. Közelgető halálunk mit kiált, mire int, unszol, hogyan bíztat, milly tanácsot ad? (virágvasárna-

pi). 7. Micsoda érzések, gondolatok, indulatok és elhatározások közt kelljen ünnepelnünk a' Jézus halála' emlékezetét? (nagy-pénteki). 8. „Atyám! eljött amaz óra!” Ünnepejük Jézus' halálának óráját (nagy-pénteki). 9. A' halál után viszont meglátjuk egymást (husvéti). 10. Mi örvendetes van reánk nézve Jézus' megjutalmaztatása' emlékezetében? (áldozói). 11. A' lélek' gyümölcseiről (pünkössti). 12 és 13. Tavaszi beszédek. 14. A' mezei munkás életnek jöltető befolyása vallásunkra, rendeltetésünk' ismeretére és boldogságunkra. 15. Az emberi munka isten' áldása nélkül haszontalan (nyáriak). 16. Milly fontos reánk nézve a' természet' változásokra az őszi napokban tett józan figyelmezés? (őszi). 17. A' részegség ellen, (szüreti). 18. A' papi hivatal' kellemeiről (békösönö). 19. A' tudományok' jöltető befolyása a' földi 's az örök boldogságra (exameni). 20. Az élet, iskola. 21. Hogyan viselje magát a' jó keresztyén hosszas és súlyos betegségében? (halotti). 22. Özvegyek' egybeadásakor tartott alkalmi beszéd. 23. A' pénz. 24. Az emberek' egyenlősége. 25. Az ellenség' szeretete.

26. A' háladatosság. 27. A' kevélység. 28. Az okosság és kijelentés. 29. A' hitlenek' útja. 30. Tegyük mit tehetünk. 31. Kiké a' menny? 32. Az öncsalódás.

Ezeket szántsándékkal jegyeztem ki, hogy láthassák, kiket a' dolog illet, mit lehessen várniok, ha a' könyvet megvásárlának. De természetes, hogy a' tárgy' választása, és a' tárgy' kidolgozása között nagy különbség van. Szeremlei' beszédeiben a' tárgyak kidolgozása igen sikerült, 's bíráló még eddig nem ismer literatúránkban ezeknél jobb predikációkat. Rájok illik a' *Dixit quidam eloquens, et verum dixit, ita dicere debere eloquentem ut doceat, ut delectet, ut flectat*. Fő erényei szerzőnknek mintegy ebben állnak: Tárgyait szoros következetességgel osztja fel, helyesen disponál, az egyes részeket legérdekeseb oldalairól fogja fel, és csaknem mindig várakozásunkat kielégítőleg meríti ki. Az eltéréseknek, hasztalan declamatióknak, az úgy nevezett erős kifejezéseknek, tetszés utáni kapkodásnak, a' sok szószaporításnak, gondolatüresség mellett, az egész könyvben csak nem semmi nyomok. Szerző tisztán 's természetesen gondolkodik, gondolatait egyszerűen 's így világosan adja elő; 's épen ezért az általa hirdetett igazságokat *könnyen fogjuk fel*, örömet *hallgatjuk*, és jobb részünk *megindíttatik* általok. Pedig épen e' háromban állanak a' beszédek' fő céljai, úgy mond sz. Ágoston, 's utána Rollin, és minden értelmes ember. Szerzőnk' nyelvbeli előadása correct, mit már a' mondottakból várhat az olvasó. A' nyelv t. i. a' lélek' tolmácsa, 's ez mindig értelmes, valahányszor a' lélek tisztában van magával gondolatainak származtatása, menetele, összekapcsolása felett. Szeremleit mintául választhatják magoknak sokan e' tekintetben is.

Tudom hogy itt elmosolyodnak azok, kik a' könyvet már forgatták, 's száz meg száz nyelvhibákat hozandanak fel megczáfolásúl, mellyeket a' könyv a' helyesírás és etymologia' szabályai ellen követett el. De ezen hibák nem Szeremlei, hanem beszédei' névtelen kiadója ellen kiáltanak. Bíráló ismeri Sz. nyelvét egyéb (névtelen) dolgozataiból, 's azért mondhatja ezt. És nem tehetni fel, hogy későbbi éveiben rosszabbúl írt volna, ki egykor hibátlanul írt, hanem azt igen, — 's erről egy pár összehasonlítás a' könyvben magában eléggé meggyőz

— hogy a' kiadó vitte be nyelvbeli járatlanságát a' munkába. Hanem: paullo maiora canamus.

A' kiadó úr bírálót nagy zavarba hozza. Ez legforróbb köszönetét szeretné nyilvánítani iránta, hogy e' ritka kincseket általa a' közönségnek: de egyszersmind kénytelen megvallani, hogy ez érdemében kevés köszönet van. 'S egy, a' nagyobb közönség előtt eddig egészen ismeretlen író minden ismertetés nélkül kell-e bemutatni? Ki volt az a' Szeremlei? hol neveltetett, hol 's milly körülmények közt tön szert miveltségére, mellyet beszédei tanúsítanak? hol hirdeté az isten' ígését, 's millyen hallgatók előtt? mikor halt meg? Mind ezek nem csak egy kis kíváncsiság' kielégítésére valók, hanem szükségesek, hogy a' szerzőt illokép méltathassuk, mert a' dicséretnek mint a' gáncsnak beszámíthatósága' fokai a' helyzet és kor által vannak feltételezve. De kiadó még a' név felett is kétségben hágy: A' czímen SzeremleJ áll, a' könyv' hátán: SzeremleY, a' kiadó' egy levelében SzeremleI Császár Ábrahámot olvastunk: három varians egyszerre, talán kissé sok? Non sic fiunt libelli. Kiadó „*remekeknek*“ is nevezi e' beszédeket a' czímen, 's ez egyben talán igaza van, de az nem a' czim, hanem a' critica' dolga, elmondani, jó vagy nem jó-e a' munka. 'S kiadó nem csak rossz szolgálatot tett ezzel az elhúnyt szerzőnek, mert az illy követelő fellépés szigorúbb bírálatra ingerli az olvasót; de árnyékát is megsérté a' szerénynek: a' szerénynek mondom, mert Sz. munkája alapos tudományra termő lélekre és nagy szorgalomra mutat; én pedig igazán tudományos és szerénytelen embert egy személyben még nem ismertem. 'S jegyezzünk-e ki némelyeket azon helyesírási következetlenségek és hibák közül — hogy az errátakat ne említsük — mik a' könyvet fertezik? Ismérő, ösméri, esmerkedjünk, lelkiisméret; köteleség, alkalmazosság, keserűségé változik, reménylet gyümölcsök, haJjuk; 's isméti: tökéletesség, alkalmazosság, folytatott, hallani, helyesen; de megint: keservessen, tökéletesenn, közönségessen, sokassága és száz egyéb helytelen toldozás; mely, melyel (mellyel) és melly, élj és ély; rövidcsítek, az erénynek menyei fénye; a' hoz és ahhoz; Jézust az Anya bocsátotta el (3101.)!! Az accentuatio számtalan helyen hibás, a' kiadó előtt mindegy: örüljön-e valaki, vagy örüljön; épen és epén, halál vagy hálál, stb eff.

Némileg menti talán őt, hogy Szuhán lakik 's Rozsnyón kénytelen nyomtatni; de egyszermind arra inti, hogy hódoljon őszinte szíves kérelmünknek. T. i. ott, honnan e' 32 beszéd származott, tán még több is van, melly megérdemli, hogy a' közönség' kezébe jusson. A' kiadó szedje azokat össze a' boldogultnak netalán hátrahagyott egyéb dolgozataival együtt (ha ezek töredékek volnának is), 's küldje azon méltóságnak, kinek e' beszédeket ajánlá; ő nem fog veszteni semmit, a' közönség pedig azt nyerendi, hogy Szeremleinek még ki nem adott munkái, belső becsökhöz mért szebb alakban, jobb papirosra 's, mi a' fő, hibátlanabban jelenendek meg.

89.

Természetismeret.

A' természet három országának általános megtekintése. Hallgatói számára készíté Soltész János, stb.

(Vége).

A' IIIik szakasz megkezdzi a' historia naturalis generalist, 's tanít az *ásványországról*. Itt az ásványok rövid meghatározása után 85. 87., szóba jönnek a' szikla- 's bérczenemek 86., hol elsőben is ezeknek főbb alkotó részei, kova-, mész-, agyag- és talkföld, chemiai tekintetben vizsgáltnak 88—91.; majd a' különböző időkben előállott bérczenemek rajzoltatnak 92—101.; előadatik, mi hatása van ezekre jelenleg a' nehézségnek (gravitatio?), levegőnek, 's légköri változásoknak, vulcánoknak 101—115. Végre az ásványok' elrendezése, megemlítettven a' Mohs' 's Haiy' nevei is, Werner szerint tanítatnak 117—122.

Ujra adatnak tehát kevés változtatással azok, mik már az első szakaszban előfordultak, még pedig úgy, hogy amazokat nem lehet ezeknek alapjául tekinteni. — E' szakaszt sem érti, a' ki még mineralogiát nem tanult, nem, a' ki legalább a' Werner' osztályozását, mellyre szüntelen hivatkozik, már a' szakasz' elején nem bírja. — Nem lehet továbbá az egészet chemiai előismeretek nélkül érteni, miből örömmel gyanítom, hogy Patakon a' chemia rendesen tanítatnak. — Apróbb jegyzeteink e' szakasról ide mennek ki: 85., ásványnak csak az mondatik, mi földünk' szilárd héját alkotja. Így még legalább egy pár országra lesz szükségünk, hogy egyikbe a' nem szilárd (talán jobb *merevény?*) ásványokat, másikba a' bol-

dog emlékezetű atmosphaerileket rendezzük! — 86. ez áll: a' sziklanemek meghatározásában azok tömegének minősége nem vétetik tekintetbe. Ezt talán így kell igazítani: a' sziklanév' meghatározásában, azaz mit kell sziklának nevezni....stb. — 87. Feldspath = mezei kovacs. Fenn tartjuk magunkat e' szóra, melly semmi esetre sem tudományos, 's a' természettanban több ezzel rokon természetű műszókra, máskor visszatérni. — 88. hegyi kristály, és bányavirág meg vannak különböztetve; amaz = quar zum crystallus montana, ez = Quarz; a' kovaföldnek még ismét másnak kell lenni, mert ez vízben felolvaszthatatlannak, amaz felolvadhatónak mondatik! — 95. a' telephegyek képződése alatt *minden semmivé lett, mit a' korábbi idő hozott*. Minap mondók, nincs philosoph, ki a' testek' semmivé lételet állítná. — Ugyan ez a' semmivé lételet, 's ugyan e' tárgyban említettik 12. alatt is. — 96. argilla plastica nem képző, hanem idomítható, gyúrható agyag. — 101. az a' kérdés, mi tette kezdetben a' gránit-tömeget folyóvá, mert annak kellett lennie. Figyelmet érdemel a' megfejtés: víz nem, mert iszonyú tenger lett volna szükséges, hogy a' kovaföldet földhéjunkon felolvaszsa; széksó és hamuzsír pedig nincsen olly mértékben jelen, mint ezen felolvasztáshoz megkívántatnék: tehát tűz. — Azt hinné ebből az ember, hogy felette sok hamuzsír p. ezer mázsa csak fel bírna olvasztani egy ökölnyi kovaföldet, — csak amúgy magában! és hogy ha később ez a' menstruum vagy elpárolog (?), vagy elmállik (verwittert), abból a' gránit leverődik!! — 116. „az előadott módokon keletkezik legtöbb új ásvány“. Igaz, ez egész szakasznak feladatul volt kitéve az *ásványok' valószínű keletkezése*. De — megjegyezvén előre, hogy e' kérdés túl vág a' természethistoria' határan, mellyben fő és minden mást kirekesztő kérdés ez: *milyen a' teremtmény eredeti állapotjában, az idő 's tér' fogalmira nézve?* — ki ne tudná, hogy a' dolgok' keletkezése' módja végképen titok előttünk? Látni szeretném én azt a' bölcsset, a' ki meg tudná fejteni a' *miképen-t*, habár a' természetésztant Hegel (?) szerint bírnia is. Meg vagyok győződve, hogy az semmiből valamit, ideale-ből reale-t, képzelődésből aranyat tudna kifőzni vagy olvasztani.

A' IVik szakasz a' *növényországot* foglalja magában. Itt elválasztatnak a' növények az állatoktól, megemlítettven azonban, hogy van

közép ország is 124. Majd a' növények egyszerű 's összetett életművei, különösen az utólsók, három fejezetben, u. m. táplálási (gyökér, törzsök, levelek), szaporítási (bimbó, hagyma, gumó), 's tenyésztés-életművek (virág 's nemző részek) adatnak elő 125—161. Ezután maga a' növényi élet jön szönyegre 162., 's ez vizsgálatik elsőben ugyan külső, azután belső föltételeire nézve. A' külső föltételek közé soroltatnak 163—188 a' meleg, világosság, gőzköri lég, víz, és föld. Ez alkalommal — mi a' fő tárgytól elüt, és így jegyzetképen vala említendő — szó tételik a' növények' saját melegeiről, 's világításáról. A' belső föltételek közt a' rugalmasság, nedv' fölszívása, terjedékenységi 's izgathatóság emeltetnek ki 188—194. — Erre következik a' táplálás' előadása 195—217., hol a' tápanyag' fölvétele, annak növény részékké való változtatása (assimilatio), 's a' növekedés fejtegettetnek. Követi ezt a' növények' mesterséges szaporítása, bimbók (oltásnak több nemei 's módjai) hagymák gumók 's leszurt vesszők által 218—232, 's természetes szaporítás, vagy tenyésztés nemző részek' működése által 232—254. Berekeszti az egészet Linné's systemája adva Diószegi (kinnek műszavait veszi be) után, 's a' Jussieué egy pár szóval említve, 254—256.

Mondhatjuk, miképen az egész könyvnek ezen szakasza dolgoztatott legnagyobb vonszódással, 's legtöbb sikerrel. Midőn az ásványországról egy ívnyit, az állatokérő háromtat: a' növények négy egész ívet foglalnak el. — Igen helyesen kezdi a' növények ismertetését organographián, kivált ha tanításai közben jó microscop áll parancsolatjára; csak hogy a' mit ebből vártunk, t. i. a' természetes rendszer' megalapítását, mellőzte. Ohajtánám, olvasta volna szerző *Brassaitól a' Fűvészet' elveinek vázolatát*; munkája bizonyosan célirányosabb menetelt vett volna. — Hogy e' szakaszban is, mi már az előbbi szakaszokban említettett, újra elő kerül, p. a' növények' saját melege, itt 167, 's fentebb 63., világítása itt 173., fentebb 64. 's mind a' két helyt a' Linné'leánya' tapasztalása... stb., ez a' könyv tervéből következett. — A' mi pedig a' növények' mesterséges szaporításáról szól: az nem tartozik általános, hanem alkalmazott növénytanba. Azonban szabad többet tudni, mint kell. — Egyes észrevételeink e' szakaszból így következnek: 130., a' mirigyek kirekesztetnek az élet-

művek sorából, talán hibásan; az állatoknál 279., visszanyerik helyüket. — 136. fák és cserjék ellenébe tételnek az egy mag székes növényeknek, mert, 's erre az olvasónak vigyázni kell, fa név alatt mindig csak a' mi fáinkértetnek. 152. illy általános beszédben nem várhatók a' kehely és bokréta közti különbség' szoros meghatározását; azért nem ütközünk meg rajta, hogy a' tulipánnak nincs kelyhe. 153. egészen rossz a' pillis (nectarium) meghatározása, mely szerzőnek *különböző alakú kinövés a' rendes szirmok' külső lapján*. Hol lesz így a' hatkotú nectariuma? Mert hiszen ha a' tulipánnak nincs kelyhe, a' hatkotú is csupa szirmokból áll. — 156. nem porhon, hanem a' himpor itéletem szerint leglényegesebb része a' himnek. — 157. a' rutáról hibásan mondatik, hogy abban a' hímek' száma úgy felel meg a' bokréta' szirmainak, mint a' tulipánban, ne felejtseben. — 175. ne itéljünk e' szavakból: a' levegő csak savítója által lesz a' növényélet föltételévé. Pótolja azt 177, hol a' levegőben levő anyagok közül nevezetesen a' víz említetik, mint a' növényekre nagy fontosságú. Alább pedig 196. már talán sokat is mond, midőn azt állítja, hogy a' gőzköri levegő csak (ismét!) annyiban lehet tápláló, a' mennyiben magában vizet foglal. — 200. rossz kitétel ez: *szembetűnő íz*. Egyébiránt egészen helytelen a' növények' czukornedvét a' kívülről beszítt víz' általváltozásából magyarázni, midőn — köztudomás szerint — a' keményítő (amylon) változik czukorrá. De ez ide nem is tartozik. — 204. Miért hüves a' fák' árnyéka? A' ki nem tanulta, azt gondolná azért, mert az árnyékba nem hat a' nap' sütése. Szerzőnek ez nem ok. Neki azért van hüves a' fa alatt, mert a' fa gőzölög, a' nedvek' elgőzölögésekor pedig a' meleg a' szomszéd részekről elvonatik. Igaza van, csak hogy okoskodásából egy szót felejtett ki; „innen van — *egy részben* — a' hüves...“ — 229. nem tudtam tiszta értelmét venni e' szóknak: „a' tenyésztő gatlása által a' tenyésztő folyamat ugyan siettetik, de egyszersmind az élettartósság rövidítettik“.

Az Vik szakasz végre adja az állatok' országát. Megemlítetvén itt a' növény 's állat közötti különbség 257, előadatnak először ugyan a' boncztan' utasítása után, különös tekintettel az emberre, az életművek, 's azokban levő nedvek 258—309., u. m. az ideg, rost és edény, mirigy és bőr-rendszer, nyirk (lympha), vér 's ebből elválasztott nedvek. Azután jönnek az ál-

lati erők, 's ezek közül a' beszívó erő alatt a' száj és gyomor általi rendes táplálás (eledel' fölvétele, minősége, emésztése) 310 — 223., melyekhez kapcsolvák vérkészítés és táplálás (nutritio), elválasztás, állati meleg, ingerlékenység és mozgás, lehelés, szellemi tehetségek, ébrenlét 's álom, 's az érzékek 323—358. Melly előzményeket követi az életfolyamat megtekintése nemzödéstől halálig, sőt a' test megoszlatásaig 359—373. Berekeszti az egészet az állatok' elrendezése, adva főbb vonásaiban Linné 's Cuvier után 374. 375.

Kitetszik e' száraz előszámlálásából a' tárgyakkak, miképen szerző itt is kénytelen ismételni némelly fentebb mondottakat, millyen p. az eredeti és nemi nemzödés. Ha fentebb Ehrenberget az ázalék férgek körüli tapasztalattal dicséretesen emlité: itt neki 's az ovis-táknak ellent mond. Tudjuk miképen vitattatik: a' tyúk volt-e előbb, vagy a' tojás? Szerző e' trivialis példa helyt szebbet, de épen olly jelentésűt tesz, mondván: az első királynak nem kellett királyfinak lenni, ha szinte az utódok azok is. Ez mind jó, mind megértik ezt Patakon a' philosophia' hallgatói. De kétlem, hogy ezt mondhatnám az anatómiai leczkéről is, melly pedig e' szakasznak főbb részét teszi. Látni kell az anatómiai dolgokat, nem hallani: 's van-e Patakon ebben mód? Ha nincs, 's mégis tanulniok kell a' philosophia' hallgatóinak azt, a' mit nem értenek: úgy sajnálom őket. Ha valaki közülök később anatómiát fog — *in unmittelbarer Anschauung* — tanulni: lesz dolga míg tökéletesen kiirthatja fejéből a' sok helytelen képet, mellyet könyv 's nem természet után szerzett. *Experto crede!* — Részletekbe bocsátkozva, gondatlan beszédnek tartom ezt: 269. dúcidegek vannak jelesen a' hasban, hol átalok önkénytelen mozgás, péld. *szívverés* (a' hasban!) támasztatik; ismét 315. a' köfűró (terebella) *megemésztí* (talán csak megeszi?) a' sziklatömeget; de azért még nem bizonyos, ha ezen állomány-e az ő élelemszere? — 321. a' lenyelt táplálékot szájokba ismét *felgurgatják* (hihetően = regurgitant). — 337. a' bolha magát egy ugrással 80-szorta meghaladja, — utóbb, ha jól igyekszik, talán el is hagyja magát? — 361. „a' tenyésző nemzés életműves valót teszen föl; a' természetnek van nemző ereje“. És így a' természet egészen életműves. Hova tesszük így az ásványokat? — Itt is vigyázzunk tehát, mint az élet' meghatáro-

zásában, mit akarunk, 's mit szokás *κατ' ἔξοχην* nemzésnek nevezni. — 365. nagy dolog jó szünyegre, lássuk miképen. „A' *szehesira* (Keimwarze) az tulajdonlag, mellyből a' jövődő teremtmény kifejlík. Mimódon történik ezen kifejlík, titok előttünk“ (mi is úgy vélekedünk, 's ezt már fentebb az ásványok alatt megemlítők), „annyit mindazonáltal tudunk, hogy a' termékenyítés után az új lélek testrészeket szed össze maga körül, 's lassanként testet alkot...“ Hát ott van a' lélek anyag nélkül? Igaz a' fecske előbb megjön, 's azután kezd fészket rakni magának: így van-e ez a' lélekre nézve is? — *Maga körül?* — Hát a' lélek tért foglal el, még mikor az anyaggal nem egyesült; 's körülte, kívül az általa elfoglalt hely' határain hever az anyag (lélektelen, élet nélküli, és így anorganicus anyag), melyet föl fog dolgozni? A' dualismusként illy vastag nyilatkozására nem csoda, ha feljajdúlnak nem csak a' philosophiai románírók, hanem a' legjózanabb természetphilosophok is. — Tudom én, mi vité illyes eszmékre szerzőt. Ő így gondolkodott: „a' lélek—mint sokan mondják — nem változhatik testté (ideale in reale), sokkal kevesbbé mint a' víz czukorrá. Azok ugyan, kik a' merevény testeket cseppfolyóká, 's ezeket kiterjeszkedökké látták átalakúlni, annyira mentek, hogy a' levegőt hanggá, és így a' testet nem testté által tudják változtatni; 's azoknak talán megfordítva könnyű a' nem testet is testté varázsolni. De mivel mi amott csak átalakulást látunk: még csak azt sem tudjuk képzelni, miképen változhatik egy test mássá, elemeinek nem elrendelését, hanem minőségét érte; annyival kevesbbé azt, hogy a' mi nem test, testté sűrűdjék“. — Igaz, hogy illy gondolatok után nem barátkozhatik meg ember ez utóbb érintett philosophiával: de ebből még nem következik, hogy tehát amaz elsőnek kell jónak lenni. Azért mert valami nem veres, nem tartozik egyenesen kék lenni. — A' dolog eredményeiben igen érdekes levén, próbáljuk meg, tisztába jöhetünk-e rá nézve. Mi az a' lélek? Én úgy gondolom, 's tegyük fel, úgy volna, hogy az nem egyéb, mint az élet-erő legfelsőbb fokára emelve (die höchste Potenzirung der Lebenskraft). Az életerőt mi mindig anyagokban nyilatkozni látjuk, ne ábrándozunk hát természettanban lélekről az anyagon kívül; 's egy levén, bár kifejléseiben különböző, az életerő, melly az egész minden-

séget átözlöni: ne meséljünk új lélekről. — Hát az életerő mi? Erre azt kell előbb tudnunk: mi az erő? 'S mi hát? F. „*rei cognitae causa incognita*“. Tisztában vagyunk, azaz: semmit sem tudunk, 's ha valahol, valóban itt volna szükség, hogy felülről jöjün ránk egy kevés világosság. — Rekeszszünk ki minden illy nemű vitatást a' természethistoriából, hová semmi esetre nem tartozik. — 373. a' halál' okának mondatik, hogy a' szellem menekedni törekszik e' földi testből, melybe fuvaltatott. Ez nem ok. Mert kérdés: törekszik-e; 's ha igen: miért? Itt lesz az ok, mely ez: az egyed' rendeltetését elérte, betöltötte. Vesd egybe a' Burdach' nagy physiologiája' IIIik kötetét, mely könyv különben is illy nemű dolgozatoknak tárháza.

Előadása szerzőnek általában tömött; stílusa jó, tiszta; a' könyv' papirosa szép; nyomtatása kevés hibákkal; de a' Nádaskay' betűinél rosszabbakat, kopottabbakat hiában keresnénk.

D. Csécsi Imre.

Állítások, vélemények, felvilágosítások

—Néhány szó *philosophiai műszavaink' ügyében* (Vége). — Csak e' bölcsekedési út' elmellőzéséből magyarázható: miért gyökeresülhete annyira meg a' bölcsekedőknél egy igen számos tévedésekbe bonyolító, szinte a' bölcsekedés' vég eredményét örökre semmisítő balítélet, mely tulzó remények' szárnyaira kelve, a' logikai idomokban kifejezhető bebizonyítások iránt tápláltatik elejétől fogva majd nem minden philosophiai iskolák' kebelében. Nem valának képesek illy remények' hiúságát bebizonyítani az olly számtalanszor megújult csalódások; nem az egy előzményből kiinduló többszerű munkálatoknak mindannyiszor hasonló fogamatlanságot mutató eredménye. Lehetetlen ez úttal kimerítőleg említeni e' számtalanszor mutatkozó fogamatlanságot, ha egyszersmind a' philosophia' özsves történeteinek nagy részét le nem irandjuk; egykét szó azonban e' mélyen gyökeresült balítéletről annál kevesebb leendő a' maga helyén kívül, minekutána illy tévedés' kútfejét egyenesen a' logikai munkálatok' túlbecsülésében találhatjuk; 's ennél fogva a' bebizonyításnak a' felmutatással történt örökös felcserélésében. Csak az annyira ámitó valószínűség, melynek sokat ígérő színezetével képes magát leplezni a' határain túl szökölő reflexio; 's némileg a' közönséges emberi értelem, mely semmit sem hiszen, mi bebizonyítva nincs, magyarázhatják a' bebizonyításnak sok századokig uralkodott 's napjainkban ismét uralkodni kezdő túlbecsülését. Mi ellenben igen könnyen leleplezhetjük az illy ámitó valószínűséget, hogyha haladva azon úton, melyet már Kant' criticizmusa kijelölt; és ennél fogva a' tárgyilagosságból

meginduló bölcsekedést, mint előkészületet, teljesen elmellőzve, a' kémeleteknek alanyi fordulatot adunk, 's különösen a' képzet és tárgy közötti viszonyt illető kérdést előlegesen megfejtenő feladásnak nem nézve, anthropologiai szempontból megindulunk, 's innét szakadatlanul visszamenő úton haladva, nem csak, mint minapában egy bölcsekedő honfitársunk emlité, paedagogiára, hanem szinte szellemi munkásságunk' minden ágaira hasznosan kihatólag ismereteinket taglalólag, egyszersmind a' philosophia' fő feladatait megfejthetjük. Így fogjuk — számtalan más eredményeket nem említve, — kitalálni, hogy az olly sokaktól mindenbatóknak tartatott munkálatok, 's azok' fő fegyvere, a' bebizonyítás, csak közvetített, reflectált mutatókat az azon közvetlen bizonyosnak, a' philosophiai ismeretek' özsvességének, mely belénk eredetileg oltva van; hogy mi annak öntudalmához egyedül gondolkodás által juthatunk, 's hogy a' gondolkodás' tudományos kifejezésére mind azon ügyességek megkívántatnak, melyek' özsvessége logiciának neveztetik, melyek legkitünőbbben bebizonyítás által munkálódnak. De így fog nem kevesebbé kivilágolni: mi fonák a' bölcsekedés, mi teljesen felfordítatik a' pyramis, ha a' philosophiai ismeretek' visszasugárzásában, a' gondolkodásban helyeznők a' lélekmunkálatok' egyes sugarai' forrásának, — járuléknak az állománynak, — alapját; ha az amazok' valódisága iránti kezességet az ő eredményökben az általok támadott 's fentartható gondolkodásban 's ennek organumaiban hiszszük megtalálhatni. Mind ez pedig megtörténik, ha előre haladó úton, általánosságokból kiindulva, logikai láncolatok által keressük a' valót, a' dolgok' lényegét, gondolataink' megegyezését a' tárgyakkal.

E' tévedések csak úgy mellőzethetnek el, ha minekelőtte bizonyítások' oltalma alá vennők érzéken túli ismereteinket, tapasztalás után taglalgatjuk alapterhetségeink' szerkezetét, az ezek' törvényei szerint működő szellemi munkásságot; 's ha illy alap' megvetése után a' munkásság' céljait nyomozva, hasonló úton, a' gondolkodás' törvényeivel megegyezőleg, a' categoriák' útmutatása szerint az ész' teoriáját kitalálván, lassanként felfelfelünk a' közvetlen bizonyoshoz, mely nem szorul semmi logikai oltalomra, felette állván minden bizonyításnak, melynek minden kétség ellen megállható csálhatatlanságán alakul a' reflexio; melyre vissza lehessen vinni minden közvetített ismeretet. Legyen bár az e' közvetetlen bizonyos' felmutatásához juttató munkálat csalódásoknak alája vettette; nem csálhat az, a' mit helyes kalauz' segédelmével keressünk, 's a' mit, minthogy bennünk eredetileg létezik, több tévedések után mégis megtalálhatunk: mert hiszen a' helyes bölcsekedési módszer által munkás lelkünk' eredeti törvényszerűségének felmutatása eszközöltetvén, ez pedig, mint ész, eredeti egységet képezvén; tárgyilagosságot, érzéken túli ismeret, közvetlen bizonyost foglalt magában. Hasonló meggyőződést támasztó eredményeket találunk ott is, hol az ész, mint lényegéhez nem tartozó érzékiség által korlátozott erő, munkálódik. Mert senkinek, ha a' józan emberi értelem' szabályai szerint fogja fel a' ta-

pasztalás' tárgyait, nem jut eszébe kételkedni azon bizonyosságon, melyre bennünk segítenek a' minden tapasztalást közvetítő érzéki nézlelések, 's ezek' egyszerűsítője a' tiszta nézlelés; senki nem fogja mondani: csak akkor hiszem éltém' 's létegeim' érzéseinek valódiságát, ha bebizonyított. Nem rendíti meg e' meggyőződést a' számtalan-szor tapasztalható úgy nevezett érzéki csalódás. Sőt igen gyakran minden további fejtegetést megelőzve bizonyosság' nyerhetése végett elégnék tartatják, ha megmutathatjuk tapasztalás' körében kérdéses tárgyunkat. Nincs is semmi közvetlen érzéki felfogás, melyet be lehetne bizonyítani. Mért? minthogy az észrevételek' bizonyossága is közvetlen, minden bebizonyításnál felebb való és előbbi. Ha ezekre nézve valódiság' csalhatlan biztositékaul nézhetjük a' közvetlenséget, mért nem az érzékentüli ismeretek' tekintetében, melyeknek úgy is az érzékiség, tehát mindaz, minek ismeretéhez általa juthatunk, az összes tapasztalás, csak korlátja, tehát valódiság' tekintetében egyedül ama-zok által fenállható' feltételezetje? Ezeknek is csak úgy hihetünk, ha öntudalmunkban nyilatkozó reflexiók által eredeti munkásságunk' törvényeivel meg-egyezőleg felfogattak; — miért ne hihetnők az őket feltételező törvényeknek, 's az ő tiszta használatok, a' gondolkodás által szinte öntudalmunk előtt nyilatkozó érzékentüli ismeretnek; a' bár csupán negative kifejezhető, hitünkben foglalt, és sejtésünk által életbe szállított eszméknek? elsőséggel látszanak ugyan bírnai az érzékek, nagy evidentiájoknál fogva, de csak azért, mert hozzájuk lelki munkásságunk fejlődésének rendénél fogva sokkal előbb jutunk, mint az érzéken túli igazságok' tudalmához.

Nem csak a' tiszta philosophiában juthatunk felmutatólag ily közvetlen bizonyoshoz, mint minden többi ismeretek' kútféjéhez. Egyéb tudományoknál is kivétel nélkül hasonló legfőbb viszonyok léteznek. Mi volna más az úgy nevezett okfő, az elv, az általános becs, a' kültermészeti közvetlen mineműség, melyekből mindannyi tetteles tudományok rendszerei kiindulnak; mint a' senki által be nem bizonyítható közvetlen bizonyos? A' természettudományban, melynek csálhatlanságára annyira szeretnek hivatkozni a' speculatio' többféle ellenségei; minduntalan találkozunk oly törvényekkel, melyeket fensőbbeknek alárendelni: 's oly mineműségekkel, melyeket másokból magyarázni többé nem lehet, és pedig minden tapasztalási adatok, a' közönséges emberi értelemnek ezen egyedül bizonyos tárgyai, csak úgy nézetnek valoknak, ha azon okfőknek, vagy közvetlen mineműségeknek alá rendeltethető; különben még csak legösszetesb tüneményeikben sem felfoghatók. Itt senkinek sem jut eszébe bebizonyításokkal megerősíteni azt, melynek ezek magok is köszönik minden bizonyosságokat. És ha valaki átszökeli próbál ily korlátokon, mi eredményekhez jut? megszűnik a' tudomány az lenni, és számos ellenmondásokba bonyolodik, melyekből kilábolni többé nem lehet. Tapasztalta ezt a' Schelling által támasztott természetphilosophiával, századunk elején, a' német tudós világ. Mind e' tévedéseknek elejét veheti, 's bölcselkedésünk világító szempontját el-

borulás ellen biztosíthatja az igazság után törekedő ész, ha meggyőződéseink' e' három kezesét egymással fel nem cserélve, világos belátással megkülönböztetjük. Erre nézve legsürgetőbb kívánat a' reflexio' kicsapongásainak 's szertelen követeléseinek korlátozása. Erőszakot kell, úgy szólván, tenni a' közönséges emberi értelem, csak azt kell bebizonyítani, a' mi közvetített, a' többi minden tiszta philosophiai ismeretek' tekintetében szintűgy, mint az érzéki munkálatok' eredményeiben, közvetlen meggyőződésen alapíttassék, meg- vagy felmutatás által. Eligazodás az e' három műszó által jelelt tárgyakban oly nevezetes eredménnyel biztatja az emberiséget, mellynél fensőbb lelkünk fejlődése ügyében nem képzelhető. A' *philosophia így ölthet valaha tudományos alakot magára*; így hagyja magát végre e' minden emberi ismeretek' ragyogó koronája vakítás nélkül szemlélni; így leszen közölhető e' lelki kincs hasonlólag akármi tetteles tudományokhoz.

És e' végtelen fontosságu eredmény meggyerhetésére nekünk magyaroknak többek között philosophiai műszótárunkba kell egy cikket iktatnunk, mely ezen értekezésben jelelt zsinórmérték szerint egymástól értelmes világossággal megkülönböztesse a' *megmutatás, bebizonyítás, felmutatás* vagy kiharás műszavakat.

Hrabowszky Dávid.

Magyar philosophiai műnyelv' ügyében, Húnfalvainak.

Húnfalvainak a' folyó évi Figyelmező' 25dik számában philosophiai műnyelvünk' ügyében folytatott kissé pedant észrevételeire (a' mennyiben t.i. még a' gondolatsort is igazítani 's hiányát pótolni törekvék) még mindig érdekesnek tartom a' feleletet.

Állításom ellen, hogy *képzelni* nemcsak minden szótárainkban, hanem a' népi és írói szokásban is egyedül 's határozottan *imaginari*-t jelent, mást felhozni nem tud annál, hogy a' magyar t. társ. szótárában *vorstellen* a' többi közt így magyaráztatik: gondolni, képzelni, 's e' mondas: man kann sich leicht vorstellen, így: könnyű elgondolni vagy képzelni. 'S erre ezen megjegyzést teszi: Azt Fogarasi, ki maga is lexicograph, jobban tudván mint én, csodálom, hogy írhatta: „képzelni szó nem csak minden szótárainkban. stb.

En meg azt csodálom hogy Húnfalvi a' maga által idézett szótári szavakból észre nem vette, hogy azok mellettem szólnak, midőn ott vorstellen világosan imaginari értelemben vétetett, minthogy azon német szó így is használtatik.

Képlelni szó ellen pedig (izlelni, szaglalni, taglalni, bélélni, bérlelni, fagylalni stb hasonló-ságukra) így okoskodik: képlel annyi volna mint képet lenni. Úgy de Vorstellung nem tesz képet lenni, hanem 1. érzék által szolgáltatott, 2. képzetársulatok által fölelevenített képet felfogni, mind két esetben valami oda nyújtottat megragadni.

Hagyján! hogy képlelni szó annyi volna, mint képet lenni (első figyelmeztetésemben is szinte így csak föltevőleg vettem oda) én e' kettő közt: ké-

pet felfogni (vagy megragadni), és *képet lelni*, lényeges különbséget nem látok. Akár testi- akár lelkileg felfogni, megragadni azt, mit az ember nem lel, ugyan csak nagy mesterség volna.

Hünfalvi' szavaiból olly forma is tűnik ki, hogy ő a' népszokásból akarja vagy a' képzelni szót *repraesentare'* philosophiai értelemben megálapítani, vagy onnan mást keresni 's tanulni.

A' népszokásban van igen is: észrevenni, és gondolni, 's mindkettő bizonyos értelemben meg-egyező *vorstellen'* jelentésével; lehető az is, hogy *repraesentare'* philosophiai értelemben akár képel akár képlel soha divatosokká nem leendenek (képez talán még inkább), vagy a' dolognak eléggé meg sem felelnek: de képzelni szót más mint *einbilden* értelemben, *vorstellen'* értelmében pedig csak máskor, mint midőn ez *blosze* vagy *problematische Vorstellung*ot jelent használni, valamint németes- nek, úgy a' nyelvbéli köz szokás ellenére — ismét- lem — kivihetlennék tartom. 'S a' derék Hünfalvit sajnálnám, ha vagy előbbi hitének ótalmaszásában időt vesztegetne (jobb talán nálam hitelesb magya- rokat kérdezend az iránt), vagy pedig épen jeles dolgozatit ezen hiszemben irván, a' magyar fülek e- lőtt érthetlenné vagy homályossá tenné. — Irjunk bár nem legalkalmasbb új szót valamelly szokatlan esz- me' kifejezésére, sokkal jobban tesszük, mintha szokott szót egészen más, sőt némileg ellenkező ér- telemben használunk.

Fogarasi.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egy. bet. megjelentek: *Munkálatai a' pesti nevendék papság magyar iskolájának*. Hetedik hótet. N8r. XV és 328 l., köt- ve 40 kr ep. Az első, vagyis fordítási részben a' következő darabokat foglalja magában. (Görög- ből) 1. Indító okok a' régi egyházi literatura' tanulá- sára, bevezetésül, Möhler' *Patrologiájából*. 2. 3. Nazianzi sz. Gergely' életrajza, 5. és 6d. beszéde. (Latinból) 4. Sz. Cyprian' értekezése az anyaszent- egyház' egységéről; 5. töredékek sz. Agoston „Is- ten városáról“ (?) írt munkájából. (Olaszból) 6. Krisztus' megtestesülése' érdemei, Bartoli után. (Franciaiból) 7. Urunk' jóvendőlete Jeruzsálem' pusztulásáról, Bossuethől; 8. Fenelon' levelei az egyház' tekintetéről; 9. ugyan annak két levele az isten' szeretetéről és az imádság közbeni foglalko- dásról. (Németből) 10. a' pap' viszonya az iskolá- hoz, Herz ut.; 11. a' lelkipásztor' társalkodásáról, a' linzi havi iratból; 12. bevezetés az egyházi történetírásba, Möhlertől; 's egy függelékben váz- latok Möhler' értekezéséből: Az izlam' viszonyai az evangelicához; 13. Jeruzsálem, és a' sz. sir' örjei, a' Hist.- polit. Blaetterekből; 14. a' papi beteglátogatásról, a' Theol.-pract. Monatschriftből. (Angolból) 15. a' pápa' felsőségéről, Milnerből. Az eredeti rész verseket hoz; egy értekezést: Jé- zus az emberiség' jötevője; leveleket e' czím al- latt: miért lettem pap? végre jegyzeteket Vurum József nyitrai püspök' életrajzához. — 2. *Vajda Péter' Magyar nyelvtana*, magyarul és németül, ellenbe tett lapokon. Első füzet: Szönyomozás. 12r. 79 lap, 20 kr. ep. — 3. *Magyar-német ol-*

vasótár Vajda Péter' Nyelvtudományához. Első füzet. Szönyomozási gyakorlatok. Pesten, minden hiteles könyvárosnál. Ez is átellenben álló német textussal. 12r. 82 l. Füzve bolti ára 20 kr ep. a' szerzőnél (Pest, Leopold-utca, 181.) ötre egy ingyenpéldány adatik.

— *Szalay Imre* apát 's m. acad. tiszt. tag, többi közt az „Egyházi beszédek" gyűjteményéről" isme- retes, egy hasonló új tár' kiadását hirdeti, mely- nek egyes kötetéhez a' lelkipásztori oktatás' kö- réhez tartozó értekezések is fognak csatoltatni. Egy egy kötetre, melly elébb lesz több mint keve- sebb 20 ívnél, velinen, n8rben, az előfizetési ár 1 ft 20, 's középpontit kezelő Eggenberger és fia' academiái könyvkereskedésök. Az első kötet augus- tusi vásárra adatik ki.

Bloch Móricz, az, kinek munkácskájáról; „A zsidókról“ a' Figy. 17d. szolt, az egész ótes- tamentomot szándékozik eredeti zsidó, és ehhez mellékelt új hű magyar fordításban, nyelvészeti és hermeneuticai számos jegyzésekkel, kiadni. Az el- ső szakaszra, ugymint *Mózes' öt könyvére* még a' tavasszal nyitott aláírást, 's mi több tekintet- ből egészben közöljük itt jelentését.

A' korral haladni mind egyes embernek, mind egész fajnak kötelessége sőt örök feladása. E' sze- rint nem pusztában elhangzandonak vélem szava- mat midőn a' kor' kívánatát követve olly munkával ohajtók elő lépni, melynek hiányát hitsorsosim mélyen érezék. 's melly iránt őket részvetre szó- litom föl. Nevelésünk ugyan is a' szent könyvek (főkép Moses' öt könyvének) tanulásával kezdődik, azzal folytatatik 's nagy részint azzal végeztetik be. A' szent könyvekre tehát, mint zsidóknak nagy szükségünk van. De hazámfiak, hitsorsosim, mi magyarok is vagyunk, és rendén van, hogy mel- tányos hazánk iránt méltányosak legyünk. Igen il- lő tehát tanulmányainkat a' magyar nemzeti nyelv- ven üznünk, hogy a' kegyes atya' házában halála- tan fiak ne legyünk. Ezen okból én magamra vál- talám a' zsidó szent könyvek' kiadását héber és magyar nyelven saját fordításom szerint, ellenla- pozva az eredetit és a' magyart, hogy, annál köny- nyebben összehasonlíthatassanak, 's a' két nyelv' tanulása kölcsönösen könnyíttessék. Szerencsés körülményeim olly állapotba helyeztek, hogy mind a' két nyelvet egyiránt értem 's ha a' süker megfelelő törekvésemnek, munkám hűség tekin- tetében az eddigi bármelly nyelven történt fordít-ások' akármellyikével kiállandja a' versenyt, any- nyival inkább, mivel a' héber és magyar nyelv al- kotásokra nézve közel rokonok, mit a' többi euro- pai nyelvről nem mondhatni. Bátor vagyok tehát mind azokat, kiket a' dolog e' vagy amaz oldalról érdekel, részvetre fölszólítani, mi aláírásban ál- land, melly az egész munkára történik, ollyképen, hogy: Az első füzet' megjelentével két füzet' ára tétetik le, a' többi füzetek megjelenésökkor vál- tatnak meg, az utolsót pedig ingyen fogom kézhez szolgáltatni. — Egy füzet' aláírási díja 24 kr ep. Az egész mintegy 20, négy és félínyi füzetre ter- jed, 's 20 hónap alatt megjelenik. Pesten, tavasz- utó 14iken 1840. A' szerző.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Julius' 28. 1840.

30. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Heckenast' Bibliographiai értesítője (S. F.). — Tarczy' számtana (K. L.). — Tarczy' természettana ügyében (Tarczy Lajos). — Egyveleg (S. F.). —

HAZAI LITERATURA.

Könyvészet.

Bibliographiai Értesítő Magyarország és Erdély' számára. Kiadja Heckenast Gusztáv, könyvtáros és kiadó. Pest, 8r. 1—5. szám, összesen 36 lap.

Literaturánk' kelletinél lassúbb terjedésének egyik oka a' csekély nyilvánosság. Sok munka soha nem jó eléggé a' közönség' tudomására; 's néha előbb avul el, mint létezését megtudnák, kiket az különben érdekelne. E' bajon Figyelmezünk' a' „Literaturai mozgalmak“ cikkelye által igyekezett némileg segíteni, gondosan beiktatván hasábjaiiba minden, bármely nyelvű és tárgyú, nagyobb kisebb terjedelmű, hazai, vagy hazafiaktól külföldön kijött, vagy külföldi, de honunkat illető munkák' czímeit; többnyire önlátomás után, lehető pontossággal, ritkábban csak hirdetésekéből 's nyilvános lapokból, hol a' munkát a' maga idejében kézhez nem vettük. Mindazonáltal ezen igyekezet sem elégséges a' literaturai újdonságok' minél terjedtebb ismertetésére, mert lapunk, a' közönség' egy válogatott 's tudományoszerető fractióját idévli ugyan olvasókul, de ez a' legkisebb szám; pedig ohajtható,

hogy a' literaturával eddig kevesebbé barátkozó többség is; minden jelenéseknek, legalább címöknél fogva, ismeretébe juttatassék. E' részben a' számos előfizetőkkel, 's még számosabb olvasókkal bíró political hirlapok tehetnének legtöbbet, ha e' tárgynak egy külön álló cikkelyt szánának. De még e' mellett is igen fontos és egészen semmi más által nem pótolható ségedeszköze a' literaturai nyilvánosságnak egy külön, rendszeres középonti könyvészeti lap, melly bizonyos időkben, péld. havonként (nálunk ez elég) megjelenvén, együtt 's könnyen eligazító rendben mutasson fel mindent, mi körébe tartozik.

E' hézagot pótolni akarván, Heckenast Gusztáv pesti könyvtáros és kiadó, eléggé nem dicsérhető buzgalommal 's köszönetes elismerést érdemlő áldozati készséggel indította meg: *Bibliographiai Értesítőjét Magyarország és Erdély' számára*; mellyből nagy 8adban, tetszetes elrendeléssel, velinen nyomtatva, havonként egy, 's így május' végeig öt számot adott ki, 's azokat több ezer példányban ingyen osztogatja. A' lap' elrendelése a' következő: első helyt a' magyar megjelent könyvek állanak, betűrendben; a' szerző' neve 's a' cím' fő szavai kitünőbb betűkkel nyomtatva;

egyébiránt az egész cím, mint illik, teljesen és hiven van leírva, 's a' rét, lapszám, kiadó neve 's a' könyv' ára feljegyezve. Ez után az idegen nyelvű munkák' sora áll, hasonló módon szerkesztve; a' latin és németeké havonként, egyéb nyelvűeké majd félévenként. Harmadik cikkely a' sajtó alatt levő kéziratok' jegyzéke; negyedik a' folyóirásokban megjelent nagyobb, eredeti dolgozatoké. Egyes új, 's nem csak e' lap' kiadójánál, hanem más könyvtárosok, és írók' költségein megjelent vagy megjelenő munkák' bővebb hirdetései rekesztik be az egyes számokat; 's itt meg kell ismét jegyeznünk, hogy ez utóbbiakért a' kiadó beiktatási díjt nem követel. Az évfolyamot, reménylünk, egy tudományrendű mutató fogja befejezni, hogy így mind a' keresés, mind az átnézet könnyebbítve legyen.

Mit eszközölni a' magyarországi, vagy legalább valamennyi középponti könyvtárosok és kiadók' *érdekeiben* 's némileg becsületében állott, azt az egy Heckenast által — és pedig eleinte legalább kész veszteséggel — látjuk létesítve: a' miért ismételve is köszönet neki és elismerés! A' következő észrevételeket e' könyvészeti lap' netalántán jövődöbeli szerkesztésmódjáról egyedül javaslatképen kívánjuk itt előterjeszteni.

Mindenek előtt a' más gyűjteményes vagy folyóiratok' egyes cikkelyei sorát illetőleg; ohajtanám, hogy az, míg literaturánk' még most szűk köre engedi, minél teljesb legyen; 's azért az utóbbiak közül necsak az eredetiek, hanem a' tárgyoknál vagy kidolgoztatásoknál fogva érdekekkel bíró fordított cikkelyek is besoroztassanak; — hogy továbbá ne csak a', nagyobb, hanem apróbb, ne csak prosai, hanem kötött dolgozatok is bevételessenek: 's mivel ezek' száma esztendő által legio, legalább az ismertebb, kedveltebb íróké, vagy különben becsűl és érdekekkel bírók. Igaz, hogy a' választásnak itt már nem külső, hanem belső mérője leszen; 's így az, indirect criticával járand: de ez másképp nem lehet, ha a' pusztaság és céltalan teljesség' szélsőségei köztjőzan közép utat akarunk tartani. Hiszem az eddig szokásba vett „*nagyobb* eredeti munkák" is különféle magyarázatot engedő kifejezés; 's a' gyakorlat mutatja, miképen a' szerkesztő polemiai és töredékes cikkelyeken kívül csakugyan kisebb terjedelmű, de becsűlnél fogva általa elmellőzni restelt darabokat is iktatott

be, péld. Garay' románczát Hunyadi Lászlóról. Ohajtjuk továbbá hogy a' polemiai és minden critical cikkelyek is helyet találjanak. Hasonlóképen valamennyi, az említett rovatokba tartozó, 's nem magyar nyelven írt, de hazánkban megjelent cikkelyek is: a' *ennyiben bennünket, mint magyarokat érdekelnek*, vagy valóságos bővítései a' tudománynak: mert minden egyebe a' hazánkbeli idegen literaturának ránk nézve nem létezik.

Az anyagnak e' szerinti tetemes szaporodása belső, azaz tudományrendű *sorozást* tesszen szükségessé: 's ref. itt a' függetlenül és a' más munkákban megjelent dolgozatokat, valamint a' különféle nyelvűeket sem gondolja egymástól elválasztandóknak. Mert minden osztályozások közül a' szakmák szerinti a' legalaposb; a' többi, nagy részt esetékes különbségeken nyugvó, jól készült mutatók által pótolható.

De ennyi kívánatok a' vállalatot, mind egy tudományos készületű rendező' szükségénél, mind az ívszám' meglehetősen szaporodásánál fogva, annyira terhelik; hogy azt ingyen — kivévén ha a' könyvtárosok és nyomtatók tenék azt magokéva — folytatni nem lehet. Azonban a' belső érdek talán elég vonzó erővel bírna a' pénzt nem könnyen kieresztő magyarra is, hogy e' havi számokat egykét huszas évenkénti kárpótlás mellett magának megküldesse; 's ezen előfizetés valamint az elküldözés is a' hírlapok' kiadójánál és általok történhetnék. Az nem lehet, hogy e' vállalat a' literaturánk iránti részvét' élénkebb felgerjesztésére tetemes hatás nélkül maradjon. S. F.

Számtan.

Elemi számtudomány az alsóbb iskolák' számára. Irta Tarczay Lajos oktató 's m. t. t. levelező tag. Pápán, a' reform. főiskola' be-tűivel. Szilády Károl által 1839. 8r. 46 l.

Ezen könyv, mint címe mutatja, alsóbb iskolák' számára írt elemi számtudomány. Referens azért illy szempothól kívánja azt bírálni.

Előszó nincs; miért? arra szerző tudhatna legjobban megfelelni. Vélekedésem szerint egykét szót a' szerző' céljáról, nézeteiről 's a' munka' használása' módjáról előre bocsátani minden illy nemű elemi könyvben nem csak nem felesleges, de a' tanítási helyes módok' ismeretében nagy részint még meglehetősen

hátra álló iskolatanítók' szükségait tekintve, felette hasznos és üdvösséges dolog.

Magát a' munkát illetőleg, szerző, mindjárt az első cikkben, ezen elvont meghatározásokon kezdi elemi oktatásait: *Mértan a' mennyiség' tudománya, 's mivel a' mennyiség vagy szaggatott (mint a' számokban), vagy folytonos (mint a' téren 's az ebben kiterjedt testen), e' szerint a' mértan is két fő részre t. i. számtanra és tértanra oszlik. A' számtan' mennyiségeinek kifejezésére vagy sajátképeni számokat vagy betűket használnak, 's azért ennek újra két szakasza lesz, első a' sajátképeni számokról, másik a' betűszámvetésről tanítván.*

Elemi könyvet így kezdeni olly hiba, melyet csak az követhet el, ki a' józanabb elemi oktatás' szellemével ismeretlen, ki nem tudja, miképen minden elemi tanítás, melly képző akár lenni, egyes és concret tárgyak' szemléléséből indulva, megyen az általánosokra által. Teszem már, hogy ezen könyvecskét valamely együgyű falusi mester veendi föl zsinór-mértékül oktatásaiban, ki előtt a' tudományos szerző' neve tekintete elegendő zálog és kezesség a' felől, hogy magát egy illy biztos vezető' karjai közé teljes megnyugvással vetheti. Mit fog ezen együgyű falusi tanító mást tenni, mint hogy mindjárt első órán a' keze közt levő könyvet felvévén, elmondja tanítványai előtt szóról szóra, betűről betűre mind azt, mit a' legelső cikkelyben írva talál? A' szegény tanítvány pedig hallgat, és mindig csak hallgat; hall szavakat, mellyeket nem ért, hallhangokat, mellyeknek jelentése előtte nincs, 's a' mértan, a' szaggatott és folytonos mennyiség, a' számtan és tértan, a' sajátképeni számok és betűszámvetés' bódító egyvelegétől egészen elkábulva, nyugtalanul feszeng, ásít, 's ohajtva várja azon boldog percet, melly a' tanítás' órájának multával őt ezen pokolbeli kínoktól hacsak rövid időre is megszabadítja. De hiszen szerző hegelista, 's ennél fogva bizonyosan nagy mesterének példája után csak az egész tudomány' bevégeztével kívánja taníttatni azt, mi könyvében legelül áll. Ha így van a' dolog, nagyon jó lett volna figyelmeztetni erre olvasóit. Mert biába, a' Hegel' philosophiájának sok ollyan bibéje van, mellynek tudása senkivel sem születik!

A' mértannak ezen előre bocsátott meghatározása és felosztása után kezdődik már maga a' számtan (a' címlapon számtudomány).

Számolásainkban, úgymond szerző, a' tizedes rendszerrel élünk, azaz egytől tízig számolunk, használván az arab jegyeket. Referens jól tudja, hogy a' tizedes rendszer kulcsa az egész szám-tudománynak, 's elismeri, hogy ennek helyes felfogása nélkül e' tudományban boldogulni lehetetlen: azonban óhajtja, hogy elemi tanítás' alkalmával előbb mint a' tizedes rendszerről szólunk, tanítsuk meg a' gyermeket arra, mit a' tizedes rendszer' helyes felfogására előlegetsen tudni mulhatlanul szükséges; mert a' tizedes rendszer' tulajdonságát ugyan, avval ki nek még a' számokról 's azoknak egymáshoz való viszonyairól semmi fogalma nincs, megertetni teljes lehetetlenség. Egyébiránt az, mit szerző a' tizedes rendszerről mond, olly rossz, olly hibás, hogy rajta elmenni lehetetlen. A' *A' tizedes rendszer' tulajdonsága* ugyan is szerző szerint *abban áll, hogy a' balfelüli szomszéd szám mindig tízszer nagyobb jobb felüli szomszédjánál.* Én nyolcz éves tanítványom előtt elmondván szerző szerinti tulajdonságát a' tizedes számrendszernek, kérdém, hogy mondaná ki ezt 5683? 's a' nyolcz éves gyermek tüstént így okoskodott: a' jobb felül eső szám = 3; a' következő szám tízszer nagyobb mint jobbfelüli szomszédja, azaz tízszer nagyobb mint 3, és így = 11szer 3 = 33 *): a' következő szám ismét tízszer nagyobb jobbfelüli szomszédjánál azaz 33nál és így 11szer 33 = 363; a' következő szám ismét tízszer nagyobb jobb felüli szomszédjánál, azaz 363nál, és így = 11szer 363 = 3993; az egész szám tehát 3 + 33 + 363 + 3993 = 4392, mondd: négy ezer három száz kilenczven kettő. Risum teneatis... Elemi könyvekben efféle határozatlanságoknak jöni elő nem szabad, és az író, ki munkájában illy hibákat ejt, ne csodálkozzék, ha értők, mint érdemli, megrovatik.

Azokról, miket szerző munkája' folytában az összeadásról, kivonásról, sokszorozásról, elosztásról, töredekekről, tizedes töredekekről, viszonyokról mond, általános megjegyzéseim következők:

1) Szerző egész elemi számtudományát pusztá számjegyekre alapítja, holott nicsen a' mechanizmusra bizonyosabb út, mint ha a'

*) 1-szer több mint $3=3+1$ -szer 3.

2-szer több mint $3=3+2$ -szer $3=3$ -szor 3=9

3-szor több mint $3=3+3$ -szor $3=4$ -szer 3=12

10-szer több mint $3=3+10$ -szer $3=11$ -szer 3=33.

Innen láthatni, hogy hibások az efféle kitételek 6 2-szer több mint 3, e' helyett 6 2-szer annyi mint 3.

gyermeket pusztán számjegyekkel dolgoztatjuk. Az így szoktatott gyermek, habár mechanice a' számszók' hangzása után le tudja is írni a' kimondott számokat, de azokról tiszta felfogása nincs, és alattok bizonyosan vagy éppen semmit, vagy legalább nem azt érti, a' mit kell, 's dolgozás közben is egyedül a' jegyekre fordítva minden figyelmét, magára a' jegyzett dologra nem is ügyel. Pedig első és fő maga a' dolog, nem a' jegy. A' szám' lelkét nem a' számjegyek teszik; ezek éppen olly külső eszközök a' számok' kifejezésére, mint a' betűk gondolataink' közlésére, és szem' elébe terjesztésére. A' betű megöl, a' lélek megelevenít.

2) Szerző a' helyett, hogy a' gyermekből magából fejtegetné ki a' kitálatlandó igazságokat és szabályokat, a' számtudományt, mint készen levőt, adja elő, 's megelégszik azzal, hogy minden mivelet' rövid meghatározása után annak szabályaihoz egykét alkalmazott példát vet toldalékul. Igaz, hogy illy módon lehet a' gyermeknek holmi általános formákat, tételeket és szabályokat szajkó módra betanítani: de igazi belátásról és erőképződésről ez úton szó sem lehet. Az észből folyó tudományok', és így a' számtudomány' tanításában is, kövessük a' találtatva oktató módszert (heuristica methodus), 's egyes példákból és esetekből keressessük ki magokat a' szabályokat. Előre betanított szabályok után számoltatni nem egyéb, mint a' gyermek' önmunkásságra törekvő lelkét bilincsbe verni, 's gondolkodó erejének kész akarva szárnyát szegni.

3) Szerző legkisebb gondot sem fordított arra, hogy ugyanazon tárgyat több oldalról is próbálja felvételni; mennyire célszerű legyen pedig ez mind a' gondolkodó erő' fejtsére, 's erősítésére mind mély, okos és valódi belátás' szerzésére, tudja minden, ki effélékről szeret gondolkodni. Elemi tanításban a' többek közt örök igazság marad ez: jobb csak egy tárgyat több oldalról, mint több tárgyat csak egy oldalról vizsgáltatni. Non multa sed multum!

Ezek azok mellyeket e' könyvecske' ismertetésére mondani jónak láttam. Van-e igazságom vagy nincs? azt az olvasó közönség' dologhoz értő része tulajdon vizsgálása után ítélje meg.

K. L.

Állítások, vélemények, felvilágosítások

— Tarczy' Természettana' ügyében. Természettanom, melly az elkésztett rajzok miatt, csak a' mult év' nyarának elején juthatott egészen a' t. olvasó közönség' kezébe, a' mult évben egy (lásd az 1838. Figyelmező' 39d. számát), ez pedig három bírálót nyert, u. m. (idősor szerint) Tatai András kecskeméti oktató, Csécsi Imre debreczeni oktató, Varga János n. kőrösi oktató 's academiái levelező tag urakat. Tatai főleg az első kötetet, Csécsi az első kötet' mintegy 5 első iveit, a' Figyelmezőbeni névtelen a' második kötetet, Varga pedig mind a' két kötetet bírálta, a' két első — általában szólva — a' két utolsó pedig javaslólag. — Messze vagyok azon hiu képzettől, mintha én magamat a' tudományfalérkezhetetlen neveléséges göggel egyik vagy másik bírálótársam fölött állónak vélném: következő ellenészrevételeim' célja csupán fölvilágosítás, 's némelylekben tisztelet bíráloiméval ellenkező véleményem' kifejtése, mire — eddig időmet fontos tárgyaknak kellven szentelnem — e' pünköszt szünnapokban néhány órát számtam.

Tatai urnak az Oroszszázad' 21—27 számaiban megjelent bírálatára.

E' bírálatot 3 szakaszra oszthatom, a) phisicám' hibáit, b) annak jó oldalait, c) Tatai úr tanácsait tárgyzatokra. Ezekről renddel.

a. 1) Előbeszédem' e' szavaiban akadt senn legelőször is bíráló „én így vélem, felülről kell mindig az ösmereteknek terjedni, ne könnyű 's felületes, hanem a' lehetőleg teljes 's így nehezebb ösmereteket adjunk az erődüzs ifjaknak, 's ha való gyümölcsöt akarunk, cselekedjünk, hogy ifjaink a' tanulásban elefáradjanak“. — Az e' szavakban foglalt két tétel — bár egymástól különböznek — még is szorosan együve tartoznak; ez utóbbi „ne felületes ösmereteket adjunk az ifjaknak“ az előbbinek: „felülről kell mindig az ösmereteknek terjedni“ multhatatlan föltetele; — azért adjunk teljes ösmereteket az ifjaknak, hogy az ösmeretek felülről lefelé szépen terjedhessenek. Ezen szón „felül“ értem azon kört, mellyben a' nemzetnek tudományosabb férfiai vannak, kik — reményem belátandja Tatai úr — csak úgy terjeszthetik lefelé, azaz kevesebb tudományu vagy éppen tudománytalan körbe az ösmereteket, ha magoknak elég 's lehetőleg teljes ösmereteket szereztek. Az interpunctióból is belátható, hogy Tatai úr e' két tétel' egybefüggését, nem pedig, mint ő felfogta, szoros elkülönzését.

2) Azt nem akarja hinni Tatai úr, hogy a' teljes ösmeret nehezebb mint a' felületes, mondok hát példát. Tatai úr tanult egy philosophiát, melly magyar nyelven kiadva is van; — abban a' philosophia mint bölcseségtudomány határoztatik meg; — van benne egy aggszerű psychologia is. Nemde ez a' philosophia könnyű, de egyszersmind — mint minden hozzá értő mondani fogja — nagyon felületes 's hiányos is? Nézzé meg ugyan azon szerzőtől a' philosophia' historiáját, mellyben elő van adva, hogy ez, vagy amaz philosophus m'kor élt, tudománya ebből állott stb; mondhatom ezek könnyű

dolgok, 's méltóztassék csak *Rixner* vagy *Reinhold* vagy *Hegel* philosophia' historiáival egybe-hasonlítani; észre fogja venni, hogy az elsőbb dél-utáni felálmós olvasással is megértendő, midőn emezek' megértése ugyancsak dologot, fáradsatlan studiumot kíván. A' különbség e' kétféle philosophia' története közt az, hogy Erceisei felületes 's könnyű, emezeké pedig teljes, 's így nehezebb. Illy felületes fogalma van önnök — mint jelen bírálatából következtetnem kell — a' mértani képletekről a' természetésztanról 's észteni némelly műszavakról. Azonban az nincs mondva előszavam' azon főlebb idézett soraiiban, mit Tatai úr — hihetőleg kevés gondolkodás után — azokban lenni képzelt. Az ott nincs mondva, hogy minden felületes ösmeret könnyű, hanem csak annyi, hogyha a' felületes és teljes ösmeretek ugyanazon tisztasággal adatnak elő, amaz mindig könnyebb, mint emez, 's már csak azért is, mivel mennyileg különböznek. Ha a' parallaxisról annyit mondok, a' mennyi phys-cám' első kötetének 180d. lapján írva van: ezzel talán Tatai úr megelégszik. Hanem miután a' parallaxis' momentumainak kifejtését is adom a' következő lapokon, 's pedig — mint kell — mértanosan: már Tatai úr fészkelődik, nem tetszést nyilvánít, 's illyent mindenütt 's mindig, valahányszor mathematicumra kerül a' dolog, mi Tatai úrnak a' dilettant mathesis-irónak, egyebiránt a' kecskeméti iskolában mathesis' professorának — úgy látszik — nem legerősebb oldala. Ha én a' mathematicai kifejtést nem adom: nem lehet a' parallaxis-ról teljes ösmeretet adni, és soha a' tanuló be nem látja, miként számíthatják ki a' csillagászok némi égitestek' távolságát parallaxis által.

3) A' mi physicám' természetésztani oldalát illeti; megbocsásson Tatai úr, ha e' tárgyban vele vitatkozásba nem bocsátkozom: részint azért, mert e' tárgyban különböző iskolákhoz tartozunk, részint, mivel az a' physica' körén túl van. Ki azt tartja, hogy az észtan' minden fogalmai abstractok 's a' természet a' valóság concret; ki nem tudja azt, mi a' tudomány' életműve, 's ezt — criticasteri hozzá értelem — az erőművel folyvást egybeza-varja; természetésztani deductiókat kíván, melyeket én ezen physicában soha, és sehol adni nem akartam; ki a' természetant physikai románnak tartja, 's az észtanak műszavaival nem ismeretes; ki az általánostól, mint talán pantheismusra vezetőtől visszaretten; 's a' róla mondottakról csak annyit képes nyilatkoztatni, hogy azok czifra szóvirágok, szépen csengő hangok, földi (azaz empiriai) biztos állásunkból legvöbbe kapok (!): azaz e' tárgyban szoba nem állók, számára irt philosophiai leczkéket nem adok, legfölebb, ha e' tárgyban felvilágosíttatni ohaít, Schelling, Oken, Hegel' munkáinak olvasására, vagy ott a' szomszédságban előszóvali tanítási órák' vételére utasítom. Egyebiránt azt nyilvánítanom kell, hogy azon cikkelyek, melyeket bíráló physicámban természetésztaniaknak vel, egyedül tanítványim' számára, 's a' végből készültek, hogy azok által belásák azt, hogy minden physikai tünemények' vég-alapját csak a' philosophiában lehet föltalálni, 's így ingert, érdeket, vágyot nyerjenek a' mi tanításmódszerünk' rende szerint a' physica' tanulása

után bekövetkező philosophia' magas kincseinek sajátítására. Csupán ellenmondás' elhárítása végett azt kívánom megérteni, hogy bíráló úr physicámból rosszul idézett az Oroszszázad' 175d. lapján, hol ez áll „ez általány valami elvont, valami közvetlen stb“. Tessék physicám' első kötete' 354d. lapját megnézni, hol a' szavak így állnak, „ez általány legközelebb valami elvont“ — e' szót „legközelebb“ nem szabad kihagyni, mert ennek ott fontos jelentménye van. Ki más munkájából idéz: szükség' hogy híven idézzem. Épen ez okból, hogy természetésztani vitákba T. úrral bocsátkozni célszerűtlennek tartom, 's physicám épen nem ez oldalról vár bíráltatást, csak annyit felelek a' hang' állagát illető nehézségeire T. úrnak, hogy ha a' 300 §-t megtekintí, hol ez áll „E' szerint 3 szükséges a' hang' előállítására 1) mozgó test, 2) ezen mozgást terjesztő köz, 3) hallás' műszere“ — : nem fog engem per longum et latum, Század 181, 182d. lapján olly dolgokra tanogatni, melyek az idézett két sorban befoglaltatnak. Egyebiránt ki a' hang' állagának mondottakat bírálni akarja: tudnia kell mi az állag, 's ha ezt tudja, bizonynyal mondhatom, szintűgy nem fog azon megütközni, hogy a' hang' állagának a' rezgő mozgás, mintha a' szabadság az általalom állagának mondatik. Azért kár volt e' természetésztani tárggyal 3 egész számban bajlódni; ismetlem, hogy azok legközelebb csak tanítványim' számára Tatai úr' számára pedig épen nem irattak — azon néhány levelen bátran keresztül fordíthata Tatai úr, 's egyenesen csak azon ívekre mehetete vala, melyek *öt földi biztos állásában* épen nem háborgatják.

4) Rosszalja T. úr, hogy a' természettan' saját szavait is igyekeztem magyarul kifejezni — miután azokat minden nyelven író tudósok megtartják. T. úr tehát úgy szereti vala munkámat, ha ebben Mechanicát, Hydrostaticát, Aerodynamicát, Electricitást, Telescopiumot, Microscopiumot, Pyrometert, Hygrometert, Ombrometert, Calorimetert, Spathot (vagy e' helyett talán: ispáthot?) stb. olvashat? Íme T. úr e' szerint egy azon kórhadtak közül, kik a' nyelvnek lehetőleg teljes kitisztítását egész tudós arczczal ellenzik. Ismétlem T. úrnak, mit már előttem sokan mondtak, hogy a' magyar mint keleti nyelv semmiképen nem fogadhatja magába nyugoti nyelvek' szavait — a' belőle még idegenek által is észrevehetőleg kirivókat. A' nyelvnek e' tisztítását korunk' hibájának tartja T. úr, én pedig azt hiszem, hogy haladásunk' gyümölcse az, 's ezt is hiszem, hiába vár Tatai úr évtizedek' multával is olly magyar természettant, mely ennek saját szavait nyugoti nyelvekből kölcsönözze, — 's ha csakugyan akár illyent olvasni nyomtatásból: adja ki physicájának rég ígért compendiumát — ki tudja, nem fog-e a' nemzet ennek látására elkezdett nyelvtisztítási útjától visszatérni, 's T. úr' egyetemi semmi nemzethez nem köttetett műszavait elfogadni?

5) Azt mondja T. úr, hogy én természettanomban a' *szilárdságot* 's *keményiséget* egynek vettem. Megbocsásson T. úr, de itt egyenesen nemmel felelek. *Szilárdon* én a' *solidumot* értem, mint ezt Természettanom' 128 's 142. §ában látja ön — így használtam ezt egész munkámon

keresztül. A *szilárd* alosztályokat nyert, úgymint *nyújtható-türedékeny* —, *puha-kemény* mint ezt első kötet 148. §-ban olvashatni. Szinte állítja, hogy a' „súlyt 's nehézséget cserélgettem egymással, holott amannak pondust, ennek gravitást kell jelenteniök”. Végig forgattam egész természetтанomat, vajjon áll-e e' vád? Megnéztem minden helyet, hol e' fogalmakat előjöni gondolám de az említett elcserélést sehol nem találtam. Sőt a' súly's nehézség' különbsége egyenesen kifejtetik a' 126. §-ban, 's ez értelemben használtak mindenütt (lásd Természettan I. köt. 244, 267, 268, 286, 288, 291, 293, 295. §§ait). Igaz, nem Tatai úr értelme szerint — mert a' súlyt bátorokodám *gravitas*-nak, a' nehézséget *pondus*-nak venni, csak azon egyszerű okból, minthogy ezek a' közbeszédben egymástól megkülönböztetve semmikép nem levén, tetszésemről függött azokat megkeresztelni. 'S hogy a' gravitást súlynak tettem: oka, mert ezt az *erővel*, mellyel igen sokszor elő kell fordulnia, könnyebb és szebb egybetenni, *súlyerő*, csakugyan szebb mint *nehézségerő*. ... Meg kell azonban megjegyezni, hogy a' vegytanban, melly még 1837. tavaszán nyomtatott, viszonyos súly áll viszonyos nehézség helyett: ez hiba, min a' 2d. kiadásban igazítandók. De 1) ez a' természettan' körén kívül van, 2) azt tartám „sapientis est consilium mutare in melius”.

6) Népszerű előadásomat tárgyazólag nagyon szeret Tatai úr azon nyargalozni, hogy én kész akarva nehézzé tettem physicámat. Alkalmazott mértannal egybekötött physicában *népszerű* előadás, k. Tatai úr, nem azt teszi, hogy azt minden, ki olvasni tud, megérthesse: hanem azt, hogy abban a' felsőbb analysis az igazságok' vagy törvények' kifejtésére használva nem levén, azt *minden gondolkodni tudó*, 's az *alsóbb mértan' tanítványai-val ismeretes* fölfoghatja. Hisz' előszavam' 6d. lapján világosan ott van: „e' munkát a' műveltség' alsóbb osztályán állók, vagy mathematicai ösmertekkel nem bírók megérteni nem fogják: de hiszen nem is illyenek' számára iratott ez”. Nem népszerű az én előadásom — mondja T. úr — mert a' lehető kifejtés-módok közül a' legnehezebbet választam. Ezt egyenesen tagadom. Köz elismerés szerint ugyan is a' physikai törvényeknek legnehezebb kifejtése felsőbb analysis által történik. Kérdem, van-e egyetlenegy illy kifejtés physicámban? ha nincs — a' minthogy nincs is —: mit tesz az Tatai úr, hogy én a' lehető kifejtésmódok közt a' legnehezebbet választam? Vajjon nem vagyok-e kénytelen illy beszédeből azt következtetni, hogy ön a' physikai tanítványok' felsőbb lehozásaiból mit sem tud, sőt ezeknek tán híret sem hallotta. ... Így igazítsuk hát T. úr' szavait „az alsóbb mathesis' útján, vagy épen mathesis nélkül lehozott minden kifejtések közül a' legnehezebbet választam” — 's ekkor — ha a' mértanos kifejtést nehéznek tartjuk. — T. úrnak igaza van. Mértanos, és nem mértanos kifejtések közül mindig amazt választam. Az alsóbb mathesisi kifejtések közt is, hogy neha tán a' legnehezebbet választam, oka, mert azt szebbnek, a' törvényt világosabban kitüntetőnek, vagy elvégre olyannak találám, melly tanítványaimra nézve — kiket minden oldalú lehozásokkal kívánok megösmere-

tetni — ezélszerűbb, — mert nem kell feledni, hogy természettanom kézikönyvül szolgál tanításaimat hallgató ifjainknak, 's főleg ezeknek. Mintegy 20 ifju ment el már kezem alól mérnöki pályára, 's pesti oktatóik' tanubizonyosságaik után — szabad legyen kimondanom — olyanok, kik már Pestre érkezőkben is nem csak *dilettansok* voltak a' mathesisben, kik az én természettanom' mathem. lehozásait tökéletesen megértették, 's maig is köszönetet mondanak értők. Csodálom kell, hogy oktató' szájából kell illy panaszt hallanom, ki tapasztalásból tudhatná „mennyivel nagyobb lelki örömet szerez tanítványoknak, ha a' nehezebb mathematicai lehozásokat, egy kis veszély, és nem egyszeri megtekintés után értették meg, és a' mit ismét neveléssel foglalkodónak tudni kellene, mennyivel jobban tudták 's megtartották elméjükben a' nehezebbeket, mint a' könnyebbeket. Kérdi T. úr, legünk' fölfelé ritkulásának törvényét, miért Baumgartner 's miért nem Neuman után adám? E' törvény' kifejezésének módja állagára nézve mind kétben teljesen egy: 's ezért szintűgy adám azt Neumann mint Baumgartner után, van még is a' kettő közt különbség, 's ez abban áll, hogy végül Baumgartner képletet fejt ki, mellyből a' leg' fölfelé ritkulásának növénye gyönyörűen kiviláglik, Neumann pedig nem; — továbbá Baumgartner olly módon jeleli a' különböző légterületeket, melly mód a' felsőbb analysisben is gyakran előfordul, 's azért a' tanítványokra nevezve, kik közül azt sokan tanulni fogják, felette ezélszerű. E' két ok hatarozza Baumgartner' kifejezésének inkább mint Neumannénak elfogadására. — Nem népszerű továbbá az én előadásom — írja T. úr — mert a' kifejtéseket a' lehető legrovidebben adom elő. *Cicero* írta egy barátjának „bocsánat barátom! e' hosszú levélért — időm rövid volt annak írására: *Bajza* „Kritikai lapjában” van mondva Udvardyról, hogy a' mit Széchenyi röviden mond el, azt Udvardy *hosszadalmasan*. Azért T. urnak e' rövidség megismeréseért köszönetet mondok. Szabatosságra törekvém mindenütt: mert főleg ifjak' számára írtam, kiknek a' mennyire untató a' böbeszéd — annyira ártalmas is. Mivel tán T. úr igen böbeszédű, 's nagy kedvelője lehet a' hosszadalmas előadásnak: ez oka, hogy a' rövidség neki homály, 's a' szabatos előadás csonka. Illyennek tartja például a' srófróli előadásomat. Hogy itt a' srófnak a' lejtőre visszavitelét nem adtam elő hosszadalmasan, hanem röviden, de mégis olly világosan, hogy hét évi tanításom alatt nem volt esetem, mellyben ezt tanítványim könnyen meg nem értették volna: már itt T. úr homályos előadást talál. Bátran hivatkozom az idézett §-ra, nézze meg azt akárki, ki már a' fölebbi 164 §-ot megértette, 's csak parányit is tud és szeret gondolkodni: kétségtelen, hogy azt tökéletesen megértendi; mert mindazok, mellyeket ott T. úr keres és nem talál, ott vannak. Felreértetni nem akarok, azért megjegyzem, hogy T. urban itt is, mint egyebütt sok helyen, nem képesség' hanem akarat' hiányát kell föl tennem. Sok ember a' maga izlését tartja mustrának az ételekben, 's nem foghatja meg hogy valaki például a' tésztát, mellyet ő annyira kedvel, ne szerethesse: így T. úr, minden egyes tárgyak' előadását a' maga physicája' elő-

adásához akarja mérni, 's ha különbséget talál, rögtön homályt gondol, saját előadását tartván a' legérthetőbbnek. Megjegyzem T. úr számára itt azt is, hogy physicájának compendiuma kezemben van; sok szép dolgot írhatnak fölére, ha kézirat nem volna; annyit azonban most is bátran kimondok, hogy az épen nem olyan, hogy akár tartalmára, akár előadására nézve rőf gyanánt vétethessék. — Előadásom népszerűsége ellen mondott egyéb szavait T. úrnak, mint a' mellyek in generalitate egyetlenegy tá mok nélkül mondatnak, elég legyen visszautasítanom, 's haszontalan túltúl beszédeknek nyilvánítanom.

7) Most jön egy szörnyűséges erős bizonyta T. úrnak physicám ellen, 's ez abból áll, hogy ennek nagy része szóról szóra való fordítás. Tegyük föl, hogy e' vád áll: akkor kedves önnek minden gyalázása, mellyel physicámat halmozni erőködik, én rólam azon szerzőkre esik vissza, kiknek munkáiból fordíték, 's legfőlebb is azt mondhatja ön, hogy a' fordítások rosszak. De ön nem azt teszi, gyalázza a' tartalmat, a' nyelvet pedig dicséri. Mondhatom gyönyörű logica!!... Hogy physicámban elég fordítás van, azt soha tagadni nem akartam, valamint soha eszembe sem jutand — akármint csevejenek a' T. féle urak — hogy ezt szégyeneljem. Szerencsés valék Baumgartner' physikai tanításait egy éven keresztül hallgatni a' bécsi egyetemen, az elégtűtség' 's tetszés' legmagasb fokán volt lelkem a' tanításokon, forrón vágytam egykor Baumgartner' előadási szabatosságához hasonlóval bírhatni; 's mondhatom önnek, hogyha rendszerével 's tartalmának némelly részeivel csak némileg megelégedhetem is, a' helyett hogy fáradtsággal (milyenne? — ám a' tiszta lelkű hozzá értők ítélik meg) e' physikai kézikönyvet írjam, csak Baumgartnert adandom fordításban. Azért, hol mind a' tartalom, mind az előadás teljesen tetszettek: ott fordítottam, — mi egyébiránt (miután Berlinben philosophiai nyelvhez szokván, kíváncsim magasbakká váltak) nem olly sok helyen történt, hogy physicám nagy része szóról szóra fordításnak mondathassék. Igen sok helyen használtam én Neumant 's Littrov'v' astronomiáját is: hogyan van T. úr, hogy ezekből — miután e' munkákat bírja — fordítást nem idézett. Maga írja ön, hogy a' föld' nagyságának meghatározását Litrovból vettem: de fordítottam-e? Ugy-e nem? 's miért? mert ezeknek hosszadalmas előadásai nekem nem tetszettek soha. — Egyébiránt tudja meg T. úr 1) hogy eredetieskedni ott, hol eredetiek nem vagyunk, nem lehetünk, nevetséges ámitás. 2) hogy az a' *mesterségek' legkissebbike* fordításnak olly színt adni, hogy az eredetinek látassék: de család lelkemhez nem fért soha — gögös *magna monstrantia* — jegyezze meg T. úr — nem az én kenyerem. Egész természetanóm anyagja bécsi 's berlini oktatoim' tanításainak, 's kézi könyvem I. 5. §ban elősorolt munkák' studiumának gyümölcse. Hanem a' forma, a' rendszer *teljesen enyém*, mi nézetem szerint, tapasztalati tudományokban, hol csaknem mindenütt egészen elszórt aggregált ösmereteket — *disiecta membra* — találunk, a' legnagyobb fontosságú, akár a' tanulókat, akár magát a' tudományt tekintsük, mint ezt I. 309 §. végén hozzáértők' számára elég nyíltan kifejeztem.

Mellesleg megérintem, hogy ezennel válaszolva van T. úr azon kérdésére is „miért választám a' *czufolt* 's nehéz Baumgartnert inkább mint a' világos Neumant forrásul“. De mit tesz itt ezen czufolt? Czufoltot, reményem, nem — mert Baumgartner minden egyéb inkább mint czufolt, hanem tán zsufolt akara lenni. Igaz Baumgartner zsufolt, kézikönyvet mindenfelé koptatják, rövid idő alatt számos példányu 5 kiadást ért. Baumgartnernek a' bécsi egyetemi tanítószekből elmenté után, Ettingshausen is az ő munkáját vevé föl kézikönyvül — jegyezze meg T. úr — *Ettingshausen* is. Prágában, Brünnben, Gréczen ez a' kézi könyv, 's hogy Austrián túl menjek — csak tudtomra is — több természettanárok' kézikönyve ez Halleben 's Berlinben. A' zsufoltság nem válik a' munka' gyalázatára. Örülhetne T. úr, ha ön „Tiszta Mathesise“ csak ezred résznyire is zsufolt lehetne, legalább azok' kezei közt, kik a' mathesisben dilettantok akarnak lenni. Hogy a' francia physikai munkák általában jobbak volnának mint a' németek: ezt egyenesen tagadom. Ez ismét magna monstrantia akart lenni — ignotos fallit, notis est derisui. E' tárgyra még alább visszatérek.

8) Physicám' rendszerében két felette nagy hibát lát T. úr, 1) hogy a' hegeli triplicismust erőltetve 3 félkre osztván a' testeket: sulyosokra, sulytalanokra, életművesekre, azok' törvényeinek 3 osztálya egyik a' másikat kizárja (másként nem is volna logice helyes) — de azon törvények sem az úgy nevezett sulytalanokat (mellyek közé tartozik pedig a' világfény is 's annak terülése 's szejgüése stb), sem az életműveseket nem illetik. 2) „hogy a' chemia segédtudomány gyanánt adatik elő a' physica' bevezetésében, holott inkább megfordítva: ha külön tudomány a' chemia, annak elmulhatlan segédtudománya a' physica“. Nagyon csatlakozik T. úr, ha azt hiszi, hogy tudományban egymást olly teljesen kizáró osztásokat keljentezni, mint például fekete — nem fekete. Ez igen régi elavult, 's tetteleg szintűgy mint elméletileg ezerszer megezáfolt szabály, mellyet T. úr, még Ercei' logicájából tanult volt. A' szakaszoknak tudományban kifejlésben kell lenni, tehát rangozva úgy hogy az alsóbb a' felsőbbben úgy mint momentum ott legyen. Példát mondok. A' természetrajz ásvány, növény, 's állatrazra osztatik. Az ásvány' térben léte, anyagisága, egybefogódzása, kristályossága stb. átmegy a' növénybe is, de csak mint momentum, azaz azon előadott jellemek, mellyek az ásvány egén létét tették, nem fogják többé a' növénynek egén lényegét tenni, hanem mint fölvetett oldalak a' tovább vagy magasabbra fejlett növénytestekben is jelen leendének. Így a' növényi élet' állaga megszűnik minden lenni az állatban, de azért mint oldal vagy momentum nem; ha ugyan az állati testeknek növény-oldalaik is vannak. E' példát ha kevés gondolkodás után megérté T. úr, alkalmazza most a' physica' szakaszaira. A' moztanban a' mennyiségi oldal a' fő — 's ez oka, hogy az quantitativa physicának mondatik; e' mennyiségi oldal a' sulytalanoknál háttérbe vonúl — azaz egészen nem enyészik el, hanem annak egyes vonásai mint momentumok megmaradnak, mert itt már a' minőségi oldal a' hatalmasb. Az életerőben ott

van mind a' két elsőbb, de ismét csak mint momentum, nehéz az élő test, mozgatható is, világosságot meleget stb nem nélkülözhet, azonban mind ez oldalak még nem meritik ki egész állagát, magasabb lépcsőn tűnik elő az élete ő, sajátságában az alsóbb erőket — úgy szólva — újra szülő, de egy-szersmind tovább vivő. Így — kifejlésben — élő organismusban kell tekinteni 's előadni a' természeti erők' tünetényeit, különben, azon kívül, hogy diribdarabban jelennek meg ösmereteink, lehetetlen ellenmondásba nem keveredni. Már péld. tegyük föl mint T. úr mondja, hogy a' moztan' mindentörvényei illetik a' súlytalanokat is. Akkor hát a' hév, fény, villany nehéz, egy edénybe vagy térbe szoríthatók, mint a' szilárd, csepfolyos 's légnemű testek, — miket pedig — legalább ez utóbbit — legvastagabb empiricusok sem állítanak. Az első nagy hiba e' szerint, kedves T. ur, épen nem áll, sőt ez — elfogulatlan competens bíralok előtt — talán physicám' jó oldalát teszi.

A' második nagy hiba az, hogy a' chemiát segédtudománynak vettem. Erre csak egy pár szót. Nezzen ön végig az egész physicán — meglátandja, milly temérdek helyen van ott szüksége a' tanulónak chemiai ösmeretekre. Ellenben a' vegytanban annyi phisicai ösmeret, mennyit az ezt tanulók már alsóbb iskoláikban hallgattak, teljesen elegendő. (*Folytattatik*).

Tarczy Lajos.

Egyveleg.

— *Schuster János' hármass emléke.* — Jobb idők' küszöbén állunk csakugyan, akár mit mond Boeotia! E' lelkeség, és mindenféle gerjedező részvét, e' bizodalma azoknak, kik a' közönséghez szólnak, 's tettlegesen felelete bizonyítják azt; 's egy szebb jövőndőről még csak két évtized előtt is kétkedve támadozott reményünket táplálhatjuk. 'S e' reményeinkben nem utolsó, sőt épen egyik hathatós biztatónk a' köz dolgok iránt nevedkedő szeretet, az érdem' szives méltánylása, a' testületi és egyesületi szellem, melly a' nagy hazafi' felkelte óta, olly hatalmasan fejlődik, terjed és erősödik a' társaság' minden ágaiban. Kétség kívül ennek köszönhetjük azon eszme' közel létesülését is, melyet e' sorok' elejére czímül tűztünk ki. M. évi december' 8d., 's így csak hét hónap előtt, szólította fel lelkes társunk és barátunk *Bugát Pál*, az Orvosi Tár' azon napi lapjában (23. sz.) hazánk' orvosait, hogy egy, Schuster Jánosnak, mint a' vegytan' magyartatójának, állítandó emlékhöz segéd-mekkel járuljanak. A' siker meghaladta a' várakozást. Az Orv. Tár' majd minden száma hoz küldemény-jegyzékeket; úgy hogy június 14d. a' befizetett summa öszvesen már 3283 váltóft-ra menne, mellyhez a' budapesti orvosrend, ide tudva a' gyógy

szerészeket és a' külön osztálybeli orvos és sebész hallgatókat is, 1014 ft 20 krral járult. E' pénzből a' Ferenczy által készült márvány mellszoborért 300 pengő ft jár, 1000 ft apr. 10. óta kamatra van kiadva, mellynek öthatoda evenként jutalomkérdések' díjazására szolgáland, egy hatod mindenkor a' tőkéhez csatoltatván, úgy hogy mihelyt e' hatodok ismét száz pengő ft-ra mennek, e' summa 's tőkésítették, 's kamatának öt hatoda újra a' kéréddől, egy hatoda pedig a' tőké' nevelésére fordították, 's így folyvást. E' szerint e' *Schuster-díjjal* ismét szaporodik azon nagyobb kisebb jutalmazó intézeteink' száma, mellyek' czelja hazánkfiait tudományos munkásságra ébresztetni. Nem kéltkedünk, hogy a' gyűjtő és intéző úr gondoskodni fog e' jutalomalapítvány' olly kezeléséről, melly mellett az a' czélnak megfelelő, nem mint a' Marczibányi-jutalomnál, melly elől a' legfiatalabb és legegészségesebb pályázók is elhalnak, mielőtt díjok' oda iteltetését, vagy az odaítélnek kifizettetését megérnék. Ha nem nagy is e' díj, az ösztön mégis elegendő, csak nyilvánosan, pontosan és rendszeresen menjen a' dolog; a' fő dolog pedig a' jutalmak sebes, és *évenként, bizonyos napon, elmaradhatlan kiadatása.* — A' mi az említett két summán felül gyűjt és még fog gyűlni, abból Bugát úr *Schuster-alapítvány* czim alatt egy, elagott és elszegényedett orvosok, orvosözvegyek és orvosárvák' gyámolító intézetehez kivanja megtenni a' kezdetet; 's mi e' czélra hozzá befolyt, június' végén 529 ft 50 krra ment váltóban. Örömmel látjuk, miképen az ébredő testületi szellem egy név' aegise alatt, 's egy buzgó férfi iparkodása által rövid időn egy új emlékművet, 's egy új jutalomalapítványt alkotott, 's közel van ahhoz, hogy egy új jótékony intézet' létesülését is eszközölje; annyival is inkább, mert B. úr kifogyhatatlan buzgósága nem csak gyűjtés, hanem bál, loteria 's egyeb utakon is fogja nevelni, mit olly hálát érdemlőleg kezdett. Kövessék e' példát más osztályok is: a' mi jövőndök szép leszen, 's kilátásunk megnyugtató.

— Egy előtűnk fekvő program a' *lőcsői evang. lyceumbeli magyar iskolának*, jun. 21. tartott örömmünnepe' tárgyait közli. Zene nyitotta és fejezte azt be; 's a' beköszöntő és vég beszédekén kívül huszonhét előadás volt kitűzve, mind az előadó ifjak' saját dolgozata; 's egyet kivéve, mind kötött beszédben. Jó ez is; de részünkről fontosnak tartjuk a' prosai előadásbeli gyakorlatot: ez gondolkodokat nevel, midőn amaz a' kifejezett költészi talentummal nem bírót szép szavak utáni kapkodásra, tartalmatlan képjátékra esalogatja. A' prósa felé kellene az uralkodó iránynak tartani: a' költészetnek kivételkép, a' különösen arra hajlandók által, és soha sem kizárólag, üzetni.

S. F.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgy mint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Évenegyenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Ferencziek' piacán, 437. sz. földszint.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Augustus' 1. 1840.

31. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Gévay' oklevélgyűjteményéről (S. F. és Jászay Pál). — Ford. Gyakorlatok magyarból diákra, Döring után Zsarnay (Irme). — Tarczy' Természettana' ügyében (Tarczy L.). — Neerolog Márton Józseftől. — M. tud. társaság. — Literaturai mozgalmak. — Liter. óvásul.

HAZAI LITERATURA.

Történettudomány.

Hazánk' történeteinek nincs időkor, mely eseményei' nagyságára és következéseire fontosabb, elemei' tarkasága- és szövődésénél fogva érdekesebb volna, mint a' XVI. és XVIII. század. 'S mégis, bár ez hozzánk egyebeknél közelebb esik, bár róla sokkal több oklevelek láttak napvilágot, és több egykoru író szólalt meg, mint akármely másról: historiáját koránt sem bírjuk még; sőt historiája' elemeit is csak egy részben. Mert a' tettek és eredmények' öszve-sége még nem historia; azon titkos műhelybe kell betekinthetnünk, hol a' tettek' nagy része fogantatott, hol az eredmények előkészítették: e' műhely a' *diplomatia*, melynek munkásságáról eddig keveset tudtunk, nem sokkal többet sejtettünk. A' *török-magyar kor' diplomatikai történetrajza* tehát az, mi hátra van, hogy ne csak lássunk, hanem értsünk is; hogy a' héjat lebontva, a' belsőbe hathassunk, hogy személyekről és korokról ítéletet hozhassunk.

Ezen időszak' diplomatikai történetforrásai' megnyitására szánta el magát Gévay Antal, kit mind külső helyzete, mint a' cs.

udvari könyvtár' őrző személyzetének egyik tagja; mind történeti és nyelvismereti terjedelmes készületei arra különösen kijelelték. A' kút, melyből meríteni kellett, főleg a' *császári kir. házi és udvari titkos levéltár* volt Bécsben: 's valóban, mély és háladó tisztelettel kell e' helyt a' fels. udvar' liberalitását említenünk, mely, meghagyván a' historiának, mi a' historiaé, hazánkfia előtt, emlékkincseit feltáratta, 's mind eddig — noha kiadott gyűjteménye e' napig már tíz nagyobb kisebb füzetre terjed — egyetlen egy általa másoltatni 's kiadatni kívánt darabtól sem tagadta meg legfelsőbb engedelmét; noha azok nagy része a' dynastia' legbelsőbb érdekét illeti. Nincs itt helye, hogy kimutassuk, milly kicsinyes szellem az, mely nálunk főleg a' magányos levéltárak' kincseit olly féltékenyen rejtegeti: de bár mellékesen is, nem lehet meg nem jegyeznünk, hogy udvarunk' dicső példája pirító, és kitkit közölünk hazafiúi kötelességeire intő.

E' kútforrásból tökéle magát el Gévay, hogy a' nevezett korra szolgáló diplomatikai irományokat, követségek' actáit, szerződéseket, kötéseket, ezekre 's a' köz viszonyokra általában tartozó titkos levelezéseket, eredeti

nyelveiken, mineműségükben, valóságos diplomaticai hűséggel közölje: és pedig magyar czimmal es bevezetéssel, hogy a' nagy fontos-ságu munka a' magyar literaturáé legyen: 's a' külföld is, melly historiai dolgozataiban e' közléseket, mihelyt egyszer világot látnak, többé nem ignorálhatja, kénytelen legyen már egyszer magyar munkára is hivatkozni. Meg-indította barátunk, gyűjteményét, 1837ben, e' három füzetten:

1. Az 1627. évi sept. 13. költ szőnyi békekötés' czikkelyei, deákul, magyarul és törökül. (Ismer-tetés l. Figyelm. 1837. II. 138 's köv. szel.)

2. Az 1625. május 26. költ gyarmati békekötés' czikkelyei. (L. Figy. u. ott).

3. Legatio Joannis Hoberdanacz et Sigismundi Weichselberger ad Suleimanum I. Imp. Turcarum iussu Ferdinandi I. R. Hung. Boh. etc. obita anno 1528. A' bécsi cs. k. házi 's udvari tiskos levéltárból közli Gévay Antal stb. Szinte magyar bevezetéssel.

A' magyar közönségnek ezek nem kellett. Ha jól emlékezem, hat vagy hét példány költ el; a' kiadónak pirúlni kellett könyvárosa előtt nemzetéért, pirúlni gyermekes bizodal-máért önmaga előtt, de egyszersmind fájlalni a' legjobb szándéknak illy hideg visszautasítatását, De a' hazafiság ösztönözte barátunkat, hogy a' mit kezdett, folytassa, míg lehet: egykor, később, talán a' magyar is fogja méltatni és használni, mit ő, eddig ismeret-lent, használatlant világra bocsát; de jelenben a' külföldhez kelle fordulni 's azt kínálni meg azzal, mit a' magyar hidegen mellőzött. Így lön, hogy a' gyűjtemény, német czimmal folytatott.

4. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. Aus Archiven und Bibliotheken. — Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1527. (Néhány csekély helyeken kívül ez előtt soha sem látott napvilágot).

5. Gesandtschaft stb. 1528. (Hoberdanacz; de negyvenkét levél' hozzáadásával; legelőször láttak napvilágot).

6. Gesandtschaft stb. 1529. (Jurischitsch' követ-sége; legelőször nyomtatva).

E' három darab ez idén jött ki, 's itt általunk először jelentetik.

7. Gesandtschaft stb. 1530. (szinte legelőször a' forrásokból közölve; ismertetését l. Figy. 1839. 7. és 8. sz.).

8. Gesandtschaft stb. 1531—2. (Nogarola és Lamberg' követsége; egy darabot kivéve, melly egykoru-lag megjelent, de felette riska, mind szinte először

világosságra hozva. Ismert. l. Figy. 1839. 16 és 18. szám).

Ezen öt darabhoz (4—8) járult, az 5d. szám alattival, egy gyűjtő czím, mellyen e' szavak: „Erster Band: Gesandtschaften König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1527—32“. említett királyunk első öt követségét a' zultánhoz összefoglalják.

9. Gesandtschaft stb. 1532—3. (Zárai Jeromos és Schepper' követsége; két darabot kivéve, először kiadva, 1838. Ismert. l. Figy. 1840. 1. és 2. szám).

10. Gesandtschaft stb. 1534. (Schepper' követsége, melly még egy történetíró által sem említettett. Ismertetését l. alább).

Ennyi fekszik most előttünk. — Gévay élete feladásává tette mind azt, mi az említett két században az osztrák-magyar-török viszonyok felvilágosítására tartozik, 's eddig levél-és könyvtárakban ismeretlenül hevert, kiadni; a' gyűjtemény kilenczven 's néhány darabra volt számítva, 's a' kiadó kész vala a' költségeket (mit nem lehet tovább elhallgatnom) évenként négy öt száz pengő forinttal a' magáéból pótlani: csak a' közönség is megtegye a' magáét. Egy pár napja, hogy nála voltam, épen midőn megbízott könyvárosa' számadását venné. A' külföld ötven példányt vett, magyarországi könyvárosoknál HAT költ el. Olvasóinkra bízom az ítéletet. A' két hazában könyvtárak, egyetem, academiák, lyceumok, gymnasiumok, tudományt űző magányosak vannak, 's mindenek felett gazdag nemesség, melly szereti ha a' magyar, hazaszeretőnek, 'nagylelkűnek' mondatik. Számos könyv-árverésen voltam jelen hazánkban, és tapasztaltam, hogy igen közepszerű módúak is az előtt bőven beszerezgettek nem csak a' historiai munkákat, hanem a' historiai gyűjteményeket is. A' jelen kort nem tudom érteni.

Csoda-e, ha illy részvétlenség a' nem is jutalmat váró, hanem áldozatra szívesen kész munkás hazafit megfosztja minden kedvétől? ha leveri, ha maholnap, nem győzvéen olly veszteségeket, millyeket csak egy dynasta viselhet el, kénytelen lesz, historiánk' örök kárára szép vállalatával végképen felhagyni? 'S ki fogja öt nekünk kipótolni? kicsoda, kikészülve, mint ő, a' török, spanyol 's minden europai diplomaticai nyelvek' teljes ismeretével; a' titkos jelekkel írt acták' olvasása' tudományával, mellyeknek kulcsai rég elvesztek; e' critical lélekkel, törhetetlen türelem- és állandósággal 's kifogyhatatlan hazafisággal, melly csak

a' lehetetlenség előtt hátrál? Mert fájdalom, ki kell mondanom hogy félő, mi szerint néhány kötet után e' gyűjtemény meg fog szűnni, ha melegebben nem fogjuk fel történetudományunk' ügyét, 's pár forintunkat tovább is sajnáljuk nem mondom e' vállalat' támogatásától, hanem lelkünk' örömeitől: mert alig lehet valami nem csak tanulságosb, de emberileg érdekesh, 's a' korok', viszonyok', erkölcsök és vélemények' történetével mulattatóbb, mint e' munka.

Ezekre kívántuk olvasóinkat figyelmeztetni, 'se' vállalat' pártolását szívökre kötni, midőn a' felebb 10. sz. alatt közlött darab' ismertetését közöljük. Bár más lapok' kiadói is szívesek lennének sokkal nagyobb közönségök előtt szinte megtenni a' magokét; talán lehetne még annyi részvétet gerjeszteni, a' mennyi a' kiadót azon állapototba tenné, hogy fáradozásait tovább is folytathassa.

S. F.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. — Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1534. Wien in Commission bei Schaumburg und Comp. 1839. 4rét 154 l. Ára postapap. füzve 2 ft 15 kr ep.

Géray' oklevélgyűjteményének jelen füzeté I. Ferdinánd király által a' török udvarhoz intézett hetedik küldöttség irományait tárja előnkbe, melly eddigelő, miként a' szorgalmas közlő rövid előszavában is megjegyzi, még egy történetíró előtt sem volt ismeretes. Újabb példát nyújt ő ez által arra, mennyi és milly nevezetes dolgokat lehet napfényre hozni ott is, hol már literatori szemek vizsgálódtak, ha az ember nem sajnálja saját fáradságát utánnyomozni: vajjon a' kútfő, mellyet már többen kimerítettnek gondoltak vagy állítottak, valóban megtagad-e minden újabb segédelmet a' literatura' tág folyamától.

A' munka' csinossága, szigorú pontossága felől felesleg volna valamit mondanom. Géray' kezéből jött, 's ez által kimerítőleg elő van adva minden, mit e' nemben legjelesb munkáról mondani lehet. — Hogy belső becse a' magyar történetíróra nézve felette nagy, az általam itt előadandó rövid vázolatból is, hiszem, kitűnendik.

Elül V. Károly császár utasítása áll a' portához küldendő Schepper Kornél számára 1533-

diki decemb. 24ről; — ezt Ferdinánd király' utasítása követi czélzott követei Zárai Jeromos és Schepper Kornél számára 1534ki febr. 11ről, 's végül Schepper Kornél igen érdekes követ-ségjáratí tudósítása 1534ki august. 2ről. — A' toldalékban 50 darab német, latin, olasz és franczia nyelven írott oklevél közöltetik, ezek között magának I. Ferdinándnak saját kézzel feltett levele, mellyek részint a' követség előtti, részint már a' követség alatti cselekvényeket illetik 's egész Europa' történeteit világítják. —

Nevezetes azon utasítási tervben, mellyet Ferdinánd a' török udvarhoz küldendő követei' számára 1533ki october elején készítettett, következő hely, mellyen a' későbbi cselekvények mint sarkvason fordulnak meg:

„Különös szorgalommal igyekezzenek pedig Ibrahimnál oda vinni a' dolgot, és őt ha lehet arra bírni: eszközölje ki császársjától hogy ez Grittinek parancsot 's hatalmat adjon, mikép a' közöttünk 's ellenségünk a' vajda között esz-közlendő egyességben a' mi javunkra vezérelje a' dolgot, 's a' vajdát bírja reá hogy Magyarország iránt valamelly bizonyos helyen olly egyességre léphessünk, melly szerint az a' mi részünkre maradjon. — Ha pedig illy hatalmat adni nem akarna, kísértsék meg, nem birhatnák-e legalább arra, hogy Gritti a' vajdával úgy alkhassék 's végezhesen, hogy a' vajda holta után egész Magyarország, névszerint pedig azon rész melly mostan birtokában vagyon, mi reánk szálljon, és a' mit aztán Gritti egy vagy más úton közöttünk ki alkhatik 's végezhet, azt a' török császár is tetszőnek, jó-nak és erősnek vallván, megerősítse“.

„Ha azonban követink netalán észre vennék, hogy a' megkötött béke felett különböző volna az értelem, azaz tán a' török császár és Ibrahim azt gondolnák, nekünk a' török császár olly feltétel alatt adott és engedett békeséget, hogy egész Magyarország a' vajda birtokában maradjon, és így kívánnák érteni azon választ is, mellyel utóbbi követeinket elbocsátották, jelen követeink vesztég legyenek, és semmit a' Gritti által esz-közlendő egész magyarországi birtokról elő ne hozzanak, hanem egyedül azon ügyekezzenek, hogy az Ibrahim pasa 's a' török császár elébbi nyilatkoztatása, úgy miként elül említék, maradjon“.

Ibrahim nagyvezírhez imígy ír Ferdinand azon évi octob. 8kán költ levelében: „testvéri

szeretettel kérünk, igyekezzél kieszközleni császárodnál (so begeren wir an dich mit bruederlichem willen, du wellest bej deinem kaiser hanndlen), parancsolja meg Grittinek, jöjön ki hozzánk, hogy tulajdonképen megtudhassa, a' békekötési alkudozások alatt, és a' közelebbi béke után, melyet utóbbi követünk Zárai Jeromos által a' te segedelmeddel kötöttünk és végeztünk császároddal, miként tartotta meg ellenségünk a' végzetteket, 's miként mutatta magát irántunk; ha pedig a' nyomozódások után azt találná, hogy ellenségünk minket 's a' mieinket megtámadta, jóságokat rablott, 's ellenünk engedetlenséget támasztott, mi ellenben békével voltunk és semmit el nem követünk, akkoron az említett Gritti császárod 's a' te nevedben eszközölje és azon legyen hogy mind azok nekünk visszaadassanak, hatalmunk 's engedelmességünk alá hajtassanak“.

Látszik ebből milly tekintetben állott ekkor Gritti a' török udvar előtt. Halljuk csak Gherardi Lajos florenczi consul is miképen nyilatkozik fölöle VII. Kelemen pápához octob. 12én írott levelében: „Előadtam a' mlgos magyarországi kormányzó Gritti Lajos úrnak, mi Szentseged által reám bízott, és őt igen hajlandónak találtam (trouai benissimo disposto) mind annak végbevitelére mi javára szolgálhat a' keresztény köztársaságnak, nyájas szavakkal tanúsítgatván (con parole molto grate), mennyire hűve volt ő mindenkor 's hű fia kíván maradni Boldogságotnak 's a' szentegyháznak. Beszélgetvén minap ő uraságával (con sua Signoria) útakról és módokról kezdettünk gondolkodni miként lehetne békeséget eszközteni Ő Felségével a' dicsőséges császárral és az egész kereszténységgel, és úgy tetszett minékünk (parendoci), nem kellene ennél alkalmasb időre várni, holott *Gritti úrnak legnagyobb hitele és kedvessége van ezen urak előtt* (in grandissimo credito et favori appresso di questi Signori di qua), és erre nézve minden jót eszközölhetne“.

Gabellából tudósítja Ferdinándot Zárai Vespasián (Jeromos fia) october 25kén hogy Machmuthég csauszt még ott találta, az ajánlékot neki átadta, 's 12 vagy 13 nap alatt reményli Konstantinápolyba érkezetésüket. — Tudtul adja Krussich Péter békételenségeit is: „Hűségemnek meg akarvám — úgymond —, felelni, alázatosan jelentem Felségednek, hogy részint Zárában Dalmátországban, részint másutt esett tudtomra, miszerint Krussich Péter

clissai kapitány felbontotta a' törökkel a' békeséget, embereinek megparancsolta, hogy tartományát rabolják, pusztítsák (manda li soi homeni a robarli et depredarli nel paese loro), és egy Bedeevich Miklós nevű török vajdát vagy is inkább martalócz kapitányt (Capitano de Martolossi) is elfogott, ki a' közelebbi esztendőben, még a' békekötés előtt, Felséged véghelyeit Horvátországban, úgy Szegnia és Fiume környékeit kegyetlenül elpusztította“.

V. Károly császár Schepper Kornélnak, 1533ki december 24kén adott utasításában meghagyja, adja tudtára Grittinek, mennyire szívesen látná őt, ha minél előbb megjöne 's vele a' béke felől értekezhetnék. — A' béke feltételei között áll az is, hogy a' török a' lutheránusokkal vagy másokkal (cum Lutheranis vel aliis) titkon egyet ne értsen, pártjokat ne fogja, őket ne segítse.

A' következő év' kezdetével várván várta Ferdinánd is Gritti megérkezését. Értesítve vagyok — úgy mond testvérehez Máriához febr. 21kén intézett levelében —, hogy Gritti már úton van, hozzám jöendő, ámbár Zárai Jeromos' fia, kit eleibe küldöttem, még ekkor sem tért vissza (quambien que nest retourne le filz de ieronimo de zara que auoie enuoie vers luy).

Februar. 27kén Fiumében költ levelében tudósítja Zárai Jeromos Ferdinándot, hogy negyednapos hideglelése miatt Konstantinápolyba Schepperrel együtt nem utazhat. — Érdekes e' levél főként azok miatt miket Frangepán Jánosról és a' még mindig rabló Krussich Péterről, — *uno si crudelissimo barbaro et tirano come e uno Pietro Crusichio* —, ír, de csaknem legérdekesebb az egész füzethen Zárai Vespasián 1534ki martius 5kén Prágában költ követségjárasi tudósítása, mert ebből mintegy kézzel fogható, miként Ibrahim basa a' Ferdinánd iránt annyira kedvező Konstantinápolyból az elmúlt év' 5kén az ázsiai részekre eltávozván, a' fortélyos Gritti, Ajaz basával kelepczébe keríté a' tapasztalatlan ifju Zárait, 's titkait kicsalván, a' béke dolgában eddigi sok fáradozásokat ismét semmivé tévé.

„November 30kán — úgy mond —, ehéd előtt ámentem Galatába, Gritti Alajost házána felkerestem, őt némelly dolgokkal elfoglalva találtam, de mihelyt megérkeztemet megtudta, magához hivatott, előmbe jött, örvendezve fogadott, *kétszer megcsókolt*, bár vonakodtam,

maga eleibe ültetett 's így szólott: ő mindenben, mivel a' kereszténység' javát előmozdithassa, teljes ügyekezettel volt, e' részben munkáját és semmi fáradságát nem kimélte, csupán azért, hogy a' keresztény fejedelmek higgyék jó kereszténynek lenni; a' János király pártját jobban soha sem fogta mint a' Felségedét, hanem mindenkor azt cselekedte, mit a' kereszténység javára szolgálni (in bonum totius Christianae reipublicae reverberare) gondolt, mi még jelenleg is szándéka és akarata. Hogy pedig Felséged az ő megérkeztét annyira ohaítja, sőt kegyesen kéri hogy útját minél előbb siettesse, ő e' részben már mindent elrendelt, barmai közel vannak, 's minél hamarabb útnak indul; mert a' magyarok' hiteztető természete miatt tudja, hogy minél előbb meg kell érkeznie Magyarországra, különben kétli hogy ismét valamely botránkoztatást és akadálytételt el ne követnének. — Semmit sem ohaít, — monda —, úgy mint azon ország nyugalmát és békességét helyre állatni, ha ezt végre hajthatná; istenre esküdt, ismervén a' nemzet hitlenségét és embertelenségét, soha lábát sem tenné Magyarországra“.

Előadta aztán Gritti, miként neki hatalma és megbízása van arra, hogy az Ibrahim leveleit felbonthassa: ezen ürügy alatt a' jámbor ifjú olasztól kicsalta az Ibrahimhoz intézett leveleket, és cselszövényt annál ügyesen rendezhette el. (*Folytatatik*).

Jászay Pál.

Latin nyelv.

(Folytatás *).

4) *Fordítási Gyakorlatok magyarból diákra. A' Grammaticai iskolák számára, a' tiszáninneni Helv. vallástételü Főtiszt. Superint. rendelkezéséből készítette Döring F. W. szerint Zsarnay Lajos. S. Patakon, nyomtatta Nádaskay András. 1838. n8r. 251 (és 4) lap. Ára?*

Ismertem embereket, kik nagy dicsőségül tudák be Magyarországnak azt, hogy itt szél-tiben a' romaiak' nyelvén beszélnek; 's most fájjalják, hogy e' dicső idők enyészni kezdenek. Azonban ezen nincs mit bánkódnunk; latinul ezentul is fogunk, még pedig okosabban tanulni, 's ha kevesebbet beszélendünk, minden esetre *tisztábban* tudni. A' finom francziák, a' practicus angolok, az alapos németek tudó-

mányos neveltetésök' alapjául szinte a' latin nyelvet és literaturát teszik, de nem jut eszükbe azt a' társaság' köreiből bevinni 's mivelni akarni; mert magában bevégezett az és holt, valamiat a' nemzet, mellynek az sajátja volt, nincs többé. Tehát az e' nyelven írt emlékekben rejlő kincsre függesztik egyedül szemeket, hogy a' magyaroknak, 's ezek tán nem sokára a' szlávoknak hagyván a' rossz-beszélés' örömet, fész és idegenszínűség nélkül saját kimivelt nyelveiken fordítsák azt céljaikra.

E' végre folyton legjobb munkákkal gyamolítják a' tanítók' és tanulók' ügyekezeteit. Vegyük a' hozzánk legközelebb eső németeket. Ámbár ezeknél e' tárgyban régtől számos igen jó gyakorlati könyvek léteznek, millyenek, hogy néhányat említsek. Chimani, Döring, Gedike, Seibt, Seidenstücker: mégis mindegyre új meg új munkákat látunk feltűnni. A' mult év' második feléből im néhány: Bensen, Übersetzungen ins Latein. Frankfurt a. M. — Dietzsch, Übersetzungen ins Lateinische. Halle. — Gröbel, Übersetz. ins Lat. 10te Auflage. Halle. — Hottenrott, Übersetzung. ins Lat. Leipzig. — Keim, Lateinisches Lesebuch. Stuttgart. — Löchlein, Methodisches Lesebuch für Anfänger in der lat. Sprache. Zweibrücken. — Milster, kleines latein. Hülfsbuch. Celle. 3te Auflage. — Schmalfeld, Latein. Synonymik. Eisleben 3te Auflage. — Schmid, Lat. Vocabellbuch. Jena. 4te Aufl. — Schulz, Aufgaben zur Einübung der lat. Grammatik, Berlin. — Süpfle, Aufgaben zu lat. Stilübungen. Karlsruhe. 2te Auflage. — Weyh, lateinische Beispiele. Regensburg. — sok más egész nyelvtanokat 's egyes vizsgálatokat nem is említve.

Nálunk fordítással kezdték meg a' dolgot; és hasznosabb is eleinte jó idegeneket fordítani, mint silány 's tán konyhadiáksággal írt eredetieket adni.

Illy fordítási gyakorlatok, egy általán elismert becsü mü szerint, az előttünk fekvők, mellyek' kidolgozásával a' tiszáninneni helv. vallástételü superintendia, nem levén barátja a' sohamozdi optimismusnak, melly megleégli a' tanítók' kezeibe adni Alvarit vagy Donatust, Grigelyt vagy Mártont: Zsarnay Lajost megbízta, mi annál örvedetesebb, mivel e' munka magyarban már meglevén *), jelen fordítás a'

*) Útmutatás a' deák nyelv' tanulására, mellyet F. W. Döring után Német nyelvből Magyarra

*) L. legközelebb a' 26. számot.

nyelv' haladásaira is tekintettel lehetett. 'S erre nézve, az egész, 's kivált azt, hogy a' szabályokat honi nyelvünk' természetéhez alkalmazta, helyeselve, néhány apró hiányokra vagyok bátor a' fordítót figyelmeztetni.

3. l. „Minden adjectivum megegyezik (minden adjectivumnak meg kell egyezni) a' maga substantivumával“. — 9. l. *Jegyzés* — — „azért elkerülhetetlenül szükséges megtanulni a' szó összetételi szabályokat (regulae syntacticae), mellyek szerint stb.“ A' német szerint (én az 1812ki bécsi kiadást bírom) egyszerűbben így: „Azért szükséges megtanulni a' szabályokat, mellyek szerint stb.“ — Ugyanott: „Erre a' kérdésre: *ki?* vagy *mi?* a' név nominativusban áll“ a' németben ez következik: „und dieser Subjects-Nominativ bestimmt allemahl den Numerum und die Person des Verbi oder des Prädicates, wie es auch im Deutschen (itt Ungarischen) geschieht“. Ezt nem kellett volna kihagyni. Azonban nem tudván, mellyik kiadást használta Zsarnay, efféle észrevételeimet nem folytatom, és csak e' néhányra szorítkozom:

Jó lett volna némelly szavak' közepén a' mértéket föltenni, péld. severus, caducus, madidus, opimus, tepidus. — Némelly mondatok magyarosabban ejtethetének, például ezek: 21. lap. „Igen sok állatok nem részesei az okosságnak és beszédnek“. 's 27. l. „semmi sem áll többön, mint a' tudomány“. — 62. l. „A' kötelesség tudása nélkül nincs annak általhágása“. — 55. l. „Barátomnál (mellett) van az egész házra való vigyázat“. — A' sok a-t gyériteni lehetne, például: 12. l. „az a' híre, hogy a' bátyám beteg“, e' helyett: híre van, hogy bátyám beteg. — „Azt mondják, hogy az atyám holnap megérkezendő“ e' h. mondják: atyám holnap megérkezendő. — 62. l. „Én tőled levelet kaptam, mellyben sokat írsz azokról az emberekről, a' kikkel társalkodol. A' bátyám pénz nélkül stb.“ szebben: Tőled leve-

let kaptam, mellyben sokat írsz azon emberekről, kikkel társalkodol. Bátyám pénz nélkül stb. — 152. l. „könnyezve jött eleibe a' huga“. — 77. l. „Az Issusnái ütközet után elfogattak, Dariusnak annya (87. l. anyját), felesége és az ő leányai“.

A' nagy betűk' írásában következetesnek illik lenni, tehát e' szavakat: Király, Szónok, Consul, Tanács, Romai, Író, Plebejus 's más efféléket vagy mindig nagy, vagy helyesebben mindig kis betűkkel kellett volna írni. Ingatagságra mutatnak ezek is: 11. l. Julius Caesar 's 17. l. Cézár. — 20. l. Szicilia 's 201. l. Sziciliából. — 68. l. Krésus 's 93. l. Kraesus.

Ha gyermekeknek írunk, szoktassuk őket korán a' bevett jó magyar szavakhoz, 's ne tarkítsuk kelleetlenül nyelvünket idegenekkel. Azért nem helyeselhető mi például az 50dik lapon áll: „Későbbi időkben Romában is voltak iskolák, mellyekben a' tanítók tanítványaikat görög és diák nyelvre, arithmeticára, geometriára, historiára, muzsikára 's egyebekre tanították“. 's 60. l. „a' *regementet* Caesar stb“. Ha idegen szót akarunk, e' helyt tartsuk meg a' *legio*-t.

Szókötésben, helyesírásban kövessük a' jobb írókat; ne írjuk tehát: 49. l. Cornelius Nepos a' derék férjfiak' *életöket* írta le; 26 és 50 l. egészséget; 83. l. halgatott, valyon; 85. l. vizsgáljuk; 93. l. esmeretlenek; 111. l. hidjünk; 126. l. utszák; 3. l. Tok4ajt két *folyóvizet* mosásak: vagy 48. l. tizenkét főbb *Istenek*, 's több effélét.

Végül, a' szenvedőkre nézve is igyekezzünk egyszer tisztára jöni. Nem jók ezek: megölettetett, visszanyomattatott, megfogattatván, levágattattak. Ezekben a' sok teszi a' hibát, a' következőkben pedig a' *kevés*: 202. l. kárhoztatni fog; 217. l. megbüntettek. Épen semmi szilárdságra nem mutatnak pedig ezek: 204. l. visszahivattatnék és 219. l. visszahivatott; 214. l. megverettettek és 224. l. megverettek.

Ennyit a' jelen könyvről. Biztat a' remény, hogy ha majd tanító rendszerünk régi vágányából kitér, számos intézeteinkben találkozandnak, valamint a' németeknél találkoztak, férfiak, kik honi nyelvünkhöz alkalmazott illféle gyakorlatokat eredetieket is többeket adandnak. **Irme.**

alkalmaztatott Kibédi Péterfi Jo'sef. M. Vásárhelyen. Első Folyamat (Cursus) 1830. Nyomt. a' Refor. Kollégium betűivel. — Rövid Utmutatás Magyarból Deákra fordítani, mellyet F. W. Döring után Német nyelvből Magyarra alkalmaztatott, és maga költségén kiadott Képiro Imre, a' Báro Kemény László ő Nagysága' fiainak Nevelője. Második Cursus. Második Megjavított kiadás. M. Vásárhelyen, 1829. Nyomtattatott a' Refor. Kollégium' betűivel Felső Visti Kali József által.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Tarczy' természettana' ügyében.* (Folytatás). — 9) Természettanom bevezetésében van adva egy rövid chemia is. Bár a' hely, hol ez előadatik, mutatja, hogy tökélyt semmi tekintetben nem követel, azonban az ebbe csúszott 's megigazítandó hibákra nézve T. úrnak úgy szolva semmit sem köszönhetek:

α. T. úr állítja, hogy a' mozgató nem azért segíti elő a' vegytanos rokonságot mert általa az érintési lapok nagyobbítatnak, hanem mivel az melegeit fejt ki. Valamint a' melegkifejlés: úgy tagadhatatlan az is, hogy itt a' gyakori 's mindig más meg más lapokkai érintkezés főszerepet játszik.

β. A' 43. §ban előadott égésről csak annyit látott T. úr, hogy a' bizonyos fokig megmelegült test folytonosan savítóval egyesül. De tessék azon cikket végig olvasni: meglátandja, hogy a' gyermeaégéskor kifejtett gázok, ugyan ekkor származott füst is elő vannak adva, 's ezek teszik a' gyermeaégésnek vegytani folyamatát.

γ. Hogy az oxydokat a' ragasztékkal sejezem ki: oka, mert vegytanairunk 's gyógyszerészeink lelkes Schusterunk 's Bugátunk után így használják. Ezt tehát, valamint az egész chemiai terminológiát nem csináltam, hanem csak fölvettem, nem látván által, egy a' sok ellenében miért különködjek.

10) Úgy látszik némi gúnyval kérde T. úr 119. §om' czimere: „hát vannak oly testek is melyek a' mechanica' törvényei alá nem tartoznak?“ — Igen is kedves T. úr vannak, 's ha eddig nem tudta, im olvassa: a' fény, hev, mágnes 's villany. A' mozgonyos testeket mind megfontolni, mind bizonyos edénybe zárni lehet: úgy hiszem T. úr nem tanít tanítványainak oly haeresist, hogy ezen bélyegeket az említett testekre is illeni mondja, ha mindjárt azokat a' chemiai elemek közt adja is elő (Tempi passati!).

11) 120. §ban azt a' hibát leli T. úr: „hogy a' térben létel eszméjének meghatározása hiányzik“. Mi beszéd ez T. úr? ki látta valaha tapasztalati physicában a' tér' fogalmát lehozva, vagy meghatározva? Miért nem kvánta ön még azt is, hogy a' tudomány', rendszer', felosztás' fogalmai (mert e' szavak is használtattak) lehozassanak? Hát a' physica-e azon tudomány, melyben minden fogalmaknak előbb meghatározatva kell lenniök, mint használtassanak? *Quadrata rotundis!* Itt physicáról van szó, nem természetésztanról. — Ezzel összefüggésben van az, mit az atomisták 's dynamicusok értelméről adott szavaimra felhoz, kívánván hogy e' tárgyra az észtan' magyarázatát kell vala adnom, miután előbeszédemben ígértem hogy a' természetésztan' erőműve (! *életműve*) szerint adandok ösmereteket“. Tudjuk, hogy a' természetésztan fogalmakra olvasztja föl a' természeti tárgyakat, 's ezeknek tüneményei, az elmélet' erejével fejtven ki a' mechanica', physica' 's organica' hatalmakat, mint a' természet' fejlődésének egyes lépcsőit. Mint egy élő test tagjai, oly viszonyban vannak a' lépcsők egymáshoz, ezért nevezetnek e' hatalmak a' természetésztan' életművé-

nek; következőleg mikor azt mondom, hogy a' természetésztan' organismusa szerint adandom a' physica' ösmereteket, ez nem egyebet tesz, mint hogy ezeket e' három hatalom alá sorozom. — De, ha nem értette is T. úr, mit tesz a' természetésztan' életműve: már e' szavakból „a' természetésztan' életműve szerint“ könnyen belátható vala, hogy itt nem természetésztan adatik elő, 's annnyival könnyebben, mivel a' §ban ezt olvashatni: mi itt tapasztalati természettant — úgy mint ez a' haladás mostani pontján áll — adandunk elő, tapasztalatit mondom, melly az értelem által elvont különbféle erőknél megállva, azon részleges erőkből egy életműves egészet alkotni nem tud, de nem is akar, hanem a' természetet úgy tekinti, mint különbféle erők' összetetét, annak teljes kimutatását, miként függnek össze ezen erők, az észtan'nak hagyván“.

Tarczy Lajos.

(Folytatása következik).

Necrolog.

— Mándi Márton József, a' bécsi cs. tud. egyetemben, valamint a' magyar nemes kir. testőrseregénél, magyar nyelv és literatura' professora, a' m. academia' levelező, úgy a' jénai ásványtudományi társaság' tagja 's táblabíró, a' Magyar Kurir utolsó kiadója, Bécsben, jul. 26. tüdőszelhűdésből, élte' 71d. évében csendesesen elhunyt. Márton' nyelvtani munkái, u. m. szótárai, magyar és német grammaticái 's olvasó könyvei, ámbár, még gyakorlati tekintetben is, különösebb beccsel nem bírtak, még is majdnem az egyetlenek voltak a' magok idejében; 's így általok, valamint nyelvmesteri hatása által Ausztia' fő városában, az elhunyt tagadhatlan érdemeket szerzett. El nem kell itt azon kívül Csokonai' kétszeri kiadását feledni, és nyelvvizsgálati munkáját, de melly, részvet' hiánya miatt, csakhamar elakadt. Bizton hiszszük, hogy a' melly kéz, utolsó éveiben szenvedett sanyarjait enyhíteni készült, özvegye és árváitól is az érdemesnek, a' segedelmező vizasztalást nem fogja megtagadni. **S. F.**

Magyar tudós társaság.

— Mélt. Kovács Tamás pannonhalmi főapát 's a' füsi nemesszek' örökös főispánja, azon ötven és fél aranyat, melly néhai Guzmics Izidor bakybéli apátnak, „Oedipus“ és „Iphigenia“ fordításaiért, az academia által tiszteletdíjjal rendeltetett, ugyan a' magyar tudós társaság' penzalapja' nevelésére ajánlotta fel. Győr, július' 26. 1840.

D. Schedel F. titoknak.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' nyomt. műhelyében elkészültek: 1. *A' váltóóvasok.* Iria Kolgyári Császár Ferencz. 8r. 148 (és 20) lap. Vellin, borítékba fűzve 1 ft 30 kr ep. — 2. *Váltójogi műszótár.* (Ugyanattól). 8r. 39 lap; fűzve 24 kr ep. — Meg kell itt jegyeznünk, hogy e' két munka' szerzője a' fiumei váltó 's kereskedési tör-

vényszéknek több évekig szavazatos jegyzője volt, 's így eddigelő azon *egyetlen egy magyar ügyvéd és író*, ki a tárgyat saját tapasztalásból, minden ágabogában 's gyakorlati valóságában ismerheti; 's már csak ezért is mind azok, kik a legközelebb létesülendő váltótörvénytörvénysekeknél akár mint bírák 's egyéb tisztviselők, akár mint felek, vagy felek' képviselői egy köztünk új körben forogandának, e' gyakorlati munkákból tanulságot és tanácsot meríthetnek.

Ugyan ott elkészült *Nagy Ignác Színműtára* XIII. füzeté, mellyel az első kötet berekesztetett. Tartalma: *A' növendék*, vigj. 4. felv. Amalia szász kir. hgnó után Nagy Ignác. Hozzá járul az első kötet' czimlapja és Egressy Gábor színesz' arcképe. — A' második kötet' első, vagyis az egész gyűjtemény' 13d. füzeté szeptemberben jelenik meg.

A' *Tudománytár*' juniusi füzetében Kállay Ferencz' historiai vizsgálatai Lebediásról ferjeztetnek be. Nagy érdekű közlések Lugossy József az újabb csillagképekről Ideler Lajos után, számos tudós jegyzetekkel; és D. Soltész Jánosé a' föld' korairól, szinte német forrásból. Okleveles toldalék 's az első felevhez tartozó név- és tárgymutató rekeszti be az értekező részt. A' literaturai a' franczia történetírók' ismertetését Michelettel nyitja meg; a' Criticai Szemle Europa' történetét 1789—1815. Alisontól, Montgaillard' Franciaia historiáját és Preussnak „Nagy Fridrik mint író“ czimú munkáját meltaja. A' „bibliographia“ nyolcz munkát vezet fel. A' franczia academia' ülései martiusban, fejezik be a' nyolczadfel ivnyi, tartalmas füzetet. Folyvást előfizethetni e' tudományos haviíratra 5 fton ep. a' haza' minden hiteles könyvárosainál; postadip. 1 ft 36 kr ep. a' 12 füzet' elküldéseért.

Pesten, Landerer' bet. megjelent: *Dal-könyvecske. Kis honfiak- 's leányoknak* újévi ajándékkul írta *Lukács Pál*. N12r. '83 l. Finom velinen, füzve 20 kr ep.

N. Váradon, Tichy Alajos' könyvműhelyében elkészült: 1) *Imádságos és olvasó könyv szolgáltatban lévők számára*. Magyarosítva Zimmermann Károly, nagyváradai várbeli lelkész által. 1839. 8r. XIII és 240 lap. — 2) *Rövid oktatás a' magyar beszéd' részéről*. A' nevéndékek' köz hasznára (Kérdések és feleletekben). 1840. 8r. 63 l.

Lipéséből megérkezett a' Figy. 24d. számában ismertetett és ajánlt „*Száz mese száz képpel*“ czimú munka' *harmadik füzeté* 81—120 lapig, tízenyolcz mesével és ugyan annyi fametszetű képpel. Az előfizetési ár 4 ftjával mind az 5 füzetért, még mindig fenn áll Heckenast Gusztáv kiadónál Pesten.

— D. Wildner Ignácznak, általunk a' 26d. számában jelentett, commentariust a' magyar váltótörvénykönyv felett, magyarul *Jászay Pál* m. acad. lt. dolgozza ki. A' terjedelmes munka, mellynek czime: *Elméleti és gyakorlati fejtegetése az 1840ki országgyűlésen létre jött hiteltörvényeknek, név szerint: a' váltó, kereskedés, gyár, társaság, fuvar, betáblázás és csődület ügyében*, hihetőleg szállítványonként, nyomban a' német után fog megjelenni, 's róla nem sokára egy

külön hirdetés szólni. Megjegyezzük, hogy a' törvény' saját szavaival lesz az egész adva, maga a' törvény mindenütt egész kiterjedésében idézve, úgy hogy a' munka' birtokosának nem szükség a' törvénykönyvet külön megvenni. Mutatványt e' commentariusból legközelebb közlend Athenaeumunk.

*Szemere Bertalan*nak *Utazása külföldön*, két kötetben, egy rajzzal, mellynek közel megjelenését már egyszer jelentettük, elhárulván a' közbejött, 's a' szerzőtől független akadályok, ismét sajtó alatt van, 's néhány hét múlva a' közönség' kezében lesz. Ujra emlékeztetjük olvasóinkat azon mutatványokra, miket e' munkából az Athenaeum (1839. II. 28. 29. 40 és 41. számokban) közölt, meg lévén győződve, hogy az azokra hivatkozás minden ajánlásnál hathatosb ajánlás.

— Pesten, Kihán és társánál megjelent: *Medizinische Topographie der kön. Freistaedte Pesth und Ofen*. Eine von d. löblichen med. Facultät zu Pesth gekrönte Preisschrift. Verfasst von *I. Schlesinger* Dr. d. Med. stb. Gedruckt mit Gyurián u. Bagoschen Schriften, Ofen, 1840. N8r. VIII és 173 l. néhány táblával. Velinen, füzve 2 ft ep.

Pesten, Landerer' bet.: *Beantwortung der für den Schafzüchter und Oekonomen höchst wichtigen Frage: Ist es möglich dicht- u. schütternollige Schafe aus ein und derselben Rasse und Heerde zu erzeugen?* von *C. F.* N8r. 30 l. füzve 20 kr ep.

Literaturai óvásul.

Hire van, hogy Pesten valamellyik kiadó úr, kedvezek nevének, bold. *Katona József* Bá n k b a n eredeti szomorujatekát nyomatni szándékozik, vagy tán epen nyomatja is már; óvásul figyelmeztetem a' kiadó urat, hogy a' Katona József munkáinak kiadási joga föl van élesztve, és élő atyjának engedmenyével reám bízva. Így adta ki Nagy Ignác *Színműtárában* epen az említett darabot, 's azt három évig jogháborítás nélkül senki sem nyomathatja. Költ Pesten, jul. 26ikán, 1840.

Erdélyi.

Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében megjelent, 's Eggenberger és fia, Heckenast 's minden más hiteles könyvárosnál kaphatók:

Vörösmarty Mihály'

ÚJABB MUNKÁI.

Harmadik kötet.

SZÍN MŰVEK.

Tartalma: I. Julius Caesar, szomorujátékát öt felvonásban Shakespeare-től. II. Árpád' ehredése, előjáték a' pesti magyar játékszín' megnyitása ünnepe. III. Kincskereső, szomorujáték négy felvonásban. — Nagy 12r. 270 lap. Finom fiemei velinen, füzve 1 ft 40 kr ep.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Augustus' 11. 1840.

32. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Pulszky Ferencz, a' dunaszabályozásról és keleti kérdésről (*Vajda*). — Dussieux, a' magyarok' hadjárásai Európában, 's különösen Franciaországban (*Jerney J.*). — Felvilágosítások Greiner Lajos' erdészeti munkája iránt Gáty Istv. ellen. — Literatúrai mozgalmak. —

HAZAI LITERATURA.

Dunaszabályozás.

Törredékes észrevételek a' dunaszabályozás 's keleti kérdés iránt. Irta Pulszky Ferencz. O. K. M. A. L. (országgyűlési követ, m. acad. tag). Pozsonyban, nyomtatta Schmid Antal. 1840. N8r. 65 lap. Velinen, fűzve 40 kr. e.p.

Igen érdekes füzetke áll előttünk, mellynek mind tartalmával, mind szellemével kívánjuk megismerkedtetni olvasóinkat, és ohajtánók, hogy minél többen részt vegyenek azon törekvésben, melly itt célul tűzetik ki. Azért, minekelőtte a' könyv' taglalásához kezdenénk, szükségesnek véljük némelly figyelmeztetéseket előbocsátani.

Ezen munka nagy részint a' kereskedés ügyének van szánva, szükséges tehát, mielőtt olvasásához fognánk, a' kereskedés' lényegét ismernünk. A' kereskedés földadata árucikket olyan helyről, hol aránylag csekély becsük van, átszállítani olyan helyekre, hol aránylag nagy becsben állanak. És ennyiben a' kereskedés hasonló rugóvá lesz a' természetessel; becsét teremti elő, mint amaz. Lássuk példából. A' rohicsi és füredi víz helyben in-

gyen kapható. A' kereskedés Pestre szállítja, 's az elsőt negyven, a' másikat húsz krajczárnyi becsűvé teszi, tehát az első esetben minden üvegnél 40, a' másiban 20 krajczárnyi becsét állít elő. Ugy van más czikkekkal is a' dolog. Olaszthonban például a' narancsot krajczárjával kapni, de Pesten a' narancs 15—18 krajczárt ér, így a' kereskedő, átszállítva a' narancsokat, mindenikhez 14—17 krajczárnyi becsét told. A' kereskedés' lényegéhez tartozik tehát, szállítás által a' dolgok becsét nevelni, 's némileg a' természetök szerepébe átsapni.

A' kereskedésnek mindig két különböző helyen van dolga. Olcsón szeret bevásárlani, 's oda szállít, hol legjobban vásárt remélhet, hol a' legolcsóbban szerzettet legdrágábban adhatja el. Ha a' kereskedő ezermester volna, 's „akarom“ vagy „legyen“ szóval át tudná cikkeket bűvölni, például Rohicsról a' savanyúvizet, Triestből a' narancsokat Pestre, a' lehető legnagyobb nyereségre tenne szert, mert szállítási költsége semmi volna. Más oldalról pedig a' vevő közönség azon kedvező helyzetbe jutna, hogy olcsón jutna a' kívánt cikkelyhez, mert az ingyen kaptat olcsón adhatni. És innen származik azon kérdés: méltó-e, szük-

séges-e olcsó szállítási eszközökről gondoskodni?

A' könnyű szállításnak nem kevés ellensége van. „Minek nekiünk vasut?“ kiált föl 3,000 szekeres, — mi kenyér nélkül maradunk“. „Mánó hordta volna el a' gőzhajókat! — sohajt föl száz fogadós a' Duna hosszában, — annyi vendéget elvonnak tőlünk!“ És némi tekintetben mindenkiünk szekeres és fogadós, mikor jövedelmünkről van szó, 's hajlandó a' jót rossznak nyilatkoztatni. De édes barátaim, feleljetek: ti szekeresek három ezeren vagytok, de hány ezer ember van, a' ki utazni akar? Felelet: „lehet mintegy négy millió az országban“. És ismét: ti három ezeren vagytok, élelmeketek szekerezéssel keresők, de hányan vannak, kik olcsón akarnak vásárlani, tehát minél olcsóbb szállítási módot kívánnak? — Felelet: „vannak vagy tizenkét millió!“ És ti száz fogadós, élni akartok ugy-e? de hány van, ki a' gőzhajón sietve szinte jövedelmet keres magának? Felelet: évenként lehet 40, és 50,000. És hány van, ki áruit gőzhajón vitetve, nyereségre tesz szert? Felelet: oh, olyyan sok ezer lehet. — Ezek szerint, mi észnél, mi jognál fogva kívánhatjátok ti százan és három ezeren, hogy milliók szenvedjenek miattatok rövidséget? Vasuttal elő és gőzhajókkal! ha bár még annyi szekeres és fogadós szólana is ellenök. Mindig marad szekerezni való, 's lesz ki fogadóba szálljon, a' fölöslegetes szám pedig lásson más munkához.

A' vizek általában legolcsóbb szállítási utak, 's így jól használtatva, gazdagság forrásai a' nemzetek számára. Minél olcsóbb a' szállítás, annál olcsóbb a' cikk, aránylag annál gazdagabb a' vevő, minthogy pedig a' népesség legnagyobb száma vevőkből áll, annál nagyobb a' gazdagság az országban, minél olcsóbban szerezhetők be a' szükséges cikkek, minél jobbak a' szállítás eszközei. És így olvasó közönségünk csak örömmel fogadhatja az olly munkákat, mellyek a' köz gazdagság forrásának tisztogatása 's öregbítésével foglalkodnak; minő a' jelen is, mellyhez e-zennel visszatérünk.

Szerző jelen munkájában a' Dunát állítja elének, mint biztos, olcsó utat, mellyen főképen a' kelettel közlekedhetünk, fölöslegünket az ő fölöslegőkkel becserélve, 's így őket és magunkat gazdagítva. De ő nem marad magánál a' Dunánál, melly úgy szólva, természeti

állapotjában hever, hanem a' föld hátán, 's a' történetek ezredeiben megragadja a' célját fölvilágosítandó tárgyak és adatokat. Kiterjeszkedik minden idők és népek jeles vízi munkáira, hogy az olvasó láthatára táguljon, 's fogalmai szilárdságot kapjanak, mikorra a' Dunához ér. Mi öt fejezetenként kísérendjük, mert igen megérdemli.

Az első fejezetben elmondja: miképen „a' legrégebb vízszabályozás és csatornázás, melyet a' történetek könyvéből ismerünk, a' *Nilus-körüli munkák Egyiptomban*, mellyeknek fő célja (azonban) nem annyira a' kereskedés előmozdítása volt, mint a' földművelés kiterjesztése, a' bevizezés 's erre következő beiszapolás által...“ „Még nagyobb kiterjedésű China' csatornarendszere, hol azonban a' földművelésen 's különösen a' riskásaföldek bevizezésén kívül még a' hajózás 's védelmi rendszer véteték figyelembe, 's mellynek eredete a' mythicus időkbe tartozik. De itt is ugyanazon jelenetre akadunk, mellyet Egyiptomban jellemeztünk: ha jó fejedelmek törvényesen kormányoztak, akkor a' birtok batorsága nem veszélyeztetvén, a' vízi közlekedések jó karban voltak, 's a' nép, szíves szorgalommal biztosítván öntulajdonát, az egésznek föntartását eszközölte. A' zsarnokokat, kiknek önkenye alatt a' birtokot törvény nem oltalmazta, a' chinai történetírók azzal jellemezik, hogy alattok a' csatornák elpusztultak...“ És tovább: „Legbámulatosabb vízi munkák Európában azok, mellyek az alpesi havak foglalóit, az adriai tengerbe ömlő folyamokat, szabályozzák. Két felül magas gátaktól körülvéve hengerednek itt a' Brenta, Ets, Piave, Po 's testvér folyamainak hajjai a' tenger felé, 's míg a' fel 's levezető csónokok és hajók, a' legélénkebb kereskedésnek eszközlői, a' föld termeszterményeit közel 's távol vásárookra, sőt a' világvásárra szállítják, addig ugyanazon habok, mellyek a' hajókat viszik, a' föld termékenységét is elősegítik, a' könnyű 's Olaszhon' égető ege alatt olly jótékony bevizezés által...“ „Mélto vetélytársa felső Olaszországnak Holland, a' szabályos vízföld, hol minden folyó, sőt némi részben a' tenger is, csatornává lett“. Ezután Philips munkájából hozza Holland' leírását, hajózási tekintetből így szólva: Holland számtalan csatornák által vágatik keresztül, mellyeket, számukra 's irányukra tekintve, más országok utáival lehet összeha-

sonlítani, mert a' mint ezek kocsik, szekerek, taligák és lovasok által csaknem szünet nélkül elfoglaltatnak, — úgy telvék Holland' csatornái csónakokkal 's mulatósajkakkal, bárkákkal és nagy hajókkal, melyekben utasok járnak 's az emberek szükségai, mint a' kivitel czikkjei az ország' belsejéből nagyobb városokba 's hajózható folyamokba átvitetnek... A' jövedelem, melyet ezek évenként teremtenek, majdnem minden képzeletet meghalad, mert meg van mutatva 's kiszámítva, hogy ezen közlekedés 25,000 fontot (10 pftjával) egy 40 (angol) mérföldnyi csatornára hoz be évenként, mi 625 fontot tesz minden mérföldre, melynek négyszeg területe két hold földet nem halad meg: olly jövedelmezés, melly annyira bámulatos, hogy nem lehetne csodálkozni, ha más országok Hollandot utánoznák, 's magoknak hasonló nyereséget szereznének.

Itt ref. nem mellőzheti el megjegyezni, hogy a' vállalkozók' e' nyeresége elenyészik az emésztő közönség nyeresége mellett, melyet példával bizonyítok be. Cseh és Szászország ezüstben fizetik itczéjét az olly bornak, minőt mi honunkban rendesen váltóban fizetünk. Ha a' közlekedés javítása által annyira mehetnének, hogy Cseh és Szászországban csak két olly drága volna a' bor mint honunkban, a' helyett hogy most harmadfél olly drága, a' csehek minden itczénél huszonöt procentót nyernének, azt meg sem említve, hogy a' kereskedő a' maga hasznát kihúzta, 's a' magyar termesztő is a' vevők nagyobb száma miatt drágábban adhatná borát. (*Vége következik*).

Vajda.

Történetírás.

Essai historique sur les invasions des Hongrois en Europe et spécialement en France par L. Dussieux. Paris, imprimerie de Dussieux, 1839. 8r. p. 74.

A' nemzeti becsültetést szíven hordozónak nem lehet nem örvidenie, midőn külföld' írói dolgainkat, legyenek bár azok mult- vagy jelenkoriak, figyelemre méltatva, elfogultság nélkül vizsgálják, 's valódi színben törekszenek világ eleibe állítani. Illy ritka jelenetek' sorába helyzendő Dussieux' főntebb czimzett historiai próbatétele a' magyarok' Európába 's különösen Franciaországba rohanásaikról; minnek megjelenését a' magyar történetvizsgálók' nyereségül kell tekinteni.

Áll e' munka 74 lapból 's mutatóból. Tartalma: Előszó, 5—12 lap. *Első rész.* A' magyarok' berohanásának története.

I. §. Eredetöktől fogva magyarországi megtelepedésükig. 13—16 lap.

II. §. Magyarok' szokásai, 16—18 lap.

III. §. Magyarországra megtelepedésöktől fogva Franciaországba lett első berohanásukig, 13—30 lap.

IV. §. Franciaországba első berohanásöktől fogva Zoltán vezér' haláláig, 30—51 lap.

V. §. Zoltán' halálától a' magyarok' megteréseig, 51—61 lap.

Második rész. I. §. A' magyarokra vonatkozó néphagyományok, 62—68 lap.

II. A' magyarok' berohanásának befolyása Europa' politicalai szerkezetére, 69—72 lap.

III. §. Létezik-e Franciaországban népség, melynek eredetét a' magyaroktól lehetne lehozni? 72—74 lap.

Ez osztálymutató a' könyv' lényegéről 's reánk nézve érdekes voltáról elegendőn értesít, kimutatja azt is, hogy olly korszak' rajzolasát tárgyazza, mellyről történetvizsgálóink eddigelő, mondhatni, csak némi vázlatokat, silány töredékeket hoztanak elő. Katona István, illy czímű munkájában: „*Historia critica primorum Hungariae Ducum. Pestini, 1778. in 8.*“ 's ennek nyomán mások is összegyűjték ugyan a' vezérek alatt történt dolgokról — mi hadviselésnél egyébből nem állott — emlékező adatokat: de általánosak lévén a' tanutételek, melyekből meritének, részletekről 's egyes esetekről kevés világosítást adának. Dussieux e' tekintetben előbbre haladt. Újabban megvizsgálva, összeegyeztetve a' már előbb ismert 's közelebbi időkben napfényre hozott régi krónikákat, minden egyes becsapást, a' vonalok' 's pontok' kijelelésével kitelhető bőséggel rajzolja. Kitünő érdeme szerzőnek ennél fogva eleink' a' szomszéd nyugoti tartományokban tett hadviseléseinek évrendszerinti előadása, hol józan criticát, hiv nyomozódást, és a' találtató kútfók' bő ismeretét, 's kellő fölhasználását dicsérve kell említenünk. — Alig mult év, őseink' itt megtelepedésétől fogva a' vezérek alatt, hogy fegyvervillogtatásokat, szerencsével vagy veszteséggel járó becsapásokat ne vittek volna végbe Német, Olasz, és Franciaországban, bámulatos messzeségű tartományokig, sőt azokon keresztül az atlanti tengorig. Elevenre ható véres factumok azok,

mellyek a' magyar nemzet' europai életét már első zsengejében fontossá, a' közép korban egész Europa' népességénél nagy befolyásává, rendkívüli jelleművé tevő. Nem kisszerű tárgyat választá azért szerzőnk, illy factumokat közelebből vizsgálván, 's részletes leírásokat adván. Méltó megismertetni közelebből, mint jára el az ügyben.

Előszavában, miután előismeret gyanánt a' barbár népek', jelesen arabok, szlávok, northmanok és magyarok' Európába rohanásaikról röviden értekezik, tanuságosan állítja, hogy „a' northman, szerecsen és magyar (hongrois) három nevezetek a' középkorú annalistáknál synonymok valának“. 6. 9. lap. Aztán a' szerecsenek (arabok), northmanok és magyarok' becsapásaik közti különbség fölött elmélkedve, a' magyar történetirókról, mint Béla kir. névtelen jegyzőjéről, Bonfiniról, Turócziról, Bongarsai gyűjteményéről, Ranzaniról, Prayról és Katonáról a' fő tárgyra vonatkozólag szól; czélszerűen érintvén a' német és francia krónikákat, középkori regényeket, 's mind ezek' silányságát. E' munkáról helyes ítélethez megkívánja, hogy szerző' Katonáról nyilatkozását érintsük. „Katona, ugymond ő itt, sok kétséges és homályos dolgokat fölvilágosít, — értvén „Historia ducum“ czimű munkáját, — bizonytalan évadatokat is meghatározva, de a' magyarok' Francziahonbai becsapásaikról keveset szólt. Azok, miket Pray és Katona a' magyarok' német és olaszországi pusztításaikról előadnak, hiányosak. Muratori, Pistori, Struvius és Pertz' gyűjteményeikben számos újabb tanúságokra találni. Mi a' magyarok' francziasországi hadviseléseiket illeti, nem csak az előbb nevezettek, hanem időnkbeli francia történetiróknál is alig van néhány szóval két vagy három berohanásuk érdekelve. Azonban pedig nem vagyunk kútfők' hiával. Nekem Bonquet' gyűjteménye, Calmet' tartományi történetei, Vaissette, Planchet és a' Gallia christiana szolgálának alapúl. Nagy fáradságba kerül összegegyeztetni ezen krónikákat, mindazáltal minden igyekezetemet oda fordítám, hogy őket egybe illeszsem, 's rendben adjam; törekedtem kijelelni minden berohanó csapat' út-vonalát; gondosan vizsgálám a' megtámadásokkal földult emlékeket“, stb. Számot ada im ezekben szerző arról is, minő kútfőket használta. — Végre, a' magyarok' különféle neveikről szólóban, a' Turci, Pagani, Agareni,

Avári, és Vandali használt neveket, 's e' sokféleségből származott tévedéseket is, megemlíti példa mutatvánnyal.

I. §. A' magyarok' eredetéről már többek által elmondott illy, legegyszerűbb, azért legelfogadhatóbb eszméből kiindulva, kezdi értekezését: „Azon nép, melyet mi francziául Hongroisnak hívunk, saját nyelvén magyar-nak (így írja a' magyart) nevezi magát. E' nemzet hajdan több nemzetségekből (tribus) alakula össze, mellynek egyike különösen magyar-nak nevezeték. Ez, Árpádnak, az ő vezérének győzelmei által legfőbb tekintetű, 's neve az egész nemzeté lett“. Megjegyzi Clarke' oroszországi utazásából (T. III. p. 28.) ott a' szekerek' magyar nevét, — miről már több utazók után e' lapokban is olvashatánk, — de vajjon a' nemzet' vándor életével áll-e e' nevezet valami viszonyban? kérdésül hagyja. A' 216,000 főre menő magyar nép Lebediasból kiköltözésétől pannoniai megtelepedéséig, 884-től 890-ig terjedő dolgai' vázlatát is adja e' cikkely.

II. §. Szokásaikról írja: a' magyarok po-gányok valának, Istent, a' legfőbb valót, Ur-dungot (azaz ördöngőt, így nevezetik legrégibb iratinkban) a' gonosz' okfejt, 's több jó és gonosz nemtöket imádtak; papjaik Táltos nevet viseltek. E' cikkelynél följegyzé szerző mind azon adatokat, mik eleink' vadságát nem annyira hív, mint fekete színben a' középkor' együgyűsége szerint festik.

Mellözve szerző' III. §ban 18—23 lapon Európának a' magyarok' bejövételkori állapotja fölötti helyes, és egész kiterjedésben figyelmes olvasást érdemlő elmélkedéseit, valamint azoknak lehetővé sőt akadály nélkül könnyűvé lett szerte dulhatásaik' alapos oka fölhordását, úgy a' magyar hon foglalásáról 's keletkezéséről mondottakat is elhagyva, az új birodalom' megalapítása után nyomban történt ki-rohanások' vagy is hadviselések' szerzőtől följegyzését számjuk el csak röviden.

899ben elkezdék becsapásukat Olaszországba Horvátországon és Karniolán által; egész Nonantuleig nyomulának. 23. 24. l.

900. ismét Olaszországot támadák meg, aztán Horvát és Bajorországot pusztíták. 24. l.

901. újlag Olaszthonba Paviáig rohannak Stajeren, Krajnán és Friaulon által; honnan visszajövet Bajorországban szaguldának. 25, 26. l.

902. Bajor és Morvaországra rohannak. 26. l.

903. Felső Olaszország' városait pusztíták. 26, 27. l.

905. Ugyanott harczólnak. 28. l.
 906. Ujlag Olaszhont, aztán Szász és Morvaországot boríták el. 29. l.
 907. Árpád' halálával Zoltán fővezérsége alatt ismét Morvaországot támadák meg, később Bajor és Bolgárországra rohannak. 29. l.
 908. Saxoniát és Thuringiát zaklaták. 30. l.
 909. a' sváb meg francioniai német tartományokat pusztíták. 30. l.
 910. ismét a' bajor, sváb és francioniai részek' lakosait háborgaták. 30. l.
 IV. §. Ugyan azon évben legelőször támadják meg Franciaországot, rettentően dultván a' lotharingiai városokat. 30, 31. l.
 911. Franconiát pusztíták. 31. l.
 912. a' csehekkel egyesülve megint Franciaországban és Thuringiában jelennek meg. 31. l.
 913. a' sváb kerületben Bajorországon keresztül zsákmányolnak. 31. 32. l.
 915. a' sváb, thuringiai és szász vidékeket pusztítják. 32. l.
 917. a' sváb kerületre ütven, a' Rajnán által, Francziaországba csapnak, hol az alsatiai, lotharingiai és burgundiai részeket pusztítják. 32. 33. l.
 919. Bajorországra rohannak. 33, 34. l.
 920. Olaszországot látogatják meg. 34. l.
 922. a' szász tartományt pusztíták, Francziaországban Verdun városát dúlák föl. 34. l.
 923, 924. Lombardiában Mantova, Brescia, Bergamo és Pavia városokat pusztíták, onnan Franciaországba kelve, Bourgogne és Nimes vidékeit dúlák. 35. l.
 925. Toscanát pusztítják, aztán Noricumot, a' sváb és francioniai tartományokat emészték a' sz. gáli monostorral. 36, 37. l.
 926. Saxoniára ütnek, aztán Austriát, Franconiát és a' sváb tartományt dúlák; általmenve a' Rajnán, Breisgaut és a' verduni megyét rongálák. 38, 39. l.
 928. Olaszhonba Apuliáig nyomulnak. 40. l.
 Ez időben a' német birodalmi fejedelmek, okulva zaklatásaikon, védfalakat kezdenek vonni a' magyar berohanások ellen. E' célból alapították a' miszniai örgrófság 929ben. Westphaliában némi nagyszerű árokzat készítették, melynek nyoma Hunnengrave név alatt maiglan fön van. Több várak 's erősegek építtetek, idő jártával virágzó városokká alakulók. 41 l. Nagy hatású változások a' nemet nemzet politikai állásában! —
 933. Morva és Csehországon által Saxoniába, Thuringiába és Westphaliába menven, Merseburgnál megveretnek; hol is az ütközet emléke minden évben ünnepeztetik. 42. l. Ezen veszteség után Henrik német cs. kiüzé őket Austriából, 's visszaállít a' Nagy Károly által alapított örgrófságot. 42. l.
 934. Kelet felé tartva Thraciát pusztíták, 's Kosztavaráig nyomulnak; egy másik felekezetök Olaszországba rohant, 42, 43. l.
 935. Francziaországban Burgundiába nyomulának, rettentő dúlások közt Olaszországba irányzák útoakat, hol Capuát, Beneventot, Sarnumot, Nolát, Liburnia vidéket 's a' benedekiek' Casino hegyi gazdag monostorát földülék. 44, 45. l.

936. Franconiára és Saxoniára ütnek. 45. l.
 937. Németország' némelly vidékein tett rablások után Alsatiába és Lotharingiába mennek; bekalandozák a' Champagnet, Burgundiát és Aquitaniát, hol Metz, Trèves, és Aix-la-Chapelle stb. városokat 's monostorokat leronták; végre Olaszországon által térnek vissza. 45, 46. l.
 A' magyarok' csapásaitól levert, annyi inséggel küszködő, gyáván tűrni képes nyugoti népek' balga hiedelmét, vallásos vakbuzgóságból eredő konok babonás szellemét, mint tespedéseik' mindannyi okfejté, hiven jellemzi szerző 46—48. lap.
 938. Saxoniára ütnek kevés szerencsével. Egy másik hadseregök Franconiát és a' sváb tartományt lepi el; onnan, a' Rajnán átkelve Francziaországban az atlánti tengerig nyomul, pusztítván Burgundiát, aztán Olaszországot. 48, 49. l. E' hadmenetről egy flamand (belga) krónikának mindeddig nem használt sorait emeli ki szerző.
 940. Olaszországot pusztítják. 50. l.
 942. Bajorországra ütnek kevés szerencsével. 50. lap.
 943. a' görög birodalmat támadják meg. 51. l.
 V. §. Zoltán' halála után:
 947. Takson vezér' első évében Olaszországra ütnek, Campaniáig hatván. 51. l.
 949. ismét Lombardiát zaklatják. 52. l.
 950. Francziahont nyugtalanítják; Alsatián keresztül nyomulva Besançonat kipusztítják; az arabokkal megütköznek. 52, 53. l. Ezen hadról is hallgatnak történetvizsgálóink. — Ekkor egy másik sereg a' görög birodalomra üt.
 951. Aquitaniában pusztítanak. 54. l.
 953. ismét a' franczia földre, Cambrai megyébe nyomulnak, onnan Campaniába 's Aquitaniába. 55, 56. l.
 954. Noricumban, Lotharingiában, a' coloniai és touli megyében és Gemblakban pusztítanak, aztán Champagneban Vermendoist, Laonnoist, Rêmoist és Chalonnnoist rablák, honnan Bourgognebe térve, az olaszföldön által térnek vissza. 56, 57. l.
 955. Bajorországba rohanván, Augsburgnál szerencsétlenül ütköznek meg. 58. l.
 959. Thraciát támadák meg; 962. Thessalonicát pusztítják; 966. a' bolgárokkal harczólnak; 967. ismét Thraciára rohannak; 970. ugyanott villogtaták fegyveröket. 59. l.
 971. Takson és Otto közti béke véget vet a' majd egy századig tartó magyar dúlásoknak, mire az ő kereszttyenségek 's europai polgárisodások következett. 60, 61. l.
 II. Rész, I. §. Józan criticával vizsgálja szerző a' magyarok' beütése' emlékezetét fön tartotta köznépi hagyományokat, a' középkori irott emlékek közt a' lotharingiai Garin' románját, mint a' magyarokról historiai hitelesség nélkül beszélőt kiemeli, megmutatván, hogy a' vandal, szerezsen, norman és magyar nevek meg tettek idővetés ellen benne összezavarvák. A' köznép száján forgó, magyarokra vonatkozni látszó babonás meséket is historiai érték nélkülieknek vallja. 60—68. l.

II. §. a' magyarok' becsapásainak Europa polgári szerkezetére szembeötlőkép lett befolyásároló elmélkedése után

III. §. egy szinte rövid, de reánk nézve különös érdekű világosítás zárja be e' munkát. A' mosellei departement' határszélén, mond szerző, léteznek több faluk, melyekben a' lotharingiaiban lévő' lakosítól egészen különböző fajú emberek találtnak. Barna színök, a' föld' népétől érthetlen nyelvek eléggé bizonyítja ezen népfaj' idegen származását. A' közölök lévő egyedek *Hüngr*, *Hongres*, és *Honck*, néha *Huidus* és *Zigenners* néven is hivatnak. Tapasztalás után leírt életmódjok és 72. l. fölhozott saját nyelvbéli 15 szavokból meggyőződik szerző a' lotharingiai köznép által használt nevezet ellenére, nem magyarnép maradvány, hanem valóságos czigány (Bohémiens) voltak. Miként ragadt rájuk a' *Hüngr* név? megfejtve nincs.

Azon nyilvánítással zárja be ref. jelen ismertetést, hogy minden a' vezérek alatti magyar dolgokat vizsgálni ohajtónak nélkülözhetlen segéd-könyvül tekinti Dussieux e' munkáját.

Jerney János.

Áltítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Felvilágosítások Greiner Lajos munkája' bírálatára* (L. Figy. 1840. 4 és 5. szám). Bár kissé későn, mégis meg kell Gáty István' említett bírálatára jegyeznünk, hogy bir. az ezen munka toldalekában találtató feladást koránt sem fejtette meg helyesen, jóllehet több német erdősz tudóst hozott fel segítségül; és, hogy téved, ha azt hiszi, hogy illy feladásokat, az általa idézett erdőszeti munkák' mindnyájában, még pedig számosan talált; hogy téved, ha gondolja, hogy e' munkák a' „Beiträge“ szerzője' figyelmét elkerültek. Mi ugyan nem kételkedünk azon, hogy a' nevezett bíráló ezen könyveket olvasta; de annyi bizonyos, hogy az azokban találtató feladásokat a' „Beiträge“ szerzője feladásával felcserélte, 's nagy mértékben csalatkozik, ha a' kérdéses feladást, minden számolni tudó erdősz által feloldhatónak tartja, miután ő is, ámbár mi azt olly nehéznek nem tartjuk, minden mathematicai ismereteivel, mégis igen nagyot hibázott. Ugyan is: ha a' szóbani erdő, tavaszkor 1838. 40 öl fát foglalt egy holdon, az egy évi növekedéssel, az arra következett ősszel vagy télen, midőn az első vágás meg fogott történni, holdján 40½ ölnek kellene lenni. A' bíráló által felvett 96,4311 ölnyi mennyiségre tehát kívántatott volna $\frac{96,4311}{40,5} =$

2,38101 hold, mert $40\frac{1}{2} : 1 = 96,4311 : x$; ennél fogva $x = \frac{96,4311}{40,5} = 2,38101$. Hasonló módon talál-

juk fel a' második vágás' területét is, holott 1 hold a' két évi növekedéssel 41 ölet foglal 2,35197 holddal; a' harmadiknak 2,32364 holddal stb. és a' 30dik vágásnak 1,75329 holddal. Ha már most azon területeket összeadjuk, 61,09 hold jó ki, tehát 1,09 holddal több, mint az egész erdőnek területe tészen; következésképen a' bíráló számvetésének hibás volta világosan külső, mint az a' Beiträge' folytatásában, ezen feladat megfejtésénél is elő fog tűnni. Ha ellenben a' Beiträge' szerzőjének eredményét vesszük alapul, első vágásra

$94,710632 = 2,33853$ holdat kapunk, a' másodikra 2,31001 holdat stb, és a' harminczadik vágásra 1,72201 holdat, mely harmincz vágásnak területe öszvesen épen 60 holdat tészen, egész ezred vagy milliomed részecskékre, a' mint mi a' megfejtésnél a' decimális helyeket kiterjesztjük. A' bíráló tehát némi felosztások és összeadások által könnyen meggyőződhetett volna eredménye' helytelenségéről; 's azért kár volt a' kérdéses feladason, mint valami már régtől ismeretesen csodálkozni és e' tárgyról olly fonák ítéletet nyilvánítani. De az is kitűnik, hogy a' Beiträge munka az erdőszeti tudományra nem volt minden haszon nélkül, mint bíráló hiszi.

A' milly felületesen és helytelenül ítélt bíráló ezen tárgy felől, épen olly alaptalanok és különösek nézetei, ellenvetései és kételkedései, melyeket az erdei jövedelmek' meghatározása, 's a' növekedés' felvetésére állít, mikre szinte kell némelyeket mondanunk. Minden jövedelmezési és növekedési felvetés tapasztaláson alapszik, tehát a' szerző is, még pedig nem csak a' legjelesb ismért erdőszökén, hanem a' magán is, 's ámbár szerző, mint író, új ember, mint azt bíráló el nem mulasztotta megjegyezni, aligha több tapasztalással nem bírt sok kihíresztelt erdőszeti írónál. Hundeshagen és Winkler' jövedelmezési felvetését pedig, főleg a' fennmennyiség növekedésének tapasztalási scáláján (Erfahrungs Tafeln) nyugszanak, és mivel ezen lajstromok általánosan véve még nagyon hiányosak, a' csupán azokon alapult számvetéseknek is még igen hiányosaknak kell lenni. Ezen kívül nagyon körülményes, 's magában nehez is az illyetén felvetési tartalom ellenőrzése, 's a' dologhoz tökéletesen értő erdőszeti személyzetet kíván, mit senki sem vonand kétségbe, ki előtt ezen felvetési rendszer (Taxations Methode) ismeretes; mellynél fogva is a' felvetés' ezen módja jelenleg Magyarországon erdőszeti viszonyaira semmiképen sem alkalmazható, ha az erdei jövedelmezésnek az erdőbirtokosra nézve biztosításáról van általában szó. De ha bir. annyi német író, mint erdőszeti auctoritásokat idéz, hogy a' szerző munkáját megigazítsa: engedje meg, hogy mi is, a' Hundeshagen és Winklerféle felvetési rendszerről ítéletének megigazítására, Németország' egyik legelsőbb erdőszeti remek írójának állítását ide sorozhassuk. Ugyan is Pfeil' bíráló lapjaiban Hundeshagen és Winkler' felvetési rendszeréről, az 1836: 10. kötet' 34ik lapján a' következőket olvassuk:

Offenbar gehört der Verfasser (Winkler) zu den Stuben-Taxatoren, die das Bedürfnis des Waldes im grossen Forsthaushalte gar nicht ken-

nen, die alles in geschickte Combinationen bei der Berechnung und die richtige Rechnung auf dem Papiere setzen, und die niemals im Stande sind, im Walde ein richtiges Resultat zu erhalten. Man kann mit vollem Rechte von dem Buche sagen, dasz der Zweck, den dasselbe zu erreichen lehren will, niemals einem vernünftigen praktischen Forstwirthe als ein solcher erscheinen wird, den man zu erreichen suchen muss, und dasz die Mittel durch welche er erreicht werden soll, niemals genügen werden, um ihn erreichen zu können. Wir werden dieses Urtheil durch die Prüfung des Einzelnen der Schrift näher nachweisen und der Leser wird gewisz dadurch die Ueberzeugung gewinnen, dasz, wenn gleich Hr Winkler ein guter Mathematiker ist, ihm doch wohl die Befähigung zu einem competenten Urtheile über das zweckmässige Verfahren zu einer guten Forsteinrichtung und Ertragsbestimmung abgehen dürfte, die vorliegende Schrift auch eine ganz verfehlte zu nennen ist. Leider bestätigt sich auch wieder bei ihm die schon vielfach gemachte Erfahrung, dasz Leute glauben, schon gute Taxatoren zu sein, wenn sie im Stande sind, gut entwickelte Formen zur Berechnung des Waldertrages zu geben! stb stb.

Továbbá 1837, a' 11. kötet 47dik lapján a' következő ítélet olvasható, egy más hasonló tartalmú munkáról:

Die Einwürfe gegen die Fachwerksmethoden sind dieselben unverständigen, die schon Hundeshagen vorbrachte, und die Gründe für die Bestimmung des Etats nach dem Nützungsprocente eben die, welche sich bereits längst als unpraktisch gezeigt haben. Es ist darüber so vielfach in diesen Blättern verhandelt worden, dasz wir den Gegenstand um so mehr wohl mit Stillschweigen übergehen können, als wir doch nur das schon so vielfach gesagte wiederholen könnten, der Verfasser sagt zwar, dasz man nur einmal die Anwendung des Nutzungsprozents versuchen dürfe, um gleich ein eifriger Anhänger dieser Taxationsmethode zu werden, dies hat sich denn doch aber im groszen Fortshaushalte nicht bewährt. Ueberall, wo die Anwendung versucht worden ist, in Baden, Preussen etc. hat sich gleich dies Verfahren als durchaus unpraktisch gezeigt etc.

Mit tarthatni már most az olly, egymásnak illy kitünőleg ellenmondó bírálatokról! Egyiknek vagy másiknak kell ingadozó alapon nyugodnia, és ha csupán auctoritások foghatnak helyt, mint azokkal Gáty úr a' Beiträge' szerzője ellen áll elő, bizonyosan Pfeil' nézetének kell helyesnek lenni: 's így Gáty úr ismét nagyon tévedt; mert Pfeil Németország' egyik legelsőbb erdőszerzői auctoritása. Illy körülmények közt minden esetre megfoghatatlan, miképen tekintheti Gáty úr, Hundeshagen és Winklernek, kiknek érdemeit az erdőszerzői tudomány körül különben méltányolni tudjuk — jóvelmezési felvetéseiket, mintegy ezen tudomány' zárkövének? Valóban, ha bíráló a' külföldi írók' olly magasztaló dicséretével, a' honi érdemet csonkítgatja, a' honi erdőszerző' előmozdításához ugyan semmivel sem járuland, és ez által magának is kevés érdemeket szerzend.

Különben miképen jutott a' Beiträge' szerzője

jóvelmezési számolásához, melyet bíráló fel nem foghat, vagy felfogni nem akar, az az 53. 55. 84. 85. stb lapokon elég világosan ki van fejtve. Ezek' elolvasása után gondolná meg bir. azt is, hogy a' feladásban, 89. l., egy megritkított 's tökéletlen álladalmú erdőről vagyon szó, millyenről a' növekedési és tartalmi pontos felvetés, mint azt bíráló gondolja magának, csak papiroson, négy fal közt, nem az erdőben lehetséges. De ha helyesebb e' edmenyt tud kiszámítani, 's azt be is bizonyítani; miért nem tette meg: mi azt köszönettel vettük volna. Epen így meg kellett volna gondolni, hogy a' Beiträge' szerzője, a' 4dik fejezetben, hol az erdei jóvelmezésnek gyakorlati útöni kipuhatlása érdekeltetik, nem fejtette meg, és nem tárgyalhatta azon taxatioi rendszereket, melyeken a' német erdőszerzői tudósok vitáznak, 's mellyekkel még korán sincsenek tisztában; hanem hogy azon felvetésnek egyszerű, gyakorlati, könnyen érthető módjára kellett szorítkoznia. — A' többi ellenvetéseket, mint kevesbbé nyomosakat nem akarjuk itt érinteni, annyi azonban bizonyos, hogy ezek szinte úgy nem állhatnak helyt, mint az előadottak. A' szerző előtt egyebiránt minden dologhoz értőnek észrevétele kedves, a' mennyiben az jó alapon nyugszik, 's jobbat vagy tanulságost nyújt; valamint hogy Gáty úr' bírálatának jó észrevételeit és adott intéseit is a' hazai erdőszerző' előmozdítására, nem fogja figyelem és használás nélkül hagyni.

Literaturai mozgalmak.

— Utolsó országgyűlésünk' törvényezikelyei megjelentek Pozsonyban, Belpay, Weber és Wigand könyvnyomatók' sajtói alól, három féle kiadásban: 1) kis egész réthben, közép nagyságu betűkkel, 62 íven, magyar és deák hasábokban, 2 ft. 40 kr. 2) nagy egész réthben, tömöttebb nyomtatással, szinte két nyelven, 2 ft. 3) Nagy 8-ban, csak magyarul 1 ft. 30 kr. Az első két kiadás, mint halljuk, már elkelt. Trattner Károly is hirdet egy 8rét kiadást 1 fton cp. Budán, a' kir. egyetem' műhelyében is nyomatik egy foliókiadás, 's reményljük hibátlanabb lesz a' pozsonyi, igen incorrect, kiadásoknál.

Szinte Budán, egyetemi betűkkel, megjelent 1) Bloch Móricznak multkor jelentett Zsidó és magyar ótestamentumának első füzeté 72 lapon, Srvelinen. Címe: Móses' öt könyve. Magyarra fordította és jegyzetekkel fölvilágította Bloch Móricz. A' héber szöveg pontozással van nyomtatva; 's a' magyar nyelven írt, valóban terjedelmes exegetikai tudományt bizonyító jegyzetek egyre másra majd felét borítják el a' lapoknak. Erősen hiszszük, hogy e' fordítás, egy a' zsidó nyelv' teljes és tudományos ismeretével 's bő bibliai készülettel bíró férfi' kezéből, úttörője és előkövete lesz egy új szentírásfordításnak: mire annál nagyobb szükség van a' magyar ker. egyháznak, minél tökéletlenebb Károli Gáspáré, kinek héber nyelvtudása hiányos volt, 's Káldié, ki az ótestamentomban is második kéz után dolgozott. — 2) A' zsidók. Fölvilágosító értekezés a' Gasparich Kilit urtól, nyár-elo' 7-d. a' Csarnokban közlött, hason nevű czikk'

visszaigazításul. Irta *Schwab Arszlán*, pésti fő rabbi. Magyarul közlőtte és előszóval 's jegyzetekkel bővítette *Bloch Móricz*. N12r. 56 l.

Pesten, Trattner-Károlyi' műhelyében megjelent a *Tud. Gyűjt.* juliusi kötete, melyben először is Fejér György fejtegeti, vajjon a' horvát nép és nyelv valóságos illyr nép és nyelv-e? Továbbá K. P. a' természettörténet' oktatásmódjáról értekezik; Pusztay Ignác a' zongora' történetét adja Castil-Blaze után; Kiss Károly a' magyar katonák' vitéztetteit folytatja; Pap I. prof. lélektani nézeteket közöl az akaró tehetségről; a' literaturai rész berekesztőleg bírálja a' Budapesti Szemle' első kötetét; 's végül N. A. Kiss Sámuel két, XVII. századbéli német munkából hazánkat illető kivonatokat ad.

Pozsonyban, Belnay' örökösei' bet. megjelent: *Miért vagyok katolikus?* avagy: Mindegy-e akár valaki ezt, akár pedig amazt a' vallást kövesse? Népszerű beszédekben fejtegetve Schlör Alajostól, hittud. tanár 's áld. paptól. Magyar nyelven közre bocsátja *Vittmann József*, Esztergom főmegyebeli áld. pap stb, 8r. 148 l. füzve 30 kr. cp.

Bécsben, Pichler Antal könyvárusnál, öt nappal a' szerző' halála előtt, megjelent: *Gyönyörködtetve tanító magyar olvasókönyv* különösen a' m. nyelvet tanulók' számokra. Készítette, részint pedig öszveszedte *Márton József*, a' bécsi cs. k. egyetemenél a' m. nyelvnek és liter. rendkiv. prof. N8r. 132. l. füzve 48 kr. cp.

Lipcséből a' *Száz mese száz képpel* című munka' *negyedik fizete* is megjött, 121—160 lapig, tizenhét mesével 's ugyan annyi fametszéssel. A' könyv folyvást fentartja érdekét, 's ezért itt bátran azokra hivatkozunk, miket róla a' Figyelmező, 24d. számában, mondott. Már csak egy füzet van hátra. Az előfizetés e' munkára 4 fíjával pesti könyvárus Heckenast Gusztávnál még folyvást nyitva áll.

— Budán, a' m. k. egyetem' műhelyében sajtó alatt: *A' magyar váltójog*. Magyarázta Kolgyári Császár Ferencz. Husz — huszonöt ivre terjedend, 's belőle, aug. 20től fogva minden két héten egy, 3—4 ivnyi füzet adatik ki oly formán, hogy az első kötet, melly az anyagi váltójogot magyarázza, f. évi sept. végeig, a' második vagy is a' váltótörvénykezés' rendszerét illető, kárácsonig készülend el. Előfiz. 2 ft; egyes füz. 24 kr., úgy hogy egynek mindig előretétessek le az ára. — Ugyan ott Bagónál: *Magyar kereskedési és váltójog*. Eredeti alaptannal világosítva, rendszerezve 's a' szomszéd nemzetek, főleg Austria' váltótörvényével a' főbb pontokban öszve hasonlítva. Irta Alsóviszti *Fogarasi János*. A' 20—25 ivre terjedendő kezikönyv' első füzete augusztus' 20. jelenik meg. — Pozsonyi könyvnyomtató és árus Wigand Fr. is hirdet egy hasonló munkát, melly szinte sajtó alatt van már: *A' magyar váltójog' kézi könyve*. Készíté *Eckstein Adolf*, h. ügyész.

Az almanach-társaság által kiadandó *Nemzeti Almanach'* első, vagyis 1841re szóló folyamának nyomtatása befejeztetett. Az magas Sadrétben, új párizsi betűkkel, több mint huszonhat ívet tölt be. Hét eredeti kép díszesíti azt; u. m. gróf Teleki Jó-

zsef koronaár' arczképe, Barabás után Mahlknecht által aczélba metszve; 's hat jelenet báró Jósika Miklós' „A' Csehek Magyarországbán“ regejéből Ender János bécsi acad. prof. rajzai után a' carlsruhi 's Meyer Károly' nürnbergi művészeti intézeteiben szinte aczélba, remekül, metszve; magyarázva Schedel Ferencz által. Tartalma öt novella b. Jósika, Eördögh István, Lukács Lajos, Vajda Peter és Kuthy Lajostól; egy vigjáték Nagy Ignácztól; rhapsodia Vachott Imrétől; 's kisebb nagyobb költeményes munkák Erdelyi, Garay, Pap Endre, Székács, Vachott Sándor 's többektől. Mihelyt a' már kész 's naponként várt aczélmetszetek külföldről megérkeznek, a' könyv legott kiadatik.

D. Soltész János prof. a' sárospataki ref. collegiumban, ismét két elemi könyvet irt, u. m. 1) *Gazdálkodási természethistoria*. Elemi iskolák' számára, a' tiszán inneni helv. hitvall. egyházkezületi főkormány' rendeletéből; 2) *Műtudományi természethistoria*, szinte elemi isk. számára stb. Az elebbi már el is hagyta a' sajtót, a' másik rövid idő alatt alája menend.

Bárany Ágoston, Torontál vmegye' levéltárnoka 's m. acad. l. tag, azon vármegye' terjedelmes hely- 's történetírásával foglalkodik; *Fábián Gábor* m. acad. r. tag pedig Arad vármegye' leírását folytatja, mellynek első, historiai, része még 1835ben, budai egyetemi bet. jelent meg; következők a' földirati és statistikai szakasz.

— Pozsonyban, Wigand K. F. bet. és költségein: *Ungarns Wechselgesetz* und die damit in Verbindung stehenden Gesetzartikel über Handel, Fabriken, Gesellschaften, Sensale, Frachten, Inhabitation und Crida, nach den Bestimmungen des Reichstags von 1840. Aus d. Ungarischen übersetzt von *Ernest Hauszer*, beeid. Landes u. Gerichts-Advocaten in Pressburg. 8r. VI és 202 l. füzve 1 ft. 30 kr. cp.

Lipcsében, Brockhausnál megjelent: *Ein Wort über animalischen Magnetismus, Seelenkörper und Lebensessenz* nebst Beschreibung des ideosomnambulischen Zustandes des Frauleins Therese von B—y zu Vásharhes im J. 1838. und einem Anhang. Beobachtet, geschrieben und gegeben von *Franz Graf v. Sz....y*. N8r. Ára 1 ft 30 kr. cp.

Szinte Lipcsében, Wigand Ottónál megjelent: *Pia Desideria für Ungarn*. Ergaent und mit Notizen versehen. K8r. XVI és 90 l. Velinen, füzve 1 ft ep. — Amaz ismeretes cikkelye az Allg. Zeitungnak, melly ugyan abban, 's magyar lapokban is értő férfiak által eléggé méltattatott. Azonban az ismeretes szerző jegyzéseiben új igényekkel lép fel, 's azért még mindig van ok a' könyvecskére figyelmeznünk.

— IGAZÍTÁS. Figyelmezőnk' 21-d. számában, a' „Remény“ zsebkönyv bírálatában, a' *Firtosalyi* aláírással ellátott darabok' szerzőjeül hibásan mondatott Szentiváni Mihály; az *Gálfi Sándor*, kitől az 1839ki kötetben, saját neve alatt is álltak darabok. Egyébiránt az azon számban közlött „Firtosalyi“ című népdal csakugyan Szentivánié.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Augustus' 18. 1840.

33. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Császár Ferencz' váltójogi munkái (*Fogarasi János.*) — Pulszky Ferencz, a' dunaszabályozásról és keleti kérdésről. Vége (*Vajda.*) — Szükséges magyarázatok Nyáry Pál' Nyilatkozására (*Bajza.*) — M. t. társaság. — Literaturai mozgalmak. — Literaturai ovástétel (*Császár.*)

HAZAI LITERATURA.

Váltójog.

- 1) *A' váltóóvások.* Irta Kolgyári Császár Ferencz. Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel. 1840. Kis nyolczadrét, 148 (és 20) lap. Ára 1 ft 30 kr. e. p.
- 2) *Váltójogi műszótár.* (Ugyanattól.) Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel. 1849. 8r. 40 lap. Ára 24 kr. e. p.

Felszólíttatván a' szerkesztőség általe' két jeles munka' ismertetésére, azt annál örömes-tebb elvállalám, minthogy ezek legelsőik lát-tak napvilágot, tevéleges váltójogunkat a' fel-vett célhoz képest némelly pontokban magya-rázók, világosítók, 's a' mi fő dolog, olly fér-fitől eredtek, kinek, mint a' gyakorlati váltó-jogban is jártasnak, méltán auctoritása lehet, kivált hazánkban, hol ezen mező, általában szólván, még mind ekkorig terra incognita.

Innen maga a' szerző is, mint méltányos és tudományos férfi, bizonyosan nem veendi rossz neven, ha azon helyeket, melyekben ve-le kezét nem foghatok, pontosan kijelelem, de mindenütt okokkal (mint illő, sőt szükséges) támogatom. E' két kisded munka, kivált az e-

lőbb nevezett, különben is csaknem a' legfon-tosb kérdéseket, mellyek váltójogunkban lehet-nek, hozván szönyegre, minden oldalról fel-világosítást joggal megkívánhat közönségünk attól, ki hasonló munka' ismertetését vállalja magára. Váltójogunk még sokkal újabb, hogy sem akár mellyikünk annak tökéletes értésével 's felvilágosíthatásával dicsekedhetnek. Évek fognak eltelni, 's váltójogtani munkák egy-mást érni, míg az elvek, mellyekből váltótör-vénykönyvünk magyarázandó, teljesen kifejt-ve, felfogva 's elfogadva lehetendek.

Az elsőbbik munka „*A' váltóóvások*“rólí monographia, ajánlva van nm. Ürményi Fe-rencz úr ő exjának egy szép ajánló levéllel. Kö-veti néhány szó „a' közönséghez“, mellyben a' szerző magáról szerényen megvallja, hogy „tö-retlen ösvényen helylyel közzel“ hibázha-tott is.

A' munka' elején némi előismereteket kö-zül a' kereskedésről, 's a' váltójog' jelen álla-sáról (igen érdekesen), a' váltói óvás nem pus-ta szóbeliségéről, a' váltói személyekről 's vizskereset' eszméjéről (1. §. — 6. §.). Ez után következnek a' váltói óvás' fogalma (7, 8. §.),

célja (9, 10. §.), szükségessége (11. §.), az olvasnak általános (12. §.), különös (13. §.—17. §.) és még némely egyes esetei (18. §.—38. §.). Továbbá, kinek kell az ovástételt, 's ki által, ki ellen, min alapulva, hol, mikor és mint szorgalmazni (és illetőleg) tétetni? (39. §.—47. §.). A' váltójegyző stb. ovattevés körüli kötelességei (48, 49. §.), ovatlevél tartalma (50. §.—52. §.). Befejezik a' munkát az ovatlevél elküldése 's közléséről (53. §.—57. §.), legutoljára pedig a' váltójogoknak olvas-mulasztás miatti elenyészteről (58. §.) szóló értekezések.

Toldalékul jönnek váltói olvasók példái, és egy magyarázó szótár (a' váltójogi műszótárnak egyik, t. i. magyar-idegen részével a-zoney).

Az első munkának fő szelleme váltótörvényünk' illető részeinek magyarázása- 's felvilágosításában jelenkezik. Nagy részben szerencsésen eltaláltak mondhatom, 's ezért erről bővebben nem szólok, hanem az olvasónak méltó figyelmébe ajánlom. Közelebbi célom azon helyeknek, a' mellyek, mint már érintém, saját véleményemmel nem férnek össze, 's mellyekre a' figyelmeztetést szerzőnk, bár vele hasonló jártasságot nem követelhetek is, a' közönséghez szavában önmaga ohajtja, az apróságokat mellőzve, kiemelése és rövid megvitatása.

A' 4ik §. elején ez mondatik:

„Minthogy a' váltók két oldalú terhes szerződések, önkényt következik, hogy minden váltóban legalább két külön személynek kell megjelenni“. — De az egyoldalú szerződésben is legalább két külön személynek kell megjelenni. Szerződést maga magával senki nem tehet, hanem arra legalább két személy kíváztatik. Az egy- 's kétoldalú szerződések közt az a' különbség, hogy amabban csak egyik fél ígér valamit, 's ezt a' másik viszonti ígéret nélkül csak elfogadja (p. o. az ajándékozásban), a' másodikban mind a' két fél teszen viszonti ígéretet, mind a' két fél által viszont elfogadottat; hanem egyébiránt mind ott, mind itt, legalább két személy kíváztatik.

Ugyanazon szakban a' 24ik lapon: „De a' b) alatti idegenben (idegen váltóban) már *közönségesen* három fő személy jelenkezik“. — A' b) alatti váltó, úgy nevezett saját rendeletre szóló idegen váltó. Ebben pedig *közönségesen* csak két fő személy jelenkezik, a' mit a'

mindjárt megelőzőtt jegyzékben maga szerző is mondani akarni látszik azzal, „hogy a' váltói lényeges fő személyek' számára nézve Wagner' theoriájától, a' ki idegen váltóban mindig három lényeges fő személyt kívánt meg (139. és következő §§aiban), eltávozik. Azonban saját rendeletre szóló váltóban Wagner is mondja, de másutt, u. m. a' 261. §ban, hogy intézvényes és kibocsátó egy személy, és így itt csak két lényeges fő személy lehet. Tehát a' mondottakban a' szerző sem maga magával nem látszik megegyezni (még 11ik §át is ide számítva), sem Wagnerre helyesen utalni.

A' 13. §ban, d) alatt: „(El nem fogadási olvasnak van helye különösen — d) ha a' neki (t. i. intézvényezettnek) bármilyen alkalommal (legbiztosban postával) elfogadás végett átküldött váltópéldányt vagy másolatot, a' második vizsztatérő postával a' bemutatónak meg nem küldi“. — Ezen hely, melly az austriai váltójog és jogászok után látszik irotnak (kik az illy bemutatást minősítettnek — qualificirte Praesentation — hívják), magyar váltójogunk szerint illy általánosságban meg nem állhat. Törvényünk erről szót sem szól; sőt e' szerint illy postai küldözéssel viszkereseti jogát a' bemutató könnyen veszélyeztetné. A' váltótörvénykönyv' első része 127. §-a így szól: „Váltótörvényszéki helyeken és a' főntebb említett (más) városokban legfeljebb 24 óra alatt meg kell az ovást tenni. Ezen határidő mindenkor a' bemutatás napjától, déli 12 órától, számítatik“. De azon különös esetről is rendelkezik törvényünk, ha az intézvényezett nem találtnék, u. m. az első rész 131. §ában: „az ovási oklevélbe jegyeztessék fel, hogy az, ki ellen az ovás tétetett, a' váltóban kitett vagy tudva levő szokott helyén, a' körülményekhez szükséges nyomozás után, nem találattott“. Tehát részemről azt tartom, bemutatónak jobbleszen tevéleges törvényünkhöz alkalmazkodni, mint idegen törvények után viszkereseti jogát veszélyezni.

A' 14ik §ban c) alatti jegyzékben szerző, úgy látszik, azt mondja, hogy a' törvény első részének 61. 62. 64. 82. 's 146. §§ai intézvényezett ellen az el nem fogadási ovást névbeccsülés' esetében fölöslegessé teszik; ámbár az első rész 74. §. rendelete ezen ovást nyilván megkívánja. 'S bár alább ezeket összeegyeztetni ügyekszik, de úgy látszik, hogy összefüggésök' helyes okát nem fűdözheté föl.

Bátorkodom figyelmeztetni a' jeles szerzőt, hogy az intézvényszerző névbecsülésének esetében nem annyira a' bemutatónak, mint magának az intézvényszerzőnek van ovásra szüksége, mert váltójogi viszkeresete az első rész 87. §-a értelmében, 's a' 106. §. hasonlóságára, egyes-egyedül az ováson foghat alapulni. Ezen szellemben az idézett törvényszabályok is jobban összeegyeztethetők, de azon törvényszabálynak is, hogy ha intézvényszerző a' váltót az intézőre csak névbecsülésből akarná elfogadni, ovástételre van szükség, alapja világosan 's egyszerűen érthető.

A' 14ik §ban följegyzett különös esetekhez (t. i. az el nem fogadás miatt teendő ovásaihoz) számlálendő volna véleményemmel az is, *midőn az elfogadásra meghatalmazott áll elő, de meghatalmazását igazolni nem tudja vagy nem akarja* (az első rész 59. §-a értelmében), mert itt is „az elfogadás nem úgy teljesíttetik, miként azt a' törvény értelmében bemutatónak intézvényszerzőtől megkívánni joga van“.

A' 15. §ban **) alatti jegyzék elején ez áll: „Igaz hogy törvényben az általános szabály legjobb, 's így az első rész 60. §a az elfogadásra nézve elégséges; de minthogy a' 112ik §. oly világosan rendelkezik a' váltóbeli pénznemben teendő fizetésről, tanácsos lett volna e' felől az elfogadásról szóló fejezetben is szót tenni“. — Véleményem szerint éppen azért, mivel a' 60. §beli szabály általános, nem vala szükséges a' különös eseteket, annál kevésbé egyet közölök, oda sorozni. A' 112. §ra pedig, mely a' pénznemet, ha világosan ki nem íratott, conventió pénzben kívánja értetni, amazon kívül is okvetlenül szükség van, azért, hogy tudja magát a' bíró is mihez tartani, mert egyéb kötelezvényszerzőkben, ha világosan ki nem tétetik a' pénznem, közönséges törvényszékeink papírpénzt ítélnék, sőt az austriai váltószékek, a' régi austriai statusokat illetőleg, még a' váltókban is. (Finanzpat. 1811. február. 2. §§. 3, 8—10. és 1816. június 1sőjétől. §. 3).

A' 17. §. d) után **) alatti jegyzékben ez áll: „Midőn csak rész fizetés ajánlatik, váltójogunk különbséget tesz ugyan az intézvényszerző 's névbecsülők között; de határozottan még sem mondja ki, köteles-e vagy nem bemutató a' részes fizetést elfogadni?“ — A' váltójog' rendelete a' 116. §ban ez: „A' váltó-

beli summának *felén alól* ajánlott részfizetést fölvenni, a' bemutató az *intézvényszerzőtől sem tartozik*“. — Én világosnak látom, hogy felét vagy felén felül (a' többire nézve jogát ovás által fenntartván) az intézvényszerzőtől magától fölvenni tartozik. — Innen a' §' további rendelete „a' névbecsülőtől pedig megkívánhatja, hogy az egész summát fizessék le“, fölösleges, mint szerzőnk ugyanott állítja, teljességgel nem lesz. **Fogarasi János.**

(Folytatása következik).

Dunaszabályozás.

Törvényes észrevételek a' dunaszabályozás 's keleti kérdés iránt. Irta Pulszky Ferencz.

(Vége).

De térjünk vissza szerzőnkhez, ki folytatja:

„Szentolgy tanulságos a' pillantat Angolhonra, hol más nemü vízi munkák ötlenek szemünkbe. A' közlekedések' könnyítése itt is kezdetben a' folyók medrének mélyebbítése által eszközöltetett, de kevés sikerrel, mert, Mac Culloch szerint: A' víz hatalma észrevételül megváltoztatta gyakran a' folyó medrét, a' gátak és sarkantyúk nem voltak elég tartósak a' hullámoknak ellenállani, zátonyokká váltak a' beiszapolások, nyárban a' vízállás alacsonyabb volt a' hajók' vitelére stb stb. Ezen akadályok a' gondolatot ébresztették, a' folyóhajózással nagy részben föltagyni, ellenben párvonalban csatornákat építeni, melyekben a' víz, mesterséges eszközök és zugók által mindig egyenlő, hajózható magasságban tartassék“. Szerzőnk annak okát: „miért nem sikerült Angliában azon rendszer, melynek fényes következtetéseit Olaszországban és Hollandban látjuk“, ezen szavakban adja: „talán nem fogunk csalatkozni, ha ezt a' nagy elsőszülött-ségi kiváltságos birtokrendszerben keressük, 's az Angolhonban divatos haszonbérletekben, melyek a' birtokot tökéletesen nem biztosítják“. Franciaországban a' központosítási szellem nehéz bilincseket ver a' vízi utakra. Szerzőnk így szól: „Mielőtt az ut vagy csatorna építtetnék, a' tervek 's előleges költség-számítások a' belügy' minsteréhez beadatnak, ki ezeket a' departement' prefetjével, 's a' hidak és utak' bureaujával közli, 's ha végre a' megyei hatóságok véleményeiket beadták 's a' vállalat megengedtetik, csak királyi biztos föl-vigyázata alatt építhetnek“.

A' második fejezetben szerzőnk a' vízi utak' anyagi és erkölcsi hasznait terjeszti elő, velősen, pontosan. Ezen utóbbira nézve megjegyzi, hogy Skóciát Angliával nem a' fegyver olvasztá össze, hanem a' közlekedési könnyűség, hogy a' Vendéet nem hadseregek szelidíték meg, hanem az országutak; 's azon következtetést huzza honunkra, hogy mi is tág hazánkban egységre, összeolvadó egységre csak úgy vergődhetünk, ha a' közlekedést a' lehető legfőbb mértékben könnyítjük, ha örökös érintkezés által összeszelidülünk.

A' harmadik fejezetben a' Dunát veszi szemügy alá szerzőnk, mint bel és külkereskedésünk' legnevezetesebb útját, mely egy nagy vízi utra, a' *fekete tengerre* nyílik; 's ezen tenger' fontosságát a' legjobban összeszedett okoskodással terjeszti elő, jósolva neki, hogy mint a' hellenek' idejében és a' középkorban a' törökök' becsapása előtt legnagyobb fontosságú volt, úgy a' legújabb időben ismét vissza kezdi nyerni jelentőségét, 's utul szolgáló Ázsia's Europa, India's Europa között, „Milly szép jelenetét mutatják, így szól szerzőnk Steinbüchel után, a' boldogító iparnak e' tekintetben a' fekete tenger' partjai az első görög időkben! Milly nagy a' diszépítvényekkel ékes, kényelmes, erősített városok' száma, mellyek virágzó körben körüle emelkedtek! Hogy csak a' főbbeket említsük, itt fekszik a' nyugoti parton Anchialus, Mesembria, Odesus, Dionysiopolis, Callatia, Istrus, Tomi, stb. mind kitünő gazdag kereskedő városok; éjszakban Olbia, Chersonnesus, Panticapaeum, Phanagoria, Cepi, mind első rangú fokhelyek; a' mai Cserkeszföldön: Dioscurias; dél felé: Heraclea, Tripolis, Amastris, Sinope, Amisus, Cerasus, Trapezus stb.“ — A' középkorban (így folytatja Steinbüchel és szerző) „Olaszország örül a' fekete tenger arany gyümölcseinek, különösen pedig Genua, a' ligusti tenger' kis köztársasága, a' középkor legmerészebb hajósainak hazája. A' fekete tenger' minden partjai vagyonát képezik 's telepeivel ellepvek; itt emelkedik Kaffa (Feodosia), Tana (Azov), Soldaja (Sudak), Sorgathi (Eskikerum), Cembalo (Symbolon, Balaklava), Cerco, Samastro, Cimino, Fronda, Altalocco, Sis 's több effélék, 's az utas még most is csodálkozva akad mindenütt genuai toronyokra 's erősségekre“.

A' negyedik fejezetben a' fekete tenger'

jelen állapotja rajzoltatik, mellyen ma „a' nagy éjszaki birodalom uralkodik,“ partjain városok, erősségek emelkednek, mint: Sudsuk-Kale, Redute-Kale, Feodosia, Kertsch, Sebastopol, Taganrog 's a' legvirágzóbb Odessa. Megmutattatik hogy déli Oroszország majd azon kivitelczikkekkel bővelkedik mint honunk, tehát vele illő lenne versenyezni; — hasonlítás tétetik e' tenger' urai között Konstantinápoly' buktakor és ma, mikor Istambol szinte bukófélben van. Akkor görög és török és Genua voltak a' szín' elején, ma orosz, török és angol, ezen utolsó még a' velenczeiek szerepét is bírva, kik akkor az indiai kereskedés' urai voltak.

Az ötödik fejezetben céljához siet a' szerző 's honunkat vizsgálja a' Duna tekintetében. Így szól: „A' Duna már most is különös érdeket adott az austriai birodalomnak a' keleti kérdés' megfejtésében, hol ezen császárság Angol- és Oroszország mellett mint harmadik hatalom lép föl“. Szerzőnk jól mondja, hogy Austria Oroszországnak versenytársa, mert ugyanazon czikkeket viszi ki 's hozza be, de az angolokkal megegyező érdekű, mert az angol épen azon czikkekre szorul, mellyeket mi el akarunk adni (len, kender, üveg, porcellán, buza, gyapju, marha), és épen azokat árulja, mellyek nélkül szűkölködünk (muszlin, posztó, vas és általában minden gyári mű). Igen természetes tehát hogy Angliával a' fekete tengeren át a' legvirágzóbb kereskedés integet bennünket. „Még kedvezőbb az austriai birodalom' állása a' keleti nemzetek' irányában, mellyeknél hitele a' legszilárdabb alapon nyugszik“ mondja szerzőnk; 's én ebben is megegyezem vele; ámbár természetnyelveinkre a' kelet nem igen szorult, kéz- és gyárművünk pedig kevés van, mellyet neki kölcsönben adhatunk, ellenben, mi nélkül mi igen szűkölködünk, gyárművekkel ő sem igen tud szolgálni, azon értelemben t. i. mint ma az Európában vétetik, hol China, Keletindia szövetei mind inkább pótoltnak itteniekkel. De mindig adhatunk mi a' keletieknek el, ha bort, marhát, gyapjút, posztót nem is, pénzt, gabonát 's némi készítményeket kevés gyárainkból; tőlük pedig igen sokat vehetünk, a' jutalmas vevés pedig olly nyereség mint az eladás. Áll tehát, hogy mi, mint természetű nemzet, leginkább a' gyártó 's kézműves nemzeteknek vagyunk kiegészítői, 's az ezekeli viszonyokra tekin-

tetet kell fordítanunk, de a' keleti nemzetekkel szinte igen haszonhozó viszonyokba bocsátkozhatunk.

Szerzőnk továbbá általános tekintetet vet a' Duna folyamára, 's igen igazán megjegyzi: „Bár milly nevezetességű legyen is a' fekete tenger' kereskedése, bár milly természetes a' Duna általi összeköttetés, mégis csak akkor remélhetjük kereskedésünk sikerét, ha más hatalom azt előttünk elzárhatni nem fogja, szóval: hazánk' kül politicájának első 's fő feladata, befolyást nyerni az aldunai tartományok felett. Ez azon politica, melly az árpádi nagyobb királyoké, melly az anjou Károlyé 's nagy Lajosé, melly Hunyadi Jánosé volt, melly mindig hazánk' fényét 's hatalmát növeszté, mellynek elhagyása Mátyás király' uralkodásának legfőbb hibája“.

Ezután szerzőnk a' nemzeti érdekek' vizsgálatába bocsátkozik a' Duna tekintetében, és végre megjegyzi, hogy a' tovább közlekedő magyarokra Moldvában, Oláhországban, Bukovinában 's Bessarabiában rokon keblek várakoznak, velünk egy eredetűek, egy nyelvűek. Itt Pater Gegő Elek' „A' moldvai magyar telepekről“ szóló füzetének kivonatát adja, melly részint örömdetes, részint szomorító. Mert míg egy oldalról örülünk, hogy nyelvünk a' két hon' határán túl is beszéltetik, hogy a' moldvai magyarok munkások, rendszeretők, magokat jól bírók, addig más oldalról nem lehet eléggé nem sajnálnunk, hogy legelhanyagoltabb állapotban vannak nyelvökre 's iskoláikra nézve, hogy összeköttetésök az anyatörzssökkel egészen félbe van szakasztva, hogy míg némely törzssökök honunkban és a' birodalomban annyira szövetkeznek egy köznyelv' életbe hozásán, mi meg hagyjuk szakadni a' nyelvkapcsot, melly az oláh fajta között a' fekete tengerig vezet bennünket.

Az utolsó rövid fejezetben a' *kelet polgarosításáról* szól szerzőnk, mellyet Europa' mostani föladatának nevez. 'S valóban szebb föladata kornak és világrésznek nem igen volt ennél. Ázsiát megszerezni a' civilisációnak, mennyei törekvés. A' polgarisodott Ázsia mennyi kincsekkel szaporíthatja ismereteinket, de kincstárainkat is, mennyit adhat nekünk, és vehet tőlünk! Ezt kereskedési viszonyok' kapcsolása által biztosabban eszközölhetni, mint hadak' útján. Ausztriának szép szerep juttat e' pályán, de szép nekünk magyaroknak is.

Az eszmék' korában élünk, a' népek mind ébrednek, különösen pedig az éjszaki 's déli szlávok. Nekünk szinte eszmét kell keblünkben táplálnunk, mond a' szerző „hacsak kereskedésünk' jövő életerétől, a' Dunától és tenger-től megfosztatni nem akarunk: azt, hogy nagy Lajos' öröksége visszaszálland nemzetünkre, 's Magyarország még egyszer azzá lesz, mivé ezen király 's Corvin Mátyás emelték: Europa középpontjában a' havasoktól körzött, Dunától átszelt, tengertől kétfelül mosott szép ország... legyen az, mivé a' természet alkotta, Europa' szive, melly minden jóért 's nagyért dobozni soha meg nem szűnik“.

Igy végzi Pulszky ur. Mi könyvének minél nagyobb keletet, magának pedig hasonló vizsgálatokra kedvet és időt kívánunk. — A' könyv' betűi, papirosa szépek; 's ohajtánók, hogy az illy korszerű könyvek olcsók legyenek, hogy e' jó tulajdonságoknál fogva is minél több kézben forogjanak.

Vajda.

Szükséges magyarázatok

Nyáry Pál' „nyilatkozására“.

Lessing, valahol antiquariusi iratiban, azt mondá egykor, hogy „az emberek maig sem egyeztek volna meg semmiben, ha soha sem vitáztak volna semmi felett“. A' vitázat — bár mit mondjanak a' tespedés' baráti — haladás' eszköze, 's ha rossz volna is, olly nemű rossz, melly magva számíthatlan jóknak. Még akkor is, ha a' vita alatti ügy nem: nyer a' felvilágosodás az észszel folyt vitákban. Ezek ostromlói a' vak hiedelemnek, megrendítői a' balítéletnek, és ezek döntik meg legelőbb az üres autoritást. Az ellenmondás' tüzeiben élesedik a' vizsgálódás' szelleme, melly a' hamisat bitorolt székéből igaz által tolja ki. Ne irtózzunk az ész' vitáitól, azok ha nem eléggé finomul 's nem nemesen folynak is, csak okok' fegyvereivel folytattassanak, előbb vagy később a' szellem' legbecsesebb kincsének, az igaznak, fényrehozói. Ne ámitsuk el magunkat és egymást, hogy a' viták ártalmasok, ne higgyünk azoknak, kik — talán a' vita' ostromaiban kifáradva, legyőzve, vagy sikra lépni nem mervé — hirdetni szeretik, hogy a' közönség únja a' vitákat. Legyen csak a' vitának érdekes tárgya, vagy ha nem is, legyen csak az ok-, elmeel, v. elménczéséggel folytatva, meglássátok, nemcsak a' hozzáértő, nem egyedül a' szak' emberek, a' nagy közönség is kapva kap rajtok. Igazságok' nyomozására születünk, 's nem tagadhatjuk meg a' szikrát, melly kebleinkben ég, 's az psychologice nem lehet igaz, hogy az igaznak nyomozását megunjuk. „Ne vitázzunk! ne töltsük az időt illyesmivel!“ ezen beszédek előttem hasonlók ahhoz, mint ha mondanátok: tőrjük a' hamisat, az ártót; ne vizsgálódjunk, ne mondjuk el kétségeinket, hanem higgyünk egymás-

nak vakon! És végtére mind ezt miért? Egy kis házi csendért, egy kis magyar kenyelemért.

En azt mondom: vitázzunk, ha van miről, ha okokkal tudunk, és remélhető, hogy vitánkkal az igazság nyer. Nem szükség, hogy vitánk tárgya mindig valami igen fontos legyen. Ha Europa ügyeiről nem vitatkozhatunk, vitatkozunk a burgonya-termesztésről, ez is, mert elméinket fogja élesíteni, hasznosabb leendő, mint a' legünnepélyesebb hallgatás. Ki az igaz és nem igaz iránt egykedvű, bár mi kis dologban is, arról nem lehet elhinni, hogy az igazat magáért az igazért szeresse: régi mondat, mely ma is áll. —

A' magyar színház' dolgában sok mendemondákat olvasott, ferdeségeket látott a' közönség, ez a' panasz. De ártottak-e ezek a' színügynek? El akarnák velünk hiteit: én nem hiszem. Soha sem volt még magyar színügyről annyi mendemonda és ferdeség irva, mint az én igazgatásom alatt némely magyar hírlapokban, melyek csekély személyemmel olly sokat szeretnek vesződni, mint ha én valami magyar aqua tofanát találtam volna fel; és mind az az én igazgatásomat egy perczig sem zavarta menetelében. Ha pedig voltak esetek, az én igazgatásom után, midőn a' mendemondák ártottak a' színügynek, én nem a' mendemondákban látom az ártalmat, hanem azok' hanyagságában vagy gyávaságában, kik a' mendemondákat, ferdeségeket ollyanoknak lenni tudták és nem szólaltak fel ellenök, vagy pedig bal és vétkelhető, vagy czélszerűtlen eszközökhöz nyultak a' mendemondák és ferdeségeknek hittek' elnyomására, 's így az ártalom, ha volt, nem a' vitának, hanem a' vitától vonakodásnak tulajdonítandó.

Vitáznunk kell, valahányszor valótlan-ságot látunk 's inkább bujjanak vélemények papiroson, mint tettek az élethen. Vitáznunk kell a' színház' ügyében, mert itt még sok dolog iránt nincs a' közönség, és nem vagyunk magunk, is felvilágosodva 's inkább közölünk vitázók közöl bujkék el valamellyikünk véleményeivel együtt, mintsem színházunk, rossz rendszer és fonák nézetek miatt.

E' néhány szót igazlásomul, mielőtt a' Nyáry Pál urrali kissé hosszabbacska vitába — melynek azonban kezdője ő vala — bocsátkoznám. Most a' dologhoz.

I.) A' rossz sáfárkodási vád.

Egyike a' legnevettségesebb, sajnálatra legméltóbb hiuságoknak, midőn valaki bizonyítgatni erőlködik bebizonyíthatatlan, és tagad el nem tagadható dolgokat: csupán azért, hogy ő mondott legyen igazat. Az illyen azt látszik képzelni, hogy esze egyedül neki van, 's más nem képes beszedei' köden átpillantani 's megkülönböztetni valót hamistól. Illy szánandó körülmények közt mutatja magát a' pesti magyar színház' mostani igazgatója a' maga mentegetőzéseivel a' Társalkodó' 55. számában, mely cikikely külön nyomtatban e' lapokhoz is mellékeltetett. Ha rossz fát tettél tüzre, tagadd mind halálig: így a' nem-gondolkodók, a' figyelmedlenek előtt valahogyan kigázolsz a' bajból. Ezen elv szerint van szerkesztve az én „Nyolcz előleges kérdésemre“ adott Nyilatkozás. Kérdéseimből kénytelen volt észre-

venni Nyáry ur, hogy számolásiban, mellyekkel engem, a' választmányynyal hasonlítolag, rosszul gazdálkodottnak akart bebizonyítani, csinyen kapott: mit volt tehát mit tennie: meg kelle fordítani a' köpönyeget 's most tagadja, hogy — engem rosszul gazdálkodónak, pazarlónak állított legyen, 's ötször hatszor is említi, hogy *iratában rosszul gazdálkodásról, pazarlásról szó sincs*. Igaz — valóban a' meglepésig igaz — hogy iratában sem a' *pazarlás*, sem a' *rosszul gazdálkodás* szavakat ellenem nem használta: de használt mást, mi ezeknél sokkal gonoszabb. 'S vajjon annak megmutatására, hogy ő engem rosszul gazdálkodással nem vádolt, elég volna-e csak azt bebizonyítani, hogy iratában a' *rosszul gazdálkodás*, a' *pazarlás* szavak elő nem fordulnak? Ha én elmondom, miképen éjszakának idején valaki másnak házában az ablak' üvegeit ügyesen kifeszegette, egy hosszú vas horroggal a' szobába benyult, és onnan több ruhadarabot kihuzogatván, azokat hátára szedte 's velök szép csendesen odább állott, nem tolvajsággal fogom-e világosan 's eltagadhatatlanul vádolni ezen valakit, mind a' mellett, hogy egész előadásomban a' *tolvaj* szó sehol elő nem fog kerülni? Hasonló ehhez a' Nyáry ur' vádja. Ő a' Társalkodó' 36. számában előáll, hirdeti bizonyos fensőségi fontossággal: Sem Bajzának, sem 45-nek nincs igaza: mind az, mit ő beszélt, csak *személyesség, spanyol bika-, vagy angol kakas-viadal, az csak a' közönséget mystificálja, pedig ki a' közönség előtt köz ügyben lép fel, attól mindenki követeli, hogy állítása ne fölületes, hanem kimerítő, adatokra épített legyen*. 'S ezen szép, de Nyáry ur által legkevésbé követett tanítás után, szinte látjuk, mint türekezik neki a' munkának, özvead, kivon, sokszoroz és oszt, 's végre számolásai' eredményét ezen szavakban adja elő: „a' *különbőség tehát hónapenként* (t. i. a' Bajza és a' választmány' igazgatásabeli kiadások közt) *nem 149 ft 35 kr., mint Bajza ír állítja, hanem 2870 ft 58 kr.;* vagy is — hogy jobban megmagyarázzam — sokszorozván ezen özvegeket 10 hónappal, a' *különbőség* nem 1,495 ft, 50 kr., hanem 28,709 ft és 20 kr., következőleg Bajza 28,709 ft és 20 krall többet az igazgató választmányál ugyanannyi idő alatt.

Fogja, akarja és meri-e Nyáry ur eltagadni, hogy ezek saját szavai? Nem gondolnám; ha merne is, nem lehet, mert irva vagyon a' Társalkodó' 36. száma' 143. lapja' első szövegének négy végső soraiban, és kinyomva néhány ezer példányban, olvasva ezerek által. Így levén, kérdem én most, mi célra van ezen két igazgatás közötti különbség költségek' tekintetében kiszámítva, mi célra a' 28,709 ft és 20 kr. kisütve? csak ugy pusztán időtöltésből számítá ezt ki Nyáry ur olly szorgalmasan? Vagy talán épen bizony azt akarta megmutatni 45 ellen, hogy én, az igazgató választmányynyal hasonlítva, ennél takarékosabb gazda voltam? Soha se találgassuk! hiszen megmondotta Nyáry ur, hogy *ő a' dolog' valódi állását akarta kitárni* *). Mi által? Az által, hogy kiszámítá, mellyik igazgató alatt költetett el több

*) Állást kitárni!!!

pénz 's mellyik igazgató gazdálkodott takarékosabban! És micsoda *dolog' valódi állását*, és kiknek *kitárni*? A' pénztár' állását kétség kívül, mert hiszen 's számolás csak arra célozhatna, és pedig — mint Nyáry ur maga mondja — *a' szertelakó részvényeseknek, kik közül mindenkinek, talán 45-nél és Bajza urnál is, több szőlője van e' vállalatához pénz' dolgában. De kitárja-e az a' dolog' valódi állását* a' színházi pénzekre nézve, ha még oly tisztán megmutattatik is, mellyik igazgató költött többet vagy kevesebbet, 's gondol-e sokat ezen pusztán személyes érdekü kérdés' feszegetésével akármellyik távollakó részvényes? Ugy hiszem, nekik nem az *tárná ki a' dolog' valódi állását*, ki költött el 28,709 ft 20 krral többet vagy kevesebbet, hanem az, ha az egész számadás kezdettől mai napig nyilvánossá tétetnék. A' dolog' valódi állásának kitárására nem vezet Nyáry ur' egyoldalú és csonka számítgatása, sőt e' célra nem is Nyáry ur' számítgatása kell, hanem a' választmányé, mert a' pénztárról felelőség nem Nyáry urat, hanem a' részvényes választmányt illeti. A' részvényes társaság nem azt fogja kérdeni, midőn majd a' maga pénzeiről tökéletes számot kér, mellyik igazgató költött el többet, hanem mire költött, és ha szükségesen vagy hasznosan-e 's kiadásait bírja-e hitelesíteni? E' célra pedig ki volt már nyomtatva Földváry Gábor ur' összes és ha nem eléggé is, de sokkal részletesebb számadása. Vagy tán Nyáry ur azt hitte, hogy az ő egyoldalú számítgatásából jobban fognak a' részvényesek okulni a' dolog' valódi állása iránt, mint Földváry Gábor uréból, holott ez teljesebb és bővebb? De kívül fog illyesmit elhítni Nyáry ur? — 'S végtére mi szüksége volt Nyáry urnak ezen 28,709 ft 20 krt kiszámítani? Azt mondja Nyáry ur, hogy *ha én 45-nek levegőből meritett adatain olly mohón kapva calculust nem csinálók 's az igazgató választmányt azzal is, hogy az operának legkisebb jövedelmeket hozott napjaival bizarr ellentétül az első énekesnőnek fizetett summákat hozom fel, compromittálni nem erőlködöm, czáfolata a' 68,559 ft 46 krt illetőleg egyenesen csak 45 ellen lett volna intézve: de azt csakugyan minden józan át fogja látni, hogy a' midőn 29,265 ft 2 krt helyett 68,559 ft 46 krt 's az igazgató választmány' határozatából tett fizetések hozatnak szőnyegre 's azokat egy volt, 's minden alkalommal a' mostani igazgatóságot kisebbitő igazgató veszi újra 's belőlök számításokat, összehasonlításokat bocsát közzé, érdemes a' dolog' valódi állását kitárni.* Ezen előadása Nyáry urnak historie nem igaz; azért elmondom én, miként volt a' dolog. — 45 engem az Orosz-Század' 28. számában megtámadván, a' többek között azzal vádolt, hogy adósságot hagytam a' színházra, *hogy rövid igazgatásom alatt 39,584 ft 34 krt költöttem, az igazgató választmány pedig én utánam más fél év alatt csak 68,559 ft 46 krt.* Miután hivatalviselésemben támadtatam meg, kénytelen voltam magamat védeni, 's ha ezen kénytelenséget *mohóság*nak nevezi Nyáry ur, akkor a' mohóság neki valami mást tehet, mint mind azoknak, kik magyarul értenek. Én nem *mohón* kapva 45 adatain csináltam calculust, hanem, *kénytelenítve*

magamat védeni, azt magyarázám meg 45-nek, mi neveltséges az ő adataiból mutogatni akarni, hogy én rossz gazda valék, miután ugyazeken adatokból csak annyi bizonyodik be, hogy én 10 hónap alatt 1495 ft és 50 krral költöttem többet, mint az igaz. választmány. Mi compromissiója van a' választmányoknak ezen calculusban, azt más még nagyító ívegen sem lesz képes meglátni, egyedül Nyáry ur volt kénytelen kigondolni, hogy valamiképp igazolja ellenemi felszólalását. — 45-nek pedig azon vádjára, hogy adósságot hagytam a' színházra, azt felelém: Kérdés, vajjon hagytam-e, de ha hagytam volna is, figyelembe kell venni az én igazgatásom' körülményeit, mellyek által ezen adósság könnyen igazolható volna. A' körülmények között előszámlálék többet, nevezetesen azt is, hogy 1838dik év' elején felette kis jövedelmek voltak, mert a' színházba kevesen jártak a' nagy tél miatt. Ezen kis jövedelmek' bebizonyítására felhozám, hogy az akkor még *ujdonság és nagy divatban levő Schodelné is csak ritkán csinált nagyobb jövedelmű házakat, mint a' mennyi neki egyszeri föllépéseért fizettetett.* 'S hogy ezt ismét ne pusztán állítsam, felhozék öt napi jövedelmet, és elmondám, hogy akkor Schodelné' egyszeri föllépése 400 váltóftba került. Mi compromissiója lehet itt a' választmányoknak? Nyáry ur azt feleli, hogy én *bizarr ellentétben hoztam fel az opera' legkisebb jövedelmeivel az énekesnőnek fizetett summákat.* Könnyen meg lehetne mutatnom, hogy ebben a' választmány nincs compromittálva, de tegyük fel Nyáry urral, hogy van; ugy fogja-e Nyáry ur ezen compromissiót a' választmányról elhárítani, ha kiszámítja, hogy 28,709 ft 20 krral költöttem én el többet mint a' választmány? Mi szánakodásra méltó erőlködés! Hiszen a' 28,709 ft 20 krt. kiszámítása soha sem fogja megczáfolni, hogy a' nevezett napokon az operának kis jövedelme volt, sem azt, hogy Schodelnének 400 ftba került egy föllépése. Látni ezekből, mint kapkod Ny. ur megmutatni a' megmutathatatlant, eltagadni az el nem tagadhatót. De akármint csúri csavarja a' dolgot, kétségtelenül világos, hogy a' 28,709 ft. 20 krt. kiszámítása minden másra haszontalan és észszerületlen mód, annak megmutatását kivéve, hogy én az igazgató választmánynyal hasonlítva rosszul gazdálkodám *).

Ha Nyáry ur igazán nem akart engem vádolni számolgatásaival, akkor szükségképen így kell vala szólnia: Kiszámítván a' 28,709 ft és 20 krt. különbséget a' két igazgatás' kiadásai között, köteles vagyok a' szoros igazság miatt megjegyezni,

*) A' minthogy, minden ember ezen czélt is olvasta ki Nyáry urnak a' Társ.' 36. számában álló cikelyéből, még a' Nyáry urral sympathizáló Hírnöknek Szemléje is, és a' nem rég futkázni kezdett Kis Futár. — Amaz t. i. miután nagy fennhangon előadá Nyáry ur' számolásait, és elbeszélé, mi óriási dolgokat hányt Nyáry ur szememre, ezt veti utána: *Elvárjuk, miképp huzza ki fejét Bajza e' csapdából?* — A' Kis Futár pedig: *Bajza nyolcz előleges kérdést intéz Nyáry Pálhoz, mellyekben a' sáfárkodása elleni vádakat, nevezetesen, hogy a' színházi pénztárból 28,709 ft és 20 krt elpazarlott, elhárítani igyekszik.*

hogy ezen öszveg nem rovathatik fel a' Bajza' igazgatásbeli időszaknak, vagy éppen Bajzának terhül, mert ebből 17,500 ft tiszta szerzemény, 13,334 ft 44 kr pedig bizonytalan, még világosságra nem hozott adósság. Köteles vagyok továbbá megjegyezni, hogy kezdetben, Bajza' igazgatása alatt, nagyobbak kelle lenni a' kiadásnak, mert a' színház akkor még csaknem mindenben szűkölködött; a' ruhatári és disztiményi, szerep- és hangjegyzirás stb e' f. költségeknek nagyobb része ekkor adott ki; továbbá ekkor még nem is voltak minden nap előadások; 1838ban olly nagy tél volt, hogy napoként a' jövedelmek igen kicsinyek voltak, hogy ekkor volt az árvíz, mikor 21 napig csak költségek voltak, jövedelem semmi. És végtére nem kell feledniünk, hogy költségek nemcsak Bajza, hanem Ilkey és Földváry urak' utalványaira is történtek. — Ha Nyáry ur így nyíltan és egyenesen beszél vala, ugy most mindenki elhinné a' mit állít, hogy számolgatásaival nem engem akar rossz gazdálkodásról vádolni, hanem más céljai vannak: de Nyáry ur mind ezt nem tévé, hanem illyesmi helyett a' vádló summát összeállítá és felmutatá, minden magyarázat nélkül, hogy beszéljen az és bizonyítsa, mennyivel voltam én rosszabb gazda a' választmányánál. Valamint tehát eltagadhatlanul igaz, hogy Nyáry ur a' sokszor emlegetett öszveget a' Társalkodó' 36. számában kiszámolá, és a' két igazgatás' költségeit szemközt állította, ugy az is tagadhatlanul igaz, és az ellenkezőt senkivel sem fogja Ny. ur elhíttetni, ha még olly sokszor ismétli is, mint most, tagadását, hogy engem akart legyen rossz gazdálkodással vádolni.

Kivilágosodván e' szerint a' vádoltatás, lássuk mi mestersegesen és mi fortélylyal csináltatott ki az engem vádló summa.

Bajza.

(Vége következik).

Magyar tudós társaság.

— Verebi Végh János úr, Fejér vármegye' tisztt. fő jegyzője, az academiának egy, több száz darabból álló, válogatott kagyló- 's más természeti ritkaságok' gyűjteményével kedveskedett. Pesten, augusztus' 10. 1840.

D. Schedel F. titoknok.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében elkészült: *Tudománytár*, közre bocsátja a' magyar tudós társaság. Juliusi füzet. Tartalma: 1) A' történeten aesthetikai tekintetben, Briedl Fidéltől. 2) Föld- és országtani vázlatok Szilágyról, Kőváry Lászlótól. 3) D. Mager és a' franczia literatura, Szentágh Gusztávól. 4) Ökleveles todalék Luczenbacher Jánostól. Literaturai rész: 1) Tudomány- és történeti emlékek Angliában, lady Morgan ut. 2) Criticai szemle literaturatörténeti és útleirési munkák felett. 3) Hivatalos czikkelyek a' m. t. társaságról.

— Weber, Wigand és Belnay Pozsonyban egy új, *megjobbított* kiadását jelentik legújabb törvényczikkelyeinknek, két nyelven, nagy Srétben. A' budai egyetemi műhely ugyan azokat, a' Törvénytárhoz (Corpus Juris) folytatásul, félrében, 2 fton cp.

P. Albach Szaniszló' ismeretes imádságos könyvét *Sujánszky Antal*, *Szent hangzatok* czim alatt újra lefordítá az eredeti hatodik kiadás szerint, 's az diszes nyomtatással, hat finom aczélmetszettel, novemberi vásárra, Müller József könyves boltjában meg fog jelenni.

— Pótlólag az 1838ki könyvészethez, jelentjük a' következő munkát: *Magyar Homiliák*, a' vagy a' vásárnapokra rendelt evangéliumi szakaszokat betű szerint magyarázó és különös körülállásokra alkalmazható beszédek, melyeket élő nyelven elmondott 1818—21. és közhasznosra kibocsátott, 1838. *Thezárovich Gábor*, N.V. a. P. m. k. NVáradon, Tichy János' könyvnyomt. intézetében. 8r. I. darab XVI és 213 l., II. darab 233 l. III. d. 228 l. IV. d. 208 l.

— Nagy-Váradon, Tichy Alajos' bet. megjelent (évszám nélkül; az előző alatt: cal. januar. 1839): *Postremae praelectiones ex Algebra Adami Kraicsovics*. Phil. D. in acad. MV. math. prof. 8r. V és 78. lap. (Bresztzenszky Adalbert tihanyi apát és m. acad. ltág' munkája' vég szakaszának (de seriebus) bővebb és leczkealaku kidolgozása; hozzá járul egy tabella logarithmorum numerorum naturalium ab 1 usque 1170.)

Pesten, Heckenast Gusztáv' könyves boltjában megjelentek: *Nicolaus Jósika's saemmtliche Werke*. IX—XII. Band: *Die Böhmen in Ungarn*. Historisches Gemaelde aus d. Zeitalter Matthias I. Aus d. Ungrischen übers. von Hermann Klein. Vier Baende, 8r. velinen, füz. 5 ft 20 kr.

Brassóban, Gött János' bet. megjelent: 1) *Nachlese auf d. Felde d. ung. u. siebenbürgischen Geschichte* stb. második, egyszersmind utolsó füzeté is (az elsőnek ismertetését l. Figy. 25. szám) 61—151 l. a' minap említett 1452ki magyar irat' hasonmásával. Az érdekes könyvnek nem örülni nem lehet, de azt még sem hallgathatni el, hogy *tíz év* egy kisdé könyomattal és *két pengő ft* kísé sok, kivált illy pénztelen országban, mint a' mienk. — 2) *Rede zur Gedächtnissfeier des Jos. Litsken*, Wohlthaeters d. ungrisch- evang. Kirche zu Kronstadt, gehalten den 10. Sonntag nach Trin. 1839. in d. ungrisch- ev. Kirche von Georg Schwarz ev. Stadtprediger zu Kronstadt. N8r. 14 l. velinen, füzve 12 kr cp. (Az ugyan akkor magyar nyelven tartott beszéd nem jelenhetett meg.)

Literaturai ovástétel.

— Figyelmeztetem a' nagy érdemű közönséget, hogy „A' váltóóvások” czimű munkámat eredeti németben néhány hét mulva kiadom; annál fogva illően kérek mindenkit, hogy annak németre fordításával és kiadásával, *mint tulajdoni jogaimat sértő tettel*, hagyna fel.

Császár Ferencz.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

Augustus' 25. 1840.

34. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Császár Ferencz' váltójogi munkái (Fogarasi János.) — Jegyzetek Fogarasi bírálatára (Császár F.). — Szükséges magyarázatok Nyáry Pál' Nyilatkozására. Folytatás (Bajza.) — Irótulanjdoni ellenmondás (D. Jankovics Antal).

HAZAI LITERATURA.

Váltójog.

- 1) *A' váltóóvások.* Irta Kolgyári Császár Ferencz. szb.
- 2) *Váltójogi műszótár.* (Ugyanattól.)
(Folytatás).

A' 14. §ban ez mondatik: „El nem fogadás miatti ovástételre köteles a' bemutató — a) ha több, e' kötszócskával, és' összekötött intézvénnyezett közöl az elfogadást valamelyik megtagadná, helyette pedig szükségbeli utalványozott nem találkoznék (első rész 62. §).” — De minthogy a' szerző jól tudta, hogy a' törvény ezen szabálya illy értelemben meg sem állhat, és más szabályokkal is egészen ellenkezik, jegyzésbe teszi mind itt, mind a' 44. lapon, hogy a' törvény' rendeletében fölösleges volt kiteni ezeket „szükségbeli utalványozottak pedig nem lennének”. — Azonban a' törvény' rendlete így áll: „Ha több intézvénnyezett ezen szócskával, és' köttetik össze, a' váltót elfogadás végett mindeniknél be kell mutatni, és ha közülök csak egyik is az elfogadást megtagadná, szükségbeli utalványozottak pedig (értsd

hozzá: azok, vagy azok között) *nem lennének*, a' bemutató azonnal ovást tehet. Ezen törvénynek, 's különösen a' megjelelt szavaknak, értelme bővebben az: mindeniknél be kell a' váltót mutatni, és ha csak egy is a' váltót megtagadná, ovást tenni, kivéven ha netalán azon, és' szócskával összekötött intézvénnyezett 's illetőleg el nem fogadók, szükségbeli utalványozottak lennének (volnának), a' mi egyik, vagy másik vagy többek neve mellett is könnyen megeshetik, p. o. így: *és szükség' esetében NN úrnak.* — Ezen magyarázattal pedig egy szót sem szükséges, ha nem akarunk, hozzá tenni, ez a' leg-tökéletesebben megegyez mind az általános váltójog' szellemével, mert éppen akkor van szükség legelsőben is és főleg az ovásra, ha az igazintézvénnyezett vagy intézvénnyezett kelteleg, azaz a' megbízás vagy intézés következtében, el nem fogadták a' váltót; mind saját váltójogunknak többi szabályaival, különösen a' 60, 64, 74. §§-ok rendeletével *).

*) A' vitatott hely, úgy látszik, igen criticus foglenni váltótörvényünkben. Megtekintettem két német fordítást (Hauszerét és az eperjesit):

Az 57. 58. lapokon * alatt azt mondja szerző: „szükséges lett volna a' forgatmány nélküli saját váltókról is emlékezni, 's azok *láltam* végetti bemutatási idejét szinte meghatározni stb.“ — Sőt inkább, kellett a' törvényhozásnak olly esetekről is gondolkozni, melyek a' kötéfelek' szabadságát, ha az ezzel élés érdekében fekszik, teljesen meghagyják. Illyen, sőt épen illyennek kell lenni azon esetnek, midőn a' váltó nem forgattatott, vagy épen nem is rendelményeztetett. A' váltó itt csupán két személy közt, ugymint az adó és vevő közt fordul meg. Szól pedig a' váltó „lát után"ra. 'S a' törvény ennek bemutatásáról nem tesz említést, tehát a' dolgot meghagyta a' maga természetesi valóságában, azaz a' váltóbirtokos' szabadságára bízta, hogy akár 50 év' múltával mutassa be (Ez leginkább akkor gondolható, ha a' saját váltó kötelezvény helyett adott, 's netalán a' kamatokról is szól). 'S az illy bemutatás a' birtokos' szabadságától annyival inkább függhet, mert senki más a' váltóban (mint a' melly nem forgattatott, vagy nem is forgattathatik) kettőjükön kívül részt nem vesz. Ellenkezőleg áll a' dolog, midőn a' váltó forgattatik, mert akkor a' törvényhozónak arról is kell gondoskodnia, hogy annyi sok jót-álló, mennyi a' forgatott váltóban mint forgató előjön, sok ideig vagy épen éveki bizonytalanságban, 's a' közjó, épen úgy mint a' magánosak javai, ingadozásban ne legyenek. Én részemről mind ezekben csak törvényalkotóink mély bölcsességét látom, 's őszintén megvallom, hogy igen sokat azon csekély ösmeretseghől, melyet a' váltók' szellemében gyűjtöttem, váltótörvényünk' vizsgálatásából is merittem.

mind kettő így fordítja: wenn keine Nothadressaten vorhanden wären, e' helyett: wenn (etwa unter denselben) keine Nothadressaten wären. Megtekintettem a' törvényben magában a' diák fordítást, ez így szól: Adressati autem in casum necessitatis designati non adessent, e' helyett: adressati autem (inter illos) in casum necessitatis designati non essent. — Szerencse, hogy a' magyar szöveg a' hiteles, mert akkor nemcsak abban volna Császár ur szerint igazság, hogy a' törvénynek mondott szavai fölöslegesek, hanem abban is, hogy ezen hely mind általában a' váltóval foglalkodás' szellemével, mind törvényünk' egyéb helyeivel ellenkezésben állana. Így is tartok tőle, hogy idegenek a' fordítások szerint fognak ítélni. F.

Ugyan az imént érintett tárgyban van még szerzőnek egy ellenvetése, midőn a' „késedelmi kamatokról“ azt mondja, hogy ezek a' *láltam* végetti bemutatás napjától (volnának az első rész 71. 's 117 §§ai értelmében) számítandók. — Az általános szabály (117. §.) így szól: „a' késedelmi kamatok, ha az adós a' fizetésben késedelmes volt: a' lejárati *utolsó napjától* számíttatnak“ (tehát nem általában a' bemutatás' napjától). A' 71. §. pedig azt mondja: „ha a' váltó' lejárati ideje a' bemutatástól számítandó, az elfogadás' napja is kitétessék; különben a' *fizetést* a' rendes lejárati előtt is akármikor meg lehet kívánni“. — Itt kamatokról nincs szó. De bár volna is, semmit sem árt, hogy a' nem forgatott saját váltó *láltam* végett akkor mutattassék be, mikor a' birtokosnak tetszik, mert ha a' kamatot a' bemutatás' napjától kell számítani a' szerző értelmében, jól van, tehát számíttassék. — Nem hihetem, hogy szerző azt hiszi, miszerint az illy váltót soha sem kell, vagy soha sem lehet bemutatni: mindazáltal minden legkisebb kétség elhárítása végett erről is kívánok említést tenni.

A' lát utánra (p. o. lát után két hónapra, fél évre stb) szóló váltókat, maga a' kifejezés mutatja, hogy látás végett előbb be kell mutatni, mert különben soha sem fizettethetnének ki. A' törvény, a' forgatott saját váltókra nézve a' bemutatás végett a' följebb mondott okból rövid határidőt szab, valamint az idegekre nézve bár nem forgattattak is, mert itt ha más nem is, de már a' kibocsátó mint harmadik személy bizonytalanságban maradna, és soha sem tudhatná, hogyan számoljon az intézvényezettel, fűdőzze-e nála a' summát, 's több efélék. Azon határidő nem forgatott saját váltóban épen nem szükséges. A' kibocsátó egyedül adós, és bizonytalanságban nemcsak nincs, sőt jól tudja, hogy míg a' váltót (felmondás végett) be nem mutatják, róla gondoskodni nincs is szüksége, mert világosan lát utánra szól. 'S ha soha be nem mutatják látás végett, soha sem fizetend, ha pedig bemutatják, akkor lejáratiig még elég ideje lesz a' kifizetési summáról gondoskodnia. A' váltóbirtokos szinte nincs bizonytalanságban, mert hiszen tőle függ azt látás végett (vagy felmondása kijelentésére) akármikor bemutatni, 's ezt a' törvény sem nem tiltja, sem nem parancsolja, harmadik személy pedig úgy sem jön az egész dologba. Ezek szerint, részemről azt

tartanám törvényünkben tökéletlenségnek, ha ezen esetben is határidő szabotott volna.

Az 59. lapon * alatt azt mondja szerző: „A' törvény' szavai: „Azonban (a' bemutató) ezen ovásnál fogva, melly egyedül a' lejárát kiszámítására szolgál, viszkeresetet nem támaszthat“ némi ellentétben látszanak lenni ugyanazon törvényszakasz előbbi ime' szavaival: „különbön a' forgatók elleni törvényes jogok elenyésznek“. — Viszkereset alatt ugyanis a' forgatók, vagyis előzők elleni jogok értetnek stb.“ — Különböztetni kelletik. A' viszkereset, valamint az ovás, kétféle: 1) el nem fogadás és 2) nem fizetés miatt. El nem fogadás (t. i. a' felmondásnak el nem fogadása) miatt a' kérdéses saját váltóban, vagy világosabban a' „lát-tam“ föl nem jegyzése miatt csak ovásnak, de viszkeresetnek nincsen helye, mert az adós még azért, hogy a' felmondást nem szereti, 's följegyezni nem akarja, adósságát nem tagadja, 's nem is tagadhatja. Nem fizetés miatt pedig mind ovásnak (a' törvény másutti rendelkezései szerint), mind viszkeresetnek a' forgatók ellen helye van. De ugyancsak ezen viszkeresetkor az előbbi ovásra (t. i. a' „lát-tam“ föl nem jegyzése miatt) is elkerülhetlenül szükség leend, mert különben a' viszkeresőnek lehetlen felmondását hebizonyitnia. Én tehát ezen helyütt is a' törvény-alkotónak nemcsak egymással nem ellenkező rendelkezését, sőt a' dolog' szövevényébe mély belátását szemlélem.

A' 61. lapon 21. §ban szerző azt mondja: „Szükségbeli utalványozottaknak elfogadás végett csak olly ovott váltók mutattathatnak be, mellyeket intézvényszerzett intézőre még névbecsülésből sem akart elfogadni“. De a' 60. §. világosan mondja „ha az elfogadás nem úgy ajánltatik, miképen azt a' bemutatónak elfogadni (vagyis azzal megelégedni) kötelessége, ovást kell tenni.“ A' bemutató pedig annak is megkérdésére, vagy várására, ha az intézvényszerzettnek nem volna-e kedve névbecsülésből elfogadni, sehol egy betűvel sem köteleztetik. A' 64. §. csak azt mondja „ha az intézvényszerzett a' váltót az intézőre névbecsülésből sem fogadná el“, a' mi azt teszi: ajánlhatja a' névbecsülést, ha neki úgy tetszik (a' 74. §. értelmében is).

Ugyanott olly formát mond szerző, mint ha volnának esetek, midőn több utalványozott-nál, akár fogadja el valamelyik a' váltót, akár sem, egyszerre kellene azt bemutatni, 's

el nem fogadás miatt ovást tenni, legalább ezen későbbi szavak: „minden utalványozottak ellen külön ismételné tartozik“ ezt látszanak jelenteni. De akkor vége hossza nem volna a' sok ovásoknak, 's mire valók is volnának! — A' törvény csak azon esetekről szól és szólhat, ha azon utalványozott, kinél a' bemutatás történt, a' váltót el nem fogadná. De ha az első vagy a' többek közül valamelyik elfogadja, további bemutatásról teljességgel szó sem lehet. (Kivéven netelán azon esetet, midőn többben együttvéve utalványoztatának, a' miről ugyan törvényünk nem szól, de természetes, sőt azon intézvényszerzették' hasonlóságára kik és szóval kötettek össze, a' jog' szellemével megegyező).

A' 22. §nak vége összevág a' szerzőnek 26 's 27. §-okban előadott véleményével, a' holott is ezen kérdésére: *van-e nem fizetés miatti ovásra szükség olly intézvényszerzett ellen, ki ellen el nem fogadási ovás már tételt?* (egyetlen esetet kivéve — 27. §. —) *nem*-mel felel. Én igen-nel felelek még az utalványozott ellen is mind azon esetben, midőn névbecsülés történt, ezen okokból

1. A' melly intézvényszerzett (vagy utalványozott) a' váltó' elfogadását megtagadta (mert talán még a' bemutatásig földözetet vagy legalább tudósítást nem kapott) nem következik, hogy a' fizetést is meg fogja a' lejáratkor tagadni, 's a' megbízók' érdekében fekszik, hogy épen az fizessen, a' ki arra kiváltképen megbízva 's kijelelve vagyon. Más volna, ha névbecsülő nincsen, mert akkor a' váltó birtokosa akárminő el nem fogadás esetében az ovást tüstént közli az előzőkkel 's viszkeresetet indít (első rész, 99. §.). Névbcsülés' esetében pedig legfőlebb csak biztosítási viszkeresetet indíthat (82, 146. §§.), és a' névbcsülést nem ellenzheti (74. §.), tehát a' lejáratiig a' kifizetésért várni tartozik, a' meddig valamelyik megbízott már a' tudósítást, vagy épen földözetet is megkaphatá, tehát fizetni kész.

2. A' 113. §. világosan mondja: „ha a' fizetést sem az intézvényszerzett, sem pedig a' szükségbeli utalványozottak (nem mondja: elfogadók, tehát általában kell a' törvényt minden intézvényszerzett 's utalványozottról érteni, akár fogadta el valamelyik a' váltót, akár sem) teljesíteni nem akarnák, a' váltót akárki *névbcsülésből ovás után* kifizetheti.“

3. A' 101. §ban pedig ez áll: „ha az el-

fogadó a' fizetést megtagadja, ovás után azon-
nal a' váltót fizetés végett a' többi útalványo-
zottaknak is, azon sorban, *mellyben az elfo-
gadás végetti bemutatás történt*, be fogja mu-
tatni *(tehát ez már másodszori bemutatás)*, és
a' fizetés megtagadásának esetében hasonlóul
(tehát másodszor is újra) ovást teend". Ha pe-
dig az útalványozottaknál másodszor sürgette-
tik a' fizetés, még inkább kell azt az intézvé-
nyezettől másodszor is megpróbálni, és más
is csak ismételt ovás után fizethet névbecsü-
lésből, a' mint csak imént a' 113. §. értelmé-
ben mondtuk. A' §. elején ezen szavak: „le-
gyen az tulajdonképeni elfogadó, vagy csak
névbecsülő“ úgy vélem, csupán magáról az
intévényezettől érthetnek. Innen

4. A' 115. §. világosan mondja: „a' névbe-
csülő, a' váltó kifizetése által a' váltótulajdo-
nos' jogaiha lép, *ha az ovástétel és annak köz-
lése körül mindent, a' mit a' törvény megkíván,
pontosan teljesített*“. 'S ezen szó „teljesített“,
a' 106. §. példájára is kétségen kívül a' név-
becsülőre vitetik, ellenkezőleg, mint szerző a'
22. §-ban állítja. **Fogarasi János.**

(Vége következik).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Jegyzetek, A' váltó ovások' czimű mun-
kának t. Fogarasi János úr által írt, 's a' Fi-
gyelmű 33d. számában megkezdett bírálatára.*
— Szokottnál hamarabb, ('s — tán — nem is min-
den számítás nélkül?) kezdetett meg idézett mun-
kának nem ismertetése *) mint eleinte hallhat-
tám, hanem bírálat. — Észrevételeit fölötte egy
t. férfiú mondja ('s mondandja) el, ki ön maga is
váltójogunk' magyarázatával foglalkozik, 's ki üze-
rektől (Geschäftsleute) kalauzoltatva hiszi, hogy
a' váltók' alapos ismeretét sajátává tette, hogy
megjárta pár hét vagy hónap alatt — a' váltói ü-
gyek' gyakorlati bogos ösvényit is — jobban, mint
„bármilyen ügyvéd, vagy bíró, habár ezek a' legtel-
jesebb gyakorlatban lettek volna is;“ t. bíráló úr
szerint t. i. „váltójogi alapos ösméreteket nem jo-
gásztól, hanem kereskedők- és üzerektől kell ta-
nítani“ **). — Igen szép, ki illy kecségetőleg lép-
het fel, 's illy sokat ígérőleg szólalhat meg pub-
licum előtt!... En ezt nem tehettem.

*) Vagy inkább: ismertetése is, de csak azon helyei-
nek, hol t. bír. úr véleménye-enyémétől különbö-
zik.

**) Lásd a' t. bíráló úrnak sajtó alatt levő „Magyar
kereskedési és váltójog“ czimű munkáját illető
jelentését. — Ha ez illy általánosságban áll, ak-
kor mi jogászok ne is írjunk, hanem mondjuk
mindenkinek, ki váltójogot tanulni akar: „men-
jetek üzerekhez, siessetek a' börzére, ott 's csak
ott tanulhattok!“...

Mindenek előtt szükség megjegyznem, hogy
e' munkám ügyvédek, különösen pedig váltójegy-
zők 's azon törvényes személyeknek volt és van
szánva leginkább, kik a' váltóúvásokkal hivatalo-
san foglalkozandának, 's ebbeli kötelességeiket a'
nélkül, hogy üzerekhez menjenek *praxisra*, e gy-
szerű jogász tól veendő útmutatás szerint is
pontosan fogják teljesíthetni; mert az ovattevő tör-
vényes személynek elég lesz tudni azt: „mikor van
helye az ovásnak, hogyan kell azt véghez vinni,
's miként az illető ovatlevelet elkészíteni 's kiadni?“
's ezt, reményilem, munkáscsámban elegendőkép
kifejtettem; e' tekintetben pedig szavamnak, *melly
több évi e' szakban tett gyakorlati ismereteken
alapul* — bátran hihet az olvasó. — Azonban,
úgy hiszem, hogy annak még üzerek 's kereske-
dők is fogják némi hasznát vehetni: mert — 's ezt
nem kell felednünk — alkuszok', üzerek 's keres-
kedők' váltói gyakorlata, elméleten alapul, e' sze-
rint intéztetik; 's ezt ma nálunk törvénykönyvün-
kön kívül ők is csak 's egyedül *jogásztól fog-
ják tanulhatni?* 's így mondhatjuk: hogy a' vál-
tók' alapos ismerete viszonyos elméleti 's gyakor-
lati tanuláson alapul; de első az elmélet, aztán
jő a' gyakorlat.

Ezt előre bocsátva lássuk t. bírálóm' észre-
vételeit:

Először is megütközik a' 4. §. e' szavaiban:
„Minthogy a' váltók' két oldalú terhes szerződés-
sek, önkényt következik, hogy minden váltóban leg-
alább két külön személynek kell megjelenni“; —
's kifejti azt, miképen „egyszoldalú szerződésekben
is két személynek kell megjelenni“, mit tán egyéb
jogászaikkal én is, már ez előtt is, szinte tud-
tam; fejtegetéséből azonban nem tűnik ki, 's ő
maga sem következteti, hogy idézett állításom ham-
mis volna? — mert megengedendi t. bír. úr, hogy
a' váltói szerződés csakugyan „kétoldalu terhes
szerződés“; 's ha megengedi ezt, nem tagadandja
a' következtetést, hogy t. i. „benne legalább két
külön személynek kell megjelenni“. — Úgy lászik,
az nem tetszett a' t. bír. úrnak, hogy igen is ha-
tározottan szólottam? — De bár mindenütt akként
tudtam volna e' szövevényes tárgyban szólani! —
Itt tehát, úgy hiszem, mindkettőnknek igaza van;
's észrevételt t. bír. úr nyilván azért tett csak, hogy
észrevételei' száma növekedjék?

Ettől nem sokban különbözik második észre-
vétele, az idegen váltókat illetőleg. — En t. i. a'
23d. l. b) alatt *idegen*, intézőtől saját rendelmé-
nyére kiadott váltó' példáját hozván fel, a példa
után megmagyarázom a' benne előforduló szemé-
lyek' nevét, minőségét, helyzetét; 's ezután áttérek
a' saját és idegen váltók közötti személybeli kü-
lönbségre; 's minekutána mondom, hogy az a) alatti
saját váltóban csak két személy jelenhetik meg ere-
detileg, így folytatom: „a' b) alatti idegenben már
közönségesen három főszemély jelenkezik“, 's utána
legott példát adok a' c) alatt. Itt hibám legfőlebb
is az lehetne, hogy e' szavakkal éltem: „De a'
b) alatti idegenben“ mit ha így valék teendő:
„de idegen váltókban közönségesen három fő-
személy jelenkezik“, a' dolog közöttünk egészen
tisztában fogna lenni? Egyébiránt reményilem tisztá-
ban leend akkor is, ha megjegyzem, hogy én a'

b) alatti váltó-példára csak annyiban hivatkoztam, a' mennyiben az is *idegen* váltó, 's ezt az utána adott váltó-példával igazoltam is, hogy pedig idegen váltóban *közönségesen* három főszemély jelenkezik, abban, úgy hiszem, egyet fog velem érteni a' t. bir. úr; mert saját rendelményre kiadott váltók bizonyosan ritkábbak, mint a' külön intézvényesére kiadottak; 's így tán meg is engedi, hogy e' pontban meglehetősen tisztában vagyok magammal?

Mi a' *Wagnerra* útaltatást illeti, én annak 139. 's köv. §§aira hivatkoztam, melyekben e' híres váltójogtulós a' váltói személyekről *ex professo* értekezik; 's *Wagnernál* a' 141 §ban e' czim alatt: „*lényeges (váltói) főszemélyek*“, ez áll: „*Bey den fremden (Wechseln) hingegen sind drey Personen unerlässlich, nämlich der Aussteller, der Inhaber, und derjenige, auf welchen der Wechsel lautet, d. i. welcher ihn zu bezahlen angewiesen wird*“ *). — Itt tehát *W.* *ex professo* szól a' váltói lényeges főszemélyekről, 's azt mondja, hogy „*idegen váltóban három mulhatlanul szükséges*“, 's ezen egész fejezetében t. bir. úr hasztalan keresendi nyomát annak, mit én váltójogunk' I. r. 17d. §nál fogva e' helyütt — röviden, de mintegy szabályul — megemlítenének véltem; azt t. i. hogy lehet 's van is *idegen* váltó két lényeges főszemélyvel. — Az ausztriai 1763. Váltórendre sem hiába utaltam, mert ennek I. cikkelyében ezt olvasom: „*Il Cambio si tratta e si stipola tra il contraenti principale, e talvolta v' intervengono seconde persone*“. 'S tovább: „*Li contraenti principali sono 1mo il Creditore... 2do il Debitore, Traente... 3to Il Trattario*...“ **) — mi azon véleményem, hogy midőn idegen váltókban két lényeges fő személynek is adok helyet, *Wagnertől* eltávozom, úgy hiszem eléggé igazolja, 's mutatja azt is, hogy magammal „*tisztában lenni* 's *Wagnerra* helyesen utalni“ nemcsak látszom, de meglehetősen vagyok is, 's helyesen utalok is.

Úgy vélem t. i. hogy a' váltói főszemélyekről szólván *Wagner*, szinte megemlíthette volna a' két főszemély' elégségét is, sőt tiszte lett volna azt megemlíteni; de ha olly esetről — mely pedig számtalanszor fordul elő olasz 's német váltóknál is — nem emlékezik ott, hol *ex professo* tanítja a' dolgot, arról én nem tehetek, mint nem tehetett ő sem, mert az idézett Váltórendben, melyet magyaráza, annak nyomára nem talált, azért azonban áll, mit én mondek, hogy ő *idegen váltóknál mindig három főszemélyt kíván meg*. — A' 261d. §. egészen másról, t. i. az intéző' jogáról az elfogadott váltó kifizetéséhez szólván, kivételképen említi azt, hogy intézőnek nincs váltójogi keresete intézvényezett ellen: „*ha csak saját rendel-*

ményére nem adván ki a' váltót elfogadóra, ez az elfogadott váltót kifizetni nem akarja;“ mit t. i. ő csak *per tangentem* mond, azt szabályul 's elvül felállítani nem lehet; 's itt sem hivatkozik ő a' törvényre melyet magyaráz, hanem *Zimmerlre*.

A' 13d. §ra tett (*harmadik*) észrevételében t. bir. úrnak nem tetszik a' postai *küldözés*; de nekem tisztem volt erről szólni, 's épen azért, mivel saját váltójogunk erről világosan nem emlékezik „*az ausztriai váltórend* 's jogászok szerint (azon kívül pedig saját gyakorlatom után is) irni.“ — Lehetnek esetek, hogy a' váltóbirtokos maga nem mehet bemutatni váltóját, 's biztos embere sines intézvényezett lakhelyén, ki által azt bemutatthassa, ekkor elküldi váltóját az intézvényezettnek elfogadás végett; 's ha ez a' váltót el nem fogadja sőt elküldő' levelére nem is felel, akkor kértem én, mit tehet a' váltóbirtokos? — nem jobb-e a' tölem ausztriai váltójog 's általános gyakorlat szerint adott szabályt követve ovással élnie — mint épen semmi ovást sem tenni? Azon törvényszakaszok, melyeket t. bir. úr idéz. (127. 's 131. §§.) az általam adott esetre teljességgel nem alkalmazhatók: mert azokban sem postai, sem egyéb *küldözésről* nincsen szó; hanem van az ovati határidőről, 's arról, ha intézvényezett nem találtnak; ennek az általam érdeklött esetben nincs helye, mert hisz intézvényezett, kinek a' váltó elküldetik, otthon lehet, de erről a' váltótulajdonos mit sem tudhat; — időt pedig nem mulaszt, mert ezen 24 óra vagy 8 nap a' postai küldés esetében számíthatatik a' 2dik postanaptól is, midőn némiképp meggyőződhetik a' felől, hogy váltója intézvényezett kezébe eljutott, de ez hallgatása által annak elfogadását megtagadta. * — Egyébiránt e' pontban t. bir. úr szorosán látszik ragaszkodni akarni a' teoriához, 's szerinte minősített bemutatás nálunk gyakorlatban nem is fog teljesítheteni? (mit kereskedőink nem fognak neki megköszönni) — én ragaszkodom a' gyakorlathoz, — és teoriához, különösen váltójogunk' I. r. 23. §ához, melyben ez mondatik: *ha a' váltónak egyik példánya az elfogadás eszközése végett elküldetik*“ mellynél fogva általában küldés, 's különösen postai *küldözés* is lehet; ha csak futárokat nem fognak váltóbirtokosaink Európán 's a' világ' egyéb részein váltóikkal azok elfogadásának eszközöltetése végett szerte küldözgetni, vagy épen számtalan esetben minden ovat nélkül maradni?

A' 14 §. c) alatti jegyzékre tett *negyedik* észrevételében t. bir. úr így szól: *úgy látszik: azt mondja (szerző) hogy a' t. első részének 61. 62. 64. 82. 's 146. §§ai intézvényezett ellen az el nem fogadási ovást névbecsülés esetében fölöslegessé teszik; ámbár az Iő rész 74. §. rendelete ezen ovást nyilván megkívánja*“, 's' minthogy véli, hogy e' §§. összefüggési okát nem találtam ki, figyelmeztet, hogy az intézvényezett' névbecsülésének esetében nem annyira a' bemutatónak, mint magának az intézvényezettnek van ovásra szüksége. — En pedig bátor vagyok megkérni t. bir. urat, hogy *tevőleges, határozott* állításmat ne

*) *Idegen* váltóknál ellenben három személy *mulhatlanul megkívántatik*, t. i. a' kibocsátó, a' tulajdonos (váltóhitelező) és az, kihez a' váltó intézve van; azaz: ki annak kifizetésével megbíztatik.

**) A' váltó fő szerződésk közt ügyeltetik 's kötetlik meg, és ollykor másod személyek is jönnek közbe. — „A' fő szerződésk ezek: 1or a' Hitelező... 2or Az adós, intéző... 3or Az Intézvényezett“.

*) E' tárgyról, ha majd foglalatosságaim ritkúlnak, bővebben fogok szólni.

vegye olybá, mint ha *látشانام* valamit mondaná? A' 14. §. eleje ez: „*El nem fogadás miatti óvástételre köteles a' bemutató*“... c) „*Határozottan elváltott az intézőre csak névbecsülésből akarja elfogadni*“ (XV cz. I. r. 74. §.); ez, gondolom, oly határozottan van kimondva, a' mint csak lehet és kell? De ha vigyázva olvasta volna magát a' c) alatti jegyzetet, ebből is meggyőzhette volna magát t. bir. úr, hogy én *határozottan* állítom ezt; mert benne a' 45. l. így szökök: „*váltójogunk tehát, mely 74 §-ban ezen óvást nyilvání megkívánja, nem akarhatja a' főnebb idézett §-ban az ellenkezőt*“, sat. — Egyebiránt bátor vagyok figyelmeztetni a' t. bir. urat arra is, hogy én *közbenjárói* azaz *általános névbecsülés* óvást váltójogunk szerint *nem taníthatok*, mert mindenütt *csak bemutatónak tételik kötelességül az óvástétel akár intézvénnyezett akár más ajánljon is névbecsülés elfogadást*; ezek részéről pedig viszkerecseti jogaik fentartására elegendő, ha tudják, hogy bemutató kellő esetben óvással élt. A' t. bir. úr által id. 87. §-nál fogva sem köteleztetik intézvénnyezett óvástételre, sőt ott óvásról szó sincs, nem is lehet, hanem van 's egyedül azon különböző viszonyról, mely intéző 's a' váltót egyszerűen vagy névbecsülésből elfogadó intézvénnyezett közt fennforog. — Egyetlen eset az, mely a' 106. §-ban felhozatik; 's ott már különböző a' bemutató állása: mert kifizettétven — habár névbecsülésből is — váltója annak további sorsára gondja nincs többé, hanem van intézvénnyezettnek, hogy váltói viszkerecsetet gyakorolhasson.

Azon eset: „*midőn az elfogadásra meghatalmazott áll elő, de meghatalmazását igazolni nem tudja vagy nem akarja*“, teljességgel nem számítható a' 14. §-ban följegyzett különös esetek közé; nem: a) mert az a' 13d. § b.) betűje alatti esetben némikép 's más, úgy vélem, kellő módon már benne foglaltatik; nem b) mert az illy *meghatalmazását igazolni nem tud vagy nem akaró személy*, bemutatóra nevez *est non ens*: azaz, semmi; ö t. i. mihelyt nem igazolhatja, vagy nem akarja igazolni elfogadásra meghatalmaztatását — intézvénnyezettet kellően nem képviseli, 's bemutatónak, kinek váltója elfogadása iránt intézvénnyezettal vagy annak elfogadásra *kellően* felhatalmazott képviselőjevel van és lehet csak dolga — vele semmi köze, 's bemutató akkor úgy teszi óvását egyenesen *intézvénnyezett* személye ellen, mint ha ez föl nem találhatnék: „*in jure t. i. male esse, aut non esse, idem est*“.

A' 15. §. **) alatti jegyzékre tett észrevételre nézve, kezdet fognek t. bir. úrral; ha a' 112. §-ban egyedül ez állana: „*ha a' pénznemiránt a' váltóban említés nincsen, 20 frtos conventiós pénzlábértessék*“, mi arra, mit ő kíván elegendő lett volna; de mivel e' §-ban ez is benne van: „*A' váltóbeli sommát a' váltóban kitett pénz nemében kell kifizetni*“ akkor úgy hiszem nem egészen helytelen észrevételem; mert ez már *külön* rendelkezés, a' fizetési föltételekre 's megszorításokra nézve, mely minthogy itt a' 105. §. általános szabályát különbözteti meg, szintűgy lehetett volna említettnie az elfogadási fejezetben is; megkülönböztvén a' 60d. §-t. 's ha valaki aranyokra szoló váltót, bankjegyekre fogadna

el, 's bemutató eziránt legott óvással nem élvén, abban csakugyan megegyezne, nem tudom ki szoríthatná elfogadót arra, hogy többet tegyen, mint mire magát bemutató átellenében kötelezzé? Én jó szerencsét kívánnék t. bir. úrnak az ilyes per' megnyeréséhez.

Úgy hiszem a' 116 §. világosabb leendett volna, ha tevőlegesen 's *határozottan* fejezte volna ki azt, hogy a' bemutató a' váltóbeli sommának felét vagy ezt meghaladó mennyiségét intézvénnyezettől fölvenni tartozzék. — Mind e' mellett is azonban áll azon észrevételem, hogy a' váltóbirtokosnak nemcsak névbecsülök de minden elfogadó intézvénnyezettől is teljes joga van nemcsak kívánni, de követelni is, hogy neki a' váltó' lejártakor az egész váltóbeli somma pontosan fizetessen ki, 's így e' t. §. második része a' 150. tekintetében csakugyan fölöslegesnek látszik?

Császár Ferencz.

(Folytatatik).

S z ü k s é g e s m a g y a r á z a t o k

Nyáry Pál „nyilatkozására“.

I A' rosz sáfárkodási vád.

(Folytatás.)

1) Csak azon summákat számítja Nyáry ur, *melyek a' részvényes társaság' pénztárából a' szükséges költségek fedezésére elégtelen színházi mutatóványok' jövedelmének pótlásait időnként kifizettettek*. Tegyük fel — mert nem lehetetlen — hogy az én tíz hónapom alatt a' színházi mutatóványokból bejött 80,000 ft., a' részvényes társaság' pénztárából pedig pótlásul kivételtett 20,000 ft.; az igazgató választmány tíz hónapja alatt a' színházi mutatóványokból bejött 100,000 ft., pótlási költségül pedig kivételtett csak 10,000. Most, ha az egész öszves jövedelmet számítjuk, az igazgató választmány költött többet tiz ezerrel mint én, ha pedig csak a' pótlási öszvegeket, akkor én költöttem többet 10,000rel. 'S ime ebben fekhetik Nyáry ur' fortélyá. Ő észrevehette a' számadásokból, hogy pótlási öszveg az én igazgatásom alatt több van és számítá csak a' pótlási öszveget, elhallgatva a' jövedelmeket, melyek — nem tudom, de meglehet — sokkal többre mennek az igazgató választmány, mint az én igazgatásom alatt 's illy számítás mellett, noha az igazgató választmány költött többet, még is az fog bebizonyíthatni számokkal és adatokkal, hogy a' ki többet költött, az én vagyok. Szabad-e illy eszközökhöz nyúlni, és nem es fegyver-e ez más' kisebbitésére? Nem a' közönség mystificáltatik-e így? Nyáry ur mondotta igen helyesen, hogy a' ki közönség előtt föllep, atól mindenki követeli, hogy *állításai kimerítők's adatokra építettek legyenek*; kimerítő és adatok. ra épített számolás ez a' Nyáry uré?

2) Nyáry ur kimondván, hogy csak *pótlásokat* akar számítani nem *mutatóványi jövedelmeket* is, e' föltételéhez nem maradt hű, mett a' 17,500 forintot, mely nem részvényekből, hanem *színi mutatóványokból* jött be, a' részvényi azaz *pótlási* öszvegek közé számította és egy szóval sem említé, hogy a' kinek terhére 28,709 ft 20 kr rovott fel, ugyanannak javára le kell húzni 17,500

forintot, mint saját szerzeményét. Azt hiszem, hogy ott, hol öszvesen csak 28,709 ft 20 krtól van kérdés, 17,500 ftnyi öszveg nem olly csekélység, hogy hallgatással mellőzni lehessen, sem az nem mindegy, szereztetett-e vagy elköltetett ezen öszveg. Hiába mentegetőzik Nyáry ur, hogy ezen summa *tökének tekintetvén, kamatra adatlott ki, és Gál pénztárnok urtól kéretik számon*, ez mind nem nyom semmit, mert ha 25ször tökének tekintetik's ugyan annyszor adatik is kamatra, és ugyan annyszor kéretik Gál pénztárnok urtól számon, még sem szűnik meg ezen öszveg szerzemény és pedig *színi mutatóványok' jövedelméből gyűlt szerzemény* lenni és mihelyt az, soha sem válhatik *részvényekből bejött summává*, és soha sem számíttathatik *színi mutatóványok' jövedelmét pótló summákhoz*, ha csak olly absurdumot nem akar Nyáry ur elhitetni, hogy ugyanazon summa önmagára nézve pótló és pótlott summa is lehessen egyszersmind. Ha Nyáry ur teljesség miatt ezt a' részvényes pénztárhoz számítja, minthogy abba volt egy ideig letéve, tisztán akarván a' dologban eljárni, nem pedig zavarban halászni, magyaráni ki kell vala mondania, hogy ez a' 28,709 ft és 20 krból kihuzandó, különben bár mint dicsekedjék is férfiaságával, ez nem férfiúi tett, hanem ámtás, pedig nem kell eflelteni, mi kemény itézetet monda Nyáry ur az *ámtókra*.

3) Nem vette semmi figyelembe Nyáry ur a' ruhatári és disztiményi sokkal nagyobb költségeket az én igazgatásom mint a' választmányé alatt; sőt még most is egy igen furcsa számolást tesz e' részben, mint alább látni fogjuk.

4) Egy szóval sem érinti, hogy a' 28,709 ft 20 krt nem én magam, hanem hárman költöttük: Ilkey és nagyon tisztelt Földváry Gábor ur; 's ezt azért — úgy mond Nyáry ur — mert nem az én gazdálkodásomról, hanem csak az *igazgatásom alatti vagy igazgatásombeli gazdálkodásról* szól. Igen? de azt kellett volna tehát világosan, azt érthetőleg megmondani: hogy nem személyek hanem idők közti különbségről van szó, mert ha Nyáry ur örökre csak Bajza' igazgatásáról beszél és ezen igazgatásra rovgat fel egyet mást, azt mindenki nem az időnek, hanem a' személynek fogja tulajdonítani, 's ebben van a' fortély, ebben a' méltatlanság. Általában itt ismét ki kell mondanom, hogy én abban semmi *férfiaságot* nem látok, hanem igen is *gyermekes és gyermekekhez méltó kisebbsítést*, ha ott, hol gáncsolni valót emlegetünk, mindig a' Bajza' nevét hozzuk fel, hol pedig javalni valót, a' választmányét, 's midőn Bajza ezen mystificatióra kilép és kérdezi: *miért?* meghunyászkodva azt feleljük: hogy nem Bajzát akartuk bántani. Mikor az kérdés, ki szerzette a' 17,500 ft tőkét: azt feleli Nyáry ur: a' *választmány*; ha pedig arról van szó, ki csinálta a' 12,334 ft 44 kr adósságot? azt feleli Nyáry ur: *Bajza*, és azután még is Nyáry ur tart praeeptori fontosságú intéseket, hogy *ne kisebbsítük egymást gyermek módon?* Nem valódi hypoerisis-e ez?

5) Bele számítja Nyáry ur a' 28,709 ft 20 krtba a' 13,334 ft 44 kr. adósságot, mint bizonyost, mely iránt maga sincs bizonyosságban. Hogy én ezen adósságot csak némileg is elfogadtam volna

— mivel Nyáry ur mentegeti magát — egy számmal sem fogja bebizonyíthatni, sőt inkább a' Figyelme. 255. és 256. szeletein — melyeket idéz — világosan ki van mondva, hogy *még kérdés vajjon ezen számok: 13,334 ft 44 kr igazak-e*. Itt tehát Nyáry ur igen rosszúl idéz, mint általában látni fogjuk, milly hűk és igazak idézetei!

'S ime illy gyönyörű számolással sütötte ki Nyáry ur a' 28,709 ft és 20 krt. Mondhatom illy szép számolási móddal az acquisitort is megbukottnak lehet bebizonyítani, csak emberek legyenek hozzá eléggé buták, át nem pillantani a' számolási fortélyon.

Mielőtt egybe állitanám, mi a' vég eredmény most már kettőnk' számolásából, szükség még egy számolását Nyáry urnak megigazítanom, részint mert szorosan ide tartozik, de azért is, hogy az olvasót Nyáry urral mint számolóval bővebben megismertessem. Ha az kérdés, melyik igazgató költött el többet? hogy rá igazságosan megfelelhessünk, nem elég öszveget öszveggel szembe állítanunk, hanem szükség az időt is idővel. Nyáry ur neveltségessé akarván tenni ezen mondasomat: „hogy én az ő 28,709 ft 20 kr pókhálóját, vagy — mint a' Hirnök nevezé — csapdját a' ruhatári és disztiményi 26,243 ft 3 krral és a' 17,500 ft szerzeménnyel könnyen semmivé tehetem, „ismét egy igen furcsa számolást teszen. Azt mondja t. i. hogy a' választmányt a' ruhatári és disztiményi 26,243 ft 3 krból 12,346 ft 17 kr., engem pedig 13,896 ft 46 kr. illet. Most — feltévé, a' min azonban kételkedni is szabad, hogy ezen számok igazak — ha az én igazgatásom' ideje a' választmányéval hasonló volna, akkor e' két summa közül ki kellene a' kisebbiket a' nagyobbikból vonni így:

13,896 ft 46 kr

12,346 „ 17 „

1,550 „ 29 „

és kisülne; hogy nekem ruhatárra és disztiményekre 1550 ft 29 krral kellett több mint a' választmányának: de miután az én igazgatásom 10 hónapig tartott, a' választmányé pedig 23ig — mint Nyáry ur felvevé — az időben nagy különbség van, tehát az arányt kell kiszámítani 's ezen kérdést megfejteni: ha a' választmányának 23 hónap alatt 12,346 ftot 17 krt kellett ruhatárra 's disztiményekre költenie, mennyibe került egy hónapja különösen, és mennyibe 10 hónapja összesen? Ha számolunk, kisül, hogy egy hónapban költetett ruhatárra és disztiményekre 536 ft és 47 kr, 10 hónap alatt pedig 5,368 ft. Kihúzván már most ezen öszveget az en 10 hónapos ruhatári és disztiményi költségeimből

13,896 ft 46 kr

5,368 „ — kr

8,528 „ 46 „

kisül, hogy nekem 8,528 ft 46 krral kellett többet költenem ruhatárra és disztiményre, mint a' választmányának ugyanannyi idő alatt. Nyáry ur' számolásában tehát egyszerre kettő a' hiba: egyik: hogy időt nem hasonlítja idővel; másik, hogy az öszveget sem öszveggel. — De továbbá azt mondja Nyáry ur, hogy a' *választmányának a' személyzet*

legalább 10,000 ftal került többbe, mint nekem; ha ez így van, a 10,000-et ismét 23 hónapra kell érteni 's ismét azon kérdést megfejtetni: ha 23 hónap alatt 10,000-be került a' személyzet, mennyibe került egy, 's mennyibe 10 hónap alatt? A' mit ha számítunk, ismét kisül, hogy egy hónap alatt 434 ft és 46 kr, 10 hónap alatt pedig 4,347 ft 50 krral került többbe a' személyzet. Nyáry ur itt ismét azon nagy hibát követte el, hogy 23 hónapot 10 hónappal hasonlítja. Ezen hibákat nyomon követte aztán azon legnagyobb hiba, hogy a' 10,000 ft személyzeti, és 12,346 ft 17 kr ruhatári és disztiményi öszvegeket egybeszámítván, kisütött 22,346 ft 17 krt. 's felállított egy neveltséges bilanxot, hol sem öszvegek öszvegekkel, sem kiadási idők nincsenek számolatba véve. Miből megszületett azután azon nem hiba többé, hanem egy valószínűs hirco-cervus, hogy ő 4347 ft 50 kr személyzeti öszveg helyett 22,346 ft és 17 krt tesz ellenembe, és ezzel akarja *füstként* elenyésztetni az én önigazlásomat a' ruhatári és disztiményi öszvegekkel 's midőn ezen hirco-cervusa epen megszületett, akkor csúfolodik, hogy én *plus és minus summákat akarok összeadni*, és akkor készül neki a' nevetésnek. Csak lassan, Nyáry ur; ki utóljára nevethet, annak van legtöbb alapja nevetni; nevetni előre könnyű, de nem tanácsos, mert jöhet idő, mikor a' nevetők nevettetnek ki.

Állítsuk most már össze a' számokat és lássuk, micsoda rossz gazdálkodást sütött ki Nyáry ur az én igazgatásomra.

Bajza elköltött 10 hónap alatt 28,709 ft 20 krral többet, mint az igazgató választmány, de ugyanez a' Bajza ugyanazon 10 hónap alatt szerzett 17,500 ft tőket, a' választmány pedig nem szerzett semmit; lehúzáván tehát 28,709 ft 20 kból 17,500 ftot, marad még Bajza' terhére felrovanó 11,209 ft 20 kr. — Vegyük most már fel, hogy az imént Nyáry ur' adataiból kimutatott számolás szerint Bajzának, 10 hónapja alatt, ruhatárra és disztiményekre 8,528 ft 56 krral kellett többet költenie, mint a' választmánynak, a' választmánynak ellenben — ismét Nyáry ur' adatai szerint — a' személyzetre kellett többet költenie, mi 10 hónap alatt 4,347 ft 50 krt teszen, hogy tehát a' kettő kiegyenlítették, vonjuk ki e' kisebb öszveget ama' nagyobból

8528 ft 56 kr

4347 „ 50 „

marad 4181 „ 6 „

ezen 4181 ft 6 kr a' Bajza' javára leszen felrovanó, mit lehúzáván a' 11,209 ft 20 krból

11,209 ft 20 kr

4,181 „ 6 „

marad meg 7,028 ft 14 kr Bajza' terhére. Vegyük most már tekintetbe, hogy Bajza' igazgatásakor (septembertől februárig) hónaponként nem volt napi mutatóvány 5ször, mi öszvesen 25 napot teszen, vegyük fel, hogy árvizkor ismét 25 napig zárva volt a' színház, következőleg Bajzának 10 hónapja alatt 50 napig nem volt egy fillér jövedelme, költségei pedig folyvást voltak, mert a' színházi személyzet ezen 50 nap alatt is csak kenyérrel és hussal élt, nem színházi légszeszszel; a' vá-

lasztmánynak ellenben soha sem volt csak egy jövedelem nélküli napja is. Ne feledjük most már Bajza' igazgatásának azon időszakát, midőn legkisebb jövedelem volt (1838 januarius és februarius hónapokat) 's lássuk mit hozott be ezen silány időszaknak 50 napja. A' napi jövedelmek' nálam levő jegyzékéből, — melly hű mása a' Nyáry urnál levő számadásoknak — kitetszik, hogy januarius' 1től febr. 19ig (azaz 50 nap alatt) bejött 13,061 ft és 16 kr. Vonjuk ki most ismét ebből a' 7028 ft 14 krt.

13061 ft 16 kr

7028 „ 14 „

marad 6033 „ 2 „

Ezen 6033 ft 2 krt Bajza' javára kell felróni, 's ime Nyáry ur' számolgatásaiból nem az sülné ki, hogy én 28,709 ft 20 krral rosszabb, hanem az hogy 6033 ft 2 krral jobb gazda voltam az igazgató választmánynál; hát ha még az is tekintetbe vétetik, hogy a' fortélyosan beszámított 17,500 ft tőkének 1837diki september hónaptól kamatai is vannak, hogy a' 28,709 ft 20 kr is úgy van Nyáry ur által kisütve, hogy *pótlási öszvegeket* számítá és ide számítá mint bizonyost az általa is kitesnek vallott 13,334 ft 44 kr adósságot, mi neveltségesen végződik Nyáry ur' csinye! 's ő, ki azt akarta megmutatni, hogy én rosszabb gazda voltam a' választmánynál, az ellenkezőt mutatta meg 's azt sújtá, kit védeni akart.

'S ime, uraim, ez a' Nyáry, ki illy fortélyokhoz nyult az én kisebbitésemre, ki, miután csinyen kaptott is 's megfogodott az önmaga által kivetett hálóban, mellyből nem tud kieviczkelni; ez a' Nyáry fordul most én hozzám 's így szól: *Bajza ur, mindketten férfiak vagyunk, tehát cselekedjünk mint férfiakhoz illik: fogjunk munkához a' helyett, hogy egymást gyermeki módon fenyegetve kisebbitenők 's elégítsük ki valahára a' színház' dolgában már elég mendemondát olvasott 's ferdeségeket látott közönség' várakozását kétségtelen adatokkal.* Igen is, Nyáry ur férfi, illetet volna tehát ferfihoz illőleg cselekednie 's midőn 45 által megtámadtatván, magamat védtem 's Nyáry ur prókátorkodni közénk lépett, illetet volna munkához fognia, a' helyett hogy engem *gyermeki módon* kisebbitte, illetet volna kielégíteni valahára a' színház' dolgában elég mendemondát olvasott és ferdeségeket látott közönség' várakozását kétségtelen adatokkal, a' helyett hogy Nyáry ur újabb mendemondákat féczelt az én rossz gazdálkodásomról, 's újabb ferdeségeket mutatott fel a' színház' dolgában a' közönségnek, Nyáry ur, kinek kezében levén minden számadás, hasonlíthatlanul kedvezőbb helyzetben volt mint a' pletyakoholó 45, mint én, vagy bárki más arra, hogy kétségtelen adatokkal lépjen fel.

Legyünk férfiak 's cselekedjünk férfiakhoz illőleg! Igen szép intés, de ezen intésre alig van valakinek nagyobb szüksége, mint önnek, Nyáry ur! Mert ime most is mit teszen ön? A' helyett, hogy megelégednek annak szegyeivel, hogy elebb volt kénytelen visszavonulni és eltagadásokhoz folyamodni, mintsem vádját rossz gazdálkodásom iránt igazolható, most is még ismételve azt mondja: *ez uttal nem akart engem rosszul gazdálkodottnak*

mutatni. Mit teszen ezen *ez uttal*? Nem annyit-e, mint ha az még megmutatható volna 's mintha annak megmutatását Nyáry ur majd más uttal megkísértendőnek vélné? Ezen mentális reservata nem arra van-e ismét számítva, hogy a közönség e tárgyról még tovább is ámulatban tartassék? Mennyi fortély és mennyi ártani akarás rejtezik ez egyetlenegy szóban! Fogja rá Nyáry ur, hogy ezek *Fiesco-féle karczolások, melyeket nem Hassan' fekete kezei hanem én magam ejtek magamon*. Ezek, Nyáry ur, valódi sebek, melyeket a' fekete Hassan' fekete kezei akarnak rajtam ejteni. Sehogy sem bírván kigázolni mostani maga által készített tönkelegéből, egy érzékeny döfést kellett legalább rajtam tennie. Nemesen, ferfihoz illőleg van-e ez téve? *Legyünk férfiak* u. mond Nyáry ur, azaz: légy te Bajza kimelő Nyáry iránt, Nyáry pedig, hálául, nem szűnik meg a' legnagyobb kiméletlenségi rendszert folytatni irántad. Mondhatom, szép ferfiasság! És aztán csak gondoljuk meg! még Nyáry ur, vet szememre *személyeskedést*, Nyáry ur, ki engem még most is a' legérzékenyebb oldalról akar sérteni: gyanúsítani hivatalviselésemben. De én, drága igazgató ur, csak nevetem ezen *ez uttali* utolsó mérges döfését és kereken megmondom, hogy ha ez uttal, — kezében levén minden számadás, — semmit sem birt megmutatni rosz gazdálkodásom iránt, hanem inkább visszahozta szavait, annak megmutatása jövődre sem sikerülend, bármennyiszer öszvead, kivon, sokszoroz és oszt is Ny. ur, és ezen egész ez uttal nem egyéb mint vén asszonyokhoz illő fenyegetőzés, mit én ez uttal és minden uttal megvetek.

Miután Nyáry ur kinyilatkoztató, hogy *ez uttal* nem akart engem roszul gazdálkodással vádolni, a' 28,709 ft 20 kr vádló öszveget azonban *ez uttal* számítá ki, kérdés, kit vádol most már ezen *summa ez uttal*? Engem vádolhatna csak és a' választmányt, vagy legfelebb még Ilkey és Földváry urakat, mert másnak nem volt hatalmában kiadásokat tenni. Engem nem vádolhat, mert Nyáry ur maga ismételve protestálgat ez ellen. Tehát kit? más nincs hátra, mint a' választmány és a' nevezett két ur. Igy tehát, mi haszna volt Nyáry úrnak ez általa támasztott feleselésből? Engem akart vádolni és bevádlá azokat, kiket védeni készült; engem akart kisebbiteni és kisebbité azokat, kikkel egy csónakban evez, mert ne feledjük el, Ny. urnak, meg levén szorulva az én nyolcz kérdésnél, valamit csak kellett tennie maga igazlatára; azonban magát sem szabadítá meg, mert hol a' választmányt vádolja, ott vádolja magát is, mint egyik legnagyobb befolyásu tagját ezen választmányoknak. Igy járunk mindig, ha nem az igaz ösvényt követjük 's így teljesedik a' magyar közmondás: ki másnak vermet ás..... Nyáry ur protestatiói után nekem többé nincs semmi szólom vele e' rosz gazdálkodási kérdésben, hanem átengedem őt az igazgató választmány' méltó neheztesének és vitatkozási ostromainak, csak arra intem egész illendőséggel, hogy ha kedve jőne még valamikor mást közönség előtt méltatlanul vádolni, emlékezzék meg, mi furcsán végződött ezen első próbája ényelem.

II. Opera-jövedelmek.

Kifejtven nézetimet Nyáry ur' Nyilatkozásának azon része iránt, mely hivatalviselésemet gyanúsítá, térek most a' másik, az ügyre nézve fontos, és a' közönségnek érdekeseb kérdésre: hasznos vagy káros befolyással van-e a' magyar színházi pénztárra az opera?

Soha sem volt kevesebb ok és alkalom ezen kérdés' vitatásába bocsátkoznia Nyáry úrnak, mint épen akkor, midőn a' köztem és 45 közti szóváltás miatt lépett fel, mert ezen szóváltásnak épen nem volt e' kérdés tárgya. A' Figyelmező' 16. számának 256. szeptén, annak megmutatására, hogy ha én — mivel 45 vádla — adósságokat hagytam volna is a' színházra, azt mondam, ezen adósságok könnyen mind menthetők, mind igazolhatók, ha az én igazgatásom' minden ide tartozó körülményei figyelembe vétetnek. Egyéb körülmények között felhozám az 1838iki telet, mikor „*az újdonság és még akkor nagy díratban levő Schodelné is ritkán csinált nagyobb jövedelmű házakat, mint a' mennyi neki egyszeri föllépéseiről fizettetett*“. Ennek bebizonyítására előszámlálék öt napi operai jövedelmet januarius és februarius hónapokból. Sem azt nem mondam *e' helyt*, hogy az opera általában, sem azt, hogy Schodelné pénzbeli kárt tesznek, csak annyit mondek: az 1838-i telen olly kevés ember járt a' rosz idő miatt színházba, hogy ekkor sem az opera, sem Schodelné ki nem fizették magokat, a' mit — hiszem — be is bizonyítottam, mert adataim ellen nem tudott Nyáry ur adatokat felhozni.

Nyáry ur, ki úgy látszik, ha valaki száját elgörbíti, azonnal csúfolódásnak veszi azt az opera, és a' különös igazgatói kegyekben álló Schodelné ellen, szavaimra azonnal tüzbe jött, 's felszólalván a' Társalkodó' 36. számában, úgy számolgatja az opera' jövedelmeit és a' rá tett költségeket, mint ha én az opera és Schodelné ellen keltem volna ki. Más alkalommal, az igaz, szólottam ezen két tárgyról 's gyökeresebb észrevételekkel; akkor hallgatott Nyáry ur, most pedig — midőn non erat his locus — egy nagy számolásba bocsátkozik, 's engem megboszulandó az operai kis jövedelmek' ellenébe — melyeket elősoroltam, — ő is előszámlál hat napot, midőn a' szindarabok 24—30 váltó forintig jövedelmeztek csak. Nagyot kacagtam a' boszúállás' e' nemén! Ez épen olyan, mint midőn a' két somogyi szekeres, kik mindketten zsidó fuvarosokat vittek, szemközt jöven egymással tengelyt akasztának és összevesztek, 's nem egymást bántották, hanem egyik a' másik' zsidóját verte meg. Ha te vered az én zsidómat, én is verem a' te zsidódat, úgy mond egyik a' másikának. Ha Bajza bántja az operát, én is bántom a' színművet, gondolá Nyáry ur, 's ez annál mulattatóbb, minthogy Nyáry ur haragjában észre sem vevé, miként a' színművek' kis jövedelmét elősorolván, csak azt erősíté még inkább, mit én állítottam: hogy az 1838-i telen a' m. színházban kis jövedelmek voltak, 's így ellenem akarván szólni, mellettem szolt.

Ha azt akartam volna a' Figyelmező' idézett helyén mutogatni, hogy az opera és Schodelné a'

pénztárnak kárt tesznek, akkor nem öt nap' jövedelmét soroltam volna elő, mert öt nap' jövedelmével illyesmit bizonyítani akarni igen nevetéses volna. Azt, hogy az opera febr. 9. 854 ft 23 krt hozott be, igen jól tudtam, de ez csak egyszeri kivétel volt januarius' közepétől — ekkor kezdődött Schodelné' szerződése — februarius' végeig; 's ha hat előadás közlöl egy tűrhető is, ez még nem rontja le az én állításomat, mit öt előadás bizonyít: hogy t. i. a' nevezett időben az opera és Schodelné kis jövedelmeket csináltak. 'S így a' februarius' 9-i előadás nem *merő tévedésből és számítási sajátságos könnyebbség miatt* hagyatott ki, mint Nyáry úr gúnyolódik, hanem kész akarva, mivel nem volt oda tartozó, mivel állításomat lerontani úgy sem volt volna elégséges. Az kinek illy számítási különös sajátsagai és könnyebbségei vannak, talán nem én vagyok, hanem azon úr, ki a' 17,500 ftot terhül róttá fel annak, ki azt szerzé.

Felfogván Nyáry úr az opera' ügyét, egy számításat teszen, ismét olly tökéletlent mint a' milyek csaknem minden számolásai, és kisüti, hogy a' színi mutatóványok' jövedelméből *csak 4 ft 20 kr az operakéből ellenben 236 ft 31 kr fölösleg maradt naponként*. Igen ám! de a' számításat Nyáry úr octob. 1. napján kezdi, holott augustus' 1-ján kellene, és csak martius' 13-ig viszi, holott majus' végéig kellene, ha azt akarjuk megtudni, micsoda eredménye volt a' pénztárra nézve az operának az én 10 hónapom alatt. Augustus 1-től octob. 1-ig és martius 13-tól majus' végéig tömerek költség volt az operára, jövedelem pedig igen kevés. Nyáry úr itt is kiválasztotta a' legkedvezőbb időt a' maga malmára: de ha számítani akarunk, legyünk igazságosak 's ne sántikáljunk egy vagy más részre. Én is kiszámítam ugyanezt egykor, de az egész tíz hónapot összefoglalva, és számításomból az sült ki, hogy az opera tíz hónap alatt körülbelül 21,000 hozott be és 29,000 vitt ki, 's így a' veszteség volt 8,000. Most már azt kellene tudnunk, mellyikünk' számítása volt jobb, — mert én nem akarom a' magamét csálhatlannak állítani — a' mit csak úgy vizsgálhatnánk meg, ha a' számadási adatokat Nyáry úr is 's én is egyképen láthatjuk. A' czélra való volna Nyáry úrnak ajánlkozása 's azon ígérete: mi szerint *ki akarja dolgozni a' színház' megnyitása óta egész addig, míg az igazgatást a' részvényes társaság viendi, naponként mi jött be a' szindarabokból, operakéből, parodiákból, 's mi ment ki rájuk egy krig; dolgozatát hiteles személyek által — megkérvén ellenőrül engem is — meg fogja hitelesíttetni és kinyomatva közönségesse lenni, csupán arra kérvén engem, lennék szíves az igazgatásom idejéből fizetetlen maradt árjegyzékek' rendbe hozatalát sürgetni, mivel egészen tökéletes számítás ennek megtörténteig nem készíthető*. Ez ígéretét Nyáry úrnak én a' legnagyobb örömmel fogadom, mert ha illy valami fog kidolgoztatni, az egész opera-jövedelmi kérdés teljes világosságra fog hozatni, a' mi a' színházi ügynek nem kis hasznára leend. Azonban, ha már Nyáry úr illy munkára szánja el magát, következőkre kérem őt nem a' magam' hanem az ügy' javaért: 1) A' helyett, hogy maga dolgozná ki, mi jött be az ope-

rából, szindarabok és parodiákból 's mi ment ki rájuk, sokkal czélszerűbb leend ha híven közlendi 1837-i aug. 1. napjától egész addig míg a' választmány az igazgatást a' részvényesek' számadására vitte (aug. 7-ig) a' színház' minden jövedelmeit 's minden kiadásait. Így azon kedvező helyzetbe tenendi Nyáry úr az egész magyar közönséget, hogy az adatokból maga számolhasson és maga győzhessen meg magát a' kérdéses ügy iránt. Ha Nyáry úr maga teszen számolást ismét ott leszünk, hol most vagyunk: tömerek kétség fog támadni, kérdezni fogjuk és méltán, mint számított Nyáry úr? Mit számítá opera' kiadásaihoz, mit szindarabok és parodiákéhoz, 's hogyan osztá fel például a' bérletjövodelmeket köztök. Hogy ezen kérdések fölötti viták kikerültesse, legezéltírányosabb, ha az adatok a' legnagyobb hűséggel a' számadásokból lemásolva közöltetnek. 2) Arra kérem Nyáry urat, hogy azt hitelesíttesse hiteles személyek által — és abban engedjen nekem ellenőrséget — hogy közleménye a' színházi számadásnak hű másolata. 3) Ha ezen közlemény ki fog nyomtatni, tegyen engem azon állapotba, hogy ha számolásaimnál valahol magamat értesíttetni, felvilágosíttatni kívánom, a' színházi hiteles számadásokba én is bele tekinthessek ott, hol ezen számadások letéve lesznek. — Ha Nyáry úr ezeket teljesítendi — a' min nem is kételkedem, mert tőle függ — akkor tökéletesen bele fog pillantani a' közönség is, melly tetteinknek legjobb öre, azon kártyákba, mellyekkel Nyáry úr és én egymással szemközt játszunk, 's látni fogja mellyikünk' kezében vannak igaz kártyák. Így világosságra jó minden, 's én nem gondolok vele, kettőnk közül bár mellyikünk' állítása bukják vagy nyerjen, mert minden esetre az igaz fog napfényre jöni, 's én levén a' vesztes, meglegszem annak önértetével, hogy közönség előtti szavaim eszközei valának az igazság' kifejlésének.

Mi a' fizetetlen árjegyzékek' rendbehozatalát illeti: az eddig sem rajtam mult, én késznek nyilatkozám rá — olvassa el Nyáry úr hozzá e' tárgyban intézett leveletem — 's ha még továbbra is elmaradand, oka ismét nem én leszek. Azonban, ha megint haladna is ez, ne tartóztassa Nyáry urat ígért munkájától. Közölje Nyáry úr azon lajstromot, mellyen a' 13,334 ft 44 kr. adósság specificálva van, 's ki számot akar vetni, elítélhetendi majd belőle, mit rojon ezen specificatióból az opera, mit a' szindarabok és parodiák' javára vagy terhére. Illy lajstromnak kell lenni valahol Nyáry úrnál, különben honnan tudatnék olly pontosan a' 13,334 ft 44 kr. adósság?

Nem akarván, meddig ígért munkája Nyáry úrnak egy hónap mulva meg nem jelenik, többé e' tárgy felett szót vesztegetni, csak azt kértem, ki ellen mutogatja Nyáry úr olly mohósággal a' Társalkodó' 36. számában és most ismét az 55. számában, *művelt Európát, XIX. századot, hotten-totákat, réz színű amerikaiakat, Catót, Socra-test, civilisatiót, török birodalmat, böles Salamont, Szerdahelyit, Deákot, Jakabot* összeviszsa hordva és mindenhez kapkodva azt, hogy az opera a' magyar színházban szükséges? hogy a' zenének sok kedvelői vannak? Ezeknek bizonyítga-

tása, a' milly fölösleges, épen olly furesa! Én nem mondtam soha és schol, hogy opera nem kell, még kevésbbé jutott eszembe állítani, hogy az operának nincsenek sok kedvelői. Én csak annyit mondtam, hogy opera nem levén fő dolog a' magyar színházban, nem kell vele elnyomni a' színészetet 's azt, hogy az operának nagy közönsége van ugyan, de még sem fizeti ki magát, minek oka a' bevétel és kiadás közti aránytalanság; mert ha még olly nagy is a' bevétel, van kiadás, melly azt kimeritheti. Ezek ellen Nyáry úr két izbeni értekezései sem nyomnak semmit. És aztán, ha az opera' szükségének megmutatására nincsenek mélyebb és philosophiaibb okok, mint az, hogy az opera jelenleg divat' izlése és hogy az *alig háromszáz lépésnyi távol német színházban is* opera van — mit Nyáry úr olly igen szeret emlegetni — akkor valóban igen gyengén áll ezen ügy.

'S lebecsátkozom-e annak fejtegetésébe is, mit nyomnak az illy beszédek: hogy *civilisatio nélkül nem képzelhetni nemzetet és nemzetiséget*; hogy *török birodalom van, török nemzet nincs, csak lehet*; hogy *nincs neme a' művészetnek, melly a' nemzetiséget gátolná*, hogy a' 19. században a' nemzeteknek nem lehet saját magukból kifejlenni, mert a' hottentoták és rézszi-nü amerikaiak sem fejlenek ki. Ezen állításain Nyáry úrnak sokan mosolyogtak, én mosolygás helyett vizsgálat alá szeretném őket venni, de minék ez? Alig hiszi ezeket más Nyáry úron kívül, őt pedig — kinek ön maga előtt olly nagyon igaza szokott lenni — ellenkezőről meggyőzni akarni? Oleum et operam. . . . Hiszen civilisatio a' török nemzetnél is van bizonyos fokig — olvasson csak Nyáry úr újabb utazókat! — 's így *ex definitione Nyáryana* is nemzet a' török; hiszen lehet nép és van, melly nagy civilisatio mellett is kevés nemzetiséggel bír; — sem a' nemzetiségnek nem szükségképeni következése a' civilisatio, sem a' civilisatio-nak a' nemzetiség — a' németek közt találhat Nyáry úr, csak tekintsen körül, igen civilisált népet kevés nemzetiséggel, és viszont hol van annyi nemzetiség, annyi nemzeti sajátság mint a' vasszék népnél (Guipuzcoa, Alava és Viscayaban) pedig ez a' civilisatio-nak nem nagy fokán állhat, mert literatúrája 's nyomtatott munkája úgy szolván nincs — 's én azt hiszem, épen azon népeknél van legkevesebb nemzetiség, mellyek idegen' majmai voltak és egészen idegen befolyás után civilisálódtak; — a' 19. században is kifejtheti valamelly népmagát saját magából, ha az az idegen sajátságokat átveszi, de nem átülítve a' maga földre, hogy ott eltenyészvén őt elnyomja, hanem hogy bele mint törzsökbe oltsa annak sarjadékait, mellyek egykor felvirulván, bizonyítsák eredetöket, és saját földjök és levegőjök' tagadhatlan typusát megnevesedve hordják magokon; — művészet igen is mint művészet magában véve nem gátol nemzetiséget, de bal fogások által gátolója lehet a' nemzetiség' előmenetelenek; az opera nem gátol nemzetiséget általában: de a' Nyáry úré gátol, mert elnyomja a' színművészetet, mi a' nyelvnek és nemzetiségnek közvetlenebb elősegelője. De ezen, nagyobb részint világtörténeti 's most felesleges dolgok' vitatását abba hagyom 's térek inkább Nyáry úrnak egyéb szo-

rosban ide tartozó furesa állításaira, mellyeket részint maga mentegetésére, részint újabbi vádlásomúl felhordott.

III. Némelly furcsa állítások.

Különös, úgy mond Nyáry úr, hogy én, a' mindentudó, töle reménylek a' színház' ügyében legtöbbet megtudhatni. Ha ezt hittem — mond tovább — *miért nem szoltám fel adatok' nyújtása végett előbb is, úgy legalább a' „Szózat” írásától megkímélhettem volna magamat.* Ha én a' Szózat' írásától meg akartam volna magamat kimélni, e' czélra nem kell vala Nyáry úrhoz mennem adatokért, azt könnyebben eszközölhetem, ha tollamat nem mártom kalamárisba és kezemet nem teszem papirosra: de én nem akartam magamat kimélni, tehát. . . . Különben is kétlem, hogy Nyáry úr nekem igaz adatokat nyújtván, nem irtam volna-e meg a' Szózatot, mert annak írásakor nem a' magam' kimélése vagy nem kimélése, hanem a' színházi ügy forgott előttem, 's miket a' Szózatban mondtam, azok — mint a' következők mutatta — épen olyanok voltak, mikre nézve én Nyáry úrtól nagyon is különböztem véleményben, melly különbözést el kelle mondanom, ha az ügyet jobban szerettem Nyáry úrnál és magamnál, 's az elmondottak közt voltak olyanok, mellyeket Nyáry úr a' maga adataival alig tehetett volna szükségte-lenekké. Hogy a' Szózatnak jó volt megírnia, azt a' következők mutatta, mert általa dolgok hozzattak köz vitatás alá, mellyeket a' közönségnek hasznos volt tudnia, ha talán Nyáry úr szerette volna is soha közönség elébe nem kerülve látni, 's így ha a' Szózat Nyáry úrnak nem volt kedves tünemény, az nem válik gyalázatára e' csekély íratkának. — Különben is én nem a' Szózatban mondtam, hanem a' vitatkozás alatt levők iránt — mik nagyobb részint számadási adatok — reménylek Nyáry úrtól legtöbbet megtudhatni, minthogy ő az igazgató és mindentehető.

Bizonyossá tesz engem Nyáry úr, hogy a' részvényes társaság Pestmegye' közgyűlésén nem azért mondott le a' színház' további igazgatásáról, mint ha annak fentartására, az én hibás hallásom szerint képtelen volna, mert hiszen az áldozatok' forrása a' magyar kebelben még egészen kiapasztva nincs, hanem stb. Ha én előbb kételkedtem volna is, vajjon a' megye' gyűlésén jól hallottam-e, most Nyáry úr bizonyossá tevé, hogy csakugyan jól hallottam. Azért nem képtelen, ugymond Nyáry úr, a' részv. társaság a' színház' további fenntartására, mert az áldozatok' forrása a' magyar kebelben még egészen kiapasztva nincs. Hogy általában véve nincs kiapasztva, hiszem — Mátyás és Kölcsey emlékére folyvást tétetnek áldozatok — de a' pesti magyar színházra nézve most, miután az országos ajánlás megtörtént, egészen ki van apasztva, sőt ki volt már előbb is, mert még az országos ajánlás előtt akart a' részv. társaság pótlékrészvényeket 50 váltó forintjával vétetni, 's vajjon hány részvény vétetett meg? Vajjon ezen pótlékrészvényekből hány napig bírta Nyáry úr csak a' színházi primadonát magát fizetni, kinek mindennapra, akár föllép, akár nem, 50 ft jut? Kiapadt tökéletesen a' szin-

háza nézve az áldozatok' forrása — ne mystificáljuk a' közönséget, csak mondjuk ki világosan! — 's mivel kiapadt, jele, hogy a' részvényesek képtelenek a' színház' további fenntartására, 's jele, hogy én a' megye' gyűlésén jól hallottam, 's így Nyáry úr ismét megjárta, mert épen mikor azt bizonyíttatá, hogy rosszúl hallék, akkor bizonyította be tökéletesen, hogy nagyon is jól hallottam.

Aggódik Nyáry úr, *minő úton* tudhattam én ki, hogy az 1837—1838. években a' színház opera-jövedelmeken kívül 90,000 hozott be. Mintha bizony oly nagy mesterség volna, ha 10 hónap' jövedelme tudatik, még két hónapét hozzá vetőleg kitudni: mert én nem mondtam határozottan a' 90,000 jövedelmet; olvassa meg Nyáry úr jobban a' Szózatot 's látni fogja, hogy ott *körülbelül* 90,000 van mondva.

Furcsának tartja Nyáry úr, hogy *én a' második kérdésnél* (Nyolcz előleges kérdéseim közt) *értettem, miként Nyáry úr csak pótlási summákról szól, még is első kérdésem megmaradt, hihetőleg azért, mivel én a' nyolczas számra sokat tartok, 's a' nyolcz kérdést valahogyan ki kellett vasalni.* *) Nem vagyok annyira beavatva a' vasalás' mesterségebe mint Nyáry úr, ki még kérdéseket is tud vasalni: de annyit mondhatok: hogy én az első kérdésnél is értettem, miképen Nyáry úr csak pótlási summákról akar szólni; csupán azon rendkívüli számolási bölcseségét nem értettem, mint lehet ott a' 17,500 ft mutatványi jövedelmet számítani, hol részvényes pénzek számíttatnak, és miként lehet a' szerzőre a' szerzeményt terhül felronni; 's megvallom Nyáry úrnak ezen *számolási sajátága* még most is érthetetlen előttem, mert még Nyilatkozásában sem bírta azt megfejtetni, mint általában kérdéseimre elegezt ötl-hatol, de egyenesen, felvilágosítólag nem tud felelni. Az, hogy a' 17,500 ft *tökének tekintetett, kamatra adalott, Gál pénztárnok úrtól kéretik számon*, mind nem változtathatja meg azon igazságot, hogy ezen penz mutatványok' jövedelme volt, 's ha nem változtathatja meg, minek emlegeti ezeket Nyáry úr? En nem vagyok azon ember, ki jelentés nélküli pusztá szavakkal el hagyjam magam' utasíttatni. A' helyett hogy Nyáry úr e' kérdésemet vasalja, jobb volna reá valami kielégítő feleletet kovácsolni.

(Vége következik).

Bajza.

Írótulajdoni ellenmondás.

— Jelentem az érdemes közönségnek, hogy D. Schlesinger, kevéssé ez előtt megjelent budapesti helyiratában, mind azon táblákat, mik a' pesti és budai ivóvizek' vegytani bontását terjesztik elő, mind a' meteorologiai tabellákat — és pedig ez utóbbiakat némelly lenyegetlen, egyedül az utánnomás' palástolására czélzó áttételekkel, és hamis forrás' idézésével — az én, két évvel elebb megjelent helyirati munkámból (*Pest und O-*

*) Kérdést vasalni!!!

fen mit ihren Einwohnern, besonders in medizinischer und anthropologischer Hinsicht. Ofen, 1838.) nyomatta le, 's így az *észjog, igazság, és legfels. kir. rendeletek által tiltott utánnomást követett el.*

Az említett tabellák, ámbár ez esetben részei egy nagyobb munkának, egyszersmind önálló dolgozatoknak is tekintendők, mert magokban, külön is megállhatnak. De egy orvosi helyiratnak azok olly lenyeges részeit alkotják, hogy nélkülök az egyáltalában hiányos. Senkinek sincs joga kizárólagos tulajdonomhoz, melyet nem csekély költséggel, és sok évű fáradságos munkával szerzettem, megegyezésem nélkül hozzá nyúlni. Mert egészen más, idegen munkákból egyes idézeteket, módjával használni; és más, valamely munkát egy más munka' lenyeges részeivel, melyek nélkül az tökéletlen lett volna, kiegészíteni, 's így mást károsítani. E' jogsértés pedig S. úr részéről annyival méltatlanabb, mert az időjárási tábláknál nem is az én munkámra hivatkozik, mint illet volna, hanem hamisan D. Albert urra, ki, mint engem becsületszavával bizonyossá tett, S. urat tudára soha sem nem látta, sem vele nem beszélt. Mennyiben lehetnek S. úr' egyéb forrásai is hitelesek, bizodalmat érdemlők és hiven előadottak, már csak ebből is kitűnik.

Hogy egyébiránt S. úr a' nevezett két külön dolgozaton kívül munkám' más részeit is nem kevéssé használta, a' módosítások és áttételek, 's kivált a' gondolatok' sorozatában tett változtatások ellenére, a' kevesbbé figyelmes olvasó is könnyen észreveheti, csak hasonlítsa össze S. helyiratát 3. l. az enyémmel 6, 7. l.; S-ét 63 és 64. az enyémmel 83 és 90.; továbbá a' két váras' leírását, az építésről, a' lakosok' miveltisége és életmódjáról szóló stb czikkelyeket: 's legott meg fog győződni állításom' alaposágáról.

Midőn tehát ezennel az érd. közönséget D. Schlesinger' ezen *utánnomtatásáról* értesíteném, 's annak nyilván ellenmondanék: megjegyzem még, hogy el nem fogom mulasztani, felsőbb helyt ez ügyben a' szükséges lépéseket megtenni. Budán, aug. 18. 1840. **D. Jankovics Antal.**

Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében megjelent, 's Eggenberger és fia, Heckenast 's minden más hiteles könyvárosnál kaphatók:

Vörösmarty Mihály'

ÚJABB MUNKÁI.

Harmadik kötet.

SZÍNÜVEK.

Tartalma; I. Julius Caesar, szomorújátékát őt felvonásban Shakespeare-től. II. Árpád' ébredése, előjáték a' pesti magyar játékszín' megnyitása' ünnepére. III. Kincskeresők, szomorújáték négy felvonásban. — Nagy 12r. 270 lap. Finom fiumei velinen, fűzve 1 ft 40 kr ep.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

September' 1. 1840.

35 és 36. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Gévay' oklevélgyűjteménye. Vége (Jászay Pál). — Császár Ferencz' váltójogi munkái. Vége (Fogarasi János). — Szükséges magyarázatok Nyáry Pál' Nyilatkozására. Vége (Bajza). — Magyar tudós társaság. — Horváth féle jutalomtétel. — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Történettudomány.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern u. d. Pforte im XVI. u. XVII. Jahrhunderte. Gesandtschaft 1534. —

(Vége *).

Miután Gritti az Ibrahim pasához 's a' szultánhoz intézett leveleket Zárai Vespasiántól azon ürügy alatt, hogy neki azokat elolvasni hatalma van, kicsalta, felbontotta, 's elolvas-ta, azon válaszszaal adta vissza, hogy ez azokat más napig, mikoron öt Ajaz pasához és a' szultánhoz vezetendi, tartsa magánál, 's ravaszul intette: Ajaz pasa előtt azt állítsa, hogy neki a' béke dolgában sem egyezkedni, sem bármit is felelni nincs hatalmában, „majd ő — monda — mindeneket sokkal jobb módon végez el“.

Harmad napra már Gritti tudára adta Zárainak, hogy Ibrahim pasához szóló levelét Ferdinándnak, nem szóról szóra, csak kivonatban fordította le, 's közölte a' szultánnal, ki nagyon csodálkozott hogy Ferdinánd azt állítja, mint ha a' szultán neki egész Magyarországot engedte volna szabad birtokába és használatára. —

Ajaz pasánál Zárai, követsége célját Grit-

ti' jelen létében adván elő, szavait ismét ez magyarázta, „*super quo alter alterum inspicere obmutuerunt, et hec omnia vera esse scientes quid admittere aut quid negare deberent nesciebant*“, mond a' tudósítás, — a' válasz pedig ekként adatott ki: „Az a' hatalmas császár akarja, hogy felségednek (Ferdinándnak) mind azok visszaadassanak és szabadon enged-tesse, miket Magyarországon boldog emlékeztű Lajos király' holta előtt birt, de ha mit ennek holta után foglalt el, azt Felségednek oda nem engedheti, mert azon ország a' nagy császárnak szerzeménye, ő a' hadban ölte meg a' királyt, 's így jutott birtokába a' királyi székek. Eltávozta után pedig az országhól, a' magyarok Jánost választották királyul, 's a' császárhoz e' felől tudósító követeket küldöttek, mit a' császár helyben hagyott. — Miként választhatták tehát később ismét Felségedet királyul? Ez az miért a' császár haragra gerjedt, az országba vissza tért, azt ismét meghódoltatta, hatalma alá hajtotta, János vajdának ajándékba adta, 's ezen ajándékát később is megerősítette. Jelenen pedig Gritti Alajost választotta el, hogy minél gyorsabban Magyarországra menjen, ott a' két király közötti pernek (ha lehet) végét szakassza, és a' felségednek ígért békét megerősítse; — ha azonban ezen pernek végét vetni, 's a' bé-

*) Lásd Figy. 31. szám.

két megkötni nem lehetne, mi a' dologra nézve illő és szükséges, tegye". —

Januar. 3kán Jonuz bég tette Zárainál látogatását, kinek ez a' dolgok hirtelen változta felől panaszkodván, így felelt: „mind ezeket ő igen jól tudta, 's nem képzelheti mi leszen azoknak kimenetele, — azonban mi mindnyájan csak és csupán Gritti ellen, kit isten vesztítsen el, panaszkodhatunk, mert minden zavarnak ez a' kútfeje 's kezdete, ki már annyira jutott, hogy ezen mi császárunkat kénye szerint mindenre reá veheti 's bírhatja, ennek pedig isten elvette eszét, hogy az ő gonoszságát át nem láthatja, — tudom bizonyosan, hogy ezen birodalom veszedelmének és sok keresztények kárának 's vesztének is ő leszen oka, mert sem jó török sem jó keresztény, minden szava csupa kétszín, csupa költemény. Oh! milly könnyűületességet, istennek pedig, és mind Európának, Ázsiának milly kedves dolgot tenne az, ki ezen kutyát megölné, mert ennek holtával a' béke 's nyugalom állana elő mindünnen". —

Januar. 4-kén (1534) volt utolsó szemben léte Zárai Vespasiánnak Grittivel, kit ez imígy eresztett el: „Ha isten úgy akarandja, minél előbb személyesen meg fogok jelenni Magyarországon, hol azon perlekedéseket, reménylem, szerencsésen bevégezndem; — előbb magam királyához megyek, 's tőle a' dolgokat, miként történtek, megtudván, ő Felségéhez (Ferdinándhoz) követet küldök, ki az összejövetel' helye felől vele értekezzék. ez után pedig magam elmegyek ő Felségéhez, vele személyesen, minden más közben jöttem nélkül szólok, és a' dolgokról a' szükséghez képest, *de a' magyarok kizárásával*, fogok végezni, mert tudom, hogy ezek mindnyájan *rablók és pártütők* (latrones et rebelles), 's egynek sem lehet hinni közölők, és tudom azt is, hogy békét és nyugalmat nem lehet előállítani, ha az ő tanácsukkal kelletik élni" stb. „Igaz hogy engem isten szolgáljává rendelt a' töröknek, de nem különös titkos czél nélkül, mert én általam mentetett meg Magyarország csak ennyire is a' töröktől, ki azt egészen el akarta foglalni, és szandzsákságokra osztani, stb. Ne is gondolja senki, mintha én János királynak inkább kedveznék mint ő Felségének, vagy az ezen ország feletti villongások elhatározásában részrehajló 's gazdagságot hajhászó kívánnék lenni; távol legyen ez én tőlem, és

isten engem sülyeszsen el (deum precabatur ut eum funditus perderet) ha illyesmiről csak gondolkodom is, vagy az elmémben forog is". —

Teljes érdekl, nemcsak hazánkra, de egész Európára nézve, a' Zárai Vespasian után beküldött Schepper Kornél saját kezével írott követtségjárati tudósítás 1534. auguszt. 2-ről, melly tulajdonképen fő oklevelét teszi e' jelen füzetnek, — itt látjuk az elbízott, fenhézó 's cselszövényeit szünetlenül fűző, bensőleg gonosz Grittinek szerencse-csillagát hirtelen aláhanyatlani. — Miután Schepper előtt dicsekedve felhányta, hogy János király neki több mint 300,000 darab aranyával adós, 's hogy a' francia király, csak János meg ne békéljen Ferdinánddal, neki évenként 30,000 darab aranyat ígért; — „Lasky Jeromos, úgy mond, igen állhatatlan; — igaz ugyan, hogy ő az oka, miért én magamat a' magyar dolgokba vegyítettem, mert midőn itt mulatott, 's egy fillére sem volt, én segítettem, pénzt kölcsönözvén neki. Most erdélyi vajda akar lenni, de meghasonlott János királylyal; ezért János neki Bánfy János' halála után azt felelte, hogy ezen hivatalt az én, mint kormányzó, tudtom nélkül neki nem adhatja. Lasky azt írja, adjam neki azon hivatalt, — János király ellenben azt, hogy míg oda nem jövök senkinek ne adjam; — ezért hát én most Erdélybe megyek, onnan Budára, és csak onnan fogom tudósítani a' felséges Ferdinánd királyt megérkeztem felől, ne hogy előre kicsinált dolognak láttassék közöttünk. Mert nekem parancsom alatt van Magyarországon mind nemesak a' lovasság, melly a' törökök által fiztetetik, 's a' szolgálakon kívül 700 főből áll, de a' hajós had is. Ugyanis a' török császár ezen országban többet tart 6000 embernél, 's ezekre többet költ kétszáz ezer darab aranyánál, pedig jövedelme egy fillér sincsen belőle. Ezért a' pasák már rég javasolgták hogy Budára szándzsáskot kell tenni, de én mind eddig minden lehető módon ellen állottam. Sőt már engem magamat is akartak azon országban beglerbéggé tenni, de nem akartam lenni, mert ismerem azt a' gonosz hűtelen nemzetet, — és valóban ha történnék, hogy azon ország egészen Ferdinánd király' birtokába jutna, *le kellene aratni a' magyaroknak azon ősz fejeit* (omnia operet antiqua illa capita Hungarorum demittere), különben soha nem leszen állandó béke, 's ezek mindig fognak valamit kezdeni". —

De ekkor már vég órája megkondult, és ő még nem tudta, 's nem gondolta hogy vérszomja, saját vérével fog kielégíttetni. — A' fenebb említett Jonuz hég így nyilatkozott Schepper előtt: „Ez (Gritti) a' legroszabb, legistentelenebb ember; — sem török, sem keresztény. Leginkább fájdalom, hogy még nem találkozott egy magyar is olly bátor, ki megölte volna. Azonban én reménylem, hogy ő soha sem tér többé vissza Konstantinápolyba. Ugyan ezen reményben van minden keresztény, török és zsidó egyaránt. — Alkalmassint ő a' fő oka, hogy Ferdinánd király mindedig egész Magyarországhoz nem juthatott stb. Ismerem én őt igen jól; — gyűlöletes mind a' pasák, mind a' kisebb tisztek előtt; — egyedül Ibrahimnál áll kegyelemben, de ha valaki megölné, ki gondolna a' kurafival? (quis de illo filio meretricis curaret). — Mi törökök hámuljuk, miként tarthatta fel eddig magát, és hová lett kemény szíve a' magyarnak, hogy ez még most is életben van“.

Murath, ki Gritti miatt nem leheté budai parancsnok, ugyanekkor nyilván kijelentette, hogy ha Gritti Magyarországon megszorul, 's a' keresztények által megtámadtatik, a' szendrei szándzsák egyetlen lovast sem küld segítségére. —

September' 7-én, Ferdinánd már saját kezével írja Máriának: „a' magyar dolgokat mi illeti, hálá istennek azok jó renden vannak, és úgy hiszem mihamar jó híreket izenhetek kegyednek. — Gritti erősen körül van fogva Erdélyben egy kis faluban, az egész ország feltámadt ellene, a' magyarok felette megelégedetlenek mind vele mind a' vajdával Czibak' halála után, és úgy mutatják, hogy bosszút kívánnak állani, a' honnan a' vajda 's minden részén lévők nagy félelemben és rettegésben vannak (en grant craint et easy en desperation) úgy annyira, hogy jó egyességet és a' dolgok' jó kimenetelét lehet reménylenem.

Ki volna képes kevés helyen mind azon nevezetességeket csak általánosan is előadni, mik ezen felette érdekes oklevelekben foglaltatnak. — Én bátran merem állítani, történet-tudományunknak még soha nem nyílt illy érdekes és illy minden kétséget kizáró hiteles forrása, — a' kor mellyet tárgyaz, nagyszerű, jelen nemzeti életünk' alapját képező, — és mi mégis Gévay' vállalata iránt részvétlenek

vagyunk, 's be hagyjuk csukódní, tán hosszú időkre, a' megbecsülhetlen kútfőt! —

Jászay Pál.

Váltójog.

1) *A' váltóóvások. Irta Kolgyári Császár Ferencz, stb.*

2) *Váltójogi műszótár. (Ugyanattól.)*

(Vége).

A' 29. §. végén lévő * alatt szerző a' 185. és 186. §§oknak azon rendeletét, hogy az elfogadott váltónak még akkor is ki kell fizetnie, ha a' váltó hamis vagy hamisított volna, fölötte szigorúnak tartja, sőt a' 176. §. ellenében, melly a' hamis vagy hamisított, vagy érvénytelen hátirat' esetében a' váltó' elfogadása vagy kifizetése ellen letiltást enged meg, az osztó jogossággal össze nem egyeztetetőknek vallja.

Én a' törvény' rendeleteit mindenik esetben czélirányosnak és jogosnak tartom. A' 176. és 177. §§ban is a' kifogást tevő vagy letiltó tüstént vizskeresti perbe fogatik, sőt a' per' kimenetelig biztosítást adni köteles, tehát szinte olly szigorú ellene a' törvény' rendelete mint a' hamis váltót elfogadó ellen, de ennek is minden jogai fennmaradnak a' csalárdok ellen. Ide járul kiváltképen az, hogy valamint a' letiltóról nem hihető, hogy ok nélkül bajt és pert keressen magának, úgy az elfogadónak is szabadságában állott a' váltót bemutatáskor jól megvizsgálni, 's elfogadását minden oldalról meggondolni. Ha tehát elfogadta, szenvedje vigyázatlansága' kárát. Tudósítvány (Aviso-Brief) nélkül úgy sem fogad el soha egy okos tőzsér sem váltót. 'S ha tudósítványa volt, és ezzel jól össze nem hasonlította a' bemutatott váltót, szinte az ő ügyetlensége 's oktalansága, tehát hordozza. — Tudniillik hamis váltónak nevezik, midőn a' követelőleges kibocsátó aláírása nem töle van, 's hamisítottnak, mellyben a' váltó' lényeges részei p. o. a' pénzsomma, intézvényes neve stb. csalárdul megmásítottak (Wagner 2ik rész, 287. §. (a) alatt). A' törvény tehát azt teszi: Az elfogadó az elfogadott váltót még akkor is tartozik fizetni, ha az aláírás hamis, vagy a' somma, intézvényes neve stb. meghamisított, és ha nem fizetne, ezen kifogása a' perben meg nem hallgattatik, mert kezében volt a' tudósítvány,

*

miért nem hasonlítá vele, mi előtt elfogadta volna, jól össze, vagy minek is fogadta el tudósítvány nélkül? De hogyan is bizonyíthatná be a' perben a' hamisságot vagy hamisítást? A' tudósítványból? Ezt nem tartozik sem az ellenfél sem a' bíró ösmerni, tehát ezt magát is hitelesíteni kellene, és így minden esetben vissza kellene menni a' kibocsátóhoz, és sokszor más országba, 's azt megkérdeni, vagy az aláírást annak keze' írásával összehasonlítani. Láthatni ebből, ha a' törvény a' váltó' hamissága vagy hamisítása ellen kifogást engedne, a' mely elfogadó fizetni nem akar, valamennyi váltót hamisnak vagy hamisítottnak nevez, és a' váltó per még a' közönséges pereknél is veszedelmesb lesz, mert ezekben igényest az ellenféllel van dolgunk, amott még isten tudja hová, hanyadik városba, hanyadik törvényszékre, sőt hanyadik országba útasíttatunk, 's így az egész váltóhistoria 's törvény nem érne egy pipa dohányt. — Vigyázó legyen, a' ki váltót akar elfogadni, de hol nem kell az életben a' vigyázóság! Rendes úton és módon 's rendes tőzséreknél a' váltóval hamisság nem könnyen történhetik, mert ezeknek váltói napfényt sem látnak, 's midőn forgattatnak vagy árultatnak is, előbb megtörténik az alku, mielőtt a' vevő egy betűt is látott volna a' váltóból, stb. Már az intézvényezetthez szóló előleges tudósítványaik is a' váltóról úgy szerkesztvék, hogy azokon a' jeleket, leginkább számokat kettőjőkön (t. i. a' tudósítón és tudósítottan) kívül más senki sem tudhatja, 's p. o. egyetlen szám hiánya vagy hamissága a' tudósítványnak, tehát a' váltónak is hamisságát tüstént elárulná, 's az intézvényezett a' váltót el nem fogadná, stb.

A' 83. lapon * alatt, midőn fizetéskor az elfogadott eredeti váltó a' fizetőnek elő nem adathatik, ez más okból nem történhetik, mint abból, hogy a' váltó elveszett. 'S ezen esetben nem „ovásra“, hanem a' 190—192. §§. rendelkezései szerint, megsemmisítésre, 's az elfogadó által a' váltó summának letételére (ha t. i. elfogadását nem tagadhatja, de ha tagadja, ovástételkor is fogja tagadni) stb. leszen szükség.

Ugyanott b) alatt azt mondja szerző, hogy „teljes sikerű leend a' megbízott elleni ovás (midőn az a' reá bemutatás végett bizott váltót ki nem adná) akkor (is), midőn az eredeti első váltó, a' kibocsátó' megbízásából jutott a' megbízott' kezeibe“. 'S a' jegyzékben ** alatt

Wagnert hozza fel, a' ki ellenkezőt állít, „de állításának okát — úgy mond — nem adja“.

Természetes, mert váltóadás a' váltó bemutatására (maga érdeke ellen) soha sem köteleztethetik, a' bemutatás a' váltóhitelezők kötelessége. 'S ha talán kibocsátó illyesmit magára vállalna is, azt becsületből megteheti, de jogi kötelessége, melyre szoríttathatnék, 's mellyről felelni tartoznék, soha sem lehet.

A' 96. lapön * alatt azt mondja szerző: „idegen váltóban, ha nem forgattatott, a' bemutatónak előzői, kik ellen viszkeresetet indíthatna, nincsenek“.

Előzői nincsenek, de van előzője t. i. az intéző vagy kibocsátó, 's ez ellen megtagadás' esetében a' bemutatónak kétségtelen viszkeresete vagyon. Első rész 82. §ban az intéző világosan előzőnek jelentetik ki ezen szavakban: „más előző“, mely szavak előtt csupán intézőről vala szó, tehát ő is előző. Továbbá a' 138. §. c) alatt szinte világosan említetik az intéző elleni viszkereset, stb.

Az eddig mondottak főleg azok, miket szerző jelen munkájában „a' váltóovásokról“ véleményem szerint megigazítandóknak hiszek. Egyébiránt dicséretére szolgálnak szerzőnek még ezen, nem annyira hibái mint kétkedései is, mert épen a' legcriticusabb helyeket hozta szükséges nyomozás alá, a' mellyeken még sok magyarázó foghat hajótörést szenvedni. Az én hitem a' tanról (azaz a' törvényt magyarázó tanról vagy doctrináról) az, hogy a' törvényhozókban a' legértelmesb férfiakat tegye föl, 's így a' törvény' általános szellemét nyomozgatva, a' kétes helyeknek lehető legjobb magyarázatot adjon.

A' Váltói Ovások' példáiban több helyütt a' „helyettem“et „számomra“ váltja fel. Ezen utóbbi szót, mint a' mely a' forgatás céljával épen ellenkezőt jelent, 's a' német „für mich“ (vagyis: statt an mich-) nek rossz fordítása, még netalán utánzásból sem szabad tanítói könyvekbe írunk, sőt másokat is figyelmeztetnünk kell, nehogy hibából a' gyakorlatban ollyas valamit irjanak.

A' váltójogi műszótárra kevés észrevételem van.

„Bemutatos“ (Präsentat) ellen a' szigorú philologusnak talán kifogása lehet. De több példánk van a' nyelvben, midőn az igetörzsök főnévnek is használtatik, p. o. nyitja valaminek, sőt maga a' törvény is ezeket „látra, lát

után" szinte illy módon használja. Azonban a' szerzőtől felhozott hasonlóság „mint hátratos" amarra nem egészen alkalmazható.

„Fizetéslak" (Domicil) nem tetszik. „Telep" a' törvénykönyv után használhatóbb, 's nem is jelent az mindig coloniá-t, sőt közlelbről inkább lakhelyet, telket. 'S nem is rossz kitétel „a' váltót áttelepíteni" (domiciliren). Innen „domiciliat" lenne „telepes". Miért „telep-nyes"?

„Magánváltó" (Sola-Wechsel) helyett talán jobb volna: egyes váltó. 'S illyen nemcsak idegen, hanem saját váltó is lehet, sőt leginkább ez szokott olyan lenni, úgy hogy közlelben a' saját váltó Sola-Wechselnek hivatik.

„Ovatos"-t (Protestat) jobbnak tartom, mint „ovatandót"-t.

„Ovott váltó" (ein protestirter Wechsel) helyett nem lenne talán rossz „ovatolt váltó". 'S „einen Wechsel protestiren" lenne: valamely váltót ovatolni.

„Anyagi váltójog" ius cambiale materiale (ellentétben az alaki- vagy törvénykezéssel) nem tartom jónak: ius cambiale obiectivum.

„Zálogoló" (Pfandgeber) ugyan a' törvényben áll, de talán jobb volna: zálog-adó. Mert zálogolni a' magyarban azt teszi: zálogot venni (valakin).

Egyébiránt a' szerző előadása mindenütt könnyen folyó, 's mind a' két munka gondnal és csinnal van nyomtatva.

Fogarasi János.

S z ü k s é l g e s m a g y a r á z a t o k

Nyáry Pál „Nyilatkozására".

III. Némelly furcsa állítások.

(Vége.)

Nevetségessé akarná tenni Nyáry úr, hogy én ezen 17,500 ftot saját szerzeményemnek tartom, mert, úgymond, a' *részvények' útján alakított vállalatnak kezdetével még csak a' darabok' választása is választottsági ülésben történt.* Bocsás-son meg nekem Nyáry úr, ha kereken azt kell mondanom, hogy szavaiból egy betű sem igaz. Én a' színházi igazgatást jul. 26. 1837. vállaltam el — ne terheltessék megnezni a' jegyző-könyvet — és jun. 5. 1838. tettem le. Ezen egész idő alatt a' választmány egyetlenegy repertoriumot sem készített, érti-e Nyáry úr? *Egyetlenegyét sem!* Van ugyan kezeimben egy repertorium, melyet a' választmány akkor készített, midőn én még a' színház' igazgatására meg sem valék hiva, de ezen repertorium helyett én később egészen mást készíték 's választmányi ülésben semmi egyéb nem határozottatott az én egész igazgatásom alatt, mint

az, hogy a' *színház Belizár' adatásával nyittassék meg.* A' jul. 4. tartott választmányi ülés' jegyző-könyve nálam van, meglesz bizonyosan Nyáry úrnál is; kérem, tekintsen bele, 's győződjék meg, ezen gyűlésben készült repertorium az-e, melly szerint a' darabok az én igazgatásom' első hónapjában, vagy később adattak? Nehogy ellenem a' ráfogás' mestersege használthassék, kirom ide ezen választmányi repertoriumot és szemközt vele az én első hónapi repertoriumomat, melly szerint az előadások valósággal következtek; kirom a' jegyző-könyv' ide vonatkozó szavait is, hogy lássa a' közönség, mi igazat beszél itt Nyáry úr.

„1837. eszt. jul. 4. Pesten tartatott színésze-ti ülés. — A' színház' kinyitása' idejének már közel léte miatt a' ruhatárról is kellettven gondoskodni, hogy legelőször is a' legszükségesebb ruhadarabok készülhessenek, az első hónapra a' választmány által a' következő darabok illy renddel választattak:

A' választmány' repertoriuma.

Kinyitáskor
szer. Zrínyi
csüt. Vallomások
pént. sz ü n e t
szom. Angelo
vas. Mézeskal. Rózi
hét. Foster testvérek
kedd. sz ü n e t
szer. Csalódások
csüt. Fiesco
pént. Műveltség 's természet

szom. Zrínyi
vas. Preciosa
hét. Moor Károly
ked. Régi pénzek
szer. Donna Diana
csüt. Griseldis
pént. Vallomások
szom. Tell Vilmos
vas. Garabonczás diák
hét. Sajtár és Rurik
ked. sz ü n e t
szer. Pártitűk
csüt. Viszonyok' hatalma
pén. sz ü n e t
szom. Tudor Maria
vas. Borsszem Jankó
hét. Garrik Bristolb.
ked. sz ü n e t
szer. Ügyvédek
csüt. Messinai hölgy
pént. sz ü n e t
szom. Belizár
vas. 13 lány formaruhában és Mi-randolína.

Bajsa' repertoriuma.

Augustus

22 Árpád' ébr. Belizár
23 Csalódások
24 Griseldis
25 Pajzán ifjú
26 Szapáry
27 Árpád' ébr. Fialat házások
28 Fialat keresztanya. Tünd. kas.
29 Sevillai borbély
30 Angelo
31 Két alakú

September

1 Korona és vérpád
2 Mátyás király Ludason
3 Két Péter
4 Örökké
5 sz ü n e t
6 Zsebkönyv
7 Két nap falun. Két szó
8 sz ü n e t
9 Ügyvédek
10 Sevillai borbély
11 Raphaela
12 A' külföldiek. Nevelő
13 Stübor
14 Arkadiai menyasszony
15 sz ü n e t
16 Tolvajkules
17 Nóragadás
18 Moor Károly
19 Amerikai
20 Saluzzoi Corona
21 Világ' divata
22 sz ü n e t
23 Kegyzenczek.

„Meghatározatván egyszersmind — mond tovább a' jegyző-könyv — hogy kedden és pénteken, kivéve a' vásári alkalmat, szünetnap legyen. Kiadatott ezen játékok' jegyzéke pesti szabómester Kostyál Ádám úrnak olly végből, hogy az ezekhez kívántató ruhadarabokat minél előbb elkészíthesse. — A' két repertoriumot egybevetve megítélheti az olvasó, az első időkben is, midőn a' 17,500 ft szereztetett, a' *választmányi ülés választott-e darabokat* vagy én? És így, ha a' darabok' választásától függesztetik fel a' 17,500 forint' szerzése, akkor az egyenesen, a' Nyáry úr' argumentumából is, engem illet. Azonban általában, ha van Nyáry úrnak csak egy repertoriuma, vagy más bizonyítványa arra, hogy repertoriumokat nekem valaha a' választmány csinált volna, igen szépen ké-

rem Nyáry urat, közölje azt, hadd lássuk, ki beszél igazat. És így, ha a *jól sikerült színpadi mennykövűtések*, a' Nyáry úr érdemei is — vagy a' mi, kivált a' legujabb időkben, egyet tesz — a' választmányei, a' 17,500 ft eltagadhatlanul az én szerzeményem marad. Ha pedig Nyáry úr el akarja tőlem ezt vitázni, vállalja el az igazgató választmány' terhére azokat is, miket nekem gáncsúl akar fellovagatni; ez leszen majd szoros igazság és férfiakhoz illő cselekvés, nem egymásnakgyermeki módon kisebbitése.

Midőn én azt kértem Ny. úrtól, miért hagyja figyelem nélkül, hogy én egy mindenben szükködő színházat vettem át, az igazgató választmány ellenben egy mindennel ellátottat? Nyáry úr azt feleli, *ez olly kevésbé tartozott a' dologhoz, mint ha ő azt hozta volna fel, hogy a' választmány' igazgatása alatt a' személyzet' fizetése legalább 10,000 ftal többre ment.* Ez aztán felelet Nyáry úrnak!!! Ha valakinek szemére vetik, hogy többet költött ennyi 's amannyi ezernél mint utódja ugyanannyi idő alatt, 's ő ezt feleli: többet költöttem, barátom, mert több szükségeim voltak, te pedig kevesebbet költöttél, mert már el valál látva csaknem minden szükségességekkel — nem fog-e ezen felelete igen is dologra tartozni? Akkor valóban nem, ha jó előre föltettük, hogy szemeinket behúnyjuk és nem akarjuk látni az ellenünk szóló igazat. A' látni nem akaró szemnek hiába fénylenek millió napjai a' legtisztább igazságoknak, ő látni nem fog. 'S végtére, ha le kellene arra is bocsátkozni, azt hiszem nem volna nehéz megmutatni, hogy az igazg. választmány' személyzeti 10,000 ftjának nagy része fényűzés vagy nem jó rendszer', az én költségeim pedig kerülhetlen szükség' következménye. Legalább sok színházi személy' fizetésének fölemeltetése mellékes pártfogások és a' fizetési rossz arány' szerencsétlen eredményei voltak, 's így az elkerülhető költségeket, igen visszásan teszi Ny. úr hasonlatba az elkerülhetlenekkel.

A' számadásokra utalást a' 13,334 ft 44 kr adósságra nézve igen naiv ötletnek találja Nyáry úr, mikép lehessen a' számadásokat ollyasmire adatul használni, mi azokban nem foglaltatik, ő, úgy mond, nem tudja. Mi böles észrevétel 's mi egyenes egyszersmind! Nyáry úr szépen elcsavarja az én mondásomat, hogy rájuk süthesse az együgyűség' bélyegét. En nem azt mondtam — tessék megnézni — hogy a' számadások adatul használtassanak a' nevezett adósságra nézve, hanem azt kértem: *Kell-e bizonytalan adatokkal föllepni annak, ki' kezében számadások — a' minden bizonyos adatok' forrása — vannak?* Mi ennyit tesz: Illik-e illy bizonytalan adatokkal, minő a' nevezett adóssági öszveg, színházi igazgatonak föllepni, ki' kezében számadások vannak, kinek kötelessége, és pedig becsületbeli, minden vádat csak számadásból meríteni és semmit nem mendemondák után, és bizonytalan hírek-ből? Mi naivság van most már ezen ötletben? E' naivság nagyon erőszakosan van Nyáry úr által kimesterkelve.

Az opera-jövedelmet — mentegetőzik Nyáry úr — azért kezdi octob. 1ső napján számítani és

azért számítja mart. 13-ig, *mert én azon értekezésemben, melly Nyáry úrnak a' Társalkodó' 36. számában megjelent íratára alkalmat adott, épen ezen időt tűztem ki.* Ez először nem is felelet, mert bár mi időt tűztem volna is én ki hibásan, Nyáry úrnak, kinek lehetetlen volt a' hibát nem látni, meg kell vala e' hibát igazítania, ha akarta, hogy számolása az opera-jövedelmek iránt nevétség ne legyen. Senki sem tudta jobban Nyáry úrnál, ki választmányi jegyző volt, 's így legközelebb állott az igazgatóshoz, hogy operát mind augusztusban, mind szeptemberben adtunk, és operistákra mind ekkor mind pedig később mart. 13d. túl költöttünk, ha tehát operajövedelmeket és költségeket az én igazgatásom alatt számítani akart, számításába be kell vala foglalnia mind a' tiz hónapot: de Nyáry úr e' helyett kiválasztá azon időszakot, midőn a' víz legjobban foly malmára, nemde csupa számítási sajátságos könnyedség' okáért? Ismerjük az illy számítási sajátságokat, ezek olly sajátságok, mellyekkel nemcsak azt lehet kiszámítani, hogy a' szindarabok naponként 4 ft 20 kr nyereséget hoztak be, hanem azt is, hogy velők naponként 236 ft 31 kr veszteség volt. Mindenhez egy kis számítási sajátság kell 's azonnal be van bizonyítva! — De másodszor Nyáry úr' feleletében még azon kis hiba is van, hogy idézetei *teljességgel nem igazak.* Sem 45 elleni cikkelyemben — melly Ny. úrnak alkalmat adott a' Társalkodó' 36. számában álló íratára — sem a' Szózat' 10—11 lapjain nincs az operák' kezdete octob. 1ső napjára téve, sem folytatjuk mart. 13ig kitűzve. En csak egy betűvel sem említek illy valamit. De hogy valaki azt ne vélje, mintha én is olly furesán tagadnám el octob. 1-ét és mart. 13-át mint Ny. úr eltagadta a' rossz gazdasági vádat, kérem mindenekre Nyáry urat, mutassa ki nekem a' Figyelmező' 16—17 számaiban és a' Szózat' 10—11 lapjain az octob. 1. és mart. 13-ka közötti idő' kitűzését. Ha ezt Nyáry úr ki fogja mutatni, én akkor ezen 6dik kérdésért ünnepélyesen fogok tőle bocsánatot kérni. Figyelmeztetem azonban előbb Nyáry urat, nehogy a' Szózat' 11. lapjának ezen szavait idézze: *drága énekesnőt fogadtunk fel,* mert a' drága énekesnő mint vendég is octob. 30. lépett fel először, felfogadva pedig állandó tagúl csak jan. 15. 1838-ban volt. Ime mint vannak az illy hamis idézetek a' szórakozott, és gondatlan olvasók' ámitására kiszámítva! Azért figyelmeztetek mindenkit, ne hiszen vakon mindennek, mit némelly férfiakhoz illőleg cselekvő urak hirdetnek, mert látszólag tiszta buzájok közt sok konkoly van. És képzeliük csak! még Nyáry úr korholódik, még ő dicsekszik, mikép ő a' kérdésnél szokott maradni és nem szokott *Bajza úrként*, ki valamint máskor úgy most is egyébről beszél, mint a' mi a' dolog' érdemét teszi, félreugrani. Micsoda vakmerőség kell ahhoz, hogy midőn épen csint követett el az ember, akkor korholjon mást. — *Bajza úr egyébről beszél, mint mi a' dolog' érdemét teszi!* Ugyan mi teszi itt a' dolog' érdemét? Ha azt mondtam volna, hogy Nyáry úr nagyon jól, minden tőkélyekkel teljesen számolt, ez nem lett volna beszéd egyébről, mint a' dolog' érdeméről, de mivel Nyá-

ry urat szaván fogám és kérdésem zavarba hozta, mert látnia kellett, hogy opera-számítási mester-ségének nyomában vagyok, ez már neki nem *dolog' érdeme* többé, hanem *egyébről beszélés*. — *Valamint máskor úgy most is egyébről beszél* — *félre ugrani szokott*. Itt ugyan kitalálta Nyáry úr ismét mit nem kell vala mondania, Ezek azon egyetemi állításai közé tartoznak Nyáry úrnak, melyeknek ő oly nagy bőségében van — néhányat volt szerencsém felebb elősorolni — 's melyeket ő nem szokott bebizonyítani, azon erős okból, mert nem lehet, vagy legalább szerzőjük nem tud: de azért még is elég hősiséggel bír, e-légge férfiú illy sententiákkal úton útfélen előál-lani írásban és beszédben, mert a' sentenciák ta-pasztalás és olvasottság' bizonyítványai, illetén nimbusra pedig nagy szükség van, kivált mikor nincs igazságunk és kénytelenek vagyunk eskü-dözni, hogy van. Hány példát tudna vajjon Nyá-ry úr idézni, hol én a' dolog' érdeme helyett e-gyébről beszéltem és félreugrottam?

Hogy nekem gazdálkodás és színművek' eme-lése' tekintetéből előadott semmi tervemről soha sem hallott Nyáry úr egy szót is, azért hozta elő úgy mond 1) mert én a' Szózatban azt mondtam, hogy *némelly urak bölcsesebbeknek tartják mago-ka-t, hogysem írótól, kivált ha az még tudós tár-saság' tagja is, javaslatot figyelembe vegyenek, mert hiszen Vörösmarty is — kinek javaslata el-fogadtatott — író 's tudós társaság' tagja*. Itt ismét megjárta Nyáry úr az idézettel, az meg-int nem szabadíthatja ki őt a' kérdés' hálójából. Mi-kor történt, hogy a' választmány Vörösmarty' ter-vét az eredeti művek' jutalmazása iránt elfogadta? 1837. dec. 20-dikán. Mikor jelent meg az én Szó-zatom? 1839. novemberben. Tehát csaknem két évvel később! 'S íme Nyáry úr az 1839. novem-beri panaszt 1837-iki factummal erőködik megczá-folni. 1837-ben még én is igazgató valék a' vá-lasztmány' bizodalmból; akkor még nemcsak el-fogadta a' választmány az író és tudós társasági tag' javaslatát, hanem írók és tudós társasági ta-gok' közül volt bizodalma még igazgatót is választani: de a' mi 1837. volt az 1839-ben már nem úgy van. Alia vivimus tempora! 1839-ben az i-gazgató választmány' nagyon tisztelt elnöke egy furcsa pört indita ellenem az alispáni bíróság e-lőtt, melynek még ma sines vége, és nem tudom mikor lesz, mert a' tisztelt fölperes elnök jónak látja a' pörrel többé nem gondolni, holott eleintén egy év alatt illy a' maga nemében különös pört 2000et volt szándéka indítani, és megnyerni; a' nagy szándékból ugyan kis siker lett, mert csak egy pört kezdett 's bevégezni egy év alatt ezen *egy-et* sem volt képes. Azóta történt, hogy némelly írók és tudós társasági tagoknak egy és más nem tet-szett, mit a' választmány az igazgatásnál tevé 's így lőn, hogy írók és társasági tagoknak nincs sze-rencsējők többé az igazgatás' és Nyáry úr' magas kegyeiben állani, a' mit ezen írók és társ. tagok kimondhatatlan siratnak ugyan, de rajta változtat-ni nincs hatalmokban, mert elégge gyarlók csu-pán meggyőződésök szerint beszélni. Midőn tehát Nyáry úr 1837-diki időhöz folyamodik az 1839-i vád' megczáfolására, az nem egyéb mint szalma-

szálhoz kapkodása a' vízbehalónak, 's beszéd, hogy a' figyelmetlenek előtt valamit láttassék mondani, holott valósággal nem felel ezen 7. kérdésre. 2) Azért hozta fel úgy mond Nyáry úr a' felebb ki-irtat, *mivel láttam a' budai színpadon megúnt színdarabok — mik közül némellyeket példányul elősorozza Ny. úr — mi kevés jövedelmet hoznak, még sem tettem semmi javaslatot a' színművek' emelésére, most pedig szüntelen azt hányom, hogy a' színművek háttérbe vannak tolvá*. Ebben ismét annyi valótlan-ság van mennyi szó. Tehát a' fő ok az volna miért Nyáry úr szememre ve-té, hogy nem tettem semmi javaslatokat a' szí-nművek' emelésére, mivel én *szüntelen azt hányom* hogy a' színművek háttérbe vannak tolvá. És ha ez nem volna igaz, mi következne? Eltagadhat-lanul az, hogy Nyáry úr nem ezért hozta fel em-lített vádját, hanem csupán csak férfiatlan, gyer-mekes kisebbitésül ellenem. E' szerint én kimond-hatom kereken, hogy a' mit Nyáry úr itt idéz, is-mét — mint többi idézetei — hamis idézet. Nem igaz *először*, hogy én *szüntelen* azt hánytam le-gyen, miképen a' színművek háttérbe vannak tolvá, mert csak egyszer említém a' Szózat' 25. lap-ján; nem igaz *másodszor*, hogy én a' színműve-ke-l állítottam legyen háttérbe toltaknak, mert a' Szózat' szavai ezek: *jelenleg a' színészet' a' szó-legsajátabb értelmében háttérbe van tolvá*. En tehát *színészet*ről beszéltem nem *színműveke*ről. A' színészetet van hatalmában háttérbe tolni az igazgatóságnak, mert a' színészek tőle függenek, de a' színművek' írói nem. 'S így nem állván a' Ny. úr által mentségül felhozott ok, csak az ma-rad igaz, hogy engem kisebbiteni akart. De to-vábbá nem igaz az sem, hogy én a' színművek' emelésére ne tettem legyen javaslatot, mert az e-rezeti színművek' íróinak megjutalmazását én ho-zám indítványba, mint már egyszer említettem. Arra pedig, hogy: *láttam, miként a' budai szín-padon megúnt színdarabok — melyek közül ő né-mellyeket elősorozza — mi kevés jövedelmet hoz-nak, még sem tettem javaslatot a' színművek' emelésére*, azt vagyok kénytelen megjegyezni: hogy teljességgel nem láttam, a' mit Nyáry úr rám fog, mert hogy az általa elősorolt darabok megúnottsá-gok miatt hoztak volna oly kis jövedelmeket, ez oly kevésig igaz, mintha én azt mondanám, az általam elősorolt operák is megúnottságok miatt hoztak oly kevés jövedelmet, holott ezen operák részint újak, részint kevés-szer előadottak voltak. Vagy talán Schodelnének is megúnottsága miatt volt ezen időben kis publicuma? holott ő akkor volt legnagyobb divatban, oly divatban, minőben töb-bé nem lesz a' magyar közönség előtt, mert a' ter-mészet' változhatlan rende szerint neki is minden-nap egy nap múlik 's ő már alig lesz több, mint a' mi volt. Lám, mi sokat akarna Ny. úr bizonyí-tani 's mint nem bizonyít épen ezért semmit. Sem az opera, sem a' színdarabok' kis jövedelmének nem volt egyéb oka 1838. elején mint a' nagy tel. mellyel Nyáry úr hiába ügyekszik gúnyolódni, mert a' mit mond is csak ellene bizonyít.

Kérdi Nyáry úr, *mivel volt jobb sorsuk a' színműveknek az én időm alatt?* En ugyan *szí-nészet*ről szólottam, de Nyáry ur rám fogja, hogy

színművekről, tehát kell erre felelnem. Mivel volt jobb sorsuk? Avval, hogy az *én időm alatt* az eredeti színművek' írói, ha munkájok előadásra elfogadtattak, a' meghatározott jutalmat okvetetlen megkapták; 's az elfogadottak közül annyi színmű jutalmaztatott meg, mennyit a' társaság betanulni győzött, most pedig a' választmányának apr. 14. 1839. költ, és a' hírlapokban közzé tett, végzése szerint, *minden hónapban csak egy eredeti darab' előadása határoztatott*, a' jutalom' kiadása pedig egészen önkényes és ingatag lett, mert csak úgy adatik az ki, ha az előadásra elfogadott műnek a' repertoriumon fennmaradása remélhető, mi annyit teszen, ha akarom adok jutalmat, ha akarom nem. Mert ezen szavak repertoriumon fennmaradás igen kétes értelműek és tömérdek önkényre, visszaélésre adhatnak alkalmat, 's igazán elhatarozni csak több előadás (7—8) után lehet, fennmarad-e a' darab repertoriumon, vagy nem. 7—8 előadást pedig alig ér egy darab egy egész év alatt, tehát egy egész évig várakozzék az író, míg jutalmát megkaphatja? mondhatom, illy jutalomosztás nem igen fog valakit buzdítani színmű-írássra, a' minthogy egy idő óta az egy Szigligetét kivéve, — kinek munkái szinte többnyire színészek által jutalomjátékká választva kerülnek színpadra — nem is alkalmatlankodnak az írók az igazgatóság-nak eredeti színművekkel, 's az egész eredetiség esetén bohózatok' ferczezésévé aljasult, mellyekkel a' közönség egyszeri előadásra jól lakik, mint egyikét legújabb példa is bizonyítja. Ime ennyivel áll jobban a' színművek' sorsa most, mint az én időmben, 's ez azon haladás szellemi tekintetben, mellyel a' Nyáry úrral rokonérzésű 45 dicsekszik. De egyébiránt, hacsak úgy áll is a' színművek' sorsa, mint az én időmben állott, elég gonoszul áll, 's épen nem válik dicséretére az igazgatásnak, mert két év alatt nem ott maradni, hanem haladnia kell vala a' színművek' ügyének; a' mit tapasztalunk pedig, nemcsak ott nem maradás, hanem tökéletes visszalépés.

'S vajjon mit tettem én és társaim azóta — kérdi Nyáry úr — a' színészet' érdekében egyebet lamentatióknál, személyeskedésnél, kisebbitésnél? Ezen kérdés nem tudom ismét hogyan jó ez egész köztünki vitába, hanemha pusztá személyeskedésből, mellyet épen Nyáry úr emleget panaszképen; azonban mivel kérdésbe jött, kénytelen vagyok rá észrevételeimet elmondani. Itt már nemcsak nekem, kivel Ny. úrnak egyedül van dolga, hanem társaimnak is, kik soha szóba sem e-redek Ny. úrral a' színi ügyben, szól a' leczke. Mi engem illet: én, igaz, semmit sem tettem lemondásom óta a' színészet' érdekében, minthogy a' „Szózatot“ íram, melly ellen Nyáry urnak épen az látszik legnagyobb panaszja lenni, hogy nagyon a' színészet' érdekében van írva. Ha Nyáry úr azt hiszi, hogy a' Szózat nem egyéb lamentatió-nál, személyeskedésnél és kisebbitésnél, erről nem én tehetek; vannak mások, kik mást is hisznek e' könyvecskéről. Bár mi vélemény legyen azonban felőle, kénytelen vagyok megvallani, hogy én e' csekely iratkával használni akartam a' színi-ügynek; lehet, hogy nem használtam — Ny. úr

I legalább ezt ohajtaná elhíttetni a' világgal — de az már nem akaratom' hibája volt, hanem tehetségem' parányisága, a' mit jó czél mellett meg kell bocsátani. Kiki csak tehetsége szerint akarjon használni; tehetségén túl akarni úgy is bohóság. Én tehát megtevém a' magamét, mert mindenikünk csak annyival köteles, minnyi tőle telik; dat pira dat poma.... 's így Nyáry úr kérdésére nyugott lélekkel felelhetek. A' színészekre semmi befolyásom nem volt lemondásom óta, 's itt nem vagyok vádolható, hogy semmit sem tettem. — Hogy színműveket nem irtam, még ez lehetne vád ellenem 's ez, igaz, nagy hiba, de ezen hibában többen is vagyunk, 's ha a' dolgot olly igen szorosan vesszük, Nyáry úr maga is nyakig ül benne, mert tudomra ő sem irt, hacsak most nem készít, igazgatása' befejezésére, valami roppant művet. De én csak személyeskedtem, kisebbitettem! Meg lehet, hogy Nyáry urnak az is személyeskedés, mivelhogy nem hirdetem őt a' legügyesebb igazgatónak, egész világon és még más helyeken is, más személyeskedési bűnömöt ezen kívül nem tudom, ha tud Ny. úr, csak panaszkol el, majd én is elmondok mire jogosíta fel engem Nyáry úr. A' lamentatio és sopánkodás nehezen volt vétek, és ezt kár panaszlani. Ha Nyáry úr a' 28,709 ft 20 kr. kiszámítása helyett ellenem csupán lamentált volna, én nem panaszkodnám, hanem visszalamentálnám Nyáry urat, hogy a' közönségnek is legyen egy kis mulatsága: halljon két igazgatótól egy hangversenyt.

De Nyáry úrnak nemcsak ez, még több és nagyobb bajai is vannak velem. Még azt is nehezteli, és szememre veti, hogy Szigligetinek többet köszönhet a' magyar drámai színészet (sic!!!) mint nekünk drága uraknak mindnyájunknak, kik csak sopánkodni tudunk, nem hogy Széchenyi' szavait szívünkre vevén, férfias akarattal párosult szorgalommal a' bajon segíteni ügyekezzenék. Meny nyiben engem, a' drága urak' egyikét, a' leczke illet: hiszen én épen a' bajon akarok segíteni, midőn a' bajokat előszámálom 's elmondom, hogy a' színészetet Nyáry úr 's mások háttérbe tolák, hogy Ny. úr az operával mindent elnyomott: de Nyáry úr mind ezt nem akarja hinni, hanem rossz gazdának mond, haragszik és csatáz velem. Mondja meg Ny. úr, mit kívánna ő én tőlem, hogy a' színészetre nézve tegyek? Drámákat írjak? Ha Nyáry úr megígéri, hogy ír, nem bánom, legyen meg akarata: invita Minerva én is írok: de evvel alig segítünk a' bajokon, hanem talán még több bajt csinálunk, t. i. okai leszünk, hogy a' közönség két estével többet fűtyöljön. Vagy tán azt véli Nyáry úr, úgy segíthetek a' bajon, ha hallgatok és nem szólok semmit a' színházról, még akkor sem, ha Nyáry úr igazgatósága' kerekasztogét elveszítén 's azt történetesen én látnám meg? Alig hiszem, hogy ez is segítene, mert ezen nem-szólás' rendszere is meg van már kísértve. Egykor t. i. az mondható az igazgatóság által — sőt még most is pengtet Ny. úr illyen hűrt a' Tarsalkodó' 36. sz.-ban — hogy az athenaeumi játékszini tudósítások ártanak a' színháznak. Az Athenaeum ezt nem hitte, azonban részint[ezzen, részint más okból is, próbát

tón; más fél év óta szót sem szol a' színi előadásokról, 's mit nyert benne a' színügy? Nyáry úr talán nyert, mert annál kényelmesebb lett igazgatása: de a' színészet' ügye azóta nem csak nem gyarapodott, hanem sokkal rosszabbul áll. Közönsege még kisebb, a' részvétlenség még nagyobb; a' színészek' három legjobbika elhagyá a' színházat — mert nem tetszett nekik az itteni igazgatási vendégség — kik itt maradtak, azokban a' hanyagság tetőpontjához közelget, 's már annyira ment a' *szellemi haladás*, hogy még csak azon sem igyekeznek többé, hogy a' közönség értse őket; egészen magoknak, az az senkinek játszanak, 's ha ez még tovább is így tart, a' publicum azt mondván, quousque tandem...? egészen kimarad, 's azokat hagyja nezőkül, kik kötelességből tapsolják a' kegyencznöket és kegyenczeket.

Mondja Nyáry úr, hogy *mi drága urak csak sopánykodni tudunk, ha a' színház üres*, ha ez igaz, tehát mi drága urak, nem vagyunk azon emberek, kik a' színház' bajain segíthetnénk. Szeretném tudni mint segítettne Nyáry úr a' *színház' bajain férfias akarattal párosult szorgalommal is*, olly drága urakkal, kik csak *sopánykodni tudnak*. Ha mondani akarunk valamit úgy beszéljünk, hogy legalább értelme legyen.

Vajjon Szigligetinek nem többet köszönhet-e a' magyar drámai színészet, mint nekünk drága uraknak mindnyájunknak? kérdi Ny. úr. Ezen drága urak nem más, mint én és felebb említett társaim. Kik legyenek ezen *drága urak*, az én *társaim*, személy szerint nem mondja Nyáry úr, de nem leszen nehéz kitalálni. Itt mind azon drága urak értetnek, kik színműveket szoktak írni, 's e' bűnök mellett még abban is vétkesek Nyáry úr előtt, hogy nekem társaim vagy éppen barátim. Ezeket akarja most már Nyáry úr ellenemi boszújában leültetni Szigligetivel: de valamint minden ítélet, melynek forrása indulatoskodás, úgy ez is igen nyomorú, igen szánakozásra méltó. Szigligetinek van érdeme — ki akarná tagadni? — de hogy éppen annyi érdeme volna, mely minden más érdemet elnyomna a' magyar színi literatúrában, e' túlságot ha Nyáry úr nem átalotta haragjában kimondani, illő lett volna előttünk kissé tovább fejtegetnie. Mert mi mindnyájan, a' Nyáry úr' 19. századának drága urai, ollyan urak vagyunk, kik pusztá beszédnek nem akarunk hinni. Goethe, vagy a' hozzá hasonlók, kik sokszor bizonyították be, hogy ha kell, nem szükölködnek okokban, mondhatnak némelykor — gyakran mondani nekik sem tanácsos — nem támogatott ítéleteket a' művészet' termékei felett, de Nyáry úr...!!! ha Ny. úr ilyesmit követel, akkor valóban bámulnom kell szerénységét. Nyáry úrnak minden betűcskejét, melyet művészetéről ítéltében kimond, igazolnia kell, ha azt akarja, hogy súlya legyen; mert semmivel sem bizonyítja be soha, hogy a' művészet' körében studiuma és ezen alapodott ítélete legyen; sem theoriáját sem praxisát nem ismerjük, 's így sehogy sem léphet fel nem támogatott ítéletmondásokkal, mint valami dodonai oraculum. — Aztán, ha fejtegetni kellene: mi tekintetben köszönhetni többet Szigligetinek a' színművészetre nézve, jövedelem vagy művészi tekintetben? Művészi tekintetben

vannak az én társaim, a' drága urak között színműírók, kik a' vizsgálatot aethetica' tribunalja előtt kiállják Szigligetivel is. Jövedelem' tekintetében pedig szinte van az én társaim között ollyan is, kinek egyetlenegy műve nagyobb jövedelmet csinált mint Szigligetieit mind öszvesen. Minek tehát állításokat, nem igazolhatókat mondogatni? Gondolja Ny. úr, hogy ki bírna gázolni a' zavarból, ha valaki aetheticai fejtegetésekbe bocsátkoznék vele a' magyar színművek' érdeme felett? Ne csapongjunk készülleteink' körén túl! A' paneratiastáság igen rossz hirben áll Nyáry úr' XIX. századában.

Az sem tetszik Nyáry úrnak, hogy *Szigligeti, ki éppen azért, mert szerény, jutalomra annyira érdemes, nemhogy jutalomra, de még csak dicséretre sem méltott, ott hol helye lett volna*. Ez nagy baj lehet: de sem én, sem Nyáry úr nem tehetünk róla, ha azok, kiknek hatalmában van jutalmat is dicséretet is osztogatni, másként vélekednek, mint Nyáry úr, 's ha azt hiszik, hogy azért mert valaki szerény, munkáinál fogva nem érdemel dicséretet, még kevésbbé jutalmat, 's úgy vélekednek, hogy furesa volna munkát azért megjutalmazni, mert írójuk szerény. Az illy okból dicséretet és jutalmazást Szigligeti nehezen fogná megköszönni, kérdje csak meg őt Nyáry úr. De valamint az, hogy Nyáry úr munkákat vél megjutalmazandóknak és dicsérendőknak, mellyeket szerény emberek írtak, nekem nem vétkem, úgy nem az is, hogy ott hol helye van, nem szerénységért, hanem a' munka' belső becséért osztanak jutalmakat, 's mind kettőt igen rosszkor hányja fel Ny. úr, mert ez a' közöttünk kérdéshez megint nem tartozott. Mind ezekkel én egy morzsányit sem akarok elvenni Szigligeti' érdeméből sem hozzá tenni — ez ide most nem tartozik — csak Ny. urat akarom figyelmeztetni, mi vigyázatlanok az ő beszédei.

A' Szigligeti' nevének említésénél nem hallgathatom el azon nem naiv, hanem nevetséges ötletét Ny. úrnak, hogy a' színészet iránti érdemeket latolván, engem Szigligetivel mér össze. Mi sehogy sem tartozunk együvé. Szigligeti drámaíró, en az nem vagyok, Szigligeti színész, en az nem vagyok; én a' színművészetéről írtam egyszer másszor némi csekélységek, Szigligeti tudomra nem, tehát nincsen össze hasonlítható oldalunk. En nem Szigligetivel, hanem Nyáry úrral, mint-hogy én is igazgató voltam, Ny. úr is az, vagyok hasonlítható, 's a' kérdést így tegye Nyáry úr: vajjon nem többet köszönhet-e a' magyar dráma Nyárynak mint Bajának? 'S akkor felelni fogom: igen is szolgálatjára, mindent Nyáry úrnak kell köszönni, mi a' magyar dramaturgia' hasznára eddig történt!!!

A' csatázatoknak sem barátja Ny. úr, *azokban szerinte a' közügynek csak veszteni, de nyerni soha sem lehet, azokban csak az erő vesztetettetik*. Szerencsétlen köz ügy az, melynek a' csatázatok csak árthatnak, 's illy köz ügynek méltó ártani, mert ez nem köz, hanem magányosak' rossz ügye. En a' csatázatok iránt más véleményben vagyok, azonban véleményemet korán sem akarom Nyáry úrra tolni. Nyáry úrnak szabad hin-

nie, hogy a' színházi csatázatokban semmit sem nyert, csak vesztett az ügy, de hiba tőle, ha ezen hittel mégis csatázatokba bocsátkozik, melyekre felhiva sem vala, mint ezen csatázat, melyet most velem kezdett, mellynek nagyobb része személyes viszonyok körül forog. Így én nem tudom megfogni Ny. úr' consequentiáját, valamint azt sem értem, mint lehet embernek, ha kezei mocskotól tiszták, és embernek, ki a' nyilvánosság-nak nem ál, hanem valódi barátja, a' csatázatokat kárhóztatni, mellyekben az igazság többnyire csak tisztul, mint tűzben az arany.

Dicsékszik Nyáry úr, hogy őt az én pöffeszkedéseim nem képesek megsérteni, ha még egyszer annyi személyeskedést foglalnak is magokban. Nem tudom, micsoda személyeskedéseket képzel Nyáry úr, mert a' „Nyolcz előleges kérdésben“ ha van személyeskedés, mind olyan, mellyre Ny. úr felszabadita, tűrje tehát a' visszatorlás' súlyát. Hogy pöffeszkedéseim nem képesek őt megsérteni, ez a' legfelfúvottabb pöffeszkedés, mellyet valaha láttam; mert lehet-e nagyobb gög, nagyobb elbizottság, mint mikor valaki olly idealis nagynak képzei magát, kiben nincs gyarlóság és sebhető rész. És aztán, mivé törpül Nyáry úrnak ezen pöffeszkedése, midőn velem parányi féreggel, kinek pöffeszkedése nem képes őt megsérteni, mégis csatába bocsátkozik és védelmezgeti ellenem az igazg. választmányt. Tehát a választmány még sebhető, de Ny. úr nem, Nyáry úr sokkal magosabban áll, hogysem halandó' nyilak elérhessék; feje épen az eget éri: ő holdat eszik és „felhőket iszik rá“. Etiam bene! mondaná a' *Kis Futár*. — Ha még egyszer annyi személyeskedést foglalnak is magokban! Oh, Nyáry úr nem személyeskedő, ő a' legmérsekeltebb, legszelidebb csatázó! Ő az ember személyét nem bántja, csak megmutatja hamis adatokból, hogy rosszúl sáfarkodott és ámitó volt, ámitó, kit ő az *emberiség' legundokabb kiűvésének tart*. El akarná ugyan tagadni azt is, hogy ő engem ámitónak nevezett, de szól a' Társalkodó' 36. száma, hol ezek mondatnak: *Az ámitásokat és ámitókat meg kell ismertetni — ki közönség előtt közügyben föl lép, állítása kimerítő legyen, különben az ügynek árt, mert a' közönséget mystificálja, könyvején pártra szakasztja. Vajjon nem ilyen-e a' 45 és Bajza közötti vita?* Tudniillik: fölületes, nem kimerítő, az ügynek ártó, mystificáló, tehát ámitás és szerzője ámitó. — Szeretném tudni, miért vannak felhozva az én ámitás és ámitókról mondott szavaim, ha Nyáry úr tagadja, hogy *lővéseivel ellenem cselezett?*

Végre közre munkálatra is felszólit engem Nyáry úr a' színház' ügyében. Hogy én a' közre munkálattól nem vonólok hátra, mihelyt meggyőződöm, hogy az ügynek van csekély munkálatomra szüksége, azt hiszem, épen a' színház' dolgában bizonyítottam be, akkor midőn annak gyönyör, haszon vagy dicsőség nélküli igazgatását elvállaltam, 's azt nem fogja Nyáry úr megérni, hogy én közre munkálásban jövődöre is, hol parányi tehetségem engedi, hanyag legyek: de legyen Ny. úr a' közremunkálás' megítélésében igazságos, vagy legalább józan, akkor nem fogja tőlem a'

színházi közremunkálásban megfoghatatlan fonáksággal kérdeni, vajjon nem többet köszönhetni-e a' színmű-író Szigligetinek mint nekem? és nem fog mindent, mi a' Nyáry úr' gondolkodási rendszerével, tetteivel, kedvencz szenvedélyeivel ellenkezik, ellenséges törekedésnek, kisebbitésnek, személyeskedésnek bérmálni. Cselekedjek Nyáry úr férfiakhoz illőleg, az az: midőn sarokba szorult, ismerje el, hogy hibázott 's ne tagadja, mit eltörölhetlen betűkkel ön maga megirt, ne nevezzen ollyat *ámitónak*, kinek élteben az volt legkisebb gondja, hogy Nyáry urat sértse, vagy a' maga dicsőségeiben háborgassa, és általában tanulja meg Nyáry úr mások' véleményét a' maga kedves eszméi és sympathiái felől tűrni; kételkedjek néha, hogy az legjobb, szebb, igazabb, mit maga gondol és hisz, mert ítélete másnak is van, 's néha jó gondolat olly fejből is születhetik, mellyből Nyáry úr legkevésbé várt volna. Ne gúnyolja azt *mindentudónak*, ki egyet vagy mást más-kép tud mint Ny. úr, így leszünk majd férfiak egymást nem gyermeki módon fenyegetve kisebbitők. Isten velünk, a' viszonzatásig! Pesten, augusztusban, 1840.

Bajza.

Magyar tudós társaság.

— Nmélt. Széki gróf *Teleki József* korona-őr 's v. b. titk. tanácsos, mint elnök, az *academia'* XI-d. nagy gyűlését aug. 27. estveli 5 órakor nyitotta meg. Az nap *Szontagh Gusztáv* philos. osztályi rendes tag a' magyar philosophia rendeltetéséről olvasott, 28-d. *Tarcsy Lajos* természettudomány-osztályi rt. a' természetésztan' befolyásáról a' természeti tudományra, aug. 29. *Válas Antal* mathesis-osztályi rt. az egész acad. jelenlétében a' nemz. casino' dunafelüli szobáiban két fényképet készített a' *Daguerre'* módja szerint, de azok, a' verőfény hiánya miatt, nem felelhettek meg egészen a' várakozásnak. A' *Nagy Károly* rendes tag által készítettett, egy láb átmérőjű, *első magyar földteke* aug. 27. mutattatott elő. — A' tanácskozások naponként folytattnak. A' köz ülés sept. 8. dél előtti 10 órakor fog tartatni a' ns vármegye' nagyobb teremében.

Horváth féle jutalomtétel.

— Azon jutalom-kérdésre, mellyet a' pesti theologiai kar Horváth József, néhai kalocsai kanonok' alapítványának értelmé szerint 1838-i augusztus' 15-kén ada föl, a' következő 1839-i augusztus' 28-ig mint kitűzött hatánapig öt felelet érkezett, és pedig ezen jelmondatokkal:

1. Jobb az engedelmesség az áldozatnál. Kir. I. k. 15, 22.
2. Szerelmes fam! az én parancsolatimat tartsd meg és élsz. Péld. 7, 1 és 2.
3. Jobb az engedelmesség, hogy sem az áldozatok. Kir. I. k. 15, 22.
4. Ha a' bölcsnek rendelése Engedetlent nem talál:

Bölcs-e, kinek rosz cseléde,
Es urával szembe száll?

5. Ime szeméitek eleibe adom ma' az áldást
és az átkot. Mőzs. V. k. 11, 26 és 27.

Ezen feleletek' mindegyike szorosan megvizsgáltatván, a' fennérített karnak folyó évi június' 19-kén tartott ülésében az I-ső számú 's ezen jelmondatu dolgozat: „Jobb az engedelmesség az áldozatnál. Kir. I. k. 15, 22.“ legjobbnak és a' kített 250 for. p. p. jutalomra méltónak találattott. A' szerző' nevét rejtő levél fölbontatván, kitűnt: hogy a' jutalmazott munka' írója t. Somogyi Károly úr, Esztergom-megyebeli áldozó pap és pataki káplán. Egyébiránt valamint a' legjobbnak ítélt felletet sajto alá fog bocsátatni: úgy a' többi négy pályairat n. t. t. Fillinger Leopold úrtól, mint a' theologiai kar' jövő esztendei dékánjától mindenkor visszavehető.

Ugyanezen alkalommal a' többször említett theologiai kar a' következő 18⁴¹ iskolai évre ezen tárgyat tűzi ki: *Előre bocsátatván az illető kútfők' és segédforrások' rövid de velős bírálata, adassék elő a' keresztény religió' és egyház' története honunkban a' fűlséges ausztriai házból származott királyaink alatt.*

A' legjobb munka' jutalma 250 forint ezüstben. A' pályairások' beküldésének határnapja, mellyen túl senki' munkája el nem fogadtatik, augusztus' 28-ka 1841-ben. Minden pályázó munkáját idegen kézzel és tisztán írva, lapozva, kötve, név nélkül tartozik a' theologiai kar' jövő esztendei dékánjához n. t. t. Fillinger Leopold úrhoz bérmentesen küldeni. A' munka' jelmondata legyen a' szerző' nevét különös borítékban rejtő levélben is. A' pályairat' átadója, minden zavar' elhárítása végett, tartozik térítvényt (reversalist) kérni. Pesten, augusztus' 15-kén, 1840.

A' theologiai kar' nevében
Fischer Bertalan, s. k.
ugyan azon kar dékánja.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, m. kir. egyetemi betűkkel, pesti könyvárus és kiadó Heckenast Gusztáv' költségein megjelentek 1) *Kölcsy Ferencz' minden munkái.* Szerkesztik b. Eötvös József, Szalay László és Szemere Pál. *Második kötet.* 8r. 258 lap, finom velinen, diszes borítékban. Mind a' hat kötet' ára 10 ft c. p. Másod cizme a' jelen kötetnek: *Kölcsy Ferencz' elbeszélései és vegyes beszédei;* tartalma: 1. beszédek: A' vadászlak, A' karpati kincstár, A' ferroi szent fa (töredék). 2. beszédek: P. J. számára (vagyis: a' férj-ölő, törvényszéki beszéd), Gyermekgyilkos R. d. M', ügyében, Mohács, Játékszin, Vilma, Kazinczy, I. P. enez, Parainesis Kölcsy Kálmánhoz, Czenna, Emlékbeszéd Berzsényi felett. E' kötet prosai literaturánk' egyik legbecsesbke, 's szónoklatunk' legszebb gyöngyeit egy füzérre sorozva hozza. — 2) *Földesi estvek.* Olvasó könyv a' magyar ifjúság' számára. Írta *Bezerédy Amália.* Egy színezett képpel. N8r. 220 l.

Ugyanott a' szerzők' költségein 1) *A' magyar váltójog.* Magyarázta Kolgyári Császár Ferencz, stb. Első kötet, anyagi váltójog; első füzet, 8r. VIII és 1—56 lap. Előfizetési ára 24 kr, bolti ára 30 kr. c. p. — 2) *Nagy Ignác' Színműtára' 13-d., vagy a' II-d. kötet' első füzet:* *Születésjog,* dráma 5 felv. Bulwer ut. angolul ford. *Nagy Ignác.* 1—50 l. Velinen, füzve 40 kr ep.

Budán, Gyurián és Bagó' bet. 's a' szerző' költs. megjelent: *Magyar kereskedési és váltójog.* Eredeti alaptannal világosítva, rendszerítve, 's a' szomszéd nemzetek, főleg Austria váltótörvényével a' főbb pontokban összehasonlítva, írta 's kiadta Alsóviszti *Fogarasi János,* h. ügyv. 's a' m. t. t. l. tagja. Első füzetke, 1—87 l. Nagy 8r. velinen, füzve 24 kr ep. Minden füzet külön is megvehető, hogy a' kinek nem tetszik, abban hagyhassa.

Pesten, Hartlebennél megjelent: *Az anyaszentegyház' ellensége,* megczáfolva a' történetekből és legjelesebb protestánsok' nézeteikből. Németből ford. egy Kaloesa-érsekmegyei miséspap. 8r. VI és 253 l., borítékba füzve 1 ft. 20 kr. c. p.

Pesten, Landerer' bet.: *Egy izraelita' éreményei az 1840-diki dicsőséges országgyűlés végeztével májusban.* N8r. 29 l. velinen füzve 24 kr. (Költemény, magy. és németül; a' haza képviselőinek ajánlva).

Pesten, Beimel' bet.: *Kalászkok a' religió, egyház és tudományok mezejéről,* szedegetve Bekeházi Beke Incze Kristóf Wespérm megyebeli pap által. 8r. 112 l. füzve 30 kr ep.

Chaply József Polgártükrének, mellynek első füzetét a' Figyelmező tavali 43. száma eléggé méltatta, megjelent ez idén második füzeté is, n8r. 85 l. 1 ft; németül pedig már 3-d. füzeté, ára ez 56 lapnak, vagyis 3½ ívnek három ezüsthuzas. Meg kell vallani, hogy némelly urak' árszabása a' szertelenségig naiv: 's nagy szerencse hogy a' közönség dolgozataik nélkül ellehet.

Pozsonyból a' következő könyvek érkeztek: 1. *1840-dik évi törvényczikkelyek.* Nyomtatták Belnay' örökösei, Weber és Wigand. Magyarul és deakul, n8r. 521 l., velinen, füzve 2 ft 24 kr.—2. Ugyanazok magy. Schmid Antalnál, velinen, 190 l. 1 ft. — 3. *Gesetzartikel des ungrischen Reichstages 1839—1840, nebst dem Wechselrechte und den übrigen Creditgesetzen für das Königreich Ungarn.* Übersetzt und mit den nöthigen Erläuterungen versehen von *Joseph Orosz.* Gedr. bei Anton Edlen v. Schmid. N8r. 248 l. finom velinen, diszes borítékba füzve 1 ft 40 kr. — 4. *A' magyar váltójog' kézikönyve.* Készíté *Eckstein Adolf,* h. ügyész. Wigand K. Fr. nyomt. és tulajdona. N8r. VI és 159 lap, velinen, füzve 1 ft 30 kr.

Sopronban, özv. Kulcsárné' betűivel megjelentek: *Florian' novellái.* Francziából fordítva *ifj. Kis János* által. N8r. 281 l. Finom velinen, füzve 1 ft 40 kr. nyomt. pap. 1 ft 12 kr ep.

Pápán, a' ref. főiskola' bet., Szilády Károly' költs. megjelent: *Egyházi beszédek és imádságok*

a' lelki pásztornak cathedrai tanításokon kívüli valóságos foglalatosságaiban. Készítette *Pap István*, vámosi ref. pred. Első köt. N8r. 190 l. jó nyomt. papir., füzve 48 kr ep., a' második k. e' hónap' végeig készül el. Finom velinen a' két kötet 2 ft c. p.

Nagy Szombatban, Wachter Bódog könyvárus' költségein, *Ocskovszky Jánostól*, a' nszombati m. iskola' tanítójától, megjelent: 1. *A' magyar nyelvtudomány' első vonalai*. Több nyelv-írók' (?) munkáiból a' kezdő tanulók' számára való kivonat, írta O. I. Sr. 28 l. kemény táblába kötve 12 kr cp. 2. *A' gyakorló magyar*, vagy is a' kevés idő alatt magyarul beszélni kívánók' számára összeszerkesztett szótár, melly köz magyar szokat könnyebb és jobb megtanulás végett, az ABC-rend szerint ad elő; írta O. I. stb. Első rész, második megjobb. 's megböv. kiadás, 1840. (m., német és tót czímmel és nyelven) 8r. 16 és 80 l. Második rész: a' m. beszéd minden részei szerint elrendeltetett szórendezetek. 1839. 68 l. együtt kemény táblában 40 kr cp.

— Budán, az egyetem' műhelyében a' következő munkák vannak sajtó alatt: 1. *A' m. tudós társaság' évkönyvei*, szerk. Schedel F. IV-d. kötet, 1836—8. Kölcsény arczképével. — 2. *Régi magyar nyelvemlékek*, szerk. Döbrentei G. II. és III. köt. — 3. *Törvénytudományi műszótár*, szerkesztve Sztrokay Antal rt. által. — 4. *Eredeti játékszín*, VIII-d. kötet: Negyedik László, második rangú jutalmat nyert szomorújáték, Gyurmány Adolftól. — 5. *A' felsőbb analysis' elemei*, írta Györy Sándor. II-d. füz. — 6. *Az állatország*, Cuvier ut. Vajda, I. köt. — 7. *Hebraizáló etymologus*, írta Sebestyén L. — 8. *Felsőbb egyenletek egy ismeretlennel*, Vallas Antaltól (most megyen sajtó alá) — 9. *Számolási segéd*, írta Hradnay Ferencz. — 10. *Astronomiai napló és kalendárium 1841-re*, szerkeszté Nagy Károly.

Jászay Pál m. academiai lt. befejezte az 1466-ki úgy nevezett müncheni magyar codexhez írt *Criticai és grammaticai szótárát*, 's azt a' magy. academia elebe terjesztés végett beküldötte. Nem kívánván a' dolog' rendes menetelét megelőzni, csak azt jegyezzük meg figyelmeztetőleg, hogy valamint a' „Magyar nyelvemlékek“ gyűjteményben megjelenő müncheni cedex, mind nagyságát, mind világosan kitett évszámát tekintve, a' két halotti megszólítás óta legnevezetesebb emléke a' régi m. literaturának; úgy e' nyelvtani lexicon, melly azt szónyomozati, szójelentési, szókötési és szólásmódi tekintetben a' leggondosabb vizsgálat alá veszi, Révai óta az a' munka, mellyből nyelvünk' mélyebb philosophiai és történeti ismeretére nézve legtöbbet merithetünk. Új világosság derül itt még igen homályos etymológiánk felett, és nyelvünk' fiatal kori számos, a' literaturai általánosító befolyás alatt eltűnt, finomságai és szépségei ismét napfényre hozatnak.

Nagy-Váradon, Tichy' műhelyében, a' szerző' költségeivel, sajtó alatt van *Lesnyánszky Endre'* vasárnapi, ünnepi és alkalmi beszédeinek új folytatása, négy füzetben; kötve a' mintegy 80 ivnyi munka' előfizetési ára 4 ft 24 kr cp.

Végh István, Esztergam-megyei áld. pap a' m. vallástani literatura' egy nevezetes hiányát pótolni akarván, az újtestamentom' sz. könyveihez magyarázatokat készít; 's azok első kötetére, a' következő czim alatt, előfizetést hirdet: *Világoskodó* (? talán: világosító?) *jegyzemények sz. Máté evangéliomjára*, mellyekben a' történetek mind a' négy evangyelistákból kiszedegetve, és megegyeztetve időrendben előmutattatnak, minden egymásba ütközés és ellenkezés nélkül. A' legalább húsz ivre számolt, jó fejeér papírosra nyomtatott és fűzött kötet' előfizetési ára 1 ft 20 kr.

— Pesten, Hartleben K. Adolf könyvkereskedésében a' következő, nagy fontosságú munkák jelentek meg: 1. *Falknerklee*, bestehend in drei ungedruckten Werken über die Falkneri. Naemlich: 1. Basname, das ist: Das Falkenbuch (auf der Ambrosiana zu Mailand). 2. *IEPAKOΣOΦION*, das ist: die Habichtslehre (auf d. k. k. Hofbibliothek zu Wien). 3. Kaiser Maximilians Handschrift über die Falkneri (auf der k. k. Hofbibl. zu W.). Aus d. Türkischen u. Griechischen verdeutscht, und in Text u. Übersetzung herausgegeben von J. v. Hammer-Purgstall. 8r. XXXII és 115 l. 6 és ¼ iv török szöveggel 's egy ábrával; füzve 4 ft (csak 300 példányban kiadva). — 2. *Geschichte des osmanischen Reiches*, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften u. Archiven, durch J. von Hammer-Purgstall. Zweite verbess. Auflage, neue Ausgabe. I. köt. 820 l. II. 867 l. III. 950. IV. 952 lap, nyolcz abroszszal, 11 ft 30 kr cp. — 3. *Naturhistorischer Bildersaal des Thierreiches*, Herausgegeben von Friedrich Treitschke. Kis 4r. Eddig 23 szállítvány pompás színelts képekkel. Minden, 12 lap textusból és 3 rajztáblából álló füzet 30 kr; tizenöt füzet egy kötetet teszen. — 4. *A' Panorama d. oesterreichischen Monarchie*, mellyről már volt szó (Figy. 1839. 100. sz.) eddig 23 szállítványra szaporodott, ára mindeniknek 36 xr cp.

Pesten, a' szerző' költségével megjelent: *Die kaufmaennische Buchhaltung in allen ihren Systemen, ihren Zweigen und neuesten Formen*. Nebst einem Anhang, wie die Bücher öffentlicher Cassen u. landwirthschaftlicher Unternehmungen nach doppelter Weise zweckmaessig einzurichten sind; und von den gesetzlichen Bestimmungen hinsichtlich kaufmaennischer Buchung für d. Königreich Ungarn und die andern Länder d. oest. Monarchie. Von Jul. Em. *Bibanco*, Gründer u. Vorsteher der ersten pr. Commercial-Bildungs-Anstalt in Ungarn stb. 1-te Abthlg. N8r. 174 lap egy táblával. Előfizetési ár 2 ft 30 kr. Az őszzel be lesz fejezve.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgy mint esőtörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy iv; társából, a' Figyelmeztetőből minden kedden egy iv. Ára a' kettőnek helyben, kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Évkönyvdenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 ft-on. Kiadó hivatal Pesten, Ferencziek' piacán 437. szám.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

September' 15. 1840.

37. szám.

Tartalom. Magyar tudós társaság (választások, köz gyűlés, jutalmazások). — Váltójogi munkái ügyében. Folytatás (Császár Ferencz). — Természettana' ügyében Tatai ellen. Folytatás (Tarczy). — Jutalom-tételek.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

Folyó évi nagy gyűlését, sor szerint a' tizenegyediket, az academia, mint multkor említettük, augustus 27. kezdette meg, 's september' 8. tartott köz ülésével fejezte be. A' közönséget érdeklő tárgyairól külön hivatalos jelentés fog szólni; addig is a' választások eredményeit terjesztjük elő.

A' *nyelvtudományi* osztályban, a' tavall választott D. Kovács Pál kilépése által üresség támadván, e' helyre Pulszky Ferencz lev. tag, több jeles historiai és politcái iratok' szerzője, választatott el, húsz szavazattal. Versenytársa, tizenkilencz szavazattal, Jászay Pál lev. tag volt, a' müncheni magyar codex' tudós commentatora. — A' *philosophiai* osztályban egy még eddig betöltve nem volt rendes-tagi helyre, a' nagy gyűlés' három ajánlottai közül, az igazgató tanács a' harminczhét szavazatot nyert és négy academiai koszorúval jeles Hetényi János lev. tagot nevezte ki; végre a' *hadtudományokra* gr. Festetics László

úr által alapított rendes tagságra Kiss Károly lev. tag választatott, kit nem csak az e' szakmában ismeretes jártassága és munkássága, hanem a' társaság által elfogadott hadtud. munkája 's a' hadtud. szótár' ügyében már eddig is kifejtett szorgalma, ajánlottak.

Levelező tagul az ajánlottak közül nyolcz választatott; név szerint: Bloch Móricz, az ótestamentomnak eredeti héber nyelvből magyarra fordítója és tudományos magyarázója, 's két röpiratnak a' zsidókról kiadója; — Markó Károly, magyarországi mérnök, 's a' művészetek' cs. kir. academiájának tagja, korunk' első tájfestője, jelenen Florenczben; — Nagy Ignác, a' m. kir. udv. kamara' ingrossistája, ismeretes novella- és drámairónk, a' Színműtár' kiadója; — Széchy Ágoston, kegy. isk. szerzetéből, egy magyar nyelvtan' írója; — Szemere Bertalan, h. ügyv. és thiró, egy javítófogház' tervének 's legújabbban egy utazásleirásnak (2 kötetben) szerzője; — Szigligeti Edvárd, a' nemzeti színház' tagja, ismeretes drámairó; — D. Taubner Károly, a' pesti ev. gymnasiumban rector-prof., több philosophiai mun-

kák' s egy mathem. koszorúzott pályamunka (l. alább) szerzője; végre *Wargha István*, a' tolnai kisdedovó-képző intézet' igazgatója, munkás neveléstani író, s egy, az academia által kitüntetett illy tárgyú pályamunka' („a' lélektudomány' befolyása a' népnevelésre“) szerzője.

Az említett köz ülés, a' legelsőt, 1832-ben, kivévén, talán a' legnépesebb, sept. 8. d. előtti 10½ órától 2-ig tartott. Megnyitotta azt az elnök, nmélt. Széki gróf Teleki József titk. tanácsos és koronaőr, egy a' társaság' rendeltetését bővebben fejtegető beszéddel; melyre, a' segéd jegyző által olvasva, következett a'

„Titoknoki előadás a' m. academia' 18³⁰-ki munkálatairól.

Az academiának most lefolyt tizedig éve főleg nyelvészeti munkálkodásoknak volt szánva, miután a' nagy szótár iratása megkezdett. E' mellett befejezte Sztrókay Antal rend. tag a' reá bízott törvénytudományi műszótárt, s az sajtó alá is adott. Célja ennek, hogy az minden eddigi műnyelvi próbatételeket a' törvénytudomány' körében részint történeti tekintetből előállítson részint az e' tárgyban munkálkodóknak segédül és gondolat-ébresztőül szolgáljon. A' hadtudományi műszótár' előkészületei is munkába vétettek Tanárky Sándor illető rendes tag által, kit a' mult év végén történt halála után Kiss Károly lev. tag váltott fel a' társaság' bizodalmaiban; s ennek dolgozatai' nyomán a' munka már most felosztatott a' társaság' tagjai' sorában báró Lakos János tábornok, Baricz György fő őrnagy, Szontagh Gusztáv kapitány között és ő közte. E' munka rendeltetése leszen, mind a' társaság' hadtudományi tagjának zsinórmértékül szolgálni osztályi rendes dolgozaiban, mind pedig az encyclopaediai, történeti, hírlapi s efféle iratokban sokszor előforduló hadi műkitételek helyes egységet hozni. Ezek mellett a' tájszavak' gyűjteménye külső hazafiak által ismét neveltetett, név szerint Czech József váczí, ifj. Dobóczky Ignác több vidékekbeli, Gáspár János erdélyi, Matúsik János tatai és váczí szavakat küldöttek, Drnóvszky Ferencz érdekes jegyzeteket küldött a' nyitriai, különösen Zoborhegy melléki nyelvszokásról; Pajor István pedig az academia által kiadott Tájszótárt a' komáromi tájszokáshoz hasonlítva, bő jegyzetekkel kísérte; mely mod, ha hazánk egyéb vidékein is illy buzgó és munkás követőket találna, általa idővel egy teljes magyar idioticon-ra tehetnénk szert. Edvi illés Pál lev. tag ritkább szavakat gyűjtött.

Nyelvünk belső történeteit illetőleg, Jaszay Pál l. t. az általa lemásolt s az academia' költségein ki is nyomtatott, nagy nevezetességű müncheni codexhez nyelvtani szótárt dolgozott, s azt a' társaság' elébe terjesztette. A' régi m. nyelvemlékek' gyűjteménye szerint szerkesztőjük felszólítására, részint önkényt, több hazafiak nevelték Eszperjes, Nagyszombat, Besztercze kir. városok és Győr

vármegye levéltáraikban találtató régi magyar levelek pontos másaival. Egyébiránt az említett gyűjtemény' II-dik kötete végig kiszedve áll, s néhány még nyomatlan iv elkészülte után azonnal kiadatik. Az Magyar Benigna, Kinizsi Pálné imádságos könyvét hozandja történeti és nyelvészeti jegyzetekkel; s vegyes tárgyú, XVI. századbéli m. iratokat 277 számmal, hasonlólag magyarázatok és hasonmásokkal. E' mellett e' gyűjtemény' III-dik kötete a' többször említett müncheni codexsel és szinte XVI-dik századi vegyes iratokkal 42 ivig haladt; a' IV-diknek első osztálya, a' nagy régiségű Guarý-codexsel, 9 iven, hasonlókép készen áll.

A' nyelvtudományi osztály ez évben különösen nyelvünk szókötési viszonyai vizsgálatával foglalkodott.

A' tudományos munkálatokat illetőleg, a' társaság' kebeleiben Kállay Ferencz a' halálos büntetésekről, Horváth Cyrill a' pantheismusról, Szontagh Gusztáv a' magyar philosophia' rendeltetéséről, Tarczy Lajos a' természetésztan' b' folyásáról a' természettanra, Kossovich Károly a' nemzetek had- és békeviszonyairól értekeztek, mik a' társaság' Evkönyveiben lesznek a' közönség elébe terjesztve. Nagy Károly mathem. osztályi rend. tag jövő évre szóló csillagászati naplót dolgozott ki, az academia' névkönyvében kijöendőt; s az első magyar földteket adá.

Azon szükséges szigor, mellyel az academia az évek' haladtával inkább és inkább bírálja a' kiadás végett hozzá küldetni szokott kéziratokat, ezek' számát a' lefolyt évben lejebb szállította. A' tavairól maradtakhoz t. i. összesen 9 járult csak, főleg nyelv és szépliteraturai: visszautasított 12; elfogadásra méltattattak Aeschines görög szónok' beszedei Szabó István lev. tag által fordítva a' Hellen Classicusok IV-d. kötetébe; és Zsoldos Ignác rt. Népszerű Erkölcstudománya, mellyben a' szerző népünknek egy nagyon érezhető hiányát tartá szem előtt. A' Tudománytárba küldött 17. többnyire nyelv és történettudományi értekezés közül csak hat fogadtathatott el.

Megjelentek a' társaság' utolsó köz ülése óta:

1. Tudománytár, 1839. 11 és 12 füz. 1840. 1-8 füz.
 2. Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai. Negyedik kiadás.
 3. Hellen classicusok magyar fordításokban. Első kötet: Sophocles Oedipusa és Euripides Iphigeniája, Guzmics Izidor lt. által.
 4. Római classicusok magyar fordításokban. Negyedik kötet. C. J. Caesar' minden munkái második és utolsó kötete, Szenczy Imre lev. tag által.
 5. Természettudományi pályamunkák. Második kötet: A' magyarországi szikes vidékek természettudományi tekintetben, D. Balogh Józseftől.
 6. Elmékedések a' physiologia és psychologia körében, különös tekintettel a' polgári és erkölcsi nevelésre. A' m. academ. kérdésére írta D. Mocsí Mihály.
 7. Külföldi Játékszin. XVIII. köt. A' hazudság, Federici után Galvácsy László.
 8. Magyar tudos társasági névkönyv astronomiai naplóval s kalendáriommal 1840-re.
- Sajtó alatt jelennén az elébb említett nyelv-

emlékeken, a' Tudománytár folyó füzetain és Törvénytudom. Műszótáron kívül, vannak

1. A' m. tud. társaság' évkönyvei, IV.-d. köt.
2. Eredeti játékszin, VIII. és IX. kötet.
3. A' felsőbb analysis' elemei, Győry Sándortól 2.-d. füz.

4. Az állatország, Cuvier után Vajda. 1ső köt.
5. Hebraizáló etymologus, Sebestyén Lászlótól.

6. Felsőbb egyenletek egy ismeretlennel, Valas Antaltól.

7. Számolási segéd, Hradnay Ferencztől.

8. Astronomiai napló 1841-re.

— A' társaság' kötelességei közzé tett játékszini ügy előmozdításában egy 1833 óta fenálló külön választmány, jeles új darabok fordittatása által, munkálkodott; 's így ez uton a' magyar szinműtár ismét 16 darabbal gazdagított.

Az ez évi különfele jutalmakról külön jelentések fognak szólni.

Külső viszonyait illetőleg a' társaságnak, örömmel jelenthetem, hogy ez évben a' portugál kir. academia által megelőzőleg ajánlott összekötetés a' két intézet' munkáik kicserélésével megkezdődött.

Tagjai sorában a' társaság, utolsó köz ülése óta, több érzékeny veszteséget szenvedett. A' múlt év' vége Feszler és Tanárkyt ragadá ki köréből; majd Gombos Imre, Thaisz András és Márton József hunytak el. Ők is becsülettel tölték be literatúránkban választott helyeiket; 's társaik mindig tisztelettel fogják neveiket emlegetni."

E' hivatalos előterjesztés után Szontagh Gusztáv r. tag' emlékbeszéde olvastatott Tanárky Sándor elhunyt hadtudományi r. tag felett; erre Szlemenics Pál rendes tag' előadása következett az örökségi jószágokról hazánkban, majd Czuczor Gergely r. tag' emlékbeszéde Guzmics Izidor tiszt. tag — és gr. Dessewffy József tiszt. tagé gróf Illésházy István igazg. tag felett.

Berekeszték az ülést a' szokott jutalomosztások, új jutalmak' hirdetése 's az elnök' zárbeszéde. Különösen

1. az 1839-ki nagy jutalom kétszáz aranyban 's egy nagyobb emlékbilikomban, Fényes Elek lev. t. munkájának íteltetett, mellynek czíme: „Magyarországnak és hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben.“ Mint ahhoz legközelebb állók különös dicsérettel tüntetettek ki: b. Jósika Miklós' regénye: „A' Csehek Magyarországbán“ és Szontagh Gusztávtól: a' „Propylaeumok a' magyar philosophiához“. Továbbá szinte dicséretet nyertek még: Csatsko Imrétől: Bevezetés a' természeti jogba és a' tiszta általános term. jog; Fogarasi Jánostól: A' magyar magánjog Kövy után; Szász Károly-

tól: Parthenon I—V. füzet; Vajda Pétertől: Dalhon, két füzet; és egy névtelentől: A' vándor' szünórái.

2. Az 1838-ban kitett történettudományi kérdésre: „Fejtessek meg oklevelek és egyéb régi emlékekből, honnan vette legyen eredetét hazánk' régi várszerkezete, koronként melly változásokon ment az keresztül, mik hanyatlása' okai, és milly hatással volt ez külön fokain honunk' köz igazgatására, védelmére, 's általában alkotmányunk' kifejlésére“: érkezett három pályamunka közül, a' megbízott osztálybeli bírálók' (Bajza, Czech és Péczely) egy értelmű ajánlására, annak íteltetett a' 100 arany jutalom és egy arany emlékbilikom, mellynek jeligéje: Exutam variant faciem per secula gentes“; 's felbontatván a' szerző' nevét rejtő jeligés levél, ebből Hetényi János lev. tag és ekeli ref. pred. neve tűnt elő.

3. Az ugyan akkor kitűzött mathematicai jutalomtételle: „A' görbék' meghatározásában jelenleg a' görbe' mindenkori hossza és érintőinek szöge is vétetnek elemekül. Mellyek tehát ezen nézet szerint az első és másod rendű görbék? Vitessenek ezek által öszrendesekre, 's adassanak elő főbb tulajdonságaik“; érkezett három pályamunka közül annak íteltetett a' bírálók' (Bitnicz, Győry és Vallas) egyező előadására a' 100 arany jutalom, egy emlékbilikkal, mellynek jelszava: „Érve honért bizton nézzén előre szemünk, Kisfal. K.“; 's e' mellett az, mellynek jeligéje: „Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur“ egy egy ívrt négy darab arany tiszteletdíj mellett kiadatni határozatott. A' névrejtő levelek' felbontása után a' koronázott munka' szerzőjeül D. Taubner Károly, a' pesti ev. gymn. rector-professora, mutatkozott; a' másod rangúnak: Fest Vilmos, h. mérnök.

4. Az ez évi drámai jutalomra versenyzett nyolcz vigjáték közül az elsőseg, 's így a' száz arany jutalom, emlékbilikkal, a' „Rózsa“ cziműnek íteltetett, a' vizsgáló küldöttség' (Fáy, Schedius, Bajza, Czuczor, Vörösmarty) előadása következésében; másod rangúnak pedig „Az életuntak“ czimű vigjáték. Az illető levelekben az első szerzőjeül Sziligeti Edvárd pesti színész, a' másodikénak Nagy Ignác vallotta magát.

5. Az újonan kihirdetett jutalomkérdések a' következők: Nyelvtudományi. Fejtesse nek

ki a' magyar szókötés' szabályai, név szerint: 1. Adassanak elő a' beszédrészek' ebbeli sajátságai: 2. A' szórend' szabályai, vagy is: mi sorban kell az egyes mondatok' szavainak állani, 's e' sorozat szerint mellyik bir nyomósító erővel, 's mellyik nyer nyomatosságot. 3. A' szóviszony' szabályai, vagy milly vonzattal vannak az egyes mondat' szavai egymásra, 's e' vonzat szerint milly ragozási változásokat szenvednek. A' szabályok mindenütt példákkal világosítassanak. — Jutalma 100 darab arany. — *Philosophiai*. Fejtsék ki a' szépnak és fontosnak elmélete, felvilágosítva az ebbeli bölcsesetek' (philosophemák) 's a' szépművészetek' történeteiből. — Jutalma 100 darab arany. — *Mindenik osztálybeli pályairások' beküldésének változhatatlan határnapja, mellyen túl semmi felelet el nem fogadható: martius' 19d. 1842., midőn azt, írója' nevét rejtő pecsétes levélre hivatkozó jeligével, a' titoknak veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az academia' levéltárában marad, a' nélkül, hogy a' szerző a' munka' sajátági jogát elvesztené, idegen kézzel és tisztán írva, lapozva, kötve küldessék. Ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját keze' írása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól elesik. A' 100 arany jutalmon kívül, második, sőt harmadik helyének tulajdó felelet is kiadhatik, ivenként szabandó tiszteletdíj mellett".*

6. Ez után a' Gorove László, Lajos és Károly' jutalomalapítványok hirdettetett ki, melly így hangzik:

Néh. Gorove László, míg élt a' magyar academia' lev. tagja, a' maga és testvérei, Lajos és Károly, nevében ezer pörő ftből álló ajánlatot tett, mellynek kamatai, lehuzatván a' társaság tőkéi nevelésére azoknak egy hatoda, a' következő módon lesznek a' literatura' előmozdítására fordítva:

1. 1839. majus 1jétől számítva, az első négy év' lefolyása után az ezen idő alatt összegyűlt kamatösszeg, vagyis az említett hatod' levonása után fenmaradó 200 ft cp, az ezen négy év alatt megjelent legjobb erkölcsjavító munkának adatik ki; illyennek nem léteben ollyannak, melly a' magyar történettudományt, kivált a' régiség- és oklevélismeret mozditja elő, 's illyennek is hiányában a' magyar gazdaság' előmenetelére ható legjobb könyvnek: akár academiai költségen jött legyen ki az illető könyv, akár másképp, kivé-

tétven mégis mind azon munkák, mellyek akár academiai, akár más bármely jutalommal koszoruztattak. Két hasonló becsű munka közt, az eredeti elsőséggel bír a' fordított fölött.

2. A' második négy évben azon 200 ftnyi jutalomért bármely, de különösen még is physical, természettörténeti, ethikai v. aesthetikai tárgyú, az ifjuság' képzésére ható pályamunkák vihatnak. A' feladás' tárgyát a' társaság az alapító', 's kimulta után István fia' befolyásával fogja meghatározni.

3. Ha az első időkörbeli jutalom, arra neműsített munka nem léte miatt ki nem járt volna, a' társaság abból is úgy, mint a' 2-d. pont alatt előadatott, pályadíjt fog alkotni; 's így e' második időkörben két rendbeli jutalom kiadni.

4. A' harmadik, négy évi időkör' jutalma ismét az elsőnek, a' negyediké a' másodiknak módja szerint adatik ki; 's ez így váltogatandja egymást szünet nélkül.

5. A' jutalmak' kiosztása az academianál bevett szokás szerint mindenkor a' köz ülésben fog történni.

Melly intézkedés az íróknak tudomásul, illetőleg ösztönül ezennel közzé tétetik. Pesten, a' IX. köz ülésben, sept. 8. 1840.

D. Schedel F. titoknak.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Jegyzetek, A' változások' című munkámuak t. Fogarasy János úr által írt, 's a' Figyelmező 33—5. számaiban álló bírálatára (Folytatás).* — A' 17-d. §. d) betűjére tett észrevétel után visszalép t. bir. úr a' 14d. §. a) betűjére; de ezt leginkább azért teszi, hogy saját véleményét a' XV. cz. 62d. §-ára nézve elmondhassa. Látja t. i. ő is, hogy e' cikkely' határozata nincs elég világossággal kifejezve, 's ő szinte magyarázatra szorúl, hogy véleményét megalapítsa. Én véleményemet felőle a' t. bir. úr által idézett helyen elmondván, itt csak azt a' megjegyzést teszem: hogy F. úr magyarázata tán megállhatna, ha a' „pedig“ szó nem állna a' §ban; különben pedig e' tárgy felől szolani máskor és másutt tán fogok még; 's szeretem hinni, hogy t. bir. úr, a' 61d. 's 63d. §§-kal teendő összehasonlítás után, kezdet fogand velem abban, hogy az ő igen szerény, 's igen mélyenható magyarázatának sem lehet helye — erőtetés, sőt némi következetlenség nélkül *).

*) Azóta megjelent Orosz J. úr német fordítása, melly — mint hirdette volt, 's kétleni nem akarom — D. Wildner úr által is átnézetelt; de a' vitás hely ebben is csak így adatik: „wenn keine Noth-adressaten da sind“... De majd meglássuk magát Wildner urat.

Mit t. bir. úr az 57. 's 58. II. álló jegyzésemre mond, *vélemény*, melyben én, szintolly kevéssé osztozhatom, mint ő enyémbe osztozik. Egyébiránt itt alaposágról van szó. — En úgy vélem, hogy olly saját váltók *láltam* végetti bemutatására is jó és tanácsos (sőt *szükséges*) lett volna határidőt szabni, melyek *lált* vagy *felmondás* után bizonyos időre *rendelmény nélkül* adatnak ki; — t. bir. úr pedig tökéletlenséget látna olly törvényben, melly olly váltók bemutatására határidőt szabna! —

Ugy hiszem, hogy hiteltörvényeknek mind a' hitelező, mind pedig az adós' érdekeit egyképen kell szem előtt tartaniok? Jelenleg, mint t. bir. is velem kezét fog, nincs törvényünk, melly a' kérdéses saját váltó' birtokosát *kötelezné*, hogy váltóját *lált* vagy *felmondás* végett bemutatván az által annak fizetési idejét meghatározza; ő tehát — szerinte — 50 évig is húzhatja váltója' bemutatását; — de hátha a' váltóadósnak nincs érdekében az olly húzásvonás, hanem ő fizetni szeretne? Így, mint most áll váltójogunk, a' hitelezőt arra sem kényszerítheti, hogy a' váltóbeli somma' letelele által váltója' kiadását eszközölje, vagy a' kamatok' további fizetésétől (ha azok tán t. bir. úr szerint a' váltó' tartalmában kikötettek volna) fölmentessek; mert hiszen a' váltóbirtokos az I. r. 51. 's 68d. §§ai szerint olly saját váltóját bemutatni nem tartozik, arra nem kényszeríthetetik; — 's ő tudván, hogy jó helyütt van pénze, azt tovább is ott hagyni kívánja? — Ebből per eredhet? ... Továbbá,

Ötven esztendeig is elhúzhatja váltója' bemutatását? de így egészen kényére bízatik az elévülés' idejét is önkénye szerint kiterjeszteni; sőt az olly saját váltókra nézve az I. r. 204. §ra nem is leendő alkalmazható; az olly váltó t. i., ha tulajdonosa akarja, nemzedékről nemzedékre fog váltójogi erővel birni? — Ebből mégis *némi* bizonytalanság származik?

Kérdem tehát t. bir. urat, tükély-e az, minden per és bizonytalanság' magva létezik? ... Nem jobb-e elejét venni illyeknek, mint azokra inkább okot adni? ...

Tud. bir. úr továbbá azt is mondja: „*Nem lehetem, hogy szerző azt hiszi, miszerint az olly váltókat soha sem kell, vagy soha sem lehet bemutatni.*“ — En azt ohajtam, volna törvény, melly szerint *kellene* az efféle saját váltókat *bizonyos idő* múlva bemutatni: így — mivel *kell* köteleiséget jelent — azt hiszem, hogy tettleges törvény' hiányában *nem kell* (ha a' birtokos kifizetését sürgetni nem akarja) olly nem-rendelményezett 's következőleg nem forgatott saját váltókat bemutatni; 's ha ő ellenkezőt állít, legott megszorítja azon 50 's több évi szabadságot, mellyről előbbi szakaszában emlékezett. — A' *lehet*'re nézve, nincs mit ellenvetnem; mert, mit semminemű törvény nem tilt, azt csak tudom, hogy *lehet* tenni vagy nem-tenni.

Mi a' 71d. 's 117d. t. szakaszokra tett észrevétel illeti, bátor vagyok állításom' bővebb igazolásul megjegyezni, hogy a' 71d. §ban csak „*fizetés*“ról van ugyan szó; de hát nem foglalatik-e benn abban a' kamat is; vagy ezt tán nem kell fi-

zetni? ... A' 117d. §. szerint pedig a' kamatok a' lejárást utolsó napjától számítandók; de hiszen olly váltóknak, melyek lejáratí ideje a' bemutatástól számítandó, a' fizetést *rendes lejárat előtt is akármikor* meg lehet kívánni, ha a' bemutatás napja föl nem jegyeztetnék; tehát az olly saját váltókban is a' késedelmi kamatok szinte a' bemutatás' napjától fognának számíttatni, ha bemutatattván, rájuk a' bemutatás napja föl nem jegyeztetnék, mert akkor tüstént lejárnának? midőn pedig lejárnak, akkor ki is fizetendők, 's ha ki nem fizetettnek, az illető váltóbeli tőkéktől kamatok is követeltethetnek. — Többnyire pedig a' t. bir. úr ezen szakaszaiban foglalható eszmék, oktatások és taglalgatások az én 57. 's 58d. II. álló jegyzéseimben — bár nem olly áradázólag — szinte bennvannak.

Az 59. I. álló * alatti megjegyzésemre észrevételt tesz t. bir. úr, mellyet én mélysége miatt egész kiterjedésében csak gyanítani tudok, de megfogni, megérteni képes alig vagyok. — A' viszkereset, igaz, kétféle; de nem mint az ovás: *elnefogadás és nemfizetés miatt*, hanem: *biztosítási*, vagy *készfizetési*; (I. r. 137. §.) 's mind a' kettő alatt, én legalább, mást, mint forgatók (vagyis előzők) elleni törvényes jogokat, érteni nem tudok; mert minő más joga is lehetne a' váltóbirtokosnak forgatók ellen — mint viszkereseti? — a' mint most áll a' törvény, így kell értenem: a' váltóbirtokos, hogy viszkereseti jogait fenntartsa, csak váltóját köteles *láltam* végett bemutatni; de ha bemutatás annak 's a' bemutatás' napjának följegyzését megtagadná is, bemutató, habár eziránt ovattal nem élne is, forgatók elleni jogait nem veszélyeztetné; mert ovata viszkereseti jogai' fenntartására nem, 's csak a' lejárati kiszámítására szükséges; 's ha elmulasztaná is az ovást, forgatók elleni jogai' csönkülást legkevésbé sem szenvednének? — Mit akart a' törvény mondani, azt én is hiszem érteni; de hogy *szavai*ban némi ellenkezet van, azt látom is, tudom is; mert ha — t. bir. úr szerint is — az első, *láltam*'i ovatra *szükség* van viszkeresetindíthatásra (a' váltó' lejáratakor), akkor *nélküle* viszkereset nem indítható; 's így *általánosan* mint állhat meg a' törvény' szava: „Azonban ezen ovásnál fogva ... viszkeresetet nem támaszthat“? — Ugy hiszem t. i., hogy a' „*szükséges*“ és „*nem-szükséges*“ közt csakugyan van *némi* ellentét?

A' 21d. §ra tett észrevételekben, minthogy t. bir. úr szavait nem-értésnek tartani nem akarom, részint készakarva tett elcsavarás, részint félreértés mutatkozik. Vajjon, *hol és miként* háritom bemutatóra a' 21d. §ban azon *köteleiséget*, hogy intézvénnyezettet *megkérdezze*, vagy éppen arra *vá-
rakozzék*, hogy kijelentse: vajjon névbecsülésből el akarja-e változtatni fogadni, vagy sem? De, hogy id. állításom alapos, a' felől a' 61. 64. 's 74. §§. kételkedni nem engednek; mert szükségbeli utalványozottnak olly váltót, mellyet intézvénnyezettet intézőre névbecsülésből *elfogadni akart* (vagy éppen el is fogadott), elfogadás végett bemutatni csakugyan nem áll bemutató' szabadságában. 'S ez ellentéte állításomnak. Es kérem a' t. bir. urat, a' tőle is idézett 64. §-ban nincs-e benne,

hogy a' névbecsülésbeli elfogadás' megtagadása egy mulhatlan föltétele az utalványozottaknak elfogadás vegett teendő bemutatásnak? már akár bemutató kérdezze azt, akár intézvénnyezett ajánlja a' kérdéses elfogadást, az, úgy hiszem, nagy különbséget nem tesz? — Egyébiránt ismét bátor vagyok figyelmeztetni a' t. bir. urat, hogy — a' mennyire bemutatónak világosan kötelességül tetik a' váltót szükségbeli utalványozottak *csak akkor* mutatni be elfogadás végett, *midőn* azt intézvénnyezett intézőre *még* névbecsülésből *sem* fogadja el, — kötelességül tetik neki egyszersmind (habár alattomban is) legalább megkérdezni: vajjon illyképen elfogadni kész volna-e? — De e' fölött vitatkozni fölösleges: annyi igaz, hogy a' gyakorlati világban nemcsak *kérdések* intéztetnek intézvénnyezetthez e' tárgyban, de még néhány óranyi idő is engedtetik — fontolásra és eltökölésre; különben pedig intézvénnyezett a' bemutatáskor tüstént azt is kimondhatja, ha egészen egyszerűen, vagy csak intéző' névbecsüléséből akarja-e a' váltót elfogadni — mi az én 21d. §-ban adott tanom' igazlása elég!

„Olly formát pedig — t. bir. úr — mintha több utalványozottnál, akár fogadja el valamelyik a' váltót akár nem, egyszerre kellene azt bemutatni, 's el nem fogadás miatt ovást tenni“, csakugyan nem mondok; hanem úgy kellene idézni is, mint a' bírált munkában a' tétel áll! Nem mondtam én, 's nem áll a' 21d. §ban, hogy az ovást bemutató „minden utalványozottak ellen *különismételn* tartozik“, hanem szavaim ezek: „Midőn pedig illy módon *sort* (tehát *sorban* kell bemutatni 's nem *egyszerre*) tartani köteles, ovását a' 66. §. szerint, minden *elnevfogadó* (ezen lényeges szót az idezetben kár vala kihagyni!) utalványozott (egyes szám) ellen *külön ismételn* tartozik, 's váltója' bemutatását a' *következő* utalványozottnál sikerrel *csak azután folytathatja*, ha az azt *megelőző* ellen elnevfogadási ovását megtette“. — Itt, mint látjuk, *sorról, következő, és előző* utalványozottról, *azutánról és folytatva* teendő bemutatásról van szó; tehát miként lehessen úgy értetnem, mint t. bir. úr rám fogni akarná, hogy *egyszerre* bemutatást és ovást tanított, megfogni lehetetlen.

A' 22d. 's illetőleg 26. és 27. §§ra tett észrevételt, mint szinte egyénies véleményt, úgy hiszem, másutt és nem bírálatban, inkább helyen leendőtt vala elmondani; azonban, minthogy tettett fölöle itt emlékeznem, ám legyen.

Mindenek előtt meg kelle t. bir. úrnak említnie, hogy én a' 26d. §ban a' *kell és lehet* közt különbséget tevek, 's hogy *erre* én is, *igen*-nel felek; mint én itt tisztelnem tartom megemlíteni azt, hogy a' t. bir. úrnak 1. 2. 3. 's 4. alatt felhozott okai és okoskodásai egyedül az én 26. és 27d. §§aimnak 's alattok adott jegyzéseimnek paraphrasaisai. — Egyébiránt az

1. alatti oka t. bir. úrnak, véleményem mellett harezol. — Ha t. i. intézvénnyezett a' váltót elnevfogadván, 's névbecsülő *nem* akadván, a' váltóbirtokos legott készfízetési viszkeresetet gyakorol, 's váltoját azon előző, vagy előzőknek adja ki, a' ki vagy kik által kifizettetik; akkor valaminthé intézvénnyezettnek azt lejártakor (mert hiszen

ez esetben a' 99. §. szerint tüstént lejárt) be nem mutathatja: úgy ellene ovást sem tehet, 's vajjon ez esetben miként fog t. bir. úr *igen*-ével boldogulni? — Ha pedig találkozott névbecsülő *elfogadó*, intézvénnyezettől különböző, kérdés: kényszeríthetetik-e az arra, hogy azon jogáról, melylyet elfogadása, 's mi több a' netán adott biztosítás által is szerzett, lemondjon?... bizonyára attól, akarata ellen meg nem fosztathatik; ha csak azt nem akarjuk állítani, hogy jogot, tartozást kényünkre félrevetni, megszagatni szabad. — A'

2. alatt idézett törvényes rendelet áll; de állhat összevetve a' 101d. §szal azon *tetszésre és láttra* kiadott váltokról, melyek a' bemutatásnál tüstént kifizetendők; 's valamint t. bir. úr itt a' törvényhez szorosan akar ragaszkodni, úgy kell ragaszkodnia a' 101. §hoz is, hol *elfogadó* áll, 's pedig így: „legyen az bár tulajdonképen elfogadó, vagy *csak* névbecsülő“. — Elfogadó és intézvénnyezett, bár mint forgassuk is a' dolgot, synonymok, hiába, nem lehetnek, ámbár én is értem, hogy ott csakugyan inkább helyen lenne az *intézvénnyezett*, mint a' *bemutató* szó; annál is inkább, mivel

3. Szükségbeli utalványozottakról van említés; de ott is ezen szó „*többi*“ nem kis zavarba ejtene engemet, ha t. bir. úr' véleményéhez tudnék hajlani. Az pedig, hogy névbecsülési elfogadó, *csak* ismételt (nem fizetés miatti) ovát után *fizethet*, teljességgel nem állhat meg; mert ha ez állana, akkor valamint elfogadásából származott jogát gyöngének, elégtelennek, úgy tartozását is félrevehetőnek kellene állítanunk! — Vegül a'

4. alatt ismét félre akart t. bíralóm érteni? Hiszen azon szakaszban: „*Mi a' fizetési közbenjárói névbecsülést illeti*“ stb. a' „*teljesített*“ igéről szinte úgy nyilatkozom, hogy az a' névbecsülőre vitetik vissza; de — mivel én általában közbenjárói ovást nem tanítok — azt az ovástételre nézve csak annyiban mondom a' névbecsülőhöz tartozónak, a' mennyiben ennek kötelessége, vagy inkább *érdeke*, arra felügyelni, vajjon előbb, semmint a' váltót kifizeti, ovás tétel-e vagy sem? — az illető ovatlevél' elküldésére nézve pedig szoros kötelességet állítok részéről a' „*teljesített*“ igénél fogva.

Minthogy én jelen jegyzeteim után — melyekkel tán publicumnak, szinte mint magamnak, egykepen tartozom — e' tárgyhöz többé egy szót sem szölandok, 's pedig nem azért, mivel véleményem szerint nem-polemiai értekezetekben az egyes homályos §§. inkább fölvilágosíthatván, mint illy töredekes vitatkozásokban, inkább külön értekezetekre fordítandom időmet; kérem t. bíralomat különösen arra, hogy bíralataival tisztelven meg ezutáni munkáimat, vagy felelvén jelen jegyzeteimre, *határozott* állításaimat *látszólagos*aknak; a' *világos*akat *homályos*aknak ne mondja, 's különösen, a' netán megrovandó czikkeket, helyeket, 's egyes tételeket híven, 's ne csupán kiszagatottan vagy csonkítva idézze. (*Vége következik.*)

Császár Ferencz.

— *Tarczy' Természettana' ügyében (Folytatás).* — 12) Különös, hogy a' mit más rendszernek lát, azt T. úr rendszeretlenségnek tartja. Sajná-

lom, de ki kell mondanom, hogy minden ítéletben kettő van „ítelő subiectum, 's ítélt tárgy“ 's így az ítélet a' kettő viszonyából származik. Meg nem foghatja T. úr, miért nem adtam a' vonzalomról — tán mindjárt a' 126. §ban — kimerítő ismeretét? Miért jönek annak előtűnetei (szerkeztés, tapadás, nehézség, rokonság) csak elszórvá 126, 148, 149, 177, 238. §§ban? Legközelebb csodálnom kell, miért csak e' szokot tudta idézni, hol a' súly- vagy vonzó erőről szó vagyon? Hiszen az egész első rész mondhatnám nem egyéb mint súlytudomány; 's e' szerint, annak előtűneteit megtalálhatta volna a' csepegős- 's légemű testek' tudományában is; tehát még sokkal több helyen elszórvá adatnak a' súlyról tanítások könyvemben, mint T. úr állítja. Miért tettem ezt: következő soraimból átláthatja T. úr. — Az előjegyzetekben (126. §.) beszéltem a' súlyról, mint a' mozgonyos testek köztulajdonságáról *általában*. E' testek háromfélék u. m. szilárdok, csepfolyósak, 's légeműek lévén, természetesen, midőn az ezek körüli tüneményekről beszéltem, ismét szólnom kelle a' súlyerőről *in specifico*, ha az egyes tünemények' alapját a' súlyerőben találtam. Ezért kellett szólnom rola az egyberagadásnál (148, 149. §§.). Mivel továbbá a' mozgás előadásában a' véges mozgást a' végetlentől megkülönböztettem: ezért kellett ismét külön a' 177. §ban a' szabad esés, 's 238. §. az egi mozgás' leírásában a' súlyerőre mint alapra visszamennem. Ezt kívánta, T. úr! a' rendszer, mellyhez szoros csatlakozással írt munka adhat csak tanulóknak teljes, világos és egyszerű képetet. Furcsa volna rendszeres munkában olly *σοφον προτερον*-t csinálni, hogy a' mint a' súlyról általában szó van, ott rögtön annak minden egyes nyilatkozatai is előadassanak — azon tüneményekbeni nyilatkozatai, mellyek alább soroztatnak elő. Ez épen olyan, mint ha honunk' történetében a' francia forradalom' vagy a' hetéves porosz háború' egész története kimerítőleg adatni kívántatnék. — Hogy 148, 149. §§ban össze nem függést lát a' bíráló: annak oka, — mint már fölebb is megjegyeztem — nem csupán a' bírált tárgyban lehet; hogy ugyan itt a' szerkeztető erők' töredék-ismeretetését látja: annak okát csak iment mondam — mert a' ezim szerint ez osztályban csupán az egyes testek' részecskéi közti súlyegyenről van szó. Rendszer kell — ezt, reménylem, maga T. úr is hiszi — ha azt akarjuk hogy az egymáson keresztül kosúl mutatók tüneményeket 's ezeknek okait belássák a' tanulók.

13) Az egyenlő erőkről Baumgartner által adott meghatározást homályos beszédnek mondja T. úr. Ha ez homályos beszéd: akkor nem tudom mit iteljek T. urrol. Azonban ez előadásban nem arról van szó, lehetnek-e az erők más esetben is egyenlők. Ha hibásnak akarja e' Baumgartnerfele határozást megmutatni: bizonyítsa be, hogy egymás elleneben álló két erő súlyegyenlőt hoz elő, akkor is, ha az erők egyenlőtlenek; ekkor tudom maga Baumgartner is megigazítja a' Tatai András ur által kimutatandó hibát.

14) Természettanom 131—133 §ból alkalmat vesz a' bíráló ezt mondani „hogy a' mathematicumok a' felette nagy rövidségeen kívül, mint itt,

ugy az egész munkában, hív kiíratok“. Ha ez ugy volna is: kérdem T. urat, hiba volna-e ez? Lehet-e ezt másként tenni, ki maga mathematicai bebizonyításokat nem terem — lehet-e másként tenni, nem magyar, hanem német vagy francia physicusnak is? Vagy talán itt azt szerette volna T. ur, hogy az átvett mertanos bebizonyításokban más betűket használjak? Reménylem, elhiendi, hogy miután ennél aligha van valami könnyebb a' világon, ezt megtennem semmi fáradságomba nem került volna: hanem, mint felebb mondam, az illy gyermekes mystificatio nem az én dolgom, mert illiteratum plausum non desidero, az illy betűcserre ignotos fallit, notis est derisui. Azonban jegyezze meg, hogy ezt mindenütt — a' mathematicai nyelv universalitása miatt — tenni nem is szabad; mert a' természettanban is vannak olly képletek, mint peld. a' geometriában ($p=2r\pi$; $a=r^2\pi$ stb.), mellyeknek betűit változtatni képtelenség volna. En hát a' mathematicumok illy betűről betűre hív kiírásában semmi szégyent nem látok. Mivel azonban tisztelt bírálóm ezt nagy sérelemnek tartja: ezennel fölszólítom, *mutassa ki e' vádjának helyességét egész munkámban; jelesen, mivel astronomiám magának T. urnak állítása szerint is Littrow' égrajza után dolgoztatott, 's ennélfogva hinniem kell, hogy Littrow' e' munkájával T. ur bír is, ismételve felszólítom, mutassa ki, hogy az astronomiában előjövő minden mathematicai deductiók betűről betűre hív kiíratoknál nem egyebek; többet mondok, mutassa meg, hogy ennek csak tized része is valóságos kiírat: akkor e' vádból származó minden szégyent ezennel elvállalok; — különben pedig, ha ezt T. ur kimutatni nem fogja (és nem fogja soha), akkor maga T. ur adjon magának olly nevet, melly őt olly szavaiért méltóképen illeti, mellyek — hogy gyöngén fejezzem ki magamat — teljességgel nem ugy vannak. Lásza T. ur, illy pirito helyzetbe ejti az embert az empirica philosophia, melly egyenkéntiből mindenest következtet. Ön észrevette, hogy némelly mértanos lehozások Baumgartnertől vétettek; innen ön rögtön huzta a' következtést, hogy az egész könyvben levő minden mathematicai bizonyítások kiírásoknál nem egyebek. *Lingua ne praecedat menti.**

15) I. köt. 170. §ban ez van: „a' súlyerő nem szűnik meg hatni soha, tehát hat a' nyugvo testekre ugy mint a' mozgókra“. „Ez mind igaz“ mondja T. ur „de mit tartozik az ide, hogy tehát hat a' nyugvo testekre stb“. Furcsa, midőn természetan' professora illyent kérdez! Tehát nem tudja T., hogy az esés' törvényeit legelőször Galilei fejtven ki — ő magyarázatul folyvást e' tételt használta „gravitas agit in mota sicut in quieti.“ E' tétel ott fő dolog, 's valóban nevetséges, ha azt physica' professora méltányolni nem tudja.

16) I. köt. 208, 209. §§ban mathem. hibák fedeztetnek fel. T. ur' szavai ezek „208 §. $a=2\pi^2$, talán $a=4\pi^2$, nyomtatási hiba lehet“. Igenis T. ur nyomtatási hiba; 's hogy az illyen nagy mathematicusaink munkáiban is könnyen megeshetik, (peld. Nagy Károly munkáiban) a' hozzáértő belátja. Hanem az meg ugyan különös ám, ha az igazítani akaró bíráló maga képtelent mond, mint T. ur, mi-

dön mondja: „talán $a=4\pi r^2$. Nem biz' az T. ur, $a=\pi r^2$. Ezért itt a' „talán“ maga helyén van. Ha T. ur a' dilettantok' számára irt tiszta mathesis' szerzője, a' mértanos képletek ellen olly irtozattal nem viseltetik: említett könyvében is előadja e' képletet, 's így ezt könyv nélkül is tudja vala: „turpe est doctori stb“. — A' 210. §ban észrevelt math. hiba olyan, hogy azt a' leggyengébb mathematicus is könnyen észreveszi, 's rögtön nyomtatási hibának ösmerendi. Hozzá értők ám nézzék meg, 's T. urat e' gyermekekes és haszontalan jegyzetért „talán ez is nyomtatási hiba“ ítélik meg, — ítélik meg, mennyi math. ösmerete lehet annak, ki illy parányi kis hibácska fölfedezéséért illy hangon merészel pöffeszkedni. Ismétlem: *ignotus fallit, notis est derisui*.

Tarczy Lajos.

(Vége következik).

Jutalomtéttelek.

— A' m. gazdasági egyesület folyó 's jövő évre következő pályafeladást tűzött ki:

„Készíttessék gazdasági kézi könyv, kérdések- és feleletekben falusi iskolák' számára, következő tárgyakról: 1) földészet (agronomia) és földművelés (agricultura); 2) állattenyésztés; 3) kertészet; 4) selyem- és eperfa-tenyésztes; 5) háztartás vagy benső gazdaság.“

A' legjobb munka' jutalma 130 arany.

F ö l l é t e l e k :

a) A' pályairat' szerkezetére és stílusára nézve egyszerű, könnyen érthető, 's népszerű legyen.

b) Az egész munka legfeljebb 11½ garmond féle betűkkel nyomtatott ívnyire terjedjen.

c) Egyes szakaszokért is pályázhatni, melly esetben, ha illy részletes pályairatok az egésznél tökéletesbnek ítéltetnének, az 1) szakasz' korszorús írója 40 aranyat, a' 2) szakaszé 30-at, a' többi háromé egyenként 20 aranyat nyere. A' fenkitizött összes pályadíjból, világosan kikötöttvén: hogy ez esetben az 1. szakasz legfeljebb 3 nyomtatott ívnyire, a' 2-ik 2½-re, a' többi egyenként legfeljebb két-két ívnyire terjedhet.

d) A' pályamunkák' beküldetésének határnapja 1841-ik évi június' 8-ik napja, mellyek az egyesület' titoknoki hivatalában (Zöldfauteza, 373 sz. a.) fogadtatnak el, a' határnapon túl azonban többé semmi szín alatt sem.

e) Hogy a' pályázóknak minél tágabb versenykörök nyíljanak, ez uttal idegen nyelven írott pályamunkák is elfogadtatnak, azonban olly hozzátevéssel, miszerint ha nem-magyar kézirat találná elnyerni a' díjat, az szerzőjének előbb vissza fog adatni, ki azt köteles leszen saját alá hibátlanul és saját költségein magyarra fordíttatni.

f) Csak általános (és nem viszonyos) értékű pályairat nyerheti el a' díjat, 's ha ollyan egy sem érkezendik, a' jutalom 's pályafeladás ujonan ki fog tüzetni.

g) A' pályairatok névtelenül, idegen kézzel tisztázva, lapozva, bekötve, 's jelmondatokkal ellátva küldessenek egy, ugyanazon jelmondatot viselő, 's pecsét alatt a' szerző' nevét rejtő levelke'

kiséretében. Olly kézirat, mellynek szerzője nevét akármiképen elárulná, jutalomban nem részesülhetend.

h) A' jutalom' odaitéltetéséül 's átadatásául csak később fog határnap tüzetni 's köz hírré tétetni, miután ez az érkezendő pályamunkák' számától 's tömegétől függend.

Bírálókká: Csapó Dániel egyesületi al-elnök, Bezerédj István, és Klauzál Imre r. tag urak választattak. Költ a' m. gazdasági egyesület köz gyűléséből, június 8-kán, 1840.

Kacsovics Lajos, s. k.

egyesületi titoknok.

— A' mult országgyűlés folytában kiadott országgyűlési tagok arczképeinek árából fenmaradt pénzügyről úgy rendelkezvén a' vállalkozó 's erre nézve az országgyűlés végével föloszlott ifjuság, hogy abból köznépünk erkölcsi 's anyagi jölléte emelésére, e-lemi ismereteket magokban foglaló, 's minél olcsóbb oktatási kézikönyvek, pályázás útján, hozassanak létre; 's e' czél eszközzésére, 's egyszersmind a' pályaművek megítélésére választmányt bízván meg, mellynek tagjai: Jósika Miklós, Eötvös József bárók, Pulszky Ferencz, Szemere Bertalan, Balassa Antal, Gorove István, Stuller Ferencz; jegyzője: Vachot Imre, pénztárnoka: Tóth Lőrincz; e' választmány következő tárgyat tűzi ki első pályázásra: *készíttessék köznépünk számára, egy könnyen érthető, 's legfeljebb 10 nyomtatott ívnyi természettani (physicai) kézikönyv, különös tekintettel a' földművelésre, 's a' nép közt uralkodó babonás bahiedelmek kúrálására*. A' pályadíj 50 arany, 's a' tisztán, idegen kézzel, leírandó, bekötött 's lapozott mű szokott jelígis 's névrejtő levél melletti beküldetésének határideje 1841. augusztus 20-ika, a' díjkiadásé pedig november második vasárnapja; a' kéziratok Tóth Lőrincz penztárnokhoz (Trattner-Károlyihoz 612) intézendők. Minden egyéb ide vonatkozandóul a' t. közönség annak idejében értesítenni fog. Pest aug. 31-ken, 1840. a' választmány határozatából.

Vachot Imre, jegyző.

Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében megjelent, 's Eggenberger és fia, Heckenast 's minden más hiteles könyvtárosnál kaphatók:

Vörösmarty Mihály'

Ú J A B B M U N K Á I.

Harmadik kötet.

S Z Í N M Ű V E K.

Tartalma; I. Julius Caesar, szomorújáték öt felvonásban Shakespeare-től. II. Árpád' ébredése, előjáték a' pesti magyar játékszin' megnyitása ünnepére. III. Kincskeresők, szomorújáték négy felvonásban. — Nagy 12r. 270 lap. Finom fiemei velinen, fűzve 1 ft 40 kr ep.

Elhez egy Rendkívüli Toldalék.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

September' 22. 1840.

38. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Beöthy Zsigmond' Színművei 2-d. kötete. — Balásházy János' Mezei gazdaság-tudománya. — Váltójogi munkái' ügyében. Vége (Császár Ferencz). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

D r á m á k.

- 1) *Beöthy Zsigmond' színművei. Második kötet: Jurista és kislány. Kóbor Istók. 1840. 16od rétt. 151 lap. Posony, Bucsánszky Atajos' tulajdona.*

E' kötet egy 1 felvonásos vígjátékot 's egy 4 szakaszú énekes bohózatot foglal magában. — Az úgy nevezett vígjáték (ez is inkább bohózat) a' pesti színpadon egy ízben adatott már, 's akkori fogadtatása a' közönség által intés lehete a' fiatal írónak, hogy éretlen munkákkal ne lépjen ideje korán a' közönség elébe. — A' vígjáték' rövid tartalma: Fenyvessy úr gyámleányát, Irmát, Aggváry ügyvéd ismeretlenben feleségül kéri, Lepkényi jogász szereti, Irma, Aggváryt várva, Tercsi szobaleányát kisasszonynak öltözteti, 's ez Irma név alatt lép fel; magát pedig úgy mutatja be Aggvárynak, mint Eugeniát, Irma' testvérét. Az ál Irma unalmas néma szerepet játszik, 's egyetlen „oui“ szavával francziáskodik; az ál Eugenia (valódi Irma) pedig Aggvárynak hízkeledik. Ez arra határozza magát, hogy Eugeniát vegye el. Erről írást adatnak vele. Most eljő Fenyvessy úr, megjelenik az igaz Eugenia is, egy éltés kisasszony, Aggváryt szaván fogják, ő az öreg Eugeniát kapja, Lepkényi Irmát. A' cselédség szinte összehá-

zasodik. 'S ezen elkoptatott, régi fortély a' darabban egészen szükségtelen, mert egy jelét sem látjuk, hogy Fenyvessy úr Irmát különben is oda nem adná a' szerelmes jogásznak, ki ellen semmi különös kifogása; vagy hogy őt Aggváryhoz barátság, ígéret vagy előítélet kötné. — Jellemekről az üres apróságban szó sem lehet; a' vígság benne főleg cselédek' elméskedéseiben áll. — Illy apró bohózatok csak meglepő eredetiség által érdekelhetnek; a' kezünkben levő elődeinél minden tekintetben gyengébb. Régi, kopott cselszövényke, sokkal rosszabbul 's ügyetlenebbül szöve, mint számtalan testvére. — A' mi benne méltánylással említendő, az egyedül a' grammaticailag pontos nyelv, mely ma már úgy sem nagy érdem többé. Az egészről kitűnő eredmény a' rövid mottóban van kifejezve: „*Engem megcsaltak*“. 'S nem lehet e' helyen korholva nem említeni azon mottokórságot, melyet már Rabener olly elmésen ró meg satiráiban.

A' kötet' másik darabja: *Kóbor Istók*, négy szakaszra oszlik: 1. A' koldus fiú. 2. A' jósnő. 3. Keleti kalandok. 4. Véletlen találkozások; melyeket megelőz egy előszó, hol a' szerző nézeteit adja a' néppoesisről. Ezen nézetek sokkal jobbak, mint a' milly nagy volt az erő, szerintök alkotni a' művet. Igen helyesen és szépen van mondva: „legyen a' literatura e-

gészen az életé, hasson annak sötétjébe 's fényébe egyaránt, legyen ott árnyék, hol a fény vakít, 's legyen ott világító sugár, hol a sötétség minden szépet, minden jót homályába temet. Igen szép 's helyes az is, mi Hugo' életírásából idézve van: „Die Literatur soll die Trägerin der nationalen Interessen werden; der Spiegel einer umgestalteten Gesinnung, einer neuen Volksverdingung, für welche Tausende ihr bestes Herzblut hingegeben; der Ausdruck des individuellen Lebens und des volkstümlichen Colorits der neuen Generation, das Ergebniss einer Anschauungs- und Denkweise, die in der Eigenthümlichkeit der Zeit und des Volkes wurzelt“; noha ezen szavakban nem a' népköltés' saját természetét, hanem azon szabadelmű, korszerű irányt véli bíráló kifejezve, melly Hugónál p. o. Ruy Blasban a' szolgát megdicsőíti, Tribouletben a' bolondot megnemesíti, egyéb művekben a' nagyok és hatalmasokról az ál fényt letépi, a' nép' hatalmát feltünteti, a' podestákat 's Fabiánikat méltó megvetésnek veti oda! — Ezen irányra van célzás az idézett helyen, 's nem a' faubourgek' bohóságait mulatságosan szinpadra hozó vaudevillekre. Mondja továbbá szerző, hogy: „ügyekezete volt egy romolni kezdő, nem minden szív- és esztulajdon nélküli suhanczban, önjavulást, 's az észnek 's az elevenségnek az élet' akadályain könnyű áttörését mutatni fel“. Már lássuk, mennyire felelt meg a' szerző ezen nézeteinek 's ügyekezetének. — Az első szakaszban egy csintalan koldusfiút látunk, ki tettetett sánta, vén bátyját megcsalja, annak elásott pénzét elloppja, a' helység' bölcseit rá szedi, lovat lop, 's végre, tettetett nyomorúsága kisülvén, a' helységből kiűzetik. Nagyra törését abból venni észre, hogy Váraljai földes úr kisasszonyára fáj a' foga. — A' második szakaszban, lopott pénzzel felruházkodva látjuk őt kézfogót ülni, mint Pincédy falusi jegyző leányának vőlegényét. Azonban Jutta cigányasszony' leánya, Oronka, Istókba szeret, 's anyja eszközlésére, gyűrűt kap Zenomína éjkirálynétól, melly őt széppé 's ellenállhatlanná teszi. Istók megjelenik a' cigányok közt, lopott lovait eladni, Bomba invalidus huszár' társaságában, 's Oronkába csakugyan bele szeret, azt feleségül veszi 's a' tündérkirályné' sárkányain elmegy vele Törökországba. — A' harmadik szakaszban Istók, Bomba és Oronka török zsivá-

nyoktól megtámadtatnak; 's amazok felakasztatnak, ez barlangba záratik; de a' zsványok harcra sietvén, ez alatt megszabadulnak. (Miért ez az egész intermezzo? hogy a' keleti kalandok' száma szaporodjék?) — Majd nem sokára Ben Eridoun vezir' palotájában látjuk a' két kalandort, ki Geoncha török főurné számára borban álomitált készít, hogy azt elrabolhassa. Istók és Bomba eljövén, az asztalon hagyott bort 's benne az álomitált megiszszák, 's helyébe vizet töltenek és elszaladnak. Geoncha a' vizet iszsza meg 's megszabadul; a' szökevények visszahozatnak, 's Ben Eridoun gonosz terve kisülvén, őt Geoncha bezáratja, Istókékat pedig fényesen megjutalmazza. A' meggazdagultak Oronkához mennek, ki egy banyánál szolgálatban van. A' banya jő, ők elbujnak, de fölfedeztetnek. A' banya lehúzza Oronka' újáról a' bájgyűrűt, 's ő rút és fekete lesz. Istók nem szereti többé. Daemona vén asszony eljő, 's őt Harmatóza fénykirályné nevében, ki Zenomína éjkirályné' ellensége, Európába szállítja. Mind ezen kalandokban, mint látjuk, semmi keletiség. — A' negyedik felvonásban Istók úgy lép föl házában, mint Kóborossy tens úr, 's Váraljai kisasszonyt nőül vévén, egész világgal kibékül. — Látszik e' rövid vázlatból, hogy a' szerző kitűzött ügyekezetének épen nem felelt meg. Istókban semmi jelesb szív- és esztulajdont, semmi önjavulást nem találunk, ő eleitől végig vak történet' laptája, 's tetőtől talpig semmirekellő. Mi tanulság ez egészből? hol itt azon eszmének személyesítése, melylyet a' szerző előszavában említ, hogy t. i. a' nép, az erényt ritkán látván osztályában felmagasztaltatni, tündérekhez folyamodik, 's ezek' hatalma által kapatja magasra az erény' fiát 's leányát? — Az elveket (fényt és homályt) olly tökéletlenül 's ellentét nélkül képviselő tündérek részt vesznek azon gazfiúnak sorsában, bár milly érdektelen semmirekellő legyen is, csupa asszonyi szeszélyből hihetoleg. Ő lop, csal, csavarog, iszik, menyasszonyait elhagyja, 's önjavulás' minden érdeme nélkül koldusfiúból gazdaggrá 's boldoggrá lesz. Hol itt csak nyoma is azon szép célznak, hogy a' nép, érdekes példa által, mulatva javuljon? — Az egyes kalandok teljességgel nem függenek össze; nincs egy az egészen keresztül folyó egységi fonal, melly annak jelentést 's drámaiságot adjon, mint p. o. ekko-

rig legjobb népi darabunk, a' Peleskei Notáriusban, hol egyes eseményeket olly szerencsésen fűz össze Tóti Dorka' motivált, fáradhatatlan bosszúja. — A' mi az előadás' népszerűségét illeti, megvallja referens, hogy ezen népszerűséget, az illető helyeken felhozott czigány sententiák, példabeszédek 's káromkodások mellett sem látja híven eltalálva. Az nem egy helyen egészen idegenszerű elemekkel kevertetik. Különösen rosztul állanak Bomba invalidus szájában gyakori elméskedései a' magyar állapotok, az itteni nyelvbábel, hazafiutlanság stb felett. Minden dolog csak a' maga helyén érdekes, 's a' legérdekesebb is, bizonyos körülmények közt, izetlen lehet. Önálló elmésség alig van, melly minden helyen, minden szájban, minden viszonyokban megtartsa magát, 's mi p. o. egy Peleskei Notarius' szájában mulatságos, az egy invalidus' fogai közt visszataszító lehet. — Ref. igen sajnálja, hogy a' szép akaratu, jeles szorgalmu, különösen lyrai tehetségű szerzőt — mit az első kötet bírálója is tett — arra kell figyelmeztetnie, hogy dolgozatai' kiadásában ne legyen olly mohó. — Hiszen, ha színművei első kötete megjelent is, nem kelle szükségképen egy másodiknak is megjelenni, mielőtt meg gondolt 's kisimított tartalom nem vala készen; 's ha élnek is szép Irmák, „kiken kívül a' föld pusztá lak“, nem kell azért nekik okvetetlen könyvet ajánlani.

34.

Gazdaságtudomány.

A' háztartás' és mezeigazdaság' tudománya.

Figyelmezve hazánk' újabb 's régibb törvényeire, a' hajdankori hellen 's római gazdasági írók', valamint az újabb érdekes munkák' előadásaira. Szerző Balásházy János, a' m. t. társaság' rendes tagja. II-d. kötet. Debreczenben, nyomtatott Tóth Lajos által. 1838. 8r. 447 l.

Midőn rec. a' harmad évi Figyelmező' 41ik és a' tavali' 45ik számaiban a' jelen munka' rövid ismertetését olvasá; nagy öröme buzdukt, hogy valahára literaturánk' azon mezején is kezdenek virágok kelní, melly Pethe és Nagyváthy halála óta, csekélyebb értékű munkácskák említést sem érdemelvén, parlagon hevert. A' jó hír, mellyben a' szorgalmatos szerző állott, de még inkább a' jutalom, mellyre a' munkát az academia méltatá, elég ösztön volt a' könyv' megszerzésére. Hazánkban nem ritkaság köny-

vekben csatlódni — hiszen az elmeszüleményekben termékenyebb külföldön is kilencz tizede a' könyveknek csak szótömeg — : itt sem táplált rec. tulesigázott reményeket, csak az eddigieknél többet, 's korszerűt várt; de csatlódott, mert egy csak némileg használható kézi könyv helyett (megbocsásson a' szerző) egy rendszertelen, felületes, 's tévedésekkel teli munkára akadt. Örömet nyilvánította volna rec. már régen ítéletét, de folyvást reménylő, hogy a' többnyire helyes tapintatú közönségből fel fog majd valaki szólamlani; mi csakugyan az Ismertető' idei 9-ik számában meg is történt. Balatonyi' jegyzései és czáfolatai alaposak voltak, de kevesek, 's nem részletesek; Balásházy úr' felelete pedig részint kitérő, részint alaptalan, részint leszóló és kihívó. — Igen is, ha egy pusztán, magánosan, a' külföldi gazdasági literatura' ismerete nélkül fölnevelkedett fiatal ember bocsátotta volna e' munkát sajtó alá, rec. azt mondaná: „ezen ifjú tehetségeket mutat, segítsük, adjunk kezébe könyveket, idővel valami derekast várhatunk tőle“; de midőn egy megérett, tapasztalt gazda, ki írói pályára adván magát, már academiai állásánál fogva a' jelesb külföldi gazdasági írókat ismerni tartozik, munkát bocsát a' közönség elébe, 's azzal jutalmazási pályatérén a' versenyzők közé áll: akkor jogunk van tőle, ha bár nem tökéletes, de legalább rendszeres, és a' korral haladó munkát követelni.

'S állithatja-e szerző elfogulatlan lélekkel, hogy munkája, ez igazságos követelésnek a' gazdasági tan' jelen kifejllettségéhez képest csak kis mértékben is megfelelt? Ha pedig kétségünk igaz, mit B. úr reménylem maga sem tagad, nem lett volna-e célszerűbb, vagy sikeresebb Thaer, Schwerz, Block, Burger, Koppe, Schweizer stbek' valamelyikét inkább magyarra fordítani, 's hazánk körülményeire alkalmazni, mint olly eredeti munka kidolgozására fordítani az időt, melly nem képes egy okszerű gazdát is képezni.

Valamelly kornak miveltségi állapotját egy részben a' korbéli tudományos munkákból lehet megítélni, azért méltán tarthatunk, hogy utódink (ha tán valaki kíváncsiságból B. munkáját találná elolvasni) nevezetesen a' mezei gazdaság' tekintetéből jelen korunkról nem igen kedvezőleg, 's rosszabbúl, mint érdemeljük, fognak ítélni, mert nem csak hogy ezen

munka külföldi hason tárgyú munkákhoz mérve százados hátramaradást sejtet, hanem a' honi literatúrában is egyenes hátrálásra mutat, mert már derék Pethénknak 35 éves munkája Balásházyénál tovább haladott, sőt az ötven éves, 's 1822ben újra nyomtatott Nagyváthy is tanulságosb. — Olvassa mind a' hármat, ki nem hiszi.

Azonban rec., kit B. urnak minden mezei gazdához intézett általános kihívása birt, hosszabb megfontolás után, felszólamlásra; köteles fenn kinyilatkoztatott ítéletét alaposan be is bizonyítani; de a' bírálattal az' egész munka' minden egyes részleteire kiterjeszkedni azért is lehetetlen, minthogy akkor rec. úgy járna, mint ki egy egészen átluggatott köpönyeget akar megfoltozni, azaz: szintannyi posztót kell neki foltokra fordítani, mint ha új köpönyeget akarna csináltatni, 's rec. is fele munkával egy egészen új munkát volna képes írni, mint a' mennyibe kerülne, ha B. ur munkáját egész kiterjedésében részletesen megczáfolni és kiegészíteni akarná. — Így tehát, az első kötet elmellőzésével, csak néhány igen szembe ötlő, 's a' második kötet' általános silányságát tanusító hiányok' kijegyzésébe fog bocsátkozni, a' nélkül, hogy magát kötelezné, ezen második kötetben is egészen keresztül menni.

Már a' bevezetésnek első §ában, hol a' mezei gazdaság' célja határozatik meg, mellőzi szerző említeni az okszerű gazdálkodás' próbakövet, t. i. a' gazdasági viszonyoknak megfelelő tiszta jövedelem' tartós állandóságot (Nachhaltigkeit), mert az állandóság' feláldozásával, vagy tekintetbe sem vételével, egyedül a' jövedelem pillanatnyi felrugtatására törekedni oktalán gazdálkodás.

Legnagyobb zavarodottságát, 's tárgya' hibás felfogását szerző főképen a' bevezetés' 2ik §ban tanusítja, hol az egész mezei gazdaságot következő öt fő szakaszra osztja, t. i. földészetre, földművelésre, növénytermesztésre, rendszertanra (Feldersystem-Lehre) és állattenyésztésre. — Ennél eredetiebb, de következtetlenebb felosztás a' mezei gazdaságnak nem gondolhatni, miután pillanatnyi megfontolás után akarki is könnyen kitalálja, hogy a' mezei gazdaság tudománya természetnél és alap anyagainál fogva csak 2 fő részre oszthatik, t. i. földművelési, és állattenyésztési tanra, melly két tannak helyes felfogásából sarjadzik egy harmadik tan, melly ben-

nünket a' természet (Production) általános elveivel, 's azon szemponttal ismertet meg, mellyből indulnunk kell, midőn a' természetesi erők és eszközök' egymásközt, 's az egészhez miképen arányozott viszonyaikat megítélni és rendezni akarjuk. Ezen tan öszves foglalhatja mind azon szabályoknak, mellyeket követnünk kell, hogy a' theoria' alkalmazásánál a' bal fogásokat elkerüljük; ezen tan ismeret meg hennünket a' jószágátöke értékével, a' föld, épületek, házi állatok, gazdasági eszközök, és technikai vállalataink' becsével, szántóföldeink, trágyánk, takarmányunk és házi állataink közötti viszonygyal, a' gabona és takarmánytermesztés közötti kapcsolattal, a' különféle rendszerekkel, 's azoknak hasznáival és káraival, a' természet erők (Productiv-Kraefte) vezérlésével és alkalmazásával, a' gazdatiszt' és cselédek' kötelességeivel, napszamos, robotos, cseléd és a' vonó marha munkájával, a' gazdasági számtartással, stb. Ezen tanról, melly lelke a' gazdaság' tudományának, itt említést teszen szerző, nyilván azon hiedelemben, hogy tökéletesen elegendő az, mit Háztartásának néhány lapra terjedő 6ik szakaszában, 's a' többi szakaszokban is imitt amott elszórva, az említett viszonyok' néhányairól felületesen érint. De mi szerzőnk' felosztásában legfurcsább, az, hogy midőn a' földművelési tan' egyes szakasziból fő részeket alkot, az állattenyésztésből az állatgyógytudományt kizárja, a' physiologiát pedig nem is említi, mint ha ez utóbbi a' természethistoriával (itt zoológiával) egyesülve nem szinte ugy alapja volna az állattenyésztésnek, mint a' földészet (agronomia) a' földművelésnek. 'S így kellett volna szerzőnek, ha felosztásaiban következetes akart lenni, az állattenyésztés' általános elveit egy külön fő szakba, egybe ismét az egyes állatok' tenyésztését, 's így az állatgyógytudományt is külön fő szakba foglalni. A' szerző által is annyira magasztalt Burger' munkájában tisztább eszmék valának szerezhetők a' gazdaságtudomány czélszerű felosztására, 's igen sajnálom, ha B. úr felszeg felosztását csak eredetiségével tudja menteni. —

Átmenvén a' földészetre a' 20. 21. és 22. lapon B. úr az agyagföldet ismerteti, mondván „az agyag tisztaságában, és szárazon jó tapintatú fehér por, sem szaga nincsen, sem íze“, melly difiniót Köhler vegytanár a' mes-

terségesen (chemiai uton) előállított agyagnak adja; — ellenben szerző nem is említi, hogy az agyagföld, mint az szántóföldeinken előfordulni szokott, nem egyszerű föld, hanem a' legtökéletesebb és legszorosabb vegyülete az agyag vagy is timföldnek, és a' kovának, mely vegyülethől a' timföldet, chemiai uton, nevezetesen kénsav által, ki lehet választani. Az agyagföldnek igen is megvan saját agyagszága, ha száraz állapotjában reá lehelünk, 's izzt is veszünk rajta észre, ha azt nyelvünkkel érintjük; — kihagyja továbbá szerző az agyagföld legnevezetesebb characteristicai sajátosságát, t. i. összefüggő erejét, mely sajátosságából lehet leginkább magyarázni nedvtartóságát, vízben feldagadását, a' szárazságban tömegének kisebbségét, és a' föld' meghasadozását. — Leginkább lepte pedig meg rec-t. az agyagföld' fajainak vagy is külön osztályainak ismertetése. Első helyen áll szerző szerint a' *kövecses agyag, mellyben sok kő van*, 2. *korpa-föld* (Kleiboden, rectius Klayboden), *mellyben bőven a' homok*, 3. *nyirok*, ha az agyag mérsékelt homok tartalmú, 4. *téglaagyag, mellyben ismét bőven van fővény és homok*, 5. *fekete agyag, mellyben sok a' televény, 's ha sok a' fővény benne, fővényes nyirok*. Ezen eredeti felosztás által a' földészetnek egy egészen új aerája nyílt meg, 's fel nagyon dűlva, felforgatva Europa' legjelesebb földészeinek osztályozása, kik közül nevezetesen Schübler következendőképp szakmázta az agyagföldet: 1. *Agyagföld* (Thonboden), mellyben 50% agyagnál több, 's humusból 5%-nél nem több foglaltatik; 's mivel ezen osztályban az agyagtartalom' aránya még igen nagy különbséget tesz, Schübler azt még két osztályba foglalta, t. i. abba, mellyben 75%-nél több az agyag, 's abba, mellyben az agyag 50%-tól 75%-ig megy, 's az elsőt szívós, erős, a' másodikat pedig közönséges agyagföldnek nevezi. 2. *Agyagos föld* (Leimboden), mellyben az agyag 30 és 50% között áll. 3. *Homokos agyagos föld* 20 és 30% közötti agyagtartalom mellett; 4. *Agyagos homokföld*, ha az agyagból már csak 10—20% van a' földben. — Rec. azt tartja, hogy a' mivel gazdák ezen felosztásnál jövődűre is megmaradhatnak, annál inkább, minthogy szerzőnk felosztásával nincs is tisztában; így p. o. említ egy homokkal bővelkedő korpaföldet is, mely elnevezést B. úr a' német Klayboden hibás fordításából kölcsönözi, a' névből következtetvén a' föld tulaj-

donságára! holott a' Klayboden nevezet alatt Schübler szerint *épen az ellenkező vegyületű*, t. i. olly agyagföld ismeretes, mely legközelebb áll a' tiszta agyagföldhöz, alig 10% homoktartalommal, 's mellyhez a' fazekas agyag több nemei tartoznak; D. Sprengel pedig Klayboden név alatt márgás földet ért. — Szinte a' nyirokföldet sem látszik ismerni szerző, mely rec. tudára nem egyéb, mint a' mit a' német Mergelboden név alatt ért, 's mit mi márgának is nevezünk, mellyben t. i. Schübler szerint különböző agyag- és homoktartalom mellett, legalább is 5—10% szénsavas mész foglaltatik; ha pedig a' mész tartalom 20%-nél nagyobb mennyiségben találatnék benne, akkor bár milly agyag- és homokvegyület-arány mellett mészföld nevezetet kap; nem tudhatja tehát rec. miért különbözteti meg szerző a' nyirokföldet az általa a' 23ik lapon említett márgaföldtől. Továbbá igen jól tudhatja B. úr, hogy gyakran olly tájékon is, hol agyag az uralkodó földnem, alig találhatni téglalegetésre alkalmas agyagot, mert ez olly tulajdonságokat kíván, mellyek ritkán találkoznak össze egy földben; azért is az agyagföld, mint a' szántóföld' bizonyos osztálya téglalegetés nevezet alatt elő sem fordul. — Végre nagyon csalódhatnék szerző, ha azon agyagföldet, mellynek megszáradt külszíne fekete, televényes agyagnak tartaná, mert a' televényes földnek napon száradt külszíne setét-szürke szokott lenni, 's egyedül a' fekete vasacsos föld tartja meg kiszáradt állapotban is a' sötét, fekete színt. A' 22ik lapon B. úr az agyag folytatásban említést tesz a' szikföldről, de leginkább csak a' különféle szikfödek' elnevezésével vesződik, 's az olvasót ezen földnek természetével, alkatrészeivel, 's a' növényzetre való befolyásával megismertetni — másra bizza.

A' többi földnemeket is, t. i. a' kova- és mészföldről, 's a' keseragot csak épen olly kivonati formában ismerteti szerző, mint ha azokat csak nevökről akarná velünk tudatni: arról pedig p. o., miképen lehessen valamely föld' vegyületi arányát agyag, homok, mész, vagy humus tartalmát, vagy víztartó erejét, stb., akár tudományos chemiai, akár egyszerűbb mód által kitudni, nem csak elhallgatja, hanem a' 38ik lapon (19. §.) feleslegnek és célra nem vezetőnek nyilatkoztatja!

L. 27. és 28. szerző a' *vasacsról* is igen

kurta említést tesz, 's e' czikkből az olvasó a' vasácsnak származását, természetét, 's a' szántóföldre és növényzetre való hatását nem fogja megtanulni.

L. 29. szerző megkezdvén a' *televényről* véleménye fejtegetését, egy csillaggal idézett jegyzékben az olvasót a' 2ik szakaszban következő *érdekes előadásaira* utasítja.

A' *tőzege*ről is (hallgatván annak tulajdonképeni eredetéről, minőségéről, különböző nemeiről) 6 sorba szorítja mind azt, mit velünk tudatni jónak talál; de nem is e' helyre volt e' czikk sorozandó, hanem a' 2ik szakaszba, hol a' vadföld' telkesítéséről van szó, 's hol elő kellett volna adni, milly feltételek mellett kell a' tőzeget, vagy is közönséges nevével a' lápföldet, vagy mint tüzelő szert kihasználni, vagy azt rétekké változtatni, vagy belőle szántóföldeket alkotni? — Ennek folytában értelemtevésző volt szerzőtől azon földeket, melyeket a' német *Marschboden* név alatt ért, egyenesen lápföldnek keresztelni, mert, ha annak csak olly földet kell nevezni, melly előbb vízzel volt borítva, 's kövérségét a' rajta elrohadt növényektől és iszaptól veszi, akkor e' föld a' turfás és tőzeges földek' sorába tartozik, melyeket hazánkban amugy is általjában lápföldnek hívnak; ha pedig azon földet akarta említeni, melyet Holsteinban, keleti Frisiában, Elba és Odera folyók 's Danczka körül Marsch név alatt, és pedig különösen minden mélyebben fekvő, buja 's nedves földet értenek, egy más elnevezésről kell vala gondoskodni, ellenében azon magasan és szárazon fekvő, erős agyagos és termékeny földekkel, melyek *Geest* név alatt Holsteinban és alsó Szászországban előfordulnak. (*Folytatása következik*).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Jegyzetek* „A' váltóóvások” című munkámnak t. Fogarasi János úr által írt, 's a' Figyelmező 33—36. számaiban álló bírálatára (*Vége*). — Bírálatát folytában, egy igen érdekes tárgyhöz jutott t. rec. úr: a' hamis v. meghamisított váltókhoz.

Véleményemet, az ezeket illető I. r. 185. 's 186. tör. §-ok iránt, én abban nyilvánítam: hogy én ezen törvényes rendeletet fölötte szigorúnak, 's a' hézagos, vagy hamis, vagy meghamisított, avagy végre érvénytelen*) hátíratú váltókat szabályozó törvényes rendeletek' tekintetében az osztó igaz-

sággal megegyeztetetőknek alig lenni hiszem; hozzátéven: hogy a' hamis v. meghamisított váltókra nézve is szerettem volna a' 170. 's következő §-ok' rendeletét kiterjeszteni; azaz: a' váltóbeli sommának — a' dolog' birói elintézéseig — birói letétele kimondatni; — t. bir. úr pedig szigorúnak azt nem látja, 's az osztó igazsággal is igen megegyezőnek állítja; értekezete' folytában pedig azt mondja, hogy mivel illy váltójogi szigorúság nélkül a' hamis v. meghamisított váltók' tekintetében, a' váltói törvénykezés 's perfolyam még a' közönségeseknél is veszedelmesb leendne, hasonló szigorúság' hiányában „az egész váltóhistoria 's törvény nem fogna érni egy pipa dohányt”.

En t. bir. úr' e' véleményét (végszavait kivéve) tisztellem: bár az, a' mennyire e' helyütt felhozott okoskodásain alapúl, olly gyöngye hypothesiseken áll, hogy egész értekezését ezen egy kérdés megdöntheti: „de hátha a' tudósítvány is hamis, 's olly ügyességgel készült, hogy hamisságát intévényezett teljességgel nem képes fölfedezni?” — Szebb, érdekesebb tárgy ez, semhogy felőle anticriticában kimerítőleg szólni lehetne; 's egy azok közül, melyekről külön írni — ha időm 's erőm engedendi — tán nem sokára fogok. — Mint jöhetett pedig e' valóban komoly tárgyba a' tudós tollba 's nevelt szájba nem jól illő *pipadohány*, azt t. bir. úr fogja tudni?... En itt csak annyit mondhatok, hogy egészen magánosan kijelentett véleményemet az ausztriai váltói gyakorlaton kívül, nevezetes *bécsi váltóások*' 's triesti nagy kereskedők' nyilatkozatára, 's nagyhirű váltógyutudások' véleményére is építettem, melyek reám nézve — 's tán publicumra nézve is — fognak bírhatni ha nem több, *legalább annyi* nyomossággal, mennyivel t. Fogarasi úr' véleménye bírhat! — Az érték' mértéke, melyre t. bir. úr a' hamis váltókat illetőleg nem, — vagy a' magyar váltójogtól *különbözőleg* rendelkező váltótörvényeket — szerinte a' peres *váltóhistoriát* általában, — 's így közvetve csekély véleményemet is méltatta, olly meghittséget árul el — melly még köz auctoritásu íróban is igenen szemszűrő leendne! De tudja-e t. bir. úr, hogy mit becsült *egy pipadohány*nál kevésbre?... Többek közt csak az olasz, franczországi 's ausztriai váltószokásokat, rendeleteket 's törvényeket! — De, hiszen, ez csekélység!!

Hosszú lenni nem akarok. *Azumi* — kinek *Dizionario della Giurisprudenza mercantile* című munkája még ma is köz auctoritással bír Olaszország' több váltótörvényszékei előtt — ezen axiomát állítja fel a' váltókra nézve is: „a' föltett hamisság (il falso presupposto) megsemmíti a' kötelezéseket, nyilatkozatokat, melyek rajta alapulnak, 's annál fogva nem háríthat kárt arra, ki ekként szerződött.”*)

A' franczia kereskedési törvénykönyv nem is emlékezik a' hamis vagy meghamisított váltókról: tehát a' fizetési szigorúságot az azokat elfogadókra nem mondja ki; 's ott illy esetekben mindig perre kerül a' dolog. *Nouguier*' szavai: „Et, cependant, le Code de Commerce, muet sur les

*) Szenvedő, vagy általában váltóképességgel nem bíró személyektől tett.

*) E' szó alatt: „Falsità” XIV. §. b. 122. l.

faux qui se glissent dans une lettre de Change, ne songe pas à régulariser la position des parties, qui en sont victimes; 's utóbb: „*Au reste les questions, (tehát per?!) que font naître ces faux, sont des difficultés de fait, dans lesquelles les circonstances particulières servent le plus souvent de base à la conviction des magistrats, qui à raison du silence de la loi, se trouvent appréciateurs souverains*“. 'S ezen fontos tárgy, melyre a' hamisítási 's elfogadási körülmények olly különbözőleg, olly sokfelekép módosítólág hathatnak, 's mellyen a' magyar váltójog (úgy hiszem, leginkább a' porosz után?) olly könnyen, de egyszersmind olly szigorúan vágott keresztül, sokkal nagyobb figyelmet érdemel, sem hogy az arról hallgató 's azért perfolymat engedő váltótörvényeket vagy a' m. váltójoggal ellenkező véleményt egy *pipadományra* is méltatni nem lehetne!

Az ausztriai 1763d. Vt. szinte hallgat a' hamis v. meghamisított váltókról; az 1802d. ápril' 23d-ikán kiadott nyiltparancs' következtében pedig a' hamis váltók' elfogadása, ott *erő nélkül*-nek tartatik. *) 'S maga t. *Wagner* azon véleményt fejezé ki e' nyiltparancshoz, hogy *legalább a' váltóssomma, míg a' dolog elhatároztatnak, bírői kézhez lenne leteendő*; e' véleményét pedig az *allenburgi* válto- 's *porosz* tartománytörvényekre építé! — Így tehát, *tán* megéri mégis t. bir. úr' egypár *pipadományát* az idézett váltótörvények, 's váltójogtudosok' véleményei — azokkal pedig csekély enyém is?!

De nem fog ártani egy pár idézet t. bíráló úr' ez érdemben tett szavaiból, — hogy láthassa publicum logicáját. „A' 176. és 177. §§ban is a' kifogást tevő vagy letiltó *tüstént perbe fogatik*, sőt a' per' kimeneteléig biztosítást adni köteles, tehát *szinte* olly szigorú ellene a' törvény' rendelete, *mint* a' hamis váltót elfogadó ellen, de ennek is minden jogai fennmaradnak a' családok ellen.“

Azon: *is* — *szinte* — *mint* azt teszik, hogy a' hamis váltók' elfogadói *is*, *szinte mint* a' hézagos stb. hátratuak' kifizetésének letiltói perbe vonatnak 's biztosítást adni kötelesek, és hogy egyébként ezek' sorsa *olly* súlyos, *mint* a' hamis váltók' elfogadóié. — Egyik sem áll t. bir. úr! A' hézagos váltók' kifizetésének letiltója perbe vonathatik, biztosításadásra kényszeríthetetik, igaz; de a' hamis váltó' elfogadójának fizetni kell, kész pénzzel fizetni! 'S itt nagy a' különbség. — Az pedig, hogy a' családok ellen minden jogai fennmaradnak, csekély vigasztalás, csekély kárpótlás leend rája nézve; mert a' hamis váltók' szerzői közönségesen olly emberek, kiknek semmiök sincs; 's így az elfogadó pénzt mindig elveszti, midőn a' hézag vagy hamis hátratok miatti letiltók pénzt sohasem veszélyeztetik; mert az mindig annak fog kiadatni, kinek hozzá kétségtelen joga leend. Továbbá pedig a' letiltásból eredő perben szinte bizonyítványokra lesz szükség, 's a' letiltó szinte

lakhatik harmadik országban is, 's azt mégis, t. bir. úr' engedelmevel, perbe lehet idézni, biztosításadásra kényszeríteni, 's a' váltótulajdonos kénytelen a' per' sorsát bevárni, stb. 's ezen letiltók elleni per, *még a' közönségeseknél is veszélyelmes lehet* — ergo mindez nem fog annyit érni, mint t. bir. úrnak egy *pipadomány*? — T. i. ezen consequentia foly t. bir. úr' okoskodásaiból!

Általában mit t. bir. úr ez érdemben a' többsé-
rekről 's tudósítványokról mond, bár milly practi-
cainak látszassék is, olly pusztá hypothesisen épült theoria, melly szép ugyan magában, de melly ellen gyakorlati világban — kivált külső országokban — számtalan tetteleges kiveteleket lehet felmutatni. — Még más motívumokon is alapul a' m. váltójog' I. r. 185. 's 186. §§ainak rendelete; de azokat sok bécsi többsér sem tudja, annál kevésbbé fogják pedig az ottani börzének alkuszai azokat csak gyanítani is.

A' 83. lap * alatti eset' oka más is lehet, nemcsak az, hogy a' váltó elveszett, mint például: ha az illető megbízott a' lejáratájban csődület alá került, 's a' váltó tömegéhez jutván, attól még el nem választatható; stb. — 's t. bir. úr' illy esetben is a' váltó' megsemmítését fogná-e keresni, vagy inkább váltoja' kiadatását? 's ez utóbbi esetben veszélyeztetni fogja-e — ovat nélkül — viszkereseti jogait?

Egyébiránt bátor vagyok figyelmeztetni a' t. bir. urat, hogy az I. r. 190—192. §§aiban csak az elveszett váltóról, *elfogadóról* ('s illetőleg kiadó) 's az elvesztőnek elfogadó elleni jogairól van szó — 's az, ki a' váltót elvesztette, azért még nem esett el viszkereseti jogaitól; mert ha elfogadó tagadná, hogy az elveszett (eredeti) váltót nem fogadta el, a' váltótulajdonos a' kezénél levő váltómások- vagy példányoknál fogva — ha ezekre az eredeti hátratok följegyezve lennének — viszkeresetet gyakorolhat előzői ellen; bár a' forgatók a' letéti kötelességtől mentesek is, — de csak ovat után!

A' 83. l. b alatti tanomat, t. bir. úr úgy lát-
szik, ismét *nem akarta* érteni? Nekem a' töle megrovott hely igen világosnak tetszik, 's úgy hiszem az is. Hanem példát adok t. bir. úr' bővebb értesítésül: *X. intéző*, elküldi az eredeti első váltót *N.* nevű *megbízottjának*; a' másodváltó forgásba tétetik, 's *B.* intézvényes után *D. G. M.* forgatmányaik által *Z.* kezébe kerül, ki azt fizetés végett be akarná mutatni, de *N.* az első váltót nem adja ki. Úgy hiszem *Z.* köteles leend *N.* ellen — ki *X. intéző*nek megbízottja — ovattal élni, hogy viszkereseti jogait fenntarthassa. 'S itt *ovat, intéző megbízottja ellen, teljes sikerrel fog tétetni*. — Ez tanom' értelme. T. bir. úr, mint-hogy annak szellemét felfogni nem akarta, egészen más eszméket hoz szoba, mellyek ide épen nem tartoznak; azon fölül pedig nem is állanak: mert minekutána kibocsátó *magára vállalta* a' váltó' elfogadás végett bemutatásának eszközöltetését, habár becsületből tette is azt, ő már kötelezést vállalt el, mellynek következményeiről felelni tartozik. — Tisztában kell lennünk magunkkal 's a' tárggyal elebb, semmint munkát akarunk bírálni; 's iparkodunk kell a' szerző' szavait 's a' dolgot megérteni! — *Horác*' szavait:

*) Lásd e' felől *Wagnert* (nem ugyan a' t. bir. úr által idézett 287d. §ban, hol e' tárgyról egy szó sincs, 's azért nyomtatási hibának tartandó, hanem) a' 284. 's 291d. §§okban.

„Sumite materiam vestris, qui scribitis, aequam Viribus“...
a' bírálók még jobban szívökre vegyék, mint az írók.

Áll, mit t. bir. úr a' 96 l. * alatti jegyzékre mond; ott hiba történt, melyet már magam is észrevettem; jöllehet állításom való annyiból, hogy előző intézvényesnek, ha váltója nem forgattott, csakugyan nincsenek, — hanem csak előzője van; de ily sophismával élni én nem akartam. — Botlottam. Hogy pedig a' dolog iránt különben tisztában vagyok magammal, azt t. bir. úr a' 28. l. álló íme szavaimból: „ettől az *intéző Kulpára*“... 's alább: „biztosítási viszkeresetet gyakorolhatna *Kulpa*, mint közvetlen ('s ez esetben egyetlen) *előzője* ellen“ eléggé láthatta; miért is idézetekre a' törvényből épen nem volt szüksége.

A' váltói ovások' példáiban rosálja t. bir. úr, hogy a' forgatmányban a' „*helytettem*“ szót „*számomra*“ szóval váltom fel. Vajjon mért nem említette meg azt is, hogy az országos választmány váltójogi terveben, e' célból a' „*részemre*“ szót használta, *) mi egy cseppel sem több sem kevesebb, mint „*számomra*“. Nálunk minden attól függ: minő szavaknak fogunk forgatmányi erőtt tulajdonítani? ha elfogadjuk a' „*helytettem*“ — „*érettem*“ — „*számomra*“ — „*részemre*“ stb. szavakat, mind a' négy egy értelmű, egy jogerejű leendő; mert csak annyit tesznek azok, mennyit az olasz: „*per me*“ — a' franczia „*pour moi*“ vagy a' német „*für mich*“. — Ha szavamnak némi hatása lehetne e' tárgyban, én azt ajánlanám: hagyassék ki mindegyik a' szoros értelemben vett forgatmányból, 's a' váltó csak így forgattassék: — „*Fizessen ön Soma Péter úr rendelményére. Buda Septemb. 8d. 1840. Lakatos J.*“

ez a' legegyszerűbb, legbiztosabb forgatmányi stilistica leendő, melyet sok olasz 's franczia váltókon láttam így: „*Pagate all' ordine del Sig^r N.*“ — „*Payez à l'ordre de Mr N.*“ stb.

— Mi műszótáromat illeti, mint abban némely szavaim t. bir. úrnak; úgy övéi — legújabbban megjelent Váltójoga' Iső füzetéből — nekem teljességgel nem tetszenek; — de ez reánk nézve izlés dolga, 's fölötte nem mi ketten, hanem a' publicum fog határozni; sokban pedig határozott már — 's úgy hiszem változatlanul — a' törvény. — A' *telepvényes* műszó, *forgatmányos* után használtatott általam, melyet országgyűlésen egy sok és philologiai tekintetben is magas állású férfi ajánlott a' *forgatos* helyett, melyhez t. bir. úr *telepes-e* hasonlítva.

Bírálata' folytatában t. rec. úr tanomat, vagyis ovati szabályaimat, csak három négy helyütt rovtta meg, 's azt is, mint láttuk, többnyire szavaim elforgatásával, félreértésével, vagy csonkított idézetével motiválta. Magán véleményeim ellen — melyeket szabályul sehol sem adtam — önnön magán véleményeit hozta fel, 's ez leginkább arra mutat, hogy különböző forrásokból merítettünk; — de véleményeink' helyességét vagy helytelenségét csak a' gyakorlat fogja majd eldönteni. — Az

egészből látható, hogy a' tisztán tudományszerezeti szándék attól bizonyosan távol volt; 's mint-hogy én ily forrásból serkedő bírálatokkal többé bajlódni nem akarok, t. bir. úrtól azon erős hiedelemmel veszek búcsút, hogy én vele e' mezőn — írjon ő bár mit és mennyit munkáim ellen vagy mellett — találkozni többé nem fogok. — Buda, szeptember' 9dikén, 1840.

Császár Ferencz.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet. megjelent az academia által kiadott *Tudománytár* augusztusi füze, mellynek különös érdekű tartalma: 1. D. Mager és a' franczia literatura, Szontagh Gusztávól, második közlés, a' történetírásról. 2. Régi magyar költészet: Ádám János XVI.—XVII. századbeli kolosvári polgár' gyászéneke, gr. Kemény József l. tag bevezetésével. 3. A' napfogyatkozások, Vállas Antaltól. 4. A' hún-scitha betűkkel írott Turóc vmegyei régiségről, academiái előadása Jerney János r. tagnak. 5. Okleveles toldalék, Luczenbacher Jánostól. A' literaturai részt megnyitja egy, a' franczia szinpadról és költőiről szóló rövid czikkely: a' Criticai szemle mythologiai és földirati munkákat ismertet; ezt a' bibliographiai czikk váltja fel, ezt a' franczia academia' májusi ülései előadása; befejezik a' kötetet a' tudós társaság' némely hivatalos közlései, mellyek közt egy academiái biztosság' tudósítása Kliegel József hazánkfia betűosztó és betűszedő gyorsgépeiről, melyet legközelebb Athenaeumunk is adand; és Szalay László rt két levelének (Bonn, máj. 9. és Mannheim, máj. 14. 1840) érdekes töredékei.

A' Tud. Gyűjt. augusztusi füzetének tartalma: 1. Az emberi boldogság kútforrásairól 's fenntartására szükséges eszközökről. 2. A' magyar kereskedést illető emlékirások gyűjteményének közre boesátásáról, Gyurikovics Gy. 3. Szegénység. 4. Kecskemét városának K. Kun Halasban találtatott hajdani pecsétjéről Csányi J. 5. A' természeti jelenetek analysiséről. 6. Néhány nevezetes férfiak eletrajza (az uttal Montecuculi, Ruyter, Fiesco, Magellan, Drake és Frankline — mik minden biographiai, sőt Conversations-Lexiconban feltalálhatók). A' literaturai rész Bloch Móricz *) iratáról „A' zsidókról“ és Bulver régiesenke könyvéről „Anglia 's az angolok“ szől; ez utóbbról kissé későn még reánk magyarokra nézve is, miután ezt a' Tudománytár, meg 1835ben (VIII. köt. 240 's köv. 11.) megismertette.

*) Bíráló hibásan állítja Bloch Móriczot első magyar írónak a' zsidók között. Őt Bauer Marcussohn Hermann, a' szegedi izraelita község' hites jegyzője, még 1836-ban, előzte meg Mendelssohn után írt, 's Szegeden, Grün J. bet. 8r. két füzetben megjelent, ily című értekezéseivel: *A' lélek halhatatlanságáról*, és: *A' lélek' közösüléséről a' testtel*.

— IGAZÍTÁSOK. Figyelmező 37d. sz. l. 586. sor: 14. *foglatható* olv: *foglaltató*. 588. sor: 23. a' *bemutató*, helyett, olv. *elfogadó*.

*) Lásd: Kerületi választmány' javaslata a' Váltótörvénykönyv iránt. 6. lapon.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

September' 29. 1840.

39. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Balásházy János' Mezei gazdaság tudománya, 2-d. köt. Folytatás. — Buda, Színművek' zsebkönyve, kiadta Hazucha. — Természettana' ügyében Tatai ellen. Berekesztés (Tarczy Lajos). — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Gazdaságtudomány.

A' háztartás és mezei gazdaság' tudománya stb. Szerző Balásházy János. II-d. kötet.

(Folytatás.)

L. 31—37. szerző *a' föld' becsére befolyó körülményekről* szól, elég általánosan, 's úgy látszik, hogy a' majornak közel vagy távol fekvését földjeinktől, a' népességet vagy nép telenséget, a' kereskedési viszonyokat, a' termő földnek (mellyet rec. inkább termőrétegnek szeretne hívni) mélyíthetőségét, vagy javíthatóságát, a' gazdaság' trágya-erejét stb nem számítja azon körülmények közé, melyek a' föld' becsére befolyanak, mert említést sem tesz rólok; pedig, rec. véleménye szerint legalább, az imént említett körülményeket is földjeink miképeni jövedelmezésére hathatósan befolyó factoroknak kell tekinteni. Ugyan ezen fejezet' végén, a' 38. és 39. l. azon kérdésre, vajjon vegytani vizsgálat által valamely föld' becsét megítélni lehet-e? tagadólag felel, 's azzal vigasztal bennünket, hogy szélesebb *chemiai ismeretek nélkül is lehet valaki ügyes gazda.* — Rec. erre azt feleli, hogy valamely földnek becsét vegytani vizsgálat nél-

kül megítélni épen nem lehet, valamint a' földek bonitírozása, taxatiója, 's osztályozása (mellyek minden alapos földmivelési rendszer' alkotásánál, 's minden fekvő birtok' alapos megbecsülésénél nélkülözhetlenek) — chemiai ismeretekeken alapúl. Más kiterjedésben kívánja az orvostudomány a' chemiai ismereteket, másban a' műtan, és gazdaságtudomány; 's ha bár ügyes közönséges gazda lehetne is rendes chemia nélkül, de *okszerű, mívelt gazda* bizonyos kiterjedésű vegytani, 's különösen agronomiai ismeretek nélkül, képzelhetetlen; 's kijelentett véleményével szerző itt önmagára mondta ki az ítéletet. — Ezen czikk' folytatásban jegyzésképen oda vetve érintetnek a' mezei gazdaság' némelly segéd tudományai, t. i. az *ásvány- és füvésztan, zoologia és physica.* Ezekről nem itt, hanem mindjárt a' bevezetésben kellett volna szólni; és nem csak szólni, hanem a' munkát reájok építeni is, mert, higye el szerző, a' mai világban egy gazdasági munka sem számíthat tartós becsre és tiszteletre, melly nem alaptudományokon épül; 's minden ellenkező, csak a' tudatlanok' együgyűségére épített próba, legyen bár az a' legfényesebb jutalmak által támogatva, a' haladás és műveltség' jelen foka mellett multhatatlanúl hajótörést fog szenvedni.

Miután szerző a' 40—55. lapokon ismerteit a' *telekesítésről* (Beurbarung) (mellyről Dr Sprengel 3 ujnyi vastag jeles munkát irt) egészen kimerítette, átmegy az 56. lapon a' földmívelési munkákra, 's nevezetesen a' 27. 28. és 29. §ban a' *szántásra*, 's ezen lényeges czikkjét a' mechanikai földmívelésnek ismét 5 lapon végzi el. Nem jegyzi itt meg szerző világosan a' szántás' tulajdonképeni célját, nem határozza meg világosan, mikor szükséges, hasznos vagy lehetséges a' termőréteg' mélyítése, 's miben állanak a' mély szántás' hasznai? ellenben melyek a' sekély termőréteg' és a' sekély szántás' következései, és roz oldalai? nem mondja meg továbbá, hogy folyvást mélyen kell-e ott szántanunk, hol az különben lehetséges is, hasznos is? ha p. o. gyeptet, vagy nagyon megnőtt dudvát akarunk alászántani, vagy taraczkot kiirtani? Mélyen, vagy sekélyen szántsunk-e az ugarozásnál, a' tarló felforgatásánál, a' trágya alászántásánál stb. Nem említi szerző a' különféle szántásokat, t. i. az ugarlást, forgatást, keverést, vetésszántást, 's milly időben kell mind ezen szántásokat e' vagy ama földnemen végezni? nem mondja meg, mennyi időköznek kell lenni egyik szántástól a' másikig a' különféle földnemeknél? Szóval, csak oda vetve érint egyet mást, mint ha épen a' leglényegesebb már magától is értetnék.

Az 59ik lapon a' 30ik §ban a' szántóföldek' felhasábolásáról, és hátalásáról van szó. Nyilván a' bogárhátu szántást (Beeten-Ackerung) akarja itt szerző érteni, és csodálom, hogy ő ezen országos nevezetet nem ismeri, miután ezen szántásmód hazánk igen nagy részében gyakorlatban van. — Szerző bizonyosan maga sem hiszi, hogy ezen czikkből valaki megtanulhasson bogárhátra szántani, miután, mint látszik, önmagának sincs róla tiszta fogalma, nem mondván meg, mikép eszközöltessék a' hasáb- (helyesben: vizi) barázdák közt a' dombosság, mit érthetőbben domborúságnak kelle neveznie? 's mikép vétessenek illy esetben a' barázdák az ekével? — Milly szélességűek lehetnek a' különféle földnemeknél a' földhasábok (helyesben: ágyak), nevezetesen milly szélességűek nagy, 's millyenek csekély vizesés mellett? milly magas lehet az ágyak' domborúsága az ágy' szélességéhez képest stb. Minden földnemenél egyiránt szükséges-e ezen szántás, akár őszi, akár tavaszi

alá szántunk? 's melyek jó és árnyékos oldalai? — B. úr a' bogárhátu szántást csak lapályokon tartja szükségesnek; holott hazánk' nyugoti oldalán meggyőződhetnék arról, hogy az lejtős és hegyes fekvésű földeken is szükséges. Tévedésben van továbbá szerző, ha azt véli, hogy egyedül a' nagyobb nedvtartalom teszi a' bogárhátu szántást szükségessé, mert akkor is haszonnal alkalmaztatik, midőn termőrétegünk igen sekély, az alsó réteg silány, 's így bogárhátu szántás által a' termőréteget szaporítani, 's többféle, 's mély gyökeret verő növények' termesztésére is alkalmatossá tenni akarjuk. — Ha szerző Block urnak a' bogárhátu szántás' rendkívüli pártolójának és tisztelőjének, vagy a' jeles Schwerznek a' belga gazdaságról irt munkáját figyelmetesen olvasa, tisztább fogalmakat fog magának a' szántás ezen módjáról szerezni.

L. 60. szerző a' *boronálás'* rövid ismertetését adja. Kíváncsinos lett volna itt megemlíteni mind azon körülményeket, melyek a' boronálás' hathatóságát előmozdítják, vagy csökkentik; teszem p. o. a' termőréteg' porhanyúságát, keménységét, nedvességét, vagy szivósságát, a' fogatnak gyorsabb vagy lassúbb menetelét, a' boronának keresztbe vagy hosszba alkalmazását, annak nehézségét vagy könnyűségét, stb; szükséges lett volna említeni, hol és mikor tanácsos az ugarboronálás, 's célirányos-e a' tavaszinak felszántott szivós agyagföldet ősszel beboronálni, 's miért nem? stb. Meg kellett volna tovább mondani, mikép orvosolhatjuk gyakran tavasszal rögtön a' tavaszi vetés után bekövetkező záporok által okozott megkérgesedését földeinknek felboronálás által? vagy ha az idő' szárazsága által tavasszal igen elkeményült volna földünk, nem segíthetünk-e boronával, habár a' vetés mind kikelt volna is? mint ez (hiszem, szerző' tudtával is) tavasszal a' buza- és lóhervetéseken nagy szárazság' idejében általánosan gyakoroltatik.

L. 61. a' 33. §ban B. úr, igen elmésen, a' meredek hegyoldalakon fekvő szántóföldeknek *terasszolását* ajánlja. Ezen ajánlás' célszerűségéről, noha gazdasági célból rec. több hegyes országokat megjárt, mégis ítélni azért nem képes, minthogy illyesmit sehol sem látott, 's mellőzvé az, hogy a' vizár' elhárításának más módjai is vannak, kérdés, vajjon a' termőréteg sekélysege mellett, mely

szerző állítása szerint is a' meredek hegyoldalon szokott lenni, lehetséges-e termőréteggel egyaránt borított teraszokat alkotni, ha csak reá a' völgyből puttonokkal nem vitetjük fel a' termőföldet?

L. 62. a' 34ik §ban igen homályos fogalmát adja szerző a' *rigolozásnak*, melyet *árkolásnak* nevez. Ez egy neme a' mély szántásnak, melynek célja tulajdonképen a' föld' felső rétegét, azaz: a' termőréteget, az alsó réteggel felcserélni, 's azért is ezen munkát helyesebben rétegújításnak, rétegcsereinek nevezhetnők. Téved szerző, ha azt tartja, hogy ezen munka csak ásóval vagy kapával vihető ki; eszközöltetik az igen sikeresen ekével is, mely célra a' külföldön saját ekék léteznek, 's *Rajol-* és *Riol-Pflug* név alatt ismeretesek, melyekkel 12—18 hüvelyknyire lehet szántani. De sikeresen történik ez a' közönséges ekékkel is, ha kettőt egymás nyomába alkalmazunk, 's közülök az első a' meglévő termőföldet emeli fel, 's hánynya a' jobb kézről előlegesen felásott árokba, a' második eke pedig az alsó réteget emeli ki megkívántató mélységre, 's az árok fenekén fekvő termőrétegre hánynya. Így támad az ekék' nyomában új árok, 's ha a' szántást illy módon folytatjuk, végre egész szántóföldünk fel lesz forgatva, úgy, hogy az alsó réteg felül, 's a' felső alul fog feküdni. — Téved továbbá szerző, ha azt véli, hogy a' föld' *soványsága* vagy *kövecssége* teszi ezen szántásmódot szükségessé; mind ezen rétegcsere nélkül is lehet segíteni; kényszeríthet inkább arra valakit termőrétegének sekélysege, ha azt egy hasonló jóságú, vagy tán jobb, 's egyszersmind mélyebb réteggel cserélheti fel, 's egy uttal a' tán már nagyon elhatalmazott dudvától, legalább egy időre, megmenekedhetik, vagy ha egy olly alsó réteget, mely a' mélyebben gyökerező növények' számára nagyon kötött és szívós természetű, a' felforgatás által czélszerűbb réteggel cserélhet fel, 's bizton reménylheti, hogy a' felső rétegbe emelt alsó réteg illő megmunkálás és légbefolyás által épen olly alkalmas termőréteggé válik, mint az előbbi volt; vagy ha felforgatás által eddigi nagyon porhanyu réteg helyett nedvtartóbb, vagy igen szívós makacs föld helyett porhanyubb földre tehet szert, stb. — Igaz, hogy e' munka főképen a' kertészetben fordul elő, de a' külföldön szántóföldeken sem újság, 's kisebb gaz-

daságokban, 's egyes esetekben, kivált népe-sebb vidékeinken, hazánkban is nyereséggel lehet illő körülmények között alkalmazni.

L. 63—72. a' nevezetesebb földművelő *szerző* számokról szól szerző, 's azokhoz néhány fametszetet is ad. — Ezen fejezetre nézve a' következőket jegyzi meg rec.: 1) Nem adatik az ekének legjobb alkotásáról tiszta fogalom. — Midőn valamely eke' czélszerűségét akarjuk megítélni, először is azt kell megfontolnunk, milly mértékben képes az a' föld' el-lentállását legyőzni, 's mennyi, 's minő surlódása? továbbá teljesíti-e tökéletesen az általa végbe viendő működéseket, t. i. a' termőrétegnek a' holt rétegtől a' megkívántató mélységre vízirányosan való elválasztását, a' földnek egyenes szeletekre való osztását, 's ezen szeleteknek tökéletes felborítását? Ezen feltételező tulajdonokból indulva kellett volna megmutatni, minő egy jó ekének a' mechanica' törvényeihez szabott szerkezete. Nem salusi gyerkőczék' számára van e' munka írva, reménylem, hanem a' miveltebb közönségnek, mely amúgy is a' német gazdasági literatúrával ismeretes lévén, tökéletes munkákhoz szokott, 's azért méltán követeli, hogy korunkbeli honi íróink olly igen messze hátra ne maradjanak a' külföldi kifejléstől. — 2) Miért nem ismerteti szerző közelebből a' gazda közönséggel a' vas talpú és vas kormányú (nem vas kormánydeszkájú) ekét, miért nem említi *Zugmayer*' érdemes nevét? tudván, hogy hazánkban majd nem minden miveltebb gazdaságban épen ennek ekéje használtatik, 's kívánatos lévén, hogy az valahára jobbágy földművelőinknél is (mint Ausztriában és Stajorhonban) divatba jöjjen. — 3) Miért nem említi a' lengőekéket (*Schwingspflüge*), p. o. a' *Schwerzfele* 's a' *brabanti* ekét, 's azoknak méltán magasztalt jó tulajdonit? miért nem szól a' kapaekéről (*Hackenpflug*), 's a' tótok, morvák' és csehek' *Ruchádlójáról* és *Radlójáról*, miért nem továbbá a' *Schmaal-Bayleyfele*, 's több más igen ismeretes ekéről? vagy tán még ma is olly gyenge volna a' magyar gazdák' gyomra, hogy hasonló oktatásokat megemésztetni képes ne legyen? — 4) Nem áll szerző általános szabálya a' szántóvas' szélességére nézve; olly tájékokon, hol igen szívós agyagföld uralkodik, keskenyebb szántóvas-sal, 's hosszabb eketalpakkal szoktak élni; ott pedig, hol a' föld porhanyu és homokos,

a' szántóvas szélesebb, 's az eketalp rövidebb. — 5) A' Grangéféle ekét, mellyről megnevezés nélkül emlékezik szerző, nyilván nem ismeri közelebből, különben olly általjában nem ajánlaná. — 6) Hasonlóképen cselekszik a' boronával is, mint az ekével. Mélyen hallgat a' szárnyas, skót és Valcourtfféle rhomboid-boronáról, mellyeknek különösen utóbbika már nagyon elterjedt, 's olly igen nagyon becsültetik a' gazdák által. — 7) Nem tudom ismeri-e a' tulajdonképeni irtóekét (Exstirpator), mint-hogy annak 10" hosszú szántó vasait diminutivumban vasacskáknak nevezi; félek, hogy az irtóekét az ekeboronával cserélte fel; mert ennek vannak szívforma vasacskáik, egyébiránt pedig többnyire borona helyett használtatik. Az irtóekében legalább 5 szántóvas van, 's az, mellyet szerző három vassal a' sorba vetett növények' megmunkálására használni akar, nem irtóeke, hanem lókapá (Pferdehacke), mellynek középső vagy is első vasa domboru és szívforma, a' hátulsó vasak pedig befelé fordulva két fél ekét képeznek (hacsak a' divatból egészen kijött kis irtót (Schaufelpflug) nem érti itt szerző). Az irtóekének továbbá két ekeszarva van, a' lókapának csak egy, mint a' lengőeké' nagyobb részének. Meg kellett volna végre említeni, hogy különösen akkor igen célirányos az irtóeke a mag' betakarására, ha a' vetési szántás a' tavaszinak szánt földön ősszel végeztetett, 's ezen földet porhanyúsága mellett is a' téli nedvesség annyira összenyomta, hogy különben előleges szántás nélkül a' közönséges borona nem lenne képes a' mag' betakarására megkívántató, 's elég porhanyu földet telkarczolni. Illyes esetben egy új szántást lehet az irtóekével megkimélni. 'S több hasonló alkalmazási eseteket kihagyott szerző az irtóekéről. — 8) Hibásan nevezi a' scarificator' kapáló ekének, 's mint a' rajzból látszik, nem is ösmeri. A' scarificator' fa rámája ollyan, mint az irtóekéé, csak-hogy a' szántóvasak helyett csoroszlya formáu, előre kanyuló erős kések vannak beleeresztve, azért is rec. azt csoroszlyaekeknek gondolja nevezendőnek. Ezen eszköz' rendeltetése azon igen gyepes vagy taraczkos földek, legelők és rétek előleges felszaggatása, mellyeket szántóföldekké változtatni akarunk. Vannak olly scarificatorfélék is, mellyeknél csak az első sorban vannak csoroszlyák, a' hátulsóban pedig szívforma szántóva-

sacsák állanak. 'S mit ezen cikkben szerző kapáló ekének nevez, az ismét nem egyéb, mint lókapá, mellyről fent szólott rec.; de mint a' rajzból látszik, nem ismeri a' lókapák jelen szerkezetét. — 9) A' töltőgető ekét sem a' rajzból, sem a' magyarázathól nem volna képes valaki utánozni; nem is érinti B. úr, hogy a' föld' tulajdonságához képest a' töltőgető ekének szántóvasa lapos vagy domboru, széles vagy keskeny, hosszúdad és hegyes, vagy szívforma és tompa szokott lenni; azt sem említi, hogy a' kormánydeszkák helyett füleket is (fából, de legtöbbsnyire vas pléből) szokás alkalmazni; 's hogy kövecses földeken egyedül illy töltőgető ekék célirányosak, 's a' kormánydeszkások illy helyen haszonvehetetlenek. Meg kellett volna továbbá említeni, hogy az érintett növénykapáláson kívül, még mire szokott a' töltőgető eke alkalmaztatni, 's mire különösen kormánydeszkái nélkül? Végre, miután szerző is megjegyzi, hogy a' töltőgető eke a' megkapálandó sorok közül a' gyomot tökéletesen ki nem irtja, miért nem említi az ezt czélszerűbben végző ismeretes eszközt, a' barázda- vagy borzas-boronát (Furchenegge, Igel)? — 10) A' jegyzőt (Marqueur, 's tán jobban sor-osztó) ekének nevezi szerző. Rec. ebben nem fog kezdet, különben még nagyobb joggal lehetne a' boronát is ekének nevezni. Nem is emlékezik, hogy egy külföldi munkában is Pflug nevezet alatt említették ezen eszköz. — 11) Szerzőnek még több esetet kellett volna megemlítenie, mellyben a' henger' alkalmazása nem csak hasznos, hanem divatos is: p. o. ha azt akarjuk, hogy a' dudva hamar kikeljen, az ugarszántás és keverés után; ha televényes földet ősszel göröngyös állapotban kellett bevetnünk, e' földet tavasszal a' hengerrel szoktuk kiegyenlítani; a' homokos vagy televényes könnyű földeket azért kell hengereznünk, hogy a' nedvességet jobban ápolhasuk bennök a' kiszáritó lég és szelek ellen; midőn finom apró magú veteményeket takarítunk a' földbe, mint p. o. repecét, lóhert, mákot, csibehúrt (Spark, Ackerspergel, 's nem Hühnerdarm) stb, célirányosan használjuk a' hengert a' borona helyett; midőn a' gabonavetések közé lóhert vetünk, szinte hengert használunk a' magnak lenyomására; a' fogatolások után, hogy a' helyökből kimozdított növénygyökerek megerősödhessenek, hasonlókép szükséges a' hengerezés stb. — Érdemes lett

volna végre az ékes és fogas hengerekről, 's azoknak sikeréről is szólni. Végre 12) Az illedelem' megsértésének tartja rec., hogy szerző hasonló rajzokat alkalmaztat egy miveltebb olvasó közönség számára irt munkában a' gazdasági eszközök' megfogására, millyeket Okos Gazdájában a' falusi gyerkőczék' számára jóknak talált. Ezen rajzokban nincs semmi vilárosság, arány és mértékláb, és senki sem volna képes utánok valamelly eszközt készíttetni. — Hol van egy, nem mondom jóra való, de a' legközönségesebb német gazdasági munka, melly illy rajzokat merne a' közönség elébe bocsátani? tehát csak mi magyarok állunk-e olly mély fokán a' miveltségnek, hogy illy kontár nyomatokkal is be kelljen érnünk? Rec. azt tartja, hogy ha szerző más rajzokat adni nem akart, vagy nem tudott, illőbb vala ezeket is inkább egészen elhagyni; mert hogy valamelly munka a' nagy jutalomra minemüsített legyen, azon tökéletességgel kell birnia, melylyet korunk 's nemzetünk' jelen kifejlése' fokán követelni jogunk van. (*Folytatatik*).

Drámák.

(Folytatás).

2) *Buda, színművek' zsebkönyve. Kiadta Hazucha. 1839. Pesten, Esztergami k. Beimel József' beállításával. Bernátfalvi Földvár Gábor' arczképével Perlaszkától. 12r. 267 lap.*

A' munka' tiszta jövedelme magyar színházunk' segélésére áldoztatott, 's ez teszi menthetővé belső becséhez képesti magas árát (2 pengő forint). — Tartalma azon szükségre mutat, mellyel a' szerzőnek zsebkönyve' összeállításában küzdenie kellett. Látszik, hogy a' feladás nem az volt: több érdekes mű közül a' legérdekesebbet kiválasztani, hanem a' közönségnek már egyszer oda ígért zsebkönyvet szükségben segítő áruval valamiképen betölteni.

A' közlött darabok: 1. Jolánta, szomoruj. öt felv. Horváth Cyrilltől, 2. Phoebosz és Athene a' földön, töredék Szász Adolftól, 3. A' művész, színi költemény egy felv. Hazuchától.

Jolánta, szomorujáték Horváth Cyrilltől, a' m. academia' philosophiai osztálybeli rendes tagjától, egy borongó, unalmas mű, homály- és dagályból összeszöve. Rövid vázlata következő: A' Magyarországot elfoglalt ta-

tárok közt pártok keletkeztek; egyik párt, Okány vezér alatt, rendet és kimélést akar; másik, Ketor hadnagy alatt, rablást és dúlást. Okáynak „ind-oka“ ezen tatártalan szelidségre — melly sok helyütt egy német szerelmes' érzégsévé, 's majd ismét egy stoicus bölcs' arany szavaivá olvad, 's egy vad népfaj' vezérében, a' történet' korában, felette idegenítő és hihetetlen — Jolánta magyar hölgy, Dances' leánya iránt érzett lovagi szerelme, ki nála fogoly. — A' pártok' borongós, tisztán ki nem fejtett eselszövényei, Ketor' betyáros dühögése, Okány' szelid 's azon kor' és nép' hőiséhez illetlen érzékenysége közt, főleg Fulda tatárlány' eszközlése által, ki Okányba szerelmes 's nagyravágyó hiú lévén, féltésből gyűlöli Jolántát, oda jut a' dolog, hogy a' fogoly Dancesot, Jolánta' atyját, méreggel megölik, Jolánta bűjában meghal, 's a' magyarok, Józsa, Jolánta' vőlegényének vezérsége alatt, későn jönnek őt megmenteni. — De ezen szomorú történet annyira el van fedve a' borongós kidolgozás' ködeibe, hogy annak testét 's tagjait csak bizonytalan homályban látjuk, vagy sejtjük át lebegni, mint félig éber állapot' rémképeit. Minden tekintetben vissza emlékeztetünk azon birálatra, melly ugyan e' szerzőnek *Kuthen* című darabjáról e' lapok' tavali 6-ik számában olvasható volt. Drámai fogalma, izlése, nyelvkülönbségei, dagályos és homályos írásmódja ugyanazok maradtak. Ha Schiller' költészetét tisztakék nappali éghez hasonlították, melly borútlán fénnyel önti el a' világot; ha Uhland' poesisét regényes, holdvilágtól gyöngén világított éjvidékhez; ha Shakspeare' művei, nagyszerű oceánja az emberi természetnek, mellyet indulatok viharzó szele fölzavarván, a' mély fenék' legelrejtvebb kincseit tünteti fel: Horváth Cyrill' költészerete, eddigi 3 drámája (Tyrus, Kuthen és Jolánta) 's ódái után ítélve, egy ködös, esős, nyomasztó őszi est, hol semmi alak tisztán elő nem tűnik, 's a' napsugárhoz szokott embert kimondhatlan unalom szállja meg. Mikké lennének még ezen művek, 's köztök Jolánta, a' színpad' életet, cselekvényt, 's világosságot kívánó levegőjében! — A' nyelv' csicsomázott dagálya csak ritkán tisztul nemes egyszerűségre, rend szerint minden képzeletet túlhalad. A' szerzőnek szeretett és számos testvérü phrasisai az efélék:

Jól tudom

Hogy a' boszongás, mely aggástokat
Panyaritva tépi, rögzötté fajult. (126 lap) stb.

A' második mű: *Phoebosz és Athene a' földön*, drámaiság nélküli, de a' szerzőnek költői tehetségét bizonyító töredék, virágos, dús nyelven írva. Zeüsz a' földre számüzi Phoeboszt, ott maradandót, míg embert talált, ki neki menedéket ad, 's az égi tudást kebelébe fogadja, Athenét rendelve mellé utitársul. A' vándorok előbb Memphisbe érkeznek Cleops királyhoz, ki papjaitól 's tanácsnoktól környezve, megveti őket 's megátkoztatik. Azután Kekropszhoz jőnek Athenaebe, ki őket örömmel fogadja új hajlékiba. 'S a' dörgő Ég-ur ki van engesztelve, és Kekropsz megáldatik.

Harmadik helyen áll: *A' művész*, Hazuchától. A' művész szeretett neje 's gyermeki' karjai közt haldoklik. Eljönnek a' polgár, kereskedő, földmivelő, bányász és katona, 's adósságaikat követelve a' nemes szegényen, nejét 's fiát rablánczra vetik. A' költő elájul. Eljő az orvos, és adósságait kifizetni és nejét, fiát rabságtól megmenteni ajánlkozik oly föl-tét alatt, ha testét halála után felbonczolni engedik. A' nő később rablánczot viselni; a' még egyszer föleszmélt művész pedig, hogy nejét 's gyermekét megmentse, eladja testét 's holtan lerogyván, szobrát összezúzza. Az orvos vizsgálja testét, 's a' durva nép testvére ismer a' művészből, és büszkélkedik a' holtban. Végre eljő a' királyfi, 's a' nemes halott-nak igazságot szolgáltat emlékezetében 's gyermekében, és összezúzott szobra' darabjai kincsekként őriztetnek. — Az eszme melegen 's ügyesen van felfogva és bevégezve. A' nyelv szépségének ismertetéseül kiírom, a' mit a' haldokló művész gyermeke' szívére köt:

Fiam, te ember vagy. Tiszteljed és
Becsüld ez istennel rokon nemet.
Személyt kerülj, mert bűnök' férgei
Rágódnak olykor keble' hűrjain,
De a' nem istent képez, ezt becsüld.
Fiam, te a' hazának is polgára vagy,
Tiszteld a' hont, mely téged ápola;
Ebben gyökérzik életed, fiam,
Léted' virágít e' kert őrizi;
'S ha bár keservet alkotó gyomok
Köritik olykor rózsáigait,
Itt a' keserv is hálát érdemel.
Hazádnak, és a' még nagyobb világnak
Rendíthetetlen hű polgára légy.
Tanuld a' természet' nagy titkait;
Lemondva 's küzdve képezd lelkedet,
Ez terhes út, de biztosan vezet.

Szép tudni, gyermekem!
'S ne véld, hogy hasztalan tanulgatál,
Bár elfelejtet mindent a' halál;
Ne csak magad' — légy böles nemed' javára. —
Ha földi vágy övedzi lelkedet,
'S élvekre kész a' bűnök' maszлага:
Siess a' természet' szent templomába:
Ez égi élvek' szent forrásihoz
Nem férkezik a' bűn' lehellete.
Végtére: higgy, remélj, szeress, fiam!
És így betöltöd hivatásodat.

34.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Tarczy Természettana' ügyében (Vége).* 17) Keppler' törvényeinek száraz előadását sokszor emlegeti T. ur. Mi annak első törvényét illeti, azt elemi uton 's teljes szabadsággal még felsőbb analysissal sem lehet bebizonyítani. A' második törvény' elemi megmutatását sokkal csekélyebbnek tartottam, mint vele helyt foglaltattam volna; különben, gondolom, hiszi T. ur, hogy ez mind Baumgartnerből, mind Neumannból, mind egyéb kézikönyvekből akarki előtt sem lehet ösmeretlen. Már a' harmadik törvény igenis be van bizonyítva a' maga helyén 239. §. 2.

18) A' viz' rugalmasságáról Katona' physica geographiájából idézett soroknak ellenébe teszem C. Hoffman „Grundlehren der Physik“ Berlin 1834. I. köt. 119 lapján mondottakat: „Pressbarkeit, Ausdehnbarkeit und Federkraft besitzt das Wasser nach allen angestellten Versuchen entweder gar nicht, oder in so geringem Grade, dass sie mit den bis jezt zu Gebote stehenden Mitteln schwer entdeckt werden können, wesshalb man vollkommen berechtigt ist diese Eigenschaften als nicht vorhanden anzunehmen stb.“ — „Eben so wenig ist das Wasser porös, was durch vielfältige Versuche sich bezeigen lässt“.

19) I. köt. 278 §-ra ezeket mondja: „a' viznek csatornában folyását illető Prony képletét szárazon fölteszi. Erre 's számtalan ilyenekre csak a' a' kérdés: mi haszna van az ilyen kifejtés nélküli beszédeknek? — Ezek sem ismeretet nem adnak — még fe'ületest sem, annnyival kevesebbé teljest, — sem a' tanuló' elmejét nem élesítik, sőt tompítják. — Az illy tanításmódot, mely pedig sz. munkájába lapi renden van, népszerűnek nem nevezhetni.“ Ha bíráló ur a' mertani képletekhez érte-ne: nem tenne illy kérdést: mi haszna van az ilyen Pronyfele formuláknak? Az a' haszna, kedves T. ur, hogy ha például a' kecskeméti lyceum olly növendékeket nevel, kikre utóbb a' polgári életben a' viznek egy csatornán elvezetése bizatnék, e' képletet használván meg fogná határozni tudni, mekkora legyen azon csatorna' átmérője. Tanulóra nézve pedig az a' haszna az illy kifejtés nélkül fölveti képleteknek, hogy ezek egyszerű használata által megszeretendi a' mathematicai nyelvet, a' képleteket, 's vágyat nyerend a' fölsőbb mértan' magas kincseinek sajátítására. Ha nem tudunk m'ndent elemi uton lehozni tanítványinknak; legalább

az eredményt, melyet használhatnak, ne vonjuk meg tőlök. Azt azonban szeretném nem úgy odavetve apodictice állítva, hanem kifejtve olvasni T. urtól: „miként nem adnak e' képletek semmi ösmertet, 's az elmét, miként tompítják ezek?“ T. ur főleg a' francia physikai munkák' elsőségét állítja a' németek fölött: utasítom tehát egy, sok tekintetben igen jeles francia physicára: *Elémens de Physique experimentale, et de Meteorologie Par M. Pouillet. Bruxelles. 1836.* Majd itt fog találni T. kifejtetlen formulákat, még pedig nem egy kettőt csak, hanem százakat. Eszében sines Pouilletnek a' formulákat kifejtteni, elégnek tartja azoknak jelentményét kimondani, illy formán például lap 28. „*Toutes les lois du mouvement uniformément accéléré sont comprises dans les deux*

formules suivantes: $v=gt$; $e=\frac{gt^2}{2}$, dans lesquelles t est le temps qui s'est écoulé depuis le départ du mobile, g la vitesse qu'il a acquise après une unité de temps, v celle qu'il a acquise après le temps t , et e l'espace total qu'il a parcouru dans le même temps.“ Az illy tanítás-módot — T. urnak elleneben — én sokkal népszerűbbnek tartom, mint az ollyant, mellyben a' képletek lehozva is vannak, — mondom népszerűbbnek, de nem teljesebbnek, 's én ezt a' hol csak elemi uton a' formulákat ki lehet fejtteni, mindenütt kifejtettem, annyira, hogy egész physicában, melly pedig körül belül 600 lapot tesz, csupán két kifejtetlen formula van — mondom kettő; a' honnét nem foghatom meg, szemtelenségnek tulajdonítsam-e inkább mint értetlenségnek T. ur' főleg idézett azon állítását, hogy az illy kifejtetlen képletek munkámban *lapi renden vannak.* Valóban az elbizottság' 's vakmerőség' jókora adagával kell annak bírni, ki olly munka' bírálatára vetemül, mellyhez — mint illy előzmények után ez esetben T. urról teljes joggal állíthatom — elegendő előkészülettel nem bír.

20) Nem érti T. ur miként lehessen a' hajcsövesség' hatása az edényes vagy körtealaku (Gefäßbarometer) légmérőben nagyobb, ha az edény tágabbá tétetik. Utasíthatnám őt e' tárgy fölötti gondolkodásra, 's ez által mondott szavainnak belátására; azonban könnyebbíteni akarván rajta, ime megmagyarázom ezt, azért kérem e' magyarázatomat vegye jó néven. Tudjuk — nemde T. ur? — hogy a' szívó alaku légmérőben a' hajcsövesség' hatása az által van semmisítve, hogy a' légmérő mind két szára egyenlő átmérőű (miben álljon a' hajcsövesség' hatása, ha higany tétetik üveg csőbe, mint igen ösmertes dolgot, unom magyaráztatni). Az illy légmérő' rövidebb szárában annyival áll lejjebb a' higanyoszlop mint a' hajcsövesség' hatása nélkül állana, a' mennyivel a' hosszabb száron; ha e' hajcsövesség' hatása a' rövidebb szárban h , a' hosszabbban H -nak nevezzük 's $h=H$: akkor $h-H=0$, 's ezért a' két szár' magassági különbsége egyenesen adandja azon higanyoszlopot, melly a' lég' nyomásának tökéletes mértéke. De, ha a' rövidebb szár tágabb mint a' hosszabb: a' hajcsövesség' hatása nem lesz egyenlő a' két szárban, 's ez esetben a' két szár' magassági különbsége kisebb lesz, mint hogy a'

lég' nyomását egészen kifejezhetné. Ha a' rövidebb szár igen tág, péld. egy hüvelyk; a' hosszabb szár pedig péld. egy vonal lenne: akkor a' rövidebb száron a' hajcsövesség' hatása $=0$, a' hosszabb száron pedig tetemes lenne, 's így a' főlegbi elnevezés szerint $h=0=h$. Lássá T. ur, így növekedik a' hajcsövesség' hatása a' tág edényű légmérőben. Ezért a' 288ik §-ra tett e' záradékára: „vagy helyes ismeretet adjunk, vagy semmilyent se“ ezt adom válaszul: „vagy ollyan dologról beszéljünk, mellyhez értünk, vagy semmilyenről sem“.

21. Végre hogy szerénytelenségének 's értetlenségének egész mértékét betöltse: ezt mondja tanom' I. köt. 295ik §-ról: „A' lopótök és szívó' theoriáját, mellyek már csak könnyűk, 's azonban érdekesek, olvassa meg itt a' ki csak a' physicának *abc*-jét tanulta is; 's miután általlátandja, hogy még csak ezeket sem lehet e' munkából megérteni, annyival inkább rólok kivált a' szívóról teljes és kielégítő ismeretet szerezni: kész fogalma lend az egész munkáról“. A' fogalom tehát T. ur szerint ez lenne: physicában a' legkönnyebb dolgokat sem lehet megérteni. E' szavát T. ur maga sem hiszi — csak nézze meg érthetőségökről dicserő 248, 249. §§imat. A' szívó' T. ur által értetlenné kiáltott theoriája Baumgartnerből van véve. Baumgartner' minden tanításairól épülve 's örömtelvé mentem haza: de különösen örvendő akkor, mikor töle a' szívó' theoriáját — úgy a' mint physicában van — hallottam. Előtte ez olly szép 's olly világos, hogy nem képzeltem embert, ki ezt egyszeri hallás vagy olvasás után meg ne értené; 's most is azt állítom, hogy ezt csak az nem érti, ki érteni nem akarja; nem akarja pedig azért, mert mathesiphobiája (*hydrophobia*' formájára) van.

Vigasztalhatlan volnék, ha minden olvasóm 's tanítványom olly fogékonysággal 's akarattal bírna, mint T. ur: de hála az égnek, ezt mind két részről egészben ellenkezően tapasztalom, 's a' hozzá értőktől nyert parányi javallat többet ér, mint ha egyebek egész sereggel panegyricusokat írnának munkámról. Ugyanazert ez egyebek rossz-szalásai is erőmet csüggeszteni soha nem fogják.

b) 248. §-ról ezt mondja T. ur: „Vénusnak a' naptányérjani átmeneteleiből a' nap' parallaxisának kiszámíthatása helyesen és világosan adatik elő“. „249. §. A' földről érthető 's helyes ösmertek adatnak.“ Csúpn e' két tárgy nyerheté meg T. ur' javallatát? Ha egy pár §-ra méltóztatott javallását kijelenteni: kerdek, miért nem a' többire is, mellyek ellen kifogása nincs. Mivel pedig az egyes §§ok' dicsergetése a' bírálat' természetén kívül van: minek ez a' dicsergetés? Jobb szeretem vala, ha physicám' beható bírálatát, 's a' hiányoknak aggodalmas kimutatását olvashatom e' bírálatból — több szem többet lát — 's így physicám' hiányát a' már készülő második kiadásban könnyebben megigazíthatom vala.

c) Tanácsokat is osztogat T. ur, mellyekért, mind a' mellett is, hogy nem használhatom, fogadja méltányos köszönetemet.

Tanácsai im ezek:

1. Tanácsolja T. ur, hogy a' mozzanatot mond-

jam ugyanannak a' mi a' hatvány. Ezt nem tehetem. Mert amabban súlygyen, itt pedig mozgás van. Tudjuk a' physica' történetéből, mennyit bajlódtak a' természettudósok az emeléső' teoriájával, a' nélkül, hogy ez mind eddig teljesen tisztába volna hozva. Azért mondja d' Alembert: „a' moztan' épülete pompás, világos, de pitvara sötét.“ Nem új az mit itt T. úr javasol — Euler' teoriája az. Könnyű belátni, hogy a' mozzanat a' hatvánnyal azonos (identicum), mihelyt az emelésőt mozogni képzeljük. Hanem itt az ám a' bökkenő — 's ez az, mi a' theoria ellen igaz joggal mondatott, hogy az emeléső áll, meg sem mocszan. Csatlakozik T. úr ha a' mozzanatot olly sokszorozmánynak tartja, mellynek egyik sokszorozója olly erő, melly valamelly irányban mozog vagy mozoghat. Nem! épen nem mozog. Épen ez oka, hogy legjelesb physicusaink is az emeléső' lényegét nem viszik vissza a' hatványra, ez egyenletre $P=MC$.

2. Physicám' rendszerének rostálása után, mellyről már fölebb (a. 8) szöloztam, tanácsol T. úr egy rendszert, melly szerint legczélszerűbbnek veli a' természettani tünemények' előadását.

Nincs csak kevésse gondolkozó is, ki ez ajánlott rendszert elfogadhassa, mert

a) A' fényt, meleget, mágnest 's villanyt a' chemiában akarná előadatni, min már jelenleg túl vagyunk.

β) Az optict és astronomiát alkalmazott mathesis czím alatt a' physicától elkülönöztetni kívánná. Ezen is túl vagyunk már, mert mathesis nem csupán e' két tárgyra alkalmaztatik, hanem a' physica' mind azon hatalmaira, mellyeknek mennyiségi oldala van, 's mivel illy oldala kisebb nagyobb mértékben mindegyiknek van: a' mathesis applicata magában foglalná újra a' physicának minden szakaszait. Azonban micsoda alkalmazott mathesis lenne az, melly a' mechanica' részeit (statica, hydrostatica, aerostatica, dynamica, hydrodynamica, aerodynamica) magából kizárná.

γ) Mi viszonyban lenne így az alkalmazott mathesis a' természettanhoz? mert ez elosztásból azoknak semmi egybefüggése nem jön ki. Már pedig ha igaz rendszert akarunk tanítványaink' lelkébe terenteni: a' rokon tudományoknak illy egymás melletti létét megszivelnünk nem szabad.

Záradékol bocsánatot kell kérnem a' tisztelt olvasó közönségtől, mint T. urtól is, részint hogy hosszas, részint hogy néhol talán felette éles valék. Hosszaságomat mentse ki a' tárgy' sokasága, élességemet a' méltányosság, mert beszédem T. ur' hangjához, 's bírálatának tartalmához volt mérve. Én barátja vagyok a' critica'nak még akkor is, ha szenvedélyességre fajul: de épen ezért a' megtámadottól bárányi szelidséget követelni, a' dolog 's emberi alkotásunk' természete ellen van. Egyéb-iránt a' critica minden nemeitől méltán megkívánhatni, hogy annak tollát, ne az indulatok (gyűlölség vagy irigység), hanem az igazság vezesse.

Tarczy Lajos.

Literaturai mozgalmak.

— Bloch Móricz', most már m. academi-ai lt.', ótestamentomi fordítása élénk folyamatban van. Mióta a' munkának, lapunk' 29-d. számában közlött programja szerinti megindultat, 32-d. számunkban, jelentettük; azóta, 's így hat hét alatt, ismét két füzet (itt helyesben: szállítvány) jött ki, mellyek, az elsővel, 218 lapot tesznek, 's a' Genesis I. könyve' XXX-d. fejezeteig terjednek. Ujra ajánljuk e' társunk munkáját a' literaturabarátok figyelmébe és pártolásába. Egyegy füzet ára finom velinen 24 kr, nyomt. papirosan 18 kr ep.

Budán, a' m. kir. egyetem' bet. megjelent: *Utazás külföldön.* Irta Szemere Bertalan. I. kötet: Németföld, Franczország. N8r. 297 lap. II. kötet: Nagy-Britannia 's Irland, Németalföld, Belgium, Rajnavidék, Helvétzia. 325 lap. Diszes velin kiadás, kemény táblába kötve 4 ft cp. — Mig időnk e' munka részletesb ismertetését megengedendi, olvasóinkat arra, mint jelenkori literaturánk' egyik legerdekesb és igen tanulságos tüneményére, figyelmeztetjük.

— Pesten, Heckenast' költségein megjelentek: 1) Bezeredy Istvánnának, a' Flóri' könyve és Földesi estvék irónéjának, német beszélyei, illy czímmel: *Novellen und Erzählungen.* Aus hinterlassenen Papieren der Frau *Amalie Bezeredy.* Erster Band: Die Paedogogen, Die Mädchenschule, Die Schicksalsschule. N12r. 497 l. Zweiter Bd: Die Brautschau, Musikalische Bekanntschaften, Caecilie. 374 l. A' két pompás kiadásu kötet ára 4 ft cp.

Budán, Gyurián és Bagó' bet. megjelent: 1) Ganz neuer Stufengang beim Unterrichte in der Magyarischen Sprache, oder Elementar-Sprachlehre, für Kinder und Erwachsene, welche diese Sprache auf eine leichte Art und in sehr kurzer Zeit erlernen wollen. Nebst einer stufenweisen Sammlung von Haupt- und Beiwörtern. Für den Gebrauch seiner Schüljugend herausgeg. von Samuel Neumann, öff. Lehrer. Erstes Heft N8r. 32 l. kemény tábl. 10 kr cp. — 2) Magyarsche Vorlesungen eingerichtet für die Schüler der ersten öffentl. Kommerzialschule in Pest. Von Moricz Rosenthal, Lehrer d. franz. u. ung. Sprache. I. Grammatik. II. Stilistik nach Bibanco. K8r. 100 l. 20 kr cp.

— Váltójogi újdonságok. 1) Pesten, Heckenast Guszt. költségein megjelent: *Der ungarische Wechsel-Codex,* nebst den gesetzlichen Vorschriften über Handels- und Fabrickswesen, Gewerbsgesellschaften, Sensale, Frachter, Intabulation und Concursordnung. Nach der Gesetzgebung des ungarischen Reichstages von 1840. Übersetzt und mit Erläuterungen, Anmerkungen und deutschen u. ungarischen Wechselformularen versehen von Hermann Klein. (Mit dem ungar. Original-Texte genau verglichen). N8r. Erste Abtheilung, 96 l. Az egésznek, három füzethen, ára 2 ft cp. — 2) Budán, egyet. betükkal: *Ansichten über die neuen Creditgesetze Ungarns,* in praktischer Hinsicht, von Anton Oltmayer, Doctor d. saemntl. Rechte stb. N8r. 36 l. Finom velinen, füzve 24 kr cp.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

October' 6. 1840.

40. szám.

Tartalom. Hazai literatura. A' magyar váltótörvény, németül Hauszer Ernő által (Császár Ferencz). — Birálatom és Császár úr' vádjai (Fogarasi János). — Válasz 34 úrnak (Beöthy Zsigmond). — Jelentések.

HAZAI LITERATURA.

Váltótörvény.

1) *Ungarns Wechselgesetz und die damit in Verbindung stehenden Gesetzartikel über Handel, Fabriken, Gesellschaften, Sensale, Frachten, Intabulation und Crida, nach den Bestimmungen des Reichstags von 1840. Aus dem Ungarischen übersetzt von Ernest Hauszer, beeid. L. u. G. Adv. in Pressburg. Pressburg, 1840. Druck und Verlag von Carl Friedrich Wigand. Kis 8dr. VI. és 202 l. Ára: 1 ft 30 kr cp.*

Úgy hisszük, nem hág túl e' lapok' körén, a' publicummal olly nem-magyar nyelven irt munkákat is ismertetni meg, mellyek közöttünk jelenvén meg, nemcsak honunkat érdeklik közelbről, hanem arra szánvák, hogy a' külfölddel tudassák nemzeti érdekeinket. — Szólnunk kell rólok azért, hogy figyelmeztessük a' nemzetet, mit közölnek felöle, kivált honfiai, a' külfölddel? — Szólnunk azért is, mint történik a' közlés? — Ez elvből indulva ki, kötelességnek tekintendjük különös figyelemmel kísérni azon munkákat, mellyek a' f. évben végzett országgyűlés', kivált hitelemelési tekintetben dús eredményei felett, akár ezen eredmények (törvények) fordítását, akár pedig commentatióját tárgyzván, a' publicum kezibe jutandnak.

Legtágash mezt nyitnak a' literaturai működésre ezen törvények között a' váltójog,

's az ezt követő törvénycikkelyek, a' XXIIig bezárólag. Ezek nálunk a' milly új, szintolly kedves tünemények is; ollyak, hogy hazánk' jövődjének nagy részben új, szép, és haszondús irányt adhatandnak. Epedve várta azokat a' nemzet azon része, melly kereskedéssel foglalkodik, ohajtva azon külföldi, ki velünk ipar 's kereskedési összeköttetésbe lépni olly igen szeretett volna; de törvényes rendelkezéseink hiányában vállalkozata' sorsát kellően biztosittatva nem látván, vagy egészen visszavonult, vagy csak félénken, kételkedve 's többnyire szükségből látogatott meg pénzével. — Azon kívül tehát, hogy örömmel fogadandó minden munka, melly ezen új tárgyak' egész vagy részes felvilágosításával lép fel a' publicum előtt; illő méltánylatunkat érdemlik meg azon fordítások is, mellyek kivált nyugati szomszédainknak adnak alkalmat az említett törvényrendeletek' ismeretébe jutatásra.

Ha egyébiránt méltánylanunk illik illy literaturai vállalatokat, nem kell felednünk soha azt, hogy meggondolva, milly sok fonák nézetek, ítéletek terjesztettek legújabb időkben is *) honi intézeteinkről, viszonyainkról, tör-

*) Tekintsünk csak vissza egyebeken kívül előbb az augsb. köz. hirlapban, nem rég pedig külön füzetkében is megjelent „*Pia desideria*“kra.

vényeink' állapotáról és törvénykezési rendszerünk vagy inkább rendszerültségünkről, különösen pedig még csak tervezett hiteltörvényeinkről külföldön — hogy mondok köszönetet illy fordítások csak akkor követelhetnek, csak úgy várhatnak, ha a' fordító ebbeli tisztét felfogni képes levén, azt a' szó' legszorosb értelmében felfogta és teljesítette; mert ha törvény helyett mást adott idegen ajaknak, mint mit a' magyar törvényhozás adott a' nemzetnek, akkor több ártalmat okozandott, mint hasznót, 's köszönetet, méltánylást soha ne várjon; arra érdemetlen!

Hosszas volna itt a' fordító' tisztéről, a' fordítás' 's különösen törvényfordítás' megkívántóságairól, vagy épen szabályairól értekezni; annyi azonban mellőzhetlenül említendő, hogy ha valamelly fordításban, bizonynyal a' törvényekében első, nélkülözhetlen megkívántóság a' *hűség*; 's pedig a' szó' legszorosabb értelmében vett, nem csupán a' jelentéshez, de a' mennyire csak lehet a' szavakhoz is ragaszkodó *hűség*; e' nélkül fordító törvényt nem, 's legfőlebb is paraphrasist adhat; mit ha törvény helyett árul, árt, a' helyett hogy használna.

Ezt előre bocsátva, áttérünk a' fenn kitűzött fordítási munka átnézetére.

Első volt, ki a' hiteltörvények' fordításának kiadásával a' publicumot megajándékozta, *Wigand* úr; 's mint előszavában érinti, ösztönte e' fordításra, mint az 1836diki czikkelyekére is ő, és hihetőleg csak azért adott, hogy mint akkor, úgy most is ő vija ki e' tekintetben az elsőséget. E' kívánságát létesíté, de ha akkor a' fordító nézve szerencsés választása által magának 's fordítójának egyiránt érdemet szerzett, mostani hamarkodása köszönetet — legalább véleményünk szerint — nem érdemel; mert a' t. fordító *Hauszer* úr feladatának — mint *Wigand* úr előszavában hinni szeretné — meg nem felelt; honunk 's a' külföld' német ajku polgárai a' magyar váltójognak *Hauszer* úr fordításában legfőlebb hiányos paraphrasisát veendik csak, a' törvényeket nem; 's ez nagy baj, rájuk nézve; de még szomorúbb dolog a' nemzetre 's képviselőire, ha tán a' fordító vigyázatlansága vagy járatlansága ezekre rovatnék. — A' következő hiteltörvények' fordítása jobb a' váltójogénál; de nem olyan, hogy helylyel közzel az is hiányosnak ne mondathatnék.

Ítéletünket e' fordításról röviden és szigorúan kimondottuk. — De pusztá szónak nem hiend senki; 's ezt nem is kívánjuk; azt tehát igazlandók, ügyekezendünk e' kettőt mutatni meg *idézetek* által:

a) hogy *Hauszer* úr a' törvényt nem fordította *híven*, akár vigyázatlanságból, akár pedig azért, mert a' váltói 's kereskedői német stílicában nem eléggé volt járatos.

b) hogy nem iparkodott tiszta német nyelven adni vissza a' magyar eredetit. — Úgy véljük pedig, hogy hiend az olvasó szavunknak, ha egy pár fejezeten keresztül menve, azokból állításunkat igazlandjuk; mert ha az egész munkán kellene őt keresztülvezetnünk, meg vagyunk győződve, hogy a' sok, *majdnem* minden *ősnáli* megállapodással előbb kifáradna ő 's vesztene türelmét a' hallgatással, mint mi az idézéssel.

Az a' alatti állításra:

Mindenek előtt hiányzik a' fordításban az 1840d. XV. tcz. *címe* (rubruma) és *bevezetése*. Az úgy nevezett *másod címen* (Schmutztitel) az *anyagi váltójog*-ot így adja: „*Grundlage des Wechselrechtes*“; Grundlage, úgy véljük, annyit tesz mint: alap, basis, fundamentum; 's így H. úr szerint nekünk nincs váltójogunk, hanem annak csak *alapja* van meg, mire még majd ezután lesz építendő a' váltójog? Ha nem tetszett e' szó „*materielles*“ az *anyagi* szónak hű visszaadására, vette volna a' diák fordítás után az *objectives* szót, 's a' dolog helyén leendett. — Átmegy ezután egyenesen az I. fejezetre, 's a' címet és bevezetést egészen fölöslegesnek tartotta; pedig ebben — melly elválaszthatlan kiegészítő része az egész XVd. czikkelynek — igen igen lényeges dolgok foglaltatnak, mit a' német ajku publicumnak is szükséges tudni: az t. i. hogy az 1792d. 17. tcz. ereje *egy részben* megszűnik, 's hogy a' XVd. cz. ereje 1840d. január' 1én lépend erőbe. Nem említ sehol törvényczikkelyt az illető helyeken, hanem a' nyolcz (XV—XX) czikkelyt három részre osztva, az I-ben, az anyagi váltójogot, a' II-ban a' váltói törvénykezési rendszabásokat, 's a' III-ban a' többi hét czikkelyt folytatja. De ezek — bár nem épen olly könnyen mellőzendő — csekélységek; lássuk a' törvény' szövegét.

Az I. rész' 3. §ban ez: „*ha általuk a' váltók külföldön adattak ki*“, híven ugyan, de hosszasan így fordítatik: „*wenn die durch sie*

ausgestellten Wechsel im Auslande ausgegeben worden sind“; azon fölül a' kibocsátás kétszer is említettik; úgy véljük pedig, hogy hívebb, egyszerűebb leendett volna így: „wenn die Wechsel durch sie im Auslande ausgestellt worden sind“; azonkívül pedig váltóról németben az „ausgeben“ ige „ausstellen“ helyett nem is használtatik. A' 4. §ban „a' kötelező cselekvény“ — „die Handlung“ gal adatik, igen hiányosan; az Vd. fejezet' czimében, 's a' 7dik §ban pedig, 's később többször még, a' „cselekvő váltóképesség“ így: „die active (handelnde, ez sem váltói nyelv) Fähigkeit zu Wechselgeschäften“, fölötte tágasan; ez nyilván mutatja a' fordító járatlanságát a' váltói műnyelvben: váltóképesség = Wechselfähigkeit egyenesen a' váltói jogszerzést, vagy tartozásvállalást fejezi ki; a' „Fähigkeit zu Wechselgeschäften“ illethet alkuszokat, váltói ügyvivőket, 's általában minden üzéreket is, kik váltókkal foglalkodnak. — A' 9d. §ban a' „terhes szerződés“ egyszerű „Vertrag“ gal; a' 10d. §ban pedig a' „bejegyeztették“ így: „einverleiben lassen“ e' helyett: „ein- vagy inprotocolliren lassen“; a' 14d. §ban „tekintet“ — „Bedingung“ szóval fejeztetik ki, pedig más a' „föltétel“ 's más a' „tekintet“, kivált törvényes nyelvben! — Tág fölötte a' III. fejezet czime is, hol az „obwaltenden“ helyett inkább (ha már tágasban akart fordítani) „nöthigen“ szót kelle használnia; — a' 14d. §ban c) alatt „fizetés ideje“ Zahlungszeit vagy Zahlungstermin, 's nem: „die Zeit, zu welcher er (der Wechsel) zahlbar ist“; 's a' h) alatt a' „ferner“ szó magyarban nincsen meg.

De egyike a' legtetemesb megbocsáthatlan hibáknak a' 15d. §ban fordul elő. Itt a' magyarban ez van:

„15. Különösen pedig:

a) A' váltókat, hogy váltójogilag forgathatók legyenek (girirbar), rendelményezni.... szükséges.

b) A' saját váltóban a' kibocsátónak magát kell mint fizetőt megnevezni.

c) Az idegen váltóban stb. — Látható, hogy e' §., általános bevezetése után, a' alatt csupán és egyedül a' váltók forgathatási megkivántatásáról; b' alatt a' saját, és c' alatt az idegen váltókban kijelelendő fizetőről rendelkez; 's hogy e' három külön rendelkezet egy általános szabály alá, 's különösen a' forgathatási alá nem tartozik, nem tartozhatik; valamint önmagából igen világos, úgy a' törvény-

hozó is igen helyesen különválasztotta. H. úr e' §t így adá:

Insbesondere aber ist es nothwendig, wenn ein Wechsel wechselrechtlich girirbar sein soll,

a. dass die Verfügung, was mit dem Wechsel zu geschehen hat (így-e, hát a' rendelmény, Ordre, Ordine, a' váltó minden viszonyaira kiterjed?) in demselben ausgedrückt ist (rendelményezni szükséges — hát a' németnek még magyar magyarázatra is lesz szüksége?), das ist... stb.

b. Im eigenen Wechsel...

c. Im fremden Wechsel...; és ez által, az eredetitől lényegesen eltávozván, azt is a' váltó' forgathatási megkivántatásai közé tartozónak állítja, hogy saját vagy idegen váltóban kinek kell mint fizetőnek megnevezetnie? —

Igen hiányos a' 16. §. fordítása is, melyben ez: „ha azonban a' kibocsátó ezt, valamint egyebeket is, mik a' 14. 's 15d. §§okban kitéve nincsenek; például: az intézvénnyezettre nézve a' kölcsönös számvetést“ stb. így adatik: „wenn übrigens der Aussteller dieselbe, wie auch sonstige in den §§. 14. und 15. nicht berührte, den Bezogenen treffende Rechnungen (hol van ez a' magyarban?) anführen will“ stb., ez — mint kiki láthatja — nem a' 16d. §., melyben, az „egyebeket“ általánosan vétetvén, például csak a' „kölcsönös számvetés“ hozatik fel; fordító pedig az egész nem is kölcsönös, hanem csak általános „Rechnung“ra szorította. — E' §ra később még stilisticára nézve is vizsaszatérunk. —

A' 26. §ban a' magyar „valaki“, egyedül kibocsátóra (der Aussteller) szorittatik; mi annál rosszabb, minthogy a' 25d. §ban a' kibocsátó, forgató, elfogadó és kezes mind megemlítetnek; — a' 28d. §ban ez: „A' váltó hátára vagy másolatára írott átruházás“ így fordittatik: „Die auf die Rückseite des Wechsels angemerkte Übertragung“ stb; 's elmaradt: „oder auf dessen Abschrift vagy Copie“; 's írni nem tesz itt: „anmerken“, midőn a' németnek van „schreiben“ igeje is? — A' 29d. §. három utolsó sora, paraphrasisa az eredeti magyar törvénynek, minővel fordítónak élni nem szabad: „a' panaszlott“ t. i. németben „nach Wechselrecht verpflichteten Beklagten“ nel adatik; — A' 37d. §ban a' meghatalmazásbeli váltóbirtokosnak kötelelességeül tétetik a' forgatmányban e' mineműségét kitenni, a' fordító ezen köte-

lesség kitételét általánosítá 's így adá: „so muss im Giro deutlich ausgedrückt werden“; — a' 38d. §ban „és“ helyett „oder“rel él; pedig e' két kötszócška, kivált törvényben, milly nagy különbséget tesz! 's tesz épen e' helyütt is: mert nem mindegy: „ha az engedményes és forgatmányosok az elfogadó ellen szintügy, mint magok között és az általengedőt megelőző forgatók és kibocsátó — vagy csak ez utolsók, 's nem egymás között, 's az engedményes és forgatmányosok ellen is — váltójogokkal élhetnek; úgy hiszem, kezét fog velem minden szakértő? — E' §ban továbbá forgató (der Girant) helyett forgatmányos: Giratar áll, 's hogy ez nem toll- vagy sajtóhiba, mutatja a' 45d. §. is, hol e' két név elcseréltetik, 's nagy zavart, 's jogviszonyi változást okoz. — 39d. §. „igaz váltó“=echter, és nem gültiger Wechsel; u. ott „kötelezés“ nem Rechtswirkung, hanem: „Wechselflicht“; — a' 46d. §ban „eredeti váltó“ csak „Wechsel“lel adatik; — 's az 52dikben ovát a' váltók ellen mondatik teendőnek, így: indessen können die letztern (Wechsel) bis zur Verfallzeit wenn immer präsentirt, und im Fall der Nichtacceptation, kann gegen dieselben (váltók ellen? hisz: „ez iránt“ magyarban nem a' váltókat, hanem el nem fogadásukat illeti) Protest erhoben werden. Császár Ferencz.

(Vége következik.)

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Bírálatom és Császár úr' vádjai.* Miután t. tudós Császár úr, kiről, mint mielőtt és tudós hazafiáról egész bírálatomban („A' váltóóvásokról“) illő tisztelettel szölek, ezen bírálatomra nemcsak felelni, hanem a' legnemesb, legkimelőbb bírálatra gúnyolva, vádolva 's nemtelen szándékról gyanúsodva felelni jönnek látta, ha vádjai önmagára hárulandanak, sajnálom, de maga kereste. Minthogy pedig kijelenté, hogy velem többé e' mezőn találkozni nem fog, 's e' tárgyhöz többé egy szót sem szóland, nehogy olyanokról beszéljek, mellyeknek úgy sem volna semmi sikerök, t. Császár úrnak egyedül azon jegyzeteire szorítkozom, mellyekben gúnyolni vagy vádolnia tetszett. 'S ez nem csak jogom, hanem kötelességem is.

A Figyelmező 535. szöveget mindjárt jegyzetei' elején azt mondja t. Császár úr: „Szokottnál hamarabb (s — tán — nem is minden kiszámítás nélkül?) kezdetett meg munkámnak bírálat“.

— Ha egy teljesen bevégzett 's nyilvánosan árult munkát bírálni, szokottnál hamarabb: mit kell azon jegyzetéről itélni, mellyek a' bírálatnak folytatását be sem várva, mindjárt az első számnak neki esnek? Mennyire volt pedig bírála-

tom kiszámítva, feleletül szolgáljon az, hogy azt a' szerkesztőségnek felszólítására, 's a' munkának megküldetése után tevém, sőt a' szerkesztőségnek ajánlám, hogy bírálatomat még kéziratban a' szerzővel közlené. 'S ő bírálatomat mégis nem tiszta forrásból serkedőnek bebizonyítás nélkül híreszteli.

Ugyanott 's a' következő lapon gúnyol, mint ha én azt mondtam volna, hogy váltójogi alapos ösmereteket nem jogásztól, hanem kereskedők 's üzérektől kell tanu'ni.

De ebben csak azon egyetlenegy kár, hogy ez rám fogás. Hirdetésem 6 ezer példányban az egész közönség kezében feroz 's mindenki olvashatja „a' váltók“ (tehát nem váltójog) alapos ösmeretét, úgy hívem, nem jogásztól kell, hanem kereskedők- vagy kereskedésben forgottaktól tanulni. Tehát tudnia kellett volna t. Császár úrnak, hogy egészen más a' váltók, más a' váltójog ösmerete, vagy többszöri vádja „a' szavak elforgatása“ önnön magára hull vissza.

Az 538. lapon a' többi közt ez áll: „bírálo úr szorosan látszik ragaszkodni a' theoriához, 's szerinte minősített bemutatás nálunk gyakorlatban nem is fog teljesíthetni? (mit kereskedőink nem fognak neki megköszönni)“.

Nem mondtam, csak a' szabály' általánosságát tagadtam. —

Ugyanott: „ha csak futárokat nem fognak váltóbirtokosaink Európán 's a' világ' egyéb részein váltóikkal azok elfogadásának eszközöltetése végett szerte küldözgetni, vagy épen számtalan esetben minden ovát nélkül maradni?“

Nemcsak nem mondtam, sőt épen azért tagadtam t. Császár úr szabályának általánosságát, mert így a' birtokos az ovást 's ezzel vizskereseti jogát könnyen veszélyeztetné*). Hát ki forgatja el a' más' szavát?! — Hogy pedig t. Császár úr szabálya általánosságban váltótörvényünk szerint meg nem állhat, imhol egy példa: Egy Bécsben kibocsátott, forgatott és Pesten fizetendő idegen váltó Pestre N. kezébe kerül. Az elfogadás végetti bemutatásnak határidejéből már csak egy két nap van hátra, N. tehát az intézvényezettől küldi elfogadás végett a' váltót, de ez honn nem találhatik, hanem emberei azt mondják, hogy Debreczenbe utazott. N. maga magához eléggé nem bizik, hanem megkérdez valamely jogászt, műtevé legyen, ez t. Császár úr váltóóvásokról munkájából azt tanulta: „ovástételnek van helye, ha intézvényezett a' neki bármi alkalommal (legbiztosban postával) elfogadás végett átküldött váltópéldányt vagy másolatot, a' második visszatérő postával a' bemutatónak meg nem küldi“. Erre a' szerzőnek semmi további jegyzetét vagy megszo-ritását a' kérdett nem olvasván, természet szerint úgy okosodik: ha még második (nem is első) visszatérő postáig várni lehet, tehát postára kell tenni a' válto' másolatát, 's ha a' második visszatérő postával az intézvényezett vissza nem küldi,

*) E' helyt el nem hallgathatom, hogy t. Császár úr igen sok oly dolgokról beszél jegyzeteiben, mellyekről én bírálatomban semmit sem szóltam. A' ki nem resteli, iratainkat összehasonlíthatja.

ovást tenni. — Kérdem nem veszett-e el végképen a' változójogi vizskereset? 's kereskedőink mint fogják neki megköszönni? — Ezt t. Császár úr nem így értette? Meglehet, de akkor másként kellett volna írnia, nem pedig az austriai változój után, mire mutat főképen „a' második vizskaterő postával“ kifejezés, olyan dologról, melylyet változójunk nem is érint, olly általánosságban beszélnie, kivált kezdődő literatúrában. Illy esetre mondottam én, hogy a' bemutatónak jobb lesz tevéleges törvényünkhöz ragaszkodnia, azaz a' honn nem találás esetében ovást tennie. De erről maga t. Császár úr is meggyőződik, mert a' bírálat elleni ezen jegyzete alá azt írja: „E' tárgyról, ha majd foglalatosságim ritkulnak, bővebben fogok szólni“. Még pedig illyest több helyütt is mond t. Császár úr, a' mi által ugyan indirecte előmeri bírálatom igazságát, vagy legalább azt, hogy a' dolgot kellőleg nem világosította fel, de miért nem vallja meg őszintén? Hasonló eset az is, mit a' következő pontban tesz t. Császár úr, hol figyelmeztetésemet magától egészen eltolja, és mégis egy, később az Athenaeum' 15. 16. számaiban kiadott értekezésében világosan azt is mondja, a' mire én figyelmeztetém, 's miből a' „Váltoóvásokban“ az illető hely magyarázásában egy betű sem fordul elő.

Az 585. lapon azt mondja: „Mit bíráló 57. 's 58. ll. álló jegyzésemre mond, *vélemény*, melyben én szintolgy kevéssé osztozhatom, mint ő enyémbe osztozik. Egyébiránt itt alaposságról van szó“. — Tehát én alaptalan dolgokat beszéltem (pedig változójunk értelmében), lássuk e' szerint a' t. Császár úr alaposságát (természet szerint tevéleges törvényünk ellenében): „azt hiszem“, úgy mond, „hogy tettleges törvény hiányában *nem kell* illy (lát utánra szóló) nem rendelményezett 's következőleg nem forgatott saját váltókat bemutatni“. — Kérem t. Császár urat, mit beszél? hisz a' váltó szava, melyet a' törvény nem korlátoz, már magában is törvény, a' váltó pedig maga lát utánra (azaz, felmondás utánra) szól, 's valamint más kötelező levelekről mindenki tudja, bár változójunk híre sem hallotta, hogy, ha felmondás utánra szólnak (p. o. felmondás után fél esztendőre), az adós csak a' felmondás után (fél esztendőre) fizetend, tehát hogy fizetni kellessék, okvetetlenül fel kell mondani, igyeza' váltószerszödésmagában foglaltatik, ha soha semmiféle tettleges törvény nem parancsolja is. Hát ez az alaposság? Midőn még az elemeket sem tudjuk, kire illik jobban: *Sumite materiam?* Változójunk a' felmondás *határidejét* csak az olly váltókra nézve határozta meg — de minek 's kinek beszéljek? Annyit a' mondottakból is láthat az olvasó, hogy a' kérdéses dolog *nem vélemény*, hanem *axioma*, 's az alaposság t. Császár úr idézett szavaitól távol van.

Az 586. lapon egy észrevételemre azt mondja gúnyolódva: „mellyet én mélysége miatt egész kiterjedésében csak gyanítani tudok, de megfogni, megérteni képes alig vagyok“ és mindjárt alább így szól: „A' vizskereset, igaz, kétféle; de nem mint az ovás: *elnefogadás*, és *nemfizetés miatti*, hanem: *biztosítási*, vagy *készfizetési*“. — Itt megint kétségbe vonja még a' legelső elemeket

is. Hisz, kérem, alig van váltójogi munka, melyben az én felosztásom nem foglaltatnék, 's hogy sokat ne beszéljek, Treitschke, Encyclopaediájában, a' különböző írókra 's törvényekre hivatkozól, a' *Regress wegen Mangel Annahme*-ről 17, a' *Regress wegen Mangel Zahlung*-ról közel 100 lapokon beszél. — De talán a' magyarhoni váltójogban nincs nyoma ezen felosztásnak? — Sőt inkább a' 154. §. világosan mondja: „Készfizetésre indítandó *vizskeresetnek* következő esetekben *van helye*“:

a) Ha sem az intézvénnyezett, sem az utalványozott a' váltót *el nem fogadta*, névbecsülő pedig stb.

b) Ha a' *fizetés* egészen vagy valamely részben *megtagadtatott*. — Így bizonybajos még kevésbbé mely dolgokat is megfogni. Kire illik jobban a' „*Sumite materiam?*“

Alább azt mondja: „bíráló észrevételeiben, minthogy bir. ur szavait nem-értésnek tartani nem akarom, részint készakarva tett elesavarás, részint félreértés mutatkozik. Vajjon — így szól — *hol és miként* háritom bemutatóra a' 21. §ban azon *köteleességet*, hogy intézvénnyezettet *megkérdezze*, vagy épen arra *várákozzék*, hogy kijelentse: vajjon névbecsülésből el akarja-e váltóját fogadni vagy sem“. — Teljes igazság, ezekről egy szót sem szolt, hanem csak azt mondotta: „Szükségbeili utalványozottaknak elfogadás végett csak olly ovott váltók mutattathatnak be, melyeket intézvénnyezett intézőre *még névbecsülésből sem akart elfogadni*“. Már most kérdek akárkit, ha a' váltójogból egy betűt nem tud is, hogyan lehet megtudni, ha vajjon valaki ezt vagy amant akarja-e tenni, másképen, *mint ha ezt megkérdezzük* (vagy kérdeztetjük), *avagy megvárjuk*, míg magától kijelenti? Tehát t. Császár úr vagy olylyat ír, melynek semmi értelme nincs, vagy ha gyakorlati értelmet adunk neki, ezt eltagadja, készakarva tett elesavarásnak nyilatkoztatja. Egyébiránt minljárt alább a' másik lapon önaga megömeri, hogy csak ugyan illy esetben „*köteleességgül tételik* neki (bemutatónak) *egyszersmind* (habár alattomban is) *legalább megkérdezni*“. Ihol im! néhány sorral alább azt mondja, mit fölfebb nekem tagad. Lehet füresább dolgot csak képzelni is? Ha az ember illy dolgokat olvas, nem tudja mit hygen. Azt-e, hogy az író szókat hoz elő értelem nélkül? vagy csak épen felel, hogy látassék valamit mondani? Annyi legalább kitűnik, hogy a' készakarva tett elesavarás nem az én dologom volt.

Az 587 lapon még azt mondja t. Császár úr: „a' t. bíráló úrnak 1. 2. 3. 's 4. alatt felhozott okai és okoskodásai *egyedül* az én (t. Császár úrnak) 26. és 27d. §§aimnak 's alattok adott jegyzéseimnek paraphrasisai“.

Es mégis mindjárt nyomon czáfolja ezeket, tehát magamagát*).

*) Csupán a' 4. pontra nézve van azon észrevételem, hogy bírálatomba ezen szó: „ellenkezőleg“ ezen szó helyett: hasonlólag, hibából esüszott a' leírásakor. Azonban e' szónak a' bírálatra semmi további következtetése nem volt, sőt állítasom' erejét gyöngítette.

Az 588. lap végén a' bírálót kéri t. Császár úr, „hogy határozott állításait látszologosaknak, 's a' világosakat homályosaknak ne mondja“.

Óhajtom, hogy más olvasó határozottabb 's világosabb dolgokat lásson mint én; 's hogy ezt alap nélkül ne láttassam mondani. Ime újra kijegyzem, melyeket én látszologosaknak jelentettem ki:

1. Mindjárt a' 4. §. elején, miért kell minden váltóban legalább két külön személynek megjelenni?

2. Ugyanott a' 24. és 25d. lapokon saját rendeletre szóló idegen váltóban hány személy van tehát már?

3. A' 14. §ban c) alatti jegyzékre nézve szerző a' följebb említett későbbi értekezésében maga előismeri, mit a' váltóóvásokban *nem látszott fölfedezhetni*.

4. A' 21. §ban, mit teszen az: ovását minden el nem fogadó útalványozott ellen *külön ismételni* tartozik *).

A' 620 's köv. lapokon sok baja van t. Császár úrnak a' pipadohánnyal, bár „tudós tollba 's nevelt szájba nem jól illőnek“ vallja.

Az én szavaim ezek: „ha a' törvény a' váltó hamissága vagy hamisítása ellen *kifogást engedne*, a' melly elfogadó fizetni nem akar, valamenynyit váltót hamisnak vagy hamisítottnak nevez stb. stb. és az egész váltóhistoria 's törvény nem érne egy pipadohányt“. 'S ezért t. Császár úr „igen-igen szemszuro meghittséget“ vet szememre, 's ellenem az olasz-, franczországi 's austriai váltószokásokat, rendeleteket 's törvényeket idézi.

Ha a' külföldi írók véleményei avagy netalán váltótörvényei és szokásai ellen szólni meghittség, mit kell arról mondani, a' ki saját honának törvényhozóit tanácsolgtatja, 's törvényeit rovogatja, p. o. Váltóóvások 49. lapján a' jegyzetben „tanácsos lett (volt) volna — említést tenni“, 55. lapon a' jegyzetben: „Mi, stb. e' szakaszban mondatik, az egészen fölösleges“, 59. lapon: „ez némi ellentétben látszik lenni (vagy tán van is?)“, 79. lapon: „mit az osztó igazsággal mint lehessen összeegyeztetni, valóban nem könnyű“. — Az én meghittségem, ha van, honi törvényeinknek, melyeket már máskor minden most fennálló váltótörvényeknél tökélyesbeknek nyilváníték, 's törvényhozőinknak, kiket mélyen 's őszintén tisztetek, buzgó védelmében, úgy hiszem csak jó polgár kötelessége, de mit mondjunk arról, ki stb? Egyébiránt a' t. Császár úr által idézett franczia 's austriai törvényekről is maga megvallja szerző, hogy a' hamis vagy meghamisított váltókról hallgatnak, tehát teljességgel nincsenek az én idézett szavaimmal ellenkezesben.

A' 621. lapon logicitlansággal is vádol, hogy t. i. „a' letiltó, perbe vonathatik, biztosítás-adás-

ra kényszeríttethetik, de a' hamis váltó elfogadójának fizetni kell, kész pénzzel fizetni! 'S itt — így szól — nagy a' különbség“. — De meg nem nézte, vagy elfeledte, vagy készakarva elhagyta váltótörvényünk' első része 177. §-át, mellyben viszkereket némelly letiltó ellen *szinte a' váltó kifejtésére* határoztatik, ezen kívül („sőt“ tel éltém bírálatomban) a' perkimenetelig biztosítást is adni köteles lévén. Vagy tán az elfogadón per nélkül veszik meg a' pénzt? — De szépen ki is hagyta (hogy t. i. az inconsequentitáit bebizonyíthassa) hasonlatomból ezt: „Ide járul *kiváltképen* az, hogy valamint a' letiltóról nem hihető, hogy *ok nélkül* (mert senki sem kér még tőle semmit, hanem maga vegyül a' dologba) bajt és pert keressen magának stb“. Ez nem készakarva tett kihagyás?

A' 622. lapon kemény leczkét tart: „Tisztában kell lennünk — úgy mond — magunkkal 's a' tárggyal elébb, semmint munkát akarunk bírálni; 's iparkodnunk kell a' szerző szavait 's a' dologot megérteni! — Horác szavait: *Sumite materiam* (stb), a' bírálók még jobban szívökre vegyék, mint az írók“.

En a' kérdéses helyen egyes-egyedül Wagner véleményét oltalmazám t. Császár úr ellen (törvényünkben szó sincs róla), 's bár Wagnerrel (kinek munkájáról Treitschke' többször idézett Encyclopaediája azt vallja, hogy valamenynyit austriai váltojogi litteraturát nélkülözhetővé tett) teljességgel nem akarom magamat még távolról sem összehasonlítani, mindazáltal vigasztalásomul szolgál, hogy a' kemény leczkét t. Császár urtól az ő tanjáért kaptam.

Ezek azok, miket mentségemül t. Császár úr kisebb nagyobb vádjaira előhozni jogom sőt kötelességem vala. Ezekből a' tisztelt olvasó, t. Császár úr bírálatomra tett jegyzetei befejezésének motivumát: „Az egészből látható, hogy a' tisztán tudományyszereteti szándék attól bizonyosan távol volt“, mennyire illik reám vagy őreá, megítélheti, többi jegyzeteire további nem szólásunk után is következtetést huzhat, vagy iratainkat maga összehasonlíthatja, ha kedve tartja. Kérését pedig (588. szélet.) bátorítkodom azon kéresemmel viszonozni, hogy nemes, és mivel jellemű bírálatra, még ha egyben-másban igaza volna is, máskor hasonló jellemben felelni méltóztatnék; és bucsúszavára bizonyossá teszem arról, hogy munkáinak sem mellette, sem ellene többé írni nem fogok. —

— *Utóirat*. Epen most vévém Wildner Ignác jogtanár úr munkájának („Theoretisch-praktischer Commentar der auf dem letzten ungarischen Reichstage zu Stande gekommenen Credits-Gesetze“ stb. Wien stb. első füzetét. Megtekintettem benne azon helyeket, melyeket illetőleg t. Császár úr munkájában („A' váltóóvásokról“) nem helyeslék, 's a' mi azokból ezen első füzetben foglaltatik, ezennel a' nagy érdemű közönség' figyelme elébe bátorítkodom terjesztetni.

Előre bocsátván, a' mit talán nem mindenki tud, hogy Wildner úr, ki az országos választmány kerésére mint az austriai váltojogban nagy jártasságu 's egyébként is érdemteltjes férfiú legközelebb mult országgyűlésünkre küldetvén, ott váltojogunk javaslatának kidolgozásában, mint

*) Nem az „el nem fogadó“ kihagyásában, vagy nem hagyásában van itt a' homályosság, sem nem abban, hogy útalványozott egyes számban van-e vagy sem, hanem, mint bírálatomban is ott áll, a' „külön ismételni“ szókban, melyeket szerző folyó betűkkel még különösen ki is emelt. Miért nem maradt a' törvény szava mellett „folytatni“? Vagy talán itt is igazítani való van a' törvényen?

kiki gondolhatja, fölötte fontos részt vön, e' tárgyban valamennyi magyar commentator fölött aucto-ritással bír, 's megerintven azt is, hogy a' váltójogban szerzett csekély ismereteimre nézve ön-magam személyében is neki sok hálával tartozom: egyszersmind bizonyásgúl hivandom magát az olvasót, milly jogtalanok t. Császár úrnak az illendőség szoros határai közt irt bírálatomra tett vád-jai! 's különösen ez: „a' tisztán tudományszere-teti szándék attól bizonyosan távol volt“ mennyire alaptalan, 's reá joggal visszaúthatható!

5. lap alján világosan olvashatók: *Regress im Falle der Verweigerung der Acceptation*, és *Regress im Falle der Verweigerung der Zahlung*, a' miket t. Császár úr nekem igen hibásan: biztosítási és készfizesési viszkeresetre igazított.

25. lapon Wagner munkájáról, mellynek tan-jáért én t. Császár úrtól a' „*Summe materiä*“ot leczkéül kaptam, az mondatik: *Dieses Werk ist eines der classischesten Europa's.*

A' 147 és 148 lapokon csaknem ugyanazon szavakkal magyaráztatik a' forgatott saját váltókat tárgyzó bemutatás' határidejének oka, mikkel én magyarázám. Wildner tanár úr azt mondja: „Aber auch nicht alle diese eigenen Wechsel bedürfen einer Präsentation, sondern nur dann, wenn sie girirt werden.... Hier würde es nämlich der Giratar in seiner Macht haben, durch Hintanhaltung der Präsentation die Giranten durch beliebige Zeit im Obligo zu behalten, mithin mehrere Summen zur Bezahlung der nämlichen Forderung wechselrechtlich zu binden, und dem Verkehre zu entziehen, was gegen das Princip der Wechselgesetzgebung verstösst, dergleichen unnötige, auch dem Privatrechte nicht gemäße Vinculirungen hintanzuhalten, da die Giranten hier doch nicht eine Ewigkeit gebunden zu sein den Willen haben konnten.“ — Én pedig Figyelmező 531. szel. ezt mondtam: „Ellenkezőleg áll a' dolog, midőn a' (saját) váltó forgattatik, mert akkor a' törvényhozónak arról is kell gondoskodnia, hogy annyi sok jót álló, mennyi a' forgatott váltóban mint forgató előjön, sok ideig vagy épen évekig bizonytalanságban, 's a' köz jó, épen úgy mint a' magányosak' javai, ingadozásban ne legyenek.“ 'S erre Figyelmező 585. sz. azt mondotta t. Császár úr: „Mit t. bir. úr az 57. 's 58. sz. álló jegyzésemre mond, *vélemény*, mellyben én szint-olly kevésbé osztozhatom, mint ő enyémbe osztozik.

Összeköttetésben van ezzel, mit Wildner úr a' forgatott saját váltóknál viszkeresetet illetőleg ugyanazon 147. és a' következő lapokon mond, (csak a' leglényegeseb dolgot irom ide): „Es ist begreiflich, dasz über diesen Protest *allein*, kein Regressrecht verfolgt werden dürfe, weil derselbe mit dem später zu erhebenden Zahlungsproteste *zusammen* zur Realisirung des Regressrechtes dienen kann.“ Én ezt mondtam (Figyelmező 533. l.): „Nem fizetés miatt pedig mind óvásnak, mind viszkeresetnek a' forgatók ellen helye van. De ugyancsak ezen viszkeresetkor az előbbi óvásra is elkerülhetlenül szükség leend.“ 'S erre t. Császár úr Figyelmező 586. sz. önmagáról azt mondja: „mellyet én mélysége miatt egész ki-

terjedésében csak gyanítani tudok, de megfogni, megérteni képes alig vagyok“.

Szinte ezekkel viszonyban 's mondott szele-teken a' nem forgatott saját váltókra nézve lénye-gében azt mondja Wildner úr, szinte mint én: nem forgatott saját váltóban a' határidő épen nem szükséges, a' váltóhitelezőtől függ, mikor akarja jogát gyakorolni stb. (Figyelmező 532. sz.) 'S ezeknek *ellenkezőjét* t. Császár úr a' Figyelmező 585. lapján *alaposságnak* akarja hirdetni.

Egyetlen egy esetet találtam (az eddigiek közt) u. m. a' 62. §t, mellyre nézve Wildner úr magyarázatától az enyém eltér, de a' t. Császár úré még sokkal inkább, mert t. Császár úr a' kérdéses helyet „szükségbeli útalványozottak pe-dig nem lennének“ nem tudván neki jó magya-rázatot adni, fölöslegesenek nyilvánítja, Wildner úr pedig szükségesnek tartja, és magyarázza.

Elhallgatván, hogy más lényeges dolgokban is, p. o. hogy a' váltókötés csak egy oldalúnak tekinthető, hogy az sajátlagos kötés stb. Wildner úr elveivel egyezőleg állanak tanaim, csak ezzel zárom be szavaimat: *Tökéletes igaza van t. Császár úrnak, „hogy különböző forrásokból merítettünk“.* Részemről, ha a' források, mely-lyekből én meríték, a' Wildner úr' elveivel meg-egyeznek, szerencsésnek tartom magamat, 's t. Császár úr' forrásait teljességgel nem irigylem.

Fogarasi János.

— *Válasz, a' Figyelmező 38dik számában színműveim 2ik kötetét bíráló 34 úrnak.* — Fiatal író, kinek a' jozan 's emberséges critica olly szükséges, mint éji, sűrű légnak a' nap — lehetet-len, hogy megelőző szívesen 's hálával ne fogad-jon olly bírálót, ki menten minden szeretetlenség-től, oktattyva vezet át a' tárgy' érdemein és hiá-nyain. De legyen a' bíráló' ereje tárgzhoz mérve, 's szője át azt olly észrevételekkel, mikből mind az író, mind az olvasó okúlhasson. 'S szerényen mellőzve itt mind olly személyességeket, mik szer-int tán érdemes 34 úr' talentumán 's bírálói al-kalmasságán és ügyességén kételkednem; 's kikér-ve további becses véleményét akaratom' *jóságá-ról*, vegye szinte jó akarattal szükségesnek érzett felszólalásomat.

A' magát *úgy nevezett* ref., csupán a' színműveim 2ik kötetében megjelent vigjáték' olvasá-sa után szól, mert ha annak színpadi előadását is látta, lehetetlen volt a' különbséget észre nem ven-nie, melly az előadott 's olvasott között feltűnik, miután én azt, a' színpadról okúlva, lényegesen változtattam. 'S e' változtatás mind szövényében, mind dialógjaiban észrevehető. E' különbség' ki-mutatását, 's kimutatásában a' czélszerűk' vagy czélszerűtlenek' kijegyzését várhattam volna most már egy nyomos, 's okszerű bírálótól, a' helyett, hogy az egészen keresztül rohanva, egy csattanással jelenti magas nem tetszését. Szűnjünk meg inkább írni, mint illy bírálók' inyére dolgozni. 'S röviden, mi a' fortély' szükségletenségét illeti, e-lég lesz bírálót emlékeztetnem azon szavakra, mik szerint a' 39dik lapon Aggváry nem csak ígéretet, de egyéb családi viszonyokat is hoz fel a' Feny-vessy házzali összeköttetésére. Nagyon sajnálom

pedig, hogy érdemes 34 úr csupán a' cselédek' elméskedéseiben talált némi sympatheticus mulatságot. De sajnálkozom továbbá 34 úrnak még mottoiszonyán is, mit valaha bizonyosan mohón 's vigyázatlanul kapott, hogy már a' rövidebb mottóktól is iszonyodik 's ártalmára vannak. En a' mottókat nem csak kedvelem, de bennök czélszerűséget is látok; látok azért, mert az a' tárgy' 's irány' egy kis kivonata lévén, az olvasó' kedélyét mindig hozzá készíti, úgy, hogy sokan a' mű érdekét a' motto' érdekétől függesztik fel. A' motto' vadászátát, ha jól emlékezem, Csató róttá meg Jósikában, ki Csató' e' bajáról homeopathice gondoskodott, 's vasat tett a' vas' ellenébe, azaz válogatott 's alkalmas mottóit sűrűbben, és az olvasók' nagyobb tetszésére használá, ha bár azoknak megrovásában 34 úr Rabener' tanítványának vallja is magát. Egyébiránt, mi még ez előtt pár évvel írt „Jurista és kis leány“ című vigjátékom' előadását illeti, ha abban a' hallgató közönség Megyerit tapssal 's tetszéssel kísérte, 's vége után zajos előhívásra is méltatá őt, úgy hiszem, ha kevés is benne az érdem, de még sem méltó azon neveléséges pedans megvetésre, mi szeriut abban drága 34 úr' figyelmét csak egy szó le nem köthetné, a' grammaticai pontos előadáson kívül.

Bohózatom' elősoraiban aestheticai nézeteim' pár vonását adám csak a' néppoesisról, a' nélkül azonban, hogy bennök épen dolgozatom' részleteire szorítkoztam volna. Ezek csupán általános eszmék voltak, mikből még épen nem következett, hogy én a' drámák' aristotelesi szabályait akartam volna vaudevillekre alkalmazni. A' drámák' külön neveinek külön irányok 's céljok van, mik ha összetévesztetnek, a' hatás is megbomlik. Néze meg bár figyelemmel ref. úr a' francia 's német bohózatokat, 's észre fogja venni, mikép azokban nem annyira az egész' drámaisága bír hatással, mint inkább egyes jelenetek, mik a' nép' comicus életéből tárgyhiyen előadtnak. Ezeknek összeillesztésében áll ugyan a' drámaiság, de a' melly mű irányánál fogva is szükségképen tüneményes, meg fogja engedni 34 úr, hogy abban a' sors épen olly kizárhatatlan, mint bármelly criticalában az igazság. En a' darab' hőstét sehogyan sem tekinthettem Ruy-Blasként, 's főlemelésében, melly az eredeti népmesén alapul, hozzá hasonlóan nem is bánhattam, 's Ruy-Blas' genieje nélkül is elég volt rá annyi eleveenséget ruháznom, mennyi sorsa gépét némileg mozgathatta. Énekek lévén pedig a' darabba szöve, tán érdemesíthetett volna 34 úr annyi figyelemre, hogy általa szelíden említett lyrai tehetségemnek jeleit bennök nyomozván, szolt volna arról is, vajjon eltaláltam-e itt a' poesis' megkívántató népszerűségét, 's méltóképarányi figyelemre?... Szerettem volna én különösen előadni minden hiányokat és okait, 's egyszerűs mind részletesebben a' módot, melly idővel zsinórként vezessen, 's hasonló hibáktól megóvjon. A' népszerű előadásnak tagadhatlan része a' példabeszédek' alkalmas használata, de koránsem ügykeztem annak eltalálásában hőseim' *káromkodásával* is élni, 's ha 34 úr művemben izetlen 's illetlen cáromkodást mutat fel, épen úgy fogom

aestheticája' sérelme miatt bocsánatra kérni, mint ellenkező esetben sérelmem' jelentése mellett őt izetlen 's hamis referensnek nyilvánítani. Mi dolgozataim' kiadási mohóságát érdekli, úgy látszik, e' gyengeségemre irányoztaték rovása' egész súlya; 's e' pont az, melly neki leginkább nem tetszik. En azonban azt hiszem, hogy fejlődő literatúrában szükséges csak minél nagyobb mozgalmak és surlódások a' szellemi életnek, 's a' különböző vélemények' 's ítéletek' gyakoribb 's számosabb kijelentése 's megértése juttatja a' literatúrát azon önállásra, mellyben a' gyengébb művek, de a' literatúrának csak szilárdabb, szakában mellőzendők; de most tökélyes 's classicus műveket várni 's méltatni csak annyi volna, mint a' nyarat őszszel akarni feleselérlni. Fiatalságom' szerénysége tilt azonban mások' véleményei' szorosabb irányozásáról, 's itt a' józan critica' meleg ohajtása mellett csak azt kívánom még, hogy írjon bíráló részletesebben azon műről, mihez magában erőt érez szólhatni, de ne higye dörgő néhány szavát annyira infallibilisnek, hogy vele az egész közönség' véleményét azonosíthassa; 's ha magáról e' szerénységgel bírand, bizonynyal illedelmesebb lenend, mint sem fas et nefas-on keresztül nyargalva, bíralata' végén olly személy- 's dologról is szóljon, melly 34 úrra valamint nem tartozik, úgy soha műveim' ajánlása' okáról soha neki számot adni nem fogok. — Pest, september' 23d. 1840.

Beöthy Zsigmond.

Elkészült, kötteték 's egy két nap múlva Eggenberger József és fia, valamint a' többi pesti könyvtárosoknál kapható leszen a'

Nemzeti Almanach

1841re

Kiadva az *Almanach-Társaság*, 's ennek felügye-
lése alatt szerkesztve *Vajda Péter* által.

G. Teleki József koronaőr arczképével és hat képpel b. Jósika legújabb regényéhez „A' Csehek Magyarországbán“, a' külföld' legjobb művészei által. A' textus Sadrétben, öszvesen 444 lap. Pompás, aranszeletű és selyem kötésű példányok' ára öt ft ep.

Sajtó alól most került ki, 's Heckenast Gusztáv' könyvkereskedésében illy című röpirat kapható: *Még egy szózat a' pesti magyar színház ügyében. Vachot Imrétől.* — Nyomatott Esztergami Beimel József' betűivel, a' szerző' költségen. — Tartalma: I. Igazgatók és színészek. II. Dráma- és bohózatiroink. III. Színbírálók és fővárosi közönségünk. IV. Reménykép nemzeti színházunk' jövőjéhez. Ára füzve köz. papir. 20, vélinen 24 kr pengőben.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

October' 13. 1840.

41. szám.

Tartalom. Hazai literatura. A' magyar váltótörvény, németül Hauszer Ernő által. Vége (Császár Ferencz). — Balásházy János' Mezei gazdaság tudománya, 2d. köt. Folytatás. — Némelly észrevételek a' Mezei Naptárra (Walther László). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Váltótörvény.

1) *Ungarns Wechselgesetz stb. Aus d. Ung-rischen übersetzt von Ernest Hauszer, stb.*

(Vége).

Ez talán első állításunk' igazolására elég volna; de hogy ne csak kezdetén nézzük a' munkát, tovább haladunk; 's a' IXd. fejezetet is megtekintjük:

A' 139d. §ban *ovás' közlése*'ről van szó; a' fordító ezt így adja: *Die Verständigung vom Proteste*', 's ez által hibába, mely sokba kerülhet a' váltóbirtokosnak, vezeti olvasóit. A' magyarban *ovás'* ovatlevél = Act des Protestes helyett is vétetvén, mihelyt hozzá e' szó tétetik: *közleni*', már annyit tesz, mint az ovatlevelet *elküldeni*'. — *Verständigen vom Proteste*', csak annyi: hírül adni az előzőknek, hogy ovás tétetett, mi egyszerű kereskedői levelezés által is megtörténhetik; 's ez nem elég; fordító pedig ezt majd mindig így adja vissza németben. Azon kívül a' 142d. és 145d. 's több §§ban is ezt: *viszkereset*' = *Regress*, így fordítja: *Regressklage*'; nem gondolván meg, hogy ott nincs pör útján kezdendő viszkeresetről szó; — a' 151ikben a' leglényegeseb szó: *elfogadónál*' kihagyatott; — a' 152d. §. pedig: *a' fizetés végett*' bemu-

tatás törvényes kötelességtől a' váltótulajdonost az adott biztosítás sem menti fel' így adatik: *Ebenso (hol van ez magyarban?) ist der Wechselinhaber, dem Sicherstellung geleistet worden ist, dieser Verpflichtung nicht enthoben*'; hol itt a' fordítói hűség és pontosság? — a' 154d. §ban, utalványozott = Adressat, Adressant' tal fordítottat; 's a' 156dban e' szó: *kötelezettek*' egészen kihagyatott; 's az mondatik, hogy a' vizskereset' *sikere* (ihre Wirksamkeit) elenyészik, holott az eredeti szerint maga a' vizskereset enyészik el, és sikerről ott szó sincs, stb.

A' munka' II. 's III. részéből, melyek, mint mondók, jobban sikerültek, kiemeljük a' 136. l. 14. §ban azt, hogy benne az eredeti szavai: *„a' tagok közt"*, a' fordító által kihagyattak. — A' 28. §ban ez: *„Ezen veszély főlvállalása mellett"* így adatik: *„Wegen einer ähnlichen Gefahr ist es"* stb; ezt hű fordításnak bizonyosan nem mondhatni. — Törvényfordításban továbbá szükséges a' különítő jelekre (interpunctiones) is figyelni; mert különben: *ibis redibis non morieris in bello*' formákat adand a' fordító publicumának. Ilyen a' 37. §. a) betűje a' 140. l. hol németben egészen más értelme van a' törvénynek, mint az eredetiben; — a' g) betű alatti pontban pedig ez: *„melly társasági kötelességeit nem tel-*

jesíti, így adatik: „welches seine Verpflichtungen zu erfüllen weigert“? ez bizonyosan nem olly határozottan van mondva, mint az eredetiben. — A' 41. §ban t. fordító úr „weder“t és „noch“ot használ; de a' magyarban csak „nem“ vagyon, stb.

De hogy tovább ne untassuk az olvasó türelmét, áttérünk

a' b) pont alatti állításra, melyben azt mondók: hogy H. úr fordításában a' tiszta német stilistica sem találtatik. — Erre a' következő példák:

I. R. §. 16. „Es wird jedoch dadurch die gesetzliche Kraft des Wechsels nicht *berührt*“; *érdekelni* tehet ugyan annyit, mint =berühren: de a' váltótörvények erejére nézve úgy hiszszük, ez ígét nem lehet alkalmazni; — általában pedig ezen egész §. olly erőtetett németiséggel van írva, hogy rajta a' fordítás, 's különösen a' magyarbóli fordítás, igen felötlik. — §. 19. „So kann (der W.) bloss nach dem gemeinen Rechte in Betracht gezogen werden“ igen erőtetett. — §. 24. „Wenn die Abschrift eines Wechsels und der darauf befindlichen Indossamente *genommen wird*? (mássa vétetik)“. — §. 26. Igen kitünik a' magyar eredeti nyelv ebből is: „der Aussteller durch die *Verpflichtung belastet ist*“ terheli a' kötelezés. — §. 31. „Wenn das Giro *erflossen ist*“; ez igen metaphoricus beszéd törvényes nyelvben! — §. 33. „hat er auch *Wechselrechtliches Klagerecht* (kereset)“; hisz *Kereset*=Klage? — §. 38. „indessen kann der Cessionar den Wechsel *fort giriren*“. — §. 64. „so ist gleich... Protest *einzulegen*“; ez nem váltói nyelv. — II. R. többek közt csak az 55. §t említjük: „Wenn die, wegen Sicherstellung zu veranlassende Deponirung eines Wechselbetrages darum geschieht, weil das in dem Wechsel *aufgeführte* Giro stb“; ez, úgy hiszszük, maga elegendő annak megítélésére, mit tartunk H. úr német nyelvről? —

Császár Ferencz.

Gazdaságtudomány.

A' háztartás és mezői gazdaság tudománya stb. Szerző Balásházy János. II-ik kötet.

(Polytár.)

L. 73—105. szerző a' trágyázásról szól. E tárgy kidolgozása is teli hiánynyal és tévedésekkel. Néhány hibás állításai szerzőnek: hogy

t. i. az egészen összeérett ganaj mindenütt és minden nemű földre legalkalmasab; hogy a' zsiros gőzők' elpárolgásának akadályozására a' trágyaszarvasokat földdel kell befedni; hogy a' porhanyu földekre fele harmada trágya is elég egyszerre, stb, már bizonyos Balatonyi úr által az idej Ismertető' 10ik számában alaposan megczáfoltattak; de rec. sem hagyhat néhányakat érintetlenül. T. i. a) A' meleg természetű ganajfélék, mint p. o. a' *lőé*, vagy *juhé*, nem okoznak terméketlenséget, úgy mond szerző, a' meleg természetű földeken is. Óvja magát B. úr, kérem, száraz homokos, vagy magasán fekvő földeken, ne szántson p. o. tavaszi árpa alá lóganajt, különben bizony számíthat rossz termésre. — b) Először hallja éltében rec. hogy a' sertés-trágya répa alá olly igen hasznos. Ezen ganaj hatása (szerencse, hogy többi ganajnemeinket fölül haladni nem szokja) vizenyösségénél fogva senem erős, senem gyors, senem tartós; azért is csak a' többi trágyával keverve, 's különösen hasznosan lóganajjal vegyítve, alkalmaztatik. A' komlórról, mondják, igen is, hogy a' sertés-ganajt szereti. — c) A' baromfiganajról, melylyel szerző egészen feleslegesen, csak vékonyan trágyázni inti olvasóit, inkább azt kellett volna megemlíteni, hogy azt szorgalmasan gazdák szárítva porrá töretni, 's vele olajvetéseiket, 's különösen a' lent szokták behinteni. — d) Az emberganaj nagyobb figyelmet érdemel, kivált nagy városok közelében, mint mellyre azt szerző kis jegyzésében méltatja. Tudja szerző tán, milly nagy szerepet játszik jelenleg a' franczia *poudrette*. — e) Itt lett volna helye meghatározni a' szalma' mennyiségét, melly különféle házi állataink számára alomnak szükséges, hogy egy részről a' tisztaág eszközöltessék, más részről pedig a' tömeg ganajjá változhassék. — f) Nem szükséges épen azért két ganajverem, hogy mindenkor legyen érett és éretlen trágyánk. Elérjük ezt úgy is, ha a' ganajt hosszas négyyszögbe rakjuk, 's ekkor az egyik végén az érett, a' másikon az éretlen, közepett a' félig érett trágya lesz. Itt lett volna ismét helye megemlíteni, hogy mennyi idő szükséges a' trágya megérésére. — g) Midőn szerző a' kívántató trágyamennyiséget egy holdra meghatározza, felejté megjegyezni, milly holdakat ért; miután jól tudhatja, hogy hazánk' külön vidékein a' holdterület is különböző: van t. i. 1000,

1100, 1200, és 1600 □ ölnyi hold; a' rendes hold alatt mértanilag az utóbbit kell ugyan értenünk, de ehhez a' szerző által meghatározott trágyaszékér - szám csekélynek látszik. Meg kellett volna továbbá a' mázsaszámot határozni, melyet a' trágyából egy szekérre rakat; meg továbbá az évszámot is, mely alatt a' trágyázást ismételnünk kell, ha erősen, mérsékeltén, vagy gyengén akarunk trágyázni; meg kellett volna azt is említeni itt, vajjon befolyanak-e a' trágyamennyiség' meghatározására a' következő természetmennyék is? — 4) Hogy „a' téli 's késő őszi trágyázásnál sikeresb a' tavaszi“ minden esetben nem áll, mert a' váltógazdaságban azon természetmennyéktől, melyek alá trágyázni akarunk, függ tulajdonképen a' trágyahordás' idejének meghatározása, mely télen szinte olly rövidség nélkül történik, mint nyáron; sőt az ellenkezőt lehet állítani, mert a' hideg akadályozván a' fermentációt, kihordott ganajunk' termékenyítő erejéből csak keveset párologtathat el. Gazzeni próbái szerint 2 hónap alatt a' lóganaj tömegéből, vagy is inkább kifejlett kemény részeiből 9½ percent, és 4 hónap alatt több felénél elenyészett, tehénganajból igen mérsékelt fermentatio mellett 40 nap alatt $\frac{15}{400}$ és emberganajból 30 nap alatt 90%. — 5) Nagy vagy kis kupaczkba rakassék-e a' trágya a' téli kihordásnál, abban még a' gazdák' véleménye különböző; annyi bizonyos, hogy a' szerzőnek, nyilván *Kreisig*től kölcsönzött ajánlata kettős munkába kerül. — 6) A' folyós trágyánál (Gülle, Jauche, ganajlé) czélszerű lett volna megmondani, belőle hány akó elegendő egy hold rét megöntözésére? 's mikor legczélszerűbb vele az öntözés? — 7) A' trágyakeveréknél szinte helyén lett volna megemlíteni, hogy jó keveréknek (compost) készítésére különös sikerrel hat a' márga vagy mészvegyület; hogy az emberganajt is compost-készítésnél legczélszerűbben alkalmazni; hogy végre a' compost leginkább gyenge vetések felsegítésére felül hintve használtatik. (Top dressing). — 8) A' televényről irt, 's a' trágyakeverék után sorozott czikknek egy része a' földészethez, 's nem ide, másik része pedig a' trágyázásról irt fejezet' bevezetéséhez tartozik. De az egész munka egy rendetlenség; úgy szólván egy czikk sincs a' maga helyén, egy tárgy nem foly a' másikból, hanem a' tárgyak minden meggondolás nélkül össze-

vissza szórják. Egyébiránt nem csak rec., hanem a' közönség is ohajtotta volna tudni, hogy (kerteket kivéve) hol vagyon divatban televényt készíteni a' trágyából, hogy azzal földet trágyázhassa, vagy is inkább televényezhesse valaki? — 9) A' földtrágya czikk alatt csak általánosan említi sz. az iszapot és gyep-tözeget. Az iszapra nézve előre bocsátván, hogy az némelykor gyűjtése' költségét sem érdemli meg, kérdezhetni, miért nem tesz szerző különbséget azon iszap között, melyet termékeny földek közt, vagy falukban fekvő, 's a' nap' hatásának kitett tavakban gyűjtünk, 's a' között, melyet fák árnyékában, vagy ligetekben, sovány földek között fekvő, 's a' nap sugaraiban ritkán részesülő tavakban lelünk? — Vajjon e' két iszap' hatósága egyforma-e? — A' tözegre nézve sem tudatja velünk szerző, hamuvá égetve akarja-e azt ásványtrágyaképen használtatni, vagy mint tözegföldet. Első esetben meg kellett volna említeni, a' nehéz vagy könnyű, a' fehér vagy más színű tözeghamu jobb-e? mikép megy végbe a' tözegmetszés és égetés? 's milly növényekre leghathatóbb? Vajjon hasznos-e azt mélyebben fekvő földeken is alkalmazni? — A' második esetben, részletesben kellett volna velünk ismertetni azon bányamódot, melyet a' tözegföld' elkészítése trágyaszernek megkíván, mert hiszen a' felásott tözeget azonnal csak nem teregetheti ki földre? — Ezen működésre, t. i. a' megszáritásra, felhalmozásra, az átáztatásra lúggal, és trágyalével, ismételt felforgatására 's keverésére mészszel vagy hamuval, 's így a' tözegben kötött állapotban lévő savany' feloldására 2—3 hónapnyi idő, és dologismeret kívántatik; azért mondotta rec. mindjárt e' sorok' elején, hogy czélirányosb e' tágas tudomány valamely egyes ágát választani irás' tárgyául, 's azt alaposan kimerítve adni, mint ex omnibus aliquid.... Itt lett volna helye azon trágyaszaporítás' módjáról is szólni, mely újabb időkben olly sok pártolást nyert, 's mellyről D. Sprengel is értekezik: t. i. az alom-anyagképen használt földről. — 10) Zöld trágyának olly növény' vetését ajánlja, mely magában ugyan minden esetre a' legtöbb figyelmet érdemli, de mellynek magvára a' gazda legnehezebben tehet szert, t. i. a' fehér csillagfűrtöt (lupinus alba, fügebab). Ha csak kertünkben nem természetünk, külföldről kell magvát hozatnunk,

's hihetőleg B. úr sem használta ezt zöldtrágyának. Sokkal elfogadhatóbbnak tartaná rec. agyagföldön a' bükköny vagy lednek, 's homokos földön a' csibehúr (Acker Spärgel) elvetését. De milly esetekben, 's milly feltételek mellett célirányos ez? mikor kell a' vetést alászántani? meddig tart hatása? stb, bővebben kellett volna előadni. — Kiváncos lett volna az 1833-ik XVI. törvényczikkelyt az írókra is kiterjeszteni, akkor tán kevesebb, de jobb könyvekhez jutottunk volna. — p) L. 86. az 53. §ban kissé részletesben bocsátkozik szerző azon állítása vitatásába, melyet majd nem minden második lapon érint: hogy t. i. a' növények' eledelére ásványok is szükségesek. Ezen állítás már sok tudós vitatásnak nyújtott anyagot, 's más véleményben vagynak e' tekintetben Schrader, Braconnot, Graf; másban John, és Lassaigue; másban ismét Sprengel. Hogy az ásvány trágya-pótlék kedvező befolyást gyakorol a' növényzetre, abban mindnyájan megegyeznek, 's ezt bizonyítja a' tapasztalás is; de hogy tápláló-e különben minden ásvány, vagy az csak az életműves anyag' szétbontása által táplálást eszközölőleg vagy a' növény-életművekre egyedül ingerlőleg hat, még kielégítőleg felvilágosítva nincs. Azonban hihetőnek látszik, hogy több ásvány trágyaszer, különösen a' mész, márga és hamu, magában mind ezen hathatóságokat egyesíti, a' gipsz pedig inkább ingerlőleg, mint táplálólólag hat a' növényzetre, mert a' lóherre hintve nagyobb sikerét tapasztaljuk, mint ha a' vetés alá szántjuk; de agyag vagy homokföld sem mint inger, sem mint tápanyag nem szolgál, 's egyedül a' földvegyület javítása végett alkalmazható. Szeretném továbbá tudni, mi módon tudta szerző ezen cikkben az előzményekből következtetni, hogy „a' zöld trágyázás magvat szaporítóbb tápanyagokat nyújt, mint az állati trágya“: itt az antecedens és consequens közt semmiféle logikai kapcsolat, semmiféle eszmelánczolat sem vehető észre. —

Rec. úgy hiszi, hogy szerző itt egészen az ellenkezőt akarta állítani, noha ez sincs kapcsolatban a' felvett czikkkel. A' különféle trágyanemeknek kétségtőlkül különféle hatások van a' gabonaszem' vagy mag' termése' mennyiségére, csak hogy az ebbeli, Hermbstaedt által *) tett próba B. úr állításának e-

gyenesen ellenkezőjét tanúsítja; azt t. i. hogy az állati trágya után a' legnagyobb, 's a' növénytrágya után a' legkisebb mag' vagy szemtermés reménylíhető. Hermbstaedt t. i. Berlinben 100 □ ölnyi homokos agyagos földből kimetszett 10 egyenlő nagyságú 's mineműségű ágyakat, 's miután mindegyik ágyat más más féle, de egyenlő mennyiségű trágyával ellátta, 's 16 lat buzával bevetette, az elvetett buza:

Marhavértrágya'	és emberganaj	után	„ „ „ „	14	szeresen
Juh és kecskeganaj,	's embervizel-	let után	„ „ „ „	12	—
Lótrágya után	„ „ „ „	10	—		
Galambganaj után	„ „ „ „	9	—		
Tehéntrágya után	„ „ „ „	7	—		
Növénykorhany után	„ „ „ „	5	—		

Trágyázatlanul „ „ „ „ 3 szorosán fizetett, elég bizonyosságul annak, hogy állati trágya után a' szemtermés sokkal nagyobb, mint zöld trágya után; 's így B. úr fölfedezése, noha annak alaposságát olcsóság és kényelem tekintetéből mi is igen ohajtottuk volna, ezuttal a' próba' hiánya miatt elmarasztaltatván, az eddigi jó gyakorlatra utasítottik. Igen is, lehet valamely földet állati trágyával arányon túl, 's annyira kövéritni, hogy abban a' gabona túlzó bujasággal hajtván, mielőtt szembe mehetne, megdől, 's igaz, hogy e' bujaságot zöld trágyával előidézni nem lehet, de nagyon arra más orvosság; illy földben rendkívüli sikerrel fogunk először gyökeres, 's más kapált növényeket 's takarmányt, sorba vetett repczt stb termesztetni, 's a' következő évben trágyázás nélkül olly gyönyörű szemteljes búzát fogunk aratni, minőt még a' *lupinus* után sem látni Olaszországban. — De még egy másik érdekes fölfedezést szült Hermbstaedt' imént említett nyomozása, hogy t. i. a' különféle trágyanemek elhatározó befolyással vannak a' gabonaszemek' legközelebbi alkatrészeinek képzésére; 's nevezetesen azt tapasztalta Hermbstaedt, hogy az imént említett próbánál a' magnak keményítő-tartalma (Stärkegehalt) megfordított arányban állott a' termés' szaporaságával, a' mézga-tartalom (Klebergehalt) pedig a' terméssel egyenlő arányban csökkent, azaz: a' legnagyobb magtermést okozó trágya a' magban legkevesebb keményítő- 's legtöbb mézgatartalmat, a' legkisebb termést eszközlő trágya pedig a' leg-

*) Schweigger, Journal d. Chemie. 1826. Th. 16. p. 278.

több keményítő- 's legkisebb mézgyártalmat állítja elő. Így tehát az állati trágya a' legtöbb, 's a' növénykorhany a' legkevesebb mézgyártalmat, 's legvastagabb héjat is adván a' gabonaszemnek, ha szerző keményítőgyártásra akarna búzát termesztetni, akkor csak zöld trágyával éljen, ha pedig jó fehér kenyér után vágy, akkor minden esetre csak állati trágyához folyamodjék. Szinte ehhez alkalmazhatja magát szerző, ha pálinka-, ser vagy ecetgyártásra akar gabonát termesztetni. — g) L. 89. szerző Terentius Varro' életírását közli, 's ez gazdasági munkában valósággal *eredeti* gondolat; rec. még is azt hiszi, hogy ha illy mellékes közlések az amúgy is kevés tartalmu munkában még hely maradt, a' gazda közönségnek sokkal kellemetesebb és tanulságosabb lett volna valamely példánygazdaság' leírása, vagy legalább valamely korunkbeli, gazdasági vállalkozásairól híres embernek, tán Thaer, Block, Gadegast, 's többek életrajza. Míg csak a' római literatura tiszteletben marad a' mívelt világban, élni fog Terent. Varro neve is minden róla hallgató gazd. munka daczára; 's majd midőn valaki Varro-nak „De re rustica“ című munkáját olvassa, meg fog ismerkedni azon 49 görög író' nevével is, kiket szerző előszámlál, de bennünket, minthogy munkáik úgy sem léteznek, épen nem érdekel. — r) Miután szerző annak nyomozásával vesződött, *milly korból veheti eredetét az ásványtrágya használása*; átmeny 92. l. az *agyagra* és *homokra*, mint ásványtrágyákra. Rec. ebbeli nézetét már felebb nyilvánította, 's itt még csak azt teszi hozzá, hogy igen ritka azon agyag, mellynek homoktartalma nem volna, 's a' futó homokon kívül nincs homokföld agyagtartalom nélkül; minden szántóföldön van e' két földből annyi összevegyülve, mit abból a' növény eledelképpen kívánhat. — Itt tehát csak a' föld' mechanikai vegyülete' javításáról lehet szó, mikép lehessen t. i. a' szivós agyagot homok által porhanyúbbá, 's emezt agyag által kötöttebbé változtatni, mi tulajdonképen a' telkesítés szakaszába tartozik. — s) Legjobban kimerítve adá szerző az égetett agyagról irt 's először az Athenaeumban közlött czikkelyét. Ha az egész munka ezen kimerítéssel volna írva, nem lenne annyi említeni valónk. Hiszen más tárgyakról is szintűgy talált volna jó forrásokat, mint itt Beatson' Haumann általi

fordításában, Lampadiusban, Zierlben stb; meg kellett volna mindazonáltal itt még említeni, hogy az égetett agyag mellett közönséges trágyát nélkülözni nem lehet, 's hogy szinte Lampadius' próbája után az életműves trágyával ellátott föld tetemesen termékenyebbnek mutatta magát, mint az égetett agyaggal trágyázott föld *). Szinte érdemes lett volna Schindler' próbáit, és az általa ajánlott agyag-égetési módot is érinteni, melly által rendes égető kemenczékét lehet nélkülözni **). — t) Kár volt a' trágyázásra használandó mészből minden megkülönböztetés nélkül egy általános mennyiséget szabni, mert a' földvegyülethez, humusz-, agyag- és nedvtartalomhoz képest majd kisebb, majd nagyobb arányban hasznos; szintűgy a' hold' nagyságát is meg kellett volna említeni. — A' nyers mész hatása egyébiránt sokkal lassúbb és gyengébb, mint az égetett mészé, részint mivel maró, égető (ätzend) tehetsége nincs, részint mivel szétbonthatósága csekélyebb; azért is, hol a' mész-trágyázás gazdasági tekintetben magát kifizeti, mint p. o. igen népes vidékeken, hol a' termékek, 's a' tej drágán fizettetnek: inkább égetett mész alkalmazását ajánlja rec. — Elővigyázattal kell azonban a' gazdának lenni, hogy olly meszet, melly keserűggyal van vegyülve, ne használjon, mert ezen földnem égetett állapotjában káros hatással van a' növényzetre. Végre nem kellett volna említetlenül hagyni az időközt, mellyben a' mésztrágyázást kár nélkül ismételni lehet, valamint azt sem, hogy időközben az állati trágyázást ismételve alkalmazni, 's különösen a' zöld trágyázással is élni kell. — u) A' gipszből szerző 5—6 mázsát kíván egy holdra. Nem tudja ugyan rec. mekkora holdat ért szerző, de tapasztalásból mondhatja, hogy 3 mérű gipsz egy 1600 □ ölnyi holdra untig elég; 's mint-hogy egy mérű gipsz átmérőleg 130 fontot nyom, tehát négy mázsánál többet adni egy holdnak tán vesztegetés lenne. Szinte jó lett volna még azt is említeni, hogy az égett, 's finoman megöröltött gipszport, mielőtt használtatnék, hasznos egy ideig a' lég' behatásának

*) Erdmanns Journal für technische, und oeconomiche Chemie. Jahrg. 1829. 5 und 6 Band.

**) Das Brennen der Erde, als bewaertes Mittel zur Abstellung der Brache mit Vermeidung aller künstlich gemauerten Öfen, von Schindler. Wien 1832. —

kitenni, különben a' növények, a' harmat' nedvével rögtön egyesülvén, a' gipsz, kéreg gyanánt borítja el a' leveleket. — *Takarmányplánta* igen általános elnevezés; a' burgonya is ide értethetik, mit gipszelni nem szokunk; jobb lett volna kifejezni a' lóhert, 's mindazon pillangóvirágú takarmánynövényeket, melyek Linné 17ik osztályához tartoznak. — v) A' márgáról írt cikkely megint egy azok közül, melyek kimerítve nincsenek. Miért nem teszi szerző figyelmessé az olvasót, milly esetben alkalmazhatja haszonnal a' márgát? millyféle márgát válaszszon magának? mitermeszsen legelőbb megmárgázott földében? — mert ebben fekszik a' márgázás' philosophiája. Nem mindegy, akár gabona, akár takarmány következik először a' márgázásra. Itt lett volna helye továbbá megemlíteni, milly időközben ismételtetjük a' márgázást, 's nem lett volna felesleges azon növényeket is megnevezni, melyek az avatatlant gyakran a' márgarétegek fölfedezésére vezérelhetik, mint teszem *Alysum calcinum*, *Sinus falcaria*, *Tussilago farfara* stb. Végre, ha szerző a' 'möglini évkönyvek' 25ik kötetét vette volna tanácsadón, képes lett volna határozottabb szabályokat adni azon mennyiségről, melyet a' márga tulajdonságánál, 's a' termőréteg' mélységénél fogva a' márgából bizonyos földtérsegen elterithetünk. — x) Kifőzetlen csonthoz a' gazda ritkán jut, mivel azt többnyire más iparágak foglalják el; a' kifőzött csont pedig csak mésztartalmával segíthet rajtunk, 's ez a' megőrlést sem érdemli. Elfelejté azonban szerző megemlíteni, mennyit vehet a' gazda a' nyers csont' lisztjéből bizonyos térségű zöld vetés' meghintésére, vagy földnek megtrágyázására. — y) Sóval való trágyázás csak sófőzések körül gondolható, hol a' salak a' gazdák által sikerrel használtatik. Nálunk konyhára való só' szerzése is gondot ad. B. úr számítása szerint egy 1600 □ ölnyi földre 57—58 stb só kívántatnék. — z) Kíváncos lett volna, ha szerző a' kosarazásról (másutt eszténázás) mellyről 79. l. emlékezik, bővebben értekezett volna; minthogy ezen trágyázásmód hazánk' több részeiben gyakorlatban van, más részekben pedig nevérol is alig ismeretes. Milly állatokkal, milly esetekben, milly földnemekben, 's melly vetésekre leginkább ajánlható? továbbá mennyi számú juhval, mennyi idő alatt, milly térséget lehetne gyengén, kö-

zépszerűen, vagy erősen eszténázni? stb: ezek mind olly kérdések, melyeket szerző megfejtteni elmulasztott. Végre szinte nem teszen szerző érintést azon, kupferzelli Mayer által feltalált, 's Thaer által egyszerűsített, 's épen nem érdektelen számítási kulcsról, mellynél fogva a' gazda, különféle házi állatai által megemésztett takarmányából nyerendő trágyáját felvetni képes. E' kiszámíthatás nem olly csekély dolog, mint sz. tán gondolja; mert az egyik támaszpontot nyújtja a' gazdának, házi állatai' száma és takarmánytermesztése között a' helyes arányt megállapítani. —

Ez is *practicus* elv ám, melyet szerző, mint előszavában mondja, mázsányi *theoriánál* többre becsül.

(Vége következik).

Némelly észrevételek a' Mezei Naptárra.

1. §. Hazánk földmivelő osztályának felvilágosítása tekintetéből megkezdett, 's a' folyó 1840-ik esztendőre szolgáló Gazdasági Kalendárium eszméjét, hogy valaki kárhoztassa, nem hiszem: sőt javallotta azt, és hathatós sikerét szívéből kívánta minden igaz hazafi; hogy pedig czélirányos legyen, hogy valódi ösmerteket terjeszsen, mindenki reménylette és ohajtotta. Ennél fogva

2. §. Szólottak ezen Kalendárium ügyében többen: a' tavali Figyelmező 44ik, a' Századunk 96ik számában — a' mi a' Tudományos Gyűjtemény 1839iki XIIik kötetében is elmondott —, szólottak a' Vasárnapi Újság 294ik; az 1840iki Figyelmező 4ik, a' Ilirnök 12ik számaiban, az Ismertető 2ik havi függelékeiben, és a' Századunk 22ik számában 174ik hasábján. Egyik fogyatkozásokat ró meg; másik teljes hibátlanságot állít; másik ismét kajánságot sejtet az ösmertetésben, 's védőleg harczol az ösmertetés' részletei ellen; egy pedig, és ugyan az utolsó épen ezt mondja: *soha jobb és olcsobb könyvünk nem volt a' „Mezei naptár”-nál*: és még ez a' legszentebb czél sem lehetett ment áspis fogaktól. Csak az a' szerencse, hogy nem tudja a' criticus úgy elrejtteni érdekét, hogy tüstént el ne találjuk, minő elvből indult meg criticája. —

3. §. Szólottak igen is, soroltak hibákat is elé, de nem szemeltek ki minden igazítani valót; pedig igen is ohajtható: találkozni bár valaki olly avatott, ki annak minden részét felfogván, a' valódi tévedéseket kimutatná; de minden irigység, minden fondorság mellőzésével, csupán használni törekvő szerény indulattal: hogy azok, figyelem gerjesztve, a' jövő esztendőre készitendő Gazdasági Kalendáriumban megigazítottának, és a' szerkesztők a' Kalendárium gondosb összeállítására serkentetnének; mert a' józan bírálatot, és alapos ösmertetést kárhoztatni csak ugyan nem kell, nem lehet. —

4. §. Távol minden sérteni törekvő vágytól,

nem is akarva az általános bírálónak útját állani, a' Mezei Naptárnak — melyet én Gazda Kalauznak, vagy pedig: mivel esztendőként megújítottak, gazdák képezésére intéztetik, és más rendbeli kalendáriumok kipótolására határozottatott, éppen *Gazdasági Névnaptárnak* szeretnék nevezni — csak név-naptári számolások és közönséges vásárok című cikkeire kívánok némelly megjegyzéseket tenni. —

5. §. A' névnaptári előbeszédben hamis tanítvány az: hogy a' *Cs/ziók* a' szerint, miként a' hold 12 égi jegyek közül egyikben vagy másikban lenni látszott, jövendöltek volna: milyen lesz azon ember, ki e' vagy ama jegyben született? mert ott nem a' *holdnak*, de a' *napnak* járásáról az égbeli 12 jegyek által vagyon szó, és a' jövendölések egész hónapokhoz vagynak kötve a' születettek nézve; mint a' jövendölés alapjául szolgáló jegyek és havak fölibe illesztett ezen felírások is bizonyítják:

„Az Égbeli XII Jeleknél természetéről, és a' *Napnak* azokban való erejéről, és tselekedetéről” — és ismét „A' tizenket Hónapban az ember mint éljen *Isokrates*' tanítása szerint: és némű némű napokról, melyekből a' Régiek meg esmerték a' következő időnek állapotját; ez az Eg-járá-sának, s' *Tsillagoknak* külömb természetének folyásából a' *Gyermekek*' születésekről való rövid *Praktika*.” —

6. §. Innen van az: hogy a' Cisióban a' hold járásának megfelelő égbeli jegyek, a' hónapok' egyes napjaihoz külön külön feljegyezve nincsenek is úgy, mint a' jövendölések ellen harczó Gazdasági Kalendáriumban, azok is pedig hibásan, és csak a' Nemzeti Kalendárium' jegyeivel összehasonlítva is, merő önkény szerint; így: Boldogasszony hava 18ik napjához, skorprió jegy van téve rák helyett; Szent Iván hava 20-ik napjához vizöntő, halak helyett; Kisasszonyh. 18ik napjához kos, 31ikéhez skorprió, a' bika és mérték helyett; s' végtére: Karácsonh. 14ik napjához szűz, 16ik napjához mérték, az oroszlán és szűz jegyek helyett; holott jobb lett volna azokat a' varázsjegeket egészen kihagyni, mint a' Trattner-Károlyi Vándorából kihagytak. — Egyébiránt

7. §. Habár a' mi száz esztendő kalendáriomaink, Cisióink, s' a' debreczeni és pápai kalendáriomokon kívül minden egyéb Kalendáriomaink a' chinai ostobaság' kaptájára vannak is készítve, tagadni nem lehet: hogy azokban sok jó van; kaposságokat pedig a' Cisióknak, lócsei és más kalendáriomoknak, úgy, valamint a' balgaságokat szinte azonként gyamolító szerencseke-rekeknek és álmos könyveknek, leginkább a' köz-bevetett fametszetű képek eszközök, melyekkel igyekeznek legújabb időkben az angolok után más nemzetbeliek is az olvasást megkedveltetni, és terjesztetni a' szükséges és hasznos ismereteket; ezt lehetne tenni a' gazdasági névnaptárral is.

8. §. A' mi illeti az időjövendöléseket, ám-bár tagadhatatlan az: hogy nem lehet a' *törté-nelű* jövendőt egész bizonyossággal előre megmondani, de azt állítani még is képtelenség: hogy „nincs ember a' világon, ki nem egy esztendővel, hanem egy nappal is hamarabb megmondja egész

bizonyossággal: milyen idő leszén”: mert vagnak a' természetben tapasztalás igazolta jelek, melyekből az *időváltozást*, mint megtörténni kellő jövendőt, nem egy, hanem több nappal is hamarabb megmondhatni; de ezt a' kalendárium-készítők, kik a' természet' munkáját előre nem is sejtetik, teljességgel nem képesek tenni; nem javalható tehát: hogy az idő' járása, egy esztendővel utóbbra, *napokhoz kötve*, meghatározassék, habár igaz is az: hogy az emberek jóslatokkal, jövendölésekkel szeretik magokat tengetni, s' csüggedő reményöket jobb jövendő ígérésével éleszteti.

9. §. Hamis állítás az is: hogy a' kalendáriumcsinálók sorba szokták venni a' planetákat vagy is régi nevezetők szerint a' bujdosó csillagokat — melyeket a' Gazdasági Kalendárium gör-dülékenyebbnek velt szóval bolygóknak akar hivatni — egyik esztendőn egyiket, másikon másikat mondván uralkodni; mert a' kalendáriumcsinálók csak hét bujdosót használnak, és pedig illy renddel: Mars, Nap, Venus, Mercurius, Hold, Saturnus, és Jupiter; az utóbb fölfedezettékre, milylenek: Uranus, Ceres, Juno, Pallas, Vesta, semmi tekintet; de maga a' Gazdasági Kalendárium sem említi meg mindnyáját, noha mondja: „Mi e' helyett leírjuk röviden a' bolygók' *egész orszá-gát*, vagy is úgy nevezett naprendszerünket.” —

10. §. A' bujdosók Naptól mért távolságának s' utazási idejének vizsgálatára nem bocsátkozom: maradjon az foglalatossága annak, a' kinek tanul-mánya; észrevetelképen mondhatok még is annyit: hogy mind egyik mind másik, nem csillagvizsgálói szoros számolás szerint vagyon előadva; és abban is ellenmondás fekszik; mert hogy példával éljek: Földünknek távolságát a' naptól 20.640.000 mérföldnyire írják a' csillagvizsgálók, a' Gazdasági Kalendárium pedig: a' *Napnak* földünk-től tá-vol létét 20 millió, utóbb *Földünkét* a' Naptól, 30 millió mérföldnyire határozza; holott annyira van a' Nap a' Földtől, a' mennyire a' Föld a' Naptól. —

11. §. Azt azonban, valamint mások nyilván tették, javalatra méltatom én is, hogy a' bujdosókat nem kellene agg korukban újra keresztelni, vagy is neveiket magyarosítani akarni; mert az ő neveik valódi jelentését nem olly könnyű határozott értelemben egy szóval kitenni, épen úgy: mint nem lehet tulajdon keresztneveinket, például: bizonyos íróknak fejtegetési szerint: *Ádám* név' jelentései: veres agyag, földbeli és ember; *Lajos*, *Ludovicus* *Ludwig*-ból magyarosítva: Igen nagy Vitéz, Hires Bajnok, Népszószóló, Népvédő, s' Emberekért viaskodó jelentésekkel bír — mi lenne már ebből: ha valakinek vezeték neve mellé Ádám, vagy Lajos helyett, e' nevek magyar jelentését kapcsolnók? valódi zavarék, valódi bábel! S' úgy járnánk e' tettünkkel, mint járt a' Gazdasági Kalendárium a' Jupiter csillaggal, melynek *Egúr* és *Mennyúr* két nevet adott, pedig egyik sem vezet a' tárgy' valódi ösmeretére; mert keresztény földmivelő, a' Mennynek, Földnek ura, Egeknek királya nevezetékhez más értelemmel van szoktatva, mintsem hogy a' bálvány-istenek' mesés történetének tudománya nélkül az

Egür vagy Mennyúr név alatt Jupiterét értsen. — Egyedül Vénus bujdosó lenne talán az, melyet Hajnalesillagnak nevezhetnénk, minthogy különben is köz beszédben hol Hajnalesillagnak, hol Esthajnal- csillagnak neveztetik; de a *Hölgy* epen nem alja vissza a Venus szó valódi értelmét; értelem-tapogatással pedig, egy bujdosónak több nevet is adva, csak távoznánk egymástól, az értelem határozottságára nézve. —

12. §. Ha azokat, a' mik az esztendő négy szakaszáról a' 4ik, továbbá: a' 35, 37, 39, 40. lapokon tanítottak, az időmértékről 51ik 52ik lapon olvasható tanítmánynyal összeillesztjük: valóságos kalendáriumi eretnekséget tapasztalunk terjesztetni; a' mi hogy világosabban kitűnjék, szóról szóra ide iktatom az időmértékről az 51 és 52. ik lapokon foglaltató előadást, mely is, a' meny nyiben figyelmeztetési tárgyamhoz tartozik, imígy hangzik: „Azon idő, melynek lefolyta alatt földünk nap körütti pályáját egyszer bevégzi, *esztendőnek*, helyesebben *évnek* nevezeték. Egy év ismét négy felé osztatik, és ezen negyed részek az úgy nevezett *évnegyedek*. Illyen a' téli, tavaszi, nyári és őszi évnegyed, különben évszakoknak is hivatnak, 's azok egyenként: tél, tavasz, nyár, ősz. Valamint az egész év, úgy negyedei szinte hónapokra osztatnak, a' szerint, miként a' Hold, mely Földünk körül kereng, egyszer végzi pályáját. Egy évben 12 hónap, 's egy évnegyedben 3 hónap van. Valamint pedig valamely hónap elejét, közepét, vagy utólját térszi az évnegyednek, úgy a' szerint nevezeték el. Így a' tél december hónapban kezdődven, 's februárban végződven, a' december télelőnek is nevezeték, mintegy elejét képezvén az a' télnek; január télhő (dereka a' télnek), február télutó (utólja a' télnek). A' tavasz martius hónapban kezdődik, 's májusban végződik; martius tehát tavaszelő (eleje a' tavasznak), aprilis tavaszho (tavasz' közepe), majus tavaszutó. A' nyarat junius, julius és augustus képezvén, junius nyárelő, julius nyárhő, augustus nyárutó. Az ősz havai: september vagyis őszelő, october őszho, és november őszutó“. —

13. §. Ezen tanítmányban több helytelenség találtatik; helytelenség nevezetesen az: hogy azon idő, melynek lefolyta alatt Földünk Nap körütti pályáját egyszer bevégzi, helyesebben *évnek* nevezeték; mert ebből az következik: hogy eleink, kik azon időközött esztendőnek neveztek, nem tudtak magyarul; hogy az esztendő, a' magyar nyelvben semmi jelentéssel nem bír, és hogy századok lefolyta alatt nem találtott egy gondolkozó fő, mely az esztendő nevezet fonák-ságát észrevelte, és annak nyelvünkől kiküszöböltetését indítványba hozta volna. En pedig azt állítom: hogy mind a' két nevezet jó, mind a' két helyes; és ha a' Névnaptárnak valamely *teljes* időközre tartozandóságát akarom kijelenteni: helyesebben nevezem azon időközött, melyre a' névnaptár *szolgálend*, esztendőnek, mintsem évnek, ámbár ezt sem rosszalom; mert az év nevezet akkor válik helyessé, ha már az esztendő

nevezet nem illik reá; azaz: ha már lefolyt azon időköz, melyet kezdetében és folyamatában esztendőnek nevezünk; vagy is: azon idő, melynek lefolyta alatt Földünk egyszer *bevégzend*i pályáját a' Nap körül, helyesebben *esztendőnek*, azon idő pedig, melynek lefolyta alatt *Földünk* egyszer bevégezte pályáját a' Nap körül, helyesebben *évnek* nevezeték; és illyen értelemben használja a' magyar: a' *harmadévi*, *negyedévi*, *ötödévi* stb nevezetét akkor, midőn a' jövő évre helyett esztendőre mondja; ennél fogva: rosszul mondatik a' meghalálozott emberről, ha például: korácsa alatt nem végezte be a' Föld, Nap körütti pályáját, negyvenszer: „életének negyvenedik évében“, hanem helyesebben mondatik: „életének negyvenedik esztendejében“. — (*Folytatása következik*).

Waltherr László.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egy. könyvnyomt. műhelyében megjelent a' m. t. társaság által kiadott *Eredeti Játékszin' nyolczadik kötete*, illy második czimvel: *Negyedik László*, szomorujáték őt felvonásban. Irta Gyurmán Adolf. N12r. 172 lap, finom velinen, fűzve 40 kr cp. Ez azon darab, mely a' múlt évben versenyzett drámák közt mint második rangú nyomtatásra érdemesített. Első jutalmat nyert műve Tóth Lőrincznek: *Hunyadi László*, nem jelenhetett meg. Sajtótól alatt van az Eredeti Játékszin' IX. és X. d. kötete is, melyek Szigligeti Edvárd *Rózsa* című száz aranynyal koszorúzott —, és Nagy Ignác *Az Életuntak*, második rangú vigjátékát hozandják. Amaz legfeljebb két hét múlva, ez vásárig készül el; előleges megrendeléseket Egenberger és fia középponti acad. könyvárosok fogadnak el.

Ugyan ott, a' szerzők költs. e' két ifjusági irat jelent meg: 1) *Kisdedutató*. Irta Lukács Pál. 16r. 86 lap, fűzve két pengő garas. — 2) *Búnya*. Az ifjuság' képzésére kiadja *Peregriny Elek*, két könyomattal, N12r. 96 l. Finom velinen, fűzve 36 kr cp. A' szorgalmatos szerző előfizetést nyit e' munkára, melyet folytatni fog; lehet 12, lehet 6 füzetre előfizetni, egyre egyre egy váltó fttal. Az első, januárban jelenik meg, 's utána minden hóban egy. Az előttünk fekvő két füzet után szabad reményleni, hogy a' munka érdemlett pártoltatása el nem maradand. Gyűjtőknek a' tizenegyedik példány ajánltatik.

Heckenastnál Pesten a' „*Száz mese száz képpel Lafontaine után*“ ötödik vagy utolsó füzete is megjelent; 's e' jó könyv már most teljessen kapható nála, 's minden hazai könyvárosnál 4 fton cp.

— Pesten Beimelnél: *Gründliche u. kurzgefasste deutsche Sprachlehre*. Ein theoretisch-practisches Hilfsbuch f. Schüler u. zum Privatunterrichte, von S. Eibenschütz, Vorsteher u. Lehrer d. israel. Mädchen-Lehr. u. Erziehungsanstalt in Pesth. N8r. 104 l., kemény táblában 36 kr cp.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

October' 20. 1840.

42. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Szemere Bertalan Utazása külföldön. — Még egy szó Beöthy Zsigmond' Színművei' II. kötetéről. — Literaturai mozgalmak. — Jelentések.

HAZAI LITERATURA.

Ütleírás.

Utazás külföldön. Irta Szemere Bertalan. Budapest, a' m. kir. egyetem' betűivel. 1840. N8r. I. kötet: Németföld, Franczország, 297 lap. II. kötet: N. Britannia 's Irland, Németalföld, Belgium, Rajnvidék, Helvétzia. 325 l. Főm. velinen, kemény táblába kötve 4 ft. cp.

Az utazás külföldre köztünk is lassan lassan divattá válik. Külföldön már rég óta ezzel szokták a' nevelést bevégezni, 's helyesen; mert a' hiányzó önszemlélest, tapasztalást, sem tehetség, sem tudomány nem pótolhatja. Emberek, kik a' világban meg nem fordultak; tartományok, mellyek elszigetelvék; országok, közösülés nélkül a' külfölddel: mindig némi — mint egy barátom tréfából mondani szokta — nyárspolgári szellemmel bírnak, 's lakosaik, némi saját kurta- vagy inkább ferde látással, melly ellen az egyedet még a' jeles tehetség sem óvhatja meg egészen. Ki nem gondolkodik, az bután a' régi előítéletnél marad, 's zászlója alatt minden újítás ellen makacsan küzd. A' gondolkodók ellenben, tapasztalás nélkül, eszményi léghajókázásokra hajlandók. Az első

állati tespedéséből jobban fel nem rázhatod, sikeresben meg nem győzheted, mint önlátomással, mert ez a' legvilágosabb ismertet; ha ellenben a' másíknak képzelgéseit meg akarod semmisíteni: mutasd meg neki a' valóságot, 's meg lesz gyógyítva; mert a' valóság az ábrándozás' sirja. Minden esetben tehát utazni kell, 's ez alkotmányos, polgárisodásra törekvő országban kettős szükség. Az elmélet és gyakorlat közti hézag nagy; ezt csak a' tapasztalás töltheti be, 's hol ez nincs, annak költségei rendesen drágán fizettetnek meg. Ki tehát hazánkból! azon vidékekre, azon népekhez, mik ezen tapasztalással már bírnak, az utat, mellyen járnunk kell, már megtevék, ők legyenek vezetőink, 's intézeteik mintáink. „Ez legyen, mond szerzőnk, I. köt. 147. l., ifjaink utolsó iskolája; ez fog nevelni új nemzedéket, az új nemzedék fog alkotni új országot“.

Szemere Bertalan már maga is illy nézetektől vezettetve, látogatta meg a' külföldet. Ő mint publicista utazott; tárgyai, miket kutat 's minden oldalról megismerni törekszik, mindig országos érdekűek: népnevelés és oktatás, utak, fogházak, kereskedés, i-par, alkotmány, kormányzás, jogkiszolgálta-

tás stb). A' külfölddel pedig mindenkor hazájának képe egyesül: akár mit lát, akár hol van, hazájára pillant vissza, erre igyekszik a' szerzett tapasztalásokat alkalmazni. Ebben áll útazásának fő iránya 's érdeme; mert azt nyújtja, mire épen szükségünk van; azt világosítja fel, mi iránt sötétségben tapogatódzunk, 's ismeretet kívánunk. Útazása ez által *nemzeti* 's *korszerű* szint ölt. Intései' foganatja pedig attól függ, hogy a' nemzet, hátramaradása' 's hiányainak eszméletére jusson; ezt gerjeszt a' külföld' magas műveltsége az utazóban, 's ezen eszméletet igyekszik utazónk is reprodukálni. „Büszkeségünk, így ír Londonból, csak a' haza határain belül virithat, kívül, 's kívált itt, le kell hervadnia. Egyébiránt én csaknem óhajtom, maradtam volna honn; mert így valamely vén zsoltár' nótájára, valamely fa tornyú egyházban boldogul énekelhetném a' boldogokkal: Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita. Így ül a' féreg a' torma' hátára, 's kevélyen éneklí a' mézevő méhnek: nincs jobb étel a' tormánál!“

Előadási formája a' *naplói*. Ez, valamint egy oldalról igen természetes, 's az utazó helyzetéből folyó, úgy más részt korával is némi rokonságban áll; mert a' fiatal ember szeret ömledezni, a' szív beszédét hallatni: mire a' naplói forma igen alkalmas. De más oldalról, nem titkolhatjuk, veszélylyel is van összekötve. Naplót irván, belső szellemi életünk historiáját írjuk; előadásunk felette alanyi természetet vesz fel, 's óvakodnunk kell, hogy ez által tárgylagossága ne kockáztassék; mert ez úton közvetlenül csakugyan min gondolataink 's érzésink lesznek előadásunk' tárgyaivá, a' külvilág csak közvetve, a' mennyiben tudniillik belső életünk általa felizgattatik. 'S ez álláspontjától félrevezetve, szerzőnk olykor a' tárgyakat épen nem látja, hanem csak belsejének tünényeit. Ki utazni 's illy munkákból készülni akar, hogy képzelmenek térszíne legyen, mindenek előtt a' beutazandó ország vagy város 's a' megismerendő nép' rajzát kívánja, mit nem mindig látnunk teljesítve. Hol a' felvilágosítandó tárgy öntermészeténél fogva az ész beszédét kívánja meg, ne szóljunk a' szív nyelvén, 's kerüljünk olly elmékedéseket, miket kiki önszobájában is tehet, vagy mellyek pusztán magunkat érdekelhetnek. A' legkitünőbb példa ez utolsóra azon felette hosszú parentatio, melly-

re a' szerzőnek öcsese' halála ad alkalmat. Sajnáljuk, hogy illy gyöngéd oldalt kell érintenünk; senki sem tisztelheti őszintebben nálunknál azon érzeményt, melly szerzővel testvérenek ezen emléket állítatá: de criticusok vagyunk, 's nem mulaszthatjuk el megjegyezni, mikép irónak a' tárgytól csak akkor szabad elszökkenni, utazónak csak akkor alanyi elmékedésekbe merülni, ha a' tárgy magában *érdekes*, és a' reflexio *fontos*. Így Friderika' bús történetét köszönettel vesszük, mert az magában egy gyönyörű kis regény; a' szegény François' vendégsége is érdekel, mert remekül van előadva; de az örült Julius' regéjével nem tudjuk mit kezdjünk: ezen Novalis-féle hyper-romantikai rózsák és lilíomok, mint Hegel' pantheistícai bogácsai, olly felette finom levegőben tenyésznek, hogy tüdönk azt ki nem állja, 's házat ott nem rakhatunk.

Lássuk már a' munka' tartalmát részletben.

„Vizsgálni mindenütt — mond szerzőnk előszavában — azt kell, mi ott, 's mindent ott, hol az legjelesebb: saját honában és földében mindent“.

„Én Németföldön különösen a' *népiskolákat*, *Franciaországban a' nyilvános életet*, *N. Britanniában a' fogházakat 's népjellemet*, *Helvetziában a' természetet* választám azon fénypontúl, mi körül egyéb tárgyak csoportozatai összegyűlnek. Mert nem csak amaz elvnek, hanem még egy más csillagnak befolyása alatt is irék, 's ez a' *haza*; ha ezt tudtam volna feledni, ha a' polgárt az irónak, a' hazaszerelmet az írói dicsőségnek feláldozni bírtam volna, sokat másképen 's még többet épen nem fogtam írni“.

Útnak szerzőnk Pozsonyból indult, majus' 3. 1836; a' nyarat Német-, a' telet Franciaországban, főleg Párizsban töltvén; az 1837-ki tavaszt és nyarat N. Britanniában, Németalföldön és Belgiumban, az ősz Schveitzban. Bécsbe, mint látszik, azon évi octoberben térhetett vissza. Útja pedig e' helyeken vitte keresztül: Bécs, Prága, Dresda, Lipcse, Hála, Wittenberg, Berlin, Potsdam, Magdeburg, Frankfurt, Metz, Párizs. Angliába menendő, Boulogneban ült gőzösre, 's Londonban szállt ki, honnan, Cambridge, Edinburgh, Glasgow, Dublin, Liverpool, Birmingham 's Oxfordon keresztül, N. Britannia' fő pontjait — a' skót felföldet (Highland) kivéve — utazta be. Londonba visszaérvén, gőzősön Rotterdamba ment,

ez uttal is tengeri betegségtől menten maradván, melly, mint hallom, a' magyart gyakrabban meg szokta kimélni, mint más nemzeteket. Rotterdamból Hágán, Amsterdamban, Brüsszelen, Mainzon, Strassburgon, Carlsruhén keresztül Schweitzba, hol Bázelt, Bernát, Lausannet, Genfét, Luczernt, Altdorft és Schaffhausent látogatta meg. Az egészhez egy függelék van adva: Pest jövődjéről szépítési tekintetben, melly az 1838ki Társalkodó 38ki számában már egyszer megjelent ugyan, de itt is, igen helyesen, újra lenyomatott.

A' hely' szűke részletes beereszkedést a' munka bő tartalmába lehetetlenné tévén, helyette egy pár észrevételt közlünk, mint azok olvasás közt támadtak; 's ha szerző' nézeteivel nem egyeznek is egészen, ne annyira gáncsra, mint eltérő véleményekül vegye: épen azért, mivel eltérők, nyilváníttatnak. Öngondolkodó emberek nem lehetnek mindenben egy nézetűek.

A' francia folyóiratokról szólván, a' sajtószabadságot is fejtegeti, sajtótörvényt kíván, 's a' censurát általjában szükségtelennek tartja. In thesi nincs ez ellen mit szólnunk, sőt teljesen kifejlett alkotmányos országokra nézve in praxi sem: de másképen áll a' dolog hátramaradt, alkotmányilag még fejletlen nemzeteknél, hol a' javítási tömeg szintölly nagy, mint a' politikai tapasztalatlanság, az eszményi képzelgés szint akkora mint a' nyomtatott szó iránti hit, a' zavartóli félelem pedig = 0, mert a' gyermek még nem égette meg magát. Illy esetben természetesen csak fokenkénti felszabadulás a' censura alól lehetséges; mit nem azért hozunk fel, mint ha a' censura rögtön eltörlésétől félnénk, hanem mivel meg vagyunk győződve, hogy fontos, életbevágó kérdéseknél, ha egyoldalúak nem akarunk lenni, nem csak az eszmét, hanem annak valósulhatása' feltételeit is fejtegetnünk kell. Minden ifjú tapasztalatlan, 's ha nemes érzésű, egy eszményi világholdogítót rejt kebelébe. Ismertesd meg az eszménnyel, 's hevülni fog valósulásaért; titkold el előtte léte-sülhetése' feltételeit, 's nem valósulását pusztán rossz akaratnak fogja tulajdonítani; elkeseredik, elégtelensége kitör, végre az egész világot gaznak tartandja, 's egyedül magát becsületesnek, a' miért ugyan nincs neki mit köszönnünk. Midőn tehát politikai

eszméket rajzolunk, mindig egyszersmind alkalmazásuk feltételeit és akadályait is érintenünk kell; különben előadásunk egyoldalú és szükségtelenül felingerlő lesz.

A' juliusi charta, és a' britt magas szellemű, büszke nemzeti dal' lefordításaért utazónknak hálával tartozunk.

Hogy az angol *hidegvér* félenkségből igyekszik magyarázni, 's az angol népet félenknek tartja, nem helyeselhetjük. A' hidegvér' némi látszatát, az igaz, elő lehet mesterkélni: de olly perczekben, mik élet és halál közt határoznak, minden tettetés elenyészik.

„Le sang froid est le résultat du courage“ mond Bonaparte egyik 1796ki feliratában az akkori hadministerhez. A' britt nép pedig (kivált a' felskót) a' norvégokkal és svédekkel együtt, alkalmas'nt e' világ legbátrabb népe. Ezt bizonyítja a' historia. A' brittek ellen még a' francziák is minden nagy csatát elvesztének, nem egyedül tengeren, de szárazon is, Waterloo kivül, Poitiersnél, Azincournál stb. Anglia, IV. Henrik alatt, meghódította Franciaországot, 's nem annyira vitézség mint babona (orleansi szűz) csikará ki kezéből szerzeményét. Szerzőnk e' tekintetben szintazon tévelygésben forog, mellyben egykor e' sorok' írója. Az éjszaki népek külseje — 's ez az mi az embert könnyen megcsalja — csendesebb, mozdulataik, szavok, szemök' járása nem olly hevesek, élénkek, villogók: mi nagy részint szalmatűz; Europa leghevesebb és legzajosabb külseű népe, a' nápolyi, egyszersmind a' leggyávább is. Az éjszaka az önmagán uralkodás és bátor halálmegvetés' hazája, a' dél és kelet csak a' szenvedelmeké.

Párizsban tartózkodásakor látta szerzőnk az Athenaeum' programját. Alkalmat veszen innen a' magyar folyóiratokról, 's különösen az említettnek tervéről, nézeteit közleni. Amazokat, literaturánk tömegéhez képest, felette számosaknak tartja, 's úgy vélekedik, első rangú íróknak nem kellene folyóirati cikkelyeket, hanem *könyveket* írni; az Athenaeumot pedig gáncsolja, hogy mindenes gyűjtemény, valamennyi tudományra 's művészetre kiterjeszkedő. „A' közönség a' specialis folyóiratokat még nem bírja meg, ezt mondják okul. 'S ti a' közönséget encyclopaediai lapok által akarjátok reá elkészíteni? Fonák igyekezet! Közönség nem készülődik, de készíttetik, mindenik tudomány, munka, maga

készít magának“. Ebben sok igazság van, de sok, alkalmazáskor, másképp módosul. Hogy folyóiratink' száma a' literatura' tömegéhez aránytalan, magunk is hajlandók vagyunk hinni; azonban kérdés: nem folyóiratink ébreszték-e fel az olvasáskedvet, mi kezdő literatúrában fő dolog. Ezt maga szerzőnk sem igen tagadhatja, minekutána úgy vélekedik, hogy a' specialis folyóiratok magoknak közönséget képeznének. Ez meglehet; de ki fizesse meg a' próba' árát, minekutána eddig minden specialis folyóirat megbukott? Heckenast' „Budapesti Szemléjének“ tartalma, tudomány és életben, a' kor' kérdéseire szorítkozik, 's e' tekintetben szinte specialis folyóirat; e' különös érdeken kívül a' kidolgozás' jelessége is ajánlja: mégis belőle mind eddig csak egy kötet jelenhetett meg! De itt nem csak a' vevőket, hanem az *írókat* is kell tekintetbe venni; specialis folyóirat' fentartására aligha van elegendő, jöllehet folyóiratokba azok is irnak, kiknek, igen is, nem kellene aprózni; de hogy könyveket írhasanak, ahhoz *könyvtárak* szükségeseek, 's az egész hazában nincs egyetlen egy *hozzáférhető 's egyszersmind használható*. Illy prósaí színben mutatkozik, a' közelebbi észlelő előtt, literatúránk!

A' II. kötet' 139. lapján egy kised adat-ra találunk, melly körülményink közt helyén áll. Bécs a' szomszéd birodalom' székes, fő 's így legkülönb városa is. Embereink, kik a' háza' határain túl nem kelve, ezt látogatják, nem győzik nevezetességeit eléggé bámulni, nekik ez természetesen a' világ non plus ultrája, 's tapasztalatlanságokban ismétlik az öntelt bécsinek hetvenkedését: Es ist nur ein Wien! Már Tessedik Ferencz mondotta: ha művelődni 's el nem fogult világnézetre vergődni akarunk, Bécsnél egy kissé tovább kellene mennünk. „Royston faluban (Angliában), mond szerzőnk, 1757 lakossal, gráz utcavilágítás van, míg Bécs' utcáin homályos olajmécs pislog“. Igazság, estve, haza botorkálva, nem egyszer mérgeződtem!

Szintezen kötet' 182. lapján ezeket olvasuk: „Édesen emlékezem egy napra 's éjre, mit a' vidéken Thornlabankban Crum Walter gyárbirtokosnál tölték. Este itt is, mint történt velem Német-, Franczországban 's Londonban, magyar szavalásra kértek, t. i. miután megtudták tőlem, hogy a' magyar nyelv sem *német*, sem *tót*, sem *lengyel*, hanem sa-

ját eredetű nyelv. Válaszolám, négy ismeretlen nyelv közzé vegyitem a' magyart, 's válasszák ki ne ezt, de a' legszebbet. Illy elvegyítésben, gondolám, csak egyszer és csak a' latin nyelv diadalmaskodék még eddig nyelvünk fölött, vajjon övé lesz-e most a' koszorú? Midőn a' latin, német, francz, olasz szavalást végzem 's a' magyarra jött a' sor, szívem el kezdett dobogni, 's elfogódásomban alig bírtam ajkammal. „Ah, mondák, ez a' lágy s-s-s az olasz, 's hiába, bizony csak legszebb“. Köszönöm a' kegyes ítéletet, felelém; ez nyelvünknek adja a' pályaágot, 's örültem mint az, ki a' zenét feltalálta, az első bájhangkor örült, 's büszkeségemben egy tenyérnyivel nagyobbnak érzém magam'. De a' magyar nyelv, folytatám, nem csak lágy, szelíd, gyöngéd, mint e' sonnet, hanem ott, hol kell, férfias, szilárd 's kemény; 's hexameterket szavalék Csokonaitól 's Vörösmartytól. Mondák, van benne valami *méltóságos*, *ünnepi*, *fontos*, 's ohajták érteni, megtanulni, hallani másodszor is, 's természetes hogy nem a' gondolatért, mert azt nem érték, hanem muzsikájaért 's zengzeteért. 'S e' kincset mi nem tartjuk kincsnek! Vannak magyarok, kik nem értik, vannak kik értik, de szégyenlik beszélni, 's kik nem is kívánják sem érteni sem hallani. Sőt ti jobb érzésűek, kérjete magatoktól számon, vajjon egy német hangú háznál a' beszélgetést, magyar szóval, helyreigazítólag ketté vágjátok-e valaha; vajjon midőn itt magyarul szóltatok, arcotok nem égett-e mint szokott annak, ki szégyenli a' mit tesz? Figyeljete csak jól, 's e' bűnön magatokat rajta kapjátok. Ó gyalázat, ó elfajulás! Külföldön nyelvünknek, mit dicséret a' hír' kürtében nem előzött meg, csak zenéje is gyönyörködteti a' hallgatót, 's honn a' paloták' küszöbéről mint durvát igazítják vissza. Mint Coriolan, honában meggyaláztatik, 's mint száműzöttet a' külföld királyi székbe emelte. Átok reá, ki magyarnak más nyelven mondja magát, ki magyar pénzt költ, ki magyar nevet visel, ki magyar joggal él, 's nem tud magyarul, és még inkább ki szégyenel beszélni. Jertek a' külföldre, 's itt meg fogtok taníttatni, hogy a' magyar nyelv szép, 's majd viszatérvén hirdessétek a' magyar nemzetnek, hogy nyelve szép, az őt legműveltebb európai nyelvvel versenyt fut, 's előlük koszorút kap“. Szerző erősen fejezi ki magát; talán

mérsékelni kellene magunkat, hogy visszahatást ne gerjeszünk? Azonban, honfi társaim! ne felejtjük, hogy nyelvünk nyolcz százados nyomtatás és sínles után emelkedik fel 's szólamlilik meg; 's egy elkeseredett hang, egy fájdalmas jajszó se törjek ki ajkain? Legyünk méltányosak!

A' fürgelék: „Pest jövődöjéről, szépítési tekintetben“, már egyszer, mint mondtam, közöltetett; azonban nem látni hogy most is foganatja volna, ámbár mindent egyesít magába, mit világot látott ember szépítési tekintetben mondhat. Új piacok és térek készülnek, az utcák szélesbre vétetnek, a' házak szilárdabban épülnek, a' kövezet javúl; de sétat, fák — erről eddig szó sincs. Általában, hazánkban *fa* és *város* ellentétben épül, midőn mindkettőnek jelességeit egyesíteni kellene. Falunak jó levegője van, vize, szép természete, sétat; de el van a' társas élet' felsőbb, érzeki és szellemi, éleletei nélkül; a' városban ellenben ez találtató, legalább némi mértékben már Pesten; de az ember az élet első szükségait nélkülözi; iható víz, fa 's árnyék nélkül, porban fuldokolva 's kizárva a' természetétől, úgy érzi magát benne, mint a' kalitkába zárt csiz. Egyesítsd a' város' kényelmeit 's éleletit a' mezőség' szép természetével lehetségig — 's eltaláltad a' tenni valót.

Előadása szerzőnknek ügyes, ömlő, sokszor szónoklati. A' nyelvvel merészen bánt a' művészileg, akár az ész, akár a' szív húrjait pendíti meg. Az érzemény' színe azonban túlnyomó, mi a' szerző' ifjú korából, alanyi álláspontjából, talán Kölcsyhez való ragaszkodásából is, magyarázandó. Jó új szavak: a' nagybátyja Szemere Pál' régibb, elismert jósa gyarából került, 's már alkalmasint elfogadott *jellemen* kívül: *hatály*, energia, *kirákat* (Auslage), *irodalom*, literatura; feleslegességeknek tartjuk: *érvény*, eredmény, *regi* (ad normam: esti) reggeli, *tennap* tegnap, *képz*, képzelet, *ábráz*, ábra v. ábrázolat helyett.

Hazánkban az utazások kedvelt 's ható olvasmányok. Emlékezzünk Bölöni Farkas Sándoréra. Nemzet, mely világosság felé küzd, oda pillant, hol a' nap már felderült. Farkas' utazása vonzó erővel bírt, mert az ideált egy tiszta kebel' világában állítja előnkbe, 's azonkívül is magában szép egész. Szemere Bertalan munkája több 's igen fontos tárgyakra e-

reszkedik ki: nem maradt úgy szólván egy előkelő érdek, mely figyelmét kikerülte 's szóba ne vétetett volna, azért igen tanulságos; e' mellett gyakorlatibb nézetű is: vele az ideáltól egy lépéssel közelebb értünk a' valósághoz. Nyelve is kiképzettebb, tisztább, jobb. Azért, valamint amaz hatott a' közönségre, eszméket gerjesztett, 's az utazási vágyat elevenítette: úgy ez is kétségkívül nem lesz következés nélkül. Tehetőbb ifjaink mindig sürűbben rándulnak ki a' külföldre, 's ez ismét visszahatand a' nemzeti literaturára 's életre.

104.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Még egy szó Beöthy Zs. színművei II. kötetéről.* Ismét egy feljajdulás! Írócskáink csak nem tudják levetkezni azon nevetségessé majomszerelmet idétlen gyermekeik iránt! Egyébiránt Beöthy Zs. úrral könnyű számolnom. Neki 's a' finnyás-ságban társainak örök beszéde az: „bíralatok menten szeretetlenségtől, oktatva vezettetek át a' tárgy' hiányain 's érdemein, adjatok elő különösen 's részletesen okokat 's módokat“ stb. E' kívánság igen méltányos volna, ha annak teljesítését a' physikai hely 's idő megengedné. De vannak művek, melyeknek hibáit 's a' szükséges javításokat részletesen kimutatni annyi volna, mint a' mű' nagyságát kétszeresen túlhaladó könyvet írni; mint egy silány kis szerzemény megismertetésének a' becses életidő' egy fontos részecskejét áldozni. Ha Tieck és Schlegel egy munkás élet' nagyobb részét Shakspeare' művei' ismertetésére, rejtett kincsei fölfedezésére; ha mások talán több évet Schiller és Goethe' studiumára fordítottak, igen jól tőnek, 's hasznosan tölték idejüket, de Beöthy Zs. úr 's vele társai a' feljajdulás' szerénytelen szokásában, csak nem fognak valami hasonlót követelni? — *Csekélyebb becsű napi tünemények fölől néhány ismertető vonást adni:* csak ennyire terjedhet a' Figyelmező' köre, 's a' kérdés örökké az marad, alaposak-e azon töredékes észrevételek, melyeket a' referens, az egészen keresztül pillantva, 's a' fő pontokat megérintve, ad? — Ezen állítások' alaptalanságát kell vala részletesen kifejtteni Beöthy Zs. úrnak, ki szeretett művei' bonczolgatására heteket és havakat fordíthat atyai szerelmében, ha engemet, 's merem állítani, a' közvéleményt, színművei második kötetére nézve más nézetekre akar vala téríteni. Mert ekkor a' vélemény két részre van oszolva: egyik részen áll ő, másikon én, 's velem alig ha nem az egész közönség; — mit ha nem hisz, legyen szives körülnézni, 's az itéleteket hallani. — Azt mondja Beöthy Zs. úr, hogy ha valaki színművei' előadását látta, 's azt nyomtatva olvasta: lehetetlen a' különiséget észre nem venni, mert ő azt, a' színpadról okúlva, lényegesen változtatá. Lehet, hogy *változtatá*, de nem *javítá*, és referens kénytelen vala a' műnek, nem annak előbbi még rosszabb állásával hasonlított relatív, hanem önálló, jelenkori abszolút

silányságát kimutatni. És hallottatok-e valaha ily okoskodást: „azon vigjáték, melyben Megyerit a' közönség tapssal kíséri, nem lehet egészen silány? — En, a' fő pontokat érintve, elmondám, hogy „a' *Jurista és kis lány*“ rosz vigjáték, mert motívalatlan, mert kopott 's ügyetlenül szótt csel-szövéynyal bir: kellenek részletek? olvassátok a' vigjátékot! Elmondám, hogy Kobor Istók rosz népi darab, mert benne semmi nyoma azon szép czel valóításának, hogy a' nép, érdekes pelda által, mulatva javúljon: akartok részleteket? olvassátok a' népi darabot. Elmondám, hogy Beöthy Zs., a' jó lyricus, rosz drámaíró, mert az említett színműveket írta: nem hiszitek? olvassátok mindkettőt! — 's ne kíváncsiatok, hogy az idővel gazdálkodni szerető referens egy csekély figyelmet érdemlő művet újra lenyomtatson, 's annak minden sorát exegissel kísérje.

34.

Literaturai mozgalmak.

— A' magyar Gazdasági-Egyesület' költségein legújabbán megjelentek: 1) *Mezei naptár*, gazdasági kalendárium 1841dik közönséges évre. Kiadja a' m. Gazd. Egy., bizottsági ügyeies alatt szerkeszti *Kacsovics Lajos*, egyesületi titoknak. II. é. Ara borítékba fűzve csak 2 garas e. p. „Ki ennel drágábban árulja, az emberiség ellen vétkezik“. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 4rétben 76 lap, benyomtatott fametszetű ábrázolatokkal, fűzve két jó garas. Tartalma a' szokott kalend. tárgyakon kívül: Gazdasági ismeretek (tizenkilencz czikk); magyarok krónikája; természettudomány (ket, valóságos neptanítói talentummal irt jeles cikely), egy kis természettani földírat, a' hazai első takarekpénztár, ugy a' jeges- és tüzkármentesítő intézetek' megismertetése, 's egy „emberbaráti szózat a' józanság ügyében“. Ajánlanók a' valóban köz hasznu könyvet, ha ajánlásunk későn nem jőne, mert, úgy halljuk, a' tizenöt ezer példány már fogytán van — a' mi nem esoda, m'után vannak magyar kalendáriomink, mikből évenként 50—80 ezer kél el. — 2) *Gazdasági Tudósítások és Rohonczai Közlemények*. Kiadja a' M. Gazd. Egy. Negyedik évi folyam' 3-d. sorban a' 12-d. füzet. Tartalma a' Gazd. Tudósításoknak, mik n. 8r. 114 lapot tesznek: 1. Százados tapasztalások a' marhadög-mirig' beoltásáról, 's rövid észrevételek a' marha' egyéb gyuladásairól, Tóth Józseftől. 2. A' borju, 's általában a' fiatal szarvasmarha' táplálása és neveléséről, Riedeseltől. 3. Egyes mezőgazdaságok leírása, 's ily közlemények hasznai az egész mezei gazdaságra nézve, D. Schulz ut. 4. A' mezőgazda' képezetéről, Elsner után höní viszonyainkhoz alkalmazva gr. Szapáry Józseftől. 5. Értetítő, melynek hivatalos cikelyeiből örömmel látjuk az egyesület folyvást növekedő pénzerejét es munkasságát, úgy hogy annak fényes jövődöt es hatalmas hatást ígérhetünk. (Legújabb rendezkedése szerint az egyesület nyolcz osztályra szakad, melyek tagjai kinevezettek, 's megbizattak, hogy osztályaik elrendeléséről részletes tervet terjeszsenek a' legközelebbi köz gyűlés elébe. Mihelyt ezen új organisatio létesítve leszen, meg

fogjuk olvasóinkkal ismertetni). A' Rohonczai Közlemények' tartalma 111 lapon: 1. A' gazdaság' elrendezése és gazdasági rendszerek, Török János. 2. Leírása a' rohonczai juhászatoknak, vége, Egan Edv. 3. Lehet-e állatgyógytudományt a' mezei gazdának hasznosan előadni? D. Czilchert Róbert. 4. Melyek a' legjövedelmezőbb merinójuh' tenyésztésének fő elvei, Klauzál Imre. — Ez idei évfolyamra az előfizetés, miután a' példányok mind elkelték, bezártnak jelentetik.

Pesten, a' szerzők' költségein megjelentek: 1) *Micbán családja*. Eredeti dráma három felvonásban, előjátékkal. Írta *Szigligeti*. Először adatott a' pesti m. színpadon máj. 30. 1840. (Nyomt. Landerer). N. 16r. 113 l. Velinen, fűzve 1 ft cp. — 2) *Urbéri értekezés*, vagyis a' jobbág' általános jogainak fejtegetése. Az 1840. évi országos végzeményekkel bővítve *Chaply Józ. Alajos* által. N. 8r. 87 l. fűzve 40 kr cp.

Pozsonyban, Bucsánszky Alajos költs. megjelent: 1) *Beöthy Zsigmond Beszélytárának* gyermekek' számára 3-d. füzete, négy elbeszéléssel. 16r. 57 l. köve 20 kr cp. — 2) *Az apostolok 's négy evangélikomirók' élete*. A' sz. írás' nyomdoki után minden rendű keresztény' lelki épülésére, leginkább a' házi ájtatosság' buzdítására összeszedve. 8r. 224 l. 12 táblával, fűzve nem több mint 24 kr. cp. (Ugyanaz, ugyanott németül is 30 kr cp.).

Kassán, Werfernél megjelent 1) a' *Magyar Házi Barát* 1841re. Staut József által szerkesztve. 8-d. évfolyam. 4r. 217 l. kemény tábl. köve 1 ft cp. — 2) *Új, oktató és mulattató Fülérkalendárium* 1841re. 5-d. év, számos kórajzzal. 4r. 96 l. fűzve 30 kr cp. (Ugyan annál: *Der vaterländische Pilger*, 214 l., *Pfennigkalender*, 96 l. és *Vaterl. Hauskalender* a' szokott formákban).

Beesben, Hagenauer' műhelyében megjelent a' *Nagy Márton és Zimmermann Jakab* DD. és theresianumi magyar nevelők által irt és kiadott *Ifjuságot képző Ismeretek' tára* első kötetének 2. 3. és 4-d. füzete; mindeniknek ára, velinen, fűzve 30 kr cp. Az eddig megjelent négy füzet 1—256 lapon e' cikkszoig: „Cseresznye-fa“ terjed, 's így mintegy ötöde az egésznek. A' munka körülbelül az, mit külföldön társalkodási, v. házi, v. Universal-Lexiconnak, encyclopaediának 's eff. neveznek, előkelő figyelemmel a' biographiai, geographiai, 's mythologiai cikelyekre: de nem az, mit a' czím sejtetne. Ki ily felüő munkát (Nachschlagewerk) használhat, annak olvasási köre túl van a' közönségesen u. nevezett ifjusági iratokon.

— Pesten, Trattner-Károlyi' költs. megjelent: *Compendium historiae imp. rom. et regum Germaniae a Rudolpho I. usque ad Franciscum II. ac rr. Hung. a Ferdinando I. usque ad nostra tempora*. Concinnavit *Glycerius Spányik*. Editio sexta auctior et emendatior. 8r. 137 lap. 18 kr e. p.

Ugyan ott, Hartleben Adolfnál megjelent: *Geschichte der goldenen Horde in Kiptschak*, das ist: der Mongolen in Russland. Von Hammer-Purgstall. Mit neuen Beylagen und einer Stamm-

tafel, nebst Verzeichniss von vierhundert Quellen, Beurtheilung der Herren v. Krug, Fraehn und Schmidt, Antwort darauf, und Nahmen u. Sachregister. (Gedr. bey A. Strauss's sel. Witwe in Wien). N8r. L és 683 lap, füzve 7 ft cp. A' szentpétervári academia' jutalomtételére készült, 's ettől, ámbár társ nélkül maradt, elesett, de mind a' mellett a' középkori történetek felderítésére nagy fontosságú munka, mint az az academiái bírálók' ide kapesolt tudósításaikból is kivethető; 's ez általános érdeken kívül hazánkra nézve különösen is nevezetes, a' mennyiben ama borzasztó vendégeket, kiknek lakjaik, történeteik, erkölceik és institúcióik keleti, moszka, byzanti 's egyéb, nagy részt e' tekintetben eddig használatlan forrásokból ismertettek, fájdalom nem egyszer látták és sinlették őseink hazánk földén.

Ugyan ott, ifj. Kilián és társánál megjelent:

- 1) *Flora Comitatus Pesthensis* in uno volumine comprehensa. Auctore *Josepho Sadler*, prof. botan. p. o. et chemiae supplente in reg. sc. univ. hung. Editio secunda. 1840. (typis J. Beimel). N. 8r. 499 lap, kemény táblába kötve 2 ft 48 kr cp.
- 2) *Neuestes Contor-Handbuch* oder Schlüsselzahlen zur schnellen und leichten Erlangung nöthiger kaufmaennischer Rechnungs-Resultate. Von *Julius Eman. Bibanco*, Gründer u. Vorsteher d. priv. Commercial-Bildungs-Anstalt in Pesth. Ausgearbeitet durch Schüler d. dritten u. vierten Commercial-Classe. 1840. Gedr. bei Ludw. Landerer Edlen v. Fűskút. Háránt 8r. (8 és) 79 lap, velinen, füzve 30 kr cp. — 3) *Die Dresch-Maschine zu Magyar-Atád in Somogy*. Von Albert von *Hummelauer*. Mit vier Kupfertafeln, 1839. (Druck von Beimel). N4r 30 l. füzve 1 ft 15 kr cp. — 4) *Theoretisch-practische Anleitung zur Fechtkunst*, von *Louis Chappon*, öffentl. Lehrer d. Fechtkunst. Mit 80 lithographirten Tafeln ('s a' szerző' képével). 1839. auf Kosten d. Verf. (Druck von Gyurián u. Bagó). Háránt 4r. 54. l. rajzos borítékba füzve 4 ft cp. — Pótlékul a' mult évekhez jegyezzük még fel ifj. Kilián és társá' következő kiadásait: 1) *Vortraege* über die Handelswissenschaften, von *Julius Em. Bibanco*. Erster Theil, *Stilistik*. Zweite durchaus umgearbeitete und vermehrte Auflage. 1838. N8r. XXIV és 360 l. Anhang (Phrasen; Terminologie) LXIV. l. füzve 2 ft. Zweiter Theil: *Das Gesetzliche im Handel*. 1836. XVI és 166 lap, füzve 1 ft 20. Dritter Theil: *Eigentliche Handelswissenschaft*. 1837. 167 l. Anhang vom Masse, gewichte u. d. Münzen XXX l. füzve 1 ft 20 kr cp. — 2) *Gemaelde von Pesth und Ofen mit ihren Umgeungen*. Ein Wegweiser für Einheimische u. Fremde. Mit 3 Stahlstichen und einem Plane beider Staedte. 1837. (Druck von Beimel). 12r. 240 l. táblába füzve 2 ft 30 kr cp.

Temesvárt Beichel József könyvnyomató' műhelyében és költségein, német nyelven, egy tudósító lap jelent meg *Temeswarer Wochenblatt* czim alatt; melly julius eleje óta *tudományos, szépliteraturai és értesítő folyóírássá* tárgult, részint eredeti, részint a' bel és külföldi lapokból átvett cikkelekkel. Hetenként egyszer jelenik meg; félévi díja postán 3 ft cp. — *Arad-*

nak is van helybeli értesítő lapja német nyelven, valamint német hírlapjaik Pozsonynak, Kassának, Zágrábnak, Brassonak, Szebennek... Miker erjük azt, hogy a' két haza' fővárosain, Pest, Buda, Pozsony és Kolozsváron kívül, tartományi városainkban is, bár kisebb terjedelmű és körű, de olcsóság és a' helybeli érdek ügyes elfoglalása által magoknak közönséget szerző lapok támadjanak? 's ez uton is a' nyelvnek minden helyek- és osztályokba behatása 's az olvasó közönség' szaporítása előmozdítottassék? Vajjon hihető-e, hogy Győr, Pécs, Szeged, Debreczen, Kassa, Brassó, vidékestül, fel ne bírnának, fel ne buzognának tartani olly kebelbeli lapokat, mellyek ügyesen szerkesztve, 's a' vidéki érdekek' méltánylásával, a' kisebb készülletű vagy szűkebb modu, 's így nagyobb hírlapokat nem tartható házakban magokat szükségessékké tenni tudnák!!

Zágrábban, D. Gaj Lajos' „kir. kiváltságos ilir nemzeti nyomtató műhelyében“ megjelent: *Kleines ilirisch-deutsches Wörterbuch für die Jugend der Militär-Grenzschnulen*. Bearbeitet von *Ladislau Skroboth*, Lehrer zu St. Georg. 8r. 45 l.

Ugyan ott: *Schematismus missionariae provinciae Bosnae Argentinae fratrum minorum observantium*, cura A. R. P. Steph. Marianovich de Lipnicza, ministri provincialis ejusdem, recens pro A. 1840. 8r. 46 lap, mellyet azért említettünk, mert a' személyzet során kívül, több az egyházi történetet és statisticát illető cikkelyvel érdekes. Illyek: *Origo et progressus vicariae*, de in provinciae Bosnae Argentinae fr. min. de obs.; *De vicariis et ministris provincialibus* 1340-től maig; *Brevis conventuum existentium historia*; *Episcopi bosnenses e numero fratrum prov. Bosnae Arg.* 1315-től mostanig.

Bécsben legujabban megjelentek: 1) *D. Wildner Ignác*nak általunk a' 26-d. számban teljes czime szerint jelentett magyar-váltótörvényi commentáriusa' első füzete; n8r. XII és 184 lap, finom velinen, füzve, az utolsó füzetre szolgáló előfizetéssel együtt 3 ft 12 kr cp. Magyarja e' napokban jelenik meg Pesten, Heckenastnál. — 2) *Erklärung des Stammbaumes saemmtlicher dreihundfünfzig Könige von Ungarn* von d. ersten K. Stephan d. Heil. bis zu dem gegenwaertig. glorreichst regierenden Könige Ferdinand V. wovon in beinahe tausend Jahren von dem Stammvater Arpad an, durch zweieunddreissig Ahnengrade, mit Ausnahme von dreien, alle übrigen fünfzig ganz von dem arpadischen Geschlechte, und zwar davon zweieundzwanzig aus d. maennlichen arpadischen Hauptstamme, die anderen achtundzwanzig aber aus arpadisch weiblichen theils gleichen, theils ungleichen Seitenlinien erwiesenermassen abstammen. Von *Ignaz Lenk von Treuenfeld*, k. k. General-Feldmarschall-Lieutenant im Ruhestand. Wien, auf Kosten d. Verf. gedr. bei J. P. Sollinger. N8r. 190 l., egy nagy és öt kisebb nemzetségsfa. Szép velinen, füzve 3 ft 12 kr cp.

— Ágostában, Kollmann Károly könyvárós' költségein megjelent: 1) *Rationes ecclesiae catholicae adversus matrimonia mixta irrestricta*. Illustravit *Georgius Fejér*, ad univ. reg. Pest.

bibliothecarius. Augustae Vindel., 1840. Sr. VI és 116 l. és hat oklevél 28 lapon; velinen, füzve 1 ft cp. — 2) *De matrimonio in ecclesia catholica*. Auctore *Augustino de Roskoványi* (Tom. I. De potestate ecclesiae legislativa circa matrimonium. 1837. 45 kr). Tom. II. De indissolubilitate matrimonii. 1840. füzve 2 ft cp.

— **A' Nemzeti Almanach megjelent.** Teszen Sr. új párizsi betűkkel 444 lapot, a' legfinomabb velinre nyomtatva, 7 credeti aczélmetszettel, habos selyembe kötve, aranszelettel, 5 ft cp. **Kapható** Eggenbergernél, 's általa a' haza minden hiteles könyvkereskedőinél. —

REMÉNY, erdélyi zsebkönyv.

Előfizetési felszólítás. — Lelkesítettve az általam folyó évre szerkesztett és kiadott R E M É N Y czimű zsebkönyv iránt mutatott kegyesség által, szándékozem ezen zsebkönyv kiadását, mind azon távolról alig sejtethető akadályok mellett, mellyekkel nálunk egy illyszerű vállalat jár, jövő 1841ik évre is folytatni. Teljes igyekezettel leszek szerkesztvényemet érdek és csín által, mennyire körülményeink engedik, a' tapasztalt pártolásra bár némileg méltóvá tenni. Hogy a' kezdődő intézet fenmaradása kevésbbé legyen kockázatva, 's főkép árának elismert olcsóságát megtarthassam, bátor vagyok még ez évben a' multkor követett előfizetés és aláírás közötti középúthoz folyamodni. Csak néhány nap leend a' fizetés és munka kijövele között, 's ezen néhány napért a' tiszt. előfizetők példányait, jóval olcsóbb árok mellett, magam kézbe fogom küldeni telhető pontossággal. Bizodalommal és tisztelettel szólitom fel azért nemzeti literaturánk minden pártolót előfizetésre. Ára a' legalább 12 ivre terjedő zsebkönyvnek új francia garmond és petit betűkkel, 12ödrétben: finom velinen, két aczélmetszettel szép képpel, selyem-kötetben 2 rft 30 kr.; ugyan finom velinen és képekkel csinos kemény kötetben angol-vászon biritekkal aranyvágással 1 rft 50 kr.; aranyvágás nélkül 1 rft 30 kr.; nyomtatott fehér papíron képek nélkül füzve színes borítékkal 50 kr pengőben. Bár mennyire nehezítse a' kezelést ezen többféle kiadás, örömetst hordom alkalmatlanságait, hogy az olvasó közönség különböző kívánatainak megfelelhessenek. Nyitva áll az előfizetés f. évi november utolsó napjáig. Megjelenend a' zsebkönyv decemberben. Tiszteletpéldánnyal kilenczre egy ajánlatik. Előfizethetni a' két testvérhon minden hiteles könyvárusainál, minden törvényhatóságokbeli jegyzőknél, levéltárnokoknál 's a' szerkesztőnél. A' fentiszteltéken kívül a' literaturá minden barátai méltóztatandó fáradozásaik által hálára fognak kötelezni. Felhívom egyszersmind újabban is munkatársul mindkét haza lelkes íróit, tisztelettel esengvén, méltóztatásnak darabjaikat hováhamarább bérmenten hozzáim utasítani, a' feltételeknek, mellyek alatt átengedni sziveskedendők, közlése mellett. Szállásom van Monostorkapun kívül özv. gróf Kemény Miklósné' házánál. — Kolozsvárt, augusztus 19-kén, 1840.

Szentiványi Mihály,
szerkesztő.

Wildner - Jászay' M. VÁLTÓJOGA.

— Előfizetés útján jelenik meg Heckenast Gusztávnál: *Hitteltörvények*, mellyek az 1840-ki országgyűlésen a' váltó, kereskedés, gyár, társaság, fuvar, betáblázás és esődület ügyében hoztattak, elméletileg és gyakorlatilag fejtegetve *Maisteini Wildner Ignác* törvénytanár, a' bécsi jogászkar' tagja, udvari és törvényszéki ügyvéd, 's a' bécsi cs. k. egyetemnél a' kereskedési- és váltójog, úgy a' törvénykezés volt helyettes professora, fordítva *Jászay Pál* által. — Azon üdves törvények között, mellyek a' legközelebbi nevezetes országgyűlésen létre jöttek, legfontosabak azok, mellyek az ipar és kereskedés emelésére, tehát a' hitel 's így a' nemzeti jólét megalapítására és felvirágoztatására intézvek. Századok vártak ezekre, századokra fog terjedni jótékony hatások. Csak örömmel tekinthetni azon élenk munkásságra, mellyet a' váltó ügyében hozott törvények a' hazai literaturába illy rövid idő alatt is lehettek, de az öröm kettőztetett, midőn az egész hitteltörvények fejtegetésével magát az azoknak kidolgozásában az országos küldöttség által is segédül vett Wildnert, tehát a' sok részben szövevényes 's előtűnk még nagyant úgy tárgya mélyebben tekintő dologismerőt, látjuk fellepni és terjedelmes munkában kimerítőleg felfogni nemcsak a' váltó-, de a' fenidézett minden hitteltörvényeink elméleti és gyakorlati oldalát. E' jeles munkának, melly mintegy 80 nyomtatott ivre terjedendő, magyartásat minél előbb eszközölni és annak az eredeti némettel csak nem egyszerre megjelenésén egész ügyekezettel lenni nemcsak a' nemzeti literaturá terjesztése iránti buzgalomból, de főként azért is törekedtem, hogy a' váltótörvényszékek munkássága kezdetével azonnal legyen egy segéd kézi könyv, mellyhez az érdekletteknek teljes bizossággal lehessen tanácsadólul folyamodniok, 's a' törvények értelme helyes felfogásánál vezér-ösvény után indulniok. A' fordításban magát a' törvények szavát és kifejezését ügyekeztem mindenütt megtartani, 's a' kétesebb helyeket olykor saját jegyzeteimmel is felvilágosítani; hogy így a' jeles munkát, mellyet különben idegen nyelven kellene bírunk, minél eredetibbé 's használhatóbbá tegyem nemzeti nyelvünkön.

Jászay Pál.

E' fontos munka' kiadását alulírt vállalta magára, 's megjelenését a' lehetőségig siettetni törekszik. Hogy a' czél annál inkább elérthessék, a' füzetenkénti kiadás útját választottuk. Wildner úrnak szívessége képesse teend, a' magyar kiadás füzeteit mindjárt egy két nappal a' német eredeti dolgozat megjelente után kiadnunk. Az előfizetési ár 20 pcenttel kevesebb a' német eredeti kiadás előfizetési áránál. Ezen előfizetés 2 pengő forinttal tétetik le az utolsó 25 ivre, 's az előbbi füzetek ára ezen előfizetési árhoz aránylag azoknak átvételekor fizettetik meg. A' munka' typographiai csínosságára nézve a' kiadó semmit sem mulasztott el. Az egésznek megjelente után ára ¼-del okvetetlenül feljebb emeltetik.

Heckenast Gusztáv,

könyváros és kiadó.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

October' 27. 1840.

43. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Parthenon, Szász Károlytól. — Észrevételek a' Mezei Naptárra. Folytatás (Waltherr László). — Csaplovics, a' philosophia- és historiagyűlölő, mint madarász (Jogi). — Literaturai mozgalmak Erdélyben.

HAZAI LITERATURA.

Nyelvtudomány.

Parthenon, Tanulmányok' Tára. Magyar tanítók 's tanulók' számára kiadja Szász Károly. Első osztály: Nyelvészet. I. kötet: Magyar-nyelv-tudomány... Irta Szász Károly. Nyomatott N. Enyeden, a' ns ref. kolégium (?) betűivel. 1839. 8r. Első kötet, XXXII és 188 l. Második kötet 304 lap. Bolti ára 2 ft 30 kr cp.

Ha valaki nyelvünk' tágas, de töretlen, mezején csak azért iparkodnék is gondolatokba merülve elméjét megfeszíteni, hogy ott a' bőségből valamit kikutatva megfejtse, vagy a' hosszú göröngyös útnak csak rövid vonalát megtörve igazítsa: már méltán halmoztatnék dicsérettel, mert a' hideg ugyan, de fölötte hasznos, sőt szükséges munkát megragadta, 's a' kopár mezőn szántani kezdett. A' ki pedig a' nyelv' egész terjedelmét teszi elmélkedése' tárgyaul, attól az érdemlett magasztalást, habár többször a' gyümölcs helyett gyomot szedne is, vagy a' hantos utat még hantosabbá tenné, csak a' kaján, vagy a' jó akaratot, gondos ügyekezetet méltányolni képtelen tagadná meg. Mert ha a' nyelv a' nemzetiség' és nemzeti miveltség' kulcsa: úgy a'

szerencsés nyelvbuvár mind a' kettőnek leg-hathatósabb előmozdítója; a' szerencsétlen pedig annak, mit talán tenni nem képes, leg-alább buzgó akarója.

Igazságtalanok volnánk tehát, ha a' Parthenon, vagy is Tanítmányok' Tárának szerzőjétől az érdemlett dicséretet megvonnók; mert ő ezen, tizenhárom külön tudományt magában foglalandó könyvében első helyet a' magyar nyelvtudománynak engedett, és az első két kötetben is már sok jó fejtegetéseket adott. E' munka, ha egy ember annyiféle tudományt a' tökéletesség' fokához közel vihetne, mint hazánk' literaturai körében edigelő hallatlan csodamű, akárkinek is várakozását fölülmulná: de mennyire fog sz. megfelelni a' kitűzött különmemű tudományok' ágainak megismertetésében, arról előre korán nem bíraskodhatunk; sőt megkezdett Nyelvtudománya is milly szerencsével készülend meg, csak a' jövődő mutatja ki; annyit azonban már is megjegyezni bátorzkodunk, hogy egy embertől olly sokféle tárgy' tökéletes fejtegetését reményleni alig merjük, noha csalatkozni e' tekintetben inkább kívánunk, mint jól jósolni. Az eddig megjelent Nyelvtudomány' két első kötete kérdésekben és feleletekben adja előnkbe mind

azokat, miket szerző nyelvünk' betűiről, szótagairól és különféle alkotó részeiről tanítani szükségesnek látott. Előbeszéd helyett egy párbeszélgetés öltik az olvasó szemébe, melyben szerző kijelenti, hogy a' nyelvtudomány a' mathessissal sok közös tulajdonságot bír, és hogy e' jelen munkája mindennek előtt a' középosztályi tanulók, 's a' tanítók' számára íratott.

Rendszere szerzőnek bizonyára ajánlatos volna, ha socratesi tanításmódja a' methodica' szabályait híven követné; de föltett kérdései közül némelyek magokban minden tartalomtól üresek: p. o. *hogyhogy? miként? mi következik ebből? miképen?*; mások olyanok, melyekre az adandó felelet az előzményekből épen nem foly; p. o. *mire megyünk már most által? mi van már előttünk?* stb. Sokszor a' kérdés hosszabb a' feleletnél, pl. 247 k. 346 k. 501 k. stb. Vizsgáló' véleménye szerint óhajthatóbb a' középszerű tanulókat, és a' tanítókat, inkább rendszeresen az előzményekből vezetni a' következőkre, és ha lehet, bizonyos előre megállapított fő elvből kiindulni, mint hosszú, értelmetlen, 's egyenesen nem folyó kérdések által a' figyelmet inkább megakasztva lankasztani, mint élesebb fölébredésre gerjeszteni. Igen is, hathatósan tanítunk kérdésekben és feleletekben akárkit is, de csak akkor, ha az erothya methodus' szabályai szerint a' kérdésben mindenkor benne foglaltatik figyelmünket gerjesztő ama' csomó, melynek föloldását a' felelethől várva várjuk. Aztán nem említvén, hogy e' két kötetben a' nyelvtudomány' körén túl vágó tárgyak is meglepik az olvasót, pl. a' *könyvnek mikénti nyomtatása*, a' kérdések fölötté nagyra nevelik az egyébként is tág tervű munkát.

A' dolgozat' belső értékét tekintve, általában talál az olvasó a' Parthenonban olly új gondolatokra is többször, melyekben nem csak gyönyörködhetik, hanem jobbra is okúlhat: de lel olly tanításokat is, melyeket mint igen is újakat, és nem mindenkor legjobban eltaláltakat méltán kétségbe von, vagy legalább rostálgatás után is nehezen fogad el. A' többi között szerző helyes észrevételei közzé számoljuk azon javaslatát, mi szerint ő is két jegyű betűink helyett egyes jegyeket ajánl; de jól tudjuk azt is, hogy illy javaslat alig fog diadalomkoszorúkat aratni. Schedel cz helyett egyes c jegyet írni helyesen kezdett; de

ki követi? Ime' látjuk, hogy szerző sem a). — A' betűkről, azok' tulajdonságairól igen sok jót tanít szerző; 's különösen, a' mit sz és zs-ről, az írásban az academia' helyesírási szabályaitól eltérve a' 361—362. kérdésekben előad, mi is örömet helyeseljük b), de azon hozzáadás-

a) Valamint a' Parthenonnak mind szerzője, mind bírálója, ugy mi is, és velünk együtt, bebizonyíthatólag, igen számosan, barátjai azon eszmének, hogy írásunk a' terhes és számos orthographiai galibát okozó kettős betűktől megszabadíttassék: sőt az academia is elismerte és helyeslelte azt (L. Magyar Helyesírás és Szóragasztás' főbb szabályai. Első kiad. 5. l. Második kiad. 7. l. — M. t. t. Évkönyvei, II. köt. 2-d. osztály; valamint Tudománytár, VIII. köt. 184 l.); de mind eddig, egy régibb példát kivéve (1808. Simon Antal), senki sem mert a' helyeslés és javaslatok' pályájáról tetteles próba és kivétel által a' közönség' fórumára appellálni; mind a' mellett nem merném bírálóval azt jósolni, hogy ha azt tesztület, vagy egy vagy több író, az eddig megkísértett formáknál szebbekkel tenné, minden esetre el fogna utasítani. A' tót írásban legújabbán egy ennél sokkal nagyobb mozgalom keletkezett, 's mint halljuk, sikerrel: nem hiszem, hogy a' magyar nemzet, mely az utolsó harmincz évben szintannyi fogékonyságot mint tapintatot bizonyított nyelvkínésének, egy élénk és valóban chaoticus forradalmon keresztül a' gádzagulás és szépülés' azon pályájára terelésében, melyben azt most örömmel látjuk haladni; hogy az a' nemzet, mondom, vagy át ne lássa, vagy átlátván ne helyeslje azok' iparkodását, kik azon írás-reformot, mely némely hajdan összetett hangzóink' egyszerűítésével (*aa* helyett *á*, *ew* helyett *ő*, *eü* helyett *ü* stb) szerencsésen kezdődött, az összetett mássalhangzók' egyszerűítésével befejezni, 's ez által írásunkat a' tokély' magas fokára vinni igyekeznek. Lehet, hogy családunk reményeinkben, de *tudni* azt, hogy illy javaslat alig fog elfogadtatni, nem lehet. — Bir. továbbá engem tisztel meg a' pusztá C apaságával, melyet a' régiek kezdtek, a' múlt században Fabichich, Dugonics és Kazinczy élesztettek fel, 's én csak újabban ajánlani bátorkodtam; 's valóban olly szerencsével, hogy bir.' e' kérdésére: *De ki követi?* örömmel mondhatom, hogy egy rovid év alatt Magyar- és Erdélyországban harmincz írónál több, hogy nem ritkán találom fel nem-írók' írásaikban is, 's hogy a' közönségben is nem igen tapasztaltatik ellene visszahatás: legalább Szontagh, Horváth Mihály, Szigligeti, Nagy Ignác, stb kiadásaik részvétellel fogadtatnak, mint ha írók a' legmindennapiabbi kérvágásban járna. — Hogy a' Parthenon' kiadója nem követi, természetes, mert ő könyvével megelőzte az én tetteles ajánlásomat. — S. F.

b) A' Parthenon' kiadója az idézett szakokban azt tanítja, hogy csak azon összetett mássalhangzókat lehet, midőn kettőzletre vannak (péld. *lyly* helyett *lyl*), összehúzni, melyek „*elegyültek*“, azaz két hangból forradtak össze, mint az *ly*, *ny*, *ty*, stb; ellenben az *sz* és *zs* egyszerű hangot fejezvé ki, azon összehúzás meg nem engedhető, 's így *hoszzú*, *asszony* helyett *hosszú*, *asszonyt* írni nem helyes. — Legyen szabad nekem itt, a' szerzőtől és bírától eltérőleg, megjegyezmem, hogy ha szabad egyszerű hangot két jeggyel fejezni ki, szabad bizonyosan a' kettőztől egyszerű hangot is hárommal. Az *s* és *z* nem

sal, hogy a' *cz* és *cs* is, mint hasontalan tiszta hangok, oda számíttassanak c).

A' sok jön, 's általunk is helybenhagyottakon kívül azonban találtunk olyant is, mi-ben szerzővel kezdet nem foghatunk. Illyenek a) több különös grammaticai állításai, b) a' számos grammaticai hibák.

Igy az 50. k. szerző a' *dz*, *dzs* hangokat egyese-knek tanítja, holott ezekből: *harapód-zik*, *lopód-zik*, *lúd-zsír*, stb nyilván kitűnik, hogy mind a' *d*, mind a' *z*, és *zs* valóságos külön hangok, mellyeket külön kiejteni is tudunk *d*; és ha az említett hangokat tetszett szerzőnek külön az *abc*-ében felhozni, úgy a' *tsz* is talán külön hang ezekben: *tetszik*, *látszik*, *hallatszik* stb, holott ezt szerző sem tanítja. A' 63. k. a' nyelvünkben hosszú *a*, és *e* betűről emlékezik, holott illyet mi nem ismerünk, mert a' 64. kérdésben fölhozott példák csak arra mutatnak, hogy a' hangsúly (tonus) minden szónak a' végén szokott lenni nyelvünk' által-

ános tulajdonsága szerint(?), 's azért az *a* az előhozott példákban: *hal*, *mar*, szinte olly rövid, mint ezekben: *halas*, *marom* stb. Midőn szerző az *a*, *e*-nek hosszú voltáról olly gondosan értekezett, méltán várhattuk, hogy a' közep *e*-ről, mi nélkül sok magyar szót alig ejthetünk ki, bővebben fog szólni; erről azonban, mint csupa hangárnyéklatról, igen keveset tanít.

Továbbá, azon következtetés, mellyet szerző első köt. 24—25. l. előadott szabályai-ból kihúz; mi szerint az erdélyieknek volna igazok, midőn így beszélnek: *reám*, *befutott*; a' magyarok pedig így: *reám*, *befutott*, stb: úgy látszik, mint ha szerzőnek tulajdon tanításával ellenkeznék; mert 71. kérdésére így felel: „*igaz ugyan, hogy ezek: köpor, átmérő stb eredeti magyar szavak, de nem egyes, hanem öszvetett szavak, az öszvetételben pedig magánhangzóikat azért nem lehetett eltávoztatni, mert úgy senki sem értené meg az öszvetett szót*“. Igen, de a' *reám*, *befut* szinte két értelmes szóból öszvetett szók *e*), 's a' kor időrag p.o. *keletkor*, azt mutatja, hogy a' ragozásban *f*) is öszvejöhet az *o* mélyhangú, az *e* magashangúval szinte, mint az *eszterga*, *esztergályos* stb, 's így a' fenn említett példákra nézve szerzőnek elve az erdélyi szokást nem védi eléggé; ellenben a' *kertbe*, *rétbe*, *hegybe* stb, az erdélyiek által is így, és nem: *kertbé*, *rétbé*, *hegybé* ejtetvén, egyenesen nekünk magyarhoniaknak kedveznek, nem pedig erdélyi atyáinkfiainak. — A' 88. kérdésben szerző elegyült hangok közé számolja a' *cs*, *cz*, *dz*, és *dzs* hangokat is; a' két utolsóról már felebb emlékez-

adja ki az *sz* hangot, mert ennek elemei nincsenek, maga is már feloldhatatlan elem lévén; de a' magyar nemzet, írásbeli önhatalma' teljességéből azt mondja: *sic volo*, *sic iubeo*, és *s* és *z* leszen *sz*; ok nincs *reá*, azon egyszerű okból, mert a' hangoknak *szükségképen* megfelelő látható jegyeik nem képzelhetők, 's így minden írás, *elemekben*, önkény' szüleménye; azért is, mit a' magyar *s*-sel fejez ki, azt a' német *sch*-val, az angol *sh*-val, a' francia *ch*-val, az olasz *sc*-vel (*e* és *i* előtt), a' cseh *ss*-sel, stb. Ha ez így van, bizonyosan van joga a' nemzetnek kimondani azt is, hogy péld. *ssz* neki annyit fog tenni, mint *ssz*, ha egyszersmind megjegyzi azt is, hogy *e* három jegy *ssz*, midőn *ssz*, *egy* jegyet képvisel. 'S ha már itt vagyunk, akkor az *ssz* szintolly elválaszthatatlan leszen egymástól, mint maga az *sz* (nem írjuk soha *as-zu*, *e* helyett: *a-szu*). De most hogyan választjuk ketté *e* köztözött hangot? az előtte vagy utána álló hangzóhoz nem csatolhatjuk következtetlenség' vétke nélkül, mert nem írjuk soha *to-las*, sem *toll-as*, hanem mindig: *tol-las*; kénytelenek vagyunk tehát itt az öszvetétel minden betűt visszaállítani ekképen: *sz-sz*, péld. *asz-szony* stb. — 'S ez alapja az *academia*' tanjának az öszvetett más-salhangzók' elválasztásáról. — S. F.

c) Nem hagyhatjuk észrevétel nélkül bíráló' ez állítását a' *cz* és *cs*-ről. Ezek, mint szerző is helyesen tanítja, nem tiszta (azaz egyszerű), hanem valóságos elegyült hangok *tsz* és *ts*-ből. Egyszerűek csak azok, mik elemeikbe többé fel nem oldhatók, 's mellyeket semmiféle hangok' öszvetétele által elő nem állíthatni, péld. *b*, *d*, *sz*, *z*, stb. — S. F.

d) Bíráló itt félre érti szerzőt. Ez megkülönbözteti a' kettős és az elegyült hangokat. Így az *ly*, *ny* elegyült, de nem kettős hangok; a' *zs* egyes *e*' szóban: *zsák*; kettős ebben: *igaz-ság*. A' *dzs* egyes, habár elegyült, ebben: *dzsida*; kettős, és mint illyen egészen másképp is hangzó ebben: *lúd-zsír*. — S. F.

e) Mást értünk a' nyelv-tanban a' szavak' öszvetétele, vagyis szorosán vett öszvetétel alatt, 's mást a' ragok' öszvetétele, vagyis ragozás alatt. Nem is áll, hogy a' *re* — *ám* „két értelmes szóból öszvetett szó“, hacsak a' „szó“ alatt egyebet mint közönségesen, nem értünk. Más a' *befut*, hol csakugyan mind a' *be*, mind a' *fut* különállva is tökéletesen érthető, 's így önálló szó. — S. F.

f) A' kor időrag nem gyengíti a' szerző 's minde eddigi nyelv-tanáraink' állítását a' ragozás hangrendről; mert *eredetileg* főnév, és csak bizonyos öszvetételekben veszen fel névhatározó' természetét, 's mint illyen még némely más különös-séggel is bír (M. Helyesírás és Szóragasztás, a' m. t. társ. haszn. Ötödik kiadás, 21. l.). Különben is inkább kivételt, mint szabályt képez; mert péld. a' tehető igék' képzője *hat* is eredetileg különálló igetörzsök, 's még is enged a' magyar hangrendszer' átváltoztató' hatalmának. — S. F.

tünk; a' kéi elsőről pedig, ha jól emléke-zünk, már helyesen meg volt a' Figyelmezőben vitatva, hogy valóságos egyszerű tiszta hangok, a' mi kitetszik a' következő pusztá hangnyomozó szókából: *csacs-og*, *csur-og*, *csep-eg*, *czincz-og*, *czep-eg*, *czip-eg* stb. 'S így nyelvünkben csupán négy elegyült hang van, úm.: *gy*, *ly*, *ny*, *ty*.

A' mit szerző a' 194. kérdésben az *it*-ről tanít, mivel iránta az *it* erdélyi rövid kiejtés' védelmére bővebb világosságot ígér, elhallgatunk, bevárván az ígértet. A' 203—204. k. előadott véleményben, hogy tudniillik eleve csupán mássalhangzókból állottak volna össze a' szók, vizsgáló soha sem osztakozhatik, meg lévén győződve, hogy a' magánhangzó, nélkülül szerző állítása szerint is mássalhangzót kimondani lehetetlen, a' szó' lelkét teszi, annyira, hogy a' nélkül a' mássalhangzó csak holt betű marad. Következésképpen az sem áll tökéletesen, a' mit szerző *k-r* betűkből Kerekes' példájára kihozott, mert a' mellett, hogy az *egy ker*, *kör*, *kor*, *gör*, *gur* stb, szó általános szabályt nem tehet, még illy nemű szavainkban sem találjuk föl mindenütt a' kerekesség, vagy görbeség' keresett eszméjét. Egyébiránt illy tagolásoknál ne felejtjük el, hogy a' nyelv' találói nem voltak zsinorra tanuln szókovácsok, hanem az egyszerű természet és szokás által vezérelt nyelvalapítók. Az is hihetetlen, hogy a' 212. k. szerint *hork*, és *mok*-ból lett: *horty-og*, *moly-og*, mert a' *horty*, *moly* szinte olyan eredeti hangutánzás, mint a' *hork*, *mok* stb. Azon állítással sem békülhetünk egybe, mely a' 259. k. mondatik: *vagynak nyelvünkben olly hangegyedemek, melyeket szóknak nem nevezhetünk, mert magokban semmi értelmök nincs, hanem beszédbeli működésök abban áll, hogy szókhöz ragadván, azoknak vagy egészben új értelmet adnak, vagy legalább régi értelmöket némileg változtatják* stb. Ezen elv egybeütözik amaz egyszerű, de igaz közmondással: *a' hol nincs, ott ne keress*, mert *kinek nincs pénze, az másnak pénzt nem kölcsönözhet*, 's azért ha szerző állítása szerint (a' minthogy úgy vagyon) más a' *lak*, más a' *lakból*, *lakba* stb, ezen különbség egyedül onnan származhatott, mert a' *ból* tulajdon értelmét *ből*, *beől*, *belől*, és a' *ba* szinte tulajdon értelmét *be*, a' *lak-hoz* tétetvén, ehbe belé öntötte, hozzá adta, neki kölcsönözte.

A' magyar helyesírást szerző 298. k. *)

egy csillagatlansötét éjjben (éjben) *déltű nélkül bolyongó hajóhoz* csak akkor hasonlíthatná, ha azt a' kimondási elvre: „*úgy írjunk, mint beszélünk*“ alapítanók; vagy ha szerzővel azt kívánnók, mi soha nem fog történni, hogy tudniillik „*úgy beszéljünk, mint írunk*“. Mert bátran kérjük, van-e nemzet, mely az írás' alapjaul a' pusztá kimondást tette? van-e nemzet, mely úgy beszél, mint ír? A' nyelv, a' beszéd nem csupán lelki tehetségeinktől függ, mint a' gondolatok, hanem egyszersmind a' test' életműveitől és más százféle külső okoktól; ha tehát a' gondolkodásban is ember embertől annyira különbözik, mennyivel inkább a' szóknak különféle testi életművek általi kifejtésében? Alapítsuk csak a' magyar nyelv' helyesírását nyelvünk' szónyomozási, származtatási, széphanagzati, vagy hangsorozati, és szókötési hasonlóságára, 's különböztessük meg a' szói nyelvet az íróitól, úgy a' bolyongás nem leszen olly nagy, mint szerző festi. A' széphanagzatot is szerfölött látszik szerző sürgetni 304. k., mert ha ezeket: *adtam*, *faggatok*, *fogtam*, habár így írva is, minden hamar beszélő, vagy olvasó akarata ellen is így mondja ki: *attam*, *faggatok*, *fohtam*, miért kellene az eredeti alakot megrontani írásban? holott az olvasó az eredeti alak által mit sem vesz, sőt nyer, mert a' mit szájából kénytelenül másként hangoztat, azt szemével eredetiségében látva, minden zavarodástól megóvatik. Ugyan azt jegyezzük meg elegyült hangjainkra nézvest is, mert ha szerző' véleménye szerint ezeket: *tudja*, *hallja*, *látja*, *vonja* ki ki nem akarva is így ejti: *tugygya*, *hallya*, *latty*, *vonnya*, és ha *gy* *dj*-ből, *ly* *lj*-ből, *ty* *tj*-ből, *ny* *nj*-ből elegyült hang, miért nem írhatnók e' betűket egymás mellé, és miért ne mondhatnók ki elegyülten? Továbbá, szerző szerint, 88. k. ezeket: *kardja*, *sajtja*, *trónja* így szoktuk mondani: *kargya*, *sajtya*, *trónya*, a' hol ki nem látja, hogy a' *j* betűvel elegyül a' *d*, *l*, *n*, *t* betű? Ha pedig ez így van, miért kellene a' *j* magyar betű helyett

*) Ezen idézet nem út össze a' könyvvel. — Alkalmat veszünk ez uttal is kérni igen tisztelt munkatársainkat, hogy az idézetek hűségére különös vigyázatot fordítanak, mind a' kötet-, szakasz- és lapszámok kijelelésénél, mind a' netalán kiírt szavak vagy egész szövegek átvételénél. Illy hiba látszik előbbi számunk 681-d. szejletén az *érvény* szóra nézve is becsusztottnak.

idegen *y* betűt írunk? Ugyan e' helyt szerző azt javasolja, hogy ilyenekben: *különben* v. *külömben*, *ront*, v. *romt* stb., az *m* és *n* közül válaszszunk; úgy de melyiket válaszszuk? Le-gyen itt is bírő a' főlebb kimondott elv, a' mely nyelvünk' helyesírását annyira mennyire ma már javította is.

A' második kötetben több új szóra akadunk, melyek a' régen bevetteknel sokszor helytelenebbek; úgy szerző a' *melléknév* helyett *névsegéd* szóval, a' *részesülő* helyett *állapottulajdonítóval* él; holott *névsegédének* grammatikai alkalmazásáról 80. l. így szól: *mellékeltessek névsegédül név mellé* a' hol a' *mellékeltessek mellé* ugyan megerősíti ám a' *melléknév* műszót; a' *részesülő* nevet pedig egyéb nyelvtanítóinkkal maga is helyesli a' 80. l. A' mit szerző 524. k. mond, igen is, áll az ígének részesülőiről, de nem általában az ígéről, mert jól mondjuk: *áldotta kenyér*, *áldandó ember*, *áldó pap*, hanem 535. k. szerint így; *egy befaló falat sincs házamnál*, mi magyarországiak nem beszélünk; hanem inkább így: *egy befalandó*, vagy *befulható falat sincs házamnál*; *rákófá-nak* pedig azt hívjuk, a' mivel valamit rakni akarunk, és a' mit elrakatni kell, az nálunk *rákandó fa*; szinte, mint nem mondjuk: *bekötő*, hanem *bekötendő* könyv stb. 615—644. k. az a' névmutatóról bőven értekezik szerző, megakarván mutatni, hogy e' szócska mindenkor annyit teszen, mint *minden*, pl. a' *szerencsen fekete*, az *ember halandó* stb. azaz: *minden szerencsen fekete*, *minden ember halandó*; de mi ellenkező példákat hozva, kérdezzük: ki fog illy következtetést helyeselni ezekben: a' *szeg ki bökte a' zsákot*, tehát *minden szeg minden zsákot kibökött*; az *ajtón jött be a' tolvaj*, tehát *minden ajtón minden tolvaj bejött* stb. Többire a' következőkben: az *ember halandó*, a' *fa gyűlékony*, hogy így is szólhatunk: *minden ember halandó*, *minden fa gyűlékony*, nem az a' szóka teszi, hanem a' tulajdonítványnak minden emberrel, minden fával közössége, mert ebből: az *ember szelíd* állat, ki következtetné, hogy minden ember szelíd, mikor *Neróról* az ellenkezőt tudja? —

Sok volna még mind az első, mind a' második kötetben, miről eddig elé ellenkező véleményünket fölhozhatnók, de mivel szerző többekre nézve a' bővebb, 's talán meggyőzőbb kifejtést csak jövőre annak helyén ígéri; igazságtalan bírák lenni nem akarván,

teendő észrevételeinket addig fölfüggesztjük, és szerző' munkáját mindenkor figyelemmel kísérni annál inkább fogjuk, minél világosabban tapasztaltuk e' jelen két kötetében, hogy öngondolkozását fölötte kimélve terjeszti elő, 's állításait okokkal támogatni szereti. Azért, ha bár véleményben egymástól többször különböztünk, vizsgáló még is minden philologusnak nagyon is ajánlja a' Parthenon' olvasását, mert benne a' nyelvtudományi vizsgálódásnak szép eredményei szembetűnők, a' grammaticai rendszernek meghányása figyelemébreztő, az önállás pedig dicséretes. A' mit leginkább sajnálunk, az, hogy részint toll, részint a' könyvnyomtatási vigyázatlanság szülte hibákat számosakat találni, sőt nem ritkák a' grammaticai tévedések is. Ilyenek: a' VIII. l. két első füzetet' *bevégződéséről* *beszél* e' helyett: *bevégzése*; X. XV. l. *magossabb*, *magosít*, e. h. *magasabb*, *magasít*; XI. l. *éjjet* e. h. *éjet*; XV. l. *egésséges* e. h. *egészséges*; XXI. l. *tévedel* e. h. *tévedsz*; XXIII. l. *játszodik*, sőt másutt: *jádszodnak* e. h. *játszik*, *játشانak*; XXVI. l. *különösön*, 's ugyan ott *könynyen*, tehát vagy egyik vagy másik hibás; stb. Kétszélén használja: *ához*, *akkor*, *abban*, holott vagy mindenkor *ához*, *akor*, *abant*, vagy *ahhoz*, *akkor*, *abban-t* stb. következetesen kell használnunk. Iső köt. 9. 10. l. *minden emberek*, *minden nyelvek*; másutt ismét: *minden ember*, *minden nyelv*; 38. l. *egyé*, eh. *egygyé*. 44. 93. 96. l. *beszéllesi*, *beszélő*, e. h. *beszélés*, *beszélő*. 112. l. *két szavak egyé* ragadnak, ugyan ott: *két szó egyesül*. 126. l. *makacsság*, e. h. *makacsság*. II. 26. l. *falubíró* e. h. *falubíró*, más a' *falus bíró*, kinek faluja, vagy falui vannak, más a' *falubíró*. Végre egész munkájában szerző a' *j* toldalék betűt még ott is használja, hol már most alig használja valaki íróink közül; tudniillik a' birtokra' többes harmadik személyében, mikor mind a' birtokos, mind a' birtok többesben van, ú. m. *munkájik*, *fájik*, *ajtójik* stb., holott ezekben: *munkáink*, *ajtóink* szerző épen nem ír így: *munkájink*, *ajtójink* stb., pedig e' közbevetőnek itt csak úgy volna helye, mint amott. Illy anomaliát többet is talál az olvasó.

Elvégre erős lelket, törhetetlen békétlenséget, szilárd állhatatosságot kívánunk a' szerzőnek, hogy drága magyar nyelvünk' titkai fölfedezgetésében tovább is a' lehető legnagyobbszerencsével előhaladhasson; és le-

gyen meggyőződve, hogy mi legjobban fogunk örüdni, ha munkája oly sikert szülend, millyet ígér, és mi ohajtunk.

19.

Némelly észrevételek a Mezei Naptárra.

(Folytatás.)

14. §. Helytelen tanítmány továbbá az is: valamint az egész év, úgy negyedei szinte hónapokra osztatnak, a' szerint miként a' hold, mely földünk körül kereng *egyszer végzi pályáját* — mert ha ez igaz lenne, akkor a' hónapot helytelenül neveznök hónapnak holdnap helyett; és miután csillagvizsgálók tanítása szerint: 27 nap, 7 óra, 43 első és 12 második perc alatt futja be a' hold a' maga körét, a' naphoz szabott forgása pedig 29 napig 12 óráig 44 első, és 3 második perczig tart*), az esztendő nem 365 vagy 366 napból állana, mint közéletben számláljuk, hanem 354 napból és 8 órából, mert ennyiből áll egy holdfordulat esztendő, ennyi időt kíván a' holdnak 12 körjárata. —

15. §. Hogy az esztendő nálunk és mindenütt a' mérseklelt év alatt, négy szakaszra oszlik, az igaz, de nem áll ez általában az egész földre nézve, vagy is annak a' gönczölökhöz közelítő, és a' hevesöv alatti részeire nézve; azt pedig: a' mi az évszakok' kezdetére és végétére nézve tanítatják, erefnekségnek nevezem azért: mert a' tudatlan földnépet es gondolkodni restelgő fiatalságot, az igaz tanítmánnyal homlokba ütköző ismeretekre igyekszik vezérteni, és miért? azért, hogy a' hónapoknak újból fölélesztett nevezetei igazoltassanak. —

16. §. Eddig azt tartottuk, és a' csillagvizsgálók' tanítása szerint úgy is van: hogy az esztendő szakai akkor kezdődnek, mikor a' nap a' Kos, a' Rák, a' Mértek és a' Bak jegybe lép, akkor kezdődnek nálunk a' Tavasz, Nyár, Ősz, és Tel nevezettel jelelt évszakok. Ezt tanítja a' Gazdasági Kalendárium is a' 4ik lapon, holott írja: „A' tavasz kezdődik tavaszé 20kán, 1 óra, 44 percz, délután, midőn a' nap a' Kos jegybe lép, s az egész Földön napéjegyent okoz. — A' nyár beáll nyárelő 21én 10 óra, 51 percz reggel, midőn a' nap a' Rák jegybe lép, s nappalunkat leghosszabbá, éjjelünket pedig legrövidebbé teszi. Az ősz kezdődik őszelő 23kán éjfélt után 56 perczcel, midőn a' nap a' Mérteg jegybe lép, s ismét napéjegyent okoz. — A' tél beáll teleelő 21én 6 óra 16 percz estve, midőn a' nap a' Bak jegybe lép, s nappalunkat legrövidebbé, éjjelünket pedig leghosszabbá teszi“. — De elter tanításában a' 35, 37, 39 és 40ik lapokon az évszakok' kezdő napjaira nézve, midőn ezeket mondja: „Martius. E' hónap 21én kezdődik a' tavasz, December 21ik óta... Junius. E' hónap 22ikén kezdődik nálunk a' nyár... September. E' hónap 22ikén kezdődik az ősz... December. E' hónap 22ikén kezdődik a' tél“ stb. Magában a' Kalen-

dáriomban vagy Névnaptárban pedig a' tavasz kezdeté: Bőjtmáshava 20ik, a' nyaré: Sz. Iván hava 22ik, az őszé: Szent Mihály hava 23ik, és végre a' tél: Karácson hava 21ik napjára jegyeztetik. Mennyi tévelygés, mennyi haborás az évszakok' kezdetéről szóló egy tanítmányban! —

17. §. Legnagyobb botlás, sőt mondhatni: valóságos kalendáriumi erefnekség az, a' mi az évszakok' végételéről a' Gazdasági Kalendáriom 52ik lapjain tanítatván, feljebb a' 12ik sban idéztetve eleadatott: mert a' Tel nem Februárban vagy is Bőjtelőhóban, hanem Bőjtmáshóban; a' Tavasz nem Majusban vagy Pünköst, hanem Sz. Iván havában; a' Nyár nem Augustus vagy is Kisasszony, hanem Sz. Mihály havában; az ősz végre nem November vagy is Sz. András, hanem Karácson havában végződik; ezt csak az annyira gyűlölt Cizio tanítja, és pedig még a' tévelygésben is határozottabban, és naphoz kötve; midőn ezeket mondja:

„Quatuor anni tempora.

Dat Clemens hyemem, dat Petrus ver Cathedratus, Aestuat Urbanus, autumnat Symphorianus“

és ezeket így magyarázza:

„Az Esztendőnek négy Ideiről, vagy Részéről: Az Esztendőnek első ideje vagy része a' Tavasz, kezdődik üszögös Sz. Peter' (B. e. h. 22ik) napján, és tart Sz. Orbán Pápa napig (P. h. 25ik napjáig)... Második idő a' Nyár. A' nyár tart Sz. Bertalan (K. a. h. 24ik) napig... Harmadik idő az Ősz. Az ősz Sz. Bertalan' (K. a. h. 24ik) napjától tart Sz. Kelemen' (Sz. A. h. 23ik) napjáig... Negyedik idő a' Tél. A' Tel Sz. Kelemen' (Sz. A. h. 23ik) napjától fogván tart üszögös Sz. Peter' (B. e. h. 22ik) napjáig“ — azonban: az evnegyed kezdetét is mindenütt egy hónappal előbbre, következőleg négy, ú. m. két darab, és két egész hónapra határozza, melyek egyetemben három, és három hónapot tesznek. —

18. §. Három természetes hónapot foglalván el igenis minden egy évszak, de nem névnaptári mesterséges hónapot, mert illyesből két darab, és két teljes hó esik egy évszakra, nevezetesen: Karácson havából, annak 22ik napjától tiz nap, a' Boldogasszony, és Bőjtelő egész havai, úgy Bőjtmás havából 20 nap teszi a' Telet; Bőjt más havából, annak 21ik napjától számítva tizenegy nap, a' Sz. György és Pünköst egész havai, úgy Sz. Iván havából 21 nap teszi a' tavaszt; Sz. Iván havából, annak 22ik napjától fogva kilencz nap, Sz. Jakab és Kisasszony egész havai, úgy Sz. Mihály havából 22 nap teszi a' Nyarat; végre Sz. Mihály havából, annak 23ik napjától véve 8 nap, Mindszent, és Sz. András egész havai, úgy Karácson havából az első 21 nap teszi az Őszt; természetesen következik: hogy az időnek illyszerű felosztása mellett, nincs helyesen mondva: „Valamint pedig valamelly hónap elejét, közepét vagy utolját teszi az evnegyednek, úgy a' szerint neveztetik el“ — értvén azoknak újból kezdett neveiket —, mert Karácson hava, nem csupán es egyedül a' telnek, hanem az Ősznek is hava, és pedig ennek 21, amannak csak 10 napiglan; Bőjtmás hava nem csupán es egyedül a' tavaszknak, hanem a' telnek is hava; és pedig annak 11, emeu-

*) Kmeth Astronomia popularis. 1823, 8r. 190 l. dorg

nek pedig 20 nap aiatt; Sz. Iván' hava nem csupán és egyedül a' Nyárnak, hanem a' Tavasznak is hava, és pedig ennek 21, amannak pedig csak 9 nap folytában; Sz. Mihály hava nem csupán és egyedül az Ősznek, hanem a' Nyárnak is hava. és pedig a' Nyáre 22, az Őszé pedig csak 8 napig; következesképen nem is természetesen neveztetnek, Karácson hava: telelő; Bőjtmáshava: tavaszelő; Sz. Iván hava: nyárelő; és Sz. Mihály hava: Őszelő hónapoknak; inkább és természetesebben lehetne Karácson havát: Őszutó; Bőjtmáshavát: Teluto; Sz. Iván havát: Tavaszutó; és Sz. Mihály havát: Nyárutó hónapok nevezni; de így is olly fonák az elnevezés, a' millyen fonák lenne az: ha a' gazda, kanczájának tarka csikáját, vagy tehenének tarka borját, sárgának vagy szőkenek nevezné; már pedig nem illik a' világosabb gondolkodásu század' fiaihoz: eszmezávaró, és a' természettel ellenkező új nevezetekkel minden igaz ok nélkül a' régi jó nevezeteket — mellyeknek fogva hónapjainkat minden keresztény, lakjék bár az ott, hol a' négy évszakos esztendőt nem ősmérik, ha reá gondol arra: hogy hajdan éveinket, a' Krisztus' születése vagy fogantatása ünnepével kezdtük, mi magyarok is, mint szinte ők, és más keresztény atyáinkfiai a' föld háttán, igen könnyen meghatározhatja — a' köz szokásból készakarva kiküszöbölni, és az ősméreteket homályba borítani. —

19. §. Elég világosan és terjedelmesen előterjesztettem én a' hónapok több századot átalalt díszes neveinek helyességét védő észrevételeimet, a' folyó esztendei Honművész' 28, 29, 30., Haszn. Mulats. 29., és a' Literáriai Csarnok 2ik számában Bőjtmás hava 28ik napján közrebocsátott értekezésemben, mellyet az Athenaeum és Jelenkor szerkesztőinek is megadtam, és a' Nemzeti Társalkodó számára is megküldtem; de, mi okból, nem tudom, közrebocsátani elmulaszták; bebizonyítam abban: hogy Boldogasszony hava helyesen neveztetik e' néven: mert ha a' Krisztus születésével kezdenők ma is az esztendőt, mint hajdan Sz. László király Törvénye I. könyvének 38ik fejezete szerint kezdtük: Gyertyaszentelő, Boldogasszony ünnepe, mellyről a' hónap neveztetett, beleesnek, és pedig 9ik napján — hogy Bőjtelő hava, Bőjtmás hava helyesen neveztetnek: mert Krisztus születése után 300ik évtől 2000ik esztendeig számítva, 1701 év alatt, ezer kétszázhetven kétszer esik a' bőjt kezdete Bőjtelő, a' bőjt folyama Bőjtmás havára, mellynél nagyobb számot, a' nevezett helyessége igazolására senki józan észszel nem kívánhat. Sz. György hava ellen nem tétetett kifogás, annak nevét igazolnom nem vala szükség — megmutattam: hogy Pünköszt ünnepe a' töle nevét nyerte Pünköszt havába, ugyanazon 1701 év alatt ezer száz hétszer esett, és esni fog, a' mi szinte nevezetes többség az egész summából. Sz. Iván, Sz. Jakab havai nem vétetnek senkitől kérdés alá; de igen: Kisasszony hava, a' mennyiben Kisasszony ünnepe nem esik bele; ennek igazolására megemlítettem: hogy a' keresztény időszámítás szerint, ha e' hónap, a' mostaninak 25ik napjával kezdetett, a' mint kezdetnie is kellett, Kisasszony ünnepe belé, és u-

gyan a' hónap 15ik napjára esett, azért is helyes vala elneveztetése. Sz. Mihály hava illő nevezetűnek találtatván, a' Mindszent hava ellen tétetett hasonló kifogást szinte az által elenyészni mondtam: hogy ha e' hó is napjainak 25ikével kezdetik, a' neki nevet adott Mindszentek ünnepe belé, és ugyan annak 8ik napjára esik. Sz. András és Karácson havai érintetlenül hagyatván az ellenezőktől, azokat vednem nem vala szükség; itt is tehát azon értekezésemre hivatkozom. —

Walther László.

(Polytattatik).

Csaplovics a' philosophia- és historia-gyűlölő, mint madarász.

Csaplovics pozsonyi „Századunk“ 84. számában „madarászpuskáját“ rám is czélozta, de az-ösmeretes rossz számszámú puská, most is, mint mások, csütörtököt mondott, 's mi, hála istennek! mindnyájan épek és egészségesek maradtunk. Némelylek azt mondják, hogy valoban lőtt, de csak magát lőtte agyon, a' mit nem is hozok kétségbe, mert az illyesmi „ügyetlen“ puskáson akarattja ellen is megeshetik. Azonban midőn ellenem pukkantott, egyszerre két személyre is czelozott, ugymint gróf Dessewffy Józsefere és csekely magaméra. Ha Csaplovics azt akarta reám fogni, hogy gr. Dessewffy nevet nyilvános hírlapokban valaha említettem volna, nem csodálhatni, mert ön vallomása szerint a' historiának nem barátja, tehát hihetőleg annyival inkább kedveli a' koholmányokat, kivált saját koholmányait. Hogy pedig csekely személyemet illetőleg egy Csaplovics, ki előtt a' philosophia agyrem, a' természetjog bolondjog, Des Cartes, Hugo Grotius, Kant, Krug stb, bolondfejük, szokott udvariságával megtisztelt, ezért csak köszönettel tartozom. Mindenkiben tisztelni kell saját meggyőződését. Hiában, Csaplovicsnak az minden boldogsága, ha mind külföldi jeles férfiak, mind honfiak elleni durvaságaival örmagát minél többször bepiszkolhatja. Isten eltesse! *Ad revidere Domine Espectabilis!* Még találkozunk!

Jogi.

Literaturai mozgalmak Erdélyben.

— Erdély testvérhazánkban az írói szorgalom evről évről növekszik. Legközelebb a' következő magyar munkák jelentek meg Kolozsvárt a' kir. lyceum' bet.: 1) a' szerző' költségein: *Gondolkodástan* kezdők számára. Irta Aranyas Rákosi *Szekely Mózes*, az unitáriusok kolozsvári fő iskolájában elméleti és gyakorlati bölcselkedés köz oktatója. 8r. (10 és) 182 lap; kemény táblába kötve nyomt. papir. 1 ft 20 kr cp. — 2) Tilsch és fia könyvárosok' költségein: *Erdélyi Házi Segéd* 1841re, 4rében, kemény táblába kötve 44 pengő kr, tíz példányra a' kiadó egyet, húszra hármat ad. Igen érdekes tartalmából, a' szokott névnapári tárgyakon, u. m. kalendáriumon, különf. táblákon, vásárlajstromon, a' két haza tisztí névkönyvén, továbbá beszélyeken, ver-

seken 's egyéb mulattatva oktató apróságokon kívül, a' következő tanulmányos czikkelyeket emeljük ki: a) Rövid átnézése az 1839. Európában történt nevezetesebb dolgoknak; b) Vázolatok Erdély' történetéből, különösen: Erdélynek MOhoz kapcsolata; a'szentimrei kettős ütközet Erdélyben 1442.; Batori Zs. fejedelem' önkénye; Apafi Mihály, fejedelemisége első évtizedében; II. József' háromszéki utazása 1773. c) Gazdasági dolgok, név szerint: Mezei és kerti kalendárium; a' kelet-lothian mezei gazdaság; a' gazd. munkák' szám-tartásáról; az ugarföld használásáról. d) Törvényes dolgok: birtokjog-szerzés stb. Látni való a' tartalom' e' felsorolásából, hogy az Erdélyi Házi Segéd, melyet külső csinja 's olcsósága is ajánlanak, különösen hazai és életre ható érdekű eredeti czikkelyeivel hasonló évkönyveink közt igen diszes rangot foglal el, a' miért azt, mint az első két évfolyamot is, egész meggyőződéssel ajánljuk. — Szinte Kolozsvárt, a' ref. coll. bet. készült 3) Barra özvegye és Stein János könyvtárosok' költs.: *Reggeli és estei áldozat 's más énekek*, és egy toldalék, bajor kir. dékán stb. *Witschel V. Henrik Jánostól*. Tizedik bővített 's jobbitott kiadás (után) magyarítva Zeykfalvi id. *Zeyk Jánostól*. Sr. XX és 314 l. kemény tábl. kötve, nyomt. pap, 1 ft, velinen angol vászonban tokkal 1 ft 40 kr, fekete bőrbe arany szélékkel 2 ft 30 kr cp. (A' kiadó azt jegyzi meg egyik jelentésében, hogy a' szinte ez idén Erdélyben megjelent más fordítása e' híres ascetici munkának Vitus által, nem teljes, több czikkelyek, jelesül az epistolák, belőle kimaradván).

Brassóban, Gött János' bet. megjelent: *Az erős lelkületű hölgy képe*, halotti beszédben mélt. özv. gr. Kálnoki Józsefnő, szül. Maurer Juliána úrasszony eő nagyságának gyászemlékül készíttete és szavaltta F. Kovács Antal Miklósváron. Sr. 28 l. —

— *Enyeden* a' következő munkákra hirdettetik előfizetés: 1) *Fűjén Dániel* nagyenyedi ref. pap' Templomi (miért nem *Egyházi*) *Beszédeire*, melyek 10—11 ivnyi füzetekben, körülbelül anynyi egyh. beszéddel, jelenendek meg; előfiz. ár 40 kr, 's egynek átvételével tétetik le a' következőnek az ára. Ha igyekezete pártolatást nyer, addig folytatja szerző a' kiadást, míg egy egész év' minden vasárnapjaira, ünnepeire 's a' természet nagyobb változása ra szolgáló beszédek' egész folyama telik meg. — 2) Ifj. *Farkas Dániel* alsófehérvmegyei törvényes igató *Népszerű Erénytanára*, mely 228 kérdésben, különösen az ifjuság, de a' köznép' számára is iratott. Előfiz. ára kötve 24 kr cp. (A' munka igen jó lehet, de nem tartóztathatjuk magunkat annak kimondásától, hogy ha e' „*Népszerű Erénytan*“ olly keresett és dagályos modorban dolgoztattott, mint a' jelentés, czime' első szavának semmi esetre sem felelend meg). — 3) A' híres Sir *Humphry Davy* utolsó munkájára: „*Egy természetvizsgáló utolsó napjai*“, „mellyben, mint a' fordító,

Szabó Ferencz újtordai ref. hitszónok, mondja: a' jelen század' jelesb természetvizsgálóinak egyik legjelesbikének magas szelleme 's erőteljes mozgalma mintegy központossulva tűnik fel, 's melyben a' szerző a' látható és láthatatlan természet' legmagasb eszméiről (?) népszerű nyelven a' legtanulságosb igazságokat közli, 's a' szép és igaz barátját a' legmélyebb gyönyörrel párosult tudománynyal oktatja. A' mintegy 19 ivre terjedő munkára előfizetés 1 ft cp. Valóban, ritka olcsóság. — Végre 4) *Péterfi Károly* prof. 's m. acad. tag' „*Alapfilozofia*“ munkájára 1 pftjával újon megnyittatott az előfizetés, 's nyiltan áll nov. végeig.

Előttünk fekszik még programja egy új politikai és historiai lapnak, melyet *Szilágyi Ferencz*, a' kolosv. ref. colleg. történetek és romai irodalom' prof. 's acad. lt., a' köz kedvességet nyert Clio historiai zsebkönyv írója, *Mult és Jelen* czim alatt Kolosvart inditand meg jövő január' 1. A' terv olly czélszerű, kivált hazánk' fejletlen politikai értelmességét tekintve, 's a' vállalkozó' eddigi munkálatai olly biztatók a' terv' kivitelére nézve, hogy azt olvasóinkkal bővebben is megismertetendőnek tartjuk. A' fő lap, hetenként kétszer jó ki, egyegy 4r. iven; 's annyiban fog egyéb újságainktól különbözni, a' mennyiben fő feladása, a' fontosabb folyó események 's így a' jelen' történeteinek tömött és szemelt közlése mellett, az ezeket megelőző évek' történeteit is összefüggésben, országonként, előadni, 's ez által a' jelent felvilágosítani, megfejteni, mozgalmait felfoghatóbbakká tenni. E' laphoz társképen hetenként két, fél fel ivnyi szám kapcsolódik: *Hon és Külföld* czimvel, mely egyfelül történet- és földismereti segédül szolgáland a' világesemények' megítélhetesére; másfelül a' régebbi idők' nevezetességei emlékezetét is felköltendi. E' szerint körbe esnek a' napi renden levő tárgyakat és közelebbi évekbeli nevezetesebb történeteket magyarázó jegyzések, értekezések, a' historiából, politicából, statisticából, geographiából merítve; a' fontosb események nézőpíaczainak, a' különféle alkotmányok, politikai viszonyok és állapotok ismertetése, a' jelenkor szimpadián feltűnő notabilitások' életrajzai; továbbá hist. elbeszélések hazánk' évkönyveiből, oklevelek stb., valamint a' hon tudományos, köznevelési, művészeti állását, természeti és műtani nevezetességeit, szorgalmi, gazdasági, kereskedési iparát, előmentét érdeklő adatok; végre a' jelesb hist., statisticai és földirati munkák' ismertetése. Egyik czikkelyének tárgya leszen Erdélynek az austriai ház alatti még kevéssé tudva levő története, fontosabb változásai, kivált mult századbeli országgyűlései előadása, mint a' melyeknek jegyzőkönyvei 1790. előtt nyomatlanok. Felévi ára ez ikerlapnak velinen, Hétlap czimű tudósító melléklettel együtt postán félévre 5 ft 12 kr, egy negyedre 2 ft 40 kr c. p.

(Vége következik.)

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy iv; társából, a' Figyelmezőből minden kedden egy iv. Ára a' kettőnek helyben, kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Évnyegyenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 fton. Kiadó hivatal Pesten, Borz-utsza, 222. szám.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

November' 3. 1840.

44. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Balásházy János' Mezel gazdaság-tudománya. Vége. — Némelly észrevételek a' Mezei Naptárra. Folytatás (*Walther László*). — Felelet Greiner Lajos' munkája' védelmére (*Gáty István*). — Magyar tudós társaság. — Literaturai mozgalmak Erdélyben. Vége.

HAZAI LITERATURA.

Gazdaságtudomány.

A' háztartás és mezei gazdaság' tudománya stb. Szerző Balásházy János. II-ik kötet.

(Vége *).

L. 106. átmegy szerző a' plántatermesztés' tudományára (növényművelési tan). Először is egy kis physiologiai feneket akar B. úr ezen szakasznak keríteni, és az 59ik §ban a' növényélet' definitióját adja, mellyből eligazodni senki sem képes. Többi között szerző azon növényrészek között, mellyek által a' növények' szaporodása lehetséges, a' bogyót is említi, 's azt németül Knolle névvel fejezi ki. A' bogyó rec'. tudtára gyümölcse valamely növénynek, mellyben egy, két, három, vagy több mag foglaltatik, 's németül Beere (bacca) nem pedig Knolle (bőtyök, gumó, tuber). — A' növénymagról is sokkal többet várt volna rec. mint mi arról a' 60. és 61. §ban foglaltatik: legalább azt kellett volna megemlíteni, hogy az elvetendő magnak nem csak egészségesnek, hanem egyszersmind minden

dudvától mentnek kell lennie. — Szinte itt lett volna helye, a' vetésről, 's az ehhez tartozó munkákról általánosan bővebben szólni, tudván, milly nagy befolyással van ennek célszerű végrehajtása a' jövőndő termésre. A' 62. §ban szerző a' gazdasági növényeknek sajátosságos felosztását adja, melly szerint 1so helyen állanak az életplánták, cereálisok, mellyeknek magvaik különösebben az emberek' táplálására fordíttatnak, de a' házi állatok is élnek velök. 2or a' takarmányplánták, mellyeknek növéseik ember és állateledelül szolgálnak. 3or állati takarmányplánták, mellyek házi állatok' táplálására fordíttatnak. 4er kereskedési növények. — Végre a' szőlő és erdő mívelés. — Az életplántákat ismét B. úr keskeny vagyis fű-, és széles levelűekre és hüvelyesekre osztja. — Valamelly kidolgozandó tárgynak célszerű felosztásában mutatja az író legelőször is tárgya' helyes felfogását, 's ha világosan áll is szerző fejében az, mi a' jelen eredeti felosztásban az olvasónak mint zavar tűnik fel; még is B. urra nézve kevésbbé kinzónak, 's az olvasó közönségre nézve kényelmesbnek, és hasznosbnak tartotta volna rec. ha szerző a' sajátlagos földmíveléshez tartozó növényeket különböző rendeltetésűkhöz képest osztályozza. — Rec. vé-

*) Lásd a' Figy. 38. 39. és 41. számaít. Szerk.

leménye szerint tán célra vezetőbb, 's világosabb volna, ha a' gazdasági növényeket (az erdőszet, kertészet, és szőlőművelés' elmellőzésével) 1ör gabonafajokra (cereales), 2or hüvelyesekre, 3or gyökös és gumós (vagy kapált) növényekre (Wurzel- und Knollen- Gewächse, Behackfrüchte), 4er kereskedési növényekre, és 5ör természetes, és mesterséges takarmányfűvekre osztanók. Általában pedig el nem fogadható a' gabonafajnak *életplántái* elnevezése, annál inkább, minthogy azon idő már elmúlt, midőn a' magyar egyedül gabonában találta élelmét; gondoskodott a' kor más kielégítő élelmi pótlékokról, 's ma még csak némely vidékein hazánknak divatos e' két értelmű nevezet, melyet, szorosán véve, jelen korunkban a' burgonya méltóbban érdemel, mert a' nép' nagyobb része ezen élődik. A' gabona szó az, melly alatt minden cerealét értünk (habár provincialismus imitt amott a' rozsra ruházta értelmét), a' gabona szó megkülönbözteti a' cerealékat minden egyéb gazdasági növénytől; 's így méltán lehetett volna szerzőtől is várni, hogy e' nevezettel éljen.

L. 111. B. úr a' búzatermesztésről szól. Itt különösen követelhetjük volna, hogy szerző részletesben fejtse ki nézeteit, 's ne csak oda vetve hozzon elő általános, hibás és kétértelmű állításokat. A' többi közt azt mondja szerző: „*legjobban szereti (a' buza t. i.) a' pihent földet, 's a' néhány évekig hevert, 's később feltört ugarban, valamint a' löhere, 's búkkönytartókban is legjobb terméseket szokott adni, 's lisztje is nagyobb ereű; de természetelni búzát, kivált ha a' föld jó erőben van, kapált vetemények után is, p. o. tengeri, bab, stb után*“. Nincs itt semmi kivétel, semmi szabály; el fog-e ezen egy ujoncz gazda igazodni? ki fogja azért hevertetni hasztalanul földét több évekig, hogy búzát természetesen benne? Igen kevés rendes gazdaságot fog szerző előszámlálhatni, ha ezen földvesztetés szükséges volna, hacsak itt tacite a' legelő-váltógazdaságot (Koppelwirtschaft) nem értette; igaz, hogy az ugart, kivált szívós, kötött agyagföldön, ha egyszer nagyon elgrázósodott földünk, sokszor a' legjobb előveteményi rendszer mellett sem lehet folytonosan elmellőzni; de erre egy év is elég rendes gazdaságban. A' mi pedig az ajánlott előveteményeket illeti; meg kellett volna B. urnak azon

három feltételt gondolni, melyet az előveteménynek teljesíteni kell, hogy t. i. 1ör az elővetemény a' földben még annyi erőt hagyjon, mennyi a' buza' díszlésére szükséges. 2or hogy olly porhanyu és gyomtól ment állapotban hagyja a' földet, mellyben ez volna rendes ugarlás után, és 3or, hogy olly korán takarítsák le a' földről, hogy még egy pár szántásra, a' föld' megüledésére, és vetésre idő maradjon. — A' löher és búkköny pedig csak úgy felel meg ezen három feltételnek, ha trágyázott földbe vettetett, tömötten, 's gazos foltok nélkül áll, és korán, legalább júniusban lekaszáltatott. — Ezt meg kellett volna B. urnak említenie, nehogy valaki magnak való löhert, vagy búkkönyt természetesen a' búza előtt. — A' kukoricza ismét csak igen televényes földben, és legmelegebb vidékein hazánknak fog a' fenérintett 1ső és 3ik feltételnek megfelelni; a' babot kár volt megemlíteni, minthogy az nálunk olly nagy kiterjedésben nem is termesztetik; czélszerűbb lett volna helyette a' dohányról, repczéről, lucernáról, és baltaczimról megemlékezni. — „*Az igen teljes ereű földben (mondja folytatólag szerző) egy szántásban is jól terem, de kieltőbb földön két, és legtöbbnyire három szántásban vettetik*“. Ebből először is azt hozhatná ki valaki, mint ha többszöri szántás a' humuszhiányt pótolni képes volna, mit természetesen maga szerző sem fog hinni; rec. pedig akkor sem elégednék meg egy szántással búza alá, ha löher, vagy repcze lett volna előveteménye (Vorfrucht), hanem először a' tarlót szántaná alá sekély barázdába, 's később szántatna mélyebben vetőre. Ugarban pedig csak porhanyúbb földön volna búza alá háromszöri szántás elég; kötöttebb szívós agyagföldön pedig ötszöri szántás sem felesleg. Így igen általános a' szerző által meghatározott vetési idő, és a' magmennyiség, mihez a' hold' mekkorását is meg kellett volna határozni.

Nem elégíthet ki továbbá senkit a' búzafajok' felosztása, mint azt szerző adja. A' practicus, igaz, közönségesen őszi és tavaszira osztja a' búzát, de ez a' climához képest változik; 's tudományos munka nem mellőzheti el a' sokkal czélszerűbb botanikai felosztást, melly szerint a' búzának fő fajtái (őszi és tavaszi elvetésűkre nem ügyelve) czélszerűbben következőkép soroztatnak: 1) szakkállas buza (Bartweizen), 2) tar buza (Kolben-

weizen), 3) borzas buza (Igelsweizen), 4) angol buza (Wunderweizen, tr. turgidum), 5) olasz buza (Welscher Weizen, triticum durum), 6) Lengyel buza (polnischer Weizen), 7) tenkely (tr. Spelta), 8) keményítő buza (trit. amyleum), 9) alakor (Einkorn, tr. monocoon), melyeknek tudomra több mint 15 alfajaik részint hazánkban, részint a' szomszéd ausztriai tartományokban sikerrel termesztetnek. A' forgó buza pedig (113. l.) nem épen a' tavaszinak valamely neme; folytonos szoktatás által akár melyik őszi vagy tavaszi fajt lehet forgóvá, azaz olyanná változtatni, melyet tetzésünk szerint őszi vagy tavaszinak használhatunk.

Ugy látszik továbbá, hogy szerző csak egyféle üszögöt ismer. Rec. tudára ez kétféle, t. i. a' szem- vagy bűdös üszög (Körnerbrand), mely a' búzának kizárólagos betegség; és korom-üszög (Staubbrand), mely a' búzát ugyan leggyakrabban látogatja, de a' rozstól kivéve, a' többi gabonafajokat sem kíméli. — A' bűdös üszögnél a' szem kiképeztetik, formáját 's összefüggését megtartja, 's e' betegségben végtelen a' fokozat. A' koromüszögben a' szem elveszti előbbi formáját, megtelik koromféle fekete porral, a' magtok elreped, 's gyakran a' szél a' könnyű port elviszi. Ezen betegség korábban kezdődik, mint a' növény kalászt ver, 's gyakran a' gabona' egész szárát elfoglalja. E' két betegség iránt tehát homályos zavarban van szerző, noha az utóbbi időkben nyomos értekezéseket olvashatott felőlök. A' mézharmat, mely leginkább a' rozsvetéseket bántja, és rozsdá, szinte külön nyavalyák.

L. 114. a' tenkely szinte bővebb ismertetést érdemelt volna, miután az hazánk több vidékein jó sikerrel termesztetik.

L. 115. a' sz. János-rozsról tesz szerző említést, 's Mitterpacher és Trautmannra is hivatkozva, az ikriczával ugyan azon fajnak állítja. Itt ismét tévedésben van szerző; vannak t. i. vidékek, hol a' közönséges rozs sz. János' nap táján elvettétvén, ősszel zöld takarmánynak lekaszáltatik, mely vetés télíg újonnan kihajtván, a' következő évben gyakran szép rozstermést szokott adni. Rec. tanúja volt egy jó sikerű próbának illy rozsszal, mely sz. János' nevét csak a' vetés' idejétől vevé, de csak fajbéli távol rokonságban vagy az ikriczával, mely szegényebb föld-

del 's hidegebb éghajlattal beelégzik, mint a' köz rozs. Mitterpacher említést sem tesz ezen gabonafajokról munkájában. Trautmann pedig II. köt. 20. és 21. lapján az ikriczát a' sz. jánosi rozstól szinte egészen megkülönbözteti. — A' rozsnál érdemes lett volna annak egy nevezetes betegségét is érinteni, t. i. az anyarozst, melynek következtében hazánk' több vidékein már annyszor uralkodott a' bizerskór (Kriebelkrankheit).

A' takláczt (rectius taraczk; vagy tán a' rozsnokot, Trespe, nevezi B. úr taklácznak?) és konkolyt czélszerűbben nevezte volna el szerző a' föld' nyavalyájának, mint a' rozsnak, mert ha ezen dudvaktól menekedni akarunk, főkép a' földet kell orvosi gondviselés, azaz czélszerű mívelés alá vennünk, amúgy is magából értetvén, hogy vadóczo és konkolyos rozst *okos gazda* nem fog vetési magnak választani.

Szóval, mind a' fenemlitett gabonafajok, mind pedig az árpa és zab' mívelése és termesztése módjának előadásában szerző olly hézagokat, olly lényeges és érezhető hézagokat hagyott, hogy azoknak kipótlására terjedelmes commentarius kívántatnék.

Rec., kit kiszabott rövid ideje ezuttal a' bírálattal tovább terjeszkedni nem enged, szívesen igéri, hogy mihelyt érkezése leend, jegyzeteit ismét folytatni fogja; még csak néhány szót kíván a' 130. 's következő lapokon a' zsiszokról irt cikkekre megjegyezni. Ez egyike azon néhány cikkelynek, melyeket B. úr alaposan felfogott és kimerített (a' gabonafajokról sem szólott sokkal bővebben); 's mi a' fehér zsiszokot illeti, arról többet mondani már alig lehet; de itt is egy lényeges hézag maradt, mert épen azon zsiszokfajt nem emliti, mi gyakrabban megfordul magtárainkban, mint a' szerző által említett fehér zsiszik (Phaena tinnea granella), mert ezt hazánkban a' gazdák alig ismerik. Sokkal ismeretesebb, és honosabb, 's kártékonyabb is a' fekete zsiszik, schwarzer Kornwurm, melyet Fabricius *Calandra granaria*, Herbst *Rhyncophophorus granarius*, Funke *Curculio frumentarius* név alatt ismertet, 's a' kemény héjú sziványos bogarak fájához tartozik; színe ezen zsiszokfajnak majd barnás-veres, majd veres-barna, majd ismét fekete, hosszúsága alig 2'', sziványa hengerforma, meghajlott, 's egy hegygombban végződik. Bővebb leírása, Oken,

és más természetvizsgálóknál található. Ezen zsisziksíkfajhoz tartoznak sok más ismeretes nemek is; 's így a' borsó- és lencsezsizsik, bruchus písi, a' vörös lábú zsiszik, bruchus rufimanus, 's végre a' szivoly, a' repczezsizsik, scopula margaritalis, stb. Ezen fajról tehát annál érdekesb és hasznosb lett volna értekezni, minthogy szaporodása rövid idő alatt végtelen, életereje rendkívüli, kiirthatása nehéz, és az általa évenként okozott kár tömérdek. —

Rec. remenyli, hogy B. úr a' jelen bírálót mint olyt férfiú fogja fogadni, ki a' helyeset és igazat szerényen elismeri, a' helytelen pedig és a' tévedést okokkal czáfolja meg. Makacs ragaszkodás az elkövetett hibához, vagy elfogultság' vagy önhittség' és hiúság' jele.

* * *

Némelly észrevételek a' Mezei Naptárra.

(Folytatás.)

20. §. Mennyi zavarokon ment keresztül a' kalendáriom ügye? minemű meghasonlásokra szolgáltatott alkalmat még az egy felekezetűek között is? bizonyítják a' törvényezikkelyek, melyek e' tárgyban alkottattak, bizonyítják a' történetek' könyvei, de tudják azt a' római közönséges hitűektől különvált atyafiak is; kik közül az úgynevezett evangelicusok teste, 1775iki Karácson hava 13ik napján, megünvén a' már hosszasan tartott különködést, versenyzést és károkat, kinyilatkoztatá: hogy jogainak mind a' polgári, mind az egyházi dolgokban menten maradása mellett, a' Gergelyféle kalendáriomot, és annak a' husvét, 's ettől függő ünnepekre nézve fenálló számítását önkényt és szabad akaratból elfogadja, ha ezen kalendáriom köz nevezettel *Birodalmi Kalendáriom* czim alatt tétetnék köz hírré; a' mihez a' római közönséges hitű áladalmak is hozzájárultak, 's úgy készült azután e' felett 1776iki Boldog Asszony hava 29én a' római birodalmi végezet, vagy is úgy nevezett *Placitum*.

21. §. Zavart csináltak a' kalendáriom' ügyében még utóbb is a' francziák, mind az évszámlálásra, mind a' hónapok' neveire nézve, kik 1793ik évben a' sok ártatlan hazafivérnek omlása után, Mindszent hava 5ik napján tartatott nemzeti gyülekezetükben azt határozták: hogy a' Gergelyféle névnapár eltöröltetvén, esztendeik, a' köztársaság megalapítása napjától u. m. az 1792iki ősz kezdetétől, vagy is Sz. Mihály hava 22ik napjától számítassanak; mely számítás azonban nem tartott tovább Napoleon' koránál, ki az egész nemzet kívántára, ama kalendáriomot eltörölte, és elhatározá: hogy 1806ik évtől kezdve a' Gergelyféle névnapár használtassék; és attól fogva az esztendők, nem már a' köztársaság alapítása korától, hanem Krisztus születésétől számítassanak. —

22. §. Nálunk, szigoruan véve, csak ötven-

három esztendő telik, mióta némi zavargások történnek a' hónapok magyar neveire nézve; az előtt: ha bár nem tudatott is egy két hónap elnevezetési helyessége, nem tartózkodtak még azok is, kik a' római hitűektől külön szakadtak, a' hónapoknak ősi magyar neveivel élni; a' ki nem hiszi: utasítom azokat Heltai Gáspár, Szenczi Molnár Albert, Apáczai Csere János, Debreczeni Kalocsa János, Pápai Páriz Ferencz, Köleséri Samu, Maróthi György, F. Csernátoni Bod Péter, Mátyus István, mind annyi Calvin vallását követő nagy híru tudós írók' könyveire, kik közül a' negyediket méltónak tartom számtalan ujjbak' megpirítására különösen is kiemelni; ez „Isten ajándékával való kereskedés, Avagy Enekek Enekeinek Magyarázattya, Urtul adatott ajándéknak mértéke szerént stb czimű könyvet adván ki, mely is „Debreczenben nyomtatott Kassai Pál által MDCXCIII“ 16r; az ajánló levelet olly tisztességesen jelelé: hogy római közönséges hitű író sem jelelheté tisztességesebben; tulajdon szavai ezek: „Iráni Debreczenben, a' szűznek születése után, 1692ik esztendőben, Karácson havának utólja felé. Kegyelmeteknek holtig magát ajánló, és szíves szolgálattára kötelező Joakarója Debreczeni KALOCSA JÁNOS, Nehai Keeskeméti *Reformatu Ecclesiának* Tatinója (Tanítója) mostan penig Nagy Bajoni Eccl. Lelki Pásztor, és a' Debreczeni TRACTUSnak méltatlan Seniora“. — Utasítom az 1780ik évben Ráth Mátyás kezdette Magyar Hirmondó, 's 1789ik évtől fogva Péczeli József kiadta „Mindenes Gyűjtemény“ újság és folyóírás lapjainak megtekintésére, melyek mind, a' hónapok' magyar kereszttyén neveit viselik homlokukon; nem tartván dísztelennek tisztas íróik: a' szentekről, vallásos szertartásokról nevezett hónapneveket használni, miután magok is szentek neveit nyerek magokra keresztneveikül. — Lehet az újabb korból is előhozni úgy nevezett protestans vallású írókat, de azokat ez által elmulasztva, csak azt említem meg: hogy nyomtatott országgyűlési jegyzőkönyveink, az 1790ik évtől kezdve mindnyájan, kereszttyén magyar nevekkel jelelik a' hónapokat egész az 1832ik évben kezdetett országgyűlésig, midőn is a' hónapok deák nevezetei kezdtettek használtatni, a' magyar szinte, mint a' deák nyomtatványoknál, és csak az írásokban találunk elvéve magyar hónapneveket. Jelen századi híreleveleink közül csak a' Hazai 's Külföldi Tudósításokat találom olyannak, mely 1806ik évtől kezdve az 1838ik év első felének végzetéig, a' régi magyar hónapnevekkel élve, ámbár római közönséges hitű alapítójának Kulcsár Istvánnak halála után, más felekezetbeliek voltak is szerkesztői, hiv maradt e' részben magához; de Apostol József szerkesztő, az 1838ik év második felében deák hónapneveket kezdett használni; és az óta illyesek használtatnak benne. —

23. §. Berczafalvi Szabó Dávidot találom az újabb korból elsőnek, ki 1787ik évben nyomtatott Szigvártjában, ámbár ajánló levelét 1786iki *Karácsony havának 3ik napján* jelelé „Zuzoros, Enyheges, Olvános stb új hónapneveket használt, és vele majd csaknem egy időben állottak elő, hóváltoztatási javaslaikkal: Kőszegi Rajnis Jó-

zsef, és Sándor István; amaz a' keresztyénség előtti havakat nevezvén az égi jegyeitől, emez pedig: Jég hava, Kő hava, Sár hava, 's több illetén új neveket ajánlván hónapjaink régi magyar nevei helyett; melyeket Sokféle című könyvének 1806ik évben nyomtatott 1ső darabjának 110. lapján közre bocsátott; 's 1795ik évben nyomtatott Illik darabjának 136 és 137ik lapján ismételt, ezen magát igazoló jegyzésével: „Ezt én már akkor említettem, midőn a' Frantzok még nem is álmodtak a' Napok és Hónapok neveiknek megváltoztatásáról. A' mit is tsak azért mondom, hogy engem' ezért senki se tartson Frantz majmának“. — Ezek után többen is állottak elé ily nemű javaslatokkal, de azok méltánylást nem nyertek, holott minden darabosságok, kellemetlenségek, vagy céliránytalanságok mellett sem tehetnének annyi zavart az időszámításban, mint tesznek a' köznép számára iratott Gazdasági Kalendárium' javaslata után igen is lábra kapott évszakos ferde nevezetei a' hónapoknak, melyekre néve: ha csak ugyan köz kedvességük, és az ellenök harczoló okok nem érdemelnek figyelmet, azt javasolnám: hogy Boldogasszony hava *Télelő*, Bőjtölő hava *Telmás* és Bőjtmás hava *Télharmad* hónap nevezetnek, és úgy tovább. — Ígyképen kikerültetnek, a' Télelő, Tavaszó, Nyárhó, és Öszhó nevezetek — a' mennyiben azon évszakoknak elő és utó havait is magokba foglalják — zavart értelme; noha így sem fog tiszta felfogást eszközölni, más hónapneveknek segítségül használása nélkül. —

Watherr László.

(Folytatása következik.)

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Felelet Greiner Lajos' munkája védelmére* (l. Figy. 1840. 32. sz.). Vádolja a' nevetlen erdősz recensent, mint ha a' Greiner' feladatát hibásan értette volna: ez okból a' nagy publicumnak, ki előtt föllepett, számolandó, így világítja közlött észrevételeit.

Ha egy 60 holdból álló erdő 1838diki tavaszszal holdszáma 40 ölfára becsültetett: az egész erdő' fatartalma leszen 60. 40 = . A=2400 öl

Ha minden holdra évenként fél öl nő (melly egyébiránt a' valósággal soha sem egyezik, hanem csak főlvétel), ekkor 40 öl f. ra nő fél öl, egy öl fára pedig nő 0,0125. $\eta=0,0125$

Ha 1838diki évtől 30 vágásokkal folytonosan kell letisztázni az erdőt, ekkor az évek' vagy vágások' száma lesz 30 $n=30$

Ezen adatokból a' legpontosabb mathematicai számolások szerint a' vágandó ölfamennyiség évenként leszen α

$$\alpha = \frac{\eta A (1+\eta)^n}{(1+\eta)^n - 1}$$

$$\alpha = \frac{2400 \cdot 0,0125 \cdot 1,0125^{30}}{1,0125^{30} - 1} = 96,4311 \text{ öl}$$

azaz, minden évben ad az erdő 96,4311 ölfamennyiséget: Greiner talál 94,7106 öleket; a'

különbség 1,7205 öl évenként: de jól megértjük egymást: ha Greiner 30 vágást tesz egymás után, ez ad 30 éveket
Tavaszi taxatióról az első vágásig
fél év $\frac{1}{2}$

összesen . . . 30 $\frac{1}{2}$ évek

'S így, ha a' két számvetésnek egyezni kell, Greiner' számolása' éveitől fél évet ki kell húzni, vagy a' főnirt mathematicai számolás' éveire fel évet hozzá kell adni, melly szerint 30 $\frac{1}{2}$ évvel mathematicai számolván leszen a' vágható ölfamennyiség 95,1236 öl

Greiner talál 94,7106 „

különbség 0,4130 „

A' különbség csekély, de hogy még is e' két számvetés tökéletesen nem egyezik, világos.

Hogy rec. főnebbi számvetésében jól dolgozott legyen, a' kétkedő ekkép győzheti meg magát: Taxatiókor az erdőben találtatott 2400 öl fa Taxatiótól fogva első vágásig nőtt 30 öl

összesen 2430 öl

Ebből az 1ső évi vágást ki . . . 96,4311

marad 2333,5689 öl

40 öltre nő évenként 30 öl,

hát 2333,5689 ölhez nő . . . 29,1696 öl

összesen 2362,7385 öl

Ebből a' 2ik évi vágást ki . . . 96,4311

marad 2266,3074 öl

Ehhez nő ismét 1 év alatt . . . 28,3288

összesen 2294,6362 öl

Ebből a' 3ik vágást ki . . . 96,4311

marad 2198,2151 öl

's így tovább: fogja találni, hogy a' 30ik évben fenmarad 0, és így a' számvetésnek jónak kell lenni.

Hogy pedig azt is láthassa a' védő erdősz, mikép rec. azon állításában sem tévedett meg, mellyben a' főnirt kérdés' megfejtését csaknem minden erdősz könyvben feltalálhatónak állítja: itt egy sereg idézet; mellyekben a' főnirt kérdés részint szóval, részint képletekkel (formula), fejtetik meg.

Hartig, Abhandlung über die Taxation der Förste. pag. 34. az évi vágás mennyisége

$$\alpha = \frac{A}{n} \left[1 + \frac{n\eta}{p} \left(1 - \frac{\frac{1}{2}n-1}{n} \right) \right]$$

Trunk, Vorst-Lehrbuch pag. 143:

$$\alpha = \frac{A}{n} \left[1 + \eta n \left(1 - \frac{\frac{1}{2}n-1}{n} \right) \right]$$

Virenkle: .

$$\alpha = \frac{A}{n} \left[1 + \frac{1}{2} n \eta \left(1 - \frac{1}{n} \right) \right]$$

Hennert, Anweisung zur Taxation der Förste pag. 380. II. Th.:

$$\alpha = \frac{A}{n} \left(1 + \frac{1}{4} \eta (2n+1) \right)$$

Ugyan ez könnyebb szerrel, de nem oly pontosan

$$\alpha = \frac{A}{n} \left(1 + \frac{1}{2} \eta n \right)$$

Späth, Abhandlung über fürstlichen Zuwachs und Gehaubestimmung. Ulm 1798. pag. 54.

$$\alpha = \frac{\eta A (1+\eta)^n}{(1+\eta)^n - 1}$$

Späth, Anleitung die Mathematik und physische Chemie auf das Forstwesen stb. Nürnberg, 1797, pag. 213, ugyan a' főnebbi.

Cottát is ide sorozhatjuk, sőt

Winkler György bőven szól erről, mint már említettük is.

Ebert, der aufmerksame Forstmann III. 2 Hft. pag. 81, 82.

$$E = p + \frac{K}{n} - \frac{p(n+1)}{2n}$$

De legnevezetesebb az

Austriai császári kamrai taxációs rendszer, mely szerint az évi vágás ezen kifejezéssel számmittatni parancsoltatik, ugymint

$$E = \frac{K}{n} + \frac{p(n-1)}{2n}$$

holott E az évi vágás' mennyisége, K az egész erdő' tartalma: n az évek' száma, p az évi növekedés az egész vágandó erdőre. E' szerint fölvetett példánkban volna az évi vágás

$$E = \frac{2400}{30} + \frac{30(30-1)}{2 \cdot 30} = 94,50 \text{ öl}$$

Greiner talál 94,71

különbség 0,21

E' számvetés jobban közelít a' Greineréhez, mint a' fenirt mathematicai: de meg kell erről jegeyzni, hogy csak közelítő, nem pontos; melyet az austriai császári erdőkormány azért vett föl, mivel ezt minden erdész, sőt a' tanultabb vadászok is megfejteni képesek. Igaz ugyan, hogy Greiner a' taxációs tartalomból, Zuwachsból és térségből kívánja talán a' kérdést megfejteni: a' fenirt szerzők pedig csak a' taxációs tartalomból és Zuwachsból határozzák azt meg, kihagyván a' térséget mint szükségtelent: mivel a' vágható ölfamennyiség e' nélkül is meghatározható. Ennél fogva a' szerzők' felszámolásai a' mint egyszerűbbek 's könnyebbek, ugy jobbak is. Így talán igaz van rec. nek, ha olly érdemes erdész' munkájában, mint Greiner, csodálva olvasta a' fölített kérdést, kivált olly megjegyzessel, hogy ki ezt megfejteni képes leend, annak munkáját iratának következő füzetében kinyomatni el nem mulasztja. Ebből olly valami jó ki, mint ha e' feladat' megfejtése új fölfedezés lenne. Egyébiránt hasonló felszámolásokat nem csak még számosabb erdőszi munkákban, sőt számvetéstani könyvekben is bőven találhatni ott, hol a' bankok' számvetései, discontók, annuitások, anticipatiók, stb előadatok. A' feladás tehát nem új, annál kevésbbe annak megfejtése: talán nem is téveszté el rec. a' feladat' értelmét, mely egyéb nem lehet, mint: adatván a' famennyiség, adatván az évi conformis növekedés, és a' folytonos vágás' száma; az évenként egyenlő mennyiségben kivethető ölfaszámot megtalálni.

Védelmező, rec.' helytelen bírálatát bővebben bebizonyítandó, így folytatja szavait: minden nő-

vekedési és jövedelmezési fölvetés tapasztaláson alapszik; tehát a' szerzőé is: és pedig nem csak a' jelesebb erdőszőkén, hanem a' magián is.... A' szerző ha új ember is, aligha több tapasztalással nem bír sok kihíresztelt erdőszerzői irónál.... Hundeshagen' és Winkler' jövedelmezési fölvetései pedig, főleg a' famennyiség' növekedésének tapasztalási scáláján nyugszanak.... Ezen kívül nagyon körülményes és nehéz is az illy fölvetési tartalom ellenőrzése; 's a' dologhoz tökéletesen értő személyzetet kíván: mellynél fogva a' fölvetés' ezen módja jelenleg Magyarország' erdőszerzői viszonyaira semmiképen sem alkalmazható.... Ezen vedirathoz sok ellenmondást lát rec. lappangani: mert ha a' fölvetések nem csak a' gyakorló erdész, hanem a' legjelesebb erdőszerzői irok' tapasztalásain is épüldő: csupán maga' tapasztalásával, kivált ha azok igen elterők a' jeles erdőszők' tapasztalásától, tantokönyvben ki sem állhat elő: pedig ha 80 évtől 100ig a' conformis évi növekedés $\frac{1}{10}$ öl egy holdon: nehezen lehetne jelesebb erdőszerző' tapasztalásiban olly adatot találni, hogy ugyan olyan fában 100 évtől 120dikig a' növekedés $\frac{1}{10}$, és 120-tól 140ig $\frac{1}{10}$ öl legyen; hacsak szerző meg nem jegyzi, hogy az illy nagy ugrásnak vagy köszikla, vagy agyagfenek, vagy más illy rendkívüli esetek, mellyek aztán mint kifogások, nem is tantokönyvbe valók; lesznek okai. Es épen itt vannak Hundeshagen' scálájának megbecsülhetlen hasznai, melly idomtalan gyanításokat a' leg' üregében bolyongani, 's az ábrándot való helyett árulni nem engedi, hanem azokat tapasztalások által korlátozza, 's a' természetben tett észrevételek' segédelmével a' valóhoz közelebb vezeti: mert az ő jövedelmezési fölvetései, mint védő maga is megvallja, a' famennyiségek' növekedésének tapasztalási scáláján nyugszanak, 's így védő szerint jó alapon építvék. De ugy látszik, hogy épen ez nem tetszik térséges erdőszerzőknek, kik bölcs tapasztalásokat kiűrtölgelve, mellyeknek pedig alapot mutatni nem képesek; a' dologhoz nem értő birtokost mystificálni szeretik: könnyebbnek találván az illy mystificationt, mint a' természet helybeli munkálkodását, hosszas kísérletek 's egybevetések által kitanulni. Es ha az erdőszerzői iroknak, kik nagyobb részt gyakorlati erdőszerzők is voltak, nehéz az erdői tartalom' fölvetése, mint védő mondja; bizony az Greinernek is nehéz lehet, és ha azok tapasztalásra alapulva hibázhattak: bizony Greiner, ha csak jósatlatt áll elő, még jobban hibázhat, bár azon mit sem kétkedünk is, hogy sokban Greinernek több tapasztalási lehetnek, mint némelly erdőszi iroknak. Hogy pedig Hundeshagen' rendszere értelmes személyzetet kíván, az igaz: de ha illyen hazánkban nem volna is, a' magosabb erdőszerzői tudományt, millyen Greinernek munkája, értetlen személyzet-hez alkalmazni, igen csodaszerkezet volna, mellyel erdőszi literatúránk soha mit sem nyerene.

Mit pedig Winkler György' tanításai ellen D. Pfeil burkus fő erdőszi tanácsos mond (kit egyébiránt rec. csak némelly bírálatokból ösmer), jobban csak a' jó Hundeshagen' sujtják, mivel Winkler ennek rendszeret írja és magyarázza; de Pfeil'

nézeteiben rec. semmikép sem osztozik; eddig előtte ösmert irataiban még olly valami fontost nem talált, hogy az alapos rendszernek Pfeil' gúnyaira ellenmondjon, sőt kénytelen rec. hinni, hogy Pfeil a' dolog rendszerét fel nem fogta. Ennélfogva javasolni minden erdősznek bátorodik rec. — ki-vált ha a' Hartig, Hennert, és Spaethféle taxatióval vesződik — próbálja meg a' Hundeshagen' rendszerét, 's meri rec. mondani, hogy a' többít örökre ott hagyva, csak ennél fog maradni mindenféle erdői rendszerek' kidolgozásában. Egyéb-iránt Hundeshagennek több ellenei is vannak, mint Pfeil. sőt lehet mondani, hogy minden *tér-séges erdősz* ellensége neki, és csak a' *tartal-mas erdőszök* lehetnek baráti; — amazok pedig számmal ezeket két — sőt háromszor is fölülmulván, nem csoda, ha sok ellenekre talál, — 's lehet, hogy Pfeil is minden erdőt rendszert csak térség után akarván számba venni, a' tartalmat, vagy fa-mennyiséget csak bölc's practicus gyanítások által véli meghatározhatónak. Nevezetes ellene pedig Hundeshagennek a' többi közt az Oeconomische Neuigkeiten' írója Andree Emil, ki szinte *tér-ség-erdősz*, 's még többen mások, kik sem a' régi, annál kevésbbé a' Hundeshagen' taxatiójában, és scálája', erdői tartalmai' 's rendszere' kidolgo-zásában nem fáradoztak, hogy egybeazonosítást tehetnének: különösen Andree örökké regélt 's ismételt erdői ritkításaival 's nagyított ígéreteivel semmi proba nélkül az olvasót az unalomig terhe-li, egy, két 's három éves harasztos erdőt vágáso-kat, juhokkal 's ökrökkel legeltetni hasznosnak tartja. Azonban mint Hundeshagen' rendszerének ellensége Pfeil, ugy rec. többeket tud a' legjele-sebb és legújabb erdőszök közül mutatni, kik Wink-leren kívül, annak tüzes és értelmes pártolói; ol-vassa meg védő Feistmantel selmeczi bányatanács-nok urnak ezen munkáját: Die Forstwirtschaft nach ihrem ganzen Umfange. Wien, 1836. fogja találni, hogy e' derék erdősz Pfeilnek Hundeshagen ellen támasztott gáncsait mind elhárítja, és így már a' Pfeil' auctoritása auctoritással paraly-sálva van. — Hogy pedig Winkler György csupa szobatudós, és csak papiros-erdősz volna, az Pfeiltől csak hitvány gúny, mit talán csak a' bur-kusok, de még a' védő sem fog elhinni; hiszen öneki 8000 hold erdő kezeléséről minden adatok időről időre beküldetnek, és ha ezeket használ-hatja, csak nem lehet, ugy szólván, olly tökkel-űtött, mint minőnek őt Pfeil nyilvánítja. — Többi-re unalommal olvassuk erdőszeti folyóiratokban a' sok gunybirálatokat, kisebbitéseket, miket az er-dőszök egymáson elkövetnek a' német honban; 's az olly csufos bírálók közé sorozva Pfeilt is, be nem bizonyított iratinak a' követelt nyomadékok megadni hajlandók nem vagyunk.

Hogy pedig magyar erdősz literatúrát csak magyar nyelvvel, magyar mértékekkel, magyarhoni tapasztalások után, magyar törvény és szokásokkal lehet előmozdítani, abban tán védelmező sem fog kételkedni, ki jól tudja, mi legyen a' magyar literatúra? És hogy rec. Greiner' munkáját haszon-talannak nem találja 's nem alacsonítja, mint Pfeil Winkler' és Hundeshagen' tanításait, — sőt igen sok szepet 's helyest talál benne, bírálatában

annál örömebb megvallotta, minél inkább be-csúl minden jóra-tőrekedést a' haza' érdekében; és csak azon óhaját nyilvánítja leginkább, vajha iratában Greiner a' nemzet' erejéhez, a' közép osztályhoz magyar nyelven szól vala, — hogy az, a' mi jót mond, felfogva, valaha sikeres követke-zményeket eszközölhessen. Sőt örömmel várja rec. Greiner' munkájának második füzetét, nem azért hogy munkájában hibát keressen, hanem, hogy a' történhető tévedéseket — mennyire értelme en-gedi — megigazítani javalhassa, 's a' munkában, mi jó, a' hazával megösmertesse. **Gáty.**

Magyar tudós társaság.

— Egy névtelen izraelita Pesten, a' magyar academia' részére olly ajánlatot tett, mi szerint az ő es hitvese' halála után 700 pengő ft fizettetik a' tud. társaság pénztárába; addig pedig míg él, ő maga —, halála után pedig hitvese, *évenként* 42 pengő forinttal járulnak a' társaság' céljai' elő-mozdításához. Pesten, october' 31. 1840.

D. Schedel F. titoknak.

Literaturai mozgalmak Erdélyben.

(Vége).

— Nem kevésbbé élénk, sőt nem tagadhatni, hazai irányánál fogva fontosb tudományos mozga-lom vétetik észre erdélyi száz testvéreink között; kiknél a' tudományosság régibb fő középpontja, Szeben, mellett egy második is keletkezik: Bras-só. Lássuk most mind két helyen a' legújabb je-leneteket. *Szebenben* a' néh. *Hochmeister Már-ton'* egykor igen munkás és híres könyvkereske-dése, ugy látszik, új életre akar ébredni. Nem lehet nem a' legnagyobb köszönettel fogadni tőle a' még 1797-ben megindított: „*Scriptores rerum Transilvanicarum*“ historiai forrásgyűjtemény' folytatását. A' literatúra' baráti sajnálkozva látták annak 1800ban megjelent második kötetével, So-mogyi Ambrus' munkáját is megszakadva; most ennek második kötete sajtó alatt van, illy czim-mel: *Script. rer. Transs., tomus III. continens: Ambrosii Simigiani historiae rerum ungaricarum et transilvanicarum volumen secundum*, 's előfizetési ára a' mintegy 54 ivre menendő kö-tetnek ivétől 3 pengő kr. — Nagy figyelmet érdem-el *Scharbergi Bedeus József* fő tartomány-biztosnak, magyar szívéről is közönségesen tisztelt tudós hazafinak következő munkája: *Histo-risch-genealogisch-geographischer Atlas, zur Übersicht der Geschichte des ungrischen Reiches, seiner Nebenaender und der angrenzenden Staaten und Provinzen*. Zusammengestellt von J. B. v. Sch. Készült az Lesage, Kruse 's mások synchronisticai munkáik' módja szerint. A' tudós szerző először is, három táblán, a' magyar-föld' régi történeteit állítja össze a' magyarok' bejöveteleig; majd, 15 táblán, MO., Erdély 's a' tartományok' történeteinek synchronisticai teljes átnézetét adja 900tól 1800ig, valamint azon álla-dalmakét, mellyek eseményeikkel MOot érintik. Ezekhez járul a' magyar fejedelmek és királyok teljes nemzetség-ágazata öt táblán, a' nevezeteseb erdélyi fejedelmeké négyen. Végre, nyolcz tábla

's ugyan annyi történeti abrosz az öszves magyar birodalom állapotját festi a' romaiak' uralkodásától fogva a' jelen ideig; 's azon kívül még világosítások adatnak annak régi és középkori földirataihoz, a' birodalom' valamennyi tartományai' czimereinek ábrája és leírása, 's t. ef. becses hozzáadások. Mind azok, kik e' munkát kéziratban olvasták, kik között vagyon jénai prof. Luden, Németország' egyik első rangu történetírója, a' legnagyobb helybenhagyással említik. Alland az 30 ívből a' legnagyobb kir. egészrében, 's öt szállítmányban adatik ki, mellynek mindenike előfizetés' utján 3 ft cp; ki az egészre fizet elő, csak 12 ftot teszen le. A' kiadó kereskedés a' munkát, méltó kiállítatás végett, Carlsruheba küldötte; 's már most nincs egyéb hátra, hanem hogy a' hazai olvasó közönség is részvételével gyámoltassa. — Egyike a' szász föld' szorgalmas fiainak Schuller János Károly, a' nagyszebeni evang. gymnasium' prof. 's a' berlini német nyelvművelő társaság' tisz. tagja. Legújabb munkája: *Umriss und kritische Studien zur Geschichte Siebenbürgens. Mit besonderer Berücksichtigung der Geschichte der deutschen Colonisten im Lande. Erstes Heft.* N8r., füzve 1 ft cp. E' füzet III. Béla király' haláláig megyen (1196), 's Erdély' azon első korszakbeli története' critical átnézetét adja; rajzoltatik benne az ország' legrégibb története; továbbá a' legfontosabb vélemények lakosai' eredetéről, MOhozi viszonyai, a' német gyarmatok' eredete 's első intézkedéseik vizsgálatnak stb. Az előszó szerint szerző czélja e' munkában hazája főbb eseményeit, időrend szerint, összefüggő critical előadásban kiállítani, a' nevezetesebb források kimutatásával az önvizsgálatnak utat nyitni, homályos pontokat felderíteni, ellenmondásokat feloldani, tévedéseket megigazítani. Látni ebből, hogy a' munka, ha rendeltetésének megfelelő, historiai irodalmunkra nézve fontos lesz. — E' mellett szerző, több erő egyesítésével, egy ily című historiai folyóírást készít elő: *Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart.* In Verbindung mit mehreren Mitarbeitern, und in zwanglosen Heften. A' programma szerint, minden tisztán helybeli érdekű tárgy' ki-eresztésével, csak olly czikkelyek fognak felvetetni, mik alkalmasok Erdély' mult és jelen korá' képét kiegészíteni vagy megigazítani. Minden füzet két szakaszra fog osztatni, mellynek elseje értekezéseket, második okiratokat, levelezéseket 's egyéb apró írott emlékeket foglaland magában, részint az eredeti kútfőkből, részint nagy ritkaságok vagy drágaságoknál fogva köz kézen nem forgó munkákból, a' szükséges bevezetésekkel és jegyzésekkel ellátva. E' folyóírás' kiadója is, mint a' többi nevezett munkáké, Szébenben a' Hochmeister Márton' könyvkereskedése; előfizetési ára, egy egy 10—12 ivnyi, n8rétben szép fehér papírosra nyomtatott füzetnek, 1 ft 12 kr c. p. kijövetel után magasabb bolti áron fognak adatni. Ezen Archivum' első füzetei a' következő czikkelyeket hozandják: Az erdélyi adótörvényhozás; pötlékok Erdély' régiségismeretéhez, hamersdorfi plebánus Acknertől; geognostikai-utazá-

si tudósítások ugyan attól; az erdélyi németek' egyháztörténetéhez, talmacsi pleb. Reschnertől; a' német lovagok a' Bárczaságon; a' mongolok Erdélyben; Erdély Herodot idejében 's őelőtte; az oláh nyelvvizsgálat' főbb elvei 's számos oláh szó' eredetnyomozása; az erdélyi szász szóejtés' viszonya a' felnémet nyelvhez; egy szász idioticon' próbái; ez utóbbi hat czikkely a' szerkesztőtől. — Ugyan ezen kiadónál, a' számos évek óta megjelenő *Siebenbürger Bote* című hírlap f. év' elejétől díszesebb alakban foly; a' tavál hozzá járult *Bürgerblatt* helyét *Transsilvania* cím alatt egy mulattató 's a' kis haza' bővebb ismeretével tanulságos melléklap pótolja (félévi ára postán 2 ft 24 kr cp). — Szinte Szébenben, Thierry' könyvkereskedésében, a' Figyelmezőnk 15-d. számában említett: *Unterhaltungen aus d. Geschichte Siebenbürgens* című népszerű erdélyi historiának megjelent második és harmadik füzete is.

Brassóban is folynak az ottani német lapnak keletkeztével megeredt irodalmi munkálkodások. Maga e' lap középpontul és organumul szolgál a' Bárczaságban támadó írói tehetségeknek 's most már négy osztályban hozza adományait: 1) a' *Siebenbürger Wochenblatt* politicai hírlap, egy *Intelligenzblatt*-tal kétszer hetében; 2) *Satellit*, mulattató egyveleg, szinte kétszer; 3) az általunk honi érdekű czikkelyei miatt többször dicsérettel említett *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde*; egész iven, egyszer hetében, és 4) *Stundenblumen der Gegenwart* című beszélgűjtemény, 32rétben, havonként egy-, eddig három füzet, melly egy kötetet teszen, 's külön 1 ft cp. Ezek kiadói brassai nyomtató Gött János és könyvtáros Nemeth János. — Az előbbi maga, legújában a' következő munkákat jelenti: 1) *Die Nationen Siebenbürgens nach ihrem Herkommen und Character*, beschrieben und in treuen Abbildungen nach ihren National-Trachten in Original Zeichnungen dargestellt von Georg Gottlieb Schnell, öff. Lehrer d. Zeichenkunst an d. k. Normal-Hauptschule und am ev. Gymn. zu Kronstadt. A' munka három füzetben jelenik meg 22 eredeti színezett viseletképpel, 's mindeniknek ára aláírás utján 1 ft 50 kr cp. — 2) *Leitfaden beim Unterrichts in der Erdbeschreibung in den siebenbürgisch deutschen Stadt- und Landschulen.* Ein Versuch von G. Binder. A' n8r. mintegy nyolcz ivnyi könyv' ára leszen 16 kr cp. — 3) *Grundlinien zu einem sichern und allem Wechsel der Systeme entzogenen Bau der philosophischen Wissenschaften*, und vorzüglich der Metaphysik und Religions-Philosophie. Aus tiefer dringenden, genetisch construirten psychologischen Qualitäten geschöpft, und nach streng naturwissenschaftlicher Methode behandelt von Joh. Friedr. Geltch. N8r. velinen, három füzet, egynek egynek előfiz. ára 40 kr cp. — 4) *Lyrische Gedichte.* Im Zusammenhange mit einer Abtheilung epigrammatischer u. aphoristischer Streiflichter. Von J. F. Geltch. N12r. egy kötet, finom velinen előfiz. 1 ft cp. E' két utolsó munka' tiszta haszna a' szászvárosi ev. egyház' tornya' építésére fog fordíttatni.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY. szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

November' 10. 1840.

45. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Negyedik László, szomoruj. Gyurmán Adolfól. — Rózsa, vígj. Szigligetől. — Bloch Móricz' Héber-magyar Bibliája. — Észrevételek a' Mezei Naptárra. Folytatás (Walther László). — Necrolog Petz Leopoldról.

HAZAI LITERATURA.

Drámák.

3) *Eredeti Játékszin.* Kiadja a' magyar tudós társaság. VIII-d. kötet: *Negyedik László*, (a' m. tudós társaságtól 1839ben második pályadíjt nyert*) szomorujáték öt felvonásban. Irtá Gyurmán Adolf. Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel, 1840. N12r. 172. l. Finom velínen, fűzve 40 kr cp.

E' tárgyat, különböző felfogással, már az ősz lantos *Kisfaludy Sándor*, 's az ifjú *Garay* is kidolgozák; *Gyurmán'* felfogása mindkettőétől különbözik. Míg *Kisfaludy' Kun Lászlója* nem más, mint drámai alakba öltöztetett, dialogizált történet, addig szerzőnkét a' cselekvény' tökéletes egysége, 's a' mozgásba tett erőnek czélszerű egybevágása valódi drámává bélyegzik. Míg *Garay* „*Árboczában*“ egészen más fő czélt tűze ki magának, 's a' történeti alapot csak mellékesen használta: addig szerzőnk egészen a' történeti mezőn maradt, 's komoly és magas tragodiájának hőse ugyanaz, kiről nevét viseli, a' szenvedélyes, buja Kun László. — Szerzőnk, nagyobb szerű történeti szomorujáték'

eszméjét tartván maga előtt, Eduát, a' kun leányt, megnemesíté, 's belőle valódi tragodiai hősnét alakított. — Az ifjú fejdelem, garázda szenvedélyei' rabja, olasz befolyás, 's ennek eladó eszköze, Németujvári Henrik tárnok által, ki nádori polczra vágyik 's e' vágy szerint adja el hódolásait, csatára kelve a' pogány kunokkal, ezek' vezérét, a' bölcs és erényes Oldamúrt elfogja a' hódí ütközetben. Oldamúr szép leánya, Edua, hogy atyja' életét megmentse, martalékul engedi magát, a' nejét únt, szerelmes király' buja vágyainak, 's ezért szigorú erényű haldokló atyjától, kit szabadítani akart, rémesen megátkoztatván, esküvel fogadja, hogy kún nemzetének azon befolyás által, melyet királyi szeretőjén nyere, új hazát 's hatalmat szerez, 's azután a' zsarnokon boszút áll. A' király napról napra mélyebben sülyed a' boszút lihegő kún befolyás alatt, 's az ország iszonyú féltelenség' gyászos szinpada lesz. (Valóban költői képét adja e' rémes helyzetnek szerző a' IVik felvonás' elején.) — Németujvári Henrik fölkelést eszközöl a' király ellen, bele vonja ebbe a' céljait gátolható, általa gyűlölt, könnyen hívó ország-nagyait, de más részről elárulja a' nemes és üdvös czélból összeesküdteket a' bűnbe merült királynak. Ez a' fő ura-

*) Az első, vagyis száz aranyat nyert, szomorujáték: „*Hunyadi László*“ nem jelenhetett meg.

kat lefejezteti, szép lelkű nejét, Erzsébetet, kolostorba zárja, 's egészen féktelen indulatnak hódol. Azonban Németújvári Henrik' csel-szövénye napfényre jő, 's a' király pillanatig magához tér, de csak hogy annál dühösből szökjék vissza megszokott bűnei' örvényébe, mik középett kún tör alatt esve el, Edua' boszújának áldozata lesz.

Ki az újfrancia iskola' barátja, nem fogja e' szomorujátékot izelhetni, mert a' szerző sokat declamál, sőt karokat, geniust, nemesist és fátumot is léptet föl, mik által a' színpadi hatás' dicsőségéről letenni látszik. — De szavalásától a' nyelv' nem közönséges szépségét megtagadni az elfogult sem lehet képes. Többnyire nemes magas nyelv, mint az ófrancia tragoediáké, de nem az indulatok 's érzelmek' shakspeari, hugói nyelve, melly egy felkiáltással többet mond, mint a' ragyogó szavalás' egész lapjai. A' characterek hívek, következetesek, az egésznek szövete 's kifejlése egyszerűen 's természetesen tartva. A' mű, mint van, kétségkívül nem kis nyeresége literaturánknak, bár színpadi repertoriumunk nem fog általa gazdagodni. Pedig valóban ideje volna már egyszer, hogy a' magasb költészet' kívánatait színi hatással tanuljuk egyesíteni. Eddigi színműveink részint igen szép nyelven írt költői művek színi hatás nélkül, részint hatásra számolt, de a' poesis' élő, nemes, halhatatlan szellemétől üres művek. Nagy okunk lesz örülni, ha Don Carlosokat 's Messinai Hölgyeket irhatandunk, de bir. csak jobban szeretné Talmával, ha drámairóink kevesebb szépet beszélnének.

4) *Eredeti Játékszín stb. IX-d. kötet: Rózsa*, (a' m. tudós társaságtól 1840-ben első pályadíjt nyert) *vígjáték 3 felvonásban. Irta Szigligeti Ede* v. d. Budán, a' m. kir. egyetem betűivel, 1840. N12r. 128 l. Finom velinen, fűzve 40 kr cp.

Annyi panasz után, hogy a' vígjáték' szerencséje csak nem akar nálunk felvirágozni, annyi silány próbatét után, mellyek csak-

nem előlék már nálunk a' reményt, hogy valaha egy talpra esett és színpadon használható nagyobb eredeti vígjátékot olvashassunk: nem lehet szívből nem örülnünk a' koszorús fiatal drámaíró' ezen egészséges, erőteljes, életre való vígjátékának. — Meséje a' szép szélsőes özvegy Rózsa' körében mulató 's kegyeért saját módjaik szerint versenyző vitézek közt, 's főleg Babel, hazug, gyáva, dicsekvő külföldi lovag' megszegyenyítése körül, forog. Az országos híró öreg Toldi Miklóst szerelmesnek látjuk, 's comicus harcban magával, hogy a' szélsőes szép' kedvéért tisztesszakállát leborotválja-e? — Általában e' kedves, csalfa Rózsa; e' szeretetre méltó, lovagi Ország; e' durva, becsületes Toldi Miklós, még öreg apródját 's Pejko lovát is ide számítva; e' vidám bátya Csopor: egyenként olly ép alakok, olly egészséges természetek; 's az egész felett a' költői, csapongó vidámságnak olly kedverítő szelleme leng, hogy Shakspeare' vígjátékainak nyers, halhatatlan humorú alakjaira nem lehet nem emlékeznünk. Midőn az ember egyszer illy ép, talpra esett vígjátékra kap, szívéből kezdi gyűlölni azon glaccé-keztűs, parfümös, émelegős német tragicomödiákat. Igaz, itt nem találni salónok levegőjét 's beteg elmésségeit; édes, egészséges, nyers természet minden, a' vígság túlcsapongó, több 's emeltebb, mint a' való életád, valóban költői. — Bár a' szerző nem csekély érdemeket szerze már a' komoly dráma' mezején is: e' vígjátéka után azt kell jósolni, hogy illy „Rózsák“ illata még kellemesen fog hatni, mint az eddig, bár dicséretesen, nyergelt tragoediai kecske. Már a' köz kedvességgel fogadott „Mic bán családja“ második felvonásában fényes vígjátékírói hivatás' jelei tüntek ki. Jó szerencsét 's jó kedvet a' továbbbihoz!

57.

Héber-magyar biblia.

Mózes öt könyve. Magyarra fordította és jegyzetekkel fölvilágította Bloch Móricz. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1840. 8r. Eddig 1—5 füzet, vagyis 1—280 l. Minden füzet' ára velinen 24 kr, nyomt. pap. 18 kr cp.

Alig jelentettük ezen, sok tekintetben fontos, és bibliai literaturánknak reménylhetőleg új mozgalmat szülendő munka' megjelenését, már is megindult az, 's olly élénken foly, hogy annak nem épen sokára befejeztetését is

méltán várhatjuk. Előttünk kevesebb mint három hónap alatt négy füzet, vásárra az ötödik ígértetik, mellyel az első negyedrészt kezünkben lesz. Addig is pedig, míg bírálatát közölhetnők, e' figyelmeztetésünkhez azok' számára, kik a' munkát még nem látták, mutatványul az I. könyv' 8. és 33. fejezetét írjuk ki, jegyzéseikkel együtt. Itéljen ezekből ki ki maga a' fordítás' hűség- és szépségéről, 's a' jegyzések' becséről. Csak azt tesszük hozzá, hogy a' magyarnak általellenében az eredeti zsidó, helyesben héber, szöveg áll, pontozással, 's így a' kezdő olvasót is tetemesen könnyítve. Elrendelés, betű, nyomtatás és papíros (a' velinkiadásnál) a' szigorubb követeléseket is kielégíthetik, 's a' kir. egyetemi műhelynek becsületére válnak.

Mutatványok.

VIII. (1) És megemlékezék Isten Noachról és minden vadról, minden baromról, melly ő vele vala a' bárkában, és elindítá Isten szellet a' földön, és lecsillapodának a' vizek. — (2) És bedugulának a' nagy tenger' forrásai és az ég' nyiladéakai és megszűnnek a' zápor az égből. — (3) A' vizek mind inkább visszatérének a' földről, és annyira elfogyának a' vizek százötven nap lefolyta után. — (4) Hogy a' hó tizenhetedikén a' bárka megállapodék az Ararat bércein. — (5) És a' vizek folyvást fogytak a' tizedik hónapig. A' tizedik hónap elsőjén pedig kitetszének a' hegyek' ormai. — (6) Negyven nap lefolyta után Noach kinyitá a' bárka ablakát, mellyet csinált. — (7) És kibocsátá a' hollót, melly meg meg kiment és visszajött, a' vizeknek a' földről való elszáradásáig. — (8) És kibocsátá a' galambot, meglátandó, hogy kisebbedtek-e a' vizek a' föld' színéről. — (9) De a' galamb nyughelyet nem találván lábainak, visszajött hozzá a' bárkába, mert víz vala még az egész föld' színén, kinyújtá tehát kezét, 's megfogá azt, és bevéve magához a' bárkába. — (10) És várakozék más hét napig, 's újra kibocsátá a' galambot a' bárkából. — (11) És eljőve hozzá a' galamb estveli időn, 's íme, viruló olajfa levél vala szájában. Megtudá tehát Noach, hogy kisebbedtek a' vizek a' földön. — (12) És várakozék ismét más hét napig, 's elereszté a' galambot, de ez nem tért többé hozzá. — (13) És lön a' hatszázadik és első évben, az első hó' elsőjén elszáradt a' víz a' földről, levevé tehát Noach a' bárka fedelét, és látá, hogy íme elszáradt a' víz felüle-

te. — (14) A' másod hó' huszonhetedikén megszáradt teljesen a' föld. — (15) És szóla isten Noachhoz mondván: — (16) Eredj ki a' bárkából te 's nőd és fiaid nejei veled. — (17) Minden vadat, melly veled van minden testből, minden madarat, minden barmot és minden a' földön csúszó-mászó férget hozz ki magaddal, hogy hemzseljenek a' földön és tenyészsenek és szaporodjanak a' földön. — (18) Kimenének tehát Noach és fiai és neje és fiainak női vele. — (19) Minden vad, minden férgek, és minden madarak, minden a' földön csúszó-mászó fajaik szerint mentek ki a' bárkából. — (20) Noach pedig oltárt építe Jehovának, és vőn minden tiszta baromból és minden tiszta madarakból, és áldozta égő áldozatot az oltáron. — (21) És megérzé Jehova a' gyönyörű illatot, és mondá magában: Meg nem átkozom többé a' földet az ember miatt, mert az emberről szív alakítmánya gonosz ifjukurától fogva, és el nem vesztek többé minden lényt, a' mint tettem. — (22) Ennekutána mindörökké vetés és aratás, hideg és meleg, nyár és tél, nap és éj meg ne szűnjenek. —

VIII. (1) *וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת כָּל הַחַיָּוִת אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּיבָה* a' három. A' Septuagintában itt még a' következő van: καὶ πάντων τῶν κτενῶν, καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἐρπονῶν és minden madarakról és minden csúszó-mászó férgekről. — (5) *וַיִּסְרֹךְ* és elfogyának: rosszul „és el kezdenek megfogyni“; mert már ezelőtt mondatott, hogy visszafolydugulának a' vizek és következőleg, hogy megkevesbülének és apadának, de itt az jelentetik, hogy százötven nap lefolyta után annyira fogyának, hogy a' bárka megállott stb. *אֶרֶץ אֲרָרָת* Ararat. Ezen a' sz. írásban még több hely előforduló név majd tartományt, majd bércezláncot jelent. — Több körülmények a' persák és törököktől ugynevezett Noah hegyét jelelik ki, melly nem messze Erivántól szép kúp alakban kettős ormát meglehetősen magasságra emeli. Örök hó fedi e' csúcsokat, mellyek óriásokként egekbe meredve, a' nap sugarait leirhatlan varázsú fénynyel szegik meg. — Több ízben megkísérték a' fölmenetet, a' nélkül hogy sikerült volna; e' pedig a' nép' hiedelmét, mint ha Isten e' szent hegyet ember szentelen lábától tapodni nem engedné, megerősíté. Csak újabb időben öszhő 9dikén 1829 mászta meg Parrot legnagyobb csúcsát és meghatározá magasságát, melly 16200 láb. — (7) *וַיִּשְׁלַח אֶת הָעֶרֶב* És kibocsátá a' hollót. Plinius természet-történeteiben VI. 24. az indusokról azt jelenti: „A' csillagokra a' hajózásban nem ügyelnek. Az éjszakot meg nem jegyzik: de madarakat visznek magokkal, mellyeket gyakran kieresztve, ezeket, mint a' mindig szárazt keresőket, követik. *וַיִּצֵא וַיָּשָׁב* melly meg meg kiment és visszajött. A' Septuagintában itt az van: ἔξελθόν, οὐκ ἀνέστρεψεν kimenvén vissza nem jött. Alkalmasint *וַיִּצֵא וַיָּשָׁב* olvasott. — (11) *וַיִּרְאֶה* viruló. Melléknév. Értelmében egyazonos az Ez. 17. f. 9. előforduló ugyanazon névszó-

val, mely az elhervadandó friss levelet jelenti. A' Septuag. *καρπος* polyva szóval fordítja, a' minek itt alig van valami értelme. Onkelos a' szó alakjának jelentése ellenére, szenvedő értelemben veszi, „הַכֹּרֶס, leszakasztott“. — (13) מִיִּם הַמֵּיִם elszáradtak a' vizek. Meg kell különböztetni *הַכֹּרֶס* és *יָבֵשׁ* gyököket. Az első, melyet egyaránt a' földről és a' vízről mondani lehet, jelenti a' nedv enyészését, a' folyamok elapadását (l. Reg. 19 f. 24. v.). Az utolsó pedig mondatik a' teljes megszáradásról (l. Joel 1. f. 20. v.). A' Septuaginta helyesen tette ki, itt, *ἐξέλιπε τὸ ὕδωρ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς*-sel: elment a' víz a' föld színéről; a' következő versben pedig *ἐξηράνθη ἡ γῆ*-vel: kiszikkadt a' föld. — (21) *וַיִּרְחַק* és megérzé stb. Bohlen e' kitélt felette érzékinek találja. Én ebben éppen ellenkező véleményen vagyok. — A' szaglás kijelölő tulajdonsága ugyan is az, hogy az illat az érzékre még akkor is hat, miután már az illatot terjesztő tárgy eltávolozék többi érzékink köréből, valamint a' ki emlékezik, a' tárgyak benyomását képzele, miután azok érzékire többé nem hatnak. — Ezen illat és emlékezet közti rokonság a' zsidó nyelvben abban jelentkezett, hogy az illatozás *וַיִּרְחַק* emlékeztetni igével fejeztetik ki mint *לְבֹנָה מִזֵּיִם* tömjént füstöltgetni. Ezek szerint megfordítva is, *וַיִּרְחַק* mely sajátlag és megszállá annyit jelent, minthogy az Isten kegyesen megemlékezett az áldozatról. Ezen eszmét és nem a' szavakat fejezte ki Onkelos, fordítván *וַיִּרְחַק* és kegyesen fogadta Isten áldozatját. — (22) *עַד כָּל יְמֵי דְחַיָּךְ* Ennek utána a' föld minden napjaiban. A' hagyomány-tudósok és újabb időkben Tiele ezen kitéltből a' föld ideigleni fennállását következtetik. Azonban hihetőleg e' kitélt határtalan értelmében kell vennünk, 's nem jelent egyebet mint „mind örökké“ (l. Zsolt. 72 f. 5. v.).

XXXIII. (1) Jákob pedig fölemelvén szeméit, látá hogy íme Észav jö vala, és vele a' négyszáz férfi. Elosztá tehát a' gyermekeket Léah és Rachel mellé és két szolgálója mellé. — (2) És helyezé a' szolgálókat és gyermekeiket elül és Léah't 's gyermekeit azután, Rachelt pedig és Józsefet utól. — (3) Ő maga pedig előttük költözék, és meghajtá magát hét izben a' földig, míg közel járult fivéréhez. — (4) Észav pedig elibe futamodék és megölelé őt, és nyakába borulván, megcsókolá; és sírának. — (5) Azután fölemelvén szeméit, látá a' nőket és a' gyermekeket, és monda: kik ezek veled? Monda ez: a' gyermekek, melyekkel kegyelmezett Isten szolgálóknak. — (6) És közelgétének a' szolgálók, ők 's gyermekeik és meghajták magokat. — (7) És közel mene Léah is és gyermekei 's meghajták magokat, annak utána közeledék József és Rachel is 's meghajták magokat. — (8) 'S monda: mire való azon egész sereg, melyre akadtam? Ő monda: hogy kegyet találjak uram' szeméi előtt. — (9) 'S monda Észav: van nekem elég; fivérem, legyen tiéd a' mi tiéd. — (10) Mon-

da pedig Jákob: Ne! kérlek, ha ugyan kegyelmet találtam szeméid előtt, elfogadod ajándékomat tőlem, mert úgy néztem szeméid közé, mint ha isteni arcot látnék és kedvesen fogadál engem. — (11) Ugyan vedd el üdvözlétemet, mely hozatott neked, minthogy Isten megkegyelmezett nekem, és mindenem van. Unszolván pedig őt, elfogadta. — (12) És monda: induljunk, és menjünk el, 's én melletted megyek. — (13) Ez monda neki: Uram tudja, hogy e' gyermekek gyöngék és hogy a' szoptatós juhok és barmok mellettem vannak, és ha igen meghajtják egy nap, meghalnak mind a' juhok. — (14) Ugyan menjen uram szolgálója előtt, én pedig elballagok kényem szerint az előttem lévő nyáj' lépése szerint, míg uramhoz jutok Széirbe. — (15) És monda Észav: Ugyan hadd hagyjak melletted néhányat a' velem lévő hadnépből; de ez monda: minek az? találnék csak kegyelmet uram szeméid előtt! — (16) Visszatére azért azon nap Észav utjára Széir felé. — (17) Jákob pedig Szukkothba költözék, 's építé magának házat, barmának pedig készíté hajlékokat, azért nevezé a' helyet Szukkothnak. — (18) És eljuta Jákob teljes épségben Sechem városába, mely Kánaán földén vala, Pádan Áramból való jöttében és letelepedék a' város előtt. — (19) És megvevé a' mezőnek ezen részét, mellyen felütötte sátorát, Chámor Sechem atyjának fiától száz keszitáért. — (20) 'S fölállita ott oltárt és elnevezé: Isten, Jisrael Istene.

XXXIII. (2) Az elrendezés úgy történt, hogy minél kedvesebbek a' személek, annál odébb helyeztettek, úgy, hogy ha Észav rosz szerrel jönne ellene, legkedvesebb övéi menekülhetnének. — (3) Jákob e' szerfeletti alázata — mely különben keleten nem olly szembeszökő — oda célzott, hogy az által Észavnak megmutassa, miként ő nem önmagát, hanem Észavot tekintí el-sősülöttnek. — (4) *וַיִּשְׁקֹךְ* feletti pontok arra mutatnak, hogy e' szó némelly codexekben hiányzott. — A' Beresit Raba itt azt regéli, hogy azért tétettek a' pontok *וַיִּשְׁקֹךְ* szóra, hogy jelentessék, miként Észav tulajdonképen nem akarta megcsókolni (*לֹא שָׁקַח*), hanem megharapni (*לִישָׁק*) stb. De erre már Aben Ezra azt mondja: e' mese jó dajka regének (*סֵפֶר חֵן לְמַתְקֵי מַסֵּדִים*). — (8) *וַיִּאָמֶר* ő monda: hogy kegyet találjak uram szeméi előtt. E' felelettel Jákob fivéréhez való viszonyát fejezi ki. Ugyanis keleten az alattvaló nem jöhet az előkelőbb elibe, a' nélkül, hogy üdvözlötül ajándékokat vinne, mely alkalommal az ajándék elfogadtatása a' kegyelemnek, visszaigazítása pedig a' visszatérésnek jele. — (9) Észav el nem fogadja ugyan az ajándékot, de ezen elmellőzést olly szíves szavakkal kíséré: hogy Jákob azt

semmikép visszatetszés jeléül nem tekintheti. — (11) ברכתי üdvözlétemet (l. felj. 8. v.). — (12) לנגדר melletted — egyaránt veled. — (13) ויתנו כל הצאן meghalnak mind a' juhok. A' barom a' felette való meghajtás által megsoványodik ugyan, de egyéb baja nem történik, midőn a' juhok a' felettebbi meghajtás halálos: ez okból mondá Jákob, meghalnak a' juhok, de nem a' barmok (Ramban). A' Septuaginta itt igazítást tett és אצא-t ugy fordította mintha מקנה-t olvasott volna πτήνη. — (14) ואני אתנהלה לאמי én pedig elballagok kényem szerint. לאמי szónak gyöke alkalmasint אמל elföldött, mert a' halkán és kényelmesen történt a' figyelmet elkerülvén, mintegy elfödve marad. Különös itt a' Septuaginta fordítása: εγω δε ενισχυομαι εν τη οδω κατὰ σχολήν τῆς πορεύσεως τῆς ἐναντίον μου, én pedig erőködni fogok utamban az előttem elmenők kénye szerint. — (15) Jákob bizalmatlan és gyanakodó, és el nem fogadja Észav hadi kíséretét, mert, mint az még maiglan történni szokott, Arabiában született barátság alatt sokszor ádáz boszú lappang. — (17) סכות Szukkoth (ereszek, hajlékok). Régi város a' Jordán mellett. A' görögök e' névből Σκυθώπολις-t csináltak, melyet aztán sokan hibásan Skytha telepnek hittek. Est usque hodie civitas trans Jordanem hoc vocabulo in parte Scythopoleos, azt mondja Hieronymus e' helyt. — (18) יובא יעקב שלם עיר שכם és eljuta Jákob teljes épségben Sechem városába. A' Septuaginta שכם-t-t névként vette, és e' szerint így fordított: καὶ ἤλθεν Ἰακώβ εἰς Σαλήμ πόλιν Σαχμὼν, és eljuta Jákob Salembe, Sechem városába. Azonban az egész vers füzete világosan mutatja, hogy e' szó itt inkább Jákob állapotjára vitetik, hogy t. i. Jákob hosszú utjából éppen e' egészségesen tért meg. — (19) קשיטה Keszitah השנה ראש 26. l. l. R. Akiba azt beszéli: a' mint egyszer Afrikában utaztam, hallottam a' ממה-קשיטה-nak nevezni (קשט arabul annyit jelent mint mérték). Így קשיטה = ממה = גרה, mely pénz-nemből husz meg egy Sekelre (l. felj. 23. f. 16. v.). Onkelos és a' Septuaginta bárányyal fordítják, és alkalmasint pénznemet értenek, melynek képe bárány vala. — (20) אל אלהי ישראל nevezet nem különös, mint az tov. 35 f. 7, 15. v. és Exod. 17. f. 15. verséből kitetszik.

Némely észrevételek a' Mezei Naptárra.

(Folytatás.)

24. §. A' mostani használat mellett az évszakokat*) így adom elé: p. o. a' Tél kezdődött 1839-ik évi Telelő hó 21ik napján, és tartott a' folyó esztendei Tavaszelő hó 21ik napjáig; a' Tavasz kezdődött: Tavaszelő hó 21ik napján, és tartott Nyárelő hó 21ik napjáig; a' Nyár kezdődött Nyárelő hó 21ik napján, és tart Ószelő hó 23ik napjáig; az Ósz végre kezdődik Ószelő hó 23ik napján és tart Telelő hó 21ik napjáig; az imént ajánlott nevekkal pedig így adnám elé: A' Tél kezdődött 1839-iki Ószharmad hó 21ik napján, és tartott folyó esztendei Télharmad hó 21ik napjáig; a' Tavasz kezdődött Télharmad hó 21ik napján, és

tartott Tavaszharmad hó 21ik napjáig; a' Nyár kezdődött Tavaszharmad hó 21ik napján, és tart Nyárharmad hó 23ik napjáig; végre az Ósz kezdődik Nyárharmad hó 23ik napján, és tartani fog Ószharmad hó 21ik napjáig. Nyilván kitűnik e' példából: hogy első mód szerint az évszakkezdők, második szerint pedig a' végző hónapjának tulajdonítatik a' természettel ellenkező nevezet; mert csakugyan fogalomhiányt, s nyelvtökéletlenséget mutat az, midőn kénytelen vagyok azt mondani: hogy a' Tél Tavaszelő hóban, a' Tavasz Nyárelő hóban, a' Nyár Ószelő hóban, az Ósz Télelő hóban végződik; vagy pedig hogy: a' Tél Ószharmad hóban, a' Tavasz Télharmad hóban, a' Nyár Tavaszharmad hóban, és végre az Ósz Nyárharmad hóban kezdődik: holott határozottabban esik mondanom, az évszakok mind kezdetére, mind végzetére nézve így: A' Tél kezdetét veszi Karácson hava 21ik napján, és tart Böjtmás hava 21ik napjáig; ezen napon kezdődik a' Tavasz, és tart Sz. Iván hava 21ik napjáig; midőn is a' Nyár kezdődik, és tart Sz. Mihály hava 23ik napjáig, végre bezárja az esztendőt az Ósz, mely kezdetét veszi Sz. Mihály hava 23ik napján, és Karácson hava 21ik napján végét éri. —

25. §. Hosszason szólottam a' hónapok magyar neveiről, de szükségesnek láttam, mind azért: hogy a' hónapoknak őszkoru diszes neveit igazoljam, mind pedig: hogy azokat, kik az évszakoktól kölesönözött czéliránytalan nevekkal megbarátkozni nem tudnak, megnyugtassam, s befejezésül még csak azt függeszttem ide: hogy a' kik nem nem átalják hátrább állni a' pogány rómaiaknál, kik alapítójoknak emlékezetét enyésztekig fentartani kívánták az által, hogy akkor is, miután Numa, a' Romulus szerette tíz hónapos évet, tizenkét hónapossá, és így: a' Quintilis, vagy Julius, Sextilis, vagy Augustus, September, October, November, December hónap neveket helytelenekké tette — mert csak ugyan nem valának, valamint Julius ma sem ötödik, hanem hetedik; Augustus nem hatodik, hanem nyolczadik; September nem hetedik, hanem kilenczedik; October, nem nyolczadik, hanem tizedik, November nem kilenczedik, hanem tizenegyedik, és December nem tizedik, hanem tizenkettedik hónapjai, neveikkel ellenkezőleg, az esztendőnek — a' régi helytelenné vált, és csak emlék tisztelést rejtő hónapneveket használtak, hogy a' kiknek ellenőkre van az is: miképen kereszttyén időszámításunknak emlékezetét három hónapunk, u. m. Boldogasszony, Kisasszony és Mindszent hava — melyek csak úgy igazulnak meg: ha vissza gondolunk: hogy a' mi éveink is szinte, mint minden a' föld hátán létező kereszttyén hívéké, a' világ megváltojának születése, az az: Karácson, vagy pedig fogantatása, az az: Gyümölcs oltó Boldogasszony ünnepéről kezdettek számíttatni — még ma is, és pedig minden egyéb kereszttyén nemzetek között, csak egyedül nálunk tartja fent, hogy a' kik nem tartják dicsőségnek, miképen egyedül csak nálunk vagynak a' hónapoknak olytán nevei, melyeknek fogva minden kereszttyén lakjék bár hol, tudja bár vagy ne tudja az esztendőnek négy részre oszlását, ha vissza gondol a' kereszt-

*) Kmeth, Astronomia popularis. 148. 149. l. szerint.

tyén időszámlálásra, hónapjainkat meghatározhatja; és ha mind ezek mellett is: a' régi diszes nevek helyes létéről, meg nem győződnek, meg nem fognak győződni, vagy nem is akarnak meggyőződni, okosabban, és a' haza 's polgári társaság érdekével megegyezőbben fognak cselekedni: ha magyar irataikat, a' hónapok' deák neveivel tarkítandják; mert csak ugyan igaz az: hogy mostani időszámlálásunk Rómából vette eredetét, és Róma keresztelte azokat azon nevekre, melyeken neveztetnek ma is. — Így legalább időszámlálásunkban nem okozunk zavart, kik anyagi érdekünkben fekvő mértékeink' egyformaságára és nevezeteire nézve, még ma sem tudunk tiszta fogalmat nyújtani az egész hazáról. —

26. §. A' Nap felkelésének és lenyugvásának *hetenkénti* előadásában semmi alapot nem talállok, akár a' Vándorral, vagy Mezei Kalendáriummal, akár pedig a' Tudományos Academia úgynevezett *Astronomiai* naplójával egyeztetsem azokat. Nem kevés hasznát veszik ezeknek a' mezei gazdák és falusi lakosok, de leginkább a' lelképászorok, kik déli vonalok' hiányában, a' Nap költéről, nyugtáról névnapthoz kapcsoltatni szokott jegyzetek után szokták igazítani óráikat; erre nézve tehát nem ártana a' Gazdasági kalendáriumnak is, követnie más névnapthoz példáját, melyek a' Nap felkelése és lenyugvása korát minden napra előadják; sőt célirányos lenne: a' déli közép időt, és az óráknak attól távozása perczeit is előadnia; de mindezeket nem amúgy gondolom formán, hanem pontosan, a' csillagvizsgálók' feljegyzése után, melyet egy kevés fáradsággal nem lenne nehéz eszközölni, és szemes vigyázattal hibátlanul kinyomtatni. —

27. §. Tudva van az, hogy az országos vásárok névnapthári ünnepekhez vagynak kötve; melyek ha kihagyatnak, megkurtíttatnak, napjaikról, melyekhez kötve vagynak, más helyre által tétetnek, vagy elmagyaráztatnak, zavart okoznak, és a' társas élet anyagi érdekének kárára vagynak; mert a' névnapthár illetően állásában, a' vásárlajstromoknak illő hasznát nem vehetni, és ha a' név, a' szokással ellenkezőleg magyaráztatik más nyelvekből, az egy név kettővé, vagy többé is alakul, 's idővel versengésre szolgáltat alkalmat; a' mit pedig a' tökéletességre vinni szándékoltott népkönyvekben gondosan ki kell kerülni. —

28. §. Hogy a' szentek' ünnepei, a' római udvartól határozottat napokra jeleltessenek, és a' melyek a' most divatozó naptárakba merő önkényből iktattattak, kirekesztessenek, az a' római közönséges hitű lelki atyák' dolga, ebbe tehát én nem avatkozom, hanem csak némely észrevételeimet sorozom itt elé, melyek vagy az önkényt, vagy a' figyelmetlenséget tárgyazzák, nevezetesen:

Boldogasszony havában:

4ik napján, *Izabella* nem találthatik a' római lajstromban, hanem *Titus* püspök, mely név áll a' Vándorban, és a' Nemzeti Kalendáriumban is, és magyarokhoz tartozik.

12kén *Ernö*, nem Ernestus, hanem Irenaeus, mely név az oklevelekben: Erneus, Erne, és Herne szóval is tétetik. Ernestus pedig a' ró-

mai vértanulajstromban, — mely Velenczében 1762-ik évben nyomtatott — nem is találthatik.

13ikán *Vidor*, annyit tesz-e mint Hilarius? meg nem határozhatom; én legalább oklevelekben nem találтам.

14ikén *Felix* név helyett én nem *Boldogot*, hanem Bódog-ot szeretek mondani, hogy megkülönböztessen a' nevet a' szó más jelentésétől; különben úgy vélem: Beatus = Boldog; Felix pedig = Szerencsés.

30ikán *Agunda* nincs, hanem van Aldegundis szűz.

31én *Farkas* nincs; ezen szent' ünnepe Mindszent hava 31én tartatik.

Bőjtelő havában:

4ikén Veronka = *Veronika*; a' római lajstromban Boldogasszony hava 13ik napjára van írva.

8ikán *Mát. János* = Mathai János.

11ikén *Dezső*, Desiderius helyett, véleményem szerint rosszul használtatik; én e' helyett Ders vagy Dezsér szót tennék; amaz pedig Dénessel vagy Dienessel egy értelemben lenni tartom egy oklevél után.

12én *Lydia*, más napokon,

13ikán *Jordán*, nem találthatik a' római lajstromban.

17én *Constan* jelentsen akár mit, a' római lajstromban e' napra nem találthatik illy kezdetű név; helyette inkább állhatna *Elek*.

Bőjtmás havában:

8ik napján *Ist. J.* mit jelent? a' római lajstromban áll „Joannes de Deo“, tehát *Istenes János* azt tartom.

11én *Const.* A' Nemzeti Kalendáriumban Konstantia; a' római vértanulajstromban: „*Constantini Confessoris*“, tehát Koszta hitvalló.

15én *Krist.* határozatlan; a' római lajstromból meghatározni nem lehet.

16án *Geréb*, Heribertus-e, vagy pedig Corebus, (így) mint a' Római Lajstromban Sz. Gy. h. 18ikára áll? erősség' hiányában állítani nem merem.

22ikén *Kázmér* B. m. h. 4ik napján ünnepeztetik.

28án *Vilmos*, *Vilma*, akár Guilielmus, Guilielmus akár Vilhelmus helyett, más napokon áll.

29én *Eust.* érthetetlen *Eustasi apát* helyett.

30án *Gyeza* név jelentése annyi mint Jézus; e' név tehát nincs naphoz kötve, hanem Jézus neve napján tartatik.

Szent György hava:

2ikán *Ferencz* elibe: „Paulai“.

5ikén *Vincze* elibe „Ferrari“ kell vala tenni, különönböztetés okáért.

13án *Ida*, nincs ugyan a' római lajstromban, de más névnapthárban Sz. Mihály hava 4ik napjára jelevé találтам, helyesen-e vagy helytelenül? azt nem nyomoztam. E' napra többek között *Justin* és *Dadas* vértanuk jegyeztetnek a' római lajstromban.

19én *Antonia* nincs helyén, annak a' római lajstrom szerint Sz. György h. 29ik vagy P. h. 4-ik napján kell állania.

22ikén *Sot. Kaj* = Sotér pápa vértanu, Kajus pápa vértanu.

23ikán *Béla*, Adalbert helyett rosszul áll:

mert Béla és Adalbert nem egy név, bár miként csűrjük csavarjuk a' neveket' szófógaait. Béla név már a' negyedik században elő jó Attila vezértársai között, Adalbert, ugy szinte Adelbert, melyek jelentésekben egyek, csak a' tizedik században; a' jókorábbi Béla név tehát nem származtathatott a' hat egész századdal későbbi korral ösmeretes Adalbertus, akár Albertus névtől, mint vitatják Pray, Szegedi és Katona. A' két névnek egymástól különbözőségét bizonyítja az is: hogy akármely nyelven szóljanak a' történetírók Béla nevű királyainkról, azokat mindenkör Béla és nem Adalbert király címmel illetik. Ennélfogva azt tartom: *Béla* sz. írásbeli név, 's *Abel* névvel egyetemben Boldogasszony hava 2ik napjára tétethetik. —

26ikán *Kil*, *Klet* = Kilit, vagy Kelet.

30án *Sén és Kát* = Senásbeli Katalin.

Pünkösöd havában:

10én *Vict.* illy kezdetű név e' napra nem jeleltetik a' római lajstromban, hanem Antonin hitvalló, Izidor és mások.

11én *Beatrix* nincs, de van Sz. Jak. h. 29én.

28án *Vilmos* nincs.

29én *Miksa* (Maximilián) nincs; hanem van Maxim és Maximim püspökök.

31én *Petron* = Petronilla.

Sz. Iván havában:

1sőén *Karácson*: Gratianus, Gratian, Gratian névből származván, az e' napra eső Gratianus név kiadására nem helyesen használtatik; célirányosabban állván ezen név a' Karácson hava 18ik napjára eső *Gratianus* név helyén.

7én *Lukrécia*, Lukreczia szűz és vétanu ünnepe a' római lajstromban csak egyszer, és pedig Sz. András hava 23ik napjára jelelve találattik; e' név tehát oda tartozik.

20ikán *Emília*, a' római lajstromban nem találattik, hanem Aemiliana, B. a. h. és Sz. Iv. h. 30ik, és Emilia P. h. 30ik napján.

Sz. Jakab havában:

1ső napján *Tivadar*, deákosan Theodorus; e' név igen sokszor előző a' római lajstromban, és mindannyian más napokra tűzve.

7én *Eszter*: ezen név a' római lajstromban nem találattik, de az 1804iki országos névnap-tárban e' napon találom; Jurende' 1826iki Vándora pedig P. h. 24ik napjára jeleli, mi kulfő szerint? nem tudom.

9ikén *Luiza*; e' név ugy hiszem Ludovika helyett áll, Ludovika ünnepe pedig B. a. h. 31ik napján esik a' római lajstrom szerint.

12én *Henrik* nem esik, hanem igen Sz. Jakab h. 15ik napján.

16án *Vidor*. A' római lajstrom e' napra Hilarius vértanút teszi, ezt a' jászói régi híres misemondó is; eddig pedig Vidor nevet, Hilarius név helyett véltük használtatni, mely többször és mindig más napokon fordul elő.

18án *Arnold*, a' római lajstromban nincs, hanem Arnulphus, és ugyan ezen napra; az esztergami idei névnap-tárban e' napra Arnoldus van téve, — egy-e a' két név? bővebb vizsgálódás nélkül állítani nem merem.

22én *Mária*, utána kell vala tenni: „Magdolna“, a' mit alkalmasint a' szedő hagyott ki.

30án *Abdeniás*, a' római lajstromban, és a' névnap-tárakban „Abdon és Sennen áll.

Kisasszony havában:

14én *Izsáb* (Euseb) áll, de Eusebius nem Izsáb, a' hogyan nehezen találattik oklevelekben, vagy Izsép, hanem Eösi = Ösi, Isip pedig József.

27én *K. Józsa* = Kalasanti József.

30án *Róza*; mellé kell vala tenni „örző anygal“ — a' mennyiben ezen naphoz vásárok is vagnak kötve.

Sz. Mihály havában:

4én *Róza Mózes*. Mindkettő feltaláltatik e' napon a' római lajstromban, de Róza már másutt is be van iktatva a' névnap-tárba, Rosalia sehol; ez szinte nevezetes nap lévén sok helyen, és szinte feltaláltatván a' római lajstrom után más névnap-tárban is, ezt kell vala tehát inkább felvenni.

5én *Victor*, Victorin helyett áll.

11én *Herm*, mi akart lenni? világosítást vár.

13án *Morilis*, a' római lajstromban Maurilii áll, tehát Morily.

15én *M. n. n.*, e' betűk alkalmasint ezt teszik: „Mária neve napja“, de ez ünnep a' római közönséges hitűeknél, és mint olyan: Kisasszony nap után legközelebbi vasárnapon szokott ünnepeltetni; következőleg ennek nem itt, hanem e' hónapnak 13ik napján kellene veres betűkkel nyomva állania.

25én *Kajafás*, Kleofas helyett.

Mindszent havában:

2ikán *Honorius*, másokr esik.

11én *Kálmán*, nem ezen, hanem 13ik napján ünnepeltetik az egyházban.

16án *Gál A.* = Gál apát.

25én *Krizs* = Krisán és Daria.

28án *Simon* = Simon és Júdás.

Sz. András havában:

4én *B. Kár.* = Borromei Károly. *Blandina* nem ezen, hanem Sz. Iv. hava 2ik napján esik a' római lajstrom szerint.

7én *Adolf*, nem ezen napon, hanem Sz. Iván h. 17én esik, az esztergami és kalocsai megyék névnap-tárában e' napra jegyeztetik, de magában a' Gazdasági Kalendáriumban is e' napra tétetik a' 67ik lapon, holott a' nemesvidi vásárok feljegyeztetnek.

10én *Avellin*, különös keresztnévet nem tesz, az csak mellékneve bizonyos Avellini András szerzetesnek, kit Xlik Kelemen pápa iktatott a' szentek' lajstromába.

16án *Ödön*, úgy látszik Edmund helyett áll, de rosszul, mert Edmund: nem Ödön, hanem az inkább Eugenius, mely név így jeleltetik.

18án *Eugen* (Jenő), Eugenius, Eudeniusnak is iratik az oklevelekben, így pedig a' magyar nyelv természetéhez illesztve, elhagyván az *us* fogást, készen van a' magyarosított Euden = Öden, vagy Ödön; de Jenő névnek e' szerint nem jut jelentés; Genesius, Gennadius, Genuinus, mindannyi férfiui keresztnévek, valamelyike adatik-e vele? meghatározni nem merem, de annyit bizton állítok, hogy Öden v. Ödön Eugenius névnek magyarosítása.

19én *Erzse* (Liza), mindkettő Elisabeth helyett; amazi, mint magyart javalom; tisztesebben magyarul Erzsébet; ennek több magyaros változása is van, mint például: Erzsók, Bözse, Böske, Pöre, Pörke, de Liza, vagy Lizi alkalmassint csak német kiejtés, és így nem magyar, hanem német névnapárba illeszthető.

22én *Czicz* = Cziczelle.

28ikán *Sosthen* = Sosthenes.

Karácson havában:

12én *Ottília* = Ochilia szűz, ennek ünnepe más, u. m. 13ik napján esik.

16án *Etelke*, úgy vélem, Adelheid névből származtatik, de ez nincs a római lajstromban. Jurende' 1826iki Vándorában Karácson hava 20ik napjára kitűzve találom.

19én *Manra*, B. e. h. 13án, P. h. 3. és Sz. A. h. 30ik napjára jelevé találtatik a római lajstromban.

20ikán *Domok* = Domokos.

21én *Tamás* = Tamás apostol.

29én *Tamás* = Tamás püspök vértanú. —

Watherr László.

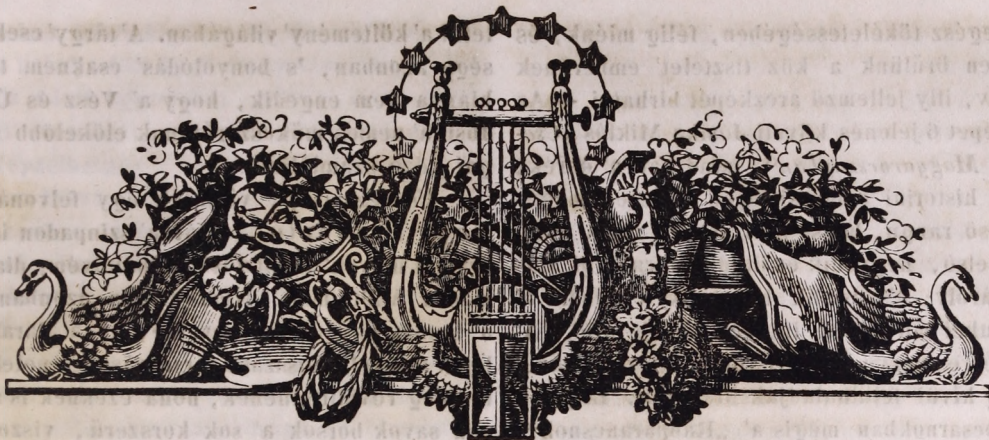
(Vége következik).

Necrolog.

— F. évi április 16. halt meg *Petz Leopold*, soproni ev. német pred. 's egyszersmind a' költészónoklati osztályban tanító. P. jelesebb egyediség volt, hogysen rola hallgathatnánk. Melegen festett életrajzát Nagy Elek adá a' Század. 77. sz., mellyből a' követk. adatokat írjuk által. Született P. 1794. febr. 15. Sopronban, hol Sámuel apja szegény posztószövő volt. 1813-ig Sopronban tanult. Végezván iskoláit, gróf Zay Károly, jelenen a' magyar ev. egyház' lelkes fő gondviselője, P. iskolatársa, mezei jószágára vitte magával, hol jeles miveltségének alapjait vetette meg. 1814ben Jénába ment, 's Németország' nagy részét bejárván, másfél év múlva haza tért, 's nevelőseget vállalt. De nem sokára Győrbe professornak hivatott meg, honnan 1819-ben szalonoki lelkésznek ment ugyan, de kedvezőbb feltételek mellett ismét vissza; míg Sopronban a' költészet 's szónoklati tanítószékkel kínálatnak meg, mellyet utóbb, midőn köz ohajtásra predikátorságot is vállalt, megtartott 's lelkesen el is látott mind haláláig, melly az említett napon gutaütésből következett be. Petz, mint életírója tudósít, jeles tanító, jeles egyh. szónok, jeles ember 's azért emberbarát, polyglott (összesen 17 nyelvet beszélt), 's alapos tudós volt: kiről a' hizelegni nem tudó Kis János superintendens ezeket mondhatta halotti beszédében: „Szavai hatalmasan 's erőteljesen hangoztak le ajkiról, 's mindannyi napsugarak voltak, mellyek melegítettek és világítottak. Előadásának hatalmával meg tudá hódítani a' szívet, 's eszének erejével belé csepegtetni a' legtisztább, legnemesb meggyőződést”. — Petz' írói pályájáról, biographusától valamennyire eltérve 's kissé részletesben, kell szólnunk. Ő mint német író lépett fel következő munkáival: 1) *Tetralogie tragischer Meis-*

terwerke der Alten und Neueren, zusammengestellt, aus den Ursprachen neu übersetzt und erläutert von L. Petz. Kaschau, 1824. Verlag von Otto Wigand. N8r. 408 l.; 1834-ben mint második olcsóbb kiadás (de csak változtatott czímmel): *Meisterwerke tragischer Dichter*, 4 ft 20 kr ep. A' szerző itt egy jeles bevezetés után a' következő tragoediákat adja jegyzésekkel: *Prometheus der Gefesselte*, von Aeschylus, hellenből; *Der standhafte Prinz*, von Calderon, spanyolból; *Oedipus als Herrscher*, von Sophocles, hell., és *König Lear*, von Shakespeare, angolból; 's ámbár e' művekben németországi elődeit nyelv' és verseles' szépségére nézve nem éri el, meg kell vallani, hogy készütséggel 's lelkesmeretesen dolgozott. — 2) *Originelle Fabeln und Aphorismen des Andreas Páy*. Aus dem Ungrischen übersetzt von L. Petz. Verlag von S. Ludwig in Raab. Druck v. A. Pichler in Wien. 1825. 8r. 150 l. — 3) *Csobáncz*, von Alex. Kisfaludy (1826. Iris című pesti folyóiratban, 's újra Tolynál Handb. d. ungr. Poesie. II. 402 's köv. II.), az eredetinek formájában, igen prosai fordítás. — 4) *Jonas Laemmle's Abenteuer*, aus seinen eigenen Briefen. Aus dem Ungrischen des Benjamin Szalay (Kisfaludy Károly). Kaschau, bey O. Wigand. 1827. 12r. 68 l. Jó fordítás, P. neve nélkül, de neki tulajdonítatik. — 5) *Julius Caesar*, Trauersp. v. Shakespeare. Leipz. G. Wigand. 1836. 32r. 136 l. — 6) *Coriolan*, Trauersp. v. Shakespeare. U. ott, 1837. 32r. 192 l. ('s ugyan ezek, Learrel együtt, Wigand egykötetű és tizenkét kötetű Shakespearejében is, amaz 1838. n8r., ez 1839. 16r.). — Ezek mellett megkísérté tollát a' derék Petz magyarul is; irt ő, különösen, egy „*Világtörténetet*“, melly az academia elébe volt terjesztve; kezdé *Don Quixottot* spanyolból fordítani; mellyről életírója mondja: „mindent elkövetett kiadathatásán, 's tanúja valék küzdéseinek, törekvése' nem sikerülte feletti fájdalmanak”; *Magyarország' történetét* is megírta, „melly bizonyos körülmények miatt meg nem jelenhetett”. Szinte életírója jegyezte fel, hogy szándéka volt Shakspeart is magyarra fordítani, de előbbi törekvései' nem sikerülte elcsüggeszté. Kiadva tőle csak egy magyar dolgozatot ismerek, u. m.: *A' szanszkrit és török nyelvnek a' magyarra vélt rokonosságáról* (Tudom. Gyűjt. 1833. III. 85 — 112 l.); alapos értekezés, mellyben a' kitett kérdésre tagadólag felel, 's alkalmilag a' hellen nyelv' tanulását buzdón sürgeti. Ezekon kívül ő kezdte legelsőbben a' költészetet, szónoklatot és történettudományt magyarul tanítani Sopronban, saját dolgozatai szerint. — Ezekkel, valamint a' magyar irodalmat a' németekkel ismertetésével, Petz, félig legalább, a' miénk is; és fájlatni, hogy születés, első készületek, helyzet 's a' körülmények' kedvezőbb szövedéke őt szorosban nem kapcsolak nemzeti szellemmozgalmainkhoz: nyelvésztünk, történetírásunk, szépliteratúránk neki sokat fogott volna köszönhetni. S. F.

— IGAZÍTÁS. A' Figy. 43. sz., 691 szeleten 30-d. sorban erothya helyett tedd: *erotematica*.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

November' 17. 1840.

46. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Nemzeti Almanach 1841-re. — Rendre igazító válasz Nyáry Pálnak (Vachot Imre). — Literatúrai mozgalmak. — Jelentés az Emlényről.

HAZAI LITERATURA.

Almanachok.

- 1) *Nemzeti Almanach. 1841. Első év. Budapest.*
8r. összesen 444 lap. Ára 5 ft cp.

Nagy várakozás elébe lépett ki e' szép 's tartalomdús zsebkönyv, mert nem egyes ember, hanem egyesület bocsátá közre, melly egy sor alapszabálylyal 's tisztviselőkkel el látva, több mint 250 tagjai közt a' hazának több jeles fiát számlálja. Szerkesztője a' derék, szorgalmas *Vajda Péter*, a' benyújtott munkák' bírálói közt, hogy többet ne említsek, a' tiszta izlésű, ismert jelességű criticus, *Szontagh Gusztáv*; 's a' munkatársak eddig literatúránkban példátlan tiszteletdíjjal jutalmazva. A' képek mind eredetiek, az egésznek kiállítása, költségkimelés nélkül gazdag és drága. Az egésznek úgy kell tekinteni, mint „legtöbbjét, legjobbját“ annak, mi tőlünk telik.

Lássuk már, mint felelt meg a' Nemzeti Almanach ezen nagyszerű várakozásnak. — Kezünkbe vesszük a' könyvet; az a' lehető legdisztesben van nyomtatva, pompásan kötve,

's minden méltatlanság nélkül elmondhatni, hogy minden eddigi zsebkönyveinknél ékeesebb is, nagyobb is. Eddig egyetlen büszke örömmel nem üdvözleni a' nemzetünkre becsülethozó, 's a' legkényesebb hölgy' asztalán is díszes helyet igénylő 's érdemlő jelenetet. — Most mohón nézzük át a' tartalmat, a' dolgozó társak' neveit. Találunk sok kedves nevet, *Jósikát*, és *Kuthyt*, és *Vajdát* az elbeszélők, *Erdélyit* és *Garayt* a' dalosok' során, de sajnosan nélkülözzük *Vörösmarty* és *Eötvös*, *Fáy*, és *Bajza*, és *Czuczor*' tisztelt neveiket, melyekkel minden időben legédesb várakozásokat tanultunk összekötni. — De azzal kell beérnünk, mi kezünkben van, 's nem sovárogni nem létező után. — Áldjuk literatúránk' védistenét, ha azon nevek nélkül is képesek vagyunk minden kívátnak megfelelő, 's a' honfit büszkén édes önérzetre gyújtó szépliteratúrai műkoszorút kiállítani.

A' képek' során először is *Teleki József* gróf academiai elnök' tisztos és vonzó arczvonásin pihennek szemeink. *Barabásunk* rajzoló, *Mahlknecht* metszé, tehát a' kép, így a' mint

van, egész tökéletességében, félig miénk, és szívesen örülünk a köz tisztelet emberének illy hív, illy jellemző arczképét bírhatni. — Az arczképet 6 jelenés követi Jósika Miklós „*Cseheiből Magyarországlan*“, mind hat a' derék, sőt a' historiai compositióban kevesed magával első rangú, bécsi prof. *Ender*' rajza után, 's az első, negyedik és ötödik nürnbergi Mayer Károly, a' második, harmadik 's hatodik a' carlsruhei művészeti intézet' vésűje alól. A' metszésre nézve a' carlsruhei intézet' művei kétség kívül felülhaladják Mayeréit. Legjobb e' képcsarnokban mégis a' „Rabparancsnok“, felfogásra 's bevezetésre nézve. Nankelreuter-ne' uralkodó alakján 's arcvonásin megelégyülve mulat a' szem; ez a' megtestesült szép sárkány. De bármely jeles a' többi rajz is; vajjon nem kellene-e itt is a' hazai erőket megkísértenünk; 's ezek *Barabás* és egyebek' jeles műveiből ítélve, épen nem megvetendők *). De ha az „*itthon*“ nem volna képes zsebkönyveinket elegendő képpel ellátni: vegyük a' legszebb angol aczélmetszések' utánnyomását, melyek jóval kevesebbe is kerülnek, 's eredetűkkel egy azon évben jelenhetnek meg nálunk is, és ne ragaszkodjunk olly makacsul az eredeti képekhez, melyekben, külföldi művészek által adva, kik nemzeti életünket nem ismerik, nincs, nem lehet elég köszönet. Ha az „*édes mienk*“ művészek' kidolgozása talán olly szép nem lesz is, több nemzeti jellemet 's characterhűséget fogunk találni, 's e' nyereségért örömet engedünk el valamit amabból.

A' képeket felvilágosító textus kíséri, 's az Almanach-társaság' alapszabályai, 's tisztviselői és részvényesi személyzetének sora (színes papiroson), mintegy bemutatva a' hazának az ez évi munkálkodás' sikerét. Lássuk azt részenként.

Nagyobb munkák prosában;

Vész és üdv Jósika Miklóstól. Egyszerűen, biztos és könnyű tollal odarajzolt, érdekes beszélyke a' pesti áradás' szomorú, de regényes kifejlésekre igen alkalmas korából, melyet a' vész' éjének igen élénk leírása, 's a' „Szabadító“ szeretett, tisztelt, jól ismert képe tesznek érdekessé. Ez azon mód, mi szerint élő embereket is érdekesen lehet föllép-

tetni a' költemény' világában. A' tárgy' csekély-sége azonban, 's bonyolódás' csaknem teljes hiánya nem engedik, hogy a' *Vész* és *Üdv*et Jósika' nemes műkoszorújának előkelőbb virágai közé számláljuk.

Vendégszerep, vígjáték egy felvonásban Nagy Ignácztól. Már a' színpadon is, a' drámai művek' legbiztosb próbakövén, diadalmasan állott meg. Nem ártana azonban, 's a' hatást okvetetlen nevelné, ha a' darab' elején fészkelő hosszash társalgási jelenetek lehetőleg rövidítettetnének, noha ezeknek is megvan savok borsok a' sok korszerű, viszonyainkat élesen és józanul érdeklő ötlet által. Ezen talpra esett ötletek' gazdagsága, jól összevágó szerkezet, könnyed, tiszta dialogus, élethől kikapott 's hiven tartott jellemek (kik közt egyedül a' haladás' becsületes hőse Rendfalvy úr kicsit unalmas); 's azon eredeti és újdonság gondolat, mi szerint Leadvayné' kedves alakja háromszoros átváltozásban hozatik elünkbe, nem csak élvezetet nyújtó olvasmány-szerű tesz a' Színműtár' jeles kiadójának e' vígjátékát, hanem hihetőleg a' színpadon is hosszash ideig fentartandják azt.

Regnault család Eördegh Istvántól. Új név beszélyíróink' sorában, kit szíves örömmel köszöntünk. A' tárgy Robespierre' vérzsarnoksága' korából vétetett, hasonló száz e' nemű rémképhez, mely azon korból már ügyesb kézzel is dolgoztatott, 's azon gyanút ébreszthetné, hogy kölcsönözött, ha francia beszélyíró e' tárgyat így kezelhetné. Robespierre' characterre ellen van fő kifogásom. Ő ismert történeti character, de ki fog ezen gyáva bűnösben, e' nyomorúban, ki majd szerelemtől lágyult, majd bős szeszélyek közt inogva, egy ügyetlen gonosztevő (Laroche) kezében hitvány eszközzé van aljasítva, Robespierre, a' „szabadság' rabszolgájára“ ismerni? — 'S minő megvetendő, érdektelen lény e' gyáva öreg kem, Regnault, ki fellázadt atyai érzelmében, gyöngye leányát (kire atyai szeretetének szinte ki kelle terjedni) küldi boscút állni a' gyilkoson, törrel kezében. 's így szinte bizonyos halál elébe? — Maga, a' „*csendes önértében remegő*“ (108 l.), később Robespierre-t amazonilag megrohanó Cili, mind a' mellett, hogy „*kecsék' mennyre volt arca, 's két szemölde, mint két szivárvány, olly karcsú*“ nem tud eléggé érdekelni egyenesen a' characterben feltűnő következetlen-

*) Itt megjegyezhetjük, hogy Barabás úr fel volt kérésre a' rajzok készítésére, de külföldre indulván akkor, azokat el nem vállalhatta. Szerk.

ség miatt. Motiválatlan dolgok sem hibáznak; miért titkolja Cili éjjeli látogatását atyja előtt, kit fia miatt aggodalom gyötör, miért Rofier iránti szerelmét, mellyért nincs oka pirulni? — Képzeltetni-e, hogy a' kém' leánya, Párizsban lakva, ne ismerje Robespierret? stb. — Azonban távol legyen, hogy e' figyelmeztetések által pálczáat akarna törni bir. a' kezdő felett. Kezdetnek e' beszély több tekintetből dicséretes. Észrevehetni még tollán a' teljesen kitisztult simaság' hiányát, halmazott 's keresett képekben gyönyörködést, hiányzik nála a' jellemrajz' szilárdsága és biztossága: de nyelve általában hibátlan és dús, gazdag képző erőnek jelenségei, helyzetek' feltalálásában szerencsés tapintat mutatkoznak — csak érettség 's férfiaság kell.

Nőhűség, a' korán elhunyt fiatal novellista Lukács Lajostól. A' boldogultnak aligha legszerencsésb dolgozata. Mert a' correct nyelv 's előadás, itt ott helyes pszichologiai pilianat, nem elégíthetnek ki a' tárgy' soványságaért. — Szilai Endre, több évi távollét után visszajő Pestre kedveséért, kinek azóta sohasem irt, 's azt nőnek és anyának találja. A' templomban reá találván, „légyott-ra“ rendeltetik általa, de ezen légyott nem egyéb, mint házánál, férje 's gyermekei körében elköltendő vacsora. Szilai haza megy, 's búvában meghal. — Jó erkölcsi lecke a' kötelességeiket kevesebbé ismerő nőknek, de nem beszély, hol a' lélek mégis a' mindennapiságból ki szeret emelkedni, 's érdekes karaktereket és bonyolódást kíván. A' jámbor Szilait még csak sajnálni, 's Emma' erényét méltányolni sem vagyunk képesek, épen azért, mert a' gyászfiú 's az egész történet nem tud érdekelní.

Akbár zultán. Már a' czím' napkeletisége gyaníttatja, hogy szerzője Vajda Péter, a' pariák' fáradhatlan ügyvéde, 's basák és bramínok' nem pihenő ostroma. Dús virágzat, melegen ömlő, de olykor egyszerre elprósálsodó nyelvét jobban ismeri az olvasó közönség, mint azt e' helyen csak említeni is kellene; nyelvsajátságairól, mellyek' némelyikét soha senki a' két magyar hazában el nem fogadja, millyenek p. o. a' *termő zat* (természet), szinte hallgatok. E' tekintetben sem Vajda nem térít meg minket, sem mi őtet, 's bár mennyit papolnék is a' *termő zat* ellen: csak szerecsent mosnék. — Lássuk az elbeszélést. Akbár zul-

tán' személyében egy félistent látunk, minden emberi gyöngeség nélkül, a' hőst környező alakok szinte egyenként igen jó lelkek, az előbb gyáva- 's ravasznak festett bramín Delavir is egyszerre hőssé lesz, 's majd az elbeszélés' végén a' nemeslelkűség' legmagasb fokára, egész a' feláldozásig, emelkedik. Ha jól emlékezik bíráló, már egyébkor is meg volt róva Vajdánál, hogy emberei illy untatásig jók 's becsületesek; ez a' történetnek farsztó egyszínűséget ad, érdekes bonyolódások' hiányát okozza, 's erkölcsi hatás is nem az anyallá, félistenné nemesített emberfaj, 's a' csupa jó emberek' minél nagyobb sokasága szül, hanem az emberiség' képe, *úgy a' mint van*, 's az emberélet' rajza, *úgy mint van*, tarkázva jóval 's rosszal. — Tagadhatlan hibája az is az elbeszélésnek, hogy igen sok benne a' beszélgetés, melly a' személyekre nézve nem is mindig characterfestő, 's a' történet' kifejlésére nem segít, ezt azonban némileg menti az, hogy vége felé a' dolgok' menetele gyorsabb, 's a' szóvirág takarékosb lesz. És ezen conversációkon a' szent fa alatt, melyeket e' kis okos libertinusnak tartanak a' nevetséges bramínbölcsesség' ellenében, olykor valami keletietlenség, sőt mondhatni, valami új divatu ömlik el; 's a' szép Ferisztána olykor egy párizsi Grisette emlékeztet. — De ezen megjegyzések, ha még tíz ennyiek volnának is, távol sem képesek az elbeszélésről a' szerző 's egyszersmind szerkesztő' nemes helyegét lesodorni, 's minden lap mutatja az emberiség és erény' barátját, az egyszerű szent természet' buvárját 's imádóját, az előítéletek' mélyen gondolkodó, 's majd komoly, majd nyájas, de minden esetre sajátságos ostromozóját.

Divatkép, Kuthy Lajostól. — Kuthyban a' képző erőnek olly rendkívüli gazdagsága van, hogy ha műveiben hibák vannak, egyenesen e' tulságosan dús ömledezés' következményei. Ha némelyek' műveit soványság, szárazság, prosaiság teszík éldelhetlenekké, nála a' nagy gazdagság az, melly, ha józan kertészként nyesni nem tanul, sok helyütt dagályba megy átal, 's az olvasóra nézve farsztó és kiállhatlan lesz. Neki kiméletlennek, kegyetlennek kell lenni képző ereje' buján hajtó kinövései iránt, hogy művészi tisztaságra jusson. Azt minden művéről kivétel nélkül meg kell vallani, hogy érdekes, mi némileg a' fő dolog. Az olvasó fuldokol a' szenvedélyek' e-

zen hullámtengerében, feje szédül az erős virágillatban, nem jut ideje megemészteni a szörnyű bőségben feltalált forró, ingerlő, fűszeres, piquant élményt: de érdekeltetik, 's a' művet meleg részvétellel olvassa. Szerző rajzai olykor, sőt többnyire, tulságosak, nyelve elárasztva virággal, képpel, hasonlósággal, mellyek, ha hideg bonczkés alá vétetnek, nem egyszer üreseknék fognak mutatkozni; épen akkor, midőn a' kebel a' természet' hangján akar szólani, gyakran affectatióba esik; characteri érdekesekek ugyan, de sokszor következtelenek, 's tulságaikban ki-magyarázhatlanok: azonban mind ezekért kárpótlást nyújt a' mély pszichologiai pillanat, mellyet egyes helyeken mutat, 's az új, meglepő helyzetek, mellyekbe személyeit hozza; a' pazarolva oda szórt aratásban kiki talál magának néhány kedve szerinti illatos virágot, 's a' viharzó ocean' zugási közt mindenki' számára zendül meg egy rokon zengésű hang. — A' képző erő' ezen a' fárasztásig áradozó bőségének legfényesebb jelét adta szerző a' „Divatkép“ ben VIII. szám alatt, a' nyári kastély', 's ennek lakosnéja' ottani lelkületének, éber és való álmainak, tündéri részegségének leírásában. Lássunk egy pár példát:

„Az életbajok tövisbokrai közül, önző embertársak' őrszemei világoltak reá rémületes zöld fényvel, úton, útfélen megölt remények' darabtestei hevertek, büszhödt vérökön megutált gyönyörűlvek' futkosó liderezeit táplálvák, 's az egész üldöző kép fölé, életunalom önfellege ereszkedett. Szerencsétlen nő! emlékgalya egy iszonyú villi, összeveissza bénított szörny, egy álomlázban nyöszörgő rém vala, mellynek minden ébredése kísértő szemeket nyitott meg; napló-lapjai szörnyű festményekre forogtak, 's ha néha mosolygott: hamvas ajkai alól nem természetesség' ép gyönyegei fehérlettek elé, hanem vendégfogak' odvas csontjai sárgáltak ki stb.“ (334—335 l.).

„Ha pedig a' theának kedves, boldogító mérge fejledezék ereiben; ha kezdé elválasztani testét a' lélektől, 's ha előhozá ama' holdkórral vagy mágnesálommal rokon szendert, melly folyó istenséget cseppent az ember' felolvadt lelkére: oh, akkor elmulék tőle a' föld, az élet, 's megnyílanak a' dicső hajlékok, mellyek között csak eredeti „legyen“ szó parancsol. Illyenkor vallásszerű jellemmel emelkedék homlokának fehér boltja, mint egy szioni lap, mellyre mennyei jelenéseket készül írni egy láthatatlan kéz. Alélt szemeiben dicsfény hajjai világoltak, 's illatozó ajka ájtatos nyilásban maradt, mint a' feltárt imádságos könyv. Arcza általában hasonló vala egy eleven oltárhoz, mellynek lapján jézusi szenvedések valának lefestve. — Kezdődék hallatlan kéje, a' működés. Lelken a'

kilehelt eszme- és gondolatpárak felhővilágot boltoztának“ stb.

'S illy magasztalt hangon tart ez több lapon át, a' követő képző erő elfárad, elalél — az észnek különben is megszűnt itt minden szerepe.

Ha a' theoriai meghatározást szorosan követve, a' novella' lényegét abban helyezzük, hogy az anecdotai, epigrammai éllel birjon, 's tökéletesen elkülönözt 's bevégezett, szigoru egységű, történeteske legyen; a' románét pedig, hogy az az emberi életet, bizonyos személy sorához kapcsolva, többféle változásaiban, az esetek' hosszash során rajzolja előnkbe, úgy a' „Divatkép“ nem novella, hanem egy kis román. Mert a' hősné Piroska könnyelműségének egész kifejlését, lelkületének egész belső történetét adja, kora ifjúságtól kezdve. Látjuk őt I. alatt bölcs édes anyja' karján a' bálban megjelenni, a' könnyelműségnek, örömlihegésnek kitünő jeleivel. 'S itt azt kérdjük: hol vették magokat olly bölcs anya mellett, falusi magányban, a' hiuságnak 's könnyelműségnek ezen csirái? — eszünkbe jut az is, mennyire nincs a' bálteremben helyén e' hosszú anyai intés. II. alatt Piroska már nagyobb könnyelműséget, sőt több mint ezt követ el, haldokló anyját elhagyja, 's a' „két holló bálba viszi az ifju galambot“. Ezen tette, bár ifjúsága 's a' „hollók“ miatt menthető, csaknem gyűlöletessé teszi előttünk a' kis leányt. III. alatt két hónap mulva, a' jeles Horbács iránt méltatlannak, a' kaczer katona Vinettibe szerelmesnek, 's a' nagy világ' boldonságiiba nyakig merültnék látjuk, de még részt vevőleg kísérik és sajnáljuk őt. Anyja emléke csak a' bálutáni kimerülés' óráiban tűnik fel előtte, midőn: „szíve szónokszékké nyíllott fel, mellyet anyjának árnyéka szentlélekül szálla meg, felköltendő a' kebel' redőiben viszhangját az igének, mellyet lefizetett életében hirdete“. IV. alatt Füreden látjuk, Vinettibe szörnyen szerelmest, pazarlót, 's a' megvetendő ficzko Kéjlesyvel női szemérem nélkül szövetkezőt. Itt Piroska jóformán elveszti tiszteletünket. V. alatt Budapesten, a' játékszin' páholyában, deszkafalon át hallja meg, hogy Vinetti áruló és gyilkos, 's ön szégyene felső fokozatát. Kétségheve hagyja el hazáját. — E' szakaszban egy értekezés van a' nemzeti színházról 's eredeti színművekről, mellynek csak az hibája, hogy a' történet e-

zen fókán, melyly figyelmünket a' kifejlés fele feszíti, nem tudjuk érdekekkel olvasni, és mel-
lőzni szeretnők. VI. alatt Piroska' bécsi élete.
Társalkodik, de érdek nélkül, szerelemtől ör-
rizkedik, Vinettit elutasítja. A' kis, hiú,
könnyelmű lány egyszerre imposant és magas
erényű nő lesz. Vinetti' Bécsben megjelente
Párizsba üzi. VII. alatt, Párizsban új nagy
könnyelműséget látjuk elkövetni. Rögtön egy
szép 's művelt férfi' neje lesz, kit egypárszor
látá, ki őt titkon elveszi, rokonainál be nem
mutatja, 's hatvannapi boldogság után elhagy-
ja. Hogy fér össze Piroska' ezen új könnyel-
műsége Bécsben kifejtett komoly és szilárd
lelkületével? azonban e' VIIik számban az e-
lőadás gyönyörű, 's valóban novellai; ez ma-
gában egy szép kerek novella. 'S e' catastroph
határozza el életét. VIII. sz. alatt összedült
lélekkel jő vissza hazájába, itt, pazarlásai'
következtében birói zár éri, 's tündér nyári
kastélyában kezd élni felmagasztalt költői é-
letet, 's talál költői halált a' maga által kere-
sett kábitó szerek' fűste által fojtatva meg. —
Ref. legszebb bonyolódás- 's feloldásnak tart-
ja azt, melyly a' személyek' characteréből e-
gyenesen 's természetesen foly, mert ez belső
szükséget tesz föl, melyly egyedül kedves az
ész előtt. Piroska' könnyelmű characteréből
természetesen folynak a' csapások, melylyek őt
olly mélyen sértheték; de bir. kétli, hogy a'
kifejlés, lelki állapotának utolsó stádiumán, e'
characterből folyhatna. — Hogy valakiből egy
nyári kastély' ábrándozó, örült lakosa vál-
hassék, arra több mélység kell, mint Piroska'
characterében a' szerző felmutatott. Későbbi
olvasása, 's az élet kemény iskolája, noha
lelkületén 's kedélyén nagy változást tehetek,
sohasem fejtheték ki nála a' lélek' azon ma-
gasztalt állapotját, melylybe Párizsból haza
térve, egyszerre ragadtatik, 's melyly halálának
is oka lesz. 'S mi több, mi természetlen 's
megfoghatlan: ő megfontolás után, készakar-
va mélyed ezen örvöngésbe, mint ha ezt csak
parancsolni kellene. A' fárasztót, melyly e'
tulságos, hagymázos előadásban fekszik, ne-
veli még azon körülmény, hogy e' kicsapon-
grás a' beszély végén van, hol a' csomó' kifej-
lését epedve és nyugtalanul várjuk. A' többi,
Piroskához képest alárendelt személyek 's cha-
racterek, Vinetti, az olasz katona, 's a' fe-
nékig megromlott Vértessyné szennyes társai-
val, hív képek az élethől; a' nemes Horbác

kevés vonással is egész szeretetünket bírja. — Bir. azért bocsátkozott ki bővebben a' Di-vatképre, mert ezt a' Nemzeti Almanach' fi-gyelemre legméltóbb, 's tulságaival és hibái-val is legérdekeseb művének tartja.

(Vége következik).

Rendre igazító válasz Nyáry Pálnak.

Nem régiben közre jött röpiratom élébe, a' mostani *Még egy szózat* helyett, illy czímet akartam tűzni: *Pesti magyar színház. Szomorujáték dialog nélkül*; még pedig azért, mert azt hívéim, hogy jelen körülményeink közt ennél tragodiára jobb tárgyat választani teljes lehetetlen. De csak most látom tisztán, miként színházunk 's különösen a' körötte forgó vitázat, inkább epicsi, mint drámai szint visel. — Igen is, mi küzdünk, harczolunk, vagy Nyáry urként *dáfnik* egymást! És szerinte ezen ügy, a' vidékiek előtt, valóságos *keleti kérdés*, mellynek Mehemed Alia ki is lehetne egyéb, mint a' világhírű nagy vezér, maga Nyáry Pál! Allah, segíts! 's ti párizsi, londoni, bécsi drámaszínházak! igazgatói, ijedjetek meg, mert ezen keleti származásu hatalmas kényur támadandja meg a' polgárisodott földrész' drámainak épületeit, 's az opera' bömbölő álgyuival, trilla-kartácsaival, 's tábóri énekesnőinek szemzsuronyaival meg renditendi a' fél világot! — Valóban, a' mi esatánk erősen foly; egy lovag a' másik után csörtet elő, a' sebesültek' 's foglyaink' száma napról napra szaporodik; itt egy lassu hangtalan sürgöny, ott egy két színű ruhájú hirnök, amott egy sánta kis futár kémkedve látatlankodik; harcztereinket a' *criticai* és *hud*-tól' fekete vere Acheronként özönlí át, 's elvégre is helyetünk hihetőleg maga a' vég vonaglás közt sinlődni magyar színi ügy fog meghalni. A' két tábor czélpontjait, állását, legalább en miniature tudni, kivált a' vidékiekre nézve, aligha érdektelen dolog. A' pesti Ali' táborát egy amazon, a' másik had önmagát vezérli; az hiu érdekből: ez tiszta hazafiuságból és becsületért harczol; amazok jelszava: Orpheus, Euterpe, Cupido, 's örökös érzéki mámor az ének és zene' opiuma által; a' mi jelszavunk: lélek és szív' egyiránti nemesítése, különösen hazánkban a' *szellemi műveltség és fölvilágosodás*, 's most még egyszersmind nyelvünk *terjesztése, csinosbítása* — drámai színművészet által! —

Mint mondtam, csatánk erősen foly. Csak rajta! Szoknunk kell ehhez is, ha a nyilvánosságot művelődésünk' emeltyűjeül akarjuk használni. Gyors mozzalom, hatályos élet mindenben jó, habár néha, főleg kezdetben, a' túlzott hév botlásokat okoz göröngyös pályáink' küzdő terén, mi még is soha nem olly szégyen, mint kuczkbán hunyryászkodva tessedni, veszteleni, esigavérrel közönösködni, kivált midőn tehetségünkben állna a' jót 's igazat védeni, a' rosztat letorkolni, 's gyomként kiirtani. Eleinte ugyan az ügyetlen vivó a' karczolat is döfésnek veszi, minden kardsuhintásra halálosan jajveszékél, 's a' helyett, hogy

pardont kérne hatalmasabb ellenfelétől, neki rohan, kétségbeesve szúr és vág, minden lőszerét egyszerre rásüti, 's így bakot lővén, káromkodik, őrjöng, sőt még a megtámadott fel ártatlan fehér lovát is megpiszkálja fegyverével. Azonban a bátor és jártas bajnok nyugodt mosolylyal fegyverkezteti le a dühöngőt, és saját lándzsájával veti ki a nyeregből.

Színház körüli vitánk, márcsak a kijelentett életései érdekelt 's jelszavaknál fogva is, egy a legfontosabb közül, mely valaha irodalmunk mezején föltűnt. 'S épen ezért nem adnám Toldi' lováért, hogy e nevezetes ütközetben magam is részt vehetek. Beimel ur' műhelyéből kikerült fegyverzetem, melyet nem annyira én, mint más vett magára, külsőleg ugyan nem igen ajánlatos — minek okát ime csillag alatt adom*); de hogy a rút hüvelyben rejtendő pallos' ele 's hegye jól talált, 's ugyancsak elevenre hatott: esalhatatlan bizonyosság arra Nyáry Pál urnak a 'Társalkodó' 85ik számahoz mellékelte, főleg Bajza ellen intézett rendkívüli védirata, melynek egy része 's epizódja nekem is szól, vagy inkább a legszilajabb dühvel 's kíméletlenséggel ripakodik reám.

Ezen országos hírű igazgató ur, 's vadonat új íróhárom haragos szavacskái Szózatom' ellenében márcsak azért sem lehetnek nyomósak okos ember előtt, mert ez minden vitában alapos okot keres; Ny. ur pedig egész operazaja jeremiádjában még pusztán rosz okokkal sem áll elő, hanem csak 'Csáky' szalmájaként hánnya szét vadnál vadabb állításait, 's dictatori szitkait. Sőt még talán tolcsatai bajvivő soha nem dolgozott oly szerencsétlenül mint ő, ki sem tanusítá oly kézzel foghatólag, hogy az irodalmi vitázat' rendszabályait 's célját nem érti, mint épen ő; mert hiszen mintegy önkénytelenül teszi magát foglyommá

*) Minthogy augustus' végén híre futamlott, mikép a 'színház' ügyében kinevezett országos választmány szeptemberben ülést össze: kérdéses rőpiratokat, mely, ha nem valami különös meteor is, de mint sokan mondják, az igazat cifrázás nélkül hangoztatja, siettem sajtó alá bocsátani. De a 'budapesti könyvnyomók hosszú időre ígervén meg elkészíthetőségét, mit vala más tennem, mint kéziratokat szorongó érzetek közt Beimel ur ismeretes sajtója alá nyujtanom; mert egyedül ő ígérte meg könyvecském két hét alatt leendő elkészülését. Azonban az adott szó' következtében Szózatom öt hét alatt jöve létre; 's milly borzasztó alakban, mennyi zavar között! Ennek oka nem más, mint az ígértes Beimel ur, ki német szedőre bízta művem, 's kopott olvashatlan betűket ada hozzá. Az első 3 iv' correcturájával több dolgom volt, mint az egész könyv írásával, majd minden betűben egy egy hibát kellvén javítanom. De én csak elpiszmogtam rajta; azonban távollétem alatt az utolsó félv másra bízván, e kis rész legtöbb hibával jelent meg. Valóban véleményem' ellenei megköszönő adreszt küldhetnének Beimel urnak, hogy Szózatom' külsejét oly rúttal megnyomorítá. Még Nyáry ur' Magyarázatában sincs több nyomtatási hiba. Ha még egyszer megtartanák Gutenberg' ünnepét, Szózatomat, mint a' legjobb magyar sajtó' e remekét, mindjárt mutatóványul küldeném Lipcsébe.

az által, hogy átalán véve mindig dől fül, szelíbben indulatoskodik, 's így a' példabeszéd' e' szavainak: az út legnagyobb lármát, kinek háza ég, önmagán szolgáltat igazságot; mi több, nemcsak értelmi tehetőséget, de még becsületemet, erkölcsiségemet is vegyképen ki akarja forgatni sarkából, holott az általa megtámadott jelenkori mutatóvány Szózatomból még csak egy betűvel sem sérti Nyáry ur' elméjét 's characterét; sőt mindenki tudhatja, hogy ő ott a' színház' egyik legtehetesebb vezérének dícsérve nevezetik! Ki mellett kel ki hát oly hávval 's elszántsággal? Hisz' talán Schödelne asszony — kiről a' legborosabban emlékeztem — és Nyáry ur nem egy személy!

Már csak azon körülmény is, miszerint Nyáry ur Szózatomnak egyedül a' Jelenkor' napjában közölt töredékeit olvasá, képes lenne megcáfolni minden ellenem irányzott bőlűjét (valamint egyszersmind mellékesen az allopathák' azon állítását is, hogy a' kis homöopathiai adagok épen semmi hatással nem bírnak). Mert kérdem én Ny. urtól, mit mondana nekem, ha például egy téli kabátot akarna készíttetni, 's én, csak előlegesen megvett gombjait, 's ujjá' belését látva, azt itelném, hogy az egész kabát minden esetre rozsló lesz varrva, sőt még a' bele buvándó ember is, kit állítólag nem lenne szerencsém ismereni, egy rozsló erkölcsű hóbertos fickó? Különben is nemcsak a' Jelenkorban közölt mutatóványban, de egész Szózatomban sehol nem vádolom Nyáry urat bűnnel, hanem csak hibával, 's ezzel sem egyenesen őt. Azonban Ny. ur' philosophiája 's olasz vérmérséklete szerint, ha kivált a' nálam éltesebb urak' gyöngéit és botlásait élesen rovom meg, 's az igazat, e' keserű gyógyszer, ezukor nélkül adom be: az rágalom, hazugság, erkölcsi mirigy, istenkáromlás, 's isten tudja mi! Ezen ideazavarbol eredő 's önzést mutató vastag tévedésből, Nyáry ur böszt akar rajtam állani, nem annyira maga mint más miatt; 's a' helyett hogy talán értelmi hibáért gáncsolna, bolondnak kiáltana: megrögzött gonosztevékhöz illő undok bűnökkel terhel. 'S minthogy ékepen erkölcsi éltelen akart halálos sebet ejteni, nem képzelek méltányos emberbarátot, ki jogomat kétségbe hozná az iránt, miképen én Nyáry urnak ellenem irányzott durva fegyverét, ne csak kiragadjam kezéből, hanem azzal, mint rosz szándékú 's ügyetlen megtámadót, egészen a' porba sujtsam.

Nyáry ur mindennek fölött legnagyobb bűnnek tartja a' színház' keletkezésének története körüli tudatlanságomat; 's így, mivel a' dunaparti telek' kifejezését, az ideigleni színház alapkövének letelele előtt állítom megtörténtnek, — ezen épen nem lényeges dolog, 's legkevésbé ártalmas, könnyen javítható egyetlenegy botláska miatt, azt következteti, hogy a' színház' keletkezése történetét egyáltalában nem ismerem, a' mellett alacson rágalmozó, honárló, veszni indult fiatal ember vagyok, 's egyetlen egy szavam sem igaz. Milly dicső logica! Mint ha nekem Ny. ur' basai parancsára, akaratom ellenére is meg kellene írnom: mikor keletkezik a' színház' legelső eszméje, és kik által, miből 's mennyi idő alatt épít-

tetett föl! Mind ezt csak azért nem írák meg, mert nekem úgy tetszett, 's mivel biztos adatokkal nem bírok, 's talán nem is bírhatok; mert a' színházra tett régibb adakozások, sokkal bonyolódottabb valami, hogysem azt Pest megye' levéltárából kiolvashatnám. Bizzuk ezt oly emberre, ha fog t. i. akadni, ki a' pesti magyar színház' támadása' történetét terjedten 's lelkiismeretesen adja át a' hazának; de én csak a' fő vonásokat, 's ezt is csak röviden 's előzményül rajzolólam. 'S hogy a' nevezett kis ártatlan hiba könyvembe csuszott, illik azért Nyáry úrnak személyemet oly durván, oly becsutatólag megtámadnia, kigyót bekát rám kiáltania? Nem jobb és szebb lett volna-e azt mondani neki: hibáztál bárátom, javítsd meg — noha az illy apróság még csak említést sem érdemel.

Soha nem állítam én azt, hogy a' részvényes társaság építé a' színházat, hanem azt ügykeztem kitüntetőleg megmutatni, miként a' részvényes társaság a' színház' fölépülte után is, Pest megyével mind közvetve, mind közvetlenül szoros kapcsolatban állt. Ezt pedig, úgy hiszem, ki sem tagadhatja, még maga Nyáry ur sem, ki soha színigazgató nem leendő, ha nem hivatalosa vagy tagja Pest megyének.

Az ármányos embernek, ha már semmibe nem tud kapaszkodni, 's boszútárgyát buktatni akarná, különös megszokott eselfogása az, hogy gyanúsítás és ráfogás által ellenségeire törekszik bősztetni mindent, a' miről ez valaha bár mi módon is emlékezett. Így akarja Ny. ur Pest megyét, 's az ezzel viszonyos részvényes társaságot, Földváry Gábor urat, 's talán az egész világot ellenem ingerelni. De lehet-e azt rólam a' legelvetemültebb jelek nélkül föltenni, hogy Pest, vagy bár Árva megyét, minden ok' hiával meghazudtoljam, rágalmazzam, 's rossz szándékból, csupán önhasznom — különösen könyvem' elkelése végett! kisebbsítem? Nem is képzelhetem, miként lehet Pest megyét megserteni ezen szavakkal: 'a' nagy nemzeti színház' számára ki is jeleltetett már a' dnaparti telek; azonban Pest megye egy kis ideigleni színházat építtetett'. — Fordítsuk ezt meg, 's vége Ny. ur' minden keresetének. Vagy talán azért vagyok bűnös, mert Pest megye', 's a' részvényes társaság' hibáját nyilvánosan kimondám; talán véték volt azt állítanom: hogy Pest megye a' nagy nemzeti színház' létesülését a' mostani ideigleninek építése által akadályozá, 's a' szinte Pest megyei urakból állt részvényes társaság ezellenes adminisztrációjával, saját színházat meg-buktatá, 's ezzel együtt egyszersmind a' magyar színészetet is koczkaztatá? Hisz ez világos, ország szerte tudva lévő hiba, 's koránsem oly mély titok, hogy levéltárból lehetne az ellenkezőjét megmutatni. De Nyáry ur' biráskodása szerint ezen hibák' őszinte kitalálásaért vetkesnek ítéltetem, 's ha kiváltságos polgár nem volnék, tartanom lehetne, hogy Ny. ur huszonötöt vágat reám, vagy, mint Mehemed Ali, talpamat megbambuszottatja. Jól tudom én, miként Pest megye' 's a' részvényes társaság' nagy része nyugodtan ismeri meg a' történet bal lépéseket, 's szeretné azokat a' let' táblájáról letörölni; de ha nem tudnám is

ezt, mint hibái miatt összetöredezett nemzetemnek hű polgára, a' nyilvános botlást mindenkor bátran nyilvánítom, 's annak megigazítására, ha tudok, valami hathatós gyógyszer, 's a' rossz helyett valami jót ajánlok. Ha Nyáry ur' elve ez: ne mondjuk ki az igazat, hanem legyünk képmutatók' — úgy én abban nem osztozhatom. Igaz ugyan, hogy még most nem igen vagyunk szokva a' való' leplezetlen kimondásának eltüreséhez; de lesz idő, midőn ebbeli gyarláságunkat nevetni fogjuk.

Pest megyét, mint megyéink' vezéricsillagát, ki sem tisztelheti nálam forróbban; de mivel az egészet nagyra becsülöm, nem következik, hogy minden egyes tagát, 's így Nyáry urat is tiszteljem; vagy hogy oly vakbuzgólal tiszteljem az egészet, miként hibáit is erénynek mondjám, 's minden tettét válogatás nélkül istenítsem. Hisz a' legértelmesebb testület is csak gyarló emberek' egyesülete, 's melly köz intézet mondhatja el e' világon, hogy még soha nem hibázott, nem tévedett? Különben, én is hibázhatok e' tárgyban, de Pest megye is tévedhet, 's így a' dolog az által lesz kiegyenlítő, ha elhiszszük, hogy egyes polgár' hibáját egy egész testület sokkal könnyebben nézheti el, mint amaz ez utóbbit. — Nyáry ur mint két testület' részecskéje is, ön személyének kimélete 's nagyítása végett, igen szeret az egészszel takarózni. Vagy tán Ny. ur maga akarja képviselni Pest megyét? Most jöttem a' dolog' nyitjára! Az a' Pest megye, az a' részvényes társaság, és Földváry Gábor ur, kiknek én állítólag oly érzékeny dőféseket adék, ne higyétek: nem P. megye, nem a' r. társaság, sem F. G. ur: hanem maga Nyáry ur és Schödelné asszony. Nem is tudtam, hogy Szózatomban illy titoknyilvánító fegyver rejtezzék. Ha ezután valaki megvagdalatítk, soh'se mondja hogy neki fáj, hogy ő érzi, hanem fogja másra, fogja azon nagyobb körre, azon hatóságra, mellyhez tartoznia szerencséje vagyon. Ez már valódi döbberféle átruházása az érzékeny fájdalomnak. De én Nyáry urat a' jelenkori mutátrányban épen nem vagdalom, hanem inkább Schödelnét, és így nyilván való dolog, miszerint Ny. ur egyedül vagy legfőkép a' primadonna miatt rohant ellenem. Mindenütt ez érdek vezérli epébe mártott tollát, ez érzékeny érdek' illetése miatt vágyott engem a' nagy közönség előtt mind értelmileg, mind erkölcsileg meggyalázni. Igen, olly indulatos fölháborodással, mint Nyáry ur, csak olly férfi beszélhet egy, ha nem is salamoni bölcseséggel, de tiszta kebellet bíró ifju ellen, kinek belsejében valami lázas szenvedély vulcánja dúl. 'S mivel majd minden túlzott szenvedély betegé teszi a' gyöngye embert: legyünk irgalmasak, és bocsásunk meg a' szerencsétlennek!

(Vége következik).

Vachot Imre.

Az *Almanach-társaság* ma délután 3 órakor, a' m. academia' teremében nagy gyűlést tartand, mellyre minden részvényes hivatalos.

Literatúra mozgalmai.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet., academiái költségen megjelentek: 1) *Eredeti Játékszín*, X-d. kötet: *Az életuntak*, a m. tudós társaságtól 1840-ben második pályadíjt nyert vigjáték, öt felv. Irta Nagy Ignác. N12r. 175 lap. Finom velinen, fűzve 40 kr cp. — 2) a' *Tudománytár*' szeptemberi füzet, illy felette érdekes tartalommal: 1. D. Mager és a' francia literatura, *Szontagh Gusztáv*tól, 3-d. közlés. 2. A' napfogatokokról D. Vallas A., 2-d. közlés. 3. II. Lajos király' halála, egy kortárs' eltérő előadása szerint, *Gévay Antaltól*. 4. Az iskolai művelésnek viszonya és hatása a' társalgási művelésre, *Briedl Fideltől*. 5. Mélyföld, nem mér-föld, *Podhradzky József*. 6. Okleveles toldalékban a' Mátyás hggel tett kassai kötésről Báthori Gábor erd. fejedelemnek 1608. sept. 22. költt meg erősítő levele, érdekes jegyzésekkel *Jászay Páltól*. A' literatúra részt megnyitja: Literatura, művészetek és tudományok Spanyolországban, P. Martinez Lopez után; a' Criticai Szemle Bulwer' legújabb munkáit ismerteti, 's két felette nevezetes archaeologiai munkát: u. m. Klemm Gusztáv száz kir. könyvtárnoktól: Handbuch d. german. Alterthumskunde, és a' cseh. tud. társaság' titkonoka Kalina Mátyástól: Böhmens heidnische Opferplaetze, Graeber und Alterthümer; a' szerkesztő Balogh Pál bibliographiai czikkelye kilencz nevezetes munkát vezet előnkbe. A' gazdag tartalmu füzetet a' fr. academia' juniusi üléseinek tárgyai rekesztik be.

Ugyan ott, a' szerzők' költségein legújabbán megjelentek: 1) *A' magyar váltójog*. Magyarázta Kolgyári Császár Ferencz. 8r. VI és 174 l. Ára fűzve, valamint a' VIII és 214 lapnyi első köteté is, mely az *Anyagi váltójogot* foglalja magában, 1 ft 30 kr cp. — 2) *Vajda Péter' Magyar Nyelvtana*. II-d. füzet: *Szókötés* (magyarul és németül), 82—135 l. és *Magyar-Német Olvasótár* Vajda Péter' Magyar Nyelvtanához. II-d. füzet: Szókötési gyakorlatok. 1841. 84—133 l. Ára fűzve 30 kr cp. Tanítóintézeteknek a' szerzőtől százra negyven adatik. — 3) *Magyar Egyházi Beszédek gyűjteménye*. Kiadja Szalay Imre, bélakuti apát, veszprémi kanonok stb. m. tud. társ. tisztb. tagja. Ujabb évi-folyam. I. kötet. N8r. XXII és 279 l. igen ékes velinkiadás, fűzve 1 ft 20 kr cp. E' kötetben sátoros ünnepi beszédek foglaltatnak, többnyire kettő, sőt három is egy napra; köztök kettő a' kiadótól, egy *Kolossvári Sándor* apát és acad. tiszt. tagtól, 's függelékül három a' keresztényi jó nevelésről *Döme Károly* kanonok és acad. tiszt. tagtól. A' sajtó alatt levő második kötet a' vasárnapi beszédek' első osztályát fogja adni; előfizetési ára szinte 1 ft 20 kr cp. — 4) *Nagy Ignác' Színműtára* XIV-d. füzet; tartalma: *Corday Charlotte*, eredeti dráma 4 szakaszban; írta *Fördegh István*. 4r. 53—88 szept. velinen, fűzve 40 kr cp.

Ugyan ott, Gyurián és Bagó' bet. megjelent Alsóviszti *Fogarasi Jánostól*: 1) *Pótlék a' magyarhoni magános törvénytudomány' elemeihez*,

az 1840ki törvényczikkelyek után, némelly kijavításokkal együtt. Pesten, Eggenberger J. és fia' tulajdona. N8r. tömött nyomtatással 35 l. fűzve 15 kr cp. Mind azoknak, kik a' szerző *Magyar Kövyét* birják, mulhatatlanul szükséges kiegészítés, mert nem csak némelly becsusszant hibák megigazítását foglalja magában, hanem az utolsó országgyűlésnek a' magánjogot illető végzeményeit rendszerezve, 's a' régiebbekre, melyeket részint megmásitanak, részint pótolnak, hivatkozással terjeszti elő. — 2) *Magyar kereskedési és váltójog*. Eredeti alaptannal világosítva, 's a' szomszéd nemzetek, főleg Austria váltótörvényével a' főbb pontokban összehasonlítva. *Második füzetke*, 89—160 l. N8r. Ára velinen 24 kr cp. Az egész, 20—25 ivre terjedő munka 5 füzetben ez év' végeig teljesen megjelienik.

Zsebkönyv 1841re.

Épen most jelent meg és találtatik minden hiteles könyvárosnál:

EMLENY.

Karácsoni, uj esztendei és névnapi ajándék.

1841.

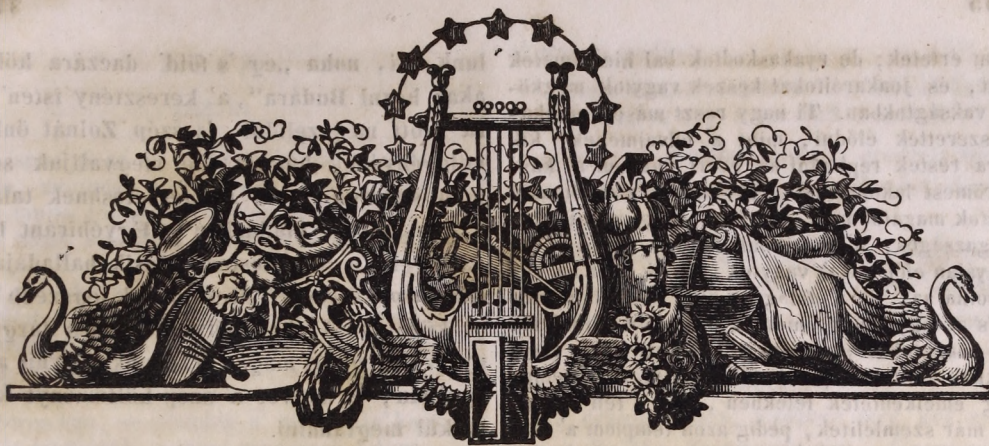
5 aczéla metszett képpel. 12rét, pompás velinen, selyemkötésben, aranyvágással csak 4 for. p. p.

Tartalma: Elbeszélések. *Beöthy Zs.*: Egy éj a' fővárosban. — *Jósika M.*: A' völgy' rózsája. — *Kuthy L.*: A' trónkövetelő; Arthur és Jenő. — *Nagy Ig.*: A' menyasszony. — Vigjátékok. *Csató Pál*: A' tolvaj. — *Kovács Pál*: Egyetlen leány. — *Költemények*. *Adorján*: A' haldokló honfi. — *Bárczay F.*: Imádkozó leány. — *Beöthy Zs.*: Irmához; Matilda. — *Császár F.*: Matrózleány füzere; Szigliget alatt. — *B. Eötvös Józ.*: Elvirához; Szerencse 's nyugalom. — *Erdélyi*: Kinizsi' kardja; Kifakadás. — *Garay J.*: Kont; A' két dalnok; A' hetyke huszárok; A' ligethez; Legendák. — *Lisznay*: Aldozat; Távozó; Dal. — *Pájer*: Tündérbolt; Kertészleány. — *Pap E.*: Honvagy; Őszi ének. — *Riskó F.*: A' nő Vilmához; Búcsú 1839től. — *Sujánszky*: Színész; Színész. — *Szakáll L.*: Népdalok. — *Székács*: Halljuk; Egy hölgy' sirjára. — *Szemeré B.*: A' hajóhoz, mely Napoleon' hamvaiért ment. — *Szemeré M.*: Epigrammok. — *Tárkány B.*: Honfiszerelem. — *Vachot S.*: A' gyermek' álmai; Hozzá; A' parancs; Az elmúlt nyár; Merenges. — Aczélmetszetek: B. Eötvös József' arcképe mint czimkép; Vilma (Riskó' költeményéhez); Dandár és Izidora (Jósika' Abafiából); Matilda (Beöthy' költeményéhez; A' menyasszony (Nagy Ign.' hason czimü elbeszéléséhez). —

Pest, nov. 5dikén.

Heckenast Gusztáv,

könyváros és kiadó.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY. szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

November' 24. 1840.

47. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Nemzeti Almanach 1841-re. Vége. — Liliom, Naptár és Almanach 1841re. — Némelly észrevételek a' Mezei Naptárra. Vége (*Waltherr László*). — Rendre igazító válasz Nyáry Pálnak. Berekesztés (*Vachot Imre*). — Vörösmarty' Munkái' jelentése.

HAZAI LITERATURA.

Almanachok.

1) *Nemzeti Almanach. 1841. Első év. Budapest.*
8r. összesen 444 lap. Ára 5 ft cp.

(Vége).

Erény és bűn, Vajda Pétertől, költői predikáció a' föld' fiainak. Mint mondja: nem egy kettőt illetnek szavai, szava van mindnyájához, magas szavak, mellyeket isten rezegettete meg agyában örök szellemének hatása által. 'S a' szellem nem egészen kimerítőleg ugyan, de igen bölcs dolgokat tanít apáknak és anyáknak, férfiaknak és nőknek, gyermekeknek, ifjaknak, és szüzeknek. Előadás és szellem' ismertetéseül kiírom itt a' férfiakhoz szóló ígéket:

„És férfiak, bajtársaim, van még erény, melyet a' szellem gyakorlatul ajánl, hogy megelégedjék veletek. Ez a' jogosság. Oh, ti jogosaknak képzelitek magatokat, és jogaitok mellett szólni, zajogni is tudtok. De a' szellem nem mond titeket jogosaknak. A' jog senkit nem sért, de mindenkinek keblét éleszti; a' jog nem igazságtalan, de mindenkinek megadja magáét; a' jog

nem épül mások' szolgaságán, hanem igazságos viszony szabad emberek között. A' szellem az előjogokat ellenjogoknak mondja. A' jog szelid, közlekedő, munkás, megelégedő; különben át kell fajulnia. A' jog igaztalan súlyt nem emel hátán, de az igazságos teher nem tolja másra, hanem helyt áll magáért, 's mindenkit kielégít. A' jog minden erényre szabadságot követel magának, de nem zúgolódik, hogy az ellenerény' útja elzáratik előle; a' jog függetlenséget biztosít a' szellemnek és anyagnak, 's uraságot szerez az elmének az egyén fölött, és ezen helyzetet minden embertársra kiterjeszti. A' jog egy szóval az igazság' kölesönös gyakorlata.

Elmondám, férfiak, fő elemeiből a' szellem' sugalmát. Részletes máskor leszek. De halljátok nagyjából a' bűnöket is, mellyek épen nem ritkák pályátokon, mert ti még nem a' lélek' szabálya szerint nőttetek föl. Ti nagyobb részt puha emberek vagytok, kik szent cél után nem tudtok mozogni. Kincs tétetik ki elétekbe, nagy, végtelen, de záport kell kiállnotok, 's fejetekek fölött villámot cikázni hagynatok, 's ti inkább a' pamlagra heveredtek, vagy a' terített asztal mellett foglaltok helyet. Túl a' folyamom int az istennő, de hid nincs és sajka sincs, ti összetesztitek kezetekeket, és nézitek: mint száll le az éj, 's vidéket és istennét eltakar. — Ti nagy részt fejletlenek vagytok. Nem tudjátok, mi van javatokra; mert általányra 's távolabb okozatra kiterjeszked-

ni nem értetek; de nyakaskodtok bal hiedelmeket mellett, és jóakarókatok készek vagytok megkövezni vakságtokban. Ti nagy részt mások munkájából szerettek elődni, mint a' tolvajméhek, kik virágra restek repkedni az edért, hanem a' kaszából örömet lakomáznak. Ti mind szabadalmakat ohajtatok magatoknak, feledve, hogy a' mi egynek igazságos, a' másoknak is az, és hogy ha mindnyájan előjogosak vagytok, annyi mint ha egy sem volna az; de a' dolog ez által csak bonyolódik, 's az ügy veszt, mert a' szabadalmazónak teszitek magatokat szolgálivá. Ti igen nagy részt férfiaknak véltétek magatokat, kik az igazság' templomáig emelkedtetek lélekben, hol i ten dicsőségét már szemlélték, pedig azon templom a' csalódásé, hol az igazság' trónját haszonlesés foglalá el, 's a' dicsőség' fénykőre helyett ámitási kód uralkodik. — És férfiak, a' ti haszonlesések igen nagy. Hányan hivataloskodtok nem a' közjóra? hányan gyűjtetek ott, hol nem vetettetek? hány-szor hagyjátok keresztül csúszni a' gonoszat, és hány-szor bonyolítottok háloba az igaz ügyet? — Oh, a' szellem azt mondja, ezen osztály felezve sem övé. De mindennek megjő ideje; az erény itt is diadalmaskodni fog a' bűnön.

Az öregekhez kellene szólanom, általában a' polgárokhoz, 's a' polgárok világi fejéhez, és többekhez még; de a' szellem'szavai igen magasak, nehéz őket földi hangokkal kísérni. Az öregeknek bölcsesség van kitűzve, és a' bölcseséget kellene beszéltetnem a' termő zatnál, az emberek-ről, az emberi társaságról, sőt a' zat utolsó okáról, istenről; beszéltetnem a' fejben lakozó szellemről, mely elfoglalá az agyat, 's nem tudjátok honnan, búcsut veend az agytul, és nem tudjátok hová? Rajzolnom kellene a' fejedelem erényeit, fénybe mártott szavakkal, mint ezeket a' szellem löveli hozzám, 's mennyei lebegéssel, melyre lel-kemet ő ragadja. És az ellenkező oldalakat is elő kellene vennem, 's lerajzolnom valódi színekkel. .. Nem lehet... A' föld' fiának még ki kell magát pihennie, hogy új erőt nyerjen az égi úthoz, és eléggé tudjon mélyedni az emberekkel". L. 376—8.

Az Álomjáró Kuthy Lajosról; rémes, iszonyokkal elejétől végig elárasztott, de erőteljes, a' kor' vad bélyegét élénk színekben viselő 's novellai formában híven tartott történet. Hajnalka iránt meleg részvétet éreznünk, a' regényes, szívborzasztó helyzetek feszülve tartják figyelmünket; csak Kincsesy' pénzvágó 's földhöz ragadt lelkülete nincs eléggé kifejtve.

A' verses költemények közül, legtöbbször 's legjobbat adtak Garay és Erdélyi. Az elsőnek 7, a' másodiknak 14 száma van. — Garayéi közt két ballada, „Csörgető“ képzeletdús regényes költemény, két dal, egy rítornell 's egy szép óda romai mértéken. „Hasz-szán“ balladájában, annyi gonosz és bűnös hasa után, végre egy nemes lelkű basát talá-

lunk, ki, noha „ég 's föld" daczára hölgyet akar hozni Budára“, a' keresztény isten' oltá-ra előtt megszelidül, 's szép Zolnát önkényt vőlegényének hagyja; de megvalljuk sokkal jobb szeretnők, 's természetesbnek találunk a' „basát régi kiadásban“. Egyébiránt balladai nyelv 's alak mesteri. Másik balladája „A' magyarok' Mőzese“ literatúránk legszebb virá-gi közül való, ünnepélyes, nemes tárgya 's nyelve szent és magas érzelmeket gyűjt az ol-vasóban, 's kedvet a' szép költeményt könyv nélkül megtanulni.

Erdélyi' kisdalai és sonettei, mily-lyek: „Titok, Kis hegy, Hítség, Május' else-jén stb. gyönyörűek, de más nemű dolgoza-tain p.o. Timur, Eskü, egy idő oltá kellemet-len, érthetlenségre és prosai szárazságra ve-zető modor látszik, melynek kár volna ural-kodásra kapni. A' mennyire szívből ümlenek, 's szívhez szólanak kisdalai: úgy némelly ballada 's legenda féle költeményei szaggatot-tak, érthetlenség 's prosai szárazsághoz sinle-nek. Kimutatom ellentétül szép dalát: „Május' elsején“ 's az „Eskü“, e' tépett, érthetlen és semmi mesterséggel nem szavalható jószágot:

Május' elsőjén.

(96. l.)

Mennek ők, az ifjúság,
Szent örömek küffejéhez,
Lelkők ébred, szívök érez,
'S leng dalukban vigaság
A' természet' istenéhez.

A' szabad természetén,
Mit nemünk bűnben hagyott el,
'S megtagadt szörnyű hitével,
Most e' megbánt életén
Csügg az ember lánkebellel.

Visszakéri napjait
A' letűnt regés időnek,
Szent meséit a' mezőnek,
'S a' mesék' szép álmait,
Miket angyalok szövénék.

Visszakéri a' jogot,
Kebleink' örök biralmát,
Mit, remélvén szív' nyugalma,
Mint kötési zálogot
Hűtelen kezekbe tón át.

De szülessünk újra, és
Vonjuk vissza bűneinket.
Int az óra 's a' természet;
Mert a' késő ébredés,
Csak halálra költne minket.

E s k ü.

(267. l.)

Nagy istenünk az ur' nevét hiába föl ne vedd,
Ó látja, minthogy alkotá, kívül belül szived.
Igyen tanítá Julián, 's másképp cselekedék,
Igyen török 's magyar között felbontatott a' bék.

Tehát a' jó követ, ki ön népet képviseli,
Megfojtatott, de gyilkosít nagy átok terheli.
Bár hitlen a' török nekünk, ki tudja, hitlen-e
Midőn boszúra ingerül az eskü istene.

A' biboros bán, — elmulék a' megbánás' kora, —
Orczája lángolóbb, miként rangjának bibora.
Hajh még a' háború hol van, 's mikor jó végzete!
Hajh még sokáig lángoland lélekismérete. —

Ki fogna győzni más, mint a' nagy lelkű Hunyadi?
Mi élesebb magyarnak, mint királya' szózat?
Ott a' király, szabadba nez; még vállá közt feje?
'S harezczal kinalja Hunyadit Várnának mezeje.

„Nagy istené a' győzelem, miénk az akarat.“
De suttogá a' rossz szellem: ki mint vet, úgy arat.
Es a' király, mellyből innék, elejti poharát,
Távol pedig Hunyadi már indítja táborát.

„Nyilván, veszébe, Hunyadi, ne vidd hű népemet,
Vagy hol van orvos, a' ki meggyógyítsa lelkemet?
Népem kiált föl ellenem, hajh vére, nem maga“.
Késő, király, a' riadó immár elharsoga.

A' harez tűzel; bár Hunyadit magas vér környezi,
Ő áll magáért, 's a' király sorsát örvendezi.
Kebelébe' dicsnek vágya kél, 's küzdők' rendébe áll —
Még egyszer úgy viv a' sereg, ha közte a' király.

„Tégy túl Hunyadin“ suttogá, ki mindig bajt okoz;
'S önző, irigy lesz a' király mint más, ez benne rossz.
Túl tenne ám, ha a' kardot hosszabban értené,
Es rendben a' csatát, 's nem a' végerül kezdené.

Azért zavar lón; — a' királyt egyik szárny élteti,
Im egy török hatalmasan fejét fán rengeti.
Oh jaj nekünk vitéz hadnak! 's magyar hű katona
Megborzad a' fön, mit fedett magyar szent korona.

Hunyadi nagy, de nem segít elkárhozott ügyön,
Te Julián! emlékedet mi átkunk tartsa fön.
Mivelhogy a' népek fölött hitszó uralkodik,
Es hittörő fejével a' halál bíralkodik.

„Búeneke“ Kölcsy szent fájdalmára emlékez-
tet, 's benne a' sebzett héjától vett kép igen
szép volna, de a' kevés sorban erősen feltű-
nik az ellenmondás, midőn a' második vers
ezt énekli:

Őseink hatalmok' érez lapját
Megvetették sziklák' ormain,
Mert a' nonban volt erő, ha nyers is,
Megmutatta véres harezain.

a' végén pedig:

Nem valánk még hirtetön, 's ha el kell
Halni, jó név 's hír nélkül halunk el.

Igen szép 's *Erdélyi* genialis eredetiségét ma-
gán viselő költemény „*A' koldus botjához*“. Az
„*Ünnep*“ homályos.

Pap Endre csak egy, de gyönyörű, de
lélekemelő éneket adott „*a' magyar alkotmány-
ról*; *Szekács* ügyes tolla egy pár szép imát,
néhány eredeti 's hellen epigrammot, és egy
újgörög népdalt; *Vachot Sándor* két szerel-
mes, érzelő dalt, *Császár* egy két aprósá-
got, *Beöthy Zsigmond* egy „*Gyarlóság*“,
melly különben egy betegnek philosopháló áh-
rándozása; *Riskó* egy gyönyörű „Életképet“,
mellynek tiszta, ép correctsége fájlaltatja az
olvasóval, hogy csak magán áll; *Maties* egy
pár apró versben tünődik és csalódik, *Makáry*,
a' magát már kiénekelt, egy nem rossz dallal
lép fel újra a' „*Sohajtóhoz*“; *Kuthytól* a' „*Fel-
támadás*“ merész lyrai eszme, mellyet azon-
ban egyes sorok elrontanak, mert micsoda be-
széd ez: „*szerelmem' tengerárja fáj*“, 's hogy
lehet Róza' virágzó képét a' „*szabadság' lilio-
mához*“ hasonlítani? Midőn az ember illyeket
olvas, előbb megáll esze 's azt gondolja: „ez
valami felséges gondolat lehet“, de ha boncz-
kés alá veszi, kiséül a' nagy semmisség. A' li-
liom miként lehessen szabadság' jelképe?
's ha volna is, mi köze Rózának a' szabad-
sággal? — azt a' költő hihetőleg maga sem
érti.

Az újabb nevek, kik az Almanachban né-
hány jó, többnyire türethető 's egy pár igen
gyenge verseket nyujtanak: *Adorján*, *Fekete
Iván*, (csinos a': „*Három szerelem*“), *Győri
Dániel*, *Gyujtó Sándor*, *Jámbor Géza*, *Jilk
J. Károly*, *Matisz Pál*, *Pájer*, *Perlaky Gá-
bor*, *Szabolcs*, *Szelesztey Lajos* (jó tőle a'
„*Förgetegkor*“), *Szücs D.* („*Választott kard és
nyert korona*“ balladája, a' nem jó 's nem ro-
szak' érdektelen seregéből, kezdőre mutat),
Vályi Tamás; végre *Szakáll Lajos* néhány
talpra esett népdallal tarkázza az egészet.

Kitetszik ez átnézetből, hogy Nemzeti
Almanachunk' első évfolyama némi közepsze-
rűt is ad sok jeles mellett, de alig valami
kivetendőt, 's hogy az egyesület így indul-
va, jövő évekre reménydús aratást ígér. Ha
valamivel kevesebbet fog adni, 's egyet mást,
mit most tarkaság és terjedelem' okáért föl-

vett, több szigorúsággal utasít vissza: olly becsü gyűjteményt állítand elénkbe, melly czimét tökéletesen meg fogja érdemelni.

- 2) *Liliom. Naptár és Almanach 1841re. Pozsonyban, kiadja Bucsánszky Alajos. Egy rézmetszet-tel. 16r. 165 l. Ára színes táblába kötve 1 ft 12 kr c. p.*

Ezen „Almanach“ nem egyéb, mint Beöthy Zsigmond' Színművei' második kötete, melly elébe egy ajánló vers, egy csinos névnap-tár 1841re és az uralkodó ház' nemzetséglajstroma köttetett, végéhez pedig Vörösmarty' ismeretes tündérregéje: *Szél urfi*, és gyakran szavalt románcza: *Az elhagyott anya* kapcsoltatott. A' czimkép: *Irma*, Kotterba által metszve, valamelyik bécsi zsebkönyvből vétetett; elrendelése, köiratos táblája csinosak. De nem így szerkesztenek almanachot, 's nem kell így a' közönséget rászédni. Ha a' felhíren hagyott borítékre nagy betűkkel reá volna nyomtatva a' tartalom, úgy az, ki Beöthy könyvét már megvette, nem jöhet kísértethe e' huszonnégy garasos almanachot megvenni; de így megtörténhetik, hogy kétszer is megvételjük vele ugyan azt; 's már ez aztán nem bona fides, 's a' magyar könyvvételnek gyarapítására nem szolgál. Legyünk őszinték és becsületesek.

9.

Némelly észrevételek a' Mezei Naptárra.

(Vége.)

29. §. Figyelmeztetnem kell ezután a' Gazdasági Kalendárium „Számolások“ című részének készítőjét: hogy főkép a' tudományban és tapasztalásban foglalkozott földművelő osztály' elmejének felvilágosítása a' törekedjek inkább, mint ösmereiteinek megzavarására; a' mit pedig az érintett részben nem cselekedett; mert csak a' IIik czikkely is mérő zürzavar és fonák tanítmány; bitang nevezet lévén ugyan is gabona-mértékeinknél a' kila, valamint a' szapu is — mellyről e' nemű mértékek között említés sem tétetik — helytelenül van mondva: „Szeged vidékén *köböl* divatlik, mellyben van két pozsonyi mérő, vagy 4 *kila* vagy is 8 negyed“, mert igaz ugyan: hogy két pozsonyi mérő tesz egy köblöt, de Szeged vidékén a' köblöt négy vékára, és nyolcz felvékára osztják; a' kilát, mi légyen? Szegeden aligha tudják. — A' kila, valamint a' szapu is, hol négy, hol három, hol két vékát tesz. A' véka sem egyforma mindenütt; törvényes tartalmának 32 itczének kellene lennie; de a' törvény nyel kiszabott egy arányu mérték csak a' törvényágazatban él, köz életben pedig nem divatozik mindenütt; van 36, van 37, van 38 itczés véka is. —

30. §. A' IIIik czikkelyben helyén lett volna megmondani: hogy folyadék-mértékül az Érmeléken nagy és kis cseber használtatik, amarra száz, erre pedig nyolczvan itcze számítottatik. Hogy Eger vidékén hordó számra mérik nagyobb mennyiségben a' bort, az ugyan áll; de meg kellett volna említeni, hogy annak mindenike, pontban három pozsonyi akos. Helytelenül mondatik végre ugyan ott: hogy Tokaj és Miskolcz vidékén általában számra mérik nagyobb mennyiségben a' bort; mert Tokaj vidékén hordó számra beszélnek a' bor-kereskedésben, és azoknak fereje egy negyedrés akóval, vagyis 16 itczével kisebb három akosénál; vagyis a' Tokaj vidéki hordók, mellyek ott általában divatoznak, száz hetvenhat itczések, és azok gönczi hordóknak nevezetnek; — az átalagok csak esemegeborkra használtatnak, millyenek az aszú és kövér másolás borok; ezeknek fereje nyolczvannyolcz itcze, vagyis egy átalag fél gönczi, — innen van az: hogy a' tokaji Hegyaljáról aszú borral küldetni szokott gönczi hordókat a' pestiek dupla átalagnak nevezik. —

31. §. A' IVik czikkelyben hibásan iratik, hogy egy nehezékben, mint sulymértékben, 15 denár van; mert a' denár nem sulymérték, hanem pénz neme, mellyből öt számítottatik egy garasra, és száz ilyen tett egy rénes, vagy német forintot, de már most nincs forgásban. —

32. §. Az Vik czikkely, mint már felebb érintém, az időmértéket fonák tanítmányban adja; de mivel ennek érdemében talán *az unalomig* is hosszasan vitatkoztam, erről többet szólni nem akarok, hanem általában azt nyilatkoztatom: igen hasznos, és a' haza anyagi érdekébe vágó szolgáltatot tenne a' hazának az, ki a', „Számolások“ című részét a' Gazdasági Kalendáriumnak lelkesen felfogná, és mind azon eltéréseket, mellyek Magyar- és Erdélyországban a' mértékekre nézve köztünk kellemetlenségeket, visszavonásokat, háborgásokat, egy szóval károkat okoznak, híven előadná és megmagyarázná; egyszersmind pedig hathatósan munkálkodnék arra, hogy a' sulymértékek és mérő edények, mindenütt a' két magyar hazában, egyarányúságra hozatnának, és a' törvények' üdvösséges célja e' részben sikerítettnek. —

33. §. Utolsó részt foglalnak a' Gazdasági Kalendáriumban az országos vásárok, de nem utolsók ezek a' gazdára nézve, ki a' maga feleslegét vásárban eladni, és a' szükségeseiket kellő időben megvásárolni akarja; igen illő lett volna tehát, hogy a' vásárlajstromnak készítésétől ne kíméltessék a' fáradság, és hogy kinyomatása minél nagyobb pontossággal eszközöltessék. Meg kellett volna itt minden vásáros helynél nevezni a' megyét, mellyben a' vásáros hely fekszik. Ki kellett volna a' rövidítéseket hagyni, legalább azon neveknél, mellyek talán több napokon, ugyanazonlag jeleltetnek; és hozzájuk adni az azokat megkülönböztető melléknevezeteket; nem kellett volna a' névnap-tárból kihagyni, avagy más napra áttenni azon neveket, mellyekhez vásárok vagy-nak kötve; 's végtére, célirányos lett volna: a' vásárlajstromot azon időben is készíteni, melly szerint mindenki elláthatta és kiolvashatta volna:

a' hónap mindegyik napján, mely helyen esnek vásárok? a' minek az a' haszna forog fenn: hogy ha egy helyen nem jutott céljához a' gazda, úgy intézi dolgát: hogy ahoz más helyen hozzá juthasson, és maga jobb voltát eszközölhesse. —

34. §. Peldák bizonyítsák a' megrovott hiányokat: Babskő, Bád, Bakartja, Bakta, Barót, Bars, Új Béla, Bellatincz után a' 61ik; Bercezen, Berencs, Beszterczebánya, Beeskerek, Biljet, Bobró, Bodókő, Bodon, Bogevehich, Beknya, Bolerász, és több számos után a' 62ik és következő lapokon a' megyék feljegyezve nincsenek; némelly helyeket így is hiában keresünk a' Dóczy-féle tökéletes mutató-táblában, például: Ádám Somogyban; Al-Gyógy Magyarorszában, Alnó Gömörben; Alsó Bereczke, Bereg vármegyében, nem találtnak; Alsó Csill, Arad vármegyében; Alsó Diós, Pozsony vm; Alsó Sz. György, a' Jászságban, és többek kimaradtak; Keresztesnél pedig épen nagy figyelmetlenséget tapasztalhatni, mert így jó elé: Keresztes (Mező) lásd Mező Keresztes, utóbb pedig az M. betűsök között így: „Mező Keresztes, lásd Keresztes“, és vásárai sem itt, sem amott fel nem jegyeztetnek. Az erdélyi vásároknál szinte tapasztalhatók ezen fogyatkozások; mert ott egyik hely' fekvése sem határoztatik meg, és több vásárhely kihagyatott, mint: Alamor, Nagy Almás, Almakerék, Alparét, Alsó Árpás, Alsó Gyógy, Alsó Rákos, Alsuk és többek, mely fogya'kozásokat, valamint a' vásárnapokat is, melyekben több eltérések tapasztaltatnak, csak magoknak a' névtáraknak összeegyeztetése által is ki lehetett volna pótolni. —

35. §. Ertelem zavaró kurtítások, és határozatlan jelentésű kitételek többek között nevezetesen ezek: *adv. u. v. 3ik vásárnap* a' 61. lap 2ik szeletén, mely naphoz, ha így magyarázom is „advent 3ik vásárnap“ Bádön az országos Névnaptár szerint nem tartatik vásár; — *első adv. ut. hétf.* a' 65. lap 3ik és 71. 1. 2ik szeletén, a' mennyiben két advent nincs egy esztendőben; advent 1. vasár. u. hétfőn; — *bőjt köz* a' 64ik 1. 2ik 66. 1. 2ik, 69ik 3ik, 70ik 1ső és 71. 1. 3ik szeletén — Bőjt közép hetében; az utolsó lapon találtató *Világos* Arad vármegyei városra nézve jegyezve: hogy a' Gazdasági Kalendáriumban egészen másképen adatnak a' vásárnapok, mint az országos Névkönyvben, és melyik adja helyesebben? én nem határozhatom meg — *Epiph.* a' 63ik 1. 3ik szeletén — *Jud* a' 64ik 1. 1ső, 68ik 1. 1ső; és a' 71ik 1. 1ső szeletén — *Juszt* a' 66ik 1. 2ik — *Kár* a' 61ik 1. 2ik — *Luk. napj.* a' 68ik 1ső és *Luk.* a' 72ik 1. 1ső szeletén. — *Mart.* a' 66ik 1. 1ső — *Mis.* vagy *Miser.* a' 63ik 1. 3ik, a' 67ik 2ik, és a' 71ik lap 1. 2. és 3ik szeletén. — *Palm.* a' 61ik 3ik; 62ik 1. 1ső; 66. 1. 1ső; 67. 1. 1ső és a' 71ik lap 3ik szeletein, és még több mindannyi értelemzavaró kurtítások. Határozatlan jelentésű kitételek ezek: *bold. assz. ut. szerd.* a' 67ik lap 1ső — *Demeter:* a' 61ik 1. 2ik; 63. 1. 2ik és 71. 1. 1ső — *Donát:* a' 63. 1. 1ső — *Erzsébet:* 64. 1. 1ső; 66. 1. 3ik — *Ó Farsang:* 70. 1. 1ső — *Ferencz* a' 63. 1. 1ső, 66. 1. 2ik, és 67. 1. 1ső — *Fülep:* 72. 1. 1ső — *Gál:* 70. 1. 3ik, és 72. 1. 2ik — *Gergely:* 61. 1. 3ik, 68.

1. 2ik — *István:* 66. 1ső — *Jakab:* 64. 1. 3ik, 65. 1. 2. 3, és 67. 1. 1ső — *János:* a' 63. 1. 3ik — *Juliana:* 62. 1. 1ső — *Károly:* 69. 1. 2ik — *Ó Sz. Péter:* 70. 1. 2ik — *Pál:* a' 66. 1. 1. 2ik szeletein stb stb, mellyek mindannyian két és több ízben találtnak a' Gazdasági Kalendáriumban; más részről az *Epiph.* 63ik 3ik — *Fejér vas., Fekete vas.* 69. 1. 1ső — *Jézus mennybe menetele* 62. 1. 3ik. 69. 1. 2ik — *Kis Kar.* 69. 1. 3ik — *Krisztus mennybe menetele* 70. 1. 2ik — *Mis. v. Miser.*, akár *Misericordia*, akár pedig *Miserere* helyett. — *Őrző angyal:* 69ik 1. 2ik — *Palma:* 64. 1. 2. és 71. 1. 1. 2. szeletein, csak a' vásáros helyeknél tétetnek ki, magában a' névnaptárban pedig elé nem fordulnak; az elcserélt napokat külön bizonyítanom nem kell, azokról említést tettem a' 28ik § folytatában a' magok helyein. —

36. §. Fáradságos és több hónapi munkám gyümölcse e' vizsgálat, és talán el is késtem vele, de hamarább nem bocsáthattam közre, hivatalbeli és cselédes ember létemre többekkel is elfoglalva lévén; reményem mindazáltal: hogy valamit az csak fog használni a' köz jóra, ha nem is jelenben, jövődőre bizonyosan; felebrednek talán mások is a' fogyatkozások' kiténtetésére, és jobb részét a' Gazdasági Névnaptárnak, mellynek eszméje felséges, alkalmaztatása célirányos, sértetlenül hagyván, figyelmet fognak gerjesztetni azokban: kiket ezen tárgy közelebről illet; a' mi okvetlenül szükséges is a' végre, hogy a' Gazdasági Névnaptárban, a' gazdák, a' földmivelő osztály, emberileg minél tökéletesebb kézi könyvet nyerjenek, melly különben nyereségvágy nélkül, csupán használni törekvő szándékból létesülvén, olcsósága miatt is megérdemli, hogy több ezer kezeken forogjon. — Költ Pesten az 1840iki Kisasszony' hava' 2lik napján.

Waltherr László.

Rendre igazító válasz Nyáry Pálnak.

(Vége.)

Miután engem Nyáry ur közönség-ámítónak, 's rágalmazónak bélyegez, tovább megy, 's azt meri állítani, hogy nem tisztetem a' köz ügyet és a' hazát. Igen, én nem annyira tisztetem, mint inkább szeretem hazámat, — mit tehetek én róla, hogy Ny. ur más haszontalanságokra fecserli szerelmét. Ki eddigelé közrebocsátott csekély irataimat, 's a' magányos életben elveimet 's törekvésem' irányát ismeri, nevetett vagy boszankodott Ny. ur' vakmerő vádján; a' ki pedig nem ismer, legyen biztosítva általam, hogy hazafiúságban Ny. urral, valamint most, úgy jövőben is mindenkor kiállok a' concurrentiát, sőt hogy hazafiságom' tetőpontját nem egyedül az olasz-német opera' túlságos pártolásában, színházunk' megbuktatásában, 's hiu dicsvágyban és dőltyben helyezem. Mert, ha bár még mathusalemi kor nem nehezkedik vállaimon, elég időm volt annak megtanulására: miként az élet' célja maga az élet és tett; de a' tiszta nyugodt kebelből eredő jó és foganatos tett — nem pedig a' herostratusi szilaj dulongás. — Es Ny. ur beszél a' honszerelmem-

's köz ügyről; Ny. úr, ki ellenem illy fondorúl nyilatkozik: *Ugy látszik, Vachot úr azon feladatot tűzé ki magának: miképen kell sajtótörvények' nem léteben büntetlen féltelenséggel rágalmazni másokat.* Majd ha Ny. úr szokott modorában egy hosszas beszédet tartand a' sajtószabadság fölött, minden esetre megtapsoljuk és meg is éljenezzük. Vive la liberté, Monsieur Nyáry!

De még nem csak honaruló vagyok azért, mivel nem Pest megye' jegyzőkönyve szerint írtam Szózatomat, hanem egyszersmind Nyáry ur szerint: *olly erkölcsi mirigy jelensége az, egy — mint hallja (nincs szerencsége ismerni engemet), csak igazért, szépért, nemesért hevülni hitt fiatal kebelben, mely ha tovább is így marad, azon parányi értelmességi tőkét, minek nevekedésére e' hazának olly nagy szüksége van, nem igen fogja öregbíteni.* E' fölöttem egészen kétségbeeső szavakra önézetemen kívül semmi és senki egyebet nem felelhet. De az még is különös dolog: mivel *erkölcsi mirigy* van rajtam, tehát az *értelmességi* tőkét nem öregbitem. Gyönyörű következtetés! Hány rossz szívű ember bír jó fövel! — de ne kérdjétek: hány ember bír egy-iránt jó észszel és szívvel is, — mert ez Nyáry úr számadásai közt nincs följegyezve. Egyébként az olly értelmességi tőkét, mint Nyáry ur — gondolja, vagy mellynek ő mint sokoldalú nagy ember uzorakamatját képezi — egyáltalában nem akarom öregbíteni. — Mielőtt Ny. úr' tolla alá nem kerültem, minden igaz-, szép- 's nemesért hevülő fiatal kebel valék: mióta ő olly bámulatos *hideg* vérrel ir ellenem, megfagyott bennem a' láng 's mindenek vége! hitét a' világ irántam elveszté, 's minden reményét és szeretetét csak Nyáry urban öszpontosítja! Vigasztalódjék ön, drága megszmorodott színigazgató ur, hisz majd csak készítenék még belőlem embert, mert egy két szikrája az igaz, szép 's nemes iránti gyuladásnak, meg most is föl-fölpattog mellemben. Mit tehetek én arról, hogy leginkább most hevülök az *igazért*, midőn épen Nyáry ur' sáfarkodása jó szoba. A' *szépért*, különösen a' szép hölgyért, még most is nagyon lángolok; de a' szépnembelieket csak úgy szeretem, ha egyszersmind jók is: a' gonosz, kártékony, cselszövényes nőt pedig utálok, habár Venusz' bájaival bírna is. A' *nemest* is hévvel ölelem; de nem az olly gőgös magyar nemest, ki puffaszkodásában annyira nemtelen, hogy minden igazról, szépről és nemesről megfeledkezik. — Azt mondja Nyáry ur, miként nincs szerencsége ismerni engemet. Ugyan úgy-e? Epen ez tanusítja, milly kevéssé hevül Ny. ur az igazért. Hisz emlékezzék csak! két év előtt, midőn egy drámát adtam be a' választmányának, 's azt ő mint igazgató bírálá és elfogadá, hányszor valék nála hivatalszobájában, a' színházban is hányszor beszélgettünk egymással! Sőt minthogy drámámat olvasá, 's különösen az utolsó felvonásnak jó hatást ígért, nem csak testileg de bizonyosan lelkileg is kellett engem ismernie. De még akkor Nyáry ur sem hevült annyira a' szépért mint talán most, mert érdekllett drámámban nem sok szépség vala, 's ő még is dicsérve emlité. — Igaz, már én akkor is jobban ismerém Ny. urat mint ő engemet,

de azon tulajdonát még sem ismertem, hogy jó ismerőjét valaha megtagadja. De hogy is illenék az Ny. ur' nimbuszkörzötté magas állásához, komoly férfias méltóságához, miszerint ő csekély személyemre lebocsátná fellengző emlékezeté' saspillanatát! Legyen bár! ha eddig meg is feledkezék rólam, tudom e' mai naptól fogva — egész a' sirig híven tartand meg emlékezetében! — Ah, édes Ny. ur — ne vegye rossz néven — de én egészen elérzékenyültem!

Jövöm iránti nagy aggodalmi után, így fejezi ki magát Nyáry ur: *De ne higyen szavaimnak Vachot ur!* Dehogy hiszek edes Ny. ur, a' világért se' hiszek! Sőt soha önnek nem hittem...

Nem tudja Nyáry ur: vajjon Bajza mellett hiva-e, vagy hivatlan ügyvédkep' léptem föl néhány (?) athenaeumi cikkben és Szózatomban. Tudja meg hát Ny. ur: én hiva léptem föl! de nem Bajza hívott e' pályára, hanem azon velem született egyenesség és jó akarat, mi szerint az igazat kimondani kívát ollyan helyeken szeretem, hol az értelmesebb 's becsületesebb felekezet' gondolatai, eszméi nyilvánittatnak. Igen, én nem szégyellem megvallani, hogy bizonyos párthoz tartozom, 's különösen nincs okom pirulni, ha az Athenaeum- 's Figyelmezőben, a' Jelenkor- 's Társalkodóban jó valami nevem alatt. De Ny. ur tüled is, hozzád is látszik tartani, 's noha ezt nem akarja láttatni, mi még is tudjuk merre lebeg vitorlája. Ny. ur legujabb jelenkorunkban semmi esetre nem diadalmaskodhatik; — századunkban, vagy még inkább ő középkori barbar lovagszázadokban, könnyebben fűzhetett vala fejére egy két diadalkoszort. Ha én olly nagy opera-barát lennék, mint Ny. úr, már csak következetesség' tekintetéből sem írnék a' Jelenkorba vagy -hoz, hanem a' Hirnök, Sürgöny 's Regelő' dalfellegrváraiból süjtogatnám le a' bombákat. Mindennek meg van a' maga helye és kora. — Mint nem gondolá meg Nyáry ur jó eleve, hogy az, ki parányi erővel csap az ellen' táborába, birjon bár leonidászi elszántsággal, súlyos halálos sebeket kap.

Midőn Nyáry ur engemet *hivatlan ügyvédek* és *pártosnak* nevezett, nem fontolá meg, miként készakarva rohan törömbe; mert vajjon ki hívta föl Nyáry urat, Pest megye, a' reszvényes társaság, Földváry G. ur és még valaki' védelmére? Felelet: jegyzői, igazgatói, baráti, és még egy érdeke! De én egészen független, szabad ember vagyok! Pest megyével 's a' színházzal semmi összeköttetésem, 's mi kívált fiatal embernél legfőbb, soha egy Thalia' papnöje sem gerjeszté véretem lázas szenvedélyre. — Ki már most a' pártos kettőnk közül? — Azonban Ny. ur szerint abban fekszik leginkább pártosságom' szelleme, hogy Bajza mellett szólok, 's *kinézésem van bizonyos párt' kegyeinek megnyerésére.* A' színházi ügyben Bajza mellett szólni, annyi mint a' közvélemény — de nem csak a' fővárosi, hanem az egész haza' közvéleménye mellett szólni. Utazék csak Ny. ur incognito valamely idegen magyar megyében, és majd meglátja mint vélekednek ügye felől. — Bajza' zászlója alatt harcolni, annyi mint a' jó ügyért vívni, a' hibát szigoruan, 's ha kitelik élesen megróvni, a' rosztat,

a' bünt ostromozni! Mi a' kegyvadászatot illeti, ki nem látja tisztán, hogy Ny. ur az okból csókolja Széchenyi gróf dolmányát' szélét, 's azért nevezi őt Lafayettenek, hogy e' nagy népszerűséggel bíró legnagyobb hazafi' kegyét megnyerje, 's a' fenragyogó nap rá is vessen egy két fénysugárt. Más az Nyáry ur, ha Széchenyre én hivatkozom, ki a' nagy nemzeti színház' tökéletes megalapításának érdekében nyilvánított véleményében mindenkor híven osztozom; de mit akar köztünk Ny. ur, az ellenkező iránynak és ügynek egyik legtettlegebb hősé? vagy tán mint egy második Mucius Scaevola az ellen' táborában akarja kezét megégetni!*) — Különben, meg nem foghatom, miféle kegyelmeket oszthatna nekem az a' bizonyos párt. Hja most értem már! mivel Ny. ur mód nélkül szeretné az országos színház' igazgatásának gyeplőit megragadni — mitől mentsem a' magyarok' istene! — következőleg Vachot Imre is igen ohajtana valami köz intézetnek, ha nem is igazgatója, legalább tiszteletbeli ajtónállója lenni! Legyen meggyőződve Ny. ur, a' czim- vagy hivatalvágy legkevesbé csiklandoz. Magasztaltassék föl Ny. ur a' meddig csak lehet — mindazáltal legforróbb szerencse-kíváratimnak egyike az, hogy soha színigazgató ne legyen. 'S e' részben csak az ő javát ohajtom, mert így legalább kudarcot nem fog vallani.

Azt mondja Nyáry ur, hogy engem az írói pályára azon *kiszámítás vezet, miszerint gyalázkodó iratok mindig több olvasóra, tehát vévőre is többre találunk, 's így én egy kis pénz-magra is szert tehetek.* Ezen alacson gyanut egy olly lettdologgal semmitem meg, mely Ny. ur' vádját a' legroszabb szándékból eredetnek állítja elő. Ugyanis színház körüli észrevételeimet értekezés formában megírván Gyöngyösön — mondjon átkot Ny. ur e' városra — azt Helmecey urnak küldém azon kérelemmel, hogy Társalkodójába fölvegye, — Helmeceynek tehát, ki segédem kívül egy dolgozó társát vagy levelezőjét sem szokta *pénzzel*

jutalmazni; mivel azonban a' szerkesztőség értekezésemet hosszú volta miatt lapjába föl nem vehet, kénytelen valék, vagy inkább kedvem kerekedett azt saját költségemen kinyomtatni; 's így, miután megbízott könyvárusom Heckenast G. ur könyvecskeimből 450 példányt 15 pft előleges letétele mellett tölem általvett, Szózatom Nyáry urnak különös fájdalma- 's boszankodására megjelent, 's én jó ideig várhatok, míg csak nyomtatási 's egyéb költségem visszakérül. Mintegy 40 példányt elajándékoztam ugyan, de azért, ha tetszik Ny. urnak, örök emlékezet okáért, *még egy Szózat*tal akármikor kedveskedhetem. Ki irodalmunk' bányáit, 's különösen a' kezdő írók' nyereségét ismeri, szánni fogja Ny. urat tudatlanságáért, 's én, ki ugyan a' könyvirásból szerzett jövedelmét a' legnemesebb pénzkereseti forrásból származónak vélem lenni, 's ki egyszersmind pénz' dolgában Ny. urra soha nem szorulok, 's eddigelé az ur isten', de nem Nyáry ur vagy más' kegyéből el tudtam valahogy tengődni, én, mint szegény legény, a' minden tekintetben gazdag igazgatót, Ny. urat, szennyes gyanuáért, a' megvetés' kurta forintjával fizetem ki. Egyébiránt, hogy ne mondhasa Ny. ur, miképen kegyes jótéteményben soha nem részesült; Szózatom' jövedelmét, dicső tetteit jelölendő, 's hálás nemzete által még élteben föllálitandó emlékoszlopára ajánlom, mely mint Memnon' szobra, ha az *aranyos* nap rá süt, mindig muzsikálni fog, 's ha úgy tetszik, ráadásul Bajza' és Vachot Imre' Szózatát éneklendi. — Vedd haza könyvemet! Különben vagy Vachot vagy Nyáry nem fog élni!

Nyáry ur egy egész legio bűnnel akart engem terhelni, 's im én minden hamis vádjából 3—4 valóságos bünt sütök ki ellene! Lám lám, milly szépen teljesül: *sokat tudnék még mondani*, Nyáry ur által gúnyolt szavaimnak igazsága.

Az eddig elmondottakból Nyáry urnak leginkább értelme' vonásai tűnnek elő, noha szíve fölött eszének millysege is eléggé ismertető jelekkel bélyegzé magát. De hogy előítéletei' nagyseregéből is fölmutassak egy óriási példányt, nem hagyhatom említetlenül, miként ő legnagyobb argumentumul 's elméssége' legfontosabb czélpontjával használja ellenem *fiatalságomat*, bőven osztogatván számomra az *éretlen, időtlen, értekezőcske* stb gúnyczimkeket. — Nincs nevetségesebb dolog, mint literaturai pályán — mely ha nem is a' testnek, legalább a' léleknek, úgy szólván, szabad köztársasága — a' hús és csont éveit szemrehányás' tárgyává tenni. Az irodalom' szellemi körében az író' személyessége egészen háttérbe vonulván, itt nem a' haj' fehér vagy barna színe, sem a' bajusz hosszabb vagy rövidebb volta, sem az őt vagy hat lábnyi magas termet, hanem a' lelki cselekvőség' eredményének súlya nyom a' mérőn. Túl a' növendékkoron ki mondja meg nekem mikor fejkli ki a' szellemi erő? Az ifjuság általán véve örökké való, mely hidegséget, aggulást és halált nem szenved maga mellett. E részben oszlan is kezd már a' középkori feszes pedanteria fellege; tisztelettel és becsüléssel nem a' kor' pusztá autoritásának, hanem a' valódi érdemnek adózunk, 's a' fiatal erő- 's életnélküli őst és férfit

*) Mennyire felsült Nyáry ur Széchenyi grófnak elmondott bókolaifaival, erősen bizonyítja a' Társalkodóban megjelent „*Marseillaise*“ mely cikkben a' nemes gróf hozzá illő magas önértéssel 's magyarán kimondja, hogy a' színház' föllállításának érdekében rajta méltatlanság követeték el; hogy a' nemzeti színház ronda helyen áll; és hogy a' társasági művelt szellem' előmozdítása mellett, nálunk legfőbb célja a' színháznak: nyelvünk' terjesztése, esinostítása — ('s így koránban Ny. ur' érthetlen érzéki operája). Nagy igazat szól a' nemes gróf, azt állítván, miszerint egyesek' megsértését gyakran az egészen boszulja meg az igazságos Nemesis. Nagy reformatorunk az ideigleni viskó-színház' létesítése által megsértetett, 's a' magyar haza már is fájdalommal érzi a' megtorlás' valóban bekövetkezett időszakának csipős, lélekemésztő jéghidegét. — Széchenyi gróf nyilatkozata, színház körül kijelentett véleményeire nézve, egészen megnyugtató, és számomra tökéletes elégtételt szolgáltató ítélet, mely az ellenfélnek több sem-niféle pörörvoslatot meg nem enged. Széchenyi gróf eldöntő szavát a' *szózatok és zengzetek* üggyében, valóságos *egy szó mint száz*-nak lehet tekinteni.

csak úgy tekintjük, mint a' téli napot, mely világíthat ugyan, de nem melegít. — Ha Nyáry ur nem ismerné személyem' fiatalságát, időtlennek nevezett Szózatomat talán idősebb ember tollából kikérültnek mondaná; ellenben az is meglehet, miként én Ny. urat — ha személyét nem volna szerencsém ismerni — irataiból ítélve, valami ifjonzoknak tartanám. Hiszen arra, hogy férfiut véljen bennem rejtezni a' világ ('s egyszersmind ellenekeket se szerezzek magannak), nem kellett volna egyeb, mint álnevet biggyeszteni Szózatom elébe; mert ki is tenné azt föl fiatal emberről, hogy valami criticali könyvet saját költségén adjon ki, midőn pénzét elkártyázhatná, piperére vagy mulatságra fordíthatná. De én elvből türom föl sisakom' rostélyzatát: hadd tudja a' hon, ki áll a' jó ügy mellett, hadd legyen gyakorlati foganata a' szent emlékeztető Kölcséy' ezen szép mondásának: *Köz dolgokban igazságot szólni 's tenni, bár ezren vegyék is kedvetlenül, el nem engedhető kötelesség.* Kölcséy pedig, a' *nemzeti játékszin* fölötti beszédében, nem úgy beszél ám, mint Ny. ur az avval mindenben ellenkező Magyarázataiban. Olvassátok Kölcséy't, 's meg fogjátok érteni, mit tesz ezen szó hazánkban: *nemzeti játékszin!* — Vagy talán azt hiszi Nyáry ur, hogy minden fiatal ember csak a' jegyzői hivatal' irnoki gépelyévé született, 's hogy ha magának írna, ábrándos versekben kívül egyebet nem kóholhat; higye meg a' Tens ur, ha a' fiatal ember tanult, 's józan itélettel bír, az irodalom' mezején annyival inkább lehet és szabad critizálnia, mert tőle több őszinteséget lehet várni, mint a' tapasztalás és önzés' jégvermében elfagyott öregebbek' nagy szeregtől. Úgy megy jól a' csata, ha a' veterán bajnok' számoló fortélyja és jártassága, az ujonczok' bátor tüzével egyesül. Különben én és Nyáry ur, annyiban mennyiben mindketten egy tárgyról írunk, 's mindketten többféle jegyzők vagyunk — ügytársak lennénk, kivált ha ügyeink nem különbözének annyira! — de azt csak nem tagadhatja, hogy mint írók mindketten ujonczok vagyunk; csak hogy én önkénytesen ujonczkodom, ő pedig saját vallomása szerint, kényszerített fiatal katona. Egyébiránt a' színház 's Ny. úr' ügyében a' 10 éves gyermek is bele szólhat, mert: ledőlt fa' fejét a' csecsemő is rángathatja.

Ha hely és idő engedné, Nyáry urnak egész Rendkívüli Magyarázata, mint egy rendetlenül összevevissza hányt szénaboglyát, ezen csak operával czinczoló egerfészket, szálanként tudnám elporzsolni, 's megsemmisíteni. Keresztül kasul nyargal ő abban mindenben, a' mi csak a' dologhoz nem tartozik, a' nélkül hogy okokkal állna elő. A' művészetet, tudományt, a' közvéleményt, közkívánságot, az operát, nemzetiséget 's több illy félélt, némelly épen szájába nem illő jean-pauli, börnei idézettel kibélelve, a' leghamisabb színekkel föszt; de hogy mind ez a' közönség' leggyöngébb 's legkisebb részét se vakítsa el, — arról hihetőleg gondoskodni fog majd Bajza úr. Meg lehet az ő Magyarázata úgy czáfolni, hogy az egészéből nem marad egyéb, mint egy zavaros cha-

osz-töredék, mely eredete' őshelyére, a' semmiség sötét ürébe, pirulva kénytelen leszállni, mint az emberkinzó afrikai nyári nap alkonyatkor.

Értelmi erőm 's becsületességem' érzete, Nyáry urnak inkább character- mint elmesértő rágalmaira, 's könnyen életbe kerülhető megtámadására, mint előadám, a' szerint kiszetett felel-nem. Az egészből többi közt még illy tanúságot is vonhat az érdeklött: „Le azon pályáról, melyre nincs legkisebb hivatásod, 's mellyen másoknak kárt, és csak magadnak csinálsz hasznót; három nyilvános pályá' megfutására három tulajdon kívántatik: alapos tudomány, ép ítélő-tehetség, és emberséges — humánus — becsületesség: ki ezzel nem bír, az három pályán is csak félemler marad. Megtanulhatja továbbá azt: hogy a' se tüled se hozzád embertől jobban lehet tartani, mint az elhatározott rostól; 's az életkorban, pénzben és rangban büszkélkedő embert napjainkban megvetik. Megtanulhatja elvégre: hogy ki másokat akar igazgatni, először saját szenvedélyét csilapítsa le, 's önindulati fölött tudjon uralkodni, és hogy a' szegyet mindenütt szeggel fizetik, kivált ha a' becsület' kérdése forog fen. Szóval, némelly embernek, néha még az *éretlen, értetlen, szívből lélekben veszni indult, törpe emberkéktől* is, mind értelmi, mind erkölcsi tekintetben, lehet tanulni.

Miután Nyáry ur literaturai pályájáról, mely mind szellemileg, mind anyagilag igen sokba került neki, nagy mentegetőzés közt, 's érzékenyen leköszön: Bajza urhoz, 's a' vele egyvéleményűekhez, tehát hozzám is, e' szavakat intézi: „Nyulj kebledbe 's felelj, eddigi vitázatidban mivel tartottál leginkább, szenvedelmiddel, az erősebbel, vagy az igazsággal-e? 'S a' mint erre őszintén válaszolni leszesz kénytelen; a' szerint szánd, vesd meg, vagy becsüld tenmagad“. Én tehát keblembe nyulván, megvallom igen becsülöm magamat: Nyáry ur nyúljon a' magáéba, 's tegyen aztán magával a' mit akar. Pest, october végén. 1840.

Vachot Imre.

Megjelent, 's a' haza minden hiteles könyvárosainál kaphatók

Vörösmarty Mihál

ÚJABB MUNKÁI.

Negyedik kötet.

SZINMŰVEK.

Tartalma: 1. Az áldozat, szomorujáték, öt felvonásban. 2. A' fátyol' titkai, vígjáték öt felvonásban. N12r. 333 lap. Ára füzve 1 ft 40 kr cp. — Az egész gyűjtemény négy kötetben, finom velen, füzve 6 ft cp.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

December' 1. 1840.

48. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Első magyar földteke. — Az égi és földtekéknek használata. — Sopron, Szepes, Szeben-szék 's az oláhbanági ezredkerület ismertetései. — Három rendbeli válasz a' Tud. Gyűjteménynek (*Tajda*). — Magyar tudós társaság. — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Földirat és országismeret.

- 1) *Első magyar földteke a' legújabb kútfők után. Átmérője 316' 5 millimetre. Bécs, 1840. Metszette Biller.*
- 2) *Az égi és földtekéknek használata. Előre bocsátatik a' világegyetem' és a' föld ismerete (Mellékletül az első magyar földtekéhez). Három tábla rajzzal. Bécsben, Sollinger J. P. betűivel. 1840. 8r. XXIV és 252 l.*

Figyelmesebb olvasóink talán vissza fognak még azon egyszerű, rövid és igénytelen programjára emlékezni, melyet ez előtt több évekkkel *) közlöttünk, 's mely egy, elemi könyvecskék' kiadását, 's a' szegényebb, de szorgalmas tanulók közt ingyen szétosztását szándékló társaság' alakulását jelentette. A' szándék nem maradt szándék, 's az ígéretet azonnal tett is követte. Az első elemi könyv a' *Kis Számító* volt **), második a' *Kis Geometria* ***), mind kettő' szerzője, valamint — mert ezt tovább hidegség nélkül elhallgatni nem szabad — az egész vállalkozat' mozdítója 's áldozatos részese, Nagy Károly a-

cad. tag' volt. Ezeket, míg egyebek jönének, ezennel az első magyar földteke' ropant költségű kiadása, ahhoz tartozó oktató könyvvel együtt követi, gróf Batthyány Kázmér nagylelkűségéből. Nincs olvasóink közt, ki hírlapjainkban leghelesőbb öröm- és hálaérzettel ne olvasta volna azon két-hazánkbeli magash és közép iskolák' hosszú sorát, melyeknek e' tekék' ajándékpéldányai szánattak ****), valamint az ott meg nem nevezett, de a' földiratot hővebben tanító iskolák' abbéli felszólítását, hogy magokat a' kijelölt helyeken, ellátás végett, jelentenek.

A' földtekét illetőleg, megjegyzi a' kiadó, Nagy Károly, az ahhoz csatolt munka' előszavában: „hogya az az újabb fölfedezések, 's különösen a' legjobb angol és francia föld-abroszok szerint, de főleg Jüttner cs. k. ezredes utolsó, két lábnyi tekéje után, és csakugyan ezen tudós férfi' szíves közbenjárása mellett szerkesztetett. Rajzolását hazánkfia Kirillovics roncsár vitte véghez; legnagyobb

demia' titoknoki hivatala szolgáltatja ki; közölők az erdélyi intézetek számára 26 Kolosvárra, az Erdélyi Híradó' hivatalához küldetett, honnan, a' nevezett kolosvári hírlapnak 40-dik számában megjelent jegyzékbe foglalt iskolák, a' pest-kolosvári vittelbér' megtérítése és nyugtatvány mellett, elvitethetik.

*) L. Figy. 1837. I. 150. l. — **) U. ott. I. 93 's köv. l. — ***) 1838. 542 's köv. szel. — ****) A' Pozsonyhoz közelebb eső 27 iskola' számára a' tekék a' Hírnök' hivatalában tétettek le, 5 első kézből küldetett ek; 96 iskoláét Pesten az aca-

részt pedig, kivált a' technikai kivitelben, felügyelése által jeles hazánkfia Lukács, ki a' pattantyúság' főbb tanulmányait itt Bécsben dicséretes foganattal végezte. — Nekünk, ám-bár e' teke már számos kezeken forog, nem lehet elhallgatnunk, hogy annak műtani készülete olly pontos, graphikai elrendelése és kivitele olly szép, egész külső kiállítása olly díszes, mint bár mely más nyelvű tekéé; hogy az, nagyságát (egy láb átmérőit) tekintve, olly gazdag, hogy a' közönséges életszükségnek minden esetekben eléggé megfelel.

A' 2) szám alatti munka' szerzője, mint az előszó vallja, D. Vállas Antal acad. rtág. A' munka mind azon előzményeket is hozza, miket az égi és földtekék' tudományos használása multhatatlanul felteszen; t. i. egy rövid csillagismét (astrognosia), első alapját minden tudományos földirati ismeretnek, melyben szerző a' *világegyetem*' és különféle égi testek' képzetének előbocsátása után, hogy inproprie szóljunk, az égből' geographiáját adja: nevezetesen a' jelesb csillagképek' helyei', állató részei 's formái' leírását, a' bujdosók' (mellyeknek, igen helyesen, megtartja szokott mythologiai neveiket) mozgalmait, pályáit, helyeiket ismerteti, 's közölök különösen a' nap és hold' égerszeti viszonyait 's nevezeteshb tüneményeit, millyenek a' holdnegyedek, nap- és holdfogyatkozások (miknek 1841—50re szóló táblájok is adatik, állandó tekintettel a' budai délkörre); mindenütt az asztromiai törvények' alkalmazásába példákkal is bevezetvén az olvasót, hogy így azon állapotba helyeztessék, mi szerint, csillagászati napló' hiában, bárhol kiszámolhassa az időt, a' bujdosók' magasságát, felkelését stb. A' második szakasz a' *mathematica geographiát* adja, nem vázolván csak, hanem magyarázva és behizonyításokkal is. Itt tehát a' föld' formája, nagysága, kettős forgása, ezek' eredményei (évszakok, nap és éj, öyek, éghajlatok stb), földirati hossz és szélesség stb magyaráztatnak. Mi e' szakasznak különös becsét és érdemet ad, a' tanok' történeti és critikai, habár rövid, kifejtése, 's a' régiek' nagy érdemeinek kellő méltatása: nálunk kivált, hol ez irány' teljes elhanyaglásával a' tudományok, historia és literatura nélkül, rendszerint úgy adatnak, mint ha az égből' készen estek volna le: csoda-e aztán ezért is, ha azok' elebbviteléről 's tovább' fejteséről alig van aztán

ki álmodnék? — A' harmadik szakasz már a' (mesterséges) égi és földtekékről értekezik, azok szerkezetét adván elő, 's aztán huszonöt, az égi —, és harminczkét a' földtekével megfejtendő feladásokat tevén fel és fejtven meg: mellyekben az olvasó nem csak a' fő kérdések' feloldását találja, hanem gyakorlatilag azok és hasonlóké feloldására kalauzoltatik; illy kérdések péld.: a' nap' vagy valamely csillag' egyenes emelkedését és elhajlását határozni meg; adatván valamely égi pont' egyenes emelkedése és elhajlása, annak helyét a' tekén határozni meg, stb, valamely helynek avagy földpontnak hosszúságát és szélességét határozni meg; adatván valamely földpont, idejével együtt, más helyeknek idejét találni stb. — Függelékül négy tábla járul a' munkához: I. a' legnevezeteshb álló csillagok' közép. helyeit, 1840' kezdetén, Piazz szerint, 19 lapon; II. nevezeteshb városok és egyéb földpontok' szélessége, valamint hossza ívben és időben, a' budai délkörtől számítva, 46 lapon. „Magyar- és erdélyországi pontot csak igen keveset vehettem a' lajstromba, — mond szerző, előszavában — mert hazánk Európának majdnem közepette, e' tekintetben is üsmeretlenebb mint India vagy épen China. 'S mi kevés ebben történt, azt is külföldiek vitték véghez. De igen, *Borúra derű*,' 's *Haladunk!* Haladunk?' — És csak ugyan, a' 208. lapon nem több. mint öt pont, t. i. Buda, Fiume, Pozsony, Ragúza és Temesvár jegyeztetik be; 's itt csak az nyugtathat meg némileg, hogy ha India és China e' tekintetben ismereteshb is mint hazánk, az nem India és China' érdeme; 's hogy a' haladás sokrendű, minél fogva az tetemes lehet sok részben és egészben, ha bár némelly egyes tekintetekben tespedés vagy épen hátrálás vétetnék is észre. — A' III. tábla a' szelek és mágnessüvonalok' neveit állítja össze magyar, német, francia, angol és olasz jelelés szerint, egy oldalrovatban mindeniknek éjszaktóli távolát is feljegyezvén; a' IV. t. a' mágnessü és délkör közti szögeket adja. — Valamint e' munka érezhető hiányt pótol irodalmunkban, úgy különösen tudományos előadásunk is, a' nyelvelvi helyes bánás- és jól megfontolt műkitételeivel, anyaga és alakja szerint, nem keveset nyer általa. — A' typographiai kiállítás a' legjobb ízlést tanúsítja: kár, hogy még értelemzavaró sajtóhiba is felesenakasztja meg az olvasót.

Szerencsét a' kettős műnek, útain. Ha a' megajándékozott iskolák' tanítói igazán szívökre vevén az író, kiadó és pártfogó' nemes buzgalmokat, mindenenek előtt az itt kínált ismereteket magokévá teendik, 's majd lelkesmeretesen eljárának azok' terjesztésében: ez uton is felsőbb műveltség', alaposabb tudomány' apostolaivá lesznek, 's mint meg vagyunk győződve, az áldozókat hazafiúi nemes tettökért meg fogták jutalmazni.

- 3) *Das oedenburger Komitat im Königreich Ungarn, Kreis' jenseits der Donau. Von G. A. Wimmer. Mit einer topographischen Karte und fünf Chromolithographien. Nach Originalzeichnungen von G. Scheth. Wien, 1840. Verlag der Kunsthandlung H. F. Müller, am Kohlmarkt, nro 1149. Nr. 33 l. finom velinen, füzve 3 ft cp.*
- 4) *Die Zipser Gespanschaft in Ober-Ungarn. Von David Kuntz. Mit einer Karte und fünf Chromolithographien. Wien, 1840. ugyan annál. Nr. 54 l. finom velinen, füzve 3 ft cp.*
- 5) *Der Hermannstaedter Stuhl im Grossfürstenthum Siebenbürgen, Land der Sachsen. Von M. Ackner, ev. Pfarrer in Hermannstadt, und J. K. Schuller, Prof. am. ev. Gymn. daselbst stb. Mit einer Karte und fünf Chromolithographien, nach Originalhandzeichnungen des A. Trichtl. Wien, 1840. u. ott. Nr. 38 l. füzve 3 ft c.p.*
- 6) *Der Walachisch-Banatische Regiments-Distrikt in der Militaergraenze. Von W. C. W. Blumenbach. Mit einer topographischen Karte und fünf Chromolithographien, nach Originalhandzeichnungen von A. Trichtl. Wien, 1840. ugyan ott. Nr. 36 l. füzve 3 ft cp.*

E' festői helyiratok egy nagyobb gyűjtemény' részeit teszik: *Das pittoreske Oesterreich* címűnek, különösen annak 3. 5. 8. és 10-d. füzeteit. Jó lelkű szomszédaink csak nem tudnak elszokni azon kissé toladó szeretettől, mellyel mint drága sajátjokat ölelnek keblökhöz. A' hazafi érzésű és köz állásunk' tekintetét a' külföld előtt részéről is többször kivívni törekedett Csaplovics érthető német nyelven elmondotta nekik, 's pedig bécsi német lapokban, hogy Magyarország' királya önálló ország' önálló fejedelme, hogy ő maga is annak vallja magát, annak az országot, melly hü ragaszkodással tiszteli őt saját magáénak, 's annak vallja törvényben 's diplomaticai irományokban: de ők csak nem akarnak bennünket érteni; 's mi — királyink' ünnepélyes nyilatkozásai' ellenére is — előttök

mindig csak egy nagyobb birodalom' tartományként jelenünk meg, valamennyi geo-, topo-, ethno-, oro-, hydro-, historio-, 's ki tudja milly graphiáikban és statisticáikban; úgy hogy szétdarabolva 's mindenféle más elemek közé gyúrva, alig bírjuk magunkat az illy munkáikban feltalálni, 's mint physikai, polgári és socialis külön egésznek magunkat ismét visszaállítani.

Azonban e' testvéri szeretetnek megvan a' maga haszna is. Egyebek közt ez is bírja reá szomszédinkat, hogy szép hazánkat meg-meglátogassák, be-beutazzák, vizsgálgassák, magoknak jegyzéseket tegyenek, vidékeinket learczképezzék, 's aztán magunkat és országunkat, legalább külső formája és nevezetességei szerint, minmagunkkal megismertessék. Valóban, ha azt akarjuk vala várni, hogy csak akkor ránduljunk ki szerte szét szebbnél szebb táju megyeinkbe, midőn majd magyar irodalmunk saját erejéből adand kezünkbe egy „Úti kalaúzt“: még ma is egész kényelemmel ott-hon heverhetnénk ősi kuczkóinkban; mert azt a' jó ég tudja, mikor fog egyszer valami becsületes magyar könyörülni magyar atyjafiain, hazafisághól saját hazáját tudományosan beutazni, de egy kis tárczát tartván, pipa helyett, kezében, 's valami ollyast adni, mivel e' szép és szegény, de egykor talán majd szebb és nem szegény hazát, több kényelemmel, biztosabb terv szerint, nagyobb lelki épüléssel járhatjuk majd be. Addig is vegyük tehát méltó hálával, ha külföldiek vagy magyarországi németek lassanként leirogatják hazánkat, hogy ma holnap nekünk magyaroknak is legyen mit meg- (vagy legalább le-) irogatnunk.

Köszönet tehát e' négy, minden tekintetben érdekes, 's mint ref. nek látszik, egyszersmind jó, helyiratokért is! A' választás most eleinte mindjárt a' szép Sopront, a' nagyszerű Szepest, a' népes és virágzó Szeben széket, 's az oláhbánsági ezred' regényes vidékét érte. A' sort Wimmer nyitja meg, egy régóta közöttünk lakó bécsi (jelennen, ha jól tudjuk, modrai ev. pred.), 's több földirati dolgozásai után (*Geschichte d. geogr. Entdeckungen*, 5 köt.; részt vett Schütz Erdkundeja és Balbi Hausbuchja kidolgozásában) ismeretes tudós. Először is tájképét festi szerző a' nem pompás, de kedves és nyájas Sopronmegyének; tekintettel földtani viszonyaira; elősorolja vizeit, leírja az eredeténél és tulajdonságainál fogva

érdekes Fertőt és Hanságot, 's helyesen kér-
di, miért e' hasztalan, légrontó, népsinlesz-
tő, földet rabló tóság le nem csapoltatik; fel-
hozza termékeit, melyek közt jeles borok
és gyümölcs; figyelmet érdemlő ásványorszá-
grát (roppant kőszéntelepek, melyekből éven-
ként 200,000 mázsa fejtetik; tömérdek kövü-
letek!); népségét (180,000 lélek); 's az utób-
bit következőleg jellemzi: „A' magyar részint
nemes, részint nemtelen. Az utóbbi paraszt:
engedelmes, hol kell; annyit dolgozik, a'
mennyit épen kell. A' polgári viszonyoknak és
vallásnak nagy befolyása van jellemére. Mind-
azáltal nehéz velebánásu, 's eredeti nyerse-
sége bajosan szelidíthető. A' németek építék
's lakják a' városokat. Kereskedés, ipar, és
míveltség bennök pártolókra találunk. Mint
paraszt is többi lakos társai felett kedvezőleg
tünteti ki magát a' német mezei gazdasága,
házépítése' módja, becsületessége 's viselete
által. Nem könnyen hagyja gyermekeit tanít-
ás nélkül olvasás és írásban. Minden magash
írányra fogékony, minden javítások' elfogadá-
sára kész és hajlandó. Öltözete tiszta, vagy-
onosságot mutató, 's inkább a' horvátéhoz,
mint a' magyarokéhoz hasonló. Városokban
francia viselet uralkodik. Legújabb időkben
ugyan a' városokban is érezhetővé lett a' *ma-
gyaromania*, 's a' szívesen utánozó és simulé-
kony német *bajusz és atilát is* veszen magára.
Azonban a' dolog nincs olly igen komolyan
véve". A' jó Wimmer úr, úgy látszik, egy
darabig elfelejté, hogy Magyarországon van,
's hogy bajusz és atila-viselést Magyarorszá-
gon magyarománinak gúnyolni egy kissé visz-
szás, kivált ha ugyan akkor a' *francia* divatban
semmi gallomania szagát nem találunk. Nincs
múltánytalabb nézetmód, mint valamely önálló
nemzetet idegen szempontból bírálni. 'S ez
nem a' német-szövetségi (régí kifejezéssel:
az impériumbeli) németek' vétke, kik egyéb né-
peknél igazságosabban, minden nemzetiséget
tisztelnek, minden nemzeti irányt becsülnék,
épen azon gyengétől és gyávától vonván meg
figyelmüket, ki önfeledve mások' majma, 's
minden visszahatás nélkül szenvedőlegesen fel-
vevője bármely idegen befolyásnak. Wimmer
és földie nem illy múltányosak, 's azon kö-
vetelésüket, hogy saját hazánk' földén *mi* al-
kalmazkodjunk hozzájuk, a' helyett, hogy *ők*
mi hozzánk: nevetségesnek mondanám, ha
olly bántó nem volna. — A' „megyébeni ván-

dorlások" czikk kedves és tanulságos. Mi-
dön szerző Sopronnak valamennyi érdekes vi-
dékeit és helységeit festészeti, helyirati és
természetismereti tekintetben előnkbe vezet-
vén, a' jelent magyarázza, nem feledi annak
háttérében a' történet' képeiről is levonni a'
fátyolt. Milly uti társ volna ő kirándulásain-
kon, ha ismeretei hazaszeretettől melege-
dnek! Nem azon leczkéket értjük itt, melye-
ket helyenként kapunk, habár ezek, *midőn i-
degen olvasó előtt kapjuk*, fájnak, mert szé-
gyenitők és piritók; hanem értjük az egész
elbeszélés alaphangját, melly egykedvű, sőt
fagyos. Vajmi másképen írta ő, ha olly föl-
det festene, mellyet szeret.

A' 4) számú füzet: *Szepes vármegye* képe,
tárgyai gazdagságával és nevezetességeivel
az előttünk fekvő négy füzet közt első helyt
áll. Mert akár e' megye természeti nevezetes-
ségét, lakosai' polgári viszonyait, jellemét,
míveltségi magasb állását; akár történeti em-
lékezeteit tekintjük, melyeknél fogva egyike
hazánk' classici földjeinek, akár végre haj-
dankori emlékeit: nálánál fenségesb, érdekeseb
és a' vándort édesgetőbb vidéke honunknak
nem igen vagyon. 'S leírója, Kuntz Dávid,
szerető kézzel összeállította mindent, mi egy v.
más tekintetből kiválólag tudásra méltó. A'
föld- és helyirati részek mellett figyelme a'
geognosiára, faunára és florára is kiterjedt;
fő gond mindazáltal a' történeti és festészeti
részeknek jutott, a' mint egy, a' nagy közön-
ségnek szánt munkánál kelle is: ki többet a-
kar, kivált természetani tekintetben, az Beu-
dant, Sydow 's egyebek' nagyobb munkáihoz
folyamodik. A' nem tudományos célból utazó
alkalmasabb kalaúzt a' literatúrában ennél nem
talál.

Hasonló módon készült az 5) és 6) sz. is,
azon megjegyzéssel, hogy az utóbbiban a' tör-
ténét 's a' közigazgatási szerkezet' előadása
máskorra tartatott fenn; annál több gond ju-
tott a' természet-, nép- és vidékleírásnak. —
Valóban, ha illy módon folytattatik a' munka,
illy egyedíratok készülvén a' két haza' min-
den részeiről: általok honunk' ismerete nem
keveset nyerend. 'S némileg pirulva, de még-
is kimondjuk, hogy ohajtjuk mi szerint e' fü-
zetek magyar fordítót találjanak. Már máskor
is más' kegyelméből tanultuk hazánkat ismer-
ni. Nem csak tanulságnul, hanem talán példá-
ul, kedv-ébresztésül is szolgálna e' munka

magyar kiadása; tán bővítésekre, javításokra adtnék általa alkalom, talan szülője lenne több hasonló (eredeti magyar) egyediratoknak. Így a' mint van, e' roppant árral, csak felette csekély elterjedését reménylhetjük.

18.

Három rendbeli válasz a' Tudományos Gyűjteménynek.

Több szem többet lát: mondja a' közmondás. E' mondat két oldalról érdekel engem, először, érzeteli velem, hogy igaz; másodsor, kíváncsi velem, hogy bár mindig igaz volna. Igaznak találtam, mert többen meglátták azt, mit magam tán soha meg nem láttam volna; 's hazugnak is találtam, mert lettek, kik azt sem látták meg, mit én eléjük találtam. Röviden, van egy ósagtár, mely évről évre hátrább sántikál a' többi magyar folyóiratok megett, mellyen csak néha könyörül meg egyes, talpra esett ember, de többnyire máshol helyet nem lelő iratok lepnek el, mellyet minden esztendőben egyszer hallunk említeni, mellynek nyomát a' literatúrában észre nem vehetjük; 's ez azon gyűjtemény, mellyet én nem igen szoktam látni. Bocsássatok meg hazám' fiai! De mások mégis csak meglátták, 's figyelmeztettek reá. Itt látam a' több szemnek hasznát. De a' mennyit nyertem egy oldalon, annyit veszték a' másikon. Láttam hogy némely ember a' fáktól nem látja az erdőt, és csupa látás miatt vak.

Az 1839iki Tudományos Gyűjtemény 7-ik kötetében egy álarczos lovag, W. jeggyel sisakján, megtámadja Növenytudományomat, melly 1836ban jelent meg. Ez semmi. Illyen szabadságot adunk és követelünk. Hanem W. ur nem mindennapi lovag, ő azzal be nem éri, hogy a' könyvet bírálja, hanem időm, erőm és munkásságom fölött urára akarja magát tenni. Az 1839ik év don Quixotja! Ó perel velem, miért irok sokat*)? Szeretném én látni, ki ur az én íroasztalomon, ki parancsol kezemmel és gondolatommal? Don Quixotnak csak lehete némi oka a' lármázó szélmalom ellen küzdeni, de ma azt parancsolgatni, hogy valaki ne írjon sokat, hogy ne merje tollát és tintáját használni, a' legjózanalanabb hősködés. Ezen ur utóbb, ha rá hallgatnánk, azt is parancsolná, hogy ne zsebben hordjuk a' penzt hanem zsákban, 's hogy zsemlét ne merjünk enni, hanem csak kenyeret. — A' lovag megtámad másodsor, miért nem írom ezt, és emezt**). Ez legkülönösebb: amott lármáz, miért irok, itt, miért nem irok. Van egy mese egy molnárról és szamaráról. Az épen ide illenek. Egyik bolondnak nem tetszett hogy az apa ült a' szamaron, másinak nem, hogy a' fiú, harmadiknak nem, hogy mind a' kettő. Itt ugyan azon vitéz beszél egyszerűen, máskor hozzád. — A' lovag megtámadja harmadsor a' tárgyat könyvemben. Itt a' legnagyobb hősnek mutatta ki magát, mert megküzd

Sadlerrel, Ottóval, Linkkel, Decandolleval és az annyira magasztalta Lindleyvel, nem készarkva ugyan, hanem boldog tudatlanságában, mert ezen urak' munkáit nem ismeri, 's azt gondolja, rávág, mikor rá irányoz. Én a' Növenytudományban egyetlen egy tévelyt nem állítok föl magamtól, de mindent az említett fűvészekből fordítottam át, kiknek tíz W. sem lesz érdemes csizmatalpokat is megtisztítani. A' lovag megtámadja fűvésznyelvem, műszavaimat, 's itt van az a' mező, mellyet ki kell vala merítenie; mint tévé azt? dologhoz értők ítéletére bízom. Nem kettőnkön áll a' vásár; nekem tetszettek a' műszavak, tehát leírtam; a' gyakorlat majd meg fogja bizonyítani, mi életre való benne, mi nem; ő föladásának minden esetre igen gyöngén felelt meg, mert mérgeben nem látta, nem halla a' munka közben. Jön az utolsó, miben lovagom olly gyalázatosan viselé magát, hogy a' legköborabb lovagok apródai által is elítéltetnek. Elítéltetnek pedig először „eszélős“nek, ezen vádnál fogva: A' 95 lap 7 sorában, fölül, azt mondja rólam „Mendacem oportet esse memorem“, azaz, „a' hazug jó emlékező tehetséggel birjon“, és mi oknál fogva mond hazugnak? — mert, ugymond, (95 lap 5, 6, 7 sor) „a' 4dik szabályt, melly-en (,) (melly-en!) a' lek-et javallja (,) alább mint 8-dikat más szokkal ismét megújítja“. Csodálandó bölcseség! A' ki szabályt ismét, az hazug! De van meg szebb is, a' miért nem akarom megmondani, mi czim alatt ítéltetnek el W. lovagom. Olvasóim ki fogják találni. W. lovag ezt mondja a' 96 lapon, alulról a' 9dik sornál kezdve: „Az előszóban idézett többi kútfőkről pedig bizvást állíthatja bir. (,) hogy csak parádebol állanak ott, (ha megengedtetik, hogy aljas dologban aljas szóval éljek; mert nem aljas dolog-e olly kútfőkkel dicsekedni, mellyekből nem merítettünk?)“ Hogy W. lovag uram e' kútfőkből nem merített, bizonyos; hogy én nem merítettem, teljes hazugság; mellyet következőleg bizonyítok be.

Előszavamban ez áll: „Latin forrásaim Bischoff 's a' szerinte dolgozott t. Sadler ur, Otto Károly és Wildenow voltak. A' rendszerisménél Otto, Wildenow - Link, Lindley és Curtius Sprengel munkáit vettem vezérül; ez utolsót Linné rendei meghatározásánál“. Hogy Bischoffot használtam, nem kétli W. lovag. mert így szól a' 96. lapon: „Eredetie Bischoff“ stb, Sadlert nem ismeri, tehát rola nem ítélt; de a' többiek parádebol (mi szép magyar szó!) állanak ott, tehát „aljas“an oda hazudvák. De hogy W. lovag olvasottsági szint magára öltő hazug, ezenel kivilágítom.

Első hazudsága W. lovagnak, hogy Otto Károly nem vala forrásom, kinek e' munkájából: „Schlüssel zur Botanik“ azon egész tárgy van kiveve, melly a' 334ik laptól a' 347ig terjed 's Reichenbach' rendszeret foglalja magában, és színte, melly a' 357—376 lapokon áll, 's a' növénygyűjtemény összeállítását tárgyalja. Az átvétel szorol szorai fordításban áll.

Második hazudsága W. lovagnak, hogy Wildenow-Link nem vala kútfőm. E' derek szerző illy czimű munkájából: „Grundriss der Kräuter-

*) Lap 122.

**) Nevezetesen az *organographiát*. Lap 85.

kunde stb. Berlin, 1831⁶⁶, és pedig első kötete 215—225 lapig vannak kiszedve a fűvészi rendszerek. Azon fölül az ábrák igen nagyrészt ezen munkából vannak *Lehnhard* által utánmetszve. Ha W. lovag kétfli, kérdezősködjék utána.

Harmadik hazudságul áll, hogy *Lindley* nem vala forrásom, mert ennek ezen című munkáját „Bevezetés a növénytan természeti rendszerébe“ a 27—40. lapig szóról szóra fordítam le, mint munkából a 185—198 lapokon olvasható.

Negyedik hazudságul áll, hogy *Curtius Sprengel* nem vala forrásom, — mert Linné rendei a legpontosabban utána vannak adva.

Hogy W. lovag ur Decandollet nem hozza föl, mint kit forrásul hazudtam, onnan származik, mert e jeles franczia fűvész nem az előszóban említetik meg, hanem ott, hol „a természeti rendszer teoriájának veleje“ szerinte adatik.

Mit mondjon már most ilyen bírálóra az ember, kiben vagy a józan ész hiányzik vagy a becsületesség nincs otthon, vagy mindenik beteg. Mit mondjon olly szerkesztő tulajdonosról az ember, ki czimere 's firmája alatt rágalmakat, hazudságokat, esztelenségeket hagy más ellen szórni. En megvetendőnek tartám mindegyiket, és éven túl hallgattam. Egyes madarat nem tarték egy lövet puskaporra méltónak. De azolta két új álarozos hős jött az elsőhöz, és így méltó lett szólanom, — egyszerre hármat utasítandó el. Az elsővel ezennel végzem is peremet, azt jegyezve meg, hogy mivel az álarozos lovag szemébe nem nézhetek, a nekem szánt „*parádés, aljas, mendax* (hazug)“ czimeket akaratom ellen kénytelen vagyok az érdemes szerkesztő-tulajdonos nyakába akasztani jó választása díjául, melyet onnan soha az íteletnapig le sem veszek; legfőlebb, a mit ajánlok is neki, ő akaszthatván azt a fölleplezett W. lovag ur nyakába által. Czafolataim pontosságáról pedig kezeskedem, 's ha ki ellenkezőt bizonyítand be, azonnal fejembe nyomhatja W. lovag ur szégyensapkáját.

Egy másik, Z* ur, az 1840-diki T. Gyűjtem ny 8dik kötetében Bloch Móríc „Zsidók“ jához irt előszómat támadja meg. Ezen előbeszédében azt akarám megmutogatni, hogy a zsidók elnyomása káros volt mind az elnyomókra, mind az elnyomottakra nézve, hogy ha a zsidók polgári joguak lettek volna, erkölcsiségben annyira nem súlydnek, de az alsó néposztályokat sem rontják meg annyira; folszabadítások pedig részint az igazsággal és emberiséggel megegyező, részint bizonyos haszonnal jár. — Bírálómtól azt várnám, hogy megállassa könyvemben e' tételyeket, megismerje az elveket, és lásson szigoruan azok bírálataához. Mit tesz Z* ur? Hű marad a T. Gyűjtemény szokásához, 's mond valamit a kecske gyapjáról. Hogy mind egy véleményen legyünk, józan észszel nem követelhetni; azért én az ellenkező véleményű bírálót is becsültem volna, 's mindenkor becsülendém, ha a dologhoz lát, illendőséget és becsületet nem sért. Z* ur mind ezt nem tevő. Ő csak azt méltóztatik előszómról mondani: sok költői érzélgés, kevés realis ösmeret van benne. Ugyan mióta nem szabad költőileg írni? Mióta veszté el a költészet bájerejét, melyet hajdan a tu-

dás, sőt törvényhozás mezején is kifejté? Mióta nem szabad a költőnek érzelgenni? És ki mondta Z. urnak, hogy sok ismeretem van? En bizonyosan nem. Van ugyan ismeretem éretlen criticusokról, és pedig mindjárt háromról, de illyesmivel nem szoktam dicsekedni. Jól tudom én, hogy gyarló fiaí vagyunk a földnek, 's hogy tudásunk legfőlebb egy csepp a tudandók tengeréből, 's ki engem ezután tudósnak mer állítani, magam böhönak nyilatkoztatom, Z* urral együtt, ki e' czim-mel megajándékozott.

Z* ur nyelvész is, mert a 113. lapon ezt mondja: a' buvárkodás a' keleti nyelvben ismeretlen portéka legújabb divatu philologusaink előtt. Ugyan melyik lehet az „a' keleti nyelv“, mely a' többit mind kizárja? Tudtomra sok keleti nyelv van, 's ki a' magyar nyelvben buvárkodik, igen is keleti nyelvben buvárkodik. Hát a' persa, tatár, mogul, sanskrit, török nyelvek nem keleti-ek? Talám csak a' zsidó a' keleti nyelv? — De hagyjuk; e' böles észrevétel nem tartozik a' dologhoz. — Z* ur ezt kérdezi tőlem: *Minő Mes-siást ért itt V. P. ur, ki mindenhatólag, talám erőszakosan kelne ki az igazságtalanság ellen?* Erre azt felelem: ollyant, ki az ostobákat észszel, a' faragatlanokat miveltiséggel áldja meg, a' gonoszokat pedig kigyógyítsa agypoklos-ságokból. Általa Z* ur is minden esetre nyerend, mire nagy szüksége van. Mert mikor Z* ur azt mondja, hogy a' *mindenhatólag = erőszakosan*, akkor esze nincs rendén; mikor pedig azt mondja, hogy én *erőszakos* javításra gondolok, akkor agypoklos. Mert nem kevés irataimból idézzem csak egy helyet, hol nem a' békés fejlődés barátja vagyok, azonnal győzöttnek nyilatkoztatom magamat. Mig pedig ezt nem tudja tenni, jobban tesz ha elhallgat, bizonyos lehetvén róla, hogy a' nekem szánt nyilat, saját homlokára repitem vissza. (*Vége következik.*) **Vajda.**

Magyar tudós társaság.

— Az academia' XI-d. nagy gyűlése f. évi augusztus' 27-kétől szeptember' 7-ig tizenkét ülésben végezte szokott esztendei foglalatosságait, u. mint könyvkiadások és nyelvmunkálatokról gondoskodását, jutalmak elitélését, újak' kitűzését, új tagok választását 's több belső dolgai elintézését. — A' köz ülésben előterjesztett 's több hazai lapban megjelent titoknoki jelentésből tudva lévő-kön kívül még a' következők tétetek közzé: I. Az *Évkönyvek'* V-d. kötete sajtó alá adadni, ezentul pedig az illető évi történetek és értekezések külön esztendei kötetekben kibocsátatni határozattak. — II. Zsoldos Ignác rendes tagnak „*Népszerű Erkölcsstudománya*“ mint a' magyar nép és ifjuság' erkölcsi képzésére rendelt, 's mint illyen a' literatura' egyik igen érezhető hézagát pótló munka, soron kívül sajtó alá adadni; valamint III. Aeschines beszédeinek Szabó István l. tag által eredeti hellenből készült jeles fordítása a' társaság által ez évben megindított „*Hellen Classicusok*“ című gyűjteményében kiadását végett az igazgatóságnak ajánlatott. — IV. A' ha-

zai *Corpus Juris*nak a' társaság' szabadon vállalkozó tagjai által eszközlendő magyarra fordítása, külön utasítás mellett, elrendeltetett. — V. Köszönet szavaztatott azon hazafiaknak, kik a' társaság' megbízott rendes tagja Döbrentei Gábor' hivatalos felszólítására magyar nyelvrégiségek' hű másolása- és másoltatásában szívesek voltak eljárni, ilyenek ez évben gr. Dessewffy József ig. tag, Sárosy Gyula, Sáros megyei aljegyző, Mészáros Imre szombati prof., Paraszky Lőrincz besztérczebányai kerületi másod tartománybízott, Bezerédj Ignác Győr vmegyei első alispán, Tatay János nlővi plebánus urak. — VI. A' magyar *szinműtár*' célirányos nevelésével megbízott álló választmány jövő acad. évre is meghagyott munkálkodásában. — VII. Az 1841re kiírt drámai jutalomra beérkezendő szomorujátékok megbírálásával szavazatok' többsége b. Eötvös József és Fáy András tisztt., 's Bajza József, Czuczor Gergely és Vörösmarty Mihály rtgokat bízta meg. — VIII. A' rendezés alatt levő pénz- és régiséggűjtemény' örének utasítás dolgoztatott. A' közönség részére mikor és mikép leendő megnyitására ezen tárnak a' maga idejében külön jelentés fog szólni. — IX. A' tagajánlási ívek' felolvasása után választásokhoz fogván a' társaság 1) a' Kovács Pál lemondása által a' nyelvtudományi osztályban megürlt rendestagi helyre *Pulsky Ferencz* lttag választatott; 2) a' gr. Festetics László úr által alapított, 's Tanárky Sándor rt' elhunytá által megürlt hadtudományi rendes tagságra, a' mondott mélt. gr. alapítványoszerű befolyásával *Kiss Károly* lttag választatott; 3) levelező tagok lettek: *Bloch Móricz*, *Markó Károly*, az ausztr. cs. műv. academia' tagja; *Nagy Ignác*, m. kir. udv. kamarai ingrossista; *Széchy Agoston*, nyug. kegyes isk. prof.; *Szemere Bertalan*, tbíró; *Szigligeti Edvárd*, a' m. nemzeti színház' tagja; *D. Tanbner Károly* ev. pred. 's rector-prof. Pesten, és *Wargha István*, a' tolnai kisdudovó-képző intézet igazgatója. — X. Lefolyván ez idén az academia' fenállásának tizedik éve, ez idő alatti *történeti* megírásával a' titkoknokot bízta meg a' gyűlés. — XI. A' társaság' gyűlései' rendezése, valamint a' jutalomosztások, kéziratok' kezelése stb körül új és bővebb *intézkedések* költtek; melyek teljesen a' rövid idő múlva megjelenő 1841-beli Névkönyvben lesznek láthatók, 's mikre, mint a' társasággal érintkezésbe jövő külső írókat is illetőkre, ezek előleg is figyelmessé tétetnek. — XII. A' *könyvtárt* a' gyűlés folytatja alatt a' következő kül- és belföldiek gyarapították: 1) Wyld János, az angol királyné geographusa: *Map of India* ahhoz tartozó leltárral. 2) Nagy Károly rt. az általa kiadatott első magyar földteke' —, özy. Karacs Ferenczné pedig férje európai m. atlasának egy példányával. 3) Bloch Móricz lt. A' zsidókról, Pest, 1840. A' zsidók, Schwab Arslán ut. Buda, 1840. Mózes öt könyve, 1. és 2. füzet. Buda, 1840. 4) Nagy Ignác lt: *Szinműtár*, 13-d. füzet. Buda, 1840. 5) Szigligeti Edvárd lt: *Mic bán családja*. Pest, 1840. 6) D. Borsos Márton: A' csecsemő és első gyermekkor. Kolosv. 1838. 7) Horváth Józ. rt. három —, Sárváry Pál hét —, Zsoldos Ignác rt két — és Tóth Ferencz

superint. hét db régibb munkával. — XIII. A' kéziratárt nevelték: 1) Koós Károly, Torna vmegyei alispán, egy régi magyar historiai kézirattal; 2) Kossovics Károly rt: *Jezsuita imádságos könyvvel*, 1730. 3) Nagy Jánosrt: A' muzulmanok historiájával, öszveszerzette Csergies Simon, felsőlendvai plebánus, két kötet. Melly szíves adományokért a' társaság ezennel köszönetet mond.

Az *igazgatóság* szeptember 1., 6. és 8-dikán tartá üléseit. Ezekben I. Olvastatott a' fens. főhgnádor-pártfogó' k. levele a' két elnöknek 1840re lett kir. megerősítéséről. — II. Az elnökség a' pénztárnak esztendő közben tett véletlen megsemléléséről tön jelentést, mi szerint, pénz, számló könyvek és írományok teljes rendben találtak. — Hasonlókép III. a' pénztárhivatalnak 1839ről szóló számadásai ügyészi, 's ez után igazgatósági vég vizsgálat alá vettetvén, szinte helyeseknek találtak: a' summák az igazgatóságnak sept. létől kiadott évi jelentésében láthatók. — IV. Ugyan ezen hivatal' tudósítása szerint a' pénztár' állapotja augusztus' 30-d. ez volt: a) a' fő pénztár' bevétele 14,150 ft 6 $\frac{20}{100}$ kr, kiadás 10,298 ft 36 kr, 's így a' készpénz-mennyiség: 3851 ft 30 $\frac{20}{100}$ kr. b) Kamattartozék 9511 ft. c) a' mellék-vagyis nyomtatási pénztár' bevétele az év kezdetől: 8,123 ft 17 $\frac{20}{100}$ kr, kiadás, 7,511 ft 53 kr, kész pénz 611 ft 24 $\frac{20}{100}$ kr. — V. Följelentettek a' társaság' pénzalapjának f. évi öregbedései; t. i. a) Somody János alsószubai ref. pred. Szeremlei Ábrahámnak általa kiadott egyh. beszédeiből tíz példányt ajánlott, egynek ára 1 ft 30 kr cp. b) Kovács Tamás pannonhalmi főapát, az elhunyt Guzmics Izidor bakonybéli apátot hellenből tett fordításai fejében illető 231 ft 21 krt a' társaság' tőkél nevelésére visszaajándékozta. c) Némelly névtelen tanuló a' titkoknokhoz 5ftot küldtek be váltóban. — VI. Költség rendeltetett a' Corpus Juris magyarra fordítására, az Évkönyvek' V-d., a' Régi Magyar Nyelvmélekek' IV-d. kötetének, a' Német-Magyar Zsebszótár' második kiadásának 's az „Academia' Történetei“ nyomtatására. — VII. A' nagy gyűlés által nyomtatás végett felterjesztett következő kéziratoknak tiszteletdíj határozatott: 1. Zsoldos Ignác rtagnak Erkölestudományaért 3 arany ívétől; ugy 2. Szabó István ltagnak Aeschines' fordításaért szinte 3 arany ív szerint. — VIII. A' játékszini küldötségnak jó szindarabok' szerzésére 1840/1re 250 ft adatott rendelkezése alá. — IX. A' nagy gyűlés javaslatára a' philosophiai osztály egy vidéki rendes taggal neveltetni határozatván, három ajánlottak közül egyet értőleg Hetényi János ekeli ref. pred. és lt neveztetett ki. — Végre X. az elnökség a' rendszabások' kívánatához képest leköszönvén, közakarattal ismét megmarasztatott, 's a' kir. megerősítés kieszközlésére Ó Fensége a' pártfogó kéretett. — Pesten, nov. 23. 1840.

D. Schedel F. titkoknok.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet. és acad. költségen megjelentek: 1) *Magyar helyesírás és*

szóragasztás' főbb szabályai. A' magyar tudós társaság' különös használatára. Ötödik kiadás. 1841. N8r. 47 lap. Velinen, színes borítékba fűzve 10 kr cp. — 2) a' Tudománytár' octoberi füzeté. melynek tartalma: 1. A' természettan' hajdankori története, Tarczy Lajos rtagtól. 2. D. Vállas Antal rtag' értekezése a' napfogyatkozásokról berekesztetik. 3. Való-e, hogy az orosz birodalom' alapítói magyarok voltak? vizsgálja Jerney János rt. A' szokott okleveles toldalekban, ugyan Jerney János, az eddig ismeretlen volt bói convent' emlékeztetét élesztí fel, oklevelek' nyomán. A' literaturai szakaszt Chasles' cikkelye nyitja meg Voltairról; melyre az érdekes Criticai Szemle következik, ez uttal öt fontos út- és népleírásról, és a' szerkesztő' bibliographiai cikkelye ti ennéth új, ez uttal többnyire francia munkáról. — E' folyóiratunk tudományos iránya- és tartalmasságánál fogva folyvást első helyt áll időszakai sajtónkban, a' külföldi irtalomnak pedig éppen egyetlen organuma hazánkban; azért nem mellőzhetjük újra is a' közönség' részvételének ajánlani. Az esztendői folyamát' (12 füzet') ára, gyakran mellékletekkel, velinen nem több mint 5 ft, 's így egy szersmind legolesőbb is (postadíj a' vidékiekre nézve, egész esztendőre 1 ft 36 kr.).

Pesten, Trattner Károlyi' műhelyében megjelent: 1) a' *Tud. Gyűjtemény'* IX-d. kötete illy tartalommal: 1. A' magyar nemzet' régi neveiről, Európába jöttkori hadi mesteriségéről és itten lett megtelepedése utáni nemzeti szerkezetéről, Kiss József. 2. Mithra' tiszteletéről 's mithra emlékeiről a' magyar honban; második rész, vagy a' szófűzér, Kállay Ferencz. 3. A' vízgöygmódokról. A' literaturai részben Vajda Péter rövid „Magyar Nyelvtana“ bíraltatik. Ha mulatni akartok, urak, jöjtek ide, 's olvassátok ezt... többet nem mondhatok. — 2) *Olvásó és tanítókönyv*, a' dunameléki h. v. egyházkerületbeni fiu és leány-iskolák számára. Irtá Wurga János, prof., m. acad. lt., ns Abauj megyei tbiro. A' közép népiskolának. Első rész. A' természetvilág' szemlélése*). Ára kötetlen és képek nélkül 13 kr cp. 8r 12 és 114 l. A' második rész, melynek tartalma az embervilág' szemlélése, sajtó alatt van; azt közvetlenül a' harmadik, a' vallásosság' sz. fogja követni. — U. ott most 8rétben is megjelentek az 1840. évi országgyűlésen alkotott törvényczikkelyek. 253 l. köz. papir. fűzve 1 ft cp.

Heckenast Gusztáv pesti könyváros és kiadó folytatja havonként a' *Bibliographiai Értesítő* ingyenes kiadását; 's mióta azt, 30-d. számunkban, ismertettük, megjelent annak 6. 7. és 8-d.

*) A' fő czímen olvastatik: A' természet-világ' szemlélése; a' tartalomban: A' természetvilág' szemlélése; a' másodczímen: természet' világszemlélése (Weltanschauung der Natur? !): háromféle lectio három lapon; melyik az igazi? Nincs-e okunk sürgetni, hogy a' nyomtató-műhelyek némi tudományossággal bíró, értelmes correctorokat tartsanak? de a' szerzők is aztán correct kéziratokat adjanak sajtó alá?

száma. — Ezen kívül nála legújabbán megjelent: 1) *Új általános kertészkönyv*, magában foglaló: a' konyhakerti zöldségek, gyümölcsfák, virágok és dísznövények. úgy szinte a' cserépbeli gyümölcsfák és üvegházakban tenyésztetni szokott növények' nevelését, gondviselést és munkálását, valamint a' komló és dohánytermesztés' legújabb kezelési szabályait. Egy toldalekkel az angol kertek' elrendeléséről. Számos évi tapasztalás után kiadta egy kertbarát. Második kiadat. 3 kőrajzzal. 12r. 394 l. fűzve 1 ft 30 kr. — 2) *Magyar nyelvtudomány kérdések- és feltevések* nagyobb tanulók' számára (Hangmértékkel). Irtá Stancsics Mihály. N8r. XVI és 96 lap.

Pápan, a' ref. főiskola' betűivel elkészült: 1) *Tiszta mertan elemei*. Természettani czékönyvere bevezetésül irta Tarczy Lajos, m. acad. rendestag 's főiskolai r. köz oktató. 36 fametszettel. 8r. 144 l. Bolti ára 1 ft 20 kr cp. — 2) *Egyházi beszédek és imádságok* a' lelki pásztornak cathedrai tanításokon kívüli vallásos foglalatosságai-ban. Készítette Pap István, vámosi ref. pred. *Második rész*, melyben vannak a' templomn kívül, u. m. betegek, rabok 's táborban a' hadi se reg előtt mondandó beszédek és imáds. Szilády Károly' költs. N8r. 227 lap. Szép kiadás, fűzve 48 kr cp.

— Figyelmessé tesszük olvasóinkat két, az academia' költségein sajtó alatt levő munkára: 1) *Zsoldos Ignác* acad. rendes tagtól *Népszerű Erkölt tudomány*, mely Horváth Cyrill és Szilasy János rtagok' ajánlatára elfogadtatván, a' nagy gyűlés' javaslatára, közhasznúsága és korszerűsége miatt soron kívül nyomtatni rendeltetett az igazgatóság által. Nem könyv nélküli megtanulásra, hanem magávali elmélkedésre léven számítva, az eddig követett módoknál több sikert ígér. Valláskülönbség nélkül használható minden rendű kisebb tanulók' jutalmazására, a' rabok' kézi-, 's a' köz rendűek' olvasó könyveül. Ezeknél fogva a' népnevelés' nagy ügyét szíveiken hordozó törvényhatóságok és magános pártfogók' figyelmébe előre is ajánljuk. Egy pár garasert leszen megszerezhető, 's így vagyonosabb birtokosok csekély áldozattal láthatják el vele alattvalóikat, 's főleg a' falusi iskolánövédeket. — 2) Az academiái Névkönyv 1841re; melynek első fő részét a' Nagy Károly rendes tag által szerkesztett *Astronomiai Napló* teszi, melyhez ez idén Vállas Antal rtagtól a' súlymérővel magosságmérésről szóló tanul-ságos értekezés járul; a' második rész a' tudós társaság' jelen személyzetét, rendszabásait, határozatait, mult évi munkálkodásait és némely elhunyt tagok' rövid életrajzeit foglalja magában. Valóban e' könyv, tudományos becénél fogva, megérdemelné, hogy minden tudományos hazafi' asztalán a' köztünk divatos közönséges kalendáriumok' helyét pótolná, különösen — az égi jelene-teknek mathematicai pontosságu előadásánál fogva — a' művelt gazdák, természetbarátok-, és hazánk' nem kevés tanult embereinél, kiket a' hazai irtalom' elővitelében munkálkodó academia' állapotjai is nem lehet hogy ne érdekelnének.

Vajda.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

December' 8. 1840.

49. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Vajda Péter Dalhona, II-d. füzet. — Buda és Pest' orvosi helyirata D. Schlesingertől. — Három rentbeli válasz a' Tud. Gyűjteménynek. Vége (*Vajda*). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Szépliteratura.

Dalhona. Irtá Vajda Péter. Második füzet).*
Pesten, a' szerző és Eggenberger Józsefnél. 1839.
N12r. VIII és 209 l. Velinen, fűzve 1 ft 30 kr
cp. Négy füzet' előfizetési ára 4 ft cp.

E' füzet két beszélyt foglal magában: a' Mágusleányt és Atila' halálát.

A' Mágusleányt (megjelent az 1838. Hajnalban**) az osztályok' elzárkozásának kárait tünteti ki. A' szerző ismét távol kort és földet választta mezőül, részint hogy szabadabban mozoghasson, részint hogy a' társalgási apróságokban ne botoljon, mellyeket nálunk igen nehéz megtanulni: így minden nyügtől menten át adhatá magát legmerészebb szárnyalató képzelődéseknek 's világot teremthete, mellynek diszitményei az ég és föld, szerepvivői emberlények búval és örömmel, a' béke' áldásai 's harcz' vihari között, hajlandósággal és szeretettel, vagy haraggal és gyű-

lölséggel egymás iránt. 'S tagadhatlan, hogy így a' társas élet' rögzött, csaknem természeté vált szokásaiba kevesebbé ütközhetünk, 's költői elragadtatásunk- 's ábrándozásainknak mi sem áll ellent egyéb, saját, többé vagy kevesebbé korlátozott, tehetségünknel.

De azon kívül, hogy efféle költeményekhez a' legmagasabb költői lángész kívántatik, még ez is igen hamar kimerül 's egyhangúvá lesz képeinek 's jellemeinek általánossá-gával; rendszerint hibázik benne a' föld', kor', nemzetiség' zamatja; bűnben 's erényben az emberi szív' legmélyebb rejtekei nem tárulnak fel; hibáznak a' gyengébb árnyzatok, mellyek az emberi arcz' ezerféleségéhez szükségesek; a' költő megfosztja művét a' változatossá-g' bájaitól, épen úgy, mint a' valószínűségi-től; lábai, mint a' léghajzóé, elhagyják a' földet, 's előtte a' világ egy nagy képpé olvad, mellyben az ember, ezen reánk nézve érdekes kicsinység, homályos egyalakuságban enyészik el. Ebből látni, hogy az élet' földétől távozást mindig igen drágán fizetjük meg, 's hogy ahhoz, ha egyszer másszor kirepülni mertünk is, mind inkább vissza kell törekednünk, 's még magasb eszméinket is az

*) Az első füzet' bírálatát lásd idei Figyelmezőnk' 27. számában. Szerk.

**) Vessd össze e' beszély' bírálatát az 1838ki Figy. 41. 's köv. szel. is. Szerk.

élet' szokott és ismeretes képeibe öltöztetnünk. Ez által műünk hasonló lesz a' jó fordításhoz, mely ha nem szolgálja is (ezt a' művészet tiltaná), de híven 's érthetőleg magyarázza az eredetit: a' világot tudniillik és az életet.

A' szerző jelen művenek, mint más e' nemüeknek, a' vallási különösségek által akart némi szint adni. A' nagy közönség nehezen fogja megítélhetni, mennyire hívek festései, 's e' részben ment a' megrovatástól, de másfelül épen ez von le sokat a' munka' érdekességéből; mert ha ismeretlen világot akarunk festeni, annak egészen mélyéből kell merítenünk, hogy az olvasó bele tekinteni méltónak tarthassa. 'S az az, mi a' keleti élet' tökéletes ismerete 's avatottság nélkül lehetetlen.

A' beszély' tartalma következő: Yladdana, Abaczes mágusz' leánya, 's Arhaddon vitéz szeretik egymást, 's ez lerakja zsákmányait az öreg mágusz' lábainál jegyajándokul Yladdanának, kit tőle feleségül kér. Az öreg szigorú elveinél fogva leányát katonának adni nem akarja, 's hűséget követel tőle egy a' harczban megölt máguszfiúhoz, kinek általa eligérve volt. Azonban fiának paizsát hozzák, ki szinte harczban öleték meg, 's az öreg fiának estén elszomorodva, de egyszersmind vigasztalást lelven abban, hogy a' családi paizs megmentetett, fogadást tesz, leánya' ellenvetéseinek daczára, hogy a' paizs' kivívójának adandja leányát, 's kéri magát hozzá vezetetni. A' paizs' általadója Arhaddonhoz vezeti. A' meglepetett öreg, ki leányát előbb Arhaddonnak megtagadá, 's imént ismeretlenül megígéré, 's ügyességgel úgy segít a' dolgon, hogy utóbbi fogadását egy súlyos feltétellel nehezíti: hozza meg a' paizon fia' megölőjének, Burzan Aglennek fejét Arhaddon, 's a' leány övé lesz. A' leány e' feltételt kegyetlennek tartja; de Arhaddon bizik 's csatára megyen. A' nép az alatt Toglokpurba költözik. A' csata változó szerencsével foly. Arhaddon vitézül harczol; mind e' mellett visszaveretnek a' parsok a' tatároktól. A' népnek Toglokpurból Delhibe kell általköltözni. Toglokpurt a' tatárok földig rontják. Arhaddon felől szép hírek jönnek, végre követ érkezik, ki az Arhaddonra bízott paizon Burhan Aglen' fejét hozza; de a' győző or kéztől nyert sebében halálköl, 's utóbb szeretője' karjai közt kimúl.

Dühös harcz támad újra. Yladdana kétségbeesetten rohan el atyjával, 's férfiruhában Arhaddon sátoránál küzdve megöletik.

A' beszély egyszerű és világos szerkezetű; de kivitele nem olly szerencsés. Igen sok új divatú érzemény 's néhol kifejezés is csúszott az egyszerű 's ünnepélyes beszédek közé, mi azon kívül hogy rosszúl illik össze, jellemtelenné teszi a' conversatiót, 's nagy részt megfosztja költőiségétől. Ezen egyöntetűség' hiánya az előadásban az leginkább, mi az olvasóra zavarólag hat.

Hibásnak tartja bíráló a' máguszcsalád paizsának leírását is: „Markaikban éjszakát tartanak, szemeikből éjszakát néznek ki“, az illy, különben is merész, képek szobrászilag nem ábrázolhatók. Illyenekben legjobb mester az öreg Homerus: ő soha sem fest a' vértnek lapjaira képeket, melyek anyagilag ki nem állíthatók.

Egyébiránt itt is vannak magasb ihletű helyek, a' szerzőnek kiválólag szelid érzeménycivel; de hibásnak az erő' és balság' hatóbb és setétebb színei: a' fénynek nincs elég árnyékoldala.

— Atila' halála, beszély, folytatása az I. füzethelinek, nagy részben Daghur' oktatásával elborítva, ki maga is Hadúr' papjának fia, miután a' nevezetesebb világrészeket megjárta, tanult, tapasztalt; új elvekkel tér meg, új istennel, ki nem szakad ketté, mint eddig tartatott, béke 's had' urává, hanem ura mindennek, egy 's eloszthatatlan. Atila vele Rómánál ismerkedik meg, melyet nagylelkűségből megkimél, 's nyílt, szabad, okos beszédeinél fogva megkedveli. Visszatérve, magával hozza őt, 's miután kihallgatá, szabadságot 's módot nyújt neki az új tant, új vallást terjesztetni. Daghur, igaz névvel Szűfi, ki megjárta Persiát, Indiát, Aegyptust, tudományt hozza, hogy azt nemzeténél meghonosítsa. Sokat értekezik előlegesen Atilával, utóbb nyílt helyen az egész nép előtt Hadúr' papjaival, kik alattomos, de dühös és átkodott ellenségeivé lesznek. A' béke' papjai, és sokan a' nép közül hozzá állanak. Ő a' két isten helyett Mózes' és a' keresztények' istenét ajánlja, 's a' béke' és had' pártjainak ellentörekvéseit, 's örök viszátkodásait, melyeknek Buda áldozata lön, gyakorlatibb 's hasznosabb tannal kívánja fölváltani, melly ebben áll: Fordítsa a' nép figyelmét saját belsejére; az ifjak ne csak

testi, hanem szellemi nevelést is nyerjenek; mindkettőt együtt, arányosan; a' nép ne éljen rablásból, hanem saját munkája után; ne legyen hódító, idegen országok' dűlője; de bátor és elszánt, ha hazáját megtámadók ellen védeni kell. 'S ezek nemcsak mondva vannak: tanítványai, kik ismeretekben minden egyebet fölülmulnak, egyszersmind a' legügyesebb vívók.

Mi ezen oktatásokat illeti, semmi kifogás ellenök; de ha túl teszszük is magunkat azon, mi egy kissé merész gondolat, hogy a' harczaiiban 's hódításaiban olly nagy és szerencsés Atila, egyszerre megfordul 's béke' fejlődésé szelídül, az előadással nem lehet megelégednünk. Biráló azt hiszi, hogy a' ki új vallást akar alapítani, annak vagy igen világosan az értelemezhez kell szólni, ha mivelt néphez szól, 's ha vallása társulati (socialis) javításokat foglal magában; vagy, mint itt talán inkább volna helyén, a' képzelődéshez, magas ihletettséggel 's ragyogó képekkel. Itt az istenről 's világról eszme száraz etymologiai magyarázatokkal van közbe szakasztva, 's e' nagy és érthető szó: *természet*, majd *termő zat*, *termő zet*, majd *zat* idegen 's ismeretlen szavak' erőltetésével elhomályosítva: mind igen csekély pótlék a' fényesebb, érthetőbb, 's a' szerző állítása szerint meggyökerezett had 's béke' isteneiről eszmék' kiirtására. E' mellett a' beszély lassan halad elő, a' jellemek elhanyagolva, és csak árnyéként tűnedeznek elő. Igy e' beszély sem szerkezete, meglepő helyzetek, sem hőseinek jellege, sem végre bár melly helyes és tanulságos tartalmának érdekessége által nem ajálkozik; pedig ezek közül valamelyik okvetlen megkivántató, hogy azt az olvasó figyelemmel kíséresse végig. Maga Atila nem a' nagy hódító, nem a' bel 's kül viszályok fölött vas kézzel őrkdő fejdelem, hanem mint reformator 's szerelmi hős áll előttünk: mi csekély, 's különböző azon Atilától, kit a' világ' történeteiből ismerünk. A' rendkívüli ember minden beszédeire, tetteire, viszonyaira lelkének saját helyegét üti fel. Illyennek ismerjük a' hozzánk legközelebb álló Napoleont. Ha miveltség nem is, de magas értelmiség, szilárdság és tetterő mutatkozzék abban, mit Atila tesz, méltóságos egyszerűségben, mellyről dicsértetik. Az egyszerűség itt

is megvan, de hibázik a' világot szomjuzó, 's annyi népet megigázott hódító lélek.

A' történet egyébiránt rövid. Daghur' tana mind inkább terjednek, még a' hölgyeknél is, kik közül Zelidma, Manszub' leánya, szerelmese, utóbb jegyese lesz. E' közben jó Hersik, a' burgundi fejdelem, Hildegundával, ki atyja' unszolásainak végre engedve, nejevé kész lenni Atilának; de csak hogy boszút állhasson Waltherért, kinek harczbani megölését Atila' fortélyának tulajdonítja. Azonban Daghur Hildegundának is igen megtetszik, 's ez bizodalommal járul hozzá, hogy szándéka felől, mellyet homályosan sejtet, véleményét kikérje. Daghur' engesztelő szavaira lemond Hildegunda a' gyilkolástról, 's Daghur megígéri, hogy Atilától megszabadítja. Atila megértvén, hogy Hildegundától gyűlöltetik, lemond kezéről. A' lázbeteg Hildegunda kivallja Daghur iránti szerelmét, mire nagy-lelkű csere történik: Zelidma Atila' jegyese, Hildegunda Daghuré lesz, 's a' kettős menyekző Atila' kastélyában tartatik. — Említeni kell, hogy Daghur megtalálta atyját, Elkhánt, kit az öröm meggyógyít tébolyodásából. Míg e' viszonyok fűződnek, Hadúr' papjai elhatározzák Daghurt, hatalmok' megrontóját, megölni, a' menyasszonyoknak szánt lakostályt elcserélni, hogy Atila ne Zulidmát, hanem a' hatalmas Hersiknek leányát kapja nőül. Atila hevitő italt vesz kezökből, 's eltávozik a' lakomából. Most a' sor az ifju Arhalán volna, kit Hadúr' papjai közt a' sors ért, hogy Daghurt meggyilkolja; de ezt Daghur jeles személyessége lefegyverzi: ő magát öli meg Daghur helyett. E' zavar után Daghur menyasszonyát keresi fel, de helyette bámulatára Zelidmát találja. Kis idő múlva jó Hildegunda, ki a' rajta eszméletlenül erőszakoskodott Atilát meggyilkolá. Daghur visszajed 's elvonul a' gyilkos menyasszonytól, 's ez kétségbeesetten a' folyamba ugrik, hol az utána rohant Elkhánnal együtt elmerül, Daghur és Hersik egymás' karjain sírnak.

A' nyelv általában világos, tiszta, és szabatos; de az előadás a' társasági jelenetekben részint új divatú, részint gyermekesen őszinte, 's ez az őszinteséget, melly itt helyén volna, nem pótolja ki. De ha e' beszély a' kevesbbé sikerültek közé tartozik is, van ebben is, mint minden műveiben, mi a' szerző-

nek dicséretére szolgál. Vajda minden műveibe lelkét leheli át: szelíd emberiség, erényes szabadság az oltár, melyek' számolyához ő ismereteit, keble' legszentebb érzeméneit rakja le. Igazság és nemeslelkűség az, mit ő meggyökereztetni ohajt, 's ha művei az európai literatúrát ismerőkre nézve hatással nem mindenkor bírhatnak is; de bírnak azon osztályra, melly keveset olvasott, 's azt is csak magyarul. 'S ez osztály tőle nem fog rosszakat tanulni, nem vezetetik vissza babonákba, hanem elkészittetik olly eszmék' fontolgatására, melyekről még eddig keveset, vagy épen nem gondolkozott; csakhogy, ha a' szerző e' célznak tökéletesen meg akar felelni, kerülnie kell az apró nyelvbeli különködések, melyeket elvéve, nyelve általánosan érthető, ép 's a' népnek való. 32.

Helyirat.

Medicinische Topographie der königl. Freistaedte Pesth und Ofen. — Eine von der löbl. medicinischen Facultaet zu Pesth gekrönte Preisschrift. Verfasst von J. Schlesinger, D. d. Med., Magister der Geburtshilfe und Mitgl. d. med. Facultaet zu Pesth. N8r. VIII és 173 l. Megbizott könyvtáros Kilián és társa. Ára 2 ft cp.

Ez a' második orvosi helyleírás, melly három év alatt megjelent, Buda-Pest szomszédvárosokat tárgyzva. Az elsőt, mellyről az 1838ki Figyelmező 17, 20 és 22ik számaiban emlékezett, D. Jankovich adá ki 1838-ban, a' második, szóban levő, 1840ben jelent meg Schlesinger irtól. Emez egyszersmind pályamunka, melly a' pesti orvosi kar által 1835ben föltett jutalomkérdésre versenyzett, a' díjt elnyeré, 's már ezen okból is különösebb figyelemre méltó.

Az előszóban azt mondja szerző, hogy az orvosi kar díjhirdetése által sarkaltaték e' munkára, hogy föladása' nehézségeit jól ismerve csak bizonyos félelemmel fogott a' dologhoz; de azon körülmény a' másik oldalon, hogy majd 25 évig szemtanuja volt a' két város fejlődésének, és így a' helyviszonyokkal eléggé ismeretes, nógatá őt a' pályázásra 's a' kérdés fejtegetésére. Véleményünk szerint ez nem elegendő ok, orvosi helyiratot adni. A' tisztelt szerző úr még csak harmincz és néhány évü, tehát már ötödik évében hozzá

kezde a' fürkészet és vizsgálathoz. És csak 1832ben koszoruztatván orvossá, mint fiatal orvos gyakorlati pályája' első éveiben mi és mennyi figyeleteket tehete e' tekintetben? — Azt mondja továbbá szerző, hogy a' főnemlített két munka egykoru, ugyan azon időben készült, tehát az elsőbbség érdeme egyiket sem illeti. Ez nem látszik észtanilag gondoltnak; mert az előbb megjelent aligha az elsőség nevét is meg nem érdemli. Melly időben dolgoztak a' szerzők munkáikon, mindegy a' közönségnek. D. Jankovichnak a' Figy. 34-d. 's a' budai német újság értesítője' 67. számában közlött ellenovása azt tanusítja, hogy azon táblák, melyeken a' vizek vegyoldása, 's az időjárás észrevételek találtatnak, némelly más helyekkel együtt az ő munkájából vétettek át D. Schlesingerébe, tehát a' két munka alig lehet ugyan azon időbeli. ÓBudát kihagyá a' szerző helyleírásából, mert, ugymond, az orvosi kar' jutalomkérdéséhez szabta magát, melly (a' budai német újságban 1835ről) azt mondja: a' két város érintessék meg. De az említett újság' 56. számában, hol a' jutalomkérdés elő van adva, azon mondat épen nem jön elő. ÓBuda olly természetesen összefüggő egésznet képez Buda vára 's városával, hogy csak igazgatási és törvényszéki tekintetben lehetnek egymástól elválva, nem pedig orvosiban. És valóban, a' járványok és más betegségek alakok, valamint a' kórszülő okok is akadálytalanul vándorolhatnak át ÓBudáról Budára és megfordítva. Ha szerző az ívek számát akará csökkenteni, sokkal kevesebb érdekes tárgyakat hagyhatott volna ki, milylenek a' 2. lapon előhordott 9 mocsár, melyek semmi esetre sem olly természetűek, hogy nagy befolyást gyakorolnának Pest lakói' egészségére; továbbá a' 15. lapon említett, Duna medrében létező héforrások, melyek csak igen csekély víznél láthatók és épen semmi hasznót nem hajtanak. — A' szerző maga megvallja, hogy a' helyleírások sokkal hasznosabbak és kimerítőbbek volnának, ha orvosi társulatok által készítettetnének. Mi e' tekintetben egészen a' szerző véleményén vagyunk. Az orvosi helyleíráshoz annyi 's olly különböző tárgyak tartoznak, hogy egyes ember, még az első lángész is, alig képes azokat eléggé alaposan kezelni. Annál igazabb ez a' két városról, melyek egyikében nagy gyakorlatot üzhet valaki, de akkor azután

annál kevesebbé bocsátkozhatik gyakorlathoz a' másik félen. Azon orvos pedig, ki egy két kóresetből mindjárt általános következtetést von le, épen nem alkalmas a' szóba vett célra. A' tárgyak sorának elrendezésében, valamint az egész könyv' elintézésében e' munka egészen hasonlít D. Jankovich' előbb megjelent munkájához, mit csak így magyarázhatni meg, hogy D. Schl., mint a' budai német ujság értesítőjében (68. sz.) meg is vallja, miután kéziratát az orvosi karnak 1837-ben benyújtá, azt másfél év után azon megjegyzéssel kapta vissza, hogy nézze újra át, tegye meg rajta a' szükséges javításokat 's általában szűkebb határok közé szorítsa (ha t. i. hibául tulajdoníthatni valamely munkának, hogy 150 írott lvere terjed), melly alkalommal ő D. J. munkáját használta. Általában megjegyzendő még, hogy a' szerző leírásában csak a' történeti esetek előszámlálata idegen munkákból, és a' már főnállók előadására szorítkozott; míg csak igen ritkán és inkább hízogóleg mint megrovólag jegyzé ki, hogy ez és amaz jobban lehetne 's jobbnak kellene lennie, — mi okból igen kellemetlenül nélkülözzük sok helyen az orvosi helyleíráshoz annyira megkívántató, részrehajlás nélküli nyíltszívűséget. Ha ki nem bátorkodik a' létező hiányokat megróni, legalább ne vegye őket ótalma alá. Épen nincs itt helyén a' kegyvadászat, a' captatio benevolentiae. A' munka folytatában többször visszatérendünk erre. Még az is megjegyzendő, hogy a' figyelmes és a' helyi viszonyokkal ismeretes orvos e' munkában, melly részint a' vizár előtt iraték, minthogy e' gyászos idő óta a' két város helyviszonya, főképen a' házak és lakosok' számára és más intézetekre nézve, sok változást szenved, minden pillanatban ellenmondásokra talál, mit a' szerző csak némi figyelem mellett is könnyen mellőzhetett volna, minthogy az eredeti munkát későbbben jó formán megváltoztatta.

Az első szakasz Pest városa' fekvését tárgyalja, kiterjedése' határait és geognosticáját. E' szakasz' jelesebb pontjai a' következők: Pest a' legnagyobb és virágzóbb város magyar hazánkban, a' Duna bal partján fekszik, Budával szemközt, homok területen. A' város és határának kiterjedése 28,861 holdat mér. Legmagasabb pont benne a' kőbányai hegység, legmélyebb a' Rákos hosszában me-

nő rétség. A' városban lévő legmagasabb és mélyebb pontok nem hozatnak föl. Pest környékén kilencz mocsár említettik meg, 's az Orczykertheli mesterséges tó is ide számláltatik. Ezen úgy nevezett mocsárok, mint már felebb megjegyzők, nem gyakorolnak nevezetes káros befolyást a' lakosok' egészségére, mert először távol vannak a' várostól, kiterjedésök is csekély; másodszor, majd minden nyáron eltűnnek, ha csak egy kissé tartós is a' forróság és szárazság, mert valóban nem egyebek olly lapályoknál, hol az eső és hólé összefut és összegyűl. A' föld (talap) minősége, 's a' geognosticai jegyzetek a' 3. 4. és 5. lapon csekély változtatással egészen D. Jankovich munkájából vannak kivéve, 's minthogy ez a' növényországra nézve csak D. Sadler Florájára hivatkozik, szerző is hasonlótt tesz, a' nélkül, hogy csak némileg is emlitené a' nevezetesebb növényeket.

Pest öt részre osztatik: a' belső és négy külső városra, mellyek mindössze 2481600 négyszeg ölnyi tért foglalnak el. Itt szerző az egyes városrészeket nem emeli elegendőképen ki. Szükséges lett volna az egyes városrészek összehasonlítását világosan szem elé vezetni, hogy megláttassék, hány ház és mennyi lakos van a' nagyobb vagy kisebb téren, és így kitűnjék, mi ártalom fejlődik ki belőle a' lakosok' egészségére nézve, melly aztán czélszerűleg méltánylandó lenne. Minő különbség van p. o. e' tekintetben a' tervszerűleg épített, tág utcás, tiszta 's túl nem népesített Leopoldváros, és a' rendetlen, szűk utcás, piszkos, lakókkal dugva lévő Theresiaváros között? A' házak száma 4682. De mellyik évben? Ez 1840ben egyáltalában lehetetlenség. D. Jankovich' előadása szerint 1836ban 4680 ház vala Pesten; de azóta hivatalosan van kihirdetve, hogy a' vizár alkalmával 1838ban 2281 ház egészen összedőlt, mellyeknek fele sincs eddigelé fölépítve. Hogy a' házudvarok, csak a' belső város' néhány házát véve ki, elég téresek, nem igaz. Mind a' belső, mind a' Theresia városban a' házak többnyire keskeny udvarral bírnak. Mit szerző a' 6. és 7. lapon a' házak és lakókról mond, többnyire elődének munkájából van, a' 29. lapról, kölcsönözve. — Hibásan van mondva, hogy Pesten csak 3 nagyobb és 11 kisebb tér (piacz) van. Már az árvíz előtt 19 tere volt Pestnek, mellyekhez a' vizutáni vá-

rosrendezés' következtében még négy tér járt. Az utcák számát D. Schl. 269-re teszi, a' mi szinte hibás. A' szerző az 1831diki számlálatra hivatkozik. De Tekusch e' munkájában: *Der Fremde in Pesth stb.*, a' 1833ki számlálás szerint az utcák számát 200-ra teszi, D. Jankovich 1836diki hivatalos adatok szerint 196-ra. A' két utolsó adat nem sokat különbözik egymástól, míg szerzőé majdnem százal eltér azoktól, a' mi nyilván csalódás. Mind ezen adatokból pedig az világlik ki, hogy a' hivatalos tudósítások nem hitelesek, nem hibátlanok. Hogy az utcák jobb és könnyebb tisztán tartása végett mindenütt csatornák vannak, szinte hibás. A' külvárosokban kevés utca van még, csatornával bíró. Innét származik, hogy a' viz a' külső városok kövezett utcáiban is áll, poshad, és a' levegőt rontja, mi az árvíz óta igen nagy mértékben növekedett, minthogy azóta sok utca fölülete egyenletlenné lön, 's azóta sincs meg szabályozva. Ezt pedig a' helyírásban, mint az egészségnek igen ártalmas dolgot, egészen ki kellett volna emelni. Nem látjuk továbbá át, miért veszi szerzőnk a' Dunát épen csak Pest városa leírásánál vizsgálata tárgyává? A' Duna szintugy tartozik Budához mint Pesthez. Itt is, mint más helyeken, sokkal jobb lett volna a' Jankovich választotta menetelt tartani, a' mi itt ott bizonyosan csak azon célból nem történt, hogy a' kölcsönzés palástoltassék. Mit a' szerző a' Duna' hajdani folyásáról mond, hogy t. i. egy ága ott folyt, hol most a' csatorna a' külvárosokat átszeli, az semmi alapos ok által be nem bizonyítható. Ha ezt régiebb földleírók tanúsítják, mint Schl. ur állítja, miért nem hozza azokat néven föl. A' Duna leírásánál terjedelmesen megemlíti szerző azon héforrásokat, melyek Ó Buda irányában a' Dunában vannak, de csak igen csekély viznél tűnnek elő, 's ezen okból csak természetleirási tekintetből érdekesek. De a' szerző egész cikket szán nekik, mi annyival inkább fölöslegesnek látszik, mert legkevesebb haszon sem származik belőlök, azonfölül a' szerző Ó Budát egész határával, valamint sok más orvosi rendőrségi tekintetben fontos tárgyakat mellőz, millyenek: az utcavilágítás, a' sok, gazda 's ur nélkül csavargó kutyák, melyek közül évenként több megdühödik 's emberek és állatokra nézve veszedelmesek, a' marhadög stb., stb. D. Schl. Tognio

prof. urral vizsgálta meg e' forrásokat, 's e' vizsgálatból, mely közelebbiről nem terjesztetik elő, az világlik ki, hogy a' nevezett források a' császárfürdőbelihez igen közelítenek (de hogyan és mi tekintetben?), hogy amazok több földi, emezek pedig több gázidomú alkotó részeket (mellyeket?) látszanak birni (?). Ha csak látszanak, a' vizsgálat is csak látszatós lehetett. A' legfontosabb, mi ezen vizsgálatból következik, az, hogy Tognio ur itt munkatárs, utóbb bíráló 's díjosztó is volt a' munkára nézve. A' pesti fürdőintézetekre nézve azt említi meg szerző először, hogy vannak *egyszerű fürdők*, hova a' dunafürdőket, a' Diánafürdőt és még más kettőt számlál a' Theresiavárosban. De Pesten két fürdőintézet van magán a' Dunán, a' hid fölött és a' hidon alul, 's azon fölül még két uszóiskola. Másodszor vannak ásványfürdők, hova Rumbach' vasfürdejét és Gämperlét számítja, mely utolsóblik csak nevére nézve vasas. A' theresiavárosbeli másik két vasfürdőt, a' Reme-ténél 's a' Hárs-utczában, melyek vasra nézve tartalmasak és terjedelmes leírást érdemelnének, csak jegyzetben érinti meg szerző, tehát csak hallás és beszédből látszik ismer-ni, noha ezen intézetek akkor már léteztek, mikor szerző munkáját sajtó alá bocsátá.

(Folytatása következik.)

Három rendbeli válasz a' Tudományos Gyűjteménynek.

(Vége).

— Ezen két, erkölcs-feketítő álarczos után jön egy harmadik vitéz, szinte a' névtelenség burkában. Ő a' becsületet bántatlanul hagyja, 's azért derék gyermek; de jámbor, igen jámbor a' szegény. Ő a' nyelvújítás ellen küzd, és egyik oldalon *szellemet, tárgyakhoz viszonyt, villanyanyagot*, stb emleget, más részről pedig azt mondja: rosszul állittatik, hogy a' *vala* igét a' mutató modban minden időhöz hozzá toldhatjuk, mert — *az csak ez előtt vala szokásban*. Illyen hősei akadnak a' régi törzsökös magyar nyelvnek, kik új szavakkal küzdenek, és az ő szólásmodokat, melyektől p. o. a' bibliák hemzsegnek, ki akarják küszöbölni.

Az 1840ki T. Gy. IXik kötetében ugyan is egy óságbajnokot látok ellenem rugtatni; hadi kötése kopott, sarúiról a' sarkantyúk letöredezték, sisakja rozsdás. Nem tudja, köszönjön-e, vagy ne, 's ha én köszöntöm: elfogadja-e vagy ne. Tudván, hogy nem én, de még a' kuczkoórók sem ijednek meg tulajdon arcától, leereszti sisakját, 's hozzá fog a' megrohanáshoz. „Hogy

mersz újítani? kiált föl. Miért lépsz vásári munkával elő? Munkád hamar készült, és nem jó! — Lássuk hogy bizonyítja be ezeket.

Általában O. ezimmel jegyzett hősöm igen *hű bele Balás* módjára szól. Mindjárt bírálata elején hamis árt hazud könyvemnek, t. i. 30 krajczárt, mikor csak egy huszason árultatik; kapkod ide oda, a' nélkül hogy tudná, mit akar, azon egyen kívül, hogy nyelvtanomat rosznak ohajtja találni. Az ellen kel ki, a' mi újat lát benne; de vakabb, mint hogy az újat mind meglátná, 's botorabb, mint hogy a' meglátottat használni képes volna. Nyelvtanomban sok új van, 's magam is akarám hogy, a' latin gramaticákhoz képest, legyen, mert a' magyar nyelv' alkotása igen és igen sokban eltávolzik a' latin, német és többekétől. — Nem látja, hogy a' hasonlítóványban igen eltértem a' „tudós, tudósabb, legtudósabb“ féle hasonlításától; hogy a' birtokos névmásokat egészen másképen származtatom, mint eddig tudtomra szokás vala; hogy a' parancsoló 's kapcsoló módot egyesítettem, 's jövő idejeiket is kitevém, hogy aligmúltat csak a' mutató módban ismerem, hogy a' föltételes vagy ohajtó módban mind a' három időt fölhozom, hogy három ragolmányt (igeragozást) állítok föl 's azokat egy lapon batorokodom előadni; hogy a' személytelen igével és pótlóival eléggé kifejtém a' ragolmányt; hogy fajigékről szólok; hogy kétszemélyű igéim vannak; hogy a' részesülőkkel egy teljes ragozási módot hozok a' szem elé. Ezeket meg kellett volna látni, — de ahoz értelem kell, mivel bővelkedését O. ur nem igen bizonyította be. Ellenben maga sem őrizkedik az újítástól O. ur, minek dicséretes példáit adja p. o. a' 98. lapon a' 9dik sorban (alul) kezdve: „De ezen tévelygése Versegheinek tartozik (!), az ő több rendbéli különözöközése közé, 's épen nem utánozni való“. O. ur bizonyosan magyar syntaxison dolgozik, azért rakja oly helyesen a' szokot. — Hasonló jelességgel van ez mondva a' 99. lapon (4 és 5 sor fölül): „de a' mit ilyen előkészülettel, azaz a' szükséges előismeretek nélkül létre hozunk (!), az oly portéka lesz stb“. És alább a' 9—10 sorban: „egy nyelven is hatnál sem több sem kevesebb ejtés nem lehet“. De leg-legszebb az, a' hol O. ur becses bírálatát bevégezve, ezt mondja: *hamari munkában egy sincs jó*. Itt sok jeles új van. Első a' *hamari!* szép szó; másodsor a' jó logica dicséretes a' mondatban, mert az alapszó hibázik benne; harmadszor, ha az alapszót oda gondoljuk, ezen értelem áll elő: *hamari munkában egy munka sincs jó*. Tehát egy munkában egy másik munka! — Ki nem nevetne ezen? — Ha O. ur megkérné: tanítsam meg, hogyan kell gondolkodni, 's a' gondolatot magyarul kifejezni, azt mondanám neki, többek közt a' fölebbi mondat így áll: *egy hamar készült munka sem jó*. De így van az, ha igen bölcsesek akarunk lenni. Volt, a' mese szerint, egykor egy tulok is, mely a' mészáros eszközöket nyalogatá, és épen azokkal metszék torkát.

Ezen híres szökötő úr egy két részletességgel is bocsátkozik nyelvtanomnál, hogy kimutassa, minő nagy szönyomozó is egyszersmind. És itt valóban fejet kell előtte hajtanom. Mit a' 98dik la-

pon mond, az előttem eddigelé egészen ismeretlen volt. Itt ő arra tanít meg, hogy midőn a' fő nevekről beszélek, onnan a' mellékeveket kivégyem. Csodálatos. Mint ha én az ökrök közül a' szamarakat minden tanítás nélkül ki nem venném! Tanítása pedig arra megy, hogy a' hosszú magánhangzóba végződő mellékevek p. o. *bohó, merő, áhá, apró, dicső, első, fakó* stb, a' többest nem *k* betű által képzik, hanem *ak, ek* szótág által, p. o. *bohó-ak, merő-ek, apró-ak, dicső-ek!!!* No, ha ez nem a' legbotorabb újítás a' magyar nyelvben, 's e' szabály nem legostobább, akkor alattam hagyom meggyújtani nyelvtanomat.

Ugyan ott névragozásomat megtámadva így méltóztatik fölöttem a' tudás' pálcáját eltörni: „nyilván kimutatja (t. i. én mutatom ki), hogy az ejtegetésről még csak fogalma sincs“. Az igaz, hogy eddigelé kevés fogalmam volt az ejtegetésről, hanem a' Tud. Gyűjt. lovagai megtanítgatnak rá, 's iparkodni fogok jövőben egyre jobban és jobban ejtegetni őket. „Az utószavakat, úgy mond, a' *declinatio*ba zavarván“. Barátaim, ne nevéssétek e' bölcset; mi mindnyájan csalódhatunk, 's ő diadalmaskodhatik. A' viszonyragok vagyis utószavak, vagy az úgy nevezett *declinatio* kulcsát a' szókötésben találjuk föl, O. ur pedig, milly jeles szökötő, már láttuk. — Én itt komolyan kinyilatkoztatom, hogy O. urnak a' viszonyragozat, vagy főnevek' ejtegetéséről még csak jó sejdítése sincs, nem hogy fogalma volna. O. ur azt sem tudja, hogy a' magyar nyelv a' viszonykifejezésben az egység, egyszerűség 's következetesség érdemeit egyesíti, melyek hogy mi-ben állanak, itt fejtegetni nincs helye, sem ideje.

Továbbá így szól O. ur: „*Vajda... magyar botanicát is irt, a' nélkül, hogy a' fűvészetnek csak a' műszavairól is világos fogalmai volnának*“. Ez igen könnyen megfogható, mert a' *fűvészetnek az ő műszavairól* fogalommal lenni nehéz. A' gyökér, törzsök, ág, galy, virág, koscsán, levél, gyümölcs, bogyó, dió, rigya, leveles, kerekded, hoszúkás, gömbölyű, veseidomú stb, oly nehéz fogalmak, melyektől O. ur is megborzad. Különben pedig logikai következetesség, hogy ki rosz botanicus, rosz nyelvész is. Hihető O. ur, mikor nyelvészetről gondolkodik, akkor botanicus, mikor botanicáról, akkor nyelvész.

Még tovább így szól O. ur: *nincs nyelv, melyben hat ejtésnél kevesebb lehet*. O. ur jó görög, mert görög syntaxisával kérkedik, fölszólitom tehát, lépjen elő a' görögök hatodik ejtésével, mutassa meg hogy a' görögöknek van *ablatus*-ok, és ha ezt megteszi, magamra vállalom az *ostoba beszédű* czimet, mellyel különben őt van megtisztelni szerencsém.

O. ur így szól tovább, hatodik ejtésben állnak ezek: „*A' falról lehull a' mész: őrizkedjünk a' gonosztól*“. Tehát szerinte a' *ról* és *tól* ugyan azon viszony; ugyan azon viszony, ha így szölok: a' számártól nem tanulhatok, és: a' számárról leveszik a' bársony nyeretget!!

O. ur beszél a' vocativusról is, de szintolly bölcsen, mint előbb az ablatusról. Ha O. ur csak egy mondatban alkalmaztatta volna is a' három személyt, átlátta volna, hogy a' vocativus és no-

minativus között viszonykülönbség nincs, és az egész nem egyéb változatosságnál, kifejezési bőségnél a' latin (és görög) nyelvben, mert így szól: *ego dominus loquor, tu domine loqueris, ille dominus loquitur*, míg mi magyarok így: *én ur szólok, te ur szólsz, ő ur szól*, hol mind a' nominativus, mind a' vocativus alapszó; tudva van pedig hogy alapszó viszonyragot nem birhat, tehát tulajdonképen csak nominativus lehet, melytől a' vocativus ha hangra is, de lényegre nem különbözik.

O. vitézem arra is kezd tanítani, minő magánhangzót kell a' többes *k*, 's a' vádeset *t* betűje elé rakni. Jókora munkába kezd, hol egész szótárra lesz szüksége. Itt semmi más törvény nincs, csak a' jóhangzásé*). En az *a* pártján vagyok, mert szebb hangnak tartom az *o* hangnál, azon felül az *a* nálam a' többes' képzésénél játszsa szerepét, p. o. *vár-ak, város-ak, lovak, láb-ak*; az *o* pedig a' birragasztéknál, p. o. *vár-ok, város-ok, lov-ok, láb-ok* stb, gondolom pedig hogy a' jóhangzás illy módon csak nyer, mert e' két mód akármellyike szebb mint az *u*-zás a' birragoknál, így: *vár-uk, város-uk, lov-uk, láb-uk*. De hogy O. ur illyesmiről nem is álmodott, természetes.

Továbbá a' 100ik lapon így szól O. ur: „*Mé-
rő zavar, mi az 58dik lapon mondatik: Ezen
képző (hat, het) az ikes igék után* (minők p. o.
bán, kérked) *ikkal toldatik, p. o. bánhatik, kér-
kedhetik*“. Hogy ez O. urnak zavar, nem csodá-
lom, mert még nem láttam, mi volna előtte világ-
gos! Tovább folytatva, tagadja ezt, hogy: „az
első jövedőben így állhat: *hatand, hetend, és
andhat, endhet*“. Szerencse, hogy még több
nyelvész is van, mint mi ketten, és több író 's ol-
vasó, kik kettőnk állítása között választhatnak.

Egy okosat szól O. ur, midőn azt mondja,
hogy a' *kodik* igeképzőt is föl kellett volna hoz-
nom, 's hogy az ismétlést jelentő képzők közül
kimaradt a' *dokol, dököl* (öldököl), és a' *kál, kél*
(uszkál, mászkál); ha illyenekkel jött volna elő,
én lettem volna első, ki őt tiszteli, becsüli, 's
neki köszönetet mond; de sajnos, hogy 7edfel lap-
ra terjedő bírálatában csak ezen egy okos van,
itt is azon hibával, hogy a' *rep-ked* igét ide szá-
mitja, holott a' *rep* nem alapige, 's több képzőt,
melly kimaradt, észre nem vőn, minők a' *kos*
(fut-kos), *gál* (ado-gál), stb.

Még két dolgot támad meg a' jámbor O. ur:
hogy a' *vala* igét nem tanácsos más igék után
használni, így p. o. *jár vala*, mire én egyebet
nem mondhatok, mint hogy miért nem kéré O. ur
országos tilalmat reá, különben az írók nem fog-
nak neki engedelmeskedni. Másodszor azt mondja,
hogy a' magyarban nincs személytelen ige, mert
„a' *kell* *igének szinte úgy megvagynak minden*

személyei, mint akármely más igének“. Már
hogy akarhat O. ur úgy meglopni engemet, elhi-
tetve a' közönséggel, hogy e' fölfedezést maga
tette? Hisz ott áll nyelvtanom' 60-dik lapján a'
kellnek, mint személyes igének, ragolmánya. Ez
nem szép, O. ur, más rovására aratni a' dicsősé-
get. De azt az egyet elfeledte O. ur, hogy a'
kell ennem, kell tanulnod stb, személyte' en *kell*-
bir, 's hogy a' *kell-ek* egészen más jelentésű ige,
hogy az első németül azt teszi: *Man muss*, a'
másik pedig: *man braucht mich*. Azt is mondja O.
ur, hogy *villámlani* tud és *menyörgeni*, mely
igék személyesek. En épen nem veszem észre,
hogy legkisebb tehetsége is volna villámlani, mi
pedig menyörgését illeti, az meny-dörgés sem-
mi esetre sem, mert menydörögni csak a' meny
vagy az ég tud, 's ha ember akar menydörögni,
abból rendesen ló- vagy ökördörgés lesz.

Végre azt mondja O. ur: *nem fejtegeti to-
vább ezen aprós (?) munka hiánosságait, nehogy
észrevételei többre terjedjenek a' könyvecské-
nél*. Itt O. ur jó számolónak mutatja magát, at-
tól felve, hogy 7 lap hoszaalmas bírálat több 80
lapnyi tömött munkánál. Elhallgat O. ur, mert
nem tud többet szólni, mert bölcsesége is elha-
gyá. Ha tud, bizvást szóljon; ha okosat mond,
kinyomatom én magam. Kérem pedig, ereszked-
jék minél előbb Gyakorlataim hasonló bölcs ta-
lalatába is, hogy alkalmam lehessen vele a' pu-
blicum előtt társalkodni, mert valóban a' T. Gyüj-
temény' szerkesztősége olly éhség érzetével áldá
meg gyomromat, mellynek alig tudand elég ele-
delt teremteni. Reménylem, ezután többször bön-
gészendünk együtt.

Vajda.

Literaturai mozgalmak.

— Pesten, Heckenast G. költ. megjelentek:

1) *Der ungarische Wechsel-Codex*, nebst den
gesetzlichen Vorschriften über Handels und Fa-
bricswesen, Erwerbsgesellschaften, Sensale,
Frachter, Infabulation u. Concursordnung. Nach
der Gesetzgebung d. ung. Reichstages von 1840.
übersetzt, und mit Erläuterungen, Anmerkungen,
deutschen u. ung. Wechselformularen, so wie
mit einem vollstaendigen alphabetischen Register
versehen von Hermann Klein. 1841. N8r. X és
311 lap, köz. velinen, füzve 2 ft cp. — 2) *Ge-
setzartikel des ung. Reichstages 1840*, mit Ein-
schluss des Wechsel-Codex stb. 1840. N8r. — 1.
füzve 1 ft, velinen 1 ft 40 kr cp. — 3) *Iris*,
Taschenbuch f. d. J. 1841. Herausgegeben von
Johann Gr. Mailáth und Dr. S. Saphir. Zwei-
ter Jahrgang. Mit sechs Stahlstichen. N12r. 431
lap, finom velinen, selyembe kötve 5 ft cp. Ha-
zai tárgy benne két néprege Pulszky Ferencztől,
's ha úgy tetszik, Levitschniggtól egy poetai uta-
zás a' Nádor gözöson. A' metszetek közt „Da-
dár és Isidora“ Jósika' Abafiához, Barabás után.
— Jövő évre is hirdettetik e' zsebkönyv' folyta-
tása, gr. Mailáth szerkesztése alatt.

*) Nem tartóztathatom magamat a' tisztelt szerzőt a'
mult évi Figy. 104—107 és 119—120 szeleteire
figyelmeztetni, hol társunk Fogarasi János ezen
változó szokásnak is kimutatta bizonyos törvé-
nyeit. S. F.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

December 15. 1940.

50. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Emlény, zsebkönyv 1841-re. — Buda és Pest' orvosi helyirata D. Schlesinger-től. Folytatás. — Kisfaludy-Társaság. — Schwartzner-alapítvány. Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Almanachok.

- 3) *Emlény, karácsoni, új esztendei és névnapj a-jándék MDCCCXLI. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 8r. 288 l. Ára habos-selyemkötésben 4 ft c.p.*

Az előttünk fekvő szép zsebkönyv újabb bizonyossága a' versenyzés' jótékony hatásának. Mind diszes külseje, mind tartalma és elrendezése teljes dicséretet érdemel. Öt aczéla metszett képei közt egy eredeti, u. m. b. Eötvös József' hasonlatos, de kissé előregített, elkomolyított arczképe. Ezt, valamint a' korábban megjelent német Irishől vett *Dandár és Isidóra* címűt (jelenet Jósika', „Abafából") Barabásunk rajzoló, amazt Mählknecht, ezt Mayer K. metszette. A' más három kölcsönzött kép, u. m. *Vilma, Matilda*, 's „a' *Menyasszony*“ angol metszés, amazok Riskó és Beöthy' költeményeihez, ez utóbbi Nagy Ignác' elbeszéléséhez alkalmazva. Az egyenként 's kivétel nélkül jól választott képek közt különösen b. Eötvös' arczképe az eredetinek érdekessége 's a' szép kivitel által vonzó; papiros és nyomtatás, habos veres selyem, 's arany

szegélyű kötés kedves vendéggé, 's a' Nemzeti Almanach' méltó társává tehetik e' zsebkönyvet legfinnyásb hölgyek' asztalán is. Ára, noha 4 pengő forintra szállíttatott, a' Nemzeti Almanach' 7 eredeti képével 's nagyobb réttü 444 lapnyi terjedelmével hasonlítva drágának tetszik ugyan, de ezt nem az Emlény' abszolút drágasága, hanem a' Nemzeti Almanach' relatív olcsósága okozza.

Tartalma: öt elbeszélés, két vígjáték és számos nagyobb 's apróbb verses költemény.

A' prózában írt művek közt „A' trónkövetelő“ Kuthy Lajostól, mint nevezve is van, történeti kép, azon sötét korából az erőszaknak, midőn ősi durvaság 's garázdaság a' dolgoknak sz. István által behozott új szelidebb rendével, de ősi becsületesség is a' külföldiekkel beszivárgott divatos bűnökkel, szilaj harcztot küzde. Erőtéljes, a' vad kort egész vadságában mutató, hű ábrázolat. A' képzemenyűdűs Kuthy mély pillanattal néz a' kor' lelkebe, 's az érdekes valót költői előadás által érdekesebbíti. — Másik művében, melynek címe: *Arthur és Jenő*, szinte új mezőn látjuk őt fellépni. Kemény színekkel, élesen rajzolt genre-képét adja az elnyomott jobbágnak, zsarnok ura' ellenében. Sötét, elszőmörítő,

leverő kép, erőteljes hatalmas vonásokkal rajzolva, és csüggesztő hatását csak azon tudat enyhíti, hogy a kép élethűsége 1840-ben jobbára megszűnt, 's a sáppadt, sovány, elcsigázott alakok az emberiség sugárain némileg felüdültek 's felderültek.

„A' völgy' rózsája“ Jósikától, azon ismert érdemeken túl, melyekkel kisebb nagyobb mértékben a köz kedvességű szerző minden műve bír, főleg az által érdekes, hogy itt Jósikát nemes humor' rózsás derengésében látjuk föllépni. A' mese igen egyszerű, de a személyek' jellemzete annál mesteribb, az öreg Bereghy Márton az életnek leghűbb másolata. Némelly elhiresedett magyar humoristáink tanulhatnának Jósikától.

„A' menyasszony“ Nagy Ignácztól, kerek 's igen szépen irt elbeszélés, egy jelenkori athenaei összeesküvésből.

„Egy bálé a fő városban“ Beöthy Zsigmondtól, kerek 's bevégzett mű; tárgya azonban (egy olasz atya' boszúja hűtlen férj által szerencsétlenné tett leányaért) nem új, 's száz eféléhez hasonlít.

A' vigjátékok' elseje *Egyetlen leány* Kovács Páltól 4 felvonásban, a' szerző' leg-sikerültebb művei közül való, 's ha bíráló' tapintata nem csal, színpadra igen alkalmas. Flinta Gergely gazdag kereskedő egyetlen leányaért megy, ki Pesten van nevelésben. A' gazdag és szép örökösnének hire futamodik, 's a' kérők' tarka serege ostromolni kezdi a' házat, u. m. Ósváry nemes úr, Porhanyó orvos tanár, Vizivő borkereskedő, és Hinke hadnagy' sajátságos, külön színű alakjai. Azonban Flinta Gergely nem csak saját egyetlen leányát, hanem testvérbátyja' két leányát is elhozza magával, 's az örökösné eltökoltatik. A' kérők' zavara, fortélyai, az epedő agg néne Dehora leányasszony' nem új, de mégis némi új vonások által eléggé mulattató személyének comicus szívbjájaival keverve; 's végre a' természetes, egészséges kifejlés, vigjátékink' jobbjai közé emelik az „Egyetlen leányt“. Kovács Pál némelly álló 's ezért sokak által unottaknak tartott, de magyar életünkől kapott, élet- 's természetű, 's épen ezért mindig mulatságos alakjai e' vigjátékban sem hiányzanak; de ezek épen nem rontják le a' jól gondolt mese', ügyes szerkezet' 's talpra esett ötletek' érdemét.

„A' tolvaj“, dalos vigjáték egy felvonásban Csató Páltól, az élénk, elasticus francia vaudevillek' nem szerencsés utánzása. Sár-váryné, özvegy közbirtokosné, a' jószága körül bolygó rablóktól félve, Katinka leányát a' földeit zálogban bíró Bikafő gyáva, pimasz közbirtokosnak akarja adni, 's házat ezzel öríztetni. Anday festő, ki a' vidéken mulat, Katinkába szeret, 's a' ház körül kísért. Egy pár „ablakon be, ablakon ki“ után Sárváryné a' művészszel, ki arczképét a' szolgabíró' számára lefesti, kibékül, 's Katinka Andayné lesz, Bikafő elüzetik. A' bonyolódásban 's alakokban semmi ujdonság; dialogja' könnyűsége és simasága egyedüli érdeme. Maga Csató megvallá az 1833iki Társalkodóban, hogy magyar daliczák — így nevezi ő a' vaudevillet — akkor lesznek, ha majd magyar fővárosi élet, csinos társalkodási nyelv, magyar nyilvánosság 's hangzászat létezendnek, 's hogy addig minden próba e' nemben jámbor igyekezet, de silány, szintelen 's hatástalan marad. Illy példányok által pedig, mint „a' Tolvaj“ annál kevésbé fogjuk az idegenszerű vaude-villt nálunk honosítani.

Románczok, balladák 's legendák: *Kont*, ballada Garaytól, a' magyar literatura' leg-szebb viráginak egyike; legtökélyesb forma, legszabatosb nyelv; egy szó sem fölösleg. Alig van néhány mű irodalmunk' mezején, mely ennyire alkalmas lenne szavalásra. A' „*Parancs*“ és „*A' gyermek álma*“ igen csinos románczok Vachot Sándortól, a' szerző' édes zengésű lyrája' szelid, bús jellemét hordják. „*A' hetyke huszárok*“, genialis póri románcz Garaytól, szerző' eredetisége' egészséges színét viseli; ellenben „*A' mátrai keresztfa*“ és „*Mária völgye*“ legendák ugyan attól, szerzőnek nem legjobbjai.

Találni ezeken kívül a' verses részben nagy számu igen jól sikerült költeményt, melyek közt kitünő helyet foglalnak: *Két dalnok* Garaytól; *Elvirához*, *Szerencse 's nyugalom* b. Eötvöstől; *A' nő Vilmához* Riskótól; *A' haldokló honfi* Adorjántól; *Honvágy* Pap Endrétől; *Imádkozó leány* Bárczay Ferencztől; *Merengés* Vachot Sándortól; Erdélyitől két sonett: *Kinyírsi kardja* (miért Kinyírsi?) és: *Kifakadás*; Császártól egy igen szép sonett: *Szigliget*; Szakálltól igen jellemes, tiszta, jó ízű népdalok I—IV, köztök különösen a' *Legátus*, és *Ragyás*

legény; Székács és Szemere Miklóstól néhány hatalmas epigramm. Az említetteken kívül még Beöthy Zsigmond, Lisznyai (sokat ígérő új név), Pájer, Sujánszky, Szemere Bertalan, és Tárkány Béla nevek jelennek meg a' versköltők során. Szemere Bertalan, az ismert és szeretett író, egyetlen verset adott: „*A' hajóhoz, melly Napoleon' hamvaiért ment*“: igen szép 's magas eszmék igen rossz, darabos versekbe foglalta; a' szerző teremő lélekkel bír, de nem versalkotó ügyességgel.

Mutatványul néhányat a' költemények közül, mellyeket örömet fognak ifjaink és szépeink emlékezetben tartani.

A' két dalnok.

(Garay).

A' büszke városon túl,
Falucska' végiben,
Két dalnok él szegényen
És egyszerűn igen.

A' csattogány az egyik,
Egy bánatos fiú —
Világ elől bujával
Lomb' éjjelébe bú.

A' másik a' pacsirta,
Alázva van porig,
Kopott fakó ruhát hord,
'S az út' felén lakik.

De hogyha dalra kelnek,
Pacsirta 's csattogány;
Az egyik égbe kelve,
Felhőknek trónusán,

A' másik eltemetve
Lombjai közé magát,
Keresves-édes hangban
Hallatva búdalát:

A' bájoló zenére
Egész föld megvidul,
'S rájuk 's reá az égnek
Örömkönyűje hull.

Szigliget alatt.

(Császár.)

O hon, ha látom sziklaváraid'
Csonkult falakkal égbe fölmeredni,
'S felettök a' sást felé lebegni,
Bú rezgi által szívem' húrjait!

Kitárom a' mult' írott lapjait,
És olvasom, mint tudtak ők szeretni,
Az ős apák! 's ön érdeket feledni
A' hon 's királyért; — a' kor' harczait

Érted, szabadság, látom mint vivák ki;
Miként törének istenek felé;
'S küzdésök a' szent díjat elnyeré.

— Az új kor őse' küzdését elégli:
A' völgybe szállott kéj 's öröm közé,
'S a' drága vérdíjt áruvá tevő.

Kifakadás.

(Erdélyi).

Hány ősi sarj örül az ősi jognak,
Örül, ha fénylik mellén czimere,
Mit hű előd a' harcmezőn nyere,
Eltürve súlyát a' haragnapoknak!

Azonban a' kikorbácsolt lomoknak
Tárában ott penészik fegyvere,
Mellynek puhult karral nem embere
A' gyászutód, az ősi fény miatt vak.

A' jog csak áll, de tettről nem felel
A' korcs fi: tettre, bajra semmi gondja,
Ő otthon ül, 's szolgája síkra kel.

Meddig lesz egyik a' másik' bolondja!?
Meddig fogunk oroszlánt, saskeselyt
Imádni ész, 's erény' oltára helyt?

Legatus.

(Szakáll).

Jertek, lányok, menjünk,
Menjünk a' templomba,
Mert én beteg leszek
Másképp bánatomba'.

A' legatus papolt
Tegnap drága-szépét,
Szörnyen megrikatta
Az egész népséget.

Beh más tanítást tesz
A' vén tiszteletes,
Ámenig szűnyadok
Rajta, olly öreges.

De az a' legatus
Ugy ki tudja rakni,
Kész volnék szomjan is
Napestig hallgatni.

Pedig ki tenné fel
Róla, hisz még gyerek,
Nincsen húsz esztendő,
Én fogadni merek.

Piros két ajakán
Szépen csendül a' szó,
Jól meghallja minden
Közel, távol való.

Selyemposztóból van
Fekete tógája,
Ragyog hóna alatt
Kapcsos bibliája.

járványként mutatá magát, a' Ráczvárosban 's a' várban sem hibázott, ámbár csekélyebb fokon, mit más körülményeknek is lehete köszönni. Különben még azt is meg fogta volna említeni szerző, hogy Buda lakosainál a' sok hegyre mászás következtében gyakori a' vérhányás és tüdők' aszkórsága.

A' budai meleg fürdőről mit sem mond szerző, mi már egyéb munkákban nem lett volna e' tárgyról eléggé terjedelmesen mondván, 's minthogy csak azt mondja, mit más munkákban talált, ő is osztozik a' többiek' azon hibás véleményében, hogy a' budai hévizek kénkövesek. A' fürdő' hamis elnevezése sok hibára 's gyakorlati bal fogásra adhat alkalmat; rossz utra vezetve az orvosokat és betegeteket. Az ásványvizeket a' bennők uralkodó szállékony vagy szilárd alkatrészei szerint szokás elnevezni. De a' budai fürdőkben nyoma sincs a' kénkövek, a' kénköves vizanygráznak csak nyoma van bennök, 's a' kénsavas sók és földek sem uralkodnak annyira, hogy ezek szerint lehetne őket elnevezni. A' híres karlsbadi forrásokban glaubersó nagy fokon uralkodik, de azért nem számítatnak a' kénköves fürdökhöz. Mi Jankovich orvos-al azt tartjuk, hogy a' budai ásványforrások a' feloldó, sós és földrészekkel bővelkedő, de nem a' kénköves hévizekhez tartoznak. Mit szerző a' fürdők' használatáról mond, valóban mind az orvosok, mind a' nemorvosok számára igen csekély és elégtelen.

Harmadik szakasz. Ivóvíz. Ezen szakaszban olly homályos a' szerző, hogy némelly helyeken érthetetlen lesz. Így p. o. a' nem eléggé fedett kutak ellen berzenkedik, míg hátrább azt állítja, hogy a' kút' erős becsinálása a' víz' jóságának árt. Hogy kút' vizet, ámbár némellyeknél 16 obonban 32 szemerszilárd rész is van, nem számlálhatók a' nagy fokon kemények közé, mivel az olly betegségek, p. o. a' golyvák, mellyek a' kemény vizekkel bővelkedő vidékeken uralkodnak, nálunk a' ritkább tünetmények közt foglalnak helyet: ez olly okoskodás, mint ha azt mondanám: „Baculus stat in angulo, ergo pluet“. Mintha a' golyva csak kemény víz italától származnék! A' szerző az emésztési életművek' gyöngeségét, a' hasbeli vérmességet, a' mi-rigyes életművek' megkeményedését mind egy okczimzet alá veti, 's az e' bajokban szenvedőknek azt ajánlja, igyanak vizet az Illéskut-

ból, a' színház' kútjából, vagy átszivárogtatott Dunavizet. De e' három viz annyira különbözik egymástól, mint a' három főnebb említett baj. Hogy az ivóvíz rosszabb volna Budán mint Pesten, kereken tagadjuk. Szerző talán azt akará mondani, a' budai kút' viz, mellyet igen ritkán szokás inni, rosszabb a' pestinél: de Budán többnyire a' csatornákon vezetett hegyi vizet isznak, vagy pedig Dunavízzel élnek. Nem áll, hogy a' várhegy' magassága tiltja a' szokott kutak ásását. A' szerző nem lehete soha a' várban, ha illyesmit tud állítani, különben látta volna, hogy a' várban elég ásott kút van, mellyek' vize azonban nem ivásra, hanem mesterségi 's gazdasági czélokra fordittatik. Szerző Buda-Pest híresebb ivóvizeinek vegytani oldványtábláját d. Jankovich munkájából adja, a' mit csak irata átdolgozásakor vehete fel, kézírata tehát, melly versenyzésre adaték be, az ivóvizek' pontos oldványa nélkül szűkölködött, és így igen tökéletlen volt. Mert az ollyan oldványok, millyeneket Schl. ur némelly kutakról hoz föl, hol t. i. a' vizet elgőzölögtette, 's a' maradványt megmérlegelte, orvosi tekintetben minden becs nélkül való. Nem elég tudni, hogy e' vagy ama' viz fontjában 20 szemerszilárd alkatrész van, hanem még azt is ohajtjuk felfhozva látni, mellyek ezen alkatrészek, hogy a' viz minőségéről 's hatásáról az emberi életműségekre ítélhessünk.

Negyedik szakasz. Égal. A' szerző maga megvallja, hogy a' két szomszédváros égaljának szigorú orvosi leírása fölülmulja természetani ösmereteit. Ezen hiányon segitendő, D. Jankovich' munkájából használá az égalról szóló cikket némi változtatással, a' bevezetést kivéve; de reá nem hivatkozott, következőleg őt kifosztotta. Az időjárás tábla tekintetében pedig az igazságot sérté meg, midőn hamisan Albert dr. csillagászsegéd urra hivatkozott, mint ha azt tőle kapta volna, de Albert segéd ur a' bécsi német újság értesítő lapjában írva tanusítja, hogy Schlesinger urat folyó évi aug. 25keig nem ismerte, vele nem is beszélt.

Ötödik szakasz. Italok és élelemszerek. Itt szerző köteles lett volna részletesebbnek lenni 's kimutatni, melly étszereket és italokat vesznek leginkább magokba a' különböző osztályok. A' kávézást különösen pártfogása alá veszi szerző, 's igen kedvező körülménynek

tanusítja, hogy ezt reggeli gyanánt a' szegényebb családok is iszszák, a' mi csak részint igaz; mert a' szegény osztály nagyobb része reggel egy pohár bort vagy egy pohárka pálinkát iszik, vagy csupa kenyérrel éri be. Hogy az itteni orvosok bizonyos felekezete a' kávéval élést minden betegségek Pandora-szelenczéjeként tekinti, szerzünk' azon állításaihoz tartozik, melyek az igazsággal össze nem férnek. Hogy a' kávé' aránylag igen erős használata az egészséget rongálja, senki sem akarandja tagadni. A' hor czim alatt azt állítja szerző, hogy most kevesebb bor emésztetik meg mint hajdanta, mit a' divathá jött vizgyógyomódnak köszönhetni, ez mindazáltal csak a' mivelt karbelieknek igaz. A' közönséges ember keveset törődik a' divathetegségekkel és divatgyógyomódokkal, úgy megiszszá horát most mint hajdan*). De az is való, hogy a' lakosok' középosztálya most több sert iszik mint bort. Mikor szerző azt állítja, hogy a' pálinkaivás egy idő óta nagyon gyarapodott, ez ellenkezésben áll azzal, mit szerző a' 65 lapon állit. Képtelenség gyanánt hangzik szerző' azon állítása, hogy a' borhamisításnak helytartartótanácsi parancs által 1795-ről eleje vétetik, 's ő mégis a' borhamisításnak itt szokásban levő néhány nemét hozza föl. Ha tehát léteznek, a' fölhozott magas rendelet által eleje nem veteték. — A' ser cikkében megmutatja szerző, hogy ezen ital különböző neveinek készitési módját, 's következőleg annak különböző hatását az emberi életműségre épen nem ismeri. Nem különbözteti meg az egyszerű sert a' kettőstől, nem említi meg a' komlót, mint a' jó ser mellözhetlen járulékát; nem mondja meg, hogy a' jó sziklapinczék' hiánya miatt nem találni Pesten jól kiforrott sert. Ezen okból csak annyit szokás főzni, a' mennyit rövid idő alatt megemésztene.

Midőn szerző azt állítja a' húsemésztésről, hogy Pesten évenként ökör, bornyu, ürü és disznó 36 ezer darab vágatik le, e' szám költött. Hol és ki számlálja meg Pesten a' levágott állatokat? A' vámvonalnál nem számláttnak meg, a' levágás nem csak mészárosok által történik, hanem fogadósak, korcs-

*) Szerzőnek, ha az okra nem is, de a' factumra nézve, úgy hiszem, igaza van. Részeg ember az utcákon még 15 eszt. előtt is, mindennapias látvány volt, most, legfeljebb vásárnapokat kivéven, mondhatni ritkaság. S. F.

márosok és magánosok által is. A' mostani rendelkezés szerint egészen lehetetlen a' leölt darabok számát megtudni. A' 70. lapon azt állítja szerző, hogy mi az étkek' és edények' jószágát illeti, a' hatóságoknak igen sokat köszönhetünk!! Kérdezek minden elfogulatlant, törődik-e nálunk e' dologgal akarki a' legtávolabb értelemben is, ha különös panaszok nem fordulnak elő? A' hus és liszt' árát körülményekhez képest meg szokták hátaározni, de ha vajjon a' szabott árért a' szabott mérték és minőség adatik-e, senki nem szokott utána nézni. Az ilyen *captatio benevolentiae* legkevesebbé méltó az orvosi helyiróhoz. Az orvos nem diplomata; egész mesterségének az emberi élet' meghoszabbitására kell irányozva lenni, 's ezen okból mindig a' meztelen igazságot kell kimondania, még ha attól kell is félnie, hogy némelyeknek nem tetszendik.

Majdnem nevetséges szerzünk azon ajánlata: hogy a' vásárbíráknak pontos összejegyzés adassék a' megehető gombákról, azon parancscsal, hogy a' gyanus gombákat mind foglalják el! Illy módon a' neveket föl kellene a' gombákra írni, hogy a' vásárbíró a' sorjegyzet szerint megismerhesse őket egymástól. Hisz orvosok is vannak, és jó sokan, kik a' mérges gombákat alig tudják megismerni a' nem-mérgesektől, hogyan tegyék azt a' vásárbírák?

Hatodik szakasz. A' 'szomszédvárosok (talám azok lakosainak?) természeti 's erkölcsi műveltsége. Az egész szakasz Jankovich tr.' e' cikke után van némi változtatással adva: „A' lakosok és életmódjok leírása“. Csak azt nem foghatjuk meg, hogyan számíthatja Schl. ur ide a' lakosok' időzését és mulatságát is. Hasonló joggal az evést, ivást és eféléket is a' város' műveltségéhez számlálhatná, mint magát hibásan kifejezi. Ezen cikknél elfeledé szerző megemlíteni némely városrészekben, valamint Buda vidékein is, tartatni szokott bucsúkat, mely alkalommal annyit szoktak az emberek enni, inni, táncolni, 's néha néha verekedni is, hogy ez mind gyógyrendőrségi, mind erkölcsi tekintetben említést érdemelne. Szinte szólhatott volna szerző az őszszel tartatni szokott szüretekről, melyek sok lakosok' egészségére kártékony befolyást gyakorolnak.

(Vége következik.)

Kisfaludy-Társaság.

— I. A' Kisfaludy-Társaság által 1840re kitűzött következő aesthetikai kérdésre: „*Mi különbség van a' dráma és regény közt tárgy, mese, szerkezet, személyek, character-kifejtés és helyzetekre nézve? 's az utóbbiak változatossága, meglepő fordulatai, mennyire 's hol használhatók inkább? mely és mennyi helyet foglalhat, 's miféle módosításokat szenved, az elbeszélői elem a' drámában, 's viszont a' drámai az elbeszélőben?*“ november' 20aig, mint a' beküldés hatánapjaig, 3 pályamunka érkezett következő jelszavakkal: 1) *Pictoribus atque poetis quidlibet audenti semper fuit aequa potestas.* 2) *Sibi quivis speret idem: sudet multum, frustra labore.* 3) Versenypályától az új magyar se rettegjen vissza stb. — II. A' Kisfaludy-Társaság által 1840re kitűzött következő költői feladásra: „*Kíváncsítik egy, a' történetekből merített, vagy azokkal össze-szőtt tárgyának, beszélyképen, szabadon alkotott versalakban, kidolgoztatása. A' lyrai és didaktikai elemnek is hely engedtetik*“ november 20kaig, mint hatánapig, 27 pályavers érkezett be, következő jelleggel: 1) *Békehon.* Árpádnak honját Salamonnal sok baj emészté (Vörösmarty). 2) *A' király és a' pór.* Bár kicsi, character, embert ismertető e' történet. 3) *Pálffy Miklós Győrnél.* Arma virumque cano. 4) *Csák és a' királyleány.* Szerzte nézett 's nem lelé honját a' hazában (Kölcsy). 5) *Pontuspartii sir.* Si tentemus te alloqui, an aegre laturus es? at cohibere sermones quis valeat! (H-b). 6) *Dugovich Titus.* A' hazaért halni szép halál nekem (Garay). 7) *Imre és András.* Zengj tetteket, a' haza szebb idejét, a' régi csatákat (Vörösmarty). 8) *Nagy Lajos.* Oh szentek! oh dicsők! a' nemes utókor ajkain dal kél fölöttetek (Bajza). 9) *Nagy Lajos.* Ő, 's ki lehetne egyéb a' hármas bércezek uránál (Vörösmarty). 10) *Csala tornya.* Vizsgáld és láthatod, hogy csak születés és halál teszen gazdagot úgy mint szegényt történeti személylyé (Gibbon után). 11) *A' mádefalvi sírdomb.* Siculicidium. 12) *A' bajnok és neje Galambóc váránál.* Az egybeolvadt nemzet izmosodva nő (Kisfaludy K.). 13) *Emre király.* Felduzzad dobogó keblem, visszaneztek az ős korba (Ossián). 14) *Marius Carthago romjain.* Miért térjen vissza szemem a' bús korba, mely eltűne, mielőtt dal ömledne hirtelen kelő viharként (Ossián)? 15) *A' honáldozat.* Vértettek és elhulltak ők de győzedelmesen, tettök sugára átragyog időn, enyészeten (Bajza). 16) *Gynalai.* Omne tulit... 17) *Elemér és Jolánta.* Öröme könnyei folyják el szememet, midőn virágozni látom nemzetemet (Baresai). 18) *Mohácsi temetés.* *κλινὸν δ' ἔγώ θωπω.* (Antigone). 19) *Martinuzzi.* A' férfú, mikor fogadást fogadand az úrnak, avagy esküvéssel kötelezi ő magát: meg ne szegje az ő beszédét (Móz. IV. k. XXX. r.). 20) *Imre király.* Király a' legfőbb tiszt, kit Hunnia hiv kara tisztelve emel fel (Gr. Teleki Ferencz). 21) *Mátyás választása.* Vox populi vox Dei. 22) *Negyedik Béla.* Élete ártatlan, keserűség tárgya halála (Péczezy Ferd.). 23) *Salamon.* Minden tépve vagyon, tetemen nincs semmi királyi (Vörösmarty).

24) *Mohács.* Hősvértől pirosult gyásztér! sóhajtvá köszöntlek (Kisfaludy Károly). 25) *Negyedik Béla.* Jer Béla! mondd meg, hány ezer hőstök ölték Sajónál Ázsia szörnyei? (R. Gy.) 26) *Fibán.* Most csak tükör 's talány által látunk, de majd színről színre? Sz. Pál Korinth. I. L. 13. r. 12. v. 27) *Gisela első kirdlyénéről.* Mi volt jutalmad, jó hölgy, mind ezért? (Vörösmarty). — A' jeligés levelké, a' jelen volt tagok pecsétével lepecsételtetve, a' jegyzőnél őriztetnek, a' pályázó munkák pedig, bírálat végett, az e' végre választott tagoknak adattak ki. Az eredvény 1841iki febr. 6ikán a' Kisfaludy-társaság' köz ülésében fog köz hírre tétetni. Pesten a' Kisfaludy-társaság' üléséből, nov. 22kén, 1840.

Tóth Lőrincz, m. k. jegyző.

— A' Kisfaludy-Társaság által 1840re kitűzött költői feladásra, november 20kán, 's így határidőn túl, még 2 pályamunka érkezett, egy mint: *Nándor-fehérvár ostroma* e' jelmonddal: *Magnum iter ascendo, sed dat mihi gloria vires; nilvalet ex facili lecta corona iungo;* és *Rózsa* e' jeligével: *kettőn menének kéri a' leányt* (Kisfaludy K.); melyek, mint határidőn túl érkezettek, pályázásra nem bocsáthatván, szerzőik által alulírt jegyzőnél visszavetethetnek.

Tóth Lőrincz, m. k.

Schwartner-alapítvány.

— Néhai tekintetes tudós Schwartzner Márton urnak, a' pesti tud. egyetemen a' diplomatica és heraldica volt tanítójának, könyvtár őrjének, és a' bölcselkedő kar' seniorának hagyományából 200 ft v. czban ajánltatik a' következő tárgyról készitendő legjobb értekezés jutalmul: „*Quid de Scythis, eorum sedibus primariis, migratione, et cognatione cum gente Hungarica e certis Auctorum fidedignorum testimoniis constat?*“. Azon értekezés, mely a' jutalmat megnyeri, máshonnan e' célra ajánltatott költséggel kinyomatik és annak 12 példányi szerzőjének általadatnak. A' hatánap, a' meddig azok, kik a' kitett jutalomért vetélkedni szándékoznak, értekezéseiket az idevaló kir. tud. egyetem' ngos rectorának, postabér terhe nélkül, átküldeni tartoznak, jövő 1841ik esztendei nov. utolsó napjára van kirendelve, azon nap pedig mellyen a' 200 ftból álló jutalom a' legjobb értekezés szerzőjének oda ítéltetik, 1842ik esztendei mart. 1re határozottatott. Az olyan értekezés, mely a' szerzője nevét nyilván kijelenti, ezen tudományos vetélkedéshez nem bocsáthatatik, hanem csak az olyan, mely valamely jelstót a' homlokán viselven szerzőjének nevét, és más öt megismertető jeleket egy melléje kapcsolt, de zárva lepecsételt levelkébe foglalja, mellyen kívülről ugyan azon jelszó legyen írva. Ezen tudományos vetélkedésre mind a' hazai, mind a' külföldi tudós férfiak meghivatnak, a' kik értekezéseiket deák, magyar, német, vagy francia nyelven készíthetik. Költ Pesten, nov. 30kán 1840.

A' Schwartzner' jutalomhagyományának gondviselői.

— Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében megjelent *Nagy Ignác' Színműtárának* XV-dik füzeté illy tartalommal: *Semmi rosztat*, vigj. 3 felv. Bon Ferencz után olaszból Császár Ferencz. 2) *Lignerolles Luiza*, dráma 5 felv. Dinaux és Legouvé után ford. Tompa Imre. 4r. 89—154 szel. E' kettős füzet' ára is csak 40 kr cp.

U. ott, a' fordító' költségén: *Utmutatás az idvesség buzgó keresőinek számára*. J. A. Jamestől. Hatodik kiadás szerint ford. angolból németre Thiele Henrik, 's németből magyarra * * * 1840. N12r. VI és 217 l. füze 24 kr cp.

Budán, Gyurián és Bagó' bet. megjelent *Alsóviszti Fogarasi János Magyar kereskedési és Váltójogának* 3-dik füzetkéje, 161—248. lap, mellyben az anyagi váltójog, kevés hián, berekesztetik.

Pesten, Beimelnél megjelent: 1. *Vázolatok a' gyermeknevelés', az ifjúság' időszaka' és a házassági élet' köréből*. Irta Csorba Endre. 8r. 198 l. füze 1 ft cp. — 2. *Egyházi gyászbeszéd, mellyet a' mohácsi vérmезőn, ama' szerencsétlen Lajos - csata évfordulata napján (aug. 29.) mondott Csajághy Károly, somberekai segédpap a' pécsi megyében*. A' bajai tüzkárosultak segedelmezésére. N8r. 23 l. füze 10 kr cp. — 3. *Világosító jegyzemények sz. Máté evangéliomjára*, mellyekben a' történetek mind a' négy evangyelistákból kiszedegetve, és megjegyeztetve, időrendben előmutattatnak, minden egymásba iktőzés és ellenkezés nélkül. Végh István esztergami beneficiatus által. N8r. XX és 502 lap, füze 2 ft cp.

Pesten, Trattner-Károlyi' bet. elkészült: 1. *Selyemről*. Gróf Széchenyi István. N8r. 56 lap. — 2. *Szemere Bertalan' Terve egy papi özvegy - 's árvtárról*, és arról: mikép lehet a' pap' sorsát biztosítani a' reformatusoknál? Közli R. A. ref. pap. N8r. 36 l. (Áruba a' két érdekes irat nem ment). — 3. A' *Tud. Gyűjtemény'* X-dik kötete, illy tartalommal: 1. Mithra' tiszteletéről 's Mithra emlékekről a' magyar honban; második rész, vagy a' szótár' vége, *Kállay Ferencztől*. 2. Sopron megyei tájszavak, N. A. Kiss Sámuel. 3. Az ember tehetségeinek egymással egybeazonosítása. O-tól. 4. A' nevelőben megkívántató tulajdonok 's föltételek, *Kun Tamástól*. A' „Literatura“ az Orvosi-Tárról szól, 's Bulwer „Angliája“ ismertetését fejezi be.

Sopronban, Kulcsár Katalin' bet.: *Függelék gróf Széchenyi István' értekezéséhez a' selyemről*. 8r. 14 l.

Pozsonyban Schmid Antalnál megjelent: *Mezei rendőrség* az 1839-40ki magyar országgyűlés IX. törvénycikkelye rendeletei szerint. 12r. füze 6 kr. (ugyanaz ugyanott, németül, szinte 6 kron).

Ugyanott Bucsánszkyánál *Beöthy Zsigmond Beszélytárának* 3-d. füzeté, mellynek minapi jelentésünk' kiegészítéseül itt tartalmát is feljegyezzük. Áll az itt öt elbeszélésből: 1. A' halász lyánka, mellyhez rézmetszet, 2. A' gyűrű, 3. A' művész, 4. A' játékosok. 5. A' hűség. Megjegyezzük,

hogy az előfizetés 1 ft 24 krral még folytat nyitva áll a' hat füzetet teendő munkácskára, 's reáadásul egy kis magyarországi abrosz járand.

Nagy-Szombatban, Wachter Bódog könyv-áros' költségein megjelentek: 1. *Szavaltán*, Heinsius' nyomain, nyelvünkhöz illesztve, szavalandó darabokkal együtt. 8r. VI és 138 l. (nyomt. Wigan Károly, Pozsonyban). csinos pap. füze 48 kr. — 2. *Magyarok történetei*. Az első ifjúság' használatára *Peregriny Elek* nevelőtől. Második bővített kiadás. 8r. VIII és 112 lap (nyom. MÓváron, Czéh Sándornál). Ára kemény táblába kötve 36 kr cp.

Kassáról érkezett: *A' finom dohánytermesztésre vezető oktatás*, mellyet önnön tapasztalásból, rész szerint jelesebb könyvecskekből, a' nem magyar éghajlathoz alkalmaztatva öszvegyűjtött *Szentmariái Imre*, Zemplén vgye' tbirája. Toldalekul hozzá adatván a' dohányzás' hasznosabb módjáról, és az ürömtaplónak készítéséről való észrevételek stb. Nyomtatta Werfer, 8r. 70 lap, füze 30 kr.

Erdélyből érkeztek, és pedig *Kolosvárról*: 1. *Istenhez elmét, szívet emelő énekekbe foglalt reggeli és esti fohászok*. Witschel után ford. P. Szakácsi Vítus (Vida), turi kath. pap. Tilseh és fia' költs., a' kir. lyceum' bet. 12r. (12 és) 264 l. kemény táblába kötve 1 ft 20 kr cp. — 2. *Beke Sámuel' Vasárnapi Beszédei*. Kiadta Nagy Ferencz, kolosv. ref. prof. Második füzet. Özv. Barra Gáborné és Stein' tulajdona. 8r. 272 l. 1 ft 20 kr cp. (A' Nemzeti Társalkodó, 20-d. számában, igen kedvezőleg ismerteti a' korán elhunyt jeles szerző' ezen beszédeit, mellyekre mi is különösen kívánjuk az egyh. szónoklat' férfait ezennel figyelmeztetni). — *M. Várárhelyről*, a' ref. collegium' bet. nyomtatva: 1. *Közönséges historia*, gyermekek' számára. Irta Bágyi Török János, a' mvás. ev. ref. coll. historiát, régiségeket és literaturát tanító k. r. prof. 8r. 105 lap. — 2. *Kátek-hismus* (sic!), vagyis kérdések és feleletekbe foglalt tanítás, a' keresztény vallás főbb hitetikkeleyeiről, a' helv. vallásteltelt követők' értelme szerint írta Z. Bodola Sámuel, a' mvás. főisk. theol. prof. stb. Második jobbitott kiadás. 8r. 192 l. — 3. Néhai orvos *Gecse Dániel' Eletrajza*, emberszereteti intézete és annak rövid felvilágosítása. Kiadta az intézeti biztosság. 8r. XVIII és 56 l.

Bécsben, Hirschfeldi Stöckholzer József bet. megjelent: *Érdemkoszorúk*, vagyis értekezés a' fels. ausztriai, cs. és kir. uralk. házat illető jeles rendezkről, megtiszteltetésekéről és jutalmazásokról, toldalekképen pedig Európában most virágzó egyéb jeles rendezkről is. Szerzette és kiadta Kátsaludi *Kassics Ignác*, hites kir. udv. agens stb. Királyi Srétben VII és 350 l. kilencz színezett rajztáblával, velinen, kemény táblába kötve 4 ft, finom velinen 4 ft 30 kr cp.

— IGAZÍTÁS. Értésünkre esett, hogy az „Olvasó és tanító könyv“ című munkát maga a' szerző corrigálta, 's így a' Figyelmező' 783-dik szelétén belőle kifigyeztett sajtóhibák nem az illető műhely' javítónak tulajdonítandók.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

— NEGYEDIK ÉV —

Pesten.

December' 22. 1840.

51. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Szilády László Egyházi Beszédei. — Buda és Pest' orvosi helyirata D. Schlesingertől. Vége. — Literatúrai mozgalmak. — Óvás.

HAZAI LITERATURA.

Egyházi szónoklat.

Egyházi Beszéd. Szilády László ev. ref. pap, ságvári lelkész, 's külső-somogyi egyh. vidéki tanácsnoktól. Pápán, a' ref. főiskola' bet., Szilády Károly által. 1840. N12r. 206 lap. Ára füzve 40 kr cp.

A' Figyelmező' 29ik számában azt mondja Szeremlei' egyházi beszédeinek bírálója, hogy azoknál még eddig nem ismer literaturánkban jobb prédikációkat. Bíráló nem akarja Szeremlei' érdemlett koszorúját elragadni, de meg van győződve, hogy bírálója, ha jelen beszédek olvasá' vala, amaz ítéletet vagy nem hozta, vagy Szilády' munkáit kivételképen említette volna.

A' munka' tartalmát tíz beszéd teszi, melyek között az utolsó alkalmi Gámgol István külső-somogyi esperes és kiliti pap halálára. A' többi kilencznek ezek tárgyai: 1. Még a' nem érdemlett szenvedések is hasznosak és szükségesek. 2. Minden embernek van ára, min meg lehet a' vétkekre venni. 3. Mikép tehetünk eleget hivatalos kötelezetetésünknek. 4. Szent Pál és Felix. 5. A' vétkezés' határpontjáról. 6. Mindent időtől kell várnunk. 7. A' jelen 's jövőndő közti viszony. 8. Halottak

síratása. 9. A' halál — álm. Tehát, mint látjuk, merő válogatott 's az életet sokoldalulag érintő tárgyak.

Ezen beszédek előtt egy rövid előszó áll, melly nagyon is szerény. Szerző csupa szerénységből csak *Egyházi beszédekféle szónoklati gyakorlatok* címet óhajtott dolgozatainak adni, 's igen jól tévé hogy e' gondolattal felhagyott, 's azoknak nevezé a' mik, t. i. *egyházi beszédeknek*. De igen rosszúl tett szerző, hogy miután szerénységből megvallja miként elmeszüleményei részint eredetiek, rész szerint kölcsönöztek, ezen utolsók' kútfejeit meg nem nevezte, 's zavarba hozza ekkép a' kritikát, melly így nem tudja, mellyek legyenek szerzőnek tulajdonképen érdemei. Ott, hol mint eredeti író dícsérendi, tán csak az ügyes fordítót kellett volna magasztalni; 's a' bíráló közönség elkapatva beszédei' szépségétől, nem mer felkiáltani: milly derék szónok ez! félvén, nehogy azoknak rovására dícsérje, kiknek ő munkáit használta volt. Ellenben pedig ismét zavarban van, nehogy gyanújával Sziládyt sértse meg, másénak gyanítván, mi szerzőnké. Azért is igen ajánlanók minden íróinknak általában, egyházi szónokainknak különösen, hogy legyenek őszinték magok és mások iránt, 's ha valamit kiadnak, minek

egy részéről magok vallják meg hogy kölcsönzött, az eredeti szerzőt és munkáját nevezzék meg. Így tisztán állandanak a' critica 's a' közönség előtt. Az érdeket ahító jámbor olvasó nem fog ugyan törődni vele, vajjon papja saját malmán őrlött-e vagy sem; de a' critica szereti, sőt köteles, kinek kinek megadni mi az övé: a' császárnak mi a' császáré, az embereknek mi az embereké, az íróknak mi az íróké.

Az egyházi beszédek theoriájáról sokan sokat sokféleképen irtak: miben térnek el egymástól, arra nincs gondunk; meg vagyunk elégedve azzal, hogy mindnyájan leginkább három fő pontban egyet értenek. Azt mondják, hogy minden jó egyházi beszédnek, jól kell gondolva, jól kidolgozva, jól előadva lennie. Ez utolsóról itt nem lehet szó; a' két elsőről igen. Ha már arról akarnók meggyőzni a' közönséget, hogy Szilády' beszédei jól gondolvák és jól kidolgozva, ezt csak két úton tehetnők, vagy a' könyvet magát adván kezébe, vagy legalább is egy beszédet széttaglalva, hogy az olvasó in nuce láthassa, millyen menetök van Szilády' gondolatainak, 's hogyan tárgyasítja azokat. A' criticának ezen utolsó úton kell forognia. Lássuk tehát a' negyedik, *Szent Pál és Felix* című, beszédet. Jeligéül Apost. cseleked. XXIV. 25. v. van választva: *Mikor szólana Pál az igazságról, a' mértékletességről és a' jövődö ítéletről, megremülvén Felix, monda: most eredj el, de mikor alkalmatosságom leszen, hivatlak tégedet.* A' bevezetésben ezek fejtegettetnek: Erkölc-siséget, a' legfőbb jót, kívánunk; erről rend szerint csak a' templomokban 's iskolákban beszélünk, társaságokban nem: ki itt róla beszélne, egyedül hagyatfálnék, mint szertartás multával a' szent szobor; nem csoda tehát ha Felix is eligazította Pált, midőn hasonló tárgyakról beszélt előtte. Sokfélék az okok, miért az emberek nem gyönyörködnek az erkölcsi beszélgetésekben, Felix azért nem, mivel kedvetlen érzelmeket támasztottak benne. Ez gyanússá teszi előttünk Felix erkölcsét, kívül méltó lesz közelebből megismerkednünk. Felix római helytartó Judaeában, kinél Pál, a' rab, mint újtó, bevádoltatik. Már egyszer Pál ügyét felvéve Felix, de elhalasztá azt, mert „kineset várt az igazság mellé a' mérlegbe“. Ez nem egyedüli bűne, ő igazságtalan, buja, kegyetlen zsarnok is volt.

„Másodszor állnak egymásnak szembe Felix és Pál, 's a' rab Pál mint térítő lép fel 's a' bíró Felix szegény bűnöst játszik“. Keresztýének! „Pál és Felix, vagy a' Térítő és Bűnös foglalkoztassák ez uttal a' mi figyelmünket“.

Hogyan térít Pál apostol? védve 's fejtegetve azon hit- és erkölcsant, melyért bevádoltatott, 's ez a' keresztýénhez illő térítés; 's így „nagy vigyázattal, kimélőleg, 's jó renddel tudta alkalmazni térítő beszédét, 's az okos térítésre példát adott“. Ez behizonyítatik. Pál először is a' hitről szól, 's Felix figyelmesen hallgatja. Aztán némelly erényekről kezd szólni, az alkalmazást Felixre bízva. Az erények közt igazságot 's mértékletességet emleget, tehát épen azokat, mellyek ellen a' helytartó vétett. 'S itt a' historiából felhozott adatok által igazoltatik a' bevezetésben említett 's behizonyítást követelő azon állítás, hogy Felix igazságtalan, buja, kegyetlen zsarnok volt. Végre a' jövődö ítélettel fejezte be beszédét, melly megrendíti a' legvakmerőbb bűnöst is“. Tehát: „Érezttette vele bűnös voltát, rettentette az ítélettel, ha megátalkodnék; biztatta 's vigasztalta a' hitel 's jutalommal, ha javulni ohajtna 's buszkodnék; és hogy tudhasson erényesen élni, erkölcsi szabályokat ismertettet meg vele: ezek az igazság 's magamérséklés valának“.

Miért követé Pál épen ezen utat előadásában? A' hitnek biztató szavával kellett megnyernie Felixet, ki, ha tüstént erkölcsi szabályokkal ostromoltaték, azonnal félbeszakasztotta volna a' térítőt. Ismerte a' bűnösök' kényes természetét, ismerte a' hatalmas Felixet, 's azért nem bűneit, hanem bűneinek ellentétét, az erényeket említi, tehát okosan és szeliden kiméli. Magára nézve is nem nyerte volna-e talán keresztelő Jánosnak díját, ha Felixnek gondatlanul szemére hányja vala bűneit? 'S ha mind ezek nem volnának is, példáját adá, miképen kell a' felsőbbiséggel még akkor is bánnunk, midőn az hibás.

Mi sikere lett szent Pál ezen galambi szelidséggel 's kigyói okossággal tartott beszédének? Nyugodtan hallgatta Felix, míg a' hitről beszélt, és csak az erények, mellyeket soha sem tisztelt, kezdék nyugtalanítani, melly nyugtalanság a' jövődö ítélet' említésénél félelem által árulá el magát. Boldog vagy Felix, ha e' felháborodásod szives bánatot szűl

kebledben, de nem, te kevés fájdalomon gyógyulást váltani nem akarsz, 's elutasítod az orvost magadtól. — Ez szerencsétlen gondolat! Felix! az elküldött Pál megvetett oktatásával alig fog többször hozzád térni: most lehele vala rajtad segíteni. Következik az alkalmazás, melyet szóról szóra kiirunk, hogy szerzőnk' nyelvbeli előadásáról is legyen az olvasónak fogalma:

„Oh, keresztyének! nem csak egy Felix volt a világon, ma is vannak *Felixek*; mint ez a gonosz helytartó hajdan, úgy ma is sokan, nem csak nyugodtan, de örömmel is hallják a boldogító hitről szóló isten' szolgáját, — mint minden nyomort előző, minden érdemlett szenvedéstől mentő csoda erejű mondat, úgy hangzik örvendeztetőleg fülökbe ama' *csak gyümölcsöző hittel bírókra* alkalmazható „a' ki hisz, idvezül“ messiási szó, — mint vízben fuladozó a' mentsegre nyújtott tárgyhöz, olly erősen ragaszkodnak a' Jezus' keresztséghez, 's erősebb hanggal mint lélekkel zúgják ezen szép, ezen üdvös, de szájköbön lélektelen vallástételt: „hisz ek uram, hiszek Te benned!“ mint ha ezen szavak, bár földrázó hangon mondatva is, le tudnák az égből a' holt hitnek nem ígért kegyelmet varázslani! de menjen által csak a' beszéd a' hitnek életet adó erényre, az erkölcsi törvényekre, a' jutalmazó 's büntető ítéletre: azonnal megijednek, mint Felix' lelki rokonai, 's örömet elhallgattatnák a' kiáltó szót; már kelletlen a' hit is, mert ingyen semmit sem ad; ijesztő a' keresztség, mert nem elégzik meg azzal, hogy a' názáretbeli Jezus rajta függött, az emberektől is áldozatot kíván, még pedig amaz olly nagy beesben álló érzékiség megfeszítettését kívánja!“

Mi okozta Felixnél ezen megfélemlést? A léleknek felébredése által okozott vádoló öntudat. Ez röviden fejtegettetik, és ismét az életre alkalmaztatik. Aztán így folytatja: Midőn ezen öntudat vádjai megszólamlanak, a' bűnösök' indulatának különböző fokai vannak; de a' következmény rendesen csak háromféle szokott lenni, jelesen: *javulás, kétségbeesés, megátalkodás*, mely háromról röviden, de szépen értekezik. Inti a' Felixeket, hogy ébren legyenek és ébredjenek, és *térjenek meg*.

Vagy Felix nem akart-e megtérni? Azt mondá: *mikor alkalmam lesz hivatalk tégedet.* Ezen ígéretét teljesíté is, de a' főnebbiekből tudjuk, mely indító okok vezérlették. Következik az alkalmazás, mely ismét dicséretre méltó: „Ma sem mondanak le a' bűnösök kezei a' megtérésről, csak alkalmas időre halogatják azt; jelesen: tször némelyek öregkorokra, 20r, a' halál' órájára. E' két pont

kimerítőleg 's elevenen van rajzolva, 's e' szép beszédnek legszebb részeit teszi.

A' befejezésben lelkes rövid felszólításban fordul a' bűnösökhöz, 's a' megtérés halogatásának szomorú következményeiről beszél. A' megtérésnek eszközeit kimutatja, ajánlja, példákkal támogatja, és beszédét ezen fohászkodással rekeszti be:

„Oh Isten! jeget olvaszt napod' melege, követ zúz villámod' ereje: hidegebb a' jégnél, keményebb a' kőnél a' bűnös ember' szive: de jótékonyabb melegű, 's hatásosabb napodnál kegyelmed, erősebb villámodnál ítéleted; óh lágyítsd meg, óh törd meg ezekkel a' jég, a' kő szíveket! hogy esmérjenek Téged, bánják vétkeiket, 's tiszteljék törvényidet“.

Azt kívánják a' homiletikusok, hogy az egyházi beszédek a' választott jeligéből legyenek merítve, szerinte elrendelve, azt, hogy ezen jeligék elágazzanak az egész beszéden, 's vallásos szentirási szint és ihletet kölcsönözzenek neki, hogy belőlök induljon ki a' szónok 's menjen által az életbe, innen pedig ismét visszatérjen hozzájuk, 's mind ezeken természetes összefüggés uralkodjék, hogy a' változatos különféle részekből egy szép egész kerekedjék. Láttuk a' felhozott példából, hogy szerzőnk ezen kívátnak dicséretesen megfelelt, 's ebben áll egyik fő érdeme. E' tekintetben Szilády felülmúlja Szeremleít, felül sokakat, kik a' jeligét, úgy szólván, csak beszédök elibe biggyeszti, a' nélkül, hogy egyébként törödnének vele. E' hibába — ha ez csakugyan ollyan nagy hiba — igen sokan esnek és esnek a' legkitünőbb szónokok közül is, 's ezek között a' derék Marezzoli nem utolsó helyen áll. — Másik érdeme szerzőnknek szerintem az, hogy az elvontabb igazságokat is le tudja idézni a' tapasztalás' körébe, 's képes és parabolás előadása által mintegy kézzel foghatóvá teszi. Ez által populárisz lesz a' szónak nemesebb értelmében, 's ez ismét olly ritka érdem, mellyel Albach koszorút aratá, melly nélkül sokan ragyogón beszéltek, de ragyogások nem melegített, mint a' gyémánté nem, melly tündököl de hideg. Érdem az is, mit előbb kellett vala emlitenünk, hogy a' választott tárgyak köz hasznuak, 's az életet illetők.

Mi a' nyelvet illeti, ez megmérkőzhetik akármely egyházi szónokunk' nyelvével, de egyetemes literaturánk jele nállásához úgy látszik még nem vergődött fel egészen, legalább

kel együtt 34,000nek mondatik. A' népesség' összegebe tehát mind a' katonaság, mind a' zsidók be vannak foglalva, de a' születési, esketési 's halálozási jegyzékekből kihagyat-
tak! Hogyan ne okozna ez zavart a' számolá-
lásban? Tíz évi átnézés szerint Pesten éven-
ként 2801 gyermek születik és 3130 személy
hal meg, Budán 1345 születik, 1669 meghal.
Itt nyilvános a' hiba; mert ha a' meghaltak'
száma olly sokkal felülmulná a' születőket, a'
népesség' évről évre fogyni volna kénytelen,
főkép Budán, hol a' vidékről nem csődül any-
nyi lakos a' városba mint Pesten, de ez, há-
la isten! mindeddig nem történt. Ezen nagy
különbségnek bizonyosan a' rossz népszámlá-
lásban fekszik oka, innét azon rossz viszony
a' mondott népességi szám és a' születés és ha-
lálozás száma között, minőt a' kelet városai-
ban sem egy könnyen látunk. A' szerző elle-
nére mi bátrak vagyunk azt erősíteni, hogy
Budán épen nem nagyobb, sőt kisebb a' hala-
dóság mint Pesten. Itt a' szerző igen rosszul
számított, 's a' föltett budai nagyobb halálo-
zás oka, mellyről azt véli, hogy a' napszá-
mosi osztály' szegénységében találta föl, nem
állja ki a' próbát: mert a' legalsó néposztály
nem szegényebb Budán mint Pesten, 's való-
ban épen nem nyomoru annyira, hogy a' mi-
att el kellene vesznie. A' halandóságot szer-
ző — hamis számítása szerint — irtóztató
nagyra találja a' két városban, 's annak több-
fele okát adja. Többek közt az itteni égalt is
okolja, elfeledve hogy maga magának mond
ellent, mert az égalt az 58. és 107. lapokon fel-
dicsérte. Pesten évenként mintegy 635, Bu-
dán 283 házasság kötötték. — E' czikknél szük-
séges lett volna a' temetőket is megemlíteni,
mellyek annyira be vannak növényekkel és
fákkal ültetve, hogy a' levegőnek szabad moz-
gása gátoltatik, és így az ártalmas kigőzöl-
gések elegendőleg nem mozdíttatnak tovább.

Nyolczadik szakasz. Betegségek. Ezen sza-
kasz elején azt mondja szerző, hogy mivel e'
szomszéd városok mindig változó haderetek'
nézőhelyei voltak, ez alkalmakkal szabadal-
maikat és okleveleiket elvesztették, miokból
egyszersmind a' hennők régebben uralkodott
járványokról semmi bizonyosat nem mondhat-
ni. Mi épen nem látjuk át, hogyan vethetné-
nek csak némi világot is a' városi szabadalom
és más oklevelek is ezen gyógyrendőrségi te-
kintetben hajdan olly rosszul rendezett városok-

ra, minők Buda-Pest valának. Helybeli for-
rások' hiányában tehát szerző *Schnurrer jár-
ványkrónikájából* hoz fel némelly, Magyaror-
szágban uralkodott járványokat, azon külö-
nösséggel, hogy azokat egyszersmind Buda-
Pest városaira is törekszik alkalmazni, mint-
ha a' hazabeli járványoknak elmulthatlanul
kellett volna a' két városban is duniok!! És
a' járványok ezen önkényes átvitelét Magyar-
országról a' két szomszédvárosra és Schnur-
rer krónikájából az ő könyvébe, szerző bizo-
nyos öntetszéssel így nevezi „*Blinkende Ster-
ne auf diesem dunkeln Horizont!*”: noha mi a'
szerző' rezgő csillagai helyett a' járványok
homályos láthatárán csupa lidérczeket látunk,
mellyek a' gyakorlatlan vándort csak posvány-
ba vezetik. Schnurrer járványkrónikáját hihe-
tőleg minden mivelt orvos ismerendi Magyar-
országban.

Tagadhatatlan, hogy minden város ugyan-
azon járványi befolyásnak van kitéve, hogy
mihelyt nagyobb fokon mutatkozik a' járvány,
minden várost meglep: még is csodálatos,
hogy szerző csak a' Pesten uralkodott járvá-
nyokat említi, a' budaiakat pedig nem, de hi-
hető, hogy a' pestiek közül is, közelebbi vizs-
gálat mellett, több nem ollyannak bizonyod-
nék be. Mert ha az orvostudományi clinicum-
beli kórállapotokról, hova tetszés szerint vé-
tetnek be a' betegek, a' betegségek menete-
lére a' városban huzunk következtetést, ez
igen nagy bal fogás. Mellyik gyakorló orvos
állíthatja Buda-Pesten jó lelkiismerettel, hogy
1825ben a' két városban hagymáz 's 1835ben
járványos diphtheritis uralkodott? Mikor fog-
nak már az orvosok és kórügyi tanítók mind
illő különbséget csinálni az ideglázak és a'
hagymáz között, mi olly fontos a' gyógyítás te-
kintetében. Dr. Schl. soha sem láthata való-
di diphtheritist, minthogy azt a' fenés torok-
gyíkkal összeveti. Szerző járványnya bélyeg-
zi a' szórványosan mutatózó kóreseteket, míg
ellenben meg nem nevezi az 1821ben uralkodott
erős számarhurutot, 's a' reá következett skar-
látjárványt, mellyek felnőtteknek is veszedel-
mesek voltak; 's nem szól a' marhadögökről,
mellyek az emberek' kórjárványaival oki össze-
kötötésben állottak.

Az 1832ik évben gyakrabban mutatkozott
himlőkék, álhimlők, és a' beoltva nem volt
személyeknél a' valódi himlő, szigorúbb vizs-
gálat mellett inkább ragadványos mint járvá-

szónyomozási tekintetben nem. Ez ne rettentse a' szerzőt, mert bátran hivatkozhatik jelen literátorainknak akármelyikére 's megkérddheti őt: vajjon helyesírására nézve következetes maradt-e magához csak őt, vagy kevesebb éven keresztül is? 's bizonyosan őszintén felelend hogy: nem. Természetes, mert a' nyelvnyomozók naponként jobban ismerkednek meg nyelvünk természetével, 's így azon hibákkal is, melyeket eddig elköveténk, 's melyekről örömet lemondunk, ha meggyőződhetünk felőlök. Nyelvünk még mindig forr, 's a' tisztulás lassan fog bekövetkezni. A' jelen munka után ítélve, recensens erősen hiszi, hogy Szilády jövendő munkáiban, melyeknek szerzéséhez adjon az ég erőt és kedvet neki, nem csak gördülékenyebb, könnyebb folyásu, a' képek használatában óvatosabb előadást veendünk észre; hanem illy: „dultig töltt pohár, munkáság, fúvalkodj, egyedül hagyattatnék, örömet elhallgatattatnék a' szót, 's egyéb csekélyebb botlások is elmaradnak belőlök.

Nem lehet emlitenül hagynom a' munka' külsejét sem. Bíráló alig hitt szemeknek, midőn a' czimlapon Pápát olvasta nyomtatásheylül. Megszokták szemek a' vidékről jött könyvek' külsején mindig lelteni valamit, mi sértőleg hat reájok, 's átalok a' lélekre is*). Érttem a' rendszerint rozsz itató papirost, melynek legfőlebb is csak az ablaktisztító szobalányok örvendhetnek, a' nyomtatási számos hibákat, az elkopott, ó alaku betűket, helylyel közzel elmázolt lapokat és fakó festéket, a' helykiméiést vagy helypazarlást a' csinosság' rovására stb. Ezeket mind nem találjuk Szilády' munkájánál. Csinos külső boríték, egyszerű czimlap, csaknem egészen hibátlan nyomtatás hófehér papíroson**), legujabbszerű, tiszta, betűk, fekete festék, az egésznek czélirányos tetszetes elrendezése, ajánlják a' könyvet. Nem csak vidéki, hanem egy pár középponti könyvnyomtató intézetünkben sem kerülhetne ki tökéletesb alaku munka. 'S így, midőn Szi-

*) Néhány év óta nem mondhatni; sőt több vidéki műhelyek, mint Pozsonyban Wigandé és Schmidé, Zágrábban Gajé, Kőszegen Reichardé, Kassán Werferé, Pécsen a' lyceumé stb, messze túl haladják a' pestieket, 's izlésre az egyetemével egy rangban állanak. Szerk.

**) A' bírálóval közlött példány velin volt. Szerk.

lady Lászlót az író dicsérjük, örömmel üdvözljük Szilády Károlyt a' nyomtatót is, 's azon főiskolát, mely illy egyedre tett szert műhelye' számára. Forma dat esse rei. — Végre azokat, kik vallásos érdeletet keresnek, arra kérem, vegyék meg e' könyvet, és kérelmemnek teljesítését meg fogják köszönni.

83.

Helyirat.

Medicinische Topographie der königl. Freistaedte Pesth und Ofen... Von J. Schlesinger.

(Vége.)

Hetedik szakasz. Buda és Pest népessége.

Ezen, orvos-rendőrségi tekintetben igen fontos, egész szakasz minden többiek felett leghiányosabb. Minthogy szerző nem kaphatá meg mindenütt az igaz számviszonyt, p. o. az izraeliták és a' katonaság' születési, esketési 's halálzati sorjegyzékénél, sem a' matriculakivonatokat minden egyházi jegyzőkönyvekből, p. o. a' budai n. e. görög egyháznál, 's Pesten a' József nevű külvárosban: ezen okból az elsőket kihagyá a' számlálatból, az utóbbiaknál pedig önkény szerint vön fel számokat. Innen a' szörnyű ellenmondás állításában, melyek épen semmi viszonyban nem állanak egymással. Igaz ugyan, hogy a' népesség' számát nálunk, a' lakosok szokásban lévő 's legnagyobb fokon hiányos összeírása szerint, épen nem tudhatni ki pontosan, 's a' többi források is, melyekből a' helyleirő méríteni kénytelen, nincsenek mindig az ember használatára készen: mind a' mellett szerzőnek, ha illy nagy munkába mert kezdeni, több nyomtatosság, vigyázat, következetesség és critical tisztázással és összehasonlítással kellett volna a' dologhoz látnia, hogy az igazságot jobban megközelítse, mi nem lett volna végetlen nehéz, minthogy itt is d. Jankovich után dolgozott; mert különben hogyan volna lehetséges, hogy mind ketten ugyanazon tíz évet (1826—1835ig) választották vizsgálat-alapul, annyival inkább, mivel D. Schl. csak 1832ben fogott a' gyógy-gyakorlathoz.

Az összeírás alatt álló pesti népesség' számát 64,000re teszi; az össze nem irt nemesek, tisztviselők, tanulók, idegenek és katonákkal együtt 75—80,000re. Budán az összeírható népesség' száma 27,747, 's az össze nem irt nemesek, tisztviselők, tanulók és idegenek-

nyos természetet mutatnak; 's azon hagymáz-járvány, mely 1835ben olly pusztitónak rajzoltatik szerzőtől, nem vala egyéb némi csorvás-idegláznál. De a' névnek benyomást, hatást kell gyakorolni, mely czélra a' typhus sokkal irtózatossabban hangzik. Ha különben Schl. ur adatai igazak volnának, Pesten majd minden évben több járványt állanánk ki, mit azonban minden elfogulatlan budapesti orvos neveltséges túlzásnak és hiú főnhéjazásnak tartand. Mi igen csodálkozunk, hogy szerzőnek eszébe nem jutta a' bujasenyvet is, melyben a' két város nem kevés egyede szenved, honoló járványnak nyilatkoztatni. Ez bizonyosan jobban helyén lett volna, mint a' diphtheritis-járvány. Hogy azonban szerzőnek nem legjobb fogalma van a' járvány szóról, azon körülmény bizonyítja, hogy 1834. évben sülyjárványról beszél egy Pesten örködő katonaezrednél, mely mindazáltal a' városban egy polgári személyre sem ment által. Ezen sülyjárvány okául a' mértékfölötti pálinkázást hozza föl szerző! E' tekintetben még meg kell említeniünk, hogy mind az orvosi világnak, mind a' szenvedő emberiségnek keveset használ csak azt tudni, hogy e' vagy ama helyen valami járvány uralkodott. Minden járványban van valami sajátságos. Tehát hogy hasznot hajtunk, a' járványt pontosan kell leírunk, kiemelve azt, mi benne sajátságos, előadva a' jó vagy rossz sikerrel alkalmazott gyógymódot; nem pedig csak a' járvány'nevét említeni meg, mint szerzőnk cselekvék.

Az igaz, mit szerző a' 109. lapon mond, hogy az egyes városrészek különféleképen hatnak a' lakók' egészségre, de hogy a' jobb fekvésű Leopoldvárosban nem olly nagy a' halandóság mint p. o. a' rosszabbul fekvő Theresiavárosban, ennek oka nem egyedül a' különböző fekvésben van. Ez utóbbiban az aránylag kisebb téren összeszorulkozott több nép szegénysége, rendetlen életmódja, kisebb bajokat fel sem vevése, igen megérdemlik a' tekintetbe vételt, mely kórokok a' Leopoldvárosban sokkal kisebb mértékben léteznek.

Egyes nyavalyák' leírásánál szerző igen bevág a' különös kór- és gyógytan' mezejére, a' helyett, hogy csak a' két városban uralkodó sajátságos kórídomokra szorítkoznék, 's okoskodása és idézeteiből láthatni, hogy több olvasottsága és könyvtudóssága van mint gyógytapasztalata. Minden hónapnak tulajdon kór-

idomot tulajdonít, 's e' tekintetben egy tulajdon jegyzéklapot állít fel, mely azonban inkább kelt ki képzelődéséből, mint tapasztalataiból. Mert még évszakok szerint is nehéz illő képet adni az uralkodó nyavalyákról, mert azok nem tartják meg mindig ugyanazon typhust, annál kevesebbé hónapok szerint. Innen épen nem csodálhatni, ha szerző mind a' tizenkét hónapon által csak ugyanazon alapanyagot változtatja el más és más mondatokban. Általában az itteni lakosok' betegségeiről szóló egész szakasz, úgy látszik, nem az életből van véve, a' mi nagyon is természetes, mert szerző csak 1832ben graduáltatván, 1835ben már helyiratához fogott, 's így maga nem sokat tapasztalhatott. Hivatkozik ugyan orvostársai' közléseire, 's kórházi tudósításokra, de közelebből sem ezeket, sem azokat meg nem nevezi, úgy hogy a' szakma' emberre semmiképen sem szabadulhat meg azon gyanutól, hogy ezen egész szakaszt részint más könyvekből, részint képzelettárából alakította össze. Ezen okból tapasztalatlanságának vagy főlüleges elhamarkodott vizsgálatának kell tulajdonítani, ha sokszor tapasztalatilag jóknak talált gyógyszerek és gyógymódok fölött eltöri a' pálczát. Hasonló oknak kell tulajdonítani különösen azt is, hogy Dzondi' gyógymódja ellen kikelve, azt lassu megmérgezésnek nevezi. E' módszer tizenöt év óta követetik legtöbb bujasenyveseknél az ide való Rókus-kórházban, 's mit látunk? azt, hogy a' beteg' előbbi senyves fakó földszínét kellemetes pirosság váltja fel, az előbb petyhüdt bőr és ernyedtt izmok élénkek és nyerseksé válnak, elavult sekélyek behegednek, éjjeleit nem zavarja fűró csontfájás, még berögzött gumók is, kökemes herék, általában valamenyi bujakóros tünetek elenyésznek, a' gyógyítás előtt aggodalmaktól gyötrött beteg felderrül: ki kételkedhetnék ezek után, hogy a' rágó higanynak, Dzondi szerint higviriczvonattal készült labdaccai nem hogy meg nem mérgezték, hanem inkább gyökeresen kigyógyították a' szerencsétlen beteget? Valóban, ha szerző nem tartotta volna kényelmesebbnek amugy könnyeden ítélni, hanem kifáradott volna a' kórházba, mely mindig nyíltan állott minden vizsgálódó orvosnak; 's hűzamosabb figyelmére méltatja e' gyógymód' miképi kezeltetését és sikerét: anathemáját legfelebb nem gondolkodó, azzal vakmerően bánó kurúzsokra mond-

ja ki, 's oly körülmények közt, hol a' beteg az annyira szükséges életrendét nem tarthatja meg, vagy megtartására nem kényszeríthetik. De illy esetekben melly gyógyszer nem lehet méregre?

Kilenczedik szakasz. Gyógyrendség. Hogy általában Magyarország és közelebről Budapest gyógyrendszete nagy javításokra szorul, orvosok és nemorvosok vallják. Midőn tehát szerző mindent, mi az orvosi alkotmányba vág, dicsérettel halmoz, a' hiányokat meg sem említve, dicsérete minden bizonynyal gyanús. Először is az orvosi kar' történetét írja le szerző, 's itt a' tanítás' jelen rendszerét a' legczélszerűbbnek találja. Az orvosi tanulmány segéd intézetei, minők a' boncz- és élettani muzeum, a' természeti tárgyak' gyűjteménye, a' fűvészkert, a' vegytani műhely, a' kórágyi intézetek stb, előtte mind igen jelesek, mire, talán a' fűvészkertet kivéve, mi csak vállat voníthatunk, föntartván egyébiránt magunknak e' tárgyról más helyen méltólag szólni. Az orvosi személyek' viszonyát a' közönséghez, és az orvosokét egymáshoz, szerző nagyon is D. Jankovich' munkájából másolta le. L. 137. 138. a' hasonszenv ellen küzd, mi helyiratban aligha helyén van. Az orvosrendszeti intézeteknél megemlítendő lett volna azon szabályzat is, melly az ebdüh ellen ovószzerűl vétetik használatba, annyival inkább, mivel veszett ebek' marásából következett bal esetek a' két városban esztendőnként előfordulnak. Különben e' szakasz nincs minden becs nélkül.

A' tizedik szakaszban a' pesti szegény- és betegintézetek adatnak elő, a' tizenegyedikben a' budaiak: jól ugyan, de csak a' történeti oldalt veszik fel, és azt adják, mit már más helyirati munkákból is tudunk. A' munkát a' betegek' átnézete végzi be, a' pesti 's budai kórházakban. Ezekbe fontos hibák csúsztak. Így p. o. mondatik a' pesti Rókus-kórházról, hogy abban 1826—1835ig, tehát tíz év alatt, 29,181 beteg ápoltatott, kik közül 22,123 meggyógyult, 3859 meghalt, következőleg jövő évre 3,199 beteg maradt az intézetben, noha világos, hogy a' kórházban egyszerre alig fér el annak tized része.

Ezekkel, úgy hiszszük, eléggé kiemeltük a' könyv' érdemeit és hiányait, mennyire az a' nagyobb közönséget illeti. Csak az van még hátra megmondandó, milly tárgyakat kel-

lett volna a' szerzőnek helyiratába még felvenni. Illyenek pedig: ÓBuda, a' tömlöczök, a' Krisztinavárost átszelő meder-csatorna, az utcavilágítás, templomok, állatgyógyintézet, marhadög, az ebek és macskák' tömérdek száma, az ebdüh, temetők, asszonyi kendőző szerek, vállfüző, rosz ruhadívat, némi vallási szokások, a' rendészetet és orvosi alkotmányt stb, minthogy mind ezen tárgyak részint elmei, részint testi befolyást gyakorolnak az egészségre, tehát kórszülő okokká is lehetnek. Az íromásra nézve megjegyezzük, hogy szerző a' körbeszéd-alkotásban, 's a' mondatok' logikai összefüzésében épen nem mester. A' sok írási hiba is, főképen az idegen nevek és szavaknál, minők: phthisisch, scrofolousa, Saeugevasser, Pokolvár, gangrenosa, hydrencephalus, Diaethetik (többször is), Juste millieux, Partisanten, Genseric! (Genersich) stb, igen kellemetlenül hatnak az olvasóra. A' papiros jó, de a' nyomtatás kelletinél tömöttebb.

D. Δ.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet. megjelent 1) a' *Tudománytár novemberi* füzete következő tartalommal: 1. Való-e, hogy az orosz birodalom' alapítói magyarok voltak, befejezés; *Jerney J.* 2. Demosthenes, *Kazinczy Gábor.* 3. A' természeti tudományok' tanításáról, 's a' vegytan' állapotjáról Poroszhonban, *Liebig ut. Vajda.* 4. A' váci püspökség' birtokjövendelmét mutató XVI. századi magyar oklevelek, *Jerney Jánostól.* 5. Okleveles toldalek: Ellenkező diplomaticai szokás, *Luczenbacher J.* A' literaturai részben 1. A' legújabb orosz novellistica, *Purkinje* orosz író szerint. 2. Criticai szemle a' philosophia és művészet körében. 3. Bibliographia 9 munkáról. 4. Francia academia' ülései július és augustusban. 5. Magyar t. t. ülései. — 2) *M. tudós társasági névkönyv, astronomiai naptárral és kalendáriummal* 1841-re. 8r. összesen 280 lap, fűzve 40 kr cp. Tartalma: 1. rész, szerkesztve *Nagy Károly* r. t. által: Idő- és ünnepszámítás; Török, zsidó és keresztény kalendárium; Vesta, Juno, Pallas és Ceres naptója; a' nap és hold' fél-mérője, az ecliptica ferdesége, fő csillagok' helyei, a' hold' változásai, fogyatkozások, fő observatoriumok' helyei, táblák a' csillagidő délbe, középídtől csillagidőbe változtatására; az égi testek' félnapi ivatek; az astronomiai naptár' elrendelése; 's Physicai magasságmérés és magasságmérési táblák, *D. Vallas Antal* r. tagtól. A' II. részben az academia' személyes állapotja, rendszabásai, utasító határozatai, 1839-ki munkálatai és pénztára' mibenléte, végre *Gelei József*, gr. Illésházy István, Gombos Imre, Thaisz András és Márton József elhunyt academiai tagok' életrajzai találhatók.

Pesten, Trattner-Károlyi' műhelyében megjelent a' Gazdasági-Társaság' folyóirásának *negyedik* füzeté, a' *Bibliographiai Értesítő* 9. és 10d. száma is megjelent. Az utolsó szám, mint halljuk, egy teljes név- és tárgymutatóval lesz ellátva. Ez tetemesen fogja ezen lap' becset nevelni, mely mind eddig *ingyen* kapható a' kiadónál. — Ugyan ennél jött ki b. *Jósika Miklós Utolsó Bátorjának* második kiadása. Ára a' 3 kötetnek 3 ft cp.

U. ott, Heckenast Gusztávnál, minapi jelentésünk óta, a' *Bibliographiai Értesítő* 9. és 10d. száma is megjelent. Az utolsó szám, mint halljuk, egy teljes név- és tárgymutatóval lesz ellátva. Ez tetemesen fogja ezen lap' becset nevelni, mely mind eddig *ingyen* kapható a' kiadónál. — Ugyan ennél jött ki b. *Jósika Miklós Utolsó Bátorjának* második kiadása. Ára a' 3 kötetnek 3 ft cp.

Minapi (686. szel.) jelentésünkhöz pótlólag 's némikép igazítólag említhetjük, hogy *Aradon* a' múlt év' utolsó negyedétől fogva létezik egy helybeli értesítő lap illy czímmel: „Az aradi tudakozó-intézet' hirlapjai; felsőbb helytartó-tanácsai engedelméből“ (engedelemből). Minden számban egy szám jön ki fel íven; idei június 20-tól *Aradi Hirdető* czímmel 's mulattató részzel is. Nyomtatja Schmidt József, elég csinosan. Félévi ára postán 2 ft cp. De fájdalom, e' szerkesztőség is panaszkodik a' magyar közönség' részvételéről!!

— Budán, egyetemi bet.: *Wechsel-Gesetz-Buch f. d. Reich Ungarn und Nebenlaender* aus d. ungar. Originaltexte getreu übersetzt durch *Anton Ottmayer* stb. N8r. Ő felsége' képével. Megelőzi az elébb külön kijött 's általunk is jelentett: *Vorläufige Ansichten über die neuen Creditgesetze Ungarns in praktischer Hinsicht*. 36 lapon. I. rész 102 l., II. 103 l. III. 143 l. finom velinen, füzve 5 ft cp.

Ugyan ott és Gyurián-Bagó' műhelyökben elkészült: *Jahres-Beitrag zur praktischen Medicin und Chirurgie in Kinderkrankheiten vom pesther Kinderspitale*. Enthaltend: allgemeine paedriatische Grundzüge, eine genaue Darstellung u. Behandlung der akuten Fieber, Entzündungen, Tuberkelsucht, Srkofelkrankheit, u. s. w.; mit Arzneivorschriften u. pathol. Sektionen, chirurg. Operationen, mit vollstaendigen Abhandlungen über die *Myo-Tenotomiceen an krummen Gliedern, u. die Operation d. Schielens*; von *Aug. Schoepff* D. Prof. stb. Pesth, 1841. in Komm. bei G. Heckenast, Wien bei Braumüller u. Seidl, Leipzig, bei G. Wigand. N8r. XVI és 304 l. füzve 2 ft 40 kr cp. Addig is, míg lapjaink bővebben megismertetnek e' munkát, ajánljuk azt az orvosközönség' figyelmébe. Szerző' iparkodásai kettős köszönetet érdemelnek: először azért, mert bátor önmaga gondolkodni, 's a' tudomány haladásait tapasztalati próbák alá vetni, sőt azokat tovább fejteni; más részt, hogy a' mit gondol,

tesz és lát, elmondja mások' tanulságára. A' könyv' tárgyait nagyában elősorolja a' czím; az olvasó abból észre vehette, hogy itt fontos tárgyakról foly az értekezés: a' forró koresvegyekről (*diserasiae acutae*), sajátos álláspontból felfogva, a' görvény- és angolkörroli új nézetek, az izom- és inmetszés görbült tagokon és kancsal szemeken. Ezen új sarjadéka a' sebészetnek villám sebességgel terjedt el a' mivel világbán: nálunk a' szerző, ha ugyan nem csalódunk, első volt, ki azt próbálta, minden esetre legtöbb műtétet is vitt véghez, 's egyedirata róla a' legkimerítőbb, mi a' tárgyról eddig iratott.

Pesten, Landerer Lajos' bet. megjelent: *Die kaufmaennische Buchhaltung* in allen ihren Systemen, ihren Zweigen und neuesten Formen. Nebst einem Anhang wie die Bücher öffentlicher Cassen u. landwirthschaftlicher Unternehmungen nach doppelter Weise zweckmaessig einzurichten sind; und von d. gesetzlichen Bestimmungen hinsichtlich kaufmaennischer Buchung f. d. Kreich Ungarn und d. andern Laendern d. oest. Monarchie. Von Julius Eman. *Bibanco* stb. Erster Theil. Einfaches System in fünf Formen, nebst einer ausführlichen Lehre von d. Nebenbüchern. N8r. 382 l. füzve 2 ft 30 kr cp.

Pozsonyban, Wigand Fridrik Károly' költségein megjelent: *Die Götter Griechenlands*, die zum Theil bei den alten, zum Theil bei den jetzigen Slaven noch leben, in ihrer eigentlichen und sinnbildlichen Bedeutung dargestellt. Nebst einem griechisch-slavischen Etymologikon der Namen der griechischen Gottheiten. Bearbeitet von *Gregor Dankovszky*, Prof. d. griech. Sprache an d. kön. Akad. zu Pressburg. 1841. (Druck von Breitkopf u. Haertel in Lpzg). N8r. 152 l. Velinen, füzve 1 ft 30 kr cp.

Lipcsében, Einhorn Vilmos' költségein megjelent: 1. *Pannonia. Virágfűzér az újabb magyar lyrai költészet' mezejéről*. *Steinacker Gusztávtól*, a' ref. consistorium által Debreczenben alapított leánynevelő-intézet igazgatójától. Első rész. (Oldalt a' válogatott magyar darabok német fordítása). N12r. XXIII és 257 l. szép velinen, füzve 1 ft 8 kr. 2. *Pannonia. Blumenlese auf dem Felde der neuern magyarischen Lyrik* in metrischen Übertragungen von *Gustav Steinacker*. Erste Abthlg. N12r. XIV és 130 l. füzve 45 kr cp.

Óvásul.

—Többszöri felszólíttatás' következményében kénytelen vagyok nyilvánítani a' t. olvasó közönség előtt, hogy a' Honművész' 96-d. számában megjelent, 's L.... néhez címzett versezetet magaménak el nem ismerhetem; a' jövőre pedig, hogy hasonló esetek elkerültessenek, bátor vagyok óvásul a' t. olvasó közönséget figyelmeztetni, hogy minden ezentúl akár önállólal, akár folyóiratokban megjelenendő műveim alá egész nevemet irandom, az ezzel el nem látottakat pedig szerzeményeimnek elismerni soha sem fogom. —

Eödrdegh István, m. k.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten

December' 29. 1840.

52. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Tiszta Mértan' Elemei Tarczy Lajostól (*Warga J.*). — Földesi estrék, Bezerédy Amáliától. — Peregriny Elek' Bányája. — Lukács Pál' Dalkönyvecskéje és Kisdedutazója. — D. Schlesinger észrevételei Budapesti Helyirata' birálatára. — Egykét pilula az Orosz-Században vitézkedő Dulcamarának (*Vachot Imre*). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Mértan.

Tiszta Mértan' Elemei. Természettani kézi könyvére bevezetésül írta Tarczy Lajos magyar academiai rendes tag 's fő iskolai r. közoktató. 36 fametszettel. Pápán, a' ref. főiskola betűivel. Szilády Károly által, 1841. K8r. 145 l. Ára füzve 1 ft 20 kr cp.

E' könyv, mint címe mutatja, szerző ismeretes Természettana kézi könyvéhez bevezetésül iraték; tehát arra bevezető kézi könyvül. Természettant, mellynek jelenetei főleg a' mennyiség' categoriájában mozognak, mértan nélkül nem gondolhatni; nem, még a' legnépszerűbbet is, annyival inkább olly tudományost, mint szerzőé; tehát nagyon helyén van, hogy azokat, kiknek — mint tapasztalajok — illyesmire nagy szükségök van, bajukból kiemelni törekedett; mert a' könyv tartalma, bár másutt is föltalálható, de kis térben illy bő tartalom, 's illy egyenes irányzattal szerző Természettanára tudommal másol nem. Ugyanis ezen könyv magában foglalja a' tulajdon számtan' összeadását, kivonását, szorozását, osztását, a' töredékszámokat, a' közönségest és tizedest, viszonyokat, arányokat, a' hármastársaság- és vegyszabá-

lyokat; 's a' könyv ezen része szerző által illy czím alatt: „Elemi számtudomány“, különállólólag is kiadatott. Ezután jön a' betűs számtan' összeadása, kivonása, szorozása, elosztása, hatványa, gyöke, töredék-száma, viszonya, aránya, aránsora, arányszáma, és az egyenletek. A' számtant követi a' tértan a' siktanon, testtanon, háromszögmérésen és kúpváratokon emelkedve. És mind ez, mint a' czím mutatja, elemileg történik, mert hiszem a' számtanban sem láncztöredékeket, és csoporzatokat, sem hatványokat és gyököket, sem aránysorokat és arányszámokat, sem egyenleteket nem találni. A' betűs számtanban szinte nincs a' hatványoknak és gyököknek mélyebb fejtegetése, nincsenek föntebb egyenletek, mint második hatványuak. Nincsenek külzelési, és egészítési, 's más fölsőbb rendű számolások. Így, a' tértan sem terjeszkedik igen széles körre és mély fejtegetésekre, hanem egyedül az alaptételeket érinti. Azonban bár a' könyv tartalma a' tudományra viszonyulva, elemi legyen is, még is ha a' háromszögmérés' igen alapos XVIII képletei közül csak néhányat kiírnék, aligha mindenkire elemi lenne; ezért a' gondolkodni szeretőt a' könyv' 140—145ik §saira útasítom.

— A' tartalom' igazsága ellen recensensnek semmi kifogása, mert hiszem Euclides óta, sőt előttei időtől is, aránylag a' mértan kifejlési köréhez, máig minden mértanárnak $2 \times 2 = 4$, és $a \times a = a^2$, $(\sqrt[n]{a^m})^n = a^m$; a' különbségi aránysor összege $S = (a+z) \frac{n}{2}$; a' hanyadosé

$= \left(\frac{9^n - 1}{9 - 1} \right) a$ volt; szinte az arányszámok (Logarithmus) fő képletei: ar. sz. $a +$ ar. sz. $b =$

ar. sz. ab ; ar. sz. $a -$ ar. sz. $b =$ ar. sz. $\frac{a}{b}$ (nem

$\frac{b}{a}$ mint a' könyvben hihetőleg nyomási hibából áll); (ar. sz. a). $n =$ ar. sz. a^n , ar. sz. $a +$

ar. sz. $b =$ ar. sz. $\sqrt[n]{ab}$, — minden mértanár-

nál azonos. Ezt lehet mondani a' tértanról is, mellynek alaptételei Euclides óta állnak; hanem fő kérdés itt a' tudománynak rendszerezése, vagy egymásból fejlődő összefüggése, még ennél is főbb a' könyvnek, mint kézi könyvnek előadása.

A' paedagogusok közt ka tanítási előadásra nézve az elemi és alapító tudományok körül el van is döntve a' szemléleti és összetes tanítás-mód elsőbbsége az elvont és egyetemes fölött; de a' kézikönyvnek írása módszerére nézve haboznak a' paedagogusok, a' szemléleti és összetett módszer ellen főleg az áradozó bőbeszédűséget, aprólékosságra kényszerülő kiereszkedést hozván föl, mit a' könyvbe írás helyett, inkább tanítóra szeretnek bízni. — Igaz! hogy szellem teszi a' tanítást és az illy szellemes tanítás a' tartalmat, melly nem tanítási módszerrel van összerakva, lelkesíti, 's a' tanítás sikeressé lehet. — De recens. azt tartja, hogy a' tanító szellemének bár elég hagyassék is a' tanításórára; minden elemi és gymnasiális iskolákban adandó reál tudományok', vagy egyetemesebben mondva, minden alapító tudomány' kézi könyvének az alakot vagy inkább a' képező előadást, 's a' nevendékek képzendő erejét tekintve szemléleti és összetes, a' tartalmat tekintve pedig összerakó módszerben kell iratni. Az alakra nézve, elvont és egyetemes, a' tartalomra nézve pedig a' fejtegető módszer az academiai tanulmányoké, hol már összerakó úton rakatott össze ismeret, 's így van mit fejtegetni, van minek fejteni; melly által az összerakás

hiányai és hasadéakai felfödöttetvén, az összerakó módszer a' fölfedezett hibákat javítsa, sőt többet mond recens.: azt hogy aránylag az észtanra még az academiai egyedes tanulmányok' könyvei is összerakó úton irassanak, egyedül az észtani legyen az egyetemes eszmékből kiinduló, tisztán szemlélődőleg fejlődő módszer; melly mint az egyedes tanulmányokból kiemelkedett ész' tana, mint legfölsőbb tan, összeszedvén elméileg az egyedes tanulmányokból fejlődő eszméket, 's azok' összefüggését vizsgálván, a' hol csalárd tételekre talál, utasítja az egyedes tudományt hibája kijavítására, mert mint többször is mondtam a' philosophaláshoz egyedes tudományok ismerete kívántatik, és kinek fejébe észtan nem fér, ott az egyedes tanulmányok sem foglaltak helyet, melly tétel megfordítva is ér.

Jelen könyv' három első íve, mint érintém, a' külön is megjelent Elemi Számtudomány' és mint az előszóból érthetni gymnasiális és nem elemi iskolák számára készült. Recensens bár a' tartalmát helyeseli is, de megvallja, hogy ezt gymnasiális iskolákra nézve keveselli. — Recensens véleménye szerint a' gymnasiális iskolákban az egész tulajdon számtant el kellene végezni, sőt el kellene végezni elemileg és szemléletileg a' tértant is, minek nem csak azon nagy haszna lenne, hogy az academiai illy nemű tanulmányok, a' betűs vagy egyetemes számtan, és a' fejtegető tértan könnyen, és sikerrel taníttathatnának; hanem magában véve, a' számok' különböző viszonyítása által, millyenek a' csoportozatok, egyenletek, hatványozások, gyökvevések stb stb, a' lélek különösen képeztetnék, valamint a' tértan különböző alakja, 's a' mennyiségek különböző viszonyítása által is. És némileg e' mellett még kipótoltatnék az úgynevezett alaktan' tanításának elmulasztásából származott igen nagy hiány is; mert mennyi hiány származik a' tértanban egyedül a' képeknek né-melly ifjaink általi könnyű föl nem-fogásából 's nem képzelhetéséből! melly hiány az alaktan megvetésében gyökerezik. Recensens — bár a' humanismusnak nem ellenzője — de a' lélek' fogalmából indulva ki, bátran állítja, hogy a' szám- és tértanok szemléleti-útoni tanítása által, a' gymnasiális iskolákban több lelki erő fejtenék ki, mint Ovidius' hosszas siralmi és Terentius botrányoztató, sőt erkölccstelen beszédei által.

A' könyv' betűs-számtani része ha teljesen megfelelő is czélnak, miért íratott, úgymint szerző Természettana' megérthetéseül; de recensensnek úgy tetszik, hogy nem csak az előadásra, de a' tartalomra nézve is igen sokat hágy a' tanítónak, 's így mint itt áll, academiai osztályban kevesli.

A' Tértan' azon előadása, mi szerint az elvont' és egytetemes állítmányok' föltétele, 's azoknak szinte egytetemes elvből kiinduló megmutogatása helyett az egymásból folyó szemléleti vagy ennek fentebb álló fogalmi módszeren mozog, még academiai osztályban is helyeslendő; valamint az is, hogy a' Tértanban — ha nem mindenütt is — de az úgy nevezett fejtegető módszert használja; így Tértana részint fejtegető; minek csak néhány példányait szabad legyen felhozni a' körről hol 1) $p =$

$$2\pi r, 2) a = \frac{2\pi r^2}{2} = r^2\pi; 3) d = \frac{p}{\pi} = 2\sqrt{\frac{a}{\pi}};$$

(szerzőnél ezen képlet $= \sqrt{\frac{a}{\frac{1}{4}\pi}}$, mibe nyomá-

si hibának kelle becsúszeni); 4) $r = \frac{p}{2\pi} = \sqrt{\frac{a}{\pi}}$.

— És a' tértannak ilyen módszerének kell lenni mindenütt az academiai osztályban; midőn a' gymnasialis iskolák tértana összerakó legyen. Különösen tetszett recensensnek a' gömb' tömegének kifejtése azon alaptételből, hogy a' hengerbe irt gömb a' henger tartalmának $\frac{2}{3}$ -t teszi; minthogy már a' henger tartalpa $= \pi r^2$; $\pi r^2 \times 2r = 2\pi r^3 =$ a' henger tartalma; $2\pi r^3 \times \frac{2}{3} = \frac{4\pi r^3}{3}$ a' gömb' tartalma. Ezen megmutatás mennyivel szebb és egyszerűbb akár az összerakó-vonalas és szokott megmutatásnál, akár pedig a' mélyebb fejtegetést föltételező megmutatásnál! —

Főleg pedig fejtegető módszer uralkodik a' Háromszögmérésben, hol a' 137. §t, mint olyat, melyben a' háromszögmérési függvények szemléltethetők 's így kezdő által könnyebben fölfoghatók, elébe hocsátám a' 135. §nak; így a' 140—145 §. igen szép és tudományos XVIII képletei kezdő által inkább megérthetnének.

Hogy az elemekből semmi se hiányozzék, „Kúpágások“ cím alatt a' hajtálék-, körkör-, és mentelék-görbéi röviden, de érthetőleg adatnak. Kevés a' körkörről és mentelékről,

több a' hajtálékról; azonban az égi testek mozgása tekintetéből a' körkörről kissé bővebben szólni czélszerű lett volna, valamint a' felsőbb mértanból érintni kellett volna azon le-

hozást, melyből $t = \frac{\sqrt{l}}{h}$ képlet foly, mert tud-

juk hogy az ingák' nagyszerű törvénye erre épül. Ez elemek tehát a' munka följegyzett forrásai után, millyenek: Siebert, Schwegler, Kovács Mártinyi, Thilo, Ohm, Nagy Károly, és Salamon olly bő, és jó rendezett tartalmúak, hogy ezekre ügyes tanító vezérlése alatt többet építhetni, jelesül pedig a' czélnak mire íratott — úgymint szerző Természettanára — előlépcsőzetül, szinte ügyes tanítás alatt, a' most érintett jegyzet mellett, teljesen megfelelő.

Warga János.

Ifjusági iratok.

- 1) *Földesi estvék. Olvasókönyv a' magyar ifjuság' számára. Írta Bezzeredy Amália. Egy színezett képpel. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 1840. (Nyomatott Budán, a' m. kir. egyetem' bet.). N8r. 220 l. Velinen, kemény táblába kötve 2 ft cp.*

Már más uttal, midőn a' korán, 's ifjusági literaturánk' nagy veszteségével elhunyt szerzőné' egy más munkájáról szoltunk*), volt alkalmunk megjegyezni, milly sajátságos talentummal birt ő leereszkedni a' gyermeki elemekhez, azoknak mindig valami, képzeletök- és szívökhöz szólót kedvesen, épületesen és oktatólag mondani.

A' jelen könyv valamivel nagyobb, a' kilenczedik vagy tizedik évet már meghaladott gyermekek' számára készült. Földesi úr, házi körülményei' változtával, városi lakását falusival cserélvén fel; a' városi mulatságokhoz szokott gyermekek értők az ősz' mezei örömeiben némi pótlékot találnak ugyan; de a' komor tél' közeledtével vissza kíváncsoznak ismét a' színház 's egyéb mutatóványok, a' bál és társaságok' helyére; midőn anyjok tudtokra adja, hogy minden vasárnap estve ők 's szomszédaik, gyermekeikkel össze fognak jöni, 's az időt a' látott 's tanult dolgok' elmondásával 's egyéb érdekes beszélgetésekkel tölteni. Ezen estvéli összejövetelek teszik a' munka' tar-

*) „Flóri' könyve“ről, l. Figy. 1839. 734 's köv. szelleteken.

talmát. Valóságos nevelői talentummal szövi szerző a 'gyermekélet' kellő közepéből vett themák felett a 'társalkodást: Mindjárt eleinte Emmi' tartózkodása és félénksége nyújt alkalmat Földesinek egy érdekes történet' beszélésére, mely e' bal tulajdon' sokszor káros következtetéseit tünteti ki; ehhez ismét száz életszerű pont' megvitatása kapcsolódik: mesterségek és külön tudományok, kivált a' természet- és történettan' haszna, kérdés, megbeszélés, stb; ezt egy újabb beszéd váltja fel a' bátorságról, életrevalóságról, ebből újra több kérdések fejlenek, 's ezeknek oktató feloldása, 's ez így megy mind végig: mely tárgyakból mi itt különösen a' kisdedovó intézetek' gyakorlati ajánlását emeljük ki. A' könyv' bece azonban nem ezen egyes, bármely „olvasókönyvben“ előforduló erkölcsi tanulságokban áll, hanem főleg a' művészi bánásban, az egyes történetek (Hamvas, Róbert, Ilka, Camillo) érdekes szövésében; a' társaság' jellem-tarkaságában, melynek segédelmével a' szönyegen levő themákból a' morál igazi drámai mesterséggel fejtetik ki. Az egész egy beszélyfűzér, egy tanítóköltemény, melyben a' didactikai irány némi regényi érdekléssel van szerencsésen összeolvasztva; úgy, hogy egy hamar nem tudjuk: a' valóban dús és igazi tapasztalati morálban, vagy a' formában keressük-e nagy hatását. Csak a' befejezésről jegyezhetni meg, mikép abban a' Földesiné halála véletlenül vágja el a' fonalat, 's a' nélkül, hogy — ha már így kelle a' dolognak jőni — ez eset egyébre, mint egy gyönyörű czimképre használtatnék fel; holott egy olly anya' halála, millyennek ez rajzoltatott, legalább még egy, a' legszentebb érzéseket gerjesztő, bánatosan szép conversatióra adhata alkalmat. De úgy is, illy derűtlen folyó egész után a' szomorú vég aligha minden mesterség mellett valóságos hors d' oeuvre nem marad. Ha bíráló nem volna, némelly belső jegyek után, hajlandó e' munkát utánzatnak tartani, azt hinné, hogy az félben hagyott mű, egy *torso*, melyhez valamely szerető kéz, a' korán elhunyt szerzőné' esetét példázólag, adta berekesztésül a' „Hatodik estvét“. — Egyébiránt ajánlják a' munkát, kedélyes érdekén és tanulságos tartalmasságán kívül, az egyszerű, értelmes és könnyű folyamatú nyelv; 's, kiadó' részéről, a' csinos kiállítás. Különösen kedves, mint érdekeltük már, a' czimkép,

melly Földesit, árváival, anyjok' sirja előtt mutatja, a' csoportozat' elhelyezésével 's az arcok' jellemző 's megillető kifejezésével.

- 2) *Bánya. Az ifjuság képzésére kiadja Peregriny Elek. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1840. N12r. 96 l. Felinen, szép borítékban 30 kr cp. — Második füzet. Két kötéblával. Szinte 96 l. fűzve 36 kr.*

Peregriny Elekben jeles ifjusági irónk készül. Ővele is megismerkedtünk már némileg egy más alkalommal, midőn *Életből szedett képei és Amerika' fölfedeztetéséről* Campe után, szöltünk*); 's a' közönség említett munkáin és nem kevés neveléstani értekezése-in kívül, szinte az ifjuság' számára irt, igen használható *Magyarok' történetei* is kedvesen fogadta, úgy hogy azok két év alatt csak ugyancsak***) kiadást értek.

Peregriny' dolgozásai hivatást bizonyítanak. Ő jártassággal bír az anthropológiában, történetekben, föld- 's népismeretben, a' természet- és műtudományokban; ő azon kívül az ifjui elmét és kedélyt tanulása' tárgyaivá tette, 's mondhatni mind kettőbe a' közönségesnél mélyebben pillant be; ő végre szeretettel viseltetik „kis barátjai“ iránt: 's velők e' mindennemű ismereteket bizonyos, magát behizelgő módon tudja közölni: nem amugy tudósan, szárazon, hanem oda vezeti először is a' gyermeket, hogy a' dolog őt érdekelje, hogy maga is felvilágosítást kívájon iránta: melyet ő aztán nemcsak felfoghatásához mérve ad, hanem minden ismeret és tudalom' belső becsét 's tapasztalati hasznát is érezteti vele; előadását vonzó történetecskékkal szövi keresztül, 's midőn egy vagy más tárgytól megválnak, még mindig fen tart magának valamit, mi a' gyermek figyelmét a' vitatott tárgy iránt el nem hagyja múlni.

A' Bánya folyó munka leszen, melyből új év után minden hónapban egy füzet jőend ki. Az előttünk fekvő két füzet mutatja mit várhatunk. Az elsőben először is egy pár kitérőt tesz szerző növendékeivel Pozsony'

*) L. ismertetéseket Figy. 1838. 532 's köv. szel.

**) *Magyarok' történetei*. Az első ifjuság' használatára. Második bővített kiadás. N. Szomb. 1840. Wachter Bódor könyvtáros tulajdona. Sr. VIII és 112 l. Kemény táblába kötve? kr cp.

vidékére, Dévényre, Máriavölgyébe, 's itt velők nem csak a' természet' szépségeit, hanem a' vidékek történeti érdekességét is érezteti. Nem felejtí el figyelmessé tenni kis olvasóit ott Alsó-Magyarország' egykori tengerágyváltára; valamint arra, milly csata' síkja volt a' Morva' mezeje; itt pedig milly hagyományok kapcsolódnak Máriavölgy' régiségeihez. Általában nem dicsérhetni eléggé szerzőnk' mindenütt kitetsző irányát, növendékeiben a' historiai érzéket ébresztgetni és erősíteni, mellynél nincs biztosabb és tartósabb táplálója a' hazaszeretetnek. Következik négy történeti elbeszélés, mellyekben dolog és forma, kivált az elsőben és utolsóban, egyaránt jók, 's mindenik bizonyos erkölcsi tanulságot példáz. „Az ember“ cím alatti három czikk közül az első a' lélek' mivoltát fejtegeti. „Népösmertetés“ Norvegiával foglalkodik. Pár mese rekeszti be a' füzetet — 's itt azt jegyezzük meg, hogy mesében a' dolognak mindig kell szólni, nem úgy a' fölvezetett állatoknak: ezek *dramatis personae*, mellyeknek soha sem szabad jellemükből úgy kiesni, mint szerző' utolsó meséjében az ökörszem, melly a' morál' elmondásában tulajdonkép a' szerző' helyét pótolja.

A' második füzet bevezetésül a' természettanba, a' testek' közönséges tulajdonságaikkal ismerteti meg a' növendéket. Az „Útazások“ czikkely egy szent-földi utat közöl Palaestina' abroszával és Jeruzsálem' tervével. Rec. e' választást igen helyesli: a' föld, mellyen a' megváltó járt 's a' keresztyenség' 's vele az új világi polgárisodás' bölcsője ringott, érdekes magában, érdekes a' gyermeki kedély előtt, melly romlatlanságában ott legszentebb érzéseit tárgyait leli fel; sőt még a' jelen keleti szövődéseknél fogva, harmadszor is érdekes. A' hazában Ungvárra rándúl szerző a' kis olvasókkal, hol alkalmat veszen a' magyarok' bejövételét és hazánk' általoki elfoglaltatását beszélni el. 'S valamint az első füzetben, a' pozsonyi vándorlás közben a' papiros és lőpor —, úgy itt az órák és üveg' története és készítettése mondatik el; majd az első füzetben csak érintett *tengerről* foly a' beszéd, mellybe egy angol deportált rab tengeri viszontagságai szövettek — egy felette vonzó, hasonlólag erkölcsi irányu kis robinzoniád. Végül itt is néhány, jó, mese.

Bíráló a' nyelvbéli előadással is meg van, egészen, elégedve. Szabatlanság, talán sie-

tés' jelei, csak itt ott; azonban gyermekíratban a' criticának ezekre nézve szigorúnak kell lenni. Javítást kívántak volna: minden könyörgése *süket* maradt, I. 39.; zsarnoki *szerénységgel* (?), u. ott; *megkegyelmezett* bűnös, II. 84.: *hegyláncz* borítja, *mellyeken* I. 92.; *messze* síkságok (?) terülnek el, u. ott. A' *képlet* szó még ingadozóbb értelmű, mint hogy ifjusági iratban vele élhessünk. Igeragozási hibák is, mint: érzel, folynék (na), kénytelenítess(él), engedelmeskedj(él), dolgozz(ál), szorgosan kerülendők; valamint a' szóköti botlások: ebédet *készíték* (készítének); az *is* gyakran az igehatározó után helyeztetik, hol az igehez vonsz, péld. habár huszan *is* evezünk: evezünk is helyett; nem helyeselhető az illy írásmód sem: *nehány* (né), *se* sem helyett, *fére* félre helyett stb; sőt a' nyomtatás is, melly egészben ugyan elég correct, illy könyvben még ennél is nagyobb gondot kíván; olvassuk: találnak, tálnak h., mind jönnek, mint h., lekünk, megleget I. 67., a' *rest* nem tud képzelni, *test* h. A' szentföldi abroszon németesen állanak, Philister, Moabiter, Midianiter. Gyermekkönyvnek abszolút correctnek kell lenni.

A' Bánya' új folyamatának szerző csekély előfizetési árt szabott: 1 vftot füzetéért. Közönségünknek szerencsét kívánunk e' munkához, a' szerzőnek állhatatosságot és nem csüggedő kedvet szent igyekezetéhez.

- 3) *Dalkönyvecske. Kis honfiak' 's leányoknak új évi ajándékul írta Lukács Pál. Pesten, Fűskúti Landerer' betűivel. 1840. 12r. 83 l. Vélien, fűzve 20 kr cp.*
- 4) *Kisdedutazó. Írta Lukács Pál. Budán, nyomtatott a' m. kir. egy. bet. 1840. 16r. 86 l. Fűzve csak 6 kr cp*

Lukács Pált is szívesen üdvözljük irodalmunk' ezen ágán. Őt is lelkesíti a' nevelés' szent ügye, a' kisdedek' szeretete; ő játékaik és tanulások közé vegyül, ellesi kedveiket, módjokat, 's ezen szól hozzájuk. L. a' verses formát választotta. A' *Dalkönyvecskében* különféle themákat veszen fel, az év és nap' részeit, társas mulatságokat, fiúi és polgári állapotokat stb, 's azokról az ártatlan gyermekkel' szíved hangján sokszor valóban édes dalokat zeng el. Hogy mindeniknek megvan a' maga, majd nyíltan kifejezett, majd elburkolt morálja, magában értetik. A' népi han-

gót is gyakran szerencsésen egyesíti a' magzati őszinteséggel. Kiemelésre méltók *A' kis lovag* 27. l., *Kis katoná-dal*, 51. l., melyeken bizonyos gyermeki humor és ártatlan dőltség árad el; a' *Kis magyar dalát* 35. l. minden fiúval meg kellene tanultatni: abban a' nemzetiség' egész morálja le van téve; így a' *Jobbágyfű* — 38. l., a' *Pásztorfű* dala' 55. l. festi ez osztályok' helyzetét, 's kiengeszteli sorsokkal; a' *Halljátok csak* 77. l. a' magyar fiúkat leczkézi a' német társakkal bánás iránt; az *Apátlan* 61. l., *Anyátlan* 51. l., az *Árva* 73. l. szívet illető kis képecskék; a' *Nevendékem* dala 47. l. a' jó hazafiakról szól, p. o.

Deák Ferencz és Klauzál
Ugy állnak mint a' kőszől
A' h' n' szent ügye mellett;
Ketten bírnak egy szívet.

Széchenyinek szép híre
Elterjedett messzire:
El: mert tettel mutatja
Hogy hazánknak hű fia.

Fáy András' érdeme
Múltán meg van ismerve, stb stb.

's valamint itt, úgy általán mindenütt a' hazaszeretet és hazafiság hangolja gyermekköltőnk' lajtját; bizonyos egészséges életkedv és vidorság deríti, kedélyesség melegíti dalait. Sajnáljuk, hogy a' hely' szűke ez uttal némely-lyek' kiírását nem engedi.

A' *Kisdédutazó* keresztül kíséri a' kis polgárt Europa' országain, míg ismét hazájába visszatér, hogy ezt mindenek felett megkedveltesse vele. Helyenként meg-megáll a' gyermekbarát, 's ad vocem Tell, vagy Napoleon, Árpád v. Zrínyi, közben, e' jeleseknek is szán egy egy dalt. Az egész egy kis verses geographia, melyet nem czéliránytalan a' gyermekkel megtanultatni: de az abrosz folyvást szem előtt legyen. Különösen a' 83. lapon a' *Ki a' magyar* megtanulását ajánljuk. Mai időben a' nevelésnek egyszersmind emberinek és *nemzetinek* kell lenni; e' két irány' kifejtését minden módon előmozdítani, 's arra többi közt illy dalok' megtanulása is szolgál.

Rec. a' lehető legnagyobb elterjedést o-hajtja e' két könyvecskének. 'S valóban, kedveskedhetik-e a' szüle olcsóbb és egyszersmind olly becses ajándékkal gyermekének.

28.

D. Schlesinger' észrevételei Budapesti Helyirata bírálataira.

... comitetur punica librari
Spongia . . .
Non possunt multae, una litura potest.
Martialis.

Ámbár alulírt már máshol kinyilatkoztató, hogy nem akar többé szót váltani *Pest és Buda orvosi helyirata* felől, ezen szándékától elállani kénytelenítették, hogy a' tisztelt magyar közönség azon tárgy felől felvilágosítást nyerhessen. Azonban, hogy magát a' bírálót és annak szerzője' észtehetéseit inkább méltányolhassuk, a' következő észrevételeket véltem szükségeseknek.

Mindenek előtt a' bíráló urtól bocsánatot kérek, hogy az orvosi kartól tett kérdést illetőket nem csak *szó szerint*, hanem *körülményesen* is szem előtt tartám, 's ez okból *Ó-Budat*, mint nem a' két városhoz tartozót, kéziratomb' kidolgozásából kihagytam. Mit bir. orvos- politikai szempontból indulva hoz fel; *orvosilag* hangzik ugyan, de mind a' mellett hamis, mivel ugyan ezen okból *Buda-Órs*, *Megyer*, 's más ezen helységekkel határos helyek is kidolgozandók lettek volna, mivel az embereknek azon helyekről naponkénti összefüvetele a' mieinkkel a' betegségek' terjedésére elég alkalmat nyújt. Egyebként bir. ur legkevesebbé bíraskodhatik ezen pont felett, mivel az egész jutalomkérdés nem tőle indult ki, 's ha tévedtem, az orvosi kar e' tévedésemét hihetőleg hallgatással nem mellőzte volna.

Hogy 1832. óta orvostudor lévén, harminczöt éves koromban *Pest-Budának* helyiratát adni merém, bátorodom bir. ur emlékezetébe hozni: hogy az orvosi kar' által 1825ben feltett jutalomkérdésben van ugyan említés arról, hogy a' kézirat *pecsét és jelszóval* ellátandó, hanem hogy a' *keresztlevél* is hozzáadandó lenne, arról nincs említés.

Illy logikai (?) következtetésmódjában bir. azon észrevétele is: ha két munkát ugyanazon egy időben dolgoztatik ki, ezeknek egyike pedig előbb kinyomatik, lehetetlen, hogy egy másik ugyanazon időben, tehát egykorulag ne dolgozhattott volna, kész magyarázatot talál; engem a' logica csak azon különbségre tanított meg, hogy más valamit írni, és más valamit kinyomatni. Szint-úgy a' logikai különösségek közé tartozik bir. azon állítása, hogy az *idő-táblák* (miket én egy harmadik által Albert urtól nyertem, mind az által neki köszönetemet nyilvánítam), melyek mindenki szabad használatára közre bocsáttatnak, valaki tulajdona vagy egyes birtoka gyanánt tekintethessenek, mit bírálom, D. Jankovichchala' való 's igazság polczára emelni, 's mint olyant a' közönségnek hirdetni igyekszik: az illy okoskodásra, őszintén megvallom, az én 35 éves korom elegenden.

Hogy kéziratomb' másfél évig az orvosi karnál maradt el, nem az én hibám, azonban hogy úgy történt, sajnálom, mert egy nagy botrány látásától kiméltetett volna meg a' t. közönség, nem kellett volna t. i látnia, miként viaskodik csupa nevetésges dolgok felett az *Intelligenzblatt*-ban (ökör-s loárlási jelentések között) két orvostanár: a' ko-

rosabb logica szerint hihetőleg oda tartozik e' tárgy!!! — Hogy egyebiránt keziratom eredetiben 150 ivre terjedett, oka én valék, és csak azt lehet sajnálnom, hogy bir. az, azokat betöltő tárgyakat nem találja eléggé érdekesekeknek: Non omnia possumus omnes, et omnibus.

Akarom azonban az elmaradt ivék tárgyait bir. ural közölni, 's ezek: 1. a' Dunában létező héforrások vegytani eredményei, 2. kutaink' mine-műségi vegybontása, 3. mind a' két város' történeti ismertetése, melyekben a' D. Oesterreicher által leirt héforrások is érintettek. 4. 12,000 növényem' leltára (pag 5), melyek, mint Pest megye' Florájából kitetszik, a' két város szomszédságában találtatnak. 'S ha csak gyaníhattam volna, hogy mindenki olly érdekekkel viseltetendik munkám iránt mint bir. uram, a' nyomtatási költségeket bizonyosan nem sajnálom vala; azt azonban előre nem láthatván, jobbnak véltem a' növényekre nézve csak a' már létező Sadler' Florájára hivatkozni. És hihetőleg csak bir. fájdalomnak, hogy munkámban ezen növények' leltára hibázik, 's eképp tudásvágya' ki nem elégítésének köszönhetem azon vádat, hogy a' földismertető cikket D. J-tól irtam le. Szabad talán itt kérdezni, vajjon e' cikkek literaturáját is J-tól irtam-e le?

Minden irónak kétség kívül saját és másokétől különböző írás- és szerkesztésmódja van, úgy hogy abból mint „oroszlánt körmeiről“ a' szerzőt is megismerhetni, így p. o. vannak szerzők is, kik senkit magok körül, mellett és felett nem tűrhetnek, 's ezek felületesen, és parancsoló hangon szoktak írni. Az én írásmódom, megvallom, nem ollyan, és minthogy különben is az orvosi rendőrség' szabályai' megtartása nem tőlem függ, nem találtam szükségesnek bir. kívánsága szerint parancsolólag szólni, megelégedvén a' hiányokat, szabályokat és útmutatásokat felhozni, és azok' hasznáról csekély, de hiedelmem szerint józan okoskodáson épült okokkal meggyőzni mindenkit; minthogy pedig, a' hol szükségesnek véltem, mint az 9. 11. 17. 141 lap. történt, az ausztriai tartományokban is felhozom, a' kegyvadászatt vádjá is (annál is inkább, minthogy zsidó létemre semmi hasznát nem vehetném) önkényt összedül.

Hogy pedig bir. munkáscám' minden fejezetei iránt különös figyelemmel viseltetik, legszívesb köszönettel tartozom neki két okból: 1. mert, az én felszólalásom nélkül is, a' tárgyak eltérő kezeléséből kitetszik, hogy azokat J-tól nem vehetem; 2. engem új igazság' megismerésére vezetett, hogy t. i. bíráló is ellenmondhat magának, miért is a' bírálóknak jóvendőre nézve azon böles intést kell adnom, hogy ha valamely munka' bírálásába, tudományok iránti szerere(ből) ere-zkednek; első szabályok legyen, azon munkát nem felületesen, hanem figyelemmel olvasni; tehát az én bírálomat is kérem, hogy helyiratom' 6. 7. 98 lapjait figyelme-
sebben olvassa át, 's látni fogja, hogy a' lakosok' aránytalansága mind a' két város' egyes részeiben általam eléggé átlátva és közölve van. Ha bir. egyebiránt is ezen tanácsát követte volna, ott hol az utcák' számáról szól, Tekuschra nem könynyen hivatkozott volna, ki 60-d lap., hogy magának hitelt szerezzen, Schamsra utasít, kinek hely-

irata már 1820. jött ki, azóta pedig, mennyi változás történt legyen Pesten, kiki tudja: kérem e' tekintetből Patlachichnak helyiratát, melyet Patisz 1835. bocsátott közre, felütni, 's meggyőzetik, hogy az általam felhozott utcák' száma igen is meg fér az igazsággal. Itt hihetőleg bir. „in verba magistri, i. e. D. J. jurat“, ki 19 szabad tért idéz Pesten, aligha mind ketten, a Duna partján lévő, falerakó helyeket is, bölcseségőkben, szintén piacoknak nem nézték! Itt is újoilag kérem, hogy a' 19d. laponi jegyzést olvassa, hol azt mondom, hogy az utcák' új szabályozása miatt Pestnek több szabad helyei lesznek, számokat pedig meghatározni nem bátorkodám, minthogy a' szabályozás még most sincs bevégezve, így tehát bir. ezen véleménye is, valamint, mit a' házak' száma felől 1835ről felhoz, valótlán, mert mind a' számkönyv, mind pedig az összeirasi lajstrom e' város jegyzőkönyvi irnoka által velem közöltettek.

„Duna“ című cikkemben, azon hibát leli bir. „hogy állításom mely szerint a' Dunának egy ága, több regibb földleirő szerint Pest városa keleti részén hajdan folyt legyen“ (mit hihetőleg szintén J-tól írek le?) minden hitelesség nélküli, és csak tulajdon képzelődésem' eredménye. Ej! ej nem akarja, vagy valóban nem érti bir. a' német nyelvet? hisz idézve van a' 13. lapon felülről a' 21. sorban Marsil. Danub. Panon. Mysicus; ismét és ismét kérem: *olvasson*, 's ha azt teendi, szintén észre fogja venni, hogy a' partok mind a' két városrészen külön iratnak le, valamint magának a' folyamnak különbségei a' két városra nézve előadtnak, hogy pedig a' Dunát Buda leírásánál ismét nem irtam le, azon okból történt, hogy én az ismétlés tropusát nem szerettem olly buzgon, mint bir. ur.

Hogy pedig a' mocsárokat és Dunában lévő heforrásokat (mellyek bir.' szemeiben nagy gerenda) leirtam, ez részemről nem erős szándékból történt, hanem meg kell vallanom, csupán azért, hogy (bir. szavaival) J. helyiratából tett lopásaimat palástoljam, mert mind a' két tárgyat, nem de J. is leírta?

Nem köszönhetem eléggé bírálónak, hogy a' mocsárok' új, valóban logikai difinitiojára tanított; valamint azon böles következtetéseért is, „hogy Tognio prof. munkámra nézve előbb munkatárs, majd bíráló és díjosztó is egy személyben“ szabad legyen bírálót itt tökeletesb logicára inteni, minthogy iratom' első átnézetekor mind a' 14 prof. urak, a' másodszorinál pedig Tognion kívül, még három bírálta. — En részemről csak inkább bízom ezen urak; mint bir.' ítélőtehetségében, 's még is ők semmi lopást nem fődöztek fel. Mit bir. a' vasas fürdőkről (vegytani mely ismereteinek bizonyítványul) mond, épen olly valótlán, mint az, hogy iratom nyomtatásakor a' Dunán már két fürdő letezott legyen.

Ne hazudj! így tanít a' morál, bir. vétkezik ellene, mert a' 26. lapon, 11. sorban, felülről Ó-Budát igen is emlitem, valamint 29—30. lap is olvasható hogy Buda' vára a' fő kormányok' szeke. — Mit a' vad árok felől mond, igaz ugyan, és köszönöm az észrevételt, csak hogy e' bajon nehez segíteni.

Minthogy bir. a' „kútvizéről“ szóló czikkemet érthetlenné találja, okosabb lett volna fölé szót sem ejteni; mivel abból, mit fölé polemizál, eléggé kiviláglik, hogy meg nem értette, 's minthogy bir. egy jó kút' tulajdonaival nem igen látszik megbarátkozva lenni, őt Frank P. Orvosi Rendőrségére, hatásokra nézve pedig arra, mit D. J. helyirata fölől a' Salz. Med. Chir. Zeitg. — ban 1839ben e' pont fölől mondtam.

Különös fogalmai vannak, úgy látszik, bírálónak a' héforrások és azok' elnevezése fölől. Tiszta kénkö egy forrásban sem jó elő, valamint tiszta vas sem, 's még is az utobbiak vasas fürdőknek nevezetnek. Hogy a' budai fürdők, feloldó, sós-földesek; ezen forrásokat annál kevésbé jellemzheti, mivel ugyanezen alkotó részek a' kútvizben is, (körülbelül 10 51 gr.) még pedig majd azon mennyiségben mint a' héforrásokban léteznek, egy font pesti kútvizben, p. o. a' Rókuskórházában = 9 $\frac{1}{2}$ gr. van; magok a' kénsavas sók is mind kettőben egyenlően vannak; valamivel több 2 gr. Hogy pedig a' budai héforrások hydrothionvizek legyenek, bizonyítja, 1. a' vegytani bontás; 2. azon a' seleniten talált kénkö, mely a' császárfürdő tisztításakor 1832. találtatott. Miért nem rakoszik le ollyasmi kútveizeinknél is? hisz azok is ugyan azon mennyiségben kénköves sókat foglalnak magokban! 3. a' budai források a' paralysis, marasmus metallicus és higanykór ellen hatnak. 4. nem nagy a' feloldó tehetőségök, minthogy e' célra carlsbadi sóval szoktak vegyítettetni. Itt általában D. J. látszik belőle szólani. Különben a' spiritus rector tharumarumról úgy látszik, végkép megféledezett bíráló. Ha meggondoljuk, hogy a' meteorológiai észrevételek hetenként budai hírlapokban kinyomatnak, és hogy az Intelligenzblatt' 69. számában megmutatám, mikép ezen tabellák D. J. tulajdona nem lehetnek, bir' azon kifejezését, hogy D. J. helyiratát kifosztám, nem csak nevetségesnek, hanem szemtelennek is találándjuk. Egyébiránt előszómban nem is mondom, hogy D. Albertet személyesen ismerem, minthogy azokat szintén úgy, mint a' születettek' és halottak jegyzékét a' plebanus uraktól tulajdon aláírásukkal jó barátim által kaptam; az én okoskodásom szerint pedig egy, bár harmadik kézből kapott, jótéteményt, adójának megköszönhetni, a' nélkül hogy azt ismernünk kellene. Hogy bir. azon állításomat mely szerint a' borhamisítás egyik legveszedelmesebb nemének, legfelsőbb rendelet 1795ből által eleje vétetett legyen, képtelenségnek nevezi, könnyen megfogható, ha mindenki úgy meg van győződve mint alulirt, hogy bir. a' német nyelvben nem jártas; hogy azonban a' tiszt. olvasót is meggyőzzük, hogy állításunk nem légből kapott, e' helyt helyiratom' 67. lapját idezem: „Wenn gleich einer der gefährlichsten Verfälschungsarten nämlich dem Süßmachen der sauren Weine durch eine hohe Statthalt. Verord. v. J. 1795 (25. Oct. Nro 23504) gesteuert wurde, da die Physici solche Weine zu untersuchen haben, und bei vorgefundener Verfälschung von der Behörde confiscirt werden müssen; so werden doch etc verschiedene Mischungen vorgenommen, die nicht nur bessere Weine schlechter etc. und die schlechten der Gesundheit nach-

theilig machen“ hogy bir. ezt nem érti, vagy érteni nem akarja, még több mint képtelenségnek látszik. Épen olly értelem elleni az, mit bir. az edények fölől mond, minthogy 73. lap. mondtam: „Von all diesen so zweckmaessigen Verordnungen waere es nur zu wünschen, dass sie auch genau gehandhabt würden.“ Abból tehát mit bir. ezen egész czikkem fölől mond, kitetszik, hogy a' mindenütt idézett orvosi rendeletek, az általam Dr. J-n tettlopás bebizonyításának nagyon útját állják, mivel J. azokat nem említi, helyiratban pedig szükségesb az illy parancsok idézete, mint a' sörnél a' komlóé. — Mit bir. a' vásárbírákról mond, bizonyítja, hogy ismét nem akará olvasni, mit 72. l. 1 — 4 sor mondok; hogy t. i. senki e' hivatalra ne bocsáttassék hacsak próbatétnek előbb nem volt alá vetve, mint ez több városokban, nevezetesen Bécsben, történik.

Hogy bir. a' hatodik szakaszt (a' két város' szellemi műveltsége) némelly változással J-tól vettnek mondja, bebizonyodott igazság-szeretetének köszönjük. — Hogy pedig a' sétahelyeket és mulatságokat itt adám elő; onnan jó, mert ezek az ember' műveltségével egyaránt haladnak; p. o. a' művelt más mulatságot keres, mint a' műveletlen, valamint egy bírálónak is más gyönyörködései vannak, mint egy szerzőnek.

A' népesség számlálásánál tanácsosnak vélttem magamat a' jegyző-könyvek' kivonataihoz tartani; mint számokat kényem szerint (mint bir. minden kútfő idézése nélkül) koholni; és azokból hamis következtetéseket húzni. Mit egyébiránt a' rossz összeírásról mond, úgy látszik hogy az, annak bebizonyítását: „hogy e' czikkem hitelesség nélküli“ igen akadályozza; és mindenkinek, ki számolni tud, szabad magát meggyőzetni, hogy azokból más következtetések vonhatók-e, mint az enyéim. — Hazudság azonban, hogy a' Józsefvárost kihagyám (Lá d tabellámat 99. l.)

Hogy a' betegségek' czikke' kidolgozásában bíráló urtól nem veheték útmutatásokat, nem' az én bűnöm, sőt neki tulajdoníthatni, mert őt (minthogy álnév alatt lép föl) nem ismerhetem. Épen olly valótlán, hogy a' járványok' vázolatában csak Schnurrerhez ragaszkodtam. Nem kellene mégis olly roszakaratúnak lenni! hát nem olvasta bir. a' jegyzéseket a' 101, 102, 103 lapokon hol Krek-witz, Schenk, Omerischer Pestschild, Schuster stb idéztetnek. Nem is kellene bírálónak a' dolgozat úgy elcsavarni és forgatni mint tetszik és szükségünk kívánja, különben magunknak mondunk ellent. Midőn a' járványok' elősorolásában az orvosi kar' gyógyintézetére hivatkozom, ez bírálónak nem auctoritas (hihetőleg mert annak értekezései nem az ő bírlásánál terjesztetnek alá), hol pedig én a' Dzondi gyógmód ellen szólok, megintetem, hogy a' Rokusba menjek! Drága bir.! bizonyossá teszem önt, hogy Dzondi' gyógmódja után sok nyomort láték; különben is elveimhez tartozik, hogy „ott hol hőszerek' kisebb adagaival célhoz érhetünk, tegyük,“ mert én bizonynyal több bujasenyvest gyökeresen gyógyítottam Dzondi nélkül, mint bir. azzal látott Az, hogy az uralkodó korok' említésenél nézeteimet nyíltan és szabadon kimondom, bírálót a captatio benevolentiae ellen-

kezdőjéről tán meggyőzhető, valamint az is, hogy a' gyógyrendészet-nél némely rendletek' nem illő kezelését feddém I. 142. 143. 144. lap.

Mint hogy bir. ugyan azon számadási hibát, melyet D. J. az Intelligenzblatt' 70. számában a' Rókus-kórházra nézve tett, szintén magáéva teszi, tán szabadna bíráló kérdezni, vitt-e már kórházi számadásokat? mert ha igen, bizonynyal a' minden esztendő végével hátramaradt betegek számát, egy tíz évi öszvegehez kétfősen nem adandja, hogy a' közönséggel elhitesse, mikép a' következő évre 3199 beteg maradt gyógyítás alatt, mit én sehol sem mondek, mert ha 1828ban 2801 gyógyított; ezek közül 2297 gyógyult, 320 pedig meghalt, 1829dik évre csak 184 maradhat gyógyításban.

E' mondottakból eléggé bebizonyítottak hiszszük, milly becsületesen és logicaillag, járt legyen el bir. helyiratom' bírálásában, és habár, a' névtelen bíráló' ócsárlásainak, egy tudományosan műveltebb areopag' ítéletét tehetném ellenébe, még is köszönetet mondok azon hiányok' említéseért, mellyek figyelmemet elkerülték, 's szavamat adom, hogy néhány év múlva történendő új kiadásban bizonynyal szem előtt tartandom.

D. Schlesinger.

Egykét pilula

*az Orosz-Században Rudnay név alatt vitézkedő Dulcamarának *).*

Similia similibus.

A' nagyvezérrel vívott elv- és becsületharcom' végeztével, alighogy kilépek a' sorompó' verőczéjén, 's im egy földött arczu ellentábori alak, a' porba sújtott fél' sérült tetemeire borulva, a' legszilajabb janicsári káromlással üvöltöz utánam. Csak hallgatok, csak nézek hátram mögé, de — hadúr! esküszöm! — az álarczos' nyomoru bőjtös kinézése, 's kiteremtettézt gáncsainak üres duzzadása semmi lelkes állatit, semmi bátor, nyílt 's becsületes vitézit nem hirdetvén, egyelőre figyelemre sem akarám méltatni a' legfőbb is valami hűn ragaszkodó tábori privátdienernek (apródnak) hitt alakocská' vonaglásos átkait. Azonban egyszerre csak kedvem kerekedik e' hetvenkedő legény' álarczájának legalább félig meddigi letépésére, kedvem kerekedik e' más nevét bitorló álarczást lárvabírságra kárhoztatni; 's minthogy apjáról öröklött, 's keresztségbe' kapott nevét

nyilvános helyre tenni szégyenli, újra meg akarom őt keresztelni úgy, hogy ha csak kisé is hajlandó a' jóra, még késő unokáinak is végrendeletül hagyja az igaz név 's az egyenes ut' megtartását; mert ki egyetlen egy valódi nevét is gyáván megtagadja ott, hol csak személyeskedésre irányozvák kisebbitő rágalmait, hol mások ellen vádakkal, gyanúsításokkal lép fel, azt mondom, mint pulya és becstelen alakos, száz gúnynev' eltűrésére is készen tartsa orrát. A' jó nevet sem a' rosz hír, sem a' Hirnök el nem homályíthatja; de a' névtelen roszról a' jobbak költekek fölvilágosító hirt adni, nehogy az éjszaki fényt valaki hajnalnak gondolja. Ha még sokak előtt jó oldalról ismert megtámadómat igaz nevén szolítanám, igen ártanék neki, mert mind jó mind rosz nevét elvesztené, 's így egészen megsemmisülne; de némileg magamnak is szemrehányást tehetnék, mert vannak esetek, hol a' legtisztátlanabb erkölcs is, legalább titkon jobban megszegyenül a' nemes bánásmód' valamely gyöngéded neme (például név-elhallgatás), mint a' boszút gyanítottó nyilvános meggyalázás által.

Kérdésem fizikomat, mint nagy operahóst, többnyire a' nagy gyógyász Dulcamára nevével fogom bélyegzeni; és valamint erősen meggyőződhetek arról, hogy chamaleoni színét jellemzőleg ez új nevét is többféleképp variálom, úgy ellenben ne higye azt, miként személyében valami valóságos diplomaticus orvost akarnék ismerni vagy ismertetni, vagy épen azon kedvelt színészünket, ki e' szerepben jeleskedik. Hisz ő csak egy kőbor kuruzsló, ki hogy némelyek kegyeit és szeretetét megnyerje, az ámitás' bájitalát árulja. Ő csalfa Aesculapfi: te minden tekintetben áruló vagy! — Milly olcsón méréd bájitalod'! Megállj, mindjárt kifizettek. Tudjátok-e mi Dulcamaránk' legfőbb hivatala? Hát nem vevetek észre, hogy ő a' nagyvezért mint tábori felcser szolgálja; nem vevetek észre, mikép ő mindenek fölött elesett urát siratja? 's noha ennek vérző sebeire ugyancsak illesztgeti tapasztait, a' dőre, még is azt akarja velünk elhitetni, hogy urának se' baja; sőt, ha ál Galénusunk szitkainak méregnövényei közül némely orvosságizü szavakra emlékezünk, lehetetlen nem éreznünk ama moschus-por' förtelmes bűzt, mellynek erejével ura' életét a' szolgaorvos löhálban ügyekszik fentartani. Mi több, kinos aggodalmait közt, mint valódi kontár, a' gyógytan' mindenféle rendszeréhez kapkod; ő szennyes érdekeit eláruló szemtelenségének 's ferde hazugságainak roppant adagaira nézve allepatha, nemes, bátor szív, 's emberséges egyenes lelkület' tekintetben homoeopatha, eszében 's elménczéségében vizenyős hydropatha, 's ha praxisa' mélyebb szövedékeit vizsgáljuk, egy csatakos büszke borbélylegény, kit Shakespeareként talán valami szabó férczelt össze; egy második furfangos eselszövényes sevillai borbély, ki itt egyszerre két szerepet játszik, mert ha én szerinte *fehér ló* vagyok, máresak e' cigánykodása miatt is megérdemli a' doctor *Barna-ló* (Bartolo) nevet. Hagyján! legyen én a' fehér, legyen ő a' fekete. — Dulcamaránk, mint bérbe szegődött felcser, minden esetre nagy vérrokonságot látszik mutatni a' fi-

*) Egy pár hónappal ezelőtt a' Hirnök' ismert szerkesztője, engem, mint velős szavú 's nagy reményű műismerőt nem kis dicséretekkel halmozza el; de mivel én, mint ki elveivel soha meg nem barátkozom, őt vissza nem dicsértem, sőt magasztalásainak hálázalógaúl, a' hol csak lehetett, Hirnöke' trombitáját jól behorpasztám, vagy tán mivel megvetve némely desperátus író példáját, csalogató simogatására sem rohantam dolgozó-társul Sibériájába (majd bizony nyusztot és rókát fogni!), ime most lapjai térért nagy robajjal nyitja meg ellenem, 's igen szeretne elnyomni, ha épen ezen szándéka nem emelne a' közvélemény előtt.

nanczügyek' lekötelező kedves törzsökéhez, 's minthogy talán a' nagyvezér 's ennek társai által kilátása van boldogulni és szebb jövő birtokába jutni, ura' volt és leendő jótéit a' hála' leglázasabb kitörésével köszöni meg, Catilina' szónoklatként csörömpölő fegyverével élethalálra harcolván mellette. Oh ideális orvos, hol veszed a' fogport, melly annyira kitünteti fogad' fehérét? Egyébiránt a' nagy gyógyász Dulcamára minden szépműben tanár.

Szegény Dulcamára! ő másokat erőködik a' haláltól megmenteni, csak hogy saját életét tartsa fenn, 's e' részben az eddigelé orvosnak nevezett alakot egyszerre csak literatúránk' egyik legsajátosabb pátiensévé látjuk átváltozni, egy olly borzasztó beteggé, ki halálos ágyán üdvezülés' fejében hitét megtagadja, eddigi elveivel ellenkező ösvényre lép, 's egy perczen majd istennek majd ördögnek tömjénez, sőt azt, kit szemben mosolygó nyílt arczával harátjának nevezni nem pironkodik, takarója alá búva, gyalázatos sicariusnak kiáltja ki! Valóban az ő büntakarójának bizarrszövetű kelméje fölötté illik lázas állapotához. Látjátok ezen *kierőszakolt krokodilus könyűket, egy őrzöngése szörnyű magasztaltságában feltüntetett embert, lemeztelenített füstcsináló alakosokat, vad örömmű játékokat, és bolygó fényt*; csak itt láthatjátok a' *virágozni indult életfa' gyökereinek titkon őrlő szörnyeit, szilaj pedant (!) tudósok' képeiben, itt tűnik föl a' rágalom' bogácsa miveletlenség' törőseivel, a' gonoszság' konkolya hazugság' nadályfüveivel, 's az irigység' sápadt virága boszorgnyitványival*, mint megannyi rémületes arabesk-alakzat egy lázbeteg' bombastokkal himzett takaróján. Tolláról és szaváról ugyan könnyű megismerni a' madarat, de mivel több egyforma tolvajsarka, 's bűdösbanka, több egyforma, mások danolása után füttyölő sárga rigó és önvérét megtagadó kakuk is létezhetik e' világon, 's mivel az éhező vérese mind hasonló hangon szokott visitani, 's mert már az is megtörtént, hogy a' csevegő szajkó a' büszke páva' tollával kérkedék: nagy gyöngöseség lenne tőlem e' sötét halálmadarat egyedül tolláról megismertetni akarni. Mit is nyerne vele a' világ! új fajt nem fedoznénk föl benne, mert hiszen ő a' régi rosszabb természetű madarak' nagy seregéhez tartozik. Renne mint madárban csak az különös, hogy költözésére nézve egészen eltér a' többiek' szokott módjától, mert magyar hazánk' egyik legszelidebb éghajlatú vidékéről, az orosz jégbonba vándorol. — Gubbaszkodjál szép madár továbbra is, csak hogy eltaláltuk bibédet, majd segítünk rajta!

Kérdéses vitézünk márcsak mint Dulcamára és tarka madár is, született énekes. Költői talentuma' magas szárnyalatát, két prosai czikke' némelly helyein nagyszerűen fejti ki. Különös alakban találhatók itt beteg orvosunk lázrohamának koronkénti phantasticus föl-fölriadásai. Higyétek meg, nincs szánatosabb és rémületesebb lény a' beteg költőnél! 'S minthogy a' nagy világ még az egészséges költőt is bolondnak, örültnek nevezi, nem csoda ha ezen fölül lázas poetámnak, e' ropant genietöredékeknek, már nevet sem tudok adni,

nem csoda, hogy ő maga költői mámorában feledve saját nevét, Radnay Tivadarnak írja magát. Az énekesek ezen dicső éneklője, kór lelke' magasztas ihletében, szünet nélkül képzelősködik; különösen az én épen nem herculesi testalkatomban holdkóros álmai közt valami iszonyu óriásit lát, ekként rebegvén ki fölöttem borzadalmasszavait: *izmos kezeiben egy egész életet eloltani akaró fegyver villog! 's kétségbeesése középtett hegyeket akar megindítani, halmokat egymás tetejére hányni, folyókat akar feltartani, csillagokat leszedni 's tenger' fenekére szórni*. Csillapulj lázbeteg, csillapulj! hisz én csillagok helyett csak az álorczákat szedem le, 's most az egyszer a' tenger titkos fenekére szórom, nem akarván viselőjét egészen tönkre tenni. A' többi közt, még egy fölséges eszmevirággal ajándékoz meg bennünket, midőn azt mondja, hogy Nyáry velem nem bocsátkozhatik pályára, mert neki mint reform' és haladás' emberének, szeplőtelenül és tisztán, mikén a' *szűz akarát*, kell állnia. Ezen nem annyira talpra mint inkább hasra esett, de még is költői hasonlításra kívül még több illy nemű buja flosculussal cziczomáza ki mindkét silány értekezését. Csodálni lehet, hogy a' szini igazgató e' rendkívüli tüneményt szini költőnek még eddigelé sem nevezte ki; valóban ezen igényt igen sok érdem támogatja. Különösen első értekezésében iszonyu dramaturgiai tapintatot árul el; az eredeti magyar drámákat irgalmatlanul ostromozza, 's név szerint Marótbánt, Szvateplukot, Bátor Erzsébetet, és az Egyesüljünk című vigjátékot a' megbukott rosz darabok közül példányképen emeli ki. De vajjon micsoda érdek vezérelheti ezen pártatlan, részrehajlatlan criticust, hogy a' többi kis számú, 's a' kijelölteknél talán sok tekintetben rosszabb eredeti bukott drámáinkat hallgatással mellőzi el. Miért nem említi drámai literatúránk' két legborzasztóbb kinövését, melynek szerzője egy egy nő- és férfiszörnyeteggel majdnem halálra ijeszté a' közönséget, 's melyek mint óriásilag rosz darabok zajosabb zuhanással estek el színpadunkon, mint a' többi hason sorsuak egyetemben! De igaz! az általa említett darabok' szerzői (Vörösmarty, Gál, Garay, Nagy Ignác) tudós társasági tagok, vagy rövidebben tudósok, és athenaeisták! következőleg az ő drámáik legrosszabbak, és szükségképen legnagyobbat buktak! Valóban ha Dulcamára hazánk' első dramairoja lenne is, e' szerencsétlen celszövényeért nevének ünnepélyes vesztesét érdemlené.

Higyétek meg, mi is tudjuk honnét fú a' szél, mi is tudjuk, milly szennyess indító okból irnak és iratnak némellyek olly helyegző dühvel a' gúnyosan nevezett tudósok, 's a' hármas-fejű szerkesztőség ellen! Lenni vagy nem lenni — és enni vagy nem enni — az itt a' kérdések' kérdése! Jól tudja, jól érti ezt a' közönség' józanabb része is, valamint az sem kerül ki figyelmét, vajjon hol, miért, és kik dicsőíték azt a' kimondhatlan szelid hagymaszagu és kigyó-fulánkú primadonnát, és azt a' nagyhirű szinigazgatót; 's vajjon ellen-táborunk' szégyellős pulya vitézei, miért nem mernek, mint mi, nyílt sisakkal és szabad mellel a' harcztérre szállani. Es ők dummogják ki elle-

nem álarczajok alól a' sicarius nevet! Valóban nincs a' világon álarczás bál, hol több rejtett ábrázatú lovag hemzsegne, mint Orosz lapjainak fekete táncztermében! Nézzétek e' szörnyű helyet, itt hetenként kétszer adatik a' Báléj. 'S miért pirulnak ők igaz neveikkel előállni! Hja annak ezer oka van, mellyek közül csak egy párt is kiemelni, nem egészen hálátlan munka. Vannak, kik egykor, 's tán nem régiben is a' most előttük hármass-fejű szerkesztőség' zászlója alatt vívtak, 's jelenleg mint átszökött elpártolt katonák az ellen táborából félnek és pirulának kitünni; vannak, kik mint kémek és árulók itt is ott is vitézkednek (közűnk nyílt sisakkal, amott fődött arczczal); vannak olyanok is, kik talán elv' és irány' tekintetében az Athenaeumhoz szítanak, de serítettnek hitt önérdékek miatt boszút forralva, az ellentáborba vonulnak, 's itt árasztják el mérgöket azok ellen, kik az ő bajaikon nem segíthetnek. Milly otromba szint visel némellyeknél azon megrögzött képzelődés, mint ha a' t. társaság' minden ügye egyedül e' lapok' szerkesztőitől függene, vagy például azon bahiedelem, mi szerint a' drámai jutalmak' elítélésében is csak egyedül ők bírnak befolyással, és hogy a' mi csak az igazgatóság és Schodelné ellen mondatott és iratott, mindannak egyedüli kútforrása az Athenaeum' szerkesztősége! Bizony elvégre még azt fogjátok kürtölni, hogy a' mostani tél' hidegét is melegegé változtatni csak tőlök függ, 's a' franczia minioterium' legujabb alakulását, 's a' Duna' gyászemlékezeti kiadását, 's Baja városának leégését is egyedül az Athenaeum' szerkesztői okozák, dolgozóitarsaik' — Radnay és commilitói szerint szolgálják — némi segedelmével!

Mind ezt nem azért mondtam el, mintha folyvást csak Radnayra akarnék célozni, értse azt, mi őt a' többi közt különösen 's közelebbről érdekli, 's értsék mindazok, kik tisztátalan fekete kézzel nyulnak a' fehér tollhoz, vagy mint elvakítottak szólnak az ügýhöz.

A' főnebbiekre vonatkozva, a' mi Dulcamáránk' két patheticus értekezésében is legfelölőbb dolog az, mi szerint ő nem azért kezdi énekét Egressy Gáboron és Vachot Imrén, hogy rajtuk folytassa és végezze, hanem hogy általunk minél hamarabb férhessen az Athenaeum' szerkesztőihöz, 's befejezésül e' legfőbb boszú tárgyán öntse ki minden epéjét. Ő minket csak ajtóul használ, mellyen át egyenesen az Athenaeumra törekszik rohanni. Ne csodálja tehát a' nagy gyógyász, ha mi bár szolgálai eszközök, őt kisurranásakor ugyan csak sarokba szorítjuk. Kegyelmed tolvajkulesai ránk nézve haszonvehetlenek, mert mi, ha ajtók vagyunk is, legalább nyílt ajtók vagyunk.

Dulcamáránk éppen nem úgyszeretet- és meggyőződésből szól az opera mellett, hanem hogy az Athenaeum ellen szólhasson, 's főleg az igazgatóságna tömjénezhessen. De még is legszebb tulajdona az, hogy önszemében sehogy nem akarja látni a' gerendát; 's tisztelt gyógyász engem gyalázatos vad gladiatorként és sicariusnak, pártos szolgának, örüllnek, 's tudná isten minek nevez azért, mert a' Figyelmezőben Nyáry ellen irok, ellenben ő életadó, pártatlan és önálló lény,

mert hisz' az Orosz-Században a' hon' szabad polgára Nyáry úr, és a' gyöngye védtelen (risum tenentis) Schodelné mellett vív; az ő dictatori háttározata szerint az Athenaeum' szerkesztőitől arczzatlanság, rossz akarat, szilaj pedantság, bűnös fektelenség az, hogy lapjaikban magamat Nyáry ellen védenem megengedek, sőt a' megyei hatóságoktól brachiumot kér ellenünk; 's így tehát Orosz a' legjobb, legerényesebb szerkesztő, mert hiszen a' felfogadott felcsér' alapos okoktól hemzsező, rémitő nyájas és szelíd, 's iszonyú nemes modorú kikelését lapjaiba fölvenni méltóztatott!

Előre tudom, milly vad hangú baritonnal fog ellenem Dulcamára föllépni, 's milly különös fajú bájitalokkal ügyekszik majd a' közönséget eláztatni; mint a' nagyvezér tábori felcsere előálland ő mindensféle öldöklő szerszámaival, mint doctor Bartoló vagy Barnaló, a' legerősebb bassussal akar majd lemennydörgeni, mint sevilai borbély a' legkikészörültebb beretvákkal és ollókkal közelítend felém, mint beteg költő tagadni fog mindent, 's menyasszonyként fölvirágozott lázas bombastokkal mentendi magát; de ő azért csak a' körülményesen leírt álarczás Radnay Tivadar marad, mert szégyene, bünerzete, 's érdekeinek feltése soha nem engedi azt meg, hogy becsületes bajnokhoz illőleg valódi nevével előálljon.

Egyébiránt tábori felcsér urnak, mint egyszerűs mind lázbeteg költőnek, laicus létemre is bártorkodom egy kis recipet ajánlani: Midőn magad vagy más helyett vívsz, ne csúföld ellenfeledet gladiatorként, mert hiszen tudva van, miként ezen emberek, leginkább barmokkal, fenevadakkal harcoltak; ha nyílt sisaku bajnokok ellenében a' legvastagabb álarczával lépsz föl, az istenért, ne szemtelenkedjél így kiabálni: Urak! le az álarczával, nem kell mystificálni a' közönséget! Ne kívánd a' holtakat föltámasztani, mert a' nagy erőködésben saját éltedet veszíted el; vagy ha haladokló patiensedet csakugyan föl akarod eleveníteni, ne fedtesd olly ágyba, hol kénytelen meghalni, bár különben a' legegészségesebb lett volna is: azaz, ha a' 19ik század' szabad polgárát az O. Században vágyol fölemelni 's kitüntetni, sohse' dicsérd, sohse' magasztald, hanem inkább gyalázd, rágalmazd, 's e' részben vedd köszönetemet hős Dulcamára. Szóval: mielőtt másokat orvosnál, gyógyítsd ki tenmagad; még egy szóval: halál ellen nincs orvosság! — Dat. Sig. Pest december 12. 1840.

Vachot Imre.

Literaturai mozgalmak.

— *Időszaki sajtónk* új év után szokatlan élenkséggel fog megindulni, 's ha a' terjeszkedésnek hason arányu emelkedés felelend meg, az nyelvünk' terjedését, az olvasás' kedvelését, az eszmei mozgalmat, 's így az értelmi kifejlődést, mellynek elősegelésére hivatva van, nagy mértékben elő fogja mozdítani. Különösen a' politikai lapok' száma három egészen újjal szaporodik: Erdélyben a' minap (704. szel.) megismertetett *Mult és Jelen*mel, mellynek segédlapja „Hon és Külföld”; Magyarországon pedig a' *Pesti Hir-*

lappal 's a' gazdasági és öszművészeti Ismertető-höz kapcsolódó *Világgal*. A' Pesti Hírlap' programja még eddig nem adatott ki, azonban, hiteles értesítés szerint mondhatjuk, hogy ezen új hirlapintézet, melynek feje Landerer Lajos pesti könyvnyomtató, nem fog semmi áldozattól idegenkedni, hogy olly lapot alapítson, mely a' közönség' lelkes pártolására méltó legyen. Az előleges előfizetési jelentés szerint hetenként két ízben, mindig két nagyfolio iven, fog kiadatni, 's félévi ára helyben 5, postán 6 ft lesz. — A' *Világ*' szerkesztő tulajdonosa Borsos Márton, szerkesztő társa Vajda. Ebből hetenként két kisfolio iv jöend, melynek hasábjain a' bel- és külföldi hireken kívül egy „Értekező“ című álló czikkelyt, valamint egy feuilletönt is találunk, illy felírással: „Őr az írom, művészet és társalkodás' mezején“, 's ez „figyelemmel leend a' nemzeti színházra, a' m. hírlapokra 's az ezekbeli irányt a' magáéval mérendi össze; átnézendi a' m. literaturát, 's a' jelesb terményeket velejőkből megismertetendi“. Az „Ismertető“ szinte kétszer hetiben, egy egy iven, e' mellett „a' gazdaság, kereskedés és öszművészet' tárgyaival fog foglalkodni, tekintettel az ide vágó tudományok' literaturájára, hazánkra és nemzetünkre“; ehhez Ploetz Adolftól, mint az Ismertető' segéd szerkesztőjétől, havonként egy „Gazdasági literatura“ című egy ivnyi melléklet járuland. E' hármas lap' félévi ára helyben 4 ft, postán 4 ft 48 kr. — Nem lehet kétfeni, mikép a' régibb lapok is megteendik a' magokét, hogy új társaikkal szerencsésen versenyezhesse; 's közőlők az *Erdélyi Híradó* az, mely új programja szerint, e' czélra komoly készülétekkel foglalkodik: név szerint nem csekély áldozatokkal olly összeköttetéseket szőtt a' keleten, melyek őt azon állapotba teendik, hogy onnan a' történetdők' részletes hireivel valamennyi magyar lapokat megelőzhessen. 'S erre nézve nem kell felednünk, hogy az alexandriai békekötéssel a' keleti események' sora bezárva nincsen: e' világtáj nagy kifejölések' küszöbén áll, 's annak ügyeiben, ha még most csak közvetve is, mi magyarok különösen is érdekeltetünk. Továbbá nem pusztán fordított cikkelyekben fogja ez után a' Híradó a' külföld' eseményeit ismertetni, hanem saját összeállításokban. Az újdön rendezett szerkesztőség' tagjai közt báró Kemény Zsigmond nevezetik, kit a' mi olvasóink is ösmernek athenaeumi lelkes czikkeiből, Brassai Sámuel és Nagy Ferencz professorok, kik a' politicaí eseményeket világosító főbb cikkelyeket irandják. A' Nemz. Társalkodót Nagyajtai Kovács István tudós archaeologusunk fogja szerkesztetni, mely lapnak eddigi történettudományi érdekét gróf Kemény József számos e' nemű czikkeivel nevelendi. Az ekkép új érdekekkel folytatandó Erd. Híradó félévi ára, a' Nemz. Társalkodóval és Vasárnapi Ujsággal együtt hetenként négy iven, bár velinen ezentul, még is az eddigi marad, t. i. postán 5 ft, Híradó és N. Társ.

vagy Híradó és Vas. Ujság 4 ft, N. Társ. és Vas. Ujság 3 ft, a' N. Társ. maga 2 ft, a' Vas. Ujság maga 1 ft 30 kr cp, mely árákon az Athenaeum hivatalában is előfizethetni rájuk.

A' nem-politicaí lapok két újjal szaporodnak. Elseje: *Religió és Nevelés*, egy a' cath. vallás és egyház' 's a' vallásos nevelés érdekében, szelid, a' vakbuzgóságtól és üldözésvágytól óvakodó szellemben munkálkodandó népszerű lap; a' hozzá melléklendő *Egyházi Tudósítások*' tárgyai a' religio, anyaszentegyház és nevelés' bel- és külföldi állapotja; előléptetések és hagyományok és alapítványok, necrologok, *bírálatok*, 's a' netalán szükségessé leendő, de mindig egyházi szelidségű, polemia. Örömmel találunk fel a' programában a' bírálatokat is, mert ki csak felületes ismeretével bir is hittani irodalmunknak, azoknak életszükségét elismerni kénytelen. Az egyh. literatura úgy fog megindulni 's olly irányt venni, millyet annak e' lap' igazgatója apát-kanonok *Szaniszló Ferencz* úr adand: kinek írói és szónoki érdeme, elismert tudománya és szelid, független jelleme a' váallat' üdvös sikereért kezeskedik. A' hetenként egyszer, másfel iven és velinen megjelenendő ikerlap ára 2 ft 40 kr, postán 3 ft 40 kr cp. E' népszerű lapon kívül, ugyan azon kiadó-szerkesztő egy *hittudományi* folyóiratot is hirdet, *latin* nyelven, melyből „Fasciculi Ecclesiastico-Literarii“ czim alatt évenként hat füzet jelenendik meg, ugyan azon áron. Nem titkolhatjuk el sajnálkozásunkat, hogy miután Horváth János, Kovács Mátyás és Guzmics Izidor a' theologia' magasabb köreit mostohább időkben is magyarul szövegezték meg; legujjabban pedig a' törvény a' magyar egyházi rendre parancsololag is kiszabta a' nemzeti nyelv' tudását úgy, hogy nélküle ezentul lelkipásztori hivatal el sem nyerhető: hogy épen most elválasztatik ismét a' hittanári rend a' közönségtől, 's midőn a' magyar nyelv mint valamely lingua' rustica ennek alsóbb körébe szoríttatik, a' tudomány körül egy a' többségtől elhagyott hangon korlátok vonatnak. Hiszszük ugyan, hogy nem visszahatási szellem alapítja e' latin folyóirást; hogy az igen tisztelt kiadó talán csak kelleltetlén kisebbnek véli a' magyar theologiaí olvasók számát, hogysem azok egy illy lapot sentarthassanak: de hiszszük azt is, hogy nem a' latin nyelv az, mellyen mai nap bármely rend' korszerű kimivelése eszközölhető. Ki a' tudomány és élet közt falat von, nem fog a' tudományba életszerűséget oltani, nem az életre a' tudomány' hatását kiterjeszteni.

A' másik új folyóírás' czime: *Közlemények az élet' és tudományok' köréből. Literaturaí lapok, ezekhez melléklendő jelentések kíséretében*. Kiadó 's tulajdonos szerkesztő *Kovácsóczy Mihály*. Tárgya minden, mi nem kirekesztőleg a' politicaí hírlapok' körébe tartozik. Hétföt kivéve minden nap fel iv, összesen hetenként három iv fog megjelenni, helyben házhoz küldve 5 ft 12 kr, postán 6 ft cp.

Vége a' Figyelmezőnek.

TÁRGYMUTATO A' FIGYELMEZŐ' NEGYEDIK ÉVÉHEZ.

HAZAI LITERATURA.

szelet

Egy pillanat mult évi literaturánkra . . .	5, 225, 40
Bibliographiai Értesítő	465
Literaturai mozgalmak	16, 32, 48, 64, 79, 96, 128, 144, 160, 190, 208, 224, 239, 272, 301, 319, 336, 383, 400, 415, 430, 446, 463, 494, 510, 527, 551, 571, 624, 640, 672, 683, 702, 718, 751, 782, 800, 815, 830, 854.

Nyelvtudomány.

Szász Károly: Magyar Nyelvtudomány, I. II. . .	689
Bocsor István: Latin Nyelvtudomány. Első fo-lyamat	209, 341
Az Ékesszólás' Elemei a' romai nyelvre alkal-mazva	212, 234
Edvi Illés Pál: Latin Nyelvtudomány' Elemei .	394
Az igedők' formálódása latinban	406
Zsarnay Lajos: Fordítási gyakorlatok magyarból deákra	489

Classica literatura.

Egyed Antal: Ovidius Pontusi Elegiái	151, 172, 186
--	---------------

Szépliteratura.

Vajda Péter: Dalhon, I. füzet: 417. — II. füzet	785
Ferge István: Erkölcsmesésítő mesék és ered.költemények	273
Emlény 1840-re	49, 70
Remény 1840-re	321
Nemzeti Almanach 1841-re	737, 753
Liliom 1841-re	759
Emlény 1841-re	803
Beöthy Zsigm. Színművei 2-d. köt.	609
Hazucha: Buda, színművek' zsebkönyve . . .	633
Gyurmán Adolf: Negyedik László	721
Szigligeti Edvárd: Rózsa	723
Pesti nemz. játszínai zsebkönyv 1840-re . .	105

Philosophia's rokon.

Szontagh Gusztáv: Propylaeumok a' magyar phi-losophiához	113, 129, 145, 167, 182
Elenyák György: Elvtan	33
Köteles Sámuel: Philosophiai Anthropologia .	177
Mocsi Mihály: Elmékedések a' physiologia és psychologia' körében	346, 353

Ifjúsági iratok.

Glatz: A' gyermekvilág képekben	369
Száz mese száz képben	371
Bezerédy Amália: Földesi Estvék	838
Peregriny Elek: Bánya, I. II.	840
Lukács Pál: Kisdudutazó	842
— — : Dalkönyvecske	843

szelet

Történettudomány.

Góvay Antal' Történeti-émlék-Gyűjteménye . .	481
— — Ennek III-d. füzete	9, 17
— — — IV-d. füzete	484, 553
Nachlese auf d. Felde d. ung. Geschichte . . .	385
Dussieux: Essai historique sur les invasions des Hongrois	501

Föld-, és helyirat. Ország- 's népismertet.

Utazások.

Első magyar földteke	769
Az égi és földtekéknek használata	771
Wimmer: Das Oedenburger Komitat	773
Kuntz David: Die Zipser Gespanschaft	773
Ackner és Schuller: Der Hermannstaedter Stuhl	773
Blumenbach: D. Walachisch-Banatische Reg. Di strikt	773
Schlesinger: Med. Topographie d. kön. Fr. Ofen u. Pesth	791, 807, 824
Besse: Voyage en Crimée	87, 97, 118, 132
Szemere Bertalan: Utazás külföldön, 2 k. . . .	673

Törvénytudomány, közrendészet és közgazdaság.

Das Urbarialgesetz des letzten ungrischen Reichs-tags	337
Császár Ferencz: A' váltóóvások	513, 529, 556
— — : Váltójogi műszótár	558
Hauszer: Ungarns Wechselgesetz	641, 657
Terve a' kecskeméti öröklő temetési és magtári egyesületnek	362
Pulszky Ferencz: Töredékes észrevételek a' Du-naszabályozásról	497, 518

Mathematica.

Tarczay Lajos: Elemi számtudomány	468
— — : Elemi mértan	833

Természet-, gazdaságtudomány, erdőszet.

Tarczay Lajos: Természettan az alk. mathesis-sel együtt. I. k.	193, 215, 229, 250, 278, 315, 327
— — Népszerű Égrajz	229
Soltész János: A' természet' három országa .	433, 453
Balászházy János: A' háztartás' és mezei gazda-ság' tudománya. II-d. köt.	613, 625, 659, 705
Greiner: Beitrage zur Kenntniss d. ung. Forst-wesens	57, 65

Vallás.

Bloch Móricz: Mózes' öt könyve	724
Munkálatai a' pesti növendékpapság' m. iskolá-jának. VI-k. köt.	161
Galura: A' sz. misének bece	373
Szeremlei' Remekei 32 papi beszédekben . . .	449
Szilády László: Egyházi beszédek	817

Vegyesek.	
Budapesti Szemle, I. köt.	241, 261, 289, 305
Bloch Móricz: A' zsidókról	257
Schwab Löw: Rede zur Feier d. Geburtstages S. M.	311
Mezei Naptár 1840-re	668, 699, 711, 729, 759

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Flamand literatura emelkedése	12
Orosz irodalom 1838.	14
Takarékpénztári ügy	22
Fogházi és javítási ügy	23
Philosophia	40
Francia classicusok	41
Portugal literatura	42
Neveléstudomány	75
Olasz irodalom	76
Közjog	107
Bibliographia	188

ANTICRITICA ÉS POLEMIA.

Világ Demostheneshez, Sz. I.	93
A' Soproni Estvék' bírálatára, Kis János	219
Erre jegyzések, Schedel F.	223
Vajna' Útmutatója mellett, Váradi János	298
Kiengesztelődés Vajna és Váradi urakkal Warga J.	350
Philosophiai műnyelvünk' ügyében, Húnfalvi	397
A' magyar nyelv' tájbeszéde' ügyében, Húnfalvi	409
Néhány szó philosophiai műszavainkról, Hrabovszky Dávid	423, 441, 459
Philosophiai műnyelvünk, Fogarasi.	450
Magyar philosophiai műnyelv, Húnfalvinak Fogarasi	462
Természettana' ügyében, Tarczy Lajos	472, 493, 636
Felvilágosítások Greiner munkája' bírálatára	507
A' „Váltóövások“ bírálatára Császár Ferencz	535, 584, 619
Bírálatom és Császár ur' vádjai, Fogarasi	647
Sziuművei' bírálójának, Beöthy Zsigmond	654
Még egy szó Beöthy színműveiről	682
Felelet Greiner' munkája' védelmére Gáty	413
Három rendbeli válasz a' Tud. Gyűjteménynek, Vajda	777, 796
Budapesti helyirat' ügyében, D. Schlesinger	844
Levél a' Szemle' ügyében, gr. Teleki József	24
Academiai választások, jutalmak. Az ultraliberalismus vád, Szerkesztőség	26
Ismét választások, sőt törvényszegés, Szerkesztőség	43
A' Mezei Naptár ügyében, Tarczy Lajos	62
Nyilvános köszönet az Orosz-Hírnöknek, Nagy Ignác	78
A' magyar academia és Orosz, Szerkesztők	108
Orosz bajok, Bajza	122, 139, 154

Nyilatkozás, Kuliffay Vendel	192
Új Orosz bajok, Bajza	201
Jogi nem Bajza, Jogi	237
Az álnevű 45 ellen, Bajza	252, 265
Orosz mint theologus, Sárkony	285
Nyolcz előleges kérdés Nyáry Pálhoz, Bajza	379
Világosítás, D. Katona Gyéza	416
Szükséges magyarázatok Nyáry Pál' Nyilatkozására, Bajza	522, 540, 551

Csaplovics mint madarász, Jogi	702
Rendre igazító válasz Nyáry Pálnak, Vachot Imre	746, 762
Egykét pilula az Orosz-Században Radnay név alatt vitézkedő Dulcamarának, Vachot Imre	849

Magyar dolgok külföldi munkákban.

Czuczornak egy dala külföldön	413
Verbőczy görögül	414

Társaságok és Jutalomtételek.

Magyar t. társ. dolgai 14, 127, 143, 174, 207, 238, 413, 446, 494, 527, 570, Nagy gyűlés és köz ülés 575, mult évi munkálkodások 593, 780	
Gazdasági egyesület	591
Kisfaludy-társaság (harmadik köz ülés) 81	813, 814
Schwartner-hagyomány	814
Horváth József-alapítvány	570
Gömöri jutalomtétel	128
Országgyűlési ifjak' jutalomhirdetése	592
Soproni magyar társaság	367
Pesti ev. gymn. magyar oskolája	431
Eperjesi nyelvművelő társaság	447
Lőcsei ev. lyceumi magyar oskola	480

Necrolog.

Tanárky Sándor 46. Feszler Aurel 47. Gombos Imre 48. Papp László, Lukács Lajos, Lenhossék Mihály 112. Lenkey Zsigmond 400. Thaisz András 445. Márton József 494. Petz Leopold 735.	
--	--

Egyveleg.

Szöbirálat 429. Literaturai órástételek 496, 528 551. Ovásul, Eördegh 832. Körösi Csoma Sándor 432. Schuster János hármas emléke 479.	
---	--

Könyvjelentések. Mátudományi-Hétlapok 64. Remény 1840-re 80. Bajza' némelly munkái 60. Vörösmarty' újabb munkái 160, 176, 352, 496, 768. Bibliogr. Értesítő 176. Emlény, Színműtár 240. Horváth Mih. Ipar és kereskedés története 304. Budapesti Szemle, 367. Nemzeti Almanach. Vachot: Még egy szót, 656, 687. Remény 1841-re 687. Wildner-Jászay' M. Váltójoga 688. Emlény 1841-re 752. Tiltsch némelly leszállított áru könyvei 840.	
Igazítások 128, 384, 512, 736, 846.	

